DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

41e JAARGANG

1906.

T.H.S.
BIBLIOTHEEK
DELFT.

'S-GRAVENHAGE.

TER BOEK- EN HANDELSDRUKKERIJ VAN „EIGEN HULP".

REGISTER.

Bladz.

A.

1866—1906 1
Amsterdam (De Beurs te) . . . 111, 138, 340, 393
Amsterdamsche Beurs (De) 121
Archeologische Ontdekkingen 134
Aardewerk (Delftsch) 137
Amerikaansche beschouwing over Bouwkunst . . 155
Amsterdam (De publieke werken van) 156, 345, 380, 387, 390
Architecten (Het aanstaand Congres van) . . . 193
Alkmaar en omstreken 203, 212
Alkmaar (De beide orgels in de St. Laurenskerk te) 230
Alkmaar (Het orgel in de groote kerk te) . . . 245
Asphalt-dakcarton 252
Amsterdam (Het Rapport betreffende het onderzoek naar den toestand der Koopmansbeurs te) 289, 297, 381
Aansprakelijkheid voor de beurs te Amsterdam . 321
Amsterdam (De rioleering en waterverversching van) 329
Amsterdamsche narigheden 342
Amsterdam (In en om) 370

B.

Behangselpapieren 4
Berg (Het kasteel der graven van) 21
Bouwkundig leven 22
Bouwkundig Opzichter (Programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het Diploma van) 26
Bouwkundig Opzichter (Vraagstukken van het examen tot het verkrijgen van het Diploma van) 34
Belangrijk résumé (Een) 46
Brug over de Waal (Een vaste) 52
Bebouwing langs den Hofvijver te 's-Gravenhage (Schetsontwerp) 65
Buizen van Waterleidingen 77
Buizen (Getrokken of Gegoten ijzeren) 85
Beurs te Amsterdam (De) . . . 111, 138, 340, 393
Bouwkundige zeden 113
Beurs (De Amsterdamsche) 121
Bouwkunst (Een Amerikaansche beschouwing over) 155
Bijdrage tot de geschiedenis van het Cement . 163, 170
Bloemlezing (Een kleine) 164
Berlijn (Op reis) 169
Bouwmeester (Van een vermoord) 213
Bouwkunst (Rembrandt en de) 217
Behang (Nieuwe vervaardigingswijze van weefselachtig) 218
Bouwkunst is niet dood (De) 268
Bedenkelijk 284
Beveiliging van woningen tegen Brandgevaar . . 284
Beursrapport (Het) 89, 297, 305, 381
Beurs te Amsterdam (De aansprakelijkheid voor de) 321
Bricorna (Het resultaat der prijsvragen voor de toepassing van) 324
Bezoek der Eugelsche Delegatie (Het) 379
Beurs te Rotterdam (Verbouwing van de) . . . 396

Bladz.

Boerenhuizen 403
Batikken (Over) 406

Boekbeschouwing.

Van Gendt's Bouwkalender 47
Gradl's Moderne Bauformen 47, 78, 104, 132, 166, 230, 277, 404
Scholten, Werktuigkunde voor Ambachtslieden . 47
Handatlas van Nederland en Insulinde 47
De Natuur . . 47, 79, 104, 133, 166, 214, 230, 277, 405
Het Huis 78, 104, 128, 166, 214
G. J. Harterink. Storingen in Electr. Installaties . 103
H. J. van Dijk. Modern smeedwerk voor Werkplaats en School 103
Hirschler & Co. Catalogus 104
O. L. Veenstra Ez. Statica 118
W. J. M. van de Wijnpersse, Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde 165
J. W. Hermanie, Examenopgaven 166
L. A. Sanders, Het Cement-ijzer 220
Het Vredespaleis te 's-Gravenhage 384

C.

Cremona 122, 129
Cement (Bijdrage tot de geschiedenis van het) 163, 170
Cengres van Architecten (Het aanstaand) 193
Congres te Londen (Het) 225, 233
Congres (Na het) 241
Cement 266
Conferentie over vonkentelegrafie (Een) 317
Courrières (De ware oorzaken van het mijnongeluk te 325
Cement (Wit) 366
Critiek over het Haagsche Vredespaleis (Een) . . 366

D.

Deensche koningen (De laatste rustplaats van) . . 79
Duitsch mijnvakman over de mijn-catastrophe in Frankrijk (Een) 92
Delftsch Aardewerk 137
Doel der paalwoningen (Het) 158
Drinkwater (Zuivering van) 182
Damascenerwerk (Japansch) 206
Duurzame versiering (Linoleum met) 234
Damvraagstuk (Het) 249, 265
Dakcarton (Asphalt) 252
Dood (De Bouwkunst is niet) 268
Demokriet en Herakliet 358
Dienst der Publieke Werken te Amsterdam (De) . 380

E.

Eer der Kunst (De) 177
Electrische verlichting met behulp van windmolens 286

Bladz.

Engelsche optrekjes . . . 363
Engelsche Delegatie (Het bezoek der) . . . 379
Engelsche Huizen (Nogmaals) . . . 385

F.

Feest (Een luisterrijk) . . . 33

G.

Glazen trappen . . . 22
Gebakken steen (De) . . . 68, 76, 97, 109, 124
Getrokken of gegoten ijzeren buizen . . . 85
Gehouwen steen . . . 110
Graniet . . . 131
Groningen (Twee kerken in) . . . 145
Gewapend beton en onweersgevaar . . . 149
's-Gravenhage, (Politiebureaux te) . . . 204, 215, 227
Gordijnen met automatische sluiting (IJzeren) . . . 237
Gouda (De St. Janskerk te) . . . 259
Grootestadszorgen . . . 306
Glasmozaiek-industrie (Ontwikkeling der Duitsche) 316
's-Gravenhage voorheen en thans . . . 377

H.

Handel in schilderwerken en vervalschingen (De) . 20
Hofvijver te 's-Gravenhage (Schetsontwerp bebouwing langs den) . . . 65
Haarlem (De nieuwe Kathedraal van St. Bavo te) 66
Haarlemmermeer en omgeving (Spoorweglijnen in de) 134
Heemstede (Het plan voor het Raadhuis te) . . . 139
Houtstructuur (Nieuwe methode tot het opwerken der) . . . 198
Hedendaagsche kunst . . . 313
Haarlem (De Prijsvraag voor het Gereformeerde of Burgerweeshuis te) . . . 331
Herakliet (Demokriet en) . . . 358
Hygiënische massieve vloeren . . . 383
Huizen (Nogmaals Engelsche) . . . 385
Hofjes . . . 409

I.

Ingezonden Stukken 6, 14, 22, 54, 86, 156, 174, 230, 236, 253, 312, 405
IJzerbeton (Palen en posten uit) . . . 147
IJzeren gordijnen met automatische sluiting . . . 237
In en om Amsterdam . . . 370
IJzer en staal (Roestverschil tusschen) . . . 389

J.

Japansche Kunst . . . 17
Jacobus van Lokhorst . . . 57
Japansch Damascenerwerk . . . 206
Jubileum (Een merkwaardig) . . . 217
Janskerk te Gouda (De Sint) . . . 269

K.

„Kind en Kunst" (De Tentoonstelling) . . . 9
Kunst (Japansche) . . . 17
Kasteel der graven van Berg (Het) . . . 41
Kunstmusea . . . 49, 74, 81, 89
Kunstmatige Schouwburgbranden . . . 51
Kunsttentoonstelling in den vreemde (Nederlandsch-Indische) . . . 53
Kathedraal van St. Bavo te Haarlem (De nieuwe) 66
Keramische steen (Straatsteen uit glas of) . 114, 139
Kunstvulgarisatie . . . 133
Kerken in Groningen (Twee) . . . 145
Kunstzandsteen (Een oordeel over) . . . 149
Keulen . . . 161
Kunst (De Eer der) . . . 177
Keramische producten met een dek- of blindeermassa 179
Koopmansbeurs te Amsterdam (Het rapport betreffende het onderzoek naar den toestand der) 289, 297, 381

Bladz.

Kunst (Hedendaagsche) . . . 313
Kalkzandsteen . . . 337
Kunstblikslagerswerk . . . 346, 357
Kanaal (De Tunnel onder het) . . . 373
Kunststeen-mozaiek . . . 398
Kasteel te Wijchen (Het) . . . 401

L.

Leven (Bouwkundig) . . . 22
Luisterrijk Feest (Een) . . . 33
Lokhorst (Jacobus van) . . . 57
Leipzig . . . 59
Laatste rustplaats van Deensche Koningen (De) . 79
Leonardo da Vinci's Avondmaal (Restauratie van) 84
Loodwitgevaar (Het) . . . 116
Lijkverbranding . . . 181
Londen (Het Congres te) . . . 225, 233
Linoleum met duurzame versiering . . . 234
Landhuizen (Verlichting van) . . . 243
Lincrusta voor Muurversiering . . . 276

M.

Monumentale Schilderkunst . . . 10
Moderne prijzen voor oude doeken . . . 15
Microphotoscoop (De) . . . 62
Mijn-catastrope in Frankrijk (Een Duitsch mijnvakman over de) . . . 92
Maatschappij (De) . . . 131
Middelbare Technische School (De) . . . 148
Merkwaardig jubileum (Een) . . . 237
Muurversiering (Lincrusta voor) . . . 276
Mozaiek (Kunststeen) . . . 398

N.

Nederlandsch-Indische kunsttentoonstelling in den vreemde . . . 53
Nieuwe Kathedraal van St. Bavo te Haarlem (De) 66
Nijmegen (De Rioleering van) . . . 95
Nederlandsch-Indische kunsttentoonstelling te Krefeld (Uitnoodiging tot inzending) . . . 173
Nieuwe Rembrandtzaal (De) . . . 244
Narigheden (Amsterdamsche) . . . 341
Nogmaals Engelsche huizen . . . 385

O.

Oude doeken (Moderne prijzen voor) . . . 15
Ontdekkingen (Archeologische) . . . 134
Oordeel over kunstzandsteen (Een) . . . 149
Onweersgevaar (Gewapend beton en) . . . 149
Op reis, Keulen . . . 161
„ „ Berlijn . . . 169
Ontwerpen voor het Vredespaleis (De) . 196, 201, 209
Opwerken der houtstructuur (Nieuwe methode tot het) . . . 198
Opgravingen te Parijs . . . 219
Orgels in de St. Laurenskerk te Alkmaar (De beide) 230
Orgel in de groote kerk te Alkmaar (Het) . . . 245
Oudewater . . . 312
Ontwikkeling der Duitsche glasmozaiekindustrie . 316
Oorzaken van het mijnongeluk te Courrières (De ware) 325
Onderwijs (Technisch) . . . 361
Optrekjes (Engelsche) . . . 363
Over Batikken . . . 406

P.

Plan tot woningverbetering (Een) . . . 18
Programma van eischen, Diploma van Bouwkundig Opzichter . . . 26
Plannenmakerij . . . 86
Palen en posten uit ijzerbeton . . . 147
Publieke Werken van Amsterdam (De) . 156, 345, 380, 387, 390
Paalwoningen (Het doel der) . . . 158

Bladz.

Producten met een dek- of blindeermassa (Keramische) . . . 179
Paleis des Vredes (De Prijsvraagg voor het), . . . 185
Politiebureaux te 's-Gravenhage . . . 204, 215, 227
Parijs (Opgravingen te) . . . 219
Pekmacadam . . . 270
Prix de Rome . . . 340
Prijsvragen . . . 353
Prijskamp in de Schoone Bouwkunst (De) . . . 369

Prijsvragen.

Nieuw Gemeentehuis te Zeist . . . 6
Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam 6, 28, 180, 359, 373, 405, 413
Gemeentehuis te Zeist 12, 39, 70, 220, 229, 236, 253, 263
Wedstrijd voor kunstlichtopnamen . . . 14
Firma van de Loo te Dieren 95, 98, 126, 253, 309, 319, 324
Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid. Boerenarbeidersbehuizing . . . 117
Vredespaleis 126, 132, 153, 162, 181, 185, 188, 196, 201, 209
Bond van Opzichters bij den Dienst van Weg en Werken der Mij. t. Expl. v. S.S. . . . 126
Boon's Geïllustreerd Magazijn . . . 132
Vereeniging „Het Westen" te Rotterdam . . . 167
Arbeiderswoning, Sluis . . . 168
Architectura et Amicitia . . . 173
Internationale regeling van prijsvragen . . . 187
Maatschappij van Nijverheid, Departement Arnhem, Reclameplaat . . . 308
Schilderspatroonsvereeniging „Amsterdam" . . . 327
Gereformeerd of Burgerweeshuis te Haarlem 331, 350
Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid. Gebouwen voor het landbouwbedrijf . . . 334
Plantsoenaanleg . . . 343
Raadhuis te Winsum . . . 344, 359
Grand Bazar te Maastricht . . . 390
„De Amsterdammer" Weekblad voor Nederland . 412

R.

Residentie (Een nieuwe verkeersweg in de) . . . 41
Résumé (Een belangrijk) . . . 46
Restauratie van Leonardo da Vinci's Avondmaal . 84
Rioleering van Nijmegen (De) . . . 95
Raadhuis te Heemstede (Het plan voor het) . . . 139
Reis (Op), Keulen . . . 161
Rembrandt en de Bouwkunst . . . 217
Rembrandtzaal (de Nieuwe) . . . 244
Rails (Het vernieuwen van versleten) . . . 277
Rapport betreffende het onderzoek naar den toestand der Koopmansbeurs te Amsterdam . 289, 297
Resultaat der Prijsvragen voor de toepassing van Bricorna . . . 324
Rioleering en waterverversching van Amsterdam (De) 329
Rome (Prix de) . . . 390
Roestverschil tusschen ijzer en staal . . . 389
Rotterdam (Verbouwing van de Beurs te) . . . 396

S.

Schilderkunst (Monumentale) . . . 10
Schilderwerken en vervalschingen (De Handel in) 20
Secretaris (Vijf en twintig jaar) . . . 25
Schouwburgbrauden (Kunstmatige) . . . 51
Steen (De gebakken) . . . 68, 76, 97, 109, 124
Steen (Gehouwen) . . . 110
Straatsteen uit glas of keramische steen . . . 114, 139
Spoorweglijnen in de Haarlemmermeer en omgeving 134
Schetsontwerpen . . . 355
Schoone Bouwkunst (De prijskamp in de) . . . 369
Slot van het rapport omtrent de Beurs te Amsterdam (Het) . . . 381
Schouwburgen . . . 388

T.

Tentoonstelling „Kind en Kunst" (De) . . . 9

Bladz.

Trappen (Glazen) . . . 22
Terugblik (Een) . . . 105
Technische School (De Middelbare) . . . 148
Toren des Zwijgens (De nieuwe) . . . 222
Tot Verweer . . . 273
Tegenverweer (Een) . . . 281
Terrarro . . . 343
Technisch onderwijs . . . 361
Tunnel onder het Kanaal (De) . . . 373

U.

Uitnoodiging tot inzending op de Nederlandsch-Indische Kunsttentoonstelling te Krefeld . . . 173
Uitstapjes . . . 257, 292, 302

V.

Vervalschingen (De handel in schilderwerken en) . 20
Vijf en twintig jaar Secretaris . . . 25
Vraagstukken van het examen voor het Diploma van Bouwkundig Opzichter . . . 34
Verkeersweg in de Residentie (Een nieuwe) . . . 41
Vredespaleis (Het) . . . 153, 162
Vredes (De Prijsvraag voor het Paleis des) . . . 185
Vredespaleis (De ontwerpen voor het) . 196, 201, 209
Vermoord Bouwmeester (Van één) . . . 213
Vervaardigingswijze van weefselachtig behang (Nieuwe) . . . 218
Verlichting van landhuizen . . . 243
Vischhuizen . . . 263
Verweer (Tot) . . . 273
Vernieuwen van versleten rails (Het) . . . 277
Vonkentelegrafie (Een conferentie over) . . . 317
Vlaamsche kunstenaars in Holland (Zeven) . . . 339
Vredespaleis (Een critiek over het Haagsche) . . . 366
Vloeren (Hygiënische massieve) . . . 383
Verbouwing van de Beurs te Rotterdam . . . 396
Veiligheidsspringstoffen . . . 403

Vereenigingen.

Friesche Bouwkring te Leeuwarden . . . 11

Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

Halfjaarlijksche Alg. Vergadering . . . 47
Vergadering van 13 Februari 1906 . . . 62, 69
„ „ 20 Maart „ . . . 93
„ „ 3 April „ . . . 116
„ „ 20 „ „ . . . 140
„ „ 30 October „ . . . 347
„ „ 13 November „ . . . 371
„ „ 11 December „ . . . 399
Adres aan den Gemeenteraad van Rotterdam . . . 410

Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst.

Afdeeling Amsterdam: Adres aan den Gemeenteraad 63
Algemeene Vergadering Mei 1906 . . . 172
Algemeene Vergadering Sept. 1906 . . . 286

Afdeeling Groningen . . . 85

Afdeeling 's-Gravenhage: Vergadering van 22 Maart 1906 . . . 126

Architectura et Amicitia te Amsterdam.

Vergadering van 21 Maart 1906 . . . 112

Bond van Technici.

Afdeeling Utrecht: Vergadering van 16 Mei 1906 . 166
Jaarvergadering . . . 172
Afd. Amsterdam: Vergadering van 25 October 1906 348
„ „ 17 Decemb. „ 411
Het informatiebureau . . . 411

Bladz.

Arti et Industriae te 's-Gravenhage.

Vergadering van 26 Mei 1906 171

Vereeniging tot Veredeling van het Ambacht 103, 372

Nederlandsche Vereeniging voor Teekenonderwijs.

Agenda van de 26ste Alg. Vergadering 86

Algemeene Nederlandsche Opzichters- en Teekenaarsbond.

Afdeeling Amsterdam 86, 150
Vergadering te Utrecht 29 September 1906 . . . 318

Ned. Vereeniging voor Volks- en Schoolbaden . . 236

Vereeniging voor Waterleidingsbelangen in Nederland 295, 307

Congres voor openbare gezondheidsregeling . . 308

Bladz.

W.

Woningverbetering (Een plan tot) 18
Waal (Een vaste brug over de) 52
Waterleidingen (Buizen van) 77
Woningen tegen brandgevaar (Beveiliging van) . 284
Windmolens (Electrische verlichting met behulp van) 286
Wit cement 366
Waterleidingen (Zinkers voor) 382
Wychen (Het kasteel te). 401

Z.

Zeden (Bouwkundige) 113
Zuivering van drinkwater 182
Zwijgens (De nieuwe toren des) 222
Zorgvlietquaestie (De) 245
Zeister prijsvraag (De) 263
Zorgen (Grootestads-) 306
Zeven Vlaamsche kunstenaars in Holland . . . 339
Zinkers voor Waterleidingen 382

Platen en Illustraties.

Bladz.

Kasteel „Burg" aan de Wupper 21
Een Nieuwe Verkeersweg in de Residentie (tekstfiguren) 43
Jacobus van Lokhorst (portret) 57
Schetsontwerp Bebouwing langs den Hofvijver te 's-Gravenhage (tekstfiguur) 65
Ontwerp tot verbouwing van het Rijksmuseum te Amsterdam 74
Kunstmusea 81
Prijsvragen uitgeschreven door de H.H. van de Loo te Dieren 98
1. Woonhuisgevel en trap.
2. Stationsgebouw.
Détail van het Raadhuis te Piacenza 126
Palazzo Ghisalberti te Lodi 126
Huis in de Rue du Ranelagh te Passy 143
Schets naar het bekroonde Ontwerp Vredespaleis van Cordonnier (tekstfiguur) 162
L. M. Cordonnier (portret) 163
Politiebureaux te 's-Gravenhage (tekstfiguren) 205
„ „ „ 215
„ „ „ (tekstfiguren) 228
Kerk te Goutum (tekstfiguur) 259
„ „ Rinsumageest („) 261
St. Maarten Bolsward („) 293
Fragment uit Sneek („) 294
Voorgevel van het Raadhuis te Oudewater 312
Schetsontwerpen van Hervormde Kerken (tekstfiguren) 355, 356, 357
Het Kasteel te Wijchen. Plan van den Beganen grond (tekstfiguur) 402
„ „ „ „ 401

41ste Jaargang. ZATERDAG 6 JANUARI 1906. No. 1.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem. idem. zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

BERICHT. Titel, Inhoud en Omslag van den jaargang 1905 zullen met het volgend nummer worden verzonden.

=1866=1906.=

Den 7den April van dit jaar zal het juist veertig jaren geleden zijn, dat het eerste nummer van den eersten jaargang van „de Opmerker" te Arnhem verscheen in den bescheiden vorm van een kleine Courant.

Ofschoon voornemens op dit feit nog nader terug te komen, scheen ons de aanvang van het jaar, waarin het plaats zal vinden, een gepast moment om het in herinnering te brengen.

Geeft elke jaarwisseling alreeds vanzelf aanleiding tot een terugblik en een blik in de toekomst, hoeveel te meer aanleiding bestaat daartoe niet bij de afsluiting van een tijdperk van zoovele jaren.

Wel is de dag nog niet verschenen, waarmede het afgesloten zal zijn, maar geen honderd dagen scheiden ons daarvan en men leeft zoo snel tegenwoordig, dat honderd dagen niets te beteekenen hebben.

Dat echter veertig jaren niets beteekenen, dit te beweren zou overdreven genoemd kunnen worden, althans met betrekking tot de veertig jaren, die achter ons liggen en die het laatste vierdedeel van de 19de eeuw bevatten, waarin wij de wereld een hoogst merkwaardige uiterlijke gedaanteverwisseling hebben zien ondergaan.

Wanneer wij den inhoud van de oude jaargangen van ons blad de revue wilden laten passeeren, zouden wij onzen lezers zeker een in vele opzichten merkwaardig overzicht kunnen geven van hetgeen

in al die jaren in de hoofden en harten van de beoefenaars der bouwkunst omging, een overzicht, dat een belangrijke bijdrage zou kunnen vormen tot de geschiedenis van de ontwikkeling van bouwkunst en techniek gedurende dat tijdperk.

Het is echter de vraag, of wij daarbij op groote belangstelling zouden mogen rekenen.

Ouderen onder onze lezers hebben dat alles medebeleefd en zullen het zich, wanneer zij zich daartoe zetten, althans wat de kenmerkende en geruchtmakende gebeurtenissen betreft, wel voor den geest weten terug te brengen, en de jongeren zullen weinig gevoelen voor retrospectieve beschouwingen, betrekking hebbende op gebeurtenissen, die weliswaar lang geleden zijn, maar toch eigenlijk nog niet tot de geschiedenis gerekend kunnen worden, omdat te veel banden ons nog aan dat verleden binden en omdat, hoeveel er voor het uiterlijke in de zaken, in de levensbeschouwing, in de kunstopvattingen veranderd moge zijn, de personen, hunne neigingen, hartstochten en innerlijke drijfveeren in vele opzichten dezelfde zijn gebleven.

Hoe dit zij, een beknopt overzicht van de geschiedenis van ons blad, waarbij zich vanzelf de gelegenheid zal voordoen, enkele belangrijke feiten uit de verloopen veertig jaren in herinnering te brengen, meenen wij onzen lezers niet te mogen onthouden, wanneer het veertigjarig tijdperk binnenkort afgesloten zal zijn.

Voor heden willen wij ons bepalen tot enkele opmerkingen, waartoe ons de inhoud van het eerste nummer van den eersten jaargang aanleiding geeft. Zooals vanzelf spreekt, begint dit nummer van het zich als „Weekblad voor Architecten, Ingenieurs, Fabrikanten en Aannemers van Publieke Werken" aandienend orgaan met een woord „Aan onze lezers". Daarin trekt de tweede volzin alreeds de aandacht.

„Reeds lang gevoelt men een groote leemte in onze journalistiek. Bijna iedere tak van kunst of wetenschap heeft zijn speciaal orgaan, dat trouw den belanghebbende onderricht en mededeelt wat het binnen- en buitenland belangrijks voor hem oplevert. Zulk een orgaan mist tot dusverre de Nederlandsche architect, ingenieur, fabrikant en werktuigkundige".

Wanneer wij dit thans lezen, zouden wij geneigd zijn daarin niets dan een phrase te zien. Dit was het toenmaals niet, er bestond toen werkelijk een lang gevoelde behoefte aan een orgaan voor de genoemde technici.

Dit kan thans niet meer gezegd worden, er zijn er thans zeker eer te veel dan te weinig in ons kleine land, waar wij sinds geruimen tijd lijdende zijn aan een bedenkelijke versnippering van krachten, ook op dit gebied, waarvoor maar geen geneesmiddel te vinden schijnt te zijn.

Dat „de Opmerker" zich ook nog in deze ongunstige omstandigheden heeft weten staande te houden, is o. i. dan ook wel in hoofdzaak daaraan toe te schrijven, dat zij tot heden getrouw is gebleven aan het programma dat in het eerste nummer werd uiteengezet in de volgende bewoordingen:

„Een en ander gaf aanleiding tot het plan om dit weekblad op te richten, dat verslag zal geven van al hetgeen op het gebied van den architect of ingenieur in ons land plaats vindt en dat tevens zal wijzen op het belangrijkste op dat gebied in den vreemde. De redactie wenscht in één woord, haar blad te maken tot een vraagbaak voor allen die de kunst van den architect of ingenieur beoefenen. Zij wenscht hare kolommen daarbij open te stellen voor critiek van verschillende bouwwerken, voor de uitschrijving en de resultaten van prijsvragen, de biographie van beroemde mannen in het kunstvak en de beoordeeling van boekwerken, terwijl zij tevens de practische en technische vraagstukken wil behandelen en nieuwe uitvindingen zal mededeelen."

Na zich rekenschap te hebben gegeven van de moeilijkheid harer taak en de medewerking van vakgenooten te hebben ingeroepen, acht de redactie verdere uitweiding overbodig.

„Alleen dit nog", deelt zij mede, „dat men zich voorstelt *zaken* te bespreken en personen zoo veel mogelijk daarbuiten te houden."

Zoover het eenigszins mogelijk was is ook dit beginsel steeds in het oog gehouden, maar de personen stelden zich wel eens zoozeer op den voorgrond in sommige quaesties, dat het niet mogelijk was de zaken te behandelen, zonder hen aan te raken.

Dan kwam de redactie wel eens in een moeilijke positie, dan heeft zij wel eens minder aangename ondervindingen opgedaan.

Gedwaald heeft zij ook wel somtijds, maar niet volhard in de dwaling, wanneer zij daarvan overtuigd werd. Ook hebben hare meeningen, zooals dat vanzelf spreekt, zich in den loop des tijds wel eens gewijzigd en hoezeer haar ook dat wel eens euvel geduid is, ook in de toekomst zullen op sommige punten de bakens nog wel eens verzet moeten worden, wil de Opmerker niet ten achteren blijven bij de ontwikkeling, die trots alle beginselen en meeningen, trots beschouwingen en polemiek, onverstoord den gang gaat, haar door de natuur voorgeschreven.

Wien overkomt het evenwel niet, af en toe verkeerd te worden begrepen? De redactie van een

orgaan als het onze staat daaraan in het bijzonder bloot, haar worden vaak bedoelingen toegeschreven, om van verdachtmaking niet te spreken, die zij niet heeft, niet hebben kan en niet hebben mag.

Tegen dergelijk misverstand is weinig uit te richten, helpen uitvoerige vertoogen niet, helpt ook niet de verklaring, dat, moge zij dwalen, moge zij een meening verkondigen, die niet door anderen gedeeld wordt, moge zij somtijds onwillekeurig sommige lezers onaangenaam stemmen, hare bedoeling niet anders is, dan op het gebied, waarop het blad zich beweegt, te trachten het goede in plaats te doen treden van het slechte, het betere in plaats van het goede, in de overtuiging op die wijze het algemeen belang van bouwkunst en aanverwante vakken, en van de beoefenaars daarvan op de beste wijze te bevorderen.

Die verklaring onderschrijft evenwel de redactie van heden nog gaarne in dezen tijd van anarchie, speciaal op het gebied der bouwkunst, in dezen tijd waarin zoovele harer beoefenaars de kluts schijnen kwijtgeraakt en ronddolen op allerlei paden en paadjes die, zooals reeds herhaaldelijk gebleken is, nergens heen of weder terugvoeren naar het punt van uitgang.

Wie zal de kunst terugvoeren in de banen, die tot verdere ontwikkeling leiden, zoo hoort men vragen, maar een antwoord op die vraag is nog niet gegeven.

De pessimisten beweren daartegenover, dat onze kunst geen idealen meer heeft, een weerlegging van die uitspraak laat nog op zich wachten.

En toch zijn er velen, veel meer dan veertig jaren geleden, die zich de bouwkunst kiezen, om daaraan hun krachten, hun leven te wijden, die moedig op weg gaan, niet bevreesd voor de dwaalwegen zich voorstellen een weg te vinden, die tot iets goeds voert, die op weg gaan met het geloof, dat door arbeid nog wel iets te bereiken is, iets hoogs, iets schoons, iets dat de bevrediging en voldoening schenkt aan hem die het voortbracht, de niet te beschrijven voldoening van den kunstenaar, wien het niet om naam of eer te doen is, of om vergankelijke lauweren, die voor hem die durft gemakkelijk te plukken zijn.

Nog zijn zij velen, die stille werkers, die evenals vele geleerden in hun studeervertrekken en laboratoria, zonder dat de buitenwereld daar veel van bemerkt, hun talenten kweeken, zonder veel gelegenheid te vinden ze te ontplooien en komt die gelegenheid al voor, zonder dat dan onder alles wat gebouwd wordt, juist op hun werk de aandacht valt.

Zoolang die werkers er zijn met hun onvermengde toewijding voor de kunst, behoeft er, al bezitten wij heden ten dage geen idealen zooals de oudheid, de middeleeuwen en de renaissance ze gekend en gehuldigd hebben, geen vrees te bestaan, dat de bouwkunst als kunst spoedig ten onder zal gaan, voorgoed verdwijnen zal van de aarde en zoolang scharen wij ons niet aan de zijde dergenen, die reeds nu een Requiem aanheffen, bewerende, dat zij reeds aan verval van krachten bezweken is.

Ware dit zoo, dan zouden wij dus nu en velen met ons bezig zijn te trachten een doode nieuw leven in te blazen, te sollen met een lijk dat toch geen levend organisme meer kan worden.

Een doode kunst zouden wij beoefenen, gelijk de taalgeleerden het Sanskriet en Hebreeuwsch en andere doode talen studeeren. Nu, hiervan ligt het nut voor de levende talen toch ook voor de hand, zal men zeggen en wij geven dadelijk toe, dat de studie van oude kunst, door den kunstenaar van heden volstrekt niet verwaarloosd mag worden, integendeel, de geschiedenis is ook hierin de beste leermeesteres

Maar wie bouwkunst beoefent, beoefent een levende kunst en kan dit niet doen zonder aan een levende kunst te gelooven.

En dat geloof moge bij sommigen geschokt zijn, het bestaan er van is een feit, evengoed als het een feit is, dat het niet bewezen kan worden, dat dit geloof reden van bestaan heeft; maar dit heeft het met elk geloof gemeen.

En zullen wij, nu wij aan den aanvang van het zesde jaar der twintigste eeuw en weldra aan dien van het een en veertigste van ons blad staan, nu den strijd opgeven en ons nederzetten, om te treuren bij het stoffelijk overschot van de eeuwenoude Architectura, afgeleefd en eindelijk bezweken?

Kent men haar en hare geschiedenis zoo weinig, dat men niet eens weet, hoe vaak zij reeds als een feniks uit hare asch herrezen is, hoe zij zich evenals de natuur, die ook hare moeder is, eeuwig weder verjongt, eeuwenoud en eeuwig jong tegelijk is?

Credamus et laboremus! een betere nieuwjaarsgroet weten wij werkelijk in dezen, wij erkennen het, voor den beoefenaar der bouwkunst ook vaak benarden en donkeren tijd, niet toe te roepen. Laat ons gelooven en arbeiden! en trots den druk der tijden instemmen met den dichter, die zeide:

Toch vooruit steeds streven wij en staren,
Als Columbus 't hoofd omhoog gericht,
Reizen we op de wentelende baren,
In 't geloof, dat ginds een wereld ligt.

Behangselpapieren.

De vertegenwoordigers van de moderne kunstnijverheid zijn 't nog niet eens, welk doel de behangsels in de moderne interieurs te vervullen hebben; zooveel is echter zeker, dat diegenen in dwaling verkeeren, welke aan behangselpapieren absoluut een tapijtachtig uiterlijk willen verleenen. Als grond wordt aangevoerd, dat deze wijze van wandbekleeding zich uit de tapijten ontwikkelde, welke echter bij de Oostersche volken een afscheiding van ruimten onderlingte bewerkstelligen hadden. Deze oorsprong van het behang is onbetwistbaar, toch is de toepassing en decoratie van het materiaal, in onzen tijd voor de muurbekleeding gebezigd, niet dezelfde; de stof- of doektapijten elders gebruikelijk, hingen vrij en rijk geplooid neder, hadden een wand te vertegenwoordigen, een constructief doel te vervullen, wat men van onze behangsels, vlak en glad op een vaste separatiewand geplakt of gespijkerd, toch wel niet zal willen betoogen.

De ontwikkelings-geschiedenis der behangsels ligt echter buiten onze beschouwing, alleen willen we nagaan, welke practische doeleinden en decoratieve oogmerken zij nastreven en de vervaardiging in 't kort nagaan.

Allereerst dienen de tegenwoordig bijna uitsluitend gebezigde papieren behangsels niet alleen tot aesthetische, maar voornamelijk tot hygiënische doeleinden. Het papier is een slechte warmtegeleider, een voortreffelijk isoleermiddel, waarvan wij ons gemakkelijk overtuigen kunnen, want gekalkte, kale muren zijn, ook in een behoorlijk verwarmde ruimte, koud op het gevoel, wat bij behangen wanden minder het geval is.

Uit een aesthetisch oogpunt beschouwd, is echter te bedenken, dat die papieren strooken niet geweven maar slechts gedrukt en geverfd zijn. Als nu de banierdragers van onze kunstnijverheid er zoo hooge waarde aan hechten, dat elk materiaal zijn „ware" natuur moet doen uitkomen, dan mogen wij ook verlangen, dat de „echte" papierbehangsels werkelijk als zoodanig aan de markt komen en dat de druktechniek niet tot het voortbrengen van textielpatronen wordt misbruikt. Een techniek die zelve reeds over de rijkste decoratieve middelen beschikken kan, mag men geen geweld aandoen, en deze heeft wel allerminst noodig aan andere industrieën hare motieven te ontleenen.

Wij onderscheiden handdruk- en machinedruk-behangsels. Het gebruk van machines met cylinderdruk nam in de laatste jaren steeds meer toe, zoodat handdruk in 't algemeen nog slechts op het voortbrengen van behangsels van hoogere artistieke waarde wordt toegepast. Bij het handbedrijf heeft het afdrukken van het patroon plaats door zoogenaamde modellen, dit zijn houten platen met verheven ornamenten, die uit het hout opgewerkt, dus *en relief* gesneden, of wel door opgespijkerd messingstrookjes gevormd zijn. Voor iedere kleur wordt natuurlijk een bijzondere vorm vereischt, d. w. z. voor een handruk-behangsel met een driekleurig patroon zijn 3, met vijf kleuren 5 vormen noodig, enz. Intusschen werken de tegenwoordige drukmachines uiterst nauwkeurig en zoo exact, dat bij een zorgzame bediening van de machine behangsels van hooge artistieke waarde, uiterst correct in uitvoering kunnen worden verkregen.

Alle nieuwere walsendrukmachines zijn zoo geconstrueerd, dat alle kleuren, bij één doorgang worden opgedrukt, zoodat kleurrijke behangsels thans zeer goedkoop verkrijgbaar zijn. Bij deze werkmethode kunnen slechts patronen worden verkregen, waarvan de verschillende nuances naast en niet over elkander liggen. Partijen met diverse tinten mogen elkander evenmin aanraken, omdat zij anders ineen loopen en vlekken of valsche nuanceeringen zouden optreden, want de door den eersten cylinder opgedrukte kleur is, niettegenstaande de aanwending van allerlei droogmiddelen, toch altijd nog vochtig als het papier den tweeden wals passeert. Hierbij wordt 't van een anderen vorm voorzien, loopt verder, opnieuw vochtig geworden, direct naar den derden wals, enz. Ofschoon nu deze machines hoogst accuraat werken, kan toch het patroon niet absoluut nauwkeurig uitvallen, omdat de lange, herhaald bevochtigde papierstrook iets uitzet, terwijl zij tusschen de walsen weer gestrekt wordt. Desniettemin zijn er zelfs machines met 20 drukwalsen in gebruik ofschoon de producten dan vrij kostbaar worden, want de inrichting voor zoovele, zuiver werkende walsen, vordert eveneens een groot aanlegkapitaal.

Men bezigt houten walsen met opgesneden vormen, maar ook gegraveerde metalen. Meestal wordt voor de walsen perenhout gekozen, waarbij op den mantel de omtrek van het patroon door messingstiften of strooken, enkele millimeters boven het grondvlak uitstekende, wordt gevormd. Grootere patroonvlakken worden met een geschoren wolbekleeding omgeven, om de kleuren gemakkelijker te doen opnemen en een meer gelijkmatigen afdruk te verkrijgen.

Als men een groote rotatiepers voor meervoudigen kleurendruk heeft gezien, dan kan men zich ongeveer een voorstelling maken van die, voor de vervaardiging van behangsels. De meeste zijn echter volstrekt niet zoo gecompliceerd, als men zou denken. In 't algemeen bestaat de inrichting uit evenveel walsen, als kleuren verlangd worden en een gelijk aantal verftoestellen, een tweede toestel tot het onafgebroken aanvoeren van het papier op een sterke, veerkrachtige onderlaag, eindelijk uit een droogtoestel voor het automatisch ophangen van het gedrukte, vochtige behangselpapier.

Veronderstellen wij nu, dat het patroon uit 4 kleuren bestaat: rood, groen, geel, bruin. Het papier loopt langs den eersten wals en neemt alle roode partijen van het patroon op, passeert dan den tweeden wals, welke het groen opdrukt, enz. Zeer snel en onafgebroken wordt het papier voortbewogen, tot de geheele rol is afgewikkeld.

Van 't grootste belang is het, dat de kleuren der verschillende walsen zoo juist worden opgelegd, dat het patroon niet uitloopt, dus wankleurig wordt of vlekt. De verftoestel daartoe dienende, bestaat in den regel uit een over drie rollen glijdend kleurdoek zonder eind, dat de verf ontvangt van een in een verfbak roteerenden wals. Het doek raakt den verfwals aan en strijkt langs een ijzeren liniaal, die de overtollige verfstof verwijdert; hierdoor wordt de verf gelijkmatig op het roteerende kleurdoek verdeeld en de kleurstof in een dunne laag op den wals overgedragen. Daar het papier genoegzaam poreus en de hoeveelheid verf zeer gering is, kan het vlekken van het patroon volkomen worden vermeden.

Evenals in de boekdrukkerij de personderlaag een gewichtig deel van het mechanisme uitmaakt, evenzoo is dit bij den behangseldruk het geval. Deze personderlaag bestaat uit een cylinder, die in tegengestelde richting van de drukwalsen roteert, en tevens ten doel heeft het papier te doen voortloopen. De grootte van den cylinder hangt van 't aantal walsen af, die op bepaalde afstanden daartegen aansluiten en gedurende de rotatie en het afdrukken van 't patroon, het papier tegen den onderlaag persen: de grootste cylinders hebben 3 M. middellijn. De ijzeren omtrek wordt met een elastisch omhulsel, uit doek of uit kaoetschoek bestaande, omgeven.

Een hoofdvoorwaarde tot het opleveren van een juisten afdruk is gelegen in de nauwkeurige aansluiting van het in beweging zijnde papier tegen de drukwalsen. Dit is slechts mogelijk, als de walsen en de cylinder een gelijke omwentelingssnelheid bezitten, wat verder ten gevolge heeft dat het papier bijna of niet, ongelijkmatig verschuiven kan; de papierbaan mag slechts het relief raken, bij verschuiving loopen de kleuren ineen.

Zeer ingenieuse constructies om cylinder en walsen exact te doen samenwerken, zijn in gebruik. Hoofdzakelijk bestaan er 3 typen, waarbij steeds vereischt wordt, om een correcte uitvoering der meerkleurige patronen te verkrijgen, dat de drukwalsen, voor het begin van 't werk juist gesteld, met den perscylinder kunnen samenwerken. Meestal zijn de kussenblokken voor de drukwalsen daartoe verstelbaar.

Beschouwen wij een rol behangsel, dan zien we op de randen eenige uit puntjes bestaande rechte lijnen of cirkeltjes. Deze merken zijn daartoe op de walsranden aangebracht, om bij het passeeren van het proefblad te kunnen nagaan of de walsen nauwkeurig gesteld werden. In dit geval treden zij als een enkelvoudige stippellijn of ringen op, in 't andere ontstaan meerdere rijen; dan moet het afdrukken gestaakt en de stand der walsen verbeterd worden. Deze correctie is, door de boven gezegde verstelbaarheid, gemakkelijk uitvoerbaar, zonder het papier uit het mechanisme te verwijderen.

Het papier wordt van een omvangrijke rol afgewikkeld, loopt over geleidingsrollen naar den perscylinder, wordt tusschen dezen en de drukwalsen heengevoerd en dan naar een hooger gelegen trommel geleid. Deze eveneens roteerende trommel trekt het papier voort en brengt 't naar den ophangtoestel. Ter weerszijden van het vrij neerhangende behangsel loopt een ketting zonder eind, die op bepaalde afstanden van haakjes is voorzien welke dan uit een stellaadje een houten staafje uitlichten. Hierdoor horizontaal ondersteund, daalt het golfsgewijze tot aan den vloer neer en loopt vrij uit elkander hangende, naar de droogkamer. Gedroogd zijnde wordt 't opgerold en in den regel gelijktijdig gladgemaakt.

Als de papiertint, wit of grauw, niet reeds den vereischten grondtoon voor het patroon bezit, dan wordt 't papier vooraf gegrondverfd. Bij de handbewerking wordt telkens een lengte van 10 M. op een tafel gelegd; de met grondeerborstels opgebrachte verf wordt met droogborstels gelijkmatig uitgestreken.

Bij het machinaal gronden brengt een over rollen loopend flaneldoek zonder eind, de daaraan door een verfwals afgegeven verfstof op het onder het doek uitgespreide papier. Het glijdt weg over een lange tafel, terwijl heen en weer bewogen borstels de verf uitwrijven.

De papieren welker grond gesatineerd moet zijn, gaan naar de satineermachine; dan wordt bij het gronden lijn gebruikt, die door wrijving glanzend wordt. Bij de handbewerking wordt het papier op een marmeren tafel gelegd, met zeepsteen bestrooid en flink gewreven; bij de machinale bewerking heeft dit wrijven door ronddraaiende borstels plaats.

Behalve dit glanzen, worden enkele papieren nog gepolijst door ze met vuursteen of agaat te wrijven.

De fabrikant heeft verder met den goeden en ook met den wansmaak van het publiek rekening te houden. Velen gelooven dat zijde-, fluweel- of gobelijnachtige behangsels zeer gedistingeerd decoreeren, weer anderen hechten aan een 50 of 60 tal nuancen per baan, of wel op een gouden ondergrond hooge waarde. Ongeloofelijk is het verder hoeveel spitsvondigheid en scheppend genie wordt vereischt, om papierbehangsels het aanzien van geweven stoffen te verleenen. Uit een aestetisch oogpunt moge dit te wraken zijn, maar de techniek blijft toch hoogst interessant.

Voor velours- of fluweelbehangsel worden de teekeningen met vernis (loodwit in half gekookte lijnolie) opgedrukt en met fijne wolstof bepoederd; de stof komt in tallooze nuancen voor, zoodat zelfs afzonderlijke fabrieken voor hare bereiding bestaan. Tot het bestuiven dient een gesloten kast met een bodem van kalfsleder of perkament. Door spleten in de zijwanden loopt het papier; met stokjes wordt mechanisch een soort militaire marsch geroffeld, waardoor natuurlijk veel stof opwervelt, die aan het vernis vastkleeft. Na droging wordt een ander patroon opgedrukt en opnieuw met een wolstof versierd.

Tot het winnen van de vezelstof dienen in 't algemeen de bij het appreteeren afvallende scheerharen van fluweel-, wol- en zijdestoffen. Ook gebruikt men grofvezelige materialen, b.v. oud paklinnen, enz. waaraan het uiterlijk van fluweel of andere zijdestoffen wordt gegeven.

Ongeveer op gelijke wijze worden de bronzen en vergulde behangsels vervaardigd; de patronen worden dan met terpentijn en half rauwe lijnolie opgedrukt en met brons- of bladgoudstof bepoederd. Als de vergulde patronen glanzend gemaakt moeten worden, loopt het papier door een kalandermachine, een pletwerktuig, hoofdzakelijk uit twee rollen bestaande; de bovenste is van gepolijst ijzer, de onderste van papier. Het patroon ligt tegen den metalen wals en de gegeven drukking is toereikend om glans te doen optreden.

In 't kort, allerlei methoden worden toegepast en altijd weer gevarieerd, zoodat zij soms den toeschouwer bij de vervaardiging een glimlach afdwingen.

Toch is misschien deze tak van nijverheid wel het ruimste en dankbaarste veld, waarop vele meer of minder begaafde geniën zich bewegen — niet zoozeer om het bestaande te verbeteren of meer te volmaken, maar alleen, om altijd wat nieuws voort te brengen, want het „allernieuwste" prikkelt. Ook hier is het intusschen weer de mode, het echte en onechte schoonheidsgevoel, de zucht naar afwisseling en de begeerte naar ware schijneffecten, die de industrie bevorderen, haar steeds nieuwe levenskrachten toevoeren, haar in rustelooze beweging houden en groote kapitalen in omloop brengen.

Düsseldorf, Januari 1906.

J. L. TERNEDEN.

Prijsvragen.

NIEUW GEMEENTEHUIS TE ZEIST.

De gemeenteraad van Zeist heeft het programma der prijsvraag voor een nieuw gemeentehuis, kostende hoogstens *f* 90.000, vastgesteld. Volgens dit programma is het de bedoeling, de uitvoering van zijn ontwerp op te dragen aan den maker van het best gekeurde plan tegen een honorarium van 5 pct. der aannemingssom. Deze opdracht en eene som van *f* 100 vormen den eersten prijs. De tweede en de derde prijs bedragen resp. *f* 300 en *f* 200. De toekenning der prijzen geschiedt door den Raad op voorstel van B. en W. en eene commissie van 3 raadsleden, die zich door deskundigen buiten den Raad kunnen doen voorlichten.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

De jury voor de prijsvragen, in 1905 door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap uitgeschreven, bestaande uit de heeren: prof. Henri Evers te Delft, C. H. Peters, rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, K. P. C. de Bazel, architect te Amsterdam, J. C. van Dorsser, architect-hoofdleeraar aan de academie en J. P. Stok Wzn., architect alhier, heeft de navolgende bekroningen toegekend:

1o. Voor het ontwerp van een raadhuis voor een kleine gemeente:

Den gedeeltelijken eersten prijs: zilveren medalje en f 50 voor het ontwerp motto „T.", ingezonden door A. A. van Nieuwenhuizen te Rotterdam;

den tweeden prijs: bronzen medalje en f 30 aan het ontwerp motto: „voor de vroede vaderen", ingezonden door H. J. Krijgsman te Rotterdam;

den verhoogden derden prijs: getuigschrift en f 20 aan het ontwerp motto „Nunquam satisfactus", ingezonden door .....?.

Eervolle vermeldingen: getuigschrift aan de ontwerpen motto: „Sphinx", ingezonden door J. H. J. Kayzer te den Haag; motto „H.T." (dooreengeteekend), ingezonden door Th. Stroucken te Amsterdam en aan motto „Haastige spoed", ingezonden door D. F. Slothouwer te Amsterdam.

2o. Voor het ontwerp van een kleine brug, de gedeelde eerste en tweede prijzen: getuigschrift en f 25 aan elk der ontwerpen, motto's „Brug" en „A", ingezonden respectievelijk door W. Verschoor te Nijmegen en C. J. de Haas te Bussum.

3o. Voor het ontwerp van een bloemenkraampje: den eersten prijs, bronzen medalje en f 20 aan het ontwerp motto „Een détail", ingezonden door W. L. Smit te Rotterdam en den tweeden prijs, Getuigschrift, aan het ontwerp motto „Bloemkraampje", ingezonden door C. J. de Haas te Bussum.

Ingezonden stukken.

Ons optreden inzake de houding der Maatschappij tot Bev. d. Bouwkunst, in verband met de Vredespaleis-zaak wordt van verschillende zijden zeer verschillend beoordeeld, wat ons geenszins verwondert. Sommigen zijn het met ons eens, dat hier wel van een crisis gesproken mag worden en de quaestie als een brandend vraagstuk moet worden beschouwd. Anderen daarentegen meenen, dat dit niet het geval is en daartoe behoort de voorzitter der Afdeeling Amsterdam, de heer W. J. de Groot zelf, die in een uitvoerig artikel in het Bouwk. Weekblad van verleden week zijn standpunt tegenover het onze uiteenzet.

Al wil het ons voorkomen, dat de heer de Groot niet volkomen de bedoeling van ons optreden begrijpt, wij gelooven toch niet, hem te moeten rekenen tot diegenen, die de meening zijn toegedaan, dat wij er op uit zouden zijn de Maatschappij te helpen vermoorden. Integendeel is ons streven, om naar vermogen te bevorderen, dat zij eenmaal in werkelijkheid worde het representatieve lichaam van de Nederlandsche Bouwkunst, dat wij ons niet beter kunnen voorstellen dan als een Bond van *de* Nederlandsche Bouwmeesters.

Wij kunnen niet alle stukken plaatsen, die over de quaestie bij ons inkwamen, maar zullen ons bepalen tot het doen van enkele grepen daaruit, zoo onpartijdig mogelijk, om de verschillende uitgesproken meeningen tot hun recht te doen komen.

Voor heden geven wij daarom plaats aan de beschouwingen van eenige oud-leden der Maatschappij die de zaak met belangstelling hebben gevolgd.

RED.

Hoe denken de leden der Maatschappij over het geval? Als zij er over denken, wat niet geheel onmogelijk is, dan houdt toch de groote meerderheid van hen die gedachten zorgvuldig in het peinzend brein opgesloten. Te Maastricht waren veertig leden bijeen. Als het hoofdbestuur daar, met zijn elven voltallig was, zouden dus negen en twintig leden zijn opgekomen. Doch daar de heer De Groot niet aanwezig was, kan men het aantal leden op dertig stellen.

Waarschijnlijk zouden er meer opgekomen zijn, wanneer van te voren bekend was gemaakt, welk belangrijk onderwerp zou worden behandeld. Dat die bekendmaking *niet* is geschied, moet aan onbekendheid met de wet der Maatschappij worden toegeschreven. Immers die wet zegt, in Artikel 38: „De voorstellen, die ter Algemeene Vergadering zullen worden behandeld, worden, met de gronden waarop zij rusten en, zoo noodig, met het preadvies van het Hoofdbestuur, in hoofdzaak in den beschrijvingsbrief vermeld. Minstens veertien dagen vóór de vergadering zullen de desbetreffende stukken aan de leden worden toegezonden".

De prijsvraag voor het Paleis des Vredes werd 15 Augustus 1905 uitgeschreven. De Algemeene Vergadering te Maastricht vond in de tweede helft der volgende maand plaats. Het Hoofdbestuur kan dus in gebrek aan tijd geen verontschuldiging vinden voor zijn overtreden van de bepalingen der wet. Daar moeilijk valt aan te nemen, dat het Hoofdbestuur opzettelijk de overtreding pleegde, moet de bovengenoemde onbekendheid met de wet de oorzaak geweest zijn.

Of was het Hoofdbestuur zeer goed met de wet bekend, doch achtte het bespreking der prijsvraag niet noodig? Ook hiervoor is wel wat te zeggen. Want het meer genoemde Artikel 38 laat aan het slot der vergadering toe: „Discussie over vragen of voorstellen door het Hoofdbestuur of de Leden op de vergadering gedaan en die tot geen stemming aanleiding geven."

Het verslag der vergadering bewijst, dat de discussie *niet* door het Hoofdbestuur, maar door het lid Verheul is uitgelokt. Hieruit volgt, dat het

Hoofdbestuur geen behandeling van het onderwerp wenschte.

Men kan zeggen, dat het daardoor toonde, zijn taak niet te begrijpen, maar heeft die opvatting te eerbiedigen. Doch een ergerlijke overtreding van de Wet had plaats, toen de stemming te Maastricht werd toegelaten. Immers, was die stemming noodzakelijk, dan had de discussie *niet* mogen worden gehouden. Bestond er voor stemmen „geen aanleiding", dan is het onverklaarbaar, dat het toch geschiedde.

De bepalingen van Artikel 38 zijn zeer goed. Blijkbaar zijn zij afkomstig uit een tijd, toen de Maatschappij, nog in haar kracht, de ernst van haar roeping begreep. Men wilde waken tegen „rauwelijks" te nemen besluiten, tegen verrassingen, men wilde, dat al wat de Maatschappij deed, goed voorbereid zou zijn. De voorzichtigheid was toen nog de moeder der porceleinkast. Het tegenwoordig Hoofdbestuur is onvoorzichtig geweest en nu ligt het mooie oude porcelein aan scherven. Men kan het wel laten krammen, doch zijn vroegere waarde is verloren gegaan.

Wij weten niet, wat de leden der Maatschappij nu van zins zijn te doen. Als *vijftig* gewone leden het verlangen moet het Hoofdbestuur eene „buitengewone Algemeene Vergadering" uitschrijven. Doch wij twijfelen er aan of dit vijftigtal zal kunnen bijeengetrommeld worden. Jan Salie regeert nog altijd in Nederland. Dat het Hoofdbestuur, om zich te verantwoorden, van zijne bevoegdheid om eene vergadering te Amsterdam of elders te beleggen zou gebruik maken, verwachten wij niet, ofschoon het zeer noodig zou zijn.

Men zal wel wachten, totdat de Mei-vergadering plaats heeft. Daar zou misschien niets tegen zijn als Artikel 19 der Wet niet voorschreef: „Jaarlijks, zes weken vóór de Algemeene Mei-Vergadering, zendt het Hoofdbestuur aan alle gewone leden een stembiljet. De gewone leden der Maatschappij leveren hun stembiljet behoorlijk gesloten in bij den Secretaris der Maatschappij, minstens één week vóór de Algemeene Vergadering."

De gewone leden zullen dus moeten oordeelen over de aftredende leden van het Hoofdbestuur eer dit Hoofdbestuur in de gelegenheid is geweest zijn beleid zooal niet te rechtvaardigen, dan althans te verklaren. Zijn die aftredenden herkiesbaar en worden zij niet herkozen, dan is het Hoofdbestuur gevonnisd, eer het zich heeft kunnen verdedigen.

Stemmingen kunnen altijd verrassingen opleveren. Over het algemeen behooren de gewone leden der Maatschappij niet tot dezulken, die meenen dat kiesrecht kiesplicht is. Schriftelijke stemmingen zijn niet populair, daar zij zeer onvoldoende waarborgen voor het geheim blijven der stemming opleveren; waarom men van Rijkswege tot het gebruik van de bekende potlooden overging.

Men kan zich architecten denken, die hun ondergeschikte leden der Maatschappij noodzaken, hunne stembiljetten zóó in te vullen, als zij hun aangeven. Ook andere misbruiken zijn niet buitengesloten. Bij een stemming op een vergadering bestaan al deze bezwaren niet.

Het is dan ook wenschelijk, dat weêr tot de oude wijze van stemmen wordt teruggekeerd. Evenwel, een zoo ingrijpende verandering der Wet zal niet in korten tijd tot stand komen. Daarom is het noodzakelijk, dat het Hoofdbestuur de gewone leden tot een buitengewone Algemeene Vergadering oproept en met het verzenden der stembiljetten wordt aangevangen.

Dan kan, als eenig punt op de agenda, de Haagsche prijsvraag geplaatst worden, het Bestuur kan alles in het midden brengen, wat het noodig en wenschelijk acht en zij, die over het geval wat zeggen willen, kunnen dit dan doen.

Wellicht zou het ook aanbeveling verdienen, dat alle Hoofdbestuurderen hun mandaat ter beschikking der Vergadering stellen, opdat duidelijk kunne blijken, dat zij zich met hun Voorzitter solidair voelen.

Inmiddels kan men eens kalm overwegen, of de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst in haar tegenwoordigen vorm nog wel recht van bestaan heeft, of zij niet beter zou doen, zich op te lossen in een Bond van alle vereenigingen van Bouwkunstenaars in Nederland. Dit zou de bouwkunst meer bevorderen dan het laten voortbestaan der versnippering van tegenwoordig. Zoo zou de Maatschappij nog zelfs door haar dood de bouwkunst kunnen bevorderen.

Hoeveel onaangename gevolgen de Vredesprijsvraag ook gehad heeft, men mag haar toch beschouwen als een onweersbui, die het zwerk zuiverde. De bliksemstralen, die van wolk tot wolk schoten hebben niets vernield, gelukkig.

Er is een tijd geweest, dat de Maatschappij kon doorgaan voor het lichaam, dat de bouwkunstenaars van Nederland vertegenwoordigde. Doch sinds, in 1880, het genootschap Architectura et Amicitia zich emancipeerde en ook andere zelfstandige vereenigingen opgericht werden, is de Maatschappij niet respresentatief meer. Zij heeft dit echter nooit willen inzien en steeds gaarne zich de representatie laten aanleunen.

Dit is de oorzaak van al het kwaad, dat in den laatsten tijd vooral gesticht werd. In de Commissie, die de Vredesprijsvraag voorbereidde, waren geen andere lichamen dan de Maatschappij vertegenwoordigd, alleen de Voorzitter der Maatschappij ontving een uitnoodiging om aan de prijsvraag mede te werken. Zoo moesten de andere bouwkunstlichamen zich wel achteruitgesteld voelen.

Er is gezegd geworden, dat de Regeering en het Bestuur der Carnegie-stichting zich alleen tot de Maatschappij gewend hebben, omdat die zulk een conservatief karakter had, terwijl men andere vereenigingen, speciaal Architectura, te rood getint vond. Onwaarschijnlijk is dit niet. En al ware het alleen maar, om dergelijke dingen voor het vervolg onmogelijk te maken, zou reeds het oprichten van één Bond noodig zijn.

Wij hopen, dat vele beoefenaars der bouwkunst het met ons eens zullen wezen, en dat zij, als de vergadering gehouden wordt, waartoe de redactie van dit blad het initiatief nam, daarvan zullen doen blijken.

Eenige oud-Leden der Maatschappij.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

— Te Kopenhagen staat een mooi, oud torentje, de Nikolaj-toren, dien men afbreken wil, omdat er wat nuttigers voor in de plaats kan komen. „Politiken" zegt er een hartig woordje over. Er is een groot verschil bij de menschen — zegt het blad in een hoofdartikel — tusschen wat zij voelen voor een oud ding, als het hun zelf hoort, en als het van staat of gemeente is. Een mooie oude kast

wordt thuis op een eereplaats gezet, maar een mooie oude kerktoren mag zijn bescheiden plek in de stad, waar hij eenige honderden jaren gestaan heeft, niet houden. De plek is te kostbaar, heet het; een telegraafkantoor is nuttiger dan een kerktoren. Voor de menschen, die geen eerbied hebben voor het oude schoon in steden, houdt „Politiken" dan deze redeneering. Zoo'n oude kast en nog een paar oude dingen in een kamer kunnen die kamer en den bewoner redden voor een parvenu-indruk. In den regel koopt men die oude zaken ook meer daarom dan omdat men ze werkelijk mooi vindt. Welnu, die oude bouwwerken geven een stad denzelfden indruk en hier is 't geen schijn, zooals veeltijds in de huizen van parvenu's; zij zijn een werkelijk erfstuk van de vaderen. Zij bewijzen, dat de inwoners van goede afkomst zijn, dat hun voorouders menschen van beschaving waren. Daarnaar beoordeelt ook de vreemdeling de stad, niet naar de nieuwe wijken. Al ware 't dus alleen voor het aanzien spare men de oude bouwwerken, die in Kopenhagen, zegt „Politiken", (gelijk elders) toch al niet zoo heel talrijk zijn. N. R. Ct.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. De Ned. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst alhier, heeft een request verzonden aan den Minister van Nijverheid en Handel, waarin wordt aangedrongen op het benoemen van deskundigen op het gebied van bouw- en decoratieve kunsten als leden der commissie voor de Hollandsche afdeeling der in 1906 te houden internationale tentoonstelling.

Den Minister wordt in dit request verzocht de toewijzing van een Rijkssubsidie van deze voorwaarde afhankelijk te stellen.

MONNIKENDAM. Het kerkgebouw der Ned. Herv. gemeente heeft dringend behoefte aan herstelling. De Oudheidkundige Bond heeft er zich reeds voorgespannen, doch de groote kosten zijn oorzaak geweest, dat nog niets is kunnen worden gedaan. Thans heeft een grondeigenaar, die een boerderij in de nabijheid heeft, een bedrag van f 10.000 aan kerkvoogden toegezegd, ter bestrijding der kosten van restauratie.

NIJMEGEN. Op den Kopschenhof, bezijden den Berg-en-Dalschen weg, even voorbij de Tuchtschool, te Nijmegen, is de heer M. van Haalen, bierbottelaar, sinds een veertien dagen bezig met het aanleggen van een boomgaard, waartoe het terrein op 1 meter diepte wordt omgespit.

Dit terrein blijkt oudheden te bevatten.

Gevonden is een vlakke plaat, uit tuf- en zerksteenen samengesteld en waaronder alleen asch werd aangetroffen. Of men hier met een stookplaats of begraafplaats te doen had, was niet duidelijk. In de nabijheid er van zijn tal van antiquiteiten opgedolven: urnen, oorkannen, schoteltjes, bronswerk, munten enz.

Door den eigenaar zijn reeds verscheidene voorwerpen uit de ruime collectie aan liefhebbers verkocht. (Geld.)

'S-GRAVENHAGE. De heer H. J. Looisen, wiens jubilee reeds werd vermeld (25 dienstjaren bij de Openbare Werken alhier) werd heden-ochtend door het geheele technische en administratieve personeel, directeur, bouwkundige, ingenieur, administrateur enz. gehuldigd. Binnengeleid op het bureau vond hij zijn werkkamer smaakvol met vlaggedoek en groen versierd. Door den directeur, den heer Lindo, werd hij vervolgens met zijn jubilee gelukgewenscht. De directeur wees op zijn verdiensten jegens de Gemeente, zijn trouwe plichtsbetrachting, en sprak aan het eind van zijn rede den wensch uit, dat het den jubilaris gegeven mocht zijn, nogmaals 25 jaren zijn kracht te kunnen wijden aan de belangen van de Gemeente, zoodat hij ook zijn gouden dienstfeest zou mogen vieren.

Daarna werd nog het woord gevoerd door den gemeentebouwkundige, den heer A. Schadée. Deze bracht den jubilaris eveneens hulde als een persoon van groote bekwaamheid en plichtsbetrachting, die ten voorbeeld te stellen was voor vele anderen, en ook de hoofdingenieurs en hoofdopzichters bij de afd. Openbare Werken complimenteerden de heer Looisen hartelijk. Daarna werd hem namens allen, een geschenk aangeboden, bestaande in een fraai notenhouten buffet.

De heer Looisen bedankte voor de onderscheiding, die hem in zoo ruime mate ten deel was gevallen.

Personalia.

— Tot directeur der gasfabriek te Hoorn is benoemd de heer E. E. van Rhijn, adjunct-directeur.

— Bij het Gemeentelijk Electrisch Bedrijf te 's-Gravenhage zijn benoemd met ingang van een nader te bepalen datum tot teekenaar-klerk J. Bos, tot opzichter bij het kabelnet C. Wit.

— De heer J. G. Michielse te Haarlem heeft vandaag onder vele blijken van belangstelling zijn 25-jarigen werkkring herdacht bij het opzicht over de gemeentewerken en gebouwen aldaar.

De jubilaris, die thans den titel voert van hoofd-opzichter bij de bouwpolitie en ook het toezicht heeft op den Hout en de plantsoenen, was voorheen bij het onderwijs werkzaam. In 1868 werd hij opzichter bij den Rijks-Waterstaat; hij was van 1871 tot 1881 opzichter bij den Haarlemmermeerpolder en kwam vervolgens in zijne geboortestad in gemeentedienst.

Vacante Betrekkingen.

— Electro Technisch Ingenieur voor de leiding van een Technisch Bureau. Offerte, onder No. 415, Centr. Adv.-Bur. MAX R. NUNES, Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, terstond, voorloopig voor een maand. Brieven postkantoor Denekamp (Ov.) letter C. (1)

— Opzichter-Teekenaar te Bussum. Zie Adv. in dit no. (1)

— Jongmensch bij Gemeentewerken. Zie Adv. in dit no. (1)

— Amanuensis-Teekenaar aan de Technische Hoogeschool Delft, ter assistentie van den hoogleeraar in de Geologie, salaris f 1500. Schriftelijke aanmelding vóór 1 Januari a.s. bij den Secretaris van Curatoren te Delft. (2)

— Opzichter-Teekenaar bij eene Tramweg-Maatschappij. Brieven onder lett. A F 955, Nieuws van den Dag. (2)

— Werktuigk Teekenaar. Brieven no. 2720, Adv.-Kant. J. H. de Bussy, Rokin 60, Amsterdam. (2)

— Teekenjuffrouw bekwaam in het ontwerpen van Gordijnen. H. E. Gürtler, Heerengracht 72, Amsterdam. (2)

— Vertegenwoordiger voor een fabriek van Zagen en Werktuigen, de Duitsche taal machtig. Adres onder No. 28170 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Teekenaar, genegen ook administratief werk te verrichten, in de provincie Utrecht. Br. letter B D 887, N. v. d. D. (2)

— Werktuigk. Ingenieur op een techn. bureau. Brieven fr. letter R U 924, N. v. d. D. (2)

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 13 JANUARI 1906. No. 2.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluitend bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

DE TENTOONSTELLING „KIND EN KUNST".

De organisatie van de belangrijke tentoonstelling „Kind en Kunst" was in handen gesteld van twee Commissies der Vereeniging „Kunst aan het Volk", welke Commissies de zalen van het Stedelijk Museum te Amsterdam met smaak hebben gevuld.

Deze Commissies ondervonden veel hulp in haar lang niet gemakkelijken arbeid van de dames Wibaut, Van Gelder en Kruyt en van den heer B. W. Wierink.

In de eerste zaal ziet men langs den langen wand Hollandsche prentenboeken en daartegenover oude kinderprenten en prentenboeken. Tegen den korten wand zijn prentenboeken tentoongesteld, zooals zij wezen moeten en zooals zij niet wezen moeten. Ook ziet men in deze zaal lithografiën van Klaver, Bauer en De Josselin de Jongh.

De tweede zaal bevat prentenboeken uit het buitenland, met een verzameling van losse platen, aan zulke boeken ontleend.

Oorspronkelijke teekeningen van Hollandsche, Engelsche, Duitsche, Italiaansche en Fransche meesters vullen de derde en vierde zaal, terwijl in de vijfde zaal speelgoed, door Duitsche Kunstenaars ontworpen, een plaats vond.

Schoolplaten vindt men in de zesde zaal; de kabinetten aan de noordzijde zijn als leeskamertjes ingericht, waar de bezoekers in de boeken kunnen bladeren, of fraaie prenten nader kunnen beschouwen.

De catalogus is geen dorre opsomming, zooals in den regel. De heer W. Penaat schreef er een inleiding voor, de heer Wierink behandelde critisch de prenten en prentenboeken, de heer Berlage gaf beschouwingen over het speelgoed, de heer Greve gaf toelichtingen bij de wandplaten, voor onderwijzers bestemd.

De commissies zijn er ongetwijfeld in geslaagd, het beste bijeen te brengen, wat te krijgen was.

De vraag is gedaan, wat de gemiddelde bezoeker heeft aan het bezichtigen van voorwerpen, welke buiten het bereik van de meesten liggen, en die toch alleen, door geregeld gebruikt te worden, aan hun doel kunnen beantwoorden.

De commissies antwoorden hierop, dat zij zich niet tot taak hebben gesteld, een oplossing te geven van het vraagstuk, op welke wijze het mogelijk is, schoone voorwerpen voort te brengen, voor het dagelijksch gebruik der groote massa bestemd, voorwerpen die niet te duur zijn en toch aan de hoogste eischen van techniek beantwoorden.

De vereeniging „Kunst aan het Volk" beseft de moeilijkheden, die aan deze oplossing verbonden zijn. Zij zal niet nalaten, naar een oplossing te trachten, doch meent dat een tentoonstelling als deze ook nuttig kan zijn, al is die oplossing nog niet gevonden.

Immers door zulk een tentoonstelling kan men

beproeven, het sluimerend gevoel voor eenvoudige schoonheid, goede verhoudingen, fraaie kleuren, smaakvolle samenstelling en andere eigenaardigheden van een kunstwerk bij de menigte op te wekken.

Die menigte moet leeren inzien, in welk een leelijke omgeving zij leeft. De kunst moet een woord meespreken, als een vrouw of een jong meisje een japon uitkiest; de kunst moet ouders leiden, die speelgoed voor hun kroost gaan koopen; de kunst moet het zijn, die onze volksfeesten wijdt, die onze scholen inderdaad fraaie verblijfplaatsen voor de jeugd maakt; de kunst moet de besturen van vakbonden nopen, zich, als zij hun bondsgebouwen gaan stichten, van de hulp der beste bouwmeesters te bedienen; de kunst moet onze straten tot een lust voor de oogen maken, onze openbare gebouwen tot een verheugenis des geestes.

Om daartoe mede te werken, heeft de vereeniging „Kunst aan het Volk" haar tentoonstelling ondernomen. Zij wil aan de menigte het kunstgevoel brengen, dat daar totdusverre ontbreekt. Niet dat zij op individualistische kunstverfijning zou aansturen. Zij wil alleen kunstzin doen aanwennen als een goede gewoonte, desnoods op autoriteit of door navolging, door het leeren nadoen van het goede.

De prenten van Crane en van Wierink, ook sommige Duitsche, geven schoone harmoniën van kleuren, die van Boutet de Monvel zijn zóó teer, als men slechts verlangen kan.

De prentenboeken en het speelgoed zijn bijzonder leerzaam voor den aandachtigen beschouwer. Hij kan daaraan zien, wat de grondtrekken zijn van de hedendaagsche nijverheidskunst. De groote menigte wil van het gestylerde nog niets weten. Hier kan zij aanschouwen, hoeveel schoons daardoor is bereikt.

Men bezichtige slechts bij het speelgoed den dashond en den dog, het schaap, de automobiel, de gans met haar jongen, het kasteel. Zij zijn met hun voor het doel geschikte maar tevens dwaze, overdreven vormen, uitstekende voorbeelden.

Wie dit *goed* ziet, begrijpt ineens, wat gestyleerd is. De kinderen, die zulk speelgoed krijgen, zullen in hun later leven niets meer hebben willen, wat niet gestyleerd is.

Zelfs de meest botte mensch moet zich aangetrokken gevoelen door deze koddige dingen. Hier wordt de verbeelding opgewekt, hier wordt de smaak voor wat wezenlijk schoon is geoefend en gekweekt.

De vereeniging „Kunst aan het Volk" geeft door deze tentoonstelling aan de massa, die met het ordinaire wordt volgestopt en vergiftigd, een heilzaam tegengif, waarvan de werking zich weldra zal doen gevoelen.

Wij wekken vooral ouders en voogden op, met hunne kinderen of pupillen nu naar het Stedelijk Museum te Amsterdam te gaan. Doch zullen zij aan hun bezoek wat hebben, dan moeten zij eerst den catalogus lezen en herlezen, opdat hun blik niet gedachteloos over de voorwerpen heenstrijke.

Een stuk speelgoed kan hooger waarde hebben, dan een openbaar gebouw, want het kan zich onderscheiden door echtheid, karakteristieke vormen, eenvoudige goede lijnen en schoone verhoudingen.

Aan onze kinderen moeten wij het schoonste geven, dat te krijgen is. Voor een kind kan *nooit* iets te mooi, te artistiek zijn. Want het moet aan het *schoone* worden gewend. Geeft men zijn kinderen slechts schoone voorwerpen, dan zullen zij die niet vernielen, gelijk zij nu de dingen uit den speelgoedwinkel doen. Zij zullen zuinig op hun speelgoed worden, telkens weer in de schoonheid daarvan trachten door te dringen. Want het *kind* is de komende *mensch* en de kinderen van heden zullen de samenleving van morgen vormen.

Willen wij in de toekomst een samenleving, die alleen naar het ware, het schoone en goede zal streven, dan moeten wij onzen kinderen slechts datgene geven, wat waar, schoon en goed is. De opvoeding tot kunstzin moet reeds in de wieg beginnen, want *daar* krijgt het kind zijn eerste inzichten van de het omringende wereld. Daarom is het geen onverschillige zaak, of die wieg goede vormen heeft of niet, of de rammelaar door een kunstenaar al dan niet is ontworpen.

Al te veel ouders beseffen dit tegenwoordig in het geheel niet. Laat dan deze tentoonstelling hun duidelijk maken, wat zij tot dusverre hebben verzuimd.

Hopen wij, dat de Vereeniging „Kunst aan het Volk" nog dikwijls tentoonstellingen als haar beide laatste zal inrichten. Zij zal dan een nuttig werk doen

Monumentale Schilderkunst.

Dat niet allen het met mijn oordeel over Derkinderens ontwerpen voor de zaal der Kamer van Koophandel in de Beurs te Amsterdam eens zouden zijn, was te verwachten.

Iemand, op wiens meening ik prijs stel, zeide, dat het een onredelijke eisch was, van een hedendaagschen meester te verlangen, dat hij hedendaagsche monumentale kunst zou leveren. De kunstenaars der Renaissance toch hebben dit ook niet gedaan, maar zich op de antieken geïnspireerd. Waarom zou dan een schilder der 20e eeuw zich niet de middeleeuwen tot voorbeeld mogen nemen?

Naar aanleiding van deze opmerkingen breng ik het volgende in het midden.

Wij moeten eerst vaststellen, wat onder „de Renaissance" zal worden verstaan. De Duitschers laten haar beginnen met Masaccio en eindigen met Raffaello. Zij beschouwen Michel Angelo als den meester, die aan den „Barokstijl" het leven schonk, welke tot 1770 ongeveer heeft bestaan. Gedurende de vijftiende, zestiende, zeventiende en achttiende eeuw bewonderden de Italianen de kunst der Romeinen, een bewondering, die, sinds 1530, door geheel het overig Europa werd gedeeld.

De naam „Renaissance" is even onjuist als die van den „Barokstijl". De wedergeboorte van den antieken stijl geschiedde niet in 1420, maar in 1820. Niet Brunellesco, maar Schinkel en zijn tijdgenooten hebben de oudheid weder willen doen herleven. En in de schilderkunst is het juist zoo. David is de man geweest, die het eerst poogde wezenlijke Romeinen te schilderen. Canova en Thorwaldsen volgden als beeldhouwers de antieken na.

Navolging is alleen mogelijk in een tijd, die geen zelfstandige scheppingskracht meer heeft. Doch aan die kracht ontbrak het vóór 1800 zeker niet. Een voorbeeld geeft de versiering van Amsterdams stadhuis. Daar zijn de stoffen meest aan de oudheid

ontleend, en toch zal niemand willen volhouden, dat Quellijn's beeldhouwwerken een antiek karakter vertoonen. De eerlijke Vlaamsche natuur van den beeldhouwer spreekt overal. Thorwaldsen echter verloochende zijn Deensche aard, om te trachten een Helleen te worden, wat hem natuurlijk niet is gelukt.

De grief, die ik tegen Derkinderen's werk heb, is deze, dat de kunstenaar heeft willen werken in middeleeuwschen trant, wat in een Beurs der twintigste eeuw niet paste. Kon hij niets eigens geven, zooals Quellijn, dan mag hij daarover niet hard gevallen worden. Maar dan was het toch zeker niet goed, dat hij zich waagde aan werk, dat boven de krachten van een hedendaagsch schilder gaat.

W.

Vereenigingen.

FRIESCHE BOUWKRING TE LEEUWARDEN.

In de laatst gehouden vergadering van „de Friesche Bouwkring", trad als spreker op de heer R. Roelfsema, kalkzandsteenfabrikant, handelende onder de firma K. Maathuis en Zoon te Groningen, met het onderwerp „de kalkzandsteen, hare fabricatie en toepassing", toegelicht met lichtbeelden.

Daaraan is het volgende ontleend:

Kalkzandsteen is een in het Noorden van ons land, althans in deze provincie, nog weinig bekend materiaal. Het kan om verschillende redenen zijn nut hebben deze steensoort ook in deze provincie, waar de kleisteen-industrie zeer ontwikkeld is, meer bekendheid te geven.

De kalkzandsteen-industrie in van Duitschen oorsprong; met de vervaardiging werd in dat land reeds voor 50 jaren aangevangen. De steen werd toen in houten persen gevormd, in de lucht gedroogd en zoodoende tevens verhard, wat een vrij langdurig procedé is en eigenlijk slechts een verharde mortel opleverde. Het was dan ook geen bijzonder best materiaal; de producten dier eerste jaren zijn dan ook slechts als de voorloopers der tegenwoordige industrie te beschouwen.

In 1877 werd het eerste patent op de vervaardiging dier steensoort verleend. Hierbij berustte de fabricatie op eene chemische werking, welke veel overeenkomst vertoont met het tegenwoordige procédé. Hierbij werd steenkalk door water gebluscht in een ketel, van binnen van roerijzers voorzien en werd deze van buiten door stoom verhit; aan de aldus gebluschte kalk werd het noodige zand toegevoegd, heete waterdamp in den ketel toegelaten en deze verhitting meerdere dagen voortgezet. De dunne brij van kalksilicaat bleef eenigen tijd staan te verharden, tot zij in vormen werd geperst of gegoten. Deze wijze van vervaardiging, hoewel chemisch voldoende, was te omslachtig voor productie in het groot.

Nadat na verloop van tijd meerdere patenten met evenweinig succes waren toegepast, werd sedert September 1891 een methode gevolgd, volgens welke nog enkele fabrieken in Duitschland werken, doch die in de nieuwe fabrieken geen toepassing meer vindt.

De thans meer moderne kalkzandsteenfabrieken werken volgens den volgenden grondslag:

Zooals de naam aanduidt, gebruikt men voor de fabricatie kalk en zand en wordt inderdaad hieraan niets toegevoegd. Voor kalk gebruikt men gewone kluitkalk, ofschoon ook schelpkalk bruikbaar is. De kalk wordt in ijzeren bakken afgewogen, met een zekere hoeveelheid water overgoten en reeds gedeeltelijk gebluscht, welke blussching later in verhardingsketels wordt voortgezet. Is de kalk gebluscht, zoo wordt ze in een pulverisator fijn gemaakt en is dan geschikt voor het bedrijf.

De geheele bewerking is vrijwel machinaal, tot op het oogenblik dat de onverharde steenen uit de pers te voorschijn komen, waarbij ze aan een enormen druk worden onderworpen, welke de oorspronkelijke dikte, van ongeveer 9.5 cM., brengt tot 5.5 cM. Hoe zwaar deze massa is samengeperst blijkt het best uit het feit, dat de steen, die uit niets bestaat dan drooge mortel, zich vele lagen laat opstapelen, zonder dat de onderste lagen onder het gewicht bezwijken. Bij benadering is deze druk te bepalen op 100 à 150.000 K. G.

De steen wacht thans slechts op verharding om tot een bruikbaar materiaal te worden. Dit geschiedt in ijzeren ketels, welke ongeveer 10 wagentjes, waarop elk 1000 à 1100 steenen gestapeld, kunnen bevatten. Nadat de ketel gesloten is, wordt daarin een stoomspanning, van 8 atmospheeren druk, gebracht, waardoor eene scheikundige werking plaats vindt, waarop feitelijk het geheele procédé berust en waarbij kalksilicaten, door innige scheikundige wisselwerking tusschen kalk en zand, tengevolge van stoomdruk, feitelijk een geheel nieuwe stof doen ontstaan.

Bij opening van de ketels blijken dan ook de bruine steenen veranderd te zijn in witte kalkzandsteenen, die thans geheel gereed zijn, hoewel de verharding nog nawerkt. Na drie weken is een steen reeds merkbaar harder geworden, terwijl een vermetselde steen, na eenige keeren nat te zijn geweest, dermate in hardheid toeneemt, dat reeds na een jaar met moeite een gat in den muur kan worden gemaakt.

Om na te gaan welke proporties deze industrie in den laatsten tijd heeft verkregen, moeten we weer naar Duitschland teruggaan. Het aantal fabrieken is daar reeds tot ongeveer 190, met een jaarproductie van 900 tot 1000 millioen steenen gestegen. In een der grootste van de ruim 20 fabrieken nabij Berlijn worden jaarlijks 120 millioen kalkzandsteenen gefabriceerd.

In eene vereeniging van 80 fabrikanten dezer steenen wordt niemand als lid aangenomen, die zich niet verbindt zorg te dragen, dat zijn steen minstens 140 K.G. per c.M². drukvastheid heeft.

Nadat het ministerie van Oorlog in Pruissen de steen in het proefstation te Charlottenburg had laten onderzoeken, werden in 1902 reeds 9 millioen dezer steenen voor militaire bouwwerken te Neuhammer verwerkt. Het grootste bouwwerk van kalkzandsteen bevindt zich bij Berlijn, waar aan een regeeringsgebouw 20 millioen dier steenen zijn verwerkt. Ook hierbij is echter, evenals bij bijna alle gebouwen te Berlijn, de steen met cementbepleistering overdekt, hoewel in andere deelen van Duitschland, evenals ook in ons land, de steen bij tal van gebouwen zonder deze bepleistering wordt toegepast.

Zooals het met alle nieuwe producten gaat, werd deze steen eerst met wantrouwen ontvangen, waarom het niet ondienstig is de gebreken daarvan op te sommen, deze zijn:

Ten eerste, dat ze niet geschikt is voor bestrating. Hoewel de steen een groote weerstand biedt tegen druk, mist ze dit in verband met wrijving.

Ten tweede lijdt elke vlakke steen, en de kalkzandsteen dus eveneens, bij ruwe behandeling. Wordt ze echter behoorlijk behandeld, dan houdt dit bezwaar op, terwijl de steen in het werk altijd meevalt.

Ten derde heeft de steen de eigenschap, bij regen grauw te kleuren. Al kan men dit moeilijk als een gebrek beschouwen, zou het toch aangenamer zijn als ze deze eigenschap miste. Deze grijskleuring door regen verdwijnt echter bij zonneschijn na weinige uren, terwijl zij op den duur afneemt.

Gaan we thans de goede eigenschappen na, waarbij in de eerste plaats het feit gereleveerd wordt dat de steen tegen het weer bestand is en niet afschilfert bij vorst. Voor schoorsteenen en walbeschoeiing is de steen reeds veelvuldig met het beste gevolg toegepast.

Bij vermetseling met goede mortel en zorg bij de uitvoering slaan muren van deze steenen vervaardigd niet door, daarbij is de steen vooral zeer nat te verwerken.

Wat de weerstand tegen vuur betreft, staat kalkzandsteen niet achter bij kleisteen, zooals bij branden en bij opzettelijk daartoe verrichte brandproeven is gebleken.

Kalkzandsteen geeft door hare poreusheid spoedig droge woningen, daar de steen meer lucht doorlaat dan kleisteen.

Voorts is de steen láger in prijs dan kleisteen.

In 1901 werd in Michigan (Amerika) de eerste fabriek van kalkzandsteen door een Duitsch-Amerikaan opgericht. Terwijl in 's-Gravenhage, waar deze steen voor 5 à 6 jaar het eerst werd gebruikt, vaklieden hare deugdelijkheid erkennen, zoodat er daar thans reeds serie's huizen van gebouwd werden, waaronder zelfs groote villa's, die uit ruime beurs zijn gebouwd. In het laatste jaar zijn in het Noorden van ons land reeds een 80 groote en kleine bouwwerken in dezen steen uitgevoerd.

Wat ten slotte het voegen van muren, in deze steen opgetrokken, betreft, zoo voldoet voor de gewone grijze steen, het beste een witte voeg, waarvan de specie is samengesteld uit 4 deelen kalk, 4 deelen zand en 1 deel Keene's marmer-cement.

Prijsvragen.

PROGRAMMA DER PRIJSVRAAG VOOR EEN GEMEENTEHUIS TE ZEIST.

Burgemeester en Wethouders van Zeist, daartoe gemachtigd door den Raad dier Gemeente, wenschen eene Prijsvraag uit te schrijven voor het maken van een schets-ontwerp met omschrijving en raming van kosten voor een gemeentehuis.

Voor deze Prijsvraag zijn de volgende voorwaarden en bepalingen vastgesteld:

Art. 1.

De mededinging wordt opengesteld voor alle bouwmeesters in Nederland woonachtig.

Art. 2.

Het voor den bouw bestemde terrein is gelegen hoek 1ste Dorpsstraat en Donkere laan, groot 22 bij 36 Meter, en aangegeven op de hierbij gevoegde situatieteekening met de letters A, B, C en D.

Inlichtingen omtrent de gesteldheid van het voor den bouw bestemde terrein kunnen worden ingewonnen bij den gemeente-architect.

Art. 3.

Het gemeentehuis moet geplaatst zijn met den hoofdingang naar de Donkere laan en zoo zijn ingericht, dat het, zoo noodig, gemakkelijk in Noord-Oostelijke richting kan worden uitgebreid.

Art. 4.

Het gebouw zal moeten zijn degelijk ingericht en van soliede materialen opgetrokken.

In de keuze van den bouwstijl is men geheel vrij.

Art. 5.

Het gebouw zal bestaan uit een beganen grond, een 1e verdieping en een zolderverdieping, terwijl onder een gedeelte van het gebouw de benoodigde kelders worden verlangd.

Art. 6.

Het gebouw zal bevatten:

1e. Kelderverdieping:

een kolenbergplaats met afdeeling voor centrale verwarming, een brandvrij vertrek van ± 12 M²., een archieflokaal van ± 12 M². en twee berglokalen elk eveneens van ± 12 M².

2e. Begane grond:

eene entrée en vestibule of breede gangenhoofdtrap.

een trouwzaal, tevens stemlokaal, groot ± 88 M²;

een bureau voor den gemeente-ontvanger, groot ± 40 M². met een brandvrije kluis van ± 4 M²;

een bureau voor den Burgerlijken Stand van ± 40 M². met aangrenzend brandvrij vertrek van ± 12 M²;

een bureau voor den gemeente-architect van ± 35 M²;

twee bureaux elk van ± 30 M², een voor de comptabiliteit en een voor andere doeleinden;

een wachtkamer van ± 24 M².

een bodekamertje van ± 9 M², verder vestiaire en 2 W. C. met urinoir.

3e. 1ste verdieping:

een breede gang en een trap naar de zolderverdieping:

een raadzaal van ± 88 M². met in hoofdzaak licht van boven, bovendien eene oppervlakte van ± 12 M². voor het publiek, met afzonderlijken toegang;

eene commissiekamer van ± 40 M²;

eene burgemeesterskamer van ± 35 M²;

eene secretariskamer ± 24 M²;

de secretarie ± 40 M², met aangrenzend brandvrij vertrek van ± 12 M²;

en nog *twee kamers,* elk van ± 30 M².

(De secretariskamer moet gelegen zijn naast en in verbinding staan met de secretarie).

verder vestiaires voor raad en personeel, 2 W. C. met urinoir.

4e. Zolderverdieping:

Open ruimte.

Minimum hoogte der verdiepingen, bovenkant vloer tot onderkant plafond of bintlaag:

Kelder 2.25 M., begane grond 4.25 M. (deze ligt 1 M. boven den rijksstraatweg), 1ste verdieping 4.25 M., raadzaal 5 M.

5e. *Eene woning voor den concierge,* bestaande uit 2 woonkamers, keuken, 2 slaapkamers, kelder, privaat, trappen, enz.

(Deze woning moet een afzonderlijken ingang hebben en ook bereikbaar zijn van uit het hoofdgebouw).

Art. 7.

Voor de kosten met inbegrip van aanleg van gasleiding, waterleiding en centrale verwarming, belooning voor den architect en kosten van opzicht is een bedrag toegestaan van f 70.000.— tot f 90.000.—.

Plannen, die volgens het oordeel der commissie, genoemd in art. 10 dit maximum bedrag overschrijden, zullen onvoorwaardelijk worden ter zijde gelegd.

Art. 8.

Verlangd worden:

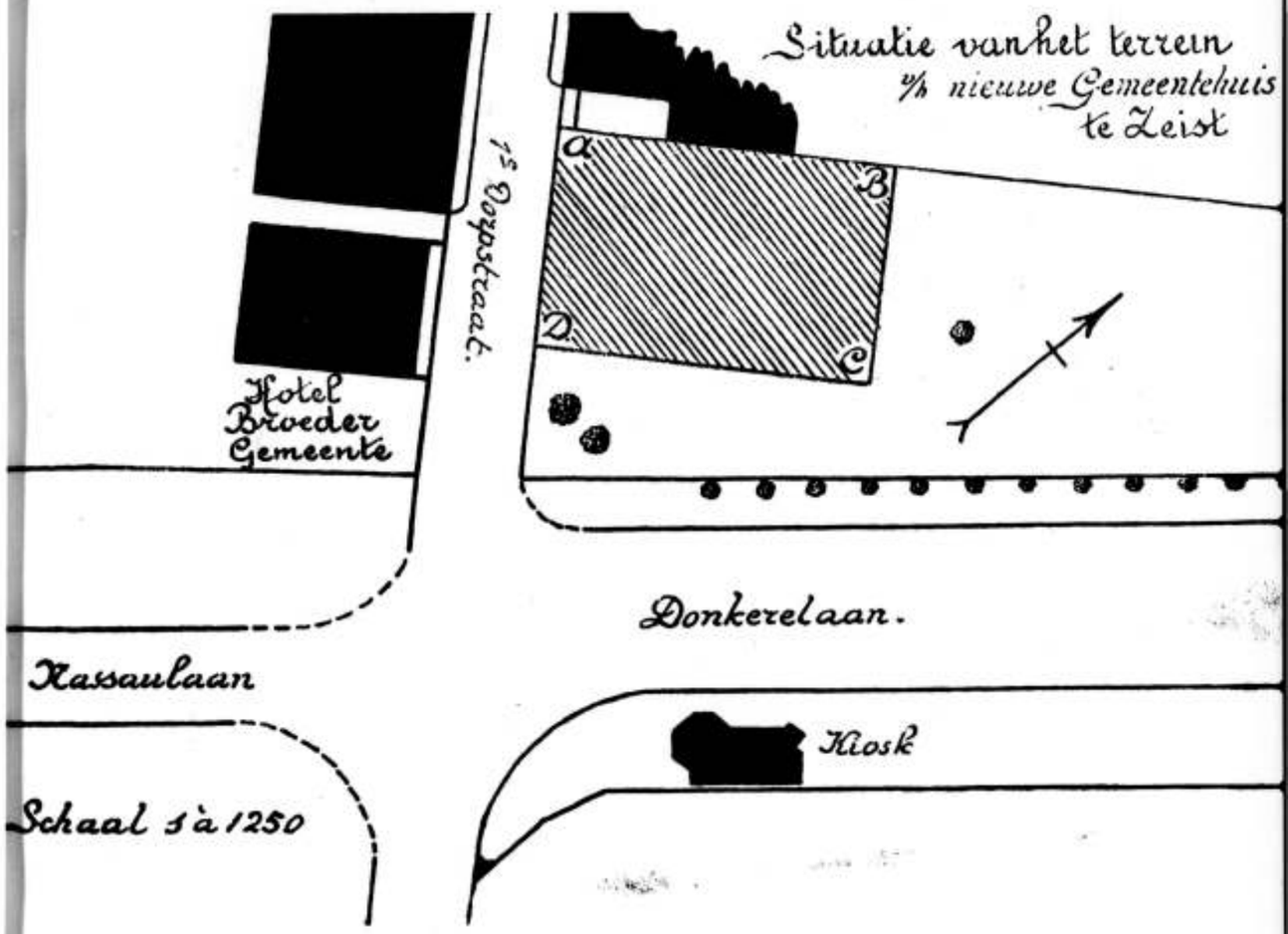
de plannen van de kelderverdieping, begane grond, 1e verdieping en gevel-teekeningen:

lengte- en breedtedoorsneden, met kapconstructie;

alles op eene schaal van 1 à 100;

teekeningen der twee hoofdgevels met constructie-aangave op eene schaal van 1 à 50; en

eene beknopte omschrijving van het geheele werk, met begrooting van kosten.

Alle teekeningen in zwarte lijnen te bewerken.

Art. 9.

Het is de bedoeling de uitvoering van zijn ontwerp op te dragen aan den maker van het best gekeurde plan tegen een honorarium van 5 pCt. der aannemingssom.

Deze eventueele opdracht en eene som van f 100.— vormen den eersten prijs.

Mocht evenwel van den voorgenomen bouw worden afgezien, of met den ontwerper tot geen overeenstemming kunnen worden gekomen omtrent het definitieve bouwplan, dat zal aan den bekroonde voor het niet uitvoeren van het werk, boven de genoemde som van f 100. eene schadeloosstelling worden uitgekeerd van f 400.—.

Voorts zal voor het opvolgende beste plan een tweede prijs worden beschikbaar gesteld van f 300.— en voor het daarop volgende plan een derde prijs van f 200.—.

Art. 10.

De prijzen zullen worden toegekend door den Raad der gemeente Zeist, op voorstel van Burgemeester en Wethouders bijgestaan door een commissie van 3 leden van den Raad, die zich, wanneer zij dit noodig achten, kunnen doen voorlichten door een of meer door hen te benoemen deskundigen.

Wanneer de Raad oordeelt, dat geen der inge-

komen plannen voor bekroning in aanmerking komt, dan kan een bedrag van f 500.— onder de vervaardigers der 3 best geoordeelde plannen als premiën worden verdeeld.

Door het aanvaarden van een premie, worden de betreffende plannen eigendom der gemeente Zeist.

Art. 11.

De in artikel 8 genoemde stukken worden voor den 1 Juni 1906 vrachtvrij ingewacht bij het gemeentebestuur.

Zij moeten vergezeld zijn van een correspondentieadres om zoo noodig met den inzender te kunnen correspondeeren.

Elk ontwerp moet gemerkt zijn met een spreuk of motto en vergezeld van een verzegelden naambrief, waarop van buiten het motto is herhaald en van binnen de naam en woonplaats van den inzender zijn vermeld.

Het schrift op de teekeningen en van de bijgaande stukken moet van een andere hand zijn, dan die van den ontwerper.

De ontvangen stukken zullen onmiddellijk na ontvangst tegen brandschade worden verzekerd, elk ontwerp tot een bedrag van f 500.—.

Art. 12.

Het gemeentebestuur behoudt zich het recht voor alle ingezonden ontwerpen met de bijbehoorende toelichtingen en raming gedurende 14 dagen openlijk ten toon te stellen.

Het bekroonde ontwerp en die, waaraan de 2e en 3e prijs zijn toegekend, worden het eigendom der gemeente.

De overige ontwerpen zullen uiterlijk 6 maanden na den termijn van inzending vrachtvrij worden teruggezonden aan de opgegeven adressen, met mededeeling van het bekroonde werk.

Zeist, 27 December 1905.

Burgemeester en Wethouders van Zeist,

CLOTTERBOOKE PATIJN V. KLOETINGE,
Voorzitter.

J. M. VAN DER HEIJDEN, Secretaris.

PROGRAMMA VOOR DEN NATIONALEN WEDSTRIJD VOOR KUNSTLICHT-OPNAMEN

(Avond-fotografiën),

uitgeschreven door de Amateur-Fotografen-Vereen. te Amsterdam.

Art. 1. De wedstrijd is open voor alle Nederlanders alsook voor leden der A.-F.-V., die buitenslands verblijf houden.

Art. 2. Verlangd worden fotografieën, gemaakt door middel van kunstlicht en het karakter daarvan weergevende. De lichtbron moet geheel of gedeeltelijk op de foto voorkomen. Hulpverlichting, geen kunstlicht zijnde, mag worden gebruikt als aan het effect der kunstverlichting daardoor geen afbreuk wordt gedaan.

Art. 3. Er zal in vier klassen kunnen worden ingezonden, te weten:

a. Portretten, genres en intérieurs op papier, formaat en procédé geheel vrijgelaten. Motto of titel moet op den achterkant voorkomen.

b. Portretten, genres en intérieurs als lantaarnplaatformaat 8.3×8.3, de plaatjes voorzien van dekglaasjes, waarop aan den bovenkant de stippen en aan den onderkant motto of titel.

c. Nachtelijke stadsgezichten of andere buitenopnamen, op papier, formaat en procédé geheel vrijgelaten. Motto of titel moet op den achterkant voorkomen.

d. Nachtelijke stadsgezichten of andere buitenopnamen als lantaarnplaat, formaat 8.3×8.3, de plaatjes voorzien van dekglaasjes, waarop aan den bovenkant de stippen en aan den onderkant motto of titel.

Art. 4. Eén inzender kan in verschillende klassen mededingen. Het aantal in te zenden foto's in elke klasse is niet gelimiteerd. Ter beoordeeling door de jury zal echter niet de collectie, doch de naar haar oordeel beste foto daaruit in aanmerking komen.

Art. 5. De jury zal bestaan uit 5 leden der A.-F.-V. Zij zal te beschikken hebben over:

de nieuwe, groote plaque der vereeniging als 1ste prijs in elke klasse;

de bestaande groote plaque der vereeniging als 2de prijs in elke klasse;

de bronzen medaille voor verdienstelijk fotografisch werk als 3de prijs in elke klasse.

De eerste prijs kan in zilver worden uitgereikt. De jury behoudt zich het recht voor deze onderscheidingen niet toe te kennen.

Art. 6. Alle inzendingen moeten onder motto — met begeleidend naamkaartje en adres in couvert met dat motto — uiterlijk zijn ingekomen op 1 Maart 1906, aan het adres van den Secretaris der A.-F.-V., Vereenigingsgebouw, Spui hoek Handboogstraat 2, Amsterdam.

Op elke zending moet vermeld worden voor welke klasse zij bestemd is.

Verpakkingen moeten zoodanig zijn, dat deze voor terugzending dienstig kunnen wezen.

Terugzending zal vóór 1 Mei 1906 geschieden.

Art. 7. De Amateur-Fotografen-Vereeniging behoudt zich het recht voor, de ingekomen foto's in hare lokalen te exposeeren en keuze te doen voor eene kunst-illustratie in het foto-tijdschrift „*Lux*".

Art. 8. In alles, waarin dit programma niet mocht voorzien, besluit het bestuur in overleg met de jury.

Namens het Bestuur der A.-F.-V.,

J. P. GOEDKOOP, *Secr.*

Ingezonden stukken.

Geachte Redactie!

Het valt niet te ontkennen, dat zich in de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst nog dikwijls een geest van vasthoudendheid aan het oude openbaart.

Er zijn onder de leden der Maatschappij velen, die uit den aard van hun beroep of betrekking, of door dien hunner vorming en ontwikkeling zich geen begrip kunnen maken van de groote taak der Maatschappij, de bevordering van het kunstleven in het algemeen en van de bouwkunst in het bijzonder.

Om dit te bereiken is het noodig, dat het tegenwoordig Hoofdbestuur, bestaande uit mannen, die op het gebied van kunst en wetenschap een goeden naam hebben en die den ijver bezitten, om deze

betrekking naar eisch te kunnen vervullen, door *allen* gesteund wordt.

Hiertoe komt men niet, zoolang een deel van de leden, aaneengesloten in hun afkeer van al wat hun niet aanstaat, door het nemen van besluiten als de afdeeling Amsterdam deed, de meer ontwikkelde en meer vooruitstrevende leden ergeren door hun gehaspel.

Deze toestand moet veranderen en wij meenen dat die verandering ten goede ook kan tot stand gebracht worden, zoo men maar eendrachtig is en volgens een bepaald plan werkt.

De persoonlijke kwesties spelen, helaas, in de Maatschappij een te groote rol.

Vooral bij de prijsvraag voor de Carnegie-stichting is dit gebleken.

Maar waarom niet liever wat ijveriger aan het „Weekblad" medegewerkt? Of de pen opgenomen, om de Bouwkundige Bijdragen te helpen vullen, gelijk dit vroeger geschiedde?

Men behoeft zich over het bestaan der Maatschappij niet ongerust te maken. Ik herinner mij nog, hoe, misschien dertig jaar geleden, een lid, op een algemeene vergadering, van de Maatschappij sprak als van „een zieltogend lichaam", hoe hij profeteerde, dat alle geneesmiddelen, den zieke toegediend, het lijden slechts zouden verlengen, zonder ooit tot beterschap te voeren.

Die voorspelling is niet uitgekomen. De Maatschappij is niet overleden, gelijk wij allen weten. Zij draagt haar jaren met eere. Een Fransch spreekwoord zegt: „Les viellards donnent de bons conseils, parce qu'ils ne peuvent plus donner de mauvais exemples". De jonkman, die te vroeg optreedt, doet evenveel dwaze dingen als de grijsaard; die van geen uitscheiden weet.

Hoe is de Maatschappij niet vooruit gegaan in dertig jaar! Toen een veel te bescheiden huis in een steeg, nu een prachtig gebouw, op den besten stand, als haar woning. Toen een bescheiden zich op den achtergrond houden, nu de algemeene erkenning als ons eerste bouwkundig lichaam.

Heeft de Maatschappij haar stand, haar beginsel, haar kunstvaan nu reeds meer dan zestig jaren hooggehouden, waarom zou zij dit dan niet langer doen? Waarom zou zij voor een Bond van Bouwmeesters behoeven te wijken?

Zie, geachte Redactie, niet de Maatschappij moet zich in de jongere lichamen oplossen, maar die jongere lichamen zouden weldoen, onder haar moederlijke vleugels terug te keeren.

Zeker, wij weten het wel, de Maatschappij is niet volmaakt. Maar de herziening der wet, die het volgende jaar moet plaats vinden, kan gelegenheid geven, om gewenschte verbeteringen aan te brengen. De commissie, die dan benoemd moet worden, om die wetswijziging voor te bereiden, heeft een schoone taak. Wij zullen haar voorstellen overwegen, wijzigen, verbeteren, tot daadwerkelijkheid maken en alle bouwmeesters van *nu* en *later* doen zien, dat er van de Maatschappij nog *kracht* uitgaat!

Houden wij de belangstelling in de Maatschappij in haar eervol streven steeds levendig en zij onze leus, om haar vaan vereenigd:

„*Vaincre au mourir*".

U dankende voor de plaatsruimte blijf ik als steeds uw dienstwillige

NESTOR.

Varia.

MODERNE PRIJZEN VOOR OUDE DOEKEN.

Bij legaat van wijlen den spoorwegkoning Mr. Yerkes, kwam het Metropolitan Kunstmuseum te Newyork dezer dagen in het bezit zijner kunstschatten die op 5 millioen Dollars worden getaxeerd. Daaronder komen 23 tapijten voor, die de kostbaarste der wereld zijn en in pracht en schoonheid die der verzamelingen van den Shah van Perzië en van het Britsche museum zouden overtreffen. Voor een z.g. „Heilig- of Gebedtapijt" betaalde Mr. Yerkes 60000 Dollars.

Onder de schilderwerken komen doeken voor van Rembrandt, Rubens, Van Dyck, Teniers, Daubigny en Détaille.

Omtrent enkele prijzen meldt „Le Gaulois":

Watteau's „Gilles", het schoonste werk uit de collectie van Lacaze, thans het hoofdpronkstuk in het Louvre, werd voor 20 Francs in een vleeschhal opgekocht, waar het tusschen ouden rommel lag. Het stuk van Fragonard, dat onlangs op de veiling van den befaamden Cronier 420000 Frs. opbracht, was vóór 50 jaren van een timmerman, genaamd Vautrin, die een blinde deur er mede wilde bekleeden, voor 60 Frs. aangeworven.

Zeer interessant is 't de prijsstijging van de werken van den Meester van Barbizon na te gaan. Zij begon omstreeks 1875 en is tot in het duizelingwekkende opgevoerd.

Een landschap, waarvoor aan Mlle. Corot in 1860 slechts 800 Frs. werd uitgekeerd, bracht in 1885 bij een openbare veiling een som van 370000 Frs. op.

Bij de Millet's is de stijging nog iets grooter. Zijne „Herderin", die in 1864 voor 2000 Frs. van de hand ging, kwam voor 5 of 6 jaren, tegen 700000 Frs. in het bezit van een Amerikaan.

Evenzoo strijdt men om de werken uit de Engelsche school. Lawrence, Gainsborough, Rommey, Turner, die men vóór een halve eeuw nog tot matige prijzen kon verwerven, worden thans tegen honderdduizenden opgewogen. 't Is bij de Amerikaansche milliardairs mode geworden een museum te bezitten. Ieder „die een beetje om zijn fatsoen geeft", houdt er ook een schilderijenverzameling op na en hoe duurder de stukken betaald worden, des te bewonderenswaardiger zijn ze, ook al lijdt de bezitter aan de geelzucht, aan xanthopsia, aan kleurblindheid.

Te werk dus mannen van het penseel. Aan den ezel!

D'dorf, Januari 1906.

J. L. T.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

In Mannheim is een nieuw, groot museum gebouwd, dat in 1907 geopend zal worden met een internationale kunsttentoonstelling, waarbij zich een artistieke tuinbouwtentoonstelling zal aansluiten.

De twee millioen lire, benoodigd voor den herbouw van den klokketoren van San Marco, te Venetië, zijn nu bijeengebracht en welhaast zal nu met het werk een aanvang worden gemaakt.

De nieuwe Campanile zal het volkomen evenbeeld zijn van den ouden toren.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Naar aanleiding van een voorstel tot 't beschikbaar stellen van f 1000.— tot bekostiging van tijdelijke hulp ten dienste van het bureau der bouwpolitie, wees de heer R. A. van Sandick in de j.l. gehouden Raadsvergadering op het jongste ongeval in de Heulstraat: de instorting van gevels van in aanbouw zijnde huizen. Dit ongeval, hetwelk zelfs den dood van H.M. onze geëerbiedigde Koningin had kunnen tengevolge hebben, was z. i. een waarschuwing tegen de vergunning tot het oprichten van hooge gebouwen aan nauwe straten. Hij vroeg een deskundig rapport omtrent de vermoedelijke oorzaken van het ongeluk.

De heer Ter Laan ondersteunde dezen wensch; er moet blijken of de verankering, het cement en de steendikte wel voldoende waren. De vraag rijst zelfs of ten opzichte speciaal van de steendikte niet alsnog wijziging van de bouwverordening noodig is. Dit ook in verband met een soortgelijk ongeval in de Newtonstraat, dat een menschenleven heeft gekost.

Vanwege B. en W. en van Publieke Werken werd gezegd, dat de bouwpolitie tegen dergelijke ongevallen niet kan waken. Een nadere regeling van het bureau-personeel is op til en inmiddels is een deskundig onderzoek aanhangig over de beide ongevallen, waarvan het rapport zal worden medegedeeld.

De heeren De Bruyn, hoofd-ingenieur-directeur van den Waterstaat alhier, Bekaar, idem te Middelburg, en Lindo, directeur der gemeentewerken alhier, zijn uitgenoodigd de commissie te vormen tot onderzoek naar de oorzaken van de deining in de binnenhaven te Scheveningen, en de middelen tot verbetering.

Dezelfde commissie was indertijd belast met het ontwerpen van het plan, waarnaar de binnenhaven is uitgevoerd.

AMSTERDAM. In zake de muurschildering in het Beursgebouw, uit te voeren door den heer A. J. Derkinderen, is door de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst aldaar, het volgende adres aan den Raad gericht.

Aan den Raad der Gemeente Amsterdam.

Geeft met verschuldigde eerbied te kennen de Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam, dat zij met groote instemming heeft kennis genomen van het voorstel der raadsleden: Sterck, Blankenberg, Henri Polak, Ruys, Van Dijk, de Sauvage Nolting, Fabius, van Lennep, Boissevain en Scheltema, strekkende om den kunstenaar A. J. Derkinderen zoo spoedig mogelijk gelegenheid te geven, een aanvang te maken met de uitvoering der muurschilderingen in de zaal van de Kamer van Koophandel in het Beursgebouw te Amsterdam, en hem in staat te stellen zijn werk achtereen te voltooien,

en spreekt de hoop uit, dat door deze daad de laatste moeilijkheden, die aan de uitvoering van dezen zeer belangrijken arbeid thans nog in den weg staan, mogen overwonnen worden.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand December bezocht door 531, gedurende het afgeloopen jaar door 6199 belangstellenden. Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden in December 243, gedurende het jaar 1905 2125 boek- en plaatwerken in bruikleen verzonden.

GRONINGEN. De raad dezer gemeente heeft op voorstel van B. en W. besloten tot aanstelling van nog één opzichter, in de eerste plaats bestemd voor het toezicht op de uitvoering van de Woningwet, maar tevens aangewezen om ook andere opzichtersdiensten te verrichten op een salaris van f 1000—1400 's jaars.

Men zal vooral een praktisch man, die zoo mogelijk zelf gewerkt heeft, voor deze betrekking zoeken.

ZUTPHEN. Nader melde de N. R. Ct.:

In onze stad trekken twee 16e-eeuwsche woonhuizen uit 1549 en 1557, door hun fraaie gevels de algemeene aandacht. Dat van 1549, behoorende aan den heer Goldenberg, ligt aan de Zaadmarkt, waar het naast zich een renaissancegevel uit 1639 en achter zich den 15e-eeuwschen Drogenapstoren heeft. Deze drie gebouwen sluiten het einde van die breede markt mooi af en vormen een schilderachtig stadsgezicht. Het huis van den heer Goldenberg heeft een geheel uit baksteen opgetrokken gevel, waartusschen horizontale banken van tufsteen loopen; de benedenverdiepingen zijn door moderne ramen eenigszins verknoeid, doch dat op van den gevel is vrijwel ongeschonden. In verdiepte velden, door gedrukte rondbogen overspannen, bevinden zich daar nog de oorspronkelijke kruiskozijnen met in lood gevatte ruitjes. Op elke trede van den trapgevel staat een pijnakel, in het geheel vier paren, twee aan twee verschillend geconstrueerd. De bekroningen dezer pijnakkels zijn verdwenen. De top eindigt in een Gothi›chen ezelsrugboog. De vooruitspringende dammen, waartusschen de bovengenoemde verdiepte velden liggen, kan men goed nagaan, al zijn ze bij de tweede verdieping door latere tusschenmetseling bijna geheel aan het oog onttrokken; het zijn deze lisenen, welke aan onze oudgeldersche bouwwerken een eigen karakter geven.

Vanwege het Departement van Binnenlandsche Zaken is door den heer W. Scheepens deze gevel opgemeten en in teekening gebracht; juist op tijd, want er gaan geruchten, dat het pand verkocht is. Zoo ver is het echter nog niet, maar wordt een aannemelijk bod gedaan — het pand is zoo mooi gelegen, zoo ruim en heeft een flinken tuin — dan is de koop spoedig gesloten.

Personalia.

— De heer J. C. van Marken, directeur van de Ned. Gist- en Spiritusfabriek te Delft, is dezer dagen, 61 jaar oud, overleden.

Al lang was de heer van Marken sukkelende. Een kuur, in 't buitenland doorgemaakt, scheen hem voor een oogenblik genezing te zullen brengen. Doch daarna brak de kwaal opnieuw uit, en thans is de arbeidzame man, wiens hart zoo warm voor zijn werklieden klopte, aan zijn ziekte bezweken.

Zijn fabriek — een van de vermaardste modelfabrieken op de wereld — kwam onder zijn leiding tot hoogen bloei.

— De door zijn studies over Hollandsche bouwkunst ook ten onzent welbekende prof. dr. G. Galland is benoemd tot leeraar in „Kunstgeschichte und Klassische Dichtungen" aan de Academie voor Beeldende Kunsten te Berlijn, in plaats van prof. Siemering, die naar de technische hoogeschool te Charlottenburg overgaat.

— Teneinde dr. W. Bode van het technisch-administratief gedeelte van zijn ambt te ontlasten, is dr. Bosse tot „Verwaltungsdirector" van de Koninklijke musea te Berlijn benoemd.

Vacante Betrekkingen.

— **Constructeur-Teekenaar** op een machinefabriek te Amsterdam. Sollicitaties onder lett. N 5040 aan Allert de Lange's Ann. bureau, Damrak, Amsterdam. (1)

— **Teekenaar** aan een Fabriek van Koperwerken. Br. onder No. 427 aan het Centr. Adv. Bureau Max R. Nunes Amsterdam. (1)

— **Opzichter** Gemeentewerken, Groningen. (Zie Adv. in dit No.). (1)

— **Electrotechniker** of **Chef-monteur** op een Bureau te Amsterdam. Brieven onder No. 2744 aan J. H. de Bussy, Rokin, Amsterdam. (1)

— **Directeur** der Gemeentegasfabriek te Schagen. Jaarwedde f 800, met vrije woning, vuur en licht. Gezegeld adres aan den Burgemeester vóór 15 Januari 1906. (1)

— **Werktuigkundig-Teekenaar** op een Scheepswerf en motorenfabriek. Aanvangssalaris f 70 per maand. Brieven, onder lett. C 19, aan Blikman & Sartorius, Amsterdam. (1)

— **Teekenaar** bij den Provincialen Waterstaat in Drente. Belooning f 50 per maand. Gezegeld adres vóór 20 Januari aan Gedeputeerde Staten der provincie Drente. (1)

— **Vier Waterbouwkundige Opzichters** aan het Hoogheemraadschap Delfland. Diploma gewenscht. Brieven aan den Ingenieur van Delfland: J. Groenendaal Jr., te Delft. (1)

41STE JAARGANG. ZATERDAG 30 JANUARI 1906. No. 3.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

JAPANSCHE KUNST.

Er is wel eens gezegd geworden, dat onze hooggeroemde hedendaagsche beschaving een doodende werking heeft.

Het is nog niet zoo heel lang geleden dat een hoogleeraar er op wees, hoe huwelijken, door twee zeer beschaafde menschen gesloten, zonder kinderen blijven, omdat er voor gezorgd dient dat „die Bäume nicht in den Himmel wachsen".

De hedendaagsche beschaving maakt de menschen meer en meer cerebraal. De wetenschap bloeit en de kunst legt het loodje. Als de zon opgaat, gaat de maan onder, of zoo de laatste zich bij dag vertoont, dan is zij niets dan een bleek schilletje. Stellen wij de wetenschap met de zon gelijk, dan is onze moderne kunst dat flauwe maantje.

Wie dit nog niet gelooven wilde heeft er zich te Amsterdam van kunnen overtuigen. Daar werd, in de „Brakke Grond", eenige weken geleden een verzameling van Oud-Japansche kunst geveild, en de Japansche regeering deed, in diezelfde zaal, thans wat van de Japansche inzending ter tentoonstelling te Luik overbleef, in het openbaar verkoopen.

De Oud-Japansche kunst werd gemaakt in den tijd toen het Rijk der Rijzende Zon zorgvuldig van alle verkeer met Europa werd afgezonderd gehouden en alleen de Nederlanders er een zeer beperkten handel mochten drijven.

Vooral in de 18e en het begin der 19e eeuw hebben Nederlandsche schepen de prachtige voorwerpen naar ons vaderland gebracht, die toen tot den inboedel van ieder welgesteld huishouden behoorden.

Ik herinner mij nog uit mijn jeugd, hoe mijne moeder de natte wasch op een groote Oud-Japansche schaal placht te leggen. Later heeft zij mij die schaal ten geschenke gegeven, die nu een ereplaats in mijn huis heeft.

Familie in Indië zond mij in de laatste jaren proeven van Nieuw-Japansche kunst. Die proeven deden mij vermoeden, dat de kunstzin en de kunstkracht in het verre Oosten sinds 1868 zeer aan het dalen waren.

Toch had ik nog niet gedacht, dat die daling zóó sterk zou zijn, als de thans gehouden veiling te Amsterdam met droevige duidelijkheid doet zien.

De Japansche afdeeling werd te Luik zeer bewonderd. Wat men daar zag, vormde een oase in de banaliteit van het overige. Doch in het land der blinden is één-oog koning. Zoodra iemand met twee oogen zich opdoet is één-oog onttroond. Onze Westersche kunst, zooals zij zich te Luik vertoonde, was banaal, daarbij stak het Nieuw-Japansche werk gunstig af, maar dit laatste kon toch niet halen bij wat Oud-Japan had voortgebracht.

De Westersche beschaving heeft de Westersche kunst reeds vrijwel ten onder gebracht en nu is zij bezig, ook de Oostersche kunst den nek om te draaien.

Er liep in de „Brakke Grond" een Japanner rond, kenbaar aan zijn kleur en zijn schuine oogen. Doch geen wijde kimono plooide zich schilderachtig om zijn leden, geen rijkbewerkte zwaarden staken in zijn gordel Hij was gekleed in het „Colbert-costuum" dat den goeden Colbert de haren te berge zou doen rijzen, als hij uit zijn graf kon opstaan.

Dezer dagen is professor Reuleaux gestorven, die van zijn Duitsche landgenooten zulke leelijke dingen moest hooren, toen hij, in 1876 de Duitsche inzending te Philadelphia ziende, het geëxposeerde als „billig und schlecht" brandmerkte. Waar is de Japansche professor die den moed heeft, dit ook aan de Japanners te zeggen?

Men zal waarschijnlijk niet naar hem hooren, want de Japanners geven niets meer om hun oude kunst. Zij hebben liever pantserschepen, nieuwe geweren, machines en al die voorwerpen welke de westersche beschaving heeft uitgedacht om de menschheid vooruit te brengen.

Geen plateelschilder is er meer in Japan, die maanden bezig is, om één mooie vaas te maken, een vaas waar hij trotsch op is. Alles gaat nu in het groot, naar het westersche systeem der verdeeling van den arbeid. De uitkomst kon men deze week in de „Brakke Grond" zien.

Enkele dingen zijn nog dragelijk, zooals iets van het porselein en een paar kakemono's, maar het meeste is zóó leelijk, dat het het aankijken niet waard moet geacht worden door hem, die de Oude Japansche kunst als iets onbeschrijfelijk moois leerde bewonderen.

Die sigarettenkokers, die vazen, die geschilderde honden en katten, die landschappen op zijde, is dat werk van diezelfde Japanners, die vroeger zulke heerlijke dingen voortbrachten?

Het publiek heeft van kunst geen verstand, en het zal misschien, wat tentoongesteld werd, bewonderd hebben, en blij geweest zijn, als het voor een prijsje wat prulletjes machtig kon worden.

Maar wie wat verder zag dan het publiek, moet zich in de „Brakke Grond" droef gestemd hebben gevoeld. Daar was nu waar te nemen, hoe veertig jaren van westersche wetenschap en beschaving een kunst, die eeuwen lang bloeide, hebben doodgedrukt.

Is het dan te verwonderen, dat er voor de Europeesche kunst, die alleen in de middeleeuwen en den tijd der Renaissance zóó sterk was als de Oud-Japansche, slechts een treurig verschiet nog open geacht kan worden? Wie durft nog hopen, dat onze kunst, zooveel zwakker dan die kunst van vroeger, ooit weer herleven zal?

Onze kunst ligt op sterven, en de Japansche kunst zal het ook niet lang meer maken.

Het moet wel een onverbeterlijke optimist zijn, die niet beseft, dat de toekomst aan de nuttige wetenschap zal zijn.

A. W. W.

Met de conclusie van den geachten schrijver kunnen wij, en velen met ons, ons niet vereenigen. Binnenkort hopen wij over dit punt eenige beschouwingen te plaatsen, ons van bevriende zijde toegezegd.

RED.

Een plan tot woningverbetering.

De „Woningvereeniging Leeuwarden" heeft onlangs aan den Raad dier gemeente een plan ingediend, dat ons voorkomt een ernstige poging te zijn, om in den geest der Woningwet te komen tot een althans voorloopig vrij voldoende verbetering van de woningtoestanden daar ter plaatse. Zij verzocht daarbij aan den Raad, om haar te willen verleenen een *voorschot* van ten hoogste f 340,000, een jaarlijksche tegemoetkoming in de aflossing der annuïteit tot een bedrag van hoogstens f 3637.77 en een vaste bijdrage van f 1200 per jaar enz., dat alles om te strekken tot het uitvoeren van haar plan.

Daar het hier geldt een zaak, die in onze dagen zeker urgent mag heeten en het woningvraagstuk meer dan tot nog toe, gelukkig, zich mag verheugen in de belangstelling van allen, die verbetering op dit gebied een socialen eisch achten, zoo zegt de Leeuwarder Courant, meenen we goed te doen met een eenigszins uitvoerig uittreksel uit het door de Woningvereeniging „Leeuwarden" aan den Raad gerichte stuk, dat ons welwillend werd verstrekt, hier op te nemen.

Doel der Vereeniging.

De „Woningvereeniging Leeuwarden" heeft uitsluitend ten doel in het belang van verbetering der volkshuisvesting in de *gemeente Leeuwarden* werkzaam te zijn en tracht dit doel te bereiken o.a. door het bouwen van nieuwe woningen en het verbeteren en zoo noodig afbreken van oude gebouwen, welke voor de bewoning ongeschikt zullen blijken.

Is er woningnood in Leeuwarden?

In de brochure „Woningnood en Woningwet" zegt de heer J. H. Faber, inspecteur der Volksgezondheid te Zwolle, o.a.:

„In Harlingen en Leeuwarden werden *alle* woningen met minder dan drie vertrekken onderzocht; in Franeker (binnen de wallen) alle woningen met twee of minder vertrekken. In *Harlingen* werden op een geheel van 1860 kleine woningen 17 ledige woningen aangetroffen, d. i. *0.9 proc.*; in *Leeuwarden* op een totaal van 5100 woningen 23 ledige woningen, d. i. *0.6 proc.*; in *Franeker* op een totaal van 589 woningen 7 ledige, d. i. *1.2 proc.*

Gewoonlijk wordt gerekend, dat *3 proc.* van de woningen leeg moet zijn om een geregelden toestand te kunnen handhaven, in verband met verhuizing en reparatie.

Het tekort is hier wel groot en niet vergeten mag worden, dat thans tal van zeer slechte panden bewoond worden, die alleen daarom huurders vinden, wijl gebrek aan woningen eenvoudig geen keus laat. Bij grooter aanbod, zouden deze panden voortdurend leegstaan en moeten worden afgebroken of van bestemming veranderen.

Het aantal panden in deze gemeenten, dat feitelijk onbewoonbaar moet worden geacht, is *zeer groot*

en het is alleen *de groote woningnood* die het doen van de noodige stappen in dezen nog tegenhoudt".

In het aan den Raad gericht schrijven heet het dan verder:

Ja, al laat de behoefte aan goede woningen zich steeds dringender gevoelen, niet minder dringend is een spoedige, radicale opruiming van ellendige, vervallen en soms vervuilde huizen en krotten, waarin nog vele inwoners dezer stad verblijven.

Om hiervan overtuigd te worden zijn enkele grepen uit het „*Verslag van het woningonderzoek in de gemeente Leeuwarden 1903/1904 van den inspecteur van het woningtoezicht te Leeuwarden, den heer T. Thorn Prikker*" meer dan voldoende.

Van de 5077 bewoonde 1-, 2- en 3 kamerwoningen zijn 1408 *overbevolkt*, wat dus zeggen wil, dat in bijna *30 proc.* der woningen het aantal bewoners te groot is in betrekking tot de aanwezige luchthoeveelheid in woon- en slaapvertrekken.

Voorts zijn er 481 woningen, welker huurprijs per week nog beneden *f* 1 blijft en waaraan allerlei gebreken kleven.

Op grond van een en ander wordt dan de conclusie getrokken, dat in dien toestand verbetering *moet* komen.

Van welken kant

wordt gevraagd.

De *nieuwe Woningwet* geeft het antwoord en zag bij voorkeur deze taak opgedragen aan *Vereenigingen als de onze* (van adressanten), die opgericht zijn, bepaaldelijk met het doel om verbetering in de volkshuisvesting te brengen.

Adressanten maken dan duidelijk, dat, terwijl er eigenlijk 3 % van de 5100 huizen in Leeuwarden, dus 153 behooren leeg te staan en werkelijk slechts 23 onbewoond zijn, dit een tekort van 130 woningen geeft — dat aangenomen kan worden, dat van de 481 woningen beneden een huurprijs van *f* 1 per week misschien nog 111 *bewoonbaar* zijn, wat op een getal van 370 wijst, die totaal onvoldoende woning bieden — er dus om te beginnen reeds dadelijk een 500 woningen in de termen vallen, om *onbewoonbaar verklaard te worden.*

Waarom wordt daartoe niet overgegaan?

Om de eenvoudige reden, dat door dezen maatregel evenveel, of misschien nog meer gezinnen, op straat gezet, geheel zonder woning zouden staan — het geneesmiddel zou erger zijn dan de kwaal, daarom wordt de stoestand bestendigd en van hooger hand getolereerd.

Wat moet gebeuren?

Voor alles, dus vóór onbewoonbaarverklaring, voor ontruiming en onteigening, moeten *nieuwe woningen verrijzen.*

En hoewel nu boven werd betoogd, dat er behoefte bestaat aan 500, hadden adressanten, vooral ook met het oog op mogelijken aanbouw door particulieren, voorloopig in hun program opgenomen het bouwen van 300 woningen, wat ze in den loop der vier volgende jaren (met 1906 te beginnen) hoopten te volbrengen.

Daarvoor was bouwterrein noodig.

Adressanten moesten, voor ze tot een nadere uitwerking hunner plannen konden overgaan, rondzien naar geschikt bouwterrein. En zij slaagden er in over twee bouwterreinen *voorloopige* koopcontracten af te sluiten. Het eene terrein ligt *Zuidvliet*, achter het huis „Welgelegen" en sluit aan de bouwterreinen aan het Nieuwe Kanaal; 't wordt door de tegenwoordige eigenaars, de heeren S. Jensen en J. A. van der Noord overgedragen voor een som van f 9486.75, berekend tegen 75 ct. per cA.

Het andere terrein werd aan de „Woningvereeniging Leeuwarden" afgestaan door de welwillende medewerking van heeren regenten van het Old Burger Weeshuis voor een bedrag van f 4725, berekend tegen 50 ct. per cA. Het is gelegen Noordzijde Vliet ten westen der fabriek van den heer J. G. van der Meij.

Wanneer zal met den bouw worden begonnen?

Daar het terrein *Zuidvliet* niet vóór den eersten Nov. kan aanvaard worden, zou de „Woningvereeniging" wenschen te beginnen met de bebouwing van terrein *Noordvliet*, om dit plan nog in 1906 voltooid te krijgen.

Het plan bestaat, daar 74 woningen te bouwen van 8 *verschillende typen*, in bouwkosten, met uitzondering der twee hoekhuizen ad *f* 1800, varieerende van *f* 1130 tot *f* 1660 en met *huurprijzen* grootendeels van ongeveer *f* 1.50 per week, een en ander in verhouding tot de bouwkosten. De „Woningvereeniging" meende toch, niet alle woningen van *éénzelfde type* te moeten nemen, omdat bij alle categorieën van werklieden en mingegoeden behoefte aan goede en goedkoope huisvesting bestaat en bovendien de „opschuiving" aldus beter in de hand gewerkt wordt.

De kosten zijn in 't geheel geraamd op f 118,220 terwijl de baten uit de huuropbrengst zullen bedragen f 6713.20.

Bij de verschillende berekeningen voor terrein *Zuidvliet* hebben die van het voorgaande tot uitgangspunt gediend. Daar zullen 107 woningen gebouwd kunnen worden, met kostenbedrag van f 176,650 en een huuropbrengst van f 9802. De uitvoering van dit plan zal geschieden in 1907 en 1908, terwijl tevens in die jaren een *derde plan* zal worden uitgevoerd, dat van kleiner omvang is en bedoelt *den bouw van 9 woningen* (onder- en bovenwoning) en *één hoekhuis* tegenover het Militair Hospitaal aan den *Wissedwinger*. De oude *Schippersschool* benevens eenige andere oude panden zullen, nadat deze zijn gekocht of onteigend, eerst onder den moker moeten vallen; de Wissestraat thans een nauwe steeg, zal een ruime straat worden; vóór iedere woning wordt een tuintje aangelegd; kortom — zeggen adressanten — de toestand in dat gedeelte der stad zal niet onbelangrijk verbeterd en verfraaid worden en het geheel een ander aanzien krijgen, beter in overeenstemming met de fraaie omgeving aldaar. De kosten van dit plan zijn geraamd op f 56.680 en de eventueele huuropbrengst op f 2548.

Wie het bovenstaande met aandacht heeft gelezen zal erkennen, dat adressanten recht hebben, tot de conclusie in hun adres:

„Zonder twijfel zal, wanneer deze *3 plannen* in steen en cement zijn omgezet en al de geprojecteerde woningen eens betrokken en even zoovele der allerslechtste onbewoonbaar verklaard of ontruimd, een waarneembare verbetering in de huisvesting onzer werklieden en mingegoeden zijn aangebracht."

Zoo is het. En wij voegen er aan toe, dat het dan voor hen, die het initiatief namen tot die verbetering, een streelende voldoening zal zijn, daar-

door rechtstreeks meegewerkt te hebben tot vermeerdering van het geluk van zoo velen. Van hen zal met recht mogen worden getuigd: „ils ont bien mérité de leur ville".

Wij gaan niet in op de nogal ingewikkelde berekeningen, die in het adres aan den Raad zijn opgenomen, om voor dezen te motiveeren het bedrag, dat de „Woningvereeniging" voor de uitvoering harer plannen van de gemeente als voorschot of als jaarlijksche tegemoetkoming in de aflossing der annuïteit vraagt.

De Vereeniging wil nog meer doen.

Zij heeft naast de uitvoering van vorenomschreven plannen zich voorgenomen ook zooveel mogelijk *andere misstanden* op woninggebied uit den weg te ruimen: *hier* een krot, dat aan de meest primitieve eischen niet kan voldoen, afbreken en door een nieuwe woning vervangen; *daar* door opruiming in overbevolkte buurten den gebrekkigen toevoer van licht en lucht verbeteren; *elders* een te nauwe straat of smalle steeg verbreeden — kortom verder *daar* ingrijpen, waar dit het meest noodzakelijk blijkt te zijn. Natuurlijk zal deze arbeid — de zoogenaamde „oudbouw" — kostbaar zijn, zeer kostbaar zelfs — vandaar dat de vereeniging ook daarvoor den steun der gemeente vraagt. Zij meent, dat ze betrekkelijk veel zal kunnen doen, als zij voor deze doeleinden zou kunnen rekenen op een jaarlijksche bijdrage van f 1200.

De vereeniging vraagt daarom aan de gemeente, dit bedrag te harer beschikking te stellen — zij is natuurlijk bereid alle waarborgen te geven, door den Raad noodig geacht, opdat verzekerd blijft, dat deze sommen werkelijk worden besteed voor het doel, waarvoor zij zijn bestemd en niet te eeniger tijd zullen strekken tot vermindering der huren.

Het is te hopen, dat de Vereeniging, de noodige medewerking van gemeentewege zal verkrijgen, om hare plannen te kunnen verwezenlijken.

Zij geeft reeds nu een goed voorbeeld, door alle theorethische beschouwingen over de vermoedelijke resultaten ter zijde te stellen en te komen met uitgewerkte voorstellen tot een practische proefneming op groote schaal.

De handel in schilderwerken en vervalschingen.

De vrees voor misleidingen in den internationalen kunsthandel is door de nieuwste onthullingen sterk toegenomen. Doordien weer allerlei geruchten opduiken, dat Amerikaansche milliardairs, in enkele bekend geworden gevallen, voor vervalschte doeken, naar daartoe geëigende motieven, ongekende sommen hebben besteed, is een particuliere commissie opgetreden, zich ten doel stellende, bedrog op kunstgebied op te sporen. In een door haar uitgegeven tijdschrift: *„Revue internationale des Falsifications"*, komen sensatiemakende berichten voor, over de veelvuldigheid en de groote verspreiding van allerlei nagebootste kunstzaken.

De geldswaarde van kunstwerken, die in de 16de en 17de eeuw zeer wisselend en van den smaak der kunstminnaars afhankelijk was, is in den laatsten tijd in het ongeloofelijke gestegen. Nadat in den chaos, ontstaan door de tallooze rooverijen van schilderwerken tijdens het eerste Fransche keizerrijk, wat orde kwam, nadat nog in den aanvang der 19de eeuw, door tegeldemaking van allerlei kunstvoortbrengselen, uit kloosters en kerkelijke bezittingen — tengevolge van den benarden financieelen toestand in Italië — een groote hoeveelheid kunstwerken aan de markt was gekomen, ontstonden openbare musea en groote, particuliere galerijen, van de verschillende *Rotschild's*, van Sir *Richard Wallace*, e. a., als een vasten bodem voor onvervreemdbaar bezit.

Daardoor is de nog verhandelbare voorraad van goede, oude schilderijen zeer gering geworden, zoodat *Bode*, een eerste autoriteit op dit gebied, hem heden op een tiende deel schat, van dien, welke nog voor ruim twintig jaren voorhanden was. De begeerte en de navraag is echter in het ongeloofelijke toegenomen, zoodat tegenwoordig, zelfs voor minder gewaardeerde meesters, het twintigvoudige wordt uitgekeerd, van hetgeen men in het midden van de vorige eeuw daarvoor besteedde. Kunstminnaars, voor wie de prijsquestie een ondergeschikte rol speelt, zooals voor de multi-millionars der Ver. Staten, de diamant- en goudmijnen bezitters van Zuid-Afrika, oefenen een buitengewonen druk uit op de prijsstijging van de kunstmarkt en maken het de minder gefortuneerde bezitters van goede schilderwerken mogelijk, door den afzet van één enkel doek, een zoo groote som te innen, dat zij in het ongestoorde genot van den overigen inventaris hunner galerijen kunnen blijven verkeeren. Mitsdien werden de veilingen, evenals de kunstschatten, zelfs te Londen, dat sedert een paar decenniën, inplaats van Parijs, het middelpunt van den internationalen kunsthandel is geworden, zeldzamer; de omzet ging meer in handen van sluwe speculanten over en hunne kunstgrepen en bedriegerijen zijn zoo gecompliceerd, dat niet slechts particuliere verzamelaars, maar ook openbare musea maar al te zeer om den tuin worden geleid.

Zelfs in de zeer vermaarde oude en rijke kunstverzameling van het Louvre werden in den laatsten tijd allerlei falsificaten als echte werken tentoongesteld, waaronder de bekende, hoogst behendig nagemaakte tiara, de hoofdtooi van den Perzischen koning *Saïtaphernes*, voor weinige jaren, het grootste en pijnlijkste opzien baarde. Maar reeds vroeger was een duidelijk bewezen vervalsching in een eerezaal van het Louvre te pronk gesteld. Het was een terracotta beeldwerk uit de Italiaansche vroeg-renaissance, welks ontdekking evenveel gerucht maakt, als het latere spoorloos *verdwijnen*. De geschiedenis der vervalsching is karakteristiek genoeg om even te worden vermeld.

Te Florence leefde een koopman, die aanvankelijk een eerzamen handel in houtskool dreef, tot hij op 't denkbeeld kwam, dat de negotie met gelimiteerde kunstvoortbrengselen toch winstgevender moest zijn. Zijn medewerker werd een jong gezel, genaamd *Giovanni Bastianini*, die hij half verhongerd van de straat had opgenomen en die een zeldzame handigheid bewees in de nabootsing van die scherplijnige, koen gecomponeerde beeldwerken, zooals de Florentijnsche vroeg-renaissance had doen ontstaan. Van fijn gevormde kopieën naar *Desiderio da Settignano* en *Mino da Fiesole*, ging hij tot

eigen scheppingen over, die de stramme houding en de rijpe techniek van die werken op meesterlijke wijze wedergaven. Zoo vormde hij, naar een zijner bekenden, een Florentijnschen werkman, in wiens trekken nog veel van de vervlogen trotsche cultuur te zien was, een van leven tintelende terracotta buste en verkocht haar voor 335 Lire aan zijn broodheer, den koopman, die al zijne producten aan den man bracht.

Deze kwam op de goede gedachte aan de buste, waarop een sprekend gelijkende portretsuitdrukking te lezen stond, den naam van een beroemde historische persoonlijkheid te verbinden en koos zeer handig dien van den geestrijken vriend van *Savonarola*, van den religieusen hymnendichter *Girolamo Benivieni*, van wien, omtrent uiterlijk en gedaante, slechts weinig bekend is; toen verkocht hij het beeldwerk voor de dubbele som aan een veel rondzwervenden Franschen graaf, die, zelf verzamelaar zijnde, juist in Florence verwijlde. Deze bracht het kunstwerk naar Parijs en exposeerde het in een retrospectieve tentoonstelling in de Champs Elysées, als een naar *Benivieni* uit de 15de eeuw.

Algemeen vond het portret de hoogste bewondering, het werk werd als een gewichtige, historische getuige van die roemrijke Florentijnsche tijden alom geprezen. Dadelijk ontbrandde een strijd, aan wien van de groote, beeldhouwers dier tijden het wel kon worden toegeschreven; zelfs de namen van een *Verocchio*, van *Donatello* e. a. werden uitgesproken. Eenige maanden later kwam het veelbewonderde kunstproduct in *Hôtel Drouot* op een veiling en werd tegen een aanzienlijken som voor het Louvre-museum aangekocht. Hier vond het plaatsing in de pronkzaal, waarin *Michel Angelo's* Slaven en de Nymf van *Benvenuto Cellini* waren tentoongesteld.

Men meende dus met een nieuwen schat het museum te hebben verrijkt; al te spoedig echter verscheen een zwarte ongeluksbode, in de gedaante van een wangunstigen Florentijnschen kunsthandelaar. De mystificatie was in de vroegere Italiaansche hoofdstad niet stipt geheim gehouden, zelfs meerderen te oore gekomen. Deze koopman nu, wiens handelswaren door den Directeur van het Louvre-museum, bij eene bezichtiging, als onecht of minderwaardig werden betiteld, bazuinde uit gekrenkt eergevoel alles uit, wat hij van de gewaande Quattro cento statue wist. Een onderzoek was dus onvermijdelijk en de vervaardiger van het kunstgewrocht, onze *Giovanni*, verzuimde niet, zich als de maker te doen kennen, zond zelfs op verlangen het origineel van den vermeenden renaissance-poeet — een eenvoudigen Florentijnschen tabakswerker, genaamd *Guiseppe Buonaiutti* — naar Parijs, waar men zeker lange gezichten trok, toen men den man, met de physiognomie van de buste in levenden lijve voor zich zag! Gelukkig voor hem, dat dit niet een paar eeuwen vroeger was gebeurd, dan had men de buste voor echt en *Guiseppe* voor een geestverschijning verklaard en om hem beterschap te leeren, op den mutsaard geplaatst.

Dus had het werk zijn groote historische waarde verloren, ofschoon een hoogst waardeerbaar kunstgewrocht overbleef en den vervaardiger den naam van voortreffelijk artist volmondig werd toegekend. Als slachtoffer van de malaria heeft hij zijn roem slechts korten tijd overleefd.

Verder werd in het Louvre als vervalsching aangetoond, een portret van Koning *Ferdinand II* van Aragon, dat aan *Titiaan's* grooten leerling, den genialen Spaanschen schilder *Dominico Theotocopuli*, genaamd *Il Greco* — in wien wij heden een voorlooper van het moderne impressionisme vereeren — werd toegeschreven. Nadat de gewichtigste bedenkingen tegen de echtheid waren aangevoerd, is het sedert eenige maanden uit de lange galerij van zijn eereplaats verwijderd.

Ook bij meerdere drijfwerken in goud en zilver en bij vele Tanagrafiguren van het Louvre, zal bij den kritischen beschouwer maar al te dikwerf eenige twijfel omtrent de echtheid opkomen.

Düsseldorf, Jan. 1906.

J. L. TERNEDEN.

Het kasteel der graven van Berg.

(Met een plaat.)

Het achterland van Düsseldorf, en plaatsen als Elberfeld, Barmen en Solingen zijn meer bekend en worden meer bezocht om hun industrie, dan omdat zij voor den bouwmeester veel beziens-waardigs opleveren. Deze landstreek vormde in de middeleeuwen het graafschap Berg, welks landheeren in onze geschiedenis meermalen genoemd worden.

Tot in het begin der zestiende eeuw hadden de graven van Berg hun hoofdresidentie op het slot „Burg", ongeveer anderhalf uur zuid-oostwaarts van Solingen, gelegen aan het riviertje de Wupper, bij den ingang van het Eschbachdal. Schilderachtig verheft zich de burcht, die zichtbaar is en een wijd uitzicht over den omtrek aanbiedt en men kan zich voorstellen, dat deze situatie als aangewezen was, toen in 1133 Adolph van Berg, die zijn stamslot aan een klooster had geschonken, besloot een nieuw kasteel te bouwen.

Bergfried en schildmuur en omwalling vormden de voornaamste deelen van dezen bouw. Van 1218 tot 1225 liet aartsbisschop Engelbert van Keulen, de toenmalige vorst van Berg, het slot belangrijk vergrooten en van deze uitbreiding zijn in hoofdzaak de gebouwen afkomstig op onze plaat voorgesteld, een „Palas" met kapel en de noodige nevenvertrekken. Deze uitbreiding maakte ook uitleg der buitenwerken aan de westzijde noodig. In het laatst der vijftiende eeuw werden door meester Heinrich van Düsseldorf de vakwerkverdiepingen op dezen bouw gezet, de vensters grootendeels veranderd en het gebouw zuidwaarts verlengd. Tot 1605 bleef men voortbouwen en uitbreiden.

In de eerste helft der zeventiende eeuw werd het slot herhaaldelijk belegerd en ingenomen en bij de overgave in 1648 door de keizerlijke bezetting nagenoeg geheel verwoest.

Eerst in 1700 werd het weder gedeeltelijk bewoonbaar gemaakt en daarna achtereenvolgens gebruikt als zetel voor het „Amtsgericht", dekenfabriek, rosmolen, wolspinnerij, enz.; in 1849 echter gedeeltelijk afgebroken met het doel de materialen

te bezigen voor gebouwen te Elberfeld, daarna bleef het een verwaarloosde bouwval tot in 1887 eene vereeniging zich de overblijfsels van het landsheerlijk slot aantrok en gelden begon te verzamelen voor een wederopbouw, waarmede in 1889, onder leiding van den architect G. A. Fischer te Barmen, werd begonnen en die in 1894 voltooid was.

Onze plaat geeft de bijna zuiver naar het Westen gekeerden voorgevel van het „Palas" te zien. Dit gebouw bevat beneden een groote zaal, thans als restauratiezaal ingericht, daarboven de ridderzaal, thans af en toe als feestzaal gebruikt. Men heeft deze zalen en de aan St. Pancras gewijde slotkapel met moderne muurschilderingen versierd, op de geschiedenis van Berg betrekking hebbende en verder een Bergisch museum in het kasteel gevestigd.

De trap, die het schilderachtig hoekje van het binnenplein te zien geeft, voert rechts direct naar de ridderzaal, links naar de slotkapel. Zaal en kapel sluiten het binnenplein gedeeltelijk in, ongeveer in het midden daarvan verheft zich de vierkante Bergfried, die de omgeving beheerscht.

Glazen trappen.

Het glas neemt als bouwmateriaal eene steeds belangrijker plaats in. Niet alleen worden er ruiten van gemaakt zelfs tot eene oppervlakte van ruim 30 vierkante meters en dient het in den vorm van „glassteen" tot ondoorzichtig plaveisel en muurbekleeding, maar buitendien zijn andere toepassingen zeer talrijk.

Men vervaardigt tegenwoordig zelfs trappen geheel van zeer dik, ondoorzichtig *glas*, inwendig voorzien van métal déployé of sterk ijzerdraadvlechtwerk.

Deze trappen worden de schier eenige inderdaad brandvrije trappen geacht; ze zijn aangenaam te beloopen en worden niet glad. Ze laten licht door, doch zijn ondoorzichtig.

De eerste trap hier te lande en wel van ongeveer 60 treden met bordessen zal door de firma Henri Huinck & Alex Imhofe te Rotterdam geleverd worden, ten behoeve van het in aanbouw zijnde groote Waarenhuis in de Spuistraat te 's-Gravenhage.

Erratum Prijsvragen.

Op het situatiekaartje in ons vorig nummer is de schaal abusievelijk aangegeven als 1 à 1250. Dit moet zijn 1 à 625.

Ingezonden stukken.

BOUWKUNDIG LEVEN.

Een lid der Maatschappij schrijft ons:

Tot dusverre beleeft de Afdeeling Amsterdam van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst nog niet veel genoegen van de motie, die haar leden, onder wie toen ook de Vice-Voorzitter en de Secretaris der Maatschappij waren, den 1 December 1905 met algemeene stemmen hebben aangenomen.

De afdeelingen in de provincie bespraken die motie wel, doch van die besprekingen wordt niets openbaar gemaakt.

De afdeeling Utrecht nam 19 December met algemeene stemmen het volgende besluit: „Kennis dragende van het verhandelde in de vergadering der Afdeeling Amsterdam dd. 1 Dec. 1905 in zake de regeling van prijsvragen in het algemeen en van het program der prijsvraag voor en de wijze van deelneming aan de prijsvraag voor het Vredespaleis in het bijzonder, *acht het niet noodig, noch gewenscht* om instemming te betuigen met het in die vergadering genomen besluit en spreekt haar volle vertrouwen uit in de handelingen van het Hoofdbestuur".

De afdeeling Haarlem nam 21 December met algemeene stemmen het volgende besluit: „De vergadering, kennis genomen hebbende van het besluit genomen in de vergadering van de afdeeling Amsterdam, gehouden op 1 December l.l., geeft als hare meening te kennen, dat zij niet kan medegaan met de overwegingen, die tot het nemen van dat besluit hebben aanleiding gegeven en dat zij zich dus mede niet kan vereenigen met het besluit sub a. Zij spreekt echter, op grond dat het geruimen tijd geleden is, dat de voorwaarden volgens welke prijsvragen dienen uitgeschreven te worden, zijn vastgesteld, de wenschelijkheid uit, dat deze voorwaarden op een Meivergadering worden herzien".

Wanneer men over de waarde dezer moties wil oordeelen, dan moet men de „uitvoerige besprekingen", waardoor de aanneming werd voorafgegaan kennen. Doch men zoekt te vergeefs in het maatschappelijk orgaan naar een verslag van die besprekingen.

Waarom acht de afdeeling Utrecht *niet noodig, noch gewenscht* om instemming te betuigen met het besluit der afdeeling Amsterdam, waar de vice-Voorzitter en de Secretaris der Maatschappij tot de voorstemmers behoorden?

Wat bedoelt de afdeeling Utrecht als zij „haar volle vertrouwen uitspreekt in de handelingen van het Hoofdbestuur"?

Waarom kan de afdeeling Haarlem „niet medegaan met de overwegingen die tot het nemen van het besluit te Amsterdam hebben aanleiding gegeven"?

Op deze drie vragen blijven de afdeelingen het antwoord aan haar medeleden schuldig.

Men moge het betreuren, te verklaren is het toch wel. Wie op het oogenblik den wensch koestert, om de Maatschappij, die zooveel voor de bouwkunst in Nederland deed, te behouden, moet voorzichtig zijn met zijn woorden, daar die al gauw verkeerd zouden kunnen worden uitgelegd.

Lazen wij niet reeds in het orgaan onzer Maatschappij, hoe de voorzitter der afdeeling Amsterdam gewaagt van „een geest van oogendienerij, van een geest van gemakzucht, van quasi vrees voor opspraak"?

Het is daarom misschien een verstandige politiek, die door de Utrechtsche en Haarlemsche afdeelingen wordt gevolgd. Er zal mogelijk gezegd worden, dat de benepen geest van hun provinciale onderonsjes niet meer van onzen tijd is. Doch aan openbaarheid waren in dit geval zulke groote gevaren verbonden!

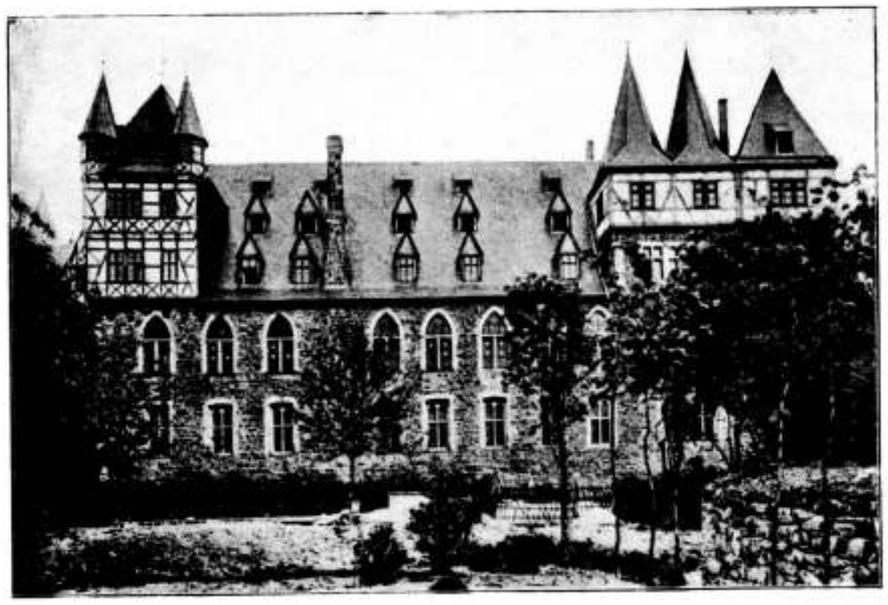
Ongetwijfeld kunnen de afdeelingen Utrecht en Haarlem goede gronden aanvoeren voor de besluiten, die zij namen, doch zij achten zich niet *verplicht*, haar overwegingen openbaar te maken.

Van wantrouwen in het beleid van het Hoofdbestuur was ter vergadering te Amsterdam geen sprake. De afdeeling Utrecht heeft dit nog duide-

KASTEEL „BURG" AAN DE WUPPER.

BINNENPLEIN.

VOORGEVEL.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
41ste Jaargang, No. 3.

lijker willen doen uitkomen, door haar „volle vertrouwen" in het Hoofdbestuur te kennen te geven.

Het is zeker te begrijpen, dat het Hoofdbestuur met de vergadering te Maastricht, waar gehandeld schijnt in strijd met de wet, verlegen zit. Die vergadering kan echter niet ongedaan gemaakt worden. Wat geeft het dan, er telkens weder op terug te komen?

Laten de leden der Maatschappij zich als één man scharen om hun voorzitter, laten zij, wanneer bedillers de tekortkomingen te breed uitmeten, hen afwijzen. De afdeelingen Utrecht en Haarlem gaven reeds een schoon voorbeeld. Dit vinde algemeen navolging.

De Maatschappij kan slechts groeien en bloeien, wanneer zij „esprit de corps" aankweekt. Haar leden moeten beseffen, dat die geest hun hoogste doel moet zijn. Wat zou er van ons lieve Vaderland terecht komen, indien onze soldaten gingen bedillen, wat door onze generaals wordt gedaan? De leden der afdeeling Amsterdam hebben dit niet bedacht, toen hun schijnbaar onschuldige motie de steen werd, die een lawine ten gevolge kan hebben.

Laten de leden der Maatschappij dit wel bedenken. Laten zij den steen niet verder schoppen, maar hem laten liggen, waar hij ligt. Laten zij hem met minachting uit den weg gaan.

Het is gemakkelijk genoeg, op het beleid van den voorzitter aanmerking te maken. Doch heeft, wie den Heer Ed. Cuypers ten kwade duidt, dat hij de vereerende uitnoodiging om aan de Vredesprijsvraag mede te werken aannam, zich wel afgevraagd, of *hij* in zulk een geval zou bedanken? En mag het den leden, die te Maastricht bijeen waren, kwalijk genomen worden, dat zij, door sympathie gedreven, hun voorzitter tegen een fellen aanval beschermend, niet aan de bepalingen der wet hebben gedacht?

Wie denkt er aan, dat volgens de wet niemand zijn eigen rechter mag wezen; als hij een inbreker, die zijn huis wil leegdragen, een pak slaag geeft?

Wij moeten het gevaar, waarin onze Maatschappij op het oogenblik verkeert, niet gering schatten. Het was nog niet erg, toen enkele personen in dag- of weekbladen haar aanvielen. De toestand werd pas critiek door het optreden der afdeeling Amsterdam. Die afdeeling moge zeggen, dat zij niets kwaads met dat optreden bedoeld heeft, ieder die het met de Maatschappij wel meent vindt, dat zij haar vergadering *niet* had moeten uitschrijven.

Dit wilde de afdeeling Utrecht te kennen geven, toen zij verklaarde „het niet noodig, noch gewenscht te vinden, om instemming te betuigen met het besluit der afdeeling Amsterdam". Daarom kon de afdeeling Haarlem „niet medegaan met de overwegingen die tot het nemen van het besluit te Amsterdam aanleiding hebben gegeven".

En de afdeeling Arnhem vergaderde den 27 December, doch behandelde de Amsterdamsche motie niet, daardoor, misschien nog duidelijker dan hare zustervereenigingen deden, verklarende, dat zij die motie veroordeelt.

De twistappel zal dan ook, nu de geest welke de afdeelingen bezielt, zóó spreekt, onze Maatschappij niet schaden. De stemming, die vóór de Algemeene Vergadering van Mei gehouden zal worden, zal aan het Hoofdbestuur doen zien, dat zijn positie ongeschokt is. En daarover zullen alle weldenkende leden zich verheugen.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Charlottenburg wordt met 1 April een gebouw rijk voor de behuizing van 180 gezinnen, en met nog een aantal woningen voor vrijgezellen.

Het huis beslaat bijna 7000 vierkante meters en telt 16 ingangen en trappen. Men rekent dat er 1000 menschen in gehuisvest kunnen worden.

Deze woonkazerne wordt gebouwd door eene bouwvereeniging van ambtenaren.

Men verwacht dat binnen een week de eerste trein door de Simplon-Tunnel van Brig naar Iselle zal kunnen rijden.

De beroemde fresco's van Michelangelo in de Sixtijnsche kapel te Rome zijn thans geheel schoongemaakt. De stellages en steigers, die twee jaren lang die schilderijen bijna geheel aan het oog der bezoekers onttrokken, zijn verwijderd. Vakmannen, die in de gelegenheid geweest zijn de fresco's van nabij te zien, verzekeren, dat waar is hetgeen men reeds vroeger meende, dat n.l. Michelangelo zich gedurende dat werk steeds meer in de moeilijke techniek van het frescoschilderen heeft volmaakt.

BINNENLAND.

NIJMEGEN. De raad dezer gemeente heeft de betrokken verordening gewijzigd, ten gevolge waarvan een hoofdopzichter op een jaarwedde van f 1500 tot f 1800, twee opzichters op f 1200 tot f 1500, een klerk-boekhouder op f 500 tot f 900 en een teekenaar op f 1200 tot f 1500 worden aangesteld.

Aan den architect en den adjunct-architect zijn de titels gegeven van directeur en adjunct-directeur der Gemeentewerken.

ZUTPHEN. Na een zorgvuldige restauratie te hebben ondergaan, zal, gelijk we reeds bericht hebben, het orgel in onze St. Walburgskerk dit najaar, naar het westelijk deel van het middenschip, dicht bij den toren, verhuizen. Thans bevindt het zich in het koor, waarheen het in het begin der 19de eeuw verplaatst werd.

Ten gevolge dezer aanstaande verhuizing is men de vorige week begonnen met de voorbereidende werkzaamheden der restauratie van dit deel der kerk. In het gewelf ervan kan men de muurschilderingen, welke men nu weldra zal gaan ontblooten, door de kalklaag zien heenschemeren.

ILPENDAM. Zooals wij onlangs meldden, is de schoone kerk te Ilpendam niet gesloopt, (zooals aanvankelijk het plan was) doch gerestaureerd. In die kerk bevinden zich een paar beeldjes, die de aandacht van kenners getrokken hebben, en die te koop zijn gevraagd. Het kerkbestuur, dat geld noodig heeft om het dak te herstellen, heeft zich tot de regeering om geldelijken steun gewend, om niet gedwongen te worden de beelden te verkoopen. Een hooggeacht man in den lande heeft uit eigen middelen reeds steun verleend, als de beelden maar behouden blijven.

HAARLEM. In het Museum van Kunstnijverheid zullen van af 17 Januari tentoongesteld zijn de schetsen en ontwerpen voor de beschildering van de zaal in de nieuwe beurs, bestemd voor de Kamer van Koophandel en voor de officieele recepties der stad Amsterdam en vervaardigd door den Heer A. J. Derkinderen.

Personalia.

— De Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid heeft benoemd:

D. van Aste van Zijl tot buitengewoon opzichter bij het maken van boordvoorzieningen langs het Meppelerdiep in Drente; — J. van der Velde tot buitengewoon opzichter bij het doen van opmetingen en peilingen, ten behoeve van de voorbereiding van een nieuw baggerbestek voor verbetering der Drentsche Hoofdvaart; — J. Neisingh tot buitengewoon opzichter bij de voortzetting der verbetering van de oeververdediging der Zuid-Willemsvaart in Noord-Brabant; — en W. van Muilwijk tot buitengewoon opzichter bij de werken tot verlegging van den Maasmond.

— Voor de betrekking van opzichter-teekenaar ten bureele van den gemeente-architect te Hilversum waren 130 sollicitaties ingekomen. Benoemd werd de Heer D. A. van Zanten, te Rheden.

— De hoofdopzichter Pfeiffer, die bij Publieke Werken te Amsterdam is bevorderd tot hoofd eener afdeeling, is daarbij tevens benoemd tot ingenieur 2e kl.

— Burg. en Weth. van 's-Gravenhage hebben den Gemeenteraad aanbevolen voor benoeming van een directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht de heeren Stoffels, civiel-ingenieur te Breda, en M. B. W. Bolderman, civiel-ingenieur chef-de-bureau bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Werktuigkundige op het bureau eener fabriek met geschiktheid om te reizen. Adres no. 1220, aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Opzichter-Teekenaar. Adres Zeister Boek- en Kunsthandel, Zeist. (1)

— Teekenaar bekend met décoratief intérieur, bij de Firma H. P. Mutters & Zoon te 's-Gravenhage, Piet Heinstraat 13. (1)

— Teekenaar aan de Gorinchemsche Machinefabriek de Vries Robbé en Co. (1)

— Constructeur-Teekenaar op een machinefabriek te Amsterdam. Sollicitaties onder lett. N 5040 aan Allert de Lange's Ann. bureau, Damrak, Amsterdam. (2)

— Teekenaar aan een Fabriek van Koperwerken. Br. onder No. 427 aan het Centr. Adv. Bureau Max R. Nunes Amsterdam. (2)

— Opzichter Gemeentewerken, Groningen. (Zie Adv. in dit No.). (2)

— Electrotechniker of Chef-monteur op een Bureau te Amsterdam. Brieven onder No. 2744 aan J. H. de Bussy, Rokin, Amsterdam. (2)

— Directeur der Gemeentegasfabriek te Schagen. Jaarwedde f 800, met vrije woning, vuur en licht. Gezegeld adres aan den Burgemeester vóór 15 Januari 1906. (2)

— Werktuigkundig-Teekenaar op een Scheepswerf en motorenfabriek. Aanvangsalaris f 70 per maand. Brieven, onder lett. C 19, aan Blikman & Sartorius, Amsterdam. (2)

— Teekenaar bij den Provincialen Waterstaat in Drente. Belooning f 50 per maand. Gezegeld adres vóór 20 Januari aan Gedeputeerde Staten der provincie Drente. (2)

— Vier Waterbouwkundige Opzichters aan het Hoogheemraadschap Delfland. Diploma gewenscht. Brieven aan den Ingenieur van Delfland: J. Groenendaal Jr., te Delft. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

26	Bouwk. Opz.-teek.,	20—44 j.,	f 50—f 100 's maands.
3	Bouwk. Opz.-Uitv.,	30—56 j.,	f 75—f 90 's maands.
2	Waterb. Opz.	26—28 j.,	f 80—f 90 's maands.
5	Werktuigk. Teek.,	20—28 j.,	f 40—f 90 's maands.
3	Opz. Techn.	25—39 j.,	f 80—f 100 's maands.
3	Electrotechniker.	20—30 j.,	f 40—f 100 's maands.
2	Scheepsteekenaars	22—28 j.,	f 50—f 80 's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 22 Januari.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de H. IJ. S. Mij. in het Centraalstation, het maken van eene werkplaats, eene olieloods, eene brandstoffenloods en andere werken op het terrein van de wagenwerkplaats te Amersfoort, begr. f 82000; bestek verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak te Amsterdam, Dienst van Weg en Werken, kamer 150; aanwijzing als in het bestek vermeld.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: het aanleggen van wegbanen en bouwterreinen op gronden ten Noorden van den Overtoom. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen aan de Afdeeling Publieke Werken ten Stadhuize, kamer No. 159, van 10—12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de besteding voorafgaat.

Almelo, ten 3 ure, door den architect H. A. Witzand Bzn., in café Ludeking: het bouwen van een fabrieksgebouw aan de Prinsenstraat; aanwijzing gehouden; bestek en teek. en inl. te bekomen bij den architect.

Groningen, ten 3 ure, door den architect P. Tilbusscher voor de Overijselsche cultuur-maatschappij: het bouwen eener boerderij te Vroomshoop; bestek en teek. te verkrijgen bij den arch., alsmede ten kantore der Mij., Jacobijnerstraat 18; Groningen; aanwijs op het terrein dagelijks van 1-3 ure bij den heer A. v. Dijken, hoeve Esperanza, Vroomshoop; bilj. inz. ten kantore der Mij.; opening 4 ure, café De Pool, te Groningen.

Groningen, ten 12.45 ure, door het gem. bestuur: het lev. van schoolmeubelen voor de school Oliemulderstraat; bestek ter secretarie ter lezing en ald. te bekomen, inl. aan het bureau der gemeentewerken; bilj. inz. ten raadhuize.

Midwolde, ten 11 ure, door den arch. C. Hillebrands te Nietap ten huize van A. Smit: het afbreken en weder opbouwen eener behuizing te Midwolde; aanw. een uur voor de best.; bestek en teek. verkrijgbaar bij den architect.

DINSDAG 23 Januari.

Amsterdam, ten 11.30 ure, door het R. K. Parochiaal Armbestuur van de H. Anna te Amsterdam in het lokaal Bellevue, Plantage, onder R. K. Amst. aannemers; het vergrooten van het bestaande schoolgebouw en het bouwen eener zusterswoning aan de Groote Wittenburgerstr.; bestek met teekening te verkrijgen bij den heer P. Rijnja, Reguliersgracht no. 134; inl. verstrekt de architect P. J. Bekkers, Prinsengracht 1065; aanwijzing gehouden.

Deventer, ten 12 ure, door het gem. best.: a. de lev. van 1.100.000 eenigszins getrokken grijze straatklinkers in elf perc.; b. de levering van 1.000.000 vlakke trottoirklinkers in 10 perceelen; c. de lev. van 144.000 grèskeien, 10—16 cM., en 3500 grèskeien, 10—24 cM.; d. de lev. van 5200 grèskeien, 14—16 cM., en 200 grèskeien, 14—24 cM. Bestek ter lezing op de Secretarie en aldaar verkrijgbaar. Inlichtingen bij den Gemeente-Bouwmeester, dagelijks tusschen 10 en 12 uur.

Irnsum, door den heer G. S. Rijpma: het afbreken en weder opbouwen eener stelphuizinge; bestekken met teekening te verkrijgen aan de coöp. Handelsdrukkerij te Leeuwarden; aanw. gehouden.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. best.: het bouwen en leveren van een ijzeren herstellingstoestel voor de dokken I, II en III aan den linker Maasoever; bestek en teek. ter inzage op de centr. secretarie en in het stadstimmerhuis en verkrijgb. bij wed. P. van Waesberghe en Zn., Houttuin 73; aanwijz. gehouden.

DONDERDAG 25 Januari.

Olterterp, ten 7 ure, door den heer baron van Heemstra te Veenklooster: het bouwen van een nieuwe voorhuizinge, te Veenklooster; teekening ter inzage in het logement J. Koopmans en bestekken te bekomen bij den arch. A. Velding te Buitenpost; bilj. inzenden voor 7 ure bij den heer mr. M. br. van Harinxma thoe Slooten; aanw. gehouden.

Vaals, ten 4 ure, door het gem. best.: het maken eener rioleering met bijkomende werken; bestek te verkrijgen ter secretarie te Vaals en bij den ingenieur-architect Egide Joosten ten Valkenberg; aanwijzing 25 Jan., bijeenkomst ten raadhuize.

Weert, door de arch. Herm. Smeets nameus de Ew. Paters van den H. Geest: het bouwen van een Missiehuis met toebehooren; aanw. op den dag der best. ten 11 ure; plan en bestek verkrijgbaar ten kantore van den architect.

Zorgvliet, door den heer mr. L. G. Verwer: het herbouwen der boerderij Zeldenrust te Zorgvliet; bestek en teekening ter inzage bij Voskuilen; inl. bij den arch. O. M. Meek te Donkerbroek.

VRIJDAG 26 Januari.

Willemsoord, ten 11 ure, door de directie der Marine: het maken en inhangen van een stel buitenvloeddeuren voor de Marine-schutsluis; bestekken ter lezing bij het Dep. van Marine te 's-Gravenhage en bij de dir. der Marine te Willemsoord, Amsterdam en Hellevoetsluis, alsmede bij de prov. besturen en ter secretariën

41ste Jaargang. ZATERDAG 27 JANUARI 1906. No. 4.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem. idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

VIJF- EN TWINTIG JAAR SECRETARIS.

Het zilveren feest van den Heer C. T. J. Louis Rieber als Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst doet ons merken, dat wij oud worden.

Waar blijft de tijd! Mijn gedachten gaan terug naar het jaar 1880, toen Architectura zijn zilveren feest vierde en met zijn tentoonstelling in het lokaal *„de Geelvinck"* voor het eerst in vijf- en twintig jaren de buitenwereld wat van zich liet merken. Ik heb nog altijd de nu verbleekte fotografie, waarop de feestcommissie is te zien, gegroepeerd om de Venus van Milo in gips, die van Colinet geleend was. Want de Quellinusschool floreerde in het oude Leijerhoven, waar Cuypers vroeger had gewoond. En Colinet, gewezen boekhandelaar, gaf zich daar voor beeldbouwer uit, totdat gemerkt werd, wie de beeldhouwer was en Colinet het verstandig vond, zijn vaderland, België, weer op te zoeken.

Het feest van Architectura werd gevierd met een jolijt, als nog nooit een feest gevierd was. In jonge gemoederen bruischte het, men wilde alles verjongen, alles verfrisschen. De Maatschappij moest ook verjongd worden. Er werd vergaderd in het Nut, min of meer op samenzweerders manier, een plan werd ontworpen..... de uitkomst was de stemming ter najaarsvergadering der Maatschappij in Den Haag, toen men het oude bestuur den bons gaf.

Men meende destijds, dat er in het lokaal, waar die vergadering plaats vond en dat in een straat bij het Voorhout was gelegen, een gebeurtenis van belang was geschied. De Maatschappij moest verjongd en was nu verjongd, een nieuw bestuur nam de teugels in handen en zon op middelen, om de toestanden te verbeteren.

Een bezoldigd secretaris werd voor de Maatschappij noodig geacht, daar sommige der onbezoldigde, die men in de laatste jaren gehad had, niet bleken te voldoen.

De liefhebbers voor de betrekking werden opgeroepen; mij werd gezegd, dat dit juist wat voor iemand als ik was zou zijn. Immers een secretaris moet schrijven en men meende, dat ik dat wel kon.

Dus zond ik mijn sollicitatie in, en toen ik, met den Heer Rieber op het tweetal gebracht was, begon het *„canvassing"*, zooals de Engelsche zouden zeggen. Zoo zocht ik de Heeren Muysken en De Kruijff op in het gerieflijke huis op den hoek van Stadhouderskade en Vondelstraat te Amsterdam, ging naar den Heer Sanders, die in de Spuistraat aldaar woonde en droeg mijne belangen voor. Dan, verscheidene bestuurderen, toen nog geen hoofdbestuurderen, woonden elders. Ik ging naar Leiden, waar de oude heer Schaap mij in zijn hemdsmouwen te woord stond, toen naar Scheveningen, om den ouden heer Metzelaar in een Pompejaansche hal te spreken, en ten slotte naar Delft, waar professor

Gugel niet thuis was, zoodat men mij naar de Polytechnische School verwees. Daar zou de hoogleeraar juist met een college beginnen, en om mij het wachten te besparen, verzocht hij mij, onder de toehoorders plaats te nemen. Zoo heb ik een les over den Gothischen stijl bijgewoond.

Maar al mijn moeite was vergeefs, want de Heer Rieber werd benoemd. Men heeft toen een goede keuze gedaan, want ik ben niet gemaakt van het hout, waar men secretarissen uit snijdt. Misschien zag ik dat toen zoo nog niet in, doch spoedig leerde ik mij zelf beter kennen, en begreep ik, dat de bestuurderen der Maatschappij wijs gedaan hadden, door mij niet te nemen.

Een secretaris is een geheimschrijver. Soms is hij de ziel van het lichaam, waaraan hij verbonden werd, doch dan moet hij over bijzondere gaven beschikken. Hij moet weten, zich op den achtergrond te houden, met allerlei menschen die zeer uiteenloopende karakters hebben, overweg kunnen, en, als hij de zaak goed op dreef weet te houden, dit toch zóó doen, dat de bestuurderen gelooven, dat zij zelf de drijfkracht zijn.

De Heer Rieber is ontegenzeggelijk een voortreffelijk secretaris. Hij wordt geacht om zijn bescheidenheid, die toch een zekere beslistheid niet uitsluit. Wie zal zeggen, hoe menigmaal het aan hem te danken is geweest, dat de wagen der Maatschappij in het goede spoor bleef?

Vijf en twintig jaar heeft de Heer Rieber de uitgaven der Maatschappij verzorgd. Wat dit zeggen wil begrijp ik. Want de vier jaren, dat ik deel van de redactie van Architectura uitmaakte, leerden mij, hoe moeilijk zulk een taak is. Het orgaan moet iedere week gevuld, de tijdschriftafleveringen dienen, al is het dan ook niet op tijd, toch niet te lang daarna te verschijnen.

Ik herinner mij nog een bedrijf uit een bouwkundig blijspel, waar een vergadering van architecten werd voorgesteld, die naar de lezing van een Duitsch geleerde luisterde. Aan het slot zei de voorzitter tot den Duitscher: *„Ich glaube der Tolch dieser Vergatterung zu sein, wenn ich Sie bedanke vor Ihren Beitrag. Es würde uns viel Vergnügen thun als Sie uns Ihre Lesung abstehen wollen. Denn wir brauchen immer Staub für das Organ"*.

Heel mooi Duitsch is dit niet. Maar het slot is toch wel naar het leven. *„Wir brauchen immer Staub für das Organ"*, dat zucht ieder, die voor het vullen daarvan te zorgen heeft.

Maandag, Dinsdag, Woensdag, Donderdag gaan meestal voorbij, zonder dat ook zelfs maar de geringste bijdrage den redacteur verblijdt. Is er nog iets in voorraad? Ja, dat vervelende stuk van X, dat, vol taal- en spelfouten, zóó niet naar de drukkerij kan. Gauw het stuk verbeterd, hier wat geschrapt, daar wat bijgevoegd, en Zaterdagavond staat het gedrukt. Doch reeds Zondag komt er een nijdige brief van X, dat hij zijn medewerking opzegt, omdat men zijn stuk niet juist zóó heeft geplaatst, als hij het schreef.

Gebeurt er iets van belang, dan verwachten de lezers, dat het orgaan er wat over zal bevatten. Zou Y niet wat willen schrijven.....? Onmogelijk, ik heb het te druk, of Z..... het spijt mij, maar ik ga vandaag juist op reis. Dus zelf maar weer de pen opgevat en een stukje geschreven, niet te lang, niet te kort, voor niemand kwetsend, dus zooveel mogelijk neutraal. En dan verlangt men nog, dat zulk een stukje van geest zal tintelen!

Deze ervaringen vijf en twintig jaar, dus 1300 maal te hebben beleefd is zeker niet iets gewoons. De Heer Rieber zal wel geen redactiegeheimen verklappen, maar deed hij het, men zou wat te hooren krijgen!

Wanneer in de laatste kwarteeuw de Maatschappij het niet ieder naar den zin heeft kunnen maken, dan kan den Secretaris daarvoor geen verwijt treffen, immers *on ne peut pas contenter tout le monde et sa belle mère.*

Allerlei zal de Heer Rieber zich den 29sten Januari herinneren. Het veertigjarig feest, gevierd op een der overdekte binnenplaatsen van het toen nog niet voltooide Rijksmuseum den 28sten Augustus 1882, met Dr. van Vloten als feestredenaar; het Nationaal Congres voor Bouwkunst, geopend 27 Mei 1892, ter gelegenheid van het gouden feest door een rede van Dr. Pierson in „Maison Stroucken", en waar de „sociale questie", de mode-*craze* van dien tijd, de hoofdschotel vormde, de meer bescheiden viering van het diamanten feest op 19 en 20 September 1902, toen de heer Tutein Nolthenius de feestrede uitsprak.

En als die feesten aan zijn geestes-oog voorbijgaan dan zal hij ook gedenken velen, die daaraan deelnamen en die nu niet meer zijn.

De Maatschappij heeft ook wel moeilijke dagen beleefd, doch op een feestdag als nu gevierd zal worden spreekt men niet van de schaduwzijden des levens. Het treft toch reeds minder gelukkig, dat het jubilé valt in een tijd nu de Maatschappij door de Vredesprijsvraag in beroering wordt gebracht.

Die beroering aan den Heer Rieber te wijten zou onbillijk zijn. Hij had zich te voegen naar de inzichten van het Hoofdbestuur, en gaat dus vrij uit, ook al zouden die inzichten verkeerd gebleken zijn.

En, om met een variant op Huyghens te eindigen:

Is 't oock soo voorbeschickt dat 't samenstel van Muren
't Welck thans de Bou-konst scheidt, niet jaeren meer kan duren,
En werd het noodigh, dat de Nieuwe Bond verschijn'
Om d'oude Maetschappij ten opvolger te sijn,
Uyt haer te spruyten als een frissche levens-ader
En wat er bout te binden al te gader:
Dat dan die Bond als schrijver U besitt,
Nog jongh van hert, al sijn Uw hairen wit!

A. W. W.

Programma van eischen voor het examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter,

ingesteld door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst
volgens besluit der Algemeene Vergadering, gehouden op 28 Mei 1891.

1. Het maken van een opstel of rapport in de Nederlandsche taal over een bouwkundig onderwerp.

Het opstel moet helder en beknopt zijn, zonder grove taalfouten; op duidelijk schrift zal gelet worden.

2. Het rekenen, toegepast op de bouwkunde.

Vaardigheid in de hoofdbewerkingen met geheele getallen, gewone en tiendeelige breuken. Toepassing van de leer der evenredigheden. De vierkantsworteltrekking.

Grondige kennis van het metrieke stelsel van maten en gewichten en kennis van die oude en buitenlandsche maten, welke nog in het bouwvak gebruikelijk zijn.

3. De meetkunde.

De eigenschappen der driehoeken, vierhoeken, veelhoeken, en van den cirkel en gedeelten daarvan. Inhouden van vlakke figuren. Berekening van oppervlakken en inhouden van de gewone in de stereometrie voorkomende lichamen, met het oog op het maken van begrootingen.

4. De stelkunde tot en met de vierkantsvergelijkingen.

De hoofdbewerkingen met geheele en gebroken vormen. Vergelijkingen van den eersten graad. Vergelijkingen van den tweeden graad met één onbekende.

5. De beschrijvende meetkunde.

Projectie. Ontwikkeling van de oppervlakken van eenvoudige lichamen, doorsnijding van eenvoudige lichamen. De scheeve — of isometrische projectie. Het uitslaan van steenhouwwerk.

6. Bouwkundige berekeningen met behulp van een vademecum.

Berekening van de geoorloofde belasting van ondersteunde of bevestigde houten vloerbalken, houten hijsch- en steunbalken enz. van gegeven afmetingen; berekening van de doorsneden van balken, indien hun lengte en belasting gegeven zijn; berekening van het draagvermogen van heipalen, houten stijlen, volle en holle ijzeren kolommen en van steenen pijlers; berekening van de kracht, benoodigd voor het breken, door uitrekking van staven, kabels, kettingen, touwen, enz.; berekening van het specifiek gewicht; wateropbrengst van gewone pompen; verhouding van kracht en last bij verschillende op bouwplaatsen gebruikt wordende werktuigen, enz.

Bij berekeningen mag van een vademecum gebruik gemaakt worden.

7. De kennis en het gebruik van meet- en waterpasinstrumenten.

Bekendheid met de inrichting en het gebruik van een eenvoudig waterpasinstrument, een equerre, meetketting, bakens. Het uitbakenen van rechte en gebogen richtingen en van hoeken. Het opmeten en in teekening brengen van gebouwen en terreinen. Het uitzetten van gebouwen, maken van bouwlatten en stellen van profilen. Algemeen begrip van het uitvoeren van eene waterpassing.

8. Het opmeten en daarna in teekening brengen van bouwkundige details.

Het handteekenen, ook in verband met decoratieve hout-, steen- en ijzerbewerking.

9. Bouwstijlen.

Eenige kennis van de Grieksche en Middeleeuwsche bouwkunst.

10. Burgerlijke bouwkunde.

Het maken van duidelijke detailteekeningen betreffende hout-, steen- en ijzerconstructie, dakbedekkingen, rioleeringen, afvoer van faecaliën, huis- en hemelwater, enz.; kennis van grondwerken.

a. *Houtconstructie.* Grondige kennis — tot in onderdeelen — van de samenstelling van: houtverbindingen, verbinding en verankering van hout met andere materialen; houten fundeeringen, beschoeiingen voor grondkeeringen en damwanden voor betonfundeeringen, raam- en deurkozijnen, balklagen en vloeren, trappen en onderdeelen daarvan, ramen, deuren, jalousiën en luiken, houten marquises, erkers, balcons, enz.; standvinken, formeelen, enz.; van al die inwendige timmerwerken, die in de burgerlijke bouwkunde voorkomen, als lambriseeringen, kastbetimmeringen, enz. Kennis van de hoofdvormen van houten kappen en begrip van de functie, vormen en onderlinge verbinding der samenstellende kapdeelen. Toepassing, het stellen, leggen, afhangen enz. van deze onderdeelen in bouwwerken.

b. *Steenconstructie.* Grondige kennis van: de steenverbanden, het aanleggen van metselwerk voor verschillende fundeeringen, het opmetselen van grondkeerende muren, van muren van verschillende zwaarten ook in onderling verband van spouwmuren, van schoorsteenen en luchtkanalen; het metselen van rollagen, vlechtingen, bogen, togen, verschillende gewelven, brandkluizen, regenbakken, beerputten met het maken van daarbij vereischte geleidingen, gewone en waterdichte kelders, riolen, kolken, in slappen en in vasten grond, enz.; het leggen van bestratingen, van marmeren en tegelvloeren, van buisleidingen; het aanleggen van trappen van baksteen en van natuursteen; het stellen en verankeren van onderdeelen van natuurlijken steen, van plinten, neuten, afdekkingen, enz., de samenstelling van al die metselwerken, die in de burgerlijke bouwkunde in het inwendige van gebouwen voorkomen; aanleg en samenstelling van betonwerken in den droge en in den natte; constructiën met rietplanken, enz.

c. *IJzerconstructie.* Grondige kennis van: de meest in de burgerlijke bouwkunde gebruikelijke soorten en vormen van in den handel voorkomend getrokken ijzer; de samenstelling daarmede van draagbalken, kolommen, hijschbalken, balklagen, balcons, marquises, enz.; de samenstelling en het stellen van gegoten ijzeren kolommen, in verband met balklagen van hout en van ijzer; koppeling en verankering van ijzeren balken, raveelingen, enz. Kennis van de verankeringen van gehouwen steen, van balklagen, kozijnen, muurplaten enz. en van versterkingen door ijzer van houtconstructies, zooals die in de burgerlijke bouwkunde voorkomen. Kennis van de inrichting, werking en toepassing der meest voorkomende sloten, van hang- en sluitwerk en kramerijen.

d. *Dakbedekkingen.* Grondige kennis van: de samenstelling — in verband met kappen — van dakbeschotten voor verschillende dakbedekkingen, van de samenstelling van dakbedekkingen met leien, pannen, dakvilt, houtcement, gegolfd plaatijzer, zink — tot in de kleinste onderdeelen — volgens de verschillende systemen; van de samenstelling van houten dakgoten, zalingen, hoekkepers, kilkepers, nokken, enz., met zink- of met loodbekleeding; van dakvensters, ventilatie- en lichtkokers, liggende bovenlichten, enz.; van voorzieningen tegen inwatering, enz.

e. *Kennis van grondwerken.* Ontgraven en aanvullen van fundeeringen, zandterpen voor fundeeringen, enz.

11. Bouwmaterialen.

Grondige kennis der in de burgerlijke bouwkunde gebruikt wordende bouwmaterialen met

hunne voornaamste eigenschappen, soorten en meest voorkomende gebreken en hunne toepassing.

Houtsoorten; soorten van baksteen; hier te lande meest gebruikelijke soorten van natuurlijke steen; kalk, cement, mortels, beton en pleister; metalen; verf- en oliesoorten; meest gebruikelijke glassoorten; behangsellinnen en behangselpapier; stucadoorkalk.

Van deze materialen wordt ook vereischt de kennis omtrent de wijze van voorkomen in den handel, de afmetingen waarin zij voorkomen, de wijze van keuren en van verwerking in den burgerlijken bouw.

Kennis van de samenstelling en de vereischten van verfwerken, stucadoorwerk, behangwerk, enz., van den aanleg van gas- en waterleidingen, van afvoerpijpen, van electrische geleidingen, enz.

12. Gereedschappen en werktuigen.

Kennis van de samenstelling en het gebruik van steigers, stutten en schoren, stellingen en formeelen, van gereedschappen voor timmeren, metselen, steenhouwen, stucadoren, verven, enz. van bokken, schalken, ladders, vliegende steigers, hefboom, katrol, windas, vijzel, enz.

13. Kennis van het maken van eenvoudige begrootingen en materialenstaten en het houden van een dagboek, week- en werkstaten.

14. Kennis van de bouwwetgeving, volgens de bepalingen van het Burgerlijk Wetboek. Bekendheid met de Algemeene Voorschriften (A. V.) voor de uitvoering en het onderhoud van werken onder het beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Februari 1901. Bekendheid met de voorschriften omtrent het bouwen opgenomen in de Woningwet, en met de Hinderwet.

15. Bekwaamheid in een der voornaamste bouwambachten.

De voorkeur verdient bekwaamheid in het timmervak, waarvan getuigschriften zijn over te leggen, gewaarmerkt door leermeester of patroon.

16. De candidaat moet de bewijzen leveren, dat hij gedurende minstens twee jaren met vrucht op bouwwerken practisch werkzaam is geweest; hij moet geboren zijn vóór 1 Maart 1885, om tot het examen te kunnen worden toegelaten.

TOELICHTINGEN.

Het examen zal worden afgenomen in de maand Februari 1906, in het gebouw der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Het examen zal aanvangen op Maandag 26 Februari a.s.

Het onderzoek duurt minstens vier dagen voor iederen candidaat en is verdeeld in schriftelijk en mondeling examen en teekenen.

De Commissie voor het examen in 1906 zal bestaan uit minstens vijf leden, aan te wijzen door het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst; de samenstelling van de Commissie zal een maand vóór het examen worden bekend gemaakt.

Ieder der candidaten moet, alvorens tot het examen toegelaten te worden, bij den Secretaris der Maatschappij eene som van f 15 storten; bij mogelijke niet-uitreiking van het diploma zal hem f 5 worden teruggegeven.

Amsterdam, September 1905.

Het Hoofdbestuur van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst

Ed. Cuypers, *Voorzitter.*
C. T. J. Louis Rieber, *Secretaris.*

Naar aanleiding van verschillende vragen tot het Hoofdbestuur der Maatschappij gericht, acht dit het noodzakelijk er met nadruk op te wijzen, dat het streng vasthoudt aan de eischen:

a. dat de candidaten den leeftijd van 21 jaren moeten hebben bereikt, om tot het examen te worden toegelaten;

b. dat zij gedurende minstens twee jaren met vrucht *op bouwwerken* practisch moeten zijn werkzaam geweest.

Wat den laatsten eisch betreft, zal, zoo noodig, naar de bewijzen, die van deze werkzaamheid moeten worden overgelegd, een nauwkeurig onderzoek worden ingesteld.

Een twee- of meerjarig practisch werken op inrichtingen van ambachtsonderwijs wordt niet geacht gelijk te zijn aan het bedoelde practisch tweejarig werkzaam zijn op bouwwerken.

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Aan
het Bestuur der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam.

WelEdele Heeren.

De Jury, door U aangewezen tot beoordeeling der door uwe Vereeniging in 1905 uitgeschreven prijsvragen heeft hiermede de eer u onderstaand rapport te doen toekomen.

In hare handen werden gesteld:

a. voor de 1e Prijsvraag: Een Gemeentehuis, 27 antwoorden.

b. voor de 2de Prijsvraag: Een steenen brug over een smalle gracht, 4 antwoorden en

c. voor de 3de Prijsvraag: Een bloemenkraampje 11 antwoorden.

Gemeentehuis. Na het eerste algemeene overzicht werden als in geen geval voor eene bekroning in aanmerking kunnende komen, de ontwerpen onder de navolgende motto's ingezonden, terzijde gelegd, waarvan de hoofdgebreken zijn de navolgende:

Amsterdam. Een zwak ontwerp, de gevels missen alle karakter, op den beganen grond hebben eene slaapkamer en de WC, der portierswoning licht noch lucht, eveneens de cellen; de toegang tot de diensttrap is gebrekkig, de kluis is niet goed gelegen, het politiebureau is van binnen moeilijk te bereiken; de toegang tot de raadzaal is onvoldoende en de verbinding met de burgemeesterskamer is gebrekkig; het W.C. aldaar is zeer misplaatst; de kamer van den bode ontbreekt.

H. Het plan is zeer onvoldoende, de indeeling van de woning had veel beter kunnen zijn, W.C. en slaapkamer hebben licht noch lucht, de hoofdvestibule is te groot, de toegangen der bureaux zijn slecht te vinden, de cellen hebben geen lucht; de raadzaal is niet goed gelegen, de bodenkamer ontbreekt; gevels en doorsneden zijn zeer zwak. De toren komt niet uit het plan voort, hetgeen uit de 1e verdieping blijkt.

De vierschaer is gespant. Ontwerper heeft geen begrip van den dienst in een stadhuis: de bureaux zijn in hoofdzaak van buiten voor het publiek toegankelijk; vestibule en trappenhuis zijn onvoldoende verlicht en lang van vorm; in de woning is een slaapkamer zonder licht of lucht en een dito is niet direct toegankelijk; de indeeling van de raadzaal is verkeerd opgevat; het bureau van den secretaris ligt te ver van dat des burgemeesters. De toren is te zwaar en komt niet uit het plan voort; de raadzaal is in den gevel niet uitgedrukt.

Blank om één. De begane grond is redelijk ingedeeld, de W.C. hebben licht noch lucht; de verdieping is van indeeling veel minder; gevels en doorsneden zijn onbeduidend.

1905 is in zijn geheel, als plan maar ook als architectuur zeer zwak.

Cyrano. Op den beganen grond zijn de gangen van de bureaux en der woning onvoldoende verlicht, van de vestibule wordt te weinig partij getrokken, de cellen zijn te groot; de raadzaal is aan den achtergevel gelegen, evenzoo de burgemeesterskamer, terwijl de garderobe en toiletten aan den voorgevel gelegen zijn. De gevels dragen in het geheel niet het karakter van een gemeentehuis; uit de doorsnede blijkt, dat de hoofdtrap te steil is; het détail toont, dat het middenmotief teveel den gevel verbreekt.

B. E. P. Een zeer zwak plan waarin de bureaux verkeerd gelegen en niet goed van vorm zijn; het achterste gedeelte van de halle is duister, de verdieping laat als indeeling veel te wenschen over. Het ontwerp ontbreekt aan studie. Ofschoon de voorgevel niet zonder verdienste is, heeft deze niet het karakter van een gemeentehuis; in den zijgevel is het trapraam te groot en de inwendige trapruimte te hoog.

Kan 't zoo? Een schetsmatig behandeld ontwerp met goede kwaliteiten, waarin o.a. de toegang tot de ruimte publiek bij de raadzaal niet goed en archief en bureau secretaris evenmin goed gelegen zijn. De gevel-architectuur is te weinig bestudeerd, de borstweringen der ramen zijn te hoog; het détail vertoont in steen uitgevoerde houtconstructies. Het geheel is met vaardige hand geteekend.

Vlijt. De voorvestibule is te groot en te weinig verlicht; politie en cellen zijn niet goed gelegen; in de woning is de ligging der keuken tusschen twee slaapkamers niet gunstig; bureau van burgemeester en secretaris zijn te ver van elkander gelegen, het archief is niet goed geplaatst. De gevels drukken geen gemeentehuis uit, en laten als architectuur en bestudeering der détails nog veel te wenschen over.

Drie cirkels door elkander (geteekend). Het plan van den beganen grond is niet onverdienstelijk, de hoofdvestibule, en vooral de diensttrap hadden beter verlicht kunnen zijn; de wachtplaatsen der bureaux zijn te groot in verhouding tot die bureaux. Het plan der verdieping is veel minder; de raadzaal komt op eene straat uit, terwijl de bureaux van burgemeester en secretaris, alsook het archief, een te voorname plaats innemen; de W.C. voor het publiek hebben lucht noch licht, de commissiezalen zijn te groot en in het geheel niet goed begrepen; het ware beter geweest het gedeelte boven de politiebureaux niet op te trekken. Zoowel wat compositie als wat groepeering der materialen aangaat, laat dit ontwerp veel te wenschen over; de toren komt niet uit het plan voort en is vooral in den zijgevel niet goed van vorm; in den voorgevel is de middenpartij aan de vleugels ondergeschikt.

Bij de tweede schifting werden de ontwerpen onder de navolgende motto's ter zijde gelegd:

R.R. Een vrij goed plan; de bureaux zijn goed gelegen, de gang der woning is te duister en de keuken te ver van de woonkamer; het trappenhuis beg. grond is te weinig in verband gebracht met de omliggende ruimten; het archief is niet goed geplaatst, W.C., lavabo's en vestiaires zijn te belangrijk. Gevels en doorsneden zijn als architectuur zwak, de raamopeningen zijn meerendeels te groot, waardoor het geheel het karakter van societeit wordt gegeven; in den zijgevel is het motief der ingangen te belangrijk; in het plan is de toren niet gemotiveerd.

Maat. De bureaux voor burgerlijken stand en ontvanger zijn met hunne antichambres te belangrijk, de vestibule is te somber; de trap voor de tribune is niet gewenscht, het archief is te veel verdeeld en moeilijk te bereiken, de antichambre te groot. De gevels zijn eenvoudig opgevat en hebben wel karakter, de hoofdtoegang is te klein, de bekroning der middentravée niet opgelost.

Drie kruisjes (geteekend). Een plan met goede hoedanigheden: de vestibule is evenwel te klein en te weinig verlicht daar zij bijna geheel door de trap wordt ingenomen; hierdoor zijn de toegangen tot de bureaux te bekrompen. Het ware beter geweest de raadzaal aan den voorgevel te plaatsen, waardoor deze laatste ook zeker zou hebben gewonnen en meer karakter had kunnen krijgen. De voorgevel vormt geen geheel, de toren is te belangrijk; tot het uurwerk heeft men geen toegang.

De vier boven elkaar geplaatste rondbogen doen in den voorgevel onaangenaam aan.

Vooruit. Is eveneens goed van indeeling. De loge van den portier is te klein, de cellen zijn te groot; het ware beter geweest het bureau der bedeeling niet aan den voorgevel te plaatsen; de verschillende vertrekken op de verdieping zijn goed gelegen. De gevels hebben meer het karakter van eene sociëteit dan van een stadhuis.

Hôtel de Ville. Een plan waarvan de indeeling der verdieping veel te wenschen overlaat. De raadzaal is te groot; W.C. en vestiaires zijn slechts door de raadzaal bereikbaar, de bodenkamer heeft geen licht, het archief is te klein. De hoofdvestibule is op den beganen grond niet voldoende met de traphalle verbonden, door de plaatsing van portiersloge en kluis; de diensttrap is in de conciergewoning gelegen. De gevels zijn te veel doorbroken, de zijgevel vooral is zeer onrustig; de oplossing van den bowwindow is slecht, de torens komen niet uit het plan voort.

Salus publica, suprima lex. Een plan waarvan de hoofdgedachte goed is doch door de scheeve hoeken te gezocht wordt.

De architectuur draagt een Oostersch karakter door den aard der versiering; de raadzaal spreekt niet genoeg in den gevel, terwijl de toren vooral in den zijgevel te veel domineert. Het ontwerp toont een vaardige hand, en is met smaak geteekend.

M.B. Begane grond indeeling is goed; de toegang der woning is wat bekrompen, terwijl voor de woning te veel ruimte ingenomen wordt. In de raadzaal ontbreekt de ruimte voor het publiek; de kamers van burgemeester en secretaris liggen niet bij elkander, het archief is te ver afgelegen; toiletten en W.C. zijn te belangrijk, daarentegen ontbreken de vestiaires. De gevels hebben niet het gewenschte karakter; het détail is met zorg behandeld maar vertoont te veel woonhuisvormen.

Raadslid. Het plan is goed van indeeling, vooral de bureaux zijn goed gelegen; de verbinding tusschen halle en corridor moest ruimer zijn. De bureaux van secretaris en burgemeester zijn te veel gescheiden; de W.C. zijn als plaatsing te belangrijk. De gevels zijn veel minder dan de indeeling; de middentravee van den voorgevel wordt onvoldoende ondersteund, als architectonische compositie is dit ontwerp zeer zwak; de doorsneden zijn eenvoudig doch goed.

Vroedschap. De woning is te verbrokkeld, de vestibule niet geslaagd en onvoldoende verlicht, de hoofdtrap te klein; de toiletten voor de beambten zijn niet goed gelegen. De vestibule der verdieping is niet voldoende verlicht, het archief te ver van den secretaris verwijderd. De hoofdmassa van den gevel is goed, de middentravée van den voorgevel had beter opgelost kunnen worden; het motief boven de deur is te zwaar.

C. J. Een vrij goed plan, waarvan de halle op den beganen grond evenwel niet genoeg verlicht zal zijn; de hoofdtrap is te klein, de vorm der raadzaal niet mooi; één der raadzaalmuren is niet goed ondersteund. De gevels zijn als massa goed, het midden-ondergedeelte van den voorgevel is het minst geslaagd. De doorsneden, vooral die der raadzaal, zijn te eenvoudig behandeld; het détail had beter kunnen zijn.

Alsnu bleven de volgende ontwerpen over:

Sphinx. Een regelmatig plan. De kamers der woning zijn slechts dóór elkander bereikbaar; de ruimte voor het publiek is in de raadzaal niet aangegeven, de archieven zijn te groot. De algemeene indruk der gevels is goed, de détails konden beter bestudeerd zijn. De doorsneden zijn beter dan de gevels. Het détail is goed behandeld, doch bepleistering komt ons niet gewenscht voor.

T. Een zeer goed ontwerp voor beide verdiepingen. Kleine wijzigingen waren gewenscht, zooals het meerder doorbreken van muren voor portiersloge en bureaux, de trap kon ruimer worden opgevat, de toegang voor het publiek tot de raadzaal kon beter en het archief dichter bij het secretariaat gelegen zijn. De gevels dragen een goed karakter en drukken de bestemming uit. De doorsneden zijn minder dan de gevels. Het geheel is met zorg behandeld en smaakvol geteekend.

Num quam satisfactus. Het plan geeft een aangenamen indruk. Op den beganen grond is over het algemeen te veel ruimte, de entrée is echter te bekrompen, de portiersloge duister; de indeeling der raadzaal kon beter, de ondergeschikte vertrekken zijn veel te belangrijk, de toegang tot de burgemeesterskamer is gebrekkig; de commissiekamers zijn bekrompen. De gevels zijn eenvoudig doch goed.

T. Van dit ontwerp is de traphal wegens de ruimte-ontwikkeling het best geslaagd; de schikking der vertrekken is niet gelukkig. W.C. en diensttrap liggen aan den voorgevel, terwijl de hoofdvertrekken aan den achtergevel gelegen zijn. Het karakter van den gevel is meer kerk dan raadhuis.

Voor de vroede vaderen. Een zeer goed smakelijk geteekend ontwerp, waarin de bureaux goed gelegen zijn en gemakkelijk voor het publiek bereikbaar; de garderobes op den beganen grond doen schade aan het trappenhuis. Het plaatsen van muren tegen den pijler van een tweelichtvenster verdient afkeuring. De gevels zijn goed van karakter, evenwel zijn de beide hoektorentjes niet goed opgelost en doen schade aan de compositie; de balcons naast de raadzaal met de daaronder gelegen gedeelten portiek zijn overbodig en verhoogen den indruk van den gevel niet.

Chacun a son goût. De plannen zitten goed in elkander; voor-vestibule en portiersloge zijn sober verlicht, de cellen niet goed geplaatst; de verdieping is minder dan de begane grond, de W.C. vallen te veel in het oog. De gevelarchitectuur is goed; de doorsneden zijn onbeduidend. In den achtergevel zal de diepen terugsprong een onaangenamen indruk maken.

Haastige spoed. Een oppervlakkig behandeld ontwerp. De plannen zijn zwak, en vertoonen vele gebreken. De architectuur is sober, en heeft karakter; de gevels zijn goed doorbroken.

Met algemeene stemmen werd van deze laatste categorie besloten u voor te stellen de zilveren medaille en *f* 50.— toe te kennen aan het ontwerp, ingezonden onder het motto T; een bronzen medaille en *f* 30.— aan het ontwerp, motto: „Voor de vroede vaderen"; een getuigschrift en *f* 20.— aan het ontwerp, motto: „num quam satisfactus", en met meerderheid van stemmen een getuigschrift aan de ontwerpen onder het motto's: „Sphinx", T en „Haastige spoed".

Een steenen brug over een smalle gracht.

Van de 4 ingekomen antwoorden stellen wij u voor aan ieder der ontwerpen, ingezonden onder de motto's: „Brug" en „A" toe te kennen een getuigschrift en *f* 25.— hebbende geene der ingezonden ontwerpen voldoende qualiteiten om voor eene volle bekroning in aanmerking te komen.

Motto „Brug". Het aanzien der buitenzijde is beter dan dat der binnenzijde, de ijzeren balustrade is wat zwaar en verbindt zich niet goed met de steenen pijlers; de pijlers aan de binnenzijde zijn niet opgelost. Als constructie laat dit onderwerp te wenschen over.

Motto A. De korfboog van deze brug is goed van vorm, de balustrade had evenwel beter opgelost kunnen zijn.

De ontwerpen, motto's „Korfboog" en „Rust en roest" zijn van constructie beter dan de architectonische oplossing.

Een bloemenkraampje.

De meeste dezer ontwerpen beantwoorden te weinig aan de eischen in het programma gesteld. Met algemeene stemmen werd besloten u voor te stellen de bronzen medaille en *f* 20.— toe te kennen aan het ontwerp: motto: „En détail". De constructie laat een gemakkelijk uit elkander nemen toe; de wijze van uitstalling der planten is goed begrepen, het geheel heeft een licht aanzien en is des avonds goed af te sluiten. Minder gelukkig doet de linnen afdekking, door een houten ventilatiekap bekroond.

Motto: „Bloemenkraampje" is, ofschoon wat veel het karakter van een vast gebouwtje dragend, als vorm en kleur aangenaam van uiterlijk; reden waarom wij u voorstellen aan dit ontwerp een getuigschrift toe te kennnn.

Rotterdam, Januari 1906.

De Commissie van beoordeeling:

HENRI EVERS.
C. H. PETERS.
K. P. C. DE BAZEL.
J. C. VAN DORSSER.
J. P. STOK WZN.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Te Mersch in Luxemburg heeft men de overblijfselen van een Romeinsch landhuis met fraaie muurschilderingen en een kostelijken mozaïek-vloer ontdekt. De regeering heeft 4000 frs. voor verdere onderzoekingen toegestaan.

Te Weimar worden in de bouwverordening bepalingen opgenomen, dien een nieuwen bouw of verbouw verbieden, wanneer daarvoor oude gebouwen, die kunstwaarde hebben, zouden worden geschaad.

Het Paleis der Pausen te Avignon, hetwelk sinds langen tijd als kazerne werd gebruikt, zal weldra door de militairen worden ontruimd.

Het Gemeentebestuur zal het merkwaardige oude gebouw laten restaureeren en het inrichten tot een museum van gewijde kunst.

De Pauselijke kapel, de Conclave-zaal en de bijzondere vertrekken zullen hersteld worden in den staat, waarin zij verkeerden ten tijde van Paus Gregorius XI.

Het plan is niet nieuw. Reeds Napoleon III heeft over restauratie van het Pausenpaleis gedacht.

De Kamer te Stuttgart heeft met algemeene stemmen een wetsontwerp aangenomen betreffende den bouw van een nieuwen hofschouwburg (de vorige is afgebrand). De staat stelt 4.000.000 mark beschikbaar voor een opera, de stad 1.200.000 mark voor een komedie.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. In een der conclusies, ter feestvergadering van „Architectura" het vorig jaar uitgesproken, noemde dat genootschap het gewenscht, algemeene regelen voor het uitschrijven van bouwkundige prijsvragen vast te stellen.

Toen nu o.a. uit de Vredespaleis-prijsvraag duidelijk was geworden, dat de gewenschte regeling niet alleen van nationaal, maar ook van internationaal belang is, werd geoordeeld, dat het a.s. zomer te houden Architecten-congres te Londen een geschikte gelegenheid zou kunnen bieden om dat belangrijke vraagstuk aanhangig te maken. Door 't bestuur werden in die richting stappen gedaan en de zaak mondeling bij de congresautoriteiten te Londen toegelicht. En aan het dezer dagen openbaar gemaakte officieele program voor het congres is nu als vraagstuk toegevoegd: „De organisatie van internationale openbare bouwkundige prijsvragen".

— In een vergadering van het „Oudheidkundig Genootschap" sprak dezer dagen de heer A. W. Weissman over het zesde eeuwgetijde van de Oude Kerk van St. Nicolaas, die hij een der merkwaardigste gebouwen van Nederland noemde.

Deze kerk werd 13 September 1306 gewijd. De beeldenstorm ontnam haar veel van haar luister, o.a. de fraaie glazen van het koor; maar het gebouw draagt nog duidelijk de sporen van zijn ouderdom, die 't niet misstaan. Iedere eeuw heeft de kerk op haar wijze hersteld, maar aan een „restauratie" is gelukkig nooit gedacht en spr. hoopte dat men er niet toe zal overgaan; het „restaureeren" heeft zijn tijd gehad en de architecten zien thans in, dat ze beter doen, nieuwe gebouwen te scheppen, dan hun krachten te verspillen aan de oude.

Naar aanleiding van een opmerking van den spreker, deelde de heer Posthumus Meijes mede, dat het in het plan van het kerkbestuur ligt, de leelijke verf, die op de eikenhouten meubelen der kerk, waarschijnlijk indertijd gebracht is uit een gevoel van „netheid", daarvan te verwijderen.

HAARLEM. Volgens de toelichting van den Heer A. W. Weissman, de ontwerper van een nieuw stedelijk museum te Haarlem, heeft deze zich het gebouw gedacht op een open terrein, zooals het groote gazon van het Florapark, achter Hals' standbeeld. De voorgevel is ontworpen in den trant van het front van het Ned. Herv. Weeshuis, en zou daarbij op het Oosten komen, dus met het front naar het standbeeld gekeerd; de zijgevels, waar de kabinetten met zijlicht zijn ontworpen, op het Zuiden en het Noorden. De achtergevel van het Museum — langwerpig van bouw — zou naar het Westen, naar den Wagenweg gekeerd zijn, en daardoor aan de eenige bovenlicht-zaal het warme licht kunnen geven dat daar zoo gewenscht is. Voorts heeft de Heer Weissman bij de indeeling der plattegronden het stelsel gevolgd, dat in het Stedelijk Museum te Amsterdam wel voldaan heeft. Aan de Oostzijde is de ingang die naar een vestibule leidt, waarachter een ruime hal is gelegen. Uit die hal gaat een monumentale trap, die van bovenlicht is voorzien. De ruime traphal boven geeft toegang tot zalen met zijlicht aan de Oostzijde, kabinetten met zijlicht aan de Zuid- en Noordzijde en tot een groote zaal ter volle breedte van het gebouw aan de Westzijde.

Gelijkstraats worden, behalve de noodige dienstvertrekken, slechts zalen met zijlicht aangetroffen, die, ofschoon voor schilderijen minder geschikt, toch voor de andere verzamelingen der gemeente zeer goed dienst zouden kunnen doen.

De Heer Weissman is van meening dat voor oude kunst, in het bijzonder voor 17e eeuwsche Nederlandsche kunst, zijlicht het meest verkieslijk is. Hij wijst daarbij op de nieuwe Rembrandt-zaal te Amsterdam.

Inmiddels bestrijdt de Haarlemsche gemeente-archivaris, de Heer C. J. Gonnet, — die met het plan om het Ned. Herv. Weeshuis tot museum te verbouwen, zeer is ingenomen — de bewering van den Heer Weissman, dat de bouwmeester van het weeshuis Lieven de Key zoude wezen. Ampzing, die tot 1631 leefde en het Oude Mannenhuis (het Weeshuis) verrijzen zag, noemt n.l. Jacob van Campen als de bouwmeester.

Nog zij vermeld dat ook Dr. P. J. H. Cuypers zich vóór het Weeshuis als museum heeft uitgesproken.

— In de laatstgehouden gemeenteraadsvergadering zijn de Museum-plannen aan de orde gekomen.

Wat werd voorgesteld, kwam in het kort hierop neer, dat B. en W. verzochten machtiging om het Ned. Ger. Weeshuis aan te koopen en eenige perceelen aan het Groot- en Klein Heiligland voor f 120,000 en om hen uit te noodigen plannen te ontwerpen voor het gedeeltelijk verbouwen van het Weeshuis tot een Gemeentelijk Museum.

Over het museumplan sprak geen der leden in het algemeen, daarom oordeelde dr. Nieuwenhuizen Kruseman het goed als voorzitter der speciale raadscommissie het standpunt dier commissie nog eens uiteen te zetten en te verluiden hoe grooten eerbied de vreemdelingen hebben voor de kunst van Frans Hals. Wij zijn verantwoordelijk voor de schatten, ons door onze voorouders nagelaten. Niet om ze alleen brandvrij te bewaren, doch om ze zoo te huisvesten dat dit die schilderijen waardig is. Wij hebben ons gewend tot de kundigste adviseurs; hun oordeel op te volgen zal een eer zijn. Hij zou gaarne zien dat het voorstel werd aangenomen met groote meerderheid.

De heeren Groot en van der Kamp motiveerden hun stem tegen.

Een voorstel van den heer v. d. Kamp om het weeshuis alleen aan te koopen doch niet voor museum te bestemmen werd verworpen met 25 tegen 2 stemmen.

Het voorstel van B. en W. werd daarop goedgekeurd, eveneens met 25 tegen 2 stemmen.

SAPPEMEER. Men verneemt, dat de gasfabriek alhier geen voldoende voorraad gas aan de geabonneerden kan leveren. In den a.s. zomer zal de fabriek moeten worden uitgebreid.

EDE. Ten behoeve van den aanleg eener drinkwaterleiding in de gemeente Ede is van Rijkswege aan de heeren R. Cruijff en Zoon, te Amsterdam, tot wederopzegging vergunning verleend tot het hebben, leggen, verleggen, opruimen, plaatsen en verplaatsen van waterleidingbuizen en brandkranen, in en langs de rijksgronden in de gemeente, benevens het in verband met dien aanleg uitvoeren van de daartoe noodige

werken, onder voorwaarde dat de vergunning vervalt; wanneer daarvan voor 15 Januari 1907, voor zoover betreft het leggen der hoofdbuizen, geen gebruik is gemaakt.

TIEL. Aan den Heer W. J. Stigting, alhier, is door den Gemeenteraad van Geldermalsen concessie verleend voor den bouw van een gasfabriek te Geldermalsen.

ALKMAAR. Nadat de leden van den Raad dezer dagen een onderhoud hadden gehad met de heeren Stuurman, benoemd directeur van het aldaar te stichten abattoir, Quadekker, directeur van het abattoir te Nijmegen, en Looman, gemeente-architect, ten einde inlichtingen te geven en te ontvangen, werden in de vergadering van den Raad de voorstellen en plannen van Burg. en Weth. omtrent het te bouwen abattoir behandeld, en aangenomen.

Burg. en Weth. hebben zich daarbij verbonden geen aanbesteding te houden vóór van den Waterstaat vergunning is verkregen tot ontloozing van het water.

De kosten van het abattoir worden begroot op f 216,042.043.

MAASTRICHT. Een vleugel van het voormalig Kruisheerenklooster alhier, waarin het Rijkslandbouwproefstation is gevestigd, is verleden Zaterdag in den vroegen ochtend ingestort. Het gebouw was in 1897 van Rijkswege gerestaureerd, nadat 't vóór dien tijd voor militaire doeleinden was gebruikt.

In de brokken mergelmuur, die zijn blijven staan, zijn nog vele scheuren, en een gedeelte van het dak, dat nog is blijven hangen, dreigt neer te storten.

De directeurskamer, die onder dat gedeelte gevestigd was, is onder 't puin bedolven.

SCHIEDAM. De Gemeenteraad heeft met algemeene stemmen aangenomen het voorstel van Burg. en Weth. tot vaststelling van het uitbreidingsplan voor het gedeelte begrensd door de ontworpen Westerspoorlijn, Vlaardingschen dijk, Nieuwe Haven, Westerhaven, Groenelaan, Noorlaan, naar het plan van den ingenieur H. Paul, eenigszins gewijzigd door den Heer Gerlach, directeur der gemeentewerken te Schiedam.

'S-GRAVENHAGE. In een huishoudelijke vergadering der vrijzinnig-democratische kiesvereeniging te 's-Gravenhage, onder voorzitterschap van mr. J. Limburg, trad dezer dagen de heer D. E. C. Knuttel, rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, op met een bespreking van het Haagsche uitbreidingsplan.

Dit plan werd door hem aan uitvoerige critiek onderworpen. Met name laakte hij het ontbreken van een ceintuurbaan om de stad. De richting der ontworpen straten, welke alle recht zijn, in de richting van de noodelooze breedte van vele dier straten, het veelvuldig voorkomen van diagonaalstraten, de onoordeelkundige wijze waarop de pleinen zijn ontworpen, het ontbreken van een plaats voor een nieuwe begraafplaats, een asch- en vuilnisbelt, openbare gebouwen, plantsoenen en speelterreinen in de volksbuurten, terwijl hij ten slotte betreurde, dat, waar reeds zooveel van het natuurschoon van Den Haag is verloren gegaan, het gemeentebestuur in het ontwerp-uitbreidingsplan de mooie duinstreek achter de Wittebrug bederft door haar breede verkeerswegen aan te leggen. In dit verband vond spr. het ook jammer, dat de gemeente destijds niet Zorgvliet heeft aangekocht, waarvoor een prijs van 4½ millioen niet te duur mocht geacht worden. Hij sprak de hoop uit, dat de gemeente alsnog met het oog op de toekomst zich den eigendom zal verzekeren van beschikbare terreinen voor parken en plantsoenen.

Spr. eindigde met het uitspreken van een wensch, dat een beter uitbreidingsplan moge worden ontworpen in het hygiënisch, aesthetisch en financieel belang der gemeente.

Op de voordracht, die met plattegronden werd toegelicht, volgde discussie.

— De heer J. Verheul Dzn., te Rotterdam, wien het bouwen van de Regentessekerk alhier was opgedragen, is nu belast met het bouwen van een achste kerk voor de hervormden alhier, aan het Louise-de-Coligny-plein.

DOETINCHEM. Hier ter stede is opgericht een vereeniging tot bevordering van het Ambachtsonderwijs in de Graafschap. De Vereeniging stelt zich ten doel de opleiding van jonge lieden tot bekwame ambachtslieden en tracht dit doel te bereiken door het oprichten en in stand houden eener ambachtsschool te Stad Doetinchem.

Op de statuten, die reeds zijn vastgesteld, zal de koninklijke goedkeuring gevraagd worden.

ZWOLLE. Maandagmiddag heeft te Deventer een vergadering der commissie tot restauratie der St. Lebuinuskerk plaats gehad, waarin o.a. de plans en de begrooting der werkzaamheden over 1906 besproken werden. De Commissaris der Koningin in Overijsel en dr. P. J. H. Cuypers woonden deze vergadering bij.

VEENWOUDEN. De Skierstins, die voor een groot deel afgetakeld is, zal geheel gerestaureerd worden in den trant, zooals deze stins er vroeger uitzag. In de laatste jaren werd er niets aan gedaan en bij een vorigen storm kreeg de oude toren heel wat averij, zoodat ingrijpen noodig was. Toch verkeerde men tot nog toe in het onzekere omtrent eene afdoende restauratie.

Personalia.

— Op de voordracht ter benoeming van een Directeur van het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht, jaarwedde *f* 4000, te 's-Gravenhage, waren gesteld de heeren: A. J. M. Stoffels, Civ. Ing., Inspecteur van den Arbeid, te Breda, en M. B. W. Bolderman, Civ. Ing., Chef de bureau bij het Gemeentelijk Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam. De heer Stoffels is benoemd.

— De heer L. F. Redeker, gemeente-architect te Schoonhoven, heeft ontslag gevraagd.

— Te Utrecht is tot leeraar in het boetseeren aan de Burgeravondschool benoemd de Heer J. Gabriëlse, te Amsterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Constructeur, bekend met hijschwerktuigen. Zich schriftelijk aan te melden bij de „Werf Conrad", Haarlem. (1)

— Bouwkundig Volontair op een Ingenieursbureau. Er. br., lett. J B 286, N. v. d. D. (1)

— Scheepsteekenaar. Br. fr. onder lett. V 1129, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (1)

— Assistent (Delftsch Ingenieur) voor de electrotechnische afdeeling van het Laboratorium voor Toegepaste Natuurkunde der Technische Hoogeschool te Delft. Jaarwedde f 1200. Zich schriftelijk aan te melden vóór 25 Januari a.s. bij den Secretaris van het College van Curatoren. (1)

— Scheepsteekenaar. Adres letters S. A. Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Teekenaar-Constructeur aan een Fabriek van rollend materieel bekend met Motorwagens. Brieven onder R 771, bureau van „De Telegraaf" te Amsterdam. (1)

— Electrotechnisch en werktuigkundig Ingenieur, bekend met exploitatie van elektrische trambanen. Aanbiedingen onder No. 2982 Seyffardt's Centraal Annonce-Bureau, Damrak 99, Amsterdam. (1)

— Teekenaar voor constructiewerk aan de Gorinchemsche Machinefabriek, de Vries Robbé en Co. (1)

— Bouwkundig Teekenaar bij P. J. Suijkerland bouwkundige te Hillegom. (1)

— Onderbaas voor Grond- en Betonwerken. Brieven onder No. 28615 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Vertegenwoordiger voor Holland voor den verkoop van Natuur Portland-Cement. Adres: Louis de Bary, fabrikant te Antoing lez Tournai (Belg.) (1)

— 1. Hoofdopzichter, aanvangsjaarwedde f 1500, na 4, 8 en 12 jaren te verhoogen telkens met f 100; 2. Opzichter, aanvangsjaarwedde f 1200, na 4, 8 en 12 jaren telkens met f 100 te verhoogen bij de Gemeentewerken te Nijmegen tegen 1 April a.s. niet ouder dan 35 jaar. Verzoekschrift op zegel vóór 1 Februari aan den Burgemeester. (1)

— Teekenaar bij den dienst van Weg en Werken, Afdeeling Seinwezen en Verlichting, tegen 1 Maart a.s. bij de

41STE JAARGANG. ZATERDAG 3 FEBRUARI 1906. No. 5.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

EEN LUISTERRIJK FEEST.

Het feest, dat de Heer Rieber 29 Januari laatstleden heeft gevierd was, inderdaad waardig. Vriendelijke handen hadden tapijten aangedragen en daarmede de vergaderzaal in het Maatschappelijk Gebouw fraai versierd. En wie binnentrad, rook reeds uit de verte de mimosa-geur, alsof men niet te Amsterdam, maar aan de Italiaansche meren feest vierde.

Reeds om twaalf uur was het in het American Hotel drukker dan anders. Zitten daar meest slechts rechters en advocaten hun twaalfuurtje te gebruiken, nu was de bloem onzer bouwkunst uit Groningen, Zutfen, Utrecht, den Haag, Rotterdam en nog uit vele andere plaatsen naar de hoofdstad getogen, gehuld in feestelijk zwart. In groepjes gezeten liet men zich, onder vroolijk gekeuvel, de gerechten goed smaken. Oud en jong toonde evenveel eetlust, waaruit men zou mogen opmaken, dat de bouwkunst een gezond vak is.

Naarmate het uur van tweeën naderde, werden de groepjes onrustiger. Zij, die den jubilaris zouden toespreken, zaten bij hun koffie hun redevoeringen nog eens te overdenken, en lieten zich in die overpeinzingen niet storen door de kwinkslagen hunner gezellen, die bij het feest er zich toe zouden mogen bepalen te juichen, in de handen te klappen en den feesteling de hand te drukken.

Ernstiger werden de gezichten. Zachtkens schoven de zwarte gedaanten het koffiehuis uit, de straat op en het gebouw der Maatschappij binnen.

De zaal vulde zich meer en meer, niet alleen met beoefenaars der bouwkunst, doch ook met anderen, die op een of andere wijze tot den Heer Rieber in betrekking staan. Zelfs eenige dames behoorden tot die anderen, en gaven, door haar smaakvolle feestgewaden wat kleur tusschen het deftige zwart.

Stemmen gonsden, de gordijnen werden dichtgehaald, de lichtkronen ontstoken. Daarop maakte het Hoofdbestuur zich op naar het zijvertrek, en kwam daaruit te voorschijn met den Secretaris, die, over Perzische tapijten voortschrijdend, naar een deftigen leunstoel geleid werd, welke, door palmen overhuifd, zich zeer feestelijk voordeed.

Toen nam de Voorzitter der Maatschappij het woord en sprak den feesteling toe met die goed-Limburgsche rondheid en schalkschheid, waardoor de bewoners van het zuiden des lands zich onderscheiden. Hij herdacht het vele, wat de Secretaris voor de Maatschappij gedaan heeft, hij roemde zijn werkzaamheid, die nooit rust, hij prees zijn bescheidenheid en de eigenschappen van hoofd en hart, die den Secretaris tot den vriend van het Hoofdbestuur, ja, van alle leden der Maatschappij gemaakt hebben. Van die vriendschap getuigde de talrijke opkomst. Velen hadden gaarne tegenwoordig willen zijn, doch

lagen op het ziekbed, anderen werden door droeve omstandigheden verhinderd te verschijnen. Doch ook die afwezigen vierden in den geest het feest van deze ure mede. Als stoffelijk, als zichtbaar blijk van de waardeering, die de Maatschappij voor haren Secretaris gevoelt, overhandigde de spreker den feesteling het zilveren eeremetaal, de hoogste onderscheiding, waarover de Maatschappij te beschikken heeft.

Nu begonnen de leden te juichen, in de handen te klappen en te stampen, dat hooren en zien iemand vergingen. Ook zij, die geen leden der Maatschappij waren, lieten zich niet onbetuigd.

Daarop trad de Oud-Voorzitter Muysken naar voren, correct als steeds, alleen wat grijs geworden. En men hoorde weer zijn eigenaardig geluid, dat, ongeschikt om die zachte tonen voort te brengen, die de geboren redenaar als afwisseling met sterker klanken aanwendt, toch een accent van eerlijkheid heeft, dat veel redenaars missen.

Hij besprak het verledene, als de eerste Voorzitter, waarmede de Secretaris had samengewerkt, zestien lange jaren. Hij wees er op, hoe de Heer Rieber, eerst met eenige terughouding ontvangen, weldra de doorslaande bewijzen gegeven had, de rechte man op de rechte plaats te zijn. De Secretaris had het Maatschappelijk gebouw zien tot stand komen, had steeds gezorgd, dat het orgaan op tijd verscheen en ook aan de uitgaven der Maatschappij zijn beste krachten gewijd. Kortom, hij was in de laatste kwart eeuw de ziel van alles geweest. Daarom was het den spreker een hoogst aangename taak, aan de aanwezigen te kunnen mededeelen, dat het Hare Majesteit onze geëerbiedigde Koningin behaagd had, den Heer Rieber tot officier in de orde van Oranje-Nassau te benoemen.

Nu was het geen juichen meer, het was brullen, en de vloer had het onder het aanhoudend stampen der geestdriftigen hard te verantwoorden.

Eindelijk luwden de toejuichingen. De Oud-Voorzitter Salm, tegenwoordig sprekend op den Russischen minister Witte gelijkend, richtte zijn reusachtige figuur omhoog. Deze meest sympathieke van alle voorzitters richtte namens de leden, die voor het huldeblijk hadden bijgedragen, tot den Heer Rieber het woord als vriend. En hij was op uitstekende wijze de tolk dier leden, toen hij, bij het aanbieden van het album met foto's en handteekeningen, keurig door den sierkunstenaar Van Vlaanderen verlucht, de hoop uitsprak, dat ook het stoffelijk bewijs van hulde, dat er bijgevoegd was, den Secretaris aangenaam mocht zijn. De deelnemers wenschen, dat de Heer Rieber het zal gebruiken tot het maken eener reis, die zij meenen, dat hem na vijf en twintig jaren van onverpoosde werkzaamheid wel een behoefte zal zijn.

Wie heeft al de sprekers onthouden, die elkander nu opvolgden? Sommigen spraken zoo zacht, dat men hen niet verstond, anderen verhieven hun stem, dat de muren er van daverden, dames lispelden, maar allen uitten dezelfde gevoelens van vriendschap, dankbaarheid en hulde.

Duidelijk verstaanbaar was de steenfabrikant Van de Loo, die den feesteling een zeer eigenaardige hulde bracht, door het carton te onthullen, waarnaar hij in een nieuw door hem uitgevonden procédé, een paneel van versierde baksteenen zal vervaardigen, dat bestemd is, om, in de traphal van het gebouw ingemetseld, de heugenis aan het feest bij tijdgenoot en nageslacht levendig te houden.

Daarop dankte de Heer Rieber met een enkel woord, en kwamen allen hem de hand drukken. De feestwijn vloeide in de kelken, de deftigheid had een einde.

Des avonds zat men aan in den Restaurant Riche, die zijn naam eer aan deed. Keur van gerechten en wijnen streelde het verhemelte der aanzittenden, woorden van vriendschap en waardeering werden gesproken, en toen, laat, het nur van scheiden was aangebroken, zal de Heer Rieber wel hebben be-eft, dat iemand, die zóó van harte door allen gevierd wordt, meer is dan een secretaris alleen.

En de hulde, die hem gebracht werd, ook door sommigen, van wie hij haar niet had verwacht, zal hem hebben doen zien, hoe hoog hij in ieders achting staat aangeschreven.

Vraagstukken van het examen tot het verkrijgen van het Diploma van Bouwkundig Opzichter

van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, afgenomen op 20, 21, 22 en 23 Februari 1905.

(Overgenomen uit het Bouwkundig Weekblad van 7 October 1905).

Maandag 20 Februari, voorm. 9—12 uur.

Bouwkunde.

De candidaten ontvingen een schetsteekening van een gedeelte van een gevel, uit te voeren in baksteen bergsteen, zie de plaat fig. I, (bladz. 37) waarop alle gegevens verkleind zijn voorgesteld.

De onderhuisdeur is op neuten gesteld en het gewelfje daarboven is gemetseld.

In de vensteropeningen op de verdieping zijn schuiframen, en in het onderhuis is een draairaam gedacht.

Bij de eerstgenoemde openingen, profielsteenen met kraal en bij het onderraam en den onderhuisdoorgang, profielsteenen met schuinen kant.

De steenen raamdrempels der verdieping zetten zich in het gevelvlak als cordonband voort.

De steenen trap is samengesteld uit massief steenen treden.

De stoepmuurtjes zijn gemetseld (afgedekt met hardsteenen plaat.)

Worden gevraagd:

1. Een doorsnede op $^1/_{10}$ van de w. gr. over het deel a.

2. Een dito doorsnede over het deel b., zoowel over het raam als over den cordonband doorgesneden.

3. Het voor-, boven- en onderaanzicht op $^1/_{10}$ van de w. gr. van een steenen raamdrempel b^1.

4. Een staat voor den steenhouwer van den gehouwen steen.

Afmetingen der onderdeelen, voor zoo verre niet reeds op teekening aangegeven.

Baksteen. Waalvorm; de hoogte der laagverdeeling is 6.2 cM., de kantelaaf is 18 cM. diep.

Bergsteen. De cordonband is 22 cM. en de raamdrempel is 38 cM. breed.

De dorpel van de onderhuisdeur is 22 cM. dik; overige afmetingen vrij. De afmetingen der neuten evenzoo.

De „wel" van de steenen trap is 5½ cM.

De trottoir- en stoepzerk is 10 cM. dik en de dekplaatjes op de stoepmuren 6 cM.

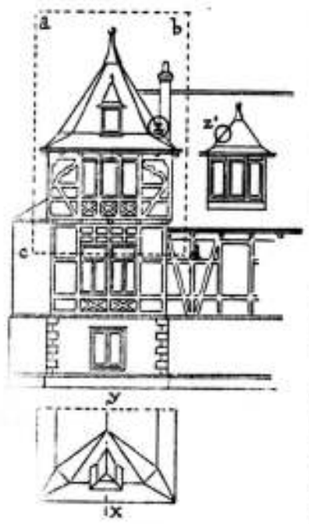
Hout. Het kozijnhout is zwaar, voor stijlen en bovendorpel 13 × 18 cM.; onderdorpel zelf bepalen.

Deurhout zw. 6 cM. en raamhout 5 cM.; met vellingen breed 6 cM. ongerekend de diepte der sponning.

Maandag 20 Februari, nam. 1—5 uur.

Bouwkunde.

De candidaten ontvingen een schetsteekening voor een hoekpaviljoen van een landelijk gebouw, zie bijgaande afbeelding.

1. Teeken van het gedeelte a. b. c. d. de doorsnede over de „vakwerkwanden", balklagen en kap op $^1/_{20}$ van de ware grootte, waarbij wordt opgemerkt, dat de kapconstructie ingericht moet worden voor leibedekking.

De goot is van zink en half rond, opgehangen aan ijzeren gootbeugels.

2. Den plattegrond van de kap (als op de afbeelding aangegeven), met de hoekkeperen dakvenster constructie op dezelfde schaal.

3. Op een schaal van 1 à 10: de doorsnede x—y over het dakvenster, boven en onderdeel van het drielicht (waarin draairamen) en de borstwering met vloer en balklaag.

4. De doorsnede z van de aansluiting van den schoorsteen en het dak.

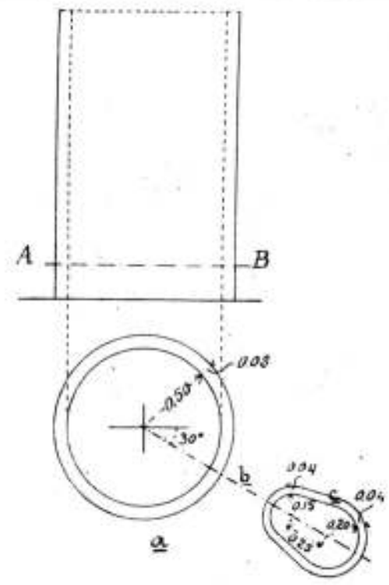
5. De rechthoekige doorsnede z' gevormd door de kil tusschen het hoofddak en het dakvensterdak. De helling van het hoofddak is gelijk aan die van het dak van het hoekpaviljoen.

Dinsdag 21 Februari, voorm. 8½—10½ uur.

Beschrijvende meetkunde.

1. Op eene rioolput van cement-ringen loopt, met eene helling van 30° met het horizontale vlak, een eivormig riool uit. Het laagste punt van het riool inwendig ligt op de buitenzijde van de rioolput 60 cM. boven de lijn A. B.

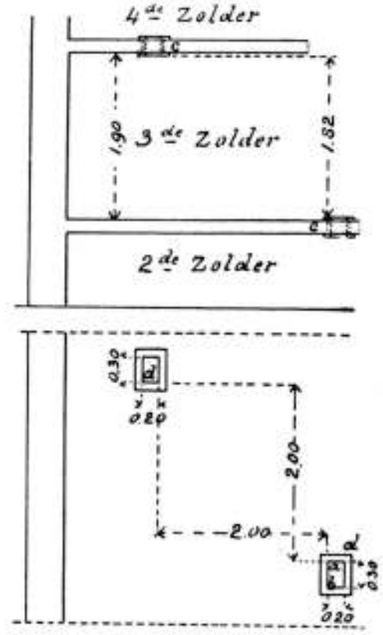
Wordt verlangd: *de uitwendige lijn van aansluiting van buis en put teekenen*, op $^1/_5$.

a. Plattegrond.

b. 1e. doorgang van het vertikale vlak, gaande door het midden van het riool.

c. Doorsnede riool horizontaal gewenteld, loodrecht op bovengenoemden doorgang.

2. In een graanpakhuis wordt eene houten zaadpijp verlangd teneinde koren van den 4den zolder naar den 2den zolder te kunnen storten.

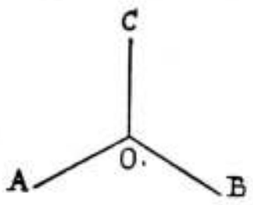
Tot dat doel zijn in de monier-vloeren twee houten kokertjes aangebracht, voorzien van onder- en bovenrand, tot bevestiging van de verlangde pijp.

De horizontale doorsnede van de verlangde pijp moet inwendig gelijk zijn aan die der kokertjes, en hierop volkomen aansluiten.

De wanddikte van de pijp zal 5 cM. moeten zijn.

Wordt verlangd. te teekenen op $^1/_{10}$:

1e. *De loodrechte doorsnede van de zaadpijp.*
2e. *Den zijwand, door a—b gaande,* neergewenteld in het 1e projectievlak.
c. Kokertje in de vloeren, 2e proj.
d. „ „ „ „ 1e proj.

3. Een kubus staat met zijn diagonaal loodrecht op een plat vlak.
A O, B O, C O, zijn de projectiën der ribben op het platte vlak.
Indien die projectiën 4 cM. lang zijn, hoe lang waren de ribben van den kubus?

Dinsdag 21 Februari, voorm. 10½—12 *uur.*

Stelkunde.

1. Herleid tot een breuk:

$$a - b + \frac{ab}{a-b} - \frac{a^2+b^2}{a+b} - \frac{a^3b - 2ab^2 + 3b^3}{a^2-b^2}$$

2. Wat is het product van:

$$\left(a^2 + x^2 - \frac{3a^2x + ax^2}{3a+x}\right)\left(1 + \frac{ax}{a^2+x^2}\right)$$

3. Bepaal het quotient van:

$$\left(\frac{x^2}{y^2} - \frac{z^2}{x^2}\right) : \left(\frac{x}{y} + \frac{z}{x}\right)$$

4. Los de volgende vergelijkingen op:

a. $\frac{2x-3}{15} - \frac{4x-9}{20} = \frac{8x-27}{30} - \frac{16x-81}{24}$

b. $\frac{x+5y}{6} + 5 = \frac{2y+21}{6}$ en

$\frac{5y}{6} - \frac{4y-20}{3} = \frac{x}{3} + \frac{20-3y}{6}$

c. $\frac{1}{2}x^2 + \frac{1}{3}x = \frac{1}{4}$

Dinsdag 21 Februari, nam. 1—5 uur.

Bouwkunde.

De candidaten ontvingen een schetsteekening voor een toegang tot een 3 meter breede bogengang, zie plaat fig. 2 (bladz. 37).
Bij a—b is het profil aangegeven van bedoelden halfcirkelvormigen doorgang en bij c—d die van den evenzoo halfcirkelvormigen verbindingsboog met gelijke doorgangshoogte.
Teeken dezen toegang op een schaal van 1 ad 20, en het voor-, achter-, zij- en bovenaanzicht van den porringsteen (boven de kolom) met den aanzet van den verbindingsboog.

Woensdag 22 Februari voorm. 9—10 uur.

Opstel over een bouwkundig onderwerp.

Welke soorten van takels zijn U bekend, en geef een korte beschrijving daarvan.

Woensdag 22 Februari, voorm. 10—12 uur.

Meetkunde.

1. Construeer de lijn voorgesteld door de volgende formule:

$$x = \sqrt{4R^2 - R\sqrt{\left(4R^2 - 9a^2\right)}}$$

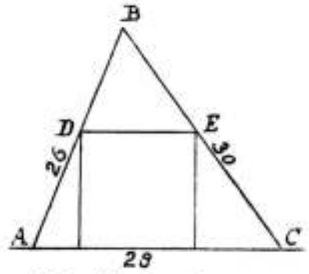
R. = ——— a = ———

2.

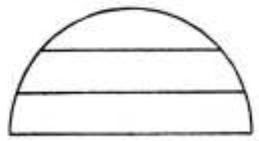
A B C is een rechthoekige driehoek. B C = 12 M., A B = 16 M. en A C = 20 M.
Bereken de inhouden van den in- en den om den driehoek beschreven cirkel, alsmede den inhoud van den cirkel, welke de zijde B C en de verlengden der zijden A B en A C raakt.

3.

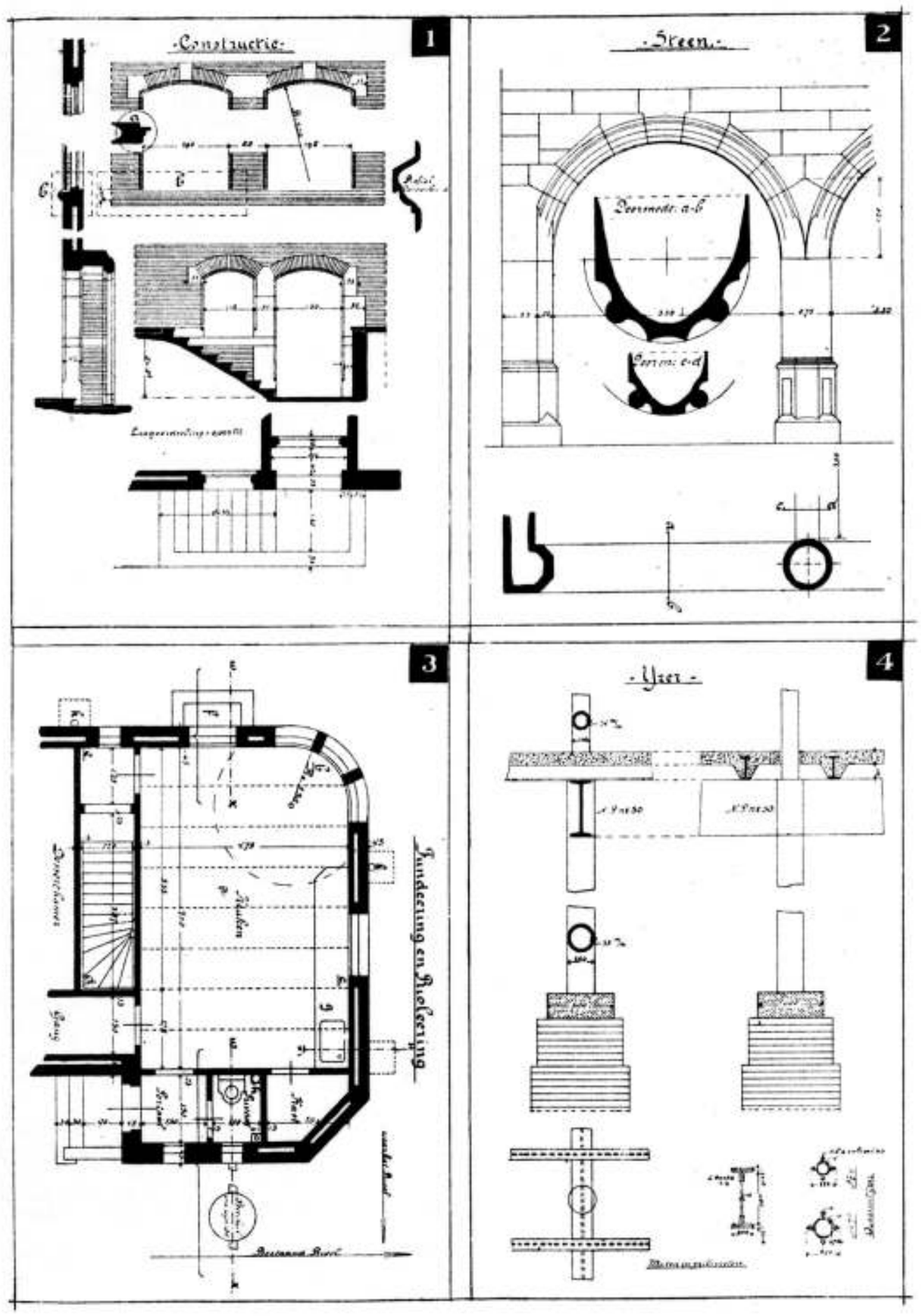
Op een driehoekig terrein, waarvan de zijden 26, 28 en 30 M. lang zijn (zie fig.) wordt een gebouw opgetrokken, waarvan de plattegrond een vierkant is.
De voorgevel van dat gebouw staat in de lijn A C. De achtergevel sluit bij D aan de lijn A B en bij E aan de lijn B C aan.
Bereken: 1o. de lengte der zijden van den plattegrond, 2o. de oppervlakken van de onbebouwd blijvende driehoekige gedeelten van het terrein.

4.

Een halve bol met een straal van 3 dM. wordt door 2 evenwijdige doorsneden in 3 deelen verdeeld, elk hoog 1 dM. (zie fig.).
Bereken het oppervlak en den inhoud van het bolvormig segment en van de onmiddellijk daaronder liggende bolvormige schijf.

5. Hoeveel bedraagt het verschil tusschen den inhoud van een regelmatig zesvlak, waarvan de lichaamsdiagonaal $2\sqrt{2}$ M. lang is, en den inhoud van een regelmatig achtvlak, waarvan de ribbe 2 M. lengte heeft.

Reproductie van de plaat behoorende bij het Bouwkundig Weekblad van 7 October 1905.

Woensdag 22 Februari, nam. 1—5 uur.

Bouwkunde.

De candidaten ontvingen een schetsteekening voor een fundeering en rioleering, zie plaat fig. 3 (bladz. 37).

a. is een gemetselde buitentrap, hoog drie optreden elk ad 18 cM. (met inbegrip van een hardsteenen dektrede ter dikte van 6 cM.).

De buitenboom of wang is eveneens van hardsteenen dekplaatje voorzien.

Onder het deel b. c. d. e. is een waterdichte kelder, dragende op onderheiden houten vloer.

De houten keldertrap is 15 treden hoog, met gemiddelde op- en aantrede van 18 × 23 cM.

f. is een „koekoek" voor de kelderverlichting. de wanden zwaar ½ steen met klampen.

g. is de rechtbank met gootsteen.

In het privaat stelt h. de omtimmerde standpijp voor van het daarboven gelegen closet en i. een dito badafvoer.

k. zijn afvoerpijpen van hemelwater.

De keukenvloer met portaal, privaat en kast zijn betegeld, het gedeelte boven den kelder, dragende op gemetselde aangerazeerde trogwelfjes tusschen ijzeren balken, het overige op 2 platte lagen in zand.

De dessertkamer- en gangvloer van 4 cM. grenenhout op houten balken.

Wordt gevraagd, op $^1/_{50}$ der ware grootte:

1. de teekening van het *heiplan* met *houten fondeering* voor dezen uitbouw en nader te noemen beerput.

2. De teekening van de rioleering, te weten:
de aansluiting van het W. C. aan de standpijp en de liggende leiding naar den Cement-ijzeren beerput, welke van overstort is voorzien op een bestaand riool;
de hemelwaterputten met buisleiding en verbindingsputten, de gootsteen, schepput (waarop ook het badwater loost), enz. eveneens op het genoemd riool loozende.

3. Doorsnede over w—x door de fundeering en tot ongeveer 1 Meter boven den keukenvloer, waarbij op te merken valt, dat het hoogste waterpeil gedacht is op 80 cM. onder het bouwterrein en dat de bovenkant van de hoogste fondeerplaat 60 cM. onder dat peil moet liggen.

De spouwmuren zijn in aanleg $2^1/_2$ steen,
de $^1/_1$ steens muren „ „ $1^1/_2$ „ en
de $^1/_2$ „ „ „ „ 1 „ zwaar.

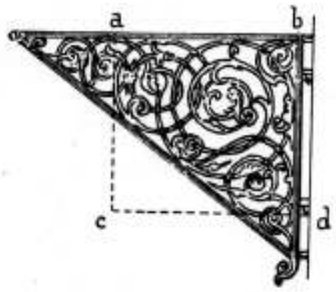
4. Op een schaal van 1 à 10:
doorsnede over den gootsteen ij—z met stankafsluiting-inrichting en aansluiting aan den gemetselden *gootsteenput* (als schepput ingericht met stankscherm).

Dezen put op dezelfde schaal ook in plan aangeven.

De koppen der heipalen meten in doorsnede 25 cM. buiten de schors.

De kespen zijn zwaar 13 × 28 cM.
de schuifribben 10 × 25 „
de platen 8 × 25 „

Donderdag 23 Februari, voorm. 9—10 uur.

Handteekenen.

Aan de candidaten werd een teekening verstrekt, zie bijgaande afbeelding op de helft dier teekening; gevraagd werd, het gedeelte begrepen in den rechthoek a-b-c-d op de ware grootte te teekenen. a-b = 62 cM.; b-d = 58 cM., ware grootte.

Donderdag 23 Februari, voorm. 10—12 uur.

Rekenen.

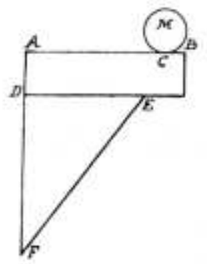
1. Bereken de waarde van x in de volgende evenredigheid:

$$2^1/_4 : \frac{7^1/_2}{2^1/_5} = 0{,}9375 : x.$$

2. Herleid den vorm:

$$\sqrt[6]{2\frac{14}{25} - \frac{1}{2}\left(12\frac{3}{5} - \frac{5}{4}\right) + \frac{3}{40}}^{\,2}$$

3.

Bepaal door berekening het zwaartepunt van bovenstaande figuur.

Gegeven: de cirkel raakt de lijn A B in het punt C; B C = de straal van den cirkel = ½ dM.; A C = $3^1/_2$ dM.; A D = 1 dM.; D E = 3 dM.; D F = 4 dM.

4. Een mengsel van lood en bismuth weegt 30 Kilo en verliest in het water gewogen 3 Kilo van zijn gewicht.

Hoeveel Kilo lood en bismuth bevat dit mengsel?
Specifiek gewicht van lood = 11,3.
„ „ „ bismuth = 9,8.

5. Twee terreinen zullen te koop aangeboden worden. Om tot bouwterrein te kunnen dienen, zullen zij moeten worden opgehoogd.

De waarde dier terreinen wordt geschat naar de ophooging die zal moeten plaats hebben, naar de ligging en naar de belastingen.

Van het eerste terrein staat tot het tweede:
de ophooging, als 4 : 5.
de ligging, „ 3 : 4.
de belastingen, „ 6 : 5.

De waarde van het eerste terrein wordt geschat op f 400 de Are.

Hoe groot zal de waarde van het tweede terrein geschat worden?

Donderdag 23 Februari, nam. 1—4 uur.

Bouwkunde.

De candidaten ontvingen een schetsteekening voor een ijzeren balklaag waartusschen gewelven van stampbeton, dragende op ijzeren kolommen, waarop weder andere kolommen zijn gesteld tot dracht van een hoogere balklaag, zie de plaat fig. 4 (bladz. 37).

Men vraagt op een schaal van $^1/_{10}$ te teekenen:
1. de voet van den gegoten ijzeren kolom met bevestiging aan de hardsteenen neut;
2. de verbinding van de beide gegoten ijzeren kolommen in verband met onderslag en balklaag.
3. Dezelfde vragen als boven, doch voor geconstrueerd ijzeren kolommen en dito onderslag.

Alle benoodigde maten en profielen zijn op de teekening aangegeven.

Voor de getrokken I balken geeft Bernoulli's Vademecum de ontbrekende afmetingen aan.

Prijsvragen.

TOELICHTING OP HET PROGRAMMA DER PRIJSVRAAG VOOR EEN GEMEENTEHUIS TE ZEIST.

Naar aanleiding van gedane vragen, hebben Burgemeester en Wethouders van Zeist het noodig geacht de volgende toelichting te geven op het programma der prijsvraag voor een gemeentehuis, vastgesteld den 27 December 1905.

Art. 2. Ofschoon het de bedoeling is het gemeentehuis te plaatsen binnen de grenzen van het terrein op de schetsteekening aangegeven, zal het geen bezwaar ontmoeten, wanneer wegens een kleine uitbouw die grenzen eenigszins overschreden worden.

Alleen de lijn A—B is belend aan particulier terrein en gebouw: het muurwerk van dat gebouw is ± 4.50 M. hoog. Voor het aanbrengen van lichtramen aan die zijde, behoort dus het Burgerlijk Wetboek te worden nageleefd. De lijn A—D mag niet overschreden worden, wel mag het gebouw meer binnenwaarts worden geplaatst.

Het terrein ligt gelijk met de kruin der 1e Dorpsstraat en 0.20 M. boven de kruin van den straatweg in de Donkere laan. De goede zandplaat, waarop kan worden gebouwd, bevindt zich gemiddeld op 1.50 M. onder den bovenkant van het terrein.

De hoogste stand van het grondwater (winterpeil) is ± 1.60 M. onder den bovenkant van het terrein.

Art. 6, 2o. De faecaliën moeten worden opgevangen in waterdichte putten. Aansluiting aan het gemeenteriool is verboden. Het dakwater mag naar het voor het terrein liggend gemeenteriool worden afgevoerd.

Art. 6, 3o. Met de uitdrukking „in hoofdzaak licht van boven" wordt bedoeld, dat de hoofdverlichting moet plaats hebben door middel van een lantaarn, maar daarbij zijn zijramen niet uitgesloten.

De afzonderlijke toegang voor het publiek in de raadzaal mag gemaakt worden, zoowel van af de 1e verdieping, als rechtstreeks van buiten.

Art. 6, 5o. Onder „enz." wordt verstaan wat voor een woning onontbeerlijk is, bijv. bergplaats of zolder.

Art. 7. De twee bedragen zijn genoemd, omdat men meent, dat voor f 70.000.— een degelijk, doch eenvoudig gebouw kan verkregen worden. Voor fraaie afwerking, betimmering, aanwending van kostbaar materiaal, is een hooger bedrag van f 20.000 toegestaan.

Art. 8. Voor de begrooting van kosten zijn de volgende eenheidsprijzen aan te nemen:

1 M³	grond ontgraven en weder aanvullen	f 0.40
1 „	best rood in kalkmortel	„ 14.—
1 „	klinkers in portlandcement	„ 20.—
1 „	gevelmetselwerk, zonder inbegrip van profilsteen, in portl. cem. mortel	„ 23.—
1 „	miskl. hardgrauw in portl. cem. mortel	„ 16.—
	Het volrapen en voegen is in deze prijzen begrepen.	
1 M³	hardsteen met stellen grootere stukken	„ 150.—
1 „	„ „ „ kleinere stukken en lijstwerken	„ 225.—
1 „	zand- of kalksteen	„ 125.—
1 „	grenen hout voor binten en grofwerk	„ 50.—
1 „	„ „ „ vloeren	„ 55.—
1 „	„ „ „ fijner timmerwerk.	„ 110.—
1 „	vuren- of dennenhout voor binten en grofwerk	„ 40.—
1 „	vurenhout voor bekappingen	„ 45.—
1 „	vurenhout voor vloeren en bebording	„ 50.—
1 „	„ „ fijner timmerwerk	„ 90.—
1 „	eikenhout voor binten en grofwerk	„ 100.—
1 „	„ „ fijner timmerwerk	„ 275.—
1 K.G.	getrokken bintijzer, gelegd en gemenied	0.12
1 „	gesm. ijzeren binten (constructiewerk)	„ 0.30
1 „	gesmeed ijzer voor ankerwerk enz.	„ 0.19
1 „	„ „ „ fijn smeedwerk f 0.50	1.—
1 „	gegoten ijzer met modelkosten (gewoon)	0.12
1 „	„ „ „ (met ornament)	0.16
1 „	lood met soldeer	„ 0.30
1 „	zink met soldeer	„ 0.50
1 M²	buitenverfwerk	„ 0.60
1 „	binnenverfwerk	„ 0.70
1 „	oliën en vernissen	„ 0.25
1 „	fijn schuur- of witwerk	„ 0.40
1 „	plafond (zonder ornamenten) met riet en tengels	1.40
1 „	spiegelglas	9.—
1 „	dubbel wit glas	3.—
1 „	enkel wit glas	1.50
1 „	behangwerk (eenvoudig werk dooreen)	„ 0.35

Art. 10. De beoordeeling der plannen zal plaats hebben door B. en W., een commissie van 3 leden uit den Raad, waarin 2 bouwkundigen zitting hebben en 3 architecten van naam, buiten de gemeente woonachtig. De namen dier deskundige zullen eerst na 1 Juni bekend gemaakt worden.

Art. 12. Een kort verslag der deskundigen, met vermelding hunner namen, zal op de tentoonstelling ter lezing zijn en aan de inzenders bij de terugzending hunner plannen worden bekend gemaakt.

Zeist, 26 Januari 1906.

Burgemeester en Wethouders,
CLOTTERBOOKE PATIJN v. KLOETINGE,
Voorzitter.
J. M. VAN DER HEIJDEN, Secretaris.

Wegens plaatsgebrek moeten verscheidene stukken tot het volgend nummer blijven liggen.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De eerste passagierstrein is dezer dagen door den Simplontunnel gereden.

BINNENLAND.

ROTTERDAM. De vierjaarlijksche Tentoonstelling van Kunstwerken van Levende Meesters zal dit jaar gehouden worden in de Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen hier ter stede.

Verscheidene kunstenaars uit België en Frankrijk hebben hun deelneming toegezegd, zoodat alleen schilderijen en beeldhouwwerken worden aangenomen.

De tentoonstelling zal van 12 Mei tot en met 24 Juni geopend zijn.

De Kunstwerken kunnen ingezonden worden door den vervaardiger en ook door den bezitter, mits met schriftelijke toestemming van den eerste.

ALKMAAR. Onder voorzitterschap van den Heer J. Breebaart Kz. heeft onlangs de te Schagen gevestigde *Westfriesche Kanaal-Vereeniging* hare jaarlijksche algemeene vergadering gehouden.

Nu vroegere kanaalplannen Kolhorn—Schagen—Stolpen zijn afgestuit op geldelijke bezwaren, heeft het bestuur thans een nieuw plan in behandeling genomen, namelijk een vereenvoudigde kanaalverbinding Schagen—Groote-Sloot nabij Schagerbrug. Dat plan is onderzocht door een uit het bestuur benoemde commissie. De kosten worden geraamd op f 120,000, waaronder begrepen is eene keer- en schutsluis in den Westfriesschen dijk, begroot op ongeveer f 40,000

Op voorstel van het bestuur werd besloten, de nadere uitwerking van het plan op te dragen aan het Ingenieurs-Bureau Beversen, te 's-Gravenhage. Voor het plan zal steun worden gevraagd aan verschillende gemeente- en polderbesturen.

HAARLEM. Bij regenten van het Ned. Herv. Weeshuis bestond het voornemen om, bij verkoop van het oude, een nieuw weeshuis te bouwen op de gronden aan de Olieslagerslaan.

Zooals men weet, is in den Haarlemschen Raad tot aankoop van het oude weeshuis besloten.

ZEIST. De gemeenteraad heeft met groote meerderheid verworpen de verschillende voorstellen om wijziging te brengen in het program der uitgeschreven prijsvraag voor een nieuw gemeentehuis.

Het verzoek der „Maatschappij tot bevorderering der Bouwkunst" werd voor kennisgeving aangenomen.

Door B. en W. werd meegedeeld, dat zij een toelichting op het program zullen rondzenden, waarin o.a de eenheidsprijzen der materialen zullen worden vermeld en aan de deelnemers zal worden meegedeeld, dat B. en W. en de raadscommissie zich bij de beoordeeling van de plannen zullen doen bijstaan door drie architecten van naam, buiten de gemeente woonachtig, wier namen echter eerst zullen worden bekend gemaakt als de termijn voor de indiening van de plannen is verstreken. Voor belooning dezer deskundigen werd f 1000 toegestaan.

De toelichting bovenbedoeld vindt men in dit nummer afgedrukt onder „Prijsvragen".

BUSSUM. De Raad dezer gemeente heeft, na aan den heer N. Spoelstra als gemeente-opzichter eervol ontslag te hebben verleend, op voorstel van B. en W. bepaald dat de aan die betrekking verbonden wedde voortaan door periodieke verhoogingen zal stijgen tot f 1200.

Personalia.

— Te Vlissingen is tot opzichter-teekenaar bij de gemeentewerken benoemd de heer A. van Oudgaarden, opzichter-teekenaar bij de gemeentewerken te Rotterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar (geen opzichter), op de hoogte van kerkbouw.
Brieven onder No. 2745 aan E. de Bont & Zoon, Leuvehaven 4, Rotterdam. (1)

— Bouwkundig Teekenaar bij een firma, in gewapend beton; brieven onder letters T. N. D., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam (1)

— Reiziger-Houthandel. Aanvangsalaris f 1000—plus provisie. Brieven motto „Hout" aan Wicherlink's Advert. Bureau Teilerstraat 1, Den Haag. (1)

— Provisiereiziger voor een Stoomtimmerfabriek. Br. a/h bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage (1)

— Constructeur, bekend met hijschwerktuigen. Zich schriftelijk aan te melden bij de „Werf Conrad", Haarlem. (2)

— Bouwkundig Volontair op een Ingenieursbureau. Er. br., lett. J B 286, N. v. d. D. (2)

— Scheepsteekenaar. Br. fr. onder lett. V 1129, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (2)

— Scheepsteekenaar. Adres letters S. A. Bureau van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Teekenaar-Construeteur aan een Fabriek van rollend materieel bekend met Motorwagens. Brieven onder R 771. bureau van „De Telegraaf" te Amsterdam. (2)

— Electrotechnisch en werktuigkundig Ingenieur, bekend met exploitatie van elektrische trambanen. Aanbiedingen onder No. 2082 Seyffardt's Centraal Annonce-Bureau, Damrak 99, Amsterdam. (2)

— Teekenaar voor constructiewerk aan de Gorinchemsche Machinefabriek, de Vries Robbé en Co. (2)

— Bouwkundig Teekenaar bij P. J. Suijkerland bouwkundige te Hillegom. (2)

— Onderbaas voor Grond- en Betonwerken. Brieven onder No. 28615 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Vertegenwoordiger voor Holland voor den verkoop van Natuur Portland-Cement. Adres: Louis de Bary, fabrikant te Antoing lez Tournai (Belg.) (2)

— Teekenaar bij den dienst van Weg en Werken, Afdeeling Seinwezen en Verlichting, tegen 1 Maart a.s. bij de Maatsch. tot Expl. van Staatsspoorwegen, zich schriftelijk te wenden tot dien dienst te Utrecht. (2)

— Drie bouwkundige Opzichters bij de Gemeentewerken te Leeuwarden tevens goed teekenaar, salaris f 90 per maand. Gezegeld dres vóór of op 5 Februari e.k. bij den Burgemeester. Teekeningen in te zenden bij den Directeur der Gemeentewerken (2)

— Teekenaar bekend met administratie. Aanv.salaris f 60 per maand. Machinefabriek Maatschappij „Hera", IJmuiden. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

26 Bouwk. Opz.-teek..	20—44 j..	f 50—	f 100 's maands.
2 Bouwk. Opz.-Uitv..	30—45 j..	f 75—	f 90 's maands.
3 Waterb. Opz.	26—38 j..	f 80—	f 100 's maands.
7 Werktuigk. Teek..	21—28 j..	f 40—	f 90 's maands.
3 Opz. Techn.	25—39 j..	f 80—	f 100 's maands.
4 Electrotechniker.	21—30 j..	f 40—	f 100 's maands.
2 Scheepsteekenaars	22—28 j..	f 50—	f 80 's maands.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 10 FEBRUARI 1906. No. 6.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

EEN NIEUWE VERKEERSWEG IN DE RESIDENTIE.

Een vraagstuk, oogenschijnlijk van ondergeschikt belang, maar beschouwd in verband met andere vraagstukken, van zeer groot belang voor de Residentie, nadert zijn oplossing.

Was reeds meermalen een ruimer verbinding van het Buitenhof met den Vijverberg en Kneuterdijk ter sprake gekomen als iets, dat zeer gewenscht zou zijn, thans staat men voor de noodzakelijkheid, om die verbinding tot stand te brengen, wanneer men ten minste in het hart der stad tot een, met het oog op het verkeer houdbaren toestand wil geraken.

Er zijn echter altijd nog menschen, die niet aan de eischen van het verkeer willen gelooven, al zien zij de bewijzen voor zich, hoe het dagelijks toeneemt, hoe gretig gebruik gemaakt wordt van elk nieuw middel, van elken nieuwen uitweg, al worden daardoor ook maar enkele minuten tijd bespaard.

Wij zullen hier niet alles de revue laten passeeren, wat er over dit vraagstuk alzoo gezegd en geschreven is. Dergelijke vraagstukken gelijken in alle groote steden op elkander, allerlei beschouwingen van technischen, economischen en aesthetischen aard worden daarbij ten beste gegeven, allerlei denkbeelden worden daarbij aan de hand gedaan, maar bij dit een en ander is gewoonlijk maar weinig, dat de kritiek van het gezond verstand kan doorstaan of werkelijk te beschouwen is als het resultaat van een ernstige bestudeering der zaken.

Wanneer men echter maar wat geduld heeft komt in het mengelmoes van plannen en meeningen op een zeker tijdstip het goede en bruikbare wel bovendrijven en zoo is het ook hier gegaan.

Het Gemeentebestuur is thans met een voorstel gekomen, waarbij het plan van een ijzeren overbrugging van den Hofvijver, dat een waren storm van verontwaardiging heeft opgewekt, terzijde gesteld is.

Ook het plan van een tijdelijke oplossing schijnt van de baan en dit betreuren wij niet, want het is bekend genoeg, hoe menigmaal zulk een tijdelijke toestand werd tot een blijvende ergernis.

Het plan der Gemeente is eenvoudig en voldoende, maar toch zijn aanmerkingen niet uitgebleven. Jhr. Mr. Victor de Stuers diende een adres bij den Raad in en gaf daarbij een nog eenvoudiger en even voldoende oplossing aan de hand. In dit adres wordt o. m. gezegd:

„Wat aangaat de eischen van het verkeer wordt door niemand betwijfeld, dat de nieuwe ruimere verbinding tusschen Buitenhof en Kneuterdijk (in verband met de voorgenomen straat door den Practizijnshoek) nergens anders kan geschieden dan aan de zijde van den Vijver, en wel óf door slooping van de perceelen langs den Vijver, óf door aanleg

van een kade langs de achterzijde dier perceelen.

„Tegen dit laatste is door de tegenstanders van het plan van het Gemeentebestuur een bezwaar van technischen aard geopperd: nl. dat de kade zal doodloopen tegen het „Restaurant Royal". Dit bezwaar schijnt mij, schoon overdreven, toch niet geheel onjuist: immers de as van de geprojecteerde kade en die van den Kneuterdijk staan van elkaar op een afstand van ongeveer 25 M., terwijl de koorde van de bocht, noodig om beide te vereenigen, ongeveer 50 M. is. Al is er nu van „doodloopen" bij zulk een koorde geen sprake, het is toch wenschelijk, te trachten de bocht te verminderen, en dit is in ruime mate mogelijk, wanneer, overeenkomstig mijn voorstel, aan de kade met de daaraan verbonden m.i. onnoodige glooiing niet een breedte van 27 of 29 M., maar slechts van 20 M. gegeven wordt, zullende alsdan de afstand tusschen de twee assen slechts ongeveer 15 M. bedragen en de bocht onbeduidend worden.

„Ten aanzien van het andere plan (slooping van de perceelen) dient in het oog gehouden te worden, dat hier de Gevangenpoort een veel voelbaarder belemmering in het verkeer zal opleveren dan de bovenbedoelde geringe ombuiging, vooral als men bedenkt dat het aanbouwen van steunbeeren wel niet nagelaten zal kunnen worden. (Het dwaze denkbeeld om de poort door toevoeging van meer poorten nog hinderlijker te maken, ga ik stilzwijgend voorbij). Nog dient er op gelet dat aan de Vijverzijde van de Gevangenpoort zich een stuk grond bevindt, dat aan de poort en derhalve aan het Rijk behoort, en eindelijk dient gevraagd te worden, of de Regeering te bewegen zal zijn, een wetsontwerp tot onteigening van de perceelen in te dienen, of de Staten-Generaal zoodanig ontwerp zullen goedkeuren en hoeveel tijd daarmede gemoeid zal zijn".

De kosten der kade, door het Gemeentebestuur ontworpen, zijn geraamd op f 60.000; als die kade tot 20 M. wordt ingekrompen, zijn zij op slechts f 55.000 te stellen. Zij, die dit denkbeeld verwerpen en het sloopingsplan daarvoor in de plaats willen gesteld zien, drijven de kosten op tot f 347.000 (om niet te spreken van het dwaze ontwerp met Gevangenpoort-verdubbeling, dat op f 390.000 geraamd is).

„Het wil mij voorkomen, — zegt de heer de Stuers — dat een gemeenteraad niet gerechtigd is, een voorstel te vervangen door een ander, dat zesmaal kostbaarder is, tenzij daartoe zeer overwegende motieven kunnen worden aangevoerd.

„Is dit laatste geschied?

„Het eenige motief, dat geopperd is, is gegrond op de eischen der aesthetica. Men zal mij wel willen gelooven, indien ik beweer, dat ik voor de eischen der schoonheid niet geheel ongevoelig ben. Doch ik verklaar openlijk dat, — hoezeer ik den ijver der tegenstanders van het plan van het Gemeentebestuur waardeer — ik de beweging, van hen uitgaande, onmogelijk kan ondersteunen."

„De hoogdravende bewoordingen en de tastbare onjuistheden en overdrijvingen, in de adressen voorkomende, maken op den kalmen beoordeelaar den indruk, dat men de zwakte der bewering onder vuurwerk en rumoer heeft getracht te verbergen. Het is mij dan ook opgevallen, dat ieder der adressanten, dien ik over de zaak sprak, niets wist te zeggen ter verdediging van de met de beste bedoelingen, maar m.i. zonder goede motieven opgestelde adressen.

„Er wordt eenvoudig geroepen, dat het plan den Vijver, het Buitenhof, het Binnenhof, de geheele omgeving, ja de geheele residentie zal bederven, maar bewezen wordt het niet.

„Of wat beteekent de klacht, dat het uitzicht op Vijver en Binnenhof zal weggenomen worden? Die klacht is tastbaar onjuist en kan geen oogenblik gehandhaafd worden tegenover het feit, dat een kade een oneindig ruimer en vollediger uitzicht zal aanbieden."

Na de verschillende argumenten te hebben besproken, zegt de heer de Stuers:

„Ik kan het niet verzwijgen, dat de tegenstanders vervuld zijn geweest van de beste intentiën, doch zich door hun bezorgdheid voor het fraaie aanzien der stad hebben laten meesleepen, zonder zich af te vragen, of er voor die bezorgdheid voldoende gronden waren.

„Het komt mij voor, dat tegenover die bezorgdheid met meer grond kan beweerd worden, dat een kade in beginsel geen schade zal toebrengen; integendeel dat die — behalve de verbetering van het verkeer — ook zal teweeg brengen een wezenlijke verbetering en verfraaiing van de westzijde van den Vijver, en het genot, dat uit het gezicht op Vijver, Binnenhof en omgeving te halen is, zal vermeerderen en verhoogen.

„Tegenwoordig kan men slechts van terzijde een blik op dit stadsgedeelte werpen; een kade zal het volle gezicht daarop verschaffen en ik aarzel niet te zeggen, dat deze kade de schoonste en aantrekkelijkste weg in de oude stad zal zijn.

„Vraagt men hoe het uitzicht op de kade zal zijn, dan heeft men, om er zich een denkbeeld van te maken, zich slechts te wenden naar den Korten Vijverberg en dan zal men moeten erkennen, dat een dergelijke deftige kade aan de westzijde van den Vijver, met fraaie nieuwe gebouwen ter vervanging van de bijkeukens en secreten, welke het oog daar thans bespeurt, een waardige omlijsting van den Vijver zal vormen, welke m.i. verreweg fraaier zal kunnen zijn dan die der gevels, welke men te voorschijn brengt bij uitvoering van het sloopingsplan.

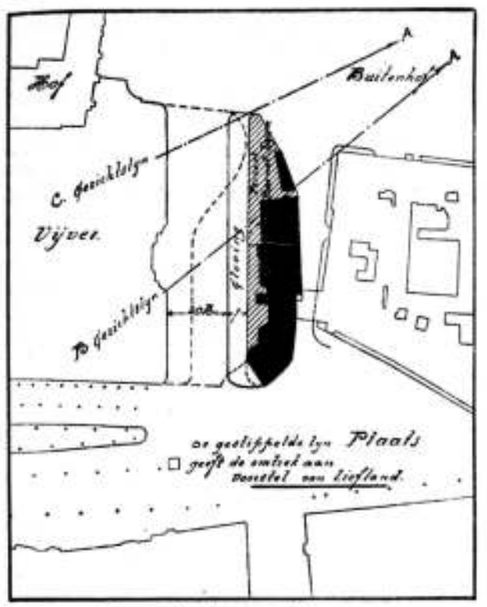
„Het denkbeeld om aan den Vijver een strook te ontnemen is overigens daarom in beginsel niet te verwerpen, wijl de Vijver de zeer aanzienlijke lengte van 274 M. heeft; een inkorting met 27 of 29 M. is daarbij van uiterst geringe beteekenis en een van hoogstens 20 M. is van geen beteekenis hoegenaamd.

„Evenwel komt het mij voor, dat men om meerdere redenen die inkorting tot het strikt noodzakelijke dient te beperken, en het schijnt mij toe, dat de strook, zooals die volgens het plan van het Gemeentebestuur ontworpen is, een onnoodige breedte heeft. Een verkeersweg ter breedte van hoogstens 20 M. is meer dan voldoende. De Korte Vijverberg heeft slechts 11.65 M. en, als men er de hinderlijke en onbruikbare stoepen afrekent, niet meer dan 10 M.

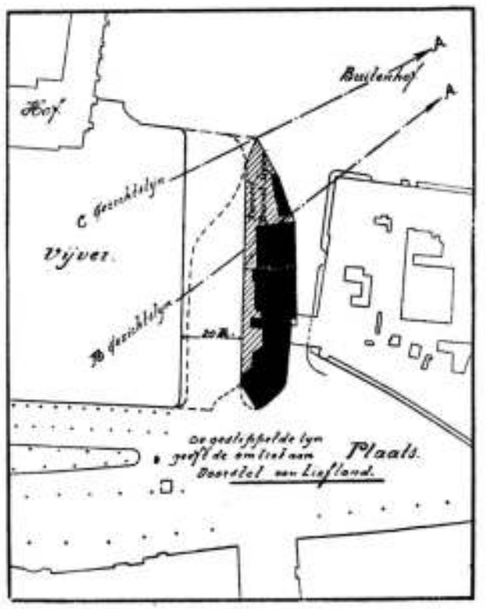
„Het plan neemt nog een strook van 7 à 9 M., om daar een zachte glooiing te maken, neerhellende naar de tuinen der aangrenzende perceelen. Dit nu komt mij ongemotiveerd en zelfs ongewenscht voor."

„Dat de Gemeente het recht heeft, een verhoogde straat aan te leggen, zelfs wanneer die de deuren en vensters van aangrenzende perceelen verspert, is ongeveer 30 jaar geleden te Rotterdam door den rechter uitgemaakt. In ons geval zal intusschen het maken van een kade vlak langs de grens der perceelen, aan de eigenaren daarvan geen wezenlijke schade berokkenen. Integendeel. De hinder, dien zij tijdelijk zullen ondervinden door de vermindering der lichttoetreding in eenige weinige vensters van keukentjes en keldertjes, wordt ruimschoots vergoed door de enorme waardevermeerdering hunner perceelen, doordien zij komen te liggen aan een verkeersweg van den eersten rang.

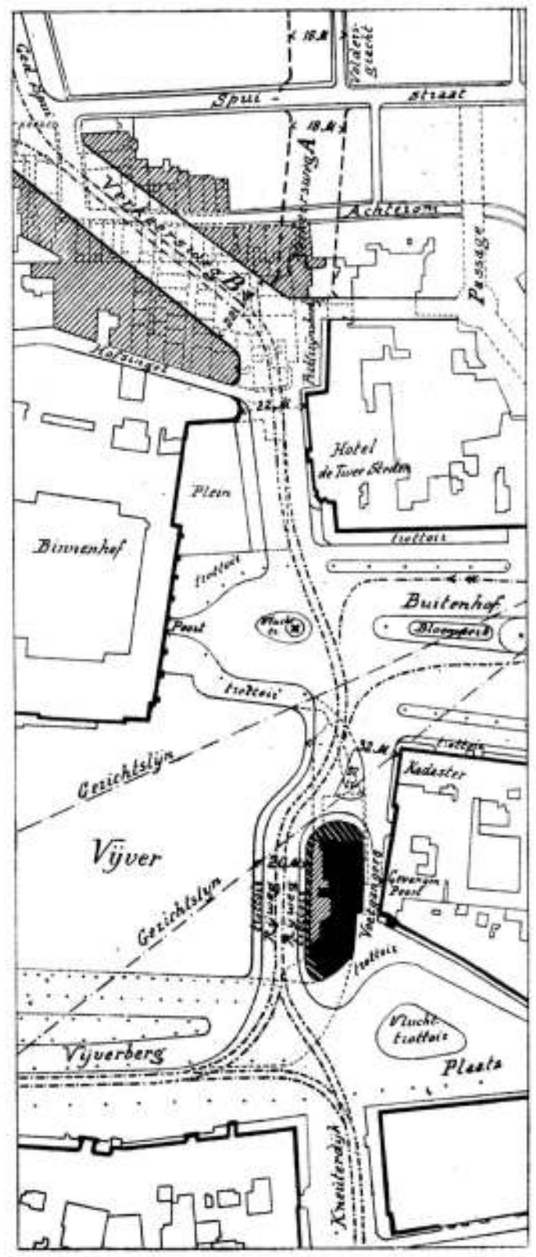
„Het zal niet lang duren, of al die onoogelijke gebouwen zullen vervangen worden door aanzienlijke constructie, vermoedelijk door weelderige winkels. Te beklagen zijn de eigenaren derhalve niet."

Voorstel Gemeentebestuur.

Voorstel de Stuers.

te bebouwen terrein
bestaande gebouwen
bouwterrein bekoomstig aan de Gemeente, voor eventueele latere bebouwing af te staan
Tramlijnen

Voorstel van Liefland.
Schaal van alle plannen 1 : 2000.

Waartoe zal men den weg breeder maken dan noodig is en 7 M. meer van den Vijver afnemen? Alleen om (tijdelijk) de bewoners van de huizen, die nu aan den Vijver uitkomen, uit hunne sousterrains een iets beter uitzicht te geven; terwijl men de strook (als glooiing op de schetsteekening aangegeven) later onnoodig ter bebouwing zal afstaan. De Heer de Stuers heeft hierin o.i. volkomen gelijk.

De heer van Liefland laat dan ook in zijn plan, dat eveneens een verbetering van het Gemeenteplan beoogt, die glooiing achterwege, reduceert haar tot een smal strookje.

Het plan van den Heer Van Liefland houdt rekening met andere reeds vastgestelde of in de toekomst noodig geachte verbeteringen der verkeerswegen en wel in de eerste plaats met de verbinding Gedempte Spui-Buitenhof, als verkeersweg B aangeduid op het hier bijgevoegd kaartje, ontleend aan de groote kaart gevoegd bij het hieronder afgedrukte adres met memorie van toelichting, dezer dagen bij den Raad ingediend.

's-Gravenhage, 30 Januari 1906.

Naar aanleiding van de aanhangige vraag, op welke wijze behoort te worden voorzien in de behoefte aan een ruimen verkeersweg tusschen Buitenhof en Kneuterdijk (lange Vijverberg) heeft ondergeteekende de eer op grond van het medegedeelde in bijgaande memorie van toelichting en in afwijking zoowel van het desbetreffend plan, door Burgemeester en Wethouders aan den Raad toegezonden, als van het voorstel, vervat in het adres dd. 13 Januari 1906 van Jhr. Mr. Victor de Stuers (Bijlagen handelingen No. 56) het volgende voor te stellen:

De Raad besluit:

1o. dat het noodzakelijk is een ruimen verbindingsweg, parallel aan Wagenstraat en Veenestraat, in het leven te roepen, welke het station H. IJ. S. M. zoo direct mogelijk zal verbinden met het Buitenhof (Praktizijnshoek):

2o. de noodige stappen te doen, welke kunnen leiden tot de overneming door de Gemeente van het perceel, gelegen aan de westzijde van den Hofvijver, bewoond wordende door den Heer Barnet-Lyon;

3o. een regeling te treffen met het bestuur der Societeit „Place royale" waardoor de Gemeente de volle beschikking herkrijgt over het gedeelte van het tuintje (destijds aan genoemde societeit ten gebruike afgestaan), benoodigd voor den aanleg van den verkeersweg bedoeld in het volgende punt;

4o. wanneer de pogingen, sub. 2de en 3de bedoeld, tot het gewenschte resultaat leiden, te doen overgaan tot den aanleg van den verkeersweg tusschen Buitenhof en Kneuterdijk op de wijze als ontworpen is op de hierbijgaande teekening en nader uiteengezet in de bijbehoorende memorie van toelichting.

W. B. VAN LIEFLAND.
Lid v/d Gemeenteraad.

Aan
den Gemeenteraad
van 's-Gravenhage.

MEMORIE VAN TOELICHTING.

Het streven om, tusschen Buitenhof en Kneuterdijk—Vijverberg een ruimeren verkeersweg te vormen dan den thans bestaanden weg door de Gevangenpoort, baseert zich op den navolgenden hoofdeisch van verkeer:

„Er is een directe gemeenschap — niet volgende „de lijn Wagenstraat—Veenestraat—Hoogstraat — „noodzakelijk van het station der H. IJ. S. M. via „Parkstraat naar Scheveningen."

Wordt aan dezen hoofdeisch voldaan, dan verkrijgt men tevens de navolgende resultaten:

1o. dat het verkeer wordt ontlast langs de lijnen:

a. Wagenstraat via Veenestraat en Hoogstraat naar Noordeinde;

b. Westeinde via Groenmarkt en Hoogstraat naar Vijverberg—Kneuterdijk;

2o. dat men ruim voldoende vrijheid heeft verkregen bij het projecteeren van tramlijnen ter verbinding van de Westelijke en Oostelijke stadsgedeelten. En omgekeerd kan men zeggen, dat deze beide resultaten niet anders kunnen verkregen worden dan door te voldoen aan bovengenoemden hoofdeisch van verkeer.

Dit alles moge op den voorgrond gesteld worden om te doen in 't oog vallen, dat de oplossing van het vraagstuk: „Verbindingsweg Buitenhof—Kneuterdijk", voor zoover betreft het gewichtigste onder 1o genoemde resultaat, geen raison d'être heeft, vóórdat men in beginsel heeft aangenomen, dat eene ruime verbindingsweg, parallel aan Wagenstraat enz. van het station H. IJ. S. M. met het Buitenhof in de eerste plaats zal behooren te worden in het leven geroepen. (Vide motiveering B. & W. in het voorstel 599 der Bijlagen Handelingen 1905).

Hoe men dezen verbindings-weg ook, volgens teekening in de richting der letters A. of B. moge projecteeren, het eindpunt er van zal gelegen zijn in den tegenwoordigen Praktizijnshoek, en het komt er dus op aan, bij voortzetting van dien hoofdweg in het oog te houden, dat men de verbinding behoort te vormen tusschen Praktizijnshoek en Kneuterdijk.

Het scheppen van een directen dus rechten verbindingsweg nu vindt belemmering in de huizen, welke den Hofvijver aan de Westzijde begrenzen.

Eene afwijking in W.-richting zou, daar men de Gevangenpoort als oud Monument in geen geval mag opruimen, niet tot eene bevredigende oplossing kunnen leiden; de afwijking zou te groot worden en belangrijke onteigeningskosten met zich sleepen.

Eene afwijkinging O.-richting is mogelijk, doch dan tast men een van de meest schilderachtige gedeelten van de stad aan: den Hofvijver. Hoe 't zij, de keuze is zeer beperkt en bepaalt zich tot:

a. eene onteigening van de huizen langs de W.-zijde van den Vijver;

b. het dempen van een gedeelte van den Vijver.

Wat de onteigening betreft, moet wel in het oog gehouden worden, dat de toepassing van de onteigeningswet in deze aangelegenheid naar veler inzicht met onoverkomelijke moeilijkheden zal hebben te kampen, nu de mogelijkheid tot oplossing in anderen zin niet kan geloochend worden. Ook behoort men in aanmerking te nemen, dat het bezwaar, aangevoerd tegen het dempen van een gedeelte van den Vijver, meer moet worden genoemd een gemoeds- of gevoelsbezwaar dan wel een bezwaar van aesthetischen aard, omdat men volstrekt niet a priori kan uitmaken of hetgeen men zal verkrijgen, geen schooneren indruk zal maken dan het bestaande. Men behoeft, om dit met een enkel voorbeeld te verduidelijken, geen profeet te zijn, om te voorspellen, dat langs den toekomstigen grooten verkeersweg in plaats van de grillige achtergevels die weinig in het kader van den Vijver passen, binnenkort flinke, fraaie voorgevels van gebouwen zullen te zien zijn, welke het oog aangenamer zullen treffen dan de bestaande huizen-rij, vooral wanneer van gemeentewege de noodige pressie in die richting wordt uitgeoefend. Ik behoef slechts als voorbeeld aan te halen dat zulks mogelijk is, wanneer ik hier de aandacht vestig op het voor rekening van den Heer Jochems, door den talentvollen architect Eduard Cuypers gebouwde huis aan de Korte Vijverberg, wat daar

zoo in die omgeving volkomen past en een gelukkige oplossing mag genoemd worden.

Wanneer de kosten nu voor de onteigening, gesteld al dat deze zoude kunnen worden doorgevoerd, de draagkracht voor de gemeente niet te boven gingen, zoude ondergeteekende niettegenstaande dit alles, zeer zeker aan den kant dergenen staan, die den Vijver geheel intact zouden wenschen te laten. Nu echter die kosten naar zijne meening, de draagkracht der gemeente voor dit doel alleen belangrijk zullen overschrijden, acht hij zich niet verantwoord aan dit gevoelsbezwaar te blijven vasthouden en heeft hij eene oplossing trachten te vinden, waarbij zooveel mogelijk zoowel aan aesthetische als aan practische eischen zal worden voldaan.

Daarbij is uitgegaan van het denkbeeld, dat hoogstwaarschijnlijk thans nog voor een billijk bedrag het hoekperceel der bewuste huizenreeks langs de W.-Vijverzijde van den eigenaar, bewoner den heer Barnet Lyon, door de gemeente zou kunnen verkregen worden en dat men de noodige stappen daartoe zoodra mogelijk behoort te doen.

Het is nl. duidelijk, dat dit perceel, nu nog maar gedeeltelijk bebouwd, nagenoeg het geheele uitzicht vanaf de Gravestraat op den Vijver zal benemen, wanneer het, eenmaal gelegen aan een hoofdverkeersader der stad, in korten tijd geheel volgebouwd zoude worden. Het behoort, mijns inziens, tot een dringende eisch, dit te voorkomen. Heeft de gemeente dit perceel overgenomen en ruimt zij de aanwezige bouwwerken aldaar geheel op, dan zal vanuit het snijpunt A (zie teekening) van Gravestraat aan Kettingstraat, de gezichtshoek op den Vijver, thans aan de Westzijde begrensd door de lijn AC., vergroot zijn tot een hoek, reikende tot de lijn AB. Uit de teekening blijkt nu verder, hoe men zich het beloop van den verkeersweg zelve heeft voorgesteld; daarbij moge worden gewezen op de volgende punten:

1o. De weg heeft geen rechtlijnige, doch een deels boogvormige begrenzing aan de zijde van den Vijver, dit zal een beter, meer schilderachtig effect maken dan de rechte lijn en houdt verband met de aansluiting, zoowel in de richting Praktizijnshoek als in de richting Halstraat en Gravestraat. (Hier zij aangeteekend, dat naar het gevoelen van ondergeteekende eene verbreeding van de Halstraat ten behoeve van het verkeer: Westeinde-Prinsestraat—Groenmarkt—Vijverberg-Poten een eisch der naaste toekomst is en dat een desbetreffend voorstel den Raad binnen korten tijd van de zijde van ondergeteekende zal bereiken).

2o. De wegbreedte is 2 M. kleiner gemaakt dan die van den geprojecteerden weg naar het station H. IJ. S. M. (22 M.) aangezien het verkeer voor voetgangers voor een groot gedeelte afgeleid kan worden door de Gevangenpoort.

3o. De ruimte tusschen den nieuwen weg en de bestaande huizenreeks is tot een minimum teruggebracht, teneinde de afwijking van de rechte verbindinslijn zoo gering mogelijk en mitsdien de overgangskrommen zoo flauw mogelijk te doen zijn. Hierbij valt op te merken, dat het Noorduiteinde van den weg zich over het tuintje uitstrekt, dat door de Gemeente ten gebruike werd afgestaan aan de Societeit „Place Royale". Het zal niet moeilijk vallen een regeling te treffen, waarbij de Gemeente over het benoodigde gedeelte weer de volle beschikking krijgt.

4o. Men make van de gelegenheid gebruik om zoowel op het Buitenhof als Plaats en de nieuwe verkeersweg met doelmatige vluchttrottoirs te voorzien, daarop de noodige rustbanken, kleine kiosken te plaatsen en met een doelmatige electrische verlichting te versieren, het bestaand monument van wijlen Z. M. Koning Willem II een waardiger en naar den vorm van het plein betere standplaats te verschaffen en de omlijsting van den Hofvijver, zoowel het nieuw te maken als het oude gedeelte, door een lage balustrade, afwisselend met standbeelden of andere monumentale versieringen te omlijsten, welke juist aan den voet van het water een schoone afspiegeling zal kunnen worden van het roemrijke huis Oranje Nassau.

In een zeker aantal jaren zouden dan jonge kunstenaars daaraan hunne krachten kunnen wijden en het voor hen tevens een aansporing zijn om de beeldende kunst te verheffen en voor hunnen naam een onsterfelijken roem na te laten. Al deze denkbeelden zijn natuurlijk voor wijziging vatbaar, doch ik houd mij beslist overtuigd dat daardoor een aanblik zal worden verkregen, waarmede zich ten slotte iedere tegenstander zal vereenigen.

Op de bij deze memorie behoorende ontwerpteekening zijn tevens de oplossingen volgens het Gemeentebestuur en volgens den alleszins tot oordeelen bevoegden heer de Stuers schematisch aangegeven.

Bij eene vergelijking der drie ontwerpen springt het in 't oog, dat het gezicht van af den Langen Vijverberg op het Buitenhof, zoowel als dat van af punt A der Gravestraat op den Vijver bij het voorstel van ondergeteekende belangrijk fraaier en meer volkomen zal zijn dan bij de beide andere ontwerpen en in dat opzicht dus tegemoet komt aan gewichtige bezwaren door de verschillende corporatiën tegen het plan van B. en W. aangevoerd.

De kosten van dit geheele voorstel worden geraamd op ± f 95.000.

W. B. VAN LIEFLAND.
Lid van den Gemeenteraad.

De quintessens van het plan Van Liefland is gelegen in den aankoop van het perceel Barnet-Lyon.

Door dien aankoop wordt het fraaie uitzicht van het Buitenhof op den Vijverberg aanmerkelijk verbeterd, wij hebben hier dus te doen met een aesthetisch motief van groote beteekenis. Zal het echter bij den Raad zwaar genoeg wegen, om tot dien aankoop te besluiten? Het huis op dit perceel staande, hindert het uitzicht weinig; het is echter het onbebouwde gedeelte dat bij eventueele bebouwing het uitzicht bijna geheel zou kunnen doen verdwijnen; maar vragen wij, heeft de Raad niet de macht in handen, dit onbebouwde gedeelte in de toekomst voor openbaar verkeer te bestemmen en alzoo bebouwing te beletten?

Door het plan Van Liefland wordt de demping tot een minimum beperkt, ook tengevolge van den voorgestelden aankoop.

De bocht in den ontworpen verbindingsweg zal in de werkelijkheid wel minder in 't oog vallen, dan nu op de kaart, maar op die bocht hoorden wij van bevoegde zijde de aanmerking, dat zij toch in verband met het rijtuigverkeer van het Binnenhof naar de Plaats, een verkeer dat vrij druk is, niet mooi is.

Ook op de voorstellen, om den geheelen Vijver een waardiger en fraaier omlijsting te geven, dan hij thans bezit, is al reeds kritiek uitgeoefend. Toch verdienen deze voorstellen, die wel eens meer ter sprake gebracht zijn, wel nadere overweging en in elk geval moet van het voorstel Van Liefland gezegd worden, dat het vraagstuk van de verkeerswegen in het oude gedeelte der Residentie, in de toelichting op heldere wijze is uiteengezet.

Wij onthouden ons echter thans van verdere opmerkingen en laten liever de plannen voor zichzelf spreken.

Ongetwijfeld zullen de beide bovenbeschreven voorstellen in den Raad niet onbesproken blijven; hopen wij dus, dat de discussie moge leiden tot een oplossing, waarmede zich iedereen zal kunnen vereenigen.

Een belangrijk résumé.

Carnegie-stichting. — Prijsvragen.

In het weekblad „Architectura" van 3 Februari j.l. geeft de heer Paul de Jongh een résumé van de inleiding, gegeven in de Genootschapsvergadering van 24 Januari, die gewijd was aan de bespreking van de Regeling van Nationale en Internationale Prijsvragen. In dit résumé komt o.a. het volgende voor:

„Over de prijsvraag voor het Vredespaleis is veel geschreven; dit mag ons niet verwonderen, het was niet anders te verwachten, want bij weinig prijsvragen vielen zooveel vreemdsoortige verschijnselen waar te nemen. Kwam bij andere prijsvragen het gemopper gewoonlijk na de beoordeeling; bij de Zeister prijsvraag b.v. onmiddellijk na de publicatie van het programma, bij het Vredespaleis werd al strijd gevoerd lang vóór de publicatie van het programma, vóór de definitieve keuze van het terrein zelfs. Bijna twee jaar lag men met die keuze overhoop en werd ten slotte voor den Vredestempel het minst waardige terrein gekozen uit de overige, welke voor dien bouw konden worden aangewezen, en die heel wat meer beloofden voor het monumentaal aspect en ons landje bovendien eene besparing van zeven ton hadden kunnen bezorgen".

„Wat het Bestuur der Carnegie-stichting deed, is vrij sterk gecritiseerd, hierbij echter verdedigd door de „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst", die van oordeel was dat het Bestuur der Carnegiestichting als particulier het onbetwistbaar recht had om te doen, wat naar zijne meening het tot stand komen van een waardig gebouw het best verzekerde".

„Is nu inderdaad het Bestuur der C.-St. particulier? Wij lezen in de statuten, dat de bestuurders benoemd worden door H.M. de Koningin, dat zij staan onder een Raad van Toezicht waarin zitting hebben vier ministers, de voorzitters van 1ste en 2de Kamer, de vice-president van den Raad van State, de president en de procureur-generaal van den Hoogen Raad (terwijl de Minister van Buitenlandsche Zaken voorzitter is. — Red.). Aan dezen Raad van Toezicht is het Bestuur volle verantwoording schuldig; de Raad regelt de bezolding van het Bestuur en de beambten der stichting, stelt de instructie voor het Bestuur vast, enz. enz. Dit alles ziet er alles behalve particulier uit; trouwens de stichting kan dit volgens de schenkingsacte ook niet zijn; daarin wordt bepaald, dat de gift van 1½ millioen dollars zal worden aangewend om te komen tot een stichting, waaraan de directeuren door onze regeering zullen worden benoemd, doch blijvend onder haar eigen contrôle".

„Wat nu is geschied? De regeering heeft de gift van Carnegie aanvaard ten behoeve van een groot werelddoel: den algemeenen Vrede, en zich daarmee verbonden de Carnegie-Stichting onder haar eigen contrôle te houden; er schijnt nu grond voor de meening, dat de regeering die contrôle niet heeft; wel staat het bestuur der C.-St. onder den hiervoren genoemden raad van toezicht, maar de leden daarvan zijn weliswaar regeeringspersonen, doch maken daarom tezamen nog niet de Nederlandsche regeering uit".

De laatste opmerking komt ons volkomen juist voor, al zijn wij met den heer de J. eens, dat de oplossing van dit vraagstuk aan den jurist moet worden overgelaten.

Wanneer door den jurist op onwederlegbare gronden zou kunnen worden aangetoond, dat hier werkelijk gehandeld is in strijd met de schenkingsacte, dan zou daaruit niets meer of minder volgen dan dat de geheele instelling van de Carnegiestichting en al de verrichtingen van haar bestuur als onwettig en inconstitutioneel te beschouwen zouden zijn.

Geen kleinigheid voorwaar, die met een weinig diplomatieke handigheid wel weg te moffelen is, maar een geval, dat zeker aan de aandacht der tot de Vredesconferentie toegetreden regeeringen niet zal ontgaan en haar zou nopen tot vertoogen, ernstige vertoogen, strekkende om de Nederlandsche regeering in deze tot haar plicht te brengen.

Allereerst mag het toch wel gebiedend noodzakelijk geacht worden, dat onze regeering in deze zaak op een volkomen zuiver standpunt sta.

Ten aanzien van het vraagstuk der prijsvragen in het algemeen bevat het résumé nog de volgende mededeeling:

„Wij mogen het een heuglijk verschijnsel noemen, dat het Comité van het dezen zomer te Londen te houden Internationaal Architecten-Congres[1]) zijn programma heeft uitgebreid met het vraagstuk: De organisatie van internationale openbare bouwkundige prijsvragen; teekenend hierbij is, dat het congres-comité, in directe relatie staande met The R. I. B. A., het vraagstuk op zijn programma bracht, niettegenstaande dat Instituut zelf het vorig jaar eenige algemeene regelen heeft vastgesteld en de drie voornaamste Fransche bouwkundige corporaties twee jaar geleden hetzelfde deden. Dit bewijst, dat ook dit onderwerp is een punt van internationale aanraking en dat de behoefte aan eene normale regeling ook in het buitenland wordt gevoeld; wij weten het uit de buitenlandsche vakbladen, dat ten aanzien van het uitschrijven van prijsvragen ook elders zonderlinge begrippen heerschen en dat ook in andere landen een slecht verzorgd programma bij een groot deel der uitgeschreven prijsvragen mislukking en teleurstelling gebracht heeft".

[1]) Zie Buitenlandsche Berichten in dit no.

Boekbeschouwing

Reeds sedert eenige weken liggen verschillende uitgaven op onze leestafel op een bespreking te wachten. Als trouwe comparant verscheen daar in het begin van het jaar *van Gendt's Bouwkalender*, 36ste jaargang, sedert vele jaren een trouwe metgezel van tal van bouwkundigen in den lande en door den uitgever *L. J. Veen* te Amsterdam met dezelfde zorg als te voren behandeld.

In de laatste jaren zijn er enkele concurrente uitgaven opgedoken. Dat dit veel afbreuk zal doen aan den ouden Bouwkalender gelooven wij niet. Zulk een uitgaaf krijgt, wanneer zij 35 jaren beleefd heeft, van zelf iets authentieks, een eenigszins officieel karakter, men weet wat men er aan heeft, men beroept er zich op, en zoolang zij dit behoudt is haar bestaan verzekerd. Op één ding dient alleen gelet te worden, dat het officieele karakter niet leidt tot officieele sleur. Wanneer de redactie echter blijft zorgen steeds op de hoogte van den tijd te blijven, dan is ook dit gevaar zeer gering en kan men den kalender een lang leven voorspellen.

Als een trouw metgezel van menig bouwkundige kan men ook aanmerken de thans in den vijfden druk bij denzelfden uitgever verschenen *Algemeene Voorschriften* voor de Uitvoering en het Onderhoud van Werken onder het Beheer van het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid, vastgesteld 1 Februari 1901. Opnieuw herzien en vermeerderd (natuurlijk alleen wat de aanteekeningen betreft) door den architect D. H. Haverkamp. Vele vakgenooten beschouwen deze A. V. als de beste, onder de bij verschillende Departementen en besturen in gebruik zijnde, o. i. terecht.

Het meest van allen zijn deze A. V. bij herhaling gewijzigd, aangevuld en verbeterd, en deze uitgaaf wordt bovendien door vele vakgenooten boven de officieele uitgave geprefereerd, wegens de aanteekeningen van een man der praktijk, die in menig geval opheldering geven en menigmaal een verschil van opvatting dat anders zoo vaak tot lastige quaesties aanleiding geeft, uit den weg kunnen ruimen.

Moderne Bauformen van *M. J. Gradl*, uitgaaf van *Julius Hoffmann* te Stuttgart is met het begin van 1906 in iets kleiner formaat verschenen, zooals aangekondigd was, om practische redenen. Wij hadden gaarne het royale formaat behouden gezien, de grootte der platen en de uitvoering heeft er echter niet onder geleden. De Januari-aflevering opent met een artikel van J. A. Lux over de misstanden in den hedendaagschen aanleg van groote steden en is verder gewijd aan de werken van moderne architecten o. a. Metzendorf te Bensheim, A. Jessop Hardwick te Kingston-on-Thames, Edgar Wood te Manchester, L. Maclachlan te Londen, Hans Heller te Darmstadt, Lars Sonck en Valter Jung te Helsingfors. Vooral het werk der Finsche architecten trekt de aandacht door een zeer geprononceerd streven naar oorspronkelijkheid, dat echter uit de hier gegeven afbeeldingen, waaruit de constructieve samenstelling niet te zien is, eenigzins moeilijk te beoordeelen is.

Bij den uitgever *D. Mijs* te Tiel verscheen de derde druk van *Scholten's Werktuigkunde voor Ambachtslieden*, wel een bewijs, dat dit werkje in een bestaande behoefte blijft voorzien, want het is niet meer dan ruim twee jaren geleden, dat de tweede druk het licht zag. Een kleine uitbreiding heeft de inhoud ondergaan, ook wat de vraagstukken betreft, en volgens veler wensch, zijn de antwoorden op de vraagstukken thans in het boekje opgenomen, dat daardoor ongetwijfeld aan practische waarde gewonnen heeft.

De firma *De Erven J. J. Tijl* te Zwolle berichtte ons dezer dagen, dat zij door aankoop eigenares geworden is van de bekende uitgave van wijlen den heer W. Kamerlingh te Groningen, Nieuwe Handatlas van Nederland en Insulinde in 15 bladen, door F. Bruins, waarvan tot nu toe de kaarten van Nederland, Groningen, Friesland, Drenthe, Overijssel, Noord-Holland, Zuid-Holland, Noord-Brabant en Zeeland verschenen.

De 1ste aflevering van *„de Natuur"*, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat:

Iets over electronen: Dr. D. van Gulik. — Opvolger van den Dodo of Walgvogel?: J. Daalder Dz. — Een nieuwe methode ter bepaling van de zonsparallaxe: Dr. Ant. Pannekoek. — Het zelfladpistool „Parabellum: W. E. Asbeek Brusse. — Eb en vloed: A. D. Hagedoorn. — Goudsche pijpen: I. van der Want. — Eboniet: A. Slingervoet Ramondt. — Merkwaardige nesten van vogels: Dr. A. J. C. Snijders. — Electrische wissels: „La Nature". — De Vosgans: G. Kalsbeek. — Kan tegenwind benut worden?: Dr. H. K. de Haas. — Oudere en nieuwere loupen: Dr. R. G. Rijkens. — Korte mededeelingen. — Eenvoudige proeven. 5. Een drinkensbak voor gevogelte: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Vereenigingen.

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Dezer dagen heeft de vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" haar halfjaarlijksche algemeene vergadering gehouden, onder voorzitterschap van den heer P. A. Weeldenburg. Na de uitreiking van de onderscheidingen aan de bekroonden in de in 1905 uitgeschreven prijsvragen kwam het jaarverslag aan de orde, waaruit bleek, dat de vereeniging steeds vooruitgaat en in een bevredigenden toestand verkeert. Het ledental is met 24 toegenomen en daardoor tot 194 geklommen, terwijl door de benoeming van den heer A. le Comte het getal eereleden op drie werd gebracht.

De financiën verkeeren in gunstigen staat, de rekening over 1905 sloot met een batig saldo van f 543. De prijsvragen handhaafden hun ouden roem en hadden het gewenschte succes. Door het optreden van de Rijkscommissie voor de beschrijving der monumenten van geschiedenis en kunst, kwam er eenige wijziging in den werkkring der commissie van B. en V., die zich bezighield met het verzamelen van afbeeldingen en beschrijvingen van oude architectuur-fragmenten te Rotterdam. Het optreden der vereeniging in 't openbaar, als o.a. bij de herziening der bouwverordening en bij de Rotterdamsche raadhuiskwestie, had voldoende succes om daarin aanleiding te vinden op dien weg voort te gaan.

Bij de verkiezing ter vervulling der vacaturen in het bestuur, ontstaan door de periodieke aftreding van de hh. P. A. Weeldenburg en H. v. d. Kloot Meyburg, en het bedanken als zoodanig van de hh. J. C. van Dorsser en W. Bruynzeel Cz. werden gekozen de hh. P. A. Weeldenburg, Jac. van Gils, W. F. Overeynder en J. E. Voogt MWzn. Tot voorzitter en 1sten secretaris werden herbenoemd de hh. P. A. Weeldenburg en C. N. van Goor.

In deze vergadering werden verder 5 nieuwe leden benoemd.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Congres.

Op de Agenda van het van 16 tot 21 Juli 1906 te Londen te houden, zevende Internationale Architecten-Congres komen de volgende punten van behandeling voor.

1. Uitvoering van belangrijke regeerings- en stadsbouwwerken door bezoldigde ambtenaren.
2. Bouwkundig uitgaafs- en eigendomsrecht van teekeningen.
3. Bouwwerken van staal en gewapend beton:
   a) Algemeene stand dezer aangelegenheid.
   b) Met bijzondere betrekking tot het aesthetische en hygienische gezichtspunten in verband met zeer hooge gebouwen.
4. Opvoeding van het publiek in Bouwkunst.
5. Wettelijke bevoegdheid van den architect.
6. Tot hoever moet de architect zich theoretisch en practisch als handwerker vormen.
7. Ontwerp en aanleg van straten en pleinen in steden.
8. Moet den architect onbeperkte macht over andere kunstenaars en handwerkers bij de voltooiing van een nationaal of openbaar gebouw worden toegekend.
9. De verantwoordelijkheid der Regeering met betrekking tot het behoud van nationale monumenten.

Het uitvoerend Comité voor het Congres zal gaarne verhandelingen over een der bovengenoemde onderwerpen in ontvangst nemen, om die aan het Congres voor te leggen. Zij kunnen in het engelsch, fransch of duitsch gesteld zijn.

Aan elke verhandeling moet een inhoudsopgave of overzicht worden toegevoegd, dat een omvang van 1000 woorden niet overschrijdt.

De verhandelingen en inhoudsopgaven moeten voor den 30sten April 1906 bij het uitvoerend Comité ingeleverd zijn. Alle mededeelingen moeten geadresseerd worden aan den Secretaris van het Comité, Conduit street 9. London W.

Te Zürich is men van plan, de groote O. L. Vrouwekerk te restaureeren. De kosten worden geraamd op 440,000 francs.

Te Weimar en te Pirna zijn gemeenteraadsbesluiten genomen, die aan de bouwpolitie het recht geven, het uitvoeren te verbieden van zoodanige bouwwerken, die tegen het type van schilderachtige stadsgedeelten indruischen.

Door de commissie voor de tentoonstelling te Milaan in 1906 is een internationale prijsvraag uitgeschreven voor arbeiderswoningen in drie afdeelingen gesplitst, 1e. woningen in groote steden; 2o. woningen in kleine steden; 3o. woningen bij alleenstaande groote ondernemingen. Voor ieder dier groepen zijn prijzen van 6000 tot 2000 lire uitgeloofd. Het comité geeft nadere inlichtingen.

De Tribuge meldt dat het Instituut van Engelsche architecten zijn koninklijke gouden medalje voor 1906 aan Sir Lourens Alma Tadema zal toekennen.

BINNENLAND.

LEIDEN. De Pieterskerk, de eerste hoofdkerk van Leiden met haar heerlijk orgel en kunstigen preekstoel, verkeert in een toestand van verval. De indruk, die een nauwkeurige waarneming van het gebouw in al zijn onderdeelen geeft is deze dat nagenoeg overal herstelling of vernieuwing dringend noodzakelijk is.

Uit de middelen, die aan de kerkvoogdij der Ned. Hervormde gemeente — de gemeente commissie — voor het onderhoud der gebouwen ter beschikking staan en die ter nauwernood strekken om daaruit ook maar de noodigste reparatiën aan de vier kerken te bestrijden, zijn begrijperlijkerwijze de zeer aanzienlijke bedragen, welke het degelijk en afdoend herstel van de Pieterskerk gedurende eene reeks van jaren vereischen, niet te vinden.

Daarom heeft de genoemde gemeente-commissie zich met een uitvoerige circulaire tot de Leidsche burgerij gewend om gelden voor dit doel af te staan. De gemeente-commissie ziet zeer goed in dat zij het geheele zeer groote bedrag niet uit vrijwillige particuliere bijdragen alleen zal mogen verwachten. Maar behalve hetgeen uit de kerkelijke fondsen zelf voor dit doel jaarlijksch door haar zal kunnen worden afgezonderd, moeten naar de meening der commissie, in de eerste plaats de Leidsche ingezetenen toonen wat voor het herstel en behoud der Pieterskerk over te hebben. Daarna eerst kan men zich met aandrang wenden tot de regeering van stad, provincie en rijk met het verzoek om, aan hetgeen vrijwillig is toegezegd en wat uit de kerkfondsen beschikbaar is, jaarlijks zooveel toe te voegen dat het groote, maar noodzakelijke werk spoedig kan aangevangen en gedurende het zeker niet gering aantal jaren dat er voor gesteld zal moeten worden, geregeld worden voortgezet.

Dit verzoek der gemeente-commissie van het Nederduitsch Hervormd kerkgenootschap wordt ondersteund door de heeren mr. N. de Ridder, burgemeester der gemeente Leiden, mr. W. van der Vlugt, lid der tweede kamer der Staten-Generaal, dr. P. J. Blok, hoogleeraar in de Vad. Geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Leiden, en mr. J. C. Overvoorde, archivaris der gemeente Leiden.

— Ter ontlasting van de vele werkzaamheden, thans opgedragen aan den directeur van gemeentewerken en aan den hoofdopzichter bij dien tak van dienst, stellen B. en W. van Leiden den gemeenteraad voor, over te gaan tot benoeming van een ambtenaar met den titel van ingenieur van gemeentewerken op een jaarwedde van f 2000, met twee verhoogingen, telkens na vijf jaar dienst, van f 200.

'S-GRAVENHAGE. Voor de „Vrijzinnig-demokratische Kiesvereeniging" kritiseerde dezer dagen de Rijksbouwmeester Knuttel het Haagsche uitbreidingsplan. Met name haakte spr. het ontbreken van een ceintuurbaan om de stad; de richting der ontworpen straten, welke alle recht zijn in de richting van den heerschenden wind; de noodelooze breedte van vele dier straten; het veelvuldig voorkomen van diagonaalstraten; de onoordeelkundige wijze waarop de pleinen zijn ontworpen; het ontbreken van een terrein voor eene nieuwe begraafplaats; een asch- en vuilnisbelt; openbare gebouwen; plantsoenen en speelterreinen in de volksbuurten; terwijl hij tenslotte betreurde, dat, waar reeds zooveel van het natuurschoon van den Haag is verloren gegaan, het Gemeentebestuur in het ontwerp-uitbreidingsplan de mooie duinstreek achter de Wittebrug bederft door daar breede verkeerswegen aan te leggen. In dit verband vond spr. het ook jammer, dat de Gemeente destijds niet „Zorgvliet" heeft aangekocht, waarvoor een prijs van 4½ milloen gulden z. i. niet te duur mocht geacht worden.

Hij sprak de hoop uit, dat de Gemeente alsnog — met het oog op de toekomst — zich den eigendom zal verzekeren van beschikbare terreinen voor parken en plantsoenen.

Spr. eindigde met het uitspreken van den wensch, dat een beter uitbreidingsplan moge worden ontworpen — in het hygiënisch, geldelijk en schoonheids-belang der Gemeente.

Op de voordracht, die met plattegronden werd toegelicht, volgde discussie.

Bij de gedachtenwisseling, die op de voordracht volgde, werd o. a. gevraagd, hoe de inleider dacht over het denkbeeld van den heer Stuers nopens den Hofvijver.

De heer Knuttel antwoordde, dat — al moge het goed bedoelde plan-de Stuers eenige verbetering geven, vooral omdat 't de taluds wegneemt — 't niettemin het principieele bezwaar tegen bederf van het schoone van een gedeelte van den Hofvijver niet oplost.

— De minister van financiën maakt bekend, dat het examen voor de betrekking van teekenaar van het kadaster, waarvan aankondiging is geschied in de Staatscourant van 27 Mei 1905, no. 124, zal worden gehouden te 's-Gravenhage 2 April 1906 en volgende dagen;

dat de candidaten die zich aan dat examen willen onderwerpen, daartoe vóór 1 Maart a. s. bij een op zegel geschreven request aan zijn Departement aanvrage moeten doen, onder overlegging van de in genomde Staatscourant aangegeven stukken;

dat omtrent de eischen van bekwaamheid en toelating eveneens naar die Staatscourant wordt verwezen;

dat het aantal te vervullen plaatsen bepaald is op 10.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 17 FEBRUARI 1906. No. 7.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

KUNSTMUSEA.

De kunstmusea zijn aan de orde van den dag. Te Amsterdam nadert de aanbouw aan het Rijksmuseum zijn voltooiing, te Haarlem besloot de Gemeenteraad het weeshuis als museum in te richten, in Architectura las Dr. Vogelzang verleden week over kunstmusea en hun inrichting, terwijl de Amsterdamsche Afdeeling der Maatschappij aan de voorgenomen vergrooting van het Rijksmuseum haar aandacht wijdt.

Kunstmusea zijn nu eens als pakhuizen veroordeeld, dan weder als de eenige goede en veilige bewaarplaatsen voor kunstschatten geprezen.

Op welk standpunt moet men zich stellen? Wie schatten bezit zorgt voor een stevige brandkast, die zeker geen fraai meubel in zijn huis genoemd mag worden, doch althans de verdienste heeft, den eigenaar het bewaard blijven der schatten, ook als een ramp gebeurt, te waarborgen. Zoo schijnt het ook logisch, dat, wie de eigenaar van kunstwerken is, vóór alles op het veilig bewaren daarvan bedacht is. Want al kan verzekering financieele schade vergoeden, een verbrand schilderij kan geen assuradeur meer uit zijn asch doen verrijzen.

Wat *„Architectura"* onlangs mededeelde omtrent hetgeen een Haarlemsch raadslid, in een geheime bijeenkomst over de museum quaestie belegd, ten opzichte van „brandvrijheid" ten beste gaf, bewijst wel dat zij, die over kunstschatten van de hoogste waarde medezeggenschap hebben, weinig van den ernst hunner taak zijn doordrongen. De scherpe spot, die het weekblad aan zijn mededeelingen toevoegde, was volkomen verdiend. De ongenoemde brandweerspecialiteit zal onaangenaame oogenblikken hebben beleefd.

Doch niet alleen in Nederland wordt lichtvaardig geoordeeld, wanneer brandvrijheid van musea ter sprake komt. Hoe lang reeds wordt er niet, te vergeefs, door bevoegden op aangedrongen, dat het Louvre te Parijs althans zóó zal worden veranderd, als dringend noodig is om een ramp, die de noodlottigste gevolgen zou hebben, te voorkomen? Telkens weer worden omtrent deze zaak rapporten uitgebracht, doch de toestand wordt niet verbeterd. En het gebouw, waarin te Londen nu de zoo kostbare *Wallace-collection* is gehuisvest, kan al even min een veilige bewaarplaats heeten.

Een oud gebouw is nu eenmaal voor het veilig tentoonstellen van kunstwerken niet geschikt, hoeveel waarde het zelf als kunstwerk moge hebben. Het Louvre behoort onder de beste bouwwerken van Frankrijk, doch als museum voldoet het niet, hoeveel in de laatste jaren ook veranderd en verbouwd werd. Die veranderingen tasten het uitwendige van het gebouw niet noemenswaard aan.

Doch in andere gevallen verloor het oude bouwwerk door de veranderingen, die de nieuwe bestemming eischte, vrijwel geheel zijn karakter. Voorbeelden zijn het Germaansch Museum te Neurenberg en het Oudheidkundig Museum te Bazel. En men zou nog tevreden mogen zijn, indien een dus veranderd monument slechts een voortreffelijk museum opleverde. Doch wie te Neurenberg of te Bazel geweest is heeft er zich van kunnen overtuigen, dat van voortreffelijkheid geen sprake is.

Het Germaansch Museum in het bijzonder is berucht om de slechte verlichting zijner lokaliteiten, waardoor het tentoongestelde grootendeels niet genoten kan worden, zooals het om zijn kunstwaarde zou verdienen.

Nu zijn in het Germaansch Museum de schilderijen slechts bijzaak. Doch als de schilderijen de hoofdzaak vormen, dan voldoet een oud gebouw nog veel minder.

Vele schilderijen, in musea aanwezig, behooren tot de kostbaarste kunstschatten, die bestaan. Daarom zorgt men dan ook in de eerste plaats voor de veiligheid, en offert daaraan, zooals begrijpelijk is, alles op. De werken van Memling te Brugge, door den schilder voor het Sint Jansgasthuis gemaakt en daar sedert gebleven, heeft men thans uit hun eigenaardige omgeving weggenomen en naar een nieuw, vrijstaand, brandvrij gebouw overgebracht, daar men voor hun veiligheid beducht was.

Er wordt tegenwoordig dikwijls gezegd, dat men de kunstwerken zooveel mogelijk moet laten, daar waar zij door de bestellers of eerste eigenaars geplaatst zijn. En daar is zeker wel wat van aan. Alleen dient men zich dan ook te stellen op het standpunt, door die bestellers of eerste eigenaars ingenomen, die van de kunstwaarde niet het juiste besef hebben gehad, en die zich om de goede verlichting in het geheel niet hebben bekommerd. Zelfs voor een behoorlijke opstelling en omgeving hebben zij weinig gevoeld.

Een van de meest bekende schilderijen der wereld is Raffaello's Sixtijnsche Madonna. Wie dit kunstwerk nu te Dresden gaat zien vindt het in een afzonderlijke zaal onder het gunstigst mogelijke zijlicht opgesteld en kan zich ongestoord aan het genot er van overgeven. Toen ik te Piacenza was ben ik naar de kerk San Sisto gegaan, waar de schilderij zich bevond, tot dat in het begin der 18e eeuw het kunstwerk naar Dresden verhuisde. Raffaello had het te Rome geschilderd, en, toen het stuk gereed was, naar Piacenza aan de nonnen gezonden, die er zoo blij mede waren, dat zij het een eereplaats boven het hoofdaltaar harer kerk aanwezen. Dat Raffaello het daar ooit gezien heeft, blijkt uit niets.

De nonnen lieten ook een rijke lijst maken, die wel een kunstwerk op zich zelf is, maar toch van een twijfelachtigen smaak getuigt en die, in haar brutale opdringerigheid zelfs de copie, die tegenwoordig het verkochte origineel vervangt, groote schade doet. Ik geloof niet, dat iemand, te Piacenza San Sisto bezoekende, het zal betreuren, dat de Sixtijnsche Madonna naar Dresden verhuisd is, waar zij op de best mogelijke wijze is tentoongesteld.

Dit voorbeeld is gemakkelijk met tal van andere te vermeerderen. De oude schilders leverden hun stukken tegen betaling af, en bekommerden er zich dan verder niet om. De bestellers gaven aan die werken dan een plaats op het altaar, waarvoor zij het bestemd hadden. Hun was het onverschillig, of dit altaar goed, dan wel slecht verlicht was. Niet de wijze van verlichting, maar de patroon van het altaar was voor hen de hoofdzaak.

Dikwijls werd den schilders opgedragen, een bepaalde kapel van fresco's te voorzien. Die kon de meester niet thuis in zijn werkplaats maken. Had hij daar zijn teekeningen voleindigd, dan moest hij die in de kapel zelf op den vochtigen mortel der muren overbrengen, en dan ter plaatse zijn schilderwerk maken. En nu is het zonderling, dat die kapellen, ook als zij de schoonste fresco's bevatten, meestal zóó slecht verlicht zijn, dat de zorgzame Baedeker een bepaald uur van den dag opgeeft, hetwelk voor de bezichtiging geschikt is. Doch dikwijls werd ik toch, dien raad volgend, nog teleurgesteld. Dan vroeg ik mij af, hoe het mogelijk geweest was, dat de oude meesters bij zulk slecht licht hadden kunnen werken. Te Siena zijn de fraaie fresco's van Sodoma in San Domenico haast niet te zien, daar slechts een klein raampje aanwezig is. De beroemde „*Putti*" van Correggio" te Parma heeft men althans eenigszins zichtbaar gemaakt, door het venster der kamer te vergrooten. En in het Palazzo Riccardi te Florence is het fresco van Benozzo Gozzoli nu den geheelen dag . . . . electrisch verlicht! Zij, die er zoo voor ijveren, dat men de kunstwerken op hun plaats moet laten, zullen wel doen, dit alles te overwegen.

Ik geloof, dat een zekere sentimentaliteit hier geen onbelangrijke rol speelt. Zonder noodzaak behoeft natuurlijk geen kunstwerk van zijn plaats gehaald te worden. Doch wanneer die plaats in onze oogen slecht is, hetzij dat het werk er niet volkomen veilig staat of wel dat de verlichting of de omgeving te wenschen overlaat, dan dient men van twee kwaden het minst slechte te kiezen.

Het beroemde altaarstuk der gebroeders Van Eyck heeft in de St. Bavokerk te Gent geen goede plaats, en zou veel beter voldoen in een stemmiger omgeving en onder een minder harde verlichting. In een voor dit werk opzettelijk gebouwd lokaal zou het nog een veel grooter indruk maken dan nu. En zelfs de schilderijen van Rubens in de Kathedraal te Antwerpen hangen daar ongelukkig. Ook deze werken zou men pas geheel kunnen genieten, wanneer ze zóó waren opgesteld als de schilderijen van Rubens in het Louvre.

Een enkele keer komt het wel eens voor, dat een oud kunstwerk dadelijk een goede plaats kreeg, doch dan was het meer geluk dan wijsheid. Ik noem als voorbeelden Paolo Veronesé's altaarstuk in Santa Giustina te Padua en vooral het altaarstuk van Filippino Lippi in de Badia te Florence. Doch andere herinner ik mij niet.

Voor mij is het aan geen twijfel onderhevig, dat men, tot de 19e eeuw toe, niets voor een doeltreffende opstelling van kunstwerken heeft gevoeld. Men beschouwde de schilderijen slechts als meubelen, als versiering van vertrekken of kerken. Ja zelfs durf ik beweren, dat de menschen van vroeger met hun schilderijen deden, wat wij met onze omlijste fotografiën doen, namelijk ze daar ophangen, waar er het beste plaats voor is. Was een stuk wat groot, als het verhangen moest worden, dan werd het onbarmhartig besneden, waarvan de *Nachtwacht* een voorbeeld is.

En omdat het voorgeslacht de schilderijen als meubelen beschouwde zijn er tegenwoordig ook reeds enkelen, die verlangen, dat de zalen der musea gemeubeld zullen worden. Bij de inrichting van het

nieuwe Kaiser Friedrich Museum te Berlijn heeft men zulk een meubileering beproefd. Doch ik moet erkennen, er niet mede ingenomen te zijn. Mij ware het liever geweest indien men de oude meubelen, die toch aan een museumzaal nooit het intiem karakter van voor bewoning bestemde vertrekken kunnen geven, had weggelaten, doch daarentegen een beter terrein gekozen had, waar de verlichting der zalen gunstiger had kunnen worden gemaakt. Als groote meesters aan het woord zijn let men niet op meubeltjes en snuisterijen, die hun kunstwerken omgeven. En door zulke bijzaken wordt het werk der kunstenaars van minder talent toch niet belangrijker.

Ik herinner mij te Buda-Pesth ontvangen te zijn door den sedert overleden eigenaar van een zeer belangrijk schilderijen-kabinet, welks beste stukken, waaronder twee Rembrandts, nu verkocht zijn. Deze Hongaarsche magnaat had de vertrekken waar hij zijn kunstschatten bewaarde, vol met *bric-à-brac* gezet. Hij vond dit een bijzonder mooi geheel, doch ik werd aan een vaderlandsche uitdragerij herinnerd. Want de meubelen waren geen familiestukken, doch overal op veilingen gekocht.

Bezoekt men de beroemde particulure verzamelingen te Weenen of in Engeland, dan krijgt men een beteren indruk. Daar hangen de schilderijen, wat verlichting aangaat, wel niet best, doch de omgeving is echt, daar de meubelen allen uit de 18e eeuw afkomstig zijn, en door de voorvaderen der tegenwoordige bezitters werden aangeschaft. Bovendien worden deze paleizen althans gedurende een deel van het jaar bewoond, wat aan alles te zien is.

Een dergelijken indruk kan echter een museum nooit geven. Zet men in zijn zalen mooie oude meubelen, dan moet men maatregelen nemen, om te voorkomen, dat de bezoekers op de stoelen gaan zitten, de tafels bekrassen of de kasten beschadigen. Die maatregen doen elk begrip van „*Wohnlichkeit*" te loor gaan, dat nog zou kunnen worden opgewekt als voor een oogenblik de stroom der bezoekers eens wat zou verminderen.

Zoo is dan, tenslotte, dat museum het beste hetwelk niets anders wil zijn dan een veilige en vooral goede bewaarplaats der kunstwerken. Hoe meer men die kunstwerken *zelf* laat spreken, hoe beter. Een artisticke, stijlvolle of rijke omgeving doet slechts schade, en wie haar zou willen maken ten koste der veiligheid of der goede verlichting begaat een dwaasheid, die in haar gevolgen allernoodlottigst kan worden.

De opdringerige versiering in vele musea van den lateren tijd aangebracht, wordt tegenwoordig, terecht veroordeeld. Doch wie, in haar plaats, de zalen met *bric-à-brac*, quasi oude schouwen (bij centrale verwarming!) en *lilelots* gaat vullen helpt de schilderijen van de wal in de sloot. Wanneer de bouwmeester van een museum voor het *beste* licht en de *grootste* veiligheid heeft gezorgd, kan hij zijn taak als geëindigd beschouwen. Het overige moeten dan de kunstwerken zelf doen. Stukken van hooge waarde komen het beste uit in afzonderlijke vertrekken, waar niets de bezoekers afleidt. De andere schilderijen kan men in zalen bijeenhangen, niet te dicht bij elkander, op de goede hoogte en ieder onder een zoo gunstig mogelijk licht.

Om dit te kunnen bereiken is het noodig, een zoo groot mogelijke afwisseling in de verlichting te brengen, en die afwisseling te regelen naar den aard der verzameling, voor welke het museum gebouwd wordt.

En aan de veiligheid moet *alles*, behalve het licht, opgeofferd worden. Gelukkig is een vrijstaand gebouw het best verlicht en biedt het ook de meest mogelijke waarborgen voor veiligheid aan. Een oud, ingebouwd monument kan, hoeveel kunstwaarde het ook hebbe, nooit in een goed museum worden veranderd.

A. W. WEISSMAN.

Kunstmatige schouwburgbranden.

Naar aanleiding van den grooten schouwburgbrand die voor twee jaren te Chicago plaats had, stelde de Oostenrijksche Vereeniging van Architecten en Ingenieurs voor, een omvangrijke studie van de vraag omtrent de brandveiligheid hunner schouwburgen te doen maken. Haar voorstel, een modeltheater tot proefnemingen daarvoor te doen bouwen, vond een gunstige ontvangst en krachtige ondersteuning bij de Rijkscommissie voor de groote schouwburgen.

Een proeftheater werd dan ook ter beschikking gesteld, zoodat de voorgestelde onderzoekingen konden plaats vinden. Het in gewapend beton opgetrokken gebouw is, zooals de Regeeringsraad *Grassmann* in het Centralblatt der Bauverwaltung mededeelt, betrekkelijk groot. Het tooneel is 7.50 M. breed, 6 M. diep en 7.70 M. hoog, de prosceniumopening 3.30 M. breed, 2.60 M. hoog; de toeschouwersruimte 5.50 M. breed, 7 M. diep en 4.70 M. hoog.

In de toeschouwersruimte is een brandvrije waarnemingspost aangelegd. Boven de toeschouwersruimte en boven het tooneel zijn groote ventilatiekleppen aangebracht zooals zij in den nieuweren schouwburgbouw gebruikelijk zijn, daarenboven is een linnen gordijn, een ijzeren voorhangsel en een regentoestel voorhanden. Voor de verlichting werden gas-, petroleum-, electrische gloeilampen en kaarsen gebezigd.

De proeven door een groot aantal vakkundigen bijgewoond, hadden hoofdzakelijk ten doel te onderzoeken, op welke wijze een brand zich ontwikkelt, hoe de trek-, rook- en hitteverschijnselen zich voordoen en hoe de verlichting daarbij stand hield. Een groote magazijnvoorraad van oude decoraties was daarbij, op de manier van coulissen op het tooneel opgehangen, welk materiaal met petroleum gedrenkt was.

Bij de eerste proefneming liet men de lucht-afvoerkleppen in de toeschouwersruimte *open*, die op het tooneel hield men *gesloten*. Het linnen gordijn was *neergelaten* en de lichten ontstoken. Onmiddelijk na het inbrandsteken der stoffen op het tooneel zette het gordijn bolvormig uit en ging iets in de hoogte; onder het voorhang schoot een machtige vuurtong door, en vulde de toeschouwersruimte in een kort oogenblik met dichte walm. De gaslichten gingen dadelijk uit, daarop volgden de kaarsen, dan de petroleumlampen, slechts de electrische lampen bleven ofschoon nauwelijks zichtbaar doorbranden. Spoedig steeg de temperatuur tot op 400° C.,

een hittegraad waarbij natuurlijk elk levend wezen dadelijk bezwijkt.

Bij de tweede proef was de luchtafvoer in denzelfden toestand, het doek- of tooneelgordijn was echter *opgetrokken*, eerst na het uitbreken van den brand liet men het ijzeren voorhangsel neder. De gevolgen waren hierbij nog ongunstiger, vooral voor het parket, want onder de, bij het dalen van het voorhangsel, steeds kleiner wordende opening, braken hoogst intensieve persvlammen uit. Daarenboven nam de lucht tot 8 pCt. kooloxyde op, terwijl reeds 0,5 tot 1 pCt. een doodelijke werking veroorzaakt.

Bij het derde onderzoek werden dadelijk *na het* ontstaan van den brand de luchtafvoeropeningen van het tooneel *geopend*, terwijl die in de toeschouwersruimte thans *gesloten* waren. Het resultaat was zeer *gunstig*. De brand ontwikkelde en beperkte zich uitsluitend tot de tooneelruimte; die voor de toeschouwers bleef van rook en vuurvlammen verschoond, slechts een iets grootere, maar niet gevaarlijke warmte, was voor het aanwezige publiek wel wat hinderlijk. Overal bleven de lichten branden.

Een dergelijke uitkomst werd bij een vierde onderzoek verkregen; de verhoudingen waren in 't algemeen analoog met de vorige proef, slechts werd met het *openen* der tooneelluchtkleppen zoolang gewacht, tot de brand zich ontwikkeld had, terwijl men gelijktijdig het ijzeren voorhang *neerliet*. Ook hierbij bleven de toeschouwers van elk gevaar bevrijd.

Bij een laatste proefneming probeerde men den regentoestel, die eveneens in staat bleek den brand aanzienlijk te beperken. Hier openbaarde zich echter weer de gevaarlijkheid van de *treklucht;* op het oogenblik dat men een galerijdeur opende, blies onverwijld een machtige rookkolom met brandende flarden vermengd, van het tooneel door de toeschouwersruimte.

Deze zeer verdienstelijke nasporingen bevestigen dus ten volle de reeds bekende wetten der ventilatie- en verwarmingstechniek; opnieuw wijzen zij op het groote gevaar door de treklucht, de trekking ontstaan en stellen duidelijk voor oogen, dat de inachtneming van deze elementaire wetten veel gewichtiger is, dan de grove stoffelijke beveiligingsmaatregelen, waartoe ook asbest en ijzeren voorhangsels behooren. Wij brengen veel meer voort, als wij ons beperken, de natuur gebaande wegen te bieden, dan wanneer wij beproeven haar onzen wil op te dringen.

Goed aangebrachte ventilatie-openingen zijn dus het gewichtigste; tevens dient te worden gezorgd, dat van het tooneel naar de toeschouwersruimte geen luchttrekking ontstaan kan, althans niet alvorens het ijzeren voorhangsel volkomen gesloten is. Wel staan voor de juiste uitvoering van dezen maatregel, groote moeilijkheden in den weg, want nauwelijks uitvoerbaar zal 't blijken, dat bij een optredenden brand, men de uitgangen voor de toeschouwers gesloten houdt, doordien schrik, angst en onnadenkendheid bij het publiek dan zoo groot zijn, dat het als razende dieren handelt, die uit een brandenden stal een uitweg zoeken.

Eerstens moeten dus de ventilatie-openingen boven den tooneelhouw rijkelijk groot worden aangelegd, voorts moet men door kunstmiddelen in de toeschouwersruimte een lucht overdruk kunnen teweegbrengen, die elke trekvorming naar de toeschouwersruimte tegenwerkt. Hiertoe is bovenal de door den geheimraad *Rietschel* steeds met zooveel aandrang aanbevolen drukventilatie te rekenen, waarbij door groote ventilators in de toeschouwersruimte, voortdurend versche lucht wordt ingeperst, in tegenstelling dus van de methode de verbruikte lucht daarmede af te zuigen.

Terwijl nu een dergelijke aanleg tot luchtverversching reeds op zich zelve zeer bruikbaar is, omdat hij het theaterpubliek op de beste wijze voor tocht bij het openen van de ingangen beschut, zoo kan hij onder omstandigheden tot reddingsmiddel dienen, als vereischt wordt de doodelijke aanvoer van heete, giftige gassen, bij het ontstaan van een brand tegen te houden. De afsluiting van iedere overtollige opening in de toeschouwersruimte moet natuurlijk van verschillende punten van het gebouw elk moment met dezelfde zekerheid te verrichten zijn als het openen van de ventilatiekleppen op het tooneel. Deze eisch kan echter door de moderne techniek gemakkelijk bevredigd worden.

De hooge waarde van deze Weener brandproeven is ook daarin gelegen, dat zij in wijde kringen de opmerkzaamheid hebben getrokken, waarbij het boven alles er op aankomt, de brand langs ongevaarlijke banen af te leiden; aan een doeltreffende bestrijding, aan een blusschen is in den regel niet te denken en maatregelen als ijzeren voorhangsels en regeninrichtingen beantwoorden niet alleen niet aan het doel, maar zijn onder omstandigheden, zooals bij proef 1 en 2 is gebleken, hoogst gevaarlijk, als aan de beslissende ventilatie- en trekverhoudingen niet voldoende opmerkzaamheid was verleend.

Intusschen verlieze men niet uit het oog, dat zelfs de best werkende aanleg doelloos wordt, als een paniek aanleiding geeft, dat personen aan de uitgangen doodgedrukt of getreden worden. Daarom geldt 't niet alleen voor allen, aan wien de veiligheid in het theater is toevertrouwd, niet slechts uit een bouwkundig oogpunt alle zekerheidsmaatregelen te nemen, maar ook door breede gangen en breede deuren en zonder uitzondering met uiterste gestrengheid bij volkomen bezette plaatsen te zorgen, dat bij een soms uit de nietigste oorzaak ontwikkelde paniek, deze niet zulke vreeselijke onheilen sticht, zoodat catastrophen, als die te Chicago, naar menschelijke inzichten buitengesloten of tot de geringste grenzen beperkt blijven.

Düsseldorf, Febr. 1906.

J. L. TERNEDEN.

Een vaste brug over de Waal

Op 15 Januari j.l. werd te Nijmegen een vergadering gehouden, bijeengekomen op uitnoodiging van het comité voor de Waal-overbrugging, die zeer druk bezocht was.

De bijeenkomst werd geopend door den voorzitter der Kamer van Koophandel, den Heer J. Th. A. Diebels, die een woord van welkom richtte tot den Commissaris der Koningin in de provincie Gelderland, Baron Mollerus van Westkerke, tot den burgemeester, den Heer van Schaeck Mathon, het Tweede-Kamer-lid Jhr. Mr. O. van Nispen tot Sevenaer en andere autoriteiten. Vervolgens zette

de voorzitter het doel der beweging in het kort uiteen, het woord gevende aan den Heer Wouter Cool, ingenieur bij de gemeentewerken te Rotterdam.

Deze spreker, die het vraagstuk uit een technisch oogpunt behandelde, gaf — met behulp van lichtbeelden — een overzicht van de tegenwoordige verkeersmiddelen over de Waal, n.l. gierbrug en spoorbrug, en van de toekomstige, die beter aan de bestaande behoeften zouden voldoen, n.l. een zweefbrug, in haar nieuweren vorm „pont à transbordeur" geheeten, of een vaste brug.

De nieuwe zweefbruggen te Marseille en te Nantes hebben zeer goed voldaan, en spreker durft op grond van deze en nog andere ervaringen, in Amerika opgedaan, het stelsel voor Nijmegen aanbevelen. Spreker zou het wenschelijk achten, dat de zweefbrug slechts over een gedeelte van de rivier liep, tot aan den stroompijler, en daar aansloot aan een vaste brug op den Lentschen oever. De aangewezen plaats aan de Waalkade zou het plantsoen zijn, bij de Bagijnenstraat, waar de bodem glooiend opgehoogd zou moeten worden. De onderkant van het platform zou 15.85 M. + A. P. komen, zoodat bezwaar voor de scheepvaart nagenoeg niet bestaan zou. Aan de Nijmeegsche zijde wordt aan verticale kabels op 40 M. afstand van den toren een blok beton van minstens 400.000 Kg. aangebracht. Aan de Lentsche zijde wordt het tegenwicht gevormd door de vaste brug, die met het bovenhangend uitstek verbonden is. De totale lengte is 293 meter waarvan een centraal gedeelte van 45 M. een afzonderlijke brug vormt. De benoodigde motor kan ± 30 p.k. hebben. De brug aan de Lentsche kant zou 240 M. lang zijn. De overtocht met de zweefbrug zal hoogstens 2½ min. duren, zoodat per uur 5 à 6 overtochten kunnen gemaakt worden.

De kosten zouden, naar spr.'s begrooting 1½ millioen gulden bedragen en het onderhoud *f* 14.000 per jaar.

Indien er eenmaal een vaste brug komt, dan moet deze volgens een ministerieele beschikking naast de spoorbrug worden gelegd. Spreker begrootte een vaste brug op 2½ millioen; de firma Cockerill, te Seraing, die eveneens een plan ontwierp, kwam tot een bedrag van 2 millioen. Is de termijn van afschrijving 60 jaar en de rente-standaard 4 pCt., dan bedragen de amortisatie-kosten van het aanlegkapitaal ruim *f* 106.000 per jaar. Voor de zweefbrug is dit begroot op *f* 63.900. Het jaarlijksche onderhoud van de vaste brug zou rond *f* 10.000 per jaar bedragen.

Spreker kon niet beslissen, welke van de twee brug-systemen voor Nijmegen het meest aanbevelenswaardig zou zijn. Financiëele en plaatselijke belangen zullen hier den doorslag moeten geven. Al kon men onmogelijk zeggen wat de toekomst brengen zou, toch hoopte spr., dat deze vergadering iets mocht hebben bijgedragen tot den bloei en den voorspoed van Nijmegen.

De zaakrijke en heldere uiteenzetting werd algemeen toegejuicht.

Vervolgens behandelde de Heer *C. A. P. Ivens*, lid van den Gemeenteraad van Nijmegen, het vraagstuk van een economisch, locaal en historisch standpunt. In eene uitvoerige en zeer gedocumenteerde rede hield de Heer Ivens een warm pleidooi voor de Waal-overbrugging, die hij schetste als een noodzakelijke voorwaarde voor de ontwikkeling en den bloei van Nijmegen.

De Gemeenteraad van Nijmegen heeft verleden week het vraagstuk der Waaloverbrugging behandeld, naar aanleiding van de motie der vergadering van 15 Januari j.l., ten gunste van dit plan.

Onder de ingekomen stukken was het in druk verschenen verslag van deze, door leden van verschillende plaatselijke vereenigingen uitgeschreven openbare vergadering, waarin het ging over het maken eener betere verbinding tusschen de Waaloevers en werd aangenomen eene motie, waarbij de wenschelijkheid werd uitgesproken, dat de raad zoo spoedig mogelijk zijn aandacht aan het zoo belangrijke vraagstuk zou schenken, om zoo mogelijk tot eene afdoende oplossing te komen.

Ook was reeds ingekomen een adres van het dagelijks bestuur van den A. N. W. B. (Toeristenbond voor Nederland), tot ondersteuning der motie.

Over de zaak werd dien dag heel wat gezegd. De voorzitter stelde namens burg. en weth. voor bij een aan den minister van waterstaat te richten schrijven te vragen: 1. of toegestaan zou worden het leggen van een brug over de Waal; 2. of de gemeente vrij zal zijn in de keuze van de plaats voor het leggen der brug of dat deze op een bepaald punt zou moeten worden geslagen; 3. of eventueel op subsidie van het rijk kan worden gerekend.

Naar de meening van vele Raadsleden waren B. en W. in dit geval al te voortvarend. Men vreesde, dat een afwijzend antwoord op de derde vraag een zeer nadeeligen invloed zou hebben en achtte het ook beter met een uitgewerkt plan bij de Regeering aan te komen. Daarom vond het denkbeeld, de subsidie-aanvrage uit het schrijven weg te laten, veel ondersteuning. Ook moest, volgens verschillende sprekers, het benoemen van eene Raadscommissie de eerste stap zijn. Had deze commissie eenmaal de zaak volledig onderzocht en wist men, wat de Gemeente zelf zou kunnen doen, dan zou het tijd zijn zich met alle verkregen gegevens tot de Regeering te wenden.

Het voorstel van B. en W., om een schrijven aan den Minister te zenden, waarin alleen de eerste twee vragen gesteld waren, werd na een uitvoerig debat met nagenoeg algemeene stemmen aangenomen. Tegen stemde alleen de Heer Ivens, een van de voornaamste leiders der brug-beweging.

Over het tweede voorstel van B. en W. om de vraag naar een eventueele subsidie in het schrijven op te nemen, staakten de stemmen, zoodat het geheele voorstel tot de volgende zitting werd aangehouden. Blijkbaar vreesden vele leden, dat al te snel handelen in dit geval de zaak zou kunnen benadeelen.

Nederlandsch-Indische Kunst-tentoonstelling in den vreemde.

Vanwege het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd ons onlangs het volgende ter plaatsing toegezonden.

De boven verwachting gunstig geslaagde Nederlandsche kunsttentoonstelling, die in het jaar 1903 in het Kaiser-Wilhelm-Museum te Krefeld werd gehouden, is oorzaak, dat de Commissie van genoemd Museum het plan heeft opgevat, teneinde

deze tentoonstelling aan te vullen, in het voorjaar van 1906 eene Nederlandsch-Indische Kunsttentoonstelling te organiseeren. De overtuiging, dat de veelzijdige en interessante kunst der Nederlandsche koloniën nog op verre na niet in die mate bekend is en gewaardeerd wordt, als zij wel verdient, heeft vooral den doorslag voor dit plan gegeven.

Voorloopige besprekingen met Nederlandsche kunstvrienden en deskundigen op het gebied der Indische Cultuur, hebben de hoop opgewekt, dat deze tentoonstelling met even goed succes zal bekroond worden als de Nederlandsche tentoonstelling in 1903.

Wat den inhoud dezer tentoonstelling betreft, zoo is reeds met het oog op de groote verscheidenheid van het aanwezige materiaal en in verband met de plaatsruimte eenige beperking noodzakelijk. Het is niet het doel eene algemeene ethnografische tentoonstelling ter verduidelijking van het leven en de gebruiken der bewoners van Indië te organiseeren, evenmin een zuiver industriëel overzicht van de producten van het land te geven, doch uit de verschillende voortbrengselen, hoofdzakelijk uit die van vroeger tijd, een keuze te doen van voorwerpen, die door hunne artistieke waarde, hunne nationale eigenaardigheid, hunne schoonheid van vorm en kleur geschikt zijn, om belangstelling in breeden kring, vooral onder de kunstlievende bezoekers van het Museum, te wekken. Wij rekenen hoofdzakelijk op het bijeenbrengen van uitmuntende werken der Plastiek in steen, hout, ivoor en metaal (gedeeltelijk in afgietsels), verder op uit leder gesneden Wajangpoppen, gedreven en geciseleerd koperwerk, zwaarden, mooi van vorm, vrouwensieraden, oude voortbrengselen der batikkunst, die zich door patroon en kleur onderscheiden, weefsels eigenaardig van patroon, vlechtwerk, benevens andere voorwerpen van decoratief-artistieke waarde.

Wij hopen, dat onze plannen ook ditmaal van particuliere zijde zullen worden gesteund en rekenen in de eerste plaats op de hulp der eigenaars van geschikte voorwerpen in Nederland en in de Koloniën zelf. Buitendien worden behalve de kunstvoorwerpen uit particulier bezit ook verkoopbare voorwerpen voor de tentoonstelling aangenomen Het nog te vormen Nederlandsch Comité zal de taak op zich nemen, om zich met de verschillende eigenaars in verbinding te stellen en in overleg met ondergeteekende de voor de tentoonstelling geschikte voorwerpen uit te kiezen. Kosten zullen voor de exposanten uit hunne deelname niet voortvloeien, daar het Museum de transportkosten heen en terug, de kosten voor verzekering enz. betaalt. Alleen in verband met de kosten van verzending uit de Koloniën zullen bijzondere maatregelen moeten worden getroffen.

De tentoonstelling zal in de ruime goed verlichte zalen der bovenverdieping van het Kaiser-Wilhelm-Museum op doelmatige en aantrekkelijke wijze worden geschikt. Voor dit doel zal een artistiek aanplakbiljet worden ontworpen, dat in Nederland en Duitschland zal worden verspreid. De inhoud der tentoonstelling zal van deskundige zijde in eenen Catalogus worden samengevat, waarvan talrijke exemplaren aan Commissiën van Musea, geleerden, kunstvrienden enz. gratis zullen worden verzonden met de uitnoodiging aan deze tentoonstelling een bezoek te willen brengen. Eindelijk zal er voor gezorgd worden, dat door artikelen in vakbladen en couranten behoorlijk op de waarde en de beteekenis der tentoonstelling gewezen wordt.

Het valt zeker niet te betwijfelen, dat deze middelen er toe zullen bijdragen, om de Nederlandsch-Indische tentoonstelling in Krefeld tot eene gebeurtenis van beteekenis te stempelen. Vooral hopen en vertrouwen wij echter, dat tengevolge van deze tentoonstelling de algemeene belangstelling voor de Nederlandsche koloniën in wetenschappelijke, artistieke en industriëele kringen op verblijdende wijze zal toenemen. Wij zullen voor elk hulpbetoon, dat ons steeds nader tot dit gewichtige doel brengt, oprecht dankbaar zijn.

KREFELD, 15 December 1905.

Eerste Burgemeester der Gemeente Krefeld:
DR. OEHLER.

Directeur van het Kaiser-Wilhelm-Museum:
DR. DENEKEN.

Ingezonden stukken.

Het is, waarde Redactie, ongetwijfeld een bewijs voor Uw onpartijdigheid, dat gij nu reeds eenige weken geleden, hen, die voor de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst pleiten, aan het woord liet.

„Nestor heeft er u echter leelijk in laten loopen. Want het begin van zijn stuk is een vrijwel woordelijke navolging van de circulaire welke de heeren D. E. C. Knuttel te 's-Hertogenbosch en J. Verheul Dzn. te Rotterdam aan de leden der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zonden, ik geloof in 1883. En wie heeft niet in het slot aanstonds het slot der bekende redevoering „Ons vak, ons loon en ons lot", door den heer J. H. Leliman omstreeks 1880 gehouden, herkend?

Ik behoef „Nestor" dan ook niet in ernst te nemen. Of hij is zóó arm aan denkbeelden, dat hij met die van anderen te koop moest gaan loopen, óf hij heeft zich een scherts veroorloofd, die ik echter, nu het een zóó belanrijke zaak geldt, met het volste recht als *ongepast* mag beschouwen.

Zeker niet als grap bedoeld was, wat het ongenoemde lid der Maatschappij in een uwer vorige nummers schreef onder het opschrift „Bouwkundig leven". De man is blijkbaar ter goeder trouw.

Maar grappig is het toch in het jaar 1906 te lezen: „De Maat-chappij kan slechts groeien en bloeien, wanneer zij „esprit de corps" aankweekt. Haar leden moeten beseffen, dat die geest hun hoogste doel moet zijn".

Corpsgeest, door dik en dun met anderen medegaan, niet uit overtuiging, maar alleen uit „esprit de corps" . . . . . dat zou het hoogste doel moeten zijn voor een lid der Maatschappij, om na te streven!

Och kom, naamloos lid, laat naar u kijken! Als uwe medeleden denken zooals gij, dan moet het in de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst er treurig uitzien.

Gij schrijft heel kalmpjes dat op de vergadering te Maastricht „gehandeld *schijnt* in strijd met de wet". Maar, eilieve, naamloos lid, hebt gij dan van die wet zóó weinig kennis? En als gij er zóó weinig kennis van hebt, leest gij dan geen dag- of weekbladen? Alleen daardoor zou men zich kunnen verklaren, dat gij niet beseft, welke ernstige vergrijpen tegen de wet der Maatschappij te Maastricht zijn gepleegd.

Doch dan hadt gij ook niet over dingen moeten

schrijven, waar gij blijkbaar geen verstand van hebt. „Wat zou er van ons lieve Vaderland (*met groote* V!) terecht komen", vraagt gij „indien onze soldaten gingen bedillen, wat door onze generaals (*waarom geen groote* G?) wordt gedaan"?

Beschouwt gij u zelf en uwe medeleden dan als soldaten, die slechts blindelings de bevelen, die van het Hoofdbestuur uitgaan, hebben op te volgen? Dat zou wat moois zijn. Neen, het zijn vrije mannen, die zelf hun Hoofdbestuur hebben gekozen, en die dat ook weer op zij kunnen zetten, wanneer zij er niet langer van gediend zijn.

De leden der Afdeeling Amsterdam, die de motie aannamen welke „de steen werd, die een lawine tengevolge kan hebben", waren heusch niet zulke slechtaards, als gij ons nu wilt doen gelooven, o naamloos lid! Zij hebben op het beleid van den voorzitter, de heer Ed. Cuypers slechts in zooverre aanmerking gemaakt, dat zij het in hem afkeurden, dat hij te Maastricht de wet niet beter heeft gehandhaafd. Zijn zij daarom „inbrekers" in het gebouw der Maatschappij, zooals gij ze noemt? Gij schijnt te meenen, dat zij een „pak slaag" verdiend hebben.

Het is heel mooi, om, na een feestelijken maaltijd met een beker schuimenden wijn in de hand, uit te roepen: „Laten wij ons als één man om onzen voorzitter scharen". Doch in een ernstig artikel heeft zulk een uiting veel van bombast.

De voorzitter heeft voor de Maatschappij slechts dan waarde, wanneer in hem als het ware haar ziel belichaamd is. Doch in dit geval was dit zeker niet zoo, o naamloos lid!

Gij geeft de afdeelingen Haarlem en Utrecht lof omdat zij het Hoofdbestuur zoo braaf hebben gesteund. Doch weet gij dan niet, hoe gemakkelijk het is, op alles „ja en amen" te zeggen? De jabroers zijn in de Maatschappij altijd, als overal, talrijk. Het is zoo gemakkelijk, en zoo politiek tevens, om het altijd en overal met iedereen eens te zijn.

Zie, naamloos lid, dit was wat ik op mijn hart had. Ik ben het *niet* met u eens, dat de positie van het Hoofdbestuur ongeschokt is. De stemming, die dit voorjaar gehouden zal worden, zal dit bewijzen.

VERITAS.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. In de beide groote traphallen, die in het Rijksmuseum naar de eerehal voeren, zijn de hooge boogramen thans voorzien van fraaie gebrande glazen met de namen en geslachtswapens van „Stichters" en "Schenkers".

In de bovengedeelten ziet men de wapens van de stichters: Gogel, Koning Lodewijk, Koning Willem I en Mr. S. van Houten.

De schenkers, wier namen op enkele na door familiewapens werden vergezeld, zijn de volgende: Jhr. van Swinderen, De Witte van Citters, Snouckaert van Schauburg, Des Tombe, D. Franken Dz., Douair, Van Lynden van Pallandt, van de Poll, De Clercq, Royaards, Jhr. Mr. van den Velden, Willink van Bennebroek, Dupper, Beels—Van Loon, Douair, Insinger—Van Loon, Douair, Winter Bicker, Balguerie van Rijswijk, Van der Hoop, Liotard, Jhr. Six van Hillegom, Van Eeghen, Bredius, van Lennep, Baron van Spaen van Biljoen.

Deze ramen zijn vervaardigd, het eene door den heer J. W. le Nobel, te Amsterdam, het andere door de firma Nicola, te Roermond.

Ook aan den voorkant, boven de beide ingangen, zijn vier kleinere gekleurde ramen aangebracht, vervaardigd door den heer J. L. Schouten, te Delft. Zij vertoonen vrouwenfiguren, als allegorieën van schilderkunst, bouwkunst, beeldhouwkunst en muziek.

— Het bestuur der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam heeft aan de verzameling afgietsels in het Rijksmuseum te Amsterdam ten geschenke aangeboden de reproductiën in gips van twee fraaie grafzerken in de kerk der Ned. Herv. Gemeente te Abbenbroek.

De eene zerk bedekt het graf van Boudewijn Albout, die in 1641 stierf. Hij is afgebeeld in harnas, knielende voor zijn beschermheilige, Johannes den Evangelist. Het opschrift luidt: hier leit begrave bouwe albout die starf int jaer ons heeren MCCCC ende LXI (in gothische letter).

De andere geeft de gekoppelde wapens te zien van Claas van Abbenbroek (uit het geslacht Hart van der Woert) en van zijn echtgenoote Maria van Egmond van den Nijenburg. Deze zerk dagteekent uit omstreeks 1640.

— Uit Muiderberg schrijft men aan het N. v. d. D.:

Onze badplaats leed reeds sedert jaren onder den druk van strandafneming door stormen en woestheid der Zuiderzee. Vele pogingen en besprekingen om beterschap in dezen onhoudbaren toestand te brengen, leidden tot heden niet tot resultaat. Op krachtig initiatief van onzen burgemeester, den heer J. L. de Raadt, zijn thans, onder medewerking van den dijkgraaf van de zeesluis en den hoofdopzichter der genie, zeer uitgebreide opmetingen gedaan om een strandmuur te plaatsen, waardoor alle gevaren onzer kust zullen worden geweerd. De geheele onkosten zijn, naar onze inlichtingen luiden, begroot op nog geen f 100.000. Eene kleinigheid voorwaar, bij een dergelijk groot belang. Zijn wij juist ingelicht, dan zullen de werkzaamheden spoedig aanvangen.

MIDDELBURG. Dezer dagen had alhier een vergadering plaats van de commissie, die zich gevormd heeft voor de tentoonstelling van goud- en zilverwerk, uit Zeeland of op Zeeland betrekking hebbende, die den aanstaanden zomer te Middelburg zal worden gehouden.

Mededeeling werd gedaan van de reeds ontvangen toezeggingen, tot het afstaan van voorwerpen voor de expositie. Wij vermelden daarvan de volgende:

Van gemeentebesturen: van Goes: verschillende gildeplaten, zegelstempels, enz.: St. Maartensdijk: beker en schaal van 't aldaar bestaan hebbende gilde, uit het eind der 16de eeuw; Zierikzee: drinkschaal uit de 16de eeuw; Domburg: gedreven zilveren beker; Arnemuiden: zilveren beker, schilden en stadszegel.

Van de handboogschutterij St. Sebastiaan te Yerseke: zilveren bekers, vogel met keten; van het handboogschuttersgilde St. Sebastiaan te Middelburg: verguld zilveren keten met vogel; van het schuttersgilde te 's-Gravenpolder: zilveren vogel met keten; van dat te Hontenisse: diverse zilverwerken.

Van de Waalsche gemeente te Middelburg: avondmaalzilver en doopbekken; van de Engelsche gemeente aldaar: idem; van de Israëlietische gemeente: zilveren siertorens, enz.

Voorts een aantal toezeggingen van particulieren, waaronder: van mevrouw de wed. Snijders te 's-Gravenhage van twee gilde-bekers van Veere; dr. Van Dalen te Ermelo: drinkhoorn van 't St. Jacobsgild te Sluis; van jhr. mr. De Jonge van Ellemeet te Zierikzee: verguld zilveren ordeketen met teeken, door Lodewijk XIV aan een heer van Stavenisse verleend.

Dit is echter nog slechts een eerste opgave, daar men met verscheidene andere corporaties nog in onderhandeling is over het afstaan van belangrijke stukken.

Bij particulieren te Middelburg zal voorts nazoek worden gedaan naar zilveren of gouden voorwerpen, die historische of kunstwaarde hebben en die de bezitters eventueel zouden willen afstaan.

Er werd nog besloten te trachten een waarborgfonds te vormen van f 3000. (M. C.)

ZUTPHEN. Bij de binnenrestauratie onzer St. Walburgskerk zijn tegen het westelijk gewelfveld van het middenschip muurschilderingen gevonden.

Het veld is door diagonaal gestelde ribben in zes schelpen verdeeld: twee groote en vier kleine. Op alle zijn bloem- en bladmotieven aangebracht, bij de kleine rijzen daaruit phantastische mannenfiguren, terwijl op de groote behalve die motieven wapens zijn geschilderd. Het schilderwerk, hoofdzakelijk in groene, rood en gele kleuren

uitgevoerd, is klaarblijkelijk van omstreeks het midden der 16de eeuw.
Er schijnt ander werk onder te zitten.

— De heer E. J. Baron van Pallandt van Keppel, te Laag-Keppel, heeft aan het Gemeentebestuur van Doesburg toezegging gedaan van f 1000 voor de eventueel te bouwen vaste brug over den IJsel.
Zooals men weet heeft de gemeente Doesburg indertijd voor dat doel een legaat van wijlen den heer A. Ver Huell ontvangen van ongeveer f 70.000, en een proces met de gemeente Arnhem over een deel daarvan gewonnen.

UTRECHT. In een onlangs gehouden vergadering van de vereeniging Utrechtsche Industrie- en Huishoudschool werd besloten tot stichting van een gebouw voor onderwijslokalen en in aansluiting daarmede tot eene geringe verbouwing der bestaande school.
Voorts werd het bestuur o.m. gemachtigd tot het aangaan eener nieuwe geldleening tot een bedrag van hoogstens f 44.000.

ARNHEM. B. en W. stellen den Raad voor een bedrag van f 622.000 beschikbaar te stellen voor den bouw eener electrische centrale. Dit bedrag is f 120.000 hooger dan het door den Raad toegestane bedrag.

NIJMEGEN. Met 13 tegen 12 stemmen heeft de raad van Nijmegen besloten, geldelijken steun van het Rijk te vragen voor een brug over de Waal, en daartoe een commissie van drie leden naar den minister van Binnenlandsche Zaken af te vaardigen.
Daarna werd het rioleeringsplan vastgesteld, waarbij de beerputten worden afgeschaft. De kosten van aanleg zijn geraamd op f 464.000 en de jaarlijksche kosten op f 42.340, waarvan de helft zal worden gedekt door een rioolbelasting. Voorts is nog f 100.000 noodig voor rioleering van het gebied Hees, d. i. voor exploitatie, rente enz. f 10.140 's jaars.
Nadat nog besloten was, het werk in eigen beheer uit te voeren, bracht de heer Blok, onder applaus, hulde aan B. en W. en vooral aan den burgemeester voor dezen gewichtigen arbeid.

HAARLEM. De heer A. W. Weissman heeft bij den gemeenteraad van Haarlem een nieuw adres ingediend, met het aanbod, onder het stellen van solide borgen, een nieuw Stedelijk Museum te bouwen voor f 200.000.

Personalia.

— De heer J. L. Springer, architect te Amsterdam, is met 1 Mei benoemd tot directeur van de Teekenakademie te 's-Gravenhage.

— Tot tijdelijk opzichter van Delfland, standplaats Vlaardingen, is benoemd W. Flipse, bouwkundige te Westkapelle.

— Te Arnhem is overleden de heer A. C. Broekman, hoofd-ingenieur bij de Staatsspoorwegen. Broekman bouwde o.a. de brug bij Westervoort.

— Op de voordracht voor directeur der gasfabriek te Schagen (N.-H.) zijn alfabetisch geplaatst de heeren: G. V. Andriessen te Hilversum, K. K. Brink te Winschoten en W. J. Smit te Almeloo.

De heer F. A. J. Heemskerk, gemeente-opzichter te Hillegom, heeft tegen 1 Maart ontslag aangevraagd.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter over de Gemeentewerken, te Aalten. Verzoekschrift vóór 1 Maart a.s. in te zenden bij den Burgemeester. (1)

— Chef-Gasmeester, aan de Gemeente-Gasfabriek te Hulst, jaarwedde f 700, met vrije woning, vrij gas en cokes en emolumenten. Sollicitatiën in te zenden vóór 24 Februari e.k., ter Gemeente-Secretarie te Hulst. (1)

— Bouwkundig Teekenaar voor korten termijn. Salaris f 150 per maand. Adres onder No. 4042 aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Bouwkundig-Opzichter-Teekenaar. Aanvangssalaris f 100. Brieven onder lett. Q 51 aan den kantoorboekhandel Blikman en Sartorius, Rokin 17, Amsterdam. (1)

— Aankomend Teekenaar bij de firma Geveke & Co. te Amsterdam. Alleen schriftelijke offerten. (1)

— Directeur der Stadsreiniging, te Amsterdam. Jaarwedde van f 3000 tot f 5000. Zich bij gezegeld schrijven tot B. en W. te wenden vóór 1 Maart 1906. (1)

— Adjunct-Inspecteur bij het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam. Zie adv. in dit nummer. (1)

— Directeur der Gemeentewerken te Vlaardingen. Zie adv. in dit nummer. (2)

— Directeur, aanvangsjaarwedde van f 1800 en een Leeraar in het timmeren, tijdens den bouw met het dagelijksch opzicht belast, op eene jaarwedde van f 800, eventueel ook leeraar aan de avondteekenschool, op eene jaarwedde van f 800, aan de te stichten ambachtschool voor de Hoeksche-Waard te Oud-Beierland. Stukken voor 1 Maart a. s. aan den Secretaris J. Bouwman te Oud-Beierland. (2)

— Werktuigkundige op een Metaalwarenfabriek, ook voor eenige administratieve werkzaamheden. Brieven onder No. 2906 a. h. bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Electro-Techniker voor hulp bij het ontwerpen en begrooten van installaties. Aanvangssalaris f 70.— à f 100.— per maand bij H. Doijer & Co. Ingenieurs, Rotterdam. (2)

— Onderwijzer in het Smeden tevens voor Onderwijs in het Vakteekenen aan de Ambachtschool te Goes aanvangsalaris f 700, met vijfjaarlijksche verhoogingen van f 50. (Verplichte deelneming in de verzekering) voorloopig voor één jaar, tevens Onderwijzer in het Vakteekenen aan de avondschool, tractement f 175, stukken voor 18 Februari 1906 bij den Directeur den Heer A. D. F. van der Wart, te Goes. (2)

— Teekenaar en een Leerling-Teekenaar op een Electrotechnisch Bureau. Brieven onder No. 7311, a/h. Adv.-Bur. „de Residentie", Veenestraat 2, den Haag. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

24 Bouwk. Opz.-teek.,	20—44 j.,	f 50—	f 100 's maands.
3 Bouwk. Opz.-Uitv.,	28—45 j.,	f 75—	f 90 's maands.
3 Waterb. Opz.	26—38 j.,	f 80—	f 100 's maands.
6 Werktuigk. Teek.,	21—28 j.,	f 40—	f 90 's maands.
3 Opz. Techn.	25—39 j.,	f 80—	f 100 's maands.
4 Electrotechniker.	21—30 j.,	f 40—	f 100 's maands.
2 Scheepsteekenaars	22—28 j.,	f 50—	f 90 's maands.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdragers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 24 FEBRUARI 1906. No. 8.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

JACOBUS VAN LOKHORST.

Het is nog geen drie jaren geleden, dat op luisterrijke wijze het 25-jarig ambtsjubileum gevierd werd van den man, wiens naam thans in een rouwrand hierboven staat. Toen werd hem van verschillende zijden toegewenscht, dat het hem gegeven zou mogen zijn, zich nog tal van jaren te wijden aan zijn omvangrijken werkkring en thans hebben vele der vrienden en vereerders, die getuigen waren van de huldebetooging, zijn stoffelijk overschot naar de laatste rustplaats gebracht.

Een uitgelezen gezelschap was Dinsdag 20 Februari vereenigd in de wachtkamer der begraafplaats Nieuw Eijk en Duinen, om den overledene de laatste eer te bewijzen. Hoofdambtenaren, hoogleeraren, bouwmeesters, het geheele personeel van het bureau voor de Rijksgebouwen van Onderwijs, enz. en meer belangstellenden hadden het noodweer getrotseerd om dezen treurigen plicht te vervullen en ongetwijfeld zou de belangstelling nog veel grooter geweest zijn, wanneer de door den storm opgezweepte elementen niet velen hadden weerhouden zich in de open lucht te wagen.

Onder een dak van aaneengesloten regenschermen schaarden de aanwezigen zich rondom de geopende groeve en toen de kist daarin was nedergelaten en tal van prachtige bloemkransen en palmtakken daar bij nedergelegd waren, nam de referendaris, Chef der afdeeling Kunsten en Wetenschappen van het Departement van Binnenlandsche Zaken, de heer J. A. Royer, het woord, om namens den Minister van genoemd Departement hulde te brengen aan de nagedachtenis van den verdienstelijken ambtenaar en talentvollen bouwmeester.

De heer Royer zeide ongeveer het volgende:

De Minister van Binnenlandsche Zaken, tot zijn leedwezen door ambtsbezigheden verhinderd op deze plaats tegenwoordig te zijn, heeft mij opgedragen, een kort woord te spreken, om te getuigen, hoezeer het heengaan van den hoogst verdienstelijken ambtenaar, die hier te ruste is gebracht, ook van Regeeringswege wordt gevoeld en betreurd.

Hoe droevig deze opdracht ook moge zijn, zij wordt door mij op hoogen prijs gesteld, omdat zij mij de gelegenheid geeft, aan mijn gevoelens van achting en warme waardeering uiting te geven, tegenover iemand, waarmede ik het voorrecht heb gehad, in mijn ambtelijken werkkring gedurende 14 jaren bijna dagelijks samen te werken, en te

mogen getuigen, dat hier een man is heengegaan van talent, van groote gaven, van ongemeene werkkracht en, last not least, van karakter. Een man daarbij aan wien ons land veel te danken heeft.

Van Lokhorst was, wat zijn aanleg en aangeboren talenten betreft, een Zondagskind. Zonder universeele opleiding genoten te hebben, was hij autodidact in den goeden zin van het woord. Met groote weetgierigheid bezield, las en zag hij veel, en zijn scherpe geest, geleid door een aangeboren schoonheidsgevoel, wist het kaf van het koren te scheiden en hem te ontwikkelen tot een architect van groote gaven, die in de gebouwen, door het Departement van B. Z. in de laatste 25 jaren tot stand gebracht, een vorm heeft weten te leggen, die als type van nationale bouwkunst zeker in de toekomst in eere zal blijven.

Maar ook in ander opzicht blonken zijn groote verdiensten als architect uit. Omvangrijker, en uit hun aard meer uiteenloopende opdrachten, dan aan van Lokhorst gegeven werden, zijn wel niet denkbaar. In de dagbladen werd dezer dagen reeds hiervan een resumé gegeven en ik behoef er dus niet op terug te komen. Alleen wil ik wijzen op de menigvuldige stichtingen ten behoeve van het onderwijs onder zijne leiding tot stand gebracht. Hierbij kwam zijn helder verstand, zijn scherpe blik en zijn groot aanpassingsvermogen in hooge mate aan den dag.

Meermalen werden, alvorens de plannen werden ingediend, door hem met de betrokken Hoogleeraren reizen in het buitenland gedaan tot het bezichtigen van gelijksoortige instellingen. Nu eens moest, als bij ziekenhuizen of ziektekundige laboratoria, de nadruk vallen op de nieuwste hygiënische eischen, dan weder, als bij technische inrichtingen, op de eischen der nieuwste vorderingen op technisch gebied, en ik kan getuigen, dat door de specialiteiten niet één's, maar meermalen bewondering werd uitgesproken over het doorzicht en de buitengewoon snelle bevattelijkheid, waarmede van Lokhorst, die uit den aard der zaak op zoo speciaal gebied leek was, de te stellen eischen begreep, en in een ontwerp wist te belichamen.

En wat het samenwerken met dezen begaafden man zoo buitengewoon aangenaam en vruchtdragend maakte, was de bij hem volkomen afwezigheid van *zelfoverschatting*. Hij verdroeg gaarne kritiek, zij was hem zelfs aangenaam.

Wat hij leverde, was nooit vluchtig daarheen geworpen, doch steeds de vrucht van gezette bestudeering, doch zijn meening ontaardde nimmer in stijfhoofdigheid en zonder eenige valsche schaamte gaf hij haar — als het pas had — prijs voor beter — mits van dit betere overtuigd.

De werkkracht en energie van v. L. waren buitengewoon. Zijn vlugge geest leende zich tot snel arbeiden en werken was zijn lust; maar zelfs in de laatste jaren, toen de kwaal, die hem thans na lang lijden, heeft neergeveld, reeds zijn lichaam begon te sloopen, was het bewonderenswaardig te zien, hoe de geest weigerde, zich door het lichaam aan banden te doen leggen. Tot voor een tiental dagen, lichamelijk reeds geheel gebroken, hield hij de leiding van zijn bureau in handen en toen eindelijk de pen aan zijn hand moest ontglippen, was het pijnlijk te zien, hoe noode hij moest berusten in het feit, dat de sterke geest het zwakke lichaam niet langer vermocht te beheerschen. Waarlijk, van *hem* kan gezegd worden „dat hij heeft gewerkt, zoolang het dag was".

En eindelijk zijn karakter. De adviezen van v. L. waren steeds rond, open, eerlijk en recht door zee. Zij waren steeds *zoo*, dat een Minister ze met volle gerustheid en vertrouwen kon beoordeelen. Hij stelde voor, wat hij volgens zijn overtuiging meende te moeten voorstellen, doch *wat* hij voorstelde, stond duidelijk daar neergeschreven, en nimmer behoefde een Minister te vreezen, dat wellicht *tusschen* de regels nog iets te zoeken ware. Hij was *eerlijk* en *waar*.

Een man van talent en groote gaven, van ongemeene werkkracht en van karakter is met Van Lokhorst heengegaan, een kracht, die aan het Dep. van Binnenl. Zaken noode gemist zal worden en waarvan het verlies diep zal worden gevoeld, een voorbeeld voor de onder hem gediend hebbende ambtenaren, een man, die bij het Departement in hooggewaardeerd aandenken zal blijven.

Na zijn werkzaam en dikwijls moeitevol leven zij hem thans de eeuwige rust gegund. Hij ruste in vrede!

Zoo eindigde de heer Royer zijn rede, die den indruk maakte uit het hart gesproken te zijn en meer dan de vervulling van een officieelen plicht.

Zeer zeker kan dit ook gezegd worden van de afscheidsgroet door den heer J. H. A. Haan, Administrateur van het Rijksbouwkundig Bureau, als oudste in dienstjaren, namens de ambtenaren gebracht aan den diep betreurden chef, aan den man dien zij, zonder uitzondering, hebben leeren hoogachten en liefhebben, aan den man van wien kan getuigd worden dat hij gewerkt heeft, zoolang het dag was, en die hen in alle goeds is voorgegaan.

Met zijne hem aangeboren talenten heeft hij weten te woekeren, dit bewijzen de schoone en degelijke door hem in den lande gestichte gebouwen, waarvan eene opsomming te veel zou zijn om hier op deze plaats te vermelden.

Niettegenstaande de vele beslommeringen aan zijnen veel omvattenden arbeid verbonden, had hij immer een vriendelijk, een geestig woord voor ieder zijner ambtenaren over. Dat ook de Hooge Regeering zijne groote verdiensten op prijs wist te stellen, is gebleken uit zijne benoeming tot Ridder in de Orde van den Nederlandschen Leeuw.

Nog levendig staat het ons voor den geest hoe ongedwongen en hartelijk hij ons heeft toegesproken, bij de herdenking van zijn zilveren ambtsfeest op 1 April 1903, toen hij, zoowel door mannen van rang en stand in den lande als door ons op de meest eervolle wijze werd gehuldigd.

Zeer veel is door hem tot stand gebracht en nog veel had hij kunnen doen, ware het niet dat de sleepende ziekte, die zijn krachten ondermijnde, nog sneller een einde aan zijn nuttig en welbesteed leven maakte, dan te verwachten was.

Wij misgunnen u die rust niet, zoo eindigde de heer Haan, en roepen u hartelijk toe: rust zacht, hooggeachte chef.

Namens het Bestuur der 's-Gravenhaagsche Ambachtsschool sprak daarna nog de heer G. W. Valken, secretaris van dat bestuur. Er op wijzende, dat de overledene een reeks van jaren Lid van het bestuur der Ambachtsschool geweest was, bracht spreker in herinnering, hoe van Lokhorst zich steeds beschikbaar gesteld had zijn krachten te geven voor de belangen der school. In den kring van het be-

Jacobus van Lokhorst.

8 Juni 1844 — 16 Februari 1906.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER".
41ste Jaargang, No. 8.

stuur werd hij hooggeacht en gewaardeerd om de helderheid zijner adviezen, de bereidwilligheid, waarmede hij die gaf en de aangename verhouding, waarin hij tot zijn mede-bestuurderen stond.

Wel belette zijne ziekte hem in den laatsten tijd zich geheel te geven, toch was een beroep op hem ook toen nimmer vergeefsch. Hij laat dus een ledige plaats achter, die moeilijk kan worden aangevuld. Nevens de krans, die het bestuur legde op zijne kist, stelt het er dus prijs op een woord van erkentelijkheid te spreken voor de diensten, door den waardigen overledene aan de Ambachtsschool bewezen. Zijne nagedachtenis blijft ook daar in aangename en dankbare herinnering.

Dr. Schmeltz, directeur van het Ethnographisch Museum te Leiden, herdacht den overledene als vriend, die hem in moeilijke tijden met raad had bijgestaan.

De oudste zoon van den overledene dankte, namens de geheele familie, die bij de droevige plechtigheid tegenwoordig was, voor de eer, zijn vader bewezen.

Mocht de hulde, voor drie jaren aan van Lokhorst gebracht, welverdiend heeten, de woorden van waardeering aan zijn graf gesproken, al heeft hij ze niet meer kunnen hooren, zij kwamen hem toe.

Een karakteristieke figuur is met hem uit den kring der Nederlandsche bouwmeesters verdwenen, een voorbeeld tevens wat eigen studie en onvermoeide arbeid vermogen, een voorbeeld, hoe een veelzijdige ontwikkeling ook zonder academische opleiding verkregen kan worden, waar talent en wilskracht samenwerken.

Men behoeft slechts het bij gelegenheid van zijn 25jarig jubileum hem aangeboden gedenkboek te doorbladeren, om een denkbeeld van die veelzijdigheid, gepaard aan degelijkheid, te verkrijgen. Geen wonder ook, dat van Lokhorst door zijn ambtenaren hoog vereerd werd; menigeen heeft hij door zijn voorbeeld den weg gewezen, op veler ontwikkeling heeft hij grooten invloed uitgeoefend, een invloed, die ook nog zal nawerken.

Maar ook wanneer de herinnering aan zijn persoonlijkheid op den achtergrond zal zijn getreden, zullen zijn talrijke werken, over het geheele land verspreid, nog in een verre toekomst spreken tot het nageslacht.

SAXA LOQUUNTUR.

LEIPZIG.

Leipzig is bekend als zetel van het Duitsche Reichsgericht, als de plaats, waarbij, in 1813, Napoleon werd verslagen, als stad van handel en als stad van muziek. Ook de hoogeschool heeft er een goeden naam.

Ondanks dit alles wordt het toch door toeristen niet veel bezocht, die liever naar Dresden gaan, dat meer een stad van weelde is. Doch wie een bezoek aan Leipzig brengt, zal zich daarover niet beklagen, vooral niet, wanneer hij tot de beoefenaars der bouwkunst behoort. In 1805 had Leipzig 30.000 inwoners, nu telt het er 500.000.

Leipzig is een welvarende stad, dat ziet men aanstonds. En die welvaart spruit niet slechts voort uit handel en nijverheid. De gemeente is eigenares van 4000 hectaren vruchtbaar land in Saksen, wat haar, door de inkomsten, die zij er van trekt, tot een der rijkste steden van Duitschland maakt.

De stad is in de laatste jaren zeer uitgebreid, wat zij met anderen gemeen heeft. Doch niet overal zijn de nieuwe wijken zoo smaakvol aangelegd en met mooie gebouwen bezet als hier. Een uitgestrekt net van electrische tramwegen verbindt die wijken met elkander en met het hart der stad, waar de huizen, meest in de 16e, 17e en 18e eeuw gesticht, groote binnenplaatsen hebben, die aan het zonnig zuiden doen denken.

Slechts de stations van Leipzig, vuile, oude gebouwen, vallen uit den toon van het geheel. Een flink centraal-station zou geen weelde wezen.

Het tegenwoordige middelpunt der stad is de Augustusplatz, een zeer groot langwerpig plein, dat wat kaal is en misschien te uitgestrekt voor de overigens monumentaal opgevatte gebouwen, die het insluiten.

Aan de Oostzijde zien wij het Postkantoor, omstreeks 1840 in den „Romantischen" stijl van Gaertner gebouwd en nu in zijn Münchensche architectuur niet minder leelijk dan de Maximiliaanstrasse der Isarstad.

Het schijnt, dat men te Leipzig vroeger veel met de kunst van München op had. Want in 1858 liet men Ludwig Lange van daar komen om aan de zuidzijde van het plein het museum te bouwen, met zuilen, frontons, acroteriën, kortom met alles, wat de klassieken gemaakt hadden. Ludwig Lange behaalde den eersten prijs in den eersten wedstrijd voor een nieuw Rijksmuseum te Amsterdam, dat men „Museum Willem I" wilde doopen. Men stelde zich voor, tusschen 15 November 1863 en 30 Maart 1864 den eersten steen te leggen, waarvan echter niets kon komen, omdat men van de benoodigde som nog geen zesde bijeenkreeg.

Ludwig Lange was een klassiek bouwmeester. De tweede prijs werd toegekend aan P. J. H. Cuypers, te Roermond, die een Gothisch ontwerp had ingezonden. Toen ontbrandde voor het eerst in Nederland de strijd tusschen Klassicisme en de Gothiek.

Was het „Museum Willem I" tot stand gekomen, dan zou het zich vertoond hebben als dat te Leipzig. Maar de wensch van J. A. Alberdingk Thijm kwam in vervulling en „Nederland bleef bewaard voor een nieuwe begiftiging met Romeinsche Pantheons en Grieksche Tempelfronten".

Het Museum te Leipzig is in 1886 door Hugo Licht verbouwd. Bij die verbouwing is het hoofddoel geweest, een inrichting te verkrijgen, die toelaat, al naar behoefte, de zalen grooter of kleiner te maken, wat het ideaal van den toenmaligen directeur was. Navolging zal dit voorbeeld zeker niet vinden, want het effect is zeer teleurstellend. En daar aan een betere verlichting der oude zalen te groote bezwaren verbonden waren, had men verstandiger gedaan, het gebouw maar te laten, zooals het was. Vooral aan onnoodige versiering is bij de verbouwing veel geld besteed.

Om Max Klinger's „Beethoven" te zien, moet men 3 Mark extra betalen, wat de „Klinger-Gemeinde" er graag voor over heeft. Mij kwam deze schepping geheel en al mislukt voor. Het denkbeeld, om Beethoven naakt, met een kleed over de beenen

in een zeer rijken zetel te plaatsen en dan door velerlei afwisseling in het materiaal der onderdeelen naar een soort polychromie te streven, kon alleen in het brein van een Duitscher opkomen. „*Beethoven in der Badewanne*" zegt het volk, dat daardoor een vernietigende kritiek op dit in Duitschland door „*snobs*" zoo hooggeprezen werk levert.

De cartons van Cornelius, Overbeck, Schnorr von Carolsfeld en Schwind kunnen een Hollander zeker niet in verrukking brengen. Menzel als schilder is eenvoudig verschrikkelijk (*Ce en deplaise* 's mans bewonderaars), en dat ook Lenbach mij koud liet, ligt zeker aan mijn smaak, die mij zelfs Böcklins „Toteninsel" een chromolithografie deed vinden.

In de zalen der moderne Duitschers werd het mij wee om het hart. Gelukkig dat een kleine maar uitgezochte verzameling van 17e eeuwsche Nederlanders wat vergoeding gaf.

Vóór het museum ziet men een groote fontein, in 1886 gemaakt en blijkbaar op die van Rome geinspireerd. Maar tusschen Bernini en Ungerer liggen twee eeuwen en wat op de Piazza Navona past, is daarom nog niet te Leipzig op zijn plaats.

Links van dit klassieka werk staat het Verzekerings-gebouw van Berlage, in Nederland door afbeeldingen genoegzaam bekend. Op die afbeeldingen is echter van de omgeving niets te zien, en daarom werkt de Nieuw-Nederlandsche Schepping veel verrassender, dan men denken zou. De architectuur is vrij wel dezelfde als te Amsterdam aan het Sophiaplein of in den Haag achter de Groote Kerk. Doch terwijl zij in de hoofd- en in de hofstad van Nederland een omlijsting heeft, die haar niet al te zeer uit den toon doet vallen, maakt zij te Leipzig aan het groote plein met zijn klassieke gebouwen den indruk van „een oliekoek in een treurspel". Verzekerings-maatschappijen laten gebouwen oprichten om reclame te maken, om de aandacht op zich te vestigen. Dit doel is te Leipzig volkomen bereikt. Doch Berlage's kunst is te Nederlandsch, trots haar aan den vreemde ontleende elementen om in Duitschland te kunnen voldoen.

Tegenover Berlage's werk staat het door Schinkel gebouwde Augusteum, dat minder Grieksch is, dan men van dien meester zou verwachten. En daarnaast verheft zich de Pauliner-kirche, een werk uit de middeleeuwen, echter van buiten en van binnen zoo grondig gerestaureerd, alsof het voor een paar jaar nieuw gebouwd was.

Klassiek is weer het Neue Theater, tegenover het museum. De kolonnades en frontons konden van Schinkel of van een zijner leerlingen afkomstig wezen.

Aan de Westzijde van den Augustusplatz begint de Grimmaïssche Strasse, de Kalverstraat van het oude Leipzig. Zij brengt ons naar de Nicolaïstrasse, waar zich het oudste bedehuis der stad, de Nicolaï-kirche vertoont. Men zegt, dat deze reeds in 1017 heeft bestaan, doch in haar tegenwoordigen staat vertoont zij de vormen van het begin der 16e eeuw, althans van buiten, waar zij gerestaureerd is. Men bezoekt de kerk, om het orgel te hooren, dat een der voortreffelijkste van Duitschland is. En dan vertoont zich het interieur als een werk uit de tweede helft der 18e eeuw. Het maakt een pikant effect en ik bewoaderde den smaak, waarmede de kunstenaars uit den pruikentijd dit werk der middeleeuwen in hun geest hadden weten te veranderen. Tot dusver heeft geen restaurator het interieur „hersteld", wat ook zonde en jammer zou wezen.

De Nicolaï-strasse brengt ons naar den Brühl, waar wij de groote huizen zien staan, die voor het oude Leipzig zoo karakteristiek zijn. Rijke achttiende eeuwsche architectuur versiert soms de gevels. Vooral die op den hoek der Katharinenstrasse verdient de aandacht. In het huis daartegenover werd Richard Wagner geboren, wat verder woonde Kätchen Schönkopf, een der vele dames waar Goethe een goed oogje op had.

Links gaande komen wij aan de Matthäi-kirche, laat-Gothisch en gerestaureerd en aan de vermaarde Thomas-kirche, die geheel en al in Laat-Gothischen trant . . . . vernieuwd is! Die vernieuwing geschiedde ter eere van Johann Sebastian Bach, die „Cantor" der Thomas-Kirche geweest is, en wien men ook vóór de kerk een gedenkteeken heeft gesticht. Mij echter ware het liever geweest, als ik de *oude* kerk had kunnen binnengaan. Men weet blijkbaar te Leipzig met het geld geen raad en het blijven nog altijd sterke beenen, die de weelde dragen kunnen.

Ook Leibnitz heeft naast de Thomaskirche zijn standbeeld, dat voor een Duitsch werk nog al dragelijk zou zijn, indien het een beter voetstuk had en niet door een popperig hekje omgeven werd.

Hier in de buurt vindt men het „Thüringer Hof", nen zeer eigenaardig bierhuis, waar men voor weinig geld goed kan eten en drinken. Het is zoo iets als de „Port van Cleef" te Amsterdam, maar meer kelderachtig en met de „oud-Duitsche betimmeringen en beschilderingen, zonder welke men bij onze oostelijke naburen zich geen bierhuis kan voorstellen.

Wij komen nu op de Markt, waar zich het Raadhuis verheft, dat in gebruik is gebleven tot verleden jaar, toen het nieuwe werd betrokken. Het is een gebouw uit het midden der 16e eeuw, lang en niet breed, met topgevels aan de einden en vijf andere topgevels aan iedere zijde uit het hooge dak komend. Ook een toren is aanwezig. Met zijn betrekkelijk eenvoudige details is dit gebouw als geheel toch karakteristiek. Maar het zal niet lang zoo meer blijven. Want de Leipziger burgerij zal nog dit jaar met „*die Erneuerung im alten Geiste*" laten beginnen. Men vindt de oude bouwwerken niet presentabel genoeg meer en heeft de middelen om ze dat te maken.

Een heel leelijk „*Siegesdenkmal*" ontsiert de Markt, die door vele oude gevels overigens wel karakteristiek is. Op den hoek ziet de reiziger het uithangbord van *Auerbachs Keller*, herinnert zich Goethe's Faust en daalt af om een glas wijn te drinken daar waar Mefisto zijn kunsten vertoonde. Veel merkwaardigs leveren de keldergewelven niet op, maar de wijn is er goed, en men kan er ook het „oorspronkelijke" portret van Doctor Faustus, op een briefkaart, koopen. Natuurlijk ontbreken de muurbeschilderingen hier niet.

Goethe staat, in brons, op de Naschmarkt, en kijkt naar *Auerbachs Keller*. Het beeld heeft een alleraardigsten achtergrond in de Oude Beurs, met haar terrassen, trappen en 17e eeuwsche architectuur. Goethe woonde hier in de buurt. Een marmeren plaat in een gevel op de Neumarkt herinnert daaraan.

Wie dit alles gezien heeft, kent de voornaamste merkwaardigheden van het oude Leipzig, dat eerst maar een klein stadje was, doch zich naar alle zijden heeft uitgebreid. Voor den architect is de

uitbreiding naar het zuiden het belangrijkst. In de eerste plaats zal het nieuwe raadhuis zijn aandacht trekken.

Dit gebouw staat, waar voorheen de *Pleissenburg* zich verhief, van welk oud kasteel alleen de „donjon" behouden werd, die, van een nieuwen spits voorzien nu boven het raadhuis uitsteekt. De architectuur van het gebouw, dat een onregelmatigen veelhoek beslaat, is een mengsel van Duitsche Renaissance, Barokstijl en Jugendstil, terwijl ook enkele Italiaansche en Romaansche motieven niet werden versmaad, en hier en daar de Gothiek om den hoek komt kijken. Uit den aard der zaak is iets onrustigs van die veelsoortigheid het gevolg, wat nog meer in het oog springt door de vele en lage verdiepingen met haar schier eindelooze reeksen van vensters. Door grooter soberheid zou veel meer zijn bereikt. De overlading der gevels met plomp ornament van twijfelachtigen smaak is echt Duitsch.

Toen ik het gebouw van buiten gezien had, wilde ik het ook van binnen bekijken. Dus ging ik een deur in, die openstond. Doch aanstonds kwam een agent van politie op mij af, die mij verder gaan verbood, omdat het gebouw pas over een week feestelijk ingewijd en voor het publiek toegankelijk zou gesteld worden. Ik liet mij niet afschepen en vroeg, wie de baas in het gebouw was. Dit bleek „professor Hugo Licht, Städtischer Baurat" te zijn. De politieman bracht mij naar een lift en weldra werd ik opgeheschen naar des professors atelier, dat ergens onder de hanebalken was. Hugo Licht, een man met grijs, kort haar en een grijzen puntbaard ontving zijn Nederlandschen vakgenoot allervriendelijkst en was aanstonds bereid, zijn schepping te toonen.

Het plan is zeker practisch ingedeeld en aan de voornaamste lokaliteiten is heel wat voor de versiering besteed, doch ook hier, als aan de gevels, ontbreekt de eenheid. De motieven zijn overal vandaangehaald, met smaak gekozen en toch voelt men zich niet bevredigd. De caissons, die in Sant Andrea te Mantua zoo fraai staan, voldoen niet in de „*Plenarsitzungssaal der Ratsmitglieder*", de Barokvormen der 17e eeuwsche paleizen zijn in een gebouw der 20e eeuw uit het verband met hun tijd gerukt, copiën van gewelfbeschilderingen, omstreeks 1500 gemaakt, passen weinig in een moderne leeszaal.

Onzen tijd ontbreekt het aan vindingrijkheid. Wij zijn te veel gewend geweest overal leentjebuur te spelen. Licht is zeker een dikke zestiger en dus van de oude school, die zoo gaarne in de historische stijlen grasduinde. Om modern te lijken mengde hij wat Jugendstil door zijn motieven, zooals men notemuskaat in een plumpudding doet.

Te Leipzig dweept men met Licht en met zijn raadhuis. Nu zijn Duitschers gauw tot dwepen geneigd, vooral wanneer zij te Leipzig wonen. Ik geloof niet, dat het nageslacht Licht en Jacob van Campen in één adem zal noemen.

Is het raadhuis wat druk, ernstiger is het westelijk daarvan gelegen „*Reichsgericht*", dat door Ludwig Hofmann, de tegenwoordige leider van het Berlijnsche „*Stadtbauamt*" werd ontworpen en uitgevoerd. Blijkbaar heeft Hofmann zich door Wallots „*Reichstagshaus*" te Berlijn laten inspireeren, doch getracht, de gebreken van deze schepping te vermijden. Ten deele is hij daarin geslaagd en vooral het silhouet van zijn koepel is beter dan dat van dien te Berlijn. Toch is het gebouw er geen, waarvan men veel indruk krijgt. Het ontwerp is academisch en daardoor banaal. Nergens is iets persoonlijks te vinden, overal werden gemeenplaatsen gebruikt. Wie dit gebouw ziet krijgt dezelfde aandoening, die hij zou ontvangen wanneer een dichter hem een vers zou voorlezen, bestaande uit louter regels van klassieke schrijvers, aan iedereen bekend. De koepel is een paradestuk en staat in geen verband met de daaronder liggende „*salle des pas perdus*". Het gebouw doorwandelende dacht ik weer aan Jacob van Campen, die aan zijn raadhuis, dat eigenlijk een rechthuis was, zooveel cachet wist te geven, terwijl Hofmann zich niet uit die banaliteit wist los te maken. De Duitsche beeldhouwers hebben hun krachten aan dezelfde onderwerpen beproefd als Quellijn te Amsterdam. Maar welk een verschil!

Leipzig is de stad der muziek. Het oude „*Gewandhaus*", door Mendelssohn beroemd, was achter het Augusteum gelegen, doch is reeds een kwart eeuw afgebroken en vervangen door een nieuw „*Konzerthaus*", ten zuiden van het „*Reichsgericht*". Dit gebouw, door Gropius en Schmieden ontworpen, is in 1884 ingewijd en blijkbaar het voorbeeld geweest voor het Concertgebouw te Amsterdam, dat in 1888 gereed kwam. De details te Leipzig zijn echter meer klassiek, wat bij zulk een ernstig gebouw, in welks fries men „*Res severa est verum gaudium*" leest, niet misstaat. Mendelssohns standbeeld is voor het *Konzerthaus* geplaatst. De Leipzigers hebben begrepen dat de kunstenaar en zijn tempel bij elkander behooren, wat de Haarlemmers niet inzagen, toen zij het beeld van Frans Hals van zijn werken scheidden.

Hier in de buurt vindt men nog meer monumentale gebouwen. De Universiteits-bibliotheek, ten noorden van het *Konzerthaus*, heeft Palladiaansche gevels, antiek, boven met Korinthische zuilen, die een hooge verdieping en een *mezzanino* omvatten. De trapzaal van dit in 1892 voltooid gebouw is een copie van die der Universiteit te Genua!

Dicht hierbij ligt het fraai aangelegde *König Albert Park*, aan welks einde men den *Palmengarten* vindt. Dit is een grooten tuin met hoogopgaand geboomte, die door kleine riviertjes wordt doorsneden. De tuin bevat een groote concertzaal waar twee warme kassen tegenaangebouwd zijn. De zaal schijnt nog betrekkelijk nieuw te zijn en is uit een bouwkundig oogpunt beschouwd, niet onverdienstelijk. De bewoners van Leipzig gaan daar goeduitgevoerde klassieke muziek hooren, terwijl zij eten en drinken.

Men kan den tuin verlaten aan de zijde der *Frankfurter Strasse*, die naar het noorden van de oude stad voort. Daar ziet men de nieuwe Beurs, een Palladiaansch gebouw van twee verdiepingen, dat op de Basilica te Vicenza geïnspireerd is, ofschoon ook enkele motieven van paleizen genomen zijn.

Wat verder ligt de nieuwe Gereformeerde kerk, Gothisch gedacht doch met Renaissance-details. De Georgi Ring brengt ons dan weer naar den Augustusplatz, waar wij onze wandeling begonnen.

Wij brengen tenslotte nog een bezoek aan het oostelijk stadgedeelte, waar wij de Johanniskirche vinden, die in Barokstyl gebouwd is, en waarvoor een gedenkteeken der Hervorming werd opgesteld. Meer oostwaarts bereiken wij de Beurs van den Boekhandel, het twintig jaar geleden zoo bewonderde werk van Kayser en Von Grossheim. Doch

wie deze schepping nu ziet, wordt door de slecht begrepen Vlaamsche Renaissance teleurgesteld. die men in een onbewaakt oogenblik zelfs ging navolgen. De school naast het gebouw der Maatschappij in de Marnixstraat te Amsterdam geeft van die navolging een voorbeeld.

Achter de Beurs verrees sedert het „Buchgewerbehaus", in soortgelijken stijl, doch met enkele „Jugendstil" motieven. Over het algemeen zijn de Leipzigers in hun architectuur nog al conservatief. Alleen enkele winkelhuizen vertoonen hier en daar wat nieuwe kunst.

Nieuw wordt ook het *Völkerschlacht-Denkmal*, dat men bereikt door den weg langs de Beurs van den Boekhandel te volgen. Dit gedenkteeken verrijst bij den *„Napoleons-Stein"* op een eenigszins hooggelegen punt, waar men nu bezig is met de grondwerken. De Duitschers hebben sedert 1870 zóóveel gedenksteenen gesticht, dat het is, als of zij hun nageslacht al het gras voor de voeten willen wegmaaien. Het ontwerp voor het monument bij Leipzig is van Bruno Schmitz, en vertoont een reusachtige pyloon, op terrassen staande en door een soort van koepel bekroond. De details zijn Assyrisch, Egyptisch, Romaansch en Barok. Bruno Schmitz geldt als een der talentvolste architecten van het tegenwoordige Duitschland, maar hij dankt een groot deel van zijn populairiteit daaraan, dat de autoriteiten te Berlijn met zijn werk niet ophebben.

Men kan nog niet oordeelen over het effect, dat het *Völkerschlacht-Denkmal* zal maken. De gebeurtenis, waaraan het wil herinneren, de vermaarde slag bij Leipzig, zal wel nooit uit de gedachtenis der menschheid worden weggevaagd. Daarom is het misschien overbodig, zulke monumenten te stichten. Voorloopig zullen de Duitschers dit echter niet inzien.

A. W. W.

De Microphotoscoop.

Op velerlei gebied zijn kaarten en plannen steeds van grootere beteekenis geworden, waardoor dan ook de kartografie voortdurend verbetering onderging. De kaarten van den Duitschen generalenstaf, voor militaire doeleinden gemaakt, zijn voor vele industriëelen, toeristen en sportlieden vrij onontbeerlijk geworden; zij kunnen tegenwoordig als het beste en meest volkomene kaartenmateriaal worden aangezien.

Niettegenstaande dezen voorrang, doet zich bij het gebruik in de open lucht — evenals bij alle andere kaarten — een hinderlijk ongerief voor. Bij schemering, wind en regen is het b. v. hoogst moeilijk zich daaruit behoorlijk te kunnen orienteeren. Reeds het uiteenslaan en het meermalen omvouwen is bij vele bladen, die soms een betrekkelijk groote oppervlakte bezitten, vrij lastig.

Door de kaartenloep, uitgedacht door *Dr. Vollbehr*, wordt bij deze kaarten een groot bezwaar opgeheven, zonder het overzicht te benadeelen en ofschoon dit wel niet voor de geheele oppervlakte te vermijden is, zoo kan toch de vinding als een gewichtige verbetering voor het raadplegen worden aangemerkt.

De nieuwe loep voor deze staf-kaarten, *microphotoscoop* genaamd, bestaat uit een kleinen toestel, ongeveer 14 c.M. lang en 8 c.M breed, die van een handvatsel is voorzien en als hoofdbestanddeel een diapositief bezit, dat een blad van deze kaarten, geteekend 1 : 100000, ter grootte van slechts 4 en 5 c.M. vertoont. Vóór het diapositief is een loep aangebracht, dier door een schroefbeweging voor ieders oog verstelbaar, het kaartenbeeld, door de vergrooting op de geteekende maatstaf weergeeft. Om ieder punt van de kaart voor het oog zichtbaar en het mogelijk te maken om een oppervlakte van 175 M² bij iederen stand van de loep te kunnen overzien, is het raampje dat de loep omgeeft, zoowel verticaal als horizontaal verschuifbaar. Het schatten der afstanden wordt vergemakkelijkt, doordien de kaartloep een kwadraat ter grootte van 2½ K.M. weergeeft, hetgeen, daar de haarlijntjes zich niet over de geheele kaart uitstrekken, ook niet hinderlijk is. Het verwisselen der kaarten geschiedt door een zwakken druk op de matte schijf van het los ingeschoven diapositief.

Voor de bereiding van het diapositief wordt een bijzondere emulsie gebezigd, die zoo fijn en korrelloos is, dat zij bij de 13½ voudige liniaire vergrooting niet storend werkt. Bij gebruik in het duister wordt een verlichtingskastje gebezigd, een accumulatorenlampje bevattende, dat op het achtereinde van het loepenraampje wordt geschoven, zoodat door een geringe drukking op een knopje het geheele diapositief daghelder verlicht kan worden zonder dat een lichtstraal naar buiten bemerkbaar wordt.

Deze microscoop kan zeker ook bij traceeringen in mijnwerken in vele gevallen goede diensten bewijzen.

Düsseldorf, Jan. 1906.

J. L. TERNEDEN.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

13 Februari heeft in de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap de heer C. H. Peters, rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, een voordracht gehouden over: „de Oud-Nederlandsche woning in wording en ontwikkeling tot aan de 17de eeuw". Veel woorden, zeide spreker, zijn daarover reeds gesproken, maar niettegenstaande dat, valt er slechts weinig op dit gebied met zekerheid te constateeren, daar de woningen uit de vroegere geschiedperioden verdwenen zijn, terwijl er evenmin afbeeldingen uit die tijden te raadplegen vallen om de eenvoudige reden dat Batavieren, Kelten, Oud-Friezen en Saksers niet schreven en niet schilderden en niet teekenden. Van de 2000-jarige geschiedenis der woning vallen 17 eeuwen uit gebrek aan directe bronnen weg, moet alles uit veronderstellingen opgebouwd worden, en het heeft veel zorg, veel moeite, veel arbeid, en veel teleurstelling gekost voordat op dit terrein eenig, het verstand en het gevoel bevredigend resultaat verkregen is. Er zijn zoo uiterst weinig gegevens waaruit eene steekhoudende veronderstelling kan

afgeleid worden. Niets bestaat er meer dat een aanknoopingspunt kan opleveren, en ten slotte is de door de geschiedenis en nog dagelijks gestaafde stelling, dat de mensch in volkomen gelijke levensomstandigheden, ook tot volkomen dezelfde oplossingen ter voldoening aan zijne behoeften komt, het eenige richtsnoer in deze, doch een richtsnoer, dat met groote mate van waarschijnlijkheid tot de juiste gevolgtrekkingen kan leiden. De geschiedenis der volkeren en van den mensch, is slechts eene herhalingsgeschiedenis. In dit boek, door Chronos zelf bijgehouden, ligt het volle verleden, het heden en de naaste toekomst beschreven. Alle vraagstukken van den dag zijn reeds vroeger, 't moge onder eenigszins gewijzigde vormen zijn, aan de orde geweest, en hem die in dit boek kan en wil lezen, is het mogelijk uit het bestaande, dat wat vroeger geweest is af te leiden. Met betrekking tot ons onderwerp, is onze eerste vraag hoe woonden de eerste bewoners van ons land. Om die vraag te kunnen beantwoorden, moet eene andere voorafgaan, nl. wie waren zij, hoe was hunne leefwijze, welke gewoonten hadden ze, en dan zegt de geschiedenis dat het een volk was van Germaanschen stam, levende van jacht en vischvangst, meestal in de open lucht vertoevende, en aan hun woning slechts den eisch stellende, hen tegen de uiterste ruwheden van het klimaat te beschermen en gedurende den nacht slaapgelegenheid te verschaffen. In overeenstemming daarmede was hun woning primitief van inrichting en constructie, en we behoeven slechts te zoeken naar de woning van menschen wier aspiratiën niet of weinig hooger gaan om een denkbeeld van de woning dier ouden te krijgen. En deze woningen bestaan in ons land inderdaad nog; op de Drentsche heide worden zij gevonden. Een vierkant van eenige meters zijde door muren (uit plaggen bestaande) ter dikte van 2½ en ter hoogte van 5 voet omsloten, gedekt door een schuin dak, eveneens uit plaggen samengesteld, is het heele bouwwerk. Een opening aan de zuidzijde door een deur afgesloten, een gat in het dak om den rook uitweg te geven, en een stuk glas of een raampje in een der andere wanden, volmaken het geheel. Een privaat is een ongekende weelde, water wordt door een put in den grond geleverd, en de hei geeft de noodige brandstof.

Een geit en een paar schapen of een ander stuk vee vormen verder den rijkdom van den huiseigenaar, die met de zijnen van f 0.50 à f 0.75 per dag leeft, en in de natuur vrij van alle invloeden die lichaam en geest bederven verkeerend, zich onafhankelijker, tevredener en rustiger gevoelt, dan de stadbewoners met hun steeds meer opgevoerde en verfijnde behoeften. Zooals de hut van den Drentenaar nu is, zoo hebben wij ons waarschijnlijk de woning van de oude Germanen voor te stellen. Wellicht onderscheidt alleen het stuk glas, de hut van den Drentenaar van die van den Germaan, en is zijn kleeding van die van zijn nazaat onderscheiden, maar overigens komen hunne lichamelijke en geestelijke behoeften tamelijk wel overeen, en gevoelen beiden zich in hun hut koninklijk. De geschiedenis herhaalt zich.

Langzamerhand wordt het herdersvolk een landbouwvolk, de woonplaats krijgt meer vastheid en in overeenstemming met de nieuwere levenswijze wordt ook de inrichting der woning gewijzigd. De landstreek wordt verdeeld in marken, de marken in buurten, en elk bewoner van de buurt heeft een eigen aandeel in heide en bosch, en weide. De hut wordt eene hoeve en krijgt eenige uitbreiding, met het oog op het vee. Toch blijft het karakter van één ruimte voor den bewoner met zijne have behouden. De ruimte wordt langwerpig van vorm, met de stalplaats voor het vee langs beide zijden, de huisruimte in 't midden en de slaapplaatsen aan het achtereinde tegenover den ingang, die van grooter afmeting dan vroeger, echter weder aan de zuidzijde wordt aangebracht. Het vuur wordt in de middenruimte gestookt. De wanden van de hoeve worden eerst van plaggen, later van vlechtwerk van teenen met leem bekleed gemaakt, het dak van riet op stroo; het gat in het dak voor den rook blijft behouden, doch kan gesloten worden door een luik, dat met een dun vel, veelal dat waarin het kalf geboren wordt, overspannen is, ten einde zooveel mogelijk licht door te laten. Later wordt het woongedeelte naar achter in de hut verschoven en gesplitst in eene kookruimte links, een slaapruimte in 't midden en een eetruimte rechts, doch deze splitsing is meer ideëel dan werkelijk, daar geen wanden de eene ruimte van de andere afscheiden. Het één vuur dat voor allen en alles tegelijk moet dienen, maakt de ruimte ondeelbaar. Dit type blijft overal onveranderd, of het op een terp of op het vlakke land of op palen zooals op Marken wordt gebouwd.

En ook nu zijn nog dagelijks stolphoeven te vinden in Overijsel en elders, zooals uit de schetsen van vele Hollandsche schilders die er vertoefd hebben onweërlegbaar blijkt. En dat deze er gaarne vertoefden, schilderden en schetsten, behoeft geen verwondering te baren. Men moet die hutten en hoeven in hunne omgeving gezien hebben, één met de heide waaruit zij schijnbaar gegroeid zijn, met veelkleurig mos begroeid, grootsch in hun eenvoud en een element van beteekenis in het natuurtafereel waarvan zij een deel uitmaken. Verlicht door een avondzon, te midden der uitgestrekte heide, met een hunnebed op den achtergrond, mysterieuser naarmate de duisternis meer valt, geeft zulk een hut een stuk oud Nederland te aanschouwen, zoo typisch als niets anders dat vermag. Het verdwijnen ervan zou uit een oogpunt van schilderachtigheid betreurd moeten worden.

(Slot volgt).

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST, AFDEELING AMSTERDAM.

Door het Bestuur der Afdeeling is dezer dagen het volgende adres verzonden.

AMSTERDAM, 16 Februari 1906.

Edelachtbare Heeren!

Het Bestuur van de afdeeling Amsterdam der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, handelende ingevolge besluit der ledenvergadering d.d. 9 Februari 1906,

geeft met verschuldigden eerbied te kennen,

dat op de Staatsbegrooting voor het jaar 1906, 5de Hoofdstuk art. 200 een post is uitgetrokken, groot *f* 20.000 als eerste termijn van een gebouw, begroot op *f* 80.000, bedoeld als museum voor moderne kunst en te stichten op het nog vrije museumterrein ten westen van het fragmentengebouw en in aansluiting daarmede, ter hoogte van twee verdiepingen,

dat de stichting van een gebouw op de voorge-

nomen plaats zou zijn in strijd met de bepalingen waarop destijds door de Gemeente aan het Rijk den grond is afgestaan voor den bouw van een Museum, waarbij uitdrukkelijk is voorbehouden dat de hieronder bedoelde stichtingsplaats zou worden aangelegd tot plantsoen en als zoodanig onderhouden en van den aangrenzenden openbaren weg, zou blijven afgescheiden door een doorzichtig ijzeren hek;

dat bij uitvoering van genoemd voornemen de welstand en het fraaie van den bestaanden toestand te ernstig zou worden geschaad om dit van uit een oogpunt van stadsschoon, beoogd bij den aanleg van het Museum-kwartier te kunnen toestaan, ongeacht nog de omstandigheid dat bij zoodanige handeling het vertrouwen in de stabiliteit der voorwaarden gesteld bij uitgiften van stadsgrond diep geschokt zal worden;

dat een en ander in zijn gevolgen niet anders dan ten nadeele der Gemeente zal kunnen strekken;

redenen waarom adressant Uwen Raad eerbiedig verzoekt het daarheen te leiden dat de stichting van bedoeld gebouw niet wordt toegestaan op de voorgenomen plaats, noch in eenig ander deel van den tuin in het Rijksmuseum, doch zoo mogelijk langs den weg van onderhandeling zal worden getracht dit gebouw voor het beoogde doel op een ander deel van het Museum-terrein te doen verrijzen.

W. J. DE GROOT, *Voorzitter.*
J. H. W. LELIMAN, *Secretaris.*

Aan den Gemeenteraad van Amsterdam.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Amsterdam. De raadsleden Simons en Fiedeldy Dop hebben aan den raad een eigenaardig voorstel gedaan in zake de Waskaarsenfabriek.

Zonder zich nog te willen uitspreken over de vraag, of de Gemeente er toe mag overgaan, harerzijds mede te werken om een industrieele onderneming van belangrijke beteekenis, zoowel om de handen, dien zij werk geeft, als het vertier, dat zij in de haven veroorzaakt, te helpen doen verdwijnen, zijn zij in elk geval van oordeel, dat de Gemeente tot dat verdwijnen geen aanleiding mag geven zonder te waken voor de belangen van hen, die werkloos zouden worden door opheffing van de fabriek.

En waar nu de voor de terreinen gevraagde prijs van f 900.000 zeker niet gering is, stellen zij voor, te bedingen dat aan dien koop de verplichting verbonden worde van een korting van 5 pCt. ten behoeve van een fonds ten bate der geëmployeerden en werklieden van de fabriek.

— Aan de Industriëele Maatschappij hier ter stede is opgedragen de aanleg eener waterleiding in de gemeente Weesp in aansluiting aan de waterleiding te Bussum. Uit diezelfde leiding zal ook de gemeente Naarden van zuiver drinkwater worden voorzien.

Haarlem. In de Rotonde van het Museum van Kunstnijverheid zal Zondag 18 Maart eene tentoonstelling van Japansche Kunstnijverheid geopend worden, die alleszins zeer belangrijk is.

De tentoongestelde verzameling werd voor het grootste gedeelte korten tijd geleden door de firma Kleijkamp te Rotterdam uit Japan geïmporteerd en bevat bronzen, email-, ivoor- en houtsnijwerken, porselein en aardewerk, kakemono's en prenten, en vormt een zeer artistiek en aantrekkelijk geheel.

— De tentoonstelling van Japansche kunstvoorwerpen in het Museum van Kunstnijverheid werd Zondag 18 Februari met het bezoek van talrijke belangstellenden geopend. De uitgezochte verzameling noodigt liefhebbers van oud-Japansche kunst en artiesten tot een veelvuldig bezoek uit.

De tentoonstelling blijft geopend tot 11 Maart.

Leiden. In den raad dezer gemeente kwam gisteren in behandeling het voorstel van Burg. en Weth. tot aanstelling van een ingenieur van gemeentewerken, tot bijstand van den directeur en den hoofdopzichter bij dien tak van dienst, en zulks op eene bezoldiging van f 2000, en twee 5-jaarlijksche verhoogingen ieder ad f 200. Dit voorstel vond heftige bestrijding bij den heer Paul, (oud-directeur van gemeentewerken), die de instelling van dit nieuwe ambt ten eenenmale onnoodig en overbodig achtte, en bij de heeren Witmans, Sijtsma en mr. Fokker. Daarentegen werd het met warmte verdedigd door den heer Koorevaer, wethouder van fabricage, die er eene soort portefeuillekwestie van maakte, mr. Van der Lip en den voorzitter.

Ten slotte werd het voorstel aangenomen met 15 stemmen, tegen 11.

Utrecht. In een hedenmiddag alhier gehouden vergadering van het Nederlandsche Comité voor de tentoonstelling te Milaan deed de heer W. Kromhout Czn., architect te Amsterdam, eenige mededeelingen over de terreinen voor de Nederlandsche afdeeling op genoemde tentoonstelling.

Verleden week is de heer Kromhout met den heer Cremers, lid van het uitvoerend comité, te Milaan geweest. Geslaagd is men er in om voor de afdeeling Hollandsche kunstnijverheid een oppervlakte van 800 M². te verkrijgen, terwijl ten behoeve van verschillende andere inzenders, welke zich voor andere groepen hadden aangemeld, nog onderhandelingen gaande zijn.

De Nederl. Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst te Amsterdam zal door haar gezamenlijke inzending een belangrijk deel van de ruimte voor genoemde afdeeling innemen, terwijl ook de vereeniging Oost en West een gedeelte van het terrein te harer beschikking zal bekomen. Voorts hebben zich nog verschillende andere kunstindustrieëlen aangemeld.

Het ligt in de bedoeling van 't comité op deze tentoonstelling aan de bezoekers een goed beeld te geven van de kunstnijverheid in ons land.

's-Gravenhage. Door den Minister van Waterstaat is een commissie ingesteld om te onderzoeken:

a. of het Rijkspost- en telegraafgebouw te Amsterdam van onvoldoende afmetingen is om nu of in de naaste toekomst de behoorlijke verzorging van den zich uitbreidenden dienst verzekerd te achten, en, zoo ja, waarin dan de de te treffen voorziening moet bestaan, speciaal of het bezwaar door wijziging van den dienst kan ondervangen worden, dan wel of het beschikbaar stellen van een gebouw van ruimere afmetingen noodig zal zijn, en in het laatste geval, of de oplossing is te verkrijgen door vergrooting van het bestaande gebouw, of het beschikbaar stellen van een of meer perceelen in de nabijheid, of door stichting van een nieuw gebouw voor den vereenigden dienst of van gebouwen voor posterijen en telegrafie afzonderlijk.

b. welke kosten verbonden zijn aan de verwezenlijking van de onderscheidene verbeteringsplannen, welke ter nadere overweging mochten worden aanbevolen.

Tot leden van genoemde commissie zijn benoemd:

Dr. H. F. R. Hubrecht, lid van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, te Amsterdam, tevens voorzitter;

L. M. Barnet Lyon, c. i., te 's-Gravenhage, tevens secretaris;

A. E R. Collette, c. i., hoofdingenieur der telegraphie te 's-Gravenhage;

professor J. F. Klinkhamer, b. i., hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft;

Chr. R. Kouveid, ingenieur, lid der Provinciale Staten van Noord-Holland, oud-lid van den gemeenteraad te Amsterdam;

A. Kruyt, hoofdinspecteur der telegraphie te 's-Gravenhage;

C. H. Peters, Rijksbouwmeester in het eerste district te 's-Gravenhage;

H. G. Rebhock, lid der firma Hoffman Schöffer en Co., lid der Kamer van Koophandel en Fabrieken te Amsterdam;

C. Van der Veen, hoofdingenieur der posterijen te 's-Gravenhage;

G. C. J. Verkerk, inspecteur der telegraphie in algemeenen dienst te 's-Gravenhage.

41ste Jaargang. ZATERDAG 3 MAART 1906. No. 9.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

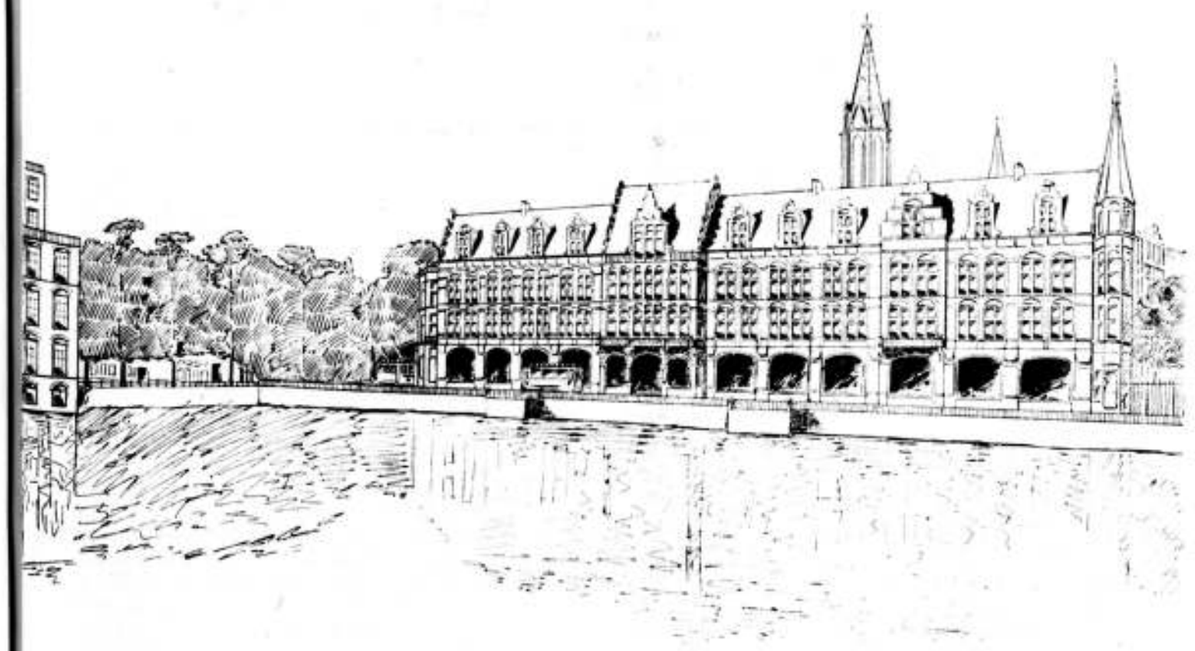
Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluitend bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Schetsontwerp. Bebouwing langs den Hofvijver te 's-Gravenhage. Architect Lod. Simons.

De heer Lod. Simons, architect te 's-Gravenhage, heeft naar aanleiding van het voorstel van B. en W. om den Hofvijver met 29 M. in te korten en dan een straat aan te leggen van 20 M. breedte, tot den Raad de vraag gericht, of deze bereid zou zijn, hem het niet voor straat te gebruiken deel in eigendom over te dragen, om dit te doen bebouwen.

In verband met de woningwet en de eerstdaags vast te stellen Bouw- en Woonverordening lijkt 't adressant gewenscht, de bebouwing zoodanig te doen geschieden, dat elk deel van het te maken bouwwerk 3 M. van de aan derden toebehoorende erven verwijderd blijve. Het te bebouwen oppervlak zou dan, bij een voorgestelde ruimte van 9 M., een breedte verkrijgen van 6 M., welke maat als bouwdiepte niet alleen voor een als door adressant gedacht gebouw, doch ook voor ieder ander grootsch bouwwerk uit den aard der zaak te gering ware, zoodat in elk geval zou behooren beschikbaar te worden gesteld een diepte van 10 M., gerekend te beginnen van de 3 M. vrij te laten ruimte achter het dichtstbijzijnd erf.

Het komt adressant voor, dat de door hem gedachte bebouwing de eenige is, die in het door B. en W. aan den Raad voorgestelde plan past, en dat zij tegemoet komt aan de talrijke bezwaren, door verschillende personen, dagbladen en commissiën geopperd.

Een grootsch opgevat bouwplan zal z. i. den Hofvijver niet ontsieren, doch integendeel het ensemble in schoonheid doen winnen.

Hij heeft rekening gehouden met het bezwaar, dat het uitzicht van het Buitenhof op den Vijverberg zou worden benomen en daarom den hoek daar ter plaatse omgelegd en gedeeltelijk onbebouwd gelaten.

Adressant meent te mogen opmerken, dat de door hem gedachte bebouwing voor goed uitsluit elke particele bebouwing van de aan de geprojecteerde straat uitkomende erven, met welke nooit een den nieuwen verkeersweg waardig geheel zal kunnen worden verkregen, getuige de aldaar thans heerschende toestand, die een complex van loodsen, hokken en uitbouwsels te zien geeft, tegen een aaneenschakeling van achtergevels, waarvan geen enkele op architectonisch schoon aanspraak kan maken, welke toestand hinderlijk leelijk is en dit in de toekomst voor den voorbijganger in de nieuw te maken straat nog in veel grootere mate zal zijn.

Adressant wordt gesteund door een financieel sterk consortium en kan daardoor de Gemeente een aanbieding doen voor de overname van de eventueele niet voor straat te bestemmen strook grond, tegen een prijs, die verre zal overtreffen de kosten van den te maken verkeersweg.

De heer Simons heeft aan de Raadsleden en anderen een reproductie doen toekomen van het door hem ontworpen bouwplan en een groote teekening geëxposeerd bij de firma Goupil.

Het door hem ontworpen gebouw heeft een lengte van 70 à 80 M. en zou opgetrokken worden in rooden baksteen, afgewisseld door natuursteen, met een leien dak.

De verkeersweg zou worden afgesloten door een balustrade van hetzelfde karakter.

Het gebouw is gedacht als hôtel, met beneden een restaurant.

Met het bovenstaande hebben wij onze lezers in kennis gesteld met het nieuwste plan, dat een oplossing van de vijverquaestie beoogt. Het is blijkbaar gebaseerd op het plan van het Gemeentebestuur (zie ons nummer van 10 Februari j.l.) en in den geest van de voorstelling, die de heer de Stuers zich maakt van den toestand zooals die in de toekomst zal worden.

Zooals wel vanzelf spreekt, bevredigt het plan van den heer Simons echter niet iedereen en wel in hoofdzaak diegenen niet, die het uitzicht van het Buitenhof naar den Vijverberg willen zien behouden en zoo mogelijk verbeterd, want de heer S. wil ook het thans onbebouwde gedeelte van het perceel Barnet-Lyon grootendeels bebouwen en daarmede zou aan de, vooral door den heer van Liefland voorgestane verbetering, voor goed de pas afgesneden zijn.

Dit zou o. i. te betreuren zijn.

Voor een verbouwing der perceelen volgens een afgerond plan is echter veel te zeggen. Wanneer de kleine huizen, in handen van verschillende eigenaren, mettertijd stuk voor stuk vernieuwd zullen worden, dan weet men niet, wat voor een geheel daarvan zal terechtkomen. Wanneer men de voorbeelden in de Residentie ziet, die van dergelijke gevallen zijn aan te wijzen, dan doet men het best zijne verwachtingen niet te hoog te stellen.

Het zou dus in elk geval gewenscht zijn, dat het Gemeentebestuur, wanneer zijn voorstel, hetzij zonder, hetzij met wijziging wordt aangenomen, tevens in staat werd gesteld, om die maatregelen te nemen welke hier gewenscht zijn, om een waardige bebouwing langs den verkeersweg te verzekeren.

Goede qualiteiten zijn aan het ontwerp van den heer S. niet te ontzeggen. Voor eventueele uitvoering zal het echter nog wel een nadere bestudeering vereischen o. a. wat betreft de hoekoplossingen aan de zijden van Buitenhof en Plaats, terwijl langs den verkeersweg een kolonnade, als waarvan men op het Binnenhof een fraai voorbeeld kan vinden, o. i. ook hier aanbeveling kan verdienen.

De Nieuwe Kathedraal van St. Bavo te Haarlem.

Verleden Zondag werd de nu, op de beide westelijke torens na, geheel voltooide Kathedraal van St. Bavo plechtig ingewijd. Deze gebeurtenis is niet alleen voor de Katholieken van gewicht, doch tevens een keerpunt in de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst.

Immers dit is de derde Kathedraal, die binnen het tegenwoordig Koninkrijk der Nederlanden werd gebouwd. De oudste is die te Utrecht, een fraai werk der middeleeuwen, waarvan helaas later een deel instortte. De tweede is die te Breda, in 1857 door Dr. P. J. H. Cuypers begonnen.

De nieuwe Kathedraal te Haarlem heeft den vorm van een kruis. Het koor is met een halven cirkel gesloten en wordt omgeven door een trans, die de zijbeuken verbindt. Zeven kapellen, eveneens halfcirkelvormig gesloten, komen in dien trans uit, terwijl ook langs de beuken van het schip kapellen werden aangebracht.

Het middenschip der kerk is even breed als dat der Domkerk te Utrecht, namelijk 13 M. De zijbeuken hebben een breedte van 7 M. De beuken worden door pijlers van elkander gescheiden, die 10 M. hart op hart zijn geplaatst. Alleen de hoogte van den middenbeuk is niet groot, daar zij 11 M. minder bedraagt dan de 33 M. van de Domkerk te Utrecht. De zijbeuken zijn echter 18 M. hoog en overtreffen dus met 3 M. die te Utrecht.

Waar middenbeuk en kruisbeuk elkander snijden is een koepel verrezen, die, van buiten van hout en met koper bekleed, van binnen massief is gemetseld en een grootsch effect maakt, daar hij met het interieur één geheel vormt. Ook de reeds voltooide benedenste gedeelten der twee westelijke torens zijn bij de kerk van binnen aangetrokken.

Wij hebben het vorige jaar een uitvoerige beschrijving van de Kathedraal, zooals zij zich toen vertoonde, gegeven, en meenen daarnaar voor de bijzonderheden te mogen verwijzen.

Maar wij wenschen nog met een enkel woord te zeggen, waarom naar onze meening, de Kathedraal van St. Bavo een keerpunt in de geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst, in het bijzonder der kerkarchitectuur, vormt.

Er moet onderscheid gemaakt worden tusschen het koor, dat tien jaar geleden voltooid werd en tusschen wat nu daaraan is toegevoegd. Dit koor is gebouwd in de vormen der „orthodoxe" Vroeg-Gothiek, met slechts hier en daar een zeer schuchter meer modern detail. Toen dit koor ontstond, was blijkbaar de meening nog algemeen, dat een katholieke kerk der 19de eeuw in Vroeg-Gothische vormen moest worden behandeld. Maar sinds blijkt ook een vrijere opvatting door de geestelijkheid te zijn toegelaten. Want kruisbeuk en schip der St. Bavokerk vertoonen tal van zeer modern gevoelde details. Ieder, die het wel meent met onze bouwkunst, moet zich daarover verheugen.

Reeds het feit, dat de heer Joseph Cuypers een koepel op zijn kathedraal mocht plaatsen, getuigt van de veranderde zienswijze. Een koepel boven het kruis eener 19e eeuwsche katholieke kerk scheen met heiligschennis gelijk te staan, en daarom werden er dan ook maar weinige uitgevoerd, wier welflijn dan nog onder een torendak schuil ging. De koepellijn, die aan Santa Maria del Fiore te Florence en aan St. Pieter te Rome zulk een groote majesteit geeft, mocht in Nederland boven geen katholieke kerk gezien worden. En nu welft zich een koepel boven de kathedraal van het Haarlemsche bisdom! Inderdaad, dit is een groote schrede voorwaarts.

Het leek, of de katholieke kerkbouwkunst in de Gothiek zou versteenen. Niemand, die dit aan de architecten weet; men wist het wel, dat de te groote behoudzucht der geestelijkheid de rem was. Die rem werkt nu althans in de diocees Haarlem niet meer, welke zich gelukkig mag prijzen, dat onder een zoo verlicht kerkvorst als Monseigneur Callier de Kathedraal voltooid werd. Dit voorbeeld zal overal nagevolgd worden.

Men meene niet, dat de heer Joseph Cuypers zich aan „nieuwe" kunst, zooals de winkeliers die verlangen, bezondigd heeft. De groote lijnen van het plan stonden vast, en daarvan is slechts in zooverre afgeweken, dat de welving van den koepel niet door een tentdak wordt verborgen, waaraan niemand, die waarheid in de bouwkunst wil, zich zal ergeren. Maar het moderne schuilt in de details, die, ofschoon overeenkomstig de kerkelijke beeldspraak behandeld, toch niet naar middeleeuwsche voorbeelden zijn gevolgd.

Als bewijzen vestig ik de aandacht op de bekroningen der beide transeptgevels, op den noordelijken ingang, op de bekroningen der torens op de booggalerijen, op de behandeling van het inwendige van koepels en torens. Hier heeft de ontwerper zijn vindingskracht getoond, en daardoor bewezen, dat hij de historische voorbeelden niet behoeft. De „orthodoxe" Gothiekers zullen bij al deze nieuwigheden bedenkelijk het hoofd schudden, ja zelfs Dr. Cuypers zal misschien zijn zoon niet zonder bezorgdheid den nieuwen weg hebben zien inslaan. Maar deze nestor der architecten zal toch over hetgeen verkregen werd niet ontevreden zijn.

In vroegere eeuwen is de Katholieke kerk, wat de bouwkunst betreft, nooit conservatief geweest, gelijk de monumentale gebouwen toonen, in de meest verschillende stijlen opgetrokken. De eeredienst stelde zekere eischen, en als de ontwerper eener kerk daaraan voldaan had, dan werd hij verder vrij gelaten. De San Marco te Venetië, de Kathedraal te Modena, de Domkerk te Mainz, de Kathedraal te Amiëns, de St. Pieterskerk te Rome, de St. Michaelskerk te München, de Karlskirche te Weenen verschillen onderling in schier alle opzichten. Toch zijn het allen katholieke kerken, die steeds voor het doel, waarmede zij gesticht zijn, werden en worden gebruikt.

Waarom zal men dan nu den bouwmeester eener katholieke kerk aan de 13e eeuw binden? Daarvoor bestaat inderdaad geen reden. Evenals vroeger zal de bemoeiing der geestelijkheid zich moeten bepalen tot het aangeven van zekere eischen, waaronder die, dat een historische stijl zal worden gevolgd, *niet* moet voorkomen. Den bouwmeester moet worden overgelaten, te zingen zooals hij gebekt is, mits dat lied slechts zóó ernstig is als met de bestemming van het werk overeenkomt.

Gelukkig begint men ook in het buitenland voor katholieke kerken iets anders te willen, dan de al te vaak misbruikte Gothiek. Een bewijs daarvoor is de Kathedraal te Westminster, welker interieur Byzantijnsche vormen vertoont. Als men de kerken te Haarlem en te Westminster met elkander vergelijkt, dan wint de eerste het, wat de ligging, de behandeling der détails en vooral die van de gevels betreft. Te Westminster is evenwel het interieur grootscher, waartegenover staat, dat het zich al te zeer bij historische voorbeelden aansluit. In Engeland wordt het gebouw juist om die navolging geprezen, een lof, waarmede wij vastelanders, die kinderen van *onzen* tijd willen zijn, zeker *niet* zullen instemmen.

Te Westminster is het uitwendige van de Kathedraal in een gansch anderen trant behandeld dan het inwendige. Die tweeslachtigheid werd te Haarlem vermeden, wat den heer Cuypers als een groote verdienste mag worden toegerekend.

Wordt men te Westminster in den geest naar de Hagia Sophia van Constantinopel verplaatst, de breede traveeën te Haarlem doen aan sommige Italiaansche kerken denken, zonder dat men evenwel aan een bepaald voorbeeld herinnerd wordt.

Het is maar zelden gelukkig voor iemand, dat hij de zoon van een beroemden vader is. Want dan worden er vergelijkingen gemaakt, die uit den aard der zaak niet in het voordeel van den zoon uitvallen. Maar de heer Joseph Cuypers is er in geslaagd, een snaar op zijn instrument te brengen, die zijn

vader niet had, en dit zal tot in lengte van dagen door het nageslacht erkend worden.

Dr. Cuypers, die ons van den „Waterstaats-stijl" verloste, heeft zich een moderne St. Michael getoond, die alleen reeds door dit heldenfeit op onze dankbaarheid aanspraak heeft. Dat hij niet aanstonds nieuwe paden bewandelde, doch de hand der middeneeuwsche kunst greep, om zich te laten leiden, zal niemand hem euvel duiden. Doch nu is de tijd gekomen, om dien gids los te laten en te pogen, zelf een weg te vinden. De heer Joseph Cuypers heeft dit ingezien, en al heeft hij zich, met wijze voorzichtigheid, nog niet al te ver gewaagd, bedenkend: *„che va piano, va sano"*, een wijd verschiet heeft zich voor hem geopend en hij kan nog veel bereiken.

Om al deze redenen is de nieuwe kathedraal van Sint Bavo te Haarlem een der meest beteekenende bouwwerken, die in Nederland zijn verrezen.

A. W. W.

De gebakken Steen.

De kunst om klei, door bakken, tot steen te maken is ongetwijfeld een der oudste uitvindingen van menschelijk vernuft, zoo oud, dat men onmogelijk kan nagaan in welk gedeelte der bewoonde aarde zij het eerst toepassing heeft gevonden, ter voldoening aan verschillende behoeften, want bijna overal, waar voorhistorische cultuur hare sporen in den bodem heeft achtergelaten blijkt, dat de pottenbakkerij, in hoe primitieven vormen ook somtijds, aan den mensch bekend was en wellicht reeds bij overlevering uit nog vroegere tijdperken, waarvan geen enkel zichtbaar spoor is overgebleven.

De toepassing van deze kunst op de vervaardiging van een duurzaam bouwmateriaal, gaat niet zoover in voorhistorische tijden terug en wijst reeds op een hoogeren trap van maatschappelijke ontwikkeling, doch niemand zal betwisten, dat ook het begin van deze toepassing zich verliest in een lange reeks van eeuwen; zoodat men wel kan aannemen, dat deze toepassing even oud is als de monumentale bouwkunst zelf.

Wanneer wij nu spreken van „de Gebakken Steen", het bouwmateriaal, dat de mensch uit weeke klei wist te maken, waar hem natuursteen of de middelen om deze laatste te bewerken ontbraken, dan spreken wij niet juist over iets nieuws, maar er mag ook niet van gezegd worden, dat het iets onbelangrijks is.

Vooral voor ons land, arm aan natuursteen gelijk het is, heeft het onderwerp een bijzonder belang. Ons land was van nature voorbeschikt voor een ontwikkeling der architectuur in de richting van den baksteenbouw en in verband daarmede voor de ontwikkeling der steenbakkerij.

Het zou zeker niet onbelangrijk zijn eens na te gaan, welke invloed bouwkunst en steenindustrie in verschillende tijdperken op elkander hebben uitgeoefend. Er is ongetwijfeld steeds wisselwerking geweest, gelijk die ook nu nog duidelijk is waar te nemen.

Men kan aannemen, dat in tijden, toen de baksteenbouw zich ontwikkelde en een hoog standpunt bereikte, ook de steenbakkerij bloeide, maar of het de bouwmeesters geweest zijn, die den stoot tot de ontwikkeling dezer industrie gegeven hebben, dan wel de steenbakkers die hun product bij de bouwmeesters ingang hebben doen vinden, is voor lang vervlogen tijdperken niet altijd zoo heel gemakkelijk uit te maken.

Toch zou een onderzoek naar den aard der hier bedoelde wisselwerking, als bijdrage tot de geschiedenis onzer bouwkunst zelf, niet zonder waarde zijn en bovendien kunnen leeren, hoe onze steenindustrie zich eigenlijk ontwikkeld heeft, wat wellicht uit een sociaal-historisch oogpunt de belangstelling zou gaande maken van onze hedendaagsche steenfabrikanten.

Zonder twijfel is onze hedendaagsche steenindustrie een onzer belangrijkste takken van nijverheid, men stelle zich echter niet voor dat deze industrie zooals zij thans georganiseerd is, even oud is als het gebruik van de gebakken steen. Voor menig belangrijk bouwwerk der middeleeuwen heeft men de steenen op, of zooveel mogelijk nabij, de bouwplaats gebakken. De inrichtingen daarvoor, in vele gevallen wellicht zeer primitief, hebben zeker hier en daar het aanzijn gegeven aan een blijvend bedrijf.

De bevestiging van vele steden, in den Bourgondischen tijd met steenen vestingwallen, heeft zeker ook aanleiding gegeven tot het oprichten van menige steenbakkerij. Met die bevestiging ging de vervanging der houten woonhuizen door meer brandvrije constructies gepaard, in de steden kon men moeilijk op eigen terrein zelf steenen gaan bakken, het lag dus voor de hand, dat de steenbakkerij als bedrijf tot groote ontwikkeling moest komen; toen is onze gouden eeuw gekomen, die zich wel de weelde kon veroorloven gevels van arduin of Bentheimer steen langs de deftige grachten onzer koopsteden op te trekken, maar daarbij toch ook millioenen baksteenen noodig had.

Al zijn daarna weder tijden aangebroken van algemeen verval, waaronder ook het steenbakkersbedrijf jaren lang heeft gekwijnd, in de negentiende eeuw braken betere tijden aan, in verband met hernieuwd leven in den vestingbouw en den aanleg van waterstaats- en spoorwegwerken.

De straatwegen mochten als hoofdverkeerswegen allengs in verval geraken, en in de vraag naar straatklinkers een zeer merkbare achteruitgang op te merken zijn, bij de ontwikkeling van het spoorwegwezen heeft de steen-industrie geen schade gehad.

Integendeel, bij een, zij het ook afwisselende, maar toch steeds stijgende vraag naar baksteenmateriaal kwamen speciale eischen, waaraan voldaan moest worden en die de steenbakkers dwongen, zich niet tevreden te stellen met de qualiteit, zooals die uitviel, maar te werken op het vervaardigen van de grootste hoeveelheden van de beste hoedanigheid.

Een enorme vooruitgang in dit opzicht heeft toen in de steenfabrikatie plaats gegrepen.

De baksteenarchitectuur, in den zin zooals wij die hier bedoelen, had echter in die dagen weinig te beteekenen. Hoogstens werd naast qualiteit ook een bepaalde of een mooie kleur verlangd, en het heeft den steenbakkers langen tijd heel wat hoofdbreken gekost, om te voldoen aan dezen tweeledigen eisch, waarvan de vervulling voor velen hunner onmogelijk bleek ter oorzake van den aard der grondstoffen, waarover zij beschikten.

Ziedaar een der moeilijkheden genoemd, waar mede de steenfabrikant in de negentiende eeuw te kampen had. Het bleef daar niet bij; in dit vroeger zoo eenvoudige en rustige bedrijf, dat een paar eeuwen lang van vader op zoon was overgegaan, moest nu den strijd worden aangebonden, die noodig bleek om staande te blijven, tegen het zich ook hier voordoend verschijnsel van de buitenlandsche concurrentie.

Wat die strijd vooral op dit terrein te beteekenen heeft behoeven wij niet nader in het licht te stellen.

Ieder die zich in de laatste kwarteeuw in de practijk der bouwkunst heeft bewogen, heeft deze strijd, zooal niet medegemaakt, dan toch gadegeslagen en ieder die ook slechts dit laatste gedaan heeft zal ook weten, dat hij nog geenszins is uitgevochten.

(*Wordt vervolgd.*)

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

(*Slot.*)

Bij de verdere ontwikkeling van het landbouwersvolk ontstonden weder nieuwe groepen van menschen met gewijzigde behoeften en daarmede gewijzigde vormen van de woning. Was tot nu toe elk zijn eigen wagenmaker, zijn eigen smid, zijn eigen bakker enz. geweest, voortaan kwam er meerdere verdeeling van arbeid.

De beperkte en onbeperkte grond van de marken waarin men bijeenwoonde, gaf niet aan allen voldoende ruimte om het landbouwbedrijf uit te oefenen en alles wat daarmede in verband stond zelf te verrichten, zoodat sommigen zich op een bepaald onderdeel ervan toelegden, en anderen zich daarvan onthielden. En hij die vroeger zelf zijn wagen maakte gaat nu bij den ander die zich daarop in 't bizonder heeft toegelegd en daardoor de wagen beter of sierlijker of vlugger maakt, zich in ruil voor eenig ander product, een wagen aanschaffen. En uit de verschillende beroepsgroepen scheidt zich weer de koopman af die niet zelf produceert, doch opkoopt bij den een wat wat hij elders weet van de hand te kunnen doen. Naast de hoeve ontwikkelt zich alzoo het bedrijfs- en woonhuis. In hoofdzaak wordt dit huis ingericht als de hoeve doch kleiner, daar de ruimte voor het vee vervalt, en mocht de bewoner er toch nog vee op nahouden dan verrijst daarvoor een afzonderlijk schuurtje achter het huis. Bij het bedrijfshuis blijft de ruimte ook nog ongedeeld. Het voorste gedeelte dient voor het bedrijf, het achterste voor woning, doch het geheel wordt hooger. De wanden worden ook niet meer van leem of plaggen, doch van hout gemaakt. Om voor het bedrijf licht te krijgen worden in den gevel luiken aangebracht, zoodanig ingericht dat het onderdeel neerslaat en buiten den gevel een uitstaltafel vormt, terwijl het bovendeel opklept en als beschermer tegen den regen dienst doet. De reizende en trekkende koopman ziet bij zijne zuidelijke buren den huisbouw van steen en zoo komt ook in zijn hoofd het bouwen van een dusdanig huis op. Sedert het begin van de 13de eeuw zien we dan ook de zoogenaamde Stinzen verrijzen, die echter overigens geheel als de houten huizen zijn ingericht. Nog steeds is één ruimte begane gronds de bedrijfs- en woonruimte, en is één vuurplaat de verwarmer van die ruimte. Langzamerhand wordt echter getracht aan den hinderlijken rook een zekerder uitweg buitendaks te geven en daartoe het vuur met een leemen kap met gat overdekt, waardoor de rook eenigszins naar de dakopening gericht wordt, doch eerst later werd de haard tegen den achterwand geplaatst en de rookgang tot buiten het dak opgetrokken. Daardoor werd de woning in verschillende vertrekken deelbaar, die elk hun eigen vuurplaats en rookgang hadden. Een niet minder gewichtig element dat op de ontwikkeling van de woning van invloed werd, was de uitvinding of liever het meer in gebruik komen van het vensterglas. Eveneens van invloed op den vorm, maar vooral op den omvang van het woonhuis was de verandering der marken in omwalde steden. Door de beperking van den grond wordt de oppervlakte door elk huis ingenomen hoe langer hoe kleiner en hoewel elk huis nog op zich zelf staat, wordt de tusschenruimte tusschen de huizen zoo gering, dat van lichtschepping aan de zijkanten geen sprake meer is en de diepte der huizen daardoor ook eene zekere beperking moet ondergaan. Het gevolg is de uitbreiding der ruimte in de hoogte en de verdiepingbouw wordt geboren. Eenig meerder comfort en meerdere sierlijkheid in de bewerking der huizen komt in zwang. De zoldering uit balken samengesteld rust op de gepleisterde muren die gedeeltelijk met matten worden bekleed. De vloer is van steen en bestaat uit een mozaïek van gebakken tegels. De menbelen, hoewel voor het grootste gedeelte nog vast aan den wand of den vloer, worden sierlijker bewerkt, en hier en daar komt pronk-vaatwerk van metaal of aardewerk, het aanzien der woonruimte verhoogen. In verband met de burgertwisten die aan de orde van den dag waren, werden ook de huizen eenigszins weerbaar gemaakt. Een weergang boven aan den gevel, een geheime trap, voor een onderaardsche vluchtgang waren geen zeldzaamheden en vooral in Utrecht werden veel van dergelijke weerbare huizen gevonden. En nog zijn in die stad en in Arnhem overblijfselen van zulke huizen te vinden. Meer en meer worden de huizen in de omwalde steden tegen elkander gedrongen tot ze eindelijk geheel aaneengebouwd worden en de straat doen ontstaan. Nog is er eigenlijk geen sprake van straat want plaveisel is ver te zoeken, en de openbare weg is tevens de openbare vuilnisbak, waar varkens hunne gading komen zoeken. Verschillende branden doen de overheid zoeken naar keuren en verordeningen om bij het bouwen waarborgen tegen brandgevaar te verkrijgen en eindelijk nemen de behoeften aan comfort zoodanig toe dat ook daarvan de woningbouw den terugslag ondervindt, en tot het mooie 17de eeuwsche woonhuis voert".

Ik zal niet verder gaan zeide spreker, en mijne hoorders niet voeren over die periode naar den tegenwoordigen huisbouw. Slechts wil ik nog opmerken dat alle elementen die er in vroeger eeuwen toe bijdroegen om van de woning iets eigendommelijks en iets schilderachtigs te maken, langzamerhand verdwijnen. Een der hoofdoorzaken daarvan ligt wel in het voortdurend duurder worden van den bouwgrond in de steden, waardoor het slechts enkelen mogelijk is een eigen huis te bezitten, en

nog een groot gedeelte van die enkelen wien dat mogelijk is, er de noodige financieële offers niet voor wil brengen.

Een gevolg hiervan is het ontstaan van het in gedeelten verhuurde huis met de daaraan als marktartikel noodzakelijk verbonden nadeelen. De liefde voor „eigen heerd", die geen eigen heerd is verdwijnt en daarmede de aanleiding om dien eigen heerd voor den bewoner aantrekkelijk te maken. Integendeel alle roerende have moet pasklaar zijn voor alle mogelijke te betrekken woningen, en een doodende geest van uniformiteit doortrekt langzamerhand huis en huisraad, en verdrijft alle schilderachtigheid uit de moderne stad. Met een prachtige en met zorg bijeengegaarde, uitgebreide verzameling prenten, werd het gesprokene toegelicht.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS VOOR ZEIST.

Het weekblad „Architectura", Orgaan van het Genootschap „Architectura et Amicitia" te Amsterdam, bevatte 24 Febr. j.l. het volgende:

Was men na publicatie der toelichting op het programma der Zeister prijsvraag in de meening gekomen, dat de ontwerpen, overeenkomstig den algemeenen wensch, op de gebruikelijke wijze zouden worden beoordeeld door eene deskundige Jury, nu blijkt uit het raadsverslag, in het gemeenteblad opgenomen, dat in zake beoordeeling niets meer gedaan is dan oorspronkelijk het programma wilde. Het gewraakte art. 10 van het programma luidende:

> De prijzen zullen worden toegekend door den Raad der gemeente Zeist, op voorstel van Burgemeester en Wethouders bijgestaan door een commissie van 3 leden van den Raad, die zich, wanneer zij dit noodig achten, kunnen doen voorlichten door een of meer door hen te benoemen deskundigen.

heeft feitelijk geen verandering ondergaan; alleen is toezegging gedaan, dat B. en W. zich door deskundigen zullen doen voorlichten, maar de uitspraak blijft bij den Raad!

Ten bewijze kan dienen genoemd raadsverslag; daaruit blijkt dat niet terug gekomen is op het genomen besluit om geen jury te benoemen, doch dat alleen is aangenomen onderstaand voorstel van B. en W.

> Aan den Gemeenteraad.
>
> In eene heden met betrokken raadscommissie gehouden conferentie is besloten met gebruikmaking van de bevoegdheid, toegekend bij art. 10 van het programma der prijsvraag voor een gemeentehuis, vastgesteld bij Uw besluit van 27 December j.l., bij de beoordeeling der ingekomen plannen voorlichting te vragen van een drietal architecten van naam, wonende buiten deze gemeente.
>
> Wij meenen, dat de kosten hiervan ten hoogste f 1000 zullen bedragen en stellen u mitsdien voor ons een crediet tot dat bedrag te verleenen.

Het hier volgende gedeelte uit het raadsverslag heft verder allen twijfel op:

> De heer VAN DE POLL vraagt wat het dagelijksch bestuur verstaat onder een jury.
>
> Volgens art. 10 van het programma is er geen andere jury dan de Raad. Wel kunnen B. en W. en de commissie zich door deskundigen doen voorlichten, doch daarmede heeft de Raad niet te maken. Spr. heeft daarom tegen het programma gestemd, omdat hij den Raad niet geschikt acht voor de functie eener jury. Spr., als Raadslid, kan niet als jurylid optreden en toch zou hij dit volgens het programma moeten doen. In de heeren Schütz en Van den Brink, als bouwkundigen, en ook in den heer Blooker, als commissielid, stelt Spr. het volste vertrouwen, doch zelfs met hunne voorlichting acht hij den Raad als jury ongeschikt.
>
> De VOORZITTER zegt, dat de kwestie door den vorigen Spr. zeer juist gesteld is. B. en W. en de commissie laten zich voorlichten door deskundigen, doch de Raad spreekt bij de bekroning het laatste woord.

Ten aanzien dus der beoordeeling zijn wij niet veel verder gekomen en blijven de vroeger daartegen aangevoerde bezwaren van kracht. Ware het gemeenteblad eerder verschenen, wij zouden, en vertrouwen de andere vakbladen met ons, wel wat matiger zijn geweest in de appreciatie van de in het programma aangebrachte wijzigingen.

Het is al bedenkelijk genoeg, dat de publicatie der namen van de deskundige adviseurs achterwege moest blijven op motieven die door ons niet kunnen worden aanvaard, omdat die getuigen van weinig vertrouwen in beoordeelaars en inzenders; nu echter het ons duidelijk is geworden dat, wat betreft de beoordeeling geen concessies zijn gedaan, nu blijven wij er op aandringen, dat de bevoegdheid dier adviseurs, uit kracht van onaantastbaar gebruik bij prijsvragen steeds gehuldigd, worde uitgebreid tot algeheele beoordeeling en finale beslissing in de bekroning der in te komen ontwerpen.

Dit is een eisch van goed recht der mededingers en eene zaak van overwegend belang voor het welslagen der prijsvraag zelve.

Wij hebben ons met opzet onthouden van kritiek op het programma en van waardeerende beschouwingen over de later aangebrachte wijzigingen: het blijkt nu, dat wij ons daarmede een deceptie hebben bespaard.

Of verder aandringen iets zal uitwerken, zouden wij niet durven voorspellen.

Zoolang als argument niet anders kan worden aangevoerd, dan het „onaantastbaar gebruik bij prijsvragen", zoolang niet dit gebruik door algemeen aangenomen, en duidelijk beschreven voorschriften gesanctionneerd is en dan door de bouwmeesters zelf zoo streng mogelijk *gehandhaafd* wordt, zal de kracht die van dit argument uitgaat gering blijven.

Of de architecten al roepen; „zoo zijn onze manieren" het antwoord van de uitschrijvers van prijsvragen zal veelal zijn; „ja maar, zoo zijn de onze en wij mogen het zeggen, omdat wij de sleutel van 't laadje hebben". RED.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Een hoogst belangrijke ontdekking is in Egypte gedaan bij de opgravingen te Thebe, op kosten van het Egyptische opgravingsfonds. Aan den achterkant van een tempel uit de XIe dynastie, den oudsten tempel dien men uit Thebe kent, is nu een kapel blootgelegd, dagteekenend uit de XVIIIe dynastie, uit den tijd van koning Thothmes III. De muurschilderingen zijn prachtig bewaard gebleven, maar het merkwaardige van de vondst is een zeer schoon beeld van de godin Hathor, in de gedaante van een koe, nog juist zoo staande als tijdens het gebruik van het tempeltje, en nagenoeg ongeschonden. Kop, hoorns en zijden van het steenen beeld zijn met goud bekleed. De koe zoogt een knaap; bij haar hals staat een mansbeeld. Amenophis II, zoon van Thothmes III, moet de kapel hebben opgericht.

't Is voor het eerst dat het beeld eener oud-Egyptische godin in den oorspronkelijken toestand in een tempel wordt aangetroffen. Merkwaardig is, dat de koe in bouw en kenmerken geheel overeenkomt met het tegenwoordige Egyptische vee. Er zijn dadelijk soldaten bij de plaats der opgravingen op wacht gesteld, de kapel en haar inhoud wordt zoo snel mogelijk uiteen genomen om in het museum te Kairo weder opgebouwd te worden.

De commissie voor de Nederlandsche opgravingen te Argos verspreidde het volgende rondschrijven:

Na één jaar rust zou dr. Vollgraff de spade weer willen opnemen om onze opgravingen te Argos, die tot dusverre vrij wel beperkt bleven tot den heuvel, de Aspis genaamd, en de veelbelovende Agora (d. i. de markt) nauwelijks bereikten, een goed stuk verder te brengen. Wij komen daarom ten derde male een beroep doen op uwe bereidwilligheid om ook voor wetenschappelijke doeleinden een offer te brengen. Wij zouden dit zeker niet doen, indien niet door alle geleerden in binnen- en buitenland de voortzetting van ons werk te Argos ten zeerste wenschelijk werd geacht.

Toen de leden van het Archaeologisch Congres, het vorig jaar te Athene gehouden, op hun excursie door de Peloponnesus ook Argos bezochten, zijn naar de verklaring afgelegd bij zijn terugkeer in de Koninklijke Academie van Wetenschappen door één onzer afgevaardigden, prof. K. Kuiper, de door dr. Vollgraff verkregen resultaten zeer gunstig beoordeeld en werd de verwachting uitgesproken, dat Nederland de opgenomen taak niet onvoltooid zou laten.

Het is genoeg bekend, dat de archaeologische wetenschap tegenwoordig eene ongemeene belangstelling geniet en dat dientengevolge het terrein van onderzoekingen, hetwelk ieder beschaafd rijk uitkoos, hetzij in Griekenland, hetzij in Egypte, hetzij in Klein-Azië, telken jare grooter wordt. Uit den aard der zaak dienen wij ons te beperken, maar toch moet ons streven er op gericht zijn, dat alles wat er nog van het oude Argos mocht zijn overgebleven, resten van tempels en particuliere gebouwen, voorts sculpturen, inscripties enz., uit den grond worde te voorschijn gebracht en dat wij zoodoende zooveel mogelijk de bouwstoffen verzamelen voor het schrijven eener volledige geschiedenis van Argos.

Onze commissie meent niet te mogen rusten, voor Nederland op die wijze zijne sporen in de archaeologie verdiend heeft.

Zou ons klein volk ook niet op dit gebied groot kunnen worden?

BINNENLAND.

SCHIEDAM. Nadat reeds meermalen de wenschelijkheid was betoogd van de oprichting van een abattoir, werd enkele jaren geleden door den raad van Schiedam een commissie benoemd, om over deze zaak van advies te dienen.

De commissie heeft nu een uitvoerig verslag ingezonden, vergezeld van een voorloopig plan met begrooting, opgemaakt door den heer H. Paul te Leiden.

De kosten worden geraamd op f 240.000.

De commissie stelt voor, over te gaan tot oprichting van een openbaar slachthuis op het terrein langs de Voorhaven naast de kaarsenfabriek.

Het voorloopige ontwerp van den heer Paul was geraamd op f 348.000, wat de commissie te hoog achtte; er werd toen vereenvoudigd, zoodat nu de bouw is berekend voor de gebouwen op f 145.000 en voor toestellen en werktuigen op f 55.000, terwijl de grond f 43.000 zou kosten.

BREDA. Te Dongen zal eene gasfabriek worden opgericht. Op uitnoodiging van de voorloopige gascommissie is met den heer T. van Mierle, directeur der Tilburgsche gasfabriek, eene bespreking gehouden en een onderzoek ter plaatse ingesteld.

Personalia.

— Tot leeraar aan de gemeente-teekenschool te Bussum is benoemd de heer A. Fledderus te Amersfoort.

— Tot opzichter bij den elektrischen spoorweg van Rotterdam naar Scheveningen is benoemd de heer G. Stolk te 's-Gravenhage.

— Tot hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Nijmegen is benoemd de heer H. Rauch, adjunct-inspecteur bij het woningtoezicht te Amsterdam.

— De raad van Bussum heeft benoemd: tot gemeente-opzichter-teekenaar den heer G. Hartstra, werkzaam als opzichter bij het nieuwe postkantoor aldaar, en ten kantore van den gemeente-architect, ter vervanging van den heer H. Everts, den heer J. H. van Loenen, te Utrecht.

— Dezer dagen herdacht de heer P. C. Moinat, onderdirecteur van de Ambachtsschool te 's-Gravenhage, den dag waarop hij 25 jaren geleden zijn intrede deed als leeraar aan genoemde inrichting.

— Voorloopig voor één jaar is tot directeur der gasfabriek te Steenwijk benoemd de heer B. Rouwkema, architect aldaar.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar bij J. W. Hanrath, Architect te Hilversum. (1)

— Bouwkundig-Teekenaar Opzichter. Salaris f 120 p. m. Brieven onder motto „Opzichter" aan Blikman & Sartorius, Rokin 17, Amsterdam. (1)

— Een Bouwkundig en een Grondwerkers Onderbaas bij A. Bogerd, Aannemer, 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter-Uitvoerder. Br. fr., lett. N B 316, N. v. d. D. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar bij een Architect. Bekend met schoolbouw. Br. fr. motto Opzichter, bij Boekhandelaar C. A. J. Luitingh, Leeuwarden. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar. Sal. f 80 's m. Br., onder lett. Z. U. 487, N. v. d. D.

— Opzichter van den Arbeid. In den loop van dit jaar kunnen een of meer opzichters van den arbeid worden benoemd. Aan die betrekking is verbonden eene jaarwedde van f 1200, welke bij gebleken geschiktheid kan gebracht worden tot f 1800.

Zij wier geboortedag gelegen is tusschen 1 Januari 1871 en 1881 en die in aanmerking wenschen te komen voor deze betrekking, kunnen zich *vóór 15 Maart e.k.* bij gezegeld adres aanmelden aan het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel te 's-Gravenhage, onder overlegging van hunne geboorte-akte en van Diploma's en verdere stukken, waaruit kan blijken, waar zij hunne opleiding hebben genoten en waar zij werkzaam zijn of geweest zijn.

Degenen die zich zullen hebben aangemeld, zullen — hetzij allen, hetzij een gedeelte van hen — door den Minister vóór 1 April e.k. worden uitgenoodigd om blijken te geven van bekendheid met de vakken, omschreven in de *St Cf. No. 47.*

Om ter benoeming te kunnen worden voorgedragen, moet bij een onderzoek door een of meer door den Minister aan te wijzen geneeskundige blijken, dat de candidaat lichamelijk geschikt is om de betrekking van Opzichter van den Arbeid te vervullen. (1)

— Teekenaar, met einddiploma Rotterdamsche Academie en eenige praktijk. Brieven, onder No. 4782, aan het Bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Teekenaar op een Architectenbureau ad f 40 p. m. Brieven onder No. 2900, Bureau „Het Vaderland" te 's-Gravenhage. (2)

— Onderbaas bekend met grond- en waterwerk. Brieven onder No. 28910 Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Ingenieur bij de gemeentewerken te Leiden, jaarwedde f 2000.— met 2 verhoogingen, telkens na 5 jaar dienst, van f 200.—; diploma Civiel Ingenieur en ongeveer 5jarige praktijk. Stukken inzenden vóór 12 Maart a.s. (2)

— Bouwkundig Teekenaar. Brieven onder lett. X Y, aan DURAN's Adv.-Bureau, Const. Huijgensstraat 88, Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

26	Bouwk. Opz.-teek.,	20—44 j.,	f 50—	f 100 's maands.
4	Bouwk. Opz.-Uitv.,	27—45 j.,	f 75—	f 90 's maands.
3	Waterb. Opz.	26—38 j.,	f 80—	f 100 's maands.
7	Werktuigk. Teek.,	19—28 j.,	f 40—	f 90 's maands.
3	Opz. Techn.	25—39 j.,	f 80—	f 100 's maands.
5	Electrotechniker.	21—43 j.,	f 40—	f 100 's maands.
3	Scheepsteekenaars	19—28 j.,	f 50—	f 90 's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 5 Maart.

Arnhem, ten 11.30 ure, door het gem. best.: bestek no. 12: het bouwen van een electrische centrale ten zuiden van de stoomhoutzagerij van de Nederl. Venn. de Geldersche Houthandel, begr. f 115.230. (Zie adv. in no. 8).

Amsterdam, ten 2 ure, door het gem. best.: het bouwen van een badhuis voor ontsmettingsbaden aan het Wilhelminagasthuis. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Architect 1ste klasse van Publieke Werken, ten Stadhuize, kamer no. 148, van 2 tot 4 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Enkhuizen, ten 12.30 ure, door de Dijkgraaf en Heemraden van Drechterland in het Drechterlandsche huis: het leveren van 265000 Waalstraatklinkers; het vervoer naar de Drechterlandsche wegen; het lev. van 1700 M³. grint en het lev. van 615 M³. zand, met inbegrip van het vervoeren naar de Drechterlandsche wegen; bestekken en voorwaarden te verkrijgen bij de firma W. Over de Linden te Enkhuizen, en ter lezing in het Drechterlandsche Huis en te Hoorn in het logement den Doele.

Helmond, ten 7 ure, door den heer A. H. van Hoeck te Helmond, in het koffiehuis van P. Berker: het bouwen van 2 heerenhuizen in de Molenstraat; bestek en teekening te bekomen te bekomen bij den architect C. J. Bezemer.

Middelburg, ten 11.30 ure, door den heer P. de Bel, te zijnen huize, Heerengracht: het bouwen van een café groot 102 M²., met woning, te Koudekerke; aanwijs gehouden. Bestek en teekening ter inzage bij den architect P. Zevenhuizen Azn.

Ter Neuzen, ten 3 ure, door den bouwk. J. Scheele Az., in het hotel Centraal: hdt afbreken van het bestaande en bouwen van een nieuw woonhuis aan het Marktplein; bestek en teekeningen ter inzage in gen. hotel; aanw. gehouden.

DINSDAG 6 Maart.

Utrecht, ten 2 ure, door de Maatschappij tot Expl. van S.S. aan het Centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park te Utrecht: bestek no. 1045: het maken van een wachterswoning (no. 31) met bijbehoorende werken bij kM. 49.082 en het wijzigen van de 7 wachterswoningen nos. 28, 29, 30, 34, 36, 37 en 38 op de lijn Eindhoven—Belgische grens. (Zie adv. in no. 6).

Utrecht, ten 1.30 ure, door den architect P. J. Houtzagers namens de Utrechtsche industrie- en Huishoudschool in het café Het Metalen Kruis: het gedeeltelijk verbouwen van het gebouw Nieuwe Gracht No. 135 en het maken van een bijgebouw in den tuin; bestekken met teek. te verkrijgen bij den architect, Nobelstraat, hoek Lucasbolwerk.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S., aan het Centraalbureau der Mij. in het Moreelse Park: bestek no. 1046: het verbeteren van de wachterswoningen no. 28a, 37a en 46a, op de lijn Maastricht—Venlo, begr. f 4550. (Zie adv. in no. 7).

Winterswijk, ten 2 ure, door de kerkeraad der Geref. kerk in de consistoriekamer: het bouwen van een kerkgebouw c.s. Aanwijzing gehouden. Bestek en teekening verkrijgbaar bij den Boekhandel W. van Ast, te Winterswijk.

WOENSDAG 7 Maart.

Haarlem, ten 12 ure, door de Dijkgraaf en heemraden van den Haarlemmermeerpolder ter secretarie aan den Jansweg te Haarlem: het afbreken van de bestaande en het bouwen van een nieuwe smederij en bergplaats bij het stoomgemaal de Lijnden. Bestek, voorwaarden en teekening verkrijgbaar ter Secretarie. Inlichtingen bij den Ingenieur te Haarlem, en bij den Opzichter aan het stoomgemaal.

Raamsdonk, ten 3 ure, door het R. K. Kerkbestuur in het koffiehuis van W. van der Westen: het bouwen van een liefdegesticht met gasthuis en school; aanw. gehouden; bestek en teekening ter inzage in voorn. koffiehuis en te bekomen bij den architect J. H. H. van Groenendael te Vught.

DONDERDAG 8 Maart.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gem. bestuur: het verdiepen van den Trekvliet tusschen Boerhavestraat en Laakhaven, met bijkomende werken. Aanwijzing 5 Maart, te elf uren aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje, alwaar de bestekken en teekeningen verkrijgbaar zijn.

Rosmalen, ten 11 ure, door het gem. best.: 1o. het verbouwen der openbare school in de kom der gemeente en 2o. de lev. van schoolmeubelen; aanw. 1 Maart om 10 ure; bestekken en teek. te bekomen ten gemeentehuize en bij den bouwk. Kusters.

VRIJDAG 9 Maart.

Avenhorn, ten 2 ure, door de architecten Muller en Droogleever Fortuijn en van der Tak in het café van den heer Timmerman: het bouwen van een woonhuis aan het Westeinde van den straatweg te Avenhorn. Bestek en teekeningen ter inzage en verkrijgbaar in genoemd café en bij de Architecten, Witte de Withstraat 86 en Jericholaan 30 te Rotterdam.

Wormer, ten 11 ure, door het gem. best.: het bouwen van eene school met 3 lokalen, het leveren en stellen van schoolmeubelen, het amoveeren van de oude school met woning, en het bouwen van eene woning, en het bouwen van eene onderwijzerswoning te Oost-Knollendam, gemeente Wormer; bestek en teekeningen te verkrijgen bij de bouwkundigen gebrs. Gorter, te Wormerveer, aanw. gehouden.

ZATERDAG 10 Maart.

Ede, ten 12 ure, door den bouwk. C. L. Wassenbueg in hotel van Laar: het bouwen van 23 arbeiderswoningen aan den Bennekomschen weg; bestek en teekening ter inzage in hotel voornoemd en te verkrijgen Grootestraat 18; aanw. gehouden.

MAANDAG 12 Maart,.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de H. IJ. S. M., in het Centraal-station: het maken van eene watervoorziening op de stations Castricum en Uitgeest met bijbehoorende werken, begrooting f 43200. Het bestek met een teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw. Droogbak, Dienst van Weg en Werken. Kamer 150 of op franco aanvrage aan dien Dienst. Aanwijzing als in het bestek vermeld.

Breda, ten 11 ure, door den architect J. A. van Dongen in het koffiehuis Beurs van Breda: het bouwen van een villa aan de Vijverstraat; bestek en teek. in gen. koffiehuis ter inzage; aanw. gehouden.

Hulst, ten 10.30 ure, door het gem.best.: perc. 1: de levering van circa 95000 kg. gegoten ijzeren buizen en circa 5500 kg. gegoten ijzeren hulpstukken en syphons; perc. II: het leggen van ongeveer 4400 strekkende meters buisleiding, benevens dienstleidingen, ten dienste der gemeentelijke gasfabriek. Bestek en voorwaarden verkrijgbaar ter gemeentesecretarie.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUTTERKADE 150–151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 10 MAART 1906. No. 10.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

KUNSTMUSEA.

Lezing in het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam op 7 Maart j.l., door A. W. WEISSMAN. *(Met een plaat).*

In de Oudheid verstond men onder Museum een plaats, die aan de Muzen gewijd was, doch niet een gebouw, bestemd om voorwerpen van kunst tentoon te stellen. Toen in de 15e eeuw Cosimo en Lorenzo de Medicis in het naast het klooster San Marco te Florence staand paleis antieke beeldhouwwerken en cameeën begonnen te verzamelen, werd dit paleis een museum genoemd.

Paus Sixtus V stichtte in 1590 het Kapitolijnsch Museum te Rome, doch het duurde tot de achttiende eeuw, eer dit voorbeeld navolging vond.

Het doel, dat men in de 19e eeuw met het bouwen van musea beoogde, was, om aan voorwerpen van kunst of wetenschap een plaats te geven, waar zij veilig en tevens door het publiek onder zoo gunstig mogelijk licht zouden kunnen worden bezichtigd. Waren die kunstvoorwerpen tot dusverre het eigendom van particulieren geweest, die er mede doen konden, wat zij wilden, toen de gemeenschap eigenares werd, veranderde de toestand.

Een museum is uit den aard der zaak een pakhuis. Deze overweging heeft er wel eens aanleiding toe gegeven, dat tegen het bouwen van musea werd opgekomen. Maar tot dusverre is nog geen betere wijze van bewaren der kunstschatten gevonden. En een museum behoeft gelukkig niet noodzakelijkerwijze een magazijn te wezen. Indien slechts voor overvloedige ruimte gezorgd wordt en men geeft niet al te zeer toe aan den wensch van hen, die ook werk van minder goede meesters uit een kunsthistorisch oogpunt in een museum willen zien, dan kunnen de zalen zeker voor diegenen, welke slechts kunstgenot verlangen, aantrekkelijk gemaakt worden.

Het recht van bestaan der musea behoef ik hier niet te verdedigen. Zeker, de benaming is minder gelukkig gekozen, want een muze van schilderkunst, beeldhouwkunst of bouwkunst heeft Griekenland niet gekend. Doch wie zich daarover ergert, moge beproeven een beteren naam te bedenken en in zwang te brengen.

Het valt een architect slechts bij uitzondering te beurt, dat hij een kunstmuseum te bouwen krijgt. Nog grooter zeldzaamheid is het, wanneer men zijn meening vraagt omtrent het terrein, waarop het gebouw zal worden geplaarst. Die plaatsing behoort zóó te zijn, dat het gebouw aan alle zijden vrij ligt, en minstens 40 M. van alle belendingen verwijderd. Daarom is een groot plein

of park voor een museum de aangewezen plaats, gelijk in het buitenland ook meestal werd gekozen.

De vrije ligging is in de eerste plaats noodig om het brandgevaar, dat belendingen zouden opleveren. En wanneer het museum van terzijde verlicht moet worden, is een vrije ligging niet minder noodzakelijk. Zelfs dient dan gezorgd te worden, dat die door latere bebouwing van het omliggende terrein niet verdwijnt. Wordt dit verzuimd, dan kunnen de gevolgen ernstig zijn. Een voorbeeld geeft het Stedelijk Museum te Amsterdam, welks kabinetten, die tijdens de Rembrandttentoonstelling van 1898 nog zulk goed licht hadden, thans, nu de Gemeente verlof gaf tot het plaatsen van het Rijkspostspaarbankgebouw aan de overzijde der Paulus Potterstraat, geheel bedorven zijn.

Het aantal en de grootte der zalen van een museum moeten zich regelen naar den omvang, den aard en de hoeveelheid der kunstwerken, die men denkt te plaatsen.

Allereerst dient uitgemaakt te worden, of bovenlicht dan wel zijlicht gewenscht wordt. De hedendaagsche kunstenaars geven over het algemeen aan bovenlicht de voorkeur, ofschoon zij hunne werken meest bij zijlicht vervaardigen. Een museum, voor hedendaagsche kunst bestemd en van bovenlicht voorzien, behoeft slechts één verdieping hoog te zijn. Het *Luxembourg* te Parijs is een voorbeeld van zulk een gebouw; het maakt echter, omdat het zoo laag is, geen gunstigen indruk. Daar er veel beeldhouwwerken tentoongesteld zijn, werkt het bovenlicht ook niet mede, om deze goed te doen uitkomen.

De kosten, die men voor de fundeering van een laag gebouw moet maken, verschillen weinig met die, voor de fundeering van een hooger vereischt. Daarom is bij haast alle musea onder de verdieping, die de zalen met bovenlicht bevat, nog een verdieping gemaakt, waardoor zalen met zijlicht, voor allerlei doeleinden geschikt, met betrekkelijk weinig kosten verkregen werden. Bij verschillende musea in Duitschland heeft men, deels ter wille van het esthetisch effect, deels om ruimte te winnen, de zalen met bovenlicht, op de verdieping gelegen, door lokalen met zijlicht in twee verdiepingen boven elkander omgeven. Dit is echter niet aanbevelenswaardig, omdat de zalen met bovenlicht dan te hoog moeten worden.

Er is nog een andere reden, waarom de bovenlichtzalen van een museum op de verdieping geplaatst zijn; de monumentale hoofdtrap, die dan gemaakt moet worden, geeft een welkome gelegenheid om decoratieve weelde tentoon te spreiden, welke in de zalen niet zou passen, en die toch noodig is om de verheven bestemming van het gebouw den bezoeker reeds bij het binnentreden duidelijk te maken. De plaats van deze trap moet zóó gekozen zijn, dat zij de verbinding der zalen met elkander niet stoort. Een overvloedige verlichting der trapzaal is gewenscht, indien slechts gezorgd wordt, dat de zalen er niet onmiddellijk op uitkomen, maar de bezoekers eerst een min of meer donkere ruimte door moeten eer zij die zalen betreden.

De zalen dienen zóó gegroepeerd te zijn, dat de bezoekers ze achtereenvolgens kunnen doorwandelen en niet genoodzaakt zijn één zaal tweemaal door te gaan. Bovendien moet worden gezorgd dat enkele zalen of groepen van zalen als het ware kunnen worden uitgeschakeld, zonder dat de circulatie daardoor wordt gestoord. Dit vraagstuk is een van de gewichtigste, waarmede de ontwerper van een museum zich heeft bezig te houden. Het kost veel hoofdbrekens om de zalen zóó te plaatsen, dat aan de eischen, die ten opzichte van de circulatie gesteld worden kunnen, voldaan wordt.

De moeilijkheden worden nog grooter wanneer het gebouw niet voor één verzameling bestemd is, doch voor tijdelijke tentoonstellingen van allerlei omvang en aard tegelijkertijd moet dienen. Dit laatste was het geval bij het Stedelijk Museum te Amsterdam. De praktijk heeft bewezen, dat het daar gekozen systeem aan het doel heeft beantwoord. Het behoeft geen betoog, dat in dergelijke omstandigheden van een „academische" plattegrond geen sprake kan zijn.

Vertrekken voor de bestuurders kunnen in een museum niet worden gemist, terwijl ook verblijven voor dienstdoend personeel niet mogen ontbreken. Vroeger werd een museum meest van woningen voorzien, doch tegenwoordig laat men ze achterwege, daarbij geleid door de overweging dat tegenover de nadeelen aan zulke woningen verbonden, geen enkel voordeel staat. Zijn die woningen toch zóó gelegen, dat directeur of concierge ten allen tijde bij hand kan zijn, dan maken de bezoekers van het museum op minder aangename wijze met allerlei huiselijke aangelegenheden der bewoners kennis. Daarenboven wordt dan ruimte ingenomen die voor tentoonstelling zeer geschikt zou zijn. Ligt daarentegen zulk een woning in een afgelegen hoek van het gebouw of bevindt zij zich op eenigen afstand, dan heeft zij in het geheel geen nut.

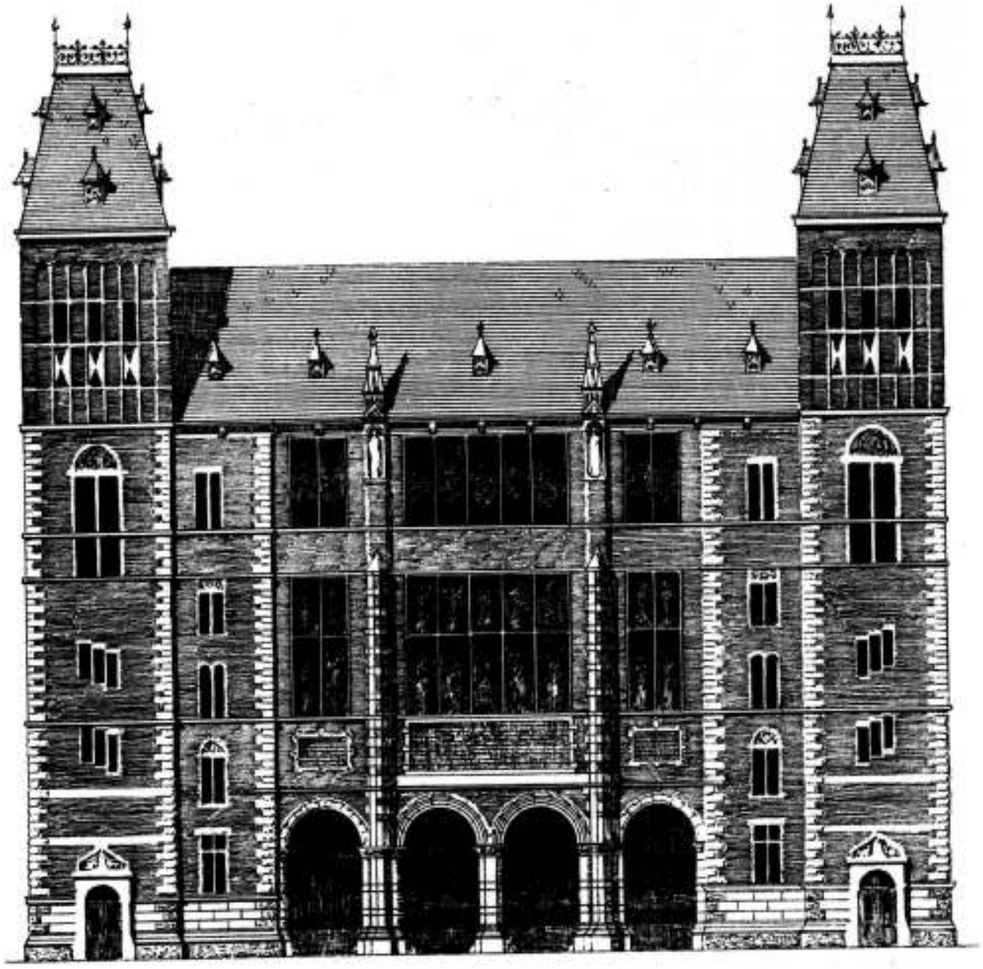
Men geeft er tegenwoordig de voorkeur aan, het gebouw door opzettelijk daartoe aangesteld personeel zoo bij dag als bij nacht te doen bewaken; de nachtploeg wordt door klokken gecontroleerd, zoodat men steeds kan zien, of de voorgeschreven ronden werkelijk zijn verricht. Deze methode van bewaking levert grooter zekerheid op dan de oude, die eigenlijk geen bewaking genoemd mag worden, daar een concierge 's nachts in zijn bed ligt.

Voor vestiaires in de vestibule moet worden gezorgd, daar men de bezoekers niet met stokken of regenschermen in de zalen kan toelaten, uit vrees voor schade door onvoorzichtigheid of baldadigheid. Het is niet gewenscht, meer dan één vestibule te maken, daar dit verwarring bij de vestiaires geeft, zooals ieder bezoeker van het Rijksmuseum te Amsterdam weet. Zij, die over deze inrichting klagen, moeten echter bedenken, dat Dr. Cuypers de schuld niet draagt. Het voorschrift, dat de Gemeente Amsterdam gaf omtrent den voor het publiek bestemden middendoorgang, heeft den bezoeker van het Rijksmuseum dit ongerief bezorgd.

Flinke bergruimten voor het bewaren van kisten en dergelijken behooren aanwezig te zijn, vooral wanneer het de bedoeling is dat het gebouw af en toe voor tijdelijke tentoonstellingen zal dienen. Deze ruimten voldoen het beste, wanneer zij van buiten toegankelijk zijn, zoodat de voorwerpen er in- en uitgebracht kunnen worden zonder dat de bezoekers van het museum dit bemerken.

Hijschkokers, om de voorwerpen uit deze bergplaatsen naar hooger gelegen vertrekken te brengen zijn onmisbaar, terwijl goed verlichte lokalen voor depôt of herstellingen van schilderijen in een museum van oude kunst vooral niet gemist kunnen worden.

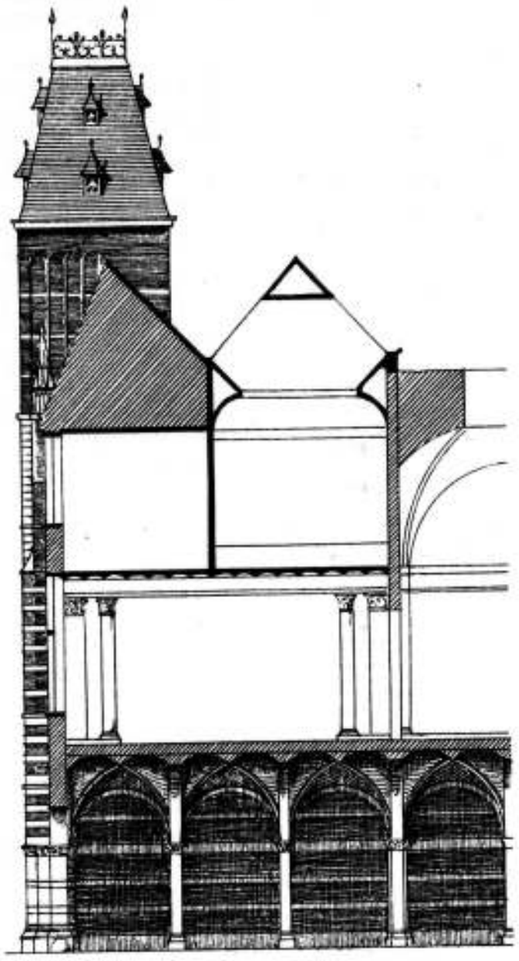
ONTWERP tot VERBOUWING
van het RIJKSMUSEUM
te AMSTERDAM

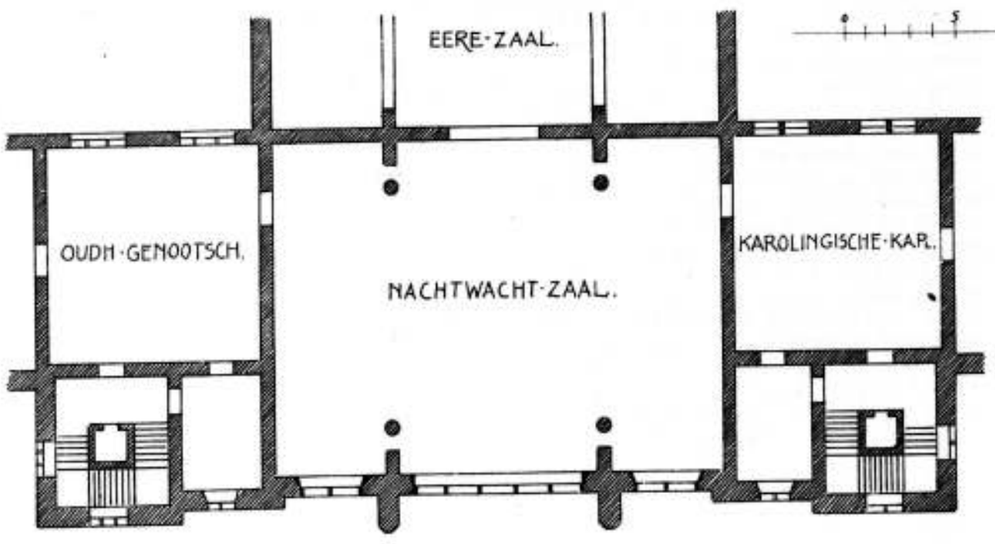
GEVEL AAN DE ZUIDZIJDE.

Nijmegen, Oct 1896

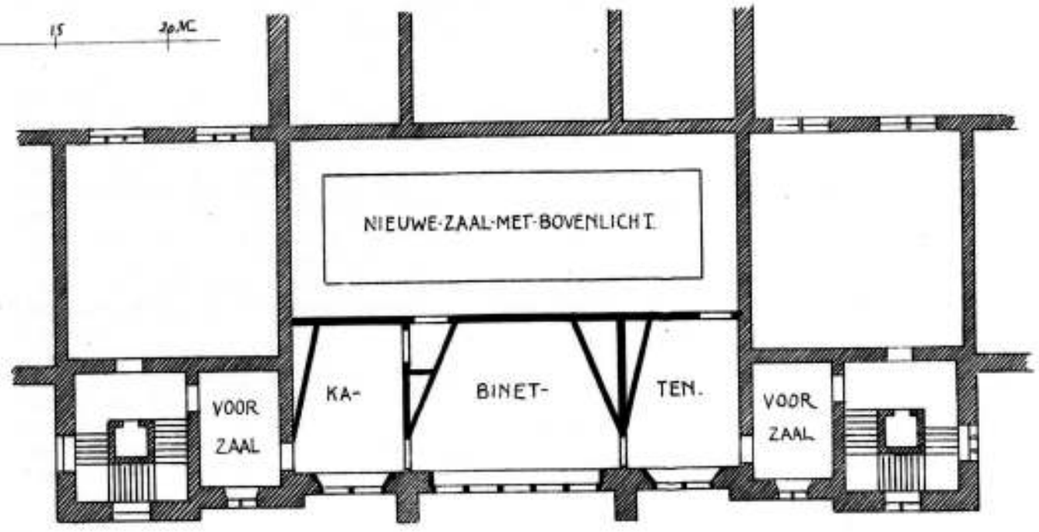
A. W. Weissman.

DOORSNEDE

BENEDEN

BOVEN.

Bijvoegsel van DE OPMERKER
41ste jaargang No. 10.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Privaten zijn natuurlijk noodzakelijk. Niet weinig moeite geeft het, deze inrichtingen zoo te plaatsen, dat zij gemakkelijk bereikbaar zijn en toch niet in het oog vallen.

In Engelsche musea treft men vaak restauratiezalen aan, waarvan echter niet veel gebruik gemaakt wordt. De bezoekers hebben meestal geen lust, een geheelen dag in een museum te blijven en vinden de afwisseling, die het gaan naar een restaurant in de stad geeft, meestal zeer aangenaam. Uit den aard der zaak kan ook een museum-restaurant niet geven, wat van een eerste klasse inrichting wordt verwacht. En daar restaurants in een museum gevaarlijk en onaangenaam kunnen zijn, geloof ik dat men beter doet, ze weg te laten.

Van bijzonder gewicht is het, dat de voorwerpen, in een kunstmuseum bewaard, zooveel mogelijk tegen stof, vocht en plotselinge wisselingen in de temperatuur beveiligd blijven. Het verdient daarom aanbeveling, alle buitenmuren van een spouw te voorzien, voor goede verwarming in den winter zorg te dragen en de luchtverversching, vooral in den zomer, niet te veronachtzamen. Een verwarming tot 18° Celsius is voldoende; men verkrijgt die het beste met warm water.

De verwarmingslichamen behooren zoo ver mogelijk van de wanden, waartegen zich de schilderijen bevinden, te worden geplaatst. De meest geschikte wijze is, ze midden in de zalen te plaatsen en daaromheen zetels te maken, waardoor zij aan het oog onttrokken zijn. Het valt niet te ontkennen, dat deze oplossing uit een esthetisch oogpunt beschouwd niet de beste is. Doch voor het behoud der kunstwerken is zij de eenig goede, en daarom dient men over andere bezwaren heen te stappen.

Heete luchtverwarming of stoomverwarming hebben nergens voldaan, daar zij tot stofvorming aanleiding geven, die zeer nadeelig voor de kunstwerken is.

Goede luchtverversching in den zomer is niet slechts voor de kunstwerken, maar ook in het belang der bezoekers noodzakelijk. Lokalen, die van ter zijde verlicht worden, kan men natuurlijk gemakkelijk ventileeren. Maar in de bovenlichtzalen is de oplossing van het vraagstuk der ventilatie moeilijk, vooral indien onder de ramen in de kap een afzonderlijke zoldering van glas is aangebracht.

De lucht toch, welke zich tusschen de kap en deze zoldering bevindt, wordt op heldere zomerdagen tot een zeer hooge temperatuur door de zon verhit, en straalt haar warmte op hinderlijke wijze in de zaal uit.

Talrijke ventilatoren moeten aan deze warme lucht de gelegenheid geven, om te kunnen ontsnappen. Doch zal dit inderdaad plaats vinden, dan moeten de zalen door zeer ruime openingen in verbinding staan met de ruimte boven de zoldering. Die openingen mogen ondertusschen niet in de zoldering zelve gemaakt worden, doch dienen daaromheen in een staand gedeelte te worden aangebracht.

Door in de plinten der zalen openingen te maken ontstaat de gewenschte circulatie der lucht. Alle openingen dienen van beweegbare kleppen te worden voorzien.

Van allesbeheerschend belang is bij een kunstmuseum de verlichting. Al wat aan die verlichting schade zou kunnen doen moet vermeden worden, hoe gewenscht het voor de architectuur zou kunnen zijn. De bouwmeester, die een goed museum wil maken, moet offers weten te brengen. Hij moet bedenken, dat niet zijn museum het kunstwerk is, maar dat het alleen moet dienen om de kunstwerken die er in bewaard worden, zoo goed mogelijk te doen uitkomen.

Twee wijzen van verlichting der zalen zijn mogelijk, door licht van boven en door licht, van terzijde invallend. Zijlicht en bovenlicht te zamen aangewend geven geen bevredigende uitkomst. Bovenlicht wordt meest verlangd voor hedendaagsche kunst. Het is ook zeer geschikt voor de groote schilderijen der oude Italianen en Vlamingen. Doch voor de oude Hollanders geeft men terecht aan zijlicht de voorkeur.

De verlichting moet zóó zijn, dat zij inderdaad de schilderijen bereikt, en niet de vloer het sterkst verlichte vlak der zaal is. Ook het zoo hinderlijke reflecteeren van de glimmende oppervlakte der schilderijen mag niet plaats vinden.

Magnus is de eerste geweest, die poogde, regelen voor de verlichting van schilderij-zalen te geven. Deze regelen zijn door hem empirisch gezocht. Hij geeft aan de opening in de zoldering, die de zaal verlichten moet, $^1/_3$ van de breedte der zaal, en plaatst de zoldering op $^2/_7$ van die breedte boven den vloer. De lengte van de opening in de zoldering maakt hij gelijk aan de lengte der zaal, aan beide einden echter verminderd telkens met $^1/_3$ van de breedte der zaal.

Magnus geeft aan de zaal een breedte van 11 M., zoodat de hoogte 7.85 M. en de breedte van het bovenlicht 3.67 M. wordt. Als hoogte van de lambriseering geeft hij 1.25 M. aan, en meent dat daarboven een ruimte van 4.70 M. hoog met schilderijen kan behangen worden.

Bij het bouwen van het Museum te Kassel zijn Magnus' regelen in toepassing gebracht. Doch de bouwmeester, Von Dehn Rothfelser, heeft zich afwijkingen veroorloofd, waartegen Magnus zich te vergeefs verzette. De zalen zijn, terwille van het esthetisch effect, veel hooger gemaakt dan Magnus aangaf, en ook het bovenlicht is breeder geworden.

Het behoeft geen betoog, dat Magnus' regelen onvoldoende zijn, omdat met de lengte der zaal geen rekening wordt gehouden. In een zaal van 11 M. bij 11 M. valt slechts het $^1/_9$ van het oppervlak aan licht, doch in een zaal van 11 M. bij 22 M. $^2/_9$ van dat oppervlak.

Indertijd werden echter de regelen van Magnus als onomstootelijk beschouwd. Toch voldeden de zalen niet, die daarnaar ingericht werden. Tendeele moet deze teleurstelling worden toegeschreven aan de omstandigheid, dat men door de opening in de zoldering niet al het licht krijgt, hetwelk het hemelgewelf uitstraalt, daar zoowel de beglazing als de constructiedeelen der kappen licht onderscheppen. Daarenboven valt het beste licht op den vloer en niet op de wanden. Magnus gaf, om dit te verhelpen, den raad, op $^2/_5$ der hoogte van de zaal een velum te spannen, doch door dit velum werden de toch reeds lage zalen zeer onooglijk, waarom het nergens een blijvende toepassing vond. In tijdelijke tentoonstellingsgebouwen, waar geen dubbele glazen kap gemaakt werd, heeft echter een velum van doorschijnend doek dikwijls goed voldaan.

Een andere constructie voor zalen met bovenlicht is door Tiede bedacht. Hij geeft aan de zaal een breedte van 9.10 M., maakt de borstwering 0.95 M. hoog en rekent, dat men een hoogte van 4.70 M. daarboven met schilderijen behangen kan. Deze laatste hoogte deelt hij middendoor, trekt door

het dusgevonden punt een waterpaslijn, derhalve 3,30 M. van den vloer verwijderd, en deelt ook deze lijn middendoor. Het zoo gevonden punt is het middenpunt van een cirkel, die door de uiterste punten der te behangen wandhoogte wordt getrokken. De lijnen, onder 45° met den horizont uit het bovenpunt en het benedenpunt van het te behangen muurvlak getrokken, geven, waar zij den cirkel snijden, zoowel de grootte van het bovenlicht als de hoogte der zoldering aan.

De constructie van Tiede, berust evenals die van Magnus, op empirie. Zij heeft te Berlijn, waar zij bij de verbouwing van Schinkels museum is toegepast, gunstige resultaten gegeven. In de eerste plaats wordt dit veroorzaakt door de groote breedte van het bovenlicht in verhouding tot de breedte der zaal. Maar het bezwaar, dat het beste licht op den vloer valt, blijft ook bij deze constructie bestaan. En een gebrek is het ook, dat omtrent de lengte der zaal geen regelen gegeven worden, zoodat de hoeveelheid invallend licht buiten beschouwing blijft.

(Wordt vervolgd).

De Gebakken Steen.

(Vervolg van bladz. 69.)

Het is betrekkelijk nog niet lang geleden, dat in de kringen der Nederlandsche steenfabrikanten de buitenlandsche concurrentie als iets ondenkbaars werd beschouwd, iets waarvoor men geen vrees behoefde te koesteren, waar men dus geen rekening mede behoefde te houden.

Terecht was men trosch op de qualiteit, die hier te lande zonder veel moeite, uit de veelal uitstekende grondstoffen verkregen kon worden en en het lag voor de hand, dat men voor het buitenlandsche product den neus optrok, maar men had zich daarom toch wel wat minder onverschillig kunnen toonen voor wat in het buitenland geschiedde, want daar was men zich zeer wel bewust van den lagen trap, waarop de baksteenfabrikatie stond en daar zat men niet stil, maar begon men vooral op aandringen van enkele bouwmeesters, ijverig maatregelen te beramen tot verbetering.

Het zal een kleine vijftig jaren geleden zijn, dat men zich in Noord-Duitschland, dat in dien tijd op het gebied der politiek een crisis doormaakte, herinnerde, dat men daar reeds in de 15de eeuw een zeer typische baksteenbouwkunst had bezeten, waarvan nog tal van monumenten in de oude Hanse-steden overgebleven waren, monumenten, die men langen tijd het aankijken niet waard gekeurd had, omdat men deze architectuur niet meer begreep.

Het is vooral Adler geweest, die daarop de aandacht heeft gevestigd en wien het ook gelukt is de belangstelling van, zij het ook, enkele bouwmeesters op te wekken voor die merkwaardige overblijfsels.

Het was in den tijd, dat men alom aan het zoeken was naar nationale karaktertrekken, men vond geen bevrediging meer in de klassieken of in de Italiaansche renaissance, naar de opvatting van verschillende meesters, de proefnemingen met een geheel nieuwen bouwstijl in romantische richting hadden ook al geen schitterend resultaat opgeleverd, was het dus wonder, dat men voor de toekomst slechts heil zag in een echt nationale bouwkunst.

Het doet er nu niet toe, of deze nationale beweging ook niet geleid heeft tot de oplossing van het bouwkunst-vraagstuk; het valt echter niet tegen te spreken, dat zij andere vruchten van onschatbare waarde heeft voortgebracht.

Men begon te zoeken naar de typische nationale kenmerken in de werken der bouwkunst en was dus genoodzaakt in de geschiedenis terug te gaan, de overgebleven documenten te bestudeeren en te trachten de vormentaal te verstaan, waarin zij geschreven waren.

Twee richtingen ging men daarbij in hoofdzaak uit. De Duitsche renaissance, in fijnheid van opvatting niet te vergelijken bij de Italiaansche of Fransche, maar meestal aantrekkelijk door het pittoreske, kreeg tal van aanhangers en werd door velen als de eenige goed-Duitsche nationale bouwstijl aanvaard.

In het Noorden dachten enkelen er echter anders over. Zij erkenden de renaissance niet als een vrucht, geheel van eigen bodem, maar meenden tot de middeleeuwen terug te moeten gaan, om echt nationale bouwkunst te vinden. Wel ging het moeilijk, om tegenover de argumenten der Franschen nog te vol te houden, dat de gothiek een plant van Germaanschen bodem was, maar in den Noord-Duitschen baksteenbouw meende men toch een uiting van bouwkunst gevonden te hebben, die zoovele typische eigenaardigheden bezat, dat men haar gerust nationaal mocht noemen.

Het is onze bedoeling niet, hier na te gaan of de aanhangers van deze leer het bij het rechte eind hadden; genoeg zij het hier op te merken, dat hun opvatting geleid heeft tot een grondige bestudeering van het vraagstuk, hoe men met gebakken steen kan en moet bouwen.

Met dit vraagstuk heeft men zich vooral aan de Technische Hoogeschool te Hannover beziggehouden en als degene, die zich daarbij de grootste verdiensten heeft verworven kan zeker aangemerkt worden de bekende Conrad Wilhelm Hase, die jaren lang als professor aan die school tal van leerlingen uit alle deelen van Europa tot zich wist te trekken en door zijn bezielend voorbeeld tot apostelen van zijn leer wist te maken.

Groot is de invloed van Hase geweest vooral in Hannover zelf, welke stad haar zeer eigenaardig aanzien, dat in hooge mate afwijkt van dat van andere moderne steden, in hoofdzaak aan hem te danken heeft.

Begonnen met strenge navolgingen van oude voorbeelden, die misschien door al te conscientieuze opvatting wat droog lijken, is het Hase's streven geweest, en meer nog dat van zijn leerlingen, om de beginselen der oude baksteen-bouwkunst toe te passen bij de oplossing van moderne vraagstukken. De mogelijkheid hiervan is door tal van welgeslaagde bouwwerken bewezen, vele van die bouwwerken behooren tot het beste, wat de Duitsche bouwkunst der negentiende eeuw heeft opgeleverd.

Iets, waar wij hier echter in het bijzonder op moeten wijzen is de hooge vlucht, die de Noord-Duitsche baksteenindustrie genomen heeft, heeft moeten nemen, om tot dergelijke resultaten te

kunnen geraken, om den bouwmeester een materiaal te kunnen leveren, waarmede hij tot stand kon brengen, wat men nu te Hannover zien kan.

Aan dit materinal ontbrak zeker nog veel en de bouwmeester heeft zeker al zijn invloed moeten aanwenden, om het langzamerhand te krijgen zooals hij het wenschte. Aan medewerking ontbrak het hem niet, want ook de fabrikanten waren gevoelig voor het denkbeeld, te kunnen medewerken tot de ontwikkeling der nationale bouwkunst en velen hunner ontzagen moeite noch kosten, om aan de hoogste eischen te kunnen voldoen.

Profielsteen, verglaasde steen en z.g. verblendsteen waren materialen die vroeger niet gevraagd werden, doch thans onontbeerlijk geworden waren.

Had ook de technische verbetering der ovens het bedrijf van het bakken betrekkelijk zeer vereenvoudigd en was daarbij het risico van misbaksel tot een minimum gereduceerd, het voldoen aan de esthetische eischen der bouwmeesters kostte den fabrikant nog heel wat studie. Fraaie, gelijkmatige kleuren, zuivere profielen, bestendigheid tegen vorst, barstvrije glazuren kwamen niet vanzelf voor den dag, men kon de productie daarvan niet aan het toeval overlaten.

Mocht men ook doordrongen zijn van de waarheid van het spreekwoord „probeeren gaat boven studeeren" de omstandigheden drongen den steenfabrikant tot een wetenschappelijke opvatting van zijn bedrijf. Men kwam dan ook spoedig tot het besef, dat proefnemingen in het wilde wel eens toevallig tot een verrassende uitkomst kunnen leiden, maar dat, zoo men van den tijd en het geld, daaraan besteed, blijvende vruchten wil zien, die proefnemingen althans op een wetenschappelijken grondslag moeten berusten. Dit is een eisch des tijds, die men eenvoudig niet kan ontgaan, zoo men met zijn bedrijf op de hoogte van den tijd wil blijven.

Welke houding heeft echter de Nederlandsche steenindustrie tegenover de ontwikkeling der Duitsche aangenomen? Het antwoord op die vraag moet helaas luiden; langen tijd een houding, waarin duidelijk uitkwam, dat men die ontwikkeling beschouwde als een zaak, die den Nederlandschen steenfabrikant niet aanging.

Er waren echter enkele Nederlandsche bouwmeesters, die er anders over dachten en de beweging met aandacht volgden. *(Wordt vervolgd.)*

Buizen van Waterleidingen.

I. DUURZAAMHEID VAN GEGOTEN IJZEREN WATERLEIDINGSBUIZEN.

Omtrent den duur van *geasphalteerde* gietijzeren buizen, namelijk haar weerstandsvermogen tegen de vochtigheid van den bodem, is slechts weinig bekend, omdat zij meer een product van den nieuweren tijd zijn. Voor zooverre men, bij veranderingen of bij het uitnemen van grondleidingen voor gas- of wateraanvoer, kan nagaan, blijft de asphaltlaag en ook de buis tientallen van jaren onveranderd. Deze ervaring leidde er toe buizen uit verschillende plastische massa's te vervaardigen en deze eveneens van een asphaltverflaag te voorzien.

Hoe lang echter geasphalteerde ijzeren buizen veilig en onbeschadigd in den grond kunnen blijven liggen, weten wij niet — dat moet de toekomst ons leeren. In vroegere tijden werd echter in plaats van asphalteering, een teerdeklaag ter beveiliging der gegoten ijzeren buizen aangebracht; omtrent zulke buizen zijn tegenwoordig opmerkelijk gunstige uitkomsten te vermelden, De „Gesundheits-Ingenieur" bericht, naar Fransche bronnen, over het conserveeren van gietijzeren waterleidingsbuizen, die eenige honderde jaren in den grond lagen. Tot den opmerkelijksten aanleg van dien aard behoort b.v. de buisleiding van de beroemde waterwerken te Versailles. Zij dienen tot het vullen der reservoirs, vanwaar dan weder buizen naar de waterwerken voeren.

Deze uit de jaren 1664 tot 1683 afstammende buisleidingen, laten nog niets te wenschen over. Reparaties zijn zeer zelden noodzakelijk geweest, terwijl men in den regel slechts verroeste schroefbouten, tot verbinding der flenzen, door nieuwe heeft moeten vervangen.

Van eene in de jaren 1748 en 1749 uitgevoerde waterleiding te Clermont—Ferrand, bestaat heden nog een groot gedeelte, terwijl aansluitende takken hernieuwd moesten worden. In Rheims bestaat een waterleiding uit gietijzeren en looden buizen sedert het jaar 1748, te St. Etienne sedert 1782. Al deze waterleidingen hebben zich goed gehouden, al moesten gedeelten soms vernieuwd of wel veranderd worden.

Vertrouwbaarder zijn natuurlijk de waarnemingen uit onzen tijd. Bij den aanleg van den ondergrondschen spoorweg te Parijs moest in 1903 een oude gegoten ijzeren hoofdleiding worden verwijderd, die uit 4 M. lange buizen met 800 m.M. binnenwerkschen diameter bestond. Deze uit het jaar 1874 afkomstige buisleiding vertoonde reeds een zeer moderne verpakking der buisverbindingen, bestaande uit geteerde hennepstroppen en een om de verbindingspunten dichtgehamerden looden ring. Zij bleek van uitmuntende geaardheid te zijn, men kon de buizen gaaf uit elkander nemen, na verwijdering van den looden ring. Slecht 2 pCt. van de leiding bleek aangetast te zijn, welke uitwendige beschadiging echter door een neerslag was ontstaan. Overigens werd een vrij sterke wijnsteenlaag binnen de buizen aangetroffen, die intusschen door zwakke hamerslagen verwijderd kon worden. Voorts wordt gezegd dat de uitwendige teerlaag hier en daar wat geleden had; deze punten waren met roest bedekt, maar daardoor was geen inroesten veroorzaakt.

Eindelijk wordt van eene andere in het jaar 1802 gelegde gietijzeren hoofdleiding medegedeeld dat zij, na verwijdering van een neerslag, eveneens volkomen gaaf bleek te zijn.

Overeenkomstig deze ervaringen is wel aan te nemen, dat onze geasphalteerde buizen, voorzooverre de asphaltbedekking werkelijk voldoende en zorgvuldig plaats vond, eeuwen lang bruikbaar blijven. Alle andere waarnemingen in de bouwpraktijk gemaakt, wijzen er op, dat een asphaltlaag het materiaal zeer goed tegen de inwerking der vochtigheid beveiligt, en dat zij ook hier de vorming en het aanhechten van den neerslag, die het oude materiaal zwak had aangegrepen, zou hebben verhinderd.

II. GETROKKEN OF GEGOTEN IJZEREN BUIZEN?

De General-Anzeiger van de Münchener Neuesten Nachrichten bracht in No. 58 van Maandag 5 Febr. onderstaande mededeeling: Getrokken of gegoten ijzeren buizen voor onze waterleiding?

Door het lid *Stierdorfer* werd in de Gemeenteraadszitting het volgende gezegd:

„Allerlei geruchten circuleeren omtrent voorvallen, die bij het leggen der getrokken ijzeren buizen voor de vierde persbuisvertakking hebben plaats gevonden en maken het geven van opheldering dringend gewenscht. In verband met de indertijd gehouden discussie in onzen raad, omtrent de vraag, of getrokken dan wel gegoten ijzeren buizen zouden worden gebezigd, veroorloof ik mij het volgende aan den Magistraat te vragen: zijn de tot heden opgedane ervaringen met de geleverde getrokken ijzeren pijpen van dien aard, dat zij onbezorgd te bezigen zijn? Hoevele gevallen van ondichtheden zijn tot heden geconstateerd geworden en hoe is daarin voorzien? Is namens de Directie van onze waterleiding, met de door haar aan het technisch personeel opgedragen maatregelen, alles in het werk gesteld om de stedelijke belangen ten volle in het oog te houden en behoorlijk te behartigen?"

Het raadslid *Dr. Wacker* zag zich, met het oog op de gedane zorgwekkende mededeelingen genoodzaakt de volgende motie te stellen: „De door het lid *Stierdorfer* ter sprake gebrachte voorvallen met de getrokken ijzeren buisleiding voor de vierde persbuis-vertakking, wekken bij mij opnieuw al die bedenkingen op, welke ik vroeger reeds heb te berde gebracht. Diensvolgens heb ik de eer voor te stellen: den Magistraat te verzoeken, een gemeenschappelijke Commissie te vormen, om de geheele aangelegenheid zoo nauwkeurig mogelijk te onderzoeken en daarvan bij den stedelijken Raad een breed voerig bericht te doen indienen".

Van bevoegde zijde vernemen wij dienaangaande het volgende:

De stad München had destijds, op grond van een advies, 1 Aug. 1904 door den heer Professor *Dr. Schultz* te München uitgebracht, besloten de vierde persbuis-vertakking uit getrokken ijzeren buizen te te doen aanleggen.

Prof *Schultz* grondde zijn oordeel hoofdzakelijk op ervaringen, die hij op een verscheidene weken durende reis en de bezichtiging van eenige dergelijke werken had opgedaan.

Reeds in Juni 1905 bleek bij een inspectie van het werk, dat een aantal buizen, wegens voorhanden scheuren en gebreken, niet gebruikt konden worden. Tot heden is een lengte van circa 3000 M. gelegd, die goedgekeurd werd of kon worden. Een verdere aansluiting van omstreeks 1300 M. werd vóór Kerstmis geperst, waarbij een ondichtheid der leiding te vermelden viel.

Bij onderzoek bleek, dat een pijp aan het voeteinde was opengespleten. De scheur in de betreffende buis was ongeveer 1 Meter lang en 2 centimeters (!) breed, waardoor het water begrijpelijkerwijze onder groot geweld ontsnapte. Met veel moeite en groote kosten werd de buis uitgenomen en door een nieuwe vervangen.

Bij het daarop volgend personderzoek ontstond bij een, ongeveer 300 M. verder liggende pijp, een scheur van circa 30 centimeters lengte. Deze beide buizen liggen met een groot aantal, die ten gevolge van gebreken en scheuren onbruikbaar zijn, langs de ingravingen.

Indertijd werd de vertakking, met opoffering van buitengewone kosten, door de Isar gelegd, in de nabijheid van de Bogenhauserbrug. Bij de persproef sprongen 2 buizen bij een druk van c.a. 15 tot 18 Atm. München bevindt zich ongetwijfeld in een moeilijk parket. Hier leert men weer, dat men zonder voorzichtige en omvangrijke onderzoekingen, maar niet, quasi om de industrie te bevorderen, goede proefhoudende hulpmiddelen ter zijde mag stellen!

De gegoten ijzeren buizen hebben sedert vele tientallen van jaren, aan alle billijke eischen voldaan en als ook daarbij breuken niet ten volle te vermijden zijn, zoo gaat het gebruik daarvan toch in de verte niet met de moeielijkheden en de gevaren gepaard, die de getrokken ijzeren buizen aankleven.

Zie verder over het onderwerp: Gegoten ijzeren buizen of Mannesmannbuizen? De Opmerker No. 36, 37 en 39, van 3, 10 en 24 Sept. 1904.

Düsseldorf, Febr. 1906.

J. L. TERNEDEN.

Boekbeschouwing

In de Februari-aflevering van *Gradl's Moderne Bauformen* worden huurhuizen en landhuizen van Albert Gessner in Berlijn gepubliceerd en verder in hoofdzaak werken van Max Hans Kühne te Dresden, meest interieurs.

Het belangrijkst echter schijnt het dan volgende werk van een Amerikaansch bouwmeester, David Knickerbacker Boyd te Philadelphia. Daarin komt vooral de eigenaardige inrichting der Amerikaansche woonhuizen uit, die wel verschillende karaktertrekken met de Engelsche gemeen hebben, maar toch ook weder in vele opzichten daarvan afwijken. In het Amerikaansche landhuis vindt men nog veel, dat aan het oude houten kolonisten huis herinnert.

Waar echter ruimer middelen een rijkere opvatting gedoogen, maken de Amerikanen gaarne gebruik van klassieke motieven en zij doen dit op een wijze, waarvan Schinkel, zoo hij nog leefde, wellicht zou gruwen, maar bereiken er toch wel eens aardige effecten mede en wekken er herinneringen mede op aan den goeden ouden tijd, waarvoor zelfs de Amerikanen in de uren, dat zij zich van de business verpoozen, veel schijnen te gevoelen.

Het Maandschrift *Het Huis*, oud en nieuw, uitgave van den architect Ed. Cuypers bevat in de Januari Aflevering o. a. een artikel over Middeneeuwsch Aardewerk door A. Pit.

Het belangrijkste wat in deze aflevering voorkomt is evenwel een met een aantal aardige kiekjes geïllustreerd artikel getiteld „Monumenten" van Jan Kalf.

De schrijver streeft er daarin vooral naar, om de belangstelling op te wekken in de kleinere, weinig in het oog vallende, maar daarom niet minder karakteristieke overblijfsels van oude bouwkunst, nog in groote getale te vinden, dikwijls echter weinig bekend en zoo er niet in tijds de aandacht op gevestigd wordt, steeds in gevaar verkeerend onder sloopers handen te vallen.

Dit gevaar is vooral groot, daar waar de eigenaars

zelf, of de plaatselijke autoriteiten, blijk geven niet het minste begrip te hebben van de waarde dezer overblijfsels en zich maar niet kunnen voorstellen, dat er nog menschen zijn, die op het behoud van die oude dingen gesteld zijn.

De beteekenis van het woord „monument" wordt zelfs door velen geheel averechts opgevat en de schrijver wijst er terecht op, dat ook eenvoudige bouwwerken, simpele geveltjes, knusse binnenplaatsjes aanspraak kunnen hebben op die benaming.

De bijgegeven afbeeldingen illustreeren schrijvers bedoeling zeer goed en het is te hopen, dat zij mogen bijdragen, om de oogen van vele onwetenden te openen en belangstelling te doen treden in plaats van onverschilligheid.

De 2de aflevering van *„de Natuur"* uitgave van J. G. Broese te Utrecht bevat:

Iets over electronen: Dr. D. van Gulik. — Biologische reiniging: J. van der Breggen. — De Roos van Jericho: J. Sturing. — Een wandeling door de Gasfabriek: M. Rutgers. — De electrische Telefotografie naar Prof. Korn: Dr. Z. P. Bouman. — Merkwaardige nesten van vogels (slot): Dr. A. J. C. Snijders. — Iets over Rozen: R. W. Tuinzing. — Een nieuwe galvanometer: S. S. — Het witte schrijfkrijt: H. Icke. — Organische fermenten: F. C. van Brussel. — Het Jioe-Jitsoe: Red. — Eenvoudige proeven: 6. Een paar proeven over capillariteit: Dr. A. J. C. Snijders. — Astronomische mededeelingen voor 't voorjaar 1906: Dr. Ant. Pannekoek. — Korte mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Varia.

DE LAATSTE RUSTPLAATS VAN DEENSCHE KONINGEN.

Over Roeskilde, de plaats, waar koning Christiaan enkele weken geleden werd begraven, kunnen we het volgende mededeelen:

Wat voor Frankrijk de kerk van Saint Denis is, door den abt Suger in 1144 gebouwd, is voor Denemarken de nog honderd jaar oudere dom te Roeskilde.

Roeskilde ligt op een heuvel op de zuidelijke punt van het Roeskilderfjord, dat ongeveer veertig K. M. diep in het eiland Seeland loopt. Van Kopenhagen uit is deze plaats per spoortrein in een uurtje te bereiken.

Reeds in de tiende eeuw lag daar, zooals Saxo Grammaticus, de eerste geschiedschrijver van Denemarken, mededeelt, een kleine havenstad, die koning Harald Blaatand, gestorven in 986, tot bloei bracht, door er een burcht te laten bouwen. Toen later ook de bisschop zijn residentie daarheen bracht, bloeide de stad nog meer, zoodat van de twaalfde tot de veertiende eeuw Roeskilde tot de voornaamste steden van het Noorden behoorde.

Toen Christoph der Bayer in het midden van de vijftiende eeuw zijn hof overbracht naar Kopenhagen en de bisschop na de reformatie ook zijn zetel in die stad vestigde, was het met den bloei van Roeskilde gedaan.

De stad ging hard achteruit en telt op het oogenblik slechts circa 8000 inwoners.

De dom is de eenige kerk, die is overgebleven van de dertien kerken, die er vroeger waren.

De stad ligt op een bronrijken bodem; vandaar de naam Roeskilde (stad der bronnen).

De dom werd in de jaren 1047—1087 onder koning Svend Estridson gebouwd en geldt heden voor de merkwaardigste kerk van Denemarken.

Zijn beide vierhoekige torens zijn 81½ en 83 M. hoog; het kerkgebouw is 25 M. hoog en is 87 M. lang.

Het bouwwerk rust op een granieten fundament en is van steen opgetrokken. De dom werd in de negentiende eeuw gerestaureerd. Onder een aantal bijgebouwtjes is de grafkapel vermaard door haar kunstrijken bouw.

Overrijk is de dom aan oude kunstwerken en bezienswaardigheden.

De lijken van de koningen vindt men in de onderkerk van den eigenlijken dom en in de grafkelders.

Het oudste grafteeken duidt de laatste rustplaats aan van Harald Blaatand en bevat ook de overblijfselen van Svend Tvestjäk, Svend Estridson, den stichter van de dynastie van de Ulfinger, die vierhonderd jaar over Denemarken regeerde en Margarete Fredkullas vindt men in de onderkerk.

Aan de moedige dochter van Waldemar IV, Margarete, die als koningin de Unie van Kalmar tot stand bracht, herinnert een gedenksteen, dien haar oud-neef en opvolger, Erich van Pommeren, op haar graf liet plaatsen. Hij zelf rust niet in de onderkerk; hij stierf als banneling in het Rügenwoud.

Zijn opvolger Christoph, een Beiersche prins, die in het midden van de vijftiende eeuw zijn residentie van Roeskilde naar Kopenhagen overbracht, is eveneens in den dom begraven, evenals zijn opvolger Christiaan I, de eerste Oldenburger op den Deenschen troon, en diens gemalin. Ook Christiaan III en al de Deensche koningen uit het Oldenburger geslacht tot en met Friedrich VII en Christiaan IX zijn, benevens hun echtgenooten, in den dom ter aarde besteld.

Buiten de koningen en hunne gemalinnen zijn er ook vele andere personen begraven w. o. bisschoppen, Saxo Grammaticus, Niels Hemmingen, een leerling van Melanchthon en Andreas Vorby, de kanselier van Christiaan III.

Het koninklijk slot te Roeskilde is een eenvoudig gebouw op de plek, waar vroeger de bisschoppen woonden, en is door een onderaardsche gang met den dom verbonden. Het wordt thans gebruikt bij begrafenissen van vorstelijke personen, die in Roeskilde bijgezet worden.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De gemeenteraad van Venetië heeft de plannen voor den wederopbouw van den „Campanile", waarvan de fondamenten gelegd zijn, goedgekeurd. De oude klokketoren woog 11.981.000 kilogram, de nieuwe zal, ofschoon hij er precies zal uitzien als de andere, 3.088.000 kilo minder wegen. De bouwkosten worden op 9 ton geschat. Alle deelen van de Loggietta van Sansovino, die vóór den toren stond, zijn teruggevonden, zoodat die waarschijnlijk geheel opgebouwd zal kunnen worden.

Directeuren van Teyler's Stichting te Haarlem hebben f 100 beschikbaar gesteld voor de voortzetting der Nederlandsche opgravingen te Argos.

De gemeenteraad van Frankfort heeft f 24.000 uitgeloofd voor een prijsvraag voor een tentoonstellingsgebouw.

Wie zonder plattegrond in het hoofdgebouw te Luik heeft rondgedwaald, zal erkennen, dat een prijsvraag voor een doeltreffende inrichting van zoo'n gebouw geen overdadige weelde is.

Te Dresden gaat men een nieuwe brug over de Elbe bouwen. De kosten zijn geraamd op 5½ millioen Mark, gedeeltelijk te vinden door eene leening.

De nieuwe brug zal in 2½ jaar moeten voltooid zijn. In dien tijd zal een houten hulpbrug dienst doen.

BINNENLAND.

DELFT. In de dezer dagen gehouden vergadering van den gemeenteraad van Delft was aan de orde de benoeming van een inspecteur voor de bouwpolitie. De heeren J. A. van Eyk Bijleveld, B. Schelling Az. en N. Wildeboer dienden echter een voorstel in, om deze benoeming aan te houden omdat h. i. onder de sollicitanten niemand was, die in staat zou wezen deze gewichtige betrekking behoorlijk te vervullen. Zij meenden, dat hieraan te moeten toeschrijven, dat het salaris (f 900—f 1400) te laag is gesteld.

Bij de stemming werd het voorstel met 11 tegen 9 stemmen aangenomen, zoodat nu een nieuwe oproeping zal worden gedaan op een jaarwedde van f 1400 tot een maximum van f 1800. Met welke periodieke verhoogingen dit bereikt zal worden, zal in een volgende vergadering worden vastgesteld.

VLAARDINGEN. Er hebben zich 41 gegadigden aangemeld voor de betrekking van directeur der gemeentewerken, op een jaarwedde van f 2500.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem werd gedurende de maand Februari door 396 belangstellenden bezocht, terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 233 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden werden.

Het nieuwe reglement der boekerij wordt kosteloos aan belangstellenden toegezonden.

In het Museum werd een nieuwe afdeeling bevattende schoeisel van verschillende landen en volken geopend.

De Tentoonstelling van Japansche Kunst, die in het Museum plaats heeft, zal tot 11 Maart geopend blijven.

Personalia.

— Tot hoofdopzichter der gemeentewerken te Roosendaal (N.-Br.) is benoemd de heer J. C. Roelands, opzichter bij de genie te Bergen-op-Zoom.

— Naar wij vernemen, zal de heer C. A. Jolles, hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat te Rotterdam, bevorderd worden tot hoofd-ingenieur-directeur te 's-Gravenhage met ingang van 1 Juni a.s.

— De Ingenieur deelt mede, dat de heer G. H. van Mourik Broekman, die sinds 1900 hoogleeraar in de waterbouwkunde is te Santiago, thans is opgetreden als directeur van de rioleeringswerken aldaar.

— Tot directeur der gemeentelijke ambachtsteekenschool te Elburg is benoemd de heer G. G. Post, en tot leeraar aan deze school de heer A. J. Visser te Zwolle.

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar, bekend met constructie van bruggen en reservoirs, bij de Pletterij v.h. L. J. Enthoven & Cie. te Delft. (1)

— Onderbaas voor woonhuisbouw. Br. lett. U.L. 920 N. v. d. D. (1)

— Aankomend Teekenaar op het bureau van een Architect te Amsterdam. Br. lett. F T 838, N. v. d. D. (1)

— Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam. Aanbiedingen lett. B 46, a/h Alg. Adv. Bureau Rouma & Co., Heerengracht 226. (1)

— Opzichter voor 5 maanden bij den bouw van een Zuiverhuis bij de Gasfabriek te Meppel. Salaris f 60 per maand. Stukken vóór 14 Maart a.s. aan den Directeur van Gemeentewerken. (1)

— Bouwkundig Teekenaar bij J. W. Hanrath. Architect te Hilversum. (2)

— Bouwkundig-Teekenaar Opzichter. Salaris f 120 p. m. Brieven onder motto „Opzichter" aan Blikman & Sartorius, Rokin 17, Amsterdam. (2)

— Opzichter-Uitvoerder. Br. fr., lett. N B 316, N. v. d. D. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar bij een Architect. Bekend met schoolbouw. Br. fr. motto Opzichter, b/d Boekhandelaar C. A. J. Luitingh, Leeuwarden. (2)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar. Sal. f 80 's m. Br., onder lett. Z. U. 487, N. v. d. D. (2)

— Opzichter van den Arbeid. In den loop van dit jaar kunnen een of meer opzichters van den arbeid worden benoemd. Aan die betrekking is verbonden eene jaarwedde van f 1200, welke bij gebleken geschiktheid kan gebracht worden tot f 1800.

Zij wier geboortedag gelegen is tusschen 1 Januari 1871 en 1881 en die in aanmerking wenschen te komen voor deze betrekking, kunnen zich *vóór 15 Maart e.k.* bij gezegeld adres aanmelden aan het Departement van Landbouw, Nijverheid en Handel te 's-Gravenhage, onder overlegging van hunne geboorte-akte en van Diploma's en verdere stukken, waaruit kan blijken, waar zij hunne opleiding hebben genoten en waar zij werkzaam zijn of geweest zijn.

Degenen die zich zullen hebben aangemeld, zullen — hetzij allen, hetzij een gedeelte van hen — door den Minister vóór 1 April e.k. worden uitgenoodigd om blijken te geven van bekendheid met de vakken, omschreven in de *St Ct. No. 47*.

Om ter benoeming te kunnen worden voorgedragen, moet bij een onderzoek door een of meer door den Minister aan te wijzen geneeskundige blijken, dat de candidaat lichamelijk geschikt is om de betrekking van Opzichter van den Arbeid te vervullen. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

21	Bouwk. Opz.-teek.,	20—44 j.,	f 50—f 100 's maands.
3	Bouwk. Opz.-Uitv.,	27—45 j.,	f 75—f 90 's maands.
2	Waterb. Opz.	28—38 j.,	f 80—f 100 's maands.
8	Werktuigk. Teek.,	19—28 j.,	f 45—f 90 's maands.
3	Werktuigk. Techn.	25—39 j.,	f 80—f 100 's maands.
5	Electrotechniker.	21—43 j.,	f 40—f 100 's maands.
3	Scheepsteekenaars	19—28 j.,	f 45—f 90 's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 12 Maart.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de H. IJ. S. M., in het Centraal-station: het maken van eene watervoorziening op de stations Castricum en Uitgeest met bijbehoorende werken, begrooting f 43200. Het bestek met een teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw. Droogbak. Dienst van Weg en Werken, Kamer 150 of op franco aanvrage aan dien Dienst. Aanwijzing als in het bestek vermeld.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: het maken van een nieuwe invaart tot de oude Houthaven; de voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij; inlicht. ten kantore van den Ingenieur der „Havenwerken", ten Stadhuize, kamer No. 151, van 10—12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de besteding voorafgaat.

Annen, ten 2.30 ure, door het gem. best. van Anloo: het stichten van een tolhuis aan den kunstweg nabij Eext; bestek en teek. ter secretarie te Annen ter inzage en aldaar te bekomen.

Breda, ten 11 ure, door den architect J. A. van Dongen in het koffiehuis Beurs van Breda: het bouwen van een villa aan de Vijverstraat; bestek en teek. in gen. koffiehuis ter inzage; aanw. gehouden.

Hulst, ten 10.30 ure, door het gem.best.: perc. I: de levering van circa 95000 kg. gegoten ijzeren buizen en circa 5500 kg. gegoten ijzeren hulpstukken en syphons; perc. II: het leggen van ongeveer 4400 strekkende meters buisleiding, benevens dienstleidingen, ten dienste der gemeentelijke gasfabriek. Bestek en voorwaarden verkrijgbaar ter gemeentesecretarie.

DINSDAG 13 Maart.

Haarlem, ten 1 ure, door het gem. best.: het maken van rioleerings- en bestratingswerken op en nabij het terrein van het voormalig Lakenkoopersgild; bestek en teek. van 9—2 ure ter inzage ter gem.-secretarie en aldaar te bekomen.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 17 MAART 1906. No. 11.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluitend bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem. idem. zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

KUNSTMUSEA.

(Vervolg, met een Plaat).

Bij het bouwen van het Stedelijk Museum te Amsterdam heb ik van een andere constructie gebruik gemaakt, die daar goed heeft voldaan, waarom zij ook in de musea te Bremen, te Buda-Pest en in de Tate Gallery te Londen is nagevolgd.

Ik bepaalde de breedte der zalen binnen de grenzen van 7.50 M. als minimum en 11 M. als maximum, gaf dan aan de lambriseering een hoogte van 0,80 M., en trok uit de dus gevonden punten lijnen onder 45°. De breedte van het bovenlicht liet ik afhangen van het oppervlak der zaal, en wel zoo, dat het bovenlicht ongeveer de helft van de oppervlakte van den vloer besloeg. Als minimum nam ik de verhouding $^{10}/_{23}$, als maximum $^{10}/_{15}$. Nu trok ik lijnen onder 45° uit de punten der gewenschte lichtbreedte in de zoldering, en verkreeg zoo de afmetingen welke de ramen in het dakvlak moeten hebben. Daar het onverschillig is, welke kaphelling gebezigd wordt, kunnen deze ramen elken gewenschten stand verkrijgen. De hoogte van de zaal in de breedte van de opening in de zoldering hangen natuurlijk ook af van de breedte, welke men aan den ondoorzichtigen rand wil geven, en die niet minder dan 1.40 M. mag bedragen.

Indien men dus acht geeft op de verhouding die er behoort te bestaan tusschen het oppervlak van zaalvloer en bovenlicht, kan men de zalen zoowel vierkant als langwerpig maken. Bij vierkante zalen moet het licht echter van alle zijden invallen.

Men zal nu inzien, hoe het mogelijk is, het hinderlijke licht, dat op den vloer zou kunnen vallen, onschadelijk te maken en tevens reflectielicht buiten te houden. Het dakvlak toch tusschen de bovenste onder 45° getrokken lijnen kan ondoorzichtig worden, terwijl men tevens kan zorgen, dat de grens van het bovenlicht verder reikt dan de lijn, die den bovenkant der ruiten in het dak met den bovenkant der borstwering verbindt.

Het is algemeen gebruikelijk de bovenzijde der muren met het bovenlicht door halve gewelven te verbinden.

De ramen in het dak evenals de geheele dakconstructie en de glazen zoldering der zalen vereischen bijzondere zorg. Om zoo min mogelijk licht weg te nemen maakt men deze constructies het best van ijzer, hetwelk ook met het oog op brandgevaar aanbeveling verdient. Vooral het zoogenaamde zachte staal is een uitmuntend materiaal voor dit doel.

Het gebruik van ijzer voor de ramen in het

dak moet evenwel vermeden worden, omdat dan het roesten veel last veroorzaakt. Zink, door een harde houtsoort versterkt, voldoet hier beter. Bij de zinken roeden dient men de constructie zoo te maken, dat het condensatiewater naar buiten afvloeien kan. Ook moeten de ruiten tegen uitwaaien beveiligd worden.

Het eigenlijke lantaarnraam in de zoldering verkrijgt een flauwe bocht. De matglazen ruiten behooren hier los te liggen, om het vormen van condensatiewater te voorkomen.

In sommige musea zijn inrichtingen aangebracht, om de verlichting aan één of aan beide zijden te kunnen afsluiten. De rolgordijnen, die hiervoor dienst doen, kunnen tevens gebruikt worden om bij avond electrisch licht, boven de matglazen zoldering geplaatst, naar beneden te doen reflecteeren. In een particuliere kunstzaal, door mij hier ter stede gebouwd, heb ik op deze wijze een avondverlichting weten te verkrijgen, die wel heeft voldaan.

In den regel is het niet noodig, de zon uit bovenlichtzalen te weren. Bij den bouw van een museum is het daarom gewenscht, de as der langwerpige zalen van het Oosten naar het Westen te laten loopen, opdat de noordelijke wanden warm licht krijgen.

Behalve zalen met bovenlicht bevatten de meeste musea ook vertrekken met zijlicht. In de eerste plaats vindt men die natuurlijk gelijkstraats, waar zij voor allerlei doeleinden gebruikt kunnen worden, doch niet voor schilderijen geschikt zijn, daar het omliggend terrein daar te veel reflectie geeft.

Zijlicht voor schilderijen is in sommige gevallen zeer goed. Alleen hebben proeven mij geleerd, dat de lichtsterkte zeer snel vermindert, als men zich met een fotometer van het venster verwijdert. Op 6.50 M. afstand van het venster is de grens van een voldoend licht vrijwel bereikt. Derhalve mag men de vertrekken ook geen meerdere diepte geven en zijn zij voor het tentoonstellen van zéér groote schilderijen dus niet geschikt.

Men moet er bovendien rekening mede houden, dat een schilderij niet te dicht bij het venster hangen mag, daar anders spiegeling, die zeer hinderlijk is, ontstaat. Een afstand van 1.50 M., die voor een deur kan dienen, is noodig.

Volgens den catalogus van het Rijksmuseum is Rembrandt's „*Nachtwacht*" 4.35 M. breed. Daarbij 1.50 M. tellend voor den afstand van het venster, dan komt dus de tamboer rechts op 5.85 M. van het venster, waar het licht reeds sterk aan het afnemen is, al kan het nog niet onvoldoende geacht worden. In de nu voltooide Nachtwachtzaal van het Rijksmuseum komt de „*Nachtwacht*" nog meer naar achteren, namelijk 0.40 M., zoodat de grens van het voldoende licht haast bereikt is.

Het is dan ook te vreezen, dat de zaal niet geheel en al aan de verwachting zal beantwoorden, wat vooral jammer zou zijn, omdat het Rijksmuseum door haar bepaald ontsierd wordt.

In het jaar 1896 maakte ik een plan tot verbouwing van het Rijksmuseum, dat het kunstwerk onaangetast liet, en toch veroorloofde, drie vertrekken met zijlicht voor de „*Nachtwacht*" en een paar andere schilderijen, benevens een zaal met bovenlicht, waar de collectie Drücker bijvoorbeeld goed geplaatst zou zijn, aan te brengen.

Mijn plan beoogde, over de zuilen in de tegenwoordige Rembrandtzaal moerbalken te leggen, die een vloer van ijzeren balken en troggewelven, juist ter hoogte van het bordes der bestaande trappen, zouden dragen. Dan wenschte ik de tegelpanceelen uit den achtergevel te verwijderen en door vensters in den trant der overige van het gebouw, desgewenscht van gebrandschilderd glas voorzien, te vervangen. Op den reeds genoemden vloer was voor zaal en kabinetten plaats. De kabinetten zouden hun licht krijgen door ramen ter plaatse van de tegenwoordige nissen. De kap tusschen de traptorens kon intact blijven, alleen die boven de Rembrandtzaal zou gewijzigd moeten zijn geworden. Voor f 20.000 ware alles wel uit te voeren geweest.

Een goed ingericht vertrek met zijlicht mag slechts één venster hebben; stijlen, roeden, kortom alles wat het invallen van het licht zou kunnen schaden, dient achterwege te blijven. De borstwering moet minstens 2 M. en hoogstens 2.30 M. onder het venster bedragen, de hoogte van het vertrek kan tusschen 5 en 6 M. afwisselen.

Een zaal met zijlicht geeft men nooit een groote lengte, omdat de wand tegenover het venster wegens de sterke spiegeling voor het ophangen van schilderijen niet geschikt is. De zijwanden zijn het, die het beste licht krijgen, vooral wanneer men ze eenigszins schuin plaatst, gelijk een schilder zijn ezel doet. Hier is voor het spiegelen alleen kans bij het venster. Daarom plaatst men daar de deuren.

Vroeger meende men dat vertrekken met zijlicht, voor het tentoonstellen van schilderijen bestemd, alleen op het noorden konden liggen. Tegenwoordig zijn er velen, die ook voor sommige schilderijen licht uit het zuiden verlangen, zoodat in de nieuwere musea aan alle zijden vensters werden gemaakt. Het komt mij voor, dat aan verlichting uit andere windstreken dan het noorden bezwaren verbonden zijn, die niet opwegen tegen de voordeelen. Ik herinner mij, hoe in 1892 te Weenen de Rembrandts in het Hofmuseum op het zuiden hingen, doch op heldere dagen niet te genieten waren, al werden dan ook de gordijnen neergelaten. In 1899 vond ik deze schilderijen dan ook naar de noordzijde verplaatst, waar zij beter voldeden.

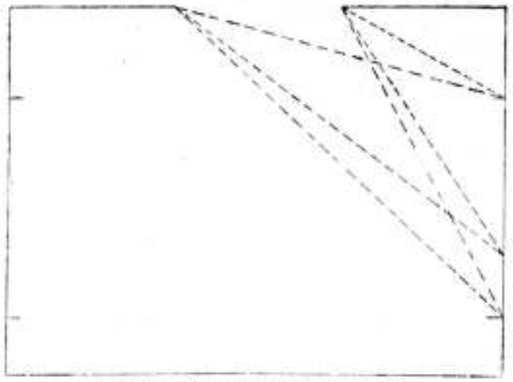
Vooral wanneer een venster stijlen of roeden heeft is het, door de schaduwen die deze werpen, hetzij op het gordijn of in het vertrek, niet aangenaam van aspect.

Zijlicht uit het noorden vindt men in haast alle ateliers van schilders. Zijlicht is ook het beste voor het tentoonstellen van beeldhouwwerken.

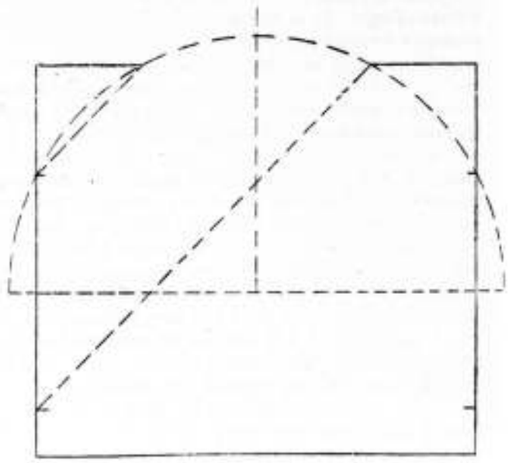
Omtrent de wijze, waarop museumzalen moeten ingericht worden, loopen de meeningen nogal uiteen. Een kwart eeuw geleden was de opvatting, dat zulke zalen zoo rijk mogelijk dienen te zijn, opdat de omlijsting der kunstwerken hunner waardig zij. Voorbeelden van een dergelijke behandeling geven onder meer het Hofmuseum te Weenen en het Rijksmuseum te Amsterdam. Dat ook nog tegenwoordig die opvatting aanhangers heeft, bewijst de nieuwe Rubens-zaal in het Louvre te Parijs.

Over het algemeen is men echter thans van die meening teruggekomen, daar men inziet, dat de kunstwerken in een rijke omlijsting zich niet gunstig vertoonen. Daarom wordt nu verlangd, dat de zalen eenvoudig zullen ingericht worden, doch door de best mogelijke verlichting de kunstwerken goed zullen doen uitkomen.

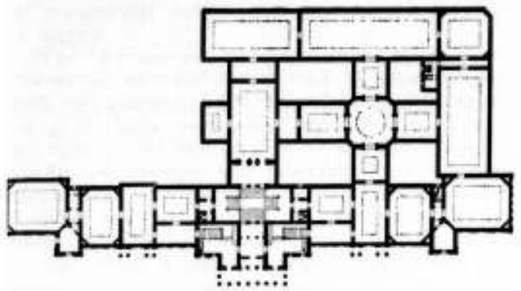
Ondertusschen begint in Duitschland al weder een nieuwe richting op te komen, die stoffeering van de zalen met oude meubelen, betimmeringen

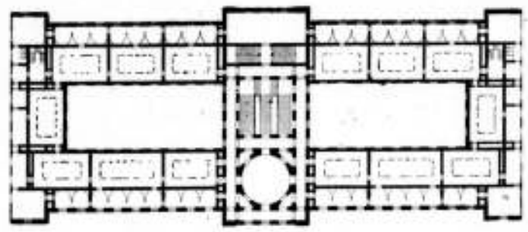
BOVENLICHT VOLGENS MAGNUS.

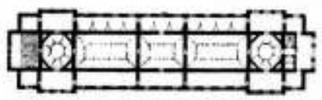
BOVENLICHT VOLGENS TIEDE.

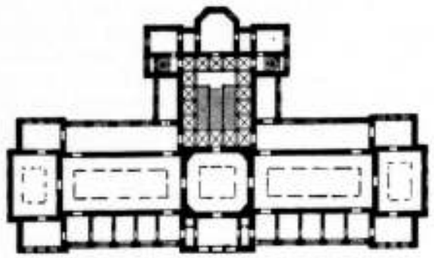
NATIONAL GALLERY TE LONDEN.

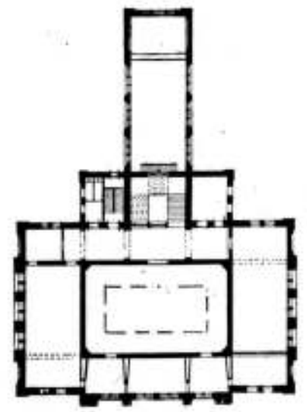
HOFMUSEUM TE WEENEN.

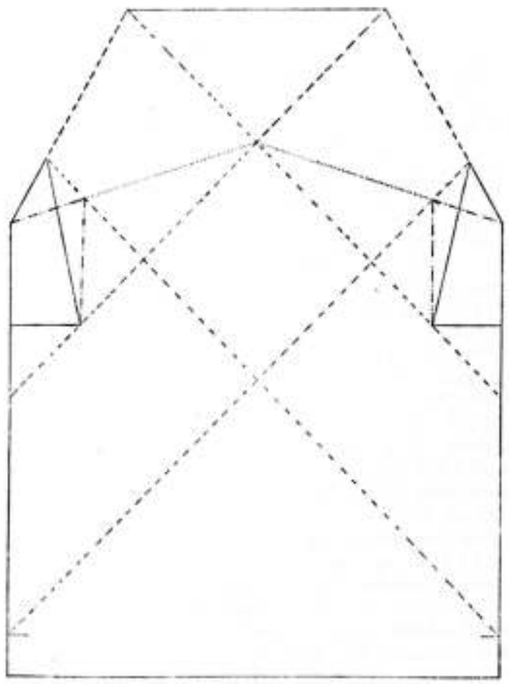
MUSEUM TE BRUNSWIJK.

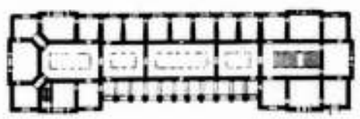
STÄDEL INSTITUUT TE FRANKFORT.

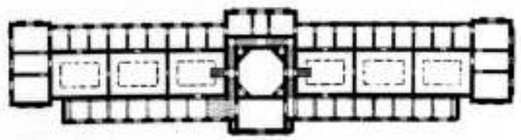
KESTNERMUSEUM HANNOVER.

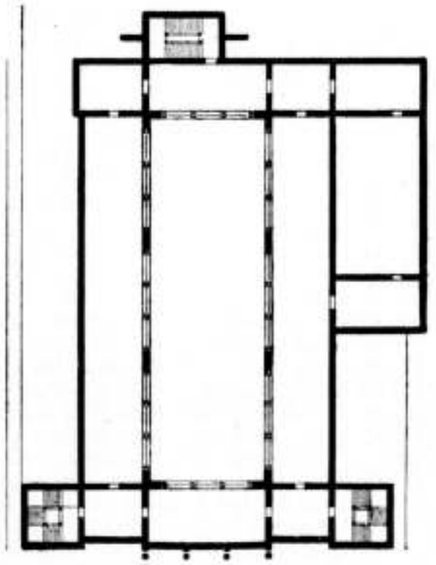
BOVENLICHT STEDELIJK MUSEUM
TE AMSTERDAM.

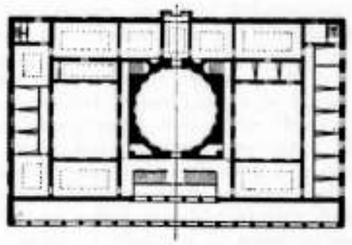
MUSEUM TE KASSEL.

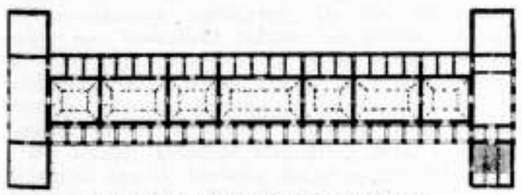
MUSEUM TE DRESDEN.

MUSEUM TE BRUSSEL.

ALTES MUSEUM TE BERLIJN.

ALTE PINAKOTHEK TE MUNCHEN.

Bijvoegsel van „de Opmerker" 41ste Jaargang. N°. 11.

Druk van H. Kleinmann & Co., Haarlem.

en wat dies meer zij beoogt. Bij de bespreking van het nieuwe Kaiser Friedrich-Museum te Berlijn zal ik gelegenheid hebben, hieromtrent een en ander te zeggen.

Waar schilderijen worden tentoongesteld is het gewenscht, de wanden met doek te bekleeden, hetwelk men gaarne een eenigszins fluweelachtig karakter geeft. Zulk doek staat wel goed, doch heeft het nadeel, veel stof in zich op te nemen. Daarom wordt ook dikwijls een beschildering der muren aangebracht, die goedkoop is en die ook uit een oogpunt van veiligheid tegen brandgevaar aanbeveling verdient. Doch het effect is minder bevredigend, vooral wanneer de schilderijen dikwijls verhangen worden en dus de muren licht beschadigd kunnen worden.

Als kleuren zijn inzonderheid bruinrood en bronsgroen gezocht. Voor lokalen, waar tijdelijke tentoonstellingen gehouden worden, bepaalt men zich meestal tot een van deze tinten, die echter niet bij alle schilderijen passen. In een blijvende verzameling kan men bij iedere groep van schilderijen, in één zaal bijeengehangen, de tinten zóó kiezen, als het meest geschikt blijkt. Voor lambriseeringen, deuromlijstingen, enz. voldoen donkere tinten het best, terwijl donker hout-parquet de meest geschikte bevloering vormt.

Met het versieren van schilderijzalen moet men voorzichtig zijn. Zelfs de bekwaamste decoratieschilder doet door zijn werk aan het tentoongestelde slechts nadeel. Ook plastische ornamentatie voldoet niet, gelijk bijvoorbeeld in de Rubenszaal van het Louvre te Parijs overtuigend kan blijken.

Zal een architect dus goede museumzalen maken, dan moet hij zijn lust tot versieren in toom houden. Hij moet zich weten te effaceeren, niet alleen hier, maar ook bij het ontwerpen van buiten-ordonnantie. Het is verkeerd, ter wille van het schilderachtig aanzien sommige gedeelten van het gebouw hooger te maken dan andere, daar dit steeds tot het bederven van het bovenlicht aanleiding geeft. Vooral torens, koepels of hooge kappen, hoe gewenscht misschien uit een architectonisch oogpunt, moeten achterwege blijven.

Tot besluit zal ik nog het een en ander omtrent verschillende musea, die ik bezocht, mededeelen.

Ik begin met het Museum te Brunswijk, van 1883—1887 naar een ontwerp van Sommer gebouwd. De plattegrond heeft den vorm van een langwerpig vierkant. De verdieping gelijkstraats bevat vertrekken met zijlicht, die de halve diepte van het 23 M. breede gebouw hebben en die, daar de hoogere verdiepingen op andere wijze zijn ingedeeld, pijlers bevatten, welke geen aangenamen indruk maken en voor de goede verlichting van de gipsafgietsels en oudheden bepaald hinderlijk zijn.

Langs een trap aan de westzijde bereikt men de voornaamste verdieping. De hier aanwezige zalen met bovenlicht hebben het gebrek, dat zij te hoog zijn. Daarenboven is de opening in de zoldering veel te klein. Er zijn geen maatregelen getroffen om het Zenith-licht buiten de zalen te houden, zoodat de vloeren het beste verlicht zijn.

De minder gunstige verlichting dezer zalen is te wijten aan de eischen, die de architectuur voor de gevels stelde. Men heeft namelijk boven de vertrekken met zijlicht nog een mezzanino aangebracht, opdat de gevels rijziger zouden toonen. Deze tusschenverdieping noodzaakte tot het hooger maken der zalen met bovenlicht en belette tevens, de dakramen naar den eisch te plaatsen.

De noordelijke zijzalen worden door segmentvormig gebogen schotten, die 3 M. hoog zijn, in elf kabinetten verdeeld. Het licht is daar vrij goed, ofschoon de borstweringen te laag zijn geworden, ter wille van de klassieke architectuur.

In de zalen gelijkstraats liggen vloeren van afwisselend zwarte en gele tegels. De wanden hebben daar een grijsgroene tint, terwijl de zolderingen leverkleurig geschilderd zijn. De schilderijzalen werden bleekrood geschilderd, het houtwerk is daar zwart, de houten parketvloeren zijn donker gebeitst.

Het Museum te Kassel is van 1871—1877 door Von Dehn Rothfelser gebouwd, en wordt door velen nog steeds als het best ingerichte van Duitschland erkend. Inderdaad is daar veel te loven, al vindt men er ook wel het een en ander dat minder navolgenswaard schijnt.

De plattegrond is langwerpig, met de beide voornaamste gevels op het Noordwesten en Zuidoosten. De laatste is, op de verdieping, van een loggia voorzien, die den bezoeker een mooi gezicht op de Kasseler Au geeft. De hoofdtrap ligt aan de noordoostelijke zijde, niet in een afzonderlijken vleugel, doch zóó, dat de zalen er omheen loopen. De hoofdingang bevindt zich aan de smalle zijde van het gebouw; het portiek in den voornaamsten gevel is slechts een decoratie.

De lokalen gelijkstraats hebben zijlicht, dat slechts aan de noordzijde, waar zij $^1/_3$ van de breedte van het gebouw innemen, voldoende is, doch aan de zuidzijde waar zij $^2/_3$ van de breedte beslaan, te wenschen overlaat.

Het zijn echter niet de zalen gelijkstraats, waaraan het Kasselsche Museum zijn roem dankt, doch die op de verdieping. Hier vindt men vier zalen met bovenlicht van verschillende grootte en 20 kabinetten met zijlicht daaromheen. Alleen waar de loggia is zijn natuurlijk geen kabinetten aanwezig.

De meeste kabinetten liggen op het noordwesten, doch er zijn er ook op het noordoosten, op het zuidwesten en op het zuidoosten. Mij komen alleen die op het noordwesten als geheel geschikt voor: in de andere kan op heldere zomerdagen het invallend zonlicht zeer hinderlijk zijn.

De noordwestelijke kabinetten hebben aan de vensterzijde een breedte van 5,50 M., terwijl de achterwand 4,50 M. breed is. Diepte en hoogte bedragen 6 M. De borstwering is 2 M. hoog en de vensters zijn 2,50 M. breed. Het licht is hier zoo voortreffelijk als slechts verlangd kan worden.

Minder goed voldoen de bovenlichtzalen, wier inrichting door Magnus werd aangegeven. Men heeft zich echter niet aan de voorschriften van dezen geleerde gehouden. Magnus verlangde zalen van 11 M. breed, en die te Kassel zijn 10 M. De hoogte mocht niet meer dan 7,85 M. zijn en is 8,60 M. geworden. Ook ten opzichte van de breedte der bovenlichten is men afgeweken.

De bovenlichtzalen zijn te Kassel niet helder verlicht, deels door de groote hoogte, deels door de wijze, waarop het licht invalt. Voor de beoordeeling der juistheid van de door Magnus gegeven regelen kan evenwel het museum te Kassel niet dienen. Maar ik betwijfel of wel veel gewonnen zou zijn, indien men zich streng aan de regelen had gehouden.

De bovenlichtzalen zijn bleekrood geschilderd, het houtwerk donkergroen, terwijl de vloeren uit houten parquet bestaan. Weinig bevredigend is het harde rood der gewelven om de bovenlichten. Ook de kleur der wanden in sommige kabinetten getuigt niet van een goeden smaak.

Het Alte Museum te Berlijn werd van 1825—1828 door Schinkel gebouwd en toen ingericht volgens den smaak des tijds. De Jonische kolonnade, de trap daarachter en de rotonde zullen, als zinledige paradestukken, thans niemand meer in verrukking brengen.

Het gebouw verdient de aandacht om de bovenlichtzalen en zijkabinetten, die van 1879 tot 1884 gemaakt zijn. Bij de groote zalen is toen het systeem van Tiede gevolgd, dat tamelijk wel voldaan heeft. Een bezwaar is hier, dat het zenith-licht in de lokalen valt, terwijl in sommige zalen de opening in de zoldering te klein is. De kabinetten aan de Noordoostzijde zijn zeer goed; in die op het Zuidoosten en Zuidwesten is de zon op heldere dagen hinderlijk.

Ik geloof, dat de mode voor kabinetten met direct invallend zonlicht, die door de verbouwing van het Alte Museum te Berlijn ontstond, niet lang meer zal duren, en dat men terug zal keeren tot licht uit het noorden, wat ten slotte toch het beste is, zoowel voor het behoud der schilderijen als voor de bezoekers van het museum.

De meeste kunstwerken van het Alte Museum bevinden zich nu in het nieuwe Kaiser Friedrich Museum, dat in het laatst van 1904 is geopend, en waarvan het plan door den architect Ihne welwillend mij werd afgestaan.

Bij het bouwen van dit Museum had de ontwerper zeer groote moeilijkheden te overwinnen. Als bouwterrein toch was aangewezen de noordelijke punt van het Museumseiland, die den vorm heeft van een rechthoekigen driehoek met ongeveer gelijke rechthoekszijden. De basis keert zich naar de Spree, een der rechthoekzijden naar den Kupfergraben, de andere grenst aan de Stadtbahn. De ontwerper heeft de laatste rechthoekszijde middendoor gedeeld en daar de as van den plattegrond laten beginnen, die hij naar den afgeronden tegenoverliggenden hoek heeft getrokken. Zoo ontstond een klein voorplein, dat door bruggen over de Spree en den Kupfergraben toegankelijk is en waar een ruiterstandbeeld van keizer Frederik staat.

De gevels hebben de Palladiaansche ordonnantie, zooals die in de 18e eeuw te Berlijn gebruikelijk was. Langs de gevels en in de middenas zijn de zalen geschikt, die door dwarszalen met elkander verbonden zijn, zoodat vijf binnenplaatsen van niet zeer groote afmetingen ontstonden en de plattegrond aan een rooster doet denken.

In den afgeronden hoek bevindt zich de hoofdtrap, die van achteren naar voren klimt, zoodat men bij het binnentreden de trap niet ziet.

Uit dit trapportaal komt men gelijkstraats, in een zaal, die naar een middenhal leidt, welke in de manier van een Italiaansche kerk gebouwd is. In tegenstelling met het liturgisch voorschrift betreedt men deze kerk door de koornis. De kerk, die al heel weinig van een Italiaansch origineel heeft, is gemaakt om den bezoekers te laten zien, hoe altaarstukken, koorbanken en andere meubelen oorspronkelijk waren opgesteld. Doch slechts enkele en niet de beste stukken der verzameling zijn hier geplaatst, zoodat eigenlijk de kerk verloren ruimte is.

In de zalen gelijkstraats, die, voor zoover zij niet van de binnenplaatsen licht ontvangen, goed verlicht genoemd mogen worden, is beeldhouwwerk in een zeer volledige reeks, beginnende met het Oud-Christelijke, opgesteld. Uitgebreid is ook de verzameling van middeleeuwsch werk, terwijl van de Italiaansche meesters der 15e eeuw, keur van bronzen, majolica's, houtsnijwerken en marmerwerken aanwezig zijn. Ook vindt men hier mozaïek uit San Michele in Affricisco te Ravenna, dat echter, wegens de geringe hoogte der vertrekken wat te dicht bij het oog is geplaatst.

De verdieping bevat de zalen voor de schilderijen en wordt, behalve langs de hoofdtrap, ook langs een ronde trap in Barokstijl, aan het einde der kerk gelegen, bereikt.

De zalen hebben deels bovenlicht, deels zijlicht, doch ook een combinatie van beide lichtbronnen is toegepast. Die combinatie heeft, gelijk te verwachten was, niet voldaan en men was reeds genoodzaakt, door schermen een der twee lichtbronnen buiten werking te stellen.

Bij het inrichten der schilderijzalen is er naar gestreefd aan de vertrekken door meubelen, bibelots en dergelijken het aanzien van zalen in het paleis van een vermögend kunstliefhebber te geven. Daardoor zijn de schilderijen wel wat te zeer op den achtergrond geraakt, niet alleen omdat de aandacht der bezoekers telkens wordt afgeleid, maar ook omdat niet iedere schilderij van waarde een zóó gunstig licht heeft als wel gewenscht zou zijn.

Wie zich herinnert, welk een grooten indruk Rembrandt's werken maakten, toen zij in aanzienlijken getale een vleugel van het Stedelijk Museum te Amsterdam vulden en den meester niets anders gegeven was dan het sterke licht, waaronder hij zijn schilderijen geplaatst wenschte te zien, zal zich teleurgesteld voelen, als hij ziet hoe te Berlijn door een quasi-Oud-Hollandsche schouw en andere dingen die aan een Panopticum doen denken, een milieu gemaakt werd dat Rembrandt niet waardig is.

De kritiek is bij de opening van dit gebouw zeer uitbundig geweest in haar lof, wat het arrangement der kunstwerken betrof, en heeft de fiolen van haar toorn over den bouwmeester uitgestort. Maar wie onpartijdig oordeelt, zegt dat „*ni cet excès d'honneur, ni cette indignité*" op hun plaats waren.

(Slot volgt).

Restauratie van Leonardo da Vinci's Avondmaal.

Volgens berichten uit Milaan zal dit werk eindelijk ondernomen worden. De schade die dit, in het refectorium van het voormalige klooster der Dominicanen van Sta Maria delle Grazie te Milaan aanwezige beroemde meesterwerk in den loop der eeuwen heeft geleden, is genoegzaam bekend en werd dikwijls nog zoodanig overdreven, dat vele vreemdelingen, die de Lombardijsche hoofdstad bezochten, het voor overtollig (?) hielden een fresco schilderwerk te gaan bezichtigen, „waarvan toch niets meer te zien is".

De klachten over het verval van het kunstwerk

behooren, zoo te zeggen tot de geschiedenis. Reeds *Armenini* achtte het reeds 50 jaren na zijn ontstaan! (dus omstreeks 1550) als „half vergaan"; *Scanelli* beweerde in 't jaar 1642, dat men van de figuren slechts nog een paar kleeder-overblijfsels zag, en eindelijk zij aan *d'Annunzio's* Ode uit onze dagen herinnerd, aan zijn zang „Op den dood van een Meesterwerk" waarmede de beroemde Italiaansche dichter het „Avondmaal" een graflied zingt.

Historisch zijn ook de in den loop der tijden de genomen proeven en de talrijke voorstellen tot restauratie van het schilderwerk. In 't jaar 1726 had *Michelangelo Balbotti* verklaard, een geheim te hebben ontdekt, om de verbleekte kleuren hare oorspronkelijke frischheid weer te geven, maar zijne experimenten waren zoo ongelukkig, dat 50 jaren later de schilder *Mazza* beproeven moest weer goed te maken, wat *Balbotti* bedorven had.

In het eerste vierdedeel der vorige eeuw wilde men het schilderwerk met grooten voorzorg, van den vochtigen, voor de kleuren nadeeligen muur afnemen en het naar het Brera-museum te Milaan overbrengen. De Milaneesche academie verwierp dit, door den schilder *Barezzi* gedane voorstel, maar droeg 25 jaren later den zelfden kunstenaar een nieuwe restauratie op, die slechts schijnbaar gelukte, want nauwelijks 5 jaren later traden nieuwe kenmerken van verval van het kunstwerk aan het licht. In 't jaar 1899 werdt voorgesteld een commissie te benoemen, die zich met de restauratievraag zou hebben bezig te houden, maar het Italiaansch ministerie van Onderwijs draalde, onbegrijpelijkerwijze, tot heden aan het plan gevolg te geven.

Thans echter schijnt eenige wijziging in dit kalme toezien zich kenbaar te maken. Men wil nogmaals een renoveeringsmethode beproeven, die voor 2 jaren door Prof. *Cavenghi* te Milaan, met een klein deel der muurschilderingwerd ondernomen. Deze, de reeks der toegepaste restaureerings-proeven afsluitende methode, is wel de eigenaardigste, die tot uitvoering kwam en stelt het geduld van den artist op een harde proef; doordien *Cavenghi's* methode daarin bestaat, elk afvallend of loslatend verfdeeltje met kleurlooze lijm weer vast te hechten. De vorige proef gelukte volkomen. Wenschelijk ware het dus deze methode op ruime schaal verder toe te passen.

In het andere geval zou het wel recht van bestaan hebben te verlangen, dat aan een tweede voorstel gevolg werd gegeven, om een internationale prijsvraag of mededinging voor de restaureering van *Leonardo da Vinci's* Avondmaal uit te schrijven, omdat voor de herstelling van een werk, dat de geheele beschaafde wereld behoort, ook de eerste vakkundigen der geheele wereld geraadpleegd dienen te worden.

J. L. TERNEDEN.

Getrokken- of gegoten ijzeren buizen.

Op het artikel in ons voorgaand nummer, wordt eveneens van eene, met de Münchener feiten bekende en bevoegde zijde het volgende bericht:

Aan getrokken ijzeren buizen zijn thans c.a. 11,5 KM. en wel 10,4 KM. van 1000 mM. en 1,1 KM. van 800 mM. inwendigen diam. gelegd. Van het totale buizenaantal is nog niet 1 pCt. (nauwkeurig, 0,95 pCt.) als niet volkomen aan de voorschriften beantwoordende, afgekeurd. Afgekeurd als volstrekt onbruikbaar werden in het geheel slechts 2 buizen. Het groot aantal buizen, dat volgens het eerste bericht niet te gebruiken was, beperkt zich dus tot dit tweetal. Dat bij een persproef een buis springt en bij een volgende proef wederom eene, zal toch voor geen enkele vakkundige als bewijs tegen de betrouwbaarheid van getrokken ijzeren buizen kunnen gelden.

Iedereen, die slechts een enkele maal met buisleidingen iets te maken had, weet dat bij een groote leiding de eene of andere buis blijken kan ondicht te zijn.

Als de schrijver verder meldt dat, zooals bij een inspectie der bouwplaats in Juni 1905 bleek, een aantal buizen wegens voorhanden gebreken en scheuren niet konden worden gelegd, dan is dit ook niet juist. Toegegeven wordt wel is waar, dat het noodzakelijk scheen op de bouwplaats aan eenige buizen kleine „Nacharbeiten" te verrichten, maar zij hadden in de meeste gevallen geen betrekking op scheuren en gebreken, die het gebruik buitensloten, grootendeels slechts op „Schönheitsfehler", die aan eene onoordeelkundige behandeling waren te wijten.

Het is een bekend feit, dat reeds bij het leggen van gegoten ijzeren buizen meer dan 1 pCt. uitschot voorkomt, waarbij nog te rekenen zijn die buizen, welke bij de persproef blijken ondicht te zijn.

Men moet in het oog houden, dat alle buizen voor München op 20 Atm. afzonderlijk en van 18—21 Atm. in leidingssecties en in *ongedekten toestand* werden geperst, terwijl gegoten buizen afzonderlijk op 12—15 Atm. en in de leiding afdeelingsgewijze op 10 Atm. worden geperst, maar in *gedekten toestand*.

Dat München zich in een moeilijk parket bevindt, is evenmin aan te nemen; juist ten gevolge van de slechte ervaringen met gegoten ijzeren buizen te München en in andere steden opgedaan, is de stedelijke Raad er toe overgegaan getrokken buizen voor de nieuwe leiding toe te passen.

Wij achten het overtollig, op het dikwerf voorkomend breken van gegoten pijpen nog nader te wijzen. Berichten dienaangaande komen in de dagbladen maar al te veelvuldig voor."

Voor de plaatsing van dit tegenschrift zal wel geen bezwaar bestaan? J. L. T.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

AFDEELING GRONINGEN.

Op uitnoodiging van de afdeeling Groningen der Mij. tot bevordering der bouwkunst hield verleden week in den foyer van de Harmonie de heer D. E. C. Knuttel, rijksbouwmeester uit den Haag, onder wiens leiding de Grafelijke Zalen op het Binnenhof zijn gerestaureerd, een interessante causerie over het ontstaan en de restauratie van die zalen.

Eerst werd aan de hand van een groote kaart, die geconstrueerd was naar gegevens, geput uit oude rekeningen, een overzicht gegeven van de vermoedelijke ligging der verschillende gebouwen van het Hof tot circa 1500. Daarna werd een historisch overzicht gegeven van het ontstaan der zalen en de vele veranderingen, die in den loop der tijden aan de gebouwen zijn aangebracht, waarbij de spreker in scherpe bewoordingen opkwam tegen het vandalisme waaraan men zich vooral in 1861 door het afbreken van de mooie Spuipoort heeft schuldig gemaakt. Hij noemde dit tijdperk een tijd van groote schaamte voor een ieder, die hecht aan oude geschiedenis. Met hoe weinig piëteit er is gehandeld vooral ten opzichte van de Grafelijke Zalen, bleek wel uit het feit, dat een der zalen langen tijd gebruikt werd als turfhok voor een der departementen, waar, bij de restauratie, een turfmolmlaag van 1.40 meter moest worden uitgegraven.

Spr. schetste daarop de vele moeilijkheden, waarmee men bij de restauratie heeft te kampen gehad en de vele raadselen, die moesten worden opgelost, teneinde zoo historiegetrouw mogelijk de gebouwen weer in hun vroegeren toestand te brengen.

De overblijfselen der zalen boden in de meeste gevallen een goeden leiddraad en spr. deelde menig interessant staaltje mede, hoe door het vinden van een enkel boogje, den vorm van vensters, schouwen, enz. kon worden vastgesteld. Zoo werd een houten deur gevonden, die tusschen muren was ingemetseld. Na blootgelegd te zijn, was er juist tijd om van die deur een schets te nemen, toen viel zij tot poeder ineen. Ook gelukte het, de houten kap, welke door spreker een meesterstuk van bouwkunst werd genoemd en vervaardigd was door den bouwmeester Gerard van Leyden, naar met veel moeite verkregen oude gegevens te reconstrueeren in de plaats van de indertijd geplaatste ijzeren kap.

En zoo zijn weer de Grafelijke zalen, die zulk een rijke geschiedenis hebben, tot den ouden luister teruggebracht.

Al heeft het ook eenig geld gekost, zoo eindigde spr., wij hebben daarmee verkregen een centraal punt voor het Nederlandsche volksbestaan, voor de Nederlandsche historie en dat is nooit te duur betaald. En bovendien is het een monument van groote waarde voor de geschiedenis der bouwkunst.

Met groote aandacht werd deze causerie door de niet zeer talrijke aanwezigen gevolgd, die den heer Knuttel met hartelijk applaus dankten.

Een groot aantal fotografiën werd daarna bekeken en door den heer Knuttel toegelicht.

NEDERLANDSCHE VEREENIGING VOOR TEEKENONDERWIJS.

Agenda van de 26ste Algemeene Vergadering te houden te Amsterdam.

op Dinsdag 17 April 1906, des voormiddags te 10 uur, in de Oefenschool der Rijksnormaalschool voor Teekenonderwijzers, Hobbemastraat, achter 's Rijks Museum.

1. Opening der Vergadering.
2. Mededeelingen van het Bestuur.
3. Uitbrengen van het Jaarverslag over 1905—1906.
4. Rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar.
5. Vaststellen der begrooting voor het volgende dienstjaar.
5. Voorziening in de periodieke vacatures van het Bestuur.
   Aan de beurt van aftreden zijn de heeren Herm. J. de Vries en J. de Jong Czn.
6. Bespreking van het Maandblad.
7. Vaststellen van tijd en plaats voor de volgende Algemeene Vergadering.
8. „De methode voor elementair en voortgezet Handteekenen van Dr. Ulrich Diem, te St. Gallen".
   (Inleider: de heer N. F. Perk, te Nunspect, met expositie eener verzameling teekeningen van leerlingen van Dr. Diem).
9. „Het teekenen in dienst van de andere vakken op de Lagere School".
   In te leiden door den heer J. W. Sevenhuijsen, te Haarlem, die tevens cahiers en teekeningen van leerlingen zal exposeeren.
10. „De Reformbeweging".
    (Inleider: de heer B. W. Wierink, te Amsterdam)
11. Rondvraag en sluiting.

De 1e Secretaris.
J. DE JONG Czn.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS EN TEEKENAARSBOND.

Afdeeling Amsterdam.

In eene buitengewone vergadering van bovengenoemde afdeeling, te houden op 19 Maart a.s. des avonds ten half negen in het Café „de Kroon" Rembrandtsplein te Amsterdam, zal de heer Th. van der Waerden, Civ.-Ingenieur een voordracht houden over Caissonarbeid.

Ingezonden stukken.

PLANNENMAKERIJ.

De belangstelling in het vraagstuk van den Verkeersweg langs den Hofvijver is nog geenszins verflauwd. De dagbladen somden dezer dagen nu reeds elf plannen op, welke op deze aangelegenheid betrekking hebben.

„Elk meent zijn wil, een valk te zijn". Dit spreekwoord zien wij in gevallen als dit steeds bewaarheid.

Zoo is o. a. een bekend winkelier met een plan voor den dag gekomen, dat den Raad is aangeboden met een adres, waarin de inzender verklaart:

„dat hij vermeent voor het maken van een verkeersweg tusschen Buitenhof en Plaats een oplossing gevonden te hebben, die aan vele bezwaren, tegen andere plannen geopperd, tegemoet komt en waarbij tevens in het oog gehouden zijn de financieele belangen van de Gemeente en de wensch om een met de omgeving van den Vijverberg architectonisch schoon geheel te verkrijgen".

Reeds een oppervlakkige beschouwing van de teekeningen, die dit adres vergezellen, moet den bevoegden beoordeelaar overtuigen van de wenschelijkheid, dat leeken, ook al nemen zij een architect in den arm, om hun denkbeelden ten papiere te brengen, beter doen zich met dergelijke plannenmakerij niet in te laten.

Gevraagd moet hier ook worden of de architecten in een geval als dit niet beter zouden doen zich van medewerking te onthouden.

Hetgeen hier te voorschijn gebracht is geeft alleszins aanleiding tot gegronde critiek.

Het op zich zelf loffelijk streven om den Hofvijver intact te laten, heeft hier geleid tot het ontwerpen van een poortgebouw van twijfelachtige constructie en bestemming, waardoor een verkeersweg verkregen zou worden van beslist onvoldoende afmetingen.

Daardoor alleen is m. i. reeds van den aanvang al dit plan veroordeeld en het geeft voor het overige ook geen enkel nieuw gezichtspunt in het vraagstuk, wel misschien nieuwe moeielijkheden, maar daaraan schijnt door den adressant geen aandacht te zijn geschonken.

Het komt wel eens een enkele maal voor, dat in vraagstukken, als het hierbedoelde, door een leek een denkbeeld aan de hand wordt gedaan, dat tot een practische oplossing kan leiden, maar dit behoort toch tot de groote zeldzaamheden. In den regel leidt de bemoeiing van onbevoegden tot begripsverwarring bij het publiek, dat zich meestal weinig moeite geeft om in de vraagstukken door te dringen en zich te laten voorlichten door hen, die in alle opzichten daarin zijn ingewijd.

Men kan toch aannemen, dat het plan van het Gemeentebestuur in een reeds zoo van alle kanten bekeken vraagstuk als het onderhavige, van alle plannen het best voorbereid is, dat daarin rekening is gehouden met alle omstandigheden, alle moeilijkheden, die zich hier voordoen, waarvan het Gemeentebestuur wel zeer zeker beter op de hoogte is dan iemand anders.

De heeren Van Liefland en de Stuers beoogen wijzigingen in het Gemeenteplan, die zij, en velen met hen, verbeteringen achten; het hoofddenkbeeld van het plan tasten zij niet aan en ongetwijfeld zal bij de behandeling der zaak met hunne voorstellen rekening worden gehouden.

Maar welk nut heeft het, wanneer menschen, die zich niet in allen deele in het vraagstuk hebben ingewerkt, een spontane ingeving volgend, zich geroepen achten de vruchten hunner faintaisie als deugdelijke oplossingen aan de hand te doen.

Men ziet dit steeds gebeuren, zal men mij toevoegen, de Hofstad staat in dit opzicht niet op zich zelf. Ik geef dad-lijk toe, dat het verschijnsel zich ook elders voordoet, maar in Den Haag doet het zich in wel wat erge en hinderlijke mate voor, hinderlijk, omdat, hoe onbekookt sommige plannen ook zijn, zij toch dikwijls een goede oplossing in den weg staan of minstens belangrijk kunnen vertragen.

X.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Amersfoort. Aan het jaarverslag van het museum Flehité is het volgende ontleend:

Het aantal leden bedroeg op 1 Januari 1905, 118 en 1 Januari 1906, 123. De heer W. A. Croockewit overleed 14 Januari 1905 en was de laatst overgebleevene van de oprichters. Vergrooting van het gebouw is weer noodzakelijk geworden, vooral ook door de aanzienlijke schenkingen van den heer Kok, die bij zijn overlijden 5 Januari 1905 naliet: preciosa, oude meubelen, oud porceelein en schilderijen. De eenige voorwaarden aan deze rijke schenking verbonden zijn: deze voorwerpen zoo mogelijk op één kamer te bergen onder den titel: „Legaat van den heer C. B. Kok, als gedachtenis aan zijn Ouders". De gemeenteraad zal de subsidie met f 300.— verhoogen, op voorwaarde, dat het museum één dag per week gratis voor het publiek worde opengesteld. De Donderdag is hiervoor bestemd. Van de Ridderlijke Duitsche Orde, Balije van Utrecht werd f 100.— ontvangen.

In 1905 werd Flehité door 1278 menschen bezocht.

Amsterdam. Naar aanleiding van de onlangs vermelde quaestie over het programma der prijsvraag voor het ontwerp van een Gemeentehuis te Zeist heeft thans het bestuur van het Genootschap „Architectura et Amicitia", alhier, aan den Gemeenteraad van Zeist een adres gericht, waarin het, na eene uiteenzetting van zijne bezwaren, den Raad verzoekt te willen besluiten:

a. dat de bevoegdheid der drie te benoemen deskundige adviseurs zich niet uitsluitend bepale tot bijstand in de beoordeeling, doch dat aan hen in vereeniging met de twee deskundige leden der Raadscommissie worde opgedragen de rangschikking naar waarde der ontwerpen en de toekenning der bekroningen;

b. dat alsnog zoo spoedig als doenlijk is de namen der onder a genoemde adviseurs zullen worden gepubliceerd.

— Ongeveer een maand geleden werd door B. en W. praeadvies uitgebracht op een voorstel van de raadsleden Sterck c. s. om zoodanige maatregelen te nemen, dat de kunstschilder Derkinderen in de gelegenheid wordt gesteld, om uiterlijk April 1906 met de uitvoering der muurschilderingen voor de zaal van de Kamer van Koophandel in het nieuwe Beursgebouw te beginnen.

In besloeld praeadvies werd in overweging gegeven, het voorstel der heeren Sterck c. s. aan te nemen. De Kamer van Koophandel en Fabrieken zou dan worden uitgenoodigd haar bureau over te brengen naar de daarvoor bestemde lokalen in het Beursgebouw.

De raadsleden Sutorius en Wormser onderschrijven gaarne het voorstel der heeren Sterck c. s. Zij meenen echter, in aansluiting met het advies der meerderheid van de commissie voor den Beursbouw, hunne bezwaren te moeten kenbaar maken tegen het praeadvies van B. en W.

Na gewezen te hebben op de onvolledigheid der gedane proeven tot verbetering der accoustiek door bekleeding van de kleinste helft van den muur van onder, stellen zij voor, de schilderingen op doekramen te maken, waardoor het karakter der muurschildering wel is waar eenigszins zal vervallen.

Daarenboven zoude het kunstwerk, aldus de voorstellers, niet onafscheidelijk verbonden zijn aan de lotgevallen van de zaal en velerlei gevaren worden vermeden, waaraan muurschilderingen in ons klimaat zijn blootgesteld.

Wat de extra-kosten betreft, deze zouden, volgens ingewonnen informatie, de som van f 3000 niet te boven gaan.

Genoemde raadsleden stellen ten slotte voor, indien de de raad hun meening deelt, dat de zaal, bestemd voor de Kamer van Koophandel en Fabrieken, moet worden bruikbaar gemaakt voor het beoogde doel, aan het voorstel-Sterck c. s. toe te voegen het volgende amendement:

„en het daarheen te leiden, dat genoemde schilderingen zullen worden uitgevoerd op aan den muur te bevestigen doekramen".

Hilversum. In de dezer dagen gehouden zitting van den gemeenteraad kwam aan de orde het rioleeringsplan. Naar aanleiding van de gevoerde correspondentie met dr. Lindley te Wiesbaden, wien, volgens Raads-opdracht, advies daarover gevraagd zou worden, bleek, dat daaraan vele moeilijkheden verbonden waren, voornamelijk wat betreft het gedurig overkomen naar deze gemeente.

B. en W. stelden dan ook voor het vroegere voorstel aan te nemen en het maken van een ontwerp op te dragen aan den ingenieur Van Stolk te 's-Gravenhage. Het raadslid Wijnaendts stelt voor de zaak voorloopig uit te stellen en resultaten af te wachten van een dergelijk werk te Nijmegen, waar de ingenieur De Koning de plannen maakte. Het raadslid Nieuwenhuijzen acht langer wachten onverantwoordelijk. De heer Wijnaendts wenscht het ontwerp op te dragen aan den ingenieur De Koning alhier.

Het voorstel van B. en W. werd verworpen met 9 tegen 7 stemmen. Deze zullen nu met een ander voorstel komen.

Tevens werd besloten tot de doortrekking van de spoorlijn naar de terreinen der Gemeentereiniging en werd B. en W. voor dit werk een crediet verleend.

In dezelfde zitting werd ook behandeld een voorstel van B. en W. en van eenige raadsleden om over te gaan tot

den bouw van een tunnel onder het stations-emplacement volgens het ontwerp van den ingenieur De Koning. De directie der H. IJ. S. M. zou de uitvoering op zich nemen.

Het werk zal kosten pl.m. f 60.000 en voor die som vroegen B. en W. een crediet aan.

Wethouder Peet verklaarde zich sterk tegen de tunnel, wijl deze onvoldoende is voor de bestaande grieven, veel te veel geld kost en een loopbrug gebouwd zou kunnen worden. Hij zag gaarne hoofdelijke stemming.

Ook de heeren Dels en v. d. Linden verklaarden zich tegen, wijl het hun half werk voorkomt. Verscheiden leden achten langer uitstel niet meer mogelijk. Het voorstel van B. en W. werd aangenomen en dus zal de tunnel worden gebouwd.

LEEUWARDEN. In het Prentenkabinet van het Friesch Museum is thans een belangrijke verzameling teekeningen enz. tentoongesteld betrekkelijk de steden Sneek, Dokkum, Hindeloopen, Stavoren, IJlst en Sloten, bestaande hoofdzakelijk uit plattegronden, stadsgezichten, vestingwerken, wapens, zegels, openbare en particuliere gebouwen, kleederdrachten enz.

De teekeningen geven een duidelijke voorstelling van het ontstaan, de uitbreiding en de ontwikkeling der steden.

Personalia.

— Voor gemeente-opzichter te Hillegom zijn aanbevolen de heeren: C. Wielenga te Brielle, J. Breedveld te Voorburg, A. van Driel te Amsterdam, H. J. Elzer van der Boon alhier, en J. Vis te Haarlem.

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar-Opzichter. Gasfabriek Deventer. Zie Adv. in dit no. (1)

— Ingenieur voor teekenwerk aan een machinefabriek. Bij gebleken bekwaamheid vooruitzicht belast te worden met de leiding der fabriek. Br. letters Z.T.K., a/h. Alg. Adv. Bur. v. Nijgh & v. Ditmar te Rotterdam. (1)

— IJzerconstructeur. Brieven onder letters Z.T.L. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & v. Ditmar, Rotterdam. (1)

— Aankomend Teekenaar bij een Architect. Brieven onder No. 2778, aan het Bureau van de Haagsche Courant. (1)

— Bouwkundig Teekenaar en Volontair. Br. fr., lett. P A 308, N. v. d. D. (1)

— Meubelteekenaar. Brieven, onder lett. M W 305, N. v. d. D. (1)

— Machine-Constructeur. Kennis motoren voorkeur. Salaris f 1200. Brieven, onder No. 7410 aan het Bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Werktuigkundig Ingenieur, voor de exploitatie van eene nieuwe vinding op hygiënisch gebied, kapitaal gedeeltelijk aanwezig. Brieven onder No. 7727, aan de N. Rott. Ct. (1)

— Ingenieur b. d. Gemeentewerken te Nijmegen. Zie Adv. in dit no. (1)

— Inspecteur van Bouw- en Woningtoezicht en Hoofdopzichter Gemeentewerken te Delft. Zie Adv. in dit No. (1)

— Aspirant-Opzichter Weg en Werken bij de Mij. t. Expl. v. Staatsspoorwegen. Zie Adv. in dit No. (1)

— Magazijn-Opzichter in een houthandel. Aanbiedingen onder letter D, bureau van het weekblad de Aannemer te Amsterdam. (1)

— Teekenaar. Brieven onder lett. G. D. Centraal Adv. Bur. Boekh. v.h. Gebr. Belinfante, Wagenstraat 100, Den Haag. (1)

— Bouwkundig-Teekenaar. Salaris f 125 per maand. Brieven onder R 1001 aan Bur. „Telegraaf" te Amsterdam. (1)

— Teekenaar, bekend met constructie van bruggen en reservoirs, bij de Pletterij v.h. L. J. Enthoven & Cie. te Delft. (2)

— Onderbaas voor woonhuisbouw. Br. lett. U.L. 920 N. v. d. D. (2)

— Aankomend Teekenaar op het bureau van een Architect te Amsterdam. Br. lett. F T 838, N. v. d. D. (2)

— Bouwkundig Teekenaar te Amsterdam. Aanbiedingen lett. B 46, a/h Alg. Adv. Bureau Rouma & Co., Heerengracht 226. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

21 Bouwk. Opz.-teek.,	20—44 j.,	f 50—	f 100	's maands.
3 Bouwk. Opz.-Uitv.,	27—45 j.,	f 75—	f 90	's maands.
2 Waterb. Opz.	28—38 j.,	f 80—	f 100	's maands.
8 Werktuigk. Teek.,	19—28 j.,	f 45—	f 90	's maands.
3 Werktuigk. Techn.	25—39 j.,	f 80—	f 100	's maands.
5 Electrotechniker.	21—43 j.,	f 40—	f 100	's maands.
3 Scheepsteekenaars	19—28 j.,	f 45—	f 90	's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 19 Maart.

Gorinchem, ten 11 ure, door het gem. best. van Hoogblokland in het hotel van Andel: het verbouwen van eene openbare school te Hoogblokland; bestek en teek. ter inzage op het raadhuis; inl. te bek. bij den arch. A. van Beek te Dordrecht elken werkdag van 12—1.30 en ten 6 ure; aanw. gehouden.

Lochem, ten 4 ure, door het best. van het Volkshuis: het vergrooten van het ziekenhuis te Lochem; bestek en teekening in gen. volkshuis ter inzage; aanwijzing gehouden.

Vroomshoop, ten 12.30 ure, door het best. van de ger. schoolvereeniging bij G. T. Meester aan den Kloosterdijk, Ambt Ommen; bestek en teekening ter inzage bij de wed. Harwich te Vroomshoop en bij G. T. Meester te Kloosterdijk; bestekken te bekomen bij L. Bouwhuis, opzichter te Vroomshoop.

Weiwerd, ten 3 ure, door den architect J. Heikens, in het logement van Brouwer ald.: het amoveeren van een boerenbehuizing en het bouwen van eene nieuwe boerenbehuizing en schuur; het bestek te bekomen en ter inzage in genoemd logement.

DINSDAG 20 Maart.

Ede, ten 2 ure, door den architect Albert Kool, in het hotel de Posthoorn: het bouwen van een blok van 4 woningen aan den Maanderweg; aanwijzing gehouden; bestek en teek. in voorn. hotel ter inzage en te verkrijgen bij den architect.

Nijmegen, ten 3 ure, door het gemeentebest.: de levering van: 1. gegoten ijzeren buizen en hulpstukken voor de gasfabriek; 2. gegoten ijzeren buizen en hulpstukken voor de waterleiding.

Rapenburg, ten 2 ure, door den bouwk. J. J. Colsen, in café Lemsen: het afbreken van de bestaande perceelen, en het bouwen van 2 woonhuizen, smederij en velomagazijn; bestek met 3 teekeningen te bekomen bij gen. bouwk.; aanw. gehouden.

Roosendaal en Nispen, door het gemeentebestuur: de lev. van pl.m.: 59750 stuks greskeien 5e soort; 23200 stuks Quenastkeien; 215000 stuks harde straatwaalklinkers; 107 M. cementriool, cirkelvormig 40 cM. of eivormig 45 bij 30 c.M. inw. wijd; levering op keur en volgens monster; inl. g-eft de gem.-opzichter, bij wien de voorw. zijn te bekomen; bilj. inz. vóór 20 Maart bij den burgemeester.

Stad-Delden, ten 12 ure, door het gem. bestuur: het verbouwen van het gemeentehuis; bestek met 4 teek. te bekomen bij den architect A. J. de Koning te Delden; aanw. 20 Maart ten 9 ure.

Vollenhove, door het bestuur van het waterschap Vollenhove: de levering van 100.000 straatklinkers (Waalvorm); lev. dadelijk; inlicht. te bekomen bij den opzichter C. F. Seidel te Vollenhove; inschrijvingsbiljetten met monsters worden voor 20 Maart e. k. ingewacht bij den Dijkgraaf H. Baron Sloet van Marxveld te Vollenhove.

Zeist, ten 7 ure, door den architect J. M. Paap in café Havens: het bouwen van eene woning aan de Donkere Laan; aanw. gehouden; bestek en teek. te bekomen aan het kantoor Laan van Beek en Royen no. 2 te Zeist.

WOENSDAG 21 Maart.

Amersfoort, ten 3 ure, door den arch. Herm. Kroes in café het Valkje: het bouwen van een ziekenhuis aan de St. Andriesstraat; bestek en teek. ter inzage in gen. café en te bekomen bij den arch.; aanw. gehouden.

Harlingen, ten 3 ure, door de Vereeniging de Ambachtsschool: het bouwen van eene nieuwe smederij enz.; bestek en teekening verkrijgbaar aan de school; aanwijzing 19 Maart ten 3 ure.

Leersum, ten 2 ure, door den heer A. van Cooten Jr., te Langbroek, bij wed. K. van Manen: het bouwen van een graan- en meelpakhuis met woning; bestek en teek. te bekomen bij den boekh. B. Ruitenbeek te Doorn.

Rozenburg, ten 11 ure, door den heer A. L. v. Dorsser: het bouwen van 2 arbeiderswoningen, bestek en teekening verkrijgbaar bij T. Breevaart te Rozenburg; aanw. gehouden.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 24 MAART 1906. No. 12.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

KUNSTMUSEA.

(Slot.)

Wij zullen nu de Noordzee oversteken, en in de eerste plaats de National Gallery te Londen bezoeken. Het gebouw, aan Trafalgar Square gelegen, is van buiten niet mooi. Reeds in 1838, toen het voltooid was, moest de architect Wilkins heel wat afkeurende critiek over zijn schepping vernemen. Sinds 1876 hebben Barry en Taylor het interieur veranderd en meer volgens de moderne eischen ingericht. Toen onstonden de oostelijke vleugel en de achtkante middenzaal. Een groote verbetering werd in 1897 verkregen, toen de moderne schilderijen naar een ander gebouw, de Tate Gallery, verplaatst werden, zoodat de oude werken meer ruimte konden innemen.

In de National Gallery hebben alle zalen bovenlicht. De oudere zijn zeer breed, 12 M., de nieuwere wat smaller, van 10 tot 11 M. De hoogte onder de zoldering bedraagt 9 M., wat aan de zalen een gedrukt aanzien zou geven, ware het niet, dat een glazen lantaarn in den vorm van een Mausardekap wat meer hoogte gaf, daar een glazen plafond niet aanwezig is. Men heeft hier dus een zelfde wijze van verlichting toegepast als in de oude zalen van Arti et Amicitiae te Amsterdam. De opening in de zoldering bedraagt bijna de helft van het vloeroppervlak. Over het algemeen voldoet het licht wel. Slechts hindert het, dat de lantaarns door ondoorzichtige strooken in gedeelten worden gescheiden. Tegen invallend zonlicht worden gordijnen als bescherming gebruikt.

De zalen zijn wat al te rijk gedecoreerd, vooral het zoogenaamde octogoon met zijn uit kostbare marmersoorten samengestelde vloer doet onrustig.

In 1897 is te Tate Gallery te Londen geopend, die aan de Theems, bij Victoria-Station, naar plannen van Sidney Smith werd gebouwd. Ook hier zijn alleen zalen met bovenlicht aanwezig, die wel voldoen. De plattegrond doet aan dien van het Stedelijk Museum te Amsterdam denken, daar de zalen met de as van oost naar west loopen, om twee kleine binnenplaatsen gerangschikt zijn, en de hoeken door paviljoens worden ingenomen. De middenpartij wordt gevormd door een Palladiaansche hal, met vestibule, die niet op volkomen bevredigende wijze bij het overige zich aansluit.

Een enkel woord dient ook gezegd te worden omtrent Hertford House, aan Manchester Square te Londen gelegen en beroemd om de Wallace Collection, welke daar gehuisvest is. Deze verzameling werd bijeengebracht door Francis Charles Markies van Hertford, van wien Thackeray als „Markies van Steyne" nu juist geen vleiend portret

in zijn Vanity Fair heeft gegeven. Het huis met zijn verzamelingen kwam omstreeks 1860 in het bezit van Sir Richard Wallace, die het gebouw naar den smaak van dien tijd liet veranderen en vergrooten, doch te Parijs woonde. Zijn weduwe schonk de verzamelingen aan de Engelsche regeering, onder beding, dat zij zouden worden opgesteld in een museum, dat in het hart van Londen moest worden gebouwd. Aan dit beding is niet voldaan. Men kocht Hertford House, en richtte dit zoo goed en zoo kwaad als het ging tot museum in.

Hierbij zat de bedoeling voor, om aan het geheel zooveel mogelijk het karakter van een aanzienlijke woning te geven. Doch een museum kan dit karakter niet hebben. Toen het huis nog bewoond werd, hebben de kunstschatten zeker andere plaatsen gehad, dan nu; ik kan mij althans niet voorstellen, dat de Markies van Hertford zich in zulk een omgeving, die maar al te veel aan een magazijn van antiquiteiten doet denken, op zijn gemak heeft gevoeld, tenzij hij een zonderling geweest is. Misschien was het wel de ongezelligheid van dit interieur, die Sir Richard Wallace noopte, te Parijs te verblijven.

Mij komt het voor, dat alles in een opzettelijk voor het doel gebouwd museum, zooals Lady Wallace dit wenschte, veel beter zou uitkomen, terwijl de kunstschatten, die een buitengewoon hoog bedrag vertegenwoordigen, dan ook veiliger bewaard zouden zijn.

De verlichting der bovenlichtzalen der National Gallery komt in hoofdzaak overeen met die der Alte Pinakothek te München, het eerste gebouw, dat in Europa met het doel, om schilderijen te bewaren en tentoontestellen is gesticht. Leo von Klenze heeft het van 1826 tot 1833 uitgevoerd.

Het spreekt vanzelf, dat dit gebouw niet meer voldoet aan de eischen, die tegenwoordig worden gesteld. Toch is de Alte Pinakothek merkwaardig als het type, waarnaar alle latere musea, zij het ook met wijzigingen, gevolgd werden.

De ligging maakte het noodzakelijk, den ingang te projecteeren aan den smallen oostelijken gevel. Om echter den zuidelijken gevel, die naar de stad gekeerd is, wat meer aanzien te geven, werden hier decoratieve portieken gemaakt, die echter geen werkelijke ingangen zijn.

De verdieping gelijkstraats van het lange gebouw wordt in het midden door een vestibule ingenomen, die echter tot niets dient, daar zij van de gevels niet kan worden bereikt. De groote diepte, welke de gelijkstraats gelegen vertrekken hebben, maakt, dat de vazen en prenten, die hier te zien zijn, ten deele door het zijdelingsche licht minder goed uitkomen.

De hoofdverdieping bevat in het midden zeven bovenlichtzalen van verschillende afmetingen, vier en twintig kabinetten met zijlicht uit het noordoosten en een viertal zalen met zijlicht uit andere windstreken. De bovenlichtzalen grenzen aan de zuidzijde aan eene loggia.

De verlichting der bovenlichtzalen door lantaarns, die met de zalen, als in de National Gallery te Londen, één geheel uitmaken, zou beter voldoen, indien de zoldering minder hoog was, en de lantaarns grooter waren.

De wanden der kabinetten met zijlicht staan loodrecht op den gevel. De verhouding der vensters tot de muren is hier ongunstig, daar de dammen te breed en de borstweringen te laag zijn.

De parketvloeren en de geelmarmeren borstweringen der zalen maken een onrustigen indruk.

De wanden hebben afwisselend een roode en een groene tint. De zeer hooge gewelven om de openingen in de zolderingen zijn met bonte ornamenten beschilderd. Ook in de kabinetten is een dergelijke beschildering zeer hinderlijk.

Het Museum te Dresden, naar Sempers plannen van 1847—1855 gebouwd, is blijkbaar naar de Alte Pinakothek te München gevolgd. Hier wordt echter de verdieping gelijkstraats door een doorrit, welke voor het verkeer uit den Zwinger naar de Elbe dient, in twee deelen gescheiden. De ingangen van het museum bevinden zich in dien doorrit, doch daar men alleen aan één zijde een vestibule en een hoofdtrap maakte, is de verbinding van de benedenen bovenzalen zeer gebrekkig. De verlichting der vertrekken gelijkstraats laat veel te wenschen over.

Op de verdieping bevinden zich zes zalen met bovenlicht, waartegen aan de noordoostzijde een en twintig kabinetten met zijlicht zijn aangebouwd, terwijl de zuidzijde door een loggia wordt ingenomen. Daar het gewelf boven den doorrit hooger ligt, dan de vloer der verdieping, is daar een koepelzaal gemaakt, die met trappen uit de schilderijzalen bereikt wordt, en die zeer hinderlijk is voor het verkeer in het gebouw. De bovenlichtzalen zijn 13 M. hoog en slechts 10 M. breed, terwijl de lichtopeningen veel te klein zijn. De kabinetten met zijlicht hebben dezelfde gebreken als die te München. In de beide eindzalen, die tegen de kabinetten aansluiten, heeft men de Madonna's van Raffaello en naar Holbein het gewenschte licht weten te verschaffen, door ze schuin voor het venster te plaatsen.

Semper is ook de ontwerper van het prachtige kunsthistorische Hofmuseum te Weenen, dat door Hasenauer sedert 1872 werd uitgevoerd. Hier heeft de zucht, om een werkelijk monumentaal gebouw te maken, ten gevolge gehad, dat het museum bij al zijn pracht niet voldoet.

Het gebouw, dat uiterlijk geheel overeenkomt met het daartegenoverstaande museum voor natuurlijke historie, heeft in plattegrond den vorm van een langwerpig vierkant met twee binnenplaatsen. Wij vinden hier dus een plan als dat van Schinkels Altes Museum te Berlijn en van het Rijksmuseum te Amsterdam. De binnenplaatsen dienen alleen, om aan de vertrekken gelijkstraats licht te geven.

De benedenste twee verdiepingen hebben zijlicht; iedere vleugel is daar verdeeld in een reeks van zalen, die hare vensters aan de straatzijde hebben en door zuilen zijn afgedeeld, terwijl kleinere vertrekken hun licht van de binnenplaatsen ontvangen.

In het midden van het gebouw ligt een groote vestibule met een koepelzaal daarboven en een zeer monumentale trap daarachter.

De verdieping, waarheen de hoofdtrap voert, bevat 14 zalen met bovenlicht om de binnenplaatsen en 15 zalen met zijlicht langs de gevels. Boven deze laatste zalen zijn 15 andere geplaatst, die zich in de gevels als mezzanino-verdieping doen kennen. Men bereikt deze zalen door trappen achter de hoofdtrap.

De bovenlichtzalen zijn 11 M. breed, doch 15 M. onder de zoldering hoog, zoodat van een goede verlichting geen sprake kan zijn. Sempers Palladiaansche architectuur heeft deze groote hoogte op haar geweten.

De zijlichtzalen zijn door segmentvormig gebogen wanden in een aantal kabinetten verdeeld. De

„Venetiaansche" vensters, waardoor deze vertrekken licht krijgen, maken in de gevels een goeden indruk, doch zijn voor schilderijen niet geschikt. En de mezzanino-vensters voldoen, gelijk te begrijpen is, nog minder.

De pracht, in vestibule en trapzaal tentoongespreid, is haast ongelooflijk. Het geheele ensemble is het meest karakteristieke voortbrengsel der nieuw-Weener school, die in haar al te groote zucht tot versiering de grenzen, welke de goede smaak stelt, ongetwijfeld heeft overschreden. Al zijn de zalen soberder gedecoreerd, ook hier is nog te veel ornament aangebracht.

Ook de musea te Brussel en te Antwerpen zijn meer gesticht om monumentale architectuur te zien te geven, dan wel om aan de kunstwerken een zoo goed mogelijke opstelling te verschaffen. Te Brussel heeft men één reusachtige zaal gemaakt, of eigenlijk een overdekte binnenplaats, waar beeldhouwwerken en architectonische modellen opgesteld werden. Deze middenhal wordt door galerijen in twee verdiepingen omgeven, die gelijkstraats zijlicht, op de verdieping bovenlicht hebben. Hier zijn de teekeningen en schilderijen geëxposeerd. Men begrijpt, dat de verlichting er slecht moet zijn, omdat door de bogen van de middenhal ook zijlicht uit de tweede hand invalt. Het schijnt, alsof men bij het ontwerpen van het gebouw de bedoeling heeft gehad, om den bezoeker dadelijk bij het binnentreden onder den indruk van den rijkdom der verzameling te brengen. Maar de indruk is eerder die van een bazar, en het op zijn gemak beschouwen der kunstwerken een onmogelijkheid.

Het museum te Antwerpen is nog monumentaler van opvatting, en zal architecten, die van de Franschklassieke richting houden, wel behagen. Vestibule en trapzaal zijn even rijk in haar vormen. De trapzaal munt vooral uit door de heldere verlichting. Onder de trap is een bomvrije bergplaats gemaakt, waarin men de schatten van het museum in veiligheid denkt te brengen, als Antwerpen een beleg zou moeten doorstaan. Wat zou men in zulk een geval te Amsterdam doen?

De zalen op de verdieping hebben bovenlicht. Hare breedte wisselt af van 11 tot 12 M., de hoogte bedraagt 15 M. en meer, terwijl de lichtopeningen betrekkelijk klein zijn. Geen wonder derhalve, dat de verlichting niet voldoet, ook zelfs niet, nadat reflectoren gemaakt zijn, wier inrichting echter geheim gehouden wordt. Als zalen te hoog zijn, is het onmogelijk, ze goed te verlichten.

In de laatste jaren heeft men in Duitschland verscheidene kleinere musea gebouwd. Hiertoe behoort het Kestner-Museum te Hannover, ontworpen door Manchot. Dit gebouw is slechts ten deele voor het bewaren van kunstwerken bestemd, die op de bovenste verdieping geplaatst zijn. Hier is één zaal met bovenlicht in het midden aanwezig, met drie kabinetten en twee zalen met zijlicht er omheen. Deze indeeling is zeer practisch en het licht zou goed voldoen, als de bouwmeester van de architectuur van gevels en dak minder werk had gemaakt. Want nu kon hij noch doeltreffende vensters, noch goede dakramen aanbrengen.

Toch is zijn werk verre te verkiezen boven het groote Provinzial-Museum te Hannover, dat Professor Stier in 1902 voltooid heeft. De lauweren van Semper hebben blijkbaar Stier geen rust gelaten. Hij heeft de bovenste verdieping van het Hofmuseum te Weenen eenvoudig gecopieerd, maar de daaronder gelegen rustieke Dorische ordonnantie weggelaten en door een lager voorbasement vervangen. Alleen de middenpartij liet hij blijven, zooals zij te Weenen is, slechts den tamboer van den koepel weglatend, doch in de plaats daarvan de hoekrisalieten met attika's in „Jugendstil" bekronend. Stier heeft naam in Duitschland, doch aan vindingrijkheid ontbreekt het hem blijkbaar geheel en al.

De indeeling van het gebouw vertoont al de gebreken van het Weener voorbeeld, doch de deugden, vooral die van de vestibule en de hoofdtrap ontbreken. Inplaats van den rijkdom der trapzaal kwam een nuchterheid, ja onbeholpenheid, die zeer onaangenaam treft.

Als een voorbeeld van een goed geslaagd klein museum noem ik nog het in 1878 door Sommer gebouwd „Städel-Instituut" te Frankfort. Hier is, in hoofdzaak, de plattegrond van Kassel gevolgd, doch met deze wijziging, dat de trapzaal in de as naar achteren werd verplaatst, wat ongetwijfeld een verbetering mag worden geacht. De kabinetten op het noordwesten staan bij die te Kassel niet achter, en de zalen met bovenlicht zijn ten deele zelfs beter, dan daar.

Het waren deze kleinere Duitsche musea, die mij voor den geest stonden toen ik, in 1901 het Stedelijk Museum te Haarlem bezoekend, en de kunstschatten daar even onvoldoende als gevaarlijk bewaard vindend, aan den arbeid toog, om een ontwerp voor een beter gebouw te maken.

Het standbeeld van Frans Hals was toen nog niet lang geleden onthuld en het kwam mij voor dat het museum in het Florapark, achter dat beeld, een zeer goede plaats zou vinden. Immers daar kon het vrij van alle belendingen staan, de ligging op de windstreken zou gunstig zijn en het scheen mij, dat ook de nabijheid van den Hout en de gemakkelijke bereikbaarheid per tram in het voordeel van deze plaatsing spraken.

Andere werkzaamheden namen mij sinds in beslag, het ontwerp werd opgeborgen en zou misschien nooit meer voor den dag gekomen zijn, toen ik de voordracht las van Burgemeester en Wethouders van Haarlem, om het Weeshuis voor *f* 59,000, twaalf kleine huisjes daarbij voor *f* 70,000 aan te koopen, en voor *f* 120,000 het Weeshuis tot een museum te verbouwen.

Het Weeshuis te Haarlem is weinig bekend, zelfs aan Haarlemmers. Want het is geheel inpandig gebouwd tusschen de onaanzienlijke straten, die Groot- en Klein-Heiligland heeten. Het Groot-Heiligland had, aan de oostzijde, aantrekkelijkheid voor den architect om de unieke reeks trapgeveltjes, die nu echter gesloopt worden, om het Gasthuis te kunnen uitbreiden.

Het kwam mij voor, dat een zóó slecht gelegen gebouw als het Weeshuis niet voor museum mocht worden bestemd. Om te laten zien, wat men voor *f* 200,000 zou kunnen krijgen, stelde ik mijn ontwerp van 1901 in het openbaar ten toon, niet om het uit te voeren, maar alleen als belangstellend bewoner van Haarlem. Een deskundig raadslid kwam toen in een dagblad verklaren, dat ik het gebouw niet voor twee ton zou kunnen uitvoeren. Om hem te logenstraffen zond ik een adres aan den raad van Haarlem, aanbiedende, onder alle verlangde voorwaarden, het gebouw tot stand te brengen. Men heeft mij dat kwalijk genomen, en er „eygensoeckelijckheit", die de Amsterdamsche Burgemeester Hooft zijn collega's terecht verweet, ingezien. Ik

stel er prijs op, om hier in den kring mijner vakbroeders het nog eens duidelijk en onomwonden te zeggen, dat ik mijn aanbod alleen deed, om te laten zien, dat „*my deeds upon my head*" mochten komen. Maar als de gemeente Haarlem het werk in eigen beheer wil laten uitvoeren, dan zal ik haar gaarne mijn plan afstaan.

Ik heb mij het nieuwe museum langwerpig gedacht, met de lange as ongeveer van het oosten naar het westen loopend. De voorgevel zou op het oosten komen te liggen en de zijgevels, waar de kabinetten met zijlicht zijn ontworpen, op het zuiden en op het noorden. De achtergevel zou op het westen komen en daardoor aan de bovenlichtzaal van het gebouw dat warme licht kunnen gegeven worden, dat daar zoo gewenscht is.
Aan de oostzijde is de ingang, die naar de vestibule leidt, waarachter een hal is gelegen. Uit die hal gaat men de van bovenlicht voorziene trap op en komt zoo in de zalen voor de schilderijen. De acht stukken van Hals zou ik ieder een afzonderlijk kabinet willen geven.

Gelijkstraats konden de oudheden der gemeente Haarlem worden opgesteld, terwijl daar nog een flinke ruimte zou overblijven voor tijdelijke tentoonstellingen, waarvoor Haarlem nu een behoorlijke gelegenheid mist.

Dit is, in groote trekken, de indeeling der plattegronden. Van den opstand valt niet veel te zeggen: daarvoor zijn nog vele andere oplossingen dan die welke ik gaf, mogelijk.

Men meene niet, dat ik aan een vrijstaand gebouw de voorkeur geef, omdat ik het weeshuis gering schat. Ik heb het in 1893 voor de „Noord-Hollandsche Oudheden" beschreven. Lieven de Key ontwierp in 1607 den westelijken vlengel aan de binnenplaats. Pieter Jacobsz. van Campen, de vader van den beroemden architect, voerde als een der vijf eerste regenten de administratie gedurende het bouwen.

Zulk een monument is waard, dat men het behoudt. Doch wat kan er van overblijven, als het in een museum, dat ook maar eenigszins aan de eischen voldoet, veranderd moet worden? Een gebouw uit de 17e eeuw is niet brandvrij gebouwd, hoe kunnen kunstschatten daar dan veilig zijn? En zelfs al gelukte het al het hout uit het weeshuis te verwijderen en door steen en ijzer te vervangen, dan blijft nog altijd de ligging gevaarlijk.

De Haarlemsche museum-quaestie is door het gevallen raadsbesluit opgelost. Mij komt het voor, dat die oplossing niet gelukkig is geweest en dat men haar reeds spoedig zal betreuren. Ondertusschen, zij die haar hebben aanbevolen, kregen geen gelegenheid, in het openbaar de gronden aan te geven, waarop hun advies steunt.

Ik hoop, dat deze bijeenkomst, ten gevolge zal hebben, dat die gelegenheid hun geschonken wordt. Wanneer werkelijk steekhoudende argumenten worden aangevoerd, zal ik niet aarzelen, mij gewonnen te geven.

Haarlem. A. W. WEISSMAN.

Een Duitsch mijnvakman over de mijn-catastrophe in Frankrijk.

Een medewerker aan een technisch blad was in de gelegenheid de meening van een, met de groeventechniek en het bergbouw-reddingswezen goedvertrouwden Duitschen vakkundige, over het ontzettende ongeluk in de kolenmijnen te Courrières te vernemen. Zijne inzichten, tot gewichtige vergelijkingen tusschen de verhoudingen van den Duitschen en Franschen bergbouw aanleiding gevende, worden hier in 't kort medegedeeld.

Wat het *karakter* van deze, in de geschiedenis van het mijnwezen op zichzelf staande, ongekende catastrophe betreft, zoo is wel volgens de op het oogenblik ingewonnen berichten aan te nemen dat als oorzaak een *mijngas- en kolenstofontploffing* is ontstaan, welker geweldige omvang door eene reeks van bijomstandigheden werd begunstigd. Zooals gemeld wordt, was in een der schachten voor eenige dagen of weken een vlotlaagbrand uitgebroken, terwijl mijnwerkers, onder de leiding van ingenieurs, met de beteugeling daarvan voortdurend nog bezig waren. Onder de inwerking van dezen brand moeten in de onderaardsche, met elkander in gemeenschap staande mijngangen groote hoeveelheden mijngassen vrij zijn geworden, die bij ontbranding tevens een ontploffing van kolenstof veroorzaakten. In hoeverre de technische beambten, door onachtzaamheid of nalatigheid voor deze catastrophe verantwoordelijk zijn te stellen, is nog niet definitief uit te maken, ofschoon vermoedens voor de hand liggen, dat men bij de beteugeling van den schachtbrand niet met de vereischte omzichtigheid en bedachtzaamheid is te werk gegaan.

De groeven van Courrières stonden, tot voor het onheil, als *vrij veilig* bewerkbaar aangeschreven. Tengevolge van het daar ingevoerde bebouwingssysteem, is het aantal der door *steen- en kolenval* optredende ongelukken *buitengewoon gering* geweest. Deze omstandigheid gaf indertijd aanleiding, dat de Pruisische Commissie voor steen- en kolenval, bij haar studiereis in het buitenland, de bergwerken van de Compagnie des Mines de Courrières bezocht, om van de aldaar opgedane ervaringen in eigen bergbouw te kunnen profiteeren.

Het is dus niet aan te nemen, dat de ontzettende omvang van het onheil aan gebrekkige inrichtingen in de mijngroeven is toe te schrijven. Door de, de afdamming van den schachtbrand bewakende staats-ingenieurs — wier werkkring ongeveer met de functies van de Duitsche Bergrevierbeambten overeenkomt — is klaarblijkelijk een *misgreep* begaan, doordien zij, een zwaarwegenden, maar noodzakelijken maatregel over het hoofd ziende, nog het in de mijnen neerdalen der mijnwerkers toestonden, toen bereids een groot ontploffingsgevaar te duchten was.

Met het oog op deze catastrophe komt allicht bij den lezer de vraag op, of bij den tegenwoordigen stand van de Duitsche berg- of mijntechniek, een onheil van dergelijke uitgestrektheid in den kolenmijnbouw *mogelijk* en *denkbaar* is. De vraag moet, zoo meent de vakkundige, met volle zekerheid *ontkennend* worden beantwoord. De grootste mijngas- en kolenontploffing van de laatste 10 jaren vond plaats den 17en Februari 1898 aan de mijn Carolinenglück te Hamme bij Bochum. Deze ramp waarbij 119 menschen het leven verloren, gaf aanleiding dat de bergbouwpolitie, bij die mijnen, welke aan kolenstofexplosies bloot stonden, algemeene *waterbesproeiing* voor te schrijven.

De maatregel ondervond veel tegenstand, zoowel van de zijde der mijneigenaars wegens de aanzienlijke kosten, als ook van de mijnwerkers, die de besproeiing als een factor ter bevordering van de wormziekte aanmerkten. Deze nadeelen wegen echter geenszins op tegen het voordeel, dat in de meest mogelijke beperking en verhoeding van kolenstofontploffingen en mijnbranden is gelegen. Feitelijk zijn dan ook, sedert de invoering van het besproeiingssysteem in de Pruisische mijnen onheilen van dien aard tot een minimum teruggebracht. Afgezien van de brandcatastrophe in de mijn Borussia te Marten bij Dortmund, waar de besproeiing bij het uitbreken van den brand niet behoorlijk in orde was (?), zijn in de laatste jaren mijnbranden van groote beteekenis in Pruisen niet voorgekomen. Volgens uitspraak van den bedoelden vakkundige, zou het ongeluk te Courrières nooit zulke afmetingen hebben kunnen aannemen als eene besproeiing voorhanden was geweest.

Even heilzaam als de besproeiing, ter verhoeding van kolenstofexplosies, is eene doelmatige ventileering of *luchtafvoer* der schachten, voor het localiseeren van branden. Bij de Pruisische mijnen is de ventileering zoo ingericht, dat de luchtstroom, die de schachten doorstrijkt, in de *grootst mogelijke vertakkingen* aan de onderaardsche gangen wordt toegevoerd. Daardoor wordt, mits geen bijzondere complicaties optreden, bereikt, dat bij een uitbarstenden brand niet de geheele mijn in een vuurpoel wordt herschapen, maar dat hij tot een terrein beperkt blijft, waarop niet meer dan 60 mijndelvers werkzaam zijn. In de meeste gevallen zullen dus de werklieden, die niet onmiddellijk in den vuurgloed verkeerden, tijd en gelegenheid vinden hun aanzijn in veiligheid te brengen. Bij de Fransche mijnen is, mijns wetens, dit ventilatie-systeem door de bergwerkpolitie niet verplichtend voorgeschreven.

Het *reddingswezen* was op de mijnen in *volkomen* wanordelijken staat. Uit de courantenberichten is bekend geworden, dat rookmaskers, zuurstof- en inhalatie-apparaten, die bij de mijnen van het Ruhrgebied sedert lange tijden in gebruik zijn, aldaar niet aanwezig waren. De uit Parijs te hulp geroepen brandgasten, die met dergelijke toestellen waren toegerust, konden niet meer helpend optreden. Ook de Duitsche brandweer uit Hibernia en Rheinelbe kon de in de brandende schachten aanwezige personen geen redding meer brengen; hoogstens tot den treurigen arbeid is zij geroepen, om bij het bergen van de lijken der slachtoffers de behulpzame, broederlijke hand te reiken.

Groote verbeteringen, tallooze voorzorgmaatregelen zijn sedert een 30tal jaren, hier en elders, bij het bergbouwwezen ingevoerd. Maar nog in 1868 waren sommige toestanden in België recht erbarmelijk te noemen. Toen en in '69 was schrijver een enkele maal in een der armste kolenmijnen, n.l. met dunne kolenbeddingen, in het bekken van Charleroi, bij het doen van wetenschappelijke nasporingen (travaux de recherche) tegenwoordig. Dit onderaardsche verblijf deed mij aan Dante's Inferno denken en toch heb ik daar op 800 M. diepte een dwaze klucht bijgewoond. Het bestaan dier werklieden is zeker niet benijdenswaardig, maar bewonderenswaardiger is de zelfopoffering en de moed, waarmede zij elkander bij doodsgevaar te hulp komen. „*Gut Heil*" zij hen toegewenscht.

Düsseldorf, 15 Maart 1906.

J. L. TERNEDEN.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Op 20 dezer werd opnieuw in de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap het vraagstuk omtrent het stichten van een Raad van Arbitrage voor geschillen tusschen directie en aannemer bij de uitvoering van bouwwerken behandeld en wel naar aanleiding van een desbetreffend rapport, uitgebracht door eene, door de Vereeniging benoemde commissie, bestaande uit de heeren C. J. Struyk, hoofdinspecteur over het bouwen, en J. Muller en B. Hooykaas Jr., architecten, die zich de heeren J. H. Stelwagen en F. W. Zonneveld, aannemers toevoegden, ter voorlichting der leden.

Na eene uitvoerige gedachtenwisseling, waarbij de heer W. van Leeuwen Jr., lid van het hoofdbestuur van den Nederlandschen Aannemersbond, de inzichten van dien bond te dezer zake verdedigde, en de drie eerstgenoemden, de samenstellers van het rapport, het denkbeeld van arbitrage meer van het standpunt der directies beschouwden, werd besloten het rapport openbaar te maken en ter kennis te brengen der vereenigingen, van wie het denkbeeld van den arbitrageraad was uitgegaan, nl. de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, de Nederlandsche Aannemersbond te Amsterdam, de Vereeniging van Delftsche ingenieurs te Delft en Architectura et Amicitia te Amsterdam, (welke laatste vereeniging zich echter teruggetrokken heeft), teneinde te trachten op die wijze invloed uit te oefenen op de manier, waarop eventueel zulk een raad zal in 't leven geroepen worden.

Wij laten de concept-statuten hier in hun geheel volgen, het rapport moet wegens plaatsgebrek tot het volgend nummer blijven liggen.

Concept.

RAAD VAN ARBITRAGE.

Door de Vereenigingen:

a. Vereeniging van Delftsche Ingenieurs te Delft.

b. Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst te Amsterdam.

c. Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam.

d. Nederlandsche Aannemersbond te Amsterdam,

in de onderstaande statuten genoemd: „de Constitueerende Vereenigingen", is op heden den ingesteld een permanent college ter beslechting van geschillen in de bouwbedrijven, en zijn vastgesteld de navolgende Statuten:

ART. 1. Het college draagt den naam van Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland.

De zetel is gevestigd te Amsterdam.

ART. 2. De Raad stelt zich ten doel: het beslechten van, tusschen aanbesteders en de namens hen met de leiding en het toezicht belaste personen (directies) ten eenre, en de aannemers ter andere zijde, gerezen geschillen betreffende in uitvoering zijnde of voltooide werken en leveringen.

ART. 3. De Raad bestaat uit een Voorzitter en 24 leden.

Ingenieurs, architecten en aannemers, die nog als zoodanig in de praktijk werkzaam zijn, kunnen niet tot Voorzitter van den Raad benoemd worden.

Van de leden bestaat de helft uit ingenieurs of architecten, de andere helft uit aannemers.

Art. 4. De leden van den Raad worden gekozen in eene gecombineerde vergadering van vertegenwoordigers der constitueerende vereenigingen. Die vereenigingen zijn bevoegd voor iedere vacature in den Raad twee candidaten aan te bevelen. De vertegenwoordigers zijn echter geheel vrij in de tedoene keuze.

De Voorzitter wordt door, doch niet uit den Raad gekozen.

Art. 5. De leden van den Raad nemen zitting voor den tijd van 4 jaar.

Iedere 2 jaar treedt de helft der leden af, volgens op te maken rooster. De Voorzitter wordt eveneens voor den tijd van 4 jaar benoemd. De aftredenden zijn herkiesbaar.

Art. 6. De Raad wordt terzijde gestaan door een rechtsgeleerde, die met het secretariaat en de administratie is belast en den titel zal voeren van Secretaris-Penningmeester.

De Raad verleent dezen titularis eene vaste jaarlijksche bezoldiging, benevens eene toelage voor bureau-kosten.

De Secretaris-Penningmeester wordt door den Raad benoemd en ontslagen.

Art. 7. Ter vervanging van den Voorzitter bij tijdelijke ontstentenis, wordt door en uit den Raad een Onder-Voorzitter benoemd.

Art. 8. De berechting der in art. 2 genoemde geschillen geschiedt door een scheidsgerecht, bestaande uit 3 leden, door de beide geschilhebbende partijen in gemeen overleg uit de leden van den Raad gekozen.

Indien die benoeming door partijen niet is geschied binnen 4 weken nadat de aanschrijving daartoe door den Voorzitter van den Raad tot partijen is gedaan, of indien een der partijen weigert hare medewerking tot de benoeming te verleenen, geschiedt zij door den Voorzitter van den Raad.

Mocht het overleg tusschen partijen tengevolge hebben gehad, dat binnen den in het voorgaande lid bepaalden termijn, slechts 1 of 2 leden zijn benoemd, dan zal de benoeming van het ontbrekende lid of der ontbrekende leden door den Voorzitter van den Raad geschieden.

Art. 9. Leden van den Raad, die persoonlijk bij eenig geschil zijn betrokken, of wier bloed- of aanverwanten, tot den derden graad ingesloten, bij het geschil belang hebben, kunnen niet tot lid van het scheidsgerecht worden benoemd.

Art. 10. De leden van den Raad, die tot lid van het scheidsgerecht worden benoemd, zijn verplicht die benoeming aan te nemen. Van die verplichting kunnen worden vrijgesteld zij, die binnen 8 dagen na den dag van hunne benoeming aan den Voorzitter van den Raad, met opgave der redenen, mededeeling hebben gedaan van hunne verhindering.

De beoordeeling van de geldigheid der redenen van verhindering verblijft aan den Voorzitter.

Art. 11. Indien een lid van den Raad wegens geldige redenen van verhindering van het aannemen der benoeming tot lid van het scheidsgerecht is vrijgesteld, zoomede voor het geval een lid van het scheidsgerecht komt te overlijden, of op welke welke wijze ook verhinderd wordt, langer zijn functie als lid te blijven waarnemen, geschiedt de benoeming van diens plaatsvervanger op de wijze en met inachtneming der termijnen als in art. 8 bepaald.

Art. 12. De Secretaris-Penningmeester wordt ambtshalve aan het scheidsgerecht als Secretaris toegevoegd. Hij heeft daarin slechts een adviseerende stem.

Art. 13. Alle geschillen moeten, hetzij door een der partijen, hetzij door beide partijen, schriftelijk en behoorlijk omschreven en toegelicht bij den Voorzitter van den Raad worden ingediend; daarbij moet tevens, ten genoegen van den Voorzitter, het bewijs worden overlegd, dat partijen zijn overeengekomen het geschil ter beslissing aan den Raad op te dragen.

Binnen 14 dagen na de indiening bericht de Voorzitter aan de aanvragende partij, of hij het geschil al dan niet voor behandeling door den Raad vatbaar acht.

Beslist de Voorzitter dat het geschil niet voor behandeling door den Raad vatbaar is, dan heeft de aanvrager van die beslissing beroep op den Raad.

Art. 14. Beslist de Voorzitter (of in hooger beroep de Raad) dat het geschil voor behandelng door door den Raad vatbaar is, dan zal de Voorzitter bij de kennisgeving daarvan aan de aanvragende partij, deze tevens uitnoodigen om binnen 8 dagen ten kantore van den Secretaris-Penningmeester te storten, als waarborg voor de voldoening der kosten, op de scheidsrechterlijke beslissing vallende, een som, waarvan het bedrag voor ieder geval afzonderlijk door den Voorzitter van den Raad wordt bepaald, doch niet minder zijn zal dan f 250.—. Zoolang dit door den Voorzitter vastgestelde bedrag niet is gestort, zal aan de aanvrage tot scheidsrechterlijke beslissing geen gevolg worden gegeven.

Art. 15. De Voorzitter is bevoegd, alvorens partijen tot de benoeming der scheidsrechters aan te schrijven, te trachten partijen te verzoenen.

Maakt de Voorzitter van deze bevoegdheid geen gebruik, of slaagt hij er niet in partijen te verzoenen, dan noodigt hij haar uit tot benoeming der scheidsrechters over te gaan op de wijze, als bij art. 8 bepaald.

Art. 16. Het geschil wordt schriftelijk uiteengezet. Elk der partijen heeft het recht eene Memorie van Toelichting bij het scheidsgerecht in te dienen. Met toestemming van het scheidsgerecht kan het indienen van een tweede Memorie worden toegestaan.

Partijen zenden aan de wederpartij een gedagteekend exemplaar der Memorie benevens van de daarbij overgelegde stukken.

Art. 17. Na de wisseling der Memoriën is het scheidsgerecht ambtshalve of op verzoek van partijen bevoegd, partijen of hare gemachtigden, zoomede getuigen te hooren en deskundigen te benoemen.

Art. 18. Het scheidsgerecht beslist als goede mannen naar billijkheid bij meerderheid van stemmen.

De beslissing van het scheidsgerecht heeft de kracht van een uiterlijk rechterlijk gewijsde. Zij wordt in drievoud opgemaakt en geteekend. Een exemplaar wordt gedeponeerd in het archief van den Raad; van de beide anderen wordt door tusschenkomst van den Voorzitter van den Raad aan elk der partijen één exemplaar aangeteekend toegezonden.

De Raad is bevoegd de beslissing openbaar te maken.

Art. 19. Bij de beslissing van hetgeschil wordt door het scheidsgerecht tevens vastgesteld het bedrag der kosten op het geding vallend, alsmede door welke der partijen die kosten geheel of gedeeltelijk moeten worden gedragen.

Bij de vaststelling der kosten is het scheidsgerecht

niet gebonden aan het bedrag der waarborgsom, bedoeld bij art. 14. Zoodra die kosten zijn voldaan, is de waarborgsom ter beschikking van de partij, welke haar heeft gestort.

Art. 20. Zoowel het scheidsgerecht als partijen zijn bij de behandeling van eenig geschil vrijgesteld van alle wetsvoorschriften van formeelen aard, terwijl alle aan het scheidsgerecht gerichte en van hem uitgaande stukken vrij zijn van zegel en registratie.

Art. 21. Deze statuten zullen worden aangevuld met een Huishoudelijk Reglement, waarvan de bepalingen niet met de statuten in strijd mogen zijn.

In dat Huishoudelijk Reglement zullen onder meer worden geregeld:

a. De wijze van verkiezing van den Voorzitter en van de leden van den Raad;

b. de werkkring van den Secretaris-Penningmeester;

c. de jaarlijksche algemeene vergadering van de leden van den Raad, ter afdoening van huishoudelijke aangelegenheden, zoomede de bepalingen omtrent het jaarlijks aan de constitueerende vereenigingen uit te brengen jaarverslag;

d. de middelen, waaruit de huishoudelijke uitgaven van den Raad zullen moeten worden bestreden.

Het Huishoudelijk Reglement wordt door den Raad vastgesteld.

Art. 22. De Raad is hierbij door de constitueerende Vereenigingen gemachtigd om — ter bestrijding der oprichtingskosten en de voorloopige huishoudelijke uitgaven een leening van ten hoogste drie duizend gulden (f 3000.—) aan te gaan, hetzij ineens of bij gedeelten, tegen een rentevergoeding van ten hoogste vier ten honderd (4 pCt.).

De constitueerende Vereenigingen stellen zich — onder de bedingen, omschreven in de twee volgende zinsneden — ten behoeve van den geldgever als borgen voor de juiste nakoming der verplichtingen van den Raad, uit bedoelde leening voortvloeiend.

Mocht de Raad in gebreke blijven aan deze verplichtingen te voldoen, dan worden zij door de constitueerende Vereenigingen gedragen en wel door ieder der drie eerstgenoemden tot een bedrag van ten hoogste vijfhonderd gulden (f 500.—), door de laatstgenoemde tot een bedrag van ten hoogste vijftienhonderd gulden (f 1500.—).

De borgstelling, in dit artikel bedoeld, is beperkt tot een termijn van uiterlijk tien jaar, gerekend van den datum der geldleening, of — wanneer de gelden bij gedeelten worden opgenomen — van den datum der eerste gedeeltelijke geldleening.

Art. 23. De Raad is bevoegd, mits met een meerderheid van minstens ⅔ zijner leden, wijzigingen in deze Statuten of het Huishoudelijk Reglement te brengen.

De wijzigingen in de Statuten treden niet in werking, dan nadat daarop de goedkeuring der constitueerende Vereenigingen is verkregen.

Art. 24. De Raad wordt opgericht voor den tijd van 10 jaar, behoudens het recht der constitueerende Vereenigingen om dien termijn na afloop te verlengen.

Bij ontbinding komen de bezittingen van den Raad na aftrek der schulden, aan eene instelling, door de constitueerende Vereenigingen aan te wijzen.

Concept-bepaling ter opneming in de bestekken.

Alle geschillen (ook die, welke slechts door eene der partijen als zoodanig worden beschouwd), welke naar aanleiding van de onderwerpelijke overeenkomst van aanbesteding en aanneming, of van die welke daarvan het uitvloeisel mochten zijn, tusschen den aanbesteder of de namens hem met de leiding en het toezicht belaste personen (Directie) en den aannemer mochten ontstaan, zullen alleen en uitsluitend worden onderworpen aan het oordeel van een scheidsgerecht, gekozen uit den Raad van Arbitrage voor de Bouwbedrijven in Nederland, overeenkomstig de bepalingen der Statuten van genoemden Raad.

Aanbesteder en aannemer doen mitsdien afstand van hun recht tot het inroepen der tusschenkomst van den gewonen rechter, die bij gebreke van deze overeenkomst geroepen zoude zijn over een tusschen hen gerezen geschil uitspraak te doen.

Gedurende de voorbereidende maatregelen tot benoeming van het scheidsgerecht uit den Raad en verder gedurende de behandeling van het geschil, zullen de werkzaamheden inmiddels door den aannemer worden voortgezet, bij gebreke waarvan daarin door of vanwege den aanbesteder voor rekening van den aannemer wordt voorzien, behoudens de verrekening, welke eventueel het gevolg zal zijn van de beslissing van het scheidsgerecht.

Alle kosten ontstaan uit de arbitrage komen ten laste van de partij of van de partijen, welke daarvoor door het scheidsgerecht wordt of worden aangewezen.

Partijen verklaren zich aan de beslissing van het scheidsgerecht te onderwerpen als aan een rechterlijk gewijsde, uitdrukkelijk afstand doende van elk rechtsmiddel, hetwelk anders tegen die beslissing zoude kunnen worden aangewend.

Prijsvragen.

Tengevolge van een misverstand kwamen de stukken, betreffende de *Prijsvragen, uitgeschreven door de heeren van de Loo, Steenfabrikanten te Dieren*, te laat in ons bezit, om nog in dit nummer tn kunnen worden gepubliceerd. Wij hopen echter de volgende week in de gelegenheid te zijn onze lezers daarmede in kennis te stellen.

De Rioleering van Nijmegen.

(Een rectificatie.)

Van ontwijfelbaar bevoegde zijde maakt men ons opmerkzaam op een onjuistheid in ons bericht uit Hilversum in ons nummer van 17 dezer.

De bewering, in dit bericht aan het raadslid Wijnaendts terecht of ten onrechte in den mond gelegd, namelijk dat de ingenieur de Koning de plannen voor de rioleering van Nijmegen zou hebben gemaakt, is niet overeenkomstig de waarheid en het is ons aangenaam in de gelegenheid te zijn gesteld, om deze onjuistheid te herstellen met de volgende mededeeling.

In Mei 1903 werd door den tegenwoordigen Directeur der Gemeentewerken te Nijmegen, den heer J. J. Weve een zeer uitvoerig rioleeringsplan aan Burgem. en Wethouders zijner gemeente ingediend.

Dat ontwerp was tweeledig, nl. een *Ie project* voor afvoer zoowel van huis- als van regenwater

over het gezamenlijke te rioleeren gebied (groot ongeveer 400 H.A.) en een *2e project* voor afvoer overal van huiswater en plaatselijk van regenwater, bijgevolg ten deele volgens een zoogenaamd separaatstelsel.

Bij de behandeling dezer projecten in de raadsvergadering van 21 Mei 1904, werd op voorstel van een der leden besloten door deskundigen een speciaal onderzoek te doen instellen naar den aanleg van een rioleering volgens het separaat-systeem en de te verwachten exploitatiekosten op grond van aan de praktijk ontleende gegevens.

Dit onderzoek werd door B. en W. opgedragen aan den Ingenieur J. de Koning te Hilversum in vereeniging met den heer Weve.

Het resultaat is geweest dat een nieuw ontwerp aan den Raad is aangeboden dat *naar het wezen volkomen* overeenstemt met het 2e project, aangeboden in 1903.

Dit laatste, van het gelijktijdig aangeboden 1e project *afgeleid* zijnde, onderging van zelf eenige wijzigingen nu het als *zelfstandig* ontwerp werd opgevat, terwijl ook nieuwe persoonlijke inzichten — zooals bij dergelijk werk niet uitblijven kon — tot enkele wijzigingen aanleiding hebben gegeven.

Daardoor is evenwel het ontwerp niet geworden dat van den adviseur.

De gemeenteraad van Nijmegen heeft het althans geenszins als zoodanig opgevat, hetgeen wel het duidelijkst blijkt uit zijn besluit, in de vorige maand genomen, om de heer Weve een gratificatie van f 2500 toe te kennen, speciaal voor de bemoeiingen in zake zijn rioleeringsplan.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Voor den herbouw van den afgebranden toren van Monster stelt het Rijk f 12,000 beschikbaar, onder zekere voorwaarden. De geheele som voor het herstel benoodigd bedraagt f 30,000, waarvan de provincie f 4000 vergoedt. De nog overblijvende f 14,000 zal de gemeente uit een leening vinden.

— In Juni van dit jaar zal hier ter plaatse vanwege de Vereeniging tot veredeling van het ambacht door proeven van bekwaamheid, wederom gelegenheid worden gegeven tot verkrijging van den graad van gezel of van meester in het timmeren, smeden, meubelmaken, huisschilderen, metselen en steenhouwen, na voldoende daarin afgelegde proeven van bekwaamheid.

Deze proeven, afgenomen door commissiën van zaakkundigen, bestaan uit: 1e. één of meer practische werkstukken, welke naar den aard van het vak, één, twee of drie weken tijd vorderen; 2e. mondeling, schriftelijk en teekenkundig werk, gedurende één dag voor den gezel en drie dagen voor den meester.

De deelnemers zullen zich met nauwkeurige opgaaf van naam, woonplaats, ouderdom, beroep en tegenwoordigen werkkring, vóór 15 April a.s. kunnen aanmelden aan het Alg. Secretariaat der vereeniging te 's-Gravenhage.

— Dezer dagen werd in het Hôtel des Indes alhier eene vergadering gehouden van het uitvoerend comité der tentoonstelling te Milaan, waarbij ook de voorzitter en enkele leden van de algemeene commissie tegenwoordig waren.

Besprekingen werden gevoerd over de financiën en door den heer Kromhout, architect, werden mededeelingen gedaan in verband met de installatie der Nederlandsche afdeelingen.

Het voorstel tot benoeming van een dagelijksch bestuur werd door de vergadering goedgekeurd.

Het gebouw voor de kunstnijverheid moet op 30 Maart door de aannemers opgeleverd worden. De heer Kromhout vertrekt wederom naar Milaan, in verband met de inrichting der afdeelingen.

HAARLEM. In de rotonde van het Museum van Kunstnijverheid zijn thans tentoongesteld negen batiktafereelen met rijk versierde randen omgeven, die getuigenis afleggen, dat de techniek der batikkunst op Java nog zeer hoog staat.

Het is evenwel te betreuren, dat de Europeesche ornamentiek, wat betreft de versierde randen, die de tafereelen omgeven, grooten invloed op hunne samenstelling heeft geoefend, waardoor de eenheid van karakter geleden heeft.

De figurale voorstellingen, waarbij de mythische verhalen der Mahabarata en der Purana's, door elkander geweven met andere legenden, die op Javaanschen bodem afspelen, worden behandeld, zijn echter in zuiver Javaansch karakter gehouden en op decoratieve wijze voorgesteld, die aan de vertolking dezer Indische legenden eene groote bekoring verleent.

Eene nauwkeurige beschrijving is bij elk der tafereelen gevoegd.

Het Museum is dagelijks geopend van 10—4 uur.

— In de boekerij van het Museum van Kunstnijverheid liggen ter inzage de stukken betreffende den wedstrijd, dien de Société des Produits céramiques et refractaires te Boulogne-sur-Mer heeft uitgeschreven voor het samenstellen van nieuwe ontwerpen voor tegels.

De boekerij is dagelijks en kosteloos geopend van 10—12 uur behalve Zaterdag en Zondag.

— B. en W. hebben een voorstel bij den Raad ingediend, om hun voor den bouw eener fabriek voor gecarbureerd watergas een krediet van f 300.000 toe te staan.

AMSTERDAM. Voor het examen ter verkrijging van het door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst ingestelde diploma van Bouwkundig Opzichter, dat werd afgenomen voor het eene gedeelte der candidaten op 25 Febr. 1906 en drie volgende dagen, voor het andere gedeelte op 5 Maart en drie volgende dagen, hadden zich 73 candidaten aangemeld. Van deze zijn 64 candidaten opgekomen, waarvan één zich tijdens het examen heeft teruggetrokken.

De Commissie heeft het diploma toegekend aan de volgende 34 heeren:

C. Baas, H. Onnes, J. W. Blom, L. Bok, P. van Liere, M. J. Denekamp, D. Joh. Klees, A. Laverman, K. Weeshoff, J. W. G. H. M. Huysmans, W. C. Wajon, Hrm. Holscher, A. M. Koelman, A. Tip, Jac. Beets, P. E. Albers; J. A. J. Margrij E.Jzn., W. J. Klok, D. Pos, G. Joh. Roes, G. Nieuwenhuizen, Q. A. A. Krijnen, A. J. Saekman, A. van den Berg, C. Knegjens, M. Vrijenhoek, G. W. Westerhout, P. Wonder Cz., M. P. J. Brouwers, H. de Ruyter, B. J. de Vries, H. Blok, J. Th. A. M. Kuijt Wz. en J. Kwantes.

NIJMEGEN. De opgravingen die de heer G. M. Kam alhier nog altijd tot uitbreiding van zijne verzameling van Romeinsche oudheden laat verrichten, hebben in de laatste week weer schoone uitkomsten opgeleverd. Naar wij vernemen, zijn er dientenhevolge ongeveer 120 stuks vroeg Romeinsch aardewerk, meerendeels uit het begin van onze jaartelling, aan de verzameling toegevoegd; tot de nieuwe aanwinsten behooren 40 vaten enz. van terra nigra, van welke sommige volkomen gaaf voor den dag zijn gekomen. De verzameling terra nigra in het museum Kam overtreft nu reeds in verscheidenheid en rijkdom alle andere verzamelingen van dien aard, zoowel hier te lande als in het buitenland. Om aan de nieuwe vondsten recht te kunnen laten wedervaren, denkt de heer Kam eraan, de ruimte voor zijn museum opnieuw uit te breiden.

HARDERWIJK. Hier ter stede zal een nieuw post- en telegraafkantoor worden gebouwd. Door het rijk is daartoe van de kerkvoogdij der Ned. Herv. Gemeente het oude Kerkplein, thans plantsoen, aangekocht.

DELFT. Technische Hoogeschool. — De „Vereeniging tot het uitgeven van beknopte handleidingen bij het onderwijs aan de T. H. S." heeft zich nu definitief gevormd. Het bestuur bestaat uit de heeren W. C. Korthals Altes, voorzitter van den Senaat van het D. S. C., president; J. B. H. Coenen, secretaris; H. F. Karsten, 2e secretaris; C. M. Simonsz, voorzitter van den Delftschen Studentenbond, penningmeester, en G. J. Laman Trip, commissaris.

De leiding dezer Vereeniging en van de Centrale Commissie tot behartiging der Studiebelangen rust vrijwel in één hand, daar de president van het D. S. C. van beide voorzitter is en ook de president van den Studentenbond in beide besturen is gekozen.

Aldus zal vruchtbare samenwerking worden verkregen.

(Vad.)

41STE JAARGANG. ZATERDAG 31 MAART 1906. No. 13.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

DE GEBAKKEN STEEN.

Vervolg van bladz. 77.

Als baanbreker hier te lande, voor de herleving van den baksteenbouw moet in de eerste plaats genoemd worden P. J. H. Cuypers. Naast hem kunnen met eere genoemd worden tal van bouwmeesters, die spoedig de door hem aangewezen richting volgden, deels zijn leerlingen, deels zijn geestverwanten, meerendeels kerkbouwmeesters.

Bleys, Margry, Tepe, Molenaar, van Lokhorst, Boerbooms, om slechts eenige der meest bekende namen te noemen hebben verdienstelijk werk geleverd. De naam van van den Brink is bijna vergeten, hij heeft de ontwikkeling van den baksteenbouw niet medegemaakt, maar is toch als een voorlooper der zooevengenoemde groep te beschouwen, omdat in zijn werken en streven merkbaar is naar verbetering, gebaseerd op een diepere studie een beter begrijpen van de middeleeuwsche vormenspraak, dan tot dusverre het geval was.

Bij de toenmaals, evenals thans, heerschende anarchie in het rijk der bouwkunst zocht men naar een vasten bodem en het is wel in hoofdzaak de invloed van Viollet le Duc geweest, die ook hier te lande, toenmaals de genoemde bouwmeesters er toe gebracht heeft de middeleeuwen tot uitgangspunt te kiezen. Welk een charme de groote Fransche bouwmeester ook voor de kunst der middeleeuwen wist op te wekken, de voorbeelden van baksteenbouw zijn in de Fransche architectuur van de 11de tot de 16de eeuw betrekkelijk schaarsch. In dit opzicht bood Noord-Duischland een veel rijker materiaal.

Naar Italië heen te wijzen, zooals de heer Weissman nu onlangs deed in het pas uitgegeven fraaie boek „de Gebakken Steen, waarop wij later uitvoeriger terugkomen", daaraan dacht toenmaals niemand.

Men kwam hier nu tot een toepassing van 13de eeuwsche gothiek in baksteenmateriaal en een eerste vraag, die zich daarbij voordeed was naar geprofileerde baksteen. Dit materiaal was hier te lande toen nog zoo goed als niet verkrijgbaar; men moest het of uit Duitschland laten komen, of waar belangrijke werken uit te voeren waren en de plaatselijke gesteldheid van dien aard was, dat geschikte grondstoffen in de nabijheid te vinden of gemakkelijk aan te voeren waren, zijn toevlucht nemen tot het inrichten van een eigen steenbakkerij op middeleeuwsche wijze, alleen wat moderner geïnstalleerd.

Toen begonnen echter aan enkele vooruitstrevende fabrikanten de oogen open te gaan en als een dergenen, die zich daarbij groote verdiensten verworven heeft en wiens naam verdient in de industrie in eere te worden gehouden, moet genoemd worden

Nicolaas van Heukelom. De resultaten door hem bereikt trokken jaren geleden reeds, op een der Parijsche tentoonstellingen de aandacht en in het bekende Fransche plaatwerk la Brique et la Terre Cuite vindt men een portaal, wij meenen van een door Bleys te Gouda gebouwde kerk, algebeeld geheel in profielsteen van van Heukelom uitgevoerd.

Voor de practijk der profielsteenfabricatie was Duitschland de aangewezen school. Enkele Nederlanders togen daarheen en het best beslagen kwamen diegenen terug, die zich getroost hadden den zuren appel door te bijten, van als gewoon werkman eenige jaren in verschillende steenfabrieken te gaan werken. Zij leerden niet alleen de vervaardiging van profielsteen in den grond kennen, maar waar zij verder zagen dan hun neus lang was, maakten zij ook kennis met het Duitsche steenbakkersbedrijf in zijn ganschen omvang. Het was iets heel anders, dan zij hier gewoon waren te zien, al wat zij daar te zien kregen, hier een industrie, terend op haar goede reputatie, daar eene, die zich van hare achterlijkheid bewust geworden was en alle krachten inspande, om haar product te verbeteren. Zoo leerden onze industrieelen ook de verblendsteen en de verglaasde steen kennen, materialen, waarnaar toenmaals hier geen vraag was, omdat men ze niet noodig had en niet kende. Dat die vraag komen zou, hebben enkelen toenmaals reeds ingezien, al scheen de meerderheid het maar niet te kunnen of te willen gelooven. Dat zij gekomen is kan men dadelijk gewaarworden, zoowel in de buitenwijken als in het hart van elke stad van beteekenis.

De Duitschers houden van normaliseeren. Zoodra de nieuwere steenindustrie tot een zekeren trap van ontwikkeling was gekomen hebben zij een Duitsch normaal formaat vastgesteld; dit was zeer zeker een practische maatregel. Evenwel hebben zij ook op de profielsteen een normaalsysteem toegepast door een zeker aantal normaalprofielen vast te stellen, zoodanig gekozen weliswaar, dat men daarmede nagenoeg alle gewone constructies en combinaties kon maken, maar toch daarmede den baksteenbouw in hare ontwikkeling en lastigen band aanleggende.

Toch werd dit systeem door enkele bouwmeesters aanvaard en zijn met behulp daarvan in den eersten ontwikkelingstijd van den modernen Duitschen baksteenbouw zelfs verdienstelijke werken tot stand gebracht: in de oudere werken der Hannoversche School kan men daarvan voorbeelden zien. In de handen van minder begaafde bouwkundigen moest het echter spoedig voeren tot droog en dor maakwerk, dat velen weder van het bouwen in baksteen afschrikte.

Eerst later en wel voornamelijk door het bestudeeren van oude bouwwerken, zou men tot de overtuiging komen, dat de kunst van bouwen in baksteen niet bestond in het knutselen van combinaties van enkele normale vormsteentjes, zooals onze kinderen dat thans met hun steenbouwdoozen doen. Uit de oude bouwwerken zou men leeren, welk een groote verscheidenheid van vormen en kleuren met het baksteenmateriaal te bereiken was.

Hier te lande hebben de Duitsche normaalprofielen, ook omdat zij alleen pasten bij het normale Duitsche steenformaat, geen ingang gevonden.

(Wordt vervolgd).

Prijsvragen.

Prijsvragen uitgeschreven door de Heeren Van de Loo, steenfabrikanten te Dieren.

(met 2 platen).

De drie prijsvragen, waarvan het programma hieronder volgt, hebben ten doel: het ontwerpen van toepassingen van „Verblendsteen" in verschillende hoofdtinten, in verband met decoratieve steen, genaamd „Bricorna".

Onder Verblendsteen wordt verstaan de gebakken steen, zooals die onder dien naam en in verschillende kleuren geleverd wordt door de fabrieken van nageperste en andere steenen voorheen Fr. van de Loo Sr. te Dieren.

De afmetingen van den Verblendsteen zijn 21.2×10.2×5.5 cM.

Wat gevelsteenen betreft moet de ontwerper er op bedacht zijn, dat deze hoogstens de bovengenoemde afmetingen van den Verblendsteen mogen hebben. Profielsteen of decoratieve steenen daarentegen mogen een kubieken inhoud hebben dubbel zoo groot als die van den gevelsteen.

Decoratieve steen (Bricorna) is een nieuw fabrikaat van bovengenoemde fabrieken, dat in de meest verschillende kleuren, onverglaasd, of verglaasd, zonder of met versieringen in klei op klei, kan geleverd worden, en wel in alle formaten, met vlakke zijden, al of niet geprofileerd, of — zoo gewenscht — met versieringen in relief.

Het is een vereischte van de toepassing dezer materialen, dat de voegverdeeling een onderdeel uitmaakt der decoratie, ook zelfs indien op een aantal decoratieve steenen een vlakversiering of silhouetten worden voorgesteld.

In de keuze van het verband, ook kopverband kan worden toegepast, is de ontwerper vrij.

Omtrent de Bricorna wordt nog het volgende ter inlichting medegedeeld.

Bij het teekenen van ontwerpen, die voor uitvoering in dit materiaal bestemd zijn, moet in de eerste plaats met het metselverband rekening worden gehouden. Dit metselverband laat uit den aard der zaak reeds eene groote verscheidenheid toe; het moet echter zoo gekozen worden, dat het in overeenstemming is met de versiering, die de ontwerper zich voorstelt te maken.

Het metselverband kan als grondslag dienen voor de te ontwerpen versiering, die dan een zuiver geometrisch karakter verkrijgt. Het gekozen verband kan echter ook gebezigd worden als een stramien, waarop een meer vrije voorstelling wordt ontworpen, in welk geval er op gelet dient te worden, dat de voegen nergens hinderlijk worden.

Een strenge stijleering is in elk geval noodzakelijk, daar zuiver vlakornament het meest geschikt is voor de techniek.

Te fijne detailleering behoort vermeden te worden. Bij het ontwerpen der versiering moet dan ook in het oog worden gehouden, dat de versierde steenen dikwijls op tamelijk verren afstand van den beschouwer geplaatst worden, in welk geval een breede behandeling van het ontwerp noodzakelijk is. Fijnere versieringen zullen slechts daar voldoen, waar men ze van nabij kan zien.

Ofschoon op één steen een onbeperkt aantal kleuren kan worden aangebracht, is het toch gewenscht, dat de ontwerpers zich bij een paar tinten

bepalen, daar dit zoowel de fabricage vergemakkelijkt als aan de rust van het geheel ten goede komt.

Voor hen, die aan deze prijsvragen wenschen mede te werken, zijn monsters van steenen en enkele platen, die aangeven in welken geest zij kunnen verwerkt worden, ter bezichtiging gesteld:

1o. In het Gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam, dagelijks, met uitzondering der Zondagen, van 9 uur des voormiddags tot 4 uur des namiddags;

2o. In het Genootschapslokaal van het Genootschap „Architectura et Amicitia", Gebouw Parkzicht, ingang Hobbemastraat te Amsterdam, dagelijks;

3o. Ten kantore van den heer P. A. Weeldenburg, Open Rijstuin 9 te Rotterdam;

4o. In het Bouw-informatie-Bureau „Het Woonhuis", Noordeinde 33 te 's-Gravenhage;

5o. Ten kantore der firma M. Mees, Zuiderpark te Groningen;

6o. Ten huize van den heer A. R. Freem. Prins Hendrikstraat 63 te Arnhem.

7o. In de koffiekamer van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht.

(De tentoongestelde monsters moeten, wat ornamenteele versiering betreft, alléén beschouwd worden als voorbeelden van de techniek. De ontwerpers zijn dus geheel vrij in de keuze der vormen voor de versiering).

PROGRAMMA.

Prijsvraag no. I.

Het ontwerp voor drie wanden van eene hal in een Bankgebouw, waarin eene trap naar de eerste verdieping.

De wanden moeten ontworpen worden voor uitvoering in Verblendsteen in verband met Bricorna.

Wat betreft de afmetingen van de trap, van de schouw, van de deuren en ramen enz. zijn de ontwerpers gebonden aan de indeeling en de maten, aangegeven op de schetsteekeningen van den plattegrond en de wanden, gemerkt no. 1, bij dit programma gevoegd.

Voor dezen wedstrijd worden verlangd:

1o. de teekeningen van de drie wanden van de hal, aangegeven op de schetsteekening no. 1, allen op de schaal van 1 op 20;

2o. een perspectievische schets van de hal met trap, gezien van uit het punt O;

3o. de teekening, van een of meer voorname details, ter keuze van den ontwerper, op de schaal van 1 op 5.

Alle teekeningen moeten in kleuren zijn opgewerkt.

Prijsvraag no. II.

De ontwerpen voor den Zuidelijken en den Westelijken gevel van een Stationsgebouwtje in eene landelijke streek.

De gevels moeten ontworpen zijn voor uitvoering in Verblendsteen, in verband met Bricorna en met de gebruikelijke spaarzame toepassing van natuursteen.

Wat de afmetingen en indeeling der gevels betreft, zijn de ontwerpers gebonden aan de omtreklijnen van het metselwerk en de afmetingen, aangegeven op de bij dit programma behoorende schetsteekeningen no. 2.

Voor dezen wedstrijd worden verlangd:

1o. de teekeningen van de beide bovengenoemde gevels op schaal 1 op 20.

2o. een perspectievische schets van het gebouw waarop beide genoemde gevels te zien zijn.

3o. de teekening van een of meer voorname details ter keuze van den ontwerper, op de schaal van 1 op 5.

Alle teekeningen moeten in kleuren zijn opgewerkt.

Prijsvraag no. III.

Het ontwerp van een gevel voor een deftig heerenhuis, gelegen aan een straat van 30 M. breedte.

De gevels moeten ontworpen worden voor uitvoering in Verblendsteen, in verband met Bricorna en met de gebruikelijke spaarzame toepassing van natuursteen.

De ontwerpers zijn, wat de indeeling en de afmetingen van den gevel betreft, gebonden aan de schets der omtreklijnen van het metselwerk en aan de afmetingen, aangegeven op de bij dit programma behoorende schetsteekening no. 3.

Voor dezen wedstrijd worden verlangd:

1o. de teekening van den geheelen gevel op de schaal van 1 op 20;

2o. de teekeningen van twee of meer voorname details van den gevel, ter keuze van den ontwerper, op de schaal van 1 op 5.

Alle teekeningen moeten in kleuren zijn opgewerkt.

De in antwoord op deze prijsvragen in te leveren teekeningen moeten behoorlijk bewerkt zijn in de kleuren, zoo nabij mogelijk aangevende de tinten van de door de ontwerpers bedoelde materialen.

Bij die teekeningen moet bovendien gevoegd worden eene korte opgave van den aard der gekozen materialen en de plaats, waar die in de ontwerpen bedoeld zijn.

De ingekomen antwoorden zullen beoordeeld worden door een Jury, bestaande uit de heeren:

K. P. C. de Bazel, Architect te Bussum.

H. P. Berlage, Architect te Amsterdam, Voorzitter van het Genootschap „Architectura et Amicitia".

Dr. P. J. H. Cuypers, Architect der Rijks Museum-gebouwen, te Roermond.

Ed. Cuypers, Architect te Amsterdam, Voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst,

Prof. Henri Evers, Architect, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft,

Prof. Jacob F. Klinkhamer, Civiel en Bouwkundig Ingenieur, Hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool te Delft, en

C. H. Peters, Architect, Rijks-Bouwmeester te 's-Gravenhage.

De heer Jos. van de Loo, Steenfabrikant te Dieren, zal de Jury bijstaan als technisch adviseur.

Voor elk der prijsvragen No. I, No. II en No. III, zijn door de heeren Van de Loo de volgende prijzen ter beschikking gesteld.

Aan den vervaardiger van het beste en in de eerste plaats ter bekroning waardig gekeurde ontwerp voor elke prijsvraag zal worden uitgereikt de som van f 300;

voor het in de tweede plaats ter bekroning waardig gekeurde ontwerp voor elke prijsvraag

wordt uitgeloofd de som van f 150 en voor het in de derde plaats ter bekroning waardig gekeurde ontwerp voor elke prijsvraag wordt uitgeloofd de som van f 50.

Het bedrag der uitgeloofde prijzen is dus in het geheel f 1500.

De prijsuitschrijvers behouden zich het recht voor, ontwerpen welke niet door de Jury bekroond werden, aan te koopen in overleg met de vervaardigers van die ontwerpen.

Algemeene bepalingen.

1. Alle stukken in antwoord op deze prijsvragen worden vóór of op 1 Augustus 1906, des namiddags te 2 uur, vrachtvrij ingewacht aan het adres van den Secretaris van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, den heer C. T. J. Louis Rieber, Marnixstraat 402, te Amsterdam, vergezeld van een open brief, waarin een adres, om zoo noodig met den inzender te correspondeeren, zonder den naambrief te openen.

2. De in te zenden stukken moeten zijn gemerkt met een motto en vergezeld van een gesloten naambrief, waarop aan de buitenzijde dat motto is herhaald, en van binnen bevattende de aanduiding van naam, betrekking en woonplaats van den inzender.

3o. De teekeningen mogen niet opgerold worden ingezonden.

4. De Jury heeft het recht, wanneer eenig antwoord niet voor eene volle bekroning kan worden voorgedragen, aan de prijsuitschrijvers voor te stellen een andere onderscheiding toe te kennen.

5. De bekroonde of gedeeltelijk bekroonde ontwerpen blijven ter beschikking van de prijsuitschrijvers, die zich het recht voorbehouden de ingezonden teekeningen in verschillende steden ten toon te stellen, en reproducties van de teekeningen uit te geven.

6. De niet bekroonde ontwerpen kunnen na 31 December 1906 afgehaald worden aan het bureau van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, te Amsterdam; de niet bekroonde ontwerpen van mededingers buiten Amsterdam wonende, zullen na dien datum aan de correspondentie-adressen worden teruggezonden.

7. De uitslag van de beoordeeling der Jury zal vóór 16 September 1906 worden bekend gemaakt.

Na de uitspraak der Jury zullen alle ingekomen antwoorden openbaar worden tentoongesteld in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam. Het rapport der Jury zal gepubliceerd worden, en tijdens die tentoonstelling ter lezing liggen.

8. De prijsvragen zijn nationaal.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

(Zie bladz 95.)

Aan
de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam.

M. M.

Uitvloeisel van Uwe Vergadering van 19 December j.l. waarop het lid, de heer J. Muller behandelde een paar der voorstellen van den Nederl. Aannemersbond op de Algemeene-voorwaarden — t.w. die betrekkelijk de *beslechting van geschillen* en *het stellen van borgtocht* — was het benoemen van onze Commissie voor advies, bestaande uit:

B. HOOIJKAAS Jr. — Architect,
J. MULLER — Architect.
J. H. STELWAGEN — Aannemer, lid van den Aann.-Bond.
C. J. STRUIJK — Hoofd.Insp. over het bouwen,
F. W. ZONNEVELD — Aannemer, *niet*-lid van den bond.

De heer W. van Leeuwen Jr., lid van het Hoofdbestuur van den Aannemersbond, meende toch in onze Commissie geen zitting te moeten nemen, maar had daartegenover de beleefdheid ons ter dispositie te stellen eene uitgebreide verzameling, de voorstellen rakende, bescheiden, waarvan de kennisneming voor een onzer leden van veel nut was.

Alvorens op de voorstellen zelve in te gaan, werd behandeld de vraag: of wijziging der A. V. van 1901, welke reeds in menig opzicht gunstig van de bitter bestredene van 1882 afweek, nog wel noodig was? Hieromtrent was het *eenparig* oordeel dat de feiten, dat de A. V. bij *alle* bestedingsvoorwaarden als toepasselijk worden opgenomen, onverschillig wie de besteder, wie de directie en hoe ook het bestek of de teekeningen zijn; dat menig bestek en daarbij behoorende teekening schandaal maken door vaagheid en slordigheid en dat menig uitvoerder de praktijk ontbreekt, — het noodig maken om uit die A. V. zooveel mogelijk weg te nemen, wat bij minder conscientieuse opvatting van de zijde der besteders tot willekeur zou kunnen leiden.

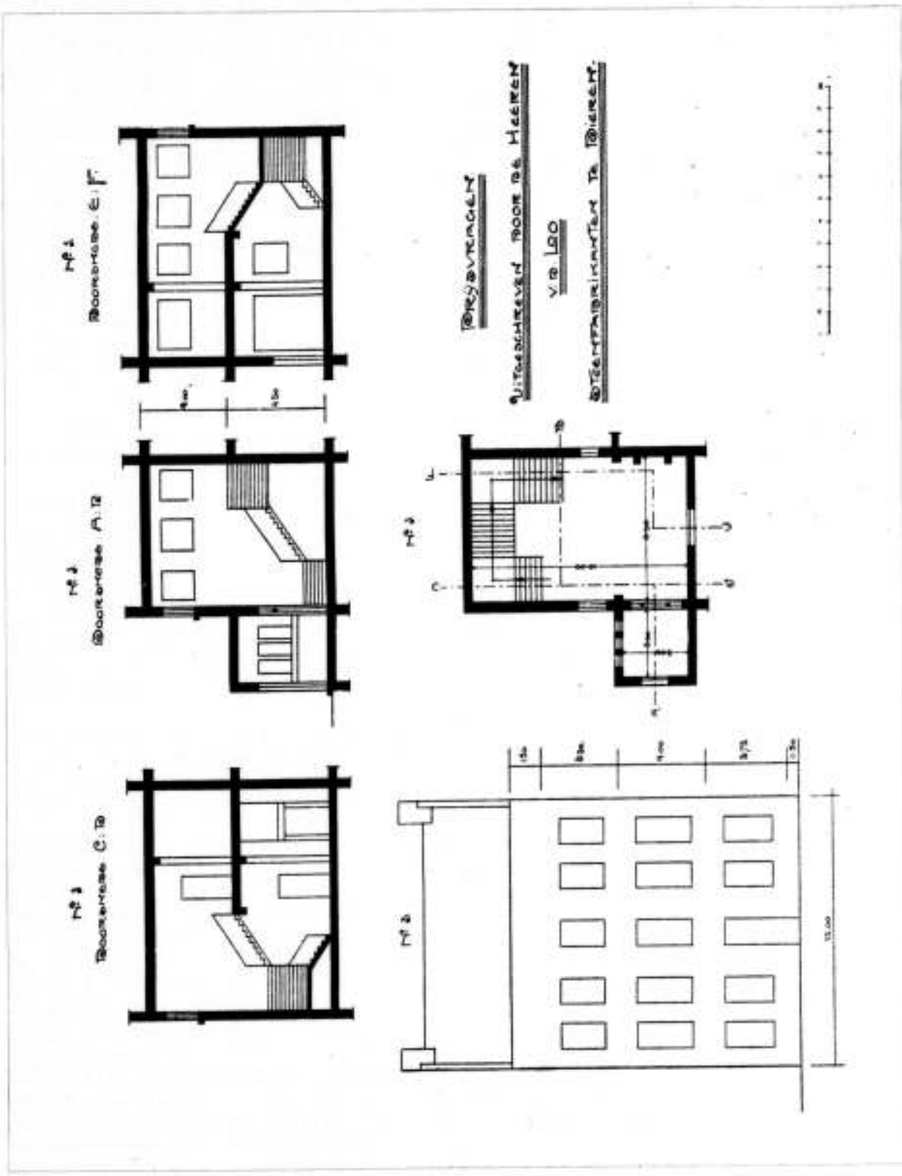
Vandaar dat aan den Ned. Aann.-bond den lof niet werd onthouden voor zijn 10-jarig succesvol streven in deze richting en dat eene tweede vraag werd gesteld, n.l. deze:

Waar het beslechten van geschillen door arbitrage door het ministerie in beginsel is aanvaard, welke reden kan er dan zijn, dat het deze niet stelde voor *alle* gevallen, zooals de Aannemersbond dat wenscht, maar deze rechtspraak beperkte tot zes in § 495 der A. V. omschreven gevallen en o.m. uitsloot de geschillen over keuring van bouwstoffen.

Het wil ons voorkomen, dat het regeeringsbeleid niet toelaat om maatregelen van dezen aard, waardoor zoo geheel gebroken wordt met een 100 jarige traditie, toepasselijk te maken op andere gevallen dan die, waarbij de uitkomst eener arbitrage althans eenigermate is te overzien en alzoo is uitgesloten de mogelijkheid dat zij tot verlegging, eventueel zelfs tot opheffing, van de verantwoordelijkheid eener Directie zou kunnen leiden. Bovendien schijnt het inderdaad niet mogelijk om in kwesties van *persoonlijken smaak* door anderen te doen beslissen en kunnen wij ons denken, dat mede daarom bezwaar wordt gemaakt om geschillen over het keuren van materialen of bewerkingen, aan arbitrage te onderwerpen.

Wanneer echter bij arbitrage werd aangenomen — wat o. i. een vaste regel moet zijn — n.l. dat reeds bij *twijfel* aan de juistheid van het door de Directie uitgesproken oordeel, dat oordeel bevestigd wordt, dan zoude over eene afkeuring, de *deugdelijkheid* rakende, nog wel te arbitreeren zijn.

De meeste leden onzer Commissie meenden echter, dat 't niet de bedoeling van den Aann.-bond was om over smaak te arbitreeren. Anderen evenwel ver-

Bijvoegsel van „de Opmerker" 41ste Jaargang, N° 13.

wezen naar de voor hun liggende bescheiden, o. a. naar pagina 30 der ontw. administratieve voorschriften, waar men leest: alle geschillen, ... „ook „betreffende die bepalingen in het bestek waarvan „de uitlegging aan de Directie is overgelaten, zullen „worden onderworpen aan het oordeel van, en be„slist worden dóór, onpartijdige deskundige scheids„mannen"; — naar het prae-advies van het Hoofdbestuur ter Vergadering van 5/6 Augustus 1903 te Groningen en naar de mededeeling van den Bondsvoorzitter ter Vergadering van 27 Juli 1905 te Nijmegen, waar hij zeide: „arbitrage moet voor *alle* „geschillen verkregen worden. Het kan en mag niet „worden geduld, dat een der partijen, zij het dan „ook maar voor enkele gevallen, zich het recht voor„behoudt, alleen te beslissen".

Het zal U duidelijk zijn, dat eene zóóver doorgevoerde rechtsgelijkheid, bij het legio verschillen van allerlei aard aan elke uitvoering eigen, zoude kunnen leiden tot ondermijning van de verantwoordelijkheid en van het volstrekt noodig prestige van de Directie en dat onze Commissie met zulk een eisch niet kan medegaan.

Wij willen echter aannemen, dat *de Bond* ook niet zoover wenscht te gaan; immers, wij lezen in § 14 der Statuten van *geschillen, niet voor behandeling door den Raad vatbaar*, terwijl toch niet is te onderstellen, dat daarbij uitsluitend het oog was gevestigd op de gevallen van absoluten onwil, welke, althans van de zijde van den aannemer, alleen na een rechterlijk vonnis tot oplossing te brengen zijn.

Overigens is het mede deze laatste omstandigheid, welke er toe leidt, dat wij voor de afwikkeling van geschillen, welke door den Raad van Arbitrage als niet door hem te berechten, niet ontvankelijk worden geacht of waaromtrent de Raad van Beroep zich onbevoegd heeft verklaard tot afdoening, de rechterlijke uitspraak wenschen te behouden.

De 1e en 2e alinea van de concept-besteksbepaling zouden hierom, en ook omdat § 13 der Statuten ons niet volkomen met deze 1e alinea schijnt te rijmen, eene kleine omwerking behoeven.

Bepaalde bestrijding vond in onze Commissie de absolute verwerping van *recht* bij het doen der uitspraken. Alleen naar *billijkheid* en dit bij meerderheid van stemmen te beslissen, leek den meesten onzer tot *on*rechtvaardigheid te zullen leiden.

Waar echter moet worden toegegeven, dat niet gelijktijdig naar billijkheid en recht is te oordeelen, zouden wij willen bepaald hebben:

dat eene beoordeeling naar billijkheid is uitgesloten in alle gevallen, waarin de bedoeling van het contract, ondubbbelzinnig daarin is neergelegd. De besteders toch moeten even vrij zijn als de aannemers; de eersten tot het opnemen in hun bestek, van hun wenschelijk voorkomende bepalingen; de laatsten tot het weigeren van inschrijving om, en het aan de kaak stellen van, de onbillijke bepalingen door eerstgenoemden gesteld.

Eenparig was onze Commissie in haren wensch om de voorgestelde besteksbepaling zoodanig uit te breiden, dat ook de geschillen tusschen aannemers en onderaannemers of tusschen dezen en leveranciers — waarvan de verhouding tot den hoofd-aannemer niet altijd die van aannemer en aanbesteder is, — op de voorgestelde wijze worden beslecht. Immers zal dan een uitspraak voor *alle*, bij het geschil betrokkenen, gelden.

Wat betreft de bezwaren geopperd tegen het beslechten der geschillen door slechts één Raad voor het heele rijk en door leeken, wij meenen dat daaraan tegemoet te komen zoude zijn door te bepalen:

1e. dat het aantal Raden van Arbitrage ten minste elf — of één voor elke provincie — zal bedragen en dat bovendien zal worden ingesteld een, boven eerstgenoemde staande, Raad van Beroep.

2e. dat de Voorzitter en Vice-Voorzitter van den Raad van Beroep, de Vice-Voorzitter van den Raad van Arbitrage en de Secretarissen der Raden van Arbitrage en van Beroep, meesters in de de rechten moeten zijn, — de laatsten echter slechts met adviseerende stem;

3e. dat de *voorloopige* conclusie des Raads en de daarbij gegolden hebbende overwegingen zullen worden medegedeeld aan elk der partijen, met toekenning aan deze van het recht om, binnen een door den Raad te bepalen termijn, hem daarop hare bemerkingen te doen toekomen en dat de Raad *eerst na kennisneming van die bemerkingen*, zijn eindbeslissing mag vaststellen;

4e. dat elke uitspraak met hare motiveering ter publiceering zal worden afgestaan en opneming van deze in ten minste één vakblad moet worden verzekerd en

5e. dat partijen, overigens aangewezen op den localen Raad, wanneer zij het daarover eens zijn geworden en daarvan bij hun verzoek tot beslechting doen blijken, vrij zijn in de keuze van den Raad, waarvoor zij eene zaak wenschen te brengen, alsook om aan dezen ten minste twee leden uit een anderen Raad toetevoegen.

Immers wordt dan eene in alle opzichten vormelijke leiding en notuleering verzekerd, wordt de rechtszekerheid tamelijk groot en is eene jurisprudentie te vormen, die aan alle eischen voldoet.

Bovendien wordt door den maatregel, sub 1, eene zorgvuldiger behandeling verzekerd en voorkomen dat de Raad, met werk overladen wordend, uit de practijk geraakt en dat hij, voor wat den duur der beslissing betreft, in 't zelfde euvel vervalt van de gewone rechtspleging.

Andere voordeelen zijn: dat tusschen de verschillende raden een streven naar superioriteit ontstaat en voorts als gevolgen van dezen en den sub 5 vermelden maatregel: dat men daardoor kan krijgen eene keuze uit specialiteiten in eigenaardig soort werk; (van die sub 3) dat elk der partijen de strekking zijner mededeelingen in overzicht voor zich krijgende, nog eens kan nagaan of de gestelde feiten en conclusiën mogelijk onjuist zijn, — zijnde het een algemeen bekend feit, dat het bezwaarlijk is, om zijne gedachten juist en slechts voor één uitlegging vatbaar, weer te geven.

Een niet onbelangrijk verschil van meening ontstond in onze Commissie over de vraag of, naar de voorgestelde besteksbepaling, bij een geschil, het werk moest worden voortgezet volgens de aanwijzingen van den besteder of volgens de zienswijze van den aannemer.

Hoewel de meesten het gevoelen waren toegedaan, dat die voortzetting, *wanneer de besteder dat verlangde*, moest geschieden naar zijnen wensch, waren enkelen daaromtrent niet gerust en vroegen — schoon het daarover eens, dat het niet aangaat de risico in haar geheel op den aannemer te laden

en nochtans te eischen, dat de Directie zal kunnen bevelen omtrent de maatregelen bij de uitvoering te treffen — waarom dan het bepaalde in de A. V. — zij het ook eenigzins gewijzigd — *niet* behouden?

Heeft toch de aanbesteder iets nadrukkelijk *bevolen*, dan heeft deze van zijne lastgevingen, mits naar den eisch nagekomen, ook de gevolgen in hun geheel te dragen. In dezen zin is wijziging wel voor te staan, maar het dient wel vermeden twijfel te zaaien omtrent het volste en noodzakelijkste recht van den aanbesteder, om onder alle omstandigheden verzekerd te hebben:

a. een *geregelde* voortgang van het werk;

b. eene uitvoering *geheel* naar zijn genoegen en

c. eerbiediging van den wil van de door *hem* gestelde Directie.

Gekomen tot de statuten, spreekt het van zelf dat wij wenschen, dat daarbij in het algemeen met alle opmerkingen, in het vorenstaande vervat, rekening worde gehouden; bovendien worden nog de volgende aanvullingen ter overweging aanbevolen:

1o. Onder de Vereenigingen, in het hoofd te vermelden, waren op te nemen alle vereenigingen van Nederland, welke naar hare statuten onmiddellijk bij uitspraken als bovenbedoeld belang kunnen hebben, daartoe bij advertentie opgeroepen, verklaren met het beginsel in te stemmen en op nader uit te schrijven gecombineerde vergadering het ontwerp definitief mede vaststellen;

2o. In art. 3 te vervangen: het aantal 24, door 12; de qualificaties Ingenieur, Architect en Aannemer door: technisch ontwikkelde en met de uitvoering van bouwwerken vertrouwde personen; de woorden in de 1e alinea, „kunnen niet" door „worden bij voorkeur niet" en de laatste alinea door:

Van het aantal leden bestaat de helft uit personen, die in den regel de Directie van een werk uitmaken en de andere helft *min* een, uit personen, die in den regel de technische uitvoering der werken op zich nemen, terwijl de gereserveerde een jurist moet zijn en als Vice-Voorzitter moet fungeeren;

3o. In art. 4 te doen uitkomen, dat die Vereenigingen bevoegd zijn ten hoogste voor ieder 50tal leden in den betrokken kring woonachtig en overigens één lid, naar de te houden gecombineerde vergaderingen af te vaardigen;

4o. Art. 18 te vervolgen met:

Van de beslissing van den Raad van Arbitrage kan bij den Raad van Beroep herziening worden gevraagd, mits zulks geschiedt binnen 14 dagen na de uitspraak;

5o. Art. 20 te wijzigen overeenkomstig het voorstel der Vereeniging van Delftsche Ingenieurs *). indien het gebruik maken van ongezegelde stukken, ook in de gevallen dat de executie van het vonnis aan den rechter moet worden overgelaten: toelaatbaar is;

6o. Art. 22 te doen vervallen;

7o. Art. 23. Hier te doen uitkomen, dat in de statuten alleen wijziging kan worden gebracht op voorstel van ten minste 2/3 van het totaal aantal Raden van Arbitrage en dat zulk een voorstel, met het daarop in te winnen prae-advies van den Raad van Beroep, niet anders kan worden behandeld, dan in een daartoe te beleggen gecombineerde Vergadering van afgevaardigden, uitgeschreven in voege als in art. 4 vermeld.

Ter toelichting diene het volgende:

ad 1o. Waar het, vooral wegens de uitbreiding van het aantal Raden, gewenscht is overal heen tot medewerking op te wekken, lijkt ons deze uitbreiding onvermijdelijk;

ad 2o. De vermindering van het aantal leden wordt gemotiveerd door de in verhouding veel grootere vermeerdering van het aantal Raden.

De weglating van qualificaties is noodig: eerstens, omdat zoovelen die het brevet van Ingenieur, Architect of Aannemer niet verworven hebben, even goed als dezen, ter beoordeeling van de hier bedoelde geschillen in staat zijn; tweedens, omdat velen zich Ingr., Arch. of Aann. betitelen zonder dat officieel te zijn en dit tot bezwaren kan leiden, wanneer een rechter aan de arbitrale uitspraak uitvoering zou moeten doen geven en derdens, omdat niet overal gediplomeerde Ing.rs en Arch.ten zouden te vinden zijn.

Het openen der mogelijkheid, om nog in de praktijk zijnde deskundigen als Voorzitter toe te laten, berust op de overweging, dat zulke heeren de slechtsten niet blijken en anderen niet zoo grif te vinden zijn.

Dat wij voor den Vice-Voorzitter een jurist wenschen, komt, omdat wij het „recht" niet willen uitsluiten en voorts om van juridischen kant niet eenzijdig (door den Secretaris) te worden voorgelicht en eindelijk ook, om zeker tegenwicht te stellen tegenover de solidariteit, welke bij aannemers ten minste 100 pCt. grooter is, dan bij de voor Directie fungeerenden; vooral als deze niet tot de hoogststaande behooren of wel aan het opkomen zijn.

ad 3o., 4o. en 5o. Deze vereischen geen toelichting.

ad 6o. Wij kunnen ons niet voorstellen, dat zooveel geld zoude noodig zijn om de oprichting der Raden tot stand te brengen en meenen, waar elke arbitrage wordt gehonoreerd, dat slechts het in behoorlijken, wettigen vorm brengen van de Statuten c. a. kosten behoeft te veroorzaken, welke tot eene leening zouden moeten leiden.

Waar echter de Aannemersbond het grootste aantal leden telt, over de grootste kas beschikt en bovendien de grootste belanghebbende is, komt het ons voor, dat deze zich de bovengenoemde kosten gaarne getroosten zal.

ad 7o. Vereischt geen toelichting.

Eindelijk staan wij voor het voorstel om den *persoonlijken* borgtocht door een *zakelijke* te doen vervangen, dezen althans facultatief te maken.

Daar de heeren aannemers het omtrent deze aangelegenheid nog heelemaal niet eens zijn geworden, hunne beschouwingen integendeel in eigen boezem tot ernstige bestrijding aanleiding geven en er in elk geval nog wel een paar jaren zullen verloopen, eer een voorstel, rijp voor behandeling zal gereed zijn, komt het ons voor, dat onze bemoeiingen nog wat al te voorbarig zouden moeten heeten. Vandaar dat wij U in overweging geven,

*) Deze, vreezende dat het artikel den verkeerden indruk zou maken van aanmatiging van het recht van zich vrijstelling te verleenen van wettelijke voorschriften en van belastingen, stelde voor, het artikel te doen luiden:

„Bij behandeling der geschillen worden wetsvoorschriften van formeelen aard niet in acht genomen en wordt door het scheidsgerecht recht gedaan op ongezegelde en niet geregistreerde stukken".

de behandeling van dit voorstel aan te houden tot dat de Aannemersbond daaromtrent tot een besluit zal zijn gekomen.

De door U benoemde Commissie
(*get.*) B. HOOIJKAAS Jr.
„ J. MULLER.
„ J. H. STELWAGEN.
„ C. J. STRUYK.
„ F. W. ZONNEVELD.

ROTTERDAM, 14 Februari 1906.

Voor copie conform,
C. J. STRUYK.

VEREENIGING TOT VEREDELING VAN HET AMBACHT.

De Uitvoerende Raad der Vereeniging maakt bekend dat in Juni 1906 te 's-Gravenhage gelegenheid zal worden gegeven tot verkrijging van den graad van Gezel of Meester in het timmeren, smeden, meubelmaken, huisschilderen, metselen en steenhouwen, na voldoende daarin afgelegde proeven van bekwaamheid.

Deze proeven, afgenomen door Commissiën van zaakkundigen bestaan uit:

1o. een of meer practische werkstukken, welke naar den aard van het vak één, twee of drie weken tijd vorderen;

2o. mondeling, schriftelijk en teekenkundig werk, gedurende één dag voor den gezel en drie dagen voor den Meester.

Aan hen, die voldaan hebben aan de gestelde eischen, wordt een diploma uitgereikt, — worden reis- en verblijfkosten naar een vastgesteld tarief vergoed; terwijl aan hen, die geslaagd zijn, naar gelang van omstandigheden, nog een vergoeding kan worden toegekend voor het door hen tijdens de proefafneming gederven loon.

De aangifte van deelnemers moet geschieden met nauwkeurige opgaaf van naam, woonplaats, ouderdom, beroep en tegenwoordige werkkring, vóór 15 April a.s. aan het Alg. Secretariaat der Vereeniging, Visschersdijk 41, te 's-Gravenhage, alwaar nadere inlichtingen te bekomen zijn.

Elke aangifte moet gepaard gaan met toezending van f 2,50 per postwissel, welke som verbeurd wordt ingeval de opgeroepen kandidaat niet verschijnt en teruggegeven wordt na deelneming aan de proefaflegging.

De Uitvoerende Raad:
DR. H. F. R. HUBRECHT,
Algem. Voorzitter.
JOH. SCHMIDT,
Algem. Secretaris.

Inlichtingen geven ook DR P. J. H. CUYPERS, architect der Rijksmuseum-gebouwen, Voorzitter der Technische Commissie, te Roermond en de Leden dier Commissie: K. P. C. DE BAZEL, architect te Bussum; JAN DUNSELMAN, schilder te Watergraafsmeer; A. J. DERKINDEREN, schilder te Laren, in het Gooi; E. JELSMA, dir. der Ambachtsschool, Amsterdam; J. J. VAN NIEUKERKEN, architect te 's-Gravenhage; D. W. P. WISBOOM, ingenieur te Arnhem en de plaatselijke leden van het Hoofdcomité.

Boekbeschouwing

Storingen in Electrische Installaties door *G. J. Harteveld*, Techn. Ambt. Afd. Electriciteit der H. IJ. S. M., is de titel van een werkje, dat bij de uitgevers *de Wed. J. Ahrend & Zoon* te Amsterdam verscheen, als eerste deelte van een „Electro-Technische Bibliotheek", onder redactie van genoemden schrijver uitgegeven.

Het doel van het boekje spreekt uit den titel en is natuurlijk, den electro-technicus voor te lichten, wat betreft den aard, het opsporen en herstellen van de storingen, die aan elk onderdeel eener installatie van eenigen omvang kunnen voorkomen en hem vertrouwd te maken met de toestellen, die daarbij worden gebruikt.

Een groote electrische installatie is een zoo gecompliceerd organisme, dat de behandeling van storingen en de gebreken, waaruit zij voortkomen, als een afzonderlijk hoofdstuk der electrotechniek kan worden beschouwd en een afzonderlijke behandeling dus alleszins nuttig geacht kan worden. Storingen zoo mogelijk te voorkomen en anders zoo spoedig mogelijk te herstellen, is een zaak van aanhoudende zorg voor ieder, die belast is met de leiding van een electrisch bedrijf. Talrijke hulpmiddelen staan hem hierbij ten dienste in den vorm van velerlei even eenvoudige als vernuftige instrumenten voor het contróleeren van de goede werking van elk onderdeel.

Vooral op het goede gebruik dezer instrumenten wordt in het boekje gewezen; daarop komt het dan ook in hoofdzaak aan, want is de fout of het gebrek eenmaal gevonden, dan is de herstelling gewoonlijk maar een kleinigheid.

Het werkje is in aangenaam leesbaren vorm geschreven en van tal van tekstfiguren voorzien; het handige formaat en het eenvoudige linnen bandje verhoogen de practische bruikbaarheid. Ongetwijfeld zal dit boekje zijn weg vinden in de kringen der electrotechnici en ook voor bouwkundigen, waar zij met electrische installaties te maken hebben, een nuttige vraagbaak kunnen zijn.

Een andere uitgave van dezelfde firma is *Modern Smeedwerk voor Werkplaats en School*. Ontworpen en geteekend door *H. J. van Dijk*, Leeraar aan de B. A. S. en 1e H. B. S. m. 5 j. c. te Amsterdam.

In een serie van 40 platen worden hier gegeven modellen van paneelvullingen, balconhekken, trapleuningen, deurbeslag, sierankers, in een woord de meest in den bouw voorkomenden smeedwerken en voorts ook enkele voorbeelden van ijzeren meubelen.

In de flink geteekende ontwerpen, is een streven kenbaar, om moderne vormen te geven, zonder gezochtheid en overdrijving; dit moet gewaardeerd worden en getuigt van goeden smaak. De gekozen vormen zijn meerendeels eenvoudig en buiten het gebied van eigenlijk gezegd kunstsmeedwerk gehouden, ook dit is goed gezien, en verhoogt de bruikbaarheid dezer voorbeelden voor de practijk.

Wij mogen er den ontwerper geen verwijt van maken, wanneer bij praktische toepassing van enkele zijner voorbeelden, de uitvoering zou blijken eenige moeilijkheden op te leveren. Met kleine wijzigingen zijn deze moeilijkheden op te heffen.

Bij het onderwijs, waar men nog te vaak naar buitenlandsche voorbeelden moet grijpen, zal dan ook de hier gegeven serie gereedelijk ingang vinden,

den man van de praktijk zal zij menigmaal een denkbeeld aan de hand kunnen doen voor een eenvoudig en smaakvol smeedwerk, waarvan de kosten binnen de grenzen zijner begrooting blijven.

De Februari-aflevering van het maandschrift *Het Huis*, Oud en Nieuw, uitgave van Ed. Cuypers, bevat een artikel over Tuinkunst door D. F. Versteeg, interieurs van een huis aan den Korten Vijverberg te 's-Gravenhage, een artikel over Haardplaten door Jan Kalf, enz.

Ofschoon de heer Kalf begint met te verklaren dat het hem niet gelukt is over het onderwerp haardplaten iets te *weten* te komen, komt ons nochtans zijn artikel voor, als het belangrijkste, dat deze aflevering aanbiedt.

Het zijn voornamelijk haardplaten van het begin der 16de eeuw en vroeger, waarvoor hier de aandacht wordt gevraagd. Van de latere zegt de schrijver, dat zij het aankijken niet waard plegen te zijn. Voor een deel heeft hij daarin gelijk, maar o.i. generaliseert hij hier te veel ten koste van het goede dat later tijden hebben opgeleverd. Dat was niet noodig, om de belangstelling voor de middeleeuwsche haardplaten op te wekken. Reeds de bijgegeven afbeeldingen doen dit. Aan de hand dezer afbeeldingen behandelt de schrijver nu de vraag, waar deze voorwerpen in de middeleeuwen vervaardigd werden. Het antwoord op die vraag is nog niet gevonden, zoodat zij ten slotte den belangstellenden onderzoeker aanbevolen blijft.

De derde aflevering van *Gradl's Moderne Bauformen* geeft werken van Peter Birkenholz te München, Carl Brummer te Kopenhagen, E. G. W. Dietrich te New-York, Oswin Hempel te Dresden en enkele anderen, o.a. een ontwerp voor een dorpskerk van Pfister & Senger te Karlsruhe. De aandacht trekt ook een interieur, ontworpen door de meubelfabriek Anton Pössenbacher te München. Sommige meubelfabrieken nemen tegenwoordig een deel van den taak van den architect over, door zich met dergelijke ontwerpen in te laten. Ongetwijfeld zijn zij in staat iets goeds te leveren, vooral wanneer zij daarvoor architecten in hun dienst hebben; of deze verdeeling van arbeid echter tot de ontwikkeling der bouwkunst zal bijdragen is een andere vraag. Den particulieren architecten, die in hoofdzaak hun werk moeten vinden in den bouw en inrichting van villa's en woonhuizen, zal de concurrentie van deze zijde zeker niet aangenaam zijn.

De bekende kunsthandelsfirma *Hirschler & Co.* te Weenen zond ons den lijvigen catalogus van de kunstverzameling van wijlen prins Henri de Bourbon, graaf van Bardi, welke collectie op 2 April a.s. in de lokalen van genoemde firma in veiling komt. De catalogus is met 20 platen versierd en geeft een eigenaardigen kijk op de kunstliefhebberijen van dezen vorstenzoon, die zich niet bepaalde tot schilderijen, maar ook uitstrekte tot meubelen en andere voorwerpen van kunstindustrie. De prins schijnt een bijzondere voorliefde voor Oostersche en Arabische kunstvoorwerpen te hebben gehad en daaronder schijnen kostbare zaken aanwezig te zijn.

Afl. 3 van *de Natuur* uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat: Iets over electronen (slot): Dr. D. van Gulik. — Het trillen van vuurtorens: H. B. van Meurs — Stratenaanleg in de grijze oudheid: J. L. Terneden. — Bananen vergeleken met tarwe en aardappels: Dr. M. Greshoff — De toepassing van de Kryptolverwarming in Laboratorium, Industrie en Huishouding: J. D. B. Olie — Organische fermenten (slot): F. C. van Brussel — De dadelpalmen: Mimosa — Electrische „Fernseher": J. M. G. — De wisselingen in Avifauna en Flora, in onderling verband beschouwd: A. A. van Pelt Lechner. — Heete-lucht-motoren: H. R. Marius. — Over het ontstaan van Duinen. A. K. Castelein. — Het Duinwater, A. vorming: G. J. Hoogesteger. — Als apen boos zijn: Dr. H. J. Calkoen. — Korte mededeelingen. — Eenvoudige proeven. 7. Een praktischen blaker: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

ASSEN. Aaan de „Vereeniging ter bevordering van het Ambachtsonderwijs in Drente" is over het jaar 1906 bij Kon. besluit een Rijkssubsidie verleend van f 4000.

HAARLEM. Bij den Gemeenteraad van Bloemendaal is van de firma Heringa en Wüthrich te Haarlem een verzoek ingekomen om een voorloopige concessie voor een acetyleengasfabriek in den Aerdenhout. De prijs van dit gas zal f1 per kub. meter bedragen, overeenkomende met een prijs van 8 cent per kub. meter steenkolengas.

AMSTERDAM. De heer Van der Perk, directeur van de gemeente-reiniging te Rotterdam, die genoemd werd als opvolger van den heer De l'Espinasse in dezelfde functie te Amsterdam, heeft aan den corr. van het Hbl. medegedeeld, dat zijnerzijds geen sollicitatiestukken waren ingezonden en dat hij persoonlijk nog niet was gekend in eenig voornemen om hem op een voordracht te plaatsen.

— Bussum krijgt een nieuw station — eilandstelsel — bij het hotel „Vlietlaan".

GRONINGEN. In eene tweede vergadering te Hoogezand is thans tot definitieve oprichting eener vereeniging voor Ambachtsonderwijs „Hoogezand-Sappemeer en omstreken" besloten. De statuten en het huishoudelijk reglement zijn reeds vasthesteld. Aan het bestuur is opgedragen de koninklijke goedkeuring aan te vragen.

Nader zal nog moeten worden beslist waar de vereeniging zal worden gevestigd: te Hoogezand of te Sappemeer.

— De Hervormde kerk te Pieterburen bezit prachtig houtsnijwerk. Men is thans bezig, dit door een scheikundige behandeling te ontdoen van de dikke verflaag. Reeds hebben de sierlijk uitgesneden balustrade voor het orgel en het koorgestoelte der vroegere Alberda's van Dijksterhuis hun natuurlijke eikenhoutkleur herkregen.

Eerlang worden nu de rijk gebeeldhouwde preekstoel en de boog boven den toegang tot het koor, waarin „Abraham's offerande" is uitgebeiteld, op deze wijze gereinigd van vroegeren wansmaak.

'S-GRAVENHAGE. door de vereeniging Arti et Industria zijn als prijsvraag voor 1906 uitgeschreven: a. Godon-prijs-vraag: ontwerp voor een salontapijt; b. 2e prijsvraag: ontwerp voor een eetkamerkarpet, waarvoor de Directie der 's-Gravenhaagsche Smyrna-tapijtfabriek den eersten prijs uitlooft.

— De bekende teekenaar en etser W. O. J. Nieuwenkamp, die zich gereedmaakt voor een nieuwe reis naar Indië, heeft in den Haagschen Kunstkring een voordracht gehouden over het eiland Bali, waarbij hij inzonderheid mededeelingen deed over de kunst en de kunstnijverheid van de Balièrs. De Heer Nieuwenkamp vertoonde een groot aantal voorwerpen, door hem van zijn eerste reis meegebracht, benevens teekeningen en reproducties bestemd voor zijn binnenkort verschijnende werk over Bali.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 7 APRIL 1906. No. 14.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco **aanvrage** toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

EEN TERUGBLIK.

1866—1906.

Op den 7den April 1866, dus juist veertig jaren geleden, wij vermeldden het reeds in het eerste nummer van dezen jaargang, verscheen voor het eerst te Arnhem „De Opmerker", Weekblad voor Architecten, Ingenieurs, Fabrikanten en Aannemers van Publieke Werken.

Wel was de naam van den uitgever aan het hoofd van het blad vermeld, maar de redactie achtte het voorloopig althans voorzichtig zich verdekt op te stellen. Eerst bij het verschijnen van den weeden jaargang zou zij met haren staf van trawanten voor het voetlicht treden.

Blijkbaar wilde zij, alvorens zich in het volle licht der openbaarheid te vertoonen, eerst eens zien hoe het zaakje loopen zou, of er belangstelling genoeg zou blijken te zijn in haar streven, of de aangenomen richting genoegzame sympathie zou vinden, om het bestaan van een vakblad te wettigen en te bestendigen.

Het was een rare tijd, de liefhebbers van nietszeggende gemeenplaatsen zouden spreken van een tijd van overgang. Ruim vijftig jaren had Nederland zich verheugd in het herstel van zijn onafhankelijkheid. De jaren tot 1850 had men vrijwel verbeuzeld met politiek geharrewar. In 1863 had men het vijftigjarig jubileum van de „redding" van het vaderland gevierd en den eersten steen gelegd van het monument, dat thans op Plein 1813 te 's-Gravenhage aan het nageslacht vertelt, hoe die redding

in zijn werk gegaan is. De beelden van de personen, die daarin den hoofdrol gespeeld hebben, ziet men pas wanneer men het monument van achteren bekijkt. Bovenop staat de bekende juffrouw met den makken leeuw aan hare voeten, in de hand houdt zij een bosje asperges zou men denken, wanneer men niet wist, dat de dame de Nederlandsche maagd voorstelde en het dus pijlen zijn. Over dit monument is, voor het er stond, heel wat te doen geweest.

Er begon werkelijk in de tweede helft der negentiende eeuw bij het ontwikkeld publiek belangstelling voor kunst te ontwaken, dames legden zich op schilderkunst en letterkunde toe, men liefhebberde veel, men bezocht ijverig tentoonstellingen, men spaarde zijn critiek niet en liet niet na haar met anticritiek te beantwoorden.

Vakbladen waren evenwel schaarsch, men moest van maandbladen of van gewone dagbladen gebruik maken en men gevoelde behoefte aan een vakblad, vooral op het gebied der bouwkunst. De bouwkunstenaars mopperden wel en critiseerden er in eigen kring duchtig op los, maar zij schroomden in den regel, hun meening in een dagblad te zeggen. In „de Opmerker", zoo dachten de oprichters, zullen de vakgenooten zich op eigen terrein gevoelen, zich vrijer durven uitspreken en dit bleek juist gezien. Stof voor critiek had men in overvloed, de bouwmeesters waren ontevreden over het regeeringsbeleid in kunstzaken, in de quaesties van het Museum Willem I (Rijksmuseum) en het Paleis van de Staten-Generaal, beide evenals die van het Nationaal Monument voor 1813 zooeven vermeld, prijsvraagquaesties. Maar ook tal van andere vraagstukken waren aan de orde van den dag. De aanleg van Staatsspoorwegen was in vollen gang; de spoorwegen op Java vormden een punt van overweging; het plan tot droogmaking der Zuiderzee was reeds niet nieuw meer, het plan Beijerinck was toenmaals het nieuwste; het Paleis voor Volksvlijt, pas voltooid als het was, had reeds een meedoogenlooze critiek te doorstaan; de eerste Nederlandsche Tentoonstelling van Nijverheid en Kunst werd er in gehouden; de honorariumbepaling van den architect was mede een punt, dat besproken werd; ziedaar een en ander, dat stof genoeg opleverde, om den inhoud van het bescheiden courantje belangrijk te maken.

De Parijsche Tentoonstelling van 1867 stond voor de deur. Amsterdam had nog geen Staatsspoorwegstation, 's-Gravenhage nog geen waterleiding. Viollet le Duc's, „Entretiens sur l'Architecture", was een nieuw boek, het denkbeeld van de schrijfmachine was in de Scientific Review door John Imray C. E. alleen nog maar ter sprake gebracht, met stoomwagens op gewone wegen nam men evenwel reeds proeven, evenzoo werd reeds gecarbureerd lichtgas aanbevolen, men dacht reeds over een overbrugging van de Schelde voor Antwerpen, waarvan echter tot heden niets is gekomen, de cholera heerschte hier te lande in hevige mate, zooals sedert gelukkig niet meer het geval geweest is; zoo waren de tijdsomstandigheden in het jaar, waarin „de Opmerker" verscheen, en begon deel te nemen aan de gedachtenwisseling, waartoe dit alles direct of indirect aanleiding gaf.

Het is zeer verklaarbaar, dat in het eerste jaar van zijn optreden het nieuwe blad met betrekking tot de vraagstukken, die er in behandeld werden, nog geen bepaalde stelling innam. Eenige aarzeling in dit opzicht was iets zeer natuurlijks. Maar wel kwam het spoedig uit, dat in de eerste plaats het streven der redactie er op gericht was, om in die vraagstukken tot klaarheid te komen en bij dit streven kwam zij reeds zeer spoedig in verzet tegen de toenmaals bestaande toestanden op velerlei gebied en tegen het gezag der toenmaals gezaghebbende personen. Daartoe behoorden o. a. de toenmalige Rijksbouwmeester Rose, die de Residentie pas begiftigd had met zijne bekende, van den aanvang af, hevig gecritiseerde scheppingen, verder de heeren Metzelaar en Godefroy, die niet zulke hooge kunst idealen najaagden en er dus beter afkwamen en onder de particuliere architecten in de eerste plaats Outshoorn, de bouwmeester van het Paleis voor Volksvlijt, een bouwwerk, dat na zijn voltooiing ook lang niet de algemeene bewondering opwekte en spoedig zou blijken niet te voldoen aan de hooggespannen verwachtingen, die men er te Amsterdam van had gekoesterd.

Scherp tegenover deze groep stond een andere van meerendeels jongere bouwmeesters en andere kunstenaars. Leliman in Amsterdam, Vogel in den Haag, en de beeldhouwer Koelman, directeur der Teeken-Academie aldaar, waren daarvan wel de meest bekende.

Rose vertegenwoordigde hier te lande de romantiek, Metzelaar de Grieksche richting, beiden naar de voorbeelden die Duitschland te zien gaf. Rose's romantiek is tot groote voldoening van de vak-

genooten, zoowel als van het ontwikkeld publiek met hem ten grave gedaald. Men kwam langzamerhand tot de conclusie, dat zoomin in het klassicisme als in de romantiek voor de Nederlandsche bouwkunst een toekomst lag. Fransche invloeden deden zich thans meer gelden. Napoleon III was bezig zijn hoofdstad een gedaanteverwisseling te doen ondergaan van zoodanigen omvang als geen vorst van Frankrijk, de „Roi-Soleil" niet uitgezonderd, nog had ondernomen. Geheele stadswijken van Parijs werden afgebroken, om door nieuwe boulevards en avenues te worden vervangen en tal van bouwmeesters hadden daar handen vol werk. Dit ontging de aandacht van de jongere Nederlandsche bouwmeesters niet en velen trokken er heen om daar te leeren wat bouwkunst was.

Ook Italië en wel voornamelijk de Italiaansche renaissance trok het jongere geslacht aan. Wie zich de weelde van een Italiaansche reis, of een verblijf in het vaderland van Bramante, Giotto en Michel Angelo kon veroorloven, verzuimde niet daarmede de kroon te zetten op zijn artistieke vorming.

De moderne renaissance deed alzoo haar intrede in ons vaderland, zij vergde veel van de krachten harer beoefenaars, zij eischte veel studie, zij was voor vele verschillende opvattingen vatbaar, maar door dit alles aantrekkelijk, edoch, zij zou ook geen vrede brengen in de kringen van de beoefenaars der bouwkunst.

De Duitsche professor, die men te Delft had aangesteld was ook een renaissance-man en is de vader geworden van hetgeen men later wel eens de Delftsche renaissance heeft genoemd, een sterk Duitsch getinte opvatting, waaraan het niet gelukt is een nationaal karakter te geven, doch hoe men hierover moge denken, aan professor Gugel mag de verdienste niet worden ontzegd, de Nederlandsche jongelingschap, die zijn colleges bezocht, met grooten ijver en toewijding te hebben ingewijd in de geschiedenis der bouwkunst, een wetenschap, waarvoor toen nog maar weinig belangstelling aanwezig was.

Hare beoefening is ook hier te lande van grooten invloed geweest op de richting der verschillende stroomen, die zich in de verdere ontwikkeling der bouwkunst zouden vertoonen. Van de algemeene geschiedenis der bouwkunst kwam men van zelf tot de bijzondere, de vaderlandsche.

Daarvan wist men zoo goed als niets, ook de vreemde professor was daarvan uit den aard der zaak slecht op de hoogte. Waar moest men ook de wijsheid vandaan halen, men wist dat het Paleis op den Dam door Jacob van Campen gebouwd was en de Vleeschhal te Haarlem door Lieven de Key, het Stadhuis te Middelburg door Keldermans, maar van de bouwgeschiedenis van de Utrechtsche Domkerk en andere middeleeuwsche bouwwerken had men geheel averechtsche begrippen.

De middeleeuwen mochten toch slechts in zeer geringe mate aanspraak op belangstelling maken, tenzij dan bij een kleine groep, waarvan Alberdingk Thym de ziel was. Deze begaafde idealist was reeds te velde getrokken tegen het verknoeien van de kap der ridderzaal op het Binnenhof door Rose wien hij verweet: „een zotskap te hebben gezet op het hoofd der grijze majesteit". Het had hem echter weinig gebaat, hij en zijn geestverwanten bleken nog niet opgewassen tegen het gezag van den Rijksbouwmeester.

Eerst met den bouw van het Rijks-Museum zou aan den dag komen, welke richting deze groep uit wilde en wat zij vermocht tot stand te brengen.

Ofschoon zij met veel tegenstand te kampen had, heeft zij zich, onder aanvoering van Cuypers, een eervolle plaats weten te veroveren. De beginselen van Viollet le Duc werden door haar voorgestaan en in toepassing gebracht en een gevolg daarvan is geweest het ontstaan van de z. g. rationeele richting in de Nederlandsche bouwkunst, die op hare beurt tot hevigen strijd onder vakgenooten aanleiding zou geven.

Wij zouden een vrij belangrijken factor verwaarloozen, wanneer wij hier niet een oogenblik stil stonden bij den invloed, die ook de aanleg der Staatsspoorwegen op de ontwikkeling van bouwkunst en techniek in die dagen gehad heeft.

Die aanleg verschafte gedurende een lange reeks van jaren werk aan een groot corps van ingenieurs, bouw- en werktuigkundigen, opzichters en teekenaars; daarbij viel veel te leeren en was een groote verscheidenheid van vraagstukken ook op bouwkundig gebied op te lossen. Geen wonder dus, dat energieke jongelieden zich tot een werkkring bij de Staatsspoorwegen aangetrokken gevoelden, die goede vooruitzichten bood. Men werkte daar, hetgeen bij spoorwegbouw niet vreemd is, naar vast-

gestelde typen voor verschillende onderdeelen, typen verzameld en uitgegeven in een typenboek ten dienste van de ambtenaren. In dat typenboek kwamen o. a. ook voor modellen van gebouwen voor stations 1ste, 2de en 3de klasse. Langs de oudste lijnen van den staatsspoorweg kan men ze nog zien staan die gepleisterde gebouwen, alle naar hetzelfde prentje gebouwd, zielloos uit een architectonisch oogpunt, kaal en ongezellig van inrichting, echte nuttigheidsgebouwen.

Misschien waren de toenmalige ingenieurs er mede tevreden, onder de jongere bouwkundige ambtenaren, die hen assisteerden, begon zich een zekeren tegenzin te openbaren tegen het werken naar de oude typen.

Van verre sloegen zij den omkeer in de algemeene bouwkunstopvattingen gade en ook zij begonnen te zoeken naar betere oplossingen. Het zou nog wel een tiental jaren duren, voordat het pleit gewonnen was en aan de bouwwerken zelf de nieuw ingeslagen richting zichtbaar zou worden, maar juist die jaren van studie en zoeken van een vrij talrijke groep jonge bouwkundigen waren van groote beteekenis voor hun ontwikkeling en voor het meer algemeen ingang vinden van rationeele begrippen.

Bovendien is de aanleg der Staatsspoorwegen een school geweest voor de uitvoering van bouwwerken.

Toen die aanleg hare voltooiing begon te naderen hebben vele der daarbij gevormde bouwkundigen een plaats gezocht en gevonden in dienst van het Rijk of van gemeenten, of wel zich als particuliere architecten gevestigd. Verscheidene hebben zich op die wijze een eervolle positie veroverd.

Wij hebben in bovenstaande regelen een, zij het ook vluchtigen, terugblik geworpen op den tijd, die nu veertig jaren achter ons ligt.

Zooals wij reeds vroeger opmerkten is het de vraag, of een overzicht van hetgeen in al die jaren in de hoofden en harten van de beoefenaars der bouwkunst omging, onze lezers nu nog wel belangstelling zou inboezemen.

Voor heden laten wij het dus hierbij.

De tijden zijn er niet naar, zich lang te verdiepen in het verledene; de dingen der naaste toekomst zullen onze volle aandacht eischen.

Stof voor opmerkingen en besprekingen is in onze dagen in overvloed voorhanden, veel meer dan veertig jaren geleden. „De Opmerker" is dus voorloopig niet aan het einde van zijn taak; daarvan zijn wij ten volle bewust en met frisschen moed vervolgen wij die taak, ons aanbevelend in de welwillendheid, de medewerking en de belangstelling van onzen uitgebreiden lezerskring, dien wij op dezen gedenkdag onzen heilwensch toebrengen.

De Gebakken Steen.

(Vervolg van bladz. 98.)

De architecten hier te lande veroorloofden zich in zake de profielen de meest mogelijke vrijheid en vervielen daarbij wel eens tot dwaasheden, die den ervaren steenfabrikant aanleiding gaven tot een glimlachend schouderophalen.

De fabrikant wilde gaarne voldoen aan de eischen van den bouwmeester, maar was menigmaal, wanneer laatstgenoemde met zijn profielteekeningen voor den dag kwam, genoodzaakt te wijzen op de technische onuitvoerbaarheid van 's meesters denkbeelden, en het kostte vaak heel wat moeite, hem van die onuitvoerbaarheid te overtuigen.

Aardige staaltjes weet menig fabrikant daarvan te vertellen; en dat niet alles wat men van klei boetseeren kan zich ook bakken laat, zooals sommige architecten wel schenen te denken, moest hij vaak proefondervindelijk aantoonen.

Daarbij kwam nog iets, namelijk de omstandigheid, dat ieder liefst alleen profielen van eigen vinding wilde gebruiken. Meende de fabrikant zijn klant de bepaling zijner keuze te vergemakkelijken door de verklaringen: „dit is een profiel van meneer Cuypers" of, „dat zijn profielen, die meneer Bleys altijd gebruikt", dan had zulk een onvoorzichtig gezegde meestal een uitwerking, tegenovergesteld aan wat er mede bedoeld werd, en luidde het antwoord daarop heel dikwijls: „ik dacht tot deze profielen te besluiten, maar nu ik weet dat zij van Bleys zijn, denk ik er in 't geheel niet over". En dan werd opnieuw gezocht en gepraat en den fabrikant nog een uur van zijn kostbaren tijd ontroofd, tot men het eindelijk eens geworden was in dier voege, dat de architect niet te veel van zijn kunstenaarsijdelheid behoefde prijs te geven en de fabrikant geen al te dwaze „tours de force" behoefde te gaan beproeven.

Toch heeft dit alles tengevolge gehad, dat bouwmeesters en steenfabrikanten veel van elkander geleerd hebben en meerdere wederzijdsche waardeering is ontstaan, dan tot dusverre aanwezig was.

Tot een systeem van normaalprofielen is men niet gekomen, maar wel is men teruggekomen van een bandelooze verscheidenheid, waarin de wilde fantaisie het hoogste woord voerde en zoo hebben allengs eenige z. g. courante profielen algemeen ingang gevonden; wie daarbuiten wil gaan en wat bijzonders wil hebben, kan het gemaakt krijgen maar moet het extra betalen.

Wij noemden in het voorafgaande een groep van bouwmeesters, die meer dan eenige andere tot de ontwikkeling van den baksteenbouw in ons land en dientengevolge tot de ontwikkeling der steenindustrie heeft bijgedragen.

Het zou onjuist en tegenover de meesters van andere richting onbillijk zijn, te beweren, dat zij de eenigen waren, die de gebakken steen wisten aan te wenden.

De Nederlandsche bouwkundigen mogen er wellicht niet allen evenveel voor gevoelen, weinigen evenwel zal men er onder aantreffen, die geheel ongevoelig zijn, voor de effecten, die met dit materiaal te bereiken zijn, ook op andere wijze, dan in middeleeuwschen geest en bijvoorbeeld in verband met natuursteen of met tegeldecoratie. De vele voorbeelden uit de zestiende en zeventiende eeuw, getuigend van den kunstzin van een welvarend handelsvolk, waren eerstens meer bekend dan de oudere baksteenbouwwerken van Friesland en Groningen en ten tweede waren velen de overtuiging toegedaan, dat de Hollandsche renaissance eigenlijk onze nationale bouwstijl was, naar welks herleving gestreefd moest worden.

Onder de voorstanders van deze richting komen ons dadelijk de namen van Peters, Gosschalk, Springer, Ed. Cuypers, Verheul, Evers, Klinkhamer in de gedachte, ook om slechts eenige der meest bekende te noemen.

In de werken van de tot deze groep behoorende bouwmeesters speelt de gebakken steen over het algemeen wel niet de hoofdrol, maar toch een zeer voorname rol, en wel het meest door de kleur. Zij maakten het op dit punt op hun beurt den steenfabrikant lastig en misschien nog wel lastiger, dan hun collega's van de middeleeuwsche richting. Kleur is toch in nog meerdere mate dan vorm een quaestie van persoonlijken smaak. Aan de eischen ten dezen opzichte door den artistiek aangelegden bouwmeester gesteld aan den steenfabrikant, die daarin altijd min of meer van het toeval afhankelijk was, kon dikwijls met den besten wil niet worden voldaan.

Hoe het kwam, of het een indirect gevolg was van de toenemende vraag naar productie van groote hoeveelheden of wel van de eischen naar gelijkmatige en meestal harde qualiteit, meer dan die vroeger gevraagd werden; hoe het kwam, daarover was men het een tijdlang niet eens, maar een feit scheen het te zijn, dat men niet meer in staat was de oude warme kleuren te voorschijn te brengen, zooals men ze aan oude gevels te Amsterdam, Utrecht, Groningen en elders bewonderen kon. Wel hadden enkele fabrieken in Utrecht en Gelderland nog den naam behouden de echte appelbloesem te kunnen stoken, maar menigmaal zag men zich ook daar, wanneer een eenigszins groote hoeveelheid noodig was, teleurgesteld.

Het kwam zoover, dat vele fabrikanten het opgaven, om op kleur te werken en zich uitsluitend beijverden om goede qualiteit in kantigen vorm te leveren.

Er waren er evenwel, die inzagen, dat op den duur noch de kunst noch de industrie hiermede gebaat zou zijn en dat het allengs meer een dringende eisch der noodzakelijkheid zou worden, om het vraagstuk van de kleur onder de oogen te zien.

En zoo begon een vijfentwintigtal jaren geleden, in de fabriek van de firma Frans van de Loo te Dieren een der jongere firmanten, Joseph van de Loo met een reeks van proefnemingen, op de oplossing van dit vraagstuk gericht. Kosten noch moeite werden gespaard, studiereizen afgewisseld met tijdperken van rusteloozen arbeid in werkplaats en laboratorium, in alle richtingen werd gezocht, allerlei methoden werden geprobeerd, nu eens met schijnbaar gunstige resultaten, die later bleken niets waard te zijn, dan weder met schijnbaar twijfelachtige uitkomsten, die later bleken goed te zijn.

Met zeer gemengde gevoelens van waardeering

werd het doen en laten van den pionier, zoowel door collega's-steenfabrikanten als door de bouwmeesters gade geslagen. Velen schudden bedenkelijk het hoofd over het streven van den alchymist of goudzoeker onder de fabrikanten, menigmaal moest hij krasse oordeelvellingen en schampere opmerkingen uit de kringen der practici aanhooren, over zijn nieuwe denkbeelden en de middelen die hij tot verwezenlijking daarvan aanwendde.

Menschen, die hoegenaamd geen kennis van steenfabricatie hadden, kwamen hem ongevraagd met welgemeende raadgevingen aan boord, anderen eischten, dat alles bij de eerste proefneming gelukken zou en wilden anders van geen nieuwigheden weten, maar niettegenstaande alles wat de ijverige onderzoeker ondervinden moest en hoe zelden hij zich aanvankelijk mocht verheugen in oprecht gemeende en onpartijdige waardeering, hij liet zich daardoor geenszins afschrikken en arbeidde voort aan de groote taak, die hij zich gesteld had in de overtuiging, dat ten slotte de resultaten aan hem zelf, aan de geheele industrie en aan de bouwkunst ten goede zouden komen.

(Slot volgt).

Gehouwen Steen.

De Nieuwe Rotterdamsche Courant heeft onlangs eenige uittreksels uit de rapporten der Inspecteurs van den Arbeid gegeven, waarnit de conclusie kan worden getrokken, dat het gevaarlijk is, gehouwen steen, in het bijzonder zandsteen, te verwerken, omdat de werklieden dan op jeugdigen leeftijd aan tuberculose sterven.

Wij wagen het niet, het gebied der geneeskunst te betreden, doch zouden wel eens het oordeel der medici willen vernemen omtrent de stelling, dat het inademen van steenstof iemand longtuberculose moet op den hals halen. Men waarschuwt ons tegen het drinken van ongekookte melk en het eten van te weinig gebraden vleesch, omdat die de bacillen der tuberculose kunnen bevatten, een ziekte, die onder het vee veel voorkomt. Dit vee heeft zeker de kwaal niet door inademen van steenstof gekregen.

Wie toegeeft, dat longtuberculose door het inademen van steenstof kan worden veroorzaakt, dient onzes inziens volkomen zeker te zijn, dat de gevallen, die hij op het oog heeft, niet ontstaan zijn door het eten van vleesch, het drinken van melk, besmetting van andere lijders uitgegaan en wat dies meer zij.

Eerst wanneer de wetenschap heeft vastgesteld, dat het behakken van bepaalde soorten van steen longtuberculose veroorzaakt is het oogenblik gekomen, om het gebruik van die soorten zooal niet geheel te verbieden, dan toch zooveel mogelijk te beperken.

Reeds sinds de 12e eeuw zijn verschillende soorten van zandsteen in Nederland gebruikt. In de 13e en 14e eeuw komt meest roode zandsteen van den Rijn; later wordt veel steen van den Weser en uit het Bentheimsche aangevoerd, een aanvoer, die ook in de 16e, 17e, 18e en 19e eeuw blijft voortduren.

Van de middeleeuwsche steenhouwers weten wij niet veel. Komen in de stukken ook soms hun namen voor, omtrent hun levensbijzonderheden geven de bronnen al heel weinig.

De zandsteen, meest „munstersteyn" genoemd, omdat de groeven aan de Weser onder het gebied der bisschoppen van Munster lagen, werd in de 15e eeuw in steenhouwerswerkplaatsen te Zwolle, Deventer en Kampen bewerkt, en dan verscheept naar de steden van Holland of Utrecht waar werken in aanbouw waren.

Beter ingelicht zijn wij omtrent de steenhouwers van het laatst der 16e en de 17e eeuw. Vooral omtrent het geslacht De Keyser werden indertijd in „Oud-Holland" bijzonderheden gegeven. De leden van dit geslacht zijn haast allen steenhouwers geweest, die vrijwel uitsluitend zandsteen van den Weser of uit het Bentheimsche hebben bewerkt, eerst als gezel, later als meester. Een meestersteenhouwer uit dien tijd werkte zelf in de werkplaats mede, en had dus zoo goed als de gezellen gelegenheid, om het steenstof naar binnen te krijgen.

Hendrik de Keyser is geboren in 1565, gestorven in 1621 en, daar hij juist op zijn verjaardag overleed, 56 jaar geworden.

Huijbert Gerritsz. de Keyser is in 1592 geboren in 1678 in de Zuiderkerk te Amsterdam begraven, en bereikte dus den gezegenden ouderdom van 86 jaar.

Thomas Gerritsz. de Keyser aanschouwde in 1598 het levenslicht; men bestelde hem in 1651 ter aarde in de Nieuwe Zijdskapel te Amsterdam dus 53 jaar oud.

Pieter Hendriksz. de Keyser is geboren in 1594, gestorven in 1676, zoodat hij 84 jaar oud werd.

Thomas Hendriksz. de Keyser, geboren in 1597, overleed in 1667, dus 70 jaar oud, als stads-steenhouwer van Amsterdam. Zijn zoon Hendrik echter, in 1634 geboren, die nooit steenhouwer geweest is, overleed ook reeds in 1667, en bereikte slechts den leeftijd van 33 jaar.

Willem Hendriksz. de Keyser is in 1604 geboren, en na 1670 in Engeland gestorven. Waarschijnlijk leefde hij nog in 1678, toen 74 jaar oud.

Hendrik Hendriksz. de Keyser aanschouwde in 1613 het levenslicht, en stierf in 1665, 52 jaar oud.

De *„Architectura Moderna"* zegt, dat Hendrik de Keyser in 1621 aan „koortsen" bezweken is, dus niet aan longtering. Thomas Gerritsz., zijn neef en Hendrik Hendriksz., zijn zoon en naamgenoot, stierven aan de pest, wat geen beroepsziekte is.

Men ziet dus, dat de leden van het geslacht de Keyser, ofschoon zij steenhouwers waren, haast allen oud zijn geworden in een tijd, toen slechts zandsteen bewerkt werd. Willem Hendriksz. de Keyser stond aan het hoofd der steenhouwers, die de reusachtige hoeveelheden Weserzandsteen voor het Amsterdamsch Raadhuis hebben behakt.

Was het steenhouwersvak in de 17e eeuw minder ongezond, dan tegenwoordig? Waren de menschen toen sterker, dan nu? Op deze vragen durven wij het antwoord niet geven. Slechts wenschen wij nog op te merken, dat voor de zieken- en begrafenis-bos van het Amsterdamsche Steenhouwersgild geen hoogere bijdrage werd gevorderd, dan in de andere gilden.

De „Nieuwe Rotterdamsche Courant" acht het wenschelijk, dat, wegens de longtuberculose, die het bewerken er van den arbeiders veroorzaakt, geen zandsteen meer in Nederland zal worden gebruikt. Indien werkelijk de bewerking van zandsteen dit gevolg heeft, zou het onmenschelijk wezen wanneer aan dien wensch niet werd voldaan.

Doch eerst behoort een onderzoek door geneeskundigen te worden ingesteld, die niet alleen, als de Inspecteurs van den Arbeid, moeten afgaan, op wat de steenhouwers of andere vaklieden over de zaak zeggen, maar die een zeker aantal werklieden moeten kennen, éér zij het steenhouwersvak leeren. De volkomen gezond bevondenen moeten op gezette tijden telkens weder worden onderzocht en na een aantal jaren kan men dan er over oordeelen of het steenhouwersvak voor overigens gezonde individuen al dan niet schadelijk is, wanneer daarbij behoorende voorzorgsmaatregelen, die behoorlijk dienen te worden gecontroleerd, toepassing vinden.

De Duitsche zandsteen van den Weser en uit het Bentheimsche is een voortreffelijk materiaal dat, onze oude gedenkteekenen bewijzen het, ons klimaat beter dan eenig ander trotseert. In de middeleeuwen zijn vaak kalksteensoorten gebruikt, die echter zoo verweerden, dat de vormen thans niet meer te herkennen zijn. Sinds een kwart eeuw worden bij ons wederom Fransche kalksteenen toegepast, die ten deele zich slecht gehouden hebben en overigens nog te kort aan de buitenlucht werden blootgesteld, om nu reeds over de duurzaamheid te kunnen oordeelen.

Zij, die meenen, dat wij in Nederland geen groefsteen moesten gebruiken, omdat wij van klei een uitstekend materiaal vervaardigen hebben ongetwijfeld gelijk. Het zou wel eens kunnen zijn, dat hun meening ingang vond, en het gebruiken van gehouwen steen meer en meer beperkt werd omdat het tevens bezuiniging met zich zou brengen. Dit zou echter voor het steenhouwersvak uit den aard der zaak zeer bedenkelijke gevolgen hebben.

Daarom komt het ons voor dat men met de uitspraak, op te losse gronden gedaan, dat zandsteen voor de bewerkers gevaarlijk is, den steenhouwers geen dienst heeft bewezen. Er wordt reeds zóóveel groefsteen bewerkt uit het buitenland aangevoerd, dat onze werklieden gegronde redenen tot klagen hebben. Die klachten zullen toenemen nu de groefsteen, die altijd duurder is dan baksteen om hygiënische redenen in den ban gedaan wordt.

Het zou veel beter zijn, indien de meester-steenhouwers, in afwachting van wat een ernstig geneeskundig onderzoek zal leeren, zorg droegen, alleen volkomen gezond bevonden werklieden aan te nemen. Als zij er dan tevens voor waakten, dat die werklieden de vereischte voorzorgsmaatregelen in acht namen gelooven wij, dat het steenhouwersvak niet ongezonder zou blijken te zijn, dan andere vakken.

Of inderdaad kalksteen minder schadelijk is dan zandsteen, zooals de steenhouwers meenen, dient tevens te worden onderzocht. Gemakkelijk zal dit onderzoek niet zijn, doch een ernstig wetenschappelijk man zal het toch zeker kunnen instellen. Wat nu in de courant gezegd wordt, dat kalksteenstof in de longen „oplost" en zandsteenstof niet, komt ons voor den toets der wetenschap niet te kunnen doorstaan.

De zaak is van groot gewicht. De groote belangen die er mede gemoeid zijn maken het noodzakelijk, dat de regeering het geneeskundig onderzoek doe instellen. En wanneer dit onderzoek, waarmede jaren gemoeid zullen zijn, aantoont, dat de Inspecteurs van den Arbeid gelijk hebben, zou bij de wet kunnen verboden worden, in Nederland zandsteen te verwerken of te doen verwerken.

Tot zoolang dienen de architecten onzes inziens een afwachtende houding aan te nemen, zullen zij niet, ofschoon met de beste bedoelingen, de steenhouwers van den wal in de sloot helpen.

De Beurs te Amsterdam.

De talrijke scheuren, welke de nieuwe Beurs te Amsterdam begint te vertoonen, geven reden tot ernstige bezorgdheid, van welke bezorgdheid een Amsterdamsch architect zich in „de Telegraaf" de tolk maakte.

Aan het slot van zijne beschouwing vraagt de schrijver:

„Waar blijft de 10-jarige aansprakelijkheid van den bouwmeester?"

In verband hiermede herinneren wij aan wat de Commissie uit den Amsterdamschen Raad, die de Beursbouw heeft voorbereid, in haar rapport van 9 September 1896 zeide.

„Burgemeester en Wethouders", zoo heet het daar, „droegen overeenkomstig een rapport van den Directeur der Publieke Werken en na ingewonnen advies der Commissie van Bijstand in het Beheer der Publieke Werken, den Heer H. P. Berlage Nz. op, zich, als het plan tot uitvoering zou komen, te beschouwen als te dien aanzien te behooren tot den dienst der Publieke Werken en gesteld te zijn direct onder den Directeur van dien tak van dienst".

De verantwoordelijkheid voor wat de dienst der Publieke Werken doet, rust, volgens de verordeningen, op den Directeur alleen. Daar de heer Berlage, toen hij de Beurs bouwde, beschouwd werd als te behooren tot dien dienst, dragen dus de Directeuren C. M. Lambrechtsen van Ritthem, sedert afgetreden, en J. van Hasselt, nog in functie, uitsluitend de verantwoordelijkheid, en gaat de heer Berlage in ieder geval vrij uit.

De moeilijkheid zal zijn, vast te stellen, welk deel ieder der twee hoofdambtenaren heeft te dragen, en daarom is het niet waarschijnlijk, dat, zelfs indien onverhoopt een catastrophe voorkwam, de Raad zich met de verantwoordelijkheidsvraag zal inlaten.

Vereenigingen.

ARCHITECTURA ET AMICITIA TE AMSTERDAM.

In de vergadering van 21 Maart j.l. zou de heer W. Kromhout C.zn. een lezing kouden over Oostersche kunst, hij was echter verhinderd ter vergadering te komen, waarom een ander onderwerp werd besproken.

Eerst werden mededeelingen gedaan van verschillenden aard. Het bestuur heeft zijn sympathie betuigd aan de plannen van 't „Koggeschip", in zake Rembrandt-viering, en draagt zorg voor 't benoemen van een technische commissie om de voornemens, die in district V aangaande die viering bestaan, mede te helpen bevorderen.

Hierna werd aan de orde gesteld een kwestie van zéér interessanten aard.

Geklaagd werd over de leelijke gebouwen, die tegenwoordig de hoeken der grachten ontsieren; over de reusachtige reclames, die de mooiste plekjes bederven.

De nieuwe bouwverordering heeft géén rekening gehouden met de aesthetische kwestie.

Er moet gehandeld worden, zoo betoogde de voorzitter, de heer Jon. Ingenohl.

Wat te doen?

Organisatie! Heimatschutz-bonden! zoo merkte de heer Paul J. de Jongh op. „Schoonheids-bonden", kan men dat vertalen. Vereenigingen, die zich aanéénsluiten om der wille van het moois, dat moet beveiligd worden tegen schennende handen.

De heer Walenkamp achtte het hóóg tijd, dat dit onderwerp eens ter sprake kwam.

Hij gaf voorbeelden — hoe het aspect op den achterkant van sommige moderne gebouwen, schoon van voorzijde en gevel, fraaie plaatsen ontsiert.

De zaak werd ter overweging aanbevolen, om middelen te beramen.

Bij acclamatie werd, na nog eenige bespreking, sympathie betuigd aan de inleiding van den voorzitter.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Delden. In het nieuw te bouwen raadhuis alhier wordt de gedenksteen geplaatst, die in 1738 in het oude raadhuis werd aangebracht. Hij draagt een Latijnsch opschrift dat vrij vertaald luidt:

> Waar Godsdienst heerscht, naast Trouw en Recht,
> En Billijkheid mag groeien,
> Daar zullen Arbeid, Kunst en Vree,
> Gepaard met Rijkdom, bloeien.

In de raadzaal wordt in de kroonlijst van den schoorsteen de volgende spreuk geplaatst, gevonden op een balk in het oude gemeentehuis bij de slooping in 1872:

VRIA, SIT, CVRAE, VIGILA, BENE, CONSVLE, CONVSL. IVS, VIGEAT, MISERIS, SIC, ERO, TVTA, DOMVS. d.w.z.: De raad zij een trouwe verzorger; zie wel toe, o burgemeester, dat het recht tot kracht zij voor de ongelukkigen, alsdan zal uw woonplaats veilig zijn.

Deventer. Aan het bestuur der „Vereeniging tot Verbetering van den Woningtoestand" hier ter stede is machtiging verleend om aan den gemeenteraad aan te vragen een voorschot van f 180,000 om in staat te zijn terrein tusschen de Smyrnastraat en de Oosterstraat aan te koopen en dat te bebouwen met pl.m. 90 woningen van 3 verschillende typen, en tot dekking van een tekort.

Haarlem. De raad der gemeenten Haarlemmerliede en Spaarnwoude is thans in het bezit gekomen van een eigen raadhuis.

Men was al zooveel jaren gewend zich tevreden te stellen met een groote kamer als raadszaal in een perceel te Haarlemmerliede, dat men niet beter wist of het hoorde zoo.

De secretarie was toch te Haarlem, daarvoor was dus geen ruimte noodig.

Doch de eischen door de opvolgende rijkswetten voor zulk een secretarie gesteld, deden eindelijk gevoelen dat er verandering moest komen in den toestand, en daarom werd, op voorstel van nu wijlen den burgemeester, jhr. F. W. Teding van Berkhout, besloten, een raadhuis te bouwen dat zou voldoen niet alleen aan de behoeften, doch tevens zou zijn een sieraad voor de gemeente.

Den architect J. London, te Haarlem, werd opgedragen plannen in te dienen.

De eerste maal vielen die f 1000 te duur uit, doch na het aanbrengen van eenige wijzigingen kon op 19 Mei 1905 tot de aanbesteding worden overgegaan, en nu zal op 1 Mei a.s. het gebouw worden in gebruik genomen.

Hij die tot de stichting het meest aanzette, jhr. F. W. Teding van Berkhout, mocht de uitvoering niet beleven. Voor eenige weken overleed hij, doch zijn zoon, in zijn plaats tot burgemeester benoemd, zal nu de inwijdingsplechtigheid leiden.

Het nieuwe raadhuis staat nu even voor de plaats die als Halfweg bekend is. Het is een monumentaal gebouw, van twee verdiepingen.

Gelijkvloers geeft een ingang onder de trap toegang tot de kantoren van den gemeente-ontvanger en de woning van de bewaarder.

Ook zijn daar twee arrestantenlokalen, een brandspuithuis, en eindelijk stalling voor de paarden en rijtuigen der raadsleden.

Die stallingsgelegenheid is een eigenaardigheid, gevolg van de gesteldheid der plattelandsgemeenten, die geen zoogenaamde kom kunnen aanwijzen, waar of in welker nabijheid de notabele ingezetenen wonen.

De verdieping bereikt men langs een buitengebouwde, hardsteenen trap, waarvan de leuningen prijken met twee leeuwen-schilddragers met de wapens der beide gemeenten.

Daar geeft een vestibule toegang tot de z.g. Hal, bekleed met Hollandsche tegels.

De daaraan grenzende raadszaal heeft een eikenhouten lambrizeering.

Een oud model schoorsteen wordt gekroond door een schilderstuk in olieverf, een Hollandsch landschap voorstellende.

Aan de zoldering van blank hout, zijn verschillende beitskleuren in blauw, bruin, geel en goud aangebracht.

Burgemeesterskamer, die voor den secretaris, wachtkamer en toiletten zijn eenvoudig behandeld.

Boven die vertrekken loopt een zolder, die tot archief wordt ingericht, en die tevens toegang geeft tot een toren, die het geheel bekroont.

Waar jhr. F. W. Teding van Berkhout het niet mocht beleven zijn lievelingsidee vervuld te zien, zal toch blijvende worden bewaard dat hij het was die er het initiatief toe nam, door de plaatsing van een wit marmeren bas relief, zijn beeltenis voorstellende, in de Hal.

Bussum. In de laatste zitting van den raad dezer gemeente is medegedeeld, dat bij Kon. besluit een subsidie van f 1000 is toegestaan voor de gemeentelijke teekenschool.

Besloten werd: o. a. ook, den termijn, binnen welke de gemeente moet verklaren al of niet grond van de maatschappij „Oud-Bussum" te willen koopen voor een nieuwe haven, te verlengen van 1 April tot 1 Aug. e.k.

Amsterdam. In het gebouw der Rijks-academie van Beeldende Kunsten alhier zal, blijkens mededeeling in de Stct. (no. 78), te beginnen op Maandag 8 Juni 1906, plaats hebben het examen, bedoeld in art. 11 der wet van 26 Mei 1870 (Stbl. no. 78), gevolgd door een prijskamp in de schoone bouwkunst als bedoeld in art. 12, 2de lid, dier wet. Men zie bijzonderheden hieromtrent in de Stct.

41ste Jaargang. ZATERDAG 14 APRIL 1906. No. 15.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor. uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor. uitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

BOUWKUNDIGE ZEDEN.

Reeds eer er nog aan begonnen was, had de Beurs te Amsterdam tot heel wat geschrijf en gewrijf aanleiding gegeven. En nu zij een paar jaar in gebruik is en zich scheuren vertoonen, vloeien de stroomen inkt al weder.

Het is zeker iets ernstigs, wanneer een gebouw na zoo korten tijd scheuren vertoont, en de architect die in een Amsterdamsch dagblad op het gevaar wees, dat naar zijn meening aanwezig was, zou aanspraak hebben op de erkentelijkheid zijner medeburgers, indien hij niet door den vorm, waarin hij zijn waarschuwing gekleed had, velen aanstoot had gegeven, waarvan de motie, die het Genootschap Architectura et Amicitia in zijn laatste vergadering heeft aangenomen, als de uitdrukking kan worden beschouwd.

Waarom was het noodig, allerlei oude koeien uit de sloot te halen? Het moet reeds pijnlijk genoeg zijn voor een bouwmeester, wanneer een zijner werken, in dit geval zijn voornaamste werk, toont niet die hechtheid te bezitten, die men in de eerste plaats van een gedenkteeken eischt. Waartoe dan nog de plagiaat-quaestie opgerakeld en allerlei aesthetische bezwaren te berde gebracht, die met de zaak, waarom het gaat, niets te maken hebben?

De schrijver, die de kat de bel aanhing, is een architect in ruste, en als zoodanig zeker niet iemand wiens pen door broodnijd bestuurd wordt. Doch de felheid van den aanval is daardoor geenszins verontschuldigd.

Men weet, hoe wij over de Beurs te Amsterdam denken. Wij meenden indertijd, dat de heer Berlage een zware verantwoordelijkheid op zich genomen had, door de opdracht van het Gemeentebestuur te aanvaarden. Immers de richting in de architectuur was nog pas kort geleden van koers veranderd en de nieuwe kunst, die nauwelijks vijf jaren levens telde, scheen ons te jong om reeds een monument te kunnen tot stand brengen. Wij moeten erkennen, aan een andere verantwoordelijkheid toen niet te hebben gedacht, al wisten wij dat de Amsterdamsche bodem door zijn weinige betrouwbaarheid architecten veel last kan geven.

Wij kunnen niet oordeelen, of de aan de Beurs gevolgde wijze van fundeeren de juiste geweest is en wij gelooven dat vrijwel alle Nederlandsche architecten al even weinig tot oordeelen in staat zijn als wij. Immers niemand heeft het plan der fundeering, zooals die uitgevoerd is, onder de oogen gehad, niemand heeft inzage kunnen nemen van het heiregister, niemand heeft van het toezichthebbend personeel de vereischte inlichtingen kunnen verkrijgen.

Toch hebben reeds verscheidene deskundigen hun oordeel in het openbaar gezegd, en daarbij van optimisme of pessimisme blijk gegeven, al naar mate zij meer of minder sympathie voor den bouwmeester en zijn kunst gevoelden.

Deze voorbarigheid schijnt ons zeer bedenkelijk. Wat moet het publiek wel zeggen van zulke deskundigen, die elkander vierkant tegenspreken, zonder dat wie van hen dan ook in de gelegenheid was, om zijn oordeel op een ernstig onderzoek te gronden? Die voorbarigheid doet aan het prestige onzer mannen van het vak groote schade.

Onze bouwmeesters moeten nog leeren, wat goede manieren zijn. Al zouden wij niet willen, dat het „esprit de corps" al te ver gedreven werd, toch schijnt het ons, dat in gevallen als dit een zekere reserve in acht dient genomen worden.

De gemeenteraad van Amsterdam heeft zich, gelijk te verwachten was, de zaak aangetrokken. Daar werden reeds stemmen gehoord, die betoogden, dat geen genoegen genomen kon worden met een gebouw hetwelk reeds na een paar jaar zulke ernstige gebreken vertoonde.

Zij, die als deskundigen geroepen mochten worden om van advies te dienen omtrent het al of niet gevaarlijke van den toestand, zullen geen gemakkelijke taak hebben. Want wie waagt het, te voorspellen, wat een gebouw doen zal, dat in beweging is? Er zijn voorbeelden te over om te bewijzen, dat zulke voorspellingen dikwijls niet zijn uitgekomen.

Even moeilijk zal het zijn, de middelen aan te geven, waardoor op afdoende wijze verbetering kan worden aangebracht.

En ten slotte zullen deze deskundigen zich ook hebben bezig te houden met de oorzaken, die de scheuren deden ontstaan.

Nu zouden wij de architecten van Nederland in overweging willen geven om, daar zij toch niet over de gegevens, die voor het vormen van een juist oordeel noodig zijn, kunnen beschikken, dat oordeel op te schorten, althans het niet wereldkundig te maken.

De beste stuurlieden staan meestal aan den wal. En de dagbladen nemen tegenwoordig copy, die op het brandende Beurs-vraagstuk betrekking heeft, gretig op. Doch wij zouden het in strijd vinden met wat wij goede bouwkundige zeden noemen, indien vakgenooten, deze gelegenheid tot gratis-reclame aangrijpend, hun duit in het zakje gingen doen. Toen de leeuw dood was, werd de ezel moedig en gaf den koning der woestijn een flinken schop.

Het is natuurlijk niet uitgesloten, dat er bij het bouwen der Beurs fouten zijn begaan. Doch wie zou willen uitmaken, op wiens rekening zulke fouten gesteld moeten worden, behoort over de noodige gegevens te beschikken.

Nemen wij eens aan, dat de fundeering te zwak is, dat zij voldoende koppeling mist of iets dergelijks. Dan dient eerst de vraag beantwoord of, met het oog op de zeer beperkte bouwsom, die ter beschikking stond, wel een steviger, dus duurder wijze van werken mogelijk geweest zou zijn. Een antwoord op die vraag kan een „outsider" niet geven en daarom is zwijgen en afwachten voorloopig het eenig verstandige.

Wij wenschen niet, dat de mantel der liefde over de Beurs zal worden uitgespreid. Trouwens, die mantel is niet zoo groot, dat daarmede alle scheuren zouden kunnen worden bedekt. Maar wij waarschuwen tegen voorbarige oordeel-vellingen, die het publiek van de zeden der bouwkundigen geen hoogen dunk zouden doen krijgen.

NASCHRIFT.

Het blijkt uit deze onverkwikkelijke geschiedenis weder eens, dat het niet moeilijk is, om Amsterdam in rep en roer te brengen. Deze toestand is echter niet de meest geschikte voor het beramen van maatregelen, als in dit geval noodig zullen zijn.

Dat een commissie van deskundigen daarvoor benoemd zal worden, daarmede zal iedereen zich gereedelijk kunnen vereenigen, maar ieder, die met de Amsterdamsche vaktoestanden bekend is zal ook toegeven, dat het zeer moeilijk zal zijn zeven of zelfs ook maar drie deskundigen te Amsterdam te vinden, die zich in deze op een volkomen onpartijdig standpunt zullen kunnen stellen.

Waarom niet een commissie van deskundigen van elders benoemd. Onder de architecten en ingenieurs b.v., bij andere gemeenten in dienst, zijn gemakkelijk volkomen bevoegde personen te vinden die hoegenaamd geen relaties te Amsterdam hebben en zich dus niet op een bepaald standpunt behoeven te stellen.

Overijld handelen zal hier weder alleen tot halve maatregelen leiden en een zekere ruimte van tijd tot het doen van waarnemingen zal men de commissie ook moeten laten.

Het komt ons voor, dat de waarnemingen die men thans doet weinig waarde hebben, omdat zij niet volgens een wel overlegd plan en met inachtneming van alle gegevens plaats hebben. Wat ten minste de dagbladen, misschien onjuist ingelicht, mededeelen van waarneming der scheuren door middel van daarop geplakte stukjes papier, is al zoo onnoozel mogelijk.

Wanneer men wil onderzoeken of de scheuren werken dient dit te geschieden door middel van glasstrooken met portland-cementspecie op de scheuren vastgehecht, of met daartoe geschikte instrumenten.

Wij vertrouwen, dat men dit te Amsterdam toch ook wel weet, evenals men daar toch ook wel zal inzien, dat aan het voorgestelde onderzoek wat meer vast is, dan dat de commissie af en toe eens een paar malen door het gebouw wandelt en de zaak eens bepraat, om daarna aan een der leden op te dragen een mooi rapport in elkaar te zetten.

Voor de deelnemers wellicht interessant, maar voor de zaak van geenerlei belang, lijkt ons ook het bezoek, dezer dagen door een twaalftal Amsterdamsche architecten aan de Beurs gebracht.

Trouwens die heeren hebben blijkbaar zelf bij hun bezoek reeds den indruk gekregen dat een grondig onderzoek slechts door de te benoemen commissie zal kunnen geschieden.

Straatsteen uit glas of keramische steen. [1])

In het afgeloopen jaar richtte het Handelsministerie der Ver. Staten aan zijn Consul in Europa een vraag, betreffende bijzonderheden omtrent de vervaardiging en de toepassing van glazen straatsteenen. Hierop werden uit de Fransche en Duitsche

[1]) Zie dienaangaande De Opmerker, No. 23 van 6 Juni 1903

Consulaatsdistricten, waar die steensoort vervaardigd wordt, omvangrijke berichten en opgaven ingediend, die ook voor ons, als een waardeerbare bijdrage voor de kennis van dit materiaal zijn aan te merken, terwijl uit andere oorden van Europa slechts te melden viel, dat die bouwstof daar vervaardigd noch gebruikt wordt.

Allereerst valt te berichten, dat, terwijl reeds sedert het jaar 1900 in de technische pers der geheele wereld, de uitvinding van *Garchey* uitvoerig besproken werden, het gebruik van deze bouwstof op een uitgebreide toepassing niet kan bogen, ofschoon in de beide genoemde rijken de fabricatie van deze steen, in allerlei vormen, zich toch tot een grooten tak van nijverheid kon ontwikkelen. Ook in België en Spanje zijn middelerwijl eenige fabrieken opgericht. De ingezonden rapporten bevatten voorts eenige bijzonderheden omtrent de fabrikatie van glazen bouwsteen, ook met ijzer vereenigd, zoowel voor decoratieve als voor andere doeleinden. Slechts enkele woorden omtrent glazen straatsteenen, die in velerlei opzicht aan strenge eischen voldeden, mogen ons vergund zijn.

Deze aanvankelijk nietige industrie trad in 1900 eensklaps, in volle ontwikkeling, te voorschijn, want de tallooze vormen en de kleurschakeeringen van de Garcheysteen, op de Parijsche tentoonstelling aanwezig, wekte de hoogste belangstelling van ingenieurs en architecten op. In dat jaar werd de „Société Anonyme de la Pierre de Verre Garchey", met een kapitaal van 575000 frs. opgericht, welke fabriek zich sedert dien sterk bleef ontwikkelen en in bloei toenam.

De verschillende werkmethoden zijn in bijna alle staten van Europa, ook in Noord- en Zuid-Amerika geoctrooieerd. Voorts bestaan er nog andere Fransche maat-chappijen, die volgens deze octrooien werken. De aanzienlijkste zijn: „Carmausienne", hoofdbureaux Toulouse en „La Société parisienne d'Exploitation des Procédés Céramiques Garchey", met den zetel te Lyon. Beide vennootschappen bezitten bovendien nog in verschillende departementen zeer aanzienlijke fabrieken.

Ter vervaardiging van straatsteen, gewone bouwsteen en dergelijke producten, waarbij een gelijkslachtige kleur en structuur niet direct noodig is, bezigt men flesschenscherven, vensterglas en dergelijk schroot. Voor betere waren wordt de glasmassa eerst uit zand van de gevorderde hoedanigheid, koolzure kalk, zwavelzure natron en potasch bereid, waarbij op 5 dln. zand, 4 dln. water en 1 dln. alkali komen. Na zwakke afkoeling wordt 't glas, door het in koud water te werpen, gegranuleerd. De korrels verhit men in smeltkroezen tot een temperatuur beneden het smeltpunt tot zij plastisch worden. In vormen uitgegoten, worden deze onder een hydraulische pers aan de vereischte drukking onderworpen. Na het schoonmaken komt het product in een afkoel- of ontlatingsoven.

De brandstof, tot het verkrijgen van de benoodigde temperaturen bij deze tweevoudige verhitting, doet de fabricatiekosten van de Garcheysteen aanzienlijk stijgen. De uitvinder beweert intusschen een procédé te hebben bedacht, waarbij slechts één verhitting noodig is, hetgeen een groote besparing zou veroorzaken.

Blijkens mededeeling van de Garchey-Maatschappij te Parijs varieeren de kosten, volgens de oude methode en overeenkomstig den kolenprijs, arbeidsloonen enz. in hare fabrieken in Frankrijk, België en Spanje tusschen f 2.— en f 2.50 per M².

De Garcheysteenen worden in verschillende vormen voor goten, voet- en rijwegen vervaardigd; zij dienen voor bevloering van wacht- en badkamers, trappen en ziekenzalen. Daar deze steenen, overeenkomstig de eigenschappen van het glas, door chemicaliën niet gemakkelijk worden aangetast, zijn ze aanbevelenswaardig voor fabrieken en laboratoria, waar zuren worden verwerkt en geen vocht doorlatende, voor kelders en vochtige ruimten. Voor vestibulen, trappenhuizen, enz. kunnen, naar willekeurige ontwerpen, aan de producten allerlei artistieke vormen en kleurschakeeringen worden gegeven. De fabrikanten wijzen er op, dat de steen, alhoewel hooger in prijs dan de gewone, tengevolge van zijne grootere duurzaamheid, toch goedkooper in het gebruik is.

Van particuliere zijden worden eenige nadeelen vermeld. Zoo bericht een spoorwegbeambte, dat bij de Parijsche Metropolitain Spoorweg, Garcheysteen voor trottoirs, trappen en muurbekleedingen werd toegepast. „Ten gevolge van de buitengewone hardheid zijn zij moeilijk te bekappen en 't is niet gemakkelijk ze op te nemen of reparaties daaraan te verrichten. Gladde, vlakke steenen zijn glibberig, maar die met een ruw bovenvlak leveren goede uitkomsten op. De tegels voor trappenbekleeding worden echter spoedig glad en geven bij regen dan aanleiding tot uitglijden".

In verscheidene groote Fransche steden werden, bij wijze van proef, verschillende straten met deze steensoort geplaveid. De chef voor de afdeeling Wegenbouw te Parijs schrijft: „De Société la Pierre de Verre Garchey had vergunning, als proef, de straten Trouchet en Crimée met hare uit glas vervaardigde steenen te plaveien. Het onderbed bestaat uit een betonlaag van ca. 15 cM. dikte. De steenen zijn 200×95×45 mM. Zij werden direct op de betonbedding in rechthoekige van den trottoirband uitgaande rijen gelegd: de onderlinge verwijdering werd door een richtmaatje geregeld. Als gietmortel werd Portland-cement en zand gebezigd. Vier dagen na voltooing van het werk, werden de straten voor het verkeer geopend.

Tot heden heeft de bestrating wel geen slechte resultaten opgeleverd, toch schijnt zij niet zoo bestendig als die uit natuursteen te zijn. Langs de spoorstaven der trams vertoont zich afslijting. Het in stand houden der straten is eenigszins kostbaar. De steenen zijn te zwak. Zij breken des te gemakkelijker, wijl zij ongeacht hunne broosheid direct op het betonbed en niet op een veerkrachtigen of lossen onderlaag zijn gelegd. Waarschijnlijk zouden zij, evenals de natuursteen op een zandlaag van 10 cM. liggende, betere resultaten hebben aan te wijzen.

De stad Parijs is voorloopig niet voornemens de natuursteen door dit kunstproduct te vervangen en zal er vooreerst niet toe overgaan, tenzij afdoende bewezen is, dat hiermede een grootere besparing wordt verkregen. De toestand der straten is echter niet van dien aard, dat het plaveisel opgenomen behoeft te worden. Bij dergelijke proeven moet men intusschen de gebruikelijke drie jaren afwachten om het eindresultaat met zekerheid te kunnen vaststellen".

Andere vakkundigen oordeelen intusschen veel gunstiger.

J. L. T.

(Slot volgt).

Het Loodwitgevaar.

In Februari j.l. is eindelijk bij den Franschen Senaat ingekomen een lijvig rapport van het lid Alcide Treille, die nagenoeg twee jaren heeft noodig gehad, om vast te stellen dat loodbevattende materialen niet schadelijk waren voor de gezondheid, het „integendeel" ontbrak er nog maar aan.

Het onderzoek van den rapporteur heeft zich uitgestrekt over 1394 huizen; 5774 werklieden en 933 aannemers hebben er aan deel genomen en, om de woorden van het rapport zelf te gebruiken, het strekt om in het algemeen aan te toonen „de onjuistheid van de voorstellingen betreffende de voorgewende verwoestingen, door het loodwit veroorzaakt".

Zestien maanden zijn dus noodig geweest, om tot deze vreemdsoortige conceptie te komen, dat de loodzouten, die door alle porieën van de huid dringen, ingeademd worden of in uiterst fijn verdeelden toestand in het voedsel geraken, slechts een betrekkelijk gevaar opleverden; zestien maanden zijn noodig geweest om te beweren dat loodkoliek, algeheele of plaatselijke verlamming, storing in de spierbeweging en misvorming der spieren, slechts zeer zeldzame ongevallen waren, waaraan men slechts een zeer betrekkelijke aandacht behoefde te wijden. De conclusie van het rapport zou vrij geruststellend zijn wanneer men geen reden had te gelooven, dat het onderzoek geschied is op een wijze waarbij een zekere partijdigheid niet geheel was uitgesloten en wij geven haar hieronder weer, iedereen vrijlatende er geloof aan te hechten en er bij te denken wat zijn verstand en zijn ondervinding hem ingeeft:

„Op 174 oude schilders, om verschillende redenen verpleegden in gestichten voor oude lieden in Frankrijk, vertoonden in 1904 slechts 27 kwalen, die geacht konden worden uit hun beroep te zijn voortgekomen".

„Veronderstellende zelfs, dat men aan dit cijfer nog het dubbele moet toevoegen voor de zieke schilders, die mogelijk niet in de gestichten zijn opgenomen, dan zijn wij nog ver van de duizenden slachtoffers van het loodwit, waarvan de tot heden gangbare voorstellingen spraken".

„Wij hebben bovendien ook geen bevestiging gevonden van een buitengewone sterfte bij de schilders, toe te schrijven aan de uitoefening van het ambacht".

„Aannemende dat met de menie of andere lood bevattende materialen bij het schilderwerk gebruikt geen rekening behoeft te worden gehouden, evenmin als met het alcoholisme, zoo zou de sterfte door loodverven voor schilders in het bouwvak, jaarlijks in de hospitalen, ruim berekend zijn met een tiental sterfgevallen ongeveer voor geheel „Frankrijk dus 1 sterfgeval op 7 of 8000 schilders".

Naar aanleiding van het hier voorafgaande, dat wij aan een Fransch vakblad ontleenen, merkt de heer Clemenceau in een ander blad op, dat zijn collega Treille studeerde, onderzocht, ondervroeg, confronteerde, vergeleek en ten slotte alle verzekeringen der geleerden tegensprak, dat hij al zijn krachten inspande, om twijfel te zaaien aangaande authentiek aangetoonde feiten en zonder zoover te gaan, het gebruik van lood voor de gezondheid aan te bevelen, zooals hij het gedaan had met de absinth, zich beijverde om aan te toonen, dat al de ongelukkige slachtoffers van het loodwit, aan alle denkbare ziekten leden behalve aan loodvergiftiging. En het merkwaardigste van het geval is wel, dat dit ontzagwekkend stuk werk van 934 bladzijden zoowel door de fabrikanten als door de werklieden met ingenomenheid is begroet.

De eersten zijn tevreden, omdat zij eindelijk een verdediger hebben gevonden, de laatsten omdat zij verwachten, dat dit vreemdsoortig rapport gemakkelijk met één slag te niet gedaan zal kunnen worden en dus eindelijk in plaats van dit negatieve resultaat een positief zal treden, dat aan hunne gegronde klachten en bezwaren tegemoet komt.

Alleen is het jammer, dat aan dit rapport zooveel arbeid en tijd verknoeid zijn, die beter besteed hadden kunnen worden, doch tot zulke dingen voert de politiek.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de 3 April gehouden vergadering der vereeniging Bouwkunst en Vriendschap hield de heer Corns. Immig Jr. een voordracht over „verschillende repro„ductie methoden voornamelijk van bouw- en werk„tuigkundige teekeningen".

Wanneer ik hier, zoo zeide spreker, zal behandelen de verschillende wijzen waarop teekeningen gereproduceerd kunnen worden dan is mijn oog voornamelijk gericht op de methoden van de lateren tijd waarbij partij wordt getrokken van de fotochemigrafische eigenschappen van verschillende zouten, omdat deze methoden het zijn die eene snelle, en goedkoope, vermenigvuldiging van teekeningen zooals die in het bouwvak en de machine-industrie gebruikt worden, mogelijk maken. De behandeling van koper- en staalgravure en van den houtsnede en etsdruk ligt daardoor dus buiten mijn bestek, al zijn deze op zich zelve beschouwd niet minder belangrijk te achten. De geschiedenis der fotochemigrafische reproductiewijze is uiteraard niet lang. Eerst in de zestiende eeuw toch schijnt Fabricius de aandacht gevestigd te hebben op de eigenschap van het hoornerts, (chloorzilver) dat zich in het licht zwart kleurde en in 1777 werd door Scheele die kleurverandering aan eene gedaanteverwisseling van het chloorzilver onder den invloed van het licht toegeschreven; doch eerst in de 19de eeuw werd van die eigenschap van dit zout en van inmiddels gevonden andere zouten, die de zelfde eigenschap hadden, gebruik gemaakt voor het reproduceeren van teekeningen enz. De eerste stappen daartoe werden in 1802 gedaan door Wedgwood die door een toeval op de gedachte daarvan kwam. Hij vond namelijk eens een sleutel op een vel papier in het zonlicht liggende, en toen hij den sleutel verwijderde zag hij het beeld ervan op het papier. Het zonlicht had dus het papier, voor zoover het niet door den sleutel bedekt was, verkleurd. Het was hem echter niet mogelijk dezen afdruk op het papier te fixeeren, en binnen kort was hij dan ook verdwenen.

Niettemin was zijn aandacht op het feit gevestigd en hij nam verschillende proeven om te trachten blijvende afdrukken te verkrijgen, o. a. door

het bestrijken van papier met salpeterzuur zilver (helschen steen), doch het fixeeren van den afdruk voorgoed bleef nog onmogelijk. In 1819 vond echter Sir John Herschel dat onderzwaveligzure natron het middel was om het op het, met dit zilverzout geprepareerde papier verkregen beeld vast te leggen, echter ook nog slechts voor beperkten tijd. Eerst omstreeks 1840 gelukte het aan Fox Talbot om met behulp van, met chloorzilverzout geprepareerd papier, afdrukken te verkrijgen, die voorgoed te fixeeren waren en daarmede was de grondslag voor den lichtdruk gelegd. Hetzelfde principe geldt heden nog, doch behalve het dure chloorzilver, worden een aantal andere zouten, voornamelijk ijzerzouten, voor de bereiding van lichtgevoelige papieren gebezigd en daardoor is het aanzijn gegeven aan een aantal verschillende procédé's, die elk hun bijzondere verdienste voor bijzondere gevallen bezitten.

Om echter een behoorlijken afdruk op lichtgevoelig papier te verkrijgen is het noodig eene op goed doorschijnend papier vervaardigde teekening te hebben, opdat het licht, 'ter plaatse waar de lijnen der teekening zich niet bevinden, zoo min mogelijk belet wordt het zout op het geprepareerde papier, dat onder de teekening ligt, te ontleden. En het spreekt dus vanzelf, dat bij de ontwikkeling van het lichtdrukken, vanzelve de vraag naar een goed calqueerpapier of calqueerlinnen op den voorgrond trad. Het oorspronkelijk daarvoor gebruikte dunne perkamentpapier was niet doorschijnend genoeg en had nog andere gebreken, o. a. een groote broosheid. Om hieraan tegemoet te komen werd dun papier met zekere olie gedrenkt en met benzine gedroogd, waardoor het zeer transparant en veel taaier dan perkamentpapier werd. Spreker heeft nu een door proeven toegelicht overzicht van de verschillende procédé's, waarbij witte lijnen op blauwen grond en omgekeerd, zwarte lijnen op witten grond worden verkregen, en zet de voor- en nadeelen dier procédés uiteen.

Waar men echter bij het maken van vele afdrukken van eenzelfde teekening veel tijd noodig had en zeer afhankelijk was van het zonlicht en overigens het altijd nog kostbare electrische licht het eenige is dat het zonlicht bij het lichtdrukken kan vervangen, trachtte men den persdruk aan den lichtdruk te verbinden, waarbij als beginsel geldt om langs foto-chemischen weg de teekening op een steen of metaalplaat te fixeeren zoodanig, dat deze met drukinkt kan worden ingevuld en afgedrukt. Als zoodanig behandelt spreker, na de eigenaardige eigenschappen van den lithografischen steen gerelevéerd te hebben, de photolithografie, waarbij, langs fotografischen weg, de teekening, 't zij op dezelfde grootte of verkleind, op den daartoe geprepareerden steen wordt gebracht die daarna tot het afdrukken der teekeningen wordt gebezigd. Ook de autografie, waarbij op zoogenaamd pelurepapier met autographische inkt een teekening moet worden gemaakt die, op den steen overgebracht zijnde, eveneens het maken van afdrukken toelaat, wordt toegelicht. De photo-lithografische reproductie heeft echter het bezwaar dat de afmetingen der teekeningen beperkt worden door de grootte der glasplaten waarop de negatieven gemaakt moeten worden, zoodat grootere teekeningen veelal in tweeën op den steen gebracht moeten worden en de aanhechting der deelen niet altijd geheel onzichtbaar is, terwijl bij autografische reproductie bij mislukking van den druk de pelureteekening verloren is en men dan dus van voren af aan moet beginnen.

Om die reden heeft men er naar gestreefd, de teekening op steen of zinkplaat te fixeeren op de wijze, zooals zulks bij het gewone lichtdrukken geschiedt, dus met behulp van een calque van de te reproduceeren teekening of als deze op daartoe geschikt, papier vervaardigd is, van die teekening zelve. En het is inderdaad gelukt dit te bereiken. Spreker toont een reeks van proeven met behulp van een zoodanig procédé, dat hij immigraphie heeft gedoopt, verkregen, die bewijzen dat hierin al het wenschelijke, n.l. vlugge reproductie, onafhankelijkheid van het zonlicht, en absolute onverwoestbaarheid van den afdruk bij het gebruik van goed papier belichaamd is. Na nog eenigen tijd te hebben stilgestaan bij de chromolithografie, den drie-, vier-, vijf- en zeven-kleurendruk en de wijze van bewerking daarvan in 't kort te hebben verklaard, eindigt spreker zijne door vele welgeslaagde proeven toegelichte voordracht.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG,

uitgeschreven door het Hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid.

Programma.

De prijsvraag zal bestaan in het maken van een plan voor eene boerenarbeidersbehuizing met één woning.

De behuizing zal bevatten eene woonkamer met minstens een bed en eene kast; eene slaapkamer met twee slaapplaatsen en 2 kasten; een gang of portaal; een keldertje met voldoende ruimte voor zuivel- en mondbehoeften; een waschhuis met eene stookplaats voor den kook- of waschpot - onder het waschhuis een regenbak voor minstens 2000 liter; verder eene schuurruimte waarin een privé, eene bergplaats voor turf en gereedschappen en, zoo noodig, voor hooi en stroo.

Voor het stallen van koeien en het hokken van varkens, geiten enz. moet het plan tweeledig worden opgemaakt en de kosten dienovereenkomstig worden berekend, t.w.:

1o. de stallen en hokken worden met het woonhuis onder één dak aangebracht, en

2o. voor de stallen en hokken wordt een afzonderlijk schuurtje gebouwd.

Bedoeld wordt een stal voor 2 koeien, een varkenshok en een stal of hok voor een of meer geiten.

Gewenscht is een doelmatige vergaarbak voor faecaliën en mest.

Voor ieder plan wordt een plattegrond verlangd met de in de ruimten ingeschreven bestemming, opstanden van de verschillende gevels en een lengte- en breedte-doorsnede, alles op een schaal van 1 à 100.

Alle teekeningen moeten in zwarte inktlijnen worden uitgevoerd, zonder dat daarop schaduwen door lijnen of waterverf zijn aangebracht. Kleuren mogen op de teekeningen niet voorkomen.

Het ontwerp moet vergezeld gaan van een duidelijke omschrijving en deze voornamelijk aangeven: het te gebruiken materiaal en de bedoelde afmetingen.

Verder eene gespecificeerde begrooting.

Met het oog op den algemeenen financiëelen toestand der arbeiders, zullen de kosten eener behuizing als bovengenoemd, niet meer dan plus minus f 1000 mogen bedragen.

Verondersteld wordt dat het bouwterrein even hoog als de straat en minstens 80 c.M. boven den hoogsten waterstand is.

Voor de bekroonde ontwerpen worden uitgeloofd: een eerste prijs van 75 gulden, een tweede prijs van 25 gulden, benevens één of meer getuigschriften een en ander naar het oordeel der jury.

Algemeene bepalingen.

Art. 1. De ontwerpen moeten vóór of op 1 Juli 1906 franco worden ingezonden bij den Secretaris der Maatschappij, den heer H. D. Ebbens te Nieuw-Beerta.

Art. 2. De stukken moeten gemerkt zijn met een motto of een herkenningsteeken en vergezeld gaan:

a. van een goed gezegeld couvert, bevattende naam en woonplaats van den vervaardiger en waarop het motto of herkenningsteeken, overeenkomende met dat op de teekening, is aangebracht;

b. van een open brief, waarin een correspondentieadres.

Art. 3. Het schrift op de teekening en van andere stukken moet van een andere hand zijn dan die van den inzender.

Art. 4. De ontwerper mag zijn naam niet bekend maken, vóór de jury uitspraak heeft gedaan.

Art. 5. Ontwerpen, waarbij de bepalingen van artt. 3 en 4 niet behoorlijk zijn nageleefd, blijven buiten mededinging.

Art. 6. De ingezonden ontwerpen worden beoordeeld door een jury, bestaande uit drie personen en wel uit een bouwkundige, een landbouwer en een veldarbeider.

Art. 7. Op voordracht van de jury kan het Hoofdbestuur de gespecificeerde prijzen op andere wijze verdeelen.

Art. 8. De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom der Maatschappij.

Het Hoofdbestuur behoudt zich het recht voor, na de uitspraak der jury, alle ontwerpen ten toon te stellen op door het Hoofdbestuur te bepalen tijd en plaats.

Art. 9. De uitslag der beoordeeling zal terstond na de uitspraak der Jury worden bekend gemaakt.

Art. 10. De niet bekroonde ontwerpen kunnen worden afgehaald bij den secretaris der Maatschappij op vertoon van het in art. 2 genoemde motto of herkenningsteeken of worden, desverlangd, franco teruggezonden.

Art. 11. Alleen deswaardige ontwerpen komen voor bekroning in aanmerking.

Het Hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid:

J. Bs. WESTERDIJK, *Voorzitter.*
H. D. EBBENS, *Secretaris.*

Van de Société de Breedene-sur-Mer te Brussel ontvingen wij een brochure, betreffende een door deze maatschappij uitgeschreven concours voor de stichting van gebouwen op hare terreinen nabij Ostende.

In ons volgend nummer zullen wij hieromtrent eenige bijzonderheden mededeelen.

Boekbeschouwing

Bij de firma De Wed. *J. Ahrend en Zoon* te Amsterdam is verschenen het derde deeltje van *Statica* naar het Duitsch van *Karl Zillich* bewerkt door *O. L. Veenstra Nzn.*, een werkje reeds vroeger door ons besproken. Dit derde deeltje behandelt „grootere constructies" en wel de onderwerpen: vrijdragende daken, samengestelde vastheid, gewelven, wrijving, waterdruk, gronddruk, en schoorsteenen. Dit deeltje sluit het werkje af en is ten deele te beschouwen als een uitbreiding van het in de vorige deeltjes behandelde. De toepassing der graphische methode is ook hier doorgevoerd. In Duitschland heeft de oorspronkelijke uitgave opgang gemaakt door de eenvoudige en duidelijke wijze van behandeling, terwijl toch alles, wat voor den practischen bouwkundige van belang is, er een plaats in heeft gevonden. Zoowel als handleiding bij het onderwijs als voor eigen studie komt het werkje ons geschikt voor en het succes der uitgave behoeft niet te worden betwijfeld.

In de derde aflevering van Ed. Cuypers maandschrift, *Het Huis*, vervolgt de heer A. Pit zijn artikel over Middeneeuwsch Aardewerk, en bespreekt Dr. W. Vogelsang Schrijftafel-stillevens, daarmede bedoelende de groepen van voorwerpen, die men op schrijftafels aantreft en nagaande, aan de hand van oude afbeeldingen en bewaard gebleven oudheden, hoe die voorwerpen er in vroeger tijden uitzagen. Overigens is deze aflevering in hoofdzaak gewijd aan interieurs van een huis aan de Korte Vijverberg te 's-Gravenhage. Het trappenhuis maakt een somberen indruk. Voor zoover zij niet naar photo's gereproduceerd zijn, zijn de interieurs met een zeer vaardige hand geteekend.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De heer J. M. K. Pennink, directeur der gemeente-waterleiding te Amsterdam, is door de Roemeensche regeering uitgenoodigd, de sinds eenigen tijd hangende kwesties betreffende de watervoorziening van Craïova, in Roemenië, tot een oplossing te brengen.

Te Zürich hield de architect H. P. Berlage onlangs twee voordrachten, de eerste over oude bouwkunst, de tweede over de ontwikkeling der moderne architectuur.

BINNENLAND.

LEEUWARDEN. De leden der vereeniging „De Ambachtsschool" alhier hielden onlangs hun 25ste jaarlijksche algemeene vergadering en herdachten daarbij het 25-jarig bestaan der school. Van de gebouwen wapperde de Nederlandsche vlag, terwijl de vergaderzaal smaakvol was versierd.

Na de behandeling van eenige huishoudelijke zaken werden tot leden van het bestuur herbenoemd de heeren J. Bubberman en dr. J. A. Römer en in de plaats van wijlen den heer J. Troelstra benoemd de heer dr. K. B. van Wulfften Palthe.

Vervolgens hield de voorzitter der vereeniging, mr. I. Wolff, tot de leden, leeraren, leerlingen en oud-leerlingen een rede, waarbij hij een terugblik wierp op de school en op het groote nut wees door die inrichting van vakonderwijs tot stand gebracht.

Daarna werd met een toespraak aan 47 leerlingen, die den driejarigen cursus met goeden uitslag hadden gevolgd, het diploma uitgereikt.

VELSEN. Het plan bestond hier een nieuw Raadhuis te bouwen, doch hoe hoog noodig dit ook is, werd daarvan

afgezien om de kosten, f 60.000. Nu ligt het in het voornemen het oude Raadhuis uit te breiden door bijbouw van een Raadszaal en een brandvrij archiefvertrek. De oude Raadszaal wordt dan secretarie en de oude secretarie wordt ingericht voor den burgemeester en den secretaris.

's-GRAVENHAGE. De Hollandsche Revue van April geeft het eerste gedeelte van een karakterschets van P. H. Eykman, arts, waarbij de voorgeschiedenis van het Vredespaleis. Als boek van de maand: „Tuinsteden", door J. Bruinwold Riedel.

— De gemeenteraad van Monster besloot een geldleening van 38 mille aan te gaan, waarvan f 28.000 bestemd zijn voor het herstel van den afgebranden toren.

GOES. Aan de ambachtsschool alhier doet zich het geval voor, dat zich voor de afdeeling timmeren zooveel leerlingen, velen van buiten de stad, hebben aangemeld, dat niet allen kunnen worden geplaatst. Men zal zich nu moeten bepalen tot het aannemen van de leerlingen uit de gemeenten, die zich op het vroeger daartoe tot haar gericht verzoek, bereid verklaard hebben, de school met een jaarlijksche subsidie te steunen.

AMSTERDAM. Verleden week Zaterdag hield de Zuiderzee-Vereeniging, onder leiding van den heer W. F. Leemans, hier ter stede haar jaarvergadering.

De voorzitter deelde mede, dat mr. G. Vissering als bestuurslid aftrad door zijn benoeming tot president van de Javasche Bank. Spreker bracht hem dank voor zijn bemoeiingen voor de vereeniging.

Tot bestuursleden werden benoemd de heeren dr. Dekhuijzen, A. Draisma de Vries, mr. H. L. Drucker, jhr. mr. W. C. G. van Eijsinga, mr. H. H. Muller, F. B. Löhnis, mr. C. J. Pekelharing, L. F. van Niftrik, mr. N. G. Pierson, K. Pringle, het hoofdbestuur van „Schuttevaer", Th. van Welderen baron Rengers, J. W. IJzerman en het bestuur van het „Koninklijk Instituut van Ingenieurs".

De voorzitter deelde mede, dat het groote werk van dr. Dekhuijzen over het Zuiderzee-onderzoek in het einde van 1906 of begin van 1907 in het licht verschijnen zal en stelde voor, daarvoor een subsidie beschikbaar te stellen geëvenredigd aan den kostenden prijs der uitgaaf. Conform werd besloten.

De voorzitter deelde nog mede, dat als laatste werk der „Zuiderzee-vereeniging" een onderzoek zal worden ingesteld naar de kosten der drooglegging van 4 groote eventueel droog te leggen polders, om te kunnen aantoonen, dat die kosten zullen gedekt worden door den verkoop van grond.

Na goedkeuring van de rekening en verantwoording, begrooting voor 1906 en de voorgestelde statuten-wijziging, werd de vergadering gesloten.

In de daarna gehouden vergadering van het dagelijksch bestuur werden gekozen de heeren C. Lely, oud-minister en mr. D. J. Pekelharing. Laatstgenoemde werd benoemd tot secretaris.

— Op verzoek van het „Handelsblad" bracht een twaalftal architecten een bezoek aan de Beurs, ten einde een advies „op eigen aanschouwing gebaseerd" uit te brengen. Tegenwoordig waren de volgende architecten, de heeren A. D. N. van Gendt, L. K. E. van Hylckema Vlieg, A. J. Joling, F. Kuipers, J. H. W. Leliman Jr., J. van Looy, P. H. van Niftrik, Jan Stuyt, H. Walenkamp en A. W. Weissman; ook de hoofdopzichter der Beurs, C. A. Walter, maakte den tocht mede.

De architecten hebben het gebouw van boven tot onder doorwandeld en konden zich van den toestand er van op de hoogte stellen. Outgravingen e. d. hadden niet plaats, zoodat in zekeren zin de indruk, dien men ontving, gegrond werd op het uiterlijk aanschouwen van muren, pilaren enz.

Het rapport, door hen uit te brengen, zal dus natuurlijk in hoofdzaak beschouwingen bevatten over de scheuren het afwijken der muren hier en daar enz.

Algemeen waren de heeren dan ook wel van meening, dat een grondig onderzoek eerst door de te benoemen commissie zal kunnen geschieden, waar deze over alle gegevens, ook wat den ondergrondschen bouw en de fundeering betreft, zal te beschikken hebben.

Ook bleek nog dat eenigen der scheuren niet tot in de fundamenten doorloopen.

Vrij algemeen was men echter van oordeel, dat geen direct gevaar dreigt, in dien zin dat de beurs onmiddelijk zou kunnen instorten; daarentegen bestaat er wel gevaar voor het vallen van stukken steen, kalk, glas e. d. en om dàt te voorkomen zijn dan ook stutten, zooals hier en daar reeds aangebracht, zeer noodzakelijk.

Die voorzorgsmaatregelen worden tevens vereischt ter voorkoming van een paniek, die een vallende steen of iets dergelijks zou dunnen veroorzaken.

Intusschen is men met stutten voortgegaan en is thans ook onder de boog in den uitersten rechterhoek van de groote Koopmans-, bij den doorgang naar de Effectenbeurs, een houten stutsel aangebracht.

De belangstelling in den toestand der beurs heeft zich uitgebreid tot de echtgenooten der beursbezoekers; verscheidene dames kwamen aan de zijde van hun beurs bezoekende echtgenooten het gebouw bekijken.

NIJMEGEN. Een zeldzaam voorwerp van Romeinschen oorsprong werd dezer dagen hier in den omtrek opgegraven: een in barnsteen gesneden balsempotje, versierd met oploopend bladwerk en barnsteenen dekseltje. Daar barnsteen voorheen, zoo goed als heden, als een artikel van weelde beschouwd werd, is dit een van de merkwaardigste vondsten hier nog gedaan.

Spaanders.

Als het kalf verdronken is, dempt men de put.

Nu Zeeland weder eens duchtig door de waterwolf geteisterd is zal de Koningin er haren Dijkmeester heenzenden.

Onze Commissie voor de Inventarisatie der Nederlandsche monumenten mag van geluk spreken, dat zij niet in Frankrijk behoeft te werken. Daar werden toch in een der zuidelijke departementen de heeren, belast met de inventarisatie der kerkelijke goederen opgewacht met twee heren, die men dreigde op hen los te laten, een origineele en schilderachtige methode van protest. Hier te lande zal het hoogstens zoover komen, dat een weerspannig kerkvoogd, vergezeld van zijn bulhond, zal trachten de ongewenschte bezoekers af te schrikken.

Personalia.

— De heer D. Boonstra te Leeuwarden, is benoemd tot buitengewoon opzichter bij de vernieuwing van de Wellebrug.

— De heer P. Brittijn, directeur van de Ambachtsschool te Middelharnis, heeft bedankt voor zijne benoeming als zoodanig te Oud-Beierland.

— Benoemd werd tot directeur der Stadsreiniging te Amsterdam A. de Groot, werktuigkundig ingenieur aan de Nederlandsche Fabriek van Werktuigen en Spoorwegmaterieel.

— De Hoogleeraar in de burgerlijke bouwkunde aan de Technische Hoogeschool, Prof. G. J. Morre, zal, om gezondheidsredenen, tegen einde April ontslag vragen.

— B. en W. van Leiden hebben voor de benoeming van een ingenieur bij de gemeentewerken op de voordracht geplaatst de heeren: I. Hengeveld, tijdelijk adj.-ingenieur van den Waterstaat, G. Van der Koogh, ingenieur bij het technisch bureau van Hasselt en de Koning, te Nijmegen, en J. B. Onderwater, laatstelijk ingenieur bij den aanleg van het electrische trammet te Rotterdam.

— Bij de voorbereiding en uitvoering der rioolwerken te Nijmegen zijn door B. en W. in tijdelijken dienst aangesteld als ingenieur de heer J. E. de Meyier c.i. en als teekenaar de heer E. J. Wind.

Beleefd verzoeken wij onze abonné's, de eerstdaags aan te bieden Aprilquitanties, zoo mogelijk bij eerste, of althans bij tweede aanbieding te willen voldoen. Onnoodige onkosten en onnoodige moeite voor de postbeambten worden daardoor voorkomen.

DE ADMINISTRATIE.

Vacante Betrekkingen.

— Aankomend Teekenaar aan een Electrotechnisch Bureau, niet ouder dan 18 jaar. Brieven onder No. 1530, aan het bureau van de Haagsche Courant. (1)

— Technoloog in een technisch bedrijf tevens om clientèle te bezoeken. Adres onder No. 11206, aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Bouwkundige tusschen 23 en 30 jaar, P. G., als vertegenwoordiger voor een Houtzaak. Brieven. lett. Z L 1299, a. h. Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (1)

— Bouwkundig Opzichter te Amsterdam, sal. f 100 p. m. en een Teekenaar voor het bureau, sal. naar bekwaamh. Br. lett. W D 883, N. v. d. D. (1)

— Bouwkundig Teekenaar. Brieven letters A.S.K. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Bouwkundig Volontair. Op een Ingenieurs-Bureau. Gelegenheid tot het zich bekwamen in ijzer- en betonijzerconstructies. Br. O IJ 343, N. v/d D. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46. Utrecht.

21 Bouwk. Opz.-teek.,	20—44 j.,	f 50—	f 100	's maands.
4 Bouwk. Opz.-Uitv.,	27—45 j.,	f 75—	f 90	's maands.
7 Werktuigk. Teek.,	19—28 j.,	f 45	f 90	's maands.
2 Werktuigk. Techn.	25—29 j.,	f —	f 90	's maands.
5 Electrotechniker.	21—43 j.,	f 40—	f 100	's maands.
3 Scheepsteekenaars	19—28 j.,	f 45—	f 90	's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

DINSDAG 17 April.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz. Sp. Mij. in het Centraal station: het vergrooten van het bagagelokaal in het hoofdgebouw op het station Bloemendaal, begr. f 3000. Bestek verkrijgbaar aan het Administratie-gebouw, Droogbak. Aanwijzing als in het bestek vermeld.

Groningen, ten 12 ure, door het Prov. best.: het maken van werken tot voorziening van Eemskanaalboorden, begr. f 4800; bestek met teekening ter inzage in de provinciehuizen van Groningen en Friesland en de gemeentehuizen te Groningen, Appingedam, Winschoten, Oude Pekela, Delfzijl, Sappemeer, Winsum, Leens, Eenrum, Uithuizen, Uithuizermeeden, Bedum, Zuidhorn, Beerta, Veendam, Noorddijk, Hoogkerk, Ezinge, Grijpskerk, Ulrum, Slochteren, Scheemda, Stedum, Middelstum en Finsterwolde en verkrijgbaar ter prof. griffie; informatiën bij den hoofd-ing. J. M. W. van Elzelingen, den ingenieur J. de Jong en den opz. A. Best, allen te Groningen; aanw. gehouden.

WOENSDAG 18 April.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. v. W., H. en N. aan het gebouw van het prov. best.: het verbouwen van 't post- en telegraafgebouw te Edam en het onderhoud van dat gebouw tot 1 April 1909; bestek ter lezing aan het gebouw van het hoofdbestuur, aan het bureel van den rijksbouwmeester in het 1e district, aan het post- en telegraafkantoor te Edam, aan het bureel van het Prov. best. van Noord-Holland en te bekomen bij Gebr. van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inl. door voorn. rijksbouwmeester en door den opz. G. J. Veldkamp te Amsterdam; aanw. gehouden.

Enkhuizen, ten 7 ure, door het bestuur der stichting Volkshuisvesting: het bouwen van 10 arbeiderswoningen aan de Ossenmannetjes aldaar. Bestek en teekeningen verkrijgbaar ten kantore van J. C. de Groot S. v. L. Park No. 1, waar dagelijks tusschen 10 en 12 uur inlichtingen te verkrijgen zijn.

Heerlen, ten 3 ure, door het Min. van Landbouw, Nijverheid en Handel in het hoofdbureel van de Staatsmijnen in Limburg te Heerlen: het maken van een blok van 10 arbeiderswoningen te Bautsch, gem. Heerlen. Het bestek met de 2 teekeningen ligt van Woensdag 4 April 1906 ter inzage op voornoemd hoofdbureel en aldaar verkrijgbaar. Aanwijzing na aanvraag.

's-Hertogenbosch, ten 12 ure, door den ing. J. Dony in hotel du Commerce: het maken eener uitbreiding aan het kasteel te Gemert; aanw. gehouden; bestek en teekening verkrijgbaar op het bur. van den ingenieur.

Ossendrecht, ten 1.30 ure, door den arch. Q. J. Horsten Pzn. te Bergen op Zoom in het Schuttershof: het bouwen v3n een woonhuis aan de Torenstraat te Ossendrecht voor den hepr P. J. J. Loonen; bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch.: aanw. gehouden.

Voorst, ten 11 ure, door het gemeentebest.: 1. de verbouwing der school te Terwolde; 2. de levering van schoolmeubelen; 3. de levering van 6000 eenigszins getrokken straatklinkers. Bestek met teekening op het Raadhuis ter inzage en sub. 1 en 2 aldaar te bekomen. Aanwijzing gehouden.

Zeist, door de kerkeraad der Ned. Herv. gemeente onder aannemers der Ned. Herv. Gem. te Zeist: het bouwen van een schoolgebouw en onderwijzerswoning aan de weeshuislaan; bestek met 5 teekeningen verkrijgbaar aan het Prot. weeshuis ald.

DONDERDAG 19 April.

Haarlem, ten 11 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het gebouw van het prov. best.: de verbetering van de strandhoofden IVn en Vn benoorden de Pettemer zeewering, begr. f 11000; bestek no. 84 ligt ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij Gebr. van Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Kemper te Haarlem, den ing. Rooseboom te Alkmaar en den opz. de Vries te Petten; de nota van inl. op 19 en 20 April ter inzage bij gen. opz.

Heeten, ten 10.30 ure, door den arch. M. van Harte te Deventer voor rekening van het Groote en Voorster gasthuis: het bouwen van een schuur op Aarnink te Heeten; bestek en teekening ter inzage in gen. koffiehuis; aanw. gehouden.

Marssum, door den heer jhr. B. Ph. S. A. Storm van Gravesande te Meppel: het veranderen van de koestallen met annexe werken en het versterken van de kap van de huizinge bewoond door W. S. Veeman; bestek en teekening verkrijgbaar bij de arch. A. Kooistra te Gorred-a; aanw. 17 April ten 10 ure, bilj. inzenden bij S. W. Vreeman.

Zierikzee, ten 12 ure, door het bestuur van het waterschap Schouwen: de levering van Portlandcement 270.000 K.G. telkens in hoeveelheden van pl.m. 5000 K.G. aan de materialenloodsen, als: aan den Zuidhoek 150000 kg., aan den Borrendamme 5000 kg., aan den Schelphoek 4000 kg., aan het Noorderstrand 30000 kg.: inl. bij den ing. van het waterstraat.

VRIJDAG 20 April.

Almelo, ten 3 ure, door de directie der katoenmaatschappij voorh. Gebr. Scholten en Co. in het hotel de Prins: 1. het vergrooten der weverij; 2. het vergrooten der boomerij, spoelerij, scheerderij, sterkerij, enz.; 3. het verbouwen van een pakhuis; 4. het bouwen van een portiershuis; bestek met teekeningen verkrijgbaar ten kantore der Mij. en bij den arch. G. Beltman; aanw. 19 April ten 10 ure.

Loosduinen, ten 2 ure, door de dir. der Westlandsche Stroomtramweg in het administratie-gebouw: bestek no. 9a.: het maken van den tramweg Naaldwijk—Maaslandsche dam; bestek verkrijgbaar aan het Bureau van den Hoofd-Ingenieur D. P. van Ameijden van Duijm, Sweelinckplein No. 47 te 's-Gravenhage, alwaar op Maandag, Dinsdag, Donderdag en Vrijdag van 10—12 ure v.m. inlichtingen worden gegeven.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER. AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150–151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

Hsten Jaargang. ZATERDAG 21 APRIL 1906. No. 16.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

DE AMSTERDAMSCHE BEURS.

De beschouwingen, die wij in verband met de scheuren der Amsterdamsche Beurs over „bouwkundige zeden" ten beste gaven hebben niet aller instemming gevonden. Het „Amsterdamsch Handelsblad" verklaarde zelfs het er volkomen oneens mede te zijn.

Men moet het ons ten goede houden, wanneer wij niet iedereen tevreden kunnen stellen. Maar wij begrijpen niet, wat men op ons artikel tegen heeft.

Is er soms iemand, die de wijze, waarop de heer Laarman de zaak aan het rollen bracht, goedkeurt? Dat hij dan de redenen van die goedkeuring tegenover onze afkeuring stelle!

Wij blijven de wijze, waarop de heer Laarman schreef, betreuren. Toch dient er aan herinnerd, dat deze architect op blz. 141, jaargang 1898 van ons blad, de scheuren voorspeld heeft „met het oog op den door en door rotten, aangeplempten bodem van het verknoeide Damrak".

Die voorspelling is toen niet geacht. Maar nu staat vast, dat de heer Laarman juist heeft gezien.

En dan mogen wij ook er op wijzen, dat op blz. 91 van dienzelfden jaargang staat: „Mocht de voltooide Beurs ergernis geven, dan zal niemand de verantwoordelijkheid willen dragen". Ook dit is uitgekomen. En ten slotte worde nog vermeld, wat op blz. 145 van bedoelden jaargang staat: „Wanneer de Beurs eenmaal voltooid op het Damrak zal staan, zal blijken of er een triomfmarsch, dan wel een treurmarsch voor de Nederlandsche bouwkunst moet worden geblazen. Het getoeter van thans past wel in onzen tijd, die gaarne de lauweren vóór de overwinnig toedeelt".

Dit alles stond acht jaar geleden in ons blad. Niet velen zullen het toen met onze beschouwingen eens zijn geweest, althans daarvan is niets gebleken. Doch nu moet het oordeel anders luiden.

Wij vertrouwen, dat over eenigen tijd ook zal worden erkend dat ons artikel „Bouwkundige Zeden" juiste beschouwingen heeft bevat. Het was inderdaad voorbarig, wat door architecten over de Beurszaak werd geschreven: zij zouden, daar zij niet over de noodige gegevens konden beschikken, beter gedaan hebben te zwijgen en te wachten totdat de officieele commissie haar taak had verricht.

Als verontschuldiging voert het „Handelsblad" aan, dat de beursbezoekers gerust gesteld moesten worden, omdat eene paniek dreigde. Wij kunnen niet beoordeelen wat daarvan is en willen die verontschuldiging voor het gezamenlijk optreden der twaalf architecten doen gelden.

Doch nog andere architecten hebben zich over geval uitgelaten, hetzij door ingezonden stukken,

hetzij door het inspireeren van verslaggevers. En wij blijven van oordeel, dat deze althans van slechte zeden hebben blijk gegeven, toen zij hun ongeduld, om hun meening wereldkundig te maken, niet konden bedwingen.

Cremona.

Cremona ligt niet aan den weg, dien de reizigers, welke Italië bezoeken, nemen. Daarom is het betrekkelijk weinig bekend, maar het verdient bezocht te worden, al was het maar om de talrijke en fraaie gebouwen, die het bezit.

Door de Etrusken gesticht, werd het in 222 vóór Christus een Romeinsche stad. Na den val van het Romeinsche rijk had Cremona velerlei lotgevallen, totdat het in 1093 een republiek werd, die in 1335 haar zelfstandig bestaan verloor en bij het hertogdom Milaan werd gevoegd. In 1499 kwam de stad aan de Venetianen, later aan de Sforza's, en in 1535 nam Karel V Cremona in bezit. Tot 1701 heerschten er de Spanjaarden, later de Oostenrijkers. De slag bij Lodi bracht de stad in de macht der Franschen, doch in 1815 keerden de Oostenrijkers terug, die in 1859 door Napoleon III voor goed uit Cremona verdreven werden, dat sedert tot het koninkrijk Italië heeft behoord.

De reiziger richt als van zelf zijn schreden naar den hoogen toren, den Torrazzo, die zich boven alle gebouwen van Cremona als een reus omhoog heft. Zijn benedendeel is vierkant en 72 M. hoog. Dan volgt nog een achtkant gedeelte van 40 M. Zoodat het geheel met den domtoren te Utrecht vrijwel overeenkomt.

Gelijk meestal in Italië staat ook deze toren te Cremona geheel vrij. Maar men heeft hem in de 16e eeuw door een arcade met de kathedraal verbonden. Het vierkante benedendeel bestaat geheel uit gebakken steen en is, naar de vormen te oordeelen, in de 12e eeuw begonnen en in de 13e eeuw voltooid, want men ziet daar reeds spitsbogen gebruikt. Toch is het karakter van het geheel, ook van de achtkante lantaarn, die door een spits bekroond wordt, bepaald Romaansch.

De constructie is dezelfde als van den bekenden, nu ingevallen *campanile* te Venetië. De muren zijn namelijk dubbel en daartusschen gaat de trap omhoog. Dat het vierkante gedeelte tinnen heeft, zou misschien te verklaren zijn door een vroegere wereldlijke bestemming van het bouwwerk, waarop ook de zeer eenvoudig vormen, die gebruikt werden, wellicht wijzen.

Boven in dit vierkante deel hangen zeven klokken die, blijkens de opschriften, van 1741—1743 door Pietro Ohni van Trente en Bartolomeo Bozzi van Milaan gegoten zijn. Merkwaardig is de bijzonder groote wijzerplaat, die Giovanni Francesco Dovizioli in 1588 beneden tegen den toren aanbracht. Want men leest daarop niet slechts de uren, maar ook den datum en den stand van zon en maan. Cremona was zoo trotsch op dit kunstwerk, dat het zijn wapen daaronder beitelen liet.

De Torrazzo is nu de klokkentoren der kathedraal, die, in Romaanschen stijl gebouwd, wat haar aanleg betreft met de kathedralen van Modena, Parma en Piacenza veel overeenkomst heeft.

Oorspronkelijk zag de gevel van het gebouw er anders uit dan thans. In Romaanschen stijl opgetrokken, was hij alleen versierd met de booggalerijen, die aan dien bouwtrant eigen zijn. De 13e eeuw voegde hier een portaal en een roosvenster in Gothischen stijl aan toe, en in 1501 werd ter wederzijden van dit portaal een loggia in Renaissancestijl voor den gevel geplaatst, die, in twee verdiepingen, tot den Torrazzo werd doorgetrokken.

Paus Gregorius XIV, die slechts één jaar op den stoel van Petrus zat, had, toen hij nog bisschop van Cremona was, den gevel door een fronton in klassieken stijl, met twee voluten er naast, laten bekronen. De dankbare bewoners van Cremona lieten zijn wapen en het jaartal 1591 in dit fronton beitelen.

Puristen zullen zich aan dezen gevel ergeren. Maar wie onbevooroordeeld is, zal moeten toegeven, dat zulk een werk, waartoe vele eeuwen het hare hebben bijgedragen, belangrijker is, dan menig modern gebouw, waarbij de ontwerper zich streng aan een historischen stijl heeft gehouden.

Het portaal der kerk is rijk met beeldhouwwerk versierd. Blijkens een opschrift is het het werk van Magister Jacobus Porrato de Cunis, die het in 1273 voltooide. De loggia vóór dit portaal werd in 1560 uitgevoerd door Sebastiano Nani, die blijkbaar van de overblijfselen van een vroegeren Romaanschen ingang gebruik heeft gemaakt.

Bij het binnentreden der kerk wordt men aanstonds getroffen door de kolossale figuur van Christus, in de koornis geschilderd. Hij wordt omgeven door de symbolen der evangelisten en heeft vier heiligen naast zich. Dit reusachtig tafereel, in 1506 voltooid, is het werk van Boccaccio Boccaccino, die het volgende jaar boven de koornis de Boodschap aan Maria schilderde, welk fresco echter veel heeft geleden. De manier van Boccaccino herinnert aan die van Borgognone. Maar terwijl deze slechts figuren van betrekkelijk kleine afmetingen heeft geschilderd, is de zittende Christus van Boccaccino zeker meer dan vijf meters hoog. Er is iets in van den ernst uit den Oud-Christelijken tijd.

De beschildering der koornis is het eerste, wat de aandacht van den bezoeker trekt. Doch overal ziet hij versieringen en hij verbaast zich over de pracht van dit interieur. Oorspronkelijk was de kathedraal blijkbaar een Romaansche basiliek, met galerijen boven de zijbeuken en een krocht onder het koor. In de 13e eeuw is een transept met drie beuken aan dit geheel toegevoegd, doch zóó, dat men het schip in zijn geheel liet bestaan, wat ten gevolge heeft, dat de armen van het transept er op ongewone wijze mede verbonden zijn.

De kathedraal is in de 16e eeuw van binnen uiterst rijk versierd. De Romaansche architectuur is door de vormen der Renaissance geheel aan het oog onttrokken. Boven de bogen van het schip schilderden Boccaccino, Altobello en Pordenone fresco's, die onderwerpen uit de gewijde geschiedenis behandelen. Terwijl Boccaccino in zijn fresco's van het koor, omstreeks 1506 voltooid, nog aan Ambrogio Fossano doet denken, was hij in 1515, toen hij de tafereelen van het schip maakte, blijkbaar onder den invloed van Raffaello gekomen. Vooral die in het vierde vak, waar de Aanbidding der Herders en de Besnijdenis verbeeld zijn, leveren hiervan het bewijs. Pordenone is een uitnemend colorist in de manier der Venetianen, maar tevens een teekenaar van groote bekwaamheid, gelijk men vooral aan de verkorte figuur van Christus, die aan het kruis genageld wordt, kan zien.

Een reusachtig werk van Pordenone is de kruisiging boven den hoofdingang, 12 M. breed en 8 M. hoog. Dit wordt, en terecht, als het meesterstuk van dezen schilder beschouwd, niet slechts om de dramatische compositie, maar ook om de wijze, waarop de atmosferische werking van de zonsverduistering is weergegeven. Al is er overigens tusschen Pordenone en den na hem levenden Tintoretto veel verschil, bij het schilderen van zulke groote composities doet de laatste toch aan zijn voorganger denken. Jammer is het, dat Pordenone's werk door onhandige herstellingen hier en daar heeft geleden.

De bovenste deelen der wanden van het schip en het gewelf werden door Allessandro Pampurino en Bernardino Ricca met medewerking van Giovanni Paulo Pesenti versierd. De sierlijke Renaissance-vormen, waarvan zij zich hebben bediend, wijzen op het begin der 16de eeuw als den tijd der vervaardiging dezer schilderwerken. De motieven der caissons van het gewelf zijn alle verschillend.

In de écoinçons der bogen schilderden Vincenzo Campi en Francesco Somensi medaillons met borstbeelden van profeten. Deze werken uit het laatst der 16e eeuw hebben geen groote kunstwaarde, wat vooral uitkomt, wanneer men ze vergelijkt met de daarboven aangebrachte fresco's van Pordenone en Boccaccino.

Het altaarstuk is een reusachtige olieverfschilderij, zeker 5 M. bij 7,50 M. groot en voorstellende Maria's Hemelvaart. De lijst, waarin dit doek gevat is, maakt een rijken indruk en doet zien, dat de houtsnijders Paulo Maltempo en Dominico Capra, die haar in 1576 voltooiden, groote meesters in hun vak waren. Maar Bernardino Gatti, die de Hemelvaart zelve schilderde, is een dier kunstenaars, die men, daar zij Raffaello en Correggio navolgden, zonder hun talent te bezitten als „manieristen" pleegt aan te duiden. Een geestverwant van Gatti is ook Bernardino Campi, die de beide fresco's naast het hoofdaltaar in 1572 voltooide.

Van 1830 tot 1834 voegde Giuseppe Diotti vier tafereelen aan de vorige toe. Deze schilder was een echt, academisch kunstenaar, die wel wist te teekenen en te componeeren, doch wiens werk met dit alles toch zeer middelmatig blijft. Veel beter en geestiger zijn de ontwerpen voor deze schilderstukken, die in de Fabbriceria del Duomo bewaard worden.

Gelijk steeds in Italië zijn ook te Cremona de zetels voor den bisschop en het kapittel achter het hoofdaltaar in de koornis geplaatst. Zij zijn met sierlijke „intarsia" ingelegd, die gebouwen, heiligen, vruchten, muziekinstrumenten en dergelijke voorstellen. Zij dragen de jaartallen 1489 en 1490; als vervaardiger noemt zich „Faber Joannes Maria Platina".

Het hoofdaltaar zelf is een fraai werk in Barokstijl, dat van 1729 tot 1732 werd gemaakt en waarbij verschillende kostbare soorten van marmer toepassing vonden. In het koor trekken verder de aandacht vier rijke bronzen luchters, die bisschop Speciano in 1594 deed gieten.

Als men het koor verlaat, ziet men in het schip twee marmeren predikstoelen staan, die met reliefs versierd zijn. Voorheen maakten deze reliefs deel uit van een altaar in de kerk van San Lorenzo. In 1814 stelde men de predikstoelen op.

De reliefs gelden als het werk van Giovanni Antonio Amadeo, die daar de martelingen van vier heiligen, Marius, Martius, Audifax en Abacus heeft voorgesteld. Amadeo is de beeldhouwer, die van 1474 tot 1499 den gevel der kerk van de Certosa bij Pavia heeft vervaardigd, nadat hij reeds vroeger met de kapel van Colleoni te Bergamo was begonnen. In 1488 begon ook zijn medewerking aan de kathedraal te Pavia.

Het komt mij voor dat deze reliëfs ten onrechte aan Amadeo worden toegeschreven. Immers een ander reliëf, tegen een pijler, dat vroeger deel uitmaakte van het altaar van San Facio in de krocht der kerk, en dat gemerkt is „Gio. Antonio Amedeo opus 1484" vertoont een zeer verschillende opvatting. Amadeo is hier, gelijk te Pavia en te Bergamo, een beeldhouwer, die zich door de antieken laat inspireeren. Maar de reliëfs der predikstoelen geven van een realisme blijk, dat aan een ander meester doet denken. Als zoodanig wordt genoemd Geremia da Cremona, omtrent wien ik echter niets verder te weten kon komen.

Merkwaardig is het, dat de schilder, die in 1518 de houten gewelven der St. Vituskerk te Naarden versierde, een dezer reliëfs, waar de vier heiligen aan een zuil gebonden, gegeseld worden, blijkbaar heeft gekend, daar hij het navolgde. De kunst van Noord-Italië heeft op de Renaissance in Nederland grooten invloed gehad. Maar omtrent wat werd nagevolgd, is nog niet veel onderzocht.

De kerk bezit talrijke en fraaie altaarstukken, terwijl ook de altaren soms rijk in marmer of hout gebeeldhouwd zijn. Maar in Italië zijn dergelijke kunstwerken zóó algemeen, dat ze al heel mooi moeten wezen om nog de aandacht te trekken. En daar het meest voortbrengselen der 17de eeuw zijn, die de kathedraal bevat, zal ik daar niet bij stilstaan.

In den noordelijken en zuidelijken kruisbeuk heeft Polidoro Casella, die omtreeks 1345 leefde, de gewelven der zijbeuken beschilderd. Merkwaardig is het dat de voorstellingen uit het Oude Testament, door dezen meester vervaardigd, in geen enkel opzicht aan de manier van Giotto herinneren.

Een groot doek van Giulio Campi, in 1567 geschilderd en de geschiedenis van Esther verbeeldend, is tegen den noordelijken wand van den zuiderkruisbeuk opgehangen. De moderne fresco's, in dezen beuk aangebracht, zijn zonder kunstwaarde. Maar de gevels van dit bouwdeel, uit de 13de eeuw afkomstig, vertoonen een der rijkste toepassingen van gebakken steen, die men in Italië aantreft.

De krocht der kathedraal moet ongetwijfeld uit de 12de eeuw afkomstig zijn, maar is blijkbaar in het begin der 17de eeuw in haar tegenwoordigen staat gebracht.

Toen ik de kathedraal bezocht, was men juist bezig, haar voor het feest van den Sacramentsdag te versieren. In den regel is een dus versierde Italiaansche kerk niet mooi, daar papieren bloemen en rood damast het interieur bederven. Maar te Cremona spande men tusschen de zuilen groote Vlaamsche tapijten uit, die in 1684 en 1685 door Jan Raes te Brussel vervaardigd, tafereelen uit het leven van Simson voorstellen. Deze „arazzi", nog tamelijk wel bewaard, schenen mij zeer belangrijk.

De kathedraal te Cremona heeft, evenals de

Oude Kerk te Amsterdam een „ijzeren kapel", waar de handvesten der stad bewaard worden. Men bereikt haar langs een donker trapje in de dikte van den muur, en komt dan door een met ijzer beslagen deur in een overwelfd vertrek, waar de documenten, die met de 9e eeuw beginnen, in een ijzeren kist berusten.

Tegenover de kathedraal verheft zich de achtkante doopkapel, een der grootste van Italië. In den oud-Christelijken tijd was het maken van zulke vrijstaande doopkapellen algemeen, doch later geraakte het in onbruik. Het Baptisterium te Cremona, dat de vormen der 12e eeuw vertoont, is waarschijnlijk gebouwd ter vervanging van een oudere kapel.

Het gebouw vertoont zich als een constructie van gebakken steen, met lisenen, boogfriezen, kleine rondboogvensters en een booggalerij onder het dak. Boven die galerij is in de 15e eeuw nog een fries met ronde vensters aangebracht.

Men heeft blijkbaar de bedoeling gehad, den gebakken steen met marmer te bekleeden, doch slechts een deel van die bekleeding is uitgevoerd. Een marmeren portiek uit de 15e eeuw versiert den ingang.

Oorspronkelijk had de kapel drie ingangen, gelijk die te Florence. Doch twee daarvan zijn later dichtgemetseld. Men betreedt het Baptisterium aan de noordzijde.

Het interieur, ofschoon eenvoudig, is toch indrukwekkend. Iedere wand is versierd met drie Romaansche arcades van marmer en twee booggalerijen daarboven. Het gewelf is van gebakken steen, zonder fresco's. Het licht valt door een lantaarn in het gewelf naar binnen.

In het midden der kapel staat de groote doopvont van rood marmer, die een bekroning heeft welke een beeld van Johannes den Dooper draagt.

Verscheidene altaren zijn in deze kapel geplaatst, die echter geen kunstwaarde hebben. Indien men alleen het oostelijke behield en de andere verwijderde, zouden de twee nu dichtgemetselde ingangen weder geopend kunnen worden en het geheel zich beter voordoen.

Op den zuidelijken hoek van de Piazza Maggiore vindt men de kleine kerk van San Girolamo, in 1386 gesticht, doch in 1624 in haar tegenwoordigen staat gebracht. In de 18e eeuw is het interieur beschilderd. De gevel is met Dorische pilasters versierd, een koepel dekt het kruis. In de straat naast dit kerkje heeft men een goed gezicht op den rijken gevel van den zuiderkruisbeuk der kathedraal, die overigens vrijwel ingebouwd is. De bewoners van Cremona brengen geld bij elkander, om de huizen om hun hoofdkerk te kunnen aankoopen en sloopen. Maar ik geloof niet, dat het monument daardoor winnen zal.

Tegenover de kathedraal, aan de westzijde der Piazza Maggiore, verheft zich het Palazzo Comunale, een gebouw, dat uit 1206 dagteekent en van gebakken steen is opgetrokken. Gelijkstraats heeft dit paleis een open hal met spitsbogen, terwijl de raadzaal, daarboven gelegen, vensters met ronde bogen bezit, die in 1575 ter vervanging der oorspronkelijke werden gemaakt en een Renaissancekarakter vertoonen. Tinnen bekronen den gevel, die in 1839 op zeer weinig bevredigende wijze werd gerestaureerd.

Een breede steenen trap leidt naar de verdieping, die verscheidene ruime zalen bevat, waar talrijke schilderijen uit de 16de eeuw een plaats vonden. De deuromlijsting van de groote zaal is een copie van die, welke vroeger in het Palazzo Rossi zich bevond, doch in 1878 aan het Louvre te Parijs werd verkocht. Wat opvatting betreft komt dit werk overeen met de beroemde deuromlijstingen der kathedraal te Como.

In de Sala della Giunta prijkt de prachtige schouw, eertijds in het Palazzo Raimondi aanwezig. Zij rust op twee korinthische zuilen en is versierd met het reliefportret van Giangiacomo Trivulzio. Als vervaardiger van dit in 1502 voltooid werk noemt zich Giovanni Caspare Pedoni.

Meer naar het zuiden staat de Loggia dei Militi, die meestal, doch ten onrechte, Loggia dei Gonfalonieri genoemd wordt. De architectuur van 1292 is oorspronkelijk vrij wel gelijk geweest aan die van het Palazzo Comunale. Doch reeds in 1383, toen het Collegio dei Giureconsulti in het gebouw zijn intrek nam, werd de open hal beneden tot een zaal gemaakt. De details van dit paleis hebben enkele Moorsche motieven, die aan Spaansche voorbeelden doen denken.

(Slot volgt).

De Gebakken Steen.

(Slot, met een plaat.)

Het gold hier niet de invoering van een nieuw bouwmateriaal, maar de invoering van nieuwe begrippen omtrent een product, dat sedert onheuglijke tijden hier te lande vervaardigd was, maar dat niet meer voldeed aan de moderne opvattingen, die in de kringen der bouwmeesters allengs ingang hadden gevonden.

Daaruit vloeide onmiddellijk voort de noodzakelijkheid van de invoering van nieuwe methoden bij de fabricatie.

De wijze van werken der Duitsche fabricken over te nemen, hiertegen verzette zich de traditie, het voetspoor der Engelsche terracottafabrikanten te volgen, ook dit scheen gewaagd.

Alleen reeds de invoering van den machinalen vorm en de gladde oppervlakte heeft in den beginne met heel wat tegenkanting te kampen gehad. Die tegenkanting kan nu wel als gebroken worden beschouwd, maar toch zijn er nog tal van bouwmeesters, die nooit een gladden steen verwerkten en maar noode genoegen nemen met een kunstmatig bezande en nageperste, in hun oog altijd min of meer een surrogaat, vergeleken bij hetgeen onze steenindustrie vroeger opleverde. Nog grooter tegenkanting ondervonden de door kunstmiddelen verkregen kleuren, zoozeer afwijkend van de natuurlijke kleuren van het vroeger product. Schoorvoetend ging men er toe over, ze als siersteen aan te wenden voor tympan- en paneelvullingen; de fabrikanten weten u te vertellen van bestellingen b. v. van 25 stuks van deze, 17 stuks van die kleur; geheele gevels op te trekken van gelen, of erger nog, van witten steen, dit was

in het land van de waalsteen nog iets ondenkbaars, daar wilde men nog niet aan.

Bovendien, de witte steen werd hier te lande nog niet gemaakt. Eerst later zou men heelemaal uit Silezië daarmede aankomen en ons leeren, hoe men ze verwerken kan.

De firma van de Loo beroemt er zich thans op een witte steen te kunnen leveren, die beter van qualiteit is dan de Silezische. Wie het niet gelooven wil kan het controleeren, daar, waar gevels van beide materialen dicht bij elkaar staan.

Dit enkele feit is van groote beteekenis, het beteekent toch niets meer of minder, dan dat de Nederlandsche steenfabrikant evengoed als de buitenlandsche voldoen kan aan alle eischen, die thans aan het baksteenmateriaal worden gesteld.

Dit te hebben aangetoond is een verdienste, die aan deze firma niet kan worden ontzegd; te hebben aangetoond, in andere woorden, dat de Nederlandsche steenfabrikant ook tegenover de hoogstgestelde eischen met den buitenlander kan concurreeren, wanneer hij maar wil. Daarvoor mogen de vakgenooten haar wel dankbaar zijn en zij kunnen niet beter toonen het gegeven voorbeeld te appreciceeren, dan door het na te volgen.

Vragen wij nu of deze voornitstrevende fabrikanten daarmede gekomen zijn aan het einde van hun taak, dan zullen zij zelf waarschijnlijk de eersten zijn, om te erkennen dat dit geenszins het geval is, maar wel zijn zij gekomen op een punt, vanwaar het de moeite loont, om den afgelegden weg eens te overzien en om de aandacht van de belanghebbenden en belangstellenden in hun bedrijf eens te vestigen op de tot nu toe verkregen resultaten.

Zij hebben dit gedaan op een wijze, die allerwege met instemming is begroet in de eerste plaats door de uitgave van het boek „De Gebakken Steen", waarvan de samenstelling aan de zeer bevoegde hand van den heer A. W. Weissman was opgedragen, in de tweede plaats door het uitschrijven van eenige prijsvragen, waarvoor de medewerking van het Bestuur der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst werd ingeroepen.

In het mooie boek, zooevengenoemd, waarvan de verschijning onlangs door de firma Ipenburg en van Seldam te Amsterdam in ons blad werd aangekondigd, heeft de schrijver in een zevental hoofdstukken achtereenvolgens een overzicht gegeven van het gebruik van „De Gebakken Steen" in de kunst van het Oosten, in de Oud-Christelijke kunst, in de Romaansche kunst, in de Gothische kunst, in de kunst der Renaissance en in de Hedendaagsche kunst. In een achtste hoofdstuk wordt het maken van gebakken steen besproken, terwijl in het negende tot besluit eenige beschouwingen worden gegeven over de beteekenis van dit materiaal voor de moderne bouwkunst, inzonderheid voor de Nederlandsche.

In een bijvoegsel zijn nog beoordeelingen van een Duitsch vakman en van de meest bekende Nederlandsche bouwmeesters aan den tekst toegevoegd. Een en zeventig platen in phototypie vervaardigd bij Kleinmann & Co. te Haarlem versieren het werk en verhoogen zijn waarde in niet geringe mate, zij maken het tot een geheel, dat, men vergeven ons de niet bepaald nieuwe uitdrukking, in geen Nederlandsche architectenbibliotheek mag ontbreken.

Was het dan noodig den Nederlandschen bouwmeester te vertellen, hoe men met gebakken steen bouwen kan en bouwen moet? In zekeren zin ja, en men zal dit eerst goed begrijpen, wanneer men het vlot geschreven boek leest. In een betrekkelijk klein bestek wordt daarin zooveel wetenswaardigs vermeld en den aandachtigen lezer, die ook de platen goed bekijkt, zooveel te denken geven, over wat buiten den dagelijkschen gezichtskring ligt, dat het werkelijk een opfrissching nag heeten, eens te worden herrinnerd aan hetgeen oude tijden en vreemde landen alzoo op het gebied van den baksteenbouw hebben voortgebracht.

En die opfrissching hadden wij ongetwijfeld noodig.

Dit bleek reeds uit de opmerking elders in bouwkundige kringen gemaakt, dat de schrijver wel een bijzondere voorliefde voor Italiaansche voorbeelden scheen te bezitten. Onjuist is die opmerking niet, maar er bestaat voor die voorkeur een bijzondere reden.

„Over het algemeen wordt de Gothische kunst „van Italië niet naar haar waarde geschat". Zoo vangt de schrijver het vijfde hoofdstuk aan en hij verklaart dit verschijnsel daardoor, dat men zich, sedert Viollet le Duc ons in de kennis der Fransche Gothiek heeft ingewijd, heeft aangewend, die van andere landen met de Fransche te vergelijken. Het ligt voor de hand, dat men hierbij tot onjuiste gevolgtrekkingen en een onjuiste waardeering van de werken, inzonderheid op Engelschen en Italiaanschen bodem in dezen stijl tot stand gebracht, moet geraken.

Nu geeft juist de Italiaansche gothiek de merkwaardigste voorbeelden van den hoog ontwikkelden baksteenbouw daar te lande te zien en die voorbeelden zijn grootendeels weinig bekend, want wie ging tot heden een kunstreis in Italië maken, anders dan met het doel om de antieke kunst of de Renaissance te bestudeeren.

Dit behoorde tot de zeldzaamheden, maar het is verklaarbaar in een land, dat den bouwmeester zoo ontzachlijk veel te zien geeft, dat hij, wanneer het hem niet vergund is er zeer lang te verblijven, of het bij herhaling te bezoeken, zich wel beperken moet in zijne belangstelling.

De schrijver van dit boek behoort tot de gelukkigen, die bij herhaling den door de kunst zoo rijk met monumenten gezegenden bodem mochten betreden en die Burckhardt's Cicerone en Baedeker niet meer noodig hebben.

Hij kon dus zijn aandacht wijden en de aandacht van anderen opnieuw vestigen op een kunstperiode, waarvan het bestaan aan het tegenwoordig geslacht dat Oscar Mothes boek „Die Baukunst des Mittelalters in Italien" niet meer leest, vrijwel onbekend was; hij kan dit met te meer recht doen, waar voor de ontwikkeling van den baksteenbouw in het algemeen zooveel uit die periode te leeren valt.

Onze baksteenbouw tot ontwikkeling te brengen, tot die ontwikkeling bij te dragen althans, is het doel, dat zoowel met de uitgave van het boek als met het uitschrijven der prijsvragen beoogd wordt.

Nieuwe banen moeten daarbij worden betreden, want de tijden zijn veranderd en het is niet tegen te spreken, dat het hedendaagsche product iets anders is, dan dat waarmede onze voorvaderen bouwden, met recht kan men het, zooals de heer Weissman doet, een nieuw materiaal noemen.

„De Nederlandsche bouwkunst, alzoo de schrijver aan het eind van zijne beschouwingen, heeft haar eigenaardig karakter, de eeuwen door, te danken

gehad aan het gebruik, dat zij van den gebakken steen, de vaderlandsche bouwstof bij uitnemendheid wist te maken."

„Het valt niet te ontkennen, dat onze tijd, die alleen het doeltreffende begeert, het den architecten moeilijk maakt, hun kunst, vóór alles naar het ideaal gericht, zóó te beoefenen, als zij zouden willen."

„Zal er echter in den vervolge nog van een Nederlandsche architectuur sprake kunnen zijn, zal die kunst niet verloren gaan in den internationalen nuttigheids-bouwtrant, wiens komst aanstaande is, dan zullen onze bouwmeesters moeten toonen dat zij, niet minder dan hun voorgangers, den gebakken steen op karakteristieke wijze weten te gebruiken."

En hiermede naderen ook wij het einde dezer aan den Gebakken steen gewijde beschouwingen, niet omdat het onderwerp uitgeput is, maar integendeel omdat het zoo rijk is, dat men er wel een menschenleven aan zou kunnen besteden, om het in al zijn onderdeelen te bestudeeren. Elk hoofdstuk van het boek dat wij bespraken, zou zonder bezwaar tot een of meer boekdeelen uit te breiden zijn, zoo men dieper en meer in détails op de behandelde onderwerpen inging.

De als voorbeelden gegeven afbeeldingen zouden met honderden worden vermeerderd kunnen worden zonder eenig bezwaar voor de noodige variatie.

De schrijver stelde ons in staat een drietal van de platen uit het boek in ons blad te reproduceeren. Geeft het bij ons nummer van 7 dezer gegeven détail van het Raadhuis te Piacenza, een reusachtig gebouw uit de 13de eeuw, door tinnen gekroond, welks vensteromlijstingen en boogfriezen van terracotta tot de sierlijkste behooren, die ooit in Italië gemaakt werden, een middeleeuwsch voorbeeld, de bij dit nummer gevoegde plaat geeft een voorbeeld van fraai werk in gebakken steen en terra-cotta uit den Renaissance-tijd, waarbij o.a. in de vensteromlijstingen van de verdieping de spitsbogen nog aan de Gothiek herinneren.

Een fraai specimen van toepassing van gebakken steen in verband met bergsteen, naar hedendaagsche Fransche opvatting zullen wij bij een volgend nummer laten volgen.

Deze platen geven slechts een flauwe afspiegeling van de rijke illustratie van het boek, die op hare beurt zich tot een aantal der voor het doel meest geschikte en karakteristieke voorbeelden bepalen moest, alleszins voldoende evenwel voor een krachtige opwekking van de belangstelling in ons echt nationaal bouwmateriaal en onze echt nationale kunst van bouwen in gebakken steen.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Voor de Haagsche afdeeling van de „Maatschappij" sprak op 22 Maart de heer J. Jurriaan Kok, directeur der koninklijke porselein- en kunstaarde werkfabriek „Rozenburg", over de geschiedenis, fabrikatie en toepassing van den tegel. Een fraaie en uitgebreide collectie tegels en teekeningen van tegelwerk uit verschillende landen was geëxposeerd ter verduidelijking van de voordracht.

De heer Jurriaan Kok verklaarde, met genoegen gevolg te hebben gegeven aan de uitnoodiging om hier een en ander mee te deelen omtrent zijn vak. Hij had tot onderwerp gekozen „de tegel", schijnbaar een doodeenvoudig onderwerp, maar waarover zeer veel te zeggen valt. Spr. wees er op, hoe in de oudste tijden de tegelversiering, met een rijkdom van kleuren opgemaakt, werd toegepast. De Spaansche en Moorsche tegels zijn de oudste. Spreker ging de ontwikkeling der tegelfabrikatie na van de oudheid af tot de middeleeuwen en lateren tijd. In vroeger tijden was alles handwerk, en toen vooral werd een nauwgezette bewerking geëischt, toen de machines het handwerk nog niet te hulp waren gekomen. Hierna ging de heer Kok, met behulp der tentoongestelde teekeningen, de ontwikkeling der tegelfabrikatie in de verschillende landen na, en deed daarbij uitkomen, hoe Nederland zijn techniek der tegelfabrikatie te danken heeft aan de Italianen, die zich hier in 1548 vestigden.

Daarna gaf spreker een overzicht van de moderne tegeltechniek en haar toepassing.

Prijsvragen.

Prijsvragen uitgeschreven door de heeren Van de Loo steenfabrikanten te Dieren.

In de teekening van den plattegrond behoorende bij het programma van Prijsvraag No. 1 is niet aangegeven het punt O, van welk punt uit gezien de perspectivische schets van de hal met trap verlangd wordt.

Dit punt O is gelegen in den linker benedenhoek van de plattegrondteekening der hal.

PRIJSVRAAG VREDESPALEIS.

De Daily Telegraph wist dezer dagen te vertellen, dat het getal inzendingen voor de Vredespaleis-prijsvraag 130 bedroeg. Later vernam men echter, dat het getal inzendingen nog niet bekend kon zijn en wel omdat nog niet alle ingekomen kisten, portefeuilles en pakketten zijn uitgepakt, en het voorkomt, dat één inzending in meerdere kisten is verpakt en er anderzijds collectieve inzendingen in één kist in kwamen.

Als vrij juist, kunnen wij thans mededeelen, dat het aantal inzendingen ruim 200 bedraagt, dus ongeveer evenveel als indertijd voor de Beurs van Amsterdam.

PRIJSVRAAG.

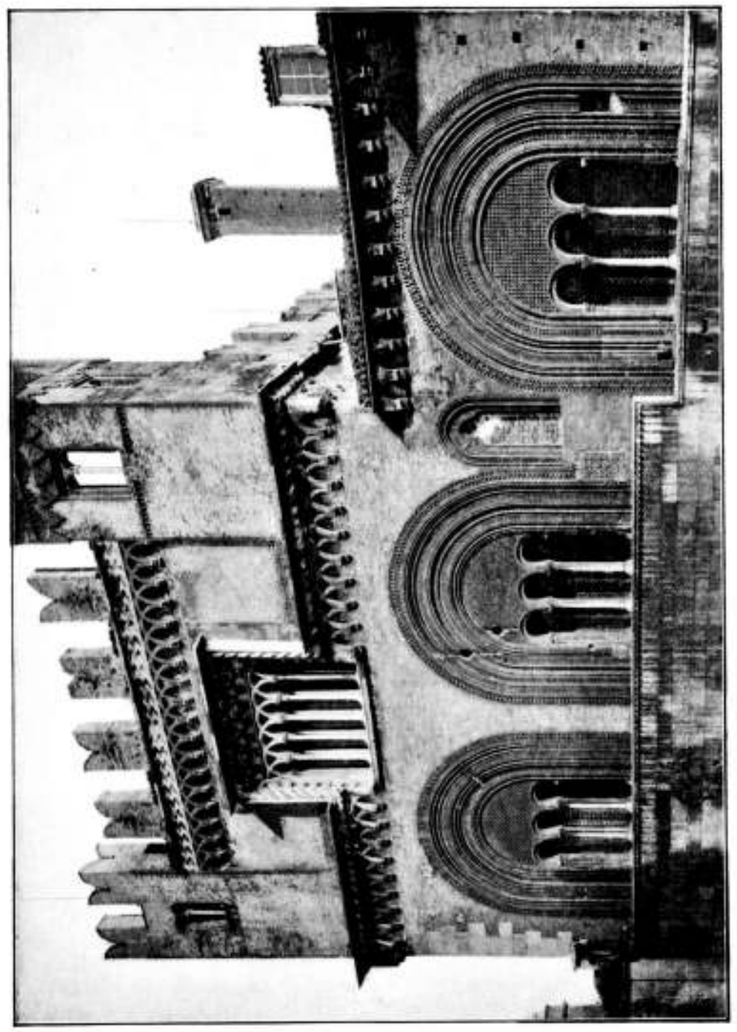
Men verzoekt ons, het volgende te plaatsen.

Het Bestuur van den Bond van Opzichters bij den Dienst van Weg en Werken der Mij. tot Expl. van S. S. schrijft eene prijsvraag uit voor het ontwerpen van:

1o. Een *Hoofd voor het Orgaan*, en

2o. Een *Bewijs van Lidmaatschap* van genoemden Bond, en wel onder de volgende voorwaarden.

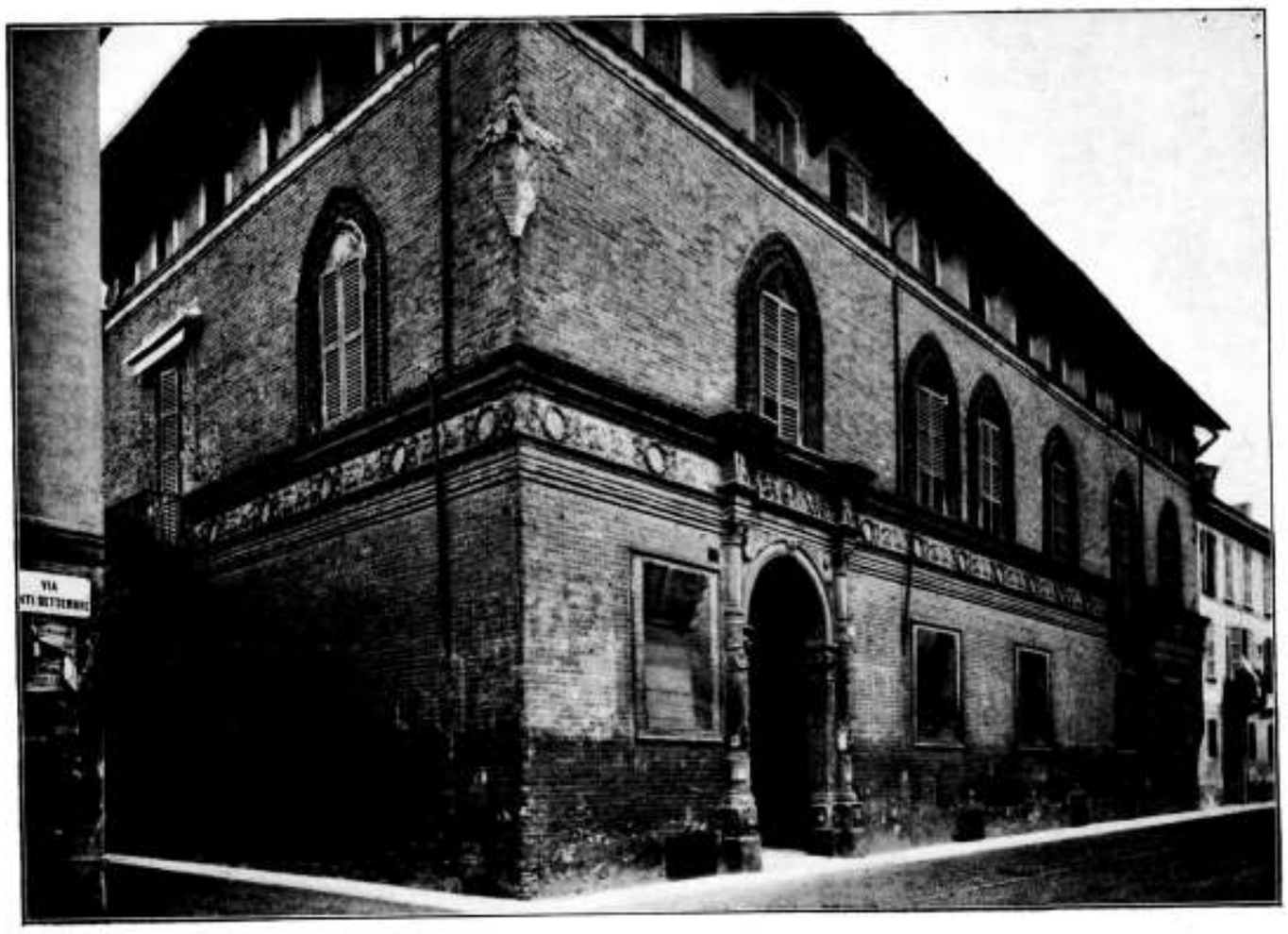
a. De mededinging is uitsluitend opengesteld

Detail van het Raadhuis te Piacenza.

Behoort bij het artikel „DE GEBAKKEN STEEN".

Bijvoegsel van „DE OPMERKER". 41ste Jaargang, No. 14.

Palazzo Ghisalberti te Lodi.

voor de leden van den „Bond van Opzichters bij D. van W. en W. der Mij. tot Expl. van S. S.

b. Het opschrift van het „Hoofd" moet luiden: *Weg en Werken. Orgaan van den Bond van Opzichters bij de Dienst van Weg en Werken der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen".*

Het Bewijs van Lidmaatschap moet luiden: *Bond van Opzichters bij den Dienst van Weg en Werken der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen. Bewijs van Lidmaatschap van den Heer*

. . . . . te . . . . . .

rechts onder: De Voorzitter.

. . . . . .

De Secretaris.

. . . . . .

c. De afmetingen van het „Hoofd" moeten zijn: breedte 20 cM. hoogte min. 7 max. 9 cM.

De afmetingen van het „Bewijs van Lidmaatschap" moeten zijn: breedte 14 cM. hoogte 11 cM.

d. De ontwerpen moeten in zwarten inkt op wit stevig papier zonder kleuren zijn geteekend en wel op het dubbele der onder c) omschreven afmetingen en mogen niet worden gevouwen.

e. De ontwerpen worden beoordeeld door eene Jury, bestaande uit de Heeren: W. de Jong, Bouwkundige bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, H. van Hilten, Bouwkundige, Hoofdopzichter bij de Gemeentewerken te Utrecht en E. G. Wentink Jr., Architect te Utrecht.

f. De ontwerpen moeten vóór of op **5 Mei 1906** aan het adres van de Redactie van „*Weg en Werken*" zijn ingekomen, vergezeld van een verzegeld couvert, waarin opgaaf van den naam des ontwerpers. Ontwerp en couvert dragen een zelfde motto.

g. Voor de bekroonde ontwerpen wordt een prijs uitgeloofd van f 10.— voor het „Hoofd" van 't Orgaan en f 5.— voor het „Bewijs van Lidmaatschap".

h. Het Bestuur behoudt zich het recht voor de ontwerpen op de Algemeene Vergadering ten toon te stellen en de bekroonden, te doen reproduceeren en te gebruiken. De niet bekroonde ontwerpen worden bij opgaaf van adres teruggezonden.

HET BESTUUR.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Dezer dagen werd de schutting verwijderd, waar achter — binnen de 9 maanden — het Warenhuis in de Spuistraat is verrezen.

Het gebouw heeft een oppervlakte van 2000 M², en heeft ook aan de Voldersgracht een uitgang.

Architect is de heer A. W. van Dam, alhier, aannemer de heer Nederhorst, te Gouda.

Apeldoorn. Mevrouw Agathe Wegerif—Gravestein, directrice der Apeldoornsche batikinrichtingen, zal, op uitnoodiging van den Architectenverein, te Budapest, en de Kunstgalerie, te Weenen, lezingen houden over de batikbewerking, met daaraan verbonden tentoonstellingen.

Deze dame is tevens belast met het versieren der Nederlandsche afdeeling op de tentoonstelling te Milaan, volgens teekening van den architect W. Kromhout, te Amsterdam.

Groningen. Het Nutsdepartement te Loppersum heeft besloten naast den cursus in het bouwkundig teekenen, ook een cursus in het lijnteekenen te openen voor a.s. schilders, smeden enz.

Winterswijk. Men heeft hier opgericht een Vereeniging tot Bevordering van het ambachtsonderwijs. Een voorloopig bestuur is verkozen.

Haarlem. Zooals onder „Personalia" is vermeld, heeft de adjunct-directeur bij de gemeentewerken te Haarlem, de heer O. Gunning tegen 16 Juni a.s. ontslag gevraagd en verkregen.

De oorzaak is een conflict tusschen de commissie van bijstand in het beheer der gemeentewerken en genoemden heer over de toepassing van gewapend beton.

In een geheime raadszitting was voorgesteld, dit conflict door eene commissie te laten onderzoeken, doch toen de meerderheid van den raad zich hiermede niet kon vereenigen, oordeelde de heer Gunning het beter heen te gaan.

Personalia.

— De gemeenteraad van Leiden benoemde tot ingenieur der gemeentewerken den heer I. Hengeveld, tijdelijk adj. ingenieur van den Rijks-Waterstaat bij de werken ter verbetering van het kanaal Gent—Terneuzen, te Sluiskil.

De benoeming geschiedde met 20 stemmen. Op den heer J. B. Onderwater, ingenieur bij den aanleg van het electrisch tramnet te Rotterdam, waren 9 stemmen uitgebracht.

— Ten vervolge op de mededeeling dat de directeur der gemeentewaterleidingen, de heer J. M. K. Pennink, c. i., door tusschenkomst van den Rumeenschen zaakgelastigde te 's-Gravenhage, namens de Rumeensche regeering uitgenoodigd was, om op zich te willen nemen een opdracht, betreffende de wetenschappelijke arbitrage tusschen twee ontwerpen voor de watervoorziening Craïova (Rumenië), meldt „De Ingenieur" thans dat burgemeester en wethouders van Amsterdam, echter afwijzend hebben beschikt op een verzoek van genoemden hoofdambtenaar, om die opdracht te mogen aanvaarden.

— In plaats van wijlen den heer W. Westerhof is tot opzichter over de vervening van de Hollandsch-Ankeveensche, Heintjesrak- en Broeker-polders met 1 Mei a.s. benoemd de heer Th. E. B. Honders, bouwkundige te Nigtevecht.

— Tot gemeente-opzichter te Hillegom is benoemd de heer J. Broedveld, opzichter te Voorburg.

— De heer Gunning heeft ontslag gevraagd als adjunct-directeur der gemeentewerken van Haarlem.

— De ambtenaren op non-activiteit bij den Waterstaat in Ned. Indië J. C. Meijer en H. J. Beijer, zijn herbenoemd tot opzichter der tweede klasse en de ambtenaar op non-activiteit L. J. Reuneker tot opzichter derde klasse.

— Tot directeur der ambachtsschool te Oud-Beierland (Z.-H.) is benoemd de Heer W. van Heijst, leeraar aan de ambachtsschool te Utrecht.

Vacante Betrekkingen.

— Electro-Ingenieur grondig bekend met het uitwerken van projecten enz. Brieven onder no. 11536, aan het bureau van de N. Rott. Courant. (1)

— Onderwijzer aan de ambachtsch. te 's-Gravenhage in het instrumentmaken aan electr., jaarw. f 1100. Stkn. voor 28 April aan den directeur. (1)

— Leeraar a. d. Nutsteekensch. voor aank. werkl. te Wageningen, van half Sept. tot half Maart. Br. aan D. H. te Wechel aldaar. (1)

— Scheepsteekenaar, goed constructeur, zelfst. kunn. optr. Br. onder no. 11876 N. Rotterd. Cour (1)

— Onderbaas, leeftijd 30—40 jaar, voor villa's, schoolgebouwen enz. Brieven onder no. 2732 Boekh. Gebr. Wolff. Hilversum. (1)

— Onderbaas terstond voor Hei- en Fundeeringwerken. Aanbiedingen onder no. 29440 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Reiziger, in houthandel hoofdzakelijk voor de provincies Noord-, Zuid-Holland en Utrecht. Salaris f 1800 buiten provisie. Brieven onder no. 29390 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Hoofdopzichter bij de gemeentegasfabrieken van Amsterdam. Salaris f 1500— f 2500. Gezond en sterk gestel, leeftijd 30—35 jaar, kennis van fabriksgebouwen en constructiën. Stukken vóór 1 Mei a.s., adres Oostergasfabriek. (1)

— Teekenaar bij decoratieschilder, zeer goed bekend in moderne ontwerpen. Br. lett. O B 471, Nieuws v. d. Dag. (1)

— Teekenaar, eenigszins artistiek ontwikkeld, te Rotterdam bij een architect, voor vast. Br. No. 12. E. de Bont & Zoon, Rotterdam. [1]

— Aankomend Teekenaar aan een Electrotechnisch Bureau, niet ouder dan 18 jaar. Brieven onder No. 1530, aan het bureau van de Haagsche Courant. (2)

— Technoloog in een technisch bedrijf tevens aan clientèle te bezoeken. Adres onder No. 11206, aan het bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Bouwkundige tusschen 23 en 30 jaar, P. G., als vertegenwoordiger voor een Houtzaak. Brieven, lett. Z I. 1290, a. h. Alg. Adv.-Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (2)

— Bouwkundig Opzichter te Amsterdam, sal. f 100 p. m. en een Teekenaar voor het bureau, sal. naar bekwaamh. Br. lett. W D 833, N. v. d. D. (2)

— Bouwkundig Teekenaar. Brieven letters A.S.K. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

24 Bouwk. Opz.-teek., 20—44 j., f 50— f 100 's maands.
4 Bouwk. Opz.-Uitv., 27—45 j., f 75— f 90 's maands.
6 Werktuigk. Teek., 19—28 j., f 45— f 90 's maands.
2 Werktuigk. Techn. 25—29 j., f 90 's maands.
5 Electrotechniker. 21—43 j., f 40— f 100 's maands.
1 Scheepsteekenaar.
1 Volontair bij architect te Amsterdam.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 23 April.

Doorn, door den arch. H. A. Reus te Dordrecht in hotel Pabst: het bouwen van een landhuis te Doorn; bestek en teek. verkrijgbaar bij den heer B. Ruitenbeek.

Leeuwarden, door de Voogden van het burger weeshuis: het bouwen van een gasthuis of hofje aan de Wybrand de Geeststr.; bestek met 4 teekeningen verkrijgbaar bij den arch. W. C. de Groot.

Utrecht, ten 2 ure, door het Min. van W., H. en N., aan het gebouw van het prov. best.: het leveren en plaatsen van 2 ijzeren brugschepen onder de schipbrug over de Lek; begr. f 6550; het bestek, no. 78, na 9 April ter lezing aan het Min. voornoemd., aan de lokalen der prov. besturen en te bekomen bij gebrs. van Cleef, Spui 28a, Den Haag; inlicht. bij den hoofdingenieur-directeur Escher te Arnhem, den ingenieur Nelemans te Utrecht en bij den opzichter van Langeveld te Vreeswijk.

Weldam, ten 11 ure, door het gemeentebest. van Baarderadeel: de levering van 125000 eerste soort straatwaalklinkers; voorw. ter inzage ter secr.; de inschrijvingen moeten bij den Burgemeester zijn ingekomen vóór het uur van aanbesteding.

Zwolle, ten 3 ure, door den bouwk. A. van Dieden in het Poolsch koffiehuis: het amoveeren van gebouwen aan het A-plein en het bouwen van een school voor R. K. bijz. onderwijs; bestek met teekeningen verkrijgbaar bij den besteder.

DINSDAG 24 April.

Eibergen, ten 3 ure, door de directie der Eibergsche stoombleekerij: het maken van 420 M². shedbouw aan hare fabriek; bestek en teekening ter inzage aan de fabriek; aanw. op den dag der best. ten 2 ure; inl. geeft de arch. J. B. Radstake te Enschede.

Hulzum, ten 1 ure, door het gemeentebest. van Leeuwarderadeel: de levering van pl.m. 4500 Waalstraatklinkers. Inschrijvingsbiljetten worden ingewacht vóór 's middags 12 uur, ter Secretarie, alwaar de voorwaarden ter inzage liggen.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gemeentebest.: het bouwen van een bewaarschool aan de C. P. Tielestraat; bestek, voorw. en teekening ter inzage in het stadstimmerhuis en verkrijgbaar bij de wed. van Waesberge en Zoon, Houttuin 73; nadere inl. te bekomen aan gemeld timmerhuis; aanw. gehouden.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S. aan het bureau in het Moreelsche park, bestek no. 1050: het maken van eene uitbreiding van het stationsgebouw te Bergentheim. (Zie adv. in no. 14).

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot expl. v. S.S. aan het centraalbureau, bestek no. 1048: het maken van verbeteringen aan wachterswoningen op de lijnen Utrecht—'s-Bosch, Tilburg—'s-Bosch en Boxtel—Eindhoven. (Zie adv. in no. 15).

Utrecht, ten 3.30 ure, door de regenten van het diaconie oude mannen- en vrouwenhuis der Ned. Herv. gemeente: a. het maken van een nieuw trappenhuis in het hoofdgebouw; b. het maken van een nieuwe conversatiezaal met bijkomende werken; bestek en teekening verkrijgbaar bij den heer R. Dirks, Breedstraat 30.

Zutphen, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het dempen en aanvullen met zand van den put van den grooten gashouder op het terrein der Oude gasfabriek; aanw. gehouden; voorw. ter inz. ten gem.-huize van 9—12.

WOENSDAG 25 April.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. v. W., H. en N. aan het gebouw van het hoofdbest. der post- en tel.: den bouw van eene loods voor telegraafmateriaal met bijkomende werken op een terrein aan de Minervahaven te Amsterdam. (Zie adv. in no. 15).

Hoensbroek, door het gemeentebest.: de levering en plaatsing van eene ijzeren omheining, pl.m. 260 M². om het kerkhof bij de nieuwe R. K. kerk; inl. te bekomen bij het gemeentebestuur.

Hoorn, ten 2 ure, door het gemeentebest.: de levering van 175000 eerste soort vlakke Waalstraatklinkers en 20000 met lafierkeien. De voorwaarden liggen ter Gemeente-Secretarie ter inzage en zijn aldaar verkrijgbaar.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER. AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater versorging. Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41ste Jaargang. ZATERDAG 28 APRIL 1906. No. 17.

De Opmerker.

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

CREMONA.

(Slot.)

Cremona bezit, behalve zijn kathedraal, nog andere merkwaardige kerken. San Luca werd van binnen door een restauratie geheel bedorven, doch de gevel, met zijn rijke terra-cotta's, bleef ongeschonden. Vooral het portiek is wel bezienswaardig. Maar belangrijker nog is het Oratorio di Cristo Risorto, een achtkante kapel, vóór de kerk geplaatst. Dit is een sierlijk werk der Renaissance, in 1504 van gebakken steen en terra-cotta opgetrokken. Het gebouwtje toont van buiten drie verdiepingen met pilasters en kroonlijsten in de manier der school van Bramante.

Van binnen is deze kapel door Giovanni Battista Trotti, gezegd il Malosso beschilderd. Deze 17e eeuwsche meester staat geheel onder den invloed der school van Bologna.

Een der eigenaardigste kerken van Cremona is Santa Margherita, omdat zij door Giulio Campi in het midden der 16e eeuw niet alleen ontworpen en gebouwd, maar ook beschilderd werd.

De gevel is bevallig en toch tamelijk streng. In de as ziet men een deur met tympan en daarboven een groot rond venster, alles door dubbele Dorische pilasters geflankeerd, die een kroonlijst dragen, waarin de naam van bisschop Girolamo Vida, die de kerk gesticht heeft, is uitgehouwen.

Het inwendige bestaat uit een beuk van drie traveeën, die de Dorische orde vertoonen. Het koor is rond, en heeft een koepel. In twaalf nissen van de zijmuren der kerk staan de in terra-cotta uitgevoerde beelden der apostelen, met de op hen betrekking hebbende deelen van het Symbolum Apostolicum daaronder.

Het hoofdaltaar is in verschillend gekleurd marmer uitgevoerd en wel in harmonie met zijn omgeving. De schilderwerken van Giulio Campi, hebben, voorzoover zij op de muren en gewelven zijn aangebracht, door vocht en restauraties veel geleden. Zij doen ons den meester kennen als iemand, die, hoewel blijkbaar onder den invloed van Raffaello en Michel Angelo staande, toch een zekere zelfstandigheid wist te bewaren. In den koepel boven het koor is de H. Drieëenheid geschilderd, achter het altaar de aanbidding der H. Drie Koningen. De drie gewelven van het schip werden beschilderd met Oud-Testamentische tafereelen; in het eerste veld ziet men David en Goliath benevens Jonas uit de visch komen, in het tweede, twee episodes uit den tocht der Israëlieten door de woestijn en in het derde de koperen slang en Jozef bij de vrouw van Potifar.

Boven den boog van het hoofdaltaar is Christus

aan het kruis geschilderd, een voortreffelijk werk van Campi. In de bogen der zijwanden prijken zes fresco's met tafereelen uit het leven van Christus, die in menig opzicht aan Raffaello herinneren. Daarentegen zijn de Sibillen in de boogvelden meer in den geest van Michel Angelo.

De kerk van San Michele is een 12e eeuwsche basiliek van gebakken steen, met enkele latere toevoegselen. In 1901 werd dit gebouw door brand geteisterd, die veel schade aanrichtte, welke nog niet geheel hersteld is.

De beuken worden van elkander door Romaansche zuilen gescheiden. Blijkbaar was de kerk niet voor overwelving bestemd, daar de gewelven, die er nu zijn, in de 18e eeuw gemaakt werden.

De kerk heeft een krocht, die het oudste deel van het tegenwoordige gebouw is, daar de kapiteelen der korte ronde zuilen een Longobardisch karakter vertoonen. Het boven deze krocht gelegen koor heeft bij den brand het meest geleden. Men heeft de schade aan het marmeren hoofdaltaar, uit den Baroktijd, reeds weder hersteld. De gevel van San Michele, in gebakken steen uitgevoerd, draagt een Gothisch karakter; de vrijstaande klokkentoren is modern.

Uit denzelfden tijd als San Michele is Sant' Abbondio, maar zij werd in het laatst der 16e eeuw naar den smaak des tijds verbouwd. De gevel heeft Jonische pilasters, het interieur vertoont één beuk met een tongewelf, dat door pilasters en zuilen van dezelfde orde wordt ondersteund. Al hebben de fresco's en de stucwerken van dit interieur geen groote kunstwaarde, zij vormen toch een mooi decoratief geheel. De schilderij van het hoogaltaar, die slecht gerestaureerd werd, is een der vroegste werken van Giulio Campi, die, toen hij het in 1527 maakte, blijkbaar onder den invloed der Venetianen stond.

Ter rechterzijde dezer kerk is de kapel van San Filippo Neri en het Santuario di Maria Vergine Lauretana, dat Pietro Ala in 1624 deed maken. De „Casa Santa" is een nabootsing van die te Loreto, en bevindt zich aan het eind van een sierlijk vertrek, dat een koepel heeft. Zij bevat een miraculeus beeld van Maria. Een kapel met koepel, die dan volgt, is aan San Filippo Neri gewijd.

De kerk van San Pietro is een voorbeeld van Palladiaanschen stijl, en werd in 1568 voltooid. De gevel, uit het laatst der 17e eeuw, is niet mooi, maar de kolossale Korinthische ordonnantie van het interieur heeft wel majesteit. Onder de altaarstukken zijn er verscheidene van waarde; vooral die van Antonio Campi, Gian Francesco Bembo en Bernardino Gatti verdienen de aandacht. En de schoonheid van het inwendige wordt niet weinig verhoogd door de fresco's, die Antinio Campi op de gewelven schilderde.

In het refectorium van het vroegere klooster, dat bij de kerk behoorde, heeft Bernardino Gatti een reusachtig fresco geschilderd, hetwelk het jaartal 1552 draagt. Het verbeeldt de wonderbare spijziging, en is een rijke compositie, die zeker zou verdienen meer bekend te worden.

Ten slotte dient nog de kerk van Sant Agostino vermeld, die in de 12e en 13e eeuw, hoofdzakelijk van gebakken steen, is gebouwd. De westelijke gevel doet aan sommige kerkgevels te Pavia denken. De beuken der kerk worden door vierkante pijlers van gebakken steen gescheiden. In de 16e eeuw werd het gebouw overwelfd en bracht men van binnen vele veranderingen aan, die het oorspronkelijke karakter goeddeels te loor deden gaan. Onder de talrijke altaarstukken bevindt er zich een van Pietro Perugino, uit 1494, Maria op een troon met den H. Jacob en den H. Augustinus.

Op een kwartier afstands van Cremona, aan den weg naar Casalmaggiore, staat het oude klooster van San Sigismondo. In de kloosterkerk werd 25 October 1441 het huwelijk tusschen Francesco Sforza en Maria Bianca Visconti voltrokken. De echtelieden deden kerk en klooster geheel vernieuwen, naar een ontwerp van Bartolomeo Gazzo. Het duurde echter tot 1600 eer de kerk gereed was, wat de versieringen betreft.

De gevel doet eenigszins aan dien van San Pietro te Modena denken. Hij heeft twee verdiepingen, waarvan de onderste met vier Dorische pilasters versierd is. Het bovendeel is smaller, van een rond venster voorzien en door een fronton bekroond. Halve frontons dekken de lagere gedeelten. Op de frontons verheffen zich kleine torens, bij wijze van acroteriën.

De kerk heeft één beuk, met kapellen aan wederszijde, een kruisbeuk met koepel en een koor. Rijke pilasters scheiden de kapellen, die door prachtig gesmeede hekken worden afgesloten. In menig opzicht herinnert dit interieur aan de Certosa di Pavia. En wat de beschildering der gewelven aangaat overtreft het dat. Want Giulio Campi, Bernardino Gatti, Bernardino Campi en hun helpers hebben hier uitmuntend werk geleverd. De schilderij op het hoogaltaar is van Giulio Campi; in 1540 vervaardigd draagt het werk nog duidelijke sporen van den invloed der Venetianen, zoo in de ordonnantie als in het rijke coloriet.

Is Cremona dus rijk aan kerkelijke gedenkteekenen, de architect vindt er ook paleizen van hooge kunstwaarde. Doch eer wij deze bespreken dient eerst nog een enkel woord gezegd omtrent de talrijke torens, die, evenals te Bologna, overal te Cremona stonden en die haar „Citta Turrita" hebben doen noemen. In het jaar 1515 telde men er 64, die sinds de 10e eeuw gebouwd waren, om als wijkplaatsen voor adellijke familiën tijdens burgeroorlog te dienen. Sinds zijn deze torens gesloopt, met uitzondering van twee, die nu aan het stadsbestuur behooren. De gedaante dezer torens is vrijwel gelijk aan die van den Beurstoren te Amsterdam. De hoogste bevat in zijn top twee klokken, in 1490 gegoten, die vroeger als poortklok en brandklok dienst deden.

Onder de paleizen van Cremona verdient in de eerste plaats genoemd te worden het Archivio Notarile, in 1256 voltooid. Dit gebouw staat tegenover de 19e eeuwsche kerk van Sant Agata en zijn ernstige architectuur van gebakken steen doet aan het Grieksch portiek van het godshuis geen goed. Het paleis werd gebouwd in een tijd van burgeroorlog, toen Cremona verdeeld was en de wijk om Sant Agata zich van de overige had afgescheiden. De benedenverdieping was oorspronkelijk een open hal, de bovenverdieping heeft rijke terra cotta's om de spitsboogvensters en wordt door tinnen bekroond.

Rechts van dit gebouw staat het Palazzo Trecchi, in het begin der 15e eeuw gesticht en ook van tinnen voorzien. De gevel heeft door latere toevoegselen zijn oorspronkelijk karakter verloren. De binnenplaats is modern, doch zij wordt omgeven door de fraaie, roodmarmeren zuilen, afkomstig van de in 1817 gesloopte bibliotheek, naast Sant Agostino. De bovenvertrekken bezitten nog grootendeels hunne rijkgesneden houten zolderingen uit het laatst der 15e eeuw.

Rijker is het Palazzo Raimondi, in de Via Garibaldi, dat de architect Bernardo de Leva in 1496 begon. De gevel bestaat hier geheel uit marmer en is met dubbele pilasters versierd, terwijl ook rustiekwerk is aangebracht. De kroonlijst vertoont nog sporen van vroegere beschildering. De gevel doet in zijn details aan Bramante denken. Van binnen is er niet veel merkwaardigs in dit paleis; de fraaie schoorsteen versiert nu het Palazzo Municipio. Slechts een portiek, gemerkt Giovanni Caspare Pedoni da Lugano 1499 verdient de aandacht.

Een van de meest belangwekkende gebouwen van Cremona is het Palazzo Fodri aan het Corso Porta Venezia, dat nu als bank van leening dient. De gevel, die met terra-cotta's prijkt, is door overschildering bedorven. Maar de binnenplaats bleef zeer goed bewaard. Hier ziet men beneden een galerij, die door marmeren pijlers gedragen wordt, welke in den besten stijl der 15e eenwsche Renaissance met arabesken zijn behakt. De fries boven deze pijlers is een der fraaiste werken in terracotta, welke Italië bezit. Daarboven is nog een verdieping aanwezig, welke met pilasters en kandelabervormige zuiltjes is versierd en een houten kroonlijst draagt, die beschilderd is.

Jammer is het, dat een deel dezer architectuur werd weggebroken en naar de binnenplaats van het Palazzo Stanga in de Via Palestro overgebracht, waar het slecht overeenkomt met de Barok-vormen van dit gebouw.

Vele andere paleizen trekken nog de aandacht, maar zij zijn door verbouwingen in de 19de eeuw zoozeer bedorven, dat het de moeite niet loont ze te beschouwen.

A. W. W.

De Maatschappij.

Verleden jaar heeft de prijsvraag voor het Vredespaleis in de anders zoo Hollandsch-rustige Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst eenige beroering te weeg gebracht. Twee partijen stonden tegenover elkander. De eerste was van meening, dat de voorzitter verkeerd gedaan had, de uitnoodiging tot deelneming te aanvaarden, terwijl hij zijn ambt bleef vervullen, de tweede partij zag daar geen kwaad in.

Op de najaarsvergadering te Maastricht werd het geval besproken, en bleken de aanhangers der tweede partij in de meerderheid te zijn bij een stemming, die volgens de wet der Maatschappij niet had mogen worden gehouden.

Slechts een betrekkelijk klein aantal leden was te Maastricht tegenwoordig. Sedert is de zaak in de afdeeling Amsterdam ter sprake gekomen, ook een paar andere afdeelingen hielden er zich mee bezig, doch eerst op de Mei-vergadering zal er gelegenheid zijn, om gezamenlijk van gedachten te wisselen. Dan kan het Hoofdbestuur zijn houding zoowel wat de prijsvraag als de Maastrichtsche vergadering aangaat, verdedigen, dan kunnen ook de leden hun zienswijze doen kennen.

Dezer dagen werden evenwel, volgens de bepalingen der Maatschappelijke wet, de stembiljetten ter vervulling der plaatsen, in het Hoofdbestuur open gekomen, rondgezonden.

Volgens het rondschrijven, aan deze stembiljetten gehecht, treden af in 1906 de heeren Jacob van den Ban Pz., voor de afdeeling Haarlem en D. E. C. Knuttel, voor de afdeeling 's-Gravenhage. De eerste is niet, de tweede wel herkiesbaar. Daarenboven heeft de tegenwoordige voorzitter, de heer Eduard Cuypers, als lid van het Hoofdbestuur bedankt.

Daar de heeren Van den Ban en Cuypers in het nieuwe Hoofdbestuur geen zitting zullen nemen, is het voor de leden van geen belang, om te weten, hoe deze heeren over de Vredesprijsvraag en de Maastrichtsche vergadering denken. Doch de heer Knuttel zal goed doen, zijne medeleden zoo spoedig mogelijk omtrent zijn zienswijze in te lichten.

Wel hebben de bestuursleden der afdeelingen Groningen, Utrecht, Haarlem, Rotterdam, Arnhem, 's-Gravenhage en Amsterdam na gehouden bespreking „unaniem" besloten, den heer Knuttel voor een herkiezing aan te bevelen, doch van die bespreking is niets openbaar gemaakt, dus bleven de gronden, waarop de aanbeveling steunt, onbekend.

Slechts weet men, dat de heer Knuttel bij de voorbereiding der prijsvraag een werkzaam aandeel heeft gehad. Dit behoeft echter, in verband met zijn ambt, nog niet noodzakelijk tot de gevolgtrekking te leiden, dat hij ook met het voor die prijsvraag gekozen systeem instemt.

Daar de stembiljetten vóór 26 Mei 1906 moeten worden ingezonden, heeft de heer Knuttel tijd genoeg, om zich onomwonden uit te spreken, opdat de leden weten, wat zij aan hem hebben.

Graniet.

Het is wellicht niet iedereen bekend dat een groot gedeelte van het zoogenaamd Zweedsch graniet eigenlijk uit Noorwegen komt. Verscheidene groeven liggen echter vrijwel juist op de grens der nu gescheiden koninkrijken, maar velen daarvan, op Noorweegsch grondgebied, maakten tot heden voor den uitvoer gebruik van Zweedsche havens. Nu de scheiding tot stand gekomen is zullen de Noren wel zooveel mogelijk van hun eigen havens gebruik maken en hun materiaal ook wel als Noorsch aan de markt brengen. Of dit voor de verbruikers iets zal beteekenen, zal nog moeten blijken, allicht evenwel zal de meerdere concurrentie niet geheel zonder invloed blijven, te meer daar het gebruik van dit materiaal gestadig toeneemt, evenzeer voor gebouwen als voor ingenieurswerken. In de groeven van Schotland heeft men daarvan groote verwachtingen. In Engeland zelf neemt het gebruik meer en meer toe; bovendien is het Schotsche graniet om zijn qualiteit zeer gezocht en is Groot-Brittanië, wat de bewerking betreft, de meeste andere landen ver vooruit, zoodat bewerkte stukken zeker nog ge-

ruimen tijd vandaar betrokken zullen worden door vele verbruikers van het vaste land.

Groot-Britannië had tot nu toe in zijn eigen koloniën zeer groote, zoo niet de grootste afnemers, en wel hoofdzakelijk in Indië. De bestaande dokken van Bombay zijn met Schotsch en Engelsch (Cornwallis) materiaal gemaakt. Engelsch Indië levert echter zelf ook graniet op en nu er nieuwe dokken te Bombay gemaakt zullen worden, heeft het havensyndicaat aldaar besloten, geen Engelsch maar Indisch materiaal aan te wenden, waaruit natuurlijk een enorme besparing aan transportkosten voortvloeit. Niet dan na rijp beraad heeft genoemd syndicaat dit besluit genomen; talrijke monsters deed het aan proefstations onderzoeken echter steeds zonder daarbij de herkomst der monsters te vermelden en daarbij moet gebleken zijn, dat het Indische graniet in geen enkel opzicht bij de Europeesche soorten achterstaat, in sommige opzichten eer beter dan minder van hoedanigheid is.

Weinig bekend' hier te lande althans is Italiaansch graniet maar ook in Italië breidt de ontginning van graniet zich uit en het kan reeds op een belangrijken uitvoer wijzen voornamelijk naar Zuid-Afrika. De groeven van Cuasso-al-Monte, gelegen op een twee kilometers afstand van het station Porto-Ceressio aan het meer van Lugano sloten onlangs een groote leverantie af met de Kaapkolonie en leveren ook bettratingsmateriaal voor Natal en andere steden. Deze groeven zijn bekend om de enorme dikte der lagen. Het graniet van Cuasso-al-Monte kan bovendien op een kolossalen weerstand tegen verbrijzeling wijzen namelijk ruim 2000 K.G. per cM². Andere Italiaansche granietsoorten namelijk die van Baveno en van het Lago Maggiore geven slechts een cijfer van hoogstens 700 K.G., die van Sardinië van 1100 K.G. De Fransche soorten uit Bretagne en Normandië wijzen een cijfer van 850 K.G. per c.M² aan. Het graniet van Cuasso is door zijn groote vasthеid een aangewezen materiaal voor bestrating, waarvoor het nog in meerdere mate geschikt is door de eigenschap van niet glad te worden bij afslijting.

Een bezwaar bij de toepassing van graniet is nog altijd in meerder of minder mate de moeilijkheid van bewerking. Hoe meer algemeen het gebruik wordt en hoe meer men over de geheele wereld tot ontginning van de ontzachlijke hoeveelheden van dit gesteente overgaat, des te spoediger zullen die moeilijkheden verdwijnen. De concurrentie zal de ingenieurs aansporen tot construeeren van doelmatige werktuigen voor de bewerking en de steenhouwers zullen ook wel genoodzaakt zijn zich in de bewerking te bekwamen, want het is niet zoo iets ondenkbaars, dat er een tijd komt, waarin de steenhouwer, die geen graniet bewerken kan, geen werk meer zou kunnen vinden, ofwel de granietbewerkers een klasse van steenhouwers zullen gaan vormen, waarvoor geregeld werk genoeg voorhanden is. Misschien is het laatste in onzen tijd van specialiseeren wel het meest waarschijnlijk.

Prijsvragen.

Het *Nieuws van den Dag* bevatte dezer dagen de volgende advertentie:

Prijsvraag voor H.H. Teekenaars.

Voor het Maandschrift: „Boon's Geïllustreerd Magazijn" wordt een *Ontwerp voor den vooromslag gevraagd*, waarop alleen op de bovenste helft den naam van het maandblad mag voorkomen, terwijl de onderste helft open moet blijven voor Advertentiën.

Het formaat van den omslag is 16 cM. breed en 25 cM. hoog. Alle inzendingen blijven het eigendom van den Uitgever, terwijl tevens het recht wordt voorbehouden van de niet gekozen inzendingen tegen nader overeen te komen voorwaarden later gebruik te maken.

De prijs voor het gekozen ontwerp is f 25 en wordt den naam van den winner in het Juli-nummer van Boon's Geïll. Magazijn bekend gemaakt.

Inzendingen gelieve men tot 1 Juni a.s. te richten onder motto: „Ontwerp" aan het Centr. Adv.-Bur. Max R. Nunes, Amsterdam.

Een zwarte rand omgaf deze annonce, welgekozen voorwaar, want de inhoud is nogal treurig.

Voor een onnoozele vijf- en twintig gulden meent deze uitgever zich het recht te mogen aanmatigen, zich boudweg alle inzendingen toe te eigenen.

Doch neen, niet voor deze geldsom alleen, de naam van den prijswinner zal bovendien in het Juli-nummer aan de wereld verkondigd wordt, de eerste stap tot de onsterfelijkheid dus en dat is voor een jeugdig kunstenaar heel wat meer waard dan een weinig aardsch slijk.

Wij hopen intusschen, dat het aantal onnoozelen dat zich zal laten verleiden, niet al te groot zal zijn, en zouden reeds nu den eventueelen prijswinner in overweging willen geven, den uitgever te verzoeken hem het geld maar stilletjes uit te betalen en hem niet nog bovendien in het Juli-nummer aan de kaak te stellen.

Er blijken tenslotte 217 antwoorden op de prijsvraag voor het Vredespaleis te zijn ingekomen, omvattende meer dan 3000 teekeningen.

De openbare tentoonstelling zal waarschijnlijk in Juni plaats hebben.

Boekbeschouwing

Moderne Bouformen van Gradl, uitgave van Julius Hoffmann te Stuttgart geeft in de vierde aflevering in hoofdzaak werken van den Zweedschen Architect Ferd. Boberg te Stockholm en van den Amerikaan Will Bradley te Concerd, Mass.

Een belangrijk werk van eerstgenoemde is het nieuwe postkantoor te Stockholm, modern maar toch zonder prijsgeven van nationale traditie en met zorg gedetailleerd. In andere werken zijn Amerikaansche invloeden niet te miskennen; of dit in het voordeel der architectuur is kan betwijfeld worden De Zweden hebben reeds vroeg Amerika, zooal niet als voorbeeld of als het land van belofte voor de architectuur aangezien, toch met groote belangstelling gevolgd, in sommige opzichten nagevolgd. Ook zonder een bepaald navolgen van welke natie ook achten wij de Zweden nog wel in staat iets typisch te presteeren; dit mag men wel uit Boberg's werk opmaken.

Bradley wordt geintroduceerd als „Amerikanischer Wohnungskünstler" en de interieurs in deze aflevering van hem gegeven zijn in vele opzichten aantrekkelijk.

De kunstenaar toont zich hier een decorateur van groot talent. Het interieur toch is voor hem alles, de buiten architectuur niets dan de noodige omhulling voor de binneninrichting, zich in niets onderscheidend van de zeer gewone Engelsche en Amerikaansche typen.

Aflevering 4. van *de Natuur*, uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat:

Een nieuwe schrijfmachine: Dr. H. F. Huisken. — Een nieuwe Ellipsenpasser: W. H. Tromp. — De wisselingen in Avifauna en Flora, in onderling verband beschouwd (slot): A. A. van Pelt Lechner. — Het reinigen en conserveeren van oudheden: D. Stavorinus. — De Temperatuur-straling van een zwart lichaam: Dr. Z. P. Bouman. — Een merkwaardig noorderlicht: Frits Hopman. — Heetelucht-motoren (slot): H. R. Marius. — Planten als drinkwaterbron: E. Simon. — Iets over de voordeelen en gevaren van Caisson-arbeid en zijne toepassing bij den herbouw van het Wester-Viaduct te Amsterdam: Th. van der Waerden c. i. — Eenige der oudste aanwijzingen over het gebruik van planten: P. N. van Eck. — Een wandeling door de Gasfabriek: M. Rutgers. — Eenvoudige proeven. 8. Een eenvoudige Tantalus-beker: Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Kunstvulgarisatie.

(Ingezonden).

Voor enkele weken gaf *„De Telegraaf"* met een illustratie, getiteld: „Zondag namiddag — kunstbeschouwing tweehoog voor" een niet onaardige parodie op het ideaal van het Rembrandt-Comité om Rembrandt in het huisgezin te brengen door verspreiding van reproducties zijner werken bij tienduizenden.

Het bleek daaruit dat er altijd menschen zijn die de belachelijke kant der dingen opzoeken en zich zelfs niet ontzien den draak te steken met het ernstig streven van het deftig Rembrandt-Comité.

Gelukkig dat er in onze in-saaien tijd nog zulke grappenmakers gevonden worden.

De Oud-Hollandsche snaakschheid, vroeger zoozeer gewaardeerd, scheen een tijdlang wel voor goed uitgedoofd te zijn. Dank zij Speenhoff, dank zij verscheidene vaardige teekenaars, uit zij zich in den laatsten tijd, ofschoon nog niet in die mate als in Frankrijk en Duitschland af en toe, in woord en beeld en somtijds op een rake manier.

Het is echter niet over de „outbollijckheyt" onzer voorvaderen, dat ik het hebben wil, maar over het verschijnsel hierboven genoemd, dat „De Telegraaf" aanleiding gaf tot zijn charge.

Ook andere bladen hebben, op onderscheiden wijs, maar vrij algemeen, een afkeurend oordeel uitgesproken over deze manier, om *kunst aan het volk* te brengen. Dit toch is de leus, die waarschijnlijk het Rembrandt-Comité, als zoo menigeen, door het hoofd gespookt heeft.

Het komt meer voor dat een leus de menschen op een dwaalspoor brengt en de hier gecursiveerde is een zeer gevaarlijke.

In plaats van tot appreciatie te leiden voert zij veelmaals tot niets dan vulgarisatie en daarvoor staat toch de kunst van Rembrandt te hoog, dat mag niet, dat is heiligschennis.

Ik heb in de kunst van Rembrandt, evenals in die van van Dijck, van Tiziaan en Rafael, om enkele grootmeesters te noemen, altijd iets heel hoogs en fijns gezien, dat haar nagenoeg voor reproductie ongeschikt maakte en ongenietbaar voor de groote massa.

Kon men met Röntgen-stralen in het gemoed der bezoekers van het Rijksmuseum de geheimste gedachten schouwen, wanneer zij voor Rembrandt's meesterwerken genaderd zijn, dan zou men gewaar worden, hoe dun het vernisje van kunstontwikkeling er zelfs bij beschaafde menschen opzit; hoe zij Rembrandt bekijken, omdat het zoo behoort, omdat het gek zou staan hem voorbij te loopen zonder hem eenige oogenblikken aandacht te schenken.

Ik zeg hier niets nieuws, dat weet ik wel, maar ik kan het niet nalaten dit nog eens te zeggen, waar de averechtsche kunstopvattingen nu in de vulgarisatie van Rembrandt weer zoo sprekend aan den dag komen. Of is het geen vulgarisatie, dat men reproducties op sigarenkistjes plakt, ellendige reproducties wel is waar, maar de naam van den meester staat er met groote letters bij ingebrand in het hout. Ik herhaal het, dat is heiligschennis, dat is misbruik van een naam, die een persoon aanduidt, waarvoor wij eerbied behooren te hebben, voor de meest vulgaire reclame.

Er zit een zaakje in, die naam te gebruiken, dat is up-to-date. Rembrandt's naam is op veler lippen, op de lippen van velen, die zoo goed als niet weten, wie hij was en wat hij was, die geen flauwe notie hebben van de beteekenis van een persoonlijkheid als de zijne. Hij is in de mode en dat is voldoende en wie heeft hem in de mode gebracht? Het doet er niet toe wie hier de schuldige is, het kan ook wel zijn, dat het onbewust en met een goede bedoeling geschied is, door menschen, die de gevolgen niet overwogen hebben van het zich laten leiden door een leus, zonder daarbij verder te denken dan de lengte van hun neus. Maar het neemt niet weg dat die gevolgen bedenkelijk zijn, want in stede van bij te dragen tot hoogere ontwikkeling, kan een dergelijke vulgarisatie niets anders na zich sleepen dan nog meerdere afstomping van het nationaal kunstgevoel, tot een algeheel onvatbaar maken voor hooge kunstindrukken.

„Nationaal kunstgevoel". Bestaat zoo iets wel? Zijn de uitdrukkingen „Volkskunst". „Kunst aan het volk" geen nonseus?, heb ik mij al vaak afgevraagd, zonder een bevredigend antwoord te kunnen vinden. Misschien komt dit, omdat ik au fond nog geloof, dat de kunst iets zijn kan voor het volk, mits men dit exquis-fijne gerecht aan het volk voorzette in een met de uiterste zorg toebereiden vorm.

Door de kunst van haren hoogen troon af te halen, neer te halen tot het peil, waarop het volk staat, ontheiligt, prostitueert men haar en doet men het volk geen dienst, voert men het volk niet hooger op.

Maar wat moet er dan gedaan worden? Ziedaar een vraag, waar ik nog eens over denken moet en die ik anderen ter overdenking aanbeveel.

L.

Wij hopen, dat de geachte inzender ons te zijner tijd van zijne overdenkingen zal willen mededeelen.

Red.

Varia.

SPOORWEGLIJNEN IN DE HAARLEMMERMEER EN OMGEVING.

Ingediend is een wetsontwerp tot toekenning van een renteloos voorschot uit 's Rijks schatkist, ten behoeve van den aanleg en het in exploitatie brengen van spoorweglijnen in de Haarlemmermeer en omgeving.

Nadat vroeger reeds herhaaldelijk het verlangen naar spoorwegverbindingen in dit gedeelte des lands was ontstaan, werd eerst in latere jaren bij het ontwerpen van spoorwegplannen in deze streek, de verbinding van de plattelandsgemeenten met Amsterdam en met Haarlem op den voorgrond gesteld. Die plannen kregen voor het eerst een vasteren grondslag in 1897, toen in de in dat jaar verleende concessie voor een locaalspoorweg van Amsterdam over Sloten naar Haarlem de bepaling werd opgenomen, dat de concessionaris verplicht zou zijn om, indien de Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid daartoe het verlangen te kennen gaf, en mits door de betrokken streek en het Rijk te zamen ten minste twee derden van de geraamde aanlegkosten werd bijgedragen, over te gaan tot den aanleg en de exploitatie van eenige lijnen in de Haarlemmermeer en omgeving.

Op den grondslag van deze bepaling werden door de Hollandsche Electrische Spoorwegmaatschappij, welke voor de uitvoering van de zooeven genoemde concessie was opgericht, de plannen tot spoorwegaanleg in deze streek aanstonds ter hand genomen.

De pogingen om de bij de gevoerde onderhandelingen te dezer zake (met het Rijk, drie provinciën en een twintigtal gemeenten en ongeveer een gelijk aantal waterschappen) geopperde wenschen en bezwaren tot oplossing en overeenstemming te brengen, hebben zeer veel tijd en moeite gekost. Vandaar dat, hoewel reeds in 1899 door den Minister Lely het bevorderen van de toekenning van een Rijksvoorschot voor de plannen der Hollandsche Electrische Spoorwegmaatschappij in beginsel was toegezegd, eerst thans door Minister Kraus aan die toezegging gevolg kan worden gegeven.

Het bovenbedoelde plan, dat de instemming van alle belanghebbenden heeft mogen verwerven, bestaat uit drie hoofdverbindingen, welke voor kleine gedeelten met elkander samenvallen, te weten:

1o. een lijn van Amsterdam over Amstelveen, Aalsmeer, Hoofddorp, Venneperdorp, Oude en Nieuwe Wetering en Roelofarendsveen naar Leiden;

2o. een lijn van Haarlem over Hoofddorp, Aalsmeer, Uithoorn, Mijdrecht, Wilnis en Vinkeveen naar Nieuwersluis, en

3o. een lijn van Amsterdam over Amstelveen, Uithoorn, Nieuwveen, Nieuwkoop en Aarlanderveen naar Alphen.

Van de sub 2o. genoemde lijn valt het gedeelte Hoofddorp—Aalsmeer, en van de sub 3o. genoemde lijn het gedeelte Amsterdam—Amstelveen (Bovenkerk) met die sub 1o. vermeld, samen.

De totale lengte van deze lijnen (de samenvallende gedeelten slechts éénmaal berekend), bedraagt 110 K.M., waarvan 58 K.M. in de provincie Noord-Holland, 20 K.M. in de provincie Utrecht en 32 K.M. in de provincie Zuid-Holland zijn gelegen.

De lijnen zijn geheel op eigen baan en met normale spoorwijdte ontworpen, met het oog op de ontworpen aansluitingen aan de hoofdspoorwegen te Haarlem, Leiden, Alphen en Nieuwersluis, zoomede omdat men het, in verband met den aard van het te verwachten vervoer, van groot belang achtte den overgang van wagens en desgewenscht van geheele treinen van de nieuwe lijnen op de hoofdspoorwegen en omgekeerd, te kunnen doen plaats hebben.

Het ligt in de bedoeling om van den aanleg op eigen baan partij te trekken, om de lijnen te exploiteeren met een snelheid van ten hoogste 50 K.M. per uur.

De ontworpen lijnen zullen, op slechts enkele na, alle centra van bevolking, gelegen in de landstreek die omsloten wordt door de spoorwegen van Amsterdam over Haarlem, naar Leiden, van Leiden over Alphen naar Woerden, en van Woerden over Nieuwersluis naar Amsterdam, in verbinding brengen met het spoorwegnet en met de omliggende steden, met name Amsterdam, Haarlem, Leiden en Utrecht.

De aanlegkosten van de ontworpen lijnen zijn in totaal door de Holl. Electr. Spoorwegmij. geraamd op *f* 6.441.000.

Door de betrokken streek zijn ten behoeve van den aanleg en het in exploitatie brengen van dit net bijdragen toegezegd, waarvan het gezamenlijk bedrag (nadat zij, voor zoover zij in den vorm van jaarlijksche uitkeeringen werden toegezegd, tot haar contante waarde zijn herleid), overeenkomt met ruim een derde van bovengenoemd eindcijfer der raming, te weten met een bedrag van even f 2.150.000. Met toepassing van het beginsel van gelijkheid in opoffering tusschen het Rijk en de streek, wordt derhalve thans voorgesteld om als renteloos voorschot uit 's Rijks schatkist een som beschikbaar te stellen ter grootte van een derde der aanlegkosten tot een maximum van een derde der raming of f 2.147.000.

Wordt zoodanige Rijksbijdrage verleend, dan is de Holl. Electr. Spoorw. Mij. bereid den aanleg en de exploitatie van de bovengemelde lijnen op haar risico te ondernemen.

Is voor de belanghebbende streek de indiening en zal nog meer de aanneming van dit wetsontwerp van groote beteekenis zijn, de geldelijke gevolgen daarvan voor den Staat zullen zich eerst na eenige jaren doen gevoelen.

ARCHEOLOGISCHE ONTDEKKINGEN.

In verband met de ontdekking van groote grafheuvels bij Timboektoe door luitenant Desplagnes, een viertal jaren geleden, heeft de Parijsche Académie des Inscriptions et Belles-Lettres dezen officier opnieuw naar Afrika gezonden, om in het gebied van de Nigerbocht naar voorhistorische overblijfselen te zoeken. Desplagnes is in het laatst van Januari teruggekeerd en heeft — voor zoover tenminste uit zijne voorloopige mededeelingen in Fransche wetenschappelijke tijdschriften reeds blijkt — veel interessants gevonden, zoodat over vele duistere perioden in de geschiedenis van deze landen eenig licht zal verspreid worden. De vondsten zelven zullen in September op het koloniale congres te Marseille tentoongesteld worden.

Het eerste werk van Desplagnes was een methodisch onderzoek van een dier grafheuvels. De daarvoor uitgekozen heuvel lag boven Timboektoe aan de Niger. Het inwendige bevatte een uit palmenstammen gebouwde grafkamer, waarin het lijk van een hooggeplaatst persoon met zijn slaven was bijgezet; een schachtvormige koker diende om den doode voedsel voor de andere wereld toe te rijken. Talrijke sieraden van koper en valsche edelgesteenten, ijzeren wapens, vaatwerk van aardewerk enz. werden verzameld.

Uit een beschrijving van den Arabischen schrijver El Bekri, die in de elfde eeuw, volgens een reiziger, de rijken aan den Niger beschreef, blijkt dat de vorsten en de regeerders van het rijk Ghanata onder dergelijke kunstmatige heuvels werden begraven; uit deze mededeeling en de groote uitgebreidheid van het gebied waarin deze heuvels gevonden worden blijkt wel de uitgestrektheid van dat rijk en uit de vondsten zijne beschaving.

Van anderen oorsprong zijn een reeks andere vondsten. Hiertoe behooren zonder twijfel de plaatsen voor de vervaardiging van steenen werktuigen. Zij liggen langs den geheelen Niger stroomafwaarts tot aan Gao verspreid en bevatten nog een menigte werktuigen, sieraden en pijlspitsen. Hier heeft men dus met den neolitischen tijd van den Soedan te doen. Bijzonder merkwaardig zijn zekere steenen monumenten. Zij bestaan dikwijls uit 15 tot 17 gepolijste monolithische zuilen, 1½ tot 2½ meter hoog met rijk beeldhouwwerk versierd. De merkwaardigste stukken zijn evenwel bij het meer Takadji, in het district Sumpi (boven Timboektoe) gevonden, daar waren namelijk op de zuilen menschenhoofden gemetseld. Van jongeren datum zijn weer de Berbersche inscriptiën en teekeningen in steen van die soort, welke ook in Noord-Afrika en sedert kort ook aan den geheelen westkant van de Sahara gevonden worden.

Onder de begraafplaatsen, die niet tot de soort van genoemde grafheuvels behooren, moeten vooral de Berbergraven genoemd worden, groote kringen van rotsblokken zooals nu nog wel eenige Toearegstammen van het zuiden voor de begraafplaatsen van hunne hoofdlieden aanleggen. De Mosji- en Goermankegraven bestaan uit nissen waarin de lijken liggend of staan bijgezet worden. De openingen worden gesloten door een steenen plaat waarop een omgekeerde kan gezet wordt. Andere deels zeer merkwaardige graven werden in de bergen van Pandiagara en Homboet gevonden, eenvoudig bestaande uit rotskloven, waarover een steenen plaat gelegd wordt of in kleine gebouwtjes in de ontoegankelijkste gedeelten van het gebergte. Uit schedelmetingen zal misschien blijken, welk menschenras hier woonde: waarschijnlijk zijn enkele volksstammen in genoemde gebergten, met hunne oude zeden, hunne directe nakomelingen. Ten slotte wordt medegedeeld, dat het Desplagnes gelukte door de Arabische inscriptiën op grafsteenen bij Bentia aan den Niger, de ligging van de oude hoofdstad van het Songhaigebied, Koehia, te bepalen. Men vermoedde reeds dat zij in de nabijheid van Goa moest liggen.

Genoemde onderzoekingen zullen worden voortgezet en zullen zonder twijfel nog vele verrassende resultaten opleveren.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Tot den bouw van een nieuwen schouwburg in New-York is nu besloten. Hij is bestemd het mooist en meest practisch ingericht operagebouw van de geheele wereld te worden. Om een denkbeeld van het nieuwe gebouw te geven, is het voldoende mede te deelen dat het tooneel 28 Meter diep en 34 Meter breed zal worden.

In het gebouw komt behalve een restaurant, een bibliotheek, een palmentuin en een danszaal.

Het comité der Internationale Bouwkunsttentoonstelling te St. Petersburg, welke expositie oorspronkelijk voor April van dit jaar was vastgesteld, heeft besloten genoemde tentoonstelling te verdagen tot April 1907. Men hoopt dan zeker op rustiger tijden.

De beroemde toren van het paleis Mangia, het stadhuis te Siena, is door de laatste aardbeving aldaar zoodanig beschadigd, dat men voor invallen vreest. Het is de hoogste toren van Italië, 102 meter, en hij werd in de 14e eeuw gebouwd.

Wie thans werk zoekt kan zeker niet beter doen dan zoo spoedig mogelijk naar San-Francisco te gaan. De burgemeester Schmitz heeft, naar gemeld wordt, naar verschillende plaatsen in Amerika gezeind om architecten en teekenaars. Waar de behoefte echter zoo groot is, vinden ook buitenlanders, die hun vak verstaan en weten wat aanpakken is, allicht een plaats.

BINNENLAND.

Leiden. Over enkele weken zal in het Museum van Oudheden een nieuwe zaal geopend worden, bevattende de vroeger hier en daar verspreide verzameling mummiekisten en Egyptische kleinkunst, bestaande uit edelgesteenten, gouden sieraden en voorwerpen van kunst en voor godsdienstig en huiselijk gebruik. De zaal, waarin thans deze belangrijke en kostbare collectie is geplaatst — een voormalige hooizolder — is eenvoudig, doch geheel in overeenstemming met de daarin geborgen voorwerpen ingericht; voornamelijk is door vorm en kleur het doel, om de zaal hooger te doen schijnen dan zij in werkelijkheid is, volkomen bereikt. Door de uitnemende belichting der tentoongestelde mummiekisten, valt de typische beschildering er van volkomen in het oog, wat vooral voor beoefenaren van het kunstambacht van veel waarde is. De eigenaardige plaatsing geeft een aanschouwelijke voorstelling van de wijze, waarop de oude Egyptenaren hunne dooden behandelden. Ongetwijfeld zal, wanneer straks deze zaal voor het publiek wordt opengesteld, er met belangstelling kennis van genomen worden. Er zijn echter nog veel ingrijpender veranderingen in het museum aanstaande. Voor korten tijd is alles wat de administratie betreft uit het oude museum overgebracht naar het perceel Breestraat 22, waarheen ook de werkkamers van den hoogleeraar-directeur en de conservators, de restauratie- en ontvangzaal zijn verplaatst.

De in het oude Museumgebouw (Breestraat 18 en Boomarkt 6) daardoor vrij gekomen ruimte zal ingericht worden voor de uiterst belangrijke Nederlandsche afdeeling, die vroeger hier en daar verspreid door den conservator dr. J. H. Holwerda is geordend en gerangschikt. De groepen, die zich bij elkander aansluiten zullen in aan elkaar grenzende zalen geplaatst worden. Zoo zal men er krijgen een vóórhistorische zaal, een Romeinsche zaal, twee zalen voor Romeinsch aardewerk, één voor Romeinsch ijzerwerk, één voor Romeinsche bronzen voorwerpen en één voor Romeinsche grafsteenen. Het zal echter nog wel een jaar ongeveer duren eer deze veranderingen geheel voltooid zijn, waardoor het Museum weder zeer in waarde en beteekenis zal winnen, zoowel voor de gewone bezoekers als voor de beoefenaars der wetenschap. De restauratie heeft plaats onder de persoonlijke leiding van den hoogleeraar-directeur.

N. R. Ct.

— De archivaris dezer gemeente, mr. dr. J. C. Overvoorde, heeft onderhanden een catalogus van de op het oud-archief aanwezige prentverzameling. Deze catalogus zal in drie afdeelingen verschijnen en de eerste, betreffende de topografische verzameling, zal waarschijnlijk nog dit jaar uitkomen.

De beide andere afdeelingen, de historische prenten en portretten en de omstreken van Leiden betreffende, zullen het volgend jaar verschijnen.

Deventer. De werkzaamheden aan de restauratie der St. Lebuïnuskerk zijn dezer dagen weer begonnen en wel met het kooreinde, waar hardsteenen goten gelegd en een gedeelte balustrade gesteld zullen worden.

Op het transept zal een dak gezet worden, zooals er zich vroeger een bevond.

HAARLEM. Dezen zomer zal in het Museum van Kunstnijverheid, eene tentoonstelling van den Brusselschen beeldhouwer Julien Dillens, die in 1904 is overleden en onder de beste krachten van zijn tijd mag worden gerekend. Daar zijne werken zeer talrijk zijn, belooft deze tentoonstelling hoogst belangrijk te worden.

— De afgekeurde schouwburg alhier zal door den eigenaar en den directeur, den heer Van Gasteren, volgens de eischen door B. en W. gesteld, worden verbouwd.

DEN HELDER. De raad dezer gemeente heeft in zijn laatste zitting van gisteren besloten, het restaureeren van de werken der waterleiding, waaronder de bouw van een nieuwen watertoren, op te dragen aan den ingenieur J. Schotel, te Rotterdam.

Verder besloot de Raad, als beweegkracht voor de waterleiding gas aan te wenden, in plaats van stoom; zooals door B. en W. werd voorgesteld, en om met het Rijk de noodige overeenkomsten aan te gaan ter verkrijging van gronden voor wateronttrekking, ten behoeve der waterleiding.

'S-HERTOGENBOSCH. De raad dezer gemeente heeft weer het jaarlijksche subsidie van f 4000 toegekend voor de restauratie der St.-Janskerk.

Personalia.

— Bij kon. besluit zijn met 1 Mei bevorderd tot opzichter van den Rijkswaterstaat 1e kl. W. van Langeveld, id. 2e kl.; tot opzichter van den Rijkswaterstaat 2e kl. T. Huitema, id. 3e kl.; en tot opzichter van den Rijkswaterstaat 3e kl. P. Kuijper, idem 4e kl.

— De heer N. Hoekman, nu opzichter bij Hellingmans Bouwmaatschappij te Amsterdam kwam vóór 25 jaar bij den Heer C Hellingman — toen voor zichzelf handelende en later oprichter van bovengenoemde Maatschappij — in dienst.

Bij de herdenking van dit feit ontving de Heer H. zoowel van de Directie der Maatschappij als van het kantoorpersoneel en de werklieden vele stoffelijke blijken van belangstelling.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-Teekenaar met ervaring (volledig vertrouwbaar persoon). Brieven No. 29509 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Onderbaas voor Timmerwerken, ongeveer 30 jaar. Brieven onder No. 29516 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Werktuigkundige tevens Koopman. Brieven letters D. B. H., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Chef aan de Gemeente-Gasfabriek te Wormerveer. Aanvangssalaris f 75 per maand, vrij vuur en licht. Brieven en copie-getuigschriften vóór den 10en Mei a.s. aan den Directeur. (1)

— Steenbaas op een stoomwaalsteenfabriek, aan den Gelderschen IJsel, met 3 persen. Br. onder letters A. G., aan den Boekhandelaar Ch. Dixon, te Deventer. (1)

— Bouwk. Teekenaar te Rotterdam bij een Architect, eenigszins artistiek ontwikkeld, voor vast. Br. No. 12, E. de Bont & Zoon, Rotterdam. (1)

— Onderwijzer voor het Timmeren aan de Ambachtsschool te Utrecht. Aanvangsalaris f 800. Inlichtingen ter inzage in het schoolgebouw. Stukken en teekeningen vóór 15 Mei a.s. aan den Directeur. (1)

— Degelijk persoon in Waalsteenfabriek (vakman), in hoofdzaak voor den verkoop. Brieven onder No. 425, aan J. H. Groeneveld, Boekhandel Arnhem. (1)

— Bouwkundig Teekenaar. Brieven onder No. 13152, aan het bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Bouwkundig Opzichter aan een Gemeente Gasfabriek in Z. H. voor twee of drie jaar. Brieven onder nummer 13156 aan het bureau van de N. Rott. Courant. (1)

— Electro-Ingenieur grondig bekend met het uitwerken van projecten enz. Brieven onder no. 11336, aan het bureau van de N. Rott. Courant. (2)

— Leeraar a. d. Nutsteekensch. voor aank. werkl. te Wageningen, van half Sept. tot half Maart. Br. aan D. H. te Wechel aldaar. (2)

— Scheepsteekenaar, goed constructeur, zelfst. kunn. optr. Br. onder no. 11876 N. Rotterd. Cour. (2)

— Onderbaas, leeftijd 30—40 jaar, voor villa's, schoolgebouwen enz. Brieven onder no. 2732 Boekh. Gebr. Wolff, Hilversum. (2)

— Reiziger, in houthandel hoofdzakelijk voor de provincies Noord-, Zuid-Holland en Utrecht. Salaris f 1800 buiten provisie. Brieven onder no. 29390 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Bouwkundig Hoofdopzichter bij de gemeentegasfabrieken van Amsterdam. Salaris f 1500—f 2500. Gezond en sterk gestel, leeftijd 30—35 jaar, kennis van fabriek-gebouwen en constructiën. Stukken vóór 1 Mei a.s., adres Oostergasfabriek. (2)

— Teekenaar bij decoratieschilder, zeer goed bekend in moderne ontwerpen. Br. lett. O B 471, Nieuws v. d. Dag. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

24 Bouwk. Opz.-teek., 20—44 j., f 50—f 100 's maands.
4 Bouwk. Opz.-Uitv., 27—45 j., f 75—f 90 's maands.
6 Werktuigk. Teek., 19—28 j., f 45—f 90 's maands.
2 Werktuigk. Techn. 25—29 j., f 90 's maands.
5 Electrotechniker. 21—43 j., f 40—f 100 's maands.
1 Scheepsteekenaar.
1 Volontair bij architect te Amsterdam.

Beleefd verzoeken wij onze abonné's, de eerstdaags aan te bieden Aprilquitanties, zoo mogelijk bij eerste of althans bij tweede aanbieding te willen voldoen. Onnoodige onkosten en onnoodige moeite voor de postbeambten worden daardoor voorkomen.

DE ADMINISTRATIE

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging, Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 5 MEI 1906. No. 18.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland, ... f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

DELFTSCH AARDEWERK.

Ofschoon, sedert een kwart eeuw, het verzamelen van Oud-Delftsch tot de mode-liefhebberijen behoort, weten toch maar betrekkelijk weinig Nederlanders iets omtrent dit zoo bij uitstek vaderlandsche voortbrengsel. Een Franschman heeft er een werk over geschreven, dat tot dusverre het beste is, wat in het licht verscheen.

Velen denken, dat Delftsch aardewerk een soort van porselein is, doch zij vergissen zich. Beziet men een scherf van porselein, dan vertoont zich een homogeen, dicht geheel op de breuk. Een scherf van Delftsch aardewerk daarentegen bestaat uit een poreus, geelachtig middengedeelte, dat door twee lagen glazuur bedekt is. Het gewone aardewerk is niet waterdicht, doch moet door glazuur waterdicht gemaakt worden. Porselein en kruikaarde daarentegen behoeven geen glazuur, en dit wordt alleen ter versiering aangebracht.

Het oude Delftsche aardewerk is daaraan het gemakkelijkst te herkennen, dat bijna altijd hier of daar een klein stukje van het glazuur heeft losgelaten, zoodat men den geelachtigen kern te voorschijn ziet komen. Is van porselein daarentegen een scherfje af, dan wordt geen anders gekleurde kern zichtbaar.

Fayence en Majalica zijn op dezelfde wijze gemaakt als het Delftsche aardewerk, waarom de Franschen het dan ook Fayence de Delft noemen.

In het jaar 1584 huwde Harmen Pietersz., een Haarlemsch plateelbakker, met Anna Cornelisdochter van Delft, waarheen hij verhuisde en het burgerrecht verkreeg. Hij is de eerste geweest, die zoogenaamd Delftsch aardewerk vervaardigde. Als grondstof gebruikte hij drieërlei soort van leem. De eene soort was uit Holland afkomstig, de beide andere werden uit Doornik en van de Roer aangevoerd. De werkplaats van Harmen Pietersz. was in het zuidoosten van Delft gelegen, en in dit stadsgedeelte hebben sedert alle plateelbakkers hun bedrijf uitgeoefend.

De leem werd in de juiste verhouding gemengd en gevormd. Dan gingen de voorwerpen in den oven, om vervolgens in de tinglazuur te worden gedoopt, waardoor zij met een witte laag werden bedekt, die tot een zekere diepte in den kern doordrong. Nu begon het beschilderen, dat echter een zeer vaardige hand vereischte, omdat alles moest blijven staan, daar de verf in de witte laag dadelijk werd opgenomen, en dus verbeteringen door wegwisschen onmogelijk waren.

Nu werd de verf met loodglazuur bedekt, waarna het bakken in een sterk verhitten oven plaats vond. Het loodglazuur gaf aan de voorwerpen hun glanzend uiterlijk. Niet alle kleuren konden dit

sterke vuur verdragen. Alleen blauw, groen, rood, geel en paarsachtig bruin waren voor deze techniek geschikt.

Reeds spoedig begonnen de plateelbakkers het Chineesche en Japansche porselein, dat door de Oost-Indische Compagnie werd aangevoerd, na te volgen. Aanvankelijk werd meest blauw porselein naar Holland gebracht, waardoor die kleur ook voor het aardewerk in den smaak kwam. Maar in het laatst der 17e eeuw kwam hier ook veelkleurig Chineesch en Japansch porselein, het zoogenaamde Imara, in den handel. De Delftsche plateelbakkers konden zulke schitterende kleuren als dit porselein vertoonde, op hun gewone wijze niet maken. Ook goud konden zij niet aanbrengen, ofschoon het op het Japansche porselein voorkwam. Toen werd een andere techniek bedacht. Men bakte de vazen, met het tinglazuur, eer het schilderen begon, dat dan op het glazuur geschiedde. De kleuren werden, door verhitten in een moffel, ingebrand.

De dus vervaardigde voorwerpen hebben wel schitterende kleuren, doch daar het loodglazuur ontbreekt, missen zij den glans, die het andere procédé teweeg bracht. Het beschilderen op het glazuur was veel gemakkelijker dan de oude techniek, daar men alles kon wegwisschen, of verbeteringen aanbrengen, wanneer dit noodig scheen.

Het navolgen van het blauwe porselein geschiedde het eerst door Aelbrecht Corneliszoon de Keyser, die in 1642 als meester in het St. Lucasgild werd opgenomen. In 1648 volgde Abraham de Kooge zijn voorbeeld. Daar deze meester eerst schilder geweest was, heeft zijn werk ook afgescheiden van de techniek, groote waarde. In zijn geest werkte ook sinds 1658 Frederick van Frytom, die vooral in het landschap heeft uitgemunt, zooals men in het Rijksmuseum te Amsterdam zien kan.

Jacob en Adriaen Pijnacker legden zich toe op het nabootsen van het veelkleurige Japansche porselein. Vrijer navolgingen van de Oostersche voorbeelden gaf Loûys Fictoor, die er zelfs in slaagde, aardewerk met gekleurden fond te maken, wat de andere plateelbakkers te Delft tot een aansporing was, het ook te beproeven.

In de eerste helft der 18e eeuw stond de kunst der Delftsche plateelbakkerij op haar grootste hoogte. Doch toen begon eerst het Saksische porselein, daarna het Engelsche aardewerk het vaderlansch product meer en meer van de markt te verdringen.

Telkens werden fabrieken gesloten. In 1808 bestonden nog zes plateelbakkerijen, waarvan de laatste in 1853 werd opgeheven. Sinds 1860 begon het buitenland belang in de voortbrengselen der oude Delftsche fabrieken te stellen, terwijl vóór dien tijd het aardewerk alleen in Nederland gewild was, ofschoon men toch daarboven het oud-Japansch of oud-Chineesch porselein verkoos. Het oud-Delftsch werd geld waard en wie mooie stukken bezat, verkocht ze. Zoo is het gekomen, dat men tegenwoordig de beste voorwerpen in het buitenland moet gaan zoeken.

Dat de fabriek „De Porceleyne Fles" door Joost Thooft & Labouchère weer tot bloei gebracht is, mag als bekend verondersteld worden. Doch maar weinigen weten, dat dit nieuw-Delftsch op andere wijze gemaakt wordt, dan het oude. Men vormt de voorwerpen niet meer van de leem, zooals vroeger, en kan dus het tinglazuur ontberen. Want de voorwerpen worden nu van witte kruikaarde gemaakt, zoodat de witte grond reeds dadelijk na het bakken aanwezig is. Op dien grond wordt geschilderd en dan het glazuur daarover aangebracht. De witte kleur van deze kruikaarde is echter veel minder mooi, dan de roomachtige tint van het tinglazuur.

Ofschoon het oude Delftsche aardewerk tegenwoordig zeer bewonderd wordt, is het, uit een esthetisch oogpunt beschouwd, toch niet altijd even mooi. Het hoogst staan de zuiver ornamenteel opgevatte voorwerpen, die naar het Oostersche porcelein zijn gevolgd. Minder voldoet het werk der plateelbakkers, wanneer het de voortbrengselen van schilder- of beeldhouwkunst op zijde wil streven. De tegelpaneelen zijn toch eigenlijk parodiën op schilderijen, gelijk de plastische Delftsche figuurtjes mislukte beeldhouwwerken moeten worden genoemd.

In de 17de en 18de eeuw werd het Delftsche aardewerk, daar het goedkooper was dan porselein, door de burgerij als tafelgereedschap gebruikt. Doch ook zuiver decoratieve, eigenlijk geheel onnutte voorwerpen, vonden aftrek en maken nu nog de trots van verzamelaars uit.

De fabriek „De Porceleyne Fles" heeft aanvankelijk gepoogd, de eigenaardigheden der oude plateelwerken na te volgen en het valt niet te ontkennen, dat daar, uit een esthetisch oogpunt, wel wat op tegen was. De paneelen der 17de en 18de eeuw waren reeds van een twijfelachtigen smaak, doch de nabootsingen van moderne schilderwerken hielden nog minder rekening met de eigenaardigheden der techniek.

Gelukkig evenwel trachtte men ook nieuwe wegen te bewandelen en werden producten in den handel gebracht, die den toets der critiek kunnen doorstaan. Als zoodanig komt vooral de versierde kruikaarde in aanmerking, hetzij als vaatwerk, hetzij als zoogenaamd sectiel-tegelwerk, dat, waar het gebruikt werd, in ieder opzicht heeft voldaan.

De Beurs te Amsterdam.

Onlangs vermeldden de dagbladen der hoofdstad, dat een steen, zwaar 5 kilogram, uit een der bogen van de Beurs naar beneden is gekomen, gelukkig niet onder beurstijd. In verband hiermede zullen nu alle bogen gestut worden.

Inmiddels is de commissie van onderzoek benoemd. Menigeen zal zich over haar samenstelling eenigszins verwonderd hebben, omdat hier een vraag moet opgelost worden, die niet van esthetischen, maar van constructieven aard is, zoodat ervaren ingenieurs in dit geval meer aangewezen schenen, dan beroemde architecten. Blijkbaar heeft de commissie dit zelf gevoeld, toen zij verzocht en verkreeg, dat twee ingenieurs aan haar toegevoegd zouden worden.

Men heeft nu het rapport der commissie af te wachten, dat, naar het ons voorkomt, niet spoedig zal kunnen verschijnen, omdat een onderzoek, zal het grondig wezen, zooveel moet omvatten, dat er van haast maken geen sprake kan zijn.

Het is te hopen, dat, hangende het onderzoek, geen vallende stukken de beursbezoekers onrustig mogen maken. Wij zouden al vast in overweging willen geven, om den vleugel aan de zijde der Warmoesstraat, waar de scheuren het meest van beteekenis zijn, zooveel mogelijk te ontlasten, door het verwijderen der zware ketels en machines, die daar zijn opgesteld. De voortdurende beweging, die deze werktuigen veroorzaken, kan zeker schadelijk werken.

Het plan voor het Raadhuis te Heemstede.

Dat het onlangs openbaar gemaakte plan voor het nieuwe raadhuis te Heemstede de aandacht der bouwkundige wereld zou trekken, was te verwachten. Immers dit ontwerp vertoont den stijl der 18e eeuw en is het werk der heeren Joseph Cuypers en Jan Stuyt.

Reeds heeft de heer Jacob van den Bosch te Bloemendaal zijn verbazing over dit ontwerp te kennen gegeven. Hij schreef in „Architectura" de volgende satire.

Er komt een burgemeester, die een raadhuis wil laten bouwen.

O! te Heemstede .... landelijke omgeving ..... ja! ja! ..... een oogenblik! *(tot den chef-de-bureau)* Och!, mijnheer, wilt u eens even uit het Baroklaadje eenige raadhuizen aangeven. Verdere besprekingen? O! met genoegen.

Een geestelijke verlangt een kerk.

Een kerk? Wat wenscht u, oud, minder of zeer oud? Romaansch, vroege of late Gothiek?

Een Raad van Beheer van Spooorwegen verschijnt.

Jongens, weg met dien rommel. Charles (Boissevain) met zijn paperassen van zijn grootvader (in het Handelsblad openbaar gemaakt) brengt ons heelemaal in de war ..... juist, nu kunnen wij hypermodern zijn ..... 'n Stationsgebouw ..... heerlijk .... daar kunnen wij onze denkbeelden vrij ontwikkelen ..... ja zeker heeren ..... naar de allerlaatste eischen ..... 'n flink gebouw .... type van onzen tijd. Wij zijn voorvechters, grondvesters eener bouwkunst van eigen tijd ..... ja, wij moeten een bouwkunst van eigen tijd hebben.

Wij zijn er benieuwd naar, of deze satire anderen naar de pen zal doen grijpen.

De 19e eeuw heeft geen eigen stijl gehad, en toch veel gebouwd. Voorloopig bezit de 20e eeuw ook nog geen eigen stijl, doch het schijnt, dat haar bouwlust die van haar voorgangster nog zal overtreffen.

Men maakte een vuist en had geen hand, pronkte met andermans vederen .....

Toch blijft het woord van den dichter waar.

„ ..... Waarom hem hard gevallen?

Is hij een dief misschien .. ach, dieven zijn wij allen"!

De heer Van den Bosch moge dit bedenken, moge zich afvragen, of het hem reeds gelukt is iets oorspronkelijks te scheppen. En als hij tot de erkenning moet komen, dat hij het vooralsnog zoover niet bracht, dan moge hij het noodlot verwenschen, dat hem tot architect maakte in een tijd, die geen architectuur meer had; maar toch dient hij niet te vergeten, dat alle bouwmeesters van heden in de zelfde treurige omstandigheden verkeeren als hij. Misschien geeft hem dit troost.

Verklaarbaar is ons de verbazing van den heer Van den Bosch overigens wel.

Velen, die wij tot de besten rekenden, hebben wij reeds de kluts zien kwijtraken, maar van Joseph Cuypers kan de heer v. d. B. zich die mogelijkheid blijkbaar niet voorstellen. Berlage heeft onlangs zijn meening over onze hedendaagsche architectuur gezegd, van Cuypers en Stuyt hebben wij die te wachten.

De Redactie van „Architectura" zegt daaromtrent: „Eene discussie enkel naar aanleiding van de ontboezeming des heeren v. d. Bosch evenwel zou h. i. niet veel uitrichten om de begrippen te verduidelijken; eene bespreking in den komenden winter aan de hand eener tentoonstelling van uitgevoerde bouwwerken van de laatste 25 à 30 jaren, zou naar hunne meening er meer toe kunnen bijdragen om den stand van de moderne architectuur nader te bepalen. Vooral als wij den Vredespaleis-wedstrijd eens voor oogen hebben gehad, zullen er hoogstwaarschijnlijk omtrent de begrippen: historische ontwikkeling of wel origineele schepping belangrijke opmerkingen te maken zijn."

Wij zien die opmerkingen met belangstelling tegemoet.

Straatsteen uit glas of keramische steen.

(Slot.)

Allereerst dient, voor een nauwkeuriger beoordeeling, het materiaal met andere stoffen, voor hetzelfde doel gebruikelijk, onderling onderzocht en vergeleken worden.

Op verzoek van *Garchey* werden in 1897 in het laboratorium van de Nationale School voor bruggen- en wegenbouw dergelijke onderzoekingen ingesteld. Zij hadden ten doel den druk te bepalen, die verschillende materialen kunnen weerstaan, en de werking van de vorst, van stooten en afslijting vast te stellen. Onderstaande resultaten werden verkregen:

1. *Weerstand tegen druk.* De kunststeen weerstond een druk van 2103 KG. per cM². terwijl graniet slechts 675 KG. per cM.² uithield. [1])

2. *Invloed van de vorst.* De Garcheysteen werd in koude mengsels gedompeld, waarbij een temperatuur van minus 20° C werd bereikt, zonder dat de steen eenige beschadiging vertoonde. Na en bij dit onderzoek bleek de weerstand 2108 KG. per cM². te zijn.

3. *Slijtage door wrijving.* De afslijping werd teweeggebracht, doordien men het materiaal met een

gelijkmatige drukking van 1.75 KG. per 7 cM². tegen een, met eene snelheid van 56 cM. per minuut ronddraaiende amarilsteen hield. Na 4000 omwentelingen bedroeg de afslijting 12 mM. Onder de 27 beproefde en verschillende materialen nam de Garcheysteen de 5de plaats in.

4. *Valproef.* Gemiddeld waren 22 schokken met een valblok van 4,60 KG., 1 M. vrij vallende, noodig om den Garcheysteen te doen breken; de eerste scheur ontstond na den 3den val. Andere materialen braken na 19 schokken.

5. *Adhaesie-vermogen.* Voor het losrukken van een in cement gelegden tegel van 200 mM. zijvlakte was een trekkracht noodig van ruim 6250 KG., ongeveer 16 KG. per cM². uitmakende.

„De consul A. M. Thackeray te Havre is van „oordeel dat van de toepassing van het product in „Frankrijk niet dat profijt wordt getrokken, waarop „de industrieele beteekenis der uitvinding aanspraak „maakt."

„Aan een bericht van den consul F. W. Murton „te Grenoble is te ontleenen, dat ruim een jaar „geleden plaveisteenen uit zuiver glas in Frankrijk „aan de markt kwamen, ten doel hebbende op de „wijze van de bekende Luxferprismen, kelderruimten langs en onder de trottoirs, door diffusie van „het daglicht beter te verlichten. Eigenlijk zou ik „dergelijke glaslichamen evenmin onder glazen bouwsteen, als onder plaveisteen rangschikken, veeleer „beschouw ik dergelijke prisma's, enz. als ingenieus „geconstrueerde bovenlichten, die wel door voetgangers betreden, maar zeldzamer door voertuigen „bereden zullen worden. Fransche firma's die zoodanige lichtsteenen vervaardigen, zijn hoofdzakelijk „de Luxferprismen Co. te Lyon, de Société Gobain „Chauny & Cirey Co. te Parijs, en ook Palon & „Royer te Parijs".

Zeer gunstig rapporteert dienaangaande John C. Covert, consul der Ver. Staten te Lyon. In Octr. 1898 begon een firma een straatvlakte te Lyon met zijn: „Keramo-Kristal", zijnde een ontglaasde glasmassa, te plaveien. Gedurende de drie daaropvolgende maanden werd de bestrating dag en nacht druk bereden. Gedurende dien tijd heeft zij het zwaarste verkeer weerstaan en verkeert nog in een bewonderenswaardig goeden staat. De glazen- of keramische straatsteen wordt als blokjes van 8 duim kwadraat gelegd, elk blok is weder in 16 vierkante velden ingedeeld. Deze blokken worden zoo dicht tegen elkander gelegd, dat het water niet doorsijpelen kan, terwijl het geheel aan een groot schaakbord doet denken. De kanten van eenige blokjes zijn intusschen gedurende dit driemaandsche verkeer iets afgebrokkeld. De consul is echter van meening, dat dit geen bezwaar tegen de breekbaarheid van het materiaal oplevert, omdat andere steensoorten in die tijdsruimte evenveel zouden geleden hebben.

Enkele verbruikers verzekeren, dat het „Keramokristal", in een glashut in het dorpje Demi-Lune, nabij Lyon vervaardigd, een slechte warmtegeleider is, dat aan de oppervlakte niet licht ijs wordt gevormd, terwijl de plaveiing daaruit gevormd, gemakkelijk is schoon te houden.

Het product wordt verkregen door glasscherven tot op 1250° te verhitten en 't volgens Garchey's methode te ontglazen. Het verschijnsel der ontglazing brengt een soort oplossing teweeg, die echter meer schijnbaar dan werkelijk ontstaat, want de chemische analyse van het ontglaasde was gelijkluidend met die van het natuurlijk glas. Het is dus zeker, dat ontglaasd glas alle innerlijke eigenschappen (physische en chemische) van het gewone glas bezit, behalve zijne doorzichtigheid, terwijl 't een volkomen veranderd uiterlijk aanneemt. Bovendien wordt het volgens Garchey's octrooi bereide materiaal weerstandbiedend tegen druk, vorst, schokken enz.

„De aanmaak dezer licht- en straatsteenen heeft ook, zoo schrijft de Consul-Generaal Charles L. Cole te Dresden, voor Duitschland, in de aanzienlijke glasfabriek „Adlerhütte" te Penzig in Silezië plaats. Deze laatste soort „Keramo" genaamd, wordt tegenwoordig meer in den vorm van tegels vervaardigd en is met goed gevolg voor vloeren in stations, warenhuizen, stallingen en trappen enz. in gebruik. Aan hardheid en duurzaamheid overtreft zij het beste Zweedsche graniet. Op een vierkanten meter komen 25 tegels van 8 duim zijlengten; zij kosten per M.² 10 Mark voor de 1e en Mk. 7.20 voor de 2e soort vrij wagon fabriek".

Uit deze en meer dergelijke berichten blijkt dus, dat niettegenstaande het ruime gebruik van *glasbouwsteen* van allerlei aard — *plaveisteen* uit glas nog slechts weinig toepassing vond. De onderzoeksperiode in de praktijk is intusschen nog niet verstreken. 't Is echter wel aan te nemen, dat de buitengewone hardheid en zijn geringe afslijting hem in de toekomst een goede plaats in de bouwtechniek zullen verschaffen.

Waar echter passages en doorgangen te bouwen zijn, die in weerwil van een sterk verkeer, ook nog onder de bestrating gelegen ruimten meer of minder verlichten moeten, zoowel bij tunnels, als bij kelders onder trottoirs, zal een licht doorlatend glasplaveisel wel het doelmatigste zijn. Op die wijze kan men gewelven van stadsbanen en viaducten, en straatvlakten onder breede bruggen gunstiger ten nutte maken dan voorheen. In zulke gevallen, waar de hooge prijs van den glasplaveisteen een niet zoo aanzienlijke rol speelt, zou men zeker aan dit materiaal eenige meerdere opmerkzaamheid kunnen schenken.

Düsseldorf, 15 Maart 1906.

J. L. TERNEDEN.

[1]) Een geringe afwijking in de eindcijfers met het vorige opstel, moge men ons als verbetering ten goede houden.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Den 20sten April hield in de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap de Heer Wouter Cool, ingenieur bij de gemeentewerken van Rotterdam, een voordracht over Rotterdam vóór 1850. Zooals bij bijna alle steden verkeert men ook ten opzichte van Rotterdam in het duister omtrent zijn allercersten oorsprong. Wel worden verschillende veronderstellingen geuit, doch zekerheid bestaat er niet. Vermoedelijk is in de tweede helft van de 13de eeuw de dijk langs de Maas aangelegd, waardoor Rotte en Schie afgedamd werden en de namen

Rotterdam en Schiedam ontstaan kunnen zijn. Eerst in 1340 werden door Graaf Willem IV aan Rotterdam stadsrechten verleend. De allereerste geschiedenis van de stad wordt beheerscht door de scheepvaartkwestie langs Rotte en Schie en de strijd daarover met de naburige plaatsen, Overschie, Schiedam, Delft, Gouda, enz., die elk voor zich trachtten die scheepvaart te beheerschen. De eerste plattegrond van de stad werd omstreeks 1560 vervaardigd door van Deventer. Rotterdam bevatte toen 1731 huizen en 11 molens. Op dien plattegrond komen nog niet voor: de Wijnhaven, Scheepmakershaven, Nieuwe hoofd en Wolfshoek, welke eerst na 1572 schijnen te zijn gemaakt, en nog later, omstreeks 1600, werden het Haringvliet, het Buitengat en de Leuvehaven aangelegd, waarop dan spoedig de Boompjes en de Scheepmakershaven volgen, alles als een rechtstreeksch gevolg van de groote uitbreiding der handelsbetrekkingen, die, dank zij den ondernemingsgeest der voorvaderen en de door hen ondernomen wereldreizen met de andere werelddeelen ontstaan waren. Na dezen tijd gaat de uitbreiding wel gestadig, doch veel langzamer voort, zoodat eerst een eeuw later het Nieuwe Werk, de Houtlaan en Scheepstimmermanslaan ontstaan, terwijl in de 18de eeuw van eene eigenlijke belangrijke uitbreiding geen sprake is. Ook daarna vergroot zich de stad eerst langzaam en wordt meer de bestaande toestand aan het toenemend verkeer in de stad aangepast door demping van grachten en slooten, tot in het laatste gedeelte der 19de eeuw de handel zich wederom uitbreidt en Rotterdam zij grondgebied door aanhechting van de naburige gemeenten vergroot ziet. Door een reeks van plattegronden wordt die gedaanteverwisseling der stad door den spreker gedemonstreerd en meer uitvoerig de oorzaken, die tot dien groei aanleiding gaven, uiteengezet, waarna hij overgaat tot de bespreking der voornaamste bouwwerken. Vermoedelijk zijn de allereerste gebouwen gesticht te Crooswijk en heeft zich de stad van daaruit langs de Rotte uitgebreid. De oudste overblijfselen van vroegere gebouwen zijn echter gevonden ter plaatse waar nu het gymnasium en de academie staan en wel die van het slot Bulgerstein, dat vermoedelijk reeds in 1070 bestond, daarna vervallen of verwoest, weer opgebouwd en weer verwoest of vervallen is, doch waarvan we niet veel anders dan dat weten. Meerdere gegevens staan ons ten dienste omtrent de stadspoorten, waarvan de bekende Oude Hoofdpoort, in 1596 gebouwd en helaas in 1856 afgebroken, de interessantste genoemd mag worden. Minder opmerkelijk in architectonischen zin was de Oostpoort, waardoor in 1572 Bossu met de Spanjaarden de stad binnenrukte, aan welke gebeurtenis, behalve door den in het nog bestaande gedeelte van de poort aanwezigen opschriftsteen, door het eenige jaren geleden gesloopte huis „In duizend vreezen" aan de Groote Markt, de herinnering bewaard werd. Deze poort is herhaaldelijk verbouwd en in 1836 grootendeels afgebroken. Van minder beteekenis waren de Kruittoren en de Goudsche poort, doch belangrijker de Hofpoort, die eigenlijk een toegang tot het slot Weena was, in 1778 verbouwd werd tot een voetstuk, gekroond door 4 leeuwen rond een obilisk, welke leeuwen, nadat de poort in 1835 was afgebroken, naderhand geplaatst werden ten weerszijden van de Koningsbrug, over de Oude Haven.

De Delftsche Poort, nu nog bestaande, is de derde van dien naam. De eerste werd in 1550 en de tweede in 1772 afgebroken, beiden wegens bouwvalligheid, waarvan de beroeringen, die de stad in den loop der tijden teisterden, lang niet onschuldig waren. De nu nog bestaande poort is een zeer mooi specimen van den klassieken bouwtrant, die in het eind van de 18de eeuw hare toepassing vond, en is nog in elk opzicht volkomen gaaf, uiterst nauwkeurig bewerkt en met mooi zinnebeeldig beeldhouwwerk getooid. De Binnenwegsche of Coolpoort, de Schiedamsche poort en de Ooster en Wester Nieuwe hootdpoorten, alle dateerend uit het midden der 17de eeuw en in de eerste helft der 19de eeuw afgebroken, vertoonden weinig belangrijks en zijn maar schaars afgebeeld geworden, zoodat we ons daarvan geen zeer goede voorstelling kunnen vormen.

Van de poorten op de gebouwen overgaande, releveert spreker allereerst het stadhuis. Omtrent de plaats, waar het eerste stadhuis gestaan zou hebben, is men het niet eens. Zeker is, dat ter plaatse van het tegenwoordige stadhuis een ander gestaan heeft in 17de eeuwsche vormen met topgevels en toren, dat blijkens de wel is waar gebrekkige afbeeldingen echter een schilderachtig uiterlijk moet hebben gehad. Het tegenwoordige, dat uit de eerste helft der 19de eeuw dateert, vertoont de drooge vormen der toenmalige klassieke navolging en de voor een deel in hout en cement nagebootste steenarchitectuur, terwijl het beeldhouwwerk dat het fronton van den achtergevel vult, niet tot de verfraaiing van het geheel bijdraagt. De Beurs in 1592 op het op het oude Bolwerk bij het Haringvliet gesticht, was in 1615 te klein en werd in dat jaar verplaatst naar de Noord Blaak. In 1736 werd op dezelfde plaats het tegenwoordige gebouw opgetrokken. Het gemeenlandshuis van Schieland, thans Museum Boymans, werd in 1663 gebouwd en is eveneens een goed voorbeeld van de toenmalige architectuur. In 1864 werd het echter door brand vernield en daarna zoo nauwkeurig mogelijk in de oude vormen weder opgebouwd, waarbij echter veel in hout en cement werd uitgevoerd, dat in steen bedoeld en gemaakt zeker een aangenaam aspect aan het gebouw zou hebben verleend. Spreker noemt verder het Oost-Indisch Huis aan de Boompjes in 1695 gebouwd, de korenbeurs, het Zeekantoor, de Vischmarkt, alle in klassieke vormen gebouwd en in de tweede helft der vorige eeuw afgebroken en komt zoo tot het Stads-Timmerhuis, dat reeds in 1599 ter plaatse als tegenwoordig bestond, doch langzamerhand verbouwd en uitgebreid is geworden, zoodat van den oorspronkelijken bouw niets meer over is.

Van de kerken is de Sint Laurenskerk, in 1472 ingewijd, de belangrijkste. Van 1620—45 was de toren van een houten spits in renaissance vormen voorzien die echter verdwenen en door een steenen verhooging van den tegenwoordigen vorm vervangen is. In 1651 zakte de toren scheef, doch werd weder recht gezet en van nieuwe steunpunten voorzien; vermoedelijk heeft voor den bouw der kerk, terzelfder plaatse een houten kapel gestaan. De Prinsenkerk, oorspronkelijk kapel van het Sint Agnietenklooster dagteekent in haar tegenwoordigen vorm uit zeer verschillende perioden en heeft geruimen tijd in zeer bouwvalligen toestand verkeerd en is zelfs in 1795 door de Franschen als cavaleriekazerne gebruikt.

De Oosterkerk dateert uit 1680, de Fransche kerk oorspronkelijk een tuighuis werd in 1657 tot kerk ingericht. De Schotsche kerk eerst in de nog

aan de Lombardstraat bestaande Sint Sebastiaanskapel gehuisvest, ging in 1695 naar het kerkgebouw aan het vasteland. Jonger n. l. uit 1714 is de Engelsche kerk aan het Haringvliet, die omstreeks het begin der 19de eeuw als magazijn dienst deed, en de Luthersche kerk die uit 1735 dagteekent. De Zuiderkerk, die in 1628 gesticht was, werd in 1844 door het tegenwoordige in nieuw-gothische vormen opgetrokken gebouw vervangen. Spreker behandelt nu de schouwburgen en de godshuizen, van welke wel het belangrijkste zijn: het Leprozen- later Proveniershuis dat oorspronkelijk uit 1402 dateerende in 1550 en 1670 vernieuwd omstreeks 1900 is afgebroken, en het Oude Vrouwenhuis waarvan nog een poortje en een enkel huisje in 17de eeuwsche vormen overgebleven is, om daarmee enkele personen, wier namen met de geschiedenis van Rotterdam verbonden zijn o. m. Desiderius Erasmus te memoreeren en over gebruiken, zeden en gewoonten der Rotterdammers een en ander mede te deelen.

Daarna doet spreker een omgang door de in den omtrek van Rotterdam gelegen kleine plaatsen om de hetzij vroeger, hetzij nu nog bestaande merkwaardigheden te beschouwen, als hoedanig genoemd worden het slot te IJselmonde waarvan het eerste reeds uit 1076 dateerde, en dat herhaaldelijk, n.l. in 1483 en 1665 door een nieuw vervangen en eenige jaren geleden afgebroken werd. Verder de St. Elbrechtskapel te Cralingen en het Slot Honingen aldaar in 1233 door Hugo van Cralingen gebouwd in 1426 door Willem van Nagel verwoest, in 1462 weder opgebouwd en in 1671 ingestort, waarna met het puin de Hoflaan werd opgehoogd. Ook het kasteel te Spangen in 1310 gesticht in 1426 door voorgenoemden Willem van Nagel verwoest, later weder opgebouwd en nogmaals verwoest, wordt gememoreerd. Het Huis ter Duin bij Zevenhuyzen uit 1429 en de kasteelen Aarrenburg, Polderburg, Mathenesse, Spieringshoek, Schoonderloo passeeren alle de revue, waarbij de noodige bizonderheden worden medegedeeld, waarna spreker nog een woord wijdt aan de geschiedenis van Delftshaven en diens burger Piet Hein.

Al het gesprokene wordt toegelicht door meer dan een honderdtal fraaie lichtbeelden, met zorg verzameld en vervaardigd naar oude teekeningen, kaarten, oorkonden en natuuropnamen, waardoor een zeer aanschouwelijk beeld van Rotterdam's geschiedenis wordt gegeven.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Tot den lang besloten wederopbouw van het oude Deensche koningsslot „Christiansborg", dat den 3en October 1884 door brand werd vernield, zal worden overgegaan.

Christiaan VI liet „Christiansborg" bouwen in de jaren 1733—1740 op de plaats van het oude residentie-slot; in 1794 werd het door een brand verwoest en van 1795—1828 opnieuw opgetrokken. Zooals hierboven gemeld, werd het den 3en October 1884 weer een prooi der vlammen en sedert dien tijd staat daar de ruïne, rustende op ongeveer 10,000 palen, zes verdiepingen hoog. Vóór de ruïne staat het ruiterstandbeeld van den populairen koning Friedrich VII, met het inschrift: „Folkets Kaerlighed min Styrke" (de liefde van het volk is mijn kracht), omgeven door de allegorische figuren: kracht, wijsheid, gerechtigheid en gezondheid.

Zuidoostelijk van het slot bevindt zich het zoogenaamde kanselarijgebouw en de groote koninklijke bibliotheek, opgericht door Friedrich III.

De heer A. van Mechelen, stadsbouwmeester te Antwerpen, heeft last gekregen, de plans op te maken van een nieuw lokaal voor het Koninklijk Vlaamsch Conservatorium.

BINNENLAND.

Vlissingen. Voor het watervrij maken van deze stad achten Burg. en Weths. de uitvoering noodig van de volgende werken:

1o. het bouwen van een muur en het verhoogen van den walmuur aan het Beursplein;

2o. het bouwen van een walmuur in de voorhaven voor de Bellamykade, het opruimen van de Beursbrug, het maken van een dam daar ter plaatse met duiker en afsluiters;

3o. het verhoogen van de walmuren om het De Ruyterplein en het verhoogen van de bestrating op genoemd plein;

4o. het bouwen van een beton-muur langs den Nieuwendijk en de Ballastkade;

5o. het opruimen van de Roodebrug en het maken daar ter plaatse van een walmuur en dam met duiker en afsluiters;

6o. het versterken van den tuinmuur bij de woning van den hoofdopzichter der genie en het verhoogen van de kaden langs de Zeehondenwerf en bij de Arsenaalkazerne.

De kosten hiervan worden begroot op f 50,968.25; een bedrag, dat de financieele krachten der gemeente ongetwijfeld zal te boven gaan. Thans zijn reeds groote bedragen besteed tot herstelling van bestrating, nazien van sommige regenbakken (hetgeen nog veel tijd en geld zal vorderen), te zamen ad f 439.82, terwijl den Raad nog voorstellen worden aangeboden tot voorziening in de zeewering van het duin voorbij het badhotel, begroot op f 11,272.30, tot herstelling van den muur bij de Westerhaven f 5231.70, en van den muur aan de Ballastkade ad f 5500.

Burg. en Weth. meenen, dat het gerechtvaardigd is om in dezen een beroep te doen op Rijkshulp, waartoe een schrijven van Gedep. Staten namens den Minister van Binnenlandsche Zaken eenig uitzicht opent.

Het Dagelijksch Bestuur stelt voor om in beginsel te besluiten tot uitvoering van de boven omschreven werken, mits de Regeering bereid wordt bevonden om de gemeente financieel te steunen en het college op te dragen daartoe, namens den Raad, het verzoek tot den Minister van Binnenlandsche Zaken te richten.

Hilversum. Naar wij vernemen worden door de gemeente onderhandelingen over den aankoop van het Wilhelminahotel gevoerd.

De bedoeling is, wijl het tegenwoordige gemeentehuis niet meer aan de behoefte voldoet, een gedeelte der gemeente-administratie naar genoemd gebouw over te brengen. Met name wordt bijv. genoemd het inrichten van de concertzaal tot trouwzaal, en het daar onderdakbrengen van het bureau van den burgerlijken stand.

Baarn. Door het gemeentebestuur is aangekocht een huis en erf, gemeente Baarn, Sectie B. No. 6044, met bestemming tot inrichting voor gemeentehuis, voor de som van f 2000.

's-Gravenhage. Het uitvoerend Comité tot oprichting van een passend gedenkteeken voor wijlen den grooten Nederlandschen componist Richard Hol, Ere-Voorzitter Mr. J. G. Patijn, commissaris der Koninging voor de provincie Zuid-Holland, hield onlangs hier ter stede eene vergadering. Dankbaar werd hier erkend, dat de bijdragen algemeen waren en van alle oorden des lands ingekomen, zoodat er een passend gedenkteeken kan opgericht worden.

Nederlandsche beeldhouwers zullen in de gelegenheid gesteld worden om schetsen en ontwerpen voor het Monument in te dienen, waarna eene algemeene vergadering zal worden uitgeschreven van het geheele Comité en allen die geldelijk hebben bijgedragen.

Alsdan zal besloten worden omtrent de keuze der ingekomen ontwerpen en de plaats, waar het gedenkteeken zal worden opgericht.

— De jury voor de prijsvraag van het Vredespaleis is den 3en Mei hier bijeen gekomen.

Haarlem. Burg. en Weth. hebben den Gemeenteraad andermaal voorgesteld de jaarwedde van den te benoemen adjunt-directeur van openbare werken te verhoogen tot f 2500.

Groningen. Na een bezoek van den inspecteur van het middelbaar onderwijs aan de Ambachtsschool, heeft de directeur, de Heer E. Riepma, bericht ontvangen dat de aan deze inrichting verbonden machinistenschool zal gelijk staan met de Kweekschool voor Machinisten, te Amsterdam.

Huis in de Rue du Ranelagh te Passy.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER".
41ste Jaargang, No. 18.

Behoort bij het artikel „DE GEBAKKEN STEEN".

KAMPEN. De raad der gemeente heeft besloten tot restauratie van de bestaande gasfabriek en vergrooting van de fabriek door bouw van een Watergasinstallatie op het tegenwoordige terrein.

HOORN. De pogingen der afdeeling West-Friesland van de Ned. Maatsch. tot bevordering der Geneeskunst om te komen tot den bouw van een ziekenhuis alhier, hebben tot geen resultaat geleid, zoodat het comité zich heeft ontbonden.

UTRECHT. De nieuwe R. K. Kerk aan den Abstederdijk zal, naar wij uit goede bron vernemen, in den loop van dit jaar nog worden aanbesteed.
Er bestaan tevens plannen, om hier ter stede te vestigen een onderwijs-inrichting der Jezuieten, doch de plaats daarvoor is nog niet aangewezen.

DOESBURG. Hier is besloten tot het oprichten van eene ambachtsschool, waarvoor het Gemeentebestuur een lokaal heeft afgestaan en eene jaarlijksche subsidie van f 1400 verstrekt.
Ook van Rijk en provincie worden gelijke bijdragen verwacht.

DELFT. De aardewerkfabriek „De Porceleijne Flesch" is door aankoop in het bezit gekomen van terrein en gebouwen der Delftsche Meelfabriek.
De vraag uit het buitenland naar sectiel-tegels voor gevelversiering maakte deze uitbreiding noodzakelijk.

LAREN. Dezer dagen is alhier het nieuwe post- en telegraafkantoor geopend. Hierbij doet zich een merkwaardigheid voor, want het moet de eerste maal zijn, dat een Rijksgebouw van dezen aard werd toevertrouwd aan particuliere architecten. Het waren de heeren D. J. Nijland en C. L. van Kesteren, die de plannen ontwierpen en de leiding hielden bij de uitvoering. In zijn degelijken eenvoud is het nieuwe kantoor een aanwinst voor de gemeente.

Personalia.

— De heer J. Bodaan, adjunct-inspecteur bij de bouwpolitie te 's-Gravenhage herdacht dezer dagen zijn 25-jarig dienstfeest bij dezen tak van gemeentedienst.
Op het bureau van den directeur, waar alle ambtenaren vereenigd waren, wenschte de directeur, de heer Stoffels, hem in een hartelijke toespraak geluk met dit feest.

— Tot opzichter bij de gemeentewerken te Groningen is benoemd de Heer G. H. Willemsen, te Enschede.

— Tot gemeente-architect te Aalten is benoemd de heer Jan Brill, gemeente-opzichter te Winterswijk.

— De heer J. H. Kuiper te Zwolle, is benoemd tot buitengewoon opzichter bij den bouw van de nieuwe sluis bij de Nieuwe Statenzijl.

— In de plaats van den heer J. B. Groenen, opzichter te kl. van den Waterstaat te Bussum, die met 1 Mei den dienst met pensioen verlaat, is benoemd de heer de Vries, opzichter te Petten.

— Tot lid der gezondheids-commissie te Maassluis is benoemd de heer A. Vreugdenhil, opzichter bij den Waterstaat.

— Tot hoofdopzichter bij de openbare gemeentewerken te Delft is benoemd de heer J. Geijtenbeek te 's-Gravenhage.

Vacante Betrekkingen.

— Jongmensch met eenige kennis van Ornamentteekenen. Br., lett. H. A. 110, N. v. d. D. (1)

— Bouwkundig-Opzichter om zelfstandig de leiding van een werk op zich te nemen. Bekend met paalfondeering. Salaris f 85 per maand. Duur tot pl.m. 1 April 1907. Br. onder lett. K., aan den Boekh. Johs. Wilmes, Almelo. (1)

— Werkmeester op een machinefabriek. Br. onder lett. V. 1533, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (1)

— Onderbaas-Uitvoerder bekend met Betonwerk. Br. onder lett. V. 1926, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (1)

— Opzichter b. d. Bouwpolitie te Middelburg: zie adv. in dit no. (1)

— Teekenaar volkomen bekwaam tot het maken van Litho-Ontwerpen. Br. onder lett. R. N. 210, N. v. d. Dag. (1)

— Opzichter-Teekenaar met ervaring (volledig vertrouwbaar persoon). Brieven No. 20569 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Onderbaas voor Timmerwerken, ongeveer 30 jaar. Brieven onder No. 29516 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's Gravenhage. (2)

— Werktuigkundige tevens Koopman. Brieven letters D. B. H., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Chef aan de Gemeente-Gasfabriek te Wormerveer. Aanvangssalaris f 75 per maand, vrij vuur en licht. Brieven en copie-getuigschriften vóór den 10en Mei a.s. aan den Directeur. (2)

— Steenbaas op een stoomwaalsteenfabriek, aan den Geldersehen IJssel, met 3 persen. Br. onder letters A. G., aan den Boekhandelaar Ch. Dixon, te Deventer. (2)

— Bouwk. Teekenaar te Rotterdam bij een Architect, eenigszins artistiek ontwikkeld, voor vast. Br. No. 12, E. de Bont & Zoon, Rotterdam. (2)

— Onderwijzer voor het Timmeren aan de Ambachtsschool te Utrecht. Aanvangsalaris f 800. Inlichtingen ter inzage in het schoolgebouw. Stukken en teekeningen vóór 15 Mei a.s. aan den Directeur. (2)

— Degelijk persoon in Waalsteenfabriek (vakmans, in hoofdzaak voor den verkoop. Brieven onder No. 425, aan J. H. Groeneveld, Boekhandel Arnhem. (2)

— Bouwkundig Teekenaar. Brieven onder No. 13152, aan het bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Bouwkundig Opzichter aan een Gemeente Gasfabriek in Z. H. voor twee of drie jaar. Brieven onder nummer 13156 aan het bureau van de N. Rott. Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

24 Bouwk. Opz.-teek., 20—44 j., f 50—f 100 's maands.
4 Bouwk. Opz.-Uitv., 27—45 j., f 75—f 90 's maands.
6 Werktuigk. Teek., 21—28 j., f 45—f 90 's maands.
2 Werktuigk. Techn. 25—29 j., f 90 's maands.
5 Electrotechniker. 21—43 j., f 40—f 100 's maands.
1 Scheepsteekenaar.
1 Machinist.
1 Volontair bij een architect te Amsterdam.

Bij de plaat.

De bij dit nummer gevoegde plaat behoort bij het artikel „de Gebakken Steen" waarvan het slot in ons nummer van 21 April j.l. voorkomt. Zij geeft een Fransch voorbeeld van toepassing van baksteen in verband met bergsteen, op de gedistingeerde, smaakvolle wijze, waarvan de Franschen het geheim bezitten.

Een zuivere baksteenbouw is het niet, dit moet men den puristen toegeven: in een land zoo rijk aan goede natuursteen ligt de combinatie voor de hand en is zij als factor van het nationaal bouwtype te beschouwen.

Beleefd verzoeken wij onze abonné's, de in omloop zijnde Aprilquitanties, zoo mogelijk bij eerste of althans bij tweede aanbieding te willen voldoen.

Onnoodige onkosten en onnoodige moeite voor de postbeambten worden daardoor voorkomen.

DE ADMINISTRATIE

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 7 Mei.

Chaam, ten 11 ure, door het gem. best.: a. het bouwen van een 3-klassige school; b. de levering en plaatsing van schoolmeubelen; c. het bouwen van een onderwijzerwoning; bestek en teek. ter inzage ter secr. en verkrijgbaar bij de arch. P. A. Oomes en L. van der Plas te Breda; aanw. gehouden.

Borculo, ten 5 ure, door den arch. T. Broekhuizen te Neede namens den heer J. Wijers: het amoveeren van het café enz. en het bouwen van een café met concertzaal enz.: bestek en teekening ter inzage in gen. hotel.

Dalfsen, door den heer A. Noordman: de herbouw der door brand vernielde boerenwoning met schuur en hooiberg; bestek en teekening verkrijgbaar bij de firma Essenhuis en Co.; aanw. gehouden; inl. bij G. J. Lucas.

Medemblik, ten 11 ure, door de dijkgraaf en heemraden van de Vier Noorder Koggen op het Koggenhuis: de levering van 230000 straatklinkers; voorw. te bekomen bij den hoofdopz. A. Kater Jz. te Medemblik.

Ten Boer, ten 3 ure, door het gemeentebest.: het gedeeltelijk opruimen van de houten brug te Sint Annen en het maken van eene ijzeren brug met steenen onderbouw; bestek ter inz. en verkrijgbaar ter secr.; aanw. op den dag der best., ten 2 ure bij de brug.

DINSDAG 8 Mei.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gemeentebest.: het maken van de uitbreiding van het centraal telefoonbureau; bestek ter inzage ter secr. en in het Stads-Timmerhuis en verkrijgbaar bij de wed. P. van Waesberge en Zoon; aanw. gehouden.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van Staatsspoorw.: werken, gebouwen enz. te Soetermeer-Zegwaart. Zie adv. in no. 16.

WOENSDAG 9 Mei.

Eindhoven, ten 12 ure; door het gemeentebest.: het bouwen van een gebouw voor gastoestellen, ketelhuis enz. en het verbouwen van het laboratorium en meterkamer der gasfabriek; aanw. 7 Mei ten 2 ure; bestek verkrijgbaar op het kantoor.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. v. W., H. en N.: de uitvoering van werken in de rivier de Neder-Rhijn en Lek onder Amerongen, Wijk bij Duurstede, Maurik en Beusichem, begrooting f 23300; bestek no. 100 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der pr. best. en te bekomen bij de Gebr. v. Cleef, Spui no. 28a te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding. dir. te 's-Gravenhage, den ing. Marinkelle te Utrecht.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. v. W., H. en N.: de verbouw en het onderhoud van het post- en telegraafkantoor te Hengelo. Zie adv. in no. 17.

Nieuwerkerk a. d. IJsel, ten 5 ure, in het koffiehuis G. van Reeuwijk: het maken eener bouwhoeve enz., in den polder Prins Alexander, voor Ds. van der Meer van Kuffeler te Moordrecht; bestek verkrijgbaar bij de boekh. J. van Bentum en Zn. te gouda.

Stad Almelo, ten 3 ure, door het gemeentebest.: het leggen van riolen, buisleidingen en het maken van toegangskokers en straatkolken. Bestekken verkrijgbaar ter Secretarie.

DONDERDAG 10 Mei.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: de levering van ongeveer 39.500 kub. M. graniet voor de vaste brug no. 264 over de Lijnbaansgracht; voorw. ter inzage aan het Ingenieursbureau ten stadhuize.

Leeuwarden, door het gem. best.: de levering van: 671.000 stuks vlakke Waalstraatklinkers, 35000 stuks vlakke klinkertmop en 153.000 stuks vlakke harde Bakklinkers. Prijsaanbiedingen bij den Burgemeester, de monsters bij den Directeur der Gemeentewerken.

Delft, ten 7 ure, door het bestuur der Herv. schoolver. in het geb. Philalethes: het bouwen van een school aan de Huytersteeg; bestek verkrijgbaar in het gebouw.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door de dir. der gem.-gasfabriek: het maken van den bovenbouw van het ketelhuis, meter- en regulateurbebouw en de electrische centrale der nieuwe gasfabriek aan den Trekvliet. Aanwijzing 7 Mei ten 2 ure; bestek verkrijgbaar aan de Bureaux der Gasfabriek Loosduinsche Weg en Kazernestraat 44. Inlichtingen aan de Directie-Keet op het bouwterrein. De biljetten moeten des middags ten 12 ure Secretarie 5de Afdeeling bezorgd zijn.

Den Helder, ten 9.30, door de genie in de Societeit Eensgezindheid: 1. bestek no. 50: het maken van een scherfvrij onderkomen van beton begr. f 13700; bestek no. 142: het doen van voorzieningen aan militaire gebouwen enz., begr. f 7400; de bestekken ter lezing in gen. societeit en verkrijgbaar bij den opz. der genie H. Lacrooy fort Erfprins.

VRIJDAG 11 Mei.

Baarn, door de arch. J. C. van Epen: 1. het bouwen van twee landhuizen aan de Taas Eliaslaan; 2. het bouwen van een landhuis aan de Nassaulaan; 3. het bouwen van een landhuis aan de Krugerlaan; aanw. 9 Mei ten 1.30 ure aan het hotel de la promenade.

Monster, ten 12 ure, door het gemeentebest.: de restauratie van den afgebranden toren; bestek met teekening verkrijgbaar bij den architect J. C. Wentink te Utrecht; aanw. gehouden.

Venlo, ten 11 ure, door het gemeentebest.: het uitbreiden van het gebouw der burgeravond- en ambachtschool en teekeninstituut. Zie adv. in no 17.

ZATERDAG 12 Mei.

Almelo, ten 1 ure, door het bestuur van het waterschap de Regge op het bureau, bestek no. 36: het maken van een regelmatig rivierbed op een gedeelte van de Regge bij Giethmen, tusschen de Nieuwebrug en de Laarbrug, begr. f 7500; bestek no. 37: het maken van een regelmatig rivierbed op een gedeelte van de Regge boven de Schuilenburgerbrug, begr. f 12000; bestekken met 2 teekeningen ter inzage op het bureau en aldaar verkrijgbaar; inl. bij den opz. van het waterschap J. J. Zijlstra te Almelo; aanwijzing voor bestek 36 op 1 Mei, bij de Nieuwebrug bij Ommen, voor bestek 37 op 2 Mei aan het hotel Reinert te Hellendoorn, telkens ten 1 ure.

Haarlem, ten 3 ure, door de arch. Gebr. van Gendt te Amsterdam: Het bouwen van een villa te Santpoort. Zie adv. in no. 17.

MAANDAG 14 Mei.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. bestuur: de levering van trottoirbanden en boomkransen van hardsteen of graniet; de voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen bij den ingenieur der „bestratingen", ten stadhuize.

DINSDAG 15 Mei.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S.: het maken van een douaneloods te Hengelo. Zie adv. in no. 16.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S.: bestek no. 1056: het maken van een postgebouw op het station Zutphen, begr. f 10000.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S.: best. no. 1060: het maken van grond- en kunstwerken enz., op het rangeerterrein IJselmonde. Zie adv. in no. 17.

WOENSDAG 16 Mei.

Almelo, ten 12 ure, door den ingen. J. H. Hilgen in het café Vastert voor den heer A. J. Hilgen: het bouwen van 4 winkel- en 6 burgerwoonhuizen met paalfundeering, nabij de Markt; begr. f 31550; bestek verkrijgbaar bij genoemden ingenieur en in gen. café ter inzage.

Vreeswijk, ten 1 ure, in het café van P. van Loon: het bouwen van een burgerwoonhuis voor den heer J. H. van Zutphen; aanw. 12 Mei ten 11.30 ure; bestek verkrijgbaar bij den heer J. H. van Zutphen te Vreeswijk en bij den opzichter J. Brouwer te Wilnis.

DONDERDAG 17 Mei.

Haarlem, ten 11 ure, door het min. van W., H. en N. aan het geb. van het prov. best.: hen maken en onderhouden van werken tot verdediging van de Noordzeekust in Noord-Holland; begr. f 113000; bestek no. 102 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Kemper te Haarlem en den ing. Roosboom te Alkmaar; de nota op 10 en 12 Mei op het bureel van den ing. te Alkmaar.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER. AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150–151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Beurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 12 MEI 1906. No. 19.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

TWEE KERKEN IN GRONINGEN.

In het zuidwestelijk deel der provincie Groningen, dicht bij de grenzen van Drenthe en Friesland, ligt Midwolde, een welvarend dorp, welks kerk wel een bezoek verdient.

Het gebouw is uit de 13de eeuw afkomstig, en van helroode gebakken steenen opgetrokken, die 0.30 M. lang, 0.15 M. breed en 0.09 M. dik zijn, zoodat zij de afmetingen der zoogenoemde reuzenmoppen hebben. Aan de westzijde staat een zware toren, door een zadeldak gedekt, wat in het noorden van ons land gedurende de middeleeuwen de gewone bekronig van torens was. Die toren heeft beneden rondboogvensters, hooger spitsboogvensters en nissen, zoodat hij in het begin der 13de eeuw begonnen en in het laatst dier eeuw voltooid zal zijn. Zware steunbeeren schragen zijn voet; ofschoon deze van dezelfde steensoort zijn opgetrokken als de toren zelf, schijnen zij toch een later toevoegsel te wezen, misschien gemaakt, toen het bovenwerk versterking noodig had. Het bovendeel van den toren is later nog al eens hersteld; toch ziet men er nog lijstwerken die ten deele althans uit de middeleeuwen afkomstig moeten zijn.

De kerk heeft slechts één beuk, met een iets smaller, rechthoekig gesloten koor. Oorspronkelijk waren kleine rondboogvensters aanwezig, waarvan men er nog drie aan de noordzijde ziet. Aan die zijde bevinden zich ook twee rondboogdeuren, waarvan een tot het schip en een tot het koor toegang gaf. Die deuropeningen zijn echter later dichtgemetseld.

Het koor moet in de latere middeleeuwen veranderd zijn. In zijn oostelijken gevel werden toen de rondboogvensters dichtgemaakt. De thans aanwezige spitsboogvensters aan de zuidzijde, benevens de steunbeeren, zijn nog de bewijzen voor de latere veranderingen. Het koor wordt thans ingenomen door de beroemde graftombe, die Anna van Ewsum, eerst gehuwd met Karel Hieronymus, Baron van het Heilige Roomsche Rijk, Heer van Inn- en Knipphausen tot den Nienoord, later met diens broeder Georg Wilhelm, voor haar eersten echtgenoot deed oprichten.

Die eerste baron stierf 31 Juli 1664 te 's-Gravenhage, als afgevaardigde der Staten van Groningen ter vergadering der Staten-Generaal. Zijn weduwe belastte Rombout Verhulst, die zich door de tombes van Van Galen en Tromp als een uitstekend meester had doen kennen, en die, nadat zijn werkzaamheden aan het Raadhuis te Amsterdam, waarvoor hij met Quellinus uit Vlaanderen was gekomen, afgeloopen waren, zich te 's-Gravenhage had gevestigd, met het maken van een monument.

De overeenkomst met Verhulst werd 8 Septem-

ber 1664 gesloten, doch pas 26 Augustus 1669 had de oplevering plaats. Anna van Ewsum liet haar echtgenoot, liggende in zijn doodskleed op een mat, met het hoofd op een kussen, afbeelden. Deze figuur is wel de beste, die Verhulst gemaakt heeft. Het gezicht met de flauw gesloten oogen en de ietwat geopende mond is wel dat van iemand, die pas gestorven is. Een zelfde karakter vertoonen de handen. Meesterlijk behandeld is ook het haar.

Verhulst was toen in zijn bloeitijd, en terwijl hij later veel aan andere handen overliet, heeft hij hier blijkbaar zelf den beitel gevoerd. Dat het werk zoo lang geduurd heeft, wordt verklaard door de groote zorg, aan deze figuur besteed. Vergelijkt men haar met die van Jan van Kerkhove in de St. Pieterskerk te Leiden, welke in 1663 gereedkwam, en die ongetwijfeld door Anna van Ewsum als voorbeeld is aangewezen, dan ziet men, dat ofschoon de behandeling van het ensemble overeenkomst vertoont, toch de onderdeelen van nog grooter meesterschap getuigen. En toch is de figuur te Leiden een uitmuntend werk van Verhulst.

Het was een eigenaardig denkbeeld van de weduwe, om zich zelf, op een rustbed, in marmer naast haar overleden echtgenoot te laten uithouwen. In het moderne Italië is dit gebruik algemeen: als zulk een weduwe hertrouwt, moet zij met zeer gemengde gevoelens het grafmonument van haar eersten echtgenoot aanschouwen.

Anna van Ewsum hertrouwde en nog wel eer het grafmonument gereed was. Immers het opschrift zegt, dat de echtgenooten „in de eensgezinde en onscheidbare verbindtenis van hun leven" deze graftombe hebben opgericht. Het schijnt, dat Georg Wilhelm toen ook zijn beeld op het monument wilde geplaatst zien.

Verhulst had, zooals hij in den regel deed, zeven kinderfiguurtjes met attributen om de hoofdgroep geschikt. Om nu voor den tweeden echtgenoot plaats te verkrijgen, werd een dezer figuurtjes weggenomen. Daar staat nu de baron, door Bartholomeus Eggers in marmer gehouwen.

Waarschijnlijk heeft Verhulst dit beeld, dat de geheele compositie bederft, niet willen maken en wendde men zich daarom tot Eggers, die, ofschoon bekwaam in zijn vak, toch de mindere van zijn kunstbroeder was.

Het beeld van Anna van Ewsum is een prachtig stuk werk, vooral wegens de behandeling van de vleeschpartijen, die het leven op uitnemende wijze wedergeven. De houding is bevallig en, ofschoon het costuum dat van den tijd is, heeft Verhulst toch binnen de grenzen, die goede plastiek stelt, weten te blijven.

Eggers had in 1667 het staande beeld van Jacob van Wassenaar van Obdam in de Groote Kerk te 's-Gravenhage voltooid. Deze admiraal maakt daar met zijn pruik geen mooi effect. Toch schijnt dit werk Anna van Ewsum zoo behaagd te hebben, dat zij Eggers opdroeg, haar tweeden man ook zoo voor te stellen. Eggers' werk kan de vergelijking met dat van Verhulst niet doorstaan.

Toch dient toegegeven, dat Verhulst in de ordonnantie van het geheel meestal minder gelukkig was bij zijn grafmonumenten. Zoolang Van Campen die aangaf, werden de eischen, die de goede smaak stelt, ook bevredigd. Maar later offerde hij in den regel de compositie op aan zijn zucht, om zooveel mogelijk beeldhouwwerk aan te brengen. Wel is dit beeldhouwwerk in de meeste gevallen voortreffelijk uitgevoerd, doch de overlading schaadt toch.

In de kerk te Midwolde vooral is het bijwerk hinderlijk, daar het de aandacht afleidt van de prachtige hoofdgroep. Tot verontschuldiging van Verhulst moet worden gezegd, dat de bestellers van grafmonumenten in de tweede helft der 17de eeuw veel wapenschilden en ook een groot opschrift verlangden, waardoor allerlei bijwerk vanzelf noodig werd.

De kerk te Midwolde bezit een rijkgesneden eikenhouten pedikstoel van 1711, met de beelden van geloof, waarheid, liefde, gerechtigheid en hoop versierd. Ook de paneelen vertoonen goed uitgevoerde reliefs. De familiebank aan de overzijde is een Jonische ordonnantie uit de 2e helft der 17de eeuw.

Een aardig werk uit het begin der 17e eeuw is de orgelgalerij met het daarop geplaatste orgel. Het opschrift luidt: „O Heer, wanneer ick U hebbe, soo vraghe ick niet nae hemel ende aerde. Wanneer mij oock lijf en siel versmachte soo sijt doch ghij o Godt altijdt mijns herten troost ende mijn deel".

Tegen de muren hangen acht rouwblazoenen; het oudste is van 1639, het laatste van 1787, zoodat men hier de veranderingen, die de stijl in anderhalve eeuw onderging, uitmuntend kan bestudeeren. Verder bevat de kerk eenig koperwerk en een mooie oude avondmaalstafel.

Stedum is een dorp noordoostelijk van Groningen gelegen. Hier vindt men een kerk uit denzelfden tijd als de vorige, doch veel grooter. Zij is een kwarteeuw geleden gerestaureerd, doch ongetwijfeld daardoor in waarde achteruitgegaan, daar men toen nog niet de juiste grenzen wist in acht te nemen.

De kerk en de toren zijn uit de 13e eeuw afkomstig, met uitzondering van het koor, dat een 15e-eeuwsch karakter vertoont. Het schip heeft nissen onder de ramen, die evenals de geheele kerk, van gebakken steen, groot 0.34 bij 0.09 bij 0.16 M., zijn uitgevoerd. Hier en daar is behakte profielsteen in kraalvorm gebezigd.

Van het transept vertoont de oostelijke en westelijke muur aan den noordkant rondbogen, terwijl overigens spitsbogen zijn toegepast, zoodat deze deelen uit het begin der 13e eeuw afkomstig moeten wezen.

De pijlers en schalken in de kerk zijn van profielsteen gemaakt, het koor is met vijf zijden van den tienhoek gesloten. Dat het schip ouder is dan het koor, blijkt uit de dichtgemetselde ingangen, die rondbogen hebben.

De toren heeft dezelfde gedaante als die te Midwolde, en is, blijkens een opschrift, in 1620 hersteld. Bij de restauratie kwamen sporen van beschildering op de steenen gewelven voor den dag. Men heeft toen al de gewelven in dien geest beschilderd. Door een vergissing is, bij deze overschildering, het jaartal 1518, waarin het werk gemaakt werd, in 1418 veranderd, ofschoon de stijl duidelijk die van het begin der 16e eeuw is.

Terwijl het schip drie beuken onder één dak heeft, bestaat het koor uit één beuk, waartegen, aan de noordzijde, een sacristie is aangebouwd. In het koor ziet men de tombe, die Rombout Verhulst voor den in 1672 gestorven Heer Adriaan Clant vervaardigde. De liggende figuur van den overledene heeft vrijwel dezelfde houding als het beeld te Midwolde vertoont, en die men ook bij Verhulst's werken in de kerk te Stavenisse en in de domkerk te Utrecht vindt. De beeldhouwer begon zich te herhalen, wat altijd een bedenkelijk teeken is. Het bijwerk schijnt te Stedum niet door Verhulst zelf gemaakt te zijn.

Het ameublement der kerk is uit de 2e helft der 17e eeuw afkomstig. De predikstoel is met eenig snijwerk en Korinthische kolommetten versierd, een familiebank vertoont zuilen met schroefvormig gedraaide schachten. Bijzondere aandacht verdient de orgelgalerij, zoo om haar à jour snijwerk, als om de figuren, waarmede zij prijkt en die Hercules, Minerva, muziekmakende vrouwen en kindertjes voorstellen.

Negen rouwblazoenen, meest uit de 18e eeuw, hangen tegen de muren. Blijkbaar heeft de revolutie van 1795 in de ommelanden van Groningen zich maar weinig doen gevoelen, daar anders deze wapens, waaraan men toen zulk een hekel had, niet zouden zijn gespaard.

Palen en posten uit ijzerbeton.

Ook in Amerika, waar de houtrijkdom voor onuitputtelijk gold, begint het hout geleidelijk zeldzamer te worden, zoodat het noodzakelijk werd, voor alle mogelijke technische doeleinden, naar een goedkoop vervangingsmateriaal om te zien.

Voor stijlen, balken en palen, zelfs voor spoorwegdwarsliggers wordt het gebruik van hout, door ze uit beton te vervaardigen, meer en meer ter zijde gesteld. Het bleek dat voor schuttingen, waarbij het op vastheid, duurzaamheid en lage prijzen tevens aankomt en waaraan groote behoefte bestaat, betonconstructies hoogst bevredigend zijn in de plaats te stellen. Houten palen rotten al spoedig aan het grondeinde, ijzeren roesten en zijn te duur. Beton daarentegen verweert heel weinig, wordt in den loop des tijds steeds harder en weerstaat niet alleen het vuur, maar ook de vorst. In vele gevallen kan het dus als een uitmuntend vervangingsmateriaal voor houten posten dienen.

De eerste proeven werden met gewone stijlen uit onversterkt beton gemaakt. Al spoedig bleek het bepaald noodzakelijk te zijn, deze door een of andere vaste kern te versterken. Allereerst beproefde men het met houtwerk, waarvan spoedig werd afgezien, omdat cement en hout zich niet heeft genoeg vereenigen, en de houten kern, tengevolge van de uitzetting en inkrimping bij een afwisselend vochtigheids-gehalte, spoedig losraakte en rammelde of bij uitzetting het betonomhulsel deed springen. Daardoor werd dan het doel der kern, die tot versterking van het geheel moest dienen, tenvolle gemist.

Dus was men genoodzaakt, ijzer als versterkingsmateriaal aan te wenden, waarmede, evenals bij alle ijzerbeton-constructies, goede uitkomsten werden verkregen. Ook hierbij moet echter een en ander in het oog worden gehouden. Zoo is het b.v. beter meerdere dunne kernen in de doorsneden van den balk, vooral in de nabijheid der kanten te verdeelen, dan één zware staaf in het midden te plaatsen. De oppervlakte van de kern moet zooveel mogelijk ruw blijven, om de samenhang tusschen ijzer en beton te begunstigen. Als een voortreffelijk inlegwerk (kern) heeft prikkeldraad zich doen kennen.

Omtrent de keuze van het beton voor de palen, valt niet veel te zeggen. Natuurlijk dient men goede cement te bezigen en te zorgen, dat het zand genoegzaam fijne bestanddeelen bevat, om gave en scherpe kanten te verkrijgen.

De vervaardiging der posten kan op droge en ook op natte wijze plaats vinden. In beide gevallen is het raadzaam houten vormkasten te gebruiken, die goedkoop te vervaardigen zijn en bij eene zorgvuldige behandeling jarenlang bruikbaar blijven. Verkieselijk blijkt het ze te vernissen, opdat zij niet aan het beton kleven en een ooglijk product opleveren. Als op den drogen weg wordt gewerkt, heeft men maar weinige vormen noodig, omdat de palen dan dadelijk na het aanstampen uitgenomen kunnen worden. Bij de natte methode moeten zij minstens 24 uren in de vormkasten blijven liggen.

Niet overbodig is het wellicht nog op enkele oorzaken te wijzen, die tot mislukkingen bij de vervaardiging van betonposten aanleiding kunnen geven. Allereerst valt te melden, dat het beton, voor den aanmaak van dergelijke posten te bezigen, niet te schraal mag zijn. Een verhouding van 1 : 5 cement en zand is als de uiterste grens te beschouwen. Wel zijn met betonsoorten van geringe hoedanigheid nog goede posten te vervaardigen, maar dan hebben zij minstens één jaar rusttijd noodig, terwijl zij aan generlei belastingen onderworpen mogen worden.

Altijd is te zorgen dat de posten, zelfs als zij uit goed beton vervaardigd zijn, niet te vroeg na het vormen bewogen worden. Terwijl korte, zware betonblokken, zonder eenig nadeel, direct na het vormen kunnen worden vervoerd, mag dit transport van posten en palen eerst later plaats hebben. Door hun eigen gewicht doen zij de plank, waarop men ze legt, buigen, de te versche stijl trekt krom, breekt middendoor of verkrijgt althans haarscheurtjes. Aanvankelijk niet bemerkbaar, openbaren deze zich direct als de post in gebruik zal worden genomen. Zij brengen een zoodanige verzwakking te weeg, dat de betreffende balk volkomen onbruikbaar wordt.

Eindelijk mag, zooals boven reeds werd gezegd, niet over het hoofd worden gezien, dat de balken, alvorens ze in gebruik te nemen, voldoenden tijd wordt gegund, om behoorlijk te kunnen verharden, waartoe minstens een maand wordt vereischt. Verkieselijker is het echter ze 3 of 4 maanden rusttijd te geven; een balk, die 1 jaar gelegen heeft, is zoo goed als onbreekbaar. Men moet dus de posten, zoolang als eenigszins mogelijk is, volkomen ongestoord op de plank, waarop zij gevormd werden, laten liggen.

Bij inachtneming van deze voorzorgen, kan men zeker zijn, als de posten overigens uit goed materiaal vervaardigd worden, een voortreffelijk product te hebben verkregen. Men heeft staketpalen uit beton onderzocht, die 12 jaren later nog even deugdzaam waren, als op den dag toen zij in den grond werden geplaatst, terwijl op eenige andere plaatsen dergelijke betonposten van nog langeren gebruiksduur aangetroffen werden, zonder het geringste van hunne vastheid te hebben verloren.

Moeilijkheden veroorzaakte 't bij betonposten, draad of ander afrasteringsmateriaal te bevestigen. Men had de draad eenvoudig eens om den paal gewikkeld, wat lastig en niet zeer sierlijk is. Houten

stiften werden dus aangebracht, die echter door krimpen en uitzetten en bij vochtig weer losraakten.

Aan te bevelen is 't ijzeren krammen, van welken vorm ook bij de vervaardiging der balken in te zetten, waaraan men dan later draad of dwarslatten bevestigen kan.

Tenslotte is ten gunste van de betonposten nog te vermelden de mogelijkheid om daaraan willekeurige vormen te kunnen geven, ze te kunnen versieren enz. Geriefelijk zijn ze dus op punten te bezigen waar een decoratief effect wordt verlangd, bij deurstijlen, enz. Overigens zijn zij geschikt als stijlen voor heggen, afrasteringen met gewoon rond of prikkeldraad, voor traliewerk, boomgaarden, enz.

J. L. TERNEDEN.

De Middelbare Technische School.

Het Bestuur der Afdeeling Utrecht van den Bond van Technici besprak in een zijner laatstgehouden Vergaderingen het feit dat door den huidigen Minister van Binnenlandsche Zaken het Ontwerp tot Stichting van eene Middelbaar Technische School was ingetrokken, terwijl tot nu toe de plannen van de tegenwoordige Regeering nog vrij wel onbekend zijn.

Van meening zijnde toch dat de regeling van het Middelbaar Technisch Onderwijs van zóó groot belang is niet alleen voor de leden van den Bond, maar ook in verband met den bloei van Techniek en Nijverheid in geheel Nederland groote waarde heeft, besloot het Bestuur bedoeld onderwerp te behandelen in een openbare vergadering, teneinde, zoo mogelijk, de nog altijd sluimerende belangstelling op te wekken.

Het Bestuur wendde zich daarom tot de Commissie, indertijd door den Bond van Technici benoemd, welke de belangen in Technisch Onderwijs zou behartigen, met verzoek hem in deze te willen voorlichten en behulpzaam te zijn en mocht de toezegging ontvangen dat de Heeren H. J. C. Haver en H. van Aarst, leden dier Commissie, beiden Werktuigkundigen te Amsterdam, bereid waren het genoemde onderwerp in eene Openbare Vergadering in te leiden.

Overtuigd dat buiten den kring van de leden van den Bond nog zeer velen belang stellen in het onderwerp, besloot het Bestuur uitnoodigingen te richten aan allen, die, naar het verneemt, slechts wachten op een gelegenheid om van die belangstelling blijk te geven.

De vergadering zal worden gehouden in een der zalen van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht, op Woensdag 16 Mei 1906, des avonds ten 8 uur.

De vraag: wat nu? zal ongetwijfeld in de eerste plaats in die vergadering ter sprake komen.

Die vraag werd ook onlangs gesteld in het Weekblad „de Ingenieur" door den heer Enno van Gelder, die zich reeds sedert geruimen tijd voor het M. T. O. heeft geinteresseerd, en zich tegen de *centrale* Technische school verklaard heeft.

Hij acht zich nu verplicht met een antwoord voor den dag te komen en zegt daarin o.a. het volgende.

De centrale Technische School is nu van de baan, en het past aan hen, die de oprichting daarvan hebben bestreden, met hun plannen voor den dag te komen en een beteren weg tot oplossing aan te geven.

Ik zoude nu kunnen volstaan met te verwijzen naar het rapport van de Ned. Vereeniging van Werktuig- en Scheepsbouwkundigen en naar wat ik zeide op de Vergadering van de Maatschappij van Nijverheid te Groningen in 1903, wat de volle instemming had van de daar aanwezige industrieelen. Ik wensch echter nog eens nader op de zaak terug te komen, omdat zich wellicht nog enkele nieuwe gezichtspunten hebben geopenbaard.

Aan welke eischen moet een middelbare technische school beantworden?

1o. Moet bedacht worden dat dit onderwijs moet gegeven worden aan een soort personen, die hoogere eischen stellen kunnen en moeten dan door ambachtsonderwijs, herhalingsonderwijs, burgeravondscholen en avondteekenscholen kunnen worden bevredigd: terwijl deze personen echter niet bemiddeld genoeg zijn om ver van hun woonplaats een eenigszins langdurige studie door te maken. Het moeten geen studenten worden als aan de T. H. S., maar het zijn ook geen jongens van de Ambachtsschool. Daar zij, als assistent van den ingenieur, verder boven de werklieden staan dan de bazen, maatschappelijk ook hooger dienen te staan, dient ook een meer algemeene ontwikkeling bij hun opleiding den grond aan te geven, en moeten zij ook uit een andere klasse der maatschappij komen, dan werklieden en bazen.

2o. Moet bedácht worden dat deze personen gewoonlijk dus reeds verder onderwijs hebben genoten dan dat wat op de gewone lagere school wordt gegeven, en zij hun beroep niet kiezen op hun 12de maar eerder op hun 15de of 16de jaar. Zij zijn gelijk te stellen met de jongelui, die, na het verlaten van de school voor U. L. O. of de H. B. S. (3-jarige) nog een of twee jaar handelsonderwijs genieten, waartoe hun tegenwoordig in (helaas nog maar enkele) steden gelegenheid wordt gegeven.

Om deze redenen moet het M. T. O. ook niet aan een centrale school gegeven, maar den weg gevolgd worden, die gebleken is bij land- an tuinbouwonderwijs, dat men ook tot middelbaar technisch onderwijs kan rekenen, de geschikste te zijn, n.l. meerdere scholen in verschillende deelen van het land en die aansluitend op de 3de klasse H. B. S. De opheffing van de Centrale Tuinbouwschool te Wageningen (die nu bij de Hoogere Landbouwschool als afdeeling voor hoogeren tuinbouw is ingedeeld) en het oprichten van scholen te Naaldwijk, Boskoop, enz. is gevolg van deze juist gebleken richting.

In deze richting moet voor het M. T. O. worden voortgegaan. Op zooveel mogelijk verschillende plaatsen van het land moet de gelegenheid worden opengesteld om M. T. O. te krijgen en ik blijf bij de door mij steeds verkondigde meening [1]), dat de minst kostbare en meest practische oplossing is deze scholen te verbinden aan H. B. Scholen met 3-j. c., evenals dit thans reeds geschiedt met de

[1]) De resultaten eener enquete, door het Bestuur der Kweekschool voor Machinisten te Amsterdam gehouden bij toongevende industrieelen, ingenieurs en anderen, hebben deze meening in alle opzichten gesteund.

Handelsklassen en zooals in de Nederl. School voor Handel en Nijverheid te Euschede een beproefd voorbeeld is gesteld. De afdeeling Technische School aan de Kweekschool voor Machinisten te Amsterdam is met succes van ditzelfde principe uitgegaan, al is, wat ook dáár niet noodig is, de school niet verbonden aan een H. B. S. Ook de Academie van B. K. en T. W. te Rotterdam is op dezen voet ingericht, wat haar dagcursussen betreft.

Wat ligt nu mijns inziens op den weg der tegenwoordige regeering, die zeker den dringenden eisch tot regeling van het M. T. O. niet zal kunnen weerstaan? Naar mijn bescheiden meening het volgende:

1o. ruime subsidieering van die scholen, die reeds op goeden voet zijn ingericht, nl. de Ned. School v. Handel en Nijverheid te Enschede, de Techn. School der Kweekschool v. Machinisten te Amsterdam en de Academie v. B. K. en T. W. te Rotterdam, ten einde die scholen in staat te stellen zich vollediger in te richten dan thans, op de beste leerkrachten de hand te leggen, die voor het onderwijs aan die scholen noodig zijn, en zich de werktuigen en hulpmiddelen aan te schaffen voor het onderwijs nog benoodigd;

2o. in andere nijverheidscentra van ons land aan bestaande H. B. scholen met 3-j. c. technische, of wil men het noemen vakscholen te verbinden, of, waar die burgerscholen niet bestaan, scholen op te richten met driejarigen cursus, overeenkomende met de H. B. scholen met 3-j. c. en na het derde jaar splitsing in een afdeeling voor handel en een voor de techniek en dan bij voorkeur de techniek van de in de plaats en haar omgeving heerschende industrie;

en wellicht 3o. de inspectie op het M. O. uit te breiden met een inspecteur voor M. T. O., evenals nu reeds een inspectie bestaat voor het ambachtsonderwijs.

Herhaaldelijk hebben wij vroeger in ons blad beschouwingen over het Middelbaar Technisch Onderwijs gegeven, zoodat als bekend kan worden aangenomen, dat onze inzichten in hoofdzaak met die van den heer Enno van Gelder strooken.

Met het oog op de aanstaande vergadering te Utrecht vestigen wij de aandacht op bovenstaand résumé, dat o.i. zeer geschikt als uitgangspunt zou kunnen dienen bij de hervatting van besprekingen over deze hoogst belangrijke zaak.

Een oordeel over kunstzandsteen.

Ongetwijfeld zal het den baksteenfabrikanten aangenaam zijn, het oordeel te vernemen, dezer dagen bij de behandeling der Bouwverordening door twee bouwkundigen in den Haagschen Gemeenteraad uitgesproken.

Voor 't toelaten van kunstzandsteen was de „Vereeniging van Ned. Kalkzandsteenfabrikanten" in een adres aan den Raad nog opgekomen.

We hebben zand te veel in ons land en met pleizier zou ik de Betuwe ontlasten van haar steenbakkerijen, — zei de heer van Malsen, — maar met alle sympathie voor die nationale kunstnijverheid moet ik er toch voorloopig tegen opkomen, dat we dien zandsteen nu al gelijk zouden stellen met gebakken steen. Dezen laatsten hebben we sedert eeuwen leeren kennen en dáármee neemt niemand ons meer beet; maar die kunstzandsteen is voorloopig nog een onbetrouwbaar materiaal, dat men ons bovendien, als we 't de voordeur uitzetten, weer ongemerkt de achterdeur kan binnenbrengen.

De heer Bourdrez had dit, in een degelijk betoog, ook al gezegd. Kunstzandsteen kan een uitstekend materiaal zijn, als men 't een paar jaar hard laat worden, maar is gevaarlijk, als de fabrikant 't, om economische redenen, te vroeg aflevert. En daar goede oude en gevaarlijke jonge kunststeen er op 't oog net eender uitzien, zou dus zoowat elke steen aan een tijdroovend en kostbaar onderzoek moeten worden onderworpen. Dus kon dit materiaal nu althans nog niet met gebakken steen en cementbeton als gelijkwaardig worden toegelaten zonder bijzonder toezicht.

Aldus besloot de Raad dan ook.

Wij ontleenen het bovenstaande zonder commentaar aan de Haagsche Courant. De kalkzandsteenindustrie zal er wel niet erg mee ingenomen zijn, maar ten slotte toch wel inzien, dat zij hare sporen nog moet verdienen, om met de baksteen-industrie op gelijken voet behandeld te kunnen worden.

Gewapend beton en onweersgevaar.

Bij de groote toepassing van het gewapend beton is het onderstaande wellicht niet van belang ontbloot.

Het is een bekend feit, dat gebouwen, uit een ijzeren vakwerk bestaande, de meeste veiligheid tegen het hemelvuur bieden. Even gunstig in dit opzicht verhouden zich ook huizen uit ijzerbeton. De bliksem heeft de neiging, niet in een enkelen straal den grondwaterspiegel te bereiken, maar tracht zoo mogelijk in vele zwakkere takken zich te verdeelen. Hierbij wordt hij door de naar alle richtingen loopende ijzerdeelen ondersteund. Hij verdeelt zich, dadelijk na het treffen van het gebouw, in tallooze, in hunne werkdadigheid zeer verzwakte stralen, doorloopt de ijzeren staven van het dak en de metalen binten, springt vandaar op kolommen en wanden over en verspreidt zich door de grondplaten in den bodem. Op den geheelen weg vindt hij nergens aanleiding om zijn metalen pad te verlaten, omdat het rondom van een slechten geleider is omgeven. Daardoor vermag hij ook niet brand te veroorzaken. Zelfs op die punten, waar de einden der staven niet onmiddellijk tegen elkander stooten, treden geen gevaarlijke of warmte werkingen op, omdat de afzonderlijke stroomen, door de veelvuldige verdeeling, in hunne werking zeer verzwakt zijn. De loop van den bliksem kan, althans binnen de naar beneden loopende deelen, aanmerkelijk daardoor worden bevorderd, dat men de einden der niet aan elkander stootende deelen in gasbuizen steekt en de vrije tusschenruimten met lood volgiet.

Is op die wijze de bliksemwerking als zoodanig reeds ongevaarlijk gemaakt, zoo mag ook niet ver-

geten worden, dat de waarschijnlijkheid van een bliksemslag bij ijzerbetonwerken een zeer geringe is.

Men dient echter toch de bliksemafleiderstangen met de naburige ijzerdeelen geleidend te verbinden, om daardoor een bestendige en gevaarlooze vereffening van de wolken- en aardelectriciteit te begunstigen.

Aannemende dat ook het dak uit ijzerbeton bestaat, kan het aanbrengen van bliksemafleiders volkomen achterwege blijven, omdat eigenlijk het geheele gebouw een afleider vormt. In het slimste geval zou een geringe beschadiging van de, de ijzerdeelen van het dak omkleedende, betonlaag plaats hebben. Tevens kan van de aardleiding worden afgezien, doordien de ijzeren oplegging voor de grondpijlers van het gebouw daarvoor in de plaats treedt. Bij volkomen ijzeren vakbouwwerken levert het ijzerbeton ten opzichte van het bliksemgevaar nog het verdere voordeel op, dat voor de bewoners door aanraking van metaaldeelen, alle door beton omhuld zijnde, geen onheilen zijn te duchten.

J. L. T.

Vereenigingen.

ALGEM. NEDERL. OPZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.

In de buitengewone vergadering van den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, afdeeling Amsterdam, sprak onlangs de heer A. W. Weissman, architect, over „Teekenaars en Opzichters".

Reeds in de oudheid — zoo vertelde de heer Weissman — hebben de architecten met helpers gewerkt. Maar in dien tijd sloeg het hoofd zelf de handen aan het werk. Men werkte wel zonder teekeningen, zooals men die tegenwoordig kent, maar toch werden sommige détails op schotten geteekend.

In de 17e eeuw was het werk der architecten uitsluitend van artistieken aard: zij maakten de teekeningen, meest losse schetsen, en de gildemeesters zorgden voor de uitvoering.

Zelfs Jacob van Campen, die eigenlijk schilder was, heeft alleen de schetsteekeningen gemaakt, terwijl meer vakkundigen deze uitwerkten.

Wij mogen gerust zeggen, dat hier in de 18e eeuw nog geen teekenaars waren. Ook zijn in het begin der 19e eeuw de werken steeds in eigen beheer uitgevoerd. In den tijd van Lodewijk Napoleon is de wijze van aannemen en uitvoeren van groote werken meer op Fransche leest geschoeid. En dit heeft er voornamelijk toe meegewerkt, dat men de scheiding tusschen ontwerpen en uitvoeren kreeg, die heden nog bestaat.

Wij krijgen dus nu den architect met zijn opzichter, en den aannemer met zijn onderbaas, die de groote werken uitvoeren.

Kwamen vroeger die opzichters van de architecten voornamelijk uit de practijk, tegenwoordig worden hun ook hooge theoretische eischen gesteld. Maar wat is het geval? De architecten zijn niet meer de bouwmeesters van vroeger, die het eerst op een werk kwamen en dit het laatst weer verlieten. Zij laten alles over aan hunne opzichters en teekenaars, hebben hun „zaak" op industrieelen grondslag gevestigd: men tracht zooveel mogelijk werk te krijgen. En zij laten zich maar heel weinig op het werk zien. Ja, zij hebben zich van zulke uitstekende helpers, — medewerkers is een betere uitdrukking — voorzien, dat zij van sommige groote werken ..... geen lijn op het papier gezet hebben.

De toestanden, zooals zij heden zijn, werden door den heer Weissman scherp geëritiseerd. Voor opzichters en teekenaars is eene goede technische kennis van weinig waarde. Er wordt misbruik gemaakt van het leerlingen-stelsel: jeugdige werkkrachten worden meer geëxploiteerd, dan onderwezen.

De grootste grief van den heer Weissman is het examen, dat wordt afgenomen aan bouwkundige opzichters; een examen is een zeer slechte proef voor de bekwaamheden, vereischt bij deze functie, daar men alleen in de practijk kan zien, wat hij kan.

De opleiding voor den opzichter deugt niet, daar deze, evenals alle technisch onderwijs, te veel aan den theoretischen kant is.

Hoe hierin verbetering te brengen? De Staat moet zich bemoeien met het ambachtsonderwijs; leerlingen zonder aanleg verwijdere men van de school; ook neme men geen eindexamen af, maar late men het hoofd der school beslissen.

En bovenal: geen architect mag worden aangesteld, zonder dat hij als opzichter zijn sporen heeft verdiend.

Na deze rede van den heer Weissman, die door de aandachtig luisterende vergadering met applaus werd beloond, was er gelegenheid tot debat.

De heer Keurschot, te Utrecht, secretaris van den Bond, wekte op tot aansluiting aan de organisatie: men moet niet dulden, dat de architect z'n naam zet onder het werk der teekenaars. En in nog scherper woorden hekelde de volgende spreker, de heer Jansen, de houding van onbekwame architecten.

Ten slotte zeide de heer Weissman, dat, wanneer men meent, dat er met loonstrijd iets is te bereiken, men het moet beproeven. Maar hier in Nederland is een goede organisatie zeer moeilijk te krijgen, omdat men hier in een collega ook ..... een concurrent ziet!

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De tentoonstelling van Nederlandsch-Indische kunst in het Keizer-Wilhelm-Museum te Krefeld zal in het laatst van September geopend worden en minstens zes weken duren.

BINNENLAND.

Rotterdam. Naar men vernomen, heeft de afgetreden burgemeester van deze stad besloten het bedrag, dat hem namens de burgerij ter beschikking is gesteld, aan te wenden tot verwezenlijking van een denkbeeld, dat hij reeds vele jaren heeft gehad. Uitgaande van de zeker niet ongerechtvaardigde meening, dat de bloei waarin Rotterdam zich verheugen mag, in hoofdzaak is te danken aan zijn voortreffelijken waterweg, zou hij aan den ontwerper van dien vaarweg, den ingenieur P. Caland, de eer willen geven van een gedenkteeken, dat Rotterdam nog steeds mist.

De commissie uit de burgerij die over het plan zal worden gehoord, zal zich daarmede ongetwijfeld vereenigen.

Het gedenkteeken zou dan verrijzen op het Prinsenhoofd, dus komen te staan te midden van de drukke scheepvaartbeweging.

— Op de prijsvraag voor de monumentale fontein bij de Mathenesserlaan-'s Gravendijkwal, uitgeschreven door de vereeniging „het Westen" alhier zijn 21 inzendingen ingekomen.

's-Gravenhage. Twee rapporten zijn dezer dagen bij den Gemeenteraad ingekomen. Het eerste over de zaak der bevende huizen, waarover verleden jaar Scheveningen in rep en roer was.

De commissie, die door B. en W. werd belast met het instellen van een onderzoek naar de oorzaak van de beving in sommige perceelen in onze gemeente in 't vorige jaar, — bestaande uit de heeren H. S. de Bruyn en L. A. Lindo, alhier, en C. P. Holst Gz., te Delft. — bericht in haar verslag, een aantal grondboringen te hebben gedaan en tot de slotsom te zijn gekomen, dat er geen reden bestaat voor het aanvankelijke vermoeden, dat de zandmassa, waarop zich het verschijnsel voordeed, in haar geheel liggende op een diepliggende, min of meer weeke kleilaag, door de beweging der machines van de Scheveningsche elektrische centrale in trilling werd gebracht.

De oorzaak is buiten twijfel gelegen in de werking der gasmachines van die centrale.

Door het ongebalanceerd zijn van die machines geven deze aanleiding tot horizontale bewegingen van den bodem, welke op haar beurt weer verticale bewegingen veroorzaken, gekenschetst als „stuwrimpels".

Het geheele „beefgebied" beweegt zich evenwijdig aan de richting der zuigerbeweging van de machines.

De reden waarom de beweging slechts aan sommige huizen waarneembaar was, moet gezocht worden in het feit, dat die huizen door bouw en belasting zich toevallig leenen tot het volgen van de trillingen, in den bodem opgewekt.

Overwogen werden verschillende middelen om de trilling te doen ophouden. De meeste werden opgegeven om de zeer hooge kosten of wegens gemis aan ruimte. Het eenig uitvoerbare werd geacht: het verkleinen of opheffen van de vrije beweging veroorzakende krachten, gepaard aan een kleine vermindering van de snelheid der machines, — toe te passen door het aanbrengen van een roteerend gewicht aan de krukarmen der machine-assen.

De „S. E. M." is niet alleen bereid, deze gewichten aan haar machines aan te brengen, maar is reeds overgegaan tot het aanwenden van het aanbevolen middel, waarom de commissie de meening te kennen geeft, dat er geen aanleiding zal bestaan om toepassing van art. 17 der Hinderwet in overweging te nemen, M. a. w.: dat 't beven nu wel uit zal zijn.

Het is te hopen, dat deze verwachting niet zal worden teleurgesteld, want gaan de huizen opnieuw aan het beven, dan gaan in onzen Raad zeker opnieuw de poppen aan het dansen.

Het andere rapport betreft een zaak, die minder gerucht heeft gemaakt, in figuurlijken zin ten minste, en wel de instorting van in aanbouw zijnde huizen aan de Heulstraat alhier. Daarover is verslag uitgebracht door den directeur der Gemeentewerken, den Heer L. A. Lindo, en den inspecteur der Bouwpolitie, den Heer W. de Vrind.

„Het ongeval is, zooals met volkomen zekerheid is aan te nemen, veroorzaakt doordat het metselwerk van cementbetonsteen in de fundeering onder den vóór den middenscheidingsmuur der huizen staanden pijler verbrijzeld is.

„De gebezigde steen is door eerstondergeteekende niet aan de tas gezien, aangezien geen onverwerkte steen meer aanwezig was, wèl echter door den tweeden ondergeteekende, volgens wiens oordeel de steen aan de tas een goed aanzien had en in kwaliteit ongeveer met hardgrauw was gelijk te stellen.

„Dat tot deze beoordeeling alle aanleiding bestond, wordt door eerstondergeteekende niet betwijfeld, oordeelende naar het uiterlijk aanzien van de met bedoelden steen gemetselde binnenmuren.

„Hoewel volgens berekening van den tweeden ondergeteekende het bedoelde metselwerk niet meer belasting te dragen had dan pl.m. 12 K.G. per c.M², is door het voorgevallene gebleken, dat deze steen niet aan een druk van die grootte, overeenkomende met dien, welke voor metselwerk van hardgrauw in slappe basterd-mortel wordt aangenomen, mag worden blootgesteld. De uit cement en grof rivierzand bestaande steen scheen te versch en daardoor niet voldoende verhard.

„De steen, zooals die door eerstondergeteekende uit de fundeering werd genomen, gaf geen hoogen dunk van kwaliteit.

„Gedurende het verwerken van den steen is veel regen gevallen, terwijl het onmiddellijk daarna hard heeft gevroren. Uit een inmiddels ontvangen uitkomst van een onderzoek van voor den bouw van huizen in de Charlotte-de-Bourbonstraat gebezigde steen, samengesteld uit cement en rivierzand, blijkt, dat die steensoort èn door wateropname èn door bevriezing zeer aan drukvastheid vermindert: hoogstwaarschijnlijk is hetzelfde het geval met de in de Heulstraat gebezigde cementbetonsteen.

„Uit het bovenstaande komen wij tot de conclusie, dat het ongeval is voorgekomen door het gebruik van voor het beoogde doel ongeschikt materiaal, hetwelk uiterlijk een voldoend goed aanzien had, doch mogelijk te versch verwerkt werd en hier bovendien, door blootgesteld te zijn geweest aan veel wateropname en vorst, aan drukvastheid heeft verloren".

Leeuwarden. Men is opnieuw in de Hervormde Kerk te Harlingen bezig geweest met het onderzoek betreffende de grafzerk van den Frieschen Luitenant-Admiraal Tjerk Hiddesz. de Vries, doch zonder gunstig gevolg. Onder de zitplaatsen aan beide zijden van den predikstoel, en waarvan een gedeelte der houten bevloering werd opgebroken, vond men slechts straatkluikers in plaats van grafsteenen.

Alle plaatsen waar de gezochte steen zou kunnen te vinden zijn werden ontbloot, zoodat verder onderzoek vruchteloos schijnt.

Met verontwaardiging spreekt men over de wijze, waarop Friesland de nagedachtenis van zijn helden eert en voor een deel terecht, maar zou er ook elders aan die vereering niet wat blijken te ontbreken, wanneer men hieromtrent eens een onderzoek instelde.

Deventer. Bij den Gemeenteraad van Rijssen (Ov.) is eene aanbieding ingekomen van den heer Hofstede Crull, te Hengeloo (Ov.), om de gemeente te voorzien van eene electrische geleiding voor verlichting.

Besloten werd eene geldleening aan te gaan groot f 19,000.

Haarlem. De bisschop van Haarlem heeft dezer dagen met groote plechtigheid den eersten steen gelegd voor de nieuwe kerk in het Kloosterkwartier.

— Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand April bezocht door 608 belangstellenden.

Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 129 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land in bruikleen toegezonden.

De aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid wordt, over 1906, bezocht door 60 vrouwelijke en 90 mannelijke, totaal 150 leerlingen.

Lekkerkerk. Bij den Gemeenteraad is van de heeren P. v. d. Starre en J. v. d. Plas een adres ingekomen met verzoek hun concessie te verleenen tot oprichting eener centrale inrichting voor verlichting en verwarming met acetyleengas.

Utrecht. Door Labouchère Oyens en Co.'s Bank zijn aan de Voorstraat alhier twee perceelen (nos. 11 en 13) aangekocht voor de som van ongeveer f 23,000, om daar een kantoorgebouw te stichten.

Bergen-op Zoom. De Raad dezer gemeente heeft met algemeene stemmen besloten aan de vereeniging Ambachtsschool den grond voor het op te richten gebouw te verstrekken, benevens een subsidie van f 2400 en voorts te leenen f 35,000 ad 4 pCt. voor het stichten van deze school.

Personalia.

— Bevorderd tot opzichter van den Rijks-Waterstaat der 1e klasse, de opzichter 2e klasse W. van Langeveld te Vreeswijk, op een jaarwedde van f 2000.

— Door de Minister van Binnenl. Zaken is met ingang van 16 Juni 1906 benoemd tot architect-teekenaar bij de Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en een beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst G. De Hoog Hzn., architect bij de openbare werken te Haarlem.

— De heer J. Hoogwerf, directeur der Openbare Reiniging, te 's-Gravenhage heeft, na 50 jarige werkzaamheid waarvan ongeveer 30 jaren als directeur van genoemden tak van dienst, pensioen aangevraagd.

Reeds verleden jaar had hij dit wenschen te doen; maar de reorganisatieplannen voor de reiniging, die in voorbereiding zijn, wilde hij nog eerst afwerken. Men zal zich het rapport over de vuilverbranding herinneren, een paar

jaren geleden als resultaat van een studiereis door den heer Hoogwerf uitgebracht, dat nu een der grondslagen van de reorganisatie plannen vormt.

— Tot buitengewoon opzichter bij den aanleg van een spuiboezem te Termunterzijl voor het waterschap Oldambt (Gr.) zijn benoemd de heeren P. Hommes, te Bellingwolde en H. T. Kiezebrink, te Sneek.

Vacante Betrekkingen.

— Waterstaats-opzichter in Indië. — Ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië kunnen gesteld worden, om benoemd te worden tot opzichter 3e kl. bij den Waterstaat en 's lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederl.-Indië, twee personen, die met voldoenden uitslag hebben afgelegd het examen voor opzichter bij den Rijks-Waterstaat in Nederland en practisch ontwikkeld zijn.

Zij, die voor plaatsing in aanmerking wenschen te komen, behooren zich *voor 15 Juli a.s.* bij gezegeld adres te wenden tot het Departement van Koloniën, onder overlegging van de stukken, aangeduid in de *Sts.-Cf.* No. 99.

Aan de uitzending is verbonden: *a.* overtocht voor Gouvernementsrekening als passagier der 2e kl., c. q. ook voor het wettig gezin; — *b.* eene gratificatie voor uitrusting ten bedrage van f 500; — *c.* eene voorloopige bezoldiging van f 60 's maands, ingaande met den dag der inscheping.

De verbintenis is voor vijf jaren.

De bezoldiging van een opzichter 3e kl. bedraagt f 150 's maands, die van opzichter 2e en 1e kl. respectievelijk f 200 en f 250 's maands.

Bij gebleken geschiktheid en goede plichtsbetrachting geschiedt de bevordering tot 2e kl. en 1e kl. na verloop van ten hoogste respectievelijk zes en dertien jaren na hunne benoeming tot opzichter 3e kl., onder voorbehoud dat de tijd, buiten bezwaar van den lande doorgebracht, niet medetelt bij de berekening van het bedoelde getal jaren.

Onder hetzelfde voorbehoud kan aan de opzichters 1e kl. bij goede plichtsbetrachting worden toegekend een traktementsverhooging van f 400 's jaars, wanneer twintig jaren verloopen zijn sinds hunne eerste indiensttreding.

Het programma van het aanvullings-examen om benoembaar te worden tot architect bij den Waterstaat en de burgerlijke Openbare Werken in Ned.-Indië, is opgenomen in het *Indisch Staatsblad* 1887, No. 185.

De architecten genieten een jaarlijksch traktement van f 4800, met twee verhoogingen van f 600 's jaars, telkens, bij goede plichtsbetrachting, na 3 jaren dienst in den rang van architect. (1)

— Adjunct-directeur van Openbare Werken te Haarlem. Jaarwedde f 2500. Verzoekschrift op zegel vóór 20 Mei aan den Burgemeester. Diploma Civiel-Ingenieur vereischt. (1)

— Hoofdopzichter b. d. Gemeentewerken te Tiel. Zie adv. in dit no. (1)

— Opzichter-Teekenaar b. d. Gemeentewerken te Venlo. Zie adv. in dit no. (1)

— Baas aan de Gemeente-Gasfabriek te Arnhem. Salaris f 1200—f 1500. Geheel op de hoogte van het gasvak. Brieven aan den Directeur tot 14 Mei a.s. (1)

— Technisch Reiziger voor technisch bureau, bekendheid met electrotechniek aanbeveling. Br. onder letter Z K 516, Nieuws van den Dag. (1)

— Wegen-Opzichter te Winterswijk; jaarwedde f 600, Stukken voor 1 Juni a.s. aan den Burgemeester. (1)

— Assistent aan een kalkzandsteenfabriek. Brieven onder lett. V 1672 bureau Vraag en Aanbod, Deventer (1)

— Jongmensch met eenige kennis van Ornamentteekenen. Br., lett. H. A. 110, N. v. d. D. (2)

— Bouwkundig-Opzichter om zelfstandig de leiding van een werk op zich te nemen. Bekend met paalfondeering. Salaris f 85 per maand. Duur tot pl.m. 1 April 1907. Br. onder lett. K., aan den Boekh. Johs. Wilmes, Almelo. (2)

— Onderbaas-Uitvoerder bekend met Betonwerk. Br. onder lett. V. 1606, bureau Vraag en Aanbod, Deventer. (2)

Teekenaar volkomen bekwaam tot het maken van Litho-Ontwerpen. Br. onder lett. R. N. 210, N. v. d. Dag. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

28 Bouwk. Opz.-teek.,	20—44 j.,	f 50—	f 100 's maands.
3 Bouwk. Opz.-Uitv.,	27—45 j.,	f 75—	f 90 's maands.
2 Waterb. Opzr.,		24 j.,	f 70 's maands.
7 Werktuigk. Teek.,	21—28 j.,	f 45—	f 90 's maands.
2 Werktuigk. Techn.			f 90 's maands.
5 Electrotechniker.	21—43 j.,	f 40—	f 100 's maands.
1 Scheepsteekenaar.		28 j.,	f 90 's maands.
1 Machinist.		29 j.,	f 80 's maands.

1 Volontair bij een architect te Amsterdam.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 14 Mei.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. bestuur: de levering van trottoirbanden en boomkransen van hardsteen of graniet; de voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen bij den ingenieur der „bestratingen", ten stadhuize.

Breda, ten 12 ure, door het gemeentebest.: 1. de levering van eiken-, iepen- en karrihout voor brugdekken; 2. de levering van quenaststeenslag, riviergrind en kiezelzand; 3. het baggeren en lossen van 2000 M³, baggerspecie; 4. het bouwen van een steenen muur met overdekte speelplaats op het open terrein bij de school aan de Middellaan. De voorwaarden ter Secretarie ter inzage en aldaar verkrijgbaar. Inlichtingen op het Bureau der Gemeentewerken van 10—12 uur. Aanwijzing gehouden.

Enschede, ten 7 ure, door den heer R. S. van Zuiden in het hotel Gassner: het bouwen van een woonhuis met winkel en bakkerij; bestek met teekening in gen. hotel ter inzage; aanw. op het terrein op den dag der best. ten 6 ure; inl. verstrekt de arch. H. E. Zeggelink.

Leiden, ten 12 ure, door het gemeente best. bestek no. 6: het rioleeren van de Oude en Korte Hoefstraat; bestekken en teekeningen ter inzage op het bureau van gem.-werken van 9—4 ure en aldaar verkrijgbaar; aanw. gehouden.

Neede, ten 1 ure, door de firma A. J. Ten Hoopen en Zoon in het café van F. J. Leusink: het bouwen eener weverij enz. (oppervl. pl.m. 1175 M²) bestek en teekening verkrijgbaar bij de firma en bij den arch. G. Beltman AGzn.; aanw. op den dag der best. ten 10 ure.

DINSDAG 15 Mei.

Haarlem, ten 1 ure, door het gemeente best.: het maken van fundeeringen voor gebouwen en voor een gashouder, benevens eenige andere werken enz. in de Veerpolder; bestek met teekeningen ter inzage elken werkdag van 9—2 ure ter secr. en aldaar verkrijgbaar; aanw. gehouden.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gemeentebest.: het bouwen van een school voor G. L. O. aan de Pootstraat; bestek en voorwaarden ter inzage ter inzage ter secr. en in het Stads Timmerhuis en verkrijgbaar bij de wed. P. van Waesberge en Zoon, Houttuin no. 73; aanw. gehouden.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S.: het maken van een douaneloods te Hengelo. Zie adv. in no. 16.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S.: bestek no. 1056: het maken van een postgebouw op het station Zutphen, begr. f 10000. Zie adv. in no. 17.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S.: best. no. 1060: het maken van grond- en kunstwerken enz., op het rangeerterrein IJselmonde. Zie adv. in no. 17.

Vervolg Aank. van Aanbest zie Bijlage.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 19 MEI 1906. No. 20.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

HET VREDESPALEIS.

De beoordeeling van de antwoorden, ingezonden op de prijsvraag voor het Vredespaleis, heeft plaats gevonden. Louis Cordonnier te Rijssel, die ook den eersten prijs bij de Amsterdamsche Beursprijsvraag verkreeg, behaalde den zegepalm.

Den 3en Mei hebben de beoordeelaars hun eerste bijeenkomst gehouden, den 10en Mei was de uitspraak gevallen. Aannemende dat Zondag 6 Mei niet is gewerkt, komen wij dus tot een arbeidstijd van 6 dagen, besteed aan het beoordeelen van 217 ontwerpen, bestaande te zamen uit meer dan 3000 teekeningen, wanneer althans de berichten der dagbladen vertrouwen verdienen. Volgens diezelfde berichten werd vijf uur daags gearbeid, en zijn dus 30 uren aan de beoordeeling besteed geworden. Men moet derhalve 100 teekeningen per uur beschouwd hebben, wat per teekening iets meer dan een halve minuut is.

Het „record" in snelheid van beoordeelen is dus op naam van de Vredespaleis-commissie.

Want, gelijk in ons blad van 22 November 1884 werd medegedeeld, heeft de commissie van beoordeeling der Amsterdamsche Beursprijsvraag, die ook 30 uren werkte, 1 minuut 6 seconden voor iedere teekening noodig gehad. Nu waren 36 seconden voldoende, wat zeker een belangrijke verbetering van het „record" is.

Iets nieuws is ook, dat van wege de beoordeelaars het volgend „communiqué" aan de dagbladen werd gezonden.

De uitslag van den wedstrijd voor een ontwerp voor den bouw van het Vredespaleis met bibliotheek is:

1e prijs f 12.000, L. M. Cordonnier, te Rijssel.
2e prijs f 9000, A. Marcel, te Parijs.
3e prijs f 7000, Franz Wendt, te Charlottenburg.
4e prijs f 5000, Otto Wagner, te Weenen.
Een prijs van f 3000, Howard Greenley en H. S. Olin, te New-York.
Een prijs van f 3000, Franz Schwechten, te Berlijn.

De winnaar van den eersten prijs, de heer Cordonnier, uit Rijssel, is ongeveer 48 jaar. Hij is de zoon van een timmerman-aannemer en was oorspronkelijk bestemd tot officier van de genie, doch toen zijn vader zag dat hij zeer veel liefhebberij had in de architectuur, gaf hij hem een architectonische opleiding. Doordat hij in Noord-Frankrijk woonde, was hij in staat studie te maken van Fransche kasteelen en tevens bij zijn ontwerpen de Vlaamsche en Hollandsche kunst in toepassing te brengen. O. a. is het Raadhuis te Duinkerken door hem gebouwd. Hij is ook de eerste prijswinner geweest bij de prijsvraag in 1885 voor de beurs te Amsterdam,

welk ontwerp nimmer is uitgevoerd. Het nu bekroonde ontwerp Vredespaleis is uitgevoerd in den stijl der kasteelen in het Noorden van Frankrijk en in baksteen en bergsteen opgetrokken met 3 à 4 torens, waarvan twee aan den voorgevel, tusschen welke de middenbouw verrijst.

Het ontwerp dat den tweeden prijs behaalde, is uitgevoerd in het karakter van het Petit Palais te Parijs. Het ontwerp dat den derden prijs verwierf is in „klassieken" stijl uitgevoerd. Het vertoont zuilen-ordonnanties met een grooten koperen koepel bekroond.

De vierde prijs viel ten deel aan een ontwerp dat zeer schoon van conceptie is en eenvoudig, doch deftig is gedacht.

De vijfde prijs is in Fransche renaissance-stijl met een lagen koepel, terwijl het ontwerp, dat den zesden prijs won, een voorbouw met fronton vertoont, terwijl een koepel den middenbouw bekroont.

Prof. Otto Wagner, wien den vierden prijs ten deel viel, is een der voorgangers op architectonisch gebied; een richting in de architectuur, die hem heeft gevolgd, draagt den naam der „Wagnersche school". Het ontwerp, door hem ingezonden, is een schitterend geheel.

Hoe wist men reeds zóó spoedig de levensgeschiedenis van den eersten prijswinner, dezen „timmerman-en-aannemerszoon"? Het waarschijnlijkst achten wij, dat de naambrief tevens een levensschets gaf.

Wij hebben indertijd voorspeld, dat de „nieuwe kunst", ook „*Art-nouveau*" of „*Sezessionskunst*" geheeten, niet op den eersten prijs behoefde te rekenen, de samenstelling der commissie van beoordeeling gaf ons aanleiding tot die profetie.

Het is wel zoo gegaan, als wij gedacht hadden. Het „nu bekroonde ontwerp is uitgevoerd in den stijl der kasteelen in het Noorden van Frankrijk in bak- en bergsteen opgetrokken, met 3 à 4 torens". Dat kan dus zijn *à l'instar* van Coucy of Pierrefond, doch ook in den trant van Fontainebleau, Monceaux en Verneuil. Maar hoe dan ook, een historische stijl is gebezigd en van iets nieuws geen sprake. Het was misschien een fijne ironie van den ontwerper, dat hij als model voor zijn Vredes-paleis een met oorlogsdoeleinden gesticht gebouw nam.

Dan komt Palladio, gelijk wij ook hadden verwacht. Immers het ontwerp, dat den tweeden prijs behaalde, is uitgevoerd in het karakter van het Petit Palais te Parijs; het ontwerp dat den derden prijs verwierf, is in klassieken stijl uitgevoerd en vertoont zuilen-ordonnanties met een grooten koperen koepel bekroond.

Slechts van het ontwerp dat den vierden prijs kreeg, zal men misschien mogen verwachten, dat het meer modern is. Immers het is „eenvoudig, doch deftig gedacht".

Dan komen nog een paar Palladiaansche ontwerpen „Renaissance-stijl met lagen koepel" en „voorbouw met fronton en middenkoepel".

De prijzen zijn onder de onderdanen der groote mogendheden gebleven. Frankrijk kreeg twee, Duitschland twee prijzen, Oostenrijk en de Vereenigde Staten werden ieder met één prijs bedacht. Zoo heeft ieder wat van de stokvischvellen ontvangen. Dat geen Russisch architect iets kreeg, dat ook de Britten het toezien hebben, wordt wellicht verklaard door de weinige deelnemers uit deze beide landen. De Italianen tellen reeds lang niet meer mede.

Nederlandsche architecten vindt men onder de bekroonden niet. Zelfs de beide uitgenoodigde heeren kwamen voor geen prijs in aanmerking. Of de overige bekroonden uitnoodigingen hebben ontvangen? Het zou de moeite waard zijn, hieromtrent zekerheid te verkrijgen, om over de waarde van dit zoo bestreden uitnoodigings-systeem te kunnen oordeelen.

In dit blad is wel eens betoogd, dat de monumentale architectuur, de eigenlijke „schoone bouwkunst" op sterven ligt. Men heeft dit een al te pessimistische beschouwing genoemd. Doch het schijnt, dat er toch wel iets waars is in het betoog. Immers op een prijsvraag, uitgeschreven voor het monument, dat als het ware het middenpunt der gansche beschaafde wereld zal vormen, werden slechts antwoorden bekroond, die van geen eigen opvatting getuigen, wier verdienste is, dat zij ..... in historische stijlen zijn ontworpen! Treuriger bewijs van onmacht kon wel niet gegeven worden.

Laten wij afwachten of althans onder de niet-bekroonde antwoorden er geene zijn, die ons hoopvoller stemmen mogen.

Maar hoopvol is het zeker niet, dat nu reeds in de dagbladen een bericht werd gelanceerd, om te doen uitkomen, dat het Bestuur der Carnegie-stichting zich niet aan de uitspraak van de beoordeelaars behoeft te storen en het paleis kan laten bouwen zooals het wil.

Wij zouden dus ons moeten voorbereiden op een herhaling van de Amsterdamsche Beursprijsvraag-geschiedenis, toen Louis Cordonnier den eersten prijs behaalde en ten slotte aan Berlage de opdracht tot den bouw werd gegeven.

Voor de bouwkundige lichamen is er nu een goede gelegenheid, om door flink en waardig optreden te doen, wat mogelijk is, ten einde te voorkomen, dat de prijsvraag slechts een belachelijke comedie wordt.

De tijd van vergaderen is wel voorbij, maar men kon, ter behandeling van een zoo gewichtig vraagstuk, best een buitengewone vergadering uitschrijven.

En de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst vergadert nog in Mei. Dit lichaam echter heeft in de Vredespaleis-zaak zulk een zonderlinge rol vervuld, dat van deze zijde niets te verwachten is.

Zelfs is het niet eens zeker, of deze „épineuse" zaak wel op die vergadering ter sprake zal komen.

De breede mantel der liefde kan veel bedekken. Doch ten slotte wordt die toch opgelicht, en staart het nageslacht, zich de neus dichthoudend, op wat daaronder was verborgen.

Het bovenstaande was reeds geschreven, toen „de Telegraaf" in zijn avondblad van j.l. Woensdag, tot veler verbazing een reproductie publiceerde van de perspectief, in aquarel uitgevoerd, behoorende bij Cordonnier's ontwerp.

Immers, enkele dagen te voren las men in de dagbladen:

„Naar wij vernemen zullen aan het te verwachten rapport der jury omtrent de prijsvraag voor den bouw van het Vredespaleis worden toegevoegd facsimilés van de bekroonde ontwerpen.

Vóór de verschijning van dit rapport zal aan niemand vergunning worden verleend, de ontwerpen te reproduceeren".

Niettemin blijkt het aan „de Telegraaf" gelukt te zijn, het Stichtingsbestuur te verschalken, op welke wijze zal men misschien later vernemen.

Uit de afbeelding kan men zien, dat Cordonnier niet zoozeer den stijl der Fransche kasteelen, maar meer dien van de Fransche raadhuizen uit de 16de en 17de eeuw heeft gevolgd.

Een Amerikaansche beschouwing over de Bouwkunst.

In een Amerikaansch blad vonden wij de volgende beschouwingen over bouwkunst. Wij hebben niet het geheele artikel vertaald, doch alleen die gedeelten welke, naar wij meenen, ook Nederlandschen lezers belang inboezemen zullen.

Hebben wij Amerikanen een bouwkunst? Het antwoord op deze vraag zal verschillend luiden. De gemiddelde Amerikaan zal zelfs zeggen, dat dit een dwaze vraag is, daar overal in de Vereenigde Staten sinds lange jaren gebouwd werd en nog voortdurend wordt. En hoe zouden wij kunnen bouwen, als wij geen bouwkunst hadden? Nonsens.

Doch al willen wij wel toegeven, dat de gemiddelde Amerikaan een man is met veel gezond verstand, ditmaal heeft hij het toch niet bij het rechte eind. Want nog niet ieder die bouwt, beoefent daarom de bouwkunst.

Iederen zondag gaan wij naar de kerk, om een preek te hooren. Doch niet ieder geestelijke die preekt is daarom nog een redenaar, al zijn het overigens zeer goede woorden die hij zegt. Zoo is het ook met de bouwkunst. Tal van menschen zijn er, die een goed en doeltreffend gebouw kunnen oprichten, doch de man, die een kunstwerk tevens kan maken, moet met de lantaarn van Diogenes gezocht worden.

En wij gelooven, dat als deze lantaarn hier in Amerika werd gebruikt, men evenals de wijsgeer te Athene niets zou vinden.

Dit is zeker voor ons nationaal gevoel niet streelend, en zal velen tegenvallen, die in den nu overleden architect Richardson een kunstenaar van den eersten rang zien.

Wij geven wel toe, dat Henry Hobson Richardson zijn best heeft gedaan, om ons de verloren voortreffelijkheid van het oude Europa terug te brengen. Wat hij tusschen 1875 en 1886, het jaar van zijn ontijdigen dood, gebouwd heeft, verdient zeker zeer gewaardeerd te worden.

Doch zijn werk bezit toch niet datgene, wat een eerste vereischte voor ware kunst is, namelijk oorspronkelijkheid. Hij heeft de Romaansche gebouwen van Frankrijk en Italië bestudeerd, en ook Spanje niet onbezocht gelaten. Wanneer wij Trinity Church te Boston, Massachusetts, die als zijn meesterwerk geldt, beschouwen, dan kunnen wij dadelijk aanwijzen, aan welke gebouwen van Europa de onderdeelen ontleend werden.

Zulk een navolging geschiedde niet in de tijden, die nog een werkelijke bouwkunst bezaten. En dit had zijn reden. Voor ons staat de geheele wereld open als wij studeeren willen, overal zijn de voorbeelden slechts voor het grijpen. Vele motieven uit de meest verschillende perioden zijn nu gemeengoed geworden; zij drijven over de geheele wereld en ieder ontwerper heeft er zijn brein mede opgevuld. Zoo heeft Richardson te Boston eenvoudig den koepeltoren van Salamanca nagevolgd, daarbij niet bedenkende, dat zulk een 12e eeuwsche Spaansche compositie toch eigenlijk bij ons niet tehuis behoort.

Bezien wij het beeldhouwwerk, dat Richardson zoo overvloedig aan zijn kerk heeft laten aanbrengen, dan blijkt dit geheel middeleeuwsch te zijn opgevat. Men moet er zich over verbazen, hoe het onzen beeldhouwers kon gelukken, zoo goed het werk der Romaansche kunstenaars te copieeren. En het dient erkend te worden, dat zij er in geslaagd zijn, het kinderlijke, het naïeve, dat oude kunst kenmerkt, weer te geven. Slechts mag gevraagd worden of zulk een naïeve kunst wel met onzen tijd strookt. Op die vraag moet het antwoord ontkennend luiden en daarmede is dit beeldhouwwerk als kunst veroordeeld.

Menigeen zal vinden, dat dit oordeel te streng is. Scheppen niet onze rijkste medeburgers er behagen in, dat hunne woningen de getrouwe navolging van historische gebouwen in Europa zullen zijn? Ongetwijfeld, doch wij gelooven, dat deze vermogenden al een zeer slecht voorbeeld geven door dit te verlangen. Want nu worden ontzaglijke sommen besteed voor werk, dat hoe rijk ook, toch nooit op den naam van kunstwerk aanspraak zal kunnen maken.

De smaak van onze besturen verlangt voor alle openbare gebouwen binnen de grenzen van de Vereenigde Staten den stijl van Palladio. In dien stijl vindt men den ernst, die aan een openbaar gebouw voegt. Men kan zich bij ons geen kapitool, geen raadhuis voorstellen of het moet zuilen, frontons, een koepel hebben. En wanneer Amerikanen in Engeland komen, dan verbaast het hen, dat daar de Gothische stijl voor zulke bouwwerken het meest gebruikt wordt. (De schrijver kent zeker nog niet de Palladiaansche gebouwen van het nieuwe Londen. *Vert.*) terwijl in Duitschland de Renaissance van de 16e tot de 18e eeuw in zwang is. Alleen in Frankrijk vinden zij dezelfde neigingen, als bij ons.

De moderne architecten hebben alle oorspronkelijkheid verloren, niet alleen de onze, maar ook die van Europa. Zij geven niet meer hunne persoonlijke gedachten in hunne ontwerpen weder. Maar dit kan nu eenmaal niet anders, want zij, die nu bouwen laten, geven niet om kunst. Zij verlangen goede verwarming, goede ventilatie, electrisch licht, goede rioleering, kortom allerlei zaken, die met kunst niets hebben uit te staan.

En dan maken deze bestellers ook altijd haast. Zij verlangen, dat een gebouw binnen den kortst mogelijken tijd gereed is, en een architect, die aan dit verlangen zou weigeren te voldoen, zou weldra geen enkelen klant meer hebben.

Hoe is het dan mogelijk voor een ontwerper „zich in zich zelf terug te trekken", zooals Marcus Aurelius ons raadt? De moderne architect kan daar niet aan denken, als hij tenminste geen Maecenas weet te vinden, die zoowel tijd als geld tot zijn beschikking wil stellen. En zulke Maecenaten zijn er niet meer, tenminste niet in Amerika. Onze millionairs zien in de oude kunst slechts een goede geldbelegging. Goede oude schilderijen en andere kunstvoorwerpen gaan voortdurend in waarde vooruit, naarmate er minder aan de markt komen.

Maar een wezenlijk kunstvol bouwwerk heeft geen marktwaarde, en daarom geeft men er niet om. Wanneer onze architecten van naam nog teekenen, dan doen zij het in de „drawing room" van een Pullmancar, en geven hun krabbeltje aan hun goed bezoldigde ondergeschikten, die dan maar voor het verdere uitwerken moeten zorgen.

Het kan niemand verbazen, dat onder deze omstandigheden, geen architectuur in den besten zin meer mogelijk is. De negentiende eeuw was geen groote periode in de architectuur en het laat zich niet aanzien, dat de twintigste eeuw het spoedig zal worden. De architectuur in artistieken zin be-

hoort niet meer tot onze dagelijksche gewoonten, en het zal nog heel lang duren, eer wij den smaak en de begaafdheid daarvoor teruggekregen hebben.

Hopen wij, dat het vermogen om een werkelijk schoon en oorspronkelijk bouwwerk te maken, niet voor goed verloren zal zijn.

Blijkbaar is, naar het bovenstaande te oordeelen, de toestand der bouwkunst in Noord-Amerika niet rooskleurig. De schrijver geeft geen oordeel over die van Europa. Maar wij vreezen dat dit, wanneer het ware gegeven, al niet veel beter zou zijn uitgevallen.

De Publieke Werken te Amsterdam.

De mededeeling, dat de tegenwoordige Directeur der Publieke Werken te Amsterdam, de Heer J. van Hasselt, er weldra het bijltje bij neder zal leggen in afwachting dat een ander het opneemt, gaf een dagblad aanleiding om te vragen, wat toch wel de oorzaak zou zijn, dat de Amstelstad reeds vier Directeuren heeft versleten in denzelfden tijd, dat de Maasstad het met den Heer De Jongh kon stellen.

Kalff ging heen om het Liernurstelsel, Schuurman om de voorgenomen reorganisatie, Lambrechtsen omdat hij te zelfstandig was, en nu Van Hasselt om een nog onbekende reden, naar men wil om de scheurende Beurs.

Van het Liernurstelsel heeft men te Rotterdam niet willen weten, een reorganisatie van den dienst der Openbare Werken had men niet noodig, men gunde den Directeur daar steeds zijn zelfstandigheid als technicus, en als er eens een ongeval plaats had, zooals bijvoorbeeld het wegzakken van kademuren, dan begreep men dat het beste paard wel eens struikelt.

In vroegere jaren hebben wij dikwijls de afdeeling Publieke Werken van Amsterdam in dit blad besproken en er op gewezen, dat men de Maasstad niet met de Amstelstad kan vergelijken. Burgemeester Vening Meinesz was te Rotterdam de gevierde man, te Amsterdam kon hij het niet bolwerken. Hij richtte den Dienst der Publieke Werken te Amsterdam in naar Rotterdamsch model, en bereikte toch niet, wat hij had gehoopt.

Zelfs wanneer men er in slagen mocht (wat niet verwacht kan worden), den Heer De Jongh over te halen, te Amsterdam als Directeur in dienst te treden, zou slechts teleurstelling van beide partijen het gevolg zijn.

De Amsterdamsche Raad wordt door een anderen geest bezield dan de Rotterdamsche, al is het verschil zóó groot niet meer als een kwart eeuw geleden.

Wij brengen in herinnering, wat 19 Januari 1895 in dit blad werd geschreven.

„Het is voor een gemeenteraad, die natuurlijk slechts bij uitzondering technici van naam in zijn midden telt, altijd een zeer moeilijke zaak, zich met technische questies te moeten bezighouden. De functie van wethouder wordt voor de openbare werken meestal uitgeoefend door iemand, die, wat de techniek betreft, geheel afhankelijk is van zijne ambtenaren. Is er nu een technicus in den raad, dan kan die, hoe weinig beteekenend hij overigens moge zijn, gemakkelijk den niet-deskundigen wethouder in het debat uit den zadel lichten."

Dat wij in 1895 juist zagen, zal wel door ieder courantenlezer worden toegegeven. De Amsterdamsche wethouder van Publieke Werken van thans heeft zoo vaak een treurig figuur gemaakt, dat menigeen zich afvraagt, waarom hij zich nog steeds aan zijn zetel vastklampt.

In 1895 hebben wij ook geschreven: „De taak, den Directeur der Publieke Werken eener gemeente van 450.000 zielen opgedragen, is zoo omvangrijk, dat men dien ambtenaar niet meer dan *in naam* verantwoordelijk voor den technischen dienst kan stellen. Hoe men ook eene organisatie maakt, voor den goeden gang van zaken komt het in de eerste plaats aan op *de personen*."

Wij matigen ons geen oordeel over de capaciteiten van den nu aftredenden Directeur, doch meenen dat men het niet aan hem mag wijten, wanneer de organisatie, aan het hoofd waarvan hij geplaatst was, minder goed werkte.

Mocht het waar zijn, dat de scheurende Beurs hem als eerste slachtoffer maakte, dan verdient hij oprechte deernis. Zeker, aan zijn verantwoordelijk valt niet te tornen. Doch men behoort te bedenken dat het ontwerp reeds in uitvoering was, toen de Heer Van Hasselt zijn gewichtig ambt aanvaardde. Was het toen mogelijk, te voorzien, wat zou gebeuren? Wij wagen het niet, deze vraag te beantwoorden. De bladen zeiden, dat de Directeur, toen de gebreken zich begonnen te vertoonen, wat optimistisch gezind bleek. Dit optimisme was zeker niet op zijn plaats, maar is geen eigenschap, die, in onzen tijd van pessimisme, moet worden veroordeeld en gestraft met het verlies van een eervol ambt.

De Tarpejaansche rots ligt nog altijd dicht bij het Kapitool.

Ingezonden stukken.

Het volgend adres werd ons ter plaatsing toegezonden met verzoek, er zoo mogelijk een woord van aanbeveling aan toe te voegen.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.

Utrecht, Mei 1906.

Aan Heeren Architecten, Ingenieurs, Industrieelen en Aannemers in Nederland.
WeledelGestrenge Heeren!

De ondergeteekenden, Z. Gulden en J. L. B. Keurschot, in hunne qualiteit van resp. voorzitter en secretaris van en handelende namens den Algemeenen Nederlandschen Opzichters- en Teekenaarsbond, hebben de eer het volgende onder Uwe aandacht te brengen:

Het kan U niet onbekend zijn, dat sedert langeren of korteren tijd vrijwel alle ambtenaren en beambten in rijks- of gemeentedienst zijnde, gedurende de zomermaanden eenige dagen in het genot van verlof worden gesteld, met behoud van salaris.

Eveneens zal het U bekend zijn, dat in de laatste jaren door ambtenaren en beambten in dienst van particulieren, met gunstig gevolg aan hunne patroons om dat voorrecht is verzocht geworden, waardoor het verleenen van een zomerverlof aan ambtenaren en beambten in zeer vele vakken vrijwel usance is geworden. Zelfs mogen we tot ons genoegen ook reeds wijzen op enkele categoriën van werklieden, b.v. de typografen, timmerlieden, diamantbewerkers, handels- en kantoorbedienden, spoorwegpersoneel, aan wier verzoek om verlof onder genoemde voorwaarden door hunne patroons is voldaan.

Hoe is het in dit opzicht nu met onze vakgenooten, de opzichters en teekenaars gesteld? Behalve de opzichters en teekenaars in dienst van rijk-, gemeente- en andere colleges, genieten nog maar zeer enkelen van een jaarlijkschen vacantietijd.

En werkelijk — ons hoofdbestuur kan het getuigen — de opzichters en teekenaars hebben geen wensch naar welker vervulling zij vuriger zouden verlangen. De aandrang op het Hoofdbestuur van onzen bond uitgeoefend om een actie daarvoor te voeren, spreekt boekdeelen.

Waar ondergeteekenden nu overtuigd zijn dat onze Nederlandsche werkgevers dien wensch hunner opzichters en teekenaars zullen willen vervullen; waar zij daarvan des te meer overtuigd zijn, door den werkelijken steun dien onze bond in onze actie ten vorigen jare van zoovele patroons en patroonsvereenigingen mocht ondervinden, daar komen zij ditmaal met nog meer hoop op succes tot alle patroons, welke opzichters en teekenaars in hun dienst hebben, met het beleefd doch dringend verzoek, om aan die opzichters en teekenaars een jaarlijksch verlof toe te kennen van acht achtereenvolgende dagen, met behoud van salaris.

Het bovenstaande verzoek wordt door ondergeteekenden gedaan hoofdzakelijk in het belang hunner vakgenooten, maar toch meenen zij er op te moeten wijzen, dat de vervulling van een dergelijken wensch der opzichters en teekenaars, ook in het belang der werkgevers zal zijn. Immers wanneer men acht dagen geheel vrij is, niet de lasten van zorgen en plichten heeft te dragen; zijn geest en gedachten den vrijen loop kan laten; kortom, kan genieten van de heerlijke, vrije natuur, dan zal dat zoo verkwikken en opbeuren, dat het op ons werk — zoowel wat quantiteit als qualiteit betreft — een zeer gunstigen invloed zal uitoefenen.

Vast vertrouwende dat alle werkgevers ons schoone pogen zooveel in hun vermogen is zullen steunen — ook ter bevordering van het steeds aangenamer worden van de verhouding tusschen patroons eenerzijds en opzichters en teekenaars anderzijds — hebben ondergeteekenden de eer van U te zijn

Met de meeste hoogachting,

de dienstvaardige dienaren

Z. GULDEN, *Voorzitter.*
J. L. B. KEURSCHOT, *Secretaris.*

Is het nog noodig een woord van aanbeveling hieraan toe te voegen? Het schijnt wel zoo, want ware het niet zoo, dan zou men er waarschijnlijk niet aan gedacht hebben een adres als het bovenstaande rond te zenden.

Er valt niet te twijfelen aan de juistheid van hetgeen erin staat, n.l. dat van de opzichters en teekenaars in particulieren dienst nog maar *zeer enkelen* genieten van een jaarlijkschen vacantietijd. Dit is treurig, vooral omdat men daaruit geen andere conclusie kan trekken dan deze, dat nog maar zeer enkele werkgevers weten, wat hun ondergeschikten in billijkheid toekomt, of zoo zij het weten, in staat zijn aan hun ondergeschikten te geven wat hun toekomt. Als de heeren er maar eens een proef mede willen nemen is al veel gewonnen, want dan zal zeker blijken, dat de bezwaren der meerderheid niet onoverkomelijk zijn. Zij weten toch zelf ook wel, dat de hoog niet altijd gespannen kan zijn, ook niet bij jongelieden, al vergen deze in den regel meer van hun krachten dan ouderen.

Red.

Geachte Redactie!

Nadat de verslaggever van *De Telegraaf* mij in het debat, dat ik onlangs met de heer Weissman had, heeft laten zeggen: „men moet niet dulden dat de architect zijn naam zet onder het werk der teekenaars", lees ik deze enormiteit heden avond ook in *De Opmerker*.

Ik stel er prijs op te verklaren, dat ik aan het uitkramen van een dergelijken onzin zelfs niet gedacht, laat staan dat ik het gedaan heb. Als wij het maar zoo voor het *„niet dulden"* hadden, we zouden eerder iets anders *niet dulden*, dan dien tooi met anderer veeren onzer superieuren. Lage loontjes, lange dagen, 't niet toestaan van vacantie ..... 'k geloof dat dat alles eerder aan de beurt was „niet geduld" te worden.

Na de voor ons — georganiseerde opzichters en teekenaars — symphatieke rede van den heer Weissman, ben ik krachtig opgekomen tegen diens pessimisme inzake de resultaten van onzen — ook zijns inziens volkomen gerechtvaardigden — strijd.

En dat heb ik niet *scherp* gedaan — immers de tweede spreker hekelde in *nog* scherpere woorden volgens het verslag — neen, ik weet zeker zoo hoffelijk mogelijk. Zooals mij tegen een man als de heer Weissman past .....

U Geachte redactie mijn beleefden dank.

Utrecht, Mei 06. J. L. B. KEURSCHOT.

Secretaris Algem. Nederl. Opzichters en Teekenaarsbond.

MACHINISTENSCHOLEN.

In No. 18 van dit Weekblad komt de mededeeling voor, dat na bezoek van den Inspecteur van het Middelbaar onderwijs, de ambachts-machinistenschool te Groningen is gelijk gesteld met de Kweekschool voor machinisten te Amsterdam.

Dat bericht is niet geheel juist. De bedoeling is alleen, dat de leerlingen met diploma der machinistenschool in Groningen, evenals de leerlingen met diploma der afdeeling, *Opleiding tot scheepsmachinisten*, der Vereeniging Kweekschool voor Machinisten te Amsterdam in aanmerking *kunnen komen*, voor de *reserve* der *Marine-machinisten*. Van gelijkstelling is verder geen spraak.

Er heerscht al zooveel verwarring op technisch onderwijsgebied dat het mij noodig voorkomt op bovenstaand groot verschil te moeten wijzen.

Groningen, 12 Mei 1906.

J. B. JAGER.

Varia.

Het doel der paalwoningen.

Waarom zou een der vroegste geslachten zijn woningen op zoo lastige wijze boven het water op palen gebouwd hebben? Deze vraag dringt zich aan ons op, wanneer we over de paalwoningen nadenken. Er moet een reden voor geweest zijn, anders had men ze niet op zoo vele plaatsen neergezet, waar maar een meer te vinden was. Men vindt ze toch niet alleen in Zwitserland, maar ook in Duitschland, Oostenrijk, Frankrijk en Italië. Eerst dacht men aan een beschermingsmaatregel. Men zou er zich door hebben willen beschutten tegen aanvallen van vijandelijke stammen, voornamelijk tegen wilde dieren. De fantasie begon mee te spreken en zoo meende men dat die paalwoningen gebouwd werden in den tijd van den mammouth. In werkelijkheid echter leefden er in Europa ten tijde van den paalwoningbouw nog maar enkele wilde dieren, en wel de beer en de wolf. Hiertegen zou een stevige heining of diepe gracht voldoende beschutting zijn geweest, wat toch zeker gemakkelijker samen te stellen was dan die ingewikkelde paalwoningen. Daarbij komt nog de noodlottige omstandigheid, dat het water in de eenigszins noordelijke streken 's winters toevroor en dus geen bescherming meer aanbood. Ten behoeve van de vischvangst deden zij het ook niet, want aangezien zij booten bezaten, zullen zij niet opzettelijk hun vischterrein verkleind en verontrust hebben. Nadat men allerlei onderstellingen had geopperd, gaf Vischer een nieuwe oplossing in een roman „Auch-Einer". Hij beweerde daarin, dat de paalbouwbewoners verkoudheid als een heilzame louteering godsdienstig vereerden en daarom hun woningen zoo bouwden, dat ze uitstekend in de gelegenheid waren die ongesteldheid op te doen. Dit was natuurlijk een flauwiteit, maar toch schijnt wel degelijk waar te zijn, dat hygiënische beweegredenen tot het bouwen op die wijze aanzetten. Men vond namelijk in het meer een heerlijke gelegenheid tot afvoer van al het vuil.

Deze meening is in den laatsten tijd bevestigd geworden. Sedert lang wist men, dat in tropen, zoowel in de oude als in de nieuwe wereld, nu nog op verschillende plaatsen en door verscheidene volkeren huizen boven het water gebouwd worden. De gebroeders Paul en Frederik Sarasin vestigden na hun reis door Celebes de opmerkzaamheid weer op die hygiënische hypothese omtrent de paalwoningen. In de reisbeschrijving, die zij daarover uitgaven, wordt verteld, hoe een dorp bestond uit omtrent twintig huizen, die alle op hooge, dunne palen waren gebouwd, de meeste boven het water, door zeer eenvoudige bruggen met het land verbonden. Het meer was door heuvelachtig grasland omgeven, het woud kon hen dus niet naar het water hebben verdreven. Op die heuvels verbouwden zij hun veldvruchten en lieten zij hun buffels grazen.

Dieren, die gevaar opleveren, zijn daar in den omtrek niet. Daar de bewoners van het paaldorp spaarzaam en beleefd waren, werd hun naar de reden van hun bouwwijze gevraagd. Het antwoord luidde: om der wille van het afval. Het meer diende als afvoerkanaal. Het deed alles verdwijnen en bleef toch zelf steeds helder in zijn zich steeds vernieuwende strooming. Zelfs van de huizen, die niet precies boven het water stonden, werd als het hoog water was, het vuil meegesleept. Zooals de reizigers verder zagen, had deze omstandigheid, die den heilzamen invloed van het water verbond met het tenminste bij tijden op het droge wonen, op talrijke plaatsen langs de kust van Celebes geleid tot het zetten van paalwoningen, die juist binnen de grens van eb en vloed stonden. In den tijd van eb stonden hun palen op het droge en konden de bewoners dus gemakkelijk uit- en ingaan. Iedere vloed evenwel spoelde den geheelen bodem tusschen de palen weer schoon.

„Wij zijn van meening", aldus besloten de Sarasins, „dat ook bij de Europeesche vóórhistorische paalwoningen het reinigingsvraagstuk de oorzaak geweest zal zijn, ten minste bij de vele nederzettingen die zich in de onmiddellijke nabijheid van den oever bevonden. Paalwoningen wijzen ook op tijden van vrede. Dreigde er gevaar, dan werden hoogstwaarschijnlijk de waterdorpen verlaten, en men trok met have, vooral met het vee, op versterkte plaatsen achter ringmuren terug."

Wel eigenaardig, dat ons nu op begrijpelijke wijze door levende personen een antwoord worden gegeven over een zaak, die duizende jaren achter ons ligt. Maar het geheim der geschiedenis is altijd te vinden in het tegenwoordige. Dit opsporen, is geschiedenis bestudeeren.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Op de Steden-Tentoonstelling, in 1903 te Dresden gehouden, was door den Bond van vereenigingen voor lijkverbranding in Duitschland en Zwitserland in een afzonderlijk paviljoen een verzameling van al wat op lijkverbranding betrekking heeft geëxposeerd. Het doel was natuurlijk, om de aandacht der gemeentebesturen op het groote belang der zaak, die tot heden nagenoeg alleen door particuliere vereenigingen werd bevorderd, te vestigen. Dit doel schijnt te Dresden bereikt te zijn. Thans bericht men, dat aldaar van gemeentewege een lijkverbrandingsinrichting opgericht en in gebruik genomen zal worden.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Ingevolge art. 28 der Woningwet heeft van 20 Maart tot 30 April 1905 op de Gemeentesecretarie ter inzage gelegen het ontwerp-plan van stadsuitbreiding. Dientengevolge werd bij B. en W. één bezwaarschrift ingediend, van de afdeeling 's-Gravenhage van „Bouwkunst" in vereeniging met de Verfraaiingscommissie.

Ter voldoening aan art. 6 der Gezondheidswet is op het ontwerp de Gezondheidscommissie gehoord, die haar advies op 30 Augustus 1905 uitbracht.

De directeur der Gemeentewerken heeft over deze stukken rapport uitgebracht, d.d. 27 December 1905, waarbij Fabricage voegde dat zij, na overweging van de stukken en gaarne hulde brengende aan den directeur voor zijn degelijke rapporten, B. en W. in overweging gaf, het ontwerp-plan van uitbreiding, zooals dat ter visie heeft gelegen, onveranderd aan den Raad ter vaststelling aan te bieden.

Ook B. en W. zijn van gevoelen, dat de directeur er in geslaagd is, de bedenkingen tegen het ontwerp, wat de hoofdpunten betreft, afdoende te weerleggen, en bieden het plan nu aan den Raad ter vaststelling aan.

Zij geven, met het oog op het groote gewicht der aangelegenheid, in overweging, het te onderzoeken in de afdeelingen van den Raad, in dier voege, dat den directeur der Gemeentewerken de gelegenheid worde gegeven, daar zijn inzichten nader toe te lichten.

Men zal zich herinneren, dat noch de Afdeeling der Mij. t. B. d. Bouwkunst, noch de Verfraaiingscommissie, noch ook de Gezondheidscommissie zich met het ontwerp-plan erg ingenomen hebben betoond. Integendeel, deze corporaties

hebben daarop een scherpe critiek uitgeoefend, die in het rapport van den directeur slechts op punten van meer ondergeschikt belang voldoende weerlegd wordt. Zal de Raad nu het „Audi et Alteram Partem" in acht nemen en ook de vertegenwoordigers van de genoemde lichamen gelegenheid geven hunne inzichten bij de Raadsafdeelingen nader toe te lichten? Dit zou niet meer dan billijk zijn.

Rotterdam. Op de prijsvraag voor een monumentale fontein uitgeschreven door de vereeniging „het Westen" alhier zijn ingekomen 21 ontwerpen.

De eerste prijs is door de jury niet toegekend.

Met den tweeden prijs werd bekroond het ontwerp van de heeren Ingenhoes, te Amsterdam, en L. Streefkerk, te Naarden.

Met den derden prijs het ontwerp van de heeren F. J. Werner, te Amsterdam, en J. Kuiper, hoofdleeraar aan de Akademie, te 's-Gravenhage.

De ontwerpen zijn tentoongesteld in het gebouw der Academie aan de Coolvest alhier.

Personalia.

— Bij Koninklijk besluit is, met ingang van 1 Juni a.s., aan H. E. de Bruyn, te 's-Gravenhage, op zijn verzoek, eervol ontslag verleend als hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat der 1ste klasse, onder dankbetuiging voor de aan den lande bewezen diensten;

en zijn, met ingang van gelijken datum:

1o. benoemd:

tot hoofdingenieur-directeur van den Rijkswaterstaat der 2de klasse, J. C. Ramaer en C. A. Jolles, thans ingenieurs van den Rijkswaterstaat der 1ste klasse, met den titel van hoofdingenieur;

2o. bevorderd:

tot ingenieur van den Rijkswaterstaat der 1ste klasse, A. B. Marinkelle en H. van Oordt, thans ingenieurs van den Rijkswaterstaat der 2de klasse;

tot ingenieur van den Rijkswaterstaat der 2de klasse, W. G. C. Gelinck en J. W. Meuter, thans ingenieurs van den Rijkswaterstaat der 3de klasse;

tot ingenieur van den Rijkswaterstaat der 3de klasse, J. J. Canter Cremers en G. J. van den Broek, thans adjunct-ingenieurs van den Rijkswaterstaat.

— Benoemd tot leeraar in machinebankwerk en teekenen aan de ambachtsschool te Steenwijk D. Hiemink, te Assen.

— De heer J. W. C. Tellegen, Directeur van het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam, wordt genoemd als vermoedelijk opvolger van den heer van Hasselt in de functie van Directeur van Publieke Werken aldaar.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar op een architectenbureau te 's-Gravenhage. Uitstekende bewijzen van bekwaamheid vereischt. Brieven onder No. 2449 aan het Advertentie-Bureau J. Cikot, Hoogstraat 7, 's-Gravenhage. (1)

— Bouwkundig Teekenaar, in staat zelfstandig een flink werk uit te voeren. Br. letter T, bij Beek & Co., Boekh. Utr.str. 78, Amsterdam. (1)

— Opzichter-Teekenaar voor tijdelijk, met goede vooruitzichten voor een Spoortramlijn. Br. lett. A Z, aan Roem's Boekh. O. Doelenstraat 10 Amsterdam. (1)

— Leeraar in het schilderen acte Handteekenen; Leeraar in het smeden en vakteekenen, ieder op een jaarwedde van f 800 aan de ambachtsschool voor de Hoeksche Waard te Oud-Beierland. Sollicitatiën bij den benoemden Directeur W. van Heyst, Prinsenstraat 28 te Utrecht, vóór 15 Juni a.s. (1)

— Architect bij de openbare werken te Haarlem, tijdel., vermoedel. voor 2 jaar. Jaarw. f 2500. Verzoekschr. op zegel voor 26 Mei a.d Burgem. (1)

— Praktisch techniker voor techn. bureau in Den Haag, met fabr. en handelservaring bek. met Eng. en Duitsch. Br. m. no. 15680 N. Rotterd. Cour. (1)

— Leeraar in de electrotechniek, jaarw. f 1000, 8 lesuren p. w. des avonds en leeraar in de pract. oefeningen, jaarw. f 700, 8 lesuren p. w., beide betr. vereen. jaarw. f 1700, a. de sch. v. h. Genootsch. Mathesis Scientiarum Genitrix te Leiden. Sollic. a. P. Dikshoorn te Leiden.

— Teekenjuffrouw of Jonge Teekenaar op atel. van gordijnenfabr. bek. met moderne dessins. Br. lett. F O 982, N. v. d. D. (1)

— Waterstaats-opzichter in Indië. — Ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië kunnen gesteld worden, om benoemd te worden tot opzichter 3e kl. bij den Waterstaat en 's lands Burgerlijke Openbare Werken in Nederl.-Indië, twee personen, die met voldoenden uitslag hebben afgelegd het examen voor opzichter bij den Rijks-Waterstaat in Nederland en practisch ontwikkeld zijn.

Zij, die voor plaatsing in aanmerking wenschen te komen, behooren zich *voor 15 Juli a.s.* bij gezegeld adres te wenden tot het Departement van Koloniën, onder overlegging van de stukken, aangeduid in de *Sts.-Ct.* No. 99.

Aan de uitzending is verbonden: *a.* overtocht voor Gouvernementsrekening als passagier der 2e kl., *c.* q. ook voor het wettig gezin; — *b.* eene gratificatie voor uitrusting ten bedrage van f 500; — *c.* eene voorloopige bezoldiging van f 60 's maands, ingaande met den dag der inscheping.

De verbintenis is voor vijf jaren.

De bezoldiging van een opzichter 3e kl. bedraagt f 150 's maands, die van opzichter 2e en 1e kl. respectievelijk f 200 en f 250 's maands.

Bij gebleken geschiktheid en goede plichtsbetrachting geschiedt de bevordering tot 2e kl. en 1e kl. na verloop van ten hoogste respectievelijk zes en dertien jaren na hunne benoeming tot opzichter 3e kl., onder voorbehoud dat de tijd, buiten bezwaar van den lande doorgebracht, niet medetelt bij de berekening van het bedoelde getal jaren.

Onder hetzelfde voorbehoud kan aan de opzichters 1e kl. bij goede plichtsbetrachting worden toegekend een traktementsverhooging van f 600 's jaars, wanneer twintig jaren verloopen zijn sinds hunne eerste indiensttreding.

Het programma van het aanvullings-examen om benoembaar te worden tot architect bij den Waterstaat en de burgerlijke Openbare Werken in Ned.-Indië, is opgenomen in het *Indisch Staatsblad* 1887, No. 185.

De architecten genieten een jaarlijksch traktement van f 4800, met twee verhoogingen van f 600 's jaars, telkens, bij goede plichtsbetrachting, na 3 jaren dienst in den rang van architect. (2)

— Adjunct-directeur van Openbare Werken te Haarlem. Jaarwedde f 2500. Verzoekschrift op zegel vóór 20 Mei aan den Burgemeester. Diploma Civiel-Ingenieur vereischt. (2)

— Hoofdopzichter b. d. Gemeentewerken te Tiel. Zie adv. in no. 19. (2)

— Opzichter-Teekenaar b. d. Gemeentewerken te Venlo. Zie adv. in no. 19. (2)

— Baas aan de Gemeente-Gasfabriek te Arnhem. Salaris f 1200—f 1500. Geheel op de hoogte van het gasvak. Brieven aan den Directeur tot 14 Mei a.s. (2)

— Technisch Reiziger voor technisch bureau, bekendheid met electrotechniek aanbeveling. Br. onder letter Z K 516, Nieuws van den Dag. (2)

— Wegen-Opzichter te Winterswijk; jaarwedde f 600. Stukken voor 1 Juni a.s. aan den Burgemeester. (2)

— Assistent aan een kalkzandsteenfabriek. Brieven onder lett. V 1672 bureau Vraag en Aanbod, Deventer (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

28 Bouwk. Opz.-teek., 20—44 j., f 50—f 100 's maands.
3 Bouwk. Opz.-Uitv., 27—45 j., f 75—f 90 's maands.
4 Waterb. Opzr., 24—44 j., f 70—f 125 's maands.
6 Werktuigk. Teek., 20—28 j., f 40—f 90 's maands.
4 El.techn(Opz-teek) 24—43 j., f 60—f 100 's maands.
1 Scheepsteekenaar.
1 Volontair bij een architect te Amsterdam.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 21 Mei.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het ophoogen van de Linnaeusstraat tusschen de Ringvaart en den Staatsspoorweg. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten Stadhuize, kamer no. 157, van 10—12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de aanbesteding voorafgaat.

Delft, ten 7.30 ure, door den arch. G. v. d. Kaaden: het bouwen van een stoomwasch- en strijkinrichting met woonhuis. Het bestek verkrijgbaar bij den architect, Havenstraat 38a. Aanwijzing gehouden.

Koudum, ten 12 ure, door het gemeentebest. van Hemelumer Oldephaert en Noordwolde: het wegruimen van de bestaande en het maken van een vaste brug over de Nijegastervaart; bestekken verkrijgbaar ter secr., teekeningen ald. ter inzage; aanw. gehouden.

Langweer, ten 10 ure, door het gem. best. van Doniawerstal: a. de levering van 250 privétonnen met 125 deksels, benevens 2 kruiwagens; b. het maken van een verzamelplaats voor asch, vuilnis en faecaliën en aanverwante werkzaamheden te St. Nicolaasga; voorw. ter inzage bij den gem.-opzichter te St. Nicolaasga.

Megen, ten 2.30 ure, door den ingen. J. Dony te 's-Hertogenbosch in het Veerhuis: het bouwen van een woonhuis voor den heer J. M. de Wil; aanw. gehouden; bestek en teekening verkrijgbaar bij den heer de Wit en op het bureau van den ing. te 's-Bosch, Stationsplein.

Oosterkesselen, ten 11 ure, door het gem.best.: 1. het bouwen van een school en onderwijzerswoning; 2. het leveren van schoolmeubelen enz. Bestekken en teekeninger ter inzage ten Gemeentehuize en in de hotels te Veenoord, te Assen, te Hoogeveen, te Coevorden en te Stadskanaal. Aanwijs gehouden; inlichtingen bij R. Postma, architect te Nieuw-Amsterdam.

DINSDAG 22 Mei.

Breukeleveen, ten 12 ure, door het best. van het waterschap Breukeleveen en Tienhoven in het polderhuis: het afbreken van eene houten brug over de Tienhovensche Vaart en het maken van eene steenen brug met bijbehoorende werken. Aanwijzing gehouden. Bestek en teekening verkrijgbaar bij den Bouwkundige A. Griffioen te Breukelen Nijenrode.

Enschede, ten 12 ure, door den arch. H. Reijgers voor de firma N. J. Menko in het hotel de Graaff: 1. het bouwen van een katoenweverij met bijbehoorende werken; 2. het schilderwerk van voornoemde gebouwen; bestekken met teekeningen verkrijgbaar bij den arch.; aanw. op den dag der best. ten 9 ure.

Hilversum, ten 11 ure, door den arch. B. H. Bakker in hotel Hof van Holland: het uitbreiden der sigarenfabriek aan den Laarderweg; bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch.

St. Jacobi Parochie, door het dijksbestuur van het waterschap het Nieuwe Bildt: de levering van 60000 klinkers, eenigszins getrokken, aan den buitenberm van den Zeedijk; voorw. te bekomen bij den secr. van het waterschap.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S. aan het centraalbureau, bestek no. 1051: het maken van grondwerken, enz. Zie adv. in no. 16.

Werkendam, ten 1.30 ure, door den arch. J. H. B. Veenenbos te Sliedrecht in het koffiehuis van de wed. Wink: het bouwen van een hofstede in den polder de Hardenhoek onder Werkendam. Bestek en teekening verkrijgbaar bij den archit.

WOENSDAG 23 Mei.

Eindhoven, ten 12 ure, door het gemeentebest.: de levering van 6000 vlakke greskeien 13 bij 20 c.M. en 38000 greskeien 14 bij 16 c.M. Bestek en monsters ter Secretarie ter inzage.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. van W., H. en N.: het bouwen van een postkantoor te Overveen; zie adv. in no. 18.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. v. W., H. en N. aan het Dep.: het leveren en aanbrengen van vier ijzeren brugschepen onder de schipbrug over de rivier de Maas, te Hedel, met bijkomende werken, begr. f 26200; bestek no. 107 ter lezing aan gen. Min., aan de geb. der prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. in de 7e directie, bij den ing. Wijtenhorst, beiden te 's-Hertogenbosch en bij den opz. Dormaar te Crevecoeur; het proces-verbaal ligt op 16 Mei bij gen. ing.

Helder, ten 2 ure, door het gem.best.: het maken van een gebouw aan de Kerkgracht, voor: bureau van gemeentewerken, Burgerlijk armbestuur en stemlokaal; best. en teek. verkrijgb. ter secretarie; aanw. gehouden.

's-Hertogenbosch, ten 10.30 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het gebouw van het Prov. best.: het vernieuwen van de beide schutkolkmaren met hunne paalfundeeringen van sluis no. 10 der Zuid-Willemsvaart, begr. f 21000; bestek no. 108 ter lezing aan gen. Min. en is te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. E. R. v. Nes van Meerkerk, den ing. J. P. Wijtenhorst, beiden te 's-Hertogenbosch en bij den opz. M. F. Oortgijsen te Aarle-Rixtel; de nota ter inzage bij den opz. voorn.

Loppersum, ten 3 ure, door gecommitteerden van het waterschap Fivelingo in het logement Rienks: a. het graven van het Westeremdermaar, lengte 2956 M. en b. de Oude Wijmers, lengte 1850 M.; bestek en dwarsprofiele te bekomen bij den opz. en ter inz. ten huize van best.; aanw. 22 Mei, ten 10 ure en ten 2.30 ure.

Ruurlo, ten 2 ure, voor den heer A. Povel te Scheveningen in het pension de Graaff: het bouwen van een villa en een koetshuis met stal; teekeningen en bestek zijn ter inzage in het pension voornoemd; aanw. gehouden. Inl. bij den arch. H. Enklaar, bij wien bilj. moeten worden ingeleverd.

Zaltbommel, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het bouwen eener fitterswoning aan de gasfabriek; bestek en teekening ter inzage op de Secretarie. Aanwijzing op den dag der aanbesteding 11½ uur. Inlichtingen bij den gemeentearchitect.

Zoutkamp, door den heer J. Kars namens de vereen. van Geref. schoolonderwijs: het bouwen van een school met onderwijzerswoning; aanw. en inl. door den besteder.

VRIJDAG 25 Mei.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gem.-best.: het aanleggen, rioleeren en bestraten van straten bij de Loosduinsche vaart. Aanwijzing 21 Mei te elf uren aan de Gemeentewerf, alwaar bestekken en teekeningen verkrijgbaar zijn.

Lisse, door het gemeentebest.: het bouwen van een nieuw raadhuis. Bestek en teekeningen verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Zwolle, ten 1.45 ure, door het gemeentebestuur: de gedeeltelijke verbouwing van de petroleumbewaarplaats tot opzichterswoning en bureau der gemeentereiniging: bestek en teekening verkrijgbaar ter secr.; inlichtingen door den gem.-arch.

MAANDAG 28 Mei.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJ. S. M. in het centraal personenstation, best. no. 1065-10: het maken, leveren opstellen en volledig afwerken van de bovenbouwen van eene vaste brug voor dubbel spoor en van twee beweegbare bruggen voor enkel spoor over het Spaarne te Haarlem, begr. f 74500. Het bestek met teekeningen verkrijgbaar aan het Administratie-gebouw te Amsterdam, kamer 150. Aanwijzing geschiedt als in het bestek is vermeld.

Hardenberg, ten 3 ure, door het bestuur der vereeniging tot bev. van Chr. Nat. onderwijs: het gedeeltelijk afbreken en verbouwen van de school en het aanbouwen van vier lokalen met spreekkamer, gangen, privaten enz. bestek en teekening te bekomen bij H. Waterink ald. en bij den arch. J. B. Radstake; aanw. op den dag der best. ten 11.30 ure.

DINSDAG 29 Mei

Hoogeveen, ten 3 ure, door den arch. G. Hofman voor den heer J. H. van der Tuuk in het hotel Thomas: het bouwen van een heerenhuis aan de streek de Huizen; bestekken met teekeningen verkrijgbaar bij den arch.; aanw. ten 11 ure op het terrein.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S. S. Bestek no. 1064; werken ter uitbreiding v. h. station Rosendaal; zie adv. in no. 18.

DONDERDAG 31 Mei.

Haarlem, ten 11 ure, door het Min. v. W., H. en N. aan het gebouw van het prov. best.: het verbouwen van 11 woningen voor sluispersoneel te IJmuiden, begrooting f 12000; bestek no. 115 na 17 Mei ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Kemper te Haarlem, den ing. Wortman te Amsterdam, den ing. Schlingemann en den opz. Kooreman te IJmuiden; de nota op 24 en 25 Mei 1906 ter inzage bij ing. Schlingemann.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater versorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 26 MEI 1906. No. 21.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij voor-uitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

OP REIS.

KEULEN.

Wie dezen zomer langs den Rijn gaat, kan te Keulen de „Deutsche Kunstausstellung" bezichtigen, die gehouden wordt in het park van Flora, de bekende uitspanningsplaats. De beschermheer van deze onderneming is „Seine Königliche Hoheit Ernst Ludwig, Grossherzog von Hessen und bei Rhein", die, om zijn democratische neigingen, den „rooden hertog" pleegt genoemd te worden.

In Duitschland gaat vrijzinnigheid in de staatkunde gepaard met bewondering voor „Sezession". Het verschijnsel openbaart zich bij ons veel minder sterk, ofschoon ook in Nederland, wie behoudend in de kunst is, vaak tot de minder vooruitstrevenden in de politiek behoort.

Uit den aard der zaak is de Duitsche Keizer behoudend, en daaruit vloeit als van zelf voort, dat hem de „Sezession" niet aangenaam kan zijn. Daarom zal het den bezoeker der tentoonstelling verbazen, dadelijk bij het binnentreden, op een soort van schavot, vier groote schilderijen te zien, door Sezessionisten, — met al de ongevoeligheid voor kleur, die nu eenmaal tot hun voornaamste eigenschappen behoort, — gepenseeld, en in een dezer portretten dat van den Keizer te herkennen. Zou dit een ommekeer in de Keizerlijke denkwijs voorspellen? Het is nauwelijks te gelooven.

Doch in een blad als dit moet ik niet over schilderijen in de eerste plaats spreken. Hier behoort vooral de bouwkunst behandeld te worden. Daarom eerst een enkel woord over het Hoofdgebouw, dat ontworpen is door professor Billing uit Karlsruhe.

Het is vreemd, dat zulke bouwwerken, ook al zijn zij maar zeer tijdelijk, tegenwoordig in Duitschland den schijn willen aannemen, als waren zij voor de eeuwigheid gemaakt. Daarin ligt een zoo groot bedrog, dat, alleen daarom reeds, een tentoonstellingsgebouw als dit moet worden veroordeeld. „Laten wij nimmer onwaarheid spreken" zegt Ruskin, als hij de lamp der waarheid der bouwkunst voorhoudt. Doch Professor Billing ziet tegen een leugen niet op. Houten latwerk laat hij met pleisterwerk besmeeren, om zijn kunstpaleis het aanzien van een steenen gebouw te geven, hij stelt daarvoor obelisken op, die een zelfde „constructie" vertoonen, en verlevendigt dan de haast Arabische witheid van het geheel door een portiek van majolica in Indischen trant, en wat reusachtige tragediemaskers, die hier al heel weinig op hun plaats zijn.

Achter het gebouw is een kleine binnenplaats met fontein, die in de as van het „nevengebouw" is aangebracht, dat door Professor Pankok uit

Stuttgart werd ontworpen. Ik moet erkennen, geen verschil tusschen de scheppingen van Billing en Pankok te hebben kunnen zien. Beiden hebben houten latwerk met pleister besmeerd, beiden wisselden de motieven uit een bouwdoos af met de grilligste krullen.

Professor Olbrich uit Darmstadt (het schijnt dat iedereen in Duitschland hooger onderwijs geeft) ontwierp „der Frauen Rosenhof". Men zal niet begrijpen wat dat is, en ik was er dan ook benieuwd naar, deze schepping te zien. Ik vond een vierkanten kleinen tuin, door een muur van rooden breuksteen omgeven, en met vierkante bloembedden, waarin struikrozen waren geplant. Aan een der zijden was een Longobardische galerij en die voerde naar een achtkant gebouw, min of meer als een doopkapel gedacht. Doch waar het doopbekken moest staan, lag, in een verdieping, een tapijt en in de muren waren kleine kastjes, die verschillende voorwerpen van kunstnijverheid bevatten.

Eindelijk is er nog een „Tonhaus" ontworpen door Professor Behrens uit Dusseldorp. Dit is een gebouw voor muziekuitvoeringen, dat aan de grafkapel van Galla Placidia te Ravenna doet denken. In de koornis is een mozaïek aangebracht, dat „Alles Vergängliche ist nur ein Gleichniss" wil verzinnelijken, doch dat eerder een Oud-Christelijk karakter heeft. In deze koornis staat een Oud-Christelijke vleugel-piano, die mede door Professor Behrens is ontworpen, blijkbaar onder de inspiratie, die het instrument van Alma Tadema te Londen op hem uitoefende.

Of er in deze terugkeer naar de vijfde en zesde eeuw onzer jaartelling voordeel schuilt, meen ik te mogen betwijfelen.

Wij leven nu eenmaal in de twintigste eeuw, en zullen wij als architecten iets beteekenen, dan moeten wij vormen vinden, die de uitdrukking van onzen tijd zijn. Kunnen wij dit niet, dan helpt het ons even weinig of wij in de zesde eeuw aan het grasduinen gaan dan in de zestiende.

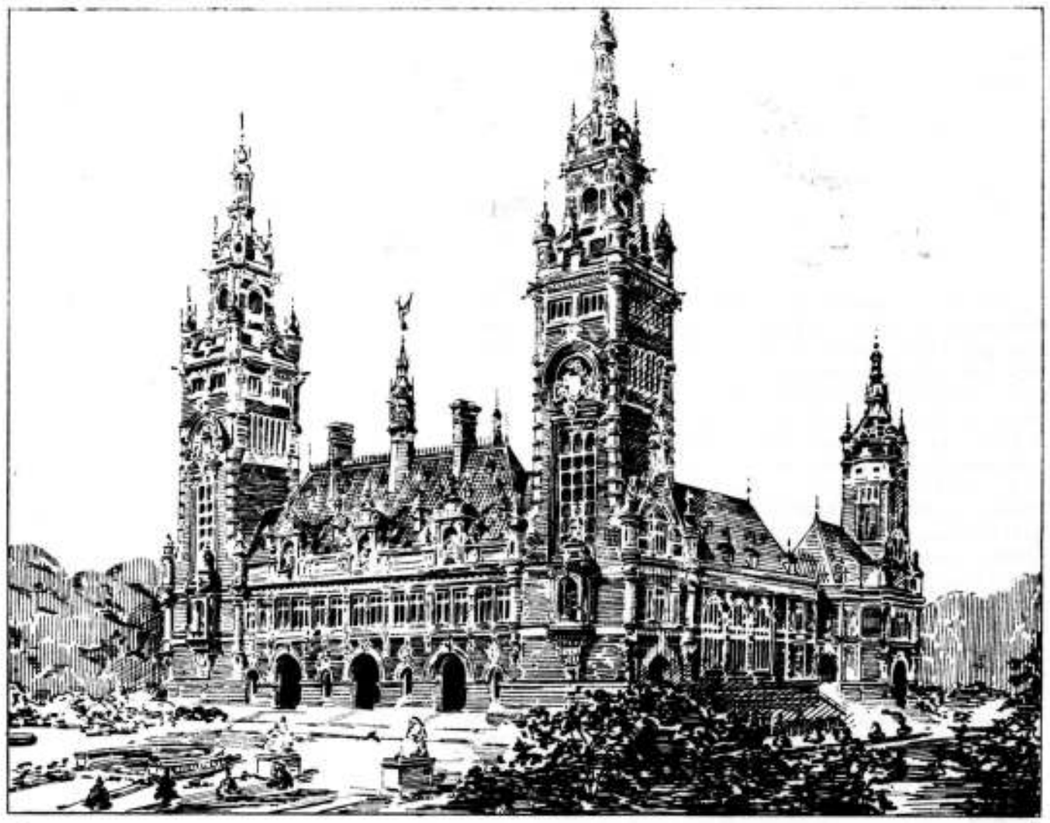
De bouwkunst ligt op sterven, in Duitschland zoo goed als bij ons. Zij maakt nog wat stuiptrekkingen, doch het einde kan zich niet lang meer laten wachten. Wie de nieuwe buurten van Keulen doorwandelt, ziet daar de malste grimassen vertoond, alles in „Putz" natuurlijk. En waar men ernstiger wilde zijn, werden de historische stijlen gevolgd, van het Romaansch tot het Empire.

Een wonderlijke staalkaart! Is dit nu de „stijl" der 20e eeuw?

De bouwkunst ligt op sterven, dat is de treurige boodschap, die al deze bouwwerken, waaraan schatten verspild zijn, ons brengen.

W.

Het Vredespaleis.

Schets naar het bekroonde ontwerp van Cordonnier.

Wij zijn heden in staat een schets te geven naar de perspectief-teekening, behoorende tot het ontwerp van Cordonnier.

Een oordeel te vellen over de waarde van dit ontwerp en over de beweegredenen, die er de jury toe hebben geleid, dit ontwerp te proclameeren tot het beste uit de 217, is vooralsnog niet mogelijk.

De tentoonstelling van al de ingezonden antwoorden op de prijsvraag zal geopend worden op 11 Juni e.k. in de Gothische zaal en aangrenzende zalen van het Paleis aan den Kneuterdijk en van dien dag af tot 14 Juli d.a.v. toegankelijk zijn.

Daar zal dus gelegenheid zijn de reusachtige geestesarbeid van een tweehonderdtal bouwmeesters te zien in al zijn verscheidenheid van opvatting.

Belangrijker misschien nog dan de tentoonstelling der Beursplannen indertijd was, belooft deze uitstalling te worden, want vooreerst was het beursvraagstuk betrekkelijk eenvoudiger en minder vatbaar voor groot verschil in opvatting, ten tweede heeft inmiddels de „nieuwe kunst" haar intrede gedaan.

Hier evenwel was meer plaats voor ideale opvattingen, ofschoon wij, naar het bekroond ontwerp oordeelende, geneigd zouden zijn te besluiten, dat de idealisten

L. M. Cordonnier.

het toch ten slotte hebben moeten afleggen.

Omtrent Louis Marie Cordonnier brengen de dagbladen de volgende bijzonderheden in herinnering.

De Fransche architect Cordonnier, aan wien de eerste prijs is toegekend voor zijn ontwerp-Vredespaleis, is voor ons land geen onbekende. Reeds vroeger werd hij hier bekroond, in 1885 voor zijn ontwerp-Beurs te Amsterdam, dat echter niet werd uitgevoerd.

Hij werd in 1854 te Haubourdin geboren, genoot zijn opleiding aan de Ecole des Beaux-Arts te Parijs en vestigde zich in 1881 te Lille als architect. Hij debuteerde met het bouwen van het stadhuis te Loos, dat als een „coquet" stuk werk beschreven wordt. Op verschillende Parijsche en Belgische „salons" behaalde hij eerste prijzen, werd in 1894 op de tentoonstelling te Chicago als „hors concours" geplaatst en behaalde in 1896 te Brussel de groote gouden medaille. In 1900 werd hij te Parijs bekroond met den „grand prix".

Cordonnier is ontwerper van het monument-Pasteur te Parijs en van het fraaie stadhuis te Duinkerken, benevens van tal van kleinere particuliere bouwwerken.

Bijdrage tot de geschiedenis van het cement.

Ruim 50 jaren bestaat de Duitsche cement-industrie, een tak van nijverheid, die tegenwoordig een aanzienlijke plaats inneemt, welker ontwikkeling en hooge vlucht vroeger evenwel noch door de belanghebbenden, noch door wien ook bevroed kon worden.

De geschiedenis van het cement, als een hydraulisch bindmiddel, is veel ouder. Reeds de Romeinen kenden het zoogenaamde Puzzolaancement (pulvis Puteolanis), de nog heden uit Puteoli (Puzzuoli) betrokken puzzolaanaarde; intusschen is het eerst voor weinige jaren gelukt een hydraulische mortel voort te brengen, die met het oude Romeinsche cement op één lijn zou zijn te stellen.

Aan den ingenieur *John Smeaton*, de bouwmeester van den derden, later afgebroken Eddystonelichttoren (1756—59) hebben wij de eerste onderzoekingen omtrent een hydraulisch bindmiddel te danken, op welker basis in 1796 *Parker* te Londen het Romeinsche (Roman-) cement bereidde.

Het romancement is helder geelachtig tot helder bruin van kleur en wordt hoofdzakelijk met Septarien-leemaarde vervaardigd, welke in Duitschland bij Neurenberg en in Opperfranken, gedeeltelijk ook op Rügen wordt aangetroffen en naast ¼ tot ⅓ leemaarde, koolzure kalk bevat.

Hiermede is ons een natuurlijke grondstof geschonken, die reeds de bindende bestanddeelen bevat en slechts gebrand behoeft te worden, waarbij echter een te sterk branden voorkomen moet worden, omdat het cement anders onaangenaam zwelt, d.w.z. zijn volume uitzet en daarmede opgetrokken bouwwerken doet scheuren. Dit is daaraan te wijten, dat juist romancement het vrije koolzuur der lucht gretig opzuigt, en dit in des te sterker mate hoe hooger zijn sintering is, een omstandigheid, welke romancement slechts bij zeer drogen opslag bruikbaar houdt en 't voor verre transporten ongeschikt maakt.

Een eveneens natuurlijk cement is het reeds genoemde puzzolaan, welke grondstof, behalve in Italië (Puzzuoli), in Griekenland (Santorin) en als tras, (Tuffstein) in Duitschland aan den Rijn, in den Eifel en in noordelijk Beyeren wordt gewonnen. Het tras is een vulkanisch product, dat veel kiezelzuur (tot 60 procent) en iets leemaarde, maar geen kalk bevat. Een overeenkomstige samenstelling wijst het santorin en de puzzolaanaarde aan. Puzzolaan cementen, die een donkerbruine kleur bezitten, worden gemalen aan den mortel toegevoegd. Zij verharden langzaam, worden echter zeer hard, vooral tras bleek in zeewater zich goed te houden, terwijl bij bouwwerken in rivierwater de natuurlijke cemen-

ten tegenwoordig door de kunstmatige bijna volkomen verdrongen werden.

Met de uitvinding der kunstcementen, die door het slechts plaatselijk aantreffen van het romanen puzzolaanmateriaal en de daarmede gepaard gaande hooge bereidingskosten zeer gewenscht werd, trad een groote wijziging in de bouwtechniek op. Het uitstekendste kunstmatig cement is het Portlandcement, dat in 1827 door den metselaar *John Aspdin* te Leeds door het branden van een mengsel van kalk en leemaarde werd vervaardigd, nadat bereids vroeger *Vicat* in Frankrijk dergelijke, maar resultaatlooze proefnemingen had uitgevoerd.

De Engelsche Portlandcement-industrie ontwikkelde zich dan, op aansporing van *Pasley*, zeer snel en beheerschte tot het midden der 19de eeuw onbeperkt de wereldmarkt.

In 1852 trof *Dr. H. Bleibtreu* uit Bonn aan den oever van de Oder in Pommeren een rivierleemaarde aan, die hem voorkwam een gelijke waarde te bezitten als de in Engeland voor de cementfabricatie gebezigde Meadway-slibleemaarde. Zijne verdere onderzoekingen leidden in 't zelfde jaar tot de oprichting van de eerste Duitsche Portlandcement fabriek, die door *Dr. H. Bleibtreu* en de Stettiner consul-generaal *Gulike* te Züllichow ter plaatse eener voormalige vestings-steenbakkerij werd gesticht. Het voor de bereiding benoodigde krijt werd van het nabijzijnde eiland Wollin betrokken en een jaarlijksche productie van 25- tot 30000 vaten als doel vooropgesteld.

De Duitsche fabriek verkeerde tegenover de Engelsche concurrentie in geen gemakkelijke positie. Afgezien dat Engeland door zijne ligging de markt gereedelijk kon beheerschen en reeds een bijna 30jarige praktijk bezat, zagen de Duitsche bouwmeesters het inheemsche cement met zeer wantrouwende blikken aan en zeer lang moest het duren, voordat het Duitsche product een plaatsje in zijn vaderland kon verwerven.

De eerste fabrieksinrichtingen van de genoemde eigenaars, die in 1855 aan de heeren *Lossius* en *Delbrück* overgingen en tegenwoordig als Stettiner Portland-cement fabriek een eerste plaats innemen, waren zoo primitief als maar denkbaar is. Men slibde het krijt in kuipen, baggerde den neerslag uit en wierp hem op een bed, waar hij met fijngemaakte aluin- of leemaarde eerst in schudding gebracht en dan door omzetten (dooreen schoppen) gebrekkig werd vermengd. Uit deze massa werden uit de hand steenen gevormd, die dan op een latwerk gedroogd en in een kleinen schachtoven gebrand en vervolgens met zware hamers stukgeslagen werden.

De molens bestonden uit oude, van een korenmolen opgekochte maalsteenen (een koldergang of ronddraaiende steenen), terwijl de drijfkracht door een kleine balansmachine werd geleverd.

Onder zulke moeilijke omstandigheden was de prijs van ongeveer 17 Mark (f 10.—) niet buitensporig te noemen, ofschoon ook bij de gebrekkige machinale werkmethode en de te hooge arbeidsloonen, voor het hand- en klopwerk uit te keeren, de gezamenlijke productiekosten nauwelijks gedekt werden, terwijl de qualiteit niet altijd als *prima prima* kon worden aanbevolen.

Terwijl tegenwoordig in iedere fabriek een scheikundige, voor het dagelijksche onderzoek van de grondstof, het halfproduct en de verkoopbare stof, geregeld den geheelen dag werkzaam is en steeds controleert, met even gemakkelijk te hanteeren als nauwkeurig aanwijzende beproevingsmachines, moest men toenmaals de beproevingsstaafjes uit cement vervaardigd, aan de zoldering, aan het plafond of aan een zwaar juk hangen en door bevestiging van een plateau (een schaal) met voorzichtig op te zetten gewichten onderzoeken. [1])

J. L. TERNEDEN.

(Slot volgt.)

[1]) De eerste mij bekende beproevingsmachine voor *„Trekproeven* op de vastheid van *Cokes-* en *Houtskoolijzer"*, komt in afbeelding voor in *„'tser Berggeist* VI Jahrg. no. 22.1862 Beilage". Zij was geconstrueerd door W. *Liebe*, Eerste Ingenieur bij *Joh. Casp. Harkort* auf Harkorten, waarmede hij in 1860 vele onderzoekingen, in genoemd no. 22 vermeld, uitvoerde.

Hieruit ontstond, omstreeks 1867 een grooter, onhandiger werktuig, de hefboomsarm was 1 : 20, met een houten gewichtsbak, van een tafelblad groottte, en opstaande randen van 30 à 40 c.M. hoogte, tot het *voorzichtig* inzetten der 25 tot 50 K.G. zware gewichten. Over takelblokken met 2 en 3 schijven werd de gewichtsbak met touwen, gedurende de proefneming nu en dan opgetrokken, en daar dit instrumentje, bijv. bij *Victor Gilleaux* te Charleroi in de open lucht stond, woog de volkomen droge gewichtbak 's zomers 170 K G., bij nat weer 's winters 254 K.G. (natuurlijk zonder sneeuw of ijs.) De stramheid van de touwen bleef buiten beschouwing.

Later werden deze apparaten hier en daar ingevoerd in Duitsche walswerken en met angstvallige vermijding van den naam *Harkort*, *„De Hollands he trekmachine"* genoemd.

In 1864 heeft schrijver op de eerstgenoemde machine te Harkorten bij Hagen, in 1869 met de tweede te Charleroi meerdere ijzerproeven verricht.

Met een dergelijk werktuig werden toen ook proeven op bouwmaterialen, *tras en kalk* enz. genomen.

Te vermelden is echter, dat in 1868 door de Utrechtsche IJzergieterij, Directeur *Van de Wall Bake* kleine, betere trekmachines werden vervaardigd, die ook in enkele Belgische ijzerwalswerken in gebruik kwamen.

Afbeeldingen van de *groote* (de Hollandsche) trekmachine komen, meen ik, voor in „Het Tijdschrift v. H. Kon. Inst. v. Ing." Bouw Kuilenburgsche brug 1868 of 69, andere soorten in genoemd Tijdschrift 1885—86.

Een kleine Bloemlezing.

Het was te verwachten, dat de Vredespaleisprijsvraag aanleiding zou geven tot allerlei, laat ons nu maar zeggen, fantastische uitingen in de dagbladpers. Een kleine bloemlezing meenen wij onze lezers niet te mogen onthouden. Zoo meldde onlangs „de Telegraaf":

„'t Mag dan lang hebben geduurd, eindelijk is een uitspraak gekomen. De meest aanbevelenswaardige ontwerpen zijn, na nauwkeurig onderzoek, door een commissie van onpartijdigen aangewezen".

„Geen Hollander onder de prijsbekroonden? Die vraag is hier en daar geopperd" ....

„Neen! — Men vergete echter niet, dat aan twee zaken moet worden gedacht".

„Eerstens is de hoeveelheid architecten, dus ook de hoeveelheid bij uitstek bevoegden, doorgaans recht evenredig aan 't getal inwoners van een natie".

„Pondspondsgewijze was iedere natie vrijwel gelijk vertegenwoordigd. Bij een beperkt aantal inzendingen is de kans op een prijs dus grooter voor natiën als Frankrijk, Duitschland, enz., dan voor mogendheden met een bevolkingstal als Nederland, Zwitserland, België, Denemarken, Zweden, enz.".

En ten tweede dit:

„Bouwmeesters uit groote rijken zijn uiteraard meer in de gelegenheid, hun vernuft in dienst te stellen van groote, kostbare ontwerpen, dan collega's arbeidend in kleine landen".

„De keuze is zeer moeilijk geweest. Natuurlijk — zooals bij alle wedstrijden — is ook nu medegedongen door tal van would-be kunstenaars. Doch na eerste en tweede schifting bleef nog meer dan genoeg over, om het werk voor de jury uitermate gewetensvol te maken".

„Nederlandsche ontwerpen stonden nog vrij lang op 't plan van keuze. En wanneer men in aanmerking neemt, dat ook landen als Rusland en België druk hebben medegedongen, zonder eenig resultaat, dan behoort 't ons geenszins te verwonderen, dat we bij 't bekend worden van de uitspraak geen Hollandschen naam hebben ontmoet".

„De jury is voornemens, de belangrijkste ontwerpen in een album te vereenigen. Vandaar, dat publiciteit nog niet gewenscht is. Ons is verzekerd, dat zelfs aan leden van de Carnegiestichting de gelegenheid is ontzegd geworden, kennis te nemen van de ingezonden plannen. En die verzekering gewerd ons van zoo hoog een standpunt, dat geduldig afwachten plicht is".

Het merkwaardigst in het bovenstaande is wel, dat „de Telegraaf" vindt, dat het lang geduurd heeft met de uitspraak, terwijl, zooals wij verleden week aantoonden, de jury juist elk bekend record in snelheid van beoordeeling met glans geslagen heeft. Het overige laten wij voor hetgeen het is, ofschoon de vraag rijst: hoe komt het blad aan al die wijsheid, ook omtrent de Belgische en Russische inzendingen en omtrent die Nederlandsche ontwerpen, die nog vrij lang op het plan van keuze stonden?

Curieus is ook het verhaaltje, dat „de Nieuwe Courant" dezer dagen opdischte. Zij laat het wijselijk voor rekening van „men".

„Men verhaalt, dat een van de Nederlandsche architecten, die deelnamen aan de beantwoording van de prijsvraag voor een Vredespaleis, niet minder dan 35 teekenaars aan het werk heeft gesteld om tijdig gereed te komen met 4 ontwerpen, die door hem werden ingediend. Onder die teekenaars waren ook twee architecten uit Weenen, die, toen zij hier een poos aan den arbeid waren geweest, voor eigen rekening een ontwerp begonnen te maken. Maar toen de patroon van de vier ontwerpen daar achterkwam, bracht hij een onverwacht bezoek aan het teekenbureau en .... legde beslag op de teekeningen van zijn helpers".

„Men" vertelt hier rare dingen, waaruit men zou opmaken, dat hij slecht op de hoogte is met Nederlandsche toestanden, maar bepaald vermakelijk is het volgende, ontleend aan een Haagsche Correspondentie in de „Groninger Courant":

„Wat zullen die vreemdelingen met belangstelling in het Paleis van den Kroonprins naar de tentoongestelde bekroonde ontwerpen van het Vredespaleis gaan kijken. Menigeen verlangt naar de opening van de tentoonstelling. Nummer één toch, is het werk van denzelfden *Cordonnier* uit Rijssel, die destijds den eersten prijs voor zijn ontwerp *Beurs van Amsterdam* behaalde, maar wiens prachtige schepping men opzij schoof, om er het rampzalige pakhuis voor te plakken, dat nu alscheurende en verzakkende de onmacht van zijn maker verkondigt. Dat zelfde ontwerp van den Rijsselschen bouwmeester Cordonnier siert nu, met eenige wijzigingen natuurlijk, als stadhuis de gemeente Duinkerke. Iedereen kan zich daar overtuigen, hoeveel schoons en smaakvols den Amsterdammers onthouden is door de onverklaarbare handelwijze der toenmalige aedilen. Daarom zou het juist nu voor den Franschen bouwmeester zulk eene genoegdoening kunnen zijn, wanneer althans zijn bekroond ontwerp voor het Vredespaleis in uitvoering kwam en *Buitenzorg* met zijn creatie verrijkt werd".

Het Vredespaleis op *Buitenzorg* te plaatsen is een geheel nieuw idee: kon daaraan gevolg worden gegeven, het zou menigeen in Den Haag een zucht van verlichting doen slaken. Men is hier toch maar matig in zijn schik met den loop, die de zaak waarschijnlijk nemen zal. In Indië zou men er wat blij mede zijn.

Boekbeschouwing

Bij de Firma *De Gebroeders van Cleef* te 's-Gravenhage verscheen een tweede, herziene en vermeerderde druk van: *Statische Berekeningen van Constructiën uit de Burgerlijke Bouwkunde*, door W. *J. M. van de Wijnpersse*. Het boek is een kleine honderd bladzijden dikker geworden en heeft dus een belangrijke vermeerdering van inhoud ondergaan. Deze is in hoofdzaak daaraan toe te schrijven, dat nu ook de statische berekeningen van houtconstructies zijn opgenomen. De schrijver heeft blijkbaar ingezien, dat deze leemte in den eersten druk aanvulling behoefde. Uit de voorrede voor den tweeden druk meenen wij te kunnen opmaken, dat de schrijver aanvankelijk met de houtconstructies min of meer verlegen heeft gezeten, wat de wijze van behandeling betreft. Opmerkenswaardig toch is hetgeen wij daaromtrent in die voorrede lezen, t. w.:

„Hoewel dit (het hout) het meest gebruikte van alle materialen is, bestaat bij geen zooveel verschil tusschen practijk en theorie. Wat de practicus bouwt is soms theoretisch onmogelijk; wat de theorie aangeeft, verwekt bij practisch-ontwikkelden menigmaal een schouderophalen. Dientengevolge kwam het mij niet wel doenlijk voor aan de hand der bestaande theorieën beschouwingen te leveren, die bij laatstbedoelden vertrouwen zouden vinden en die zouden opwekken om ze nader te overwegen."

„Van den anderen kant vertoonen de uitgevoerde constructiën veelal de teekenen van gemis aan begrip van de inwendige krachten. Materiaal verkwisting in het eene, gevaarlijke lichte afmetingen in het andere onderdeel van eenzelfde constructie. Ongelukken zijn helaas niet zeldzaam. Om deze reden kon ook het weglaten van een theorie der houtconstructie mij niet bevredigen."

De door den schrijver geleverde beschouwingen wijken dan ook in sommige punten af van de gebruikelijke. Een streven naar verhooging van de stijfheid met gelijktijdige besparing van materiaal en arbeidsloon heeft den schrijver geleid tot het ontwerpen van eenige nieuwe vormen.

Met alle respect voor het loffelijk streven van

den schrijver in dit opzicht, kunnen wij niet nalaten op te merken, dat deze nieuwe constructies niet meer het karakter van houtconstructies hebben.

Het hout is een eigenaardig materiaal en het zal altijd maar ten deele gelukken, de statische berekening der constructies, die eigenlijk eerst is uitgevonden, toen men in ijzer ging construeeren, daarop toe te passen. Het hout is niet zulk een kostbaar materiaal, dat zuinigheid bij het gebruik tot de allernoodzakelijkste overwegingen behoeft te behooren en de samenstelling van werkelijke houtconstructies, werkelijk timmerwerk, vereischt een eenigszins ruimere opvatting bij de bepaling der afmetingen, die ook gewenscht is met het oog op de eigenschappen van het hout, voortvloeiende uit zijn structuur, die niet als die van ijzer of cement, practisch gesproken, homogeen is. De inwendige krachten die in het hout kunnen optreden zijn dan ook slechts bij benadering te bepalen en bij het construeeren in dit materiaal is het raadzaam steeds een veelvoudige zekerheid aan te nemen.

Dat de schrijver gevoeld heeft, dat er iets niet in orde was met de theorie der houtconstructie ligt voor de hand; wij teren nog steeds op oude, herhaaldelijk door den een van den ander overgeschreven theorieën over dit onderwerp zonder b.v. te bedenken, dat vele houtverbindingen alleen zin hebben, waar men eikenhout verwerkt, maar voor naaldhout hoegenaamd geen practische waarde bezitten. Een uitvoerige studie van houtconstructie gebaseerd op moderne begrippen, zou wellicht niet ondankbaar zijn, maar o. i. zou men daarbij toch de eischen der practijk als uitgangspunt moeten kiezen.

In het hoofdstuk, gewijd aan constructiën in gewapend beton, zijn ook belangrijke wijzigingen aangebracht, voornamelijk aangaande de wijze van berekening, waarbij de desbetreffende Duitsche voorschriften als richtsnoer zijn aangenomen.

Ongetwijfeld heeft het boek in verhouding van zijn volume-vermeerdering, door een en ander ook aan innerlijke waarde gewonnen en in meer gevallen nog dan voorheen zal het den practischen bouwkundige goede diensten kunnen bewijzen, waar hij zich van zijne samenstellingen rekenschap wil geven.

Examenopgaven is de titel van een werkje door den heer *J. W. Hermanie*, ambtenaar van 's Rijks waterstaat in algemeenen dienst, uitgegeven bij Æ. E. Kluwer te Deventer. Deze verzameling is uitgegeven hoofdzakelijk ten dienste van hen, die zich voorbereiden voor een der examens voor Bouwkundig-Opzichter, Opzichter van den Rijkwaterstaat, Polderopzichter, Adspirant-Opzichter en Opzichter-Teekenaar bij de Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen. Tevens meent de schrijver, dat zij aanstaanden bouwkundigen, die niet aan een examen kunnen deelnemen, een goed overzicht geeft van wat men o.a. dient te weten op het terrein der Bouwkunde.

Het wil ons echter voorkomen, dat dit overzicht dan toch wel wat onvolledig zal zijn. De verzameling is heel aardig en kan zeker veel nut stichten, maar het terrein der Bouwkunde, vooral wanneer men daarin ook de waterbouwkunde begrijpt, is zoo uitgestrekt, dat men daarover in een boekje van 65 bladzijden geen overzicht geven kan, dat eenigszins op volledigheid aanspraak kan maken.

Wij zouden den gebruikers van het boekje wel den raad willen geven zich, wanneer zij al de opgaven hebben uitgewerkt, toch vooral niet voor te stellen, dat zij dan voor een der examens goed beslagen zijn. Men beschouwe de opgaven meer als voorbeelden van de wijze waarop die examens worden afgenomen en als maatstaf hoever men in den regel bij die examens gaat. Dit zal ook wel de bedoeling van den verzamelaar geweest zijn bij de samenstelling.

Het Huis, uitgave van *Ed. Cuypers*, aflevering 4, geeft interieurs van een woonhuis te Utrecht en eenige gevelaanzichten en détails van het meer besproken woonhuis aan den Korten Vijverberg te 's-Gravenhage. Voorts bevat deze aflevering het vervolg (en slot?) van Dr. W. Vogelsang's artikel over schrijftafel-stillevens en een stukje over Zweedsch Bronswerk.

De vijfde aflevering van *Gradl's Moderne Bauformen* bevat een rijk geïllustreerd artikel over het nieuwe gebouw der „Münchener Neuesten Nachrichten" een werk van Heilmann & Littmann, waaraan ook nog door andere architecten is medegewerkt; verder landhuisontwerpen van Schutte en Volmer te Barmen en interieurs van Stuttgarter en Munchener bouwmeesters als Halmhuber, Seebach, Troost. Belangrijk is een artikel over de nieuwe bruggen te München van Dr. Ph. M. Halm. Dit artikel gaat eveneens vergezeld van vele fraaie afbeeldingen.

Afl. 5 van *de Natuur*, uitgave van J. G. Broese Utrecht bevat:

De Solanum Commersoni: J. M. Proot. — Magneten voor het verplaatsen van zware ijzeren voorwerpen: Janssen van Raay. — Iets over de voordeelen en gevaren van Caisson-arbeid, en zijn toepassing bij den herbouw van het Wester-Viaduct te Amsterdam (slot): Th. v. d. Waerden c. i. — Een wandeling door de Gasfabriek (slot): M. Rutgers. — De insektenverzamelingen voor school en huis van R. A. Polak: Dr. A. J. Calkoen. — Eboniet (slot): A. Slingervoet Ramondt. — De hoofddeelen der tegenwoordige automobielen: Dr. H. F. Huisken. Een bijzondere tulp: J. Sturing. — Het vergaan van papier: Dr. R. N. de Haas. — De bereiding van salpeterzuur en salpeter uit de stikstof der lucht: Dr. A. J. C. Snijders. — Een bezoek aan het Instituut voor Physische Therapie te Amsterdam: Dr. Z. P. Bouman. — Eenige der oudste aanwijzingen over het gebruik van planten: P. N. van Eck. — Eenvoudige proeven. 9. Hoe men een kaars kan uitblazen met een zeepbel: Dr. A. J. C. Snijders. — Astronomische mededeelingen voor den zomer van 1906: Dr. A. Pannekoek. — Korte mededeelingen. — Boekaankondiging — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Vereenigingen.

BOND VAN TECHNICI, Afdeeling Utrecht.

De Middelbaar technische school.

In de zaal „Kunstliefde" van het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen te Utrecht werd op 16 dezer een niet druk bezochte vergadering gehouden, uitgaande van de afdeeling Utrecht van den bond van Technici.

De voorzitter, de heer Becker, opende de bijeenkomst met een korte inleiding.

Deze vergadering was door het bestuur van genoemde afdeeling belegd, om de nog altijd sluimerende belangstelling in deze aangelegenheid op te wekken. Het wetsontwerp tot stichting van eene middelbaar technische school van het vorige Kabinet is door de huidige regeering ingetrokken, terwijl tot nu toe de plannen van het thans aan het bewind zijnde Kabinet in zake deze aangelegenheid nog vrij wel onbekend zijn. Door den Bond van Technici is indertijd eene commissie benoemd, welke de belangen in verband met het toekomstig middelbaar technisch onderwijs zou behartigen.

Als sprekers traden op de heeren H. J. C. Haver en H. van Aarst, beiden werktuigkundigen te Amsterdam. In den breede spraken zij over de stichting van een middelbaar technische school.

De eerste spreker, de heer Haver, bracht in herinnering, dat door den Bond van Technici een rapport ter zake uitgebracht is, welk rapport tot het volgende besluit kwam: oprichting van een eerste middelbaar technische school in een centrum van nijverheid is gewenscht, daaraan dienen verbonden te worden avondscholen voor degenen, die overdag geen lessen kunnen bijwonen, en verder is noodig de oprichting van een centrale correspondentieschool op 't gebied der techniek.

Naar aanleiding hiervan beantwoordde spr. de vraag: „Wat eischt middelbaar technisch onderwijs?" Spr. meende dan, dat aan goed ingericht en goed geregeld middelbaar technisch onderwijs dringende behoefte bestaat, en dat dit middelbaar technisch onderwijs moet berusten op en ingrijpen in de praktijk; voorts dat voortgezet en uitgebreid ambachtsonderwijs niet beantwoordt aan het doel.

De tweede spreker, de heer van Aarst, betoogde uitvoerig dat aan middelbaar technisch onderwijs dringende behoefte bestaat en dat dit middelbaar technisch onderwijs ingericht moet zijn zooals dit in het bekende rapport van den Bond aangetoond is.

Enkele personen namen aan 't debat deel. De heer L. H. N. Dufour, ingenieur S. S., wilde de middelbaar technische school doen aansluiten aan een H. B. S. met 3 j. c., die voor zich een afgerond geheel maken en was er dus tegen dat de lagere school als grond voor de middelbaar technische school genomen werd.

De heer Menke, de tweede debater, verschilde met den eersten debater van gevoelen en was van meening dat de H. B. S. met 3 j. c. niet deugde als voorbereiding van de middelbaar technische school, doch wilde een practische voorbereiding.

De heer Haver beantwoordde de heer Dufour en wees o. a. op 't weinig practische van 't onderwijs op de H. B. S.

De heer Dufour merkte daartegen op, dat 't de geest van den tijd is, dat het onderwijs in 't algemeen meer practisch moet worden gemaakt, ook op de H. B. S. en daar niet alleen voor technici, doch voor allen. Spr. zou daarom willen werken om 't onderwijs op de H. B. S. met 3 j. c. meer practisch te maken en daaraan cursussen te verbinden voor technisch onderwijs, welke dan voor meer personen toegankelijk zullen zijn dan een technikum, waar aan het bezoeken voor de meeste leerlingen, als zijnde niet gelegen in de plaats hunner inwoning, financieele bezwaren verbonden zullen zijn.

De heer de Groot, inspecteur van het middelbaar onderwijs, was van meening dat voor de technici noodig is naast een practische ontwikkeling, gelegenheid in verschillende plaatsen om theoretisch onderwijs, ook taalonderwijs te ontvangen, dat verband houdt met 't practische leven.

De heer v. d. Wijnpersse achtte voor de technici een bepaald vereischte de intellectueele ontwikkeling, die verkregen wordt in de derde klasse eener H. B. S.

De heer van Vrijberghe de Coningh was daarentegen van oordeel, dat de H. B. S. met 3 j. c. niet de goede voorbereiding was voor de technische middelbare school, doch zou, evenals in 't buitenland bij verschillende scholen reeds geschiedt, eene 2-jarige practische voorbereiding als toelating tot genoemde school willen zien gevorderd.

Na enkele besprekingen werd daarna de vergadering door den voorzitter met dank voor de opkomst gesloten.

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG DER VEREENIGING „HET WESTEN" TE ROTTERDAM.

Aan
het Bestuur der Vereeniging „Het Westen"
te Rotterdam.

De Jury door U benoemd ter beoordeeling der prijsvraag voor het ontwerpen eener monumentale fontein op het kruispunt van de Mathenesserlaan en den 's-Gravendijkwal alhier, heeft de eer U te berichten, dat zij vergaderd heeft op Zaterdag 5 Mei j.l. in de Academie ter beoordeeling der 21 ingezonden ontwerpen, onder de volgende motto's:

1. Semper Unitas, 2. Drie horizontale streepjes (geteekend), 3. Tijd, 4. Letters G en E en drie kruisjes in cirkel (geteekend), 5. Oost en West, 6. Wapen van Rotterdam (geteekend), 7. Door Eenheid Kracht, 8. Drie vakjes met staande lijnen (geteekend), 9. Scheepvaart, 10. Johanna, 11. Plecht, 12. Atalanta, 13. Het Oosten, 14. Le fruit du travail est le plus doux des plaisirs, 15. Bilbao, 16. Dirk III, 17. Navigatis Salus Communis, 18. Jugend, 19. Ster (geteekend), 20. Anker (geteekend), 21. Stuurrad (geteekend).

Zij gingen deels van kleinere of grootere gipsmodellen vergezeld.

Ondanks het niet onbelangrijk aantal inzendingen is over het geheel het artistiek gehalte niet zeer bevredigend en kan de prijsvraag niet ten volle geslaagd heeten.

Verschillende inzendingen zijn zeker niet van artistieke verdienste ontbloot en getuigen ook van uitvoerige studie, doch geen enkele is van dien aard om onmiddellijk voor uitvoering aanbeveling te verdienen. Daarvoor wordt het juiste karakter in verband met de omgeving van bescheiden woonhuisgevels, gemist. Het meerendeel is ook te zwaar, te volumineus en belemmerend voor het doorzicht der beide hoofdverkeerswegen.

De Jury is van oordeel, dat hier (ook in verband met de bouwsom) een ontwerp van sierlijk eenvoudig karakter is gewenscht, hetzij in architectonischen, sculpturalen of decoratieven geest opgevat. Als zoodanig voldoet geen enkel der ontwerpen aan rechtmatige eischen bij eene eventueele uitvoering te stellen.

Onder waardeering van den ingezonden arbeid is de Jury, na alle inzendingen onderling vergeleken te hebben, eenstemmig van oordeel, geen der ontwerpen met den eersten prijs te mogen bekronen.

In verband met bovengenoemde beschouwing en als conclusie van uitvoerige besprekingen rekent zij als de meest verdienstelijke inzendingen de motto's:

No. 4. G en E en drie kruisjes in cirkel (geteekend).
„ 9. Scheepvaart.
„ 20. Anker (geteekend).

Hiervan het ontwerp No. 4 met den uitgeloofden tweeden prijs ad *f* 300 te bekronen.

Het onderscheidt zich door een rustig beschaafd architectonisch karakter.

Bij eventueele uitvoering zouden zeker enkele wijzigingen wenschelijk zijn, zoowel wat den vorm van enkele onderdeelen, de plaatsing en de grootte der spuiers, als de keuze van het materiaal betreft.

Echter geeft dit ontwerp in verband met de verdienstelijke gipsmodellen van enkele onderdeelen de noodige zekerheid voor een behoorlijke uitvoering.

Verder stelt de Jury voor, aan de motto's No. 9 „Scheepvaart" en No. 20 „Anker" (geteekend) elk een derden prijs ad *f* 100 toe te kennen.

Van No. 9 „Scheepvaart" dat hoofdzakelijk in een schetsmatig gipsmodel bestaat, is de hoofdgedachte verdienstelijk. Vooral het vóór- en achteraanzicht zijn van gunstig werkend silhouet. De beide figuren aan de voorzijde zijn wat te groot van schaal. Door eene afzonderlijke, niet zeer aantrekkelijke foto eener figuur, heeft de ontwerper toegelicht, wat bij eventueele uitvoering zoude te verwachten zijn.

Het ontwerp No. 20, „Anker" (geteekend) heeft een meer decoratief karakter.

Afgezien van enkele onderdeelen, zooals de zware bundelzuil onder het bekken en de verbrokkelde, onbelangrijke bovenkern die de figuur draagt, is het geheel niet onverdienstelijk. Nadere studie zoude hier wenschelijk zijn.

Ten slotte meende de Jury de overige ontwerpen niet afzonderlijk te moeten bespreken; alleen wilde zij nog opmerken, dat het ontwerp No. 12 „Atalanta" voor onderscheiding in aanmerking gekomen zou zijn, ware het geheel niet te veel eene copie van eene fontein te Lyon.

Rotterdam, 9 Mei 1906.

Henri Evers, *Delft*.
A. W. M. Odé, „
J. Verheul Dzn., *Rotterdam*.

Als ontwerpers van de bekroonde antwoorden op bovenstaande prijsvraag hebben zich bekend gemaakt:

ontwerp, motto letters „G en E en drie kruisjes" (geteekend), de heeren B. Ingen-Housz, beeldhouwer te Amsterdam, en L. Streefkerk, architect te Naarden;

ontwerp, motto „Scheepvaart", de heer F. J. Werner, beeldhouwer te Amsterdam;

ontwerp, motto „Anker" (geteekend), de heer J. Kuyper, hoofdleeraar a/d. Academie te 's-Gravenhage.

PRIJSVRAAG ARBEIDERSWONING.

Het comité voor de tentoonstelling van industrie en huisvlijt te Sluis (Zeeland), heeft eene prijsvraag uitgeschreven (in te leveren door de bouwkundigen in het Westelijk deel van Zeeuwsch-Vlaanderen) voor het ontwerp van een arbeiderswoning (teekening, bestek en begrooting) voor een gezin van 7 à 8 personen, geheel ingericht volgens de bepalingen der Woningwet.

(V. C.)

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Leiden. De gemeenteraad van Voorhout heeft besloten tot den bouw van een nieuw raadhuis met woning van den secretaris, waarvoor een 4 pCts. leening gesloten zal worden.

Rotterdam. Verleden week Zaterdag had in de zalen der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen alhier de plechtige opening plaats van de vierjaarlijksche tentoonstelling van kunstwerken van levende meesters.

In zijn toespraak, vóór de burgemeester, mr. Zimmerman, de tentoonstelling voor geopend verklaarde, deelde de wethouder Hudig mede, dat reeds drie schilderijen voor het museum Boymans waren aangekocht.

De expositie bevat 238 werken.

Aalsmeer. Zooals men vernomen is, heeft de ingenieur Obreen te 's-Graveland concessie aangevraagd voor de drooglegging van den Westeinderplas.

De totale kosten van het werk zullen f 800,000 bedragen, waarvoor gewonnen zal worden 868 H.A. verkoopbaar land land en rentegevende dijken. Deels zal de bestaande dijk gebruikt worden, deels een nieuwe gelegd ter totale lengte van 9000 M. Behalve één hoofdweg langs den Westeinderbocht zijn een zestal dwarswegen in den nieuwen Westeinderpolder geprojecteerd.

De bodem bestaat op een diepte van 4 à 4.50 M. onder A.P. uit een laag klei, overdekt met een vruchtbaar mengsel van veen en klei.

De bemaling zal geschieden door een stoomgemaal, 't liefst gezamenlijk met den Vriesekoopschen polder op te richten.

Gorredijk. Bij de regeering is thans, onder overlegging van de noodige bescheiden, concessie aangevraagd voor den aanleg van een tramlijn van Steenwijk via Frederiksoord, Noordwold, Oldeberkoop enz. naar Gorredijk. Het oorspronkelijke plan was eene verbinding tot stand te krijgen tusschen Noordwolde en Gorredijk, in aansluiting aan het Friesch—Drentsche complex. Het comité bestaat uit de heeren J. H. Tromp Meesters te Steenwijk, den directeur der Maatschappij van Weldadigheid te Frederiksoord, A. Mulder te Noordwolde, E. Willinge Prins te Oldeberkoop en J. Posthuma te Gorredijk.

Personalia.

— Tot gemeente-opzichter te Broek-in-Waterland is benoemd de heer C. Marteus, te Monnikendam.

— Door B. en W. van Delft werden voorgedragen voor inspecteur van het Bouw- en Woningtoezicht de heeren J. H. Schaad, adjunct-inspecteur bij het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam; A. Brand, adjunct-inspecteur bij het Bouw- en Woningtoezicht te Utrecht, en D. Post, te Vlaardingen. Eerstgenoemde is benoemd.

— Een van onze meest bekende ingenieurs, de oud-hoofdinspecteur van den Rijkswaterstaat Van Diesen te 's-Gravenhage, vierde dezer dagen zijn 80n verjaardag.

Hij werd geboren te 's-Gravenhage 21 Mei 1826, studeerde van 1844—1848 aan de Koninklijke Academie te Delft voor civiel-ingenieur en werd daarna geplaatst bij den Rijks-Waterstaat.

Als ingenieur van den Waterstaat was hij werkzaam bij den Algemeenen Dienst en te Haarlem, waarna hij in 1860 optrad als eerstaanwezend ingenieur der Staatsspoorwegen ter standplaats Utrecht, belast met den bouw van de lijn Utrecht—Bokstel.

Hij leidde daarbij den bouw van de drie groote bruggen over de Lek te Kuilenburg, over de Waal bij Bommel en over de Maas bij Crèvecoeur.

Van 1874—1881 was hij hoofdingenieur van Zeeland en van 1881—1888 hoofdingenieur van de groote rivieren.

In 1894 werd hem eervol ontslag verleend als hoofdinspecteur van den Waterstaat.

In het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, waarvan de heer van Diesen sedert 1849 lid is, heeft hij menigen belangrijken arbeid verricht. Meermalen had hij zitting in den Raad van bestuur en het Instituut benoemde hem bij deze gelegenheid tot eerelid.

Vervolg Personalia, zie Bijblad.

41ste Jaargang. ZATERDAG 2 JUNI 1906. No. 22.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

OP REIS.

Berlijn.

Er is misschien geen stad, die, beter dan Berlijn, kan doen zien, wat de bouwkunst van onzen tijd beteekent. Veel historische architectuur is er niet, de omvang van Oud-Berlijn was maar gering, en dus moest de negentiende eeuw de stad scheppen, zooals zij zich thans vertoont.

Wie voor een kwart eeuw Berlijn bezocht, zal nu veel veranderd vinden. Heeft Wilhelm I er zich toe bepaald, met Bismarck het Duitsche Rijk op te bouwen, wat zeker een imposant stuk werk mag heeten, zijn kleinzoon vond zulk een arbeid niet om te verrichten en daarom liet hij in zijn residentiestad bouwen, wat hij kon. En dat is niet weinig.

Men is te Berlijn nu vrijwel den kring der historische stijlen rond geweest. Met de Grieken is Schinkel begonnen, en tot voor korten tijd was de Empirestijl het meest gewild. De Sezession heeft het nu op de voor-Grieksche stijlen voorzien, en de nieuwe huizen in het westen vertoonen reeds gevels met Assyrische motieven, natuurlijk in „Putz" uitgevoerd.

Vreemd is, dat alles door elkander staat, wat reeds dadelijk bij de aankomst in het westen der stad in het oog valt. Daar ziet men de Kaiser-Wilhelms-Gedächtniss-Kirche, door Schwechten, die nu ook in den Haag een prijs verkreeg, gebouwd. De Romaansche stijl is gebruikt, alsof de goede oude Keizer in de twaalfde eeuw geleefd had. Maar het is een zóó zielloos werk, dat niemand in deze kerk, die op een druk kruispunt van straten allerzonderlingst is geplaatst, iets van de poëzie der oude tijden terug zal vinden.

Nu hier dus Romaansch was begonnen, meenden de bouwers der hoekhuizen ook Romaansch te moeten ontwerpen. Zoo verrezen daar dan een Romaansch café en Romaansche kazernehuizen.

Wanneer men de Kaiser-Wilhelms-Gedächtniss-Kirche vergelijkt met Cuyper's kerk in de Vondelstraat te Amsterdam, dan blijkt, dat het Nederlandsche werk het Duitsche in alle opzichten overtreft, zelfs nu nog, nadat Cuypers middentoren door een anderen, veel minder gelukkig, werd vervangen.

Niet ver van het plein is men met een groot Romaansch gebouw bezig, doch dan komt de Hoogeschool voor Muziek, in den stijl van ± 1780, terwijl, naar de andere zijde, de gebouwen van den Zoölogischen Garten vrijwel in Chineeschen stijl zijn opgetrokken.

Wandelt men den kant naar Charlottenburg uit, dan aanschouwt men de Technische Hoogeschool, in Italiaansche Renaissance. Doch wat steekt daar, in de verte, voor een zonderlinge toren zijn koepel

omhoog? Het is die van het pas voltooide raadhuis van Charlottenburg, ontwerpers Reinhart en Süssengut. Dit Raadhuis mag ongetwijfeld onder de vele andere, die Duitschland in de laatste jaren zag verrijzen, met eere genoemd worden.

Immers de ontwerpers hebben zich zeer veel moeite gegeven, om iets anders te maken, dan tot dusverre gemaakt was.

Het gebouw staat tusschen huizen in, en heeft dus slechts één gevel. Die gevel doet aan de Amerikaansche „romanesque" gebouwen denken door de rustieke behandeling en door den hoogen middentoren. In de details is echter de invloed van den Barokstijl, zooals die bijvoorbeeld aan het paleis van den Rijksdag werd toegepast, merkbaar.

Bij het versieren van het interieur hebben de ontwerpers blijkbaar „'s werelds achtste wonder" te Amsterdam zich ten voorbeeld gesteld. De reproductie van Danckerts' plaatwerk door een Duitscher uitgegeven heeft den architecten te Charlottenburg blijkbaar goede diensten bewezen. Doch het is niet gemakkelijk, om Jacob van Campen en Quellijn te evenaren. De symboliek, die te Amsterdam overal zoo juist op haar plaats werd aangebracht, die door Quellijn en zijn helpers zoo voortreffelijk in marmer werd gebeiteld, is te Charlottenburg wat erg laag bij den grond, en door middelmatige beeldhouwers in steen verwezenlijkt.

Overigens huldigt men tegenwoordig te Berlijn Palladio. De groote orde van het Pallazzo Valmarana wordt, waar het kan, toegepast. Men ziet haar aan het reusachtige „Verwaltungsgebäude" gebruikt, dat de stad Berlijn nu aan de Klosterstrasse, in het hartje der stad, laat bouwen. Zulk een architectuur past in een dergelijke omgeving anders slecht. Want de straten om het gebouw zijn maar smal, en al heeft Palladio zelf er geen bezwaar in gezien, zijn gevels in de nauwe „contrade" van Vicenza te plaatsen, het valt toch niet te ontkennen, dat zulk een plaatsing maar weinig voor heeft.

Aardig is, dat de „Parochialkirche" die over dit gebouw staat en tusschen 1695 en 1705 werd opgetrokken, in haar toren een klokkenspel heeft, waardoor de Nederlander dadelijk aan zijn vaderland wordt herinnerd. De klokken zijn mooi van klank en bewijzen dat Claes Noorden, die ze maakte en die met Claude Fremy's weduwe getrouwd was, de gietkunst van dien neef der Hemony's goed had geleerd. Jammer is het, dat de klokkenist er slechts een éénstemmig koraal op heeft „gestoken". Hij weet blijkbaar niet, wat met zulk een speelwerk kan worden verricht.

Achter deze kerk verrijst het pas voltooid „Amtsgerichtsgebäude", dat in zijn Barokvormen het justitiepaleis te München nog overtreft. Borromini was het voorbeeld; Padre Guarini deed ook een duit in het zakje van den bouwmeester. En om de poespas nog smakelijker te maken werden ook Laat-Gothische motieven er door heen gemengd!

Dat de strengheid, die aan het „heilig recht" voegt, inmiddels op den loop is gegaan, zal iedereen dadelijk begrijpen.

Barok met Laat-Gothiek dooreen vertoont ook het „Waarenhaus" van Wertheim aan den Leipzigerplatz en de Voss-Strasse. Hier hindert dit minder want in dit gebouw is alles te koop, en zoo is de „olla podrida" der stijlen wel in overeenstemming met het doel van het bouwwerk.

Meer dan een grap kan ik echter in zulk een gebouw niet zien. De Berlijners nemen het echter „au serieux" en dat is ongetwijfeld een gevaar.

De nieuwe kunst, mocht zij ontstaan, zal zeker aan de Spree haar wieg niet vinden.

W.

Bijdrage tot de geschiedenis van het cement.

(Slot).

Niettegenstaande de moeilijkheden, die de Duitsche cementfabricatie ondervond, nam zij toch vrij spoedig een hoogere vlucht. Reeds in 1854 ontstond de cementfabriek Oberkassel bij Bonn, in 55 de Quistorpsche fabriek te Lebbin, in 57 *Grundtmann* te Oppeln, 59 *Dyckerhoff* te Amöneburg bij Biebrich, enz., zoodat in 1877 Duitschland 29 fabrieken bezat, met een jaarlijksche productie van 2.400.000 vaten.

Zoowel de fabrieksinrichtingen als de bereidingswijzen ondergingen en ondergaan ook nu voortdurend verbeteringen. De handbewerking werd door machines vervangen, die het slibben der grondstoffen, het kneden, het breken der steenen, enz. verrichten en ook de oven- en maalinrichtingen zijn heden, naar onze begrippen, als volkomen te beschouwen.

Het Duitsche cement veroverde dus in betrekkelijk korten tijd, niet alleen het geheele Duitsche afzetgebied, maar wist ook in het buitenland het vertrouwen op zijn deugdelijkheid en betrouwbaarheid met gunstig gevolg te grondvesten.

Om dezen rechtmatige positie op de wereldmarkt te behouden, werd het wenschelijk geacht, bepaalde normen ter beoordeeling van het cement omtrent zijn fijnheid van maling en vastheidseigenschappen op te stellen en nadat reeds in 1877 een vereeniging van Duitsche cementfabrieken was opgetreden — hoofdzakelijk te danken aan den rusteloozen arbeid van wijlen *Dr. Delbrück* (overl. in 1900) — werden bij ministerieel besluit van 12 November 1878 normen voor de levering van cement vastgesteld, die in hoofdzaak nog heden geldend zijn. De later ontbrande strijd tusschen de fabrikanten, die zg. zuivere portlandcement uit *kalk en leemaarde* bereiden, tegen die, welke als grondstof ook *hoogovenslakken* gebruiken, leidde tot eene herziening der normen op 28 Juli 1887. Hierbij verplichtten zich de leden van de „Vereeniging van *D. Portland*-cement fabrikanten" aan hun fabrikaat, dat volgens de normen uit kalk en leemhoudende stoffen zou bestaan, gedurende of na het branden geen vreemde lichamen toe te voegen.

Onder bepaalde gegevens heeft echter de toebereiding en de vervaardiging van cement met *hoogovenslakken uitmuntend*, zoo niet beter, aan het doel voldaan en daar de bedrijfskosten voor in de nabijheid van hoogovens opgerichte fabrieken lager zijn, zoo is ook de wedstrijd tusschen deze en de oudere werken als een niet te minachten factor voor de hoedanigheid van het product dier bereiding te beschouwen.

De leden van de Vereeniging der D.P.C. fabrikanten houden wel niet meer de gelijksoortigheid van alle werken in het oog, maar wel — en terecht — het aanhouden van een limiet voor de fijnheid van maling: nl. een toe te laten overblijfsel van 10 pCt. op een zeef met 900 mazen per cM².. een trekvastheid van 16 K.G. per cM². bij eene menging van 1 deel cement op 3 deelen zand na 28 dagen verharding en een drukvastheid van 160 K. G. per cM².

Een gelijksoortig product voort te brengen is reeds daarom niet mogelijk, omdat de grondstoffen uiteenloopen, en uiteenloopende bereidingswijzen noodzakelijk maken.

Men werkt naar de *„natte methode"*, waartoe de grondstof in de slibberij verdikt, tot steenen gevormd, dan gebrand en gemalen wordt. Zoo ook volgens de *„droge bereiding"*, waartoe de grondstof droog vermengd, door trommels en bekerwerken loopt, verder in een wormgang met niet meer dan 10 pCt. water gekneed, eindelijk gedroogd en gebrand wordt. Sommige fabrieken passen de half natte, half droge methode toe.

De grondstoffen worden aan velerlei geologische formaties ontnomen. Naast quaternaire- en tertiairekalk wordt hoofdzakelijk week Noorsch en Plönerkrijt, als ook Keuper-, Schelp- en Jurakalk verwerkt, en ook kolenkalksteen. Behalve het zand- en ijzerhoudend potleem is hoofdzakelijk het koolzuurrijke mergelleem in gebruik, dat minder slibkosten veroorzaakt.

Het aantal Duitsche cementfabrieken was sedert 1877 altijd stijgende, zoodat in 1886 reeds 124, in '90 159 fabrieken volop werkzaam waren. Toen kwam men op een keerpunt; in 1896 waren nog slechts 135 fabrieken, met 21000 werklieden in bedrijf. Gedurende 1901 telde de „Vereeniging van P. C. fabrikanten 94 leden, met een productie van 24 millioen vaten per jaar (4080 mill. K. G.), behalve de talrijke puzzolaan, ijzercement en romancementfabrieken.

Onder den wisselenden loop der omstandigheden van het laatste 50tal jaren had de Duitsche cementindustrie vele moeilijke dagen te doorstaan. De verlokkende waterbouwprojecten en de toenemende bouwbedrijvigheid bevorderden het grondvesten van nieuwe werken in zoo buitensporige mate, dat een reactie niet kon uitblijven. Van dezen terugslag, die een aantal fabrieken het leven kostte, heeft de industrie zich tot heden nog niet ten volle hersteld.

Toch is de toepassing van het cement buitengewoon veelzijdig geworden. Naast de eenvoudige mortelmengsels voor stadsgebouwen wordt 't zuiver en gemengd ook voor werken onder water, vuurtorens, kaden, klaarbassins, waterleidingen, enz. gebezigd voor betonbestrating, kunststeenvervaardiging, gietcement voor rioolbuizen, ter bescherming van kabelleidingen en voor beeldhouwersdoeleinden, ofschoon daartoe niet altijd met duurzaam gevolg.

De uitvoer van Duitsche cement heeft zijn toppunt reeds overschreden, nadat cementfabrieken, deels met Duitsch kapitaal, in bijna alle gecivilliseerde landen ontstonden, die bijna volledig de eigen behoefte dekken. Intusschen is het Duitsche export naar Rusland, Denemarken, Amerika, enz. nog zeer groot.

Als hoogste instantie voor het onderzoek en de beoordeeling van het cement volgens de *normen* geldt in Duitschland het technisch proefstation te Grosz-Lichterfelde bij Berlijn, een succursale van het technische onderzoekstation te Charlottenburg.

J. L. TERNEDEN.

Vereenigingen.

ARTI ET INDUSTRIAE TE 's-GRAVENHAGE.

Onder voorzitterschap van den heer Joh. Mutters jr. hield Arti et Industriae op 26 dezer een vergadering, waarin de heer Th. Molkenboer uit Amsterdam een voordracht hield over de verhouding van den architect tot den decorateur.

Allereerst betwistte spr. dat de decoratieve kunst ondergeschikt heeft te zijn aan de bouwkunst. Het is twijfelachtig of de architectuur als de eerste der beeldende kunsten is te beschouwen. In tijdsorde moge zij dit zijn, in diepere beteekenis gaf spr. dit niet toe. Ten-einde zulks aan te toonen ging spr. den loop der geheele kunstgeschiedenis na. De architectuur en de decoratie kwamen oudtijds voort, niet uit den wil van één bepaald persoon, doch uit een cultuur, een beschavingsperiode, die heel het wezen van het gebouw aangaf, terwijl de architect niet meer dan de uitdeeler, de regelaar van het werk was. Zoo werd van de kathedralen een geestelijk plan, een ensemble opgemaakt, niet door één persoon, maar door een aantal personen, een plan dat uit de geheele cultuur voortkwam, uit een ideaal, dat gedurende eenige eeuwen een geheel volk regeerde.

Tegenwoordig echter krijgt de architect een opdracht van zijn lastgever en bepaalt hij niet slechts den vorm, maar ook den stijl van het gebouw en ieder medewerker heeft zich daaraan te onderwerpen en te werken in den geest, door den architect aangegeven. Zoo ontstaat een onzuivere verhouding: de decorateur wordt onderdanig aan den architect. Dit is niet in het belang noch van den architect, noch van den decorateur.

Spr. ging vervolgens na wat onder decoratieve kunst valt te verstaan. De muurschildering wil een gedachte weergeven; tot op zekere hoogte zijn achtergronden toegelaten. De verdeeling der ideeën over de verschillende muurvlakten heeft zich vanzelf te regelen naar het plan van het gebouw. Van te voren dient een behoorlijk plan van versiering van het gebouw opgemaakt. Het ware gewenscht dat men tegenwoordig, evenals vroeger, van te-voren aangaf wat de geest moet zijn van een groot bouwwerk, opdat architect, en decorateur, zelfstandig werkend, toch één geheel tot stand brengen.

Tenslotte behandelde spr. de commercieele zijde de meest epineuse kant der zaak, waar de architect vaak gaarne de leverancier van den bouwheer wil zijn. Daardoor wordt de decorateur de werkman van den architect. Die verhouding werkt allerverderfelijkst.

Spreker wenschte dus dat een algemeen plan voor een gebouw zou worden opgemaakt door den bouwheer, of een commissie, volgens welk plan dan door den architect en decorateur zelfstandig wordt gewerkt.

Op de toegejuichte inleiding volgde een gedachtenwisseling.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Onder leiding van den voorzitter, den heer Ed. Cuypers, werd Dinsdagavond te Amsterdam de algemeene vergadering gehouden van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst.

Het verslag van den secretaris, den heer Louis Rieber, gewaagt weder van toename der leden van 660 tot 675. Door den dood verloor de Maatschappij de eereleden prof. E. Gugel, G. E. V. L. Van Zuylen, die de Maatschappij als hoofd-correspondent in Indië groote diensten deed, en Ch. Lucas te Parijs, en een 6-tal gewone leden. In zijn openingswoord deelde de voorzitter mede, dat van de Carnegie-Commissie voor de stichting van een Vredespaleis vergunning was verkregen dat een deel der plannen, ingekomen op de prijsvraag, vanwege de Maatschappij in druk zullen worden uitgegeven.

Naar aanleiding van het ontbreken van jaarverslagen der afdeelingen Den Haag en Delft gaf de heer Cuypers als reden daarvoor op de ziekte der secretarissen.

De rekening sluit met een bedrag van f 72.213.

Uit de mededeeling van den uitslag der verkiezing van drie leden van het hoofdbestuur bleek, dat van 106 geldige stemmen met groote meerderheid gekozen waren de heeren D. E. C. Knuttel, Den Haag; A. Salm Gbz., Amsterdam, en J. Verheul Dz., Rotterdam.

Op voorstel van het oudste eerelid der Maatschappij, den heer J. H. Leliman, werd de heer Salm bij acclamatie tot voorzitter benoemd, die verklaarde de benoeming aan te nemen.

Den aftredenden voorzitter bracht de heer Leliman namens de vergadering dank voor het geen hij voor de Maatschappij had gedaan. (Applaus).

De begrooting voor 1906, geraamd in ontvangst en uitgaven op f 17.203, werd op dat bedrag vastgesteld.

Als plaats voor de September-vergadering werd Baarle-Nassau aangewezen.

Bij de rondvraag bracht de heer Leliman Sr. de prijsvraag voor het Vredespaleis ter sprake. Hij gelooft dat de tentoonstelling der ontwerpen tot veel geschrijf en gekijf aanleiding zal geven en nu zou hij het bestuur van Bouwkunst in overweging willen geven een commissie te benoemen die de jongeren zou kunnen voorlichten, om onbevoegde of hatelijke critiek te voorkomen. Die commissie zou er dan mede op kunnen wijzen dat er ontwerpen zijn welker uitvoering 1.6 milj., maar ook die van 6 tot 8 milj., zullen moeten kosten naar hij vernomen heeft.

De voorzitter zegt van meening te zijn dat wat de heer Leliman zou wenschen en willen niet op den weg dezer Maatschappij kan liggen. Men kan onmogelijk de critiek aan banden leggen of er tegen ageeren.

De heer Rood geeft mede als zijn gevoelens te kennen, dat de Maatschappij in deze quaestie niet mag betrokken worden. Er zal critiek genoeg uitgeoefend worden en in besloten kring zullen de leden der Maatschappij genoeg gelegenheid vinden om hun oordeel over het een of ander ontwerp te kennen te geven. Spreker is van oordeel dat men de commissie dankbaar mag zijn dat zij aan de Maatschappij heeft toegestaan een deel der ontwerpen in 't licht te doen verschijnen. Hierna wordt de vergadering tot Woensdag verdaagd.

In de voortgezette vergadering werden uitvoerige besprekingen gevoerd over een in te stellen raad van arbitrage voor de bouwbedrijven in Nederland en wel over de concept-statuten, opgemaakt door afgevaardigden der Vereenigingen, a. van Delftsche ingenieurs, b. dezer Maatschappij, c. Architectura et Amicitia en d. Nederl. Aannemersbond.

Na een lang debat werd het gewijzigd concept goedgekeurd.

Door de heeren J. J. van Nieukerken, P. A. Weeldenburg en C. B. Posthumus Meijjes werd de vergadering uitgenoodigd, aan het Hoofdbestuur het verzoek te richten:

1o. stappen te doen, dat in de Maatschappij worden ingesteld afdeelingen voor architecten, voor teekenaars, voor opzichters, enz., welke afdeelingen onder patronaat van en in overleg met de Maatschappij hunne belangen bepleiten en voorstaan, waardoor de Mij. nog meer aan haar doel zal kunnen beantwoorden;

2o. zoo mogelijk in de eerstvolgende algemeene vergadering voorstellen tot instelling dier afdeeling te doen.

De Voorzitter deelde mede, dat in den boezem van het hoofdbestuur de zaak reeds ernstig ter sprake was gekomen en zegde toe, dat met de meeste spoed de zaak zal behandeld worden. De voorstellers zullen de zaak nog verder toelichten in een concept.

Na afloop der vergadering werd een bezoek aan Haarlem gebracht, ter bezichtiging van de Kathedrale Kerk van St. Bavo, aldaar.

De heer Jos. Th. J. Cuypers, architect van dit bouwwerk, verklaarde zich welwillend bereid, de bezoekers rond te leiden.

BOND VAN TECHNICI.

Onder voorzitterschap van den heer H. J. Hendrikse van Amsterdam werd dezer dagen te Utrecht de jaarvergadering gehouden van den Bond van Technici.

Medegedeeld werd, dat het Bondsbestuur zich den bijstand verzekerd heeft van een rechtskundig adviseur, den heer mr. Jorissen van Amsterdam en het orgaan van den Bond met 1 Januari 1907 in eigen beheer zal worden genomen.

Besloten werd een telegram van dankbetuiging te zenden aan den heer mr. Limburgh, lid van de Tweede Kamer, voor de indiening van het amendement op art. 1638g van het ontwerp-arbeidscontract, naar aanleiding van een desbetreffend verzoek van het Bestuur van den Bond.

Uit de mededeelingen van den secretaris bleek, drt het ledental van den Bond geklommen is van 613 op 693.

De begrooting voor 1906 werd in ontvangsten en uitgaven vastgesteld op f 3791.34.

Besloten werd tot oprichting van een ondersteuningsfonds en van een fonds tot uitkeering bij overlijden.

De lidmaatschapsbijdrage werd met f 2 verhoogd.

Prijsvragen.

Door het Genootschap „Architectura et Amicitia" zijn de volgende prijsvragen uitgeschreven:

1. Schets voor een volksbibliotheek, in een stad van pl.m. 500.000 inwoners.
2. Groep van 12 burgerwoonhuizen, bestemd voor 4 × 12 gezinnen.
3. Telephoonpaal, uitgevoerd in ijzer.
4. Diploma met stempel voor het Genootschap.
5. Een gaslantaarn met vijf lichten, dienende voor verlichting op een plein in een stad en gedacht in gesmeed ijzer.
6. Schriftelijke verhandeling over de wettelijke beroepsregeling van den architect.

De ontwerpen moeten uiterlijk op den 24sten December 1906, des namiddags 1 uur, vrachtvrij zijn ingekomen aan het adres van den 1sten secretaris van het Genootschap, aan het lokaal „Parkzicht", te Amsterdam.

De beoordeeling zal geschieden door de heeren Jan Springer, Jos. Th. J. Cuypers en W. Kromhout Cz.

Er worden ditmaal aan de eventueele bekroningen geen geldelijke beloonigen verbonden.

Uitnoodiging tot inzending op de Nederlandsch-Indische Kunsttentoonstelling in het Keizer-Wilhelm-Museum te Krefeld 25 Sept. tot 4 Nov. 1906.

Langjarige politieke verhoudingen en veelvuldige persoonlijke betrekkingen verbinden het Koninkrijk der Nederlanden met zijne Oost-Indische Koloniën: het is derhalve natuurlijk, dat in het moederland eene levendige belangstelling voor het Volksleven op de Nederlandsche eilandenwereld bestaat. Maar buiten de grenzen van Nederland weet men slechts weinig van de eigenaardige cultuur op Java, Borneo, Sumatra en op de andere eilanden van den Indischen archipel van de daar aanwezige kunst en den handenarbeid der bevolking. In het buitenland is het slechts de kleine kring van Ethnologen en Museumdirecteuren, die hunne aandacht en hunne studie aan deze zaken wijden.

Wie zou niet wenschen, dat men ook in wijderen kring, buiten Nederland, van de Indische cultuur, hare kunst en hare techniek een denkbeeld kreeg.

Wij hebben de ondervinding opgedaan, dat de cultuur en de kunst van het Japansche volk sedert de laatste helft der vorige eeuw in het Westen de welverdiende belangstelling en waardeering geoogst hebben, en het is eveneens een plicht, die op Nederland rust, eenzelfde gevoel voor zijne Koloniën wakker te roepen. 't Ligt voor de hand, dat uit de verspreiding van kennis omtrent Nederlandsch-Indische voortbrengselen ook materieele voordeelen zouden ontstaan, en bovenal een grootere omzet van koloniale producten het gevolg zou zijn.

Teneinde tot de vermeerdering van de kennis der Oost-Indische cultuur en kunst in Duitschland bij te dragen, heeft het Keizer-Wilhelm-Museum in Krefeld 't plan opgevat van 25 September tot 4 November van dit jaar, in de lokalen van dit Museum eene Nederlandsch- Indische Kunsttentoonstelling te houden.

Men werd tot dit plan aangemoedigd door het buitengewoon gunstige gevolg, waarmede de „Nederlandsche Kunsttentoonstelling" te Krefeld in het jaar 1903 bekroond werd.

Het schijnt inderdaad, dat de, in de nabijheid der Nederlandsche grenzen gelegen industriestad Krefeld (112000 inwoners), wier gebied vroeger onder de heerschappij van het huis van Oranje stond, boven andere steden van den Duitschen Nederrijn zich het best eigent, de in vroegere dagen zoo levendige verbinding tusschen Holland en de Duitsche grensdistricten te hernieuwen.

Wat den inhoud van de Nederlandsch-Indische Kunsttentoonstelling betreft, zoo zullen allereerst voorwerpen, die aan artistieke eischen voldoen, tentoongesteld worden. Er zal ook bijzonder op gelet worden van de Oost Indische voortbrengselen, die te doen zien, welke door hunne smaakvolle en nationale eigenaardigheid in vorm en kleur zich 't beste eigenen, de belangstelling van den tentoonstellingbezoeker op te wekken. Hieronder worden begrepen plastieke werken in steen, hout, ivoor en metaal (deels in afgietsels), verder Wajangpoppen, gedreven en geciseleerd koperwerk, mooi gevormde zwaarden, vrouwensieraden, oude, door patroon en kleur uitmuntende batiks, weefsels met eigenaardig patroon en vlechtwerk, evenals andere voortbrengselen der kunstnijverheid van decoratief, artistieke waarde.

Het is te hopen, dat evenals bij de eerste Nederlandsche kunsttentoonstelling in Krefeld ook bij deze gelegenheid verzamelaars en bezitters van bovengenoemde kunstwerken zich bereid verklaren, in het belang van de goede zaak, geschikte voorwerpen voor de tentoonstelling te willen afstaan. Naast voorwerpen van privaat bezit is het ook gewenscht voorwerpen voor den verkoop in te zenden, mits zij aan de gestelde eischen voldoen.

Tot voorbereiding van de tentoonstelling heeft zich het onderstaande Nederlandsche comité gevormd, welks leden tot verdere inlichtingen bereid zijn.

De directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, de heer E. A. von Saher, heeft op zich genomen voor de inzameling en het transport van de tentoonstellingsgoederen zorg te dragen.

Alle aanmeldingen en inzendingen uit Nederland en de Koloniën zijn derhalve te adresseeren aan het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem.

Het Keizer-Wilhelm-Museum te Krefeld draagt de transportkosten van de woonplaats van den bezitter naar Haarlem en verder naar Krefeld, alsmede de transportkosten terug, voor zoover de tentoonstellingsvoorwerpen direct of over Haarlem naar den afzender teruggaan.

Ook voor de bijdragen uit de Koloniën geeft het Krefelder Museum, binnen zekere grenzen, vrachtvrijheid. Daar het echter gewenscht is, vlug een overzicht te krijgen van de daar verwachte inzendingen, worden de deelnemers vriendelijk verzocht, hunne aanmelding onder bijvoeging van omvang en gewicht der zending naar schatting in te zenden. Daarna zullen de noodige inlichtingen volgen.

De ondergeteekenden koesteren de hoop, dat de Nederlandsch-Indische Kunsttentoonstelling te Krefeld eene gebeurtenis van beteekenis zal worden, die in zekere mate tot vermeerdering der algemeene belangstelling voor de Nederlandsch Indische Koloniën zal bijdragen; zij hopen niet te vergeefs aan te kloppen, wanneer zij u uitnoodigen, aan de tentoonstelling door aanmelding en inzending van kunstvoorwerpen deel te nemen. Iedere poging haar te steunen zal worden aanvaard en op hoogen prijs gesteld.

Het Comité voor de Nederlandsch-Indische Kunsttentoonstelling te Krefeld 1906

Mr. J. H. ABENDANON, Oud-Directeur van Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, den Haag, Voorz.
Mr. C. Th. VAN DEVENTER, Lid van de Tweede Kamer der Staten Generaal, Den Haag, Ond. Voorz.
J. DE MEESTER, Letterkundige, Rotterdam.
A. W. NIEUWENHUIS, Prof. in de Ethnologie van Ned. Indië, Leiden.
E. A. VON SAHER, Directeur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, Secretaris.

Het bestuur van het Keizer-Wilhelm-Museum te Krefeld

Dr. DENEKEN,
Directeur van het Keizer-Wilhelm-Museum.

Dr. OEHLER.
Eerste Burgemeester.

Belangstellenden kunnen zich voor het verkrijgen van inlichtingen en het ontvangen van inschrijvingsbiljetten en toezending daarvan richten tot den Secretaris.

Bepalingen voor de Nederlandsch-Indische Kunsttentoonstelling in het Keizer-Wilhelm-Museum te Krefeld 25 Sept. tot 4 Nov. 1906.

1. De tentoonstelling heeft plaats van 25 September tot 4 November 1906. Zij zal voornamelijk omvatten werken, betrekking hebbende op oude kunst, doch verder allerlei voorwerpen van hedendaagsche toegepaste kunst uit de Nederlandsch Oost-Indische Koloniën.

Eene verlenging der tentoonstelling blijft voorbehouden.

2. Aanmeldingen tot inzending voor de tentoonstelling worden op beide gelijkluidende formulieren, (van de inzenders uit de Koloniën liefst per ommegaande) van de overige inzenders tot uiterlijk 15 Juli e.k., ingewacht.

Daar de aanmeldingen gelijktijdig dienst doen als materiaal voor den uit te geven catalogus der tentoonstelling, zoo wordt volledige invulling der formulieren beleefd verzocht.

3. Inzenders, welke 't plan hebben meerdere voorwerpen, of voorwerpen van grooten omvang of van aanzienlijk gewicht ten toon te stellen, worden verzocht, zich hiertoe tot één der ondergeteekenden om inlichtingen te wenden.

4. De toe te zenden voorwerpen moeten zorgvuldig in kisten verpakt zijn, daar het Krefelder-Museum voor beschadiging tijdens het transport niet aansprakelijk is. Op den binnenkant van den deksel moet het toegezonden blauwe etiket geplakt worden. Alle voorwerpen zijn gedurende de tentoonstelling tegen brandschade en mogelijke andere beschadiging verzekerd.

5. Alle voorwerpen zijn naar het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem te adresseeren en moeten daar uiterlijk vóór 10 September aanwezig zijn, om vandaaruit tijdig in eene algemeene expeditie naar Krefeld te worden gezonden.

6. Het Keizer-Wilhelm-Museum te Krefeld draagt de transportkosten heen en terug, de vracht uit de Koloniën slechts bij nadere overeenkomst. De verplichting, de kosten voor de terugzending te dragen, betreft slechts die voorwerpen die aan den afzender terruggezonden worden.

7. Voor de tentoonstelling worden zoowel voorwerpen uit privaat bezit, als ook voorwerpen voor den verkoop bestemd, in ontvangst genomen. Van 't bedrag der verkochte voorwerpen wordt 10 pCt. provisie geheven. Verkoop, gedurende de tentoonstelling, mag slechts door bemiddeling van het Museumbestuur geschieden.

8. Vóór de sluiting der tentoonstelling mag geen voorwerp teruggevraagd worden.

Dr. DENEKEN,
Directeur van het Keizer-Wilhelm-Museum te Krefeld.

E. A. VON SAHER.
Directeur van 't Museum van Kunstnijverheid te Haarlem

Ingezonden stukken.

Geachte Heer Redacteur!

Vergun mij een enkele opmerking naar aanleiding van de aankondiging van den 2den druk mijner „Statische Berekeningen" in het nummer van 26 Mei j.l.

Uw medewerker is over de nieuw voorgestelde vormen bij houteonstructie niet best te spreken. Ik meen te mogen veronderstellen, dat ZEd. slechts vluchtig van het ontwerp heeft kennis genomen. Het is waar, dat ik gebruik maak van een vorm, die tot dusver alleen bij ijzer werd toegepast. Zijn er echter niet nu al reeds vormen aan beide materialen gemeenschappelijk? Men maakt bv. ijzeren kolommen cylindrisch — houten kolommen desgewenscht evenzoo. Wat is daartegen?

Dat men de berekeningen zou hebben uitgevonden toen men in ijzer ging construeeren, moet cum grano salis gelezen worden. De vormen, die in ijzer worden uitgevoerd, leenen zich het best tot berekening; de gebruikelijke houtvormen zijn daartoe veelal te gecompliceerd. Zoodra er behoefte bestaat aan berekening — d.i. als de afmetingen der constructies zoo groot worden dat men niet meer op de dagelijksche routine het durft laten aankomen — gaat men van wege den eenvoud der berekening ijzer toepassen, niettegenstaande al de nadeelen aan dit materiaal verbonden, als hooge prijs, verfwerk, afzetting van condensatiewater, werken bij temperatuurswisselingen, gevaar bij brand, enz. Welnu, laten we in hout zoodanige vormen toepassen, dat berekening weinig bezwaarlijk wordt. De gebruikelijke verbindingen, die doorgaans belangrijke verzwakking te weeg brengen, vormen evenwel een beletsel; vandaar dat ik heb getracht meer geschikte verbindingen te ontwerpen, die bovendien het voordeel hebben, dat zij veel eenvoudiger in de uitvoering zijn.

Wanneer men de ontwerpen onbevooroordeeld nagaat, ben ik overtuigd, dat men tot de conclusie zal komen, dat de door mij aangegeven constructieve voordeelen (grootere stijfheid, geringer verbruik van materiaal en arbeidskrachten) werkelijk aanwezig zijn, zonder dat van het materiaal iets gevorderd wordt, dat men van deugdelijk vuren- of grenenhout niet mag verwachten.

Een enkele opmerking nog in verband met het betoog, dat men bij houtconstructiën niet te zuinig moet zijn met de afmetingen. Niet om te bepalen tot welke minimum-afmetingen men wel kan gaan dient de berekening, maar in de eerste plaats om inzicht te krijgen in de wijze, waarop de krachten in de constructie kunnen optreden. Dit is m.i. een plicht voor elk constructeur, zoodra de omvang van het werk buiten die der dagelijksche routine valt. Al te veel wordt deze plicht verwaarloosd. Indien men in dit opzicht ook aan hout meer recht liet wedervaren, zou het zijn overwegende plaats in de constructie, thans ten onrechte door het ijzer ingenomen, weer langzamerhand heroveren.

Hoogachtend verblijf ik

Uw dw. dnr.,
VAN DE WIJNPERSSE.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De architect Kromhout, Nederlandsch Regeeringsafgevaardigde te Milaan, meldt van daar:

De vier zalen voor onze kunstnijverheid beginnen thans eenigen vorm te krijgen. Reeds zal de grootste zaal, bestemd voor de collectieve inzending der Nederlandsche Vereeniging voor Ambachts- en Nijverheidskunst, deze week geheel gereed komen. In den aanvang der volgende week zullen de heeren dezer vereeniging met het ontpakken en plaatsen van hun inzendingen kunnen beginnen, daar ook de desbetreffende kisten alle zijn aangekomen en in de afdeeling opgesteld.

Hetzelfde valt op te merken van de zaal, voor „Oost en West" bestemd, die in de tweede helft der volgende week zoover gevorderd is, dat ook daarin de goederen kunnen worden geëtaleerd. Nog resten twee andere zalen, die onderhanden genomen zijn en iets later gereed zullen komen. Alle zalen worden in zeer lichte kleuren behandeld. Aan de decoratieve schilderwerken wordt druk gewerkt, ten-einde gelijktijdig met de stofwerken gereed te komen.

De Hollandsche werklieden, thans tien in getal, kunnen zich uitmuntend in het Milaansche leven schikken, dank zij ook het zeer zindelijke logies, dat hun door het comité werd verstrekt in de hotels der „Allogi Milanese", waarvan in het hotel „Poma" vier groote kamers voor hen in orde werden gemaakt.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. In het van wege de Maatschappij t. B. d. B. uit te geven prachtwerk van de Vredespaleis-ontwerpen zullen 40 door de redactie het best gekeurde ontwerpen worden opgenomen.

Intusschen wordt door het Bestuur der Carnegie-stichting aan ieder ander de vergunning tot reproductie, ook van de bekroonde ontwerpen, geweigerd.

Dit overkwam ook dezer dagen een bekend Berlijnsch uitgever, wien dit aanleiding gaf tot de opmerking, dat een dergelijke handelswijze in strijd was met de usance, die overal elders bij internationale prijsvragen in acht genomen wordt.

Het Carnegiebestuur doet met internationale usance, zooals het verkiest. Als privaat-persoon kan men alles aan zijn laars lappen.

Echter verdient het wellicht overweging, op het Congres te Londen, bij de behandeling van de Prijsvragenquaestie, ook het punt van reproductie en publicatie der ontwerpen ter sprake te brengen.

Haarlem. Dinsdag 22 Mei had de 26e Vergadering van den Raad van Bestuur van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem plaats, in de Raadzaal van het Museum.

Tot voorzitter van den Raad werd herkozen F. M. baron van Lijnden, die tevens voor den raad zitting zal nemen in de Commissie van het Museum.

Tot ondervoorzitter werd gekozen den Heer P. Langerhuijzen Pz. en tot Secretaris de Directeur van het Museum de Heer E. A. von Saher.

Eene commissie van advies uit den Raad werd benoemd. Het lidmaatschap van den Raad werd aanvaard door den Heer A. van Rossum.

Door de Commissie werd rekening en verantwoording omtrent het beheer van Museum en school gedaan, aan den Directeur van het Museum werd opgedragen de Tentoonstelling der werken van den onlangs gestorven Brusselschen beeldhouwer Julien Dilleus in het Museum te organiseeren.

Door den Directeur van het Museum werden mededeelingen gedaan omtrent het Congres de L'Art Public, dat Sept. 1905 te Luik werd gehouden en door hem werd bijgewoond, die door de aanwezigen met belangstelling werden vernomen.

Arnhem. De heer Hellingman is voornemens als bouwgrond te exploiteeren de landgoederen Waldfriede, Reijerskamp en Reijersheide, te zamen ongeveer 600 H.A. en begrensd ten Noorden door den Rijksweg Arnhem—Ede, ten Oosten door den Dreyenschen weg, ten Zuiden door den spoorweg Arnhem—Utrecht en ten Westen door den Renbaanweg. De terreinen zijn gelegen in de gemeenten Arnhem en Renkum en bestaan gedeeltelijk uit dennenbosch, kreupelhout en heide. Een groot aantal wegen zijn geprojecteerd en zullen eerlang het terrein doorkruisen. De weg b.v. van den Dreyenschen weg tot Wolfheze, die dwars door de heide loopt, heeft een breedte van 10 M. en tusschen de boomrijen van 8 M. Langs dezen nieuwen weg zal een electrische spoor zich bewegen. Ten aanzien van de afwatering wordt een plan tot kanalisatie der gronden overwogen. Het denkbeeld is een nieuwe stad te doen verrijzen met alle inrichtingen en aantrekkelijkheden die daartoe noodig zijn.

Zeist. In verband met de uitgeschreven prijsvraag voor den bouw van een nieuw gemeentehuis, hebben B. en W. benoemd als deskundigen om hen en de raadscommissie voor te lichten bij de beoordeeling der ingekomen plannen, de heeren: H. Evers, hoogleeraar in de architectuur aan de technische hoogeschool te Delft, A. Salm G.Bzn., architect te Hilversum en A. D. N. van Gendt, architect te Amsterdam.

Hadden wij dit nu maar eerder geweten, zal wellicht menigeen denken, die zich van medewerking aan deze prijsvraag onthouden heeft, wegens het ontbreken van de noodige waarborgen voor een goede beoordeeling.

Nijmegen. Over de te Ubbergen gehouden tentoonstelling van Romeinsche oudheden wordt gemeld, dat er vooral op het gebied van aardewerk een groote verscheidenheid van vormen en modellen te zien was en ook onder het brons- en glaswerk menig belangrijk stuk werd opgemerkt.

Het opgegravene, hoofdzakelijk gevonden bij opdelvingen, den laatsten tijd in het Heessche Veld plaats gehad, levert weer een bewijs, welken rijkdom aan oudheden de bodem en de omtrek van het oude „Oppidum Batavorum" der Romeinen bevat.

Het tentoongestelde bestond in hoofdzaak uit: urnen, bakken en schotels, kruiken en kannen, lampjes, voorwerpen van terra nigra en terra sigillata, alsmede met Barbotineversieringen, voorwerpen van gemarmerd aardewerk en van Belgische sigillata.

Vooral trokken de aandacht vier zeer zeldzame potjes van geel verglaasd aardewerk met karakteristieke relief versiering, tot dusver hier te lande zeer schaars gevonden, die het bewijs leveren, dat den Romeinen de kunst van glazuren bekend was.

Ook onder het bronswerk, meerendeels kleine voorwerpen, waaronder een aantal fibulae en spiegeltjes, was menig interessant exemplaar: in hoofdzaak verdienen vermelding een fraaie praefericulum met de daarbij behoorende patera, drie geëmailleerde broches, waaronder een groote ronde mozaïkbroche; het complete beslag van een kistje; een fleschje met ketting voor badgebruik, enz.

Voorts waren uitgestald een 70-tal voorwerpen van glas, meerendeels mooi van kleur, waaronder menig interessant exemplaar. Deze collectie, die zeer de aandacht trok, bestond behalve uit een aantal ampullen, uit eenige vierkante en andere fleschen, waaronder een van bijzonderen vorm, met bijbehoorenden trechter, glaskommen, bekers, potjes, badfleschjes, een glazen urn, enz.

De belangrijke collectie, toebehoorende aan een Ubbergschen verzamelaar, is te koop. Hopen wij dat zij niet naar het buitenland moge verhuizen.

Personalia.

— Te 's-Gravenhage is dezer dagen na een langdurige ziekte in den ouderdom van 55 jaren overleden de heer A. P. van Dam A.Wzn., architect.

Onder de vele bouwwerken, die onder zijn leiding zijn uitgevoerd, noemen wij: het gebouw van de Ned. Bank met de Wilhelminagalerij, de magazijnen der firmas Peek en

Cloppenburg en Hoyng, en laatstelijk nu den bouw van het Warenhuis aan de Spuistraat.

— De heer G. A. Scholten, sinds 36 jaar leeraar in het hand- en lijnteekenen aan de H. B. S. te Tiel, is voornemens eervol ontslag uit die betrekking te verzoeken.

Vacante Betrekkingen.

— Leeraar in het Hand- en Lijnteekenen tegen 1 Sept. a. s. aan de Hoogere Burgerschool te Tiel, jaarwedde f 1600. Stukken aan den Burgemeester voor 15 Juni. (1)

— Reiziger, liefst jongmensch, in een houthandel. Salaris enz. nader overeen te komen. Br. onder lett. H 32 aan het Adv.-Bur. van Rouma & Zn. te Amsterdam. (1)

— Uitvoerder voor Fabrieksbouw in Twenthe. Brieven onder letter R, Bureau Enschede's Advertentieblad J. ten Cate Bzn. (1)

Twee Teekenaars van Constructiewerken, zooals bruggen e. d., aan de Pletterij voorheen L. J. Enthoven & Cie., te Delft. (1)

— Directeur der Gasfabriek te Dokkum. Zich schriftelijk aan te melden bij den Burgemeester vóór 15 Juni e.k. Jaarwedde f 1000, plus vrij Gas en Cokes. (2)

— Ingenieur of Technicus, voor een fabriek van ijzerconstructies (bruggen en kappen). Solicitaties met afschriften van getuigschriften onder No. 16390, bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Werkman-Teekenaar aan Machinefabriek om uit slagen voor de werkplaats te maken en materialen uit te trekken, geheel zelfstandig. Br. lett. K. N. 401, N. v. d. D. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

24 Bouwk. Opz.-teek., 20—44 j., f 50—f 100 's maands.
5 Bouwk. Opz.-Uitv., 24—45 j., f 70—f 90 's maands.
4 Waterb. Opzr., 24—44 j., f 70—f 125 's maands.
5 Werktuigk. Teek., 20—26 j., f 40—f 90 's maands.
5 Electrotechniker 24—44 j., f 60—f 100 's maands.
1 Machinist 39 j., f 100 s' maands.
1 Volontair bij een architect te Amsterdam.

Aankondiging van Aanbestedingen.

DINSDAG 5 Juni.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van W., H. en N. a h geb. van het prov. best.: het maken van een dubbele ijzeren ophaalbrug met onderbouw en bijbehoorende werken over den Rijn te Alphen, begrooting f 17600; bestek ter lezing aan het lokaal van het Prov. best. te 's-Gravenhage en te bekomen bij Gebr. v. Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. bij den hoofding. van den prov. waterstaat J. van der Vegt te 's-Gravenhage; aanw. Dinsdag en Donderdag ten 11 ure.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Pr. best. aan haar gebouw: het vernieuwen van steenglooiing en het verzwaren van een vak kade langs de Gouwe onder Waddinxveen en Alphen; begr. f 28700; bestek ligt ter lezing aan het lokaal van het Prov. best. te 's-Gravenhage en te bekomen bij Gebr. van Cleef ald.; nadere inl. te bekomen bij den hoofding. J. v. d. Vegt te 's-Gravenhage en bij den hoofdopz. P. J. Huibers te Gouda op Dinsdag, Woensdag, Donderdag en Vrijdag van 9.30—10.30 ure; aanw. op Dinsdag en Donderdag ten 11 ure.

Groningen, ten 1.30 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het geb. van het Prov. best.: het maken van eene schuten uitwateringssluis met bijkomende werken ten westen van de Nieuwe Statenzijl in de prov. Groningen, begr. f 295000; bestek no. 119 ligt ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. bij den hoofding.-dir. R. J. Castendijk te Leeuwarden, den arrond.-ing. F. Baucke te Groningen en den opz. T. Huitema te Winschoten; de nota van inl. ter inzage op het bureau van gen. ingenieur.

Haarlem, ten 1 ure, door het gemeentebest.: het gedeeltelijk vernieuwen van de Korte brug, in de Spaarnwouderstraat; bestek en teekening ter inzage ter secr. en aldaar verkrijgbaar.

Hembrug (gem. Zaandam), ten 1.30 ure, door het hoofd der munitiefabriek aan de Hembrug: de levering van dennen deelen; voorw. ter lezing op het bureel der aanbesteders, alsmede op de bureelen van de Comm. der Koningin in de provinciën.

Joure, door het gemeentebest. van Haskerland: de levering van 56500 Waalstraatklinkers, franco op den wal te Joure; monsters in te zenden ter secr.; inl. verstrekt de gem.-bouwkundige J. Lanting.

Vars eveld, ten 1 ure, door het gemeentebest.: 1. het bouwen van een schoolgebouw te Westendorp; 2. het maken van schoolmeubelen; 3. het bouwen van een onderwijzerswoning te Heelweg; aanw. gehouden; bestek en teekening verkrijgbaar op het gemeentehuis en ten kantore van den arch. H. J. L. Ovink en Zoon te Doetinchem.

Wommels, ten 11 ure, door den arch. H. T. Biesma: het bouwen van eene stelphuizinge etc.; bestek en teekening verkrijgbaar aan de coöp. handesdrukkerij te Leeuwarden en bij den besteder.

WOENSDAG 6 Juni.

Budel, ten 2 ure, door het R. K. kerkbestuur ten huize van den heer P. Schets: het bouwen eener Bijz. school met onderwijzerswoning etc. te School onder Budel; best. met teekening verkrijgbaar bij den heer P. Schets en bij den arch. Rammers te Roermond.

Enschede, ten 12 ure, door de Commissarissen der fabriksschool: het bouwen ijan eene verdieping op het voorgebouw van de fabriksschool aan den Noorderhagen; bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch. G. Beltman AGzn.; aanw. op den dag der best. ten 9 ure.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het lokaal van het hoofdbestuur der post- en tel.: de verbouwing van het post- en telegraafgebouw te Breskens en het onderhoud van dat gebouw van den dag der kennisgeving van de goedkeuring der aanbest. tot en met 31 December 1908. Zie adv.

Leiden, ten 3.30, door Commissarissen der stedelijke fabrieken van gas en electriciteit: het bouwen van een electriciteitsfabriek. Aanwijzing 30 Mei ten 10 uur. Bestek en teekeningen verkrijgbaar ten kantore der Stedelijke Gasfabriek.

Maastricht, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het maken van den betonijzeren bovenbouw eener overbrugging der Jeker; bestek en teekening verkrijgbaar ten raadhuize.

Schiermonnikoog, ten 3 ure, door de kerkeraad der Geref. kerk: het bouwen van een kerkgebouw met consistorie e.a.; bestek en teekening verkrijgbaar bij Ds. Huismans te Anjum; aanw. 6 Juni ten 11 ure.

Vroomshoop, ten 3 ure, door den bouwk. H. Schipper te Ambt-Almelo voor de geref. gem. in de consistoriekamer: 1. het bouwen van een kerkgebouw; 2. het meubleMent, benoodigd voor bovenstaande; bestekken en teekeningen verkrijgbaar bij den besteder en ter inzage bij de wed. Harwig ald.; aanw. gehouden.

DONDERDAG 7 Juni.

Brakel, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het uitbreiden der gemeenteschool te Brakel. Het bestek en voorwaarden ter inzage ter Gemeente-Secretarie, elken werkdag van 9 tot 3 uur, en zijn aldaar verkrijgbaar. Inlichtingen bij K. van Bijsterveld, bouwkundige te Brakel.

Schiedam, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het maken van 2 schoeiingen in de Noordvestgracht en het plaatsen van duc-dalven en beschoeiingspalen in de Voorhaven. Aanwijzing dagelijks tusschen 9-12 uur aan de Gemeentewerf. Bestek met teekening verkrijgbaar op de Gemeente-Secretarie (afdeeling A.)

Winsum, door de kerkeraad der geref. kerk: het verbouwen van het kerkgebouw met bijbouw van een consistorie aldaar; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij den boekh. J. C. Meker.

VRIJDAG 8 Juni.

Breukeleveen, ten 1 ure, door het bestuur van het waterschap Breukeleveen en Tienhoven in het polderhuis: het afbreken van een houten brug en ter zelfder plaatse maken van eene steenen brug met bijbehoorende werken. Aanwijzing 6 Juni, 11½ ure. Bestek en Teekening verkrijgbaar bij den bouwkundige A. Griffioen te Breukelen—Nijenrode.

ZATERDAG 9 Juni.

Bergen (L.), ten 5 ure, door het gemeentebest.: 1. het bijbouwen van twee lokalen, corridor aan de O. L. school te Siebengewald; 2. de levering der schoolmeubelen; aanw. op den dag der best. van 1—2 ure; bestek en teekening verkrijgbaar bij den bouwk. Arn. van Bommel te Aijen.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

41ste Jaargang. ZATERDAG 9 JUNI 1906. No. 23.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor. uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . 7.50 (Uitsluit. bij voor. uitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan: de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

DE EER DER KUNST.

In ons vorig nummer plaatsten wij een bericht, uit Zeist ontvangen, behelzende de samenstelling van de jury, ter beoordeeling van de ingekomen plannen voor een gemeentehuis daar ter plaatse.

Na het afdrukken van ons blad gewerd ons nog van de jury zelf uit Amsterdam een mededeeling van overeenkomstigen inhoud, tevens vermeldende, dat de beoordeeling 7 Juni een aanvang zou nemen.

Aan dit bericht was evenwel een zinsnede toegevoegd, die, op ons althans, een zeer pijnlijken indruk maakte. Wij lazen n.l.:

„Aangezien de Heer Salm zich heeft moeten verbinden de samenstelling der jury tot 1 Juni geheim te houden, was Z.E.d. niet eerder in de gelegenheid U van een en ander in kennis te stellen".

Wat ons pijnlijk trof was, dat de Heer S. zich dus heeft *moeten* verbinden tot iets, dat in strijd was met de beginselen, die niet alleen door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, waarvan Z.Ed. thans weder voorzitter is, ten aanzien van prijsvragen behooren te worden hoog gehouden, maar die ook door de buiten die Maatschappij staande bouwkundigen nagenoeg algemeen als de juiste worden gehuldigd.

Wij weten, dat de onzekerheid, in welke handen de beoordeeling der plannen terecht zou komen, velen van medewerking aan deze prijsvraag teruggehouden heeft. Omtrent het resultaat willen wij echter geen veronderstellingen wagen, zoomin als wij dit tot heden gedaan hebben in zake de Vredespaleis-prijsvraag, zoomin ook als wij dit deden in de penibele Amsterdamsche Beursgeschiedenis.

Maar er is in deze drie zaken iets, dat ons hindert, dat ons dwars zit, iets dat velen, die het wel meenen met de Nederlandsche Bouwkunst en gaarne de waardigheid harer beoefenaars hooggehouden zien in de publieke opinie, hindert en dwars zit en de vraag wettigt: is het in overeenstemming met het prestige, dat wij zoo gaarne aan het beroep van den bouwmeester zien toegekend, met de waardigheid van de kunst der kunsten, met de eer van den kunstenaar, dat de bouwmeester danst naar de pijpen van regenten en particulieren en dat daarvoor te vinden zijn mannen, die door begaafdheid, karakter en positie terecht aanspraak maken op de achting hunner collega's, mannen in wie de collega's hun aangewezen voormannen zien?

Wij denken er niet aan, die heeren een verwijt te maken van hun handelswijze, en hen ter verantwoording te roepen zou eenvoudig belachelijk zijn. Wij moeten wel aannemen, dat zij niet anders *konden* handelen.

Wij zoeken alleen een verklaring van het ver-

schijnsel, een verklaring, die ons eergevoel kan bevredigen.

Maar wij vinden die verklaring helaas niet en blijven vragen:

Waarom heeft de heer Salm zich *moeten* verbinden, om iets geheim te houden, dat behoorde openbaar gemaakt te worden?

Waarom heeft de Heer Ed. Cuypers de uitnoodiging tot medewerking aan de Vredespaleisprijsvraag *moeten* aannemen, niettegenstaande hij voorzitter was van een lichaam, in welks voornaamste afdeeling zulk een scherpe kritiek op de inrichting van die prijsvraag is uitgesproken?

Waarom heeft de leider van die kritiek, na het uitspreken daarvan, zijn mond *moeten* houden, zoodat zij hoegenaamd geen effect heeft gehad?

Waarom heeft de Heer Berlage *moeten* toelaten, dat zijn Beurs op een onvoldoende fundeering werd opgetrokken?

En dit alles schijnt toch zoo te hebben *moeten* zijn.

In geen van de aangehaalde gevallen schijnt de bouwmeester bij machte te zijn geweest te zeggen: „Mijne Heeren, ik gevoel mij zeer vereerd met de mij toegedachte uitnoodiging of opdracht, maar onder de voorwaarden, die gij mij gelieft te stellen, kan ik haar niet aanvaarden.

Misschien is een ander er voor te vinden ‚maar ... ik doe het niet".

Misschien is een ander er voor te vinden ..... Zou daarin, zou in de waarschijnlijkheid, of moeten wij zeggen in de zekerheid, dat er gemakkelijk een ander voor te vinden zal zijn, het antwoord op onze vragen liggen opgesloten?

Fi donc! dit mogen en kunnen wij toch niet veronderstellen van de eersten onzer bouwmeesters, verheven als zij zijn, boven kleinzielige jaloezie, onafhankelijk als zij kunnen zijn door hun hooge positie, waarin zij niemand naar de oogen behoeven te zien; zij die volgens den dichter behooren tot de gelukkigen, die vrij en vroed, neen durven zeggen, neen, dat bondig woord vol mannenmoed.

Tot iedereen.
Neen, voor den naam, den roem, de macht,
Den top der blinkende eer,
En waar Fortuin hem lokt en lacht:
Ik biede U meer!

„Gij neemt de dingen veel te hoog op!" hooren wij ons van verschillende zijden toevoegen, bovendien, die dichter schreef vijftig jaren geleden, zijn opvattingen zijn uit den tijd geraakt. Men moet wel een ezel zijn, om alleen uit zulke malle principes, zich de beste kluifjes te laten ontgaan, om een ander te zien gaan strijken met den naam, den roem, de macht, de eer en, last not least, de dubbeltjes.

„Zaken zijn zaken, en met de hoed in de hand komt men door 't gansche land, dat zijn beginselen, waar men beter mee opschiet."

Niet genoeg kunnen wij er den nadruk op leggen, dat het geen ironie is wat wij hier schrijven, niet genoeg kunnen wij er den nadruk op leggen dat wij niet bedoelen er iemand mede te kwetsen.

Er is hier niet anders te doen, dan te constateeren, dat het zoo is en niet anders, hoe gaarne wij zouden wenschen een andere conclusie te kunnen trekken. Er is hier dus geen plaats voor ironie en geen reden, voor wien ook, om zich boos te maken, geen reden om elkaar verwijten te doen: dat zou dan toch de geschiedenis van den pot en den ketel worden en wie is er volkomen smetteloos, zoodat hij zonder protest den eersten steen werpen mag?

Het eenige, wat wij kunnen doen, zonder dat iemand ons daartoe het recht ontzeggen kan, is vragen; *moeten* deze toestanden zoo zijn en blijven? Moeten wij daarin berusten als in iets absoluut noodzakelijks: kunnen wij, ook met vereende krachten, daarin geen verandering brengen?

Ook daaraan wordt door velen getwijfeld, men gelooft nog wel aan het oude „Eendracht maakt Macht" maar de eendracht is zoek en waar deze onmisbare factor ontbreekt gaat de stelling natuurlijk niet op.

Wat geeft het of men zich al vereenigt op vergaderingen en congressen en daar de dingen afspreekt, wanneer men zich toch niet zedelijk gebonden acht aan die afspraken, wanneer toch ieder individueel handelt naar eigen goedvinden en als het zoo uitkomt, in lijnrechten strijd met de aangenomen beginselen. Is dat eendracht?

Wat heeft men aan een mooie honorariumtabel en aan mooie prijsvraagartikelen, wanneer men er zich in de practijk toch niet aan houdt, niet aan houden kan.

Het kan wel, wanneer wij maar zedelijk solidair willen zijn.

Zijn contributie op tijd betalen en trouw vergaderingen bezoeken, het zijn twee deugden, die wij hoogelijk waardeeren in een vereenigingslid; levert hij daarbij nog af en toe een bijdrage, dan noemen wij hem gaarne een verdienstelijk lid, maar onze vereenigingen hebben toch een hooger doel dan gezellige en leerzame avondjes en prettige excursies te organiseeren en dat hoogere doel eischt toewijding, opoffering, vaak van eigen eer en voordeel, zelfverloochening, deugden van hooger orde, dan het nakomen van gewone alledaagsche verplichtingen, deugden die den man van karakter kenmerken.

Hoevelen redeneeren niet: „Wanneer ik mijn contributie maar op tijd betaal, zoo trouw mogelijk de vergaderingen bezoek en af en toe wat bijdraag, dan behoef ik mij verder toch ook niet gebonden te achten, dan is het aan mij om te beoordeelen in hoever ik mij houden wil aan in de vereeniging aangenomen beginselen, daarin ben ik volkomen vrij.

Vrijheid! Voor de burgerlijke wet, ja, waardoor men desnoods gedwongen kan worden tot betaling van contributie, maar die verder op een vereenigingslid, wanneer hij maar niet complotteert tegen den staat, of het voorzien heeft op de openbare orde en de veiligheid van personen en goederen, geen vat heeft.

Maar er bestaat toch ook een zedenwet, een adat, ongeschreven weliswaar, maar daardoor voor den man van karakter nog meer bindend, dan de geschrevene.

Die wet gedoogt geen ontduiking, op straffe van zedelijke achteruitgang, eerverlies, zedelijke verwording.

Vrijheid! Niemand huldigt in dit begrip toch de bevoegdheid van moreele zelfmoord; ieder erkent, dat absolute vrijheid in een samenleving van menschen niet mogelijk is, dat men voor de voordeelen, die samenleving boven kluizenaarschap aanbiedt, een zekere mate van inperking van de individueele vrijheid moet over hebben.

Wij bouwmeesters weten, dat toch even goed, wij weten het toch, dat de eer der kunst hare beoefenaars verplichtingen oplegt, die wij niet mogen ontgaan met spitsvondige uitvluchten.

Waarom doen wij dan alsof wij het niet weten?

Waarom maken wij onze vereenigingen, die nu aan bloedarmoede of tering lijden en in elk geval een krachteloos bestaan voortslepen, niet tot gezonde organisaties, waarvan een zedelijke kracht uitgaat, die den eerbeid afdwingt van vakgenoot en leek? Individueel zou het prestige van den bouwmeester hierdoor zeker bevorderd worden en de eer der kunst zou er door gered en blijvend hooggehouden worden, doch niet haar eer alleen, ook haar leven.

Wanneer terecht of ten onrechte beweerd wordt, dat de bouwkunst op sterven ligt, wat wij ook na pessimistische ontboezemingen van eigen medewerkers, nog niet willen aannemen, is de oorzaak hiervan dan niet voor een deel te vinden in de houding der bouwmeesters ten opzichte van wat wij noemden .... de eer der kunst?

Keramische producten met een dek- of blindeermassa.

Bij de vervaardiging van blindeersteen of andere keramische producten, is een hoofdmoeilijkheid steeds daarin gelegen, dat de deklaag uit een geheel andere grondstof gevormd zijnde als het kernlichaam, — zij beiden dus verschillende krimpmaten, verschillende uitzettingscoefficienten bezitten. Ook de cohesie tusschen de beide stoffen is, al naar den aard en de herkomst van het materiaal, zeer uiteenloopend.

Een voor den steenbakker moeilijk op te lossen is het dus, bij de vervaardiging van keramische producten met blindeer- of glazuurlagen, voor de grond- en de deklaag geschikte bijmengsels op te sporen en toe te voegen, om de genoemde verschillen zoodanig te vereffenen, dat het losbersten der deklaag van het grondlichaam verhinderd wordt. Het materiaal is echter zoo sterk uiteenloopend, dat men, zelfs na omvangrijke voorproeven, dikwijls vrij afwijkende en onvertrouwbare resultaten verkrijgt. Maar ook als de massa's onderling in een gunstige verhouding waren saamgesteld, dan kan nog een ongelijkmatige verhitting of een ongelijkmatige afkoeling der steenen het afbladeren en afspringen der deklaag veroorzaken.

Nu worden echter ook sommige steenen niet slechts uit een aesthetisch oogpunt, maar uit zuiver praktisch, constructieve gronden van dekmassa's voorzien. Als nu een dergelijk product ter bekleeding van metselwerk dient, dat aan hooge warmtegraden, dus ook aan sterke temperatuurswisselingen blootstaat, dan kunnen door het loslaten van de deklagen groote beschadigingen ontstaan, die een voortdurend hernieuwen van dezen metselsteen vorderen.

Indien daarentegen door de vervaardiging eener deklaag een bepaald kunsteffect, een kleur, structuur, of glans, enz. — verlangd wordt, dan moet voor alles gezorgd worden, dat de deklaag zich niet met de massa vermengt, omdat de veel zorgvuldiger bereide deklaag, een evenredig duurder product dan de grondmassa vertegenwoordigt. Een vermenging der beide massa's brengt dus een aanzienlijk financiëel verlies van dit kostbaarder materiaal te weeg.

Daarenboven is nog een andere moeilijkheid te overwinnen. Dikwijls worden steentjes, tegels, platen enz., voornamenlijk als men producten van groote accuratesse wil voortbrengen, uit poedervormige massa's geperst. Als men nu echter het lichaam en ook de deklaag uit poeder wilde vervaardigen, dan zou het doelmatig inbrengen dezer poederstoffen in den vorm, met inachtneming van de scheiding in deklaag en grondlichaam, met groote moeilijkheden, in elk geval slechts met de uiterste voorzorgsmaatregelen uitvoerbaar zijn.

Deze bezwaren tracht *L. E. Muller* te Parijs, door een door hem in Frankrijk en Duitschland geoctrooieerde werkwijze op te heffen; voorts zou zij de vervaardigingskosten van blindeersteen, vooral ook zulke uit carborund of silicium-koolstof-verbindingen veel doen dalen.

Zijne methode bestaat in hoofdzaak daarin, de deklaag als tegel vooraf te vervaardigen, haar aan de achterzijde van ribben te voorzien, die in de poedervormige massa van het hoofdlichaam grijpen en voorts door een stempelpers de dektegel en de grondmassa tot één vast lichaam te verbinden.

Indien nu bv. bovengenoemde vuurvaste steenen te vervaardigen zijn, dan wordt vooraf een carborundplaat of tegel met behulp van een of andere pers uit poedervormig materiaal gemaakt, waarbij het poeder slechts aan een geringen druk wordt blootgesteld, want allereerst wordt alleen verlangd den tegel zooveel vorm en vastheid te geven, dat hij te hanteeren is. De verdere persing heeft dan in vereeniging met het grondlichaam in den persvorm plaats. Het materiaal van de dekplaat moet natuurlijk zoodanig worden samengesteld, dat het ten opzichte van de uitzetting en samentrekking ongeveer met die van het kernlichaam overeenkomt.

De uitvinder geeft voor de vervaardiging van een vuurvasten steen aan, dat het poeder van de dekplaat uit 92 gewichtsdeelen carborund op 8 deelen gewone vuurvaste klei kan bestaan. De vorm, die dus bij een metsel- of anders gezegd een baksteen, een kastvormige gedaante heeft, zit in het blad eener tafel. De bodem van den vorm is beweegbaar en wordt door een stempel, als hefboom op- of neergelaten. Door draaien of verschuiven van de tafel kan de vorm onder haar bovenblad geplaatst worden, dat hier uit een eenvoudige, vaste plaat bestaat. De als deklaag voor den steen dienende carborundplaat wordt nu tegen een zijwand van den vorm gelegd en dan het poeder voor het grondlichaam — het achterdeel uitmakende — ingestort. Al het materiaal rust dus op den bewegelijken stempel, die de bodem van den vorm draagt. Dan wordt de stempel of de persstang in de hoogte gedrukt, zoodat het materiaal tegen de dekplank geperst wordt. Meestal wordt de drukking door een hydraulische pers voortgebracht.

Bij deze beweging heeft de carborundplaat, die overeind tegen een wand van den vorm stond, een samenpersing in verticale richting te weerstaan, terwijl het poeder, dat aan geen enkele zijde kan uitwijken, met groote kracht tusschen de ribben van de blindeerplaat dringt. Deze ribben worden echter bij de samenpersing van de dekplaat ook dichter naar elkander gedrongen en omvatten nu, als gesloten tangen, het daartegen geperste materiaal, waardoor dus eene hechte mechanische verbinding wordt verkregen. Ten slotte wordt de vorm onder de tafel weggetrokken, waardoor de stempel het product uitwerpt. De omstandigheid, dat de verschuiving van het materiaal en daarmede ook de vormverandering van de carborundplaat het

grootste boven den stempel, het zwakste onder de tafelplaat is, kan daardoor vereffend worden, dat men de ribben van de ruwplaat van onderen op iets grootere afstanden van elkander plaatst dan boven onder het dek van den vorm.

Duidelijk is het dus, dat men op die wijze niet slechts deze enkele steen, maar zeer uiteenloopende producten vervaardigen kan, zoo b.v. ook voorwerpen die ter weerszijden met een deklaag worden bekleed, enz.

De voordeelen dezer methode zijn, in 't kort saamgevat de volgende: Verlies aan blindeermassa kan worden vermeden, omdat de blindeerlaag onafhankelijk van de overige grondmassa, van de kern is. Daar een vermenging der blindeermassa met de kern verhinderd en zij zelfstandig gevormd wordt, zoo wordt ook een volkomen gelijkmatigheid zoowel in de massa, als in de sterkte van de deklaag verkregen. Eindelijk wordt een soliede verbinding van de deklaag en het kernlichaam teweeggebracht en bij het voortbrengen van een gelijkslachtig product, de duur der vervaardiging aanzienlijk bekort.

Düsseldorf, Juni 1906.

J. L. TERNEDEN.

Prijsvragen.

VEREENIGING „BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

1e Prijsvraag:

EEN SPOORWEGSTATION VOOR EENE KLEINE GEMEENTE.

Voor een Gemeente van 15000 inwoners wordt een spoorwegstation gevraagd, dat verondersteld wordt vrij te liggen aan een plein.

Het moet bevatten:

Een vestibule met tochtafsluiting ter grootte ± 60 M².

Een kantoor met ruimte voor afgifte van plaatskaarten ± 40 M². en

Een telegraafkantoor, beiden ook op het perron uitkomende, ± 20 M².

Een kantoor voor den chef ± 20 M².

Een wachtkamer 1ste en 2de klasse met buffet zonder restaurant ± 60 M².

Een damessalon met toilette en w. c. ± 20 M².

Een wachtkamer 3de klasse met buffet ± 70 M².

Een buffetkamer ± 20 M².

Een goederenlokaal ± 60 M².

Een daaraangrenzende ruimte voor ontvangst en afgifte van bagage ± 20 M².

Een ruimte voor depótbagage ± 15 M².

Een bergplaats ± 20 M².

Een reservekantoor ± 25 M².

Een kelder voor de centrale-verwarming met kolenbergplaats.

De vereischte gangen en portalen, retiraden voor mannen en vrouwen enz.

Een woning voor den station-chef met afzonderlijken toegang, bestaande uit minstens 4 kamers, keuken, kelder en zolder en de noodige accessoires, welke geheel of gedeeltelijk op de verdieping kan gelegen zijn.

Aan de spoorzijde moet over de geheele lengte van het station een overdekt perron breed 6 M. worden geprojecteerd en zoodanig ingericht, dat reizigers bij 't in- en uitstappen geen hinder van eventueelen regen hebben.

De begane grondsvloer en het perron liggen ± 1 M. boven de straat en 0.75 M. boven de spoorstaven.

Verlangd worden:

1e. de plattegronden gevorderd voor een duidelijk overzicht der indeeling;

2e. de 3 voornaamste gevels;

3e. minstens twee doorsneden, allen op de schaal van 1 à 100;

4e. een geveldétail op de schaal van 1 à 20.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: *Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 70.—*

Een tweede prijs: *Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 30.—*

Een derde prijs: *Het Getuigschrift der Vereeniging.*

2de Prijsvraag:

EEN GRAFMONUMENT.

Er wordt verlangd een grafmonument op een grondvlak van 2.5 × 3 M., dat geacht wordt te zijn opgericht ter nagedachtenis van een beroemd man.

De opgegeven maat mag niet door het aanbrengen van afsluitende balustraden of hekken overschreden worden. De materialenkeus is geheel vrij. In de vormenspraak moet op eenvoudige wijze symbolisch het gebied, waarop zich de gestorvene verdienstelijk maakte, weergegeven worden.

Verlangd worden: plattegrond, opstanden en doorsnede op een schaal van 1 à 10.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: *Zilveren Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 35.—.*

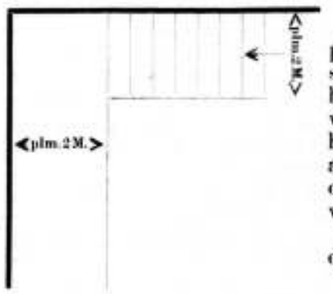
Een tweede prijs: *Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 15.—.*

Een derde prijs: *Het Getuigschrift der Vereeniging.*

3de Prijsvraag.

EEN STEENEN TRAP MET HOOFDBALUSTERS EN LEUNING.

Er wordt verlangd een steenen trap van 8 treden, voerende naar een verhoogd gedeelte in een vestibule van een openbaar gebouw, met steenen hoofdbalusters en ijzeren leuning langs eene galerij doorloopend volgens bijgevoegde schets plattegrond. De optrede is 0.17 M., de aantrede is 0.25 M.

Verlangd worden: plattegrond en opstanden van het geheel op eene schaal van 1 à 10, en den hoofdbaluster met aansluitend vak van de leuning op schaal van 25 cM. per M.

Uitgeloofd worden:

Een eerste prijs: *Bronzen Medalje met Getuigschrift der Vereeniging benevens f 20.—.*

Een tweede prijs: *het Getuigschrift der Vereeniging.*

ALGEMEENE BEPALINGEN.

De behandeling der teekeningen is vrij, doch moet duidelijk en nauwkeurig zijn. Zij mogen op carton opgezet, doch bij voorkeur niet in houten lijsten gespannen zijn en liefst geen grootere afmetingen hebben dan 75 × 110 cM.

Alle stukken ter beantwoording dezer prijsvragen worden vóór of op 15 November 1906 vrachtvrij ingewacht aan het adres van den 1sten Secretaris, Jonkerfransstraat 126.

Ontwerpen na dien datum ingezonden, tenzij dat aan het Bestuur afdoend kan aangetoond worden, dat dit buiten de schuld van den inzender mocht zijn geschied, blijven buiten beoordeeling.

De teekeningen moeten met een motto gemerkt zijn en vergezeld gaan van een gesloten brief waarin naam, kwaliteit en woonplaats van den Ontwerper, en van een tweeden dito, waarin een correspondentieadres vermeld is. Op beide brieven en couverts moet het motto der teekening voorkomen.

De ontwerper van eenig antwoord mag zich als zoodanig niet bekend maken vóór de uitspraak der Jury.

De Jury voor deze prijsvragen bestaat uit de Heeren: H. P. Berlage Nz., Architect te Amsterdam. J. H. W. Leliman, Architect te Amsterdam. J. Verheul Dz., Architect te Rotterdam, Jac. van Gils, Architect te Rotterdam. W. F. Overeijnder, Architect te Rotterdam.

Wanneer geen antwoord ter volle bekroning kan worden voorgedragen, heeft de Jury het recht om het Bestuur van „Bouwkunst en Vriendschap" voor te stellen de uitgeloofde prijzen op andere dan de bovenstaande wijze te verdeelen.

De Vereeniging behoudt zich het recht voor, gedurende 3 maanden na de publicatie van het Juryrapport, alle of een gedeelte der antwoorden tot expositie af te staan aan andere Vereenigingen in ons land; gedurende dien tijd kan geen der ontwerpen gereproduceerd worden zonder toestemming van „Bouwkunst en Vriendschap".

De Vereeniging heeft echter het recht de bekroonde antwoorden ter reproductie aan te bieden aan de redactie van eenig plaatwerk, zonder dat zij gehouden zal zijn den bekroonde eenig honorarium daarvoor te betalen.

De ontwerpen zullen na dien tijd aan de correspondentieadressen worden teruggezonden.

De uitspraak der Jury zal door het Bestuur door middel van de N. R. C. en de bouwkundige bladen bekend gemaakt en de antwoorden publiek tentoongesteld worden, nadat het Juryrapport zal zijn gepubliceerd in de bouwkundige bladen.

De uitreiking der bekroningen zal geschieden in de Algemeene Vergadering der Vereeniging, die in Januari 1907 zal worden gehouden.

De deelname aan de beantwoording der prijsvragen is voor ieder opengesteld.

ROTTERDAM, 26 Mei 1906.

Namens het Bestuur,
P. A. WEELDENBURG, Voorzitter.
C. N. VAN GOOR, 1ste Secretaris.

VREDESPALEIS.

Woensdag 6 dezer was ten paleize op den Kneuterdijk te 's-Gravenhage en aangrenzende lokalen de bezichtiging van de ontwerpen van het Vredespaleis opengesteld voor de tegenwoordige ministers en de oud-ministers van het vorige Kabinet, dat het desbetreffende wetsvoorstel indiende, benevens voor de leden van den raad van toezicht op de Carnegie-stichting.

Donderdag werd aan de Kamerleden en de leden van den Gemeenteraad van 's-Gravenhage die gelegenheid gegeven.

Alle lokalen van de Gothische zaal zijn ingenomen door de ontwerpen en plannen. Het rotondevertrek tusschen het Gothische gebouw en het Paleis is gebezigd voor de tentoonstelling der ontwerpen van den heer Cordonnier.

In het vertrek, dat de verbinding met de Gothische zaal vormt, zijn de met de overige prijzen bekroonde ontwerpen gegroepeerd.

Behalve de ontwerpen in teekening behooren ook de ingezonden fragmenten in pleisterwerk en de houten modellen in miniatuur tot de ter bezichtiging gestelde verzameling.

Varia.

LIJKVERBRANDING.

De N. Rott. Courant bevatte onlangs de volgende correspondentie uit Londen over dit ook voor den architect belangrijk onderwerp.

Een der allerlaatste vennootschappen om over mededinging in haar bedrijf te klagen, zou, dunkt me, de London Cremation Company, Limited, moeten zijn, eigenares, zoowel van het crematorium te Woking — het oudste hier te lande — als van dat te Golder's Green, een onzer nieuwste crematoria.

Toch vind ik die klacht in het jongste jaarverslag der Cremation Society of England, door wijlen Sir Henry Thompson, den pionier der lijkverbranding alhier, opgericht. [1]) Uit de Society is indertijd de London Cremation Company voortgekomen.

Het bestuur der Society toch klaagt dat, als een gevolg der sterk toegenomen mededinging, het aantal verbrandingen te Woking in 1905 met niet minder dan 43 is afgenomen. In 1904 werden daar 138 lijken verbrand, in 1905 slechts 95. „Wij hebben plan", gaan de bestuurders voort, „om de voordeelen der lijkverbranding door krachtiger adverteeren wat meer bekend te maken."

Heel veel harder konden die bestuurders al niet klagen, want eigenlijk is hun grief een streelend kompliment aan zich zelf, aan de zaak, welke zij voorstaan. Sedert het Parlement in 1902 de lijkverbranding hier te lande wettigde, welke wet een jaar later verorderd en uitgevaardigd werd, is het getal crematoria van jaar tot jaar toegenomen. Manchester, Glasgow en Liverpool hebben het eerst, vóór 1900, gemeentelijk crematoria ingericht, nog voor de Cremation Act van 1902 hun daartoe de wettelijke bevoegdheid gegeven had. Op die drie groote steden zijn in 1901 Hull en Darlington gevolgd, een jaar daarnaar Leicester en Bradford. Golder's Green dagteekent uit hetzelfde jaar, Birmingham uit 1903. Toen kwam er in 1904 een kleine rust, maar verleden jaar werden er niet minder dan

[1]) In het kerkje van het Crematorium te Golder's Green staat nu een treffend gelijkend borstbeeld van Thompson, vervaardigd door den beeldhouwer Frith.

drie nieuwe gemeentelijke lijkovens ingewijd: te Leeds, Sheffield en te Ilford, benoorden Londen, een crematorium, dat aan de Poorterij der City toebehoort en, volgens de nieuwste vereischten der wetenschap, prachtig ingericht is.

Geen voorstander van lijkverbranding hier te lande, tenzij hij een Ier ware — op het Groene Eiland bestaat er nog geen crematorium, wel een vertakking der Cremation Society, welke nochtans niets te doen heeft — zou er dus over kunnen klagen tegenwoordig, dat hij geen gelegenheid heeft, om zich te laten verbranden.

Doch Golder's Green blijft, ondanks alle gemeentelijke mededinging, nog bovenaan staan, wat het aantal verbrandingen betreft. In 1905 bedroeg het 252, tegen 97 te Manchester en 95 te Woking. Te Liverpool werden er verleden jaar 35 lijken in de asch gelegd, te Glasgow evenvele, te Birmingham, 22, te Leicester en te Leeds elk 16, te Hull 15, te Ilford 9, te Sheffield 7, te Darlington 4, te Bradford slechts 1.

In het geheel werden er te Woking tot 31 December jl. 2748 lijken verbrand; te Manchester 938, te Golder's Green 635, te Liverpool 306, te Glasgow 191, te Hull 83, te Birmingham 41, te Leicester 30, te Leeds 16, te Darlington 15.

De kosten hebben natuurlijk veel te maken met de mindere of meerdere populariteit van lijkverbranding. Te Woking is de prijs £ 5, Golder's Green kost meer dan Woking, doch onder de gemeentelijke crematoria is Hull, geloof ik, het goedkoopste.

Interessant is het te vernemen, dat Calcutta, hoofdplaats van een land, waar lijkverbranding mischien de oorspronkelijkste en algemeen was onder alle volksklassen, eerlang een gemeentelijk crematorium hebben zal. Het werd er opgericht onder de auspiciën van de Cremation Society of England.

Sir Henry Thompson vertelde mij, kort vóór zijn dood, bij de verbranding van Herbert Spencer, dat er haast geen crematorium in Engeland bestond, of de oprichters hadden hem eerst over den bouw en de inrichting geraadpleegd. Sir Henry was dan ook een der grootste deskundigen op dit gebied, gelijk hij ook onbetwistbaar mocht heeten de krachtigste hefboom tot de weder-invoering der aloude lijkverbranding hier te lande. Zonder zijn talentvolle en taaie bepleiting, zonder zijn invloed, zouden de geduchte hinderpalen moeilijk te overwinnen zijn geweest.

Uit Duitschland meldden de bladen dezer dagen nog:

De vraag of in Pruisen lijkverbranding geoorloofd is, zal vermoedelijk binnenkort beslist worden. De vereeniging voor lijkverbranding te Hagen, Westfalen, heeft daartoe stappen gedaan. Drie jaren geleden heeft de voorzitter zich tot de politie gewend met de vraag, of deze bezwaar had tegen het bouwen van een crematorium en het in gebruik nemen daarvan voor het verbranden van de lijken van personen die een natuurlijken dood gestorven waren. Het antwoord luidde, dat de politie voor het bouwen vergunning kon geven, maar het in gebruik nemen voor lijkverbranding zou worden verboden. Men kwam hiertegen in beroep, maar het hoogste gerechtshof heeft nu den eischer afgewezen, om deze reden, dat het antwoord van de politie geen verbod bevatte, waartegen in beroep kon worden gekomen, maar enkel een wenk. Bovendien echter besliste het gerechtshof, dat de aanvraag om vergunning aan de politie niet noodig was geweest, omdat zulk een vergunning niet vereischt wordt.

De vereeniging heeft nu besloten, met den bouw voort te gaan, zoodat over eenige maanden met de verbranding een begin kan worden gemaakt. Men zal dan afwachten wat de politie doet.

Zuivering van Drinkwater.

Reeds sinds jaren zoekt men, zoo hier te lande als elders naar min kostbare en snelwerkende inrichtingen tot zuivering van drinkwater. Autoriteiten op waterleidingsgebied geven, o. i. terecht, nog steeds de voorkeur aan zandfilters van groote oppervlakte. Deze zijn evenwel, wanneer zij gemaakt worden zooals het behoort, zoo kostbaar in aanleg, dat kleine gemeenten er in den regel niet toe kunnen overgaan ze toe te passen, zoodat vele plaatsen dientengevolge van voldoend drinkwater verstoken moesten blijven.

Onder de snelfilters schijnen thans die van de Jewell Export Filter Co. te New-York betere resultaten te hebben opgeleverd dan andere systemen.

Omtrent eenige toepassingen daarvan deelt men ons het volgende mede.

Sedert dat in Januari 1903 de eerste Snelfilter hier te lande voor de gemeentelijke Drinkwaterleiding te IJselmonde onder leiding van den Architekt J. P. Hazeu te Arnhem in werking kwam en daarmede zeer goede resultaten bereikt worden om het Maaswater tot uitstekend drinkwater om te zetten, zijn ook op andere plaatsen n. m. te Alblasserdam, Oldenzaal en Ridderkerk dergelijke inrichtingen door genoemden Architect geplaatst. Vooral de laatste inrichting in het Pompstation te Slikkerveer trekt, alhoewel nog slechts een 3-tal maanden in geregelde werking, zeer de aandacht onder deskundigen op het gebied van waterzuivering.

Vandaar dat deze inrichting, hoewel slechts zoo kort in werking zijnde, reeds tal van belangstellende bezoekers mocht trekken, niet alleen autoriteiten op het gebied van drinkwatervoorziening hier te lande, doch zelfs uit Amerika, Engeland, Duitschland en België, en met recht; want waar ons land immer den naam heeft van achteraan te komen, is dit hier niet het geval, daar deze inrichting niet alleen eenig is hier te lande, doch men kan ook zeggen eenig in de oude wereld.

Naast de Jewell Snelfilter aldaar geplaatst met een vermogen van 60 M³ per uur, zooals er thans hier te lande een viertal zijn gesteld, bevindt zich een voorfilter volgens het systeem „van Wijngaarden" die in hooge mate de aandacht trekt.

Het doel van dezen voorfilter is om het water eerst daar door heen te voeren, alvorens het op het eigenlijke Jewell-Snelfilter komt, teneinde de meer grove onreinheden, alsmede kleine visschen, insecten en allerlei door de laagdrukpompen medegevoerde zaken, die schadelijk op het eigenlijke filterbed zouden kunnen inwerken is, tegen te houden, terwijl de fijnere zuivering door den eigenlijken Jewell-Snelfilter geschiedt.

Het eigenaardige van dezen voorfilter is dat ze, terwijl de filter in werking, kan gereinigd worden, dus zonder dat de werking der installatie wordt gestoord.

Daarvoor is deze voorfilter in 4 secties of afdeelingen verdeeld, die elk beurtelings buiten werking gesteld kunnen worden, terwijl de overige 3 afdeelingen in werking blijven, dusdoende kan, terwijl de geheele inrichting in werking is, toch de voorfilter door opspuiting van het filterbed gereinigd worden, zooals dit bij den „Jewell Snelfilter" geschiedt en hoewel het een schijnbaar ingewikkeld geheel vormt, is toch de behandeling uiterst eenvoudig en de constructie zeer soliede, zoodat de onderhoudskosten al zeer gering zullen zijn, terwijl de werking uitstekend voldoet.

Nadat het water dezen voorfilter is gepasseerd komt het vervolgens in het meng-bassin waar het eene toevoeging van aluin ontvangt, niet meer dan 12 gram per M³ water. Dit bassin heeft zoodanige afmeting, dat het water er niet langer dan 25 minuten in vertoeft, opdat de door toevoeging van aluin in het water gevormde aluinhydraten zoo weinig mogelijk in dit bassin zouden bezinken, doch medegevoerd zullen worden op het filterbed waar zij zoo werkdadig hun dienst bewijzen.

Deze aluinhydraten vormen toch op het filterbed een schuimachtige, kunstmatige sliblaag, waardoor het water genoodzaakt wordt ten allen tijde een laag van groote dichtheid te passeeren en waarbij de zich in het water bevindende bacteriën worden tegengehouden.

De bij deze filtermethode in het oog vallende voordeelen zijn:

a. Dat, vooral ook in den winter, een ongestoorde werking verzekerd is, doordien het geheel onder dak staat en geen ijsvorming kan plaats hebben.

b. Dat men een zeer beperkt terrein noodig heeft, daar deze filters ongeveer 50 maal vlugger werken dan de gewone zandfilters, dus ook 50 maal minder oppervlak beslaan.

c. Daardoor zijn ze veel voordeeliger in aanleg en onderhoud dan de gewone zandfilters en uiterst gemakkelijk in exploitatie.

d. Hebben ze immer schoon zand, terwijl geen vernieuwing daarvan noodig is. De reiniging dezer filters is ook zeer interessant. Wanneer het filterbed is vervuild, wordt een terugdringende stroom gefiltreerd water gedurende ongeveer 10 minuten door het filterbed gevoerd; hierdoor wordt het zandbed opgespoten en de zich op of in het oppervlak bevindende onreinheden weggespoeld. Door dit opspuiten van het filtreerbed wordt tevens een zeer nuttige scheiding der zandkorrels in het filterbed tot stand gebracht, zoodat de meer grove onder blijven en de fijnere korrels naar de bovenste lagen van het filterbed worden gedreven, waardoor een zeer regelmatige filterlaag ontstaat, die niet weinig medewerkt om de groote filtersnelheid mogelijk te maken, iets wat bij de gewone zandfilters niet is te bereiken.

Om het filterbed van de Jewell-Filters tijdens de bewassching nog meer te beroeren, wordt een harkinrichting gebruikt, die met bepaalde snelheid door het filterbed wordt gevoerd.

Zonder twijfel is door den heer Hazeu eene zeer doeltreffende inrichting te Slikkerveer tot stand gebracht.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Opgravingen in Thessalië.

De poging der Hollandsche geleerden dr. Volgraff en E. Leopold om, onder toezicht van de Grieksche regeering, met gelden van de Fransche Archaeologische School te Athene, aan den ringmuur van den akropolis te Thebai Phthiotides (bij Aketsi) opgravingen te doen, zijn afgestuit op den onwil van den eigenaar van het terrein, den Roemeen Topalis. Evenwel hebben onze landgenooten op den heuvel Terellion, tusschen Aketsi en Halmyros, een belangrijke ontdekking gedaan: twee lagen met overblijfselen en vaatwerk boven elkaar, uit voorhistorische tijden. Het gevondene gelijkt op hetgeen Tsuntas in 1905 bij Magula Tsanglin (bij Halmyros) heeft gevonden, op de plaats waar Jannopoeles overblijfselen van den tempel van Zeus Laphystios meende te moeten zoeken. *H. Cl.*

Een aantal oude kerkelijke sieraden van groote kunstwaarde is in de Sancta Sanctorum-kapel van de St. Pieterskerk ontdekt. Naar de *Civiltà Cattolica* meedeelt bevindt zich daaronder een kostbaar emaillekruis uit den tijd van paus Sergius I, een reliquiarium in kruisvorm van Karolingische herkomst, een cassette uit de elfde eeuw van binnen zoowel als van buiten door Bijzantijnsch schilderwerk (Kruisiging en apostelen) versierd, verder eenige ivoren sieraden uit de vierde eeuw, een beschilderd kastje van Arabisch—Siciliaansche herkomst. Bijzantijnsche gewaden, ornamenten, enz.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. De minister van waterstaat a. i. brengt ter kennis, dat op Maandag 2 Juli a.s. en volgende dagen te Delft het voorgeschreven vergelijkend examen zal worden afgenomen aan hen, die voor de betrekking van adjunct-ijker der maten en gewichten in aanmerking wenschen te komen.

Zij die aan het examen wenschen deel te nemen, zullen zich daartoe vóór 25 Juni a.s. bij gezegeld verzoekschrift tot den min. van waterstaat hebben te wenden.

Om tot adjunct-ijker te worden benoemd, wordt de leeftijd van 18 jaar vereischt.

Nadere bijzonderheden bevat de *„St.-Cl."* no. 126.

Haarlem. De textielafdeeling van het Museum van Kunstnijverheid werd door de laatste aanwinsten aanzienlijk uitgebreid. De verzameling werd aangevuld met kostbare Chineesche en Perzische weefsels, mooie borduurwerken en batiks.

Ook de afdeeling metaalwerken werd aangevuld met verschillende voorwerpen van zorgvuldige bewerking o.a. onderdeelen van Empire-beslagen, sleutelplaten enz.

Het Museum werd gedurende de maand Mei door 650 belangstellenden bezocht; uit de boekerij werden naar in en buiten de stad 202 boek- en plaatwerken uitgeleend.

— De bouw van het nieuwe station vordert zóó dat men het oude met November denkt te kunnen verlaten en het dan afgewerkte deel van het nieuwe in gebruik te nemen. O.a. zijn de twee breede tunnels gereed, die later bij den bouw van het hoofdgebouw aan het Stationsplein zullen worden doorgetrokken. Op het hooge perron staan al, naast en boven de oude stationskap, de gebouwen voor den perrondienst. Met de overkapping is een begin gemaakt.

Groningen. Naar wij vernemen, mag binnen niet al te langen tijd worden tegemoet gezien het rapport van de indertijd door de Gedep. Staten der provinciën Frie-land en Groningen, met medewerking van den Minister van Waterstaat benoemde commissie van deskundigen, over het nadere plan tot droogmaking van de Lauwerzee. Zijn wij wel onderricht, dan zal het advies der commissie strekken, om bij droogmaking niet voor ieder provincie een afzonderlijken waterboezem, maar voor beide provincies een waterboezem te doen maken.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Teekenaar te Nijmegen. Zie Adv. in dit no. (1)

— Bouwkundig teekenaar. Brieven onder lett. J, 850, Nederl. Kiosken-Mij., Rotterdam. (1)

— Reiziger-Ingenieur aan Technisch Fabrieks-Bureau te Amsterdam Werktuigkundig Ingenieur of goed Technisch ontwikkeld Persoon, niet ouder dan 30 jaar. Brieven onder No. 1355, aan Scheltema & Holkema's Advertentie-Bureau, Rokin 74—76, Amsterdam. (1)

— Assistent-Werkmeester Wagenbouw en Assistent-Werkmeester IJzerbewerking aan de Koninklijke Fabriek van Rijtuigen en Spoorwagens der Firma J. J. Beijnes, te Haarlem. Schriftelijke sollicitatiën in te zenden aan het Bureau der Firma. (1)

— Scheepsteekenaar in een scheepswerf op een dorp nabij Rotterdam. Brieven onder letters H. O. B. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Leeraar in het Hand- en Lijnteekenen tegen 1 Sept. a.s. aan de Hoogere Burgerschool te Tiel. jaarwedde f 1600. Stukken aan den Burgemeester voor 15 Juni. (2)

— Reiziger, liefst jongmensch, in een houthandel. Salaris enz. nader overeen te komen. Br. onder lett. H 32 aan het Adv.-Bur. van Rouma & Zn. te Amsterdam. (2)

— Uitvoerder voor Fabriekshouw in Twenthe. Brieven onder letter R, Bureau Enschede's Advertentieblad J. ten Cate Bzn. (2)

Twee Teekenaars van Constructiewerken, zooals bruggen e. d., aan de Pletterij voorheen L. J. Enthoven & Cie., te Delft. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

21	Bouwk. Opz.-teek.,	20—44 j.,	f 50—	f 100 's maands.
5	Bouwk. Opz.-Uitv.,	24—45 j.,	f 70—	f 90 's maands.
3	Waterb. Opzr.,	24—44 j.,	f 70—	f 125 's maands.
5	Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 40—	f 80 's maands.
1	Machinist	39 j.,		f 100 s' maands.
4	Electrotechniker	26—44 j.,	f 60—	f 100 's maands.

1 aankomend Scheepsteekenaar
1 Volontair bij een architect te Amsterdam.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 11 Juni.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de H. IJ. S. M. in het centraal personenstation, bestek no. 1066-9: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het maken van onderdoorgangen en bruggen met tijdelijke bijkomende werken, ten dienste van de uitbreiding van het stationsemplacement Haarlem (Oostzijde), begr. f 274800.

Oldemarkt, ten 2.30 ure, namens den heer J. Tromp-Meesters bij A. Groen: het bouwen van een nieuwe stelphuizinge voor 63 st. hoornvee. Aanwijzing 5 Juni 2½ uur aan den Lageweg, gemeente Blankenham. Bestek en teekening vanaf 5 Juni zoolang de voorraad strekt, verkrijgbaar bij den architect W. Jonkers.

Rotterdam, door de directie van het Timmerhuis: de levering van 500 gegoten ijzeren straatsyphons. De voorwaarden ter lezing op het Bureau in het Timmerhuis en verkrijgbaar bij de Wed. P. van Waesberge en Zoon, Boekdrukkers aan den Houttuin No. 73.

DINSDAG 12 Juni.

Groningen, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het gedeeltelijk opruimen van de bestaande en het bouwen van eene nieuwe schutsluis te Kiel bij Hoogezand. Bestek met 2 teekeningen te verkrijgen bij den Ingenieur der Stadsbezittingen te Stadskanaal en bij den opzichter J. Pentinga te Westerbroek. Aanwijzing 11 Juni 2 uur. De biljetten toe te zenden franco per post aan de Secretarie Groningen of in de bus ten raadhuize te doen tot het oogenblik der besteding.

Haarlem, ten 1.15 ure, door het gemeentebest.: het afbreken van het bestaande schoolgebouw met woning voor het hoofd enz. aan de Spaarnwouderstraat en het daar ter plaatse bouwen van een school voor lager onderwijs; zie adv. in dit no.

Oosterbeek, ten 1.30 ure, door het gemeentebest. van Renkum: 1. het verbouwen van de openbare school; 2. het verven van schoolmeubelen en leveren van gordijnen; 3. het maken van een ijzeren brandtrap aan de school te Oosterbeek; bestek en teek. ter inzage op het gem.-huis; inl. bij den gem.-opz. A. M. van Steenis te Oosterbeek; aanw. gehouden.

Oosterhesselen, ten 2 ure, door den heer C. M. Hammes: het bouwen van een villa, begr. f 9400; bestek en teekening verkrijgbaar bij den bouwk. Joh. D. Meppelink te Coevorden.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1093: het maken van eene loods voor het koninklijk materieel op het station Utrecht, begr. f 35000. (Zie adv. in no. 21).

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van Staatsspoorwegen bestek no. 1061: het maken van 5 dienstwoningen met bijbehoorende werken op het emplacement Vlodrop, begrooting f 22.200. (Zie adv. in no. 21).

Vlieren, ten 2 ure, door het R.K. kerk. best. in het koffiehuis van Heugten: het bouwen van een liefdegest. met school, gasthuis, enz.; bestek verkrijgbaar bij den arch. J. Heijkants te Erp: aanw. op den dag der besteding ten 11 ure.

Woensdag 13 Juni.

Den Helder, ten 2 ure, door het gemeentebest.: 1. het verbouwen en uitbreiden van de gemeenteschool no. 6 aan de Vischmart; 2. de levering en plaatsing van nieuwe en het herstellen en schilderen van bestaande schoolmeubelen; bestekken enz. verkrijgbaar ter secretarie. Aanwijzing gehouden.

Haarlem, ten 11 ure, door de genie in het gebouw van de Mij. tot Nut van 't Algemeen, bestek no. 174: het maken van nevenbatterijen benoorden het fort bij Penningsveer en op den wal Liebrug-Liede, begr. f 18160; bestek en procesverbaal van inl. ter lezing in het café Brinkmann te Haarlem en verkrijgbaar op het bureel.

Middelburg, ten 11 ure, door het Min. v. W., H. en N. aan het gebouw van het Prov. best.: het bouwen van een basaltmuur langs de westzijde van den Westelijken kanaalarm te Ter Neuzen, begr. f 5400; best. na 30 Mei ter lezing aan gen. Dep., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding. Bekaar te Middelburg, den arrond.-ing. van Loon en den opz. de Masier te Ter-Neuzen; de nota van inl. ter inzage bij gen. arrond.-ing.

Vries, door het gemeentebest.: de levering van 40000 eerste kwaliteit Waalstraatklinkers. Vriesenbrug, op de plank. Aanbiedingen franco aan den Burgemeester onder toezending van monsters van 4 stuks.

DONDERDAG 14 Juni.

Doesberg, ten 6.30 ure, door den arch. H. C. Bloemendaal in het hotel Schuijtemaker: het bouwen van vijf woningen te Doesburg; bestek en teekening ter inzage in gen. hotel; aanw. 12 Juni ten 11 ure.

Hulst, ten 10.30 ure, door de Burgem. en Weth. in het Raadhuis: het bouwen eener Gasfabriek met Gasmeesterswoning. Bestek met teekeningen verkrijgbaar ter secr. Aanwijzing 11 Juni 2½ uur. Inlichtingen bij den heer J. Wisse Jzn., bouwkundige te Zaamslag.

Kloosterzande, ten 2.30 ure, door het best. van den Burgpolder ten huize van Th. Weemaes: het maken van een keibestrating in 2 perceelen, resp. lang 1747 en 1006 M.; aanw. gehouden; bestek met teekeningen te bekomen bij den ontv.-griff. te Hulst.

St. Maartensdijk, ten 11 ure, door het bestuur van het waterschap St. Maartensdijk: het bouwen van een steenen duiker; aanw. 11 en 12 Juni van 11—12 ure; bestek verkrijgbaar bij J. M. C. Pot te Tholen.

Stad Boetselaem, ten 11.30 ure, door het gemeentebest.: 1. het bouwen van een schoollokaal met privaten, bergplaats enz.; 2. het maken van schoolmeubelen; aanw. op den dag der best. ten 10 ure; bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch. H. J. L. Ovink.

Stad Hardenberg, ten 6 ure, door de kerkvoogden der Ned. Herv. gemeente in het hotel van Munster: 1. het vergrooten van de kerk te Kloosterhaar; 2. het benoodigde ameublement; bestek en teekening ter inzage in gen. hotel; aanw. op den dag der best. ten 1.30 ure; inl. te bekomen bij E. van Munster.

VRIJDAG 15 Juni.

Eibergen, ten 6 ure, door den arch. Gantvoort Streek te Winterswijk voor den heer G. H. Smits in hotel de Kroon: het afbreken van 2 woonhuizen met koetshuis en het bouwen van een villa met koetshuis te Eibergen; bestek en teek. verkrijgbaar bij den arch.: aanw. op den dag der best. ten 3 ure.

Roermond, door den arch. F. Dupont in het café de Nieuwe Graanbeurs: de opbouwing van het pand der familie Sagers aan de Markt; bestek en teekening en inl. te bekomen bij den arch.

Rotterdam, ten 1 ure, door Burgem. en Weth. ten Raadhuize: de vergrooting van het Laboratorium op de gasfabriek aan den Oost-Zeedijk. Bestek en teekening ter kennisneming op de Secretarie en in het Stads Timmerhuis en verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge en Zoon, Houttuin no. 73. Inlichtingen aan de Gasfabriek aan den Oostzeedijk; aanwijzing gehouden.

Rotterdam, ten 1 ure, door Burgem. en Weth. ten Raadhuize: de vergrooting van de Ammontakfabriek op de Gasfabriek aan den Oost-Zeedijk. Bestek en inlichtingen als voren.

ZATERDAG 16 Juni.

Lemmer, ten 11.30 ure, door het gemeentebest. van Lemsterland: a. het maken der gebouwen voor eene gasfabriek met fitterswoning en b. in perceelen of in massa: het maken der fabriekmatige inrichting van de gasfabriek; bestek met teekeningen voor a of b verkrijgbaar ten gemeentehuize en ter lichtdrekinrichting van Corn. Immig en Zoon te Rotterdam; aanw. op 11 en 13 Juni ten 10.30 ure; inl. bij W. Brandsma Johszn, Hoflaan 126 te Rotterdam en J. Brandenburg Rzn. directeur der gasfabriek te Joure.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 16 JUNI 1906. No. 24.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

DE PRIJSVRAAG VOOR HET PALEIS DES VREDES.

„Toen wij het paleis op den Kneuterdijk binnengetreden waren, aanschouwden wij, hoe een 200tal, meest zeer verdienstelijke ontwerpen, als haring in een ton de zalen vulden. Hoe is het mogelijk, vroegen wij ons af, dat men in Den Haag slechts zóó weinig ruimte voor zulk een doel weet te vinden? Is dit niet een kaakslag in het gezicht der architectuur? Wat zouden schilders er van zeggen, als men hun werk op deze wijze hing? Is de bouwkunst nog steeds de verschoppelinge, die maar tevreden moet wezen met hetgeen men haar geeft?

„Na een vluchtig overzicht bleek ons aanstonds, hoe, niettegenstaande de uitspraak der Jury, die vooral voor oud-Hollandschen stijl oog had, toch de tentoonstelling een triomf voor het classicisme is.

„Het trok bijzonder onze aandacht, dat het teekenwerk in den regel allerfraaist moet genoemd worden. Is daardoor echter niet al te veel op effect gewerkt. Vooral de perspectieven, in den regel genomen uit gezichtspunten, vanwaar men het gebouw nimmer zal kunnen zien, komen ons bedrieglijk voor. Ook de bouwsom schijnt geheel buiten rekening gelaten, maar waarom werd die dan, althans ongeveer, in het programma bepaald"?

De inleiding, die wij hier geven is, *mutatis mutandis* woordelijk dezelfde als die wij 29 November 1884 aan onze bespreking der antwoorden, ingekomen op de Amsterdamsche Beursprijsvraag, deden voorafgaan.

In twee en twintig jaar is er zoo weinig veranderd, dat deze inleiding ook nu nog dienst kan doen.

Louis Cordonnier werd in 1884 bekroond met den eersten prijs en ook in 1906 viel hem die onderscheiding te beurt.

In 1884 schreven wij, omtrent zijn ontwerp: „De gevels zijn gecomponeerd met motieven uit de 16de eeuw, en blijkbaar was het des ontwerpers bedoeling, zoo goed mogelijk met de Hollandsche omgeving in harmonie te komen. De daken zijn buitensporig hoog en het komt ons voor, dat de gevels niet veel eenheid vertoonen, daar alles aan het aan pittoreske is opgeofferd. De torens, hoewel gracieus van silhouet, maken niet den gewenschten indruk. Met één toren had men kunnen volstaan. Ook hinderen ons de korinthische kolommen, die bij de schaal van het overige niet passen. De details op groote schaal zijn meesterlijk gewasschen".

Dit oordeel kan vrijwel onveranderd ook thans gelden. Cordonnier is zoo geheel dezelfde gebleven, dat het schijnt, alsof de tijd geen vat op hem heeft gehad.

In 1884 zei de Jury: „Le projet, conçu dans le style de l'architecture néerlandaise, a paru sobre,

tout en restant pittoresque et d'un aspect très artistique. Il a semblé au Jury, que ce travail présentait dans son ensemble une application bien entendue de l'architecture en honneur dans les Pays-Bas au XVIme siècle".

In 1906 zegt zij: „Ce projet est d'une belle ordonnance générale; son auteur a voulu indiquer, que, La Haye ayant été choisi comme siège de la Cour d'Arbitrage, l'architecture du Palais de la Paix devait s'inspirer des traditions architecturales néerlandaises du 16me siècle".

Telkens heeft dus de jury op haar eigen houtje een eisch gesteld, waarvan het programma geen gewag maakte. Over de vraag, of de beide ontwerpen wel een 16de eeuwsch Nederlandsch karakter vertoonen zou kunnen worden getwist. En als die twist beslecht ware zou een andere vraag kunnen worden opgeworpen, en wel deze, waarom het voor een 19de eeuwsche Beurs of een 20ste eeuwsche Paleis des Vredes een aanbeveling is, wanneer het in 16de eeuwschen geest is ontworpen. Treuriger verklaring van eigen onmacht kan toch wel niet worden afgelegd.

Hoopte menigeen in 1884 nog, dat een niet te ver te verwijderde toekomst ons weer een eigen bouwkunst zou brengen, wie het paleis op den Kneuterdijk nu bezocht heeft, zal zich wel geen illusiën meer maken.

De vaardigheid in het teekenen is, na een kwart eeuw, tot een ware virtuositeit geworden, maar al die virtuositeit wordt verspild aan het ten papiere brengen van de banaalste architectonische gemeenplaatsen. De academische richting zegeviert overal, maar zij brengt het niet verder dan tot de meest wanhopige middelmatigheid.

Palladio is troef, niet de levende Palladio van Vicenza, maar de karikatuur, die de 18de eeuwsche academisten van hem gemaakt hebben, toen ze hem verbeteren wilden. En met die verhanselde Palladio-motieven hebben de meeste inzenders nog niet eens zelfstandig gecomponeerd. Zij namen eenvoudig geheele ordonnanties over; wie eenigszins in de geschiedenis der bouwkunst thuis is en in de laatste jaren het buitenland bezocht, ziet overal oude kennissen.

De jury schijnt zulk copieeren niet te hebben kunnen ontdekken, of, zoo zij het wel deed, er toch geen bezwaar in te hebben gezien. De heer Marcel, die de tweede prijs behaalde, gaf eenvoudig een herhaling van het Petit Palais in de Champs Elysées te Parijs, de heer Wendt, winnaar van den derden prijs ging in het Kaiser Friedrich Museum te Berlijn grasduinen, terwijl het niet moeilijk valt tal van gebouwen, zoo in Amerika als in Europa aan te wijzen, die een sprekende gelijkenis met het in de vijfde plaats behoorende ontwerp der heeren Greenley en Olin vertoonen.

Men zoekt te vergeefs naar het beginsel, waarvan de beoordeelaars zijn uitgegaan. Als Cordonniers werk aan hun ideaal heeft beantwoord, begrijpt men niet, hoe zij bovendien vier Palladianen en een nieuwlichter, zooals Otto Wagner, konden bekronen.

Hebben dan overwegingen van practischen aard wellicht gewicht in de schaal gelegd? Uit het rapport blijkt daarvan niets. Op den plattegrond van Cordonnier wordt de aanmerking „que l'auteur n'a pas su lui donner ce caractère d'emsemble et d'unité architecturale toujours si désirable". Deze overweging zou er toe moeten leiden, dit ontwerp iedere bekroning te onthouden. Toch kreeg het den eersten prijs.

Den heer Marcel wordt toegevoegd: „Il est à regretter qu' une trop grande redondance dans les indications du plan, comme dans celles des façades ne repond pas au caractère de noble simplicité essentiel à l'expression architecturale du Palais de la Paix, sans indiquer néanmoins aucune originalité personelle". En zulk een ontwerp, dat het karakter van een Vredespaleis mist, en dat daarenboven niet de geringste oorspronkelijkheid bezit, wordt met den tweeden prijs bedacht.

Het derde ontwerp wordt over het algemeen gunstig beoordeeld. De jury heeft als aanmerkingen slechts „un développement exagéré des vestibules et communications", en „un manque de souplesse et une certaine monotonie". Deze bemerkingen zijn van veel minder gewicht dan die, welke op de vorige ontwerpen gemaakt werden.

Toch wordt den heer Wendt, blijkbaar een bewonderaar van Ernst von Ihne, slechts den derden prijs toegekend.

Dat Otto Wagner onder de bekroonden is, al gaf men hem dan ook maar een vierden prijs, zal menigeen verbazen. Hoe kwam de jury er toe, hem te kiezen? „L'auteur de ce projet indique dans sa notice qu' ayant à exprimer les besoins spéciaux d'un Palais de la Paix, il a cru devoir se servir de moyens nouveaux et d'une nouvelle esthétique. Cette manifestation d'art a semblé intéressante; il s'en dégage un monument qui ne manque pas d'une certaine originalité, et bien que quelques dispositions du plan soient défectueuses, l'ensemble donne satisfaction aux besoins du programme." Hier wordt dus een zeer waardeerend oordeel uitgesproken, aan het ontwerp zelfs den lof gegeven „qu'il ne manque pas d'une certaine originalité", een lof, die geen ander ontwerp krijgt, en toch wordt het slechts met den vierden prijs bedacht.

De Amerikanen, die den vijfden prijs winnen, hebben aan de „louable simplicité" van hun ontwerp dat „présente un caractère d'économie au point de vue de la superficie qui le distingue favorablement". Eenvoud en zuinigheid zijn in de bouwkunst groote deugden; toch is slechts de vijfde prijs hier het loon.

De heer Schwechten, die te Berlijn in Romaanschen stijl een kerk bouwde, beproefde thans zijn geluk met Palladio, verzwaard en vergroid naar den Duitschen smaak. „Cette composition n'est pas d'un grand intérêt ni d'un grand caractère, le petites cours fermées nuisent au caractère essentiel d'un édifice au milieu d'un terrain ouvert." Dit ontwerp had dus terzijde kunnen worden gelegd . . . . . maar het kreeg den zesden prijs.

Uit dit alles blijkt, dat met zeer verschillende maatstaven gemeten werd. De een krijgt een prijs om zijn oorspronkelijkheid, de ander ofschoon hij alle oorspronkelijkheid mist; een derde wordt bekroond om den eenvoud en de soberheid van zijn ontwerp, een vierde ofschoon beide hoedanigheden in zijn werk niet zijn te vinden; een vijfde dankt zijn succes aan zijn volgen van den Nederlandschen stijl der zestiende eeuw, een zesde kan de weinige belangwekkendheid van zijn arbeid toch een prijs niet doen ontgaan.

De jury was uit zeer verschillende elementen samengesteld. De band, welke de leden verbond, kan slechts een zeker conservatisme geweest zijn, dat zich ondertusschen niet bij allen op dezelfde wijze kan hebben geuit. Iemand als Dr. Cuypers,

die zijn heele lange leven tegen Palladio heeft gestreden, zal zich vreemd te moede hebben gevoeld, toen hij het juryrapport moest teekenen, waarbij hij verklaarde ontwerpen te bekronen, die hij eigenlijk in zijn hart veroordeelde.

Hoe is de Nederlandsche bouwkunst op de tentoonstelling vertegenwoordigd? Het antwoord op deze vraag is niet gemakkelijk, daar, toen wij de tentoonstelling bezochten nog slechts één Nederlander zich had bekend gemaakt als inzender van vier ontwerpen, die zóó duidelijk hun buitenlandschen oorsprong verraden, dat zij niet als Nederlandsch werk kunnen gelden.

Wel zagen wij andere ontwerpen, in den geest van Berlage en zijn volgers, en dus blijkbaar uit Nederland ingezonden. Dat die ontwerpen geheel en al aan de verwachtingen zullen beantwoorden gelooven wij niet. Ten deele wordt dit veroorzaakt door de te sobere wijze van voorstellen, ten deele ook door de te groote soberheid der ontwerpen zelf, wier details te klein zijn voor gebouwen van dien omvang. Het ontbreekt onzen architecten aan routine in het ontwerpen van monumentale werken, wat niet te verwonderen is, daar die in Nederland nooit verlangd worden. En zoo is de grens van het practisch mogelijke in de Nederlandsche ontwerpen soms op verre na niet bereikt, soms een heel eind overschreden.

Wij hebben, dit zeggende, alleen het oog op de serieuze ontwerpen. Want er zijn er ook heel wat, die, uit welk land dan ook afkomstig, toch onmogelijk als ernstig bedoeld kunnen worden beschouwd. Soms getuigen zij van een vaardige hand, maar ook van een verward brein.

Men duizelt van de koepels, de zuilen, de frontons en de balustrades, die de verschillende ontwerpers ten papiere hebben laten brengen. Torens zijn blijkbaar uit den smaak, want slechts enkele teekeningen vertoonen ze. Maar daarentegen is de zuil van Trajanus nu „up to date" in allerlei variatiën komt zij op ontwerpen voor.

De vrees, om wegens het gebruiken van gewasschen tinten uitgesloten te zullen worden — een vrees, die ijdel bleek, want alle bekroonde ontwerpen zijn gewasschen — heeft soms tot wonderen van arceerkunst aanleiding gegeven. Er zijn ontwerpen, die geheel den indruk geven, van gewasschen teekeningen, en waar het effect toch uitsluitend door arceeren is bereikt. En ook aquarellen, op uiterst smakelijke wijze gedaan, zijn volstrekt niet zeldzaam. Bij heel wat ontwerpen van niet de minste kunstwaarde staat men toch een oogenblik stil, om het prachtige teekenwerk te bewonderen.

Er zijn op het oogenblik voortreffelijke teekenaars, overal in Europa en Amerika verspreid, menschen, die in staat zijn, gedachten ten papiëre te brengen op een wijze, zóó goed als slechts kan worden verlangd. Maar aan die gedachten ontbreekt het blijkbaar. En zoo wordt ons hazenpeper zonder haas voorgezet, die wel voortreffelijk smaakt, maar toch geen kost is, waarbij men op den duur het leven kan behouden.

Men heeft gezegd, dat het programma der prijsvraag niet tot grootsche scheppingen aanleiding zou kunnen geven, omdat eigenlijk slechts een bibliotheek met een aanhangsel verlangd werd. Doch in de behandeling van dit aanhangsel hebben tal van ontwerpen zich zóó vrij getoond, dat het programma ten deze niemand in kluisters heeft geslagen, terwijl daarenboven de beoordeelaars zeker niet kleingeestig zijn geweest.

Wanneer het gehoopte meesterwerk dus niet voor den dag is gekomen, doet men onrechtvaardig als men het programma of de jury daarvan een verwijt maakt.

Onze bouwkunst kan niet meer, zij lijdt aan verval van krachten, wat bij een leeftijd als de hare waarlijk niet te verwonderen is. Oude menschen verdiepen zich graag in het verledene, en zoo mogen wij vrouwe Architectura er niet hard om vallen, dat zij dat ook doet. Oude menschen zeggen telkens hetzelfde, een eigenschap, die onze bedaagde bouwkunst eveneens vertoont. Oude menschen gaan zich vaak te buiten aan flauwe grapjes, worden soms zelfs volslagen kindsch, wat nog heel wat anders is, dan kinderlijk. Men zou zoo graag willen, als de bouwkunst dan toch sterven moet, dat haar het kindsch worden bespaard mocht blijven. Maar een bezoek aan de tentoonstelling in den Haag zal maar bij weinigen de verwachting wekken, dat deze wensch in vervulling kan gaan.

A. W. W.

Prijsvragen.

INTERNATIONALE REGELING VAN PRIJSVRAGEN.

Het Genootschap „Architectura et Amicitia" heeft bij het bestuur van het 7de Internationale Architecten-Congres te Londen een voorstel ingediend betreffende de regeling van internationale bouwkundige prijsvragen, een punt van het congresprogram.

Volgens dit voorstel zou door de bouwkundigen van elk land of van een groep van landen, geregeld bij besluit van het Internationaal Congres een permanente prijsvraag-commissie worden ingesteld, welke beschouwd wordt hen officieel te vertegenwoordigen en die bij de voorbereiding van internationale prijsvragen namens hen optreedt.

„Deze commissies stellen zich beschikbaar voor de regeling der prijsvragen. De commissie zetelende in het land, waarin de prijsvraag wordt uitgeschreven heeft daarbij de leiding.

„De voorzitters dezer commissie vormen te zamen een Centralen Raad, belast met de handhaving der internationale regeling en met het indienen van eventueele voorstellen tot wijziging bij het Internationaal Congres.

Een internationale prijsvraag wordt bij voorkeur in twee gedeelten gehouden. In de onderscheiden landen of groepen van landen, worden vóór-wedstrijden georganiseerd door bemiddeling der prijsvraag-commissies. De deelname aan den eind-prijskamp, welke als eene besloten prijsvraag met honoreering van alle deelnemers wordt beschouwd, is beperkt tot de bekroonden der vóór-wedstrijden. Het aantal bekroningen, waardoor elk land of elke groep van landen vertegenwoordigd is in den eindprijskamp, wordt door het Internationaal Congres vastgesteld.

„De omvang der inzending wordt beperkt tot hetgeen strikt noodig is ter vermijding van onnoodigen arbeid en kosten. In de vóór-wedstrijden worden schets-ontwerpen met eventueel globale begrooting gevraagd. Elke inzending moet vergezeld zijn van de verklaring, dat zij het geestelijk eigendom van den inzender is.

„De deelen eener inzending, welke niet in het programma zijn verlangd, worden buiten beschouwing gesteld.

„Het programma schrijft ook voor een uniforme wijze van bewerking en afwerking der inzending.

Wanneer een bouwsom bindend gesteld wordt, moet het programma de noodige gegevens bevatten voor de uniforme bewerking der gedétailleerde of globale begrootingen; de berekening der fundeering blijft buiten de begrooting.

„Het totaal bedrag der prijzen is minstens gelijk aan het tweevoud van het honorarium, dat bij vrije opdracht aan een bouwmeester voor den geleverden arbeid van het ontwerp zou verschuldigd zijn; de eerste prijs minstens gelijk aan bedoeld honorarium. In beginsel wordt den eerst bekroonde de uitvoering van zijn ontwerp opgedragen op de voorwaarden der in het land van uitschrijving gebruikelijke honorium-regeling. Het bedrag van den prijs wordt niet samengesmolten met het honorarium. Behoudt de prijsvraag-uitschrijver zich in deze vrijheid van handelen voor, dan vermeldt het programma eene bijzondere regeling omtrent tegemoetkoming aan den eerstbekroonde, indien zijn project niet of niet door hem wordt uitgevoerd.

„De ingeleverde ontwerpen blijven in ieder geval geestelijk eigendom der inzenders".

„Alle ontwerpen worden gedurende zoo langen tijd en op zoodanige plaatsen tentoongesteld, dat alle belanghebbenden in de gelegenheid zijn gesteld de tentoonstelling te bezoeken. Deze tentoonstelling wordt tijdig in de vakbladen bekend gemaakt.

„Het volledige en gemotiveerde juryrapport wordt vóór de tentoonstelling in zoodanige vaktijdschriften gepubliceerd, dat het ter kennis aan alle belanghebbenden kan komen.

„Het juryrapport der vóór-wedstrijden wordt tijdig vóór het uitschrijven van het eindconcours den bekroonden meegedeeld en later gepubliceerd".

PRIJSVRAAG „VREDESPALEIS".

RAPPORT DER JURY.

De Jury samengesteld uit den Voorzitter van het Bestuur der Carnegie-Stichting en de Heeren:

Th. E. COLLCUTT, Royal Gold Medallist, President Elect of the Royal Institute of British Architects, te Londen.

Dr. P. J. H. CUYPERS, Architect van de Rijks Museum-gebouwen te Amsterdam.

E. VON IHNE, Geheim Ober-Hof-Baurath, Architect van Zijne Majesteit den Keizer van Duitschland te Berlijn.

C. KÖNIG, O.-ö-Professor der Technische Hochschule, te Weenen.

H. P. NÉNOT, Membre de l'Institut de France, Président de la Société centrale des Architectes français, Vice-Président de la Société des Artistes français, te Parijs, en

W. R. WARE, Emeritus Professor of Architecture in Columbia University at the City of New-York, te Milton,

is bijeengekomen den 3en Mei 1906 te 's-Gravenhage in het Paleis aan den Kneuterdijk, waar de teekeningen waren tentoongesteld.

Besloten werd bij het onderzoek der 216 ingezonden ontwerpen als volgt te handelen:

De Juryleden zouden eerst ieder voor zich alle ontwerpen, geen uitgezonderd, bestudeeren, waarna zij gezamenlijk alle projekten zouden beoordeelen. Daarbij zoude één stem voldoende wezen om een ontwerp voor nadere beoordeeling te behouden.

Deze handelwijze volgend bleven 44 ontwerpen over, n.l.

No. 10, Motto: CEDANT ARMA TOGAE;
" 16, " NULLA SALUS BELLO, PACEM TE POSCIMUS OMNES;
" 17, " L'ART DE L'ÉPOQUE;
" 29, " PALLADIO;
" 39, " PAX (in cartouche);
" 46, " POLK;
" 51, " UEBER ALLE GIPFELN IST RUH;
" 59, " LE TÉTARD;
" 71, " PAX UNIVERSALIS;
" 72, " TEMPLUM PACIS;
" 79, " Figuur in cirkel.
" 80, " PAX (met kruisje in cirkel);
" 81, " AEDES PACIS;
" 82, " PAX VOBISCUM (in rood);
" 83, " PAX (in een dubbelen cirkel);
" 89, " TRIUMPHANT DEMOCRACY;
" 109, " LA PAIX DE DIEU;
" 110, " PAX (onder een duif);
" 112, " FLUCTUAT NEC MERGITUR;
" 116, " SATURNIA;
" 117, " EEN KRUIS (rood);
" 118, " EEN HELM;
" 121, " TEMPLUM PACIS;
" 127, " VINCIT PAX;
" 129, " PAX VOBISCUM (op een schild, gedragen door een vrouw);
" 130, " EIRENE;
" 132, " CONCORDIA PARVAE RES CRESCUNT, DISCORDIA MAXIMAE DILABUNTUR;
" 134, " SOL;
" 135, " SUUM CUIQUE;
" 140, " ECCO;
" 141, " BEATI PACIFICI;
" 144, " VOGUE LA GALÈRE;
" 147, " L'HOMME;
" 157, " SKIBO;
" 160, " PRO HUMANITATE;
" 161, " PACIFIER, PAS-S'Y-FIER;
" 181, " H. H. H.;
" 191, " FINIS;
" 194, " PAX (in gouden letters);
" 203, " PACI;
" 208, " PALLADIO;
" 213, " S'G;
" 215, " ARX PACIS;
" 221, " PAX.

Deze ontwerpen werden vervolgens door ieder der Juryleden in onderdeelen bestudeerd, waarna verschillende schiftingen werden gehouden, welke er toe leidden, dat de volgende 16 ontwerpen voor nadere vergelijking bij meerderheid van stemmen werden behouden:

No. 17, Motto: L'ART DE L'ÉPOQUE;
" 79, " Figuur in cirkel.
" 81, " AEDES PACIS;
" 82, " PAX VOBISCUM (in rood);
" 83, " PAX (in een dubbelen cirkel);
" 89, " TRIUMPHANT DEMOCRACY;
" 112, " FLUCTUAT NEC MERGITUR;
" 121, " TEMPLUM PACIS;
" 129, " PAX VOBISCUM (op een schild, gedragen door een vrouw);

No. 130, Motto: EIRENE;
" 132, " CONCORDIA PARVAE RES CRESCUNT, DISCORDIA MAXIMAE DILABUNTUR;
" 134, " SOL;
" 140, " ECCO;
" 144, " VOGUE LA GALÈRE;
" 194, " PAX (in gouden letters);
" 213, " S'G.

Na verschillende hernieuwde onderzoekingen, heeft de Jury den 11en Mei bij schriftelijke stemming de volgende uitspraak gedaan:

De prijs van *f* 12000.— wordt toegekend aan het ontwerp No. 213, ingezonden onder het motto S'G.

De prijs van *f* 9000.— wordt toegekend aan het ontwerp No. 194, ingezonden onder het Motto PAX (in gouden letters).

De prijs van *f* 7000.— wordt toegekend aan het ontwerp No. 132, ingezonden onder het motto CONCORDIA PARVAE RES CRESCUNT, DISCORDIA MAXIMAE DILABUNTUR.

De prijs van *f* 5000.— wordt toegekend aan het ontwerp No. 17, ingezonden onder het motto L'ART DE L'ÉPOQUE.

De prijs van *f* 3000.— wordt toegekend aan het ontwerp No. 79, ingezonden onder het motto Figuur in cirkel

De prijs van *f* 3000.— wordt toegekend aan het ontwerp No. 130, ingezonden onder het motto EIRENE.

De Jury heeft bij opening der verzegelde naambrieven, behoorende bij de zes bovengeneomde ontwerpen, bevonden, dat het EERSTE was ingezonden door den Heer L. M. CORDONNIER te Rijssel, het TWEEDE door den Heer A. MARCEL te Parijs, het DERDE door den Heer F. WENDT te Charlottenburg, het VIERDE door den Heer O. WAGNER te Weenen, het VIJFDE door de Heeren H. GREENLEY & H. S. OLIN te New-York, het ZESDE door den Heer F. SCHWECHTEN te Berlijn.

Onder de zes bekroonde ontwerpers behooren er vier tot de uitgenoodigde architecten.

Deze uitspraak is gedaan bij meerderheid van stemmen, welke meerderheid in verscheidene gevallen slechts één stem bedroeg.

Vervolgens heeft de Jury in gemeen overleg dit rapport opgemaakt:

De 216 ingezonden ontwerpen vertegenwoordigen drie onderscheiden typen van indeeling.

Bij eenige projecten zijn de Bibliotheek en het Hof van Arbitrage in twee afzonderlijke gebouwen ondergebracht, slechts door een gang verbonden. Bij anderen vormen zij één gebouw, dat verlicht wordt van de gevelzijden, bij sommigen aan buitenhoven, welke slechts aan drie zijden gesloten zijn, of dat zijn licht ontvangt van een of meerdere aan alle zijden gesloten binnenhoven. Uit deze ontwerpen had de Jury er zes te kiezen, welke — eigendom wordende van de Carnegie-Stichting — het Bestuur zouden kunnen dienen als grondslag om in overleg met een uit te kiezen architect een voor uitvoering geschikt ontwerp te doen opmaken.

Hiervan uitgaande zijn zes ontwerpen gekozen, welke naar de meening van de Jury, de verschillende stelsels van indeeling vertegenwoordigen.

Ontwerp No. 213.
Motto: S'G.

Dit ontwerp vertoont eene fraaie algemeene ordonnantie; de ontwerper wenschte uitdrukking te geven aan het denkbeeld dat, daar den Haag gekozen werd als zetel van het Hof van Arbitrage, de architectuur van het Vredespaleis behoort ingegeven te zijn door de Nederlandsche bouwkunst der 16de eeuw.

Deze overwegingen verschaften ten slotte de meerderheid aan dit ontwerp.

De platte gronden voldoen aan de eischen van het programma en scheiden, zooals gevraagd is, de Bibliotheek en het Paleis, doch de architect is er niet in geslaagd bij zoodanige scheiding te handhaven het altijd zoo wenschelijk karakter van een geheel van eene architectonische eenheid.

Ontwerp No. 194.
Motto: PAX (in gouden letters).

Slechts de algemeene indeeling heeft de aandacht van de Jury getrokken; de groepeering is zeer goed; dit is wel het grondplan van een in een park gelegen paleis; de groote zalen ontvangen zijlicht en de schikking van het achtergebouw (de bibliotheeklokalen bevattend) rondom een binnentuin — bij wijze van een kloosterhof — is uitnemend.

Te betreuren is het, dat eene te groote gezwollenheid, zoowel in hetgeen de platte grond aanwijst, als in de teekening van de gevels, niet overeenkomt met het karakter van eenvoud, passend bij de architectonische voorstelling van een Vredespaleis, zonder evenwel van eenige oorspronkelijkheid te getuigen.

Ontwerp No. 132.
Motto:
CONCORDIA PARVAE RES CRESCUNT, DISCORDIA MAXIMAE DILABUNTUR.

De algemeene compositie van dit ontwerp is eenvoudig en geeft eene uitstekende oplossing aan de eischen van het programma, ofschoon met overdrijving van de ruimte, ingenomen door portalen en gangen.

Het geheel der gevels draagt een monumentaal en rustig karakter, vrij wel uitdrukkend de waardigheid en grootschheid, passend voor dit gebouw; evenwel zijn te constateeren een zekere stijfheid en eentonigheid, welke de werkelijke verdiensten van dit ontwerp verduisteren.

Ontwerp No. 17.
Motto: L'ART DE L'ÉPOQUE.

De ontwerper wijst er in zijne memorie van toelichting op, dat, waar de eigenaardige behoeften van een Vredespaleis moesten uitgedrukt worden, hij gemeend heeft zich te moeten bedienen van nieuwe middelen en van eene nieuwe esthetiek.

De kunstuiting kwam aan de Jury belangrijk voor; zij deed een monument scheppen, waaraan zekere originaliteit niet is te ontzeggen, en hoewel enkele onderdeelen van de planindeeling gebreken vertoonen, voldoet het geheel aan de eischen van het programma.

Ontwerp No. 79.
Motto: FIGUUR IN CIRKEL.

De gevels vormen een goed geheel van een loffelijken eenvoud; de afgeronde gedeelten beeindigen

den eindgevel minder gelukkig en het is af te keuren dat de lokalen aan de zijgevels en voornamelijk de zaal voor den Conseil Administratif op de eerste verdieping slechts een tweedehandsch licht bekomen onder een portiek.

De geheele indeeling is goed bestudeerd en onderscheidt zich gunstig uit het oogpunt van beperking van oppervlakte.

Ontwerp No. 130.

Motto: EIRENE.

Het architectonisch gedeelte vertoont eene goede verhouding van het geheel; toch is te vreezen, dat deze compositie bij uitvoering zoude blijken noch belangrijk, noch karaktervol te zijn en ten opzichte van de indeeling, welke in hare onsymetrische schikking van zekere studie getuigt, valt te betreuren, dat de kleine gesloten of te enge binnenplaatsen schaden aan het eigenaardige karakter van een gebouw op een open terrein.

's-Gravenhage, den 12den Mei 1906.

VAN KARNEBEEK.
Th. E. COLLCUTT.
P. J. H. CUYPERS.
E. v. IHNE.
C. KÖNIG.
H. P. NÉNOT.
Wm. R. WARE.

Ten gerieve onzer lezers en wel voornamelijk van hen, die de tentoonstelling der ontwerpen willen bezoeken geven wij hier de Nederlandsche tekst van het in het Fransch gestelde juryrapport. Zij behoeven zich dan aan het tentoonstellingslokaal geen exemplaar aan te schaffen, dat een gulden kost en, behalve bovenstaanden tekst in vier talen, reproducties bevat van de zes bekroonde ontwerpen.

Deze reproducties geven echter alleen de perspectievische aanzichten; de plattegronden, ontbreken en voor de beoefenaars der bouwkunst heeft deze verluchting van het rapport dus weinig waarde.

Had men ook slechts de plattegronden der hoofdverdiepingen gegeven, dan zouden de niet bekroonde inzenders althans eenigermate hebben kunnen beoordeelen, welke de motieven van de jury bij de keuze geweest zijn, daar hadden zij toch wel recht op: op een meer hoffelijke behandeling hadden zij toch wel mogen rekenen.

In een ingezonden stukje in „het Vaderland" werd daarover ook geklaagd in de volgende bewoordingen:

„De tentoonstelling van de ontwerpen voor het Vredespaleis wordt a. s. Maandag geopend voor het publiek en ook voor de ontwerpers! Ministers, Kamerleden en andere waardigheidsbekleeders mogen echter reeds deze week de ontwerpen bekijken — de ontwerpers zelf, de menschen die er maanden en maanden aan gewerkt hebben, die het werk hebben gedaan, het meeste belang er bij hebben en er het naast bij betrokken zijn — zij mogen wachten om tegelijk met het publiek toegang te krijgen. Aan overdreven hoffelijkheid tegenover de scheppers van iets schoons gaat men hier niet dood."

Enkele vertegenwoordigers van de dagbladpers, schijnen van te voren een kijkje te hebben mogen nemen; de bouwkundige pers uit te noodigen of haar ook maar een jury-rapport toe te zenden heeft men niet noodig geoordeeld.

Het waarom van dit alles te doorgronden zullen wij heden niet beproeven, als gedweeë Hollanders (wat de vreemdelingen er van denken kan ons immers geen lor schelen) zullen wij maar dankbaar zijn, dat wij nu voor een gulden in de gelegenheid zijn, een verzameling architectonisch teekenwerk te bewonderen, vier weken achtereen, zooals menigeen zijn leven lang nooit meer bij elkaar zal zien en dat is toch ook iets.

Of wij, wanneer die vier weken voorbij zijn, er achter gekomen zullen zijn wat de jury bewogen heeft, juist deze zes ontwerpen als de beste aan te wijzen, meenen wij te moeten betwijfelen.

Voor de meeste bezoekers der tentoonstelling zal dit raadsel wel onopgelost blijven, maar hoe dit zij, zij kunnen toch eenig nut hebben van het rapport en dit is de reden, waarvan wij het boven in zijn geheel overnamen.

De daarin omschreven schiftingen toch geven aan, welke 44 ontwerpen een collectieve beoordeeling en welke 16 daaruit een nader onderzoek waardig werden gekeurd.

Men kan daaraan dus in de eerste plaats zijn aandacht wijden, wat voor hen, die b. v. slechts een dag aan de tentoonstelling kunnen besteden wel aanbeveling verdient.

Wij willen hiermede evenwel niet zeggen, dat zij dan de 44 beste plannen gezien zullen hebben en de overige 177 het aankijken niet waard zijn. Integendeel daar zijn er bij, waarvan het iedereen verbazen zal, dat zij niet één stem van één jurylid hebben kunnen verwerven, daar zijn er zelfs bij van Italiaansche en Hongaarsche professoren en naar men met grond veronderstellen moet ook van uitgenoodigde bouwmeesters.

Dit laatste pleit voor de onpartijdigheid van de jury, maar daarmede is tevens het vreemdsoortig hybridisch systeem, door de Carnegiestichting bij het uitschrijven der prijsvraag aangenomen, veroordeeld.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Een consortium van Fransche kapitalisten heeft een groot terrein aangekocht te Oostende-Westende, op de wijk Crocodile, waar het zich voorstelt den nieuwen lyrischen schouwburg-Van Dyck te bouwen. In het a.s. voorjaar zal men de hand aan 't werk slaan.

De Domkerk te Keulen schijnt teekenen van verval te vertoonen. Stukken steen en kalk vallen aanhoudend naar beneden, waarom een commissie werd benoemd, die het gebouw heeft onderzocht. Het blijkt, dat de kalk, in de oudste gedeelten van den bouw, grootendeels door den invloed van het weder is verweerd. Groote reparatiën, die eenige jaren zullen duren, worden noodig geacht voor de veiligheid van het publiek. Bij het onderzoek werden 170 stukken steen verwijderd en verscheidene zware blokken van ijzeren verankering voorzien.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Zooals bekend is, weigeren de meeste aannemers tegenwoordig om in te schrijven bij aanbesteding van gemeentewerken alhier, daar B. en W. bijven weigeren de tijdens de uitvoering rijzende geschillen door arbitrage te laten beslechten. Namens B. en W. zijn thans een 10-tal aannemers uitgenoodigd tot inschrijving en een onderhandsche aanneming van twee werken. Die poging is echter mislukt; eenige uitgenoodigden weigerden terstond en de overigen namen het aanbod „in bedenking", maar bedankten later eveneens.

De Aannemersbond heeft nu ook maatregelen genomen dat geen aannemers van beteekenis van buiten de stad „roet in het eten" zullen komen werpen.

— Door het raadslid W. B. van Liefland is een motie voorgesteld, waarin B. en W. worden uitgenoodigd eene deskundige commissie te benoemen, bestaande uit drie leden (waartoe zal behooren de directeur der gemeentewerken), ten einde het ontwerp-uitbreidingsplan met de daarop gemaakte bezwaren door de afdeeling 's-Gravenhage van de Maatschappij tot bevordering der bouwkunst en de Verfraaiingscommissie aan een nadere nauwkeurige studie te onderwerpen en den raad met een behoorlijk rapport van advies te dienen.

Ter bestrijding van de te maken kosten stelt de motie voor een crediet te verleenen van f 10,000. Het voorstel van B. en W. tot onderzoek in de afdeelingen zou dan worden opgeschort, totdat het rapport van de commissie zal zijn ingekomen.

De raadsleden Edersheim, van den Burgh en van der Kemp hebben een voorstel ingediend van gelijksoortige strekking. Zij wenschen de commissie samengesteld te zien uit drie raadsleden, met bevoegdheid zich een ambtenaar der gemeente-secretarie of der afdeeling publieke werken als secretaris ter zijde te stellen. Het aan de commissie te verleenen crediet wenschen de voorstellers nader door den raad te zien vastgesteld.

In het voorstel wordt overwogen, dat het ontwerp van meer dan één tot oordeelen bevoegde zijde aan eene op vele punten afbrekende, met kracht volgehouden critiek is onderworpen, en door den directeur van publieke werken, ten deze gesteund door de commissie van fabricage en B. en W., de aanneming van dat ontwerp in zijn geheel op besliste wijze wordt bepleit.

Voorts wordt gezegd, dat de raad zich niet met gerustheid en met uitzicht op goed gevolg aan het onderzoek zal kunnen wijden, waar hij zich, ten aanzien van een voor de toekomst der gemeente zoo gewichtig onderwerp, voor een dergelijk ingrijpend en gehandhaafd meeningsverschil geplaatst ziet.

Men schrijft ons, dat er op 't oogenblik eene verbazende levendigheid op de steenmarkt in Gelderland heerscht. Door groote vraag voor Zeeland, tengevolge de overstroomingen aldaar, zijn vele fabrieken aan de Waal geheel uitverkocht. Het slechte weer gedurende de laatste weken is oorzaak, dat oog niet half zooveel steenen zijn gemaakt als gedurende het overeenkomende tijdperk van andere jaren, welke schade niet meer kan worden ingehaald. Ook zal daardoor het nieuwe fabrikaat zeker een paar maanden later aan de markt komen, dan anders het geval is.

Dordrecht. Dezer dagen is alhier de algemeene vergadering van de vereeniging Oud-Dordrecht gehouden.

Gedurende 1905 is het museum bezocht door 2686 personen. Het aantal leden bedraagt 127. Een zeer belangrijke aanwinst was dit jaar de Oud-Hollandsche Kamer, door de erfgenamen van den heer G. J. van Rijsoort van Meurs aan de gemeente Dordrecht geschonken en door het bestuur dier gemeente ter plaatsing in het Museum van Oud-Dordrecht aangeboden. Het bruikleen werd aanvaard, en dank zij den steun uit de gemeentekas en een aanzienlijk bedrag, door particulieren bijeengebracht, kon de kamer worden opgesteld en wel in het bestuurs-vertrek van het museum.

Een andere kostbare aanwinst was een prachtige middeleeuwsche halsketen der Kloveniersgilden, door de dames Bemolt in bruikleen afgestaan. Verder vermeerderde de verzameling met vele voorwerpen, als: gevelsteenen kogels, aardewerk, huisraad enz., geschonken door mr. S. van Gijn, en den grooten vergulden adelaar, afkomstig van de Keizerlijke sloep, waarmede de Dordtsche Garde 'd Honneur den 5en Oct. 1811 keizerin Maria Louise van Steeuwijk naar Gorinchem bracht.

Zutphen. Bij het wegbreken van het orgel in de St. Walburgskerk, dat sedert 1814 in het koor stond en nu naar het westelijk gedeelte van het middenschip verplaatst wordt, heeft men tegen de pijlers gedeelten gevonden van de bogen, welke de vroeger daar aanwezige crypt overspanden. Zij zijn geheel van tufsteen gemetseld.

De crypt in de St. Walburgskerk wordt reeds in 1389 vermeld. In 1595 werd haar gewelf stuk geslagen en zij zelf met zand en puin dichtgeworpen.

Uit de thans gevonden fragmenten blijkt, dat het gewelf der crypt ongeveer een meter hoog boven den vloer van het middenschip uitstak.

Zeist. Op de uitgeschreven Prijsvraag voor een Gemeentehuis alhier zijn 75 bouwplannen ingezonden.

Amsterdam. Sinds eenige dagen trekt het veler aandacht, dat men om den koepel van het Paleis op den Dam een steiger heeft geplaatst.

Dit is geschied om werklieden in de gelegenheid te stellen, de voegen te dichten, wat op geregelde tijden moet plaats vinden. Dat men wat bijzonders in den maatregel heeft gezien schijnt toe te schrijven aan de vrees voor instorting van oude en nieuwe gebouwen, die het publiek hier en elders bevangen heeft.

Winterswijk. In de dezer dagen gehouden raadszitting werd onder meer behandeld een verzoek om subsidie, ingediend door de onlangs opgerichte Vereeniging tot Bevordering van het Ambachtsonderwijs. Dit rekest behelsde in de eerste plaats een verzoek aan de gemeente, dat deze een leening zou sluiten van f 30,000, ten behoeve van den bouw eener ambachtsschool, en ten tweede om een jaarlijksch subsidie van f 3200. Beide aanvragen werden met groote meerderheid van stemmen aangenomen. Er werden echter verschillende voorwaarden aan verbonden, n'l.: de rente der leening wordt betaald door de Vereeniging tot Bevordering van het Ambachtsonderwijs; bij het op te richten gebouw komt een gymnastieklokaal; de lokalen zijn, voor zoover zij niet of gedeeltelijk voor het ambachtsonderwijs worden gebruikt, disponibel ten gebruike voor de gemeente; een lid van het dagelijksch bestuur heeft zitting in het bestuur der Ambachtsschool.

Er zal worden geconfereerd tusschen het bestuur der gemeente, het bestuur der plaatselijke afdeeling van den Textiel-arbeidersbond en de heeren fabrikanten, over de vraag, in hoeverre het mogelijk is, de avonduren dienstbaar te maken voor het onderwijs in het textielvak.

Het subsidie werd voor een jaar toegestaan.

Personalia.

— Naar het „N. v. d. D", verneemt, heeft de heer Aug. Allebé, hoogleeraar-directeur van 's Rijks Academie voor Beeldende Kunsten, zijn verzoek om ontslag ingediend.

— Bij Kon. besluit:

Benoemd, met ingang van 1 September 1906, aan de Technische Hoogeschool te Delft.

A. van der Lee, thans assistent aldaar, tot lector in de architectuur;

A. Leeflang, thans assistent aldaar, tot lector in de architectuur;

G. H. W. van Aken, thans assistent aldaar, tot lector in de werktuigbouwkunde, en

J. H. Müller Jzn., werktuigkundig ingenieur, thans assistent aldaar, tot lector in de werktuigbouwkunde.

Vacante Betrekkingen.

— Uitvoerder op een groot werk in (N. H.) B. K., geheel zelfstandig kunnende optreden. Brieven onder No. 29951 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage (1)

— Uitvoerder om zelfstandig beheer uit te oefenen op een groote Timmerwinkel en inrichting voor machinale houtbewerking. Loon naar bekwaamheid en vrij woning. Brieven onder motto „Uitvoerder" aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Directeur der Publ. werken te A'dam, jaarw. f 8000. Sollic. op zegel voor 1 Juli aan Burg. en Weth. (1)

— Bouwkundig Opzichter sal. f 120 p. m. Br. no. 285 J. Waltman Jr., Delft. (1)

— Assistent-Ingenieur, eventueel Ingenieur aan de Gemeente Gasfabrieken van Amsterdam. Salaris Assistent-Ingenieur van f 3500 tot f 4500, en van Ingenieur f 4500 tot f 6000 en eventueel emolumenten. Stukken vóór den 23en Juni e.k. aan den Directeur der Gemeente Gasfabrieken, Keizersgracht 444/446. (1)

— Opzichter voor het seinwezen en de telegrafie, a. d. Nederl.-Ind. Spoorw.-Mij. Sollic. schr. a. d. Raad van Beheer, Lange Beestenmarkt 88, Den Haag. (1)

— Electrotechniker op ingenieursbureau te R'dam. 23 à 30 jaar, aanv. sal. f 800 à f 1000. Br. no. 18582 N. Rt. Ct. (1)

— Eerste Teekenaar op een Fabriek voor IJzerconstructie. Brieven, onder No. 19011, bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Scheepsteekenaar, aankomend, eenige jaren werkzaam geweest. Brieven onder letters H.T M. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Vuur- en Bankwerker tevens goed Teekenaar en Constructeur als Onderwijzer voor de Afdeeling Smeden aan de Ambachtsschool te Tiel, voorloopig voor een jaar, jaarwedde f 800. Stukken vóór 23 Juni aan den Directeur J. W. Willemsen. (1)

— Bouwkundig Teekenaar te Nijmegen. Zie Adv. in no. 23. (2)

— Bouwkundig teekenaar. Brieven onder lett. J. 850, Nederl. Kiosken-Mij., Rotterdam. (2)

— Reiziger-Ingenieur aan Technisch Fabrieks-Bureau te Amsterdam Werktuigkundig Ingenieur of goed Technisch ontwikkeld Persoon, niet ouder dan 30 jaar. Brieven onder No. 1355, aan Scheltema & Holkema's Advertentie-Bureau, Rokin 74—76, Amsterdam. (2)

— Assistent-Werkmeester Wagenbouw en Assistent-Werkmeester IJzerbewerking aan de Koninklijke Fabriek van Rijtuigen en Spoorwagens der Firma J. J. Beijnes, te Haarlem. Schriftelijke sollicitatiën in te zenden aan het Bureau der Firma. (2)

— Scheepsteekenaar in een scheepswerf op een dorp nabij Rotterdam. Brieven onder letters H. O. B. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

21 Bouwk. Opz.-teek., 20—44 j., f 45—f 100 's maands.
5 Bouwk. Opz.-Uitv., 24—45 j., f 70—f 90 's maands.
2 Waterb. Opzr., 24—44 j., f 75—f 125 's maands.
5 Werktuigk. Teek., 20—26 j., f 40—f 90 's maands.
4 Electrotechniker 24—44 j., f 60—f 100 's maands.
1 Machinist f 100 s' maands.
1 aankomend Scheepsteekenaar
1 Volontair bij een architect te Amsterdam.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 18 Juni.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het sloopen van de brug No. 264 over de Lijnbaansgracht vóór de Plantage Middenlaan en het bouwen eener nieuwe brug met bijbeh. werken, begr. f 47500. De voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij. Inlichtingen afdeeling „Bruggenbouw" ten Stadhuize, (kamer No. 157); van 10 tot 12 uur.

Hellevoetsluis, ten 11.30 ure, door de genie, bestek no. 172: het vernieuwen van de Westwaterkeering te Hellevoetsluis, begrooting f 22300; bestek en processenverbaal van inlicht. ter lezing op het bureel van den ingenieur te Hellevoet; sluis en verkrijgbaar bij den besteder; aanw. gehouden.

Leiden, ten 12 ure, door Burgem. en Weth. op het Raadhuis: het bouwen van een school 3de klasse aan den Zuidsingel; het bestek en teekeningen ter inzage op het Bureau van Gemeentewerken, elken werkdag van 9 tot 4 uren en aldaar verkrijgbaar; aanwijzing gehouden.

Litholjen, ten 5 ure, door het gemeentebest.: het amoveeren en bouwen van een gemeentehuis; bestek en teekening te bekomen ter secretarie; aanw. op den dag der best. ten 3 ure.

Simpelveld, ten 5 ure, door het gemeentebestuur: het vergrooten der openbare lagere school; bestek en teekening verkrijgbaar ter secr. van 9—12 ure; aanw. op den dag der best. ten 4 ure.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S.: bestek no. 1065: het uitbreiden en wijzigen van sporen en wissels en het verrichten van diverse bijkomende werken op het station Osch; begr. f 5750. (Zie adv. in no. 22).

Utrecht, ten 3 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S.: bestek no. 1067: het maken van grondwerken, het wijzigen van sporen en wissels en bijkomende werken ten behoeve van een nieuwen toegangsweg naar het goederen-emplac. te Utrecht; begr. f 5800. (Zie adv. in no. 22).

Zeddam, ten 4 ure, door den arch. Herm. Kroes voor het R. K. kerkbestuur in het koffiehuis B. Kemperman: het bouwen van een R. K. meisjesschool aan het St. Josephgesticht; aanw. op den dag der besteding ten 2 ure; teekening en bestek ter inzage in gen. koffiehuis en verkrijgbaar bij gen. architect te Amersfoort.

DINSDAG 19 Juni.

Reuzel, door de arch. C. F. van Hoof te Tilburg in het gesticht der Eerw. zusters: het bouwen van een nieuwe Mariaschool; bestek en teekening te bekomen bij den arch.

Voorburg, ten 1 ure, door het gemeentebest.: het maken van een machinegebouwtje met laboratorium voor de rioleering. Bestek en teekening verkrijgbaar ter Secretarie

Ziewent, ten 4 ure, door de arch. H. Enklaar te Ruurlo bij de wed. Toebes voor den heer J. Rouwhorst: het bouwen van een landbouwerswonig te Ziewent. Bestek en teekening ter inzage bij de wed. Toebes en te Lichtenvoorde in het koffiehuis de Koppelpaarden; aanw. gehouden.

WOENSDAG 20 Juni.

Terbregge, door het bestuur der coöp. landbouwver. De Eendracht: 1. het bouwen van een graanpakhuis met woning, ijzeren machineloods en bijkomende werken; 2. het leveren en stellen van een 1e kl. zuiggasmotor, sterk 22 à 23 eff. p.k. met eene maalstoel groot 3 koppels, steenen, luiwerk, enz.; bestek met teekening van het 1ste perceel; teekeninggegevens en voorwaarden van het 2de perceel verkrijgbaar bij J. D. Uijterlinde, bouwkundige, IJselmonde.

DONDERDAG 21 Juni.

Haarlem, ten 11 ure, door het Min. v. W., H. en N. aan het gebouw van het Prov. best.: het maken van uitbouwen met kelders aan het zuidelijke blok woningen voor het sluispersoneel bij de Oranjesluizen; begr. f 11900; bestek n. 136 ligt na 7 Juni ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofd-ing. dir. Kemper te Haarlem, den ing. Wortman te Amsterdam en den opz. Messer te Schellingwoude; de nota ter lezing bij gen. opz.

Haarlem, ten 11 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het gebouw van het Prov. best.: het vernieuwen van de rolbrug over de kleine schutsluis te IJmuiden; begr. f 4300; bestek no. 138 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef, Spui te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Kemper te Haarlem, den ing. Wortman te Amsterdam, den ing. Schlingeman en den opz. Kooreman te IJmuiden; de nota ter inzage bij den ing. Schlingemann.

's-Gravenhage ten 10.30, door de bouwkundige J. Godee: het verbouwen van perceelen Breedstraat 83, 85 en 87. Bestek en teekening verkrijgbaar à f 1.— bij den arch. Witte de Witstraat 84. Aanwijzing 18 Juni ten 10.30 uur.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebest.: 1. het bouwen van een school aan de Copernicusstraat; 2. het rioleeren van een gedeelte Z. O. Buitensingel, het maken van een grondduiker onder-, en twee brugvleugels in de Oostsingelgracht voor de Nieuwe Haven. Aanwijzing 18 Juni te elf uren aan de gemeentewerf. De voorwaarden verkrijgbaar aan de Gemeentewerf.

Schiedam, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het rioleeren en aanleggen van straten tusschen de Groenelaan en den Havendijk, het rioleeren en bestraten van de Visschersstraat en het rioleeren en bestraten tusschen den West Frankelandschen weg en de Nassaustraat, in 3 perc. en in massa; aanwijzing alle werkdagen van 9—12 ure aan de gemeentewerf; bestek en teekening verkrijgbaar ter secr.

Utrecht, ten 11 ure, door de directie der Utrechtsche waterleiding Mij.: het maken van den onderbouw en de omhulling van een ijzeren reservoir ten behoeve van een watertoren te Utrecht; bestek en teekening aan het bureau te verkrijgen; inlichtingen dagelijks van 9 tot 12 uur; aanwijzing op het terrein aan de Helling 20 Juni 1906, ten 2.30 ure.

Zwolle, ten 12 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het gebouw van het Prov. best.: het vernieuwen van een gedeelte van den loopsteiger in de buitenhaven van de groote Schutsluis te Zwartsluis; begr. f 3500; bestek no. 137 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding. dir. de Jong van Beek en Donk te Zwolle, den ing. Stoel ald. en den opz. Steendam te Zwartsluis; de nota ter inzage bij voorn. ingenieur.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 23 JUNI 1906. No. 25.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

HET AANSTAAND CONGRES VAN ARCHITECTEN.

Er is reeds veel kwaad van de congressen gezegd en het bekende 18de eeuwsche vers van de Heeren van Sas werd er, niet zonder grond, toepasselijk op geacht. Toch volgt steeds congres op congres, wel een bewijs, dat tal van menschen het aangenaam vinden, met goed fatsoen eens de bloempjes buiten te kunnen zetten en dan nog het streelend gevoel te hebben ten bate van kunst, wetenschap, vak of wereld iets zeer nuttigs te verrichten.

De bouwmeesters van alle landen zullen half Juli te Londen bijeenkomen. Deftig zal het congres wezen, gelijk in het deftige Engeland niet anders kan worden verwacht. Alleen reeds de opsomming der personen, die het congres onder hun hooge bescherming hebben genomen, geeft daarvan blijk. De koning van Engeland staat bovenaan, dan komen prinsen, onderkoningen, aartsbisschoppen, hertogen, graven, markiezen, bisschoppen en zelfs.... de maharadja van Jaipoer! Als zulk een congres niet de verlangde vruchten draagt, ligt dat zeker allerminst aan gebrekkige bescherming.

Drie landen zullen ook officieele vertegenwoordigers naar Londen sturen, België, Nederland en Griekenland. En daarenboven heeft zich overal nog een „comité de patronage" gevormd. Zelfs Turkije bleef daarin niet achter, al kon het maar één man op de been brengen, die echter den deftigen naam van „Apostholidhis" draagt en die misschien de langverwachte apostel van de verrezen bouwkunst zal blijken te zijn.

Het congres zal bijeenkomen in de Grafton Galleries, maar de opening vindt plaats in de Guildhall, waar men hoopt, dat de lord Mayor in groot ornaat zich zal vertoonen. Tal van feestelijkheden zullen plaats vinden en den leden van het congres wordt ook de gelegenheid geschonken het merkwaardigste van Londen en zijn naaste omgeving te kunnen bezichtigen.

Zoo zal men 17 Juli zijn namiddag kunnen besteden aan Hatfield House, zetel der Markiezen van Salisbury, of aan Hampton Court. Wie het eerste kiest, doet verstandig, al zijn de kosten, 5½ shilling, hooger dan bij het andere uitstapje. Want dit historisch buitenverblijf is in den regel alleen te zien, als de familie er niet vertoeft en dan nog slechts op bepaalde dagen en uren, zoodat, wie Londen als toerist bezocht, er gemeenlijk niet komt. Hampton Court is daarentegen alle dagen, Vrijdag uitgezonderd, kosteloos van 10 tot 6 uur toegankelijk. Van Waterloo-station vertrekken telkens treinen daarheen, ook van de North London en Metropolitan District Station is het via Richmond gemakkelijk bereikbaar, terwijl daarenboven nog van Shepherd's Bush via Twickenham electrische

trams rijden. Wie het bezoek der fabrieken van Holloway en Doulton er aan geven wil, kan Woensdagmiddag, als hij Buckingham Palace en Westminster Abby gezien heeft, nog naar Hampton Court gaan.

Voor Donderdagmiddag heeft men tusschen drie programma's de keus, die nu inderdaad wel geschikt is om angst te baren. Want Windsor Castle zal niemand willen verzuimen, het bezoek aan de City is uiterst belangwekkend, terwijl ook Kensington Palace en Dorchester House wel de moeite waard zijn.

Wij geven in overweging, de derde excursie te kiezen. Want Dorchester House, waar Captain Holford zijn beroemde schilderijen heeft, is voor het publiek niet toegankelijk. Wie naar Windsor wil, kan den voormiddag voor dit doel bestemmen, wanneer ten minste de tocht naar Dorchester House niet te vroeg begint, want Windsor Castle is niet vóór 11 uur toegankelijk. Doch in ieder geval kan men Donderdagmorgen den tocht door de City ondernemen, daar Temple Church van 10—4 uur, St. Pauls van 9—5 uur en St. Bartholomew the Great van 10½—5 uur open is. Een bezoek aan St. Saviour's, Southwark en St. Ethelreda's, bij Hatton Garden, kan hier zeer geschikt mede verbonden worden.

Voor Vrijdag heeft men de keus tusschen Oxford en Cambridge. Beide universiteitssteden zijn merkwaardig, doch de eerste verdient ongetwijfeld de voorkeur.

Zaterdagmorgen is Bridgewater House met zijn voor het publiek niet toegankelijke verzameling van schilderijen te zien, een gelegenheid, waarvan ieder congreslid gaarne gebruik zal maken. Des middags kan men hetzij Greenwich Hospital bezoeken, hetzij het Parlementsgebouw en de nieuwe kathedraal van Westminster. Dit laatste gebouw vooral is uiterst merkwaardig, en daarom doet men goed, Greenwich Hospital niet te kiezen.

Voor de, zeker niet talrijke, congresleden die mochten wenschen, Vrijdag te Londen te blijven, geeft het programma aan, dat zij den Tower, het Victoria and Albert Museum (South Kensington Museum) en het Royal College of Science (Imperial Institute) kunnen bezoeken. Doch daar gaat iedere toerist heen, zoodat de meesten deze gebouwen wel zullen kennen.

Wie de keuze doet, zooals wij aangaven, heeft te betalen:

Hatfield House	*f* 3.30
Buckingham Palace en Westminster Abbey	„ 1.80
Kensington Palace en Dorchester House	„ 1.80
Oxford	„ 8.70
dus in het geheel	*f* 15.60

Wie ook deelneemt aan het afscheidsmaal op Zaterdagavond moet daarvoor *f* 12.60 betalen, een prijs, die tamelijk hoog schijnt, doch waarvoor men dan ook „vrij wijn" krijgt.

Wij maken onze lezers opmerkzaam op de brieven uit Londen, voorkomende in onze nummers van 14 October, 4 en 18 November 1905, waarin zij omtrent vele der gebouwen die bezocht zullen worden, bijzonderheden vinden.

Vanwege het congres-bestuur is den leden ook een „Handboek" toegezonden, dat zich evenwel niet boven het peil der „Baedekers" en „Murrays" verheft. Voor beoefenaars der bouwkunst heeft het geen groote waarde.

Tot dusver hebben wij alleen stilgestaan bij de „vermakelijkheden", die het congres zal bieden. Daarbij komen ook voor een „Royal Academy Soirée" op Maandagavond, de „Lord Mayors Conversazione" in het Mansion House op Dindagavond, een „Garden Party at Royal Botanic Society's Gardens" op Donderdagavond en een soiree van „The Art Workers Guild" op Vrijdagavond. Er is dus gelegenheid genoeg, om zich te ontspannen en zich, naar Engelsch gebruik, in rok te vertoonen. Den congresleden kan er niet genoeg op gewezen worden, hoe noodzakelijk het is, dit in Nederland weinig populair kleedingstuk naar Engeland mede te nemen. Want wie te Londen na zeven uur 's avonds niet in een rok verschijnt is nergens in tel, en zal zich zelfs op verschillende plaatsen den toegang geweigerd zien.

Welke zullen de „werkzaamheden" van het congres zijn? De eigenlijke vergaderingen zullen behandelen: Dinsdag van 10—1 uur „Het gewapend beton"; Woensdag van 10—1 uur „In hoe verre moet de architect theoretisch en practisch als architect worden opgeleid?", een vraag, die blijkbaar niet goed gesteld is, daar het woord „architect", waar het ten tweeden male voorkomt, is doorgehaald en door „ambachtsman" vervangen; Donderdag van 10—1 uur zal men beraadslagen over „De opvoeding van het publiek, voor zoover de bouwkunst betreft; eindelijk zal men nog Zaterdag van 10½—11½ uur nagaan, of een diploma voor architecten gewenscht is.

Deze vergaderingen worden alle gehouden in de „Grafton Galleries". Tegelijkertijd staat ook de vergaderzaal van het Royal Institute in Conduit Street voor de congresleden open, die daar „Monsieur Honoré Daumet" kunnen hooren spreken over het kasteel Saint-Germain, of van gedachten kunnen wisselen over „Het uitvoeren van belangrijke rijks- en gemeentewerken door betaalde ambtenaren"; „De organisatie van Openbare Internationale Prijsvragen"; „Het Auteursrecht van den Bouwmeester" en „In welke mate en in welken zin moet de bouwmeester zeggenschap hebben over andere kunstenaars en ambachtslieden bij het bouwen van Openbare Gedenkteekenen"?

Waarschijnlijk zullen de Nederlandsche leden het meeste belang stellen in het vraagstuk der Prijsvragen en dus in grooten getale opkomen, wanneer dit Woensdag 19 Juli om 10 uur in de zaal van het Royal Institute ter tafel wordt gebracht. Wij verwachten van hen zulke welsprekende redevoeringen, dat het Congres, in geestdrift ontstoken, die maatregelen zal nemen, welke kunnen strekken om een herhaling der Carnegie-geschiedenis te voorkomen.

En wanneer er congresleden mochten zijn, die ook nog hunne avonden in het belang der bouwkunst willen besteden, dan is ook daartoe gelegenheid. Woensdag om half negen kunnen zij óf beraadslagen over „Het ontwerpen van stedelijke plattegronden", óf vaststellen wat de regeeringen doen moeten voor het „conserveeren" (is ook „restaureeren" bedoeld?) van gedenkteekenen. Vrijdagavond om half negen mogen zij luisteren naar Professor Meydenbauer, die hun zal uitleggen, wat „Messbildverfahren" is, tenzij zij begeeren, den heer Cecil Smith over het „Graf van Agamemnon" te hooren spreken. Voor beide redenaars kon het wel eens noodlottig blijken, dat Leicester Square zoo

dicht bij Grafton Street en Conduit Street is gelegen, wat den hoorders een al te gunstige gelegenheid geeft om, „filant à l'anglaise", „Messbild" en „Agamemnon" te laten voor wat zij zijn en hun heil te gaan zoeken in „Alhambra" of „Olympia".

Merkwaardig is een der aanteekeningen aan het slot van het programma. Daar staat: „Dress. The attention of foreign members is called to the fact, that evening dress is *never* worn during the day time in England, but *always* at an evening function. On ceremonious occasions, such as the Inaugural Meeting at the Guildhall, a frock-coat should be worn". Wij gelooven niet, dat vroeger voor een congres zulk een voorschrift omtrent de kleeding is gegeven. De Engelschen schijnen al heel bezorgd te zijn, dat hun gasten niet zullen weten, hoe het behoort; van „vrijheid blijheid" is men aan de overzijde der Noordzee nooit gediend geweest. De Brit vindt niets zoo verschrikkelijk, ten minste in eigen land, dan dat iemand anders doet dan anderen. En opdat er niets „shocking" zij, wordt daarom den leden aangeraden zich van drie pakken te voorzien, namelijk: een grijs colbert-costuum, waarin zij zich vertoonen tot zeven uur 's avonds; een zwart gekleed pak, waarin zij zich steken, wanneer zij vóór zeven uur 's avonds bij plechtige gelegenheden moeten verschijnen; en een rok, die zij na zevenen behooren aan te trekken. Wel staat er, aan het slot van het voorschrift omtrent de kleeding, geen Engelsche vertaling van Vondel: „Wie anders doet, wort uytgeleyd", doch wie moeilijkheden wil voorkomen handelt verstandig, zoo hij zich aan de gegeven regelen onderwerpt.

En toen ik verleden jaar te Lucern was, zat daar in het *Schweizerhof* een Engelschman in een sportcostuum aan tafel, die na het dessert kalm een pijp opstak! Jawel, goede vriend, maar in het buitenland vindt de Brit het niets, koeien te stelen, ofschoon hij het den vreemdeling reeds uiterst kwalijk neemt, als die bij hem thuis alleen maar over het hek durft kijken.

* * *

Ten behoeve van hen, die wenschen deel te nemen aan het VIIe Internationaal Architecten Congres, van 16 tot 21 Juli a.s. te Londen te houden, ontvingen wij van het „Comité Permanent" tot het organiseeren van congressen, voor Nederland bestaande uit de heeren Dr. P. J. H. Cuypers, A. Salm G. B.zn. en H. P. Berlage Nz. de volgende nuttige mededeelingen, betreffende de reisgelegenheid naar Londen, het verblijf aldaar en de kosten voor extra excursies, enz. De Engelsche Spoorweg-maatschappijen zullen vanaf 11 tot 25 Juli retourbiljetten uitgeven voor 1¼ maal de prijs van een enkele reis: de Nederlandsche Spoorwegmaatschappijen konden evenwel voor deze gelegenheid geen reductie toestaan.

De overtocht per boot zal echter tegen verminderde prijzen kunnen geschieden.

De „Batavier-Line" wil van af 11—25 Juli de prijs van een retourbiljet op 1¼ maal de enkele reis bepalen, zoodat de reis naar Londen en terug zal bedragen:
Salon f 11.70 × 1¼ of f 14.62½ per persoon.
2e klasse f 7.20 × 1¼ of f 9 per persoon.

De booten vertrekken dagelijks, uitgezonderd Zondags, te Rotterdam van de Boompjes en te Londen van de Brunswick Pier, Blackwell. Duur der zeereis 7½ uur. Nadere inlichtingen geven Wm. H. Müller & Co., Batavier Lijn, Rotterdam.

De „Harwich-Line" bepaalde onderstaande passage prijzen:
Van Hoek van Holland en terug:
1e klasse boot en spoor 37.6 per persoon en
1e „ „ en 2e klasse spoor 32.6 per persoon,
dat is dus resp: f 22.68* en f 19.66 ongeveer.
Dagelijksche dienst.
Inlichtingen geven de Agenten der Great Eastern Railway Cy., de Heeren Hudig en Pieters, Westerkade 24, Rotterdam.

De „Stoomvaart Maatschappij Zeeland" is geneigd de volgende reducties op den passage-prijs toe te staan. *)
Voor groepen van *minstens 10* op de heenreis tezamen reizende personen.
1e of 2e klasse, dag- of nachtboot.
Minstens 10 tot beneden 20 personen 25 pCt., enkele reis of retour.
Minstens 20 personen 50 pCt., enkele reis
Retourbiljetten tegen betaling van enkele reis.
Bovendien kan aan degenen, die met biljetten 2e klasse *aan boord* 1e klasse wenschen te reizen, op den supplementprijs de navolgende reductiën toegestaan.
Minstens 10 tot beneden 30 personen 25 pCt. enkele reis of retour, dag- of nachtboot.
Minstens 30 personen per nachtboot 50 pCt., enkele reis of retour, per dagboot vrijstelling van suppletie.
Ieder reiziger heeft 25 K.G. bagage vrij.
De biljetten Vlissingen-Londen, alsmede eventueele supplementsbiljetten voor 1e klasse aan boord met biljet 2e klasse, zijn aan boord verkrijgbaar.
De staatsspoor geeft van hare stations directe plaatsbewijzen uit.
Afzonderlijk reizende Congresleden kan deze Maatschappij evenwel geen reductie toestaan.
Gedurende de maanden Juni tot en met October worden echter goedkoope retourbiljetten uitgegeven, tegen den prijs van enkele reis doch met een geldigheidsduur van 8 dagen en zijn alleen geldig voor een overtocht per dagboot.
De eigenlijke zeereis duurt 2¾ uur.
Agenten voor de Stoomvaart Maatschappij „Zeeland" zijn:
(te Amsterdam o.a. Lissone & Zoon en Thos. Cook & Son).
te Rotterdam het Informatiebureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Noordblaak 91.
te Utrecht de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen.
te 's-Gravenhage het Informatiebureau der Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, Plaats 10.
Het is altijd aan te bevelen tijdig plaats te bespreken voor elke route, welke men ook kiest.
Wenscht men gebruik te maken van de toegestane reducties dan moet het bewijs van Congreslid overgelegd worden.
Wat het verblijf te Londen aangaat, zoo heeft de Londensche correspondent van „De Telegraaf" in het No. van 22 Juli 1904 daarover een zeer lezenswaardige correspondentie geschreven.
Aan de hand van deze Correspondentie heeft de

*) De gewone prijzen voor de overtocht vanaf Vlissingen heen en terug is voor de 1e klasse f 27.45 en 2e klasse f 18.05.

Maatschappij „Zeeland" een geïllustreerd gidsje samengesteld „Acht dagen uit en thuis" voor f 75 ad. f 100, waarin o.a. ook alle bijzonderheden en inlichtingen voorkomen omtrent de verschillende Hôtels, Restaurants, enz. enz.

Aan alle architecten hier te lande welke aan het Congres wenschen deel te nemen, zal daarvan een gratis exemplaar worden toegezonden wanneer dit wordt verzocht, aan den Heer A. Salm G. Bz. te Amsterdam.

Men reist ook gemakkelijk door zich vóór het vertrek te voorzien van Reis- en Hôtel-coupons, en kan men vooruit zijn reiskosten nauwkeurig berekenen en behoeft men niet onnoodig Engelsch geld bij zich te hebben.

Men ontbijt, lunch, dineert en logeert in de hôtels welke met het reisbureau, van waar men de coupons betrekt, zijn aangesloten.

Lissone en Zoon, Singel 155, te Amsterdam, vertegenwoordigen het de Keijzer's Hôtel en Buecker's Hôtel en rekenen per dag f 11, f 7.65 of f 4.35.

De coupons zijn geldig voor een goede kamer op 2e of 3e verdieping, ontbijt naar landsgebruik, diner, licht en bediening.

Niet gebruikte coupons worden met een kleine reductie teruggenomen.

Wordt het diner niet in het hôtel gebruikt, dan wordt ook daarvoor vergoeding gegeven.

Thos. Cook & Son, Damrak 88, Amsterdam, geven verschillende couponboekjes uit.

Serie S. ontbijt met vleesch, diner, kamer, licht en bediening ad 10.6 of f 6.35 pér dag, of wel:
Serie S.A. met verhooging van 2.6 of f 1.50 voor de lunch.

Men kan deze coupons naar willekeur gebruiken in de onderstaande hôtels, te Londen:

First Avenue Hôtel; Devonshire House Temperance Hôtel, Bishopsgate Street Without; Covent Garden Hôtel, Southampton St:; Hôtel de l'Europe, Leicester Square; Tudor Hôtel, Oxfordstreet; Manchester Hôtel, Aldersgate Street; St. Ernin's Hôtel, S. W.; Inns of Court Hôtel, High Holborn; Salisbury Hôtel, Salisbury Square; Liverpool Street Hôtel; Westminster Palace Hôtel, Victoria Street; Midland Grand Hôtel.

Met bijbetaling van 65 cents is men bij „The Ocean" verzekerd tegen ongelukken per spoor of boot.

Thos. Cook & Son wisselen voorts vreemde munt en geven kredietbrieven uit.

Tolken zijn bij aankomst aan de groote stations en havens om bij aankomst of vertrek inlichtingen te verstrekken, enz. enz.

De verschillende onderdeelen der coupons zijn gescheiden door geperforeerde lijnen, zoodat men b. v. in het eene hôtel logeeren en ontbijten kan en in het volgende, waar men vertoeft, de andere maaltijden gebruiken.

Overgehouden coupons, ook gedeeltelijke, worden met 10 pCt. korting gerestitueerd.

Eere Vice-Voorzitters van de Hollandsche Afdeeling van het Congres zijn: de Heeren Baron K. W. P. F. Gericke van Herwijnen, Nederlandsch Gezant te Londen, en J. A. Royer, Referendaris van de Afdeeling Kunsten en Wetenschappen aan het Departement van Binnenlandsche Zaken, terwijl de Heeren Prof. J. F. Klinkhamer, P. A. Weeldenburg en C. T. J. L. Rieber zich bereid verklaarden deel uit te maken van het Comité de Patronage, waartoe ook behooren de leden van het Comité Permanent.

Ter herinnering diene dat er twee soorten deelnemers zijn: Donateurs en Gewone Leden. De bijdrage van een Donateur is L. 4.— (Fl. 48.40) en van een gewoon lid L. 1.— (Fl. 12.10), waarvoor dan alle voordeelen genoten worden, reeds vroeger in de vakbladen omschreven. Dames-Leden betalen 10 Sh. (Fl. 6.05).

Alleen zij, welke hunne bijdragen gestort hebben, worden ingeschreven, terwijl van de gewone aanmeldingen zonder storting geen nota wordt gehouden.

De opgaven moeten geschieden direct aan den heer W. J. Locke, Secrétaire du VIIe Congrès International des Architectes, 9 Condurtstreet, Londres, W." of wel aan den heer A. Salm G. Bz., Secretaris van het Comité Permanent der Hollandsche Afdeeling van het Congres, Weesperzijde 26 Amsterdam.

De ontwerpen voor het Vredespaleis.

„Es schwindelt mir, es brennt mein Eingeweide" zoo citeerden reeds op den eersten dag van de tentoonstelling der ontwerpen voor het Vredespaleis, verscheidene bezoekers, nadat zij hun eerste wandeling door de zalen van het voormalig kroonprinselijk paleis aan den Kneuterdijk hadden volbracht en zij gaven daarmede zeer juist den eersten indruk weder, die wel haast ieder bezoeker ontvangt van de in waarheid duizelingwekkende verzameling teekeningen hier bijeengebracht, resultaat van den arbeid der bouwmeesters van alle landen, wier eerzucht geprikkeld werd door een zoo mooi vraagstuk, als waarvoor hier een oplossing gevraagd werd.

Met een vrij nuchter programma in handen, zijn de meeste mededingers aan het fantaiseeren gegaan, elke vogel zooals hij gebekt was, en het het gevolg hiervan is geweest dat men een geheel verkreeg, dat al heel weinig gelijkt op een goed gedirigeerd concert, maar meer doet denken aan de verwarde tonen, die vóór den aanvang van een concert uit de stemkamer tot ons doordringen, zich vermengen met het gonzend rumoer in de zaal, allengs overgaande in een dreunend geroezemoes van de meest verschillende geluiden, drukkend en vermoeiend als het aan- en afdeinend straatrumoer van een wereldstad. Dan duizelt het den bezoeker, honger en dorst branden hem in 't ingewand en hij zoekt den uitgang op, om in een der Haagsche inrichtingen tot verzorging van den inwendigen mensch, verpoozing en nieuwe kracht te vinden. Maar zoodra de duizeling over is en het hem gelukt is een weinig orde in de verwarde, eerste indrukken te brengen, wordt hij weer onwederstaanbaar heengetrokken naar de tentoonstellingslokalen, want onder alles, wat daar rijp en groen en door elkander hangt, heeft hij heel veel opgemerkt, dat hem een nadere beschouwing waard voorkwam, heeft hem reeds van menig ontwerp het prachtige teekenwerk geboeid, menige fantastische voorstelling zelfs hem aangetrokken, al kan hij zich niet dadelijk verklaren hoe dit kwam.

Wanneer hij dan de Gothische zaal op nieuw binnentreedt komt weder allereerst de vraag bij hem op, wat de jury bewogen heeft, de zes hier als

zoodanig gemerkte ontwerpen te bekronen, waarom juist deze? Een vraag, waarop het rapport maar zeer vaag antwoord geeft. Dat rapport heeft bij medegedragen door de zalen zonder er een blik in te slaan. In het uur van verpoozing heeft hij het eens ingezien, maar veel wijzer is hij er niet door geworden.

Wie veel zegt heeft veel te verantwoorden; dit gulden spreekwoord is op bewonderenswaardige wijze door de jury in acht genomen. Deze lakonische behandeling wordt door sommigen verklaard met de bewering, dat zulk een internationale jury nooit serieus is in hare beoordeeling en ook in dit geval de heeren het zich gemakkelijk hebben gemaakt. Dat de arbeid hen zoo heeft ingespannen, dat zij op voorschrift van den medicus, na afloop eenige weken rust hebben moeten nemen, gelooven wij nu wel niet, maar wij zouden toch gaarne als vaststaande aannemen, dat de jury haar taak, voor zoover de omstandigheden en de beschikbare tijd het toelieten, volbracht heeft zoo goed als mogelijk was en wanneer wij dan uit het rapport licht willen putten, dan blijven ons slechts de daarin omschreven schiftingen over, aan de hand waarvan op de tentenstelling is na te gaan, welke ontwerpen voor beoordeeling in aanmerking gekomen zijn en welke een nader onderzoek zijn waardig gekeurd, al blijft dan ook duister, wat ten slotte den doorslag gegeven heeft voor bekroning.

Met nieuwen moed treden wij de zalen binnen, maar reeds voor dat wij zijn doorgedrongen tot de plaats, waar de bekroonde ontwerpen hangen, zijn wij een paar keer blijven stilstaan voor ontwerpen, waaraan men dadelijk zien kan, dat zij nu niet van den eersten den besten zijn, maar waarvan wij met groote verbazing moesten ontwaren, dat zij ook niet één stem van één jurylid voor nadere beoordeeling hadden kunnen verwerven. Toen kwamen wij tot het besluit, dat wij ook langs dezen weg niet wijzer zouden worden en wij schreden voort, overwegende hoe dan het best den weg te vinden in deze zee van ontwerpen, tot wij stilstonden in het kabinet, thans dienst doende als eerezaaltje voor Cordonnier.

Zijn het de magnifieke teekeningen geweest, die de jury over het hoofd hebben doen zien, dat dit ontwerp alle karakter van een Vredespaleis mist? Wij kunnen het haast niet gelooven. Of zijn de verdiensten der distributie zoo groot geschat, dat het karakter van den opbouw als bijzaak beschouwd is? Dit laatste moet op grond van het rapport betwijfeld worden.

Cordonnier's ontwerp behoort tot die, van de door de jury gesignaleerde typen, waarbij de Bibliotheek en het Hof van Arbitrage in twee afzonderlijke gebouwen zijn ondergebracht, die slechts door een gang zijn verbonden.

De plattegrond heeft groote verdiensten.

Het geheele voorfront wordt ingenomen door een „vestibule d'honneur", aan de einden afgesloten door twee antichambres. Achter de antichambre links ligt de groote rechtszaal, achter die aan de rechterzijde de kleine rechtszaal; in het verlengde der rechtszalen zijn verder de raadkamers geplaatst, terwijl een reeks vertrekken voor griffie, getuigen, enz. langs den achtergevel van het Hoofdgebouw de ruimte tusschen de beide raadkamers afsluiten. De hoofdtrap ligt in de as van het gebouw geflankeerd door vestiaires. Een corridor strekt zich langs de binnenzijde van de vestibule uit, loopt langs de rechtszalen naar achteren en omsluit met het langs de vertrekken aan den achtergevel loopend gedeelte een binnenplein.

De zittingzaal voor het Permanente Hof van Arbitrage ligt op de verdieping boven den middensten ingang aan den voorgevel.

De groote torens, blijkbaar dienend om de rechtszalen te markeeren, bevatten in werkelijkheid, beneden, de genoemde antichambres en op de verdieping de kamers van president en secretaris van het Hof.

Het Bibliotheekgebouw van het Hoofdgebouw, gescheiden door verhoogde terrassen, is, behalve door den verbindingsgang in de as van het hoofdgebouw gelegen, toegankelijk door twee vestibules aan de zijgevels. Het is geheel symmetrisch; de middenmoot wordt gevormd door het boekenmagazijn, waaraan de ingangsgebouwen, welke de leeszalen en vertrekken voor de administratie bevatten, met lage gedeelten aansluiten. Beide ingangen zijn door torens bekroond.

De plattegrond sluit goed in elkander, men ziet dadelijk hier te doen te hebben met een meester, die met de eischen der practijk rekening weet te houden. De toegang tot de rechtszalen zou mooi genoemd kunnen worden, wanneer de antichambres minder donker waren, maar hierin is bij een eventueel omwerken van het ontwerp voor uitvoering gemakkelijk verbetering te brengen.

Meer nog dan in het ontwerp, dat den eersten prijs verwierf, is in dat van den tweeden bekroonde, Marcel te Parijs, te zien, wat de Franschen op het gebied van artistiek teekenwerk voor den dag kunnen brengen, al heeft de virtuositeit hier omniskenbaar tot overdrijving geleid.

Van rekening houden met uitvoerbaarheid voor een bepaalde som is hier geen sprake. Het is alsof de ontwerper zich heeft voorgesteld, dat dit paleis uitsluitend gebruikt zou worden voor weelderige feesten van hooggeplaatste diplomaten en verwende millionairs, dat het dus een mondain casino moest zijn, waar zij zich zouden kunnen amuseeren, want wie zich amuseert maakt geen oorlog.

Uit een oogpunt van practische bruikbaarheid staat de distributie ver achter bij die van Cordonnier's ontwerp, zij is geheel op theatrale effecten berekend.

De hoofdingang voert den binnentredende in een vestibule met koepel bekroond; hij bevindt zich dan in het snijpunt van de beide assen van het hoofdgebouw, dat in plattegrond een ⊥ vorm heeft. Links van de vestibule vindt men de kleine rechtszaal met raadkamer en daaraan evenwijdig een gang waarlangs getuigenkamers, enz. gerangschikt zijn. Rechts van de vestibule neemt een kolossale eeretrap bijna den geheelen vleugel van het gebouw in beslag; in het verlengde daarvan is alleen nog maar een uitgang naar het park aangebracht. Evenwijdig aan de trap loopt eveneens een gang waarlangs lokalen voor de griffie, deurwaarder, enz. gelegen zijn.

In de hoofdas van het gebouw licht achter de vestibule onmiddellijk de groote rechtszaal en daarachter de raadkamer van het Hof van Arbitrage. Ter weerszijde dezer zalen strekken zich gangen uit, waarlangs aan de buitenzijde rook- en gezelschapszalen zich aansluiten.

Het hoofdgebouw heeft dus geen binnenplein, maar er sluit zich een, door galerijen omgeven, soort kloosterhof aan, waaromheen de verschillende lokalen der bibliotheek gerangschikt zijn.

Deze distributie schijnt zeer in den smaak van de jury te zijn gevallen.

Aan dezen kloosterhof sluit met twee gangen verbonden, als een afzonderlijk aanhangsel het boekenmagazijn.

„Dit is wel het grondplan van een in een park gelegen paleis" zegt het rapport. Dit moge waar zijn voor het hoofdgebouw, de binnentuin, waaromheen de bibliotheeklokalen gegroepeerd zijn, strookt o.i. echter weinig met het hier aan dit ontwerp toegekend karakter. Deze hof is zeer ruim, hetgeen in overeenstemming is met de geheele opvatting van het ontwerp, maar of de inrichting der bibliotheek in het gebruik practisch en aangenaam zou blijken, kan nog betwijfeld worden.

Alles is in dit ontwerp overdreven: waar de groote eeretrap eigenlijk voor dient, blijft ook een raadsel, want behalve een zaal voor de „Conseil d'Administration" van het Hof van Arbitrage", bevat de verdieping geen lokalen, die een zoo luxueuze opvatting van dit onderdeel wettigen.

(*Wordt vervolgd*).

Nieuwe methode tot het opwerken der houtstructuur.

Sedert onheugelijke tijden reeds belegt men meubels van mindere houtsoorten, met fineer uit edeler materiaal, voornamelijk wegens de fijnheid of het fraaiere verloop van de houtsamenstelling. Voor ettelijke jaren werd een methode geoctrooieerd, om de omtrekken van het gevlamde hout, zijn schakeeringen, —op de verscheidenheid van zijn structuur berustende — sterker te doen uitkomen, door met de *zandblaasmachine* de weekere partijen van de houtmassa te verdiepen, dus: tot een zekeren grens weg te nemen. Op die manier ontstond de mogelijkheid een zacht, met de natuur van de houtsoort overeenkomend relief te scheppen en tevens, door partieel bedekken van kleinere of geeigende vlakten, enkele partijen tegen de zandstraalwerking te beveiligen — om op die wijze afwisselende, artistieke ornamenteering door verheven en verdiepte of ingezonken, door gladde en rustieke of ruwere oppervlakten voort te brengen.

Volgens een andere werkwijze werden de weekere houtpartijen, door wrijving met staaldraadbundels weggenomen of verdiept. Deze beide methoden, zoowel het bezigen van zand, dat met groote kracht tegen de houtoppervlakte geblazen wordt, als ook het gebruik van *staaldraadbundels*, bleken in zooverre minder geschikt te zijn, doordien zij ook de hardere partijen, de vaste vezels van het hout aangrijpen, waardoor deze eveneens ruw worden, zij 't ook in geringer mate dan de zachtere deelen. Dit treedt vooral op als stugge staalbundels in de richting van den houtdraad, langs zijn oppervlakte bewogen worden. Deze onzuivere bewerking moet door opzuiveren verbeterd worden, waartoe harenborstels dienen; in de eerste plaats tot het wegnemen der teruggebleven zandkorrels, en vervolgens tot het gladmaken der oppervlakte. Het effect der uit lange veerkrachtige haren vervaardigde borstels wordt door een slaande beweging verhoogd.

Het is duidelijk, dat de uitvoering aanzienlijk bekort en aan arbeidsloon veel gespaard zou worden, als door een beter aan het doel beantwoordende bewerking dit opzuiveren achterwege kon blijven. Voor een dusdanige methode is aan *R. Riemerschmid* te Pasing bij München octrooi verleend. De nieuwe uitvinding bestaat daarin, dat de weeke deelen, onder zooveel mogelijke sparing der hardere partijen, zonder voorbewerking, enkel door behandeling met geschikte *metaaldraadborstels* en gelijktijdige in het ooghouding der vezelrichting worden uitgediept. De voor dit doel te bezigen cilinderborstels of ook strijkborstels moeten van betrekkelijk sterke, vrij lange en dus zeer elastische fijne draadharen zijn voorzien. Bij regelmatige en bijna parallele vezelrichting is het gebruik van roteerende borstels, bij onregelmatig en vooral vlamrijke teekening van het hout, de aanwending van wrijfborstels doelmatiger. De octrooiacte meldt, dat het voordeel der methode daarin bestaat, dat de punten van het elastische metaaldraadhaar steeds van de hardere vezels afglijden en slechts de daartusschen gelegen weekere deelen der houtoppervlakte aangrijpen. In de plaats van het stooten met harde, korte staalbundels, die ook het harde hout aantasten, is dus een schuieren met lange, veerkrachtige draadharen getreden, die het harthout niet aantasten.

Indien aan de gereleveerde houtstructuur nog bijzondere glans of een hoogere graad van fijnheid verleend moet worden, dan wordt het oppervlak met een cylindervormig lichaam gepolijst, dat uit afzonderlijke, naast elkander liggende schijfjes linnen bestaat. Deze worden ter bereiking van een snellere en goede afwerking met wat amaril of glaspoeder bestrooid.

Dergelijke linnen-walsen werden ook vroeger meermalen tot polijsten gebezigd, maar niet speciaal op gevlamd hout en in verbinding met de hier beschreven werkwijze. Diensvolgens werd deze polijstmethode eveneens geoctrooieerd. Het hoofdvoordeel bestaat echter daarin, dat het opwerken der gevlamde houtstructuur volgens de nieuwe methode met uiterst geringe kosten uitvoerbaar is. Volgens het octrooibericht zou slechts een tiende deel der vroegere kosten worden gevorderd, terwijl het resultaat een veel fraaier effect oplevert.

Eerst door een nader onderzoek der verkregen producten zal te constateeren zijn, of de voorspelde gunstige vooruitzichten feitelijk te bereiken waren.

J. L. TERNEDEN.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Dezer dagen heeft de Fransche Vereeniging tot bevordering der lijkverbranding hare jaarlijksche vergadering gehouden. Medegedeeld werd dat thans te Parijs, Rouaan en Reims reeds Crematoria bestaan en dat er ook te Marseille en Dijon weldra zullen in gebruik genomen worden. Besloten werd in Parijs een tweede op te richten op de begraafplaats Montparnasse. In het verslag werd herinnerd dat het getal dergelijke instellingen thans bedraagt: 30 in de Vereenigde Staten van N.-Amerika en in Italië, 13 in Engeland, 11 in Duitschland, 4 in Zwitserland, 2 in Zweden, Denemarken, Canada, Argentinië, Japan enz.

Nederland kon nog altijd niet genoemd worden.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. De Min. van Fin. maakt bekend:

1. dat bij de inwerkingtreding op 1 Juni j.l. van het Kon. besl. van 14 Mei 1906, houdende bepalingen omtrent het personeel van de administratie der registratie, de bepaling is vervallen, dat niemand meer dan twee maal tot de examens voor betrekkingen bij het kadaster wordt toegelaten.

2. dat de leeftijdsgrenzen voor toelating tot de examens onveranderd zijn gebleven, en wel:

a. wat betreft candidaten voor de betrekking van adspirantlandmeter, dat zij op 1 Jan. van het jaar waarin het gehouden wordt, hun 18de jaar moeten zijn ingetreden, en den vollen ouderdom van 23 jaar nog niet mogen hebben bereikt;

b. wat betreft candidaten voor de betrekking van teekenaar, dat zij op 1 Jan. van het jaar waarin het gehouden wordt, den vollen ouderdom van 23 jaar nog niet mogen hebben bereikt.

(„St.-Cl.")

— In ons vorig bericht aangaande het uitbreidingsplan dezer gemeente verzuimden wij nog mede te deelen dat de besturen van de afdeeling 's-Gravenhage van „Bouwkunst" en van de Verfraaiing-commissie een wederantwoord hebben gezonden op het praeadvies van B. en W. aangaande het rapport der commissie uit genoemde vereenigingen over het ontwerp.

Dit adres treedt niet in een weerlegging van de verschillende argumenten, door den directeur der Gemeentewerken aangevoerd, maar geeft nogmaals in algemeene trekken uiting aan het principieel verschil tusschen de opvatting van adressanten en die van Publ. Werken.

Adressanten achten 't thans niet de gelegenheid, de beginselen eener breedopgezette grondpolitiek in het debat te brengen, al meenden zij het contrast tusschen den geest, waarin het ontwerp-Uitbreidingsplan is opgevat, en dien welke bij onze naburen over den Rijn de heerschende is, te moeten doen uitkomen. Adressanten zijn met Prof. Genzmer van oordeel, dat door toepassing van maatregelen als waartoe de Woningwet gelegenheid biedt, maatregelen, die geheel toevallige waardevermeerdering („the unearned increment,") van particuliere eigendommen belasten ten publieke nutte, een zeer hoog moreel standpunt wordt ingenomen.

Zij herhalen met de meeste beslistheid, dat in het ontwerp niet alleen van de door de wet geboden faciliteiten geen gebruik wordt gemaakt, maar zelfs haar eenvoudigste bepalingen niet worden nageleefd. Terwijl de Raad zich vereenigde met de motie-Lely, daardoor te kennen gaf waarde te hechten aan het bezit van een uitbreidingsplan (en adressanten weten zeker dat ook zonder wettelijken drang de Raad zulk een bezit een voordeel en een plicht voor de Gemeente zou achten), kan het nooit de bedoeling zijn geweest — zegt het adres — „dat een dergelijk plan zou zijn een kader voor partieele uitbreidingsplannen, te maken door particuliere ondernemers, zou zijn een net van hoofdwegen, wier richting bepaald wordt enkel door de grenzen van eigendommen en niet door eischen van verkeer en waartusschen geen stratenaanleg zou zijn geprojecteerd, terwijl de wet dit eischt, geen aanleg, die met onafwijsbare behoeften aan parken, sportterreinen, zwemplaatsen, vuilnisbelt, begraafplaatsen, regeeringsgebouwen, kerken, scholen, industrie- en arbeidswijken, villabouw enz. enz. rekening houdt.

„Redenen waarom adressanten uw college met den meesten aandrang verzoeken, uw goedkeuring op de door hun hier en in het rapport van Mei 1905 aangevoerde gronden aan het naar hun oordeel onaannemelijke uitbreidingsplan te onthouden niet alleen, maar het daarheen te willen leiden, dat alsnog spoedig daarvoor in de plaats worde gesteld een plan, bewerkt in den geest, die de Wetgevende Macht van ons vaderland door haar Woningwet wilde doen vaardig worden over onze samenleving, ten-einde haar op het gebied van een harer eerste behoeften — goede woningtoestanden voor elk harer leden — op betere banen te leiden."

HAARLEM. In de rotonde van het Museum van Kunstnijverheid is, naast de belangrijke Japansche voorstellingen van houtsneden in kleurendruk, een kostbare verzameling van oorspronkelijke Japansche teekeningen tentoongesteld. Bij de beschouwing dezer teekeningen staan wij in bewondering over de groote virtuositeit en knapheid waarmede ze vervaardigd werden en de expressieve kracht en het sentiment dat er in doorstraalt. Daar zelden oorspronkelijke teekeningen van dit zoozeer begaafd en artistiek aangelegd volk in ons land te zien zijn, zal deze tentoonstelling voor velen een nieuw licht op hunne artistieke uiting werpen.

De commissie van het museum hoopt den 15 Juli e.k. de tentoonstelling der beeldhouwwerken van den in 1904 overleden Brusselschen beeldhouwer Julien Dillens, die in genoemd museum zal plaats hebben, te openen.

NIJMEGEN. De raad dezer gemeente heeft besloten, dat in tijdelijken dienst zal worden aangesteld een elektro-technisch ingenieur, aan wien zal worden opgedragen om, voortbouwende op de grond-lagen, gelegd in de rapporten der heeren van Vloten en Weve, een ontwerp-begrooting van kosten op te maken voor een elektrische centrale en den aanleg van een tramnet binnen de gemeente.

MAASTRICHT. Onlangs is men begonnen met de herstelling van het zoogenaande torentje van pater Vink: een overblijfsel uit vroegere eeuwen en een herinnering aan een gebeurtenis van het jaar 1628, toen genoemde pater met zes zijner lotgenooten op vermoeden van verraad werd omgebracht. Reeds ten vorigen jare werd een aanvraag om subsidie in de kosten van dit werk bij de Regeering ingediend, doch te laat om nog op de begrooting voor 1906 te worden gebracht. Men hoopt echter dit jaar het verzoek ingewilligd te krijgen en is daarom met de uitvoering der herstellingswerken begonnen en zulks te eerder, daar het te voorzien was dat de bouwvallige toren wel eens zou kunnen instorten.

Personalia.

— Te Middelburg is tot opzichter bij de bouwpolitie benoemd de heer D. Bloem, te Almelo.

Met den benoemde stonden in alphabetische orde op de voordracht de heeren H. A. Hoekstra te Nijmegen, A. S. Lanjouw te Hengelo en P. Nauta te Dordrecht.

— Bij weg en werken van de Staatsspoor zijn, met 1 Juli, benoemd tot ingenieur de heeren W. H. H. M. Berentzen-M. A. F. H. de Ranitz en U. J. G. Groenier, thans adj., ingenieur 1e kl.

— Tot werktuigkundig opzichter bij de staats-mijnen in Limburg, A. F. van Santen, thans tijd. werkmeester aldaar.

— Te Bussum is overleden de heer H. F. Beijerman, hoofdingenieur van den Rijkswaterstaat.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-Teekenaar voor de voorbereiding en de uitvoering van een belangrijk Utiliteitswerk. Duur van het werk circa 2 jaar. Salaris f 1500 per jaar. Brieven onder nummer 51064 aan het Weekblad „De Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Tijdelijk Opzichter aan het Waterschap „De vrije Polders onder Tholen". Brieven aan den Dijkgraaf M. G. van Stapele, te Tholen. (1)

— Baas in een grooten Houtimporthandel. Brieven onder 30035, aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Meubelteekenaar v. 't ontw. v. compl. ameubl. Br. no. 19128 aan Handelsbl. te Amsterdam. (1)

— Opzichter-Teekenaar bij den architect J. C. van Epen te Baarn. (1)

— Uitvoerder op een groot werk in (N. H.) R. K., geheel zelfstandig kunnende optreden. Brieven onder No. 29051 aan het bureau van het Alg. Ned. Avertentieblad te 's-Gravenhage (2)

— Uitvoerder om zelfstandig beheer uit te oefenen op een groote Timmerwinkel en inrichting voor machinale houtbewerking. Loon naar bekwaamheid en vrij woning. Brieven onder motto „Uitvoerder" aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Directeur der Publ. werken te A'dam, jaarw. f 8000. Sollic. op zegel voor 1 Juli aan Burg. en Weth. (2)

— Bouwkundig Opzichter sal. f 120 p. m. Br. no. 285 J. Waltman Jr., Delft. (2)

— Assistent-Ingenieur, eventueel Ingenieur aan de Gemeente Gasfabrieken van Amsterdam. Salaris Assistent-Ingenieur van f 3500 tot f 4500, en van Ingenieur f 4500 tot f 6000 en eventueel emolumenten. Stukken vóór den 23en Juni e.k. aan den Directeur der Gemeente Gasfabrieken, Keizersgracht 444/446. (2)

— Opzichter voor het seinwezen en de telegrafie, a. d. Nederl.-Ind. Spoorw.-Mij. Sollic. schr. a. d. Raad van Beheer. Lange Beestenmarkt 88, Den Haag. (2)

— Electrotechniker op ingenieursbureau te R'dam. 23 à 30 jaar, aanv. sal. f800 à f1000. Br. no. 18582 N. Rt. Ct. (2)

— Eerste Teekenaar op een Fabriek voor IJzerconstructie. Brieven, onder No. 19011, bureau der N. Rott. Courant. (2)

— Scheepsteekenaar, aankomend, eenige jaren werkzaam geweest. Brieven onder letters H.T.M. Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Vuur- en Bankwerker tevens goed Teekenaar en Constructeur als Onderwijzer voor de Afdeeling Smeden aan de Ambachtsschool te Tiel, voorloopig voor een jaar, jaarwedde f800. Stukken vóór 23 Juni aan den Directeur J. W. Willemsen. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Techniet Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

21	Bouwk. Opz.-teek.,	20—44 j.,	f 45—	f 100 's maands.
5	Bouwk. Opz.-Uitv.,	24—45 j.,	f 70—	f 90 's maands.
2	Waterb. Opzr.,	24—44 j.,	f 75—	f 125 's maands.
5	Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 40—	f 90 's maands.
1	Werkmeester	28 j.,		f 85 's maands.
4	Electrotechniker	26—44 j.,	f 60—	f 100 's maands.
1	Machinist			f 100 's maands.

1 aankomend Scheepsteekenaar
1 Volontair bij een architect te Amsterdam.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 25 Juni.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gem. best.: de levering van grès- of melafierkeien of van daarmede overeenkomend materiaal, van 15000 M². wegvlak; de voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij tegen betaling van f0.25; inl. bij den ingenieur, Afd. Bestratingen ten Stadhuize, van 10—12 uur.

Hoogeveen, ten 7.30 ure, door den arch. J. Carmiggelt in café Ogterop: het verbouwen van een woon- en een winkelhuis te Hoogeveen; bestek ter inzage in gen. café; aanw. gehouden.

Teteringen, ten 9 ure, door het gemeentebest.: het bouwen eener onderwijzerswoning aan den Teteringschen dijk; bestek en teekening ter inzage ten gemeentehuize van 9—12 en van 2—5 ure.

Utrecht, ten 2 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het gebouw van het prov. best.: het maken en inhangen van twee midden schutdeuren voor de Koninginnesluis te Vreeswijk; begrooting f9025, bestek no. 142 ter lezing aan gen. Min.; aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Escher te Arnhem, den ing. Nelemans te Utrecht en den opz. van Langeveld te Vreeswijk; de nota op 18 Juni ter inzage bij den opz. voornoemd.

DINSDAG 26 Juni.

Hillegersberg, ten 12 ure, door den arch. K. Buurman te Bergschenhoek in Het Wapen van Holland: het afbreken en weder opbouwen van een woonhuis met schuur te Bergschenhoek met bijbeh. werken. Bestek met teekening ter inzage in het café „De Rozenboom" te Bergschenhoek en te verkrijgen bij den Architect K. Buurman Az.

Loosduinen, door het bestuur der Loosduinsche warmoezierspatroonsvereeniging: het bouwen van 39 arbeiderswoningen met aanleg van straten, rioleering enz. aan de Hertog Hendrikstraat; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij den Bouwkundige R. Lievaart, Cartesiusstraat 232 te 's-Gravenhage.

WOENSDAG 27 Juni.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het Dep.: het wijzigen en uitbreiden van de steenglooiing langs het grondstort en het aanbrengen van een steenbezetting op de kruin van den granddam langs het Zuiderhoofd te Hoek van Holland, begr. f16900; bestek ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofdinh.-dir. van den Rijkswaterstaat in de 2de en 3de dir. te 's-Gravenhage en bij den arrond.-ing. H. van Ooordt te Rotterdam, bij wien het proces-verbaal op 20 Juni ter teekening ligt.

Leeuwarden, ten 4 ure, door het gemeentebest. bestek no. 29: het aanleggen van een weg met kaaimuur van basalt langs en de onderbouw van een ophaalbrug over het Vliet benevens de nog aan te leggen gedeelten van den Poppeweg, begr. f10500; bestek no. 31: de aanleg van wegen en de uitvoering van werken aan het Nieuwe Kanaal; de aanleg van een weg in de Westerplantage; het leggen van eenige riolen en het uitvoeren van straatwerk Achter de Hoven; begr. f16500. Bestekken en teekeningen ter inzage ter Gemeentesecretarie en ald. te verkrijgen; inlevering der biljetten aldaar tot het uur der besteding.

Stavenisse, ten 12 ure, door het bestuur van het waterschap Stavenisse in het gemeentehuis: het uitvoeren van werken tot dijksverbetering aan de waterkeering van het waterschap; bestek met 5 teekeningen ter inzage ten kantore van den ont.-griff. dn te bekomen bij de boekh. S. Ochtman en Zoon te Zierikzee; aanw. gehouden; inl. van 12—1 ure in het logement bij A. van Dalen te Stavenisse.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het bureau Moreelsepark, bestek no. 1002: het maken van eene rioleering en bijkomende werken op het station te Venlo, begr. f2700. (Zie adv. in no. 24).

Vollenhove, ten 12 ure, door het bestuur van het waterschap Vollenhove bij Seidel: a. het leggen van 250 M. bazaltglooiing te Kuinre; b. het bouwen van een kruitmagazijn bij Blokzijl; c. het droogmaken en herstellen van de uitwateringssluis bij Blokzijl; bestekken te bekomen ter secretarie van het waterschap.

DONDERDAG 28 Juni.

Schagen, door Dijkgraaf en heemraden van het Ambacht van West-Friesland: de levering van 100000 straatsteenen aan den dijk te Kolhorn, alsmede het leggen van 1400 M. nieuw en het verleggen en vernieuwen van pl.m. 1500 M. bestaand paardepad; bestekken te bekomen bij den secr. te Oude Niedorp; inl. geeft de opz. F. Smit te Lutjewinkel; aanw. 22 Juni ten 10 ure, te beginnen te Kolhorn.

Steenwijk, ten 12.30 ure, door het gemeentebest.: bestek no. 2: de levering en beproeving van gegoten ijzeren buizen en hulpstukken; bestek no. 3: de levering van afsluiters, brandkranen, retourkleppen, enz., ten dienste der gemeentewaterleiding; bestekken verkrijgbaar bij den ing. J. Schotel, Oostzeedijk 172 te Rotterdam.

Zierikzee, ten 1 ure, door het bestuur van het waterschap Schouwen in 's landskamer, bestek no. 327: 1e perc.: het maken van een nieuwe vleugel aan de Weversluis in Flaauwers; 2e perc.: het maken van een binnenglooiing aan de Boezemkade van Flaauwers; bestek verkrijgbaar bij den boekhandelaar H. G. Krom.

VRIJDAG 29 Juni.

Wilhelminadorp, ten 11 ure, door het bestuur der waterkeering van den calamiteuzen Oost-Bevelandpolder: het uitvoeren van zinkwerk en steenbestorting aan genoemden polder; bestek ter lezing bij J. van Dijke te Wilhelminadorp en te bekomen bij den secr.-ontv.; aanwijzing 26 Juni a. s., 9 uur; samenkomst bij het Magazijn. Buitendien geschiedt geene aanwijzing.

Zelst, ten 12 ure, door het gemeentebestuur: het sloopen der bestaande en het bouwen eener nieuwe onderwijzerswoning aan den Hoogeweg te Zeist; aanw. 25 Juni van 11.30—12 ure op het terrein; bestek en teekening ad f1 verkrijgbaar ter secr.

ZATERDAG 30 Juni.

Vlaardingen, ten 11 ure, door het Departement van de Mij. tot Nut van 't Algemeen in de „Harmonie": a. het bouwen van een bewaarschool aan den Bienensingel: b. het maken van schoolmeubelen; aanwijzing 26 Juni ten 11 ure, op het terrein; inlicht. geeft de bouwkundige A. Maarleveld Az.

ZONDAG 1 Juli.

Groningen, door het gemeentebest.: het bouwen van een drielifts-telescoop gashouder (inclusief fundeering) van pl.m. 42 M. diam. nuttig inhoudende pl.m. 30000 M³.; bestek en teekeningen te bekomen bij den directeur der Gasfabriek.

MAANDAG 2 Juli.

Oostvapelle, ten 7 ure, door het best. der Ver. een school met den bijbel in het woonhuis op het terrein: het bouwen van een school met onderwijzerswoning; bestek en teekening verkrijgbaar bij K. Francke en A. de Visser; aanw. 25 Juni ten 2 ure op het terrein.

Rotterdam, door den heer G. de Graaf: het afbreken van een pand aan de Schiestraat no. 7 en het bouwen van een wagenhuis met stalling en zes bovenwoninhen; bestek en teek. verkrijgbaar bij den arch. B. Hooijkaas Jr.

Vervolg Aank. van Aanbest zie Bijlage.

41ste Jaargang. ZATERDAG 30 JUNI 1906. No. 26.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De ontwerpen voor het Vredespaleis.

(Vervolg van bldz. 198).

Dat het ontwerp van F. Wendt te Charlottenburg onder de bekroonde prijkt is o. i. alleen te verklaren door de aanwezigheid van den Geheimen-Opper-Hof-Bouwraad en Duitsch-Keizerlijken Bouwmeester E. von Ihne in de Jury. Geheel in den geest van von Ihne opgevat, zwaarmoedig en conventioneel tot in het lange latijnsche motto, kan dit ontwerp onmogelijk in den smaak gevallen zijn noch van het Fransche, noch van het Nederlandsche of Oostenrijksche jurylid en bij den Engelschman en Amerikaan alleen genade hebben gevonden, uithoofde van Palladiaansche eigenschappen, ofschoon wij geneigd zouden zijn te bidden: „Heer bewaar ons voor den terugkeer van zulk een Palladio"!

De algemeene compositie van dit ontwerp is eenvoudig (tot zoover het juryrapport).... afschrikwekkend, een type van versteende kunst. Een somber mausoleum gelijkt het, om er de idee van den wereldvrede met alle andere idealen, die nog leven in de verdrukking van onzen tijd, voorgoed te begraven. In Berlijn heeft men met de vredesidee weinig op, tenzij in den vorm van den gepantserden vrede, geen wonder dat dus dit paleis denken doet aan een bomvrij onderkomen voor den vrede; de centrale rotonde, die in den plattegrond domineert, doet dit ook in de opstanden met een koepel, die men zich met weinig moeite gepantserd kan voorstellen.

Het gebouw binnentredende komt men volgens dezen plattegrond eerst in een groote dwarsvestibule en daarna in de rotonde. Ter weerszijden van de rotonde loopen van de vestibule uit evenwijdig aan den hoofdas van het gebouw gangen naar achteren. Langs de gang links zijn de kleine rechtszaal met bijbehoorende raadkamer, getuigenkamers, griffie, enz. gerangschikt, langs de gang rechts de groote rechtszaal met raadkamer en bijbehoorende vertrekken.

De beide rechtszalen liggen met hare hoofdingangen in de dwarsas van de rotonde en zijn van daaruit toegankelijk. Achter de rotonde voert een gang in de hoofdas naar het boekenmagazijn der bibliotheek; deze gang wordt gekruist door een dwarsgang, waarlangs de leeszalen en verdere vertrekken, tot de bibliotheek behoorende, gegroepeerd zijn.

De plattegrond zou een uitstekende oplossing van de eischen van het programma geven, zooals het juryrapport zegt, wanneer minder overdrijving wat betreft de ruimte, ingenomen door portalen

en gangen, ware te constateeren, wat de jury ook deed. Zij had ook kunnen wijzen op de overdrijving in de ruimte door de muurmassa's ingenomen, welke ook opvallend is, al zijn zij met weinig smaak groen gekleurd, en op de weinige ruimte, die ten slotte tengevolge van deze diverse overdrijvingen voor licht en lucht in het inwendige van het gebouw overblijft.

Misschien verbeelden wij het ons maar, verduisterd als ons oog wellicht is door de thans heerschende begrippen over de Europeesche politiek, doch wij weten het ontwerp, dat den derden prijs verwierf, niet beter te qualificeeren, dan als een poging tot verduistering der vredesidee.

En thans zijn wij genaderd tot de kunst van onzen tijd „l'Art de l'Epoque" het ontwerp van den modernen professor Wagner uit Weenen.

Wij gelooven diens bekroning te moeten beschouwen als een daad van hoffelijkheid tegenover de nieuwe kunst, hoedanig ook de uitnoodiging van Wagner te beschouwen is. Het zijn toch niet enkel proletariërs, sociaal-democraten, bohémiens of hansworsten, die aan nieuwe kunst doen: de Sezession telt ook menschen van zeer goeden huize met deftige relaties onder hare aanhangers en daarom kon zij hier niet geheel genegeerd worden.

Als deftig is Wagner's ontwerp reeds voor de tentoonstelling door de dagbladpers gequalificeerd en niet onjuist, want het doet denken aan een vorstelijk verblijf, maar waar wij nu de uitdrukking van de eigenaardige behoeften van een vredespaleis, de nieuwe middelen daartoe, de nieuwe aesthetiek en de „zekere" originaliteit moeten zoeken, blijft ons duister. De Trajanuszuil in Empirestijl gereproduceerd, voor het gebouw geplaatst, is wellicht daarin dit alles te vinden, of in den verwarden opbouw der hoekpaviljoenen?

Deze kunstuiting kwam de jury belangrijk voor.

Wij gelooven echter geen op zich zelf staande meening uit te spreken, wanneer wij verklaren, dat zij ons, in vergelijking met tal van andere ontwerpen, zelfs uit de massa, die geen nadere beoordeeling waardig gekeurd werd, hoogst onbelangrijk voorkomt, haast even onbelangrijk als de nietszeggende phrase van het rapport, dat enkele onderdeelen van de planindeeling gebreken vertoonen.

Is er één ontwerp bij de 213, zouden wij de jury wel willen vragen, dat niet in *enkele* onderdeelen van de planindeeling gebreken vertoont?

Het is immers alles werk van menschenhanden, soms zeer buitengewoon weliswaar, want bij het sublieme teekenwerk van Marcel verbaast men zich, dat zoo iets nog in onzen tijd gemaakt kan worden, of wordt de nieuwe aesthetiek van Wagner beschouwd zonder gebreken te zijn?

Het teekenwerk van Wagner's ontwerp is uiterst correct en strak, een zekere distinctie is daaraan niet te ontzeggen, maar boeien doet het niet. Misschien is dit een goede eigenschap, die de beoordeeling van de waarde van het ontwerp voor een jury gemakkelijker maakt. Te meer moet het daarom verwonderen, dat de jury aan dit ontwerp, boven alle andere in modernen geest, de voorkeur toekende, of moet men haar uitspraak zoo opvatten, dat Wagner's ontwerp tam genoeg was, om er bij een conservatieve jury mee door te kunnen? In dat geval zou zijn kunstenaarseer hem hebben moeten voorschrijven de bekroning te weigeren.

De planindeeling is eenvoudig. De vestibule in het midden van den voorgevel binnentredende vindt men links en rechts daarvan griffie, getuigenkamers, enz. aan den voorgevel gerangschikt en afgesloten door de raadkamers in de hoekpaviljoenen. Langs eerstgenoemde vertrekken liggen aan de binnenzijde vestiaires en verdere accessoires, slecht verlicht, want een dwarsgang, waaraan de hoofdtrap aansluit, loopt daarachter langs. Deze dwarsgang voert links naar een antichambre, waarachter de kleine rechtszaal en verder leeszalen, bureaux en ingang der bibliotheek aan den zijgevel geplaatst zijn met een gang daarlangs aan de binnenzijde langs de binnenplaats; rechts naar een antichambre, waarachter de groote rechtszaal en een ingang met trap voor de lokalen der Carnegiestichting op de verdieping. Ook langs deze vertrekken loopt een gang aan de zijde der binnenplaats naar achteren. Het vierkant wordt aan den achtergevel afgesloten door een dwarsgang, waaraan het boekenmagazijn der bibliotheek en ter weerszijden daarvan reservekamers gelegen zijn.

Het zal wel waar zijn, dat aan de eischen van het programma is voldaan, maar veel meer valt van de distributie ook niet te zeggen.

Wij zijn nu genaderd tot de tegenover elkander opgehangen ontwerpen, die den vijfden en zesden prijs verwierven, het Amerikaansche en dat van Schwechten. Waarom het laatste bekroond is, zal wel een raadsel blijven. Schwechten is een der bekende Duitsche architecten, wier bureaux speciaal op het beantwoorden van prijsvragen zijn ingericht, wier inzendingen bij geen „Concurrenz" van eenige beteekenis ontbreken, die voor alles hun mannetjes hebben, maar niet zulke knappe mannetjes als hun Fransche collega's.

Elk dezer bureaux heeft zijn eigen stijl en is daaraan in de meeste gevallen onmiddelijk kenbaar.

De firma Busse & Schwechten leverde reeds in 1882 een ontwerp in bij de prijsvraag voor het Rijksdaggebouw te Berlijn. Dat is nu 24 jaren geleden, maar het ontwerp van Schwechten voor het Vredespaleis onderscheidt zich in niets van het gros der toenmaals ingeleverde ontwerpen dan alleen door een planindeeling, die, zij moge dan volgens het rapport van zekere studie getuigen, beneden het middelmatige gebleven is.

Liever willen wij ons dus omkeeren en eenige oogenblikken onze aandacht wijden aan het ontwerp van Greenley en Olin.

Door zijn eenvoud behoort dit ontwerp niet tot die, welke bij het eerste bezoek aan de tentoonstelling in sterke mate de aandacht trekken. Telkens echter, wanneer wij na herhaalde wandelingen langs de onafzienbare oppervlakten papier, terugkwamen in den slecht verlichten corridor, waar vijf van de zes bekroonde ontwerpen hangen, *trok* daarvan juist dit ontwerp meer *onze aandacht en belangstelling* tot zich, en rees de vraag bij *ons op, of* het tengevolge van afmatting was, dat de jury dit ontwerp slechts met een vijfden prijs bedacht, want het bezit qualiteiten, die het tot een der beste van de bekroonde maken.

In de eerste plaats behoort het tot de weinige ontwerpen, die op de tentoonstelling te vinden zijn waarin althans eenigszins een streven merkbaar is, om de beschikbare middelen niet al te zeer te overschrijden. Ook zijn de teekeningen behandeld in den geest als ongetwijfeld in het programma bedoeld is.

Bij de planindeeling zijn de ontwerpers dan ook gekomen tot eene, door de jury gewaardeerde beperking der oppervlakte, door het onderbrengen van vredespaleis en bibliotheek in één gebouw.

De ingangshal, door een lagen koepel gedekt, neemt het middengedeelte van het voorfront in beslag.

Ter weerszijden van dezen hal liggen, langs den voorgevel gerangschikt, links (voor den binnentredende) kanselarij, garderobe en kleine rechtszaal, rechts de groote rechtszaal, de hoofdtrap in het front.

Tegen het trappenhuis aan ligt in de hoofdas het boekenmagazijn der bibliotheek tusschen twee binnenplaatsen, waaromheen gangen loopen. Aan de zijgevels zijn langs deze gangen de raadkamers getuigenkamers enz. behoorende bij de rechtszalen, geplaatst. Langs den achtergevel liggen de leeszalen en verdere lokalen, tot de bibliotheek behoorende, met een vestibule in het midden. De bureaux voor het hof van arbitrage liggen op de verdieping langs de zij- en achtergevels. Het eenige wat men als luxe zou kunnen beschouwen is een soort krypt, bestemd voor „memorial hall", onder de vestibule ontworpen.

De groote verdienste van het ontwerp ligt o. i. echter, meer nog dan aan de compacte distributie, daarin, dat Greenley en Olin de eenigen zijn, die, zij het ook met gebruikmaking van conventioneele vormen, er in geslaagd zijn in het uiterlijk van hun ontwerp uitdrukking te geven aan de vredesidee.

Denkt men zich dit gebouw uitgevoerd in wit marmer (afgezien van de ongeschiktheid van dit materiaal voor ons klimaat), staande in een werkelijk park, met hoog opgaand geboomte als achtergrond, dan moet het wel voldoen aan de voorstelling, die men zich van een vredespaleis maken kan, wij herhalen het, meer dan een der andere ontwerpen.

Wij ontveinzen ons niet, dat deze meening voor bestrijding vatbaar is, maar als conceptie staat o. i. dit ontwerp zeer hoog en zulk een conceptie zou, in andere detailvormen uitgevoerd, wellicht tot een goede oplossing kunnen leiden.

(Wordt vervolgd).

Alkmaar en Omstreken.

Nu verscheidene architecten de volgende week een uitstapje naar Alkmaar en Omstreken denken te ondernemen, kunnen eenige bijzonderheden omtrent hetgeen daar te zien is, misschien welkom zijn.

Het meest belangrijke monument van Alkmaar is de St. Laurenskerk, een dier aanzienlijke bedehuizen welke de 15e eeuw, toen de regeering der Bourgondische vorsten Holland tot welvaart bracht, heeft tot stand zien komen.

De kerk vertoont zich als een basiliek met kruisbeuken, wier koor in een halven tienhoek eindigt. Volgens het 17e eeuwsch „*Memoriaal*", dat op een bord in de kerk geschilderd is, zou zij in 600 reeds zijn gesticht, later dikwijls door brand verwoest wezen, in 1382 door een aanbouw vergroot, en eindelijk van een hoogen toren voorzien, die 29 October 1468 instortte. Die instorting zou ten gevolge hebben gehad, dat een nieuwe kerk gebouwd werd, welke in 1470 of 1475 voltooid was.

Dat deze bijzonderheden juist zijn, mag worden betwijfeld. Zeker is de toren in 1468 ingestort, doch dat twee of zeven jaar voldoende geweest zouden zijn, om het oude gebouw af te breken en het tegenwoordige er voor in de plaats te stellen zal wel niemand gelooven, die weet, hoe lang het duurde, eer men in de middeleeuwen een kerk volbouwd had.

De aanbouw van 1382 is waarschijnlijk het nog bestaande koor geweest, terwijl men, na het ongeluk met den toren, het schip, dat de oudste kerk was, niet alleen hersteld zal hebben, maar tevens den basilikalen vorm zal hebben gegeven, die het vroeger niet had, daar zijn beuken van gelijke hoogte waren. Dit is de gewone wordingsgeschiedenis onzer 15e eeuwsche kerken. Soms bleef het schip in zijn ouden staat, omdat de middelen tot verandering ontbraken en dan vertoont zulk een gebouw zich als de Hooglandsche of St. Pancraskerk te Leiden.

Men zou omtrent de wordingsgeschiedenis der St. Laurenskerk te Alkmaar meer zekerheid hebben indien niet een restauratie de documenten, die het gebouw zelf opleverden kon, vernietigd had.

Het koor der kerk heeft een trans, die evenals de trans der St. Bavokerk te Haarlem, van een portaal is voorzien, hetwelk blijkbaar uit de 16e eeuw dagteekenend en nog uit den Katholieken tijd afkomstig toch zoo ongewoon geplaatst is, dat allerlei gissingen omtrent de bestemming zijn gedaan. Immers bij een Katholieke kerk heeft een ingang in het koor geen zin.

De koortrans, de zijbeuken en de kapellen hebben steenen stergewelven. Niet al deze gewelven rusten op schalken, daar in de zijbeuken van het koor kraagsteenen daarvoor in de plaats zijn gekomen. Dit wijst op verschil in den tijd van bouwen. Waarschijnlijk was het koor van 1382 niet voor steenen gewelven aangelegd, en werden die pas gemaakt, toen in de 15e eeuw de trans aan het koor werd toegevoegd en het schip van kapellen voorzien werd.

In den hoofdbeuk en den kruisbeuk zijn houten gewelven aanwezig, die in de 19de eeuw vernieuwd werden. De ribben dezer gewelven rusten op schalken, welke op de kapiteelen der pijlers staan. In het koor loopen deze schalken tot den onderkant van het gewelf en zijn daar van geprofileerde kapiteelen voorzien. In den kruisbeuk en in het schip echter hebben deze schalken de volle hoogte niet en is het bovendeel door houten stijlen vervangen, die in den kruisbeuk op nog onbehakte kapiteelen rusten, terwijl zij in het schip door fijn gebeeldhouwd bladwerk worden ondersteund. Hieruit kan worden afgeleid, dat het koor reeds zijn volle hoogte had, toen men schip en kruisbeuk na 1468 daarmede in overeenstemming bracht.

De houten gewelven waren oorspronkelijk beschilderd, gelijk nu nog die der St. Vituskerk te Naarden, en wel door Cornelis Cornelisz. Buys, in 1518 en 1519. Deze Cornelis Buys was de leermeester van Jan van Scorel, en de broeder van Jacob Cornelisz. van Oostzanen. Van zijn schilderwerk te Alkmaar is slechts dat van het koorpolygoon over, dat nu in het Rijksmuseum te Amsterdam gerestaureerd wordt.

Maar het houten gewelf in de voormalige sacristie heeft zijn beschildering ten deele behouden en daar kan men zich een denkbeeld vormen van de wijze, waarop ook het kerkgewelf was versierd. De zes gewelfvakken zijn ieder door een rand in Laat-Gothischen stijl omgeven. De ribben hebben daarentegen een versiering met Renaissance-motieven. De ornamenten zijn met breede zwarte lijnen omgetrokken, terwijl van de kleuren bruinrood en wit het duidelijkst zichtbaar bleven. Ten deele hebben zeer onbekwame handen deze schilderingen bedorven. Het best bewaard is het wapen van Holland, maar van de wapens van Karel V, West-

friesland, Alkmaar, Delft en Oudewater vindt men nog slechts fragmenten.

Dat ook onder de witkalk der steenen gewelven wellicht beschildering aanwezig is zou men kunnen afleiden uit de ornamenten, die zich in de voormalige doopkapel vertoonen.

De predikstoel is van 1665 en blijkbaar tegelijkertijd met het doophek gemaakt. Jacob van Campen heeft de banken der kerk ontworpen, wier overhuivingen door strenge jonische kolonnetten worden gedragen. Dezelfde meester ordonneerde ook de kas van het groote orgel, terwijl Cesar van Everdingen de luiken beschilderde. Merkwaardig is het kleine orgel aan de noordzijde van het koor, blijkens een een opschrift in 1511 door Jan van Coblentz gemaakt. Hier is de rijkste Laat-Gothiek toegepast, vooral aan de galerij, die met wapenschilden prijkt. De stijl van dit orgel herinnert aan dien welke het vroegere orgel der N. Z. kapel te Amsterdam heeft, dat nu in de R. K. kerk te Jutfaas is opgesteld.

In het koor bevinden zich 16e eeuwsche koorbanken, ook een koorhek in Flambogenstijl bleef, zij het ook niet geheel in zijn oorspronkelijken toestand, bewaard. In denzelfden geest is het hek behandeld, dat de doopkapel afscheidt van een andere, daarnaast aanwezig.

Evenals in de St. Bavokerk te Haarlem hangt ook in de St. Laurenskerk te Alkmaar een schilderij, die een kerk voorstelt, en een 16e eeuwsch karakter draagt. In beide gevallen wordt aangenomen dat de schilderij de kerk verbeeldt, waarin zij zich bevindt. Maar er vertoonen zich telkens zooveel afwijkingen van den bestaanden toestand, dat het onzeker blijft, of de fantasie van den schilder dan wel zijn onnauwkeurigheid daarvoor aansprakelijk gesteld moet worden.

Zeer merkwaardig zijn de schilderijen, die in de Zuidwestelijke kapel hangen, en die, in 1504 vervaardigd, de zeven werken der barmhartigheid als onderwerp hebben. Bij deze meesterlijk behandelde paneelen valt het allegorisch tafereel, dat Romein de Hooghe in 1693 boven het orgel schilderde, af.

Ter plaatse, waar voorheen het hoofdaltaar stond bevindt zich nu de zerk, waaronder een deel van grave Floris V rust. De zerk is in stukken gebroken en met het wapen van Holland versierd. De plaatsing van het schild en de letters van het omschrift wijzen op de 15e eeuw als den tijd der vervaardiging. In de 17e eeuw heeft men er jaartal en dagteekening 28 Juni 1296, bijgevoegd.

Van de talrijke zerken in de kerk is de fraaiste die, waaronder Pieter Claesz. Palinck en zijn huisvrouw Josina van Foreest Willemsd. rusten. Deze zerk toch is versierd met een gegraveerde geelkoperen plaat, waarop de beelden der overledenen zijn voorgesteld. Tüsschen 1546 en 1551 gemaakt is deze grafplaat en der beste voortbrengselen onzer Renaissance.

Het welluidende klokkenspel in den toren boven het kruis werd in 1688 en 1689 door Melchior de Haze te Antwerpen gegoten. Jasper Moor van 's-Hertogenbosch goot in 1525 de uurklok op last van Meinard de Man, abt van Egmond.

De kapelkerk, de Remonstrantsche kerk en de Luthersche kerk zijn niet bijzonder merkwaardig. Het raadhuis, van 1509, zou belangwekkender wezen, als het niet een kwart eeuw geleden gerestaureerd ware.

(Slot volgt).

Politiebureaux te 's-Gravenhage.

Nergens kan men beter gewaar worden, dat de residentie een groote stad geworden is, dan op het bureau der gemeentewerken. De bestendige groei toch maakt voortdurend bestaande toestanden onhoudbaar, schept voortdurend nieuwe behoeften, waaraan in den regel snel voldaan moet worden en eischt van den gemeentebouwkundige en zijn staf telkens nieuwe oplossingen voor nieuwe vraagstukken.

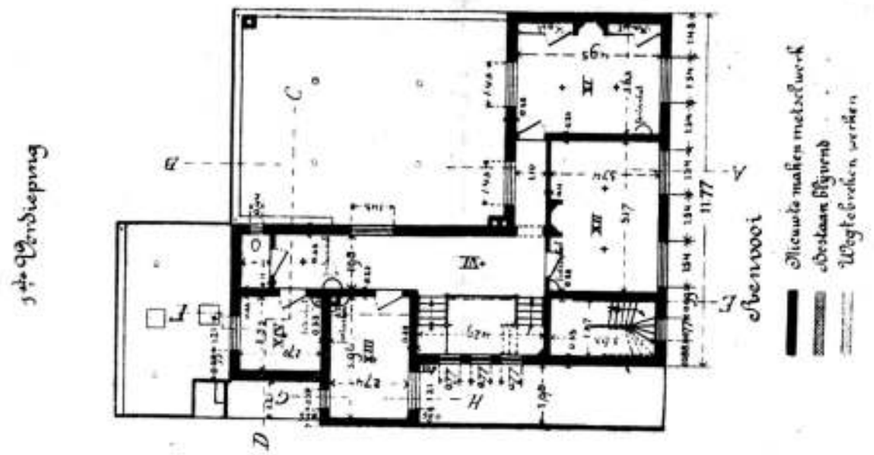
In scholenbouw kan reeds sinds jaren naar min of meer vaste typen gebouwd worden, in andere takken van dienst en daartoe behoort o. a. de politiedienst is dit niet het geval.

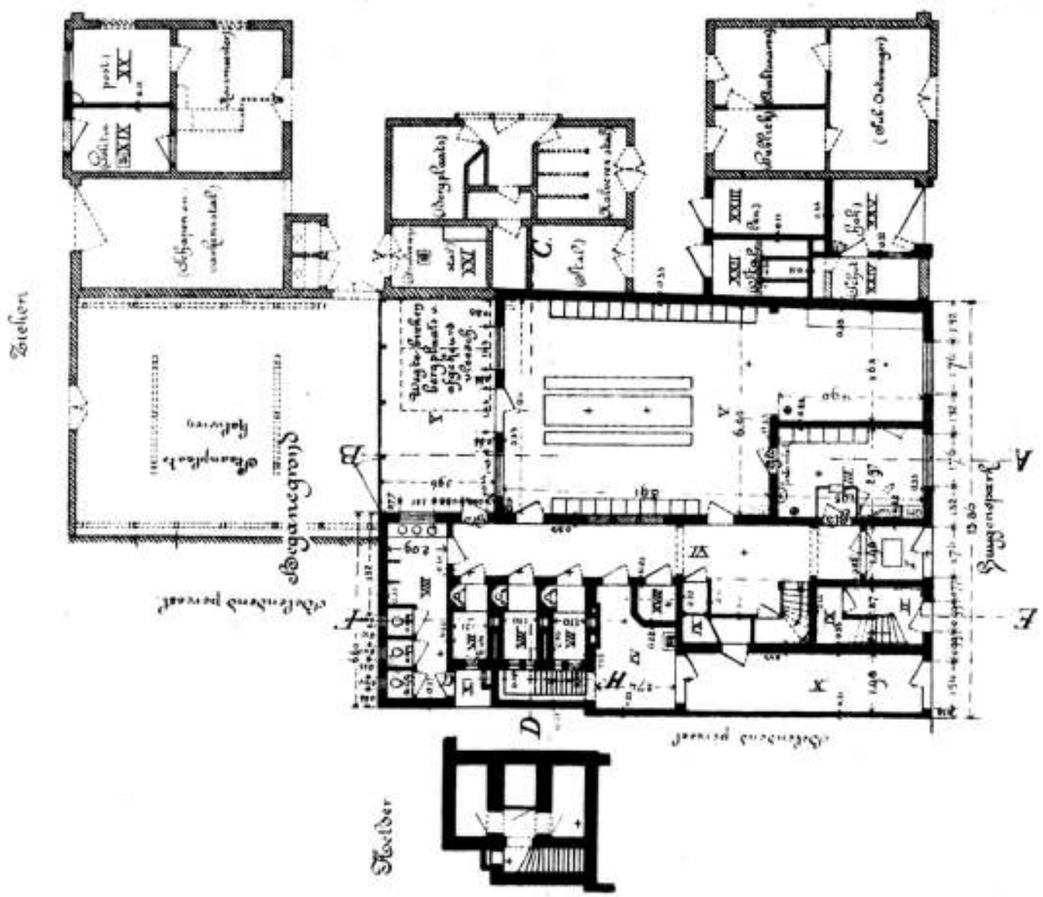
Met de uitbreiding der stad houdt de behoefte aan hulpbureaux van politie en van posthuizen gelijken tred. Een vijf-en-twintig jaren geleden waren beide zeer primitief ingericht, onze tijd stelt echter terecht aan deze inrichtingen hooge eischen wat gemak en doelmatigheid voor den dienst betreft.

De in de laatste jaren gebouwde hulpbureaux zijn in dit opzicht als belangrijke oplossingen te beschouwen, verkregen door veel studie van alle zich daarbij voordoende vraagpunten. Het gebouw waarvan hiernevens de plattegronden gegeven zijn, heeft de eigenaardigheid, dat het onmiddelijk is aangebouwd aan de bestaande inrichting voor veekeuring een anderen tak van gemeentedienst evenwel geheel van dien der politie afgescheiden. De indeeling is, zooals blijkt uit de volgende toelichting:

I. Hoofdingang.
II. Ingang congierge.
III. Brigadier.
IV. Bergplaats brancard.
V. Agenten.
VI. Gang.
VII. Cachotten.
VIII. Privaatvertrek.
IX. Bergplaats brandstoffen.
X. Open plaatsen.
XI. Hoofdinspecteur.
XII. Inspecteur.
XIII. Rechercheurs.
XIV. Wachtkamer.
XV. Kamers. *)
XVI. Keuken. *)
XVII. Archief. *)
XVIII. Spreekcel.
XIX. Bergpl. v. verdacht vleesch.
XX. 1ste Keurmeester.
XXI. Bergpl. v. afgekeurd vleesch.
XXII. Kalverenstal.
XXIII. Stal.
XXIV. Stal.
XXV. Schuthok.

*) Deze vertrekken, XV en XVI, behooren tot de woning van den conciergen, liggen op de verdieping boven de lokalen XI en XII; het archief ligt op dezelfde verdieping boven lokaal XIV.

Japansch Damascenerwerk.

De zwaarden van Damascus en de artistieke versiering hunner klingen, hebben aan een bepaalden tak der metaalbewerking een eigen naam verleend. Maar zooals men in Engeland alle aardewerk of porselein „China" noemt, ofschoon het in Denemarken vervaardigd kan zijn en men wel niet aan Calcutta denkt als men „Calicot" koopt, zoo treft men tegenwoordig de prachtigste Damascenerwerken niet meer in Syrie, maar wel in Japan aan.

De zetel dezer industrie was, in de feudale tijden de oude hoofdstad Kioto, vanwaar elf honderd jaren lang elke artistieke beweging uitging. Ook het Damascenerwerk bloeide in Kioto gedurende drie eeuwen; tegenwoordig wordt het allerprachtigste goudinlegwerk door slechts een dozijn arbeiders in kleine werkplaatsen in een diep verscholen hoekje dier stad uitgevoerd. De bloei van het Damascenerwerk hing nauw met het feudalisme te zamen, toen de Samuraiknaap reeds op vijftienjarigen leeftijd een zwaard ten geschenke kreeg, toen iedere „Heer" twee zwaarden droeg, het eene als krijgsman, het andere als Gentleman, toen oorlogvoeren een sport, de sabelkling het algemeene lijfwapen was, toen onder de huwelijksgeschenken voor de bruid zich een stilet bevond en voor de buiksnede naar de regels der kunst: voor de artistieke uitvoering van de „Harakiri" een speciaal dolkmes noodzakelijk werd geacht; toenmaals moest *alles* aan het zwaard, de kling, de angel, het gevest, de schede *artistiek* zijn afgewerkt.

Toen de feudaaltijd ten einde neigde, verloor ook de Damascener zwaardveger meer en meer zijne gewaardeerde bezigheden. Daarna werd het Japansche Damascenerwerk meer voor internationale handels- en exportwaren op alle mogelijke voorwerpen toegepast, van het kleinste postzegeldoosje tot op sierborden van een halven meter middellijn.

Vergelijkt men nu de Damascener — met de bronswerkers-kunst, dan is de eerste veel hooger te stellen dan de laatste: zij is als de hoogste volmaking der intarsia, van de *metaal-intarsia*, te beschouwen. Als materialen dienen allerlei metalen toch wordt aan goud- en zilver inlegwerk in ijzer de voorkeur gegeven. De Japanner zelve stelt echter de meer of mindere kostbaarheid van het metaal niet op den voorgrond en trekt koper boven goud voor, als hij dit voor de kleurschakeering verkieslijker acht. De reëele waarde van het metaal en zijn handelsprijs komen daarbij niet in aanmerking. Een bijna bovenmenschelijk geduld wordt voor dit handwerk gevorderd en de grenzelooze bedrevenheid en kunstvaardigheid daarbij tentoongespreid, wekt in de hoogste mate de bewondering op van allen, die slechts één nurtje de uitvoering van dezen arbeid in de werkplaats konden gadeslaan.

Om haar voor de verdere bewerking geschikt te maken, wordt een plaat van ijzer of week staal in een harsbad gelegd; haar ruwe textuur wordt dan weggenomen om een oppervlakte te verkrijgen, dat de in te leggen decoratie opnemen en vasthouden kan. Daartoe bezigt de leerling een beitel en een hamertje en vangt zijne werkzaamheden aldus aan:

Allereerst neemt hij een vlakte van een halven centimeter onderhanden, drijft onafgebroken fijne beitelsneden daarop in, tot dat eindelijk fijne evenwijdige lijnen, als de schaduw in eene gravure zijn ontstaan. Nu draait hij de plaat negentig graden om en groeft naast het eerste vakje op dezelfde wijze een tweede kwadraat en zoo verder — *ad infinitum* — tot de geheele plaat afwisselend met horizontale en verticale lijntjes bedekt is. Dit vordert een verbazend langen tijd, maar is toch nog slechts als 't begin van het werk te beschouwen. Nu wordt de geheele plaat in de omgekeerde richting gecanneleerd, zoodat de horizontaal parallelen door verticaal parallelen worden gekruist en *vice versa*. Als dit monnikenwerk beeindigd is, dan wordt de plaat met parallelen, die tegen de vorige diagonaal loopen ingegroefd en eindelijk van parallelen voorzien, die deze diagonalen wederom kruisen. Nu komt de meester, betast de plaat met den vingertop vak voor vak en verklaart na een angstvallig onderzoek de eerste bewerking voor voltooid.

Intusschen was genoegzaam tijd ter beschikking om het goud voor te bereiden, dat tot dunne plaatjes of bladgoud werd geslagen of gedreven. De meester snijdt dit in stukken van ongeveer drie duim, neemt een schaar, die hij *alle twee* minuten moet slijpen en knipt 't tot microscopisch kleine reepjes van een haar breedte. Een gezel brengt nu een weinig houtskool in gloed; in de eene hand een bamboesbuisje — om de houtskool in gloed te houden — neemt hij met de andere in een pinceter wat goudraad op, die hij boven verhit. Alvorens het goud de smelthitte bereikt, neemt de meester een heete draad weg, legt hem op een stalen vlakplaat, draait hem tallooze malen heen en weer, totdat alle hoekjes, golfjes, knikjes, bochtjes, enz. verdwenen zijn, en de draad zoo volkomen gelijkmatig, zoo fijn, glad en delicaat als een haar van een kinderkopje is.

Nadat eindelijk alle draden aldus zijn voorbereid, begint het *eigenlijke* handwerk. Een veel gezochte *decoratie* op een medaillon van een *vierkante duim* grootte, is bijvoorbeeld de voorstelling van een tempeltuin, of ook van een *slotpark* met een vijver, eenige roeibootjes, planten, tempeltjes, lantarens, in de verte wat bergtoppen en wolken, waarin vogels voor het oog verdwijnen. De *omlijsting* wordt door chrysanthemums gevormd in microscopisch subtiele, in de meest delicate uitvoering. Mocht men nu deze inventaris wat te gering vinden, dan kunnen nog ettelijke voorwerpen worden bijgevoegd.

Nadat de meester een gouddraad heeft genomen, legt hij hem op de plaat, richt en dirigeert hem met een beiteltje tot hij een kromme lijn vormt, die hij zich voorstelde, bijv. de omtrek van een berg, snijdt hem op de juiste en gewenschte plaats, door een zwakken druk met den beitelkant af en deelt aan den draad met een minuutieus hamertje een lichte drukking mede. Zoo werkt hij verder tot de hoofdlijnen gecontourneerd zijn. Dan verkrijgt de geheele plaat een dunne laklaag, waardoor na gedroogd te zijn, het goud inlegwerk heen schijnt, nadat het met een vlak staal werd glad gemaakt. Nu komen het eerste de details aan de beurt en wordt opnieuw lak opgebracht. Dit detailleeren wordt zoowat twintig malen herhaald, waarvan het gevolg is, dat het lak zoo diep in de ijzerporien dringt, dat 't metaal niet roesten kan. Niettegenstaande dat, is het lak, na voltooiing van het werk, aan de oppervlakte volkomen onzichbaar. Wanneer de laatste goudincrustatie is aangebracht, dan wordt het geheel gepolijst en het werk is eindelijk als voltooid te beschouwen.

Naar de gegeven beschrijving te oordeelen, zou het de schijn kunnen hebben als of deze arbeid uiterst mechanisch is. Maar naast eene buitengewoone vertrouwdheid met het materiaal en een geschoolde hand, is juist bij dit werk het ware aangeboren kunsttalent meer dan elders een eerste noodzakelijkheid, en wel het vermogen, direct naar een fantasiebeeld te kunnen werken en het te kunnen fixeeren. Letterlijk uit de vrije hand moet deze artist produceeren, copieeren is zoogoed als buitengesloten. Slechts één voorrecht staat hem ten dienste, te weten, dat hij de loop der lijnen gedurende het inleggen nog veranderen en wijzigen kan. Maar het kruisen der groefjes aan de plaatoppervlakte verbiedt elk croquis, iedere voorafgaande schets. Uitsluitend is een hoogst ontwikkeld en zoo onfeilbaar mogelijk oog noodig. Als een *Chang* en *Eng*, de Siamesche tweelingen, zoo innig gepaard, zoo nauw verbonden moeten hand en oog samenwerken, elkander ondersteunen en bijstaan.

Het vasthechten dezer ingelegde Damascener filigraanwerken is opmerkelijk groot.

Als het een einde van den draad in de plaat gelegd en met den hamer vastgedrukt is, dan houdt hij zoo vast, dat men met het andere einde een zwaarder staafje van de werktafel kan opheffen. De draad zal eer breken, dan uit de plaat los te scheuren.

Onder alle kunsthandwerken is het Damascenerwerk wel het nauwste aan de *vrije kunsten* verwant. Het verbindt de plastiek met de schilderkunst en is een modelleeren in kleuren. Zooals reeds gezegd werd, is het een bijzonder soort der intarsia, maar overtreft de houtintarsia in velerlei opzichten. Het stelt even hooge eischen aan de intuitieve kracht van het genie als aan zijn buitengewone vlijt. En als waar is, dat *genie* vlijt beteekent, *vlijt* van een ongekende volharding, dan is de Damascener *artist* ook een *genie* in den volsten zin van het woord.

J. L. TERNEDEN.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De opgravingen te Argos zijn den 11den Juni onder leiding van Dr. Vollgraff hervat. Er is een begin gemaakt met de algeheele ontgraving van een groot terras aan den oostelijken voet van de Larissa, waar, volgens Curtius en Eduard Meijer, de oude rechtbank (criterion) van de stad gelegen heeft.

Deze ontgraving zal waarschijnlijk veertien dagen duren. Aan den voet van den steunmuur van het terras zijn muren van een laat-Romeinsch gebouw ontdekt.

Aan de opgravingen zijn dit jaar verbonden: als assistent Dr. H. M. R. Leopold, en als architect de Heer W. A. E. van der Pluijm.

Omtrent de restauratie van de Rijkszaal in het stadhuis te Regensburg wordt aan de Kunstchronik bericht, dat de zaal het uiterlijk zal herkrijgen van 1683. De sterk beschadigde zestiend'eeuwsche muurschilderingen zullen worden hersteld en vernieuwd. Ook de oude gobelins, die er vroeger hingen, zullen er weer worden geplaatst.

Omtrent de reeds vroeger besproken plannen van reorganisatie van het schilderijenmuseum van het Vatikaan kan thans worden bericht, dat verscheiden tot heden nooit publiek tentoongestelde schilderijen voor den dag zullen komen. Het plan bestaat n.l., om alle kostbare schilderijen uit de verschillende pauselijke paleizen en uit het Palazzo del Laterano bij het Vatikaan-museum in te lijven.

In het paleis te Versailles zijn nieuwe zalen geopend, die uitsluitend schilderijen bevatten uit den tijd der Revolutie, van het Directoire en van Napoleon. De schilderijen stonden tot nu op zolder. Er is o.a. een belangrijk werk van David bij: portret van Marat; verder werken van Hubert Robert, Gros, Prud'hon, Gérard, Isabey enz.

Verder zijn er beeldhouwwerken uit die periode, terwijl ook de oude gobelins weer in de zalen worden opgehangen zoodat ze geheel het oude cachet krijgen.

De beroemde St.-Sebalduskerk te Neurenberg is thans hersteld. Het werk werd in 1888 begonnen en kostte ongeveer anderhalf millioen Mark. In de volgende maand zal de kerk worden overgedragen aan het kerkbestuur.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Bij de inschrijving voor de havenwerken te Valparaiso — volgens het ontwerp Kraus — zijn, volgens De Ingenieur, de drie inschrijvingen van de Nederlandsche combinatie (Volker e. s.), een Engelsche firma en een Chileensch syndicaat, alle door de Chileensche Regeering afgewezen.

Personalia.

— De bouw van de sluiswerken enz. te Nieuw-Statenzijl is voor f 284,000 toegewezen aan den heer K. de Grooth, te Winschoten, die nu ontslag zal vragen als architect dier gemeente.

— Tot Hoogleeraar in de bouwkunde aan de Technische Hoogeschool te Delft is bij Kon. besluit met ingang van 1 September a.s. benoemd de heer G. N. Itz, Bouwkundig Ingenieur, thans Leeraar aan de Kon. Militaire Academie te Breda en tot Hoogleeraar in de waterbouwkunde en den brugbouw de heer J. Nelemans, thans ingenieur 1e kl. van den Rijkswaterstaat te Utrecht.

De heer Itz zal in de plaats treden van Prof. G. J. Morre, aan wien op eigen verzoek onlangs een eervol ontslag werd verleend.

— Bij Kon. besluit zijn met ingang van 21 Juni 1906 begoemd tot Rijksbouwkundigen voor de gebouwen van onderwijs enz., de heeren M. A. Van Wadenoyen, thans adjunct-Rijksbouwkundige en J. A. Vrijman, thans hoofdopzichter.

— Tot onder-directeur van Publieke Werken te Amsterdam is benoemd jhr. C. J. A. Reigersman, thans waarnemend onder-directeur; tot ingenieur 1e kl., hoofd der afdeeling „Algemeene Dienst", de ingenieur 2e kl. bij de P. W., W. van der Tak, en tot ingenieur 2e kl. in vasten dienst de ingenieur in tijdelijken dienst F. s'Jacob.

— De heer Jan de Quack, architect te 's-Gravenhage is benoemd tot eerelid van het genootsschap „La Loyale Belge", voor aan dat genootschap bewezen diensten.

Vacante Betrekkingen.

— Aankomend Teekenaar met eenige practijk op een Machinefabriek. Brieven letters K. D. K, Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Werktuigkundig teekenaar, hoofdz. voor het maken van calques voor tijdel. Br. m. opg. sal. no. 31915 Dordrechtsche Courant. (1)

— Bouwkundig Teekenaar. Brieven letters K. H. K., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (1)

— Leeraar in het lijnteekenen en de beginselen van het vakteekenen, aan de Burgeravondschool der Mij. v. d. Werkenden Stand, te Amsterdam voor het timmeren en aanverwante ambachten. Salaris f 32 per wekelijksch lesuur per cursus, aantal lesuren per week acht. Sollicitatiestukken aan den Directeur, Westerstraat 187, Amsterdam, vóór 1 Juli a.s. (1)

— Constructeur-Teekenaar aan een Machine-Fabriek te Amsterdam. Br. onder lett. B 6015, aan Allert de Lange's Aan.-Bur., Damrak, A'dam. (1)

— Electrotechniker, goed kunnende Teekenen, om plannen en begrootingen te maken voor huisinstallatiën en als Chef op te treden. Br. fr. lett. S O 388, N. v. d. D. (1)

— Opzichter-Teekenaar voor de voorbereiding en de uitvoering van een belangrijk Utiliteitswerk. Duur van het werk circa 2 jaar. Salaris f 1500 per jaar. Brieven onder nummer 51064 aan het Weekblad „De Ingenieur" te 's-Gravenhage. (2)

— Tijdelijk Opzichter aan het Waterschap „De vrije Polders onder Tholen". Brieven aan den Dijkgraaf M. G. van Stapele, te Tholen. (2)

— Baas in een grooten Houtimporthandel. Brieven onder 30026, aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Meubelteekenaar v. 't ontw. v. compl. ameubl. Br. no. 19128 aan Handelsbl. te Amsterdam. (2)

— Opzichter-Teekenaar bij den architect J. C. van Epen te Baarn. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

20	Bouwk. Opz.-teek.,	20—44 j.,	ƒ 45—	ƒ 100 's maands.
5	Bouwk. Opz.-Uitv.,	24—45 j.,	ƒ 70—	ƒ 90 's maands.
2	Waterb. Opzr.,	24—44 j.,	ƒ 75—	ƒ 125 's maands.
5	Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	ƒ 40—	ƒ 90 's maands.
1	Werkmeester			ƒ 85 's maands.
4	Electrotechniker	26—44 j.,	ƒ 60—	ƒ 100 's maands.
1	Machinist			ƒ 100 's maands.

1 aankomend Scheepsteekenaar
1 Volontair bij een architect te Amsterdam.

Aankondiging van Aanbestedingen.

ZONDAG 1 Juli.

Groningen, door het gemeentebest.: het bouwen van een drielifts-telescoop gashouder (inclusief fundeering) van pl.m. 42 M. diam. nuttig inhoudende pl.m. 30000 M³.; bestek en teekeningen te bekomen bij den directeur der Gasfabriek.

MAANDAG 2 Juli.

Alkmaar, ten 8 ure, door den heer M. Uitenbosch namens den heer J. C. Malefijt in hotel Schwaner: het bouwen van twee burgerwoonhuizen aan de Metiusgracht; bestek en teekening verkrijgbaar bij den besteder.

Dalfsen, door den arch. E. Scholten voor den heer H. van Ankum: het bouwen van een sigarenfabriek; bestek en teekening ter inzage in café P. Siero.

Ommelanderwijk, ten 7 ure, door het bestuur van het waterschap de Ommelanderwijk in het Verlaatshuis: het gedeeltelijk amoveeren van een Draaibrug en het maken van een dito nieuwe brug, houten en steenen onderbouw en ijzeren bovenbouw; bestek en teekening ter inzage in het Verlaatshuis en ald. en bij den arch. A. Woldendorp verkrijgbaar; aanw. gehouden.

Oostkapelle, ten 7 ure, door het best. der Ver. een school met den bijbel in het woonhuis op het terrein: het bouwen van een school met onderwijzerswoning; bestek en teekening verkrijgbaar bij K. Francke en A. de Visser; aanw. 25 Juni ten 2 ure op het terrein.

Rotterdam, door den heer G. de Graaf: het afbreken van een pand aan de Schiestraanstraat no. 7 en het bouwen van een wagenhuis met stalling en zes bovenwoninhen; bestek en teek. verkrijgbaar bij den arch. B. Hooijkaas Jr.

DINSDAG 3 Juli.

Ambt-Doetinchem, ten 9.30 ure, door het gemeentebest.: 1. het afbreken van de oude en het maken van een nieuwe kap met plafond enz. op een gedeelte van de school in IJzevoorde; 2. het buiten verfwerk van het Gemeentehuis, onderwijzerswoning en school; bestek en teekening ter inzage ten gemeentehuize en bij J. Arts te Gaanderen; inl. verstrekken de arch. H. J. L. Ovink en Zoon te Doetinchem.

Enschede, ten 12.30 ure, door de firma van Heek en Co. in het hotel de Graaff: het verbouwen van het kantoorgebouw aan de Markt; bestek en teekening verkrijgbaar ten kantore aan de Markt; aanw. 28 Juni ten 1 ure; inl. verstrekt de bouwk. G. W. van der Meer.

Hengelo, ten 8 ure, door den arch. W. Elzinga voor den heer J. W. van Wezel in het café Peters: het bouwen van twee woonhuizen aan den Enscheder straatweg; bestek en teekening ter inzage in gen. café: aanw. op den dag der best. ten 9.30 ure.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gem. best.; het sloopen van drie duedalven, het wederom inheien van een der gesloopte duedalven en het maken van een geheel nieuwen duedalf in de Nieuwe Haven; bestekken verkrijgbaar ter Secretarie; inlicht. geeft de Directeur der Gemeentewerken.

Rotterdam, ten 11 ure, door den arch. J. P. Stok Wzn. in cafe Fritschy: het maken eener stoomkuiperij, kistenfabriek en stoomzagerij aan de Nieuwe Maas; bestek en teekening verkrijgbaar bij Corn. Immig en Zoon, Nieuwe Haven; inl. bij den arch. iederen werkdag van 10—12 ure.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het Moreelsche Park, bestek no. 1068: het maken van dienstgebouwen en retirade op het station Baarle-Nassau (grens), begr. f 28850. (Zie adv. in no. 23).

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S. S. in het Moreelsche Park, bestek no. 1068: het maken van dienstgebouwen en retirade op het station Baarle-Nassau (grens), begr. oting f 28850. (Zie adv. in no 23).

Voorburg, ten 12 ure, door het ingenieursbureau Beversen en van Heuru te 's-Gravenhage, voor de Utrechtsche Mij. tot Expl. van onroerende goederen: het aanleggen van een villapark op den Overtuin van het landgoed Rusthof met grond-, straat- en rioleeringswerken. Bestek en teekeningen verkrijgbaar aan het Bureau Valeriusstraat No. 8 te 's-Gravenhage, waar iederen werkdag tusschen 2 en 4 ure inlichtingen te verkrijgen zijn.

WOENSDAG 4 Juli

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. v. W., H. en N. aan het gebouw van het hoofdbestuur der post. en tel.: de verbouwing van het post- en telegraafgebouw te Oud-Beierland. Zie adv. in no. 25.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. v. W., H. en N. aan het Dep.: de aanleg van groodkribben in de rivier de Rietkamer en Varik; begr. f 25500; bestek no. 147 na 20 Juni ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. bete. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. van den waterstaat in de 2e en 3e directiën te 's-Hage en bij den ing. Kempees te Nijmegen, bij wien het processe-baal van inl. op 27 Juni van 10 tot 3 ure ter teekening ligt.

Stolwijkerslui , ten 11 ure, door Dijkgr. en hoogheemraden van de Krimpenerwaard ten huize van F. Christensen, pere. 1. het vernieuwen van twee paar eiken sluisdeuren in de noodsluis te Krimpen aan de Lek; 2. het timmer-, metsel- en teerwerk aan de kunstwerken der opgeheven verveening; 3. het verven van drie ophaalbruggen van de verveening; 4. het verlengen met 10 meter van een duiker door den IJsseldijk te Stolwijkersluis. Bestekken verkrijgbaar bij den Fabriek-landmeter van de Krimpenerwaard te Lekkerkerk; aanwijzing perceel 1 op 27 Juni, perceel 4 op 28 Juni telkens ten 10 ure. Inschrijvingsbiljetten kunnen worden ingeleverd vóór den 1en Juli ter Secretarie te Oudekerk a/d IJssel en op dien dag vóór 11 uur ter plaatse van de besteding.

DONDERDAG 5 Juli.

Baarland, ten 2 ure, door den bouwk. A. J. A. Hoogvliet in de herberg bij B. Traas: het bouwen van twee woonhuizen bij het dorp; bestek en teekening ter inz. in voorn. herberg; aanw. ten 11 ure op den dag der best.

Hellevoetsluis, ten 11.30 ure, door den schout bij nacht, directeur en comm. der marine: het verrichten van werkzaamheden aan gebouwen en inrichtingen te Hellevoetsluis. Zie adv. in no. 25.

Oud-Gastel, ten 10.30 ure, door het bestuur van den polder Heerjansland in het koffiehuis van Mechelen: het bouwen van een waterkeeringssluis. Aanwijzing 1 Juli 10.30 uur; inlichtingen en inzage der teekeningen ten Kantore van den architect F. A. H. van der Vaart te Oud-Gastel.

ZATERDAG 7 Juli.

Dubbeldam, ten 11 ure, door het gemeentebest.: 1. in 2 perc.: het leveren en op-tellen der schoolmeubelen; 2. het bouwen van een hoofdonderwijzerswoning, aan den Dubbeldamschen weg. Aanwijzing gehouden. Bestek en teekening ter Secretarie ter inzage en te bekomen bij D. L. van Elk, Nieuwstraat te Dordrecht. Inlichtingen aan genoemd Secretarie en bij den Architect B. Groeneveld.

Lemmer, ten 11.30 ure, door het gemeentebestuur: de levering en het leggen van de buisleiding met drie zinkers voor de op te richten gasfabriek; bestek en voorw. ter inzage ten gemeentehuize.

Nieuwendam, ten 11 ure, door het Gem. Best.: het maken van een lossteiger en het vernieuwen van een aanlegsteiger. Aanwijzing gehouden. Bestek en teekening ter secretarie ter inzage en zijn aldaar te bekomen. Inlichtingen zijn te verkrijgen ten Kantore van J. en D. Eilmann te Zaandam.

Steenderen, ten 10 ure, door het gemeentebest.: het bouwen van eene onderwijzerswoning in het dorp; aanw. 3 Juli ten 10 ure, door den opz. D. J. Hekkelman, bij wien het bestek en teek. ter inzage.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

41ste Jaargang. ZATERDAG 7 JULI 1906. No. 27.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De ontwerpen voor het Vredespaleis.

(Slot).

Vrij algemeen komen de bezoekers van de tentoonstelling tamelijk spoedig tot de conclusie, dat het niet zoo heel moeilijk zou zijn zes ontwerpen uit te kiezen, uit de niet bekroonde, van minstens gelijke waarde als deze. Het ligt echter niet in onze bedoeling, ook al hebben wij nu ruim drie weken gelegenheid gehad de ontwerpen te bestudeeren, een betere gelegenheid dus dan de Jury zelf, om zulk een keus naar onze inrichten te beproeven. Ook van verdere beschouwingen over de schiftingen die volgens het rapport door de Jury gehouden zijn willen wij ons onthouden, evenals van een verder gaande kritiek op het oordeel van de Jury die hiermede onvermijdelijk zou moeten samengaan.

Bovendien wij zouden even onvermijdelijk vervallen in herhaling van hetgeen reeds elders gezegd is en daarmede kan de Jury het nu voorloopig wel doen.

Zij had wel wat verdiend, en wij willen geen verzachtende omstandigheden pleiten, maar er toch even op wijzen, dat die ook hier aanwezig zijn.

Het is zeker zeer eervol, om geroepen te worden tot de beoordeeling van de inzendingen op een prijsvraag als deze, maar een benijdenswaardige taak is het geenszins. Welke taak is aangenaam, wanneer men vooruit zien kan, dat men haar eigenlijk niet naar den eisch volbrengen kan in de gegeven omstandigheden? En dat was hier het geval, een Jury van andere samenstelling zou het er niet beter hebben afgebracht en niet aan de menschen, maar aan de gebreken van het stelsel zijn in hoofdzaak de minder schitterende resultaten te wijten.

Wij zullen nu met onze lezers nog een wandeling langs de tentoongestelde ontwerpen maken, waarbij gelegenheid genoeg is, af en toe nog een en ander op te merken, veel op te merken zelfs, maar men moet zich hier tegenover zulk een massa noodzakelijkerwijze beperken en veel belangrijks zelfs onbesproken laten.

Een aantal inzenders heeft echter zich bekend gemaakt de meesten en daar zijn er bij, die zich zeker niet zouden compromitteeren met verbreking van de anonymiteit, houden zich nog daarachter verborgen.

Bekende inzenders zijn o. a., in de volgorde van den Catalogus:

No. 10. N. v. d. Kloot Meijburg, te Antwerpen.
„ 11. G. A. Hafner te Karlsruhe.
„ 15. Schmitz te Rotterdam.

No. 16. van Boven te 's-Gravenhage.
" 18. Walter Solbach te Elberfeld.
" 29. Ignaz Alpár te Budapest.
" 43. Johannes Zimmerman te Dresden.
" 51. H. P. Berlage Nz. te Amsterdam.
" 63. W. Kromhout Cz. te Amsterdam.
" 67. Russell & Cooper te Londen.
" 93. Lotz te 's-Gravenhage.
" 95. Gustav C. E. Blohm te Hamburg.
" 97. A. F. M. Lange te Berlijn.
" 110. John F. Belcher te Londen.
" 117. Henry T. Hare te Londen.
" 124. Klein & Doerschel te Dusseldorp.
" 128. Jacob Faber te Hoorn.
" 129. John F. Groll te Londen.
" 143. Albert Louvet te Parijs.
" 154. Albert Otten & Roos & Overeijnder te Rotterdam.
" 156.
" 157.
" 160. Eduard Cuypers te Amsterdam.
" 161.
" 162. Emil Töry te Budapest.
" 166. Wills & Anderson & H. S. Cotman Engeland.
" 167. Alexander Koch te Londen.
" 168. Bureau d'Architecture, Reconstitution de Styles, A. A. de Mariantoinig & Cie., Aug. J. C. Spaendonck, Arch.-Direct. te Amsterdam.
" 171. Smits en Fels te 's-Gravenhage.
" 176. Jules van der Hende te Gend.
" 186. S. de Clerq en J. Gratama te 's-Gravenhage.
" 193. Frowein te 's-Gravenhage.
" 198. Valentin & Henri Vaerwijck te Gend.
" 199. V. J. Mork Hansen & Carl Brummer te Kopenhagen.
" 204. Jan Springer te 's-Gravenhage.
" 211. Jos. Mancini te Rome.

Voor een eenigszins systematische bespreking van de ontwerpen zou men ze eerst in groepen moeten afdeelen, waarbij zou kunnen worden uitgegaan hetzij van de algemeene opvatting, hetzij van de indeeling, hetzij van het stijl- of schoolkarakter der ontwerpen. Zelfs de Jury is voor zulk een afdeeling in groepen teruggedeinsd, waarschijnlijk ook tengevolge van de moeilijkheid der keuze van den grondslag. Hadden wij hier met een schetsprijsvraag een voorconcours te doen, dat zeker in dit geval alleszins gewenscht geweest zou zijn, dan zou wel de algemeene opvatting als grondslag voor de keuze hebben kunnen dienen. Thans echter bleef de Jury wel haast niet anders over, dan een paar grepen te doen en dat zij daarin niet in alle opzichten gelukkig geweest is, wien zal het verwonderen?

Het is wel jammer, dat de verzameling niet zoolang bij elkander blijft, dat een systematische bestudeering daarvan mogelijk is, er zou dan nog veel meer van de gelegenheid geprofiteerd kunnen worden. Er valt zeer veel uit te leeren, zoo voor den ervaren bouwmeester als voor den jongere, voor het geslacht, dat heeft afgedaan dat zijn beste „Leistungen" geleverd heeft, als voor het opkomend geslacht, dat eigenlijk nog toonen moet wat het kan.

Verscheidene ontwerpen kunnen gevoeglijk beschouwd worden als laatste stuiptrekkingen van een stervende mode of richting, slechts uit betrekkelijk weinige spreekt de bewuste kracht van een op stevigen basis berustende richting, die het nog een tijdlang kan volhouden, de nieuwe kunst heeft over 't algemeen hare vleugels niet durven ontplooien.

Uit Duitschland en Nederland kwamen de meeste ontwerpen in ten doode gedoemde stijlvormen; de Franschen zijn het meest zelfbewust opgetreden en danken daaraan wel in hoofdzaak hun succes; dat de Engelschen fiasco maakten is te wijten aan hun isolement, de Engelsche vertolking van klassieke vormen vindt op het vasteland geen ingang; de Amerikanen. die zich bij de Franschen aansloten verwierven daarmede een deel van den buit; de Zuid-Duitschers bewogen zich hetzij op afgetreden hetzij op onbetreden paden, eenheid van richting is bij hen niet te vinden; in het zoeken naar nieuwe wegen vindt men onder dè Nederlandsche ontwerpen wellicht de verdienstelijkste proeven. Vele ontwerpen kunnen wij met stilzwijgen voorbijgaan, bij velen moeten wij ons bepalen tot een enkele opmerking. Wij zullen trachten zooveel mogelijk de volgorde der nummers in acht te nemen, maar wellicht af en toe hiervan afwijken.

Het denkbeeld, dat dezer dagen werd geuit, om pogingen aan te wenden, een na-tentoonstelling alleen van de Nederlandsche ontwerpen te houden, verdient instemming en het is te hopen, dat men in die pogingen slagen zal. Veel meer dan nu, zal dan ongetwijfeld de groote verscheidenheid van opvatting in de Nederlandsche ontwerpen uitkomen, die over het algemeen grooter is dan bij het uit den vreemde ingezondene.

Reeds onder de eerste twintig nummers van den catalogus zijn drie of vier Nederlandsche plannen, No. 10 van een jong Rotterdammer, die nu te Antwerpen in klassieke richting werkt, No. 15 eveneens van een Rotterdammer, het nieuwe leven in dit ontwerp zit echter alleen in het motto, No. 16 van Van Boven, die in zijn vroeger ontwerp voor een vorstelijk paleis gelukkiger was dan hier, maar toch met een serieuze oplossing in moderne richting te voorschijn treedt; jammer dat dit paleis geen hoofdingang heeft.

Hafner's ontwerp, No. 11 herinnert sterk aan onze cellulaire gevangenissen, hij zet den vrede onder de groote parapluie, „la Prison de la Paix" dus; het is dan toch wel beter hem in een groote Italiaansche villa te huisvesten, zooals de ontwerper van No. 24 doet, of in een groot ouderwetsch buitenhuis als No. 39 te zien geeft.

Van groote zelfkennis getuigt het motto „Pulchra laurus sed infecunda" van No. 43, een Casino-ontwerp in weelderige Renaissancevormen met naklanken van Semper.

Voorzeker belooft dan toch het streven van Berlage minder onvruchtbaar te zijn. Diens ontwerp No. 51 is een mooie studie van steenconstructie, te ernstig opgevat, zouden wij zeggen, voor een gelegenheid als deze, waarbij men, om succes te hebben, meer effect moet maken.

De distributie in drie afzonderlijke gebouwen is minder gelukkig, het denkbeeld van rust, sprekende uit het motto, en bij dat van vrede passend, is echter goed in den opbouw uitgedrukt. Het is niet als klassieke tempel, maar als een moderne kerk, dat Berlage zich de tempel des vredes voorstelt en deze voorstelling had zeker meer waardeering verdiend, dan haar bij deze Jury ten deel gevallen is.

Dat de kazerne No. 55 bij de Jury niet in aanmerking kwam is begrijpelijk; dat No. 59 nog wel hare aandacht trok ligt zeker in het karakter, dat

denken doet aan een „établissement agricole" waar de wereldvrede gekweekt en gecultiveerd moet worden, op zichzelf geen onaardig idee.

Van Kromhout's ontwerp No. 63 kan men ongeveer hetzelfde zeggen als van dat van Berlage. Het is niet zulk een goed doorwerkt geheel, maar staat als kunstwerk in sommige opzichten hooger en is met veel meer chic behandeld. Deze vredeskathedraal trekt dadelijk ieders aandacht en het ontwerp blijkt, bij nadere beschouwing, ook wel die aandacht waard, want er is heel veel goeds in. De Jury schijnt er echter overheen te hebben gekeken. het anker, als motto gevoerd, heeft in haar gemoed geen houvast kunnen vinden.

Onverklaarbaar lijkt dit, wanneer men onmiddelijk daarna het naargeestig ontwerp van No. 72 beziet, dat wel in aanmerking kwam. Vier tempels, alle vier precies eender, zijn hier te zien, gekoppeld door portieken en met een groote zuil in het midden, voor olie, azijn, peper en mosterd, o neen, voor de groote rechtszaal, de kleine rechtszaal, het boekenmagazijn en de leeszaal is telkens zulk een tempeltje bestemd. Het denkbeeld is wellicht op de Gendarmenmarkt te Berlijn ontstaan; daar staan de bekende tweelingen, het brein van dezen bouwmeester heeft een vierling gebaard, hij is echter helaas levenloos ter wereld gekomen.

De ontwerper van No. 75 wil blijkbaar de wereldvrede kweeken in een groote oranjerie.

No. 80 is merkwaardig wegens de zeer sterke overeenkomst in de behandeling met het bekroonde ontwerp van Greenley en Olin Vredespaleis en bibliotheek staan hier wel is waar geheel afzonlijk met een groot plein er tusschen, maar het bibliotheekgebouwtje lijkt precies op Greenley en Olin's Vredespaleis in 't klein, vooral in het entreeportiek en in de absiden, die ook hier aan de korte gevels niet ontbreken. Het teekenwerk schijnt van dezelfde hand.

Ook No. 81. is in den geest van Greenley en Olin, doch bepaald Fransch. Eenvoudig maar zeer fraai geteekend is dit ontwerp, vooral het aanzicht van den voorgevel is een prachtig stuk teekenwerk, wel geschikt om de Jury te behagen.

Minder goed kan men zich het laatste voorstellen van het droog klassieke ontwerp 82, dat in den plattegrond een enorme „salle des pas-perdus" te zien geeft en in opstand aan een schouwburg doet denken. In dit weinig aantrekkelijk ontwerp hebben wij dus een „Théatre de la Paix", evenals het saai klassieke ontwerp No. 83 een Vredesacademie of Museum te zien geeft. Deze beide ontwerpen zijn 2de qualiteit merk „Ecole des Beaux Arts".

Van beter gehalte is weder No. 89, dat een zeer mooien plattegrond heeft. Ook dit ontwerp lijkt heel veel op dat van Greenley en Olin en naar het motto te oordeelen kan het ook van Amerikaanschen oorsprong zijn.

In No. 85 trekt een koepel de aandacht, die aan de nieuwe St. Bavo te Haarlem doet denken. Het kan werk zijn van een leerling van Joseph Cuypers, van den baas zelf is het zeker niet.

No. 88 vertoont in plattegrond symbolisch de rijksappel met het kruis. De ontwerper is blijkbaar een meester in meetkundige constructie vooral van elkander rakende cirkels. Het raakprobleem van Apollonius heeft hier in al zijn onderdeelen toepassing gevonden.

No. 93 is een Nederlandsch ontwerp, waarvan het karakter zeer goed uitgedrukt wordt door het motto „l'union fait la force".

Rondom een zwaren koepeltoren zijn de gebouwen gegroepeerd, die te samen een formidabele vredesburcht vormen. Er is zeer veel werk van de teekeningen gemaakt, zij zijn met zorg behandeld, maar zij missen de aantrekkelijkheid van b.v. het Fransche werk en daardoor ook het hier zoo gewenscht gebleken effect.

No. 104 geeft weder een „Grand Théatre de la Paix" te aanschouwen; No. 110 is van den uitgenoodigden Engelschen Architect Belcher; de plattegrond heeft ongetwijfeld verdienste, de gevels met motieven van Christopher Wren bieden echter weinig bekoorlijks.

No. 117 is van den tweeden uitgenoodigden Engelschman, van den plattegrond kan men hierbij hetzelfde zeggen, de architectuur is echter vrijer van opvatting en kon ook van een Duitscher zijn.

Het volgend ontwerp No. 118 vertoont ter weerszijden van den middenbouw naar voren gebogen vleugels met eindpaviljoenen. Het eigenaardig karakter, dat de voorgevel daardoor krijgt, het idee van uitnoodigen, van omvatten heeft blijkbaar de aandacht der Jury getrokken en is slechts bij zeer weinig ontwerpen in toepassing gebracht.

No. 119 is een copie van het Pantheon te Rome.

Tot de ontwerpen, die ieders aandacht boeien behoort zeker No. 121, waarschijnlijk van Engelschen oorsprong. Het heeft een mooien plattegrond en is gedacht in de stijlvormen van den Dresdener Zwinger, mooi volgehouden en uitvoerig gedetailleerd. De teekeningen, hoewel in behandeling zeer van de Fransche afwijkend, behooren mede tot de fraaiste van de tentoonstelling.

Groll's ontwerp No. 129 kan zonder bezwaar met dat van Cordonnier op een lijn gesteld worden. Ofschoon beslist Engelsch in zijn architectuur vertoont de opvatting van het geheel veel punten van overeenkomst, ook daarin, dat het bepaaldelijk het karakter van een vredespaleis mist. Onder de ontwerpen van Nederlanders maakt het ongetwijfeld een zeer goed figuur. Mogen wij het echter wel tot de Nederlandsche ontwerpen rekenen? Wij gelooven het niet, want het Imperial Institute heeft al even weinig Nederlandsch als het stadhuis te Duinkerken.

In No. 134 aanschouwen wij weder een van die rijk opgevatte en prachtig geteekende ontwerpen der Parijsche school, het heeft een mooien plattegrond, waarin een geweldige dwarsvestibule de aandacht trekt, terwijl het ook opmerkelijk is, dat nagenoeg alles gelijkvloers ingedeeld is, zoodat dan ook de eeretrap kon wegblijven, die Marcel ter meerdere opluistering in zijn project meende te moeten aanbrengen. Dit werk is wel 1ste qualiteit van het bekende merk, hetgeen niet van toepassing is op het waarschijnlijk eveneens Fransche ontwerp No. 140 dat zwaarmoedig klassieke vormen en in zijn plattegrond gebreken vertoont.

No. 142 is de reeds veel besproken Indische pagode met het beeld van den vrede, in Frankrijk is de vrede een dame, in top. Bewonderenswaardig is de arbeid aan dit ontwerp besteed, het resultaat van een dergelijke volharding had een beter lot verdiend, dan eenvoudig te worden ter zijde gelegd.

Voor zulke hooge idealen als deze ontwerper nastreefde was de Jury blijkbaar niet vatbaar, maar het eveneens Fransche ontwerp No. 143 had zij wel eens kunnen bekijken. No. 144 trok echter

meer haar attentie en terecht, want dit is weder een 1ste qualiteit van het bekende merk, zoo goed op deze tentoonstelling vertegenwoordigd. Onze Rotterdamsche Architecten met hun klassiek ontwerp No. 154 kunnen daar niet tegen op. Eduard Cuypers heeft dit wel vooruit ingezien en begrepen, dat men hier met wat bijzonders voor den dag moest komen. De nummers 156, 157, 160 en 161 dragen zijn visitekaartje en men vraagt zich onmiddellijk af, wat den bouwmeester toch wel kan hebben bewogen, het in de hoeveelheid te zoeken, want het kon niet anders of de hoedanigheid moest daaronder lijden.

Het is zeker benijdenswaardig, wanneer men over een rijke hoeveelheid fantaisie te beschikken, de ideëen en motieven voor het grijpen heeft, genoeg materiaal misschien voor tien ontwerpen, maar doet men bij een gelegenheid als deze, de uitkomst heeft het, meenen wij, bewezen, niet beter, zijn aandacht op één ontwerp te concentreeren en daaraan zijn beste krachten te wijden?

Het ontwerp No. 161 is o.i. het beste van het viertal, wat de conceptie van het geheel betreft, wijt stellen het in dit opzicht hooger dan dat van Wagner en rekenen het tot de beste der modern opgevatte ontwerpen, die hier aanwezig zijn. Al vertoont het een uitheemsch karakter, wij betreuren het voor de Nederlandsche bouwkunst, dat dit ontwerp bij de tweede schifting werd ter zijde gelegd.

Bij de eerste moest No. 162 reeds uitvallen, hoe artistiek ook van opvatting en al toonde de ontwerper het ons, beschenen door de ondergaande oorlogszon.

Hetzelfde lot viel No. 163 ten deel. De jury wilde blijkbaar den vrede niet laten opsluiten in een gevangenis, genre Newgate, hoe mooi die gevangenis ook geteekend is.

Mooie teekeningen hangen hier bij honderdtallen. In het ontwerp van Koch No. 167 weet men niet wat meer frappeert, de onzinnigheid van het denkbeeld, om twee gebouwen, het bovenste een holle kast, boven op elkaar te zetten, of de virtuositeit, waarmede dit denkbeeld ten papiere werd gebracht. Bij No. 169, een overigens weinig aantrekkelijk ontwerp, bewondert men onwillekeurig twee aquarellen, die de hand van een meester van den eersten rang verraden. En er zijn tal van ontwerpen waarbij de vlag van den virtuoos, de tamelijk waardelooze lading dekt. Het woord „wereldvrede" heeft als een tooversprenk allerlei geheimzinnige machten, ook tal van spotgeesten ontketend; met wereldbollen en vredessymbolen is op de meest onderscheiden wijs, een, dikwijls onzinnig' vaak ook vermakelijk spel gedreven, misschien zou de Duitscher zeggen „Unfug getrieben".

Het Belgisch ontwerp No. 176 vertoont o.a. een kolossalen wereldbol als koepelbekroning. Ook hier is het karakter merkwaardig juist in het motto „Exposition internationale" uitgedrukt, een tentoonstellingsgebouw is deze vredestempel, fraai geteekend evenwel in de oude Brusselsche manier, zooals wij ons die nog herinneren van Henri Evers.

Wij komen langzamerhand aan het einde van onze wandeling, het voornaamste, het meest „hervorragende" hebben wij gezien en aangewezen en het was zeker aangenaam, daarbij ook op verscheidene Nederlandsche ontwerpen de aandacht te kunnen vestigen.

Bevindt zich ook geen onzer bouwmeesters onder de bekroonden, het Nederlandsche werk kan over het algemeen als zeer serieus, somtijds te serieus worden aangemerkt. Met kermistenten als No. 190, met woeste gothiek als No. 198 te zien geeft, zijn geen Nederlanders voor den dag gekomen.

Het Vredesmausoleum No. 199 is van een paar Denen, de Vredesschouwburg No. 211 van een Italiaanschen professor, het ontwerp No. 215, een buitenhuis voor den vrede, in plattegrond even huiselijk als in opstand is eveneens van uitheemschen oorsprong. Hoe komt iemand op 't idee een daktuin te ontwerpen op een gebouw, midden in een park staande?

Wij kunnen dus, in het bewustzijn, de wijsheid te hebben bewaard en ons niet aan onzinnigheden te zijn te buiten gegaan, tevreden huiswaarts keeren en daar nog eens over de toekomst onzer bouwkunst philosopheeren. Laten wij daarbij ons voordeel doen met wat deze tentoonstelling ons heeft geleerd, althans heeft kunnen leeren. Zij kan een goede les geweest zijn in waardeering van hetgeen andere naties op het gebied der bouwkunst te voorschijn brengen. Die waardeering laat wel eens te wenschen over, wij matigen ons vaak een afkeurend oordeel aan over het werk onzer buitenlandsche collega's, ontzien ons nu zelfs niet de de verdiensten van Cordonnier's werk, met schampere kritiek af te breken.

Afgezien nog daarvan, dat dit van weinig hoffelijkheid getuigt tegenover den eerstbekroonden collega, de schitterende wijze, waarop de Fransche architecten bij deze gelegenheid weder voor den dag gekomen zijn, gebiedt ons hun superioriteit als kunstenaars te erkennen.

Dit niet te doen ware struisvogelpolitiek.

Alkmaar en Omstreken.

Een van de meest bekende gebouwen der stad is de waag, een middeleeuwsche kruiskerk, die in het laatst der 16de eeuw van een nieuwen gevel en van een toren boven het kruis werd voorzien. Die gevel is door een restauratie niet mooier geworden. Maar de toren bleef onaangeroerd. Hij bestaat uit gebakken en gehouwen steen, wordt door nissen in Laat-Gothischen trant versierd en door een balustrade met obelisken bekroond. De achtkante spits is een vrije navolging van die der Oude Kerk te Amsterdam. Melchior de Haze, die reeds genoemd werd, goot in 1678 en 1688 het klokkenspel.

Het oude Hof van Sonoy dient thans als Diaconie Oude Mannen- en Vrouwenhuis. De drie vleugels van het gebouw zijn om een binnenplaats gelegen, die door een fraai 17de eeuwsch poortje wordt bereikt. Een schilderachtig torentje trekt op deze binnenplaats de aandacht. Hoe de architectuur hier vroeger geweest is kan men nog aan den achtersten vleugel van den nieuwen Doelen zien.

Het zou ons te ver voeren al de oude gevels, die te Alkmaar nog aanwezig zijn, op te sommen. De merkwaardigste vindt men Pieterstraat B 9, Mient C 15, Gracht A 124 en 125 en A 191. Ook een houten gevel op den hoek van de Appelsteeg verdient bezichtigd te worden.

Koedijk, noordelijk van Alkmaar gelegen, levert niets merkwaardigs op. Schoorl bezit een aardig klein raadhuisje van 1601, doch is vooral bekend om zijn schoone ligging aan den voet der duinen.

Bergen verdient een bezoek, niet slechts om zijn landschapschoon, maar ook wegens zijn kerk, die voor het grootste deel een schilderachtige bouwval is. In 1572 verwoest, werd alleen het koor hersteld, dat blijkens de jaartallen op de bekapping, in 1584 weer kon gebruikt worden. Het torentje met zijn sierlijk gesmeed kruis is toen op de nok geplaatst.

Egmond-op-den-Hoef is belangrijker dan Bergen. Hier stond weleer het kasteel van Egmond, waarvan echter slechts één stuk muur overbleef. Maar de kerk, die ten westen van dit fragment wordt aangetroffen is de moeite van een bezoek wel waard. Er kan geen twijfel bestaan of het gebouw is in de 15de eeuw gesticht als de voormalige slotkapel. Want boven den westelijken ingang is een plaat van witten steen ingemetseld, waarop het wapen van Egmond, door twee leeuwen gehouden, nog is te onderscheiden. Het jaartal is wat uitgesleten; sommigen lezen het als 1431, anderen als 1480.

Is dus de kerk in de 15e eeuw gesticht, zij heeft toch, in hoofdzaak, een 17e eeuwsch karakter. Een opschrift zegt dat in 1633 door „der Staten gunst," een ander gebouw gemaakt werd. Geheel nieuw kan dit echter niet geweest zijn. Van den bouwval waarin de Spanjaarden tijdens het beleg van Alkmaar het gebouw hadden doen verkeeren, is blijkbaar veel behouden kunnen worden.

Zooals de kerk zich thans vertoont heeft haar plattegrond den vorm van een kruis. Het koor is met een halven tienhoek gesloten en aan de noordzijde bevinden zich lagere uitbouwsels. Overal is gebakken steen gebruikt en uit den nok rijst een 17e eeuwsch koepeltorentje. Een eenvoudige predikstoel en de bank der familie Van Vladeracken zouden niet voldoende zijn om belangstelling voor het interieur te wekken. Maar een tweetal grafteekenen en vooral de geschilderde vensters zijn merkwaardig.

De kunst der 15e eeuw toont zich aan het eerste grafteeken, een zerk, waaronder Jan van Egmond, die in de geschiedenis als „Jan met de bellen" bekend is, begraven ligt. De hoeken prijken met de symbolen der evangelisten. Het wapenschild is, naar middeneeuwsch gebruik, schuin geplaatst. De eigenaardig gevormde helm dekt de punt van het schild, de helmkleeden gaan over in Laat-Gothische loveren die in bevallige kronkelingen het veld vullen.

Het wapen, van 1451, heeft twee karakteristiek gestyleerde leeuwen als schildhouders.

Het tweede monument, van 1717, bestaat uit een wit marmeren omlijsting, van wapens, draperiën, enz. samengesteld, die een in den muur gemetselde plaat van toetssteen omgeeft. Op die plaat worden, in het Latijn, de verdiensten van den bekenden Amsterdamschen burgemeester en staatsman Nicolaas Witsen herdacht.

De geschilderde vensters vertoonen de jaartallen 1633 en 1634. In dien tijd schijnt het gebruikelijk geweest te zijn, dat de besturen van de republiek, de provinciën en de steden nieuw gebouwde kerken met glazen begiftigden.

Hier te Egmond werden de glazen geschonken door Prins Frederik Hendrik, de Staten van Holland en Westfriesland, de besturen van Haarlem, Alkmaar, Enkhuizen, Monnikendam, Purmerend en Medemblik, terwijl ook vermoedelijk Edam en Hoorn ieder een venster geschonken hebben, dat echter niet meer bestaat. Daarenboven hebben Jonkheer Jan van Foreest en Jonkheer Thomas van Egmond van der Nyenburch ieder een glas gegeven.

De glazen zijn uitmuntende proeven der techniek, die in den besten tijd der 17e eeuw in zwang was; J. en M. Engelsman noemen zich als de schilders. Ieder venster bevat, in een telkens verschillende omlijsting, die nu eens in grisaille, dan weêr in kleuren behandeld is, een wapen, veeltijds van attributen en emblemen vergezeld, alles uitmuntend gecomponeerd en breed opgevat. De zeer uitvoerig gepenseelde stadsgezichten kunnen met de olieverfschilderijen van dien tijd wedijveren. Zoo ziet men in het venster van Haarlem het beleg van Damiate in andere landschappen met stoffeering, waarachter de stad, die het glas schonk, is verbeeld.

Te Egmond-Binnen lag eens de beroemde abdij, naar wier fundamenten thans gegraven wordt, bij de kerk, die als modern architectonisch voortbrengsel geen waarde heeft. Men gaat haar binnen, om de grafzerk van Isaac Lemeire te zien, die in 30 jaar als koopman te Amsterdam 500.000 gulden verloor naar zijn grafschrift zegt en toch „van Godt den Heere rijckelijck geseegent is geweest". Dit getuigenis heeft al velen verbaasd. Had de koopman zooveel verdiend, dat het verlies hem niet deerde? Of juichte hij nog onder druk? Men weet het niet.

Heiloo heeft een kerk, die, zoowel als de toren, geheel witgepleisterd is. De toren schijnt zeer oud, de kerk van wat later dagteekening, en bevat niet veel merkwaardigs.

Westelijk bevindt zich de Willebrordusput, die echter, afgescheiden van haar wonderdadige werking, alle belangrijkheid mist.

W.

Van een vermoord Bouwmeester.

Het gebeurt gelukkig maar zelden, dat een bouwmeester door de hand eens moordenaars komt te vallen. Nog zeldzamer is het, wanneer bouwmeester en moordenaar beiden millioenen schats bezitten.

Bouwmeesters worden vaak genoeg afgemaakt, doch dan allen maar in geestelijken zin. Den architect White te New-York werd echter door den millionnair Thaw in werkelijkheid het levenslicht uitgeblazen.

Van de dooden pleegt men niet dan goeds te spreken. Maar White schijnt zóó veel op zijn zedelijken kerfstok te hebben gehad, dat niemand hem in bescherming durft te nemen. Als er slechts de helft waar is, van wat de Amerikaansche bladen omtrent hem mededeelen, dan moet hij al heel weinig van een fatsoenlijk huisvader hebben gehad.

Maar zelfs zijn ergste berispers geven hem den lof, „a smart fellow" geweest te zijn, die, als man

van zaken, zijn wedergade zocht.

Omtrent hem vonden wij in het door J. H. W. Leliman aan Gugels „Bouwstijlen" toegevoegd hoofdstuk „Mc. Kim, Mead and White", die er een reusachtig bouwbureau te New-York op na houden, richtten daar de gebouwen voor de Columbia-University op, ontwierpen het State Capitol te Providence op Rhode Island en de Boston Public Library, die, wat het uitwendige betreft, een navolging is van Henri Labrouste's Bibliothéque Sainte-Geneviève te Parijs.

White was de ziel van de firma en had het „bouwbureau" geheel op Amerikaansche wijze ingericht. Voor kunstenaar was hij niet in de wieg gelegd, al had hij in zijn jonge jaren tot de degelijke teekenaars behoord. Doch hij bezat wat men „organiseerend" talent noemt en wist zich de door hem goedbetaalde hulp van allerlei specialiteiten te verzekeren.

Zijn aangenaam voorkomen en goede manieren gaven hem toegang tot de „beste" kringen van New-York, waarvan hij handig gebruik wist te maken, om orders voor zijn „bouwbureau" te verkrijgen. Door gelukkige speculatiën verwierf hij zich weldra een zóó aanzienlijk vermogen, dat hij tot de millionnairs gerekend werd.

De sterke beenen, die de weelde dragen kunnen, bezat White echter niet. Hij gaf zich over aan velerlei buitensporigheden, vierde Romeinsche orgiën op de bovenste verdieping van den „hemelkrabber", waar hij zijn „bureau" had en, ofschoon reeds over de vijftig, begaf hij zich in een liefdesavontuur, dat de oorzaak van zijn dood werd.

Zoo was White op end' op de moderne architect, met al zijn eigenaardigheden. Kunstwerken heeft hij niet nagelaten, maar wel een groot vermogen. Roem oogsten bij het nageslacht wilde hij niet, doch was reeds tevreden, wanneer hij bij zijn leven het vette dezer aarde kon genieten. Hij haalde zijn schouders op als hij „dwazen" zag, die er idealen op na hielden.

Dat hij er niets in vond voor zijn gevel van de bibliotheek te Boston eenvoudig die der Bibliothèque Sainte Geneviève te copieeren, bewijst dat hij het met het mijn en dijn weinig nauw nam.

„Make money" is de raad, die in Amerika een vader aan zijn zoon geeft. Die raad is door White, als hij hem gekregen heeft, goed opgevolgd. Doch wat kan de kunst zijn in de bouwwerken van iemand, die alleen geld maken als zijn ideaal beschouwt?

Michel Angelo begon als oud en arm man den koepel van Sint Pieter te Rome, dien hij ondernam te bouwen „ter eere Gods". White werd als man van een en vijftig jaar, die millioenen bezat, doodgeschoten door een ijverzuchtig echtgenoot op het dak van Madison Square Garden te New-York, waar men een operette vertoonde.

Wij hebben geen Michel Angelo's meer. Maar het staat te vreezen, dat White niet alleen onder de architecten van Amerika, maar ook onder die van Europa tal van geestverwanten telt.

Boekbeschouwing.

De Mei-aflevering van „*Het Huis*", uitgave van Ed. Cuypers, bevat een artikel van Dr. W. Vogelsang over „Potten en kruiken", met vele fraaie afbeeldingen, die een serie van typische modellen te zien geven, met hunne eigenaardige versiering, vaak verkregen door hoogst eenvoudige middelen en toch zoo karakteristiek, dat deze voorwerpen uit een aesthetisch oogpunt de voorkeur verdienen boven menig duur product van moderne ceramiek.

Vooral voor onze moderne pottenbakkers zijn dergelijke studies zeer leerzaam Zij doen ongetwijfeld hun best, om de pottenbakkerij te verheffen tot een hooger peil; sommigen streven er vooral naar om ons gewone huishoudgoed weder betere vormen en kleuren te geven dan het fabrieksgoed, waarmede wij ons zoo lang reeds hebben moeten behelpen. Over de qualiteit van het oude steengoed spreekt Dr. Vogelsang niet, maar het kan geen kwaad er onze moderne pottenbakkers eens op te wijzen, dat met den artistieken vorm goede qualiteit moet samengaan. Wat heeft men aan een mooien vaas of pot, die onbruikbaar is, omdat zij lekt; een Hollandsche huismoeder zal altijd een leelijke, die niet lekt, prefereeren.

De aflevering geeft verder een paar uitgevoerde en onuitgevoerde ontwerpen van villa's en een paar interieurs te zien met bijbehoorende toelichting.

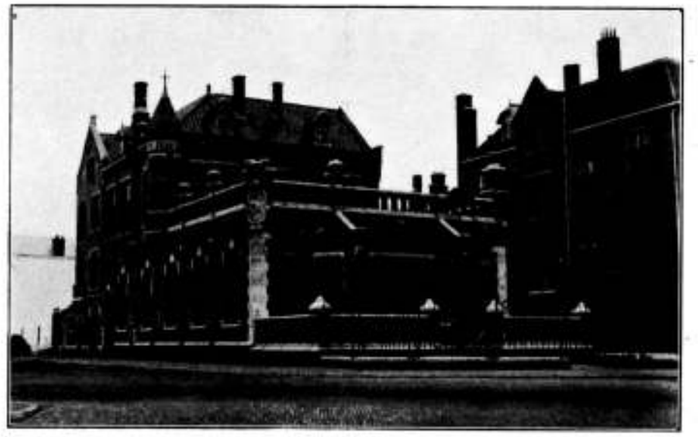
De zesde aflevering van „*De Natuur*", uitgave van J. G. Broese te Utrecht, bevat:

Electrische Treinverlichting: S. Snuijff. — Sula-Bassana L.: J. Daalder Dzn. — Wat is gewapend Beton?: J. H. E. Rückert. — Ontsmetten met formaldehyd en het formaline-desinfectie-toestel van Romijn-Wijsman: Dr. Z. P. Bouman. — Iets over het trekken der Vogels: R. W. Tuinzing. — Het fluoriet als materiaal voor microscooplenzen: Dr. R. G. Rijkens. — De bereiding van salpeterzuur en salpeter uit de stikstof der lucht (vervolg): Dr. A. J. C. Snijders. — Een nieuwe stereoscoop: J. M. G. — Schetsen van de Canarische eilanden. De vijgcactus: Mimosa. — Tin- en aluminiumpapier: La Nature. — Eenige der oudste aanwijzingen over het gebruik van planten (slot): P. N. van Eck. — De vorderingen in de vliegkunst: H. Vreedenberg. — Korte Mededeelingen. — Eenvoudige proeven. I. Verhitten van koper in de lucht: Dr. A. J. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondente. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

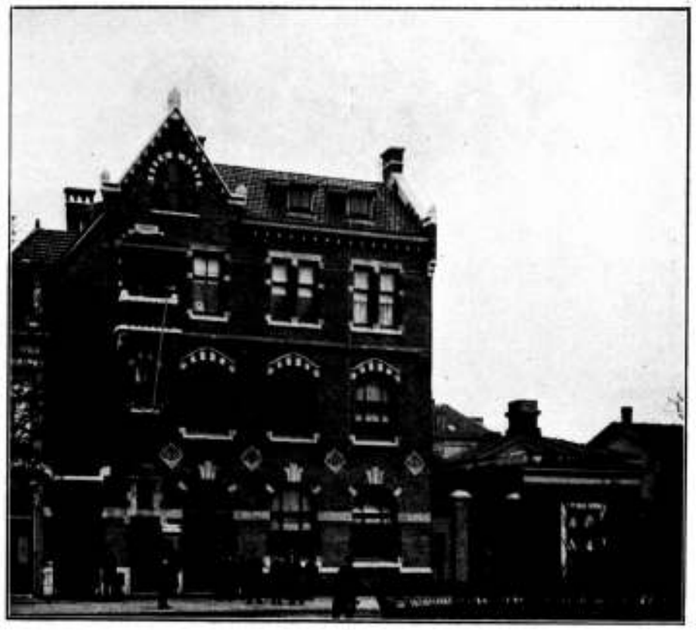
Het trekt de aandacht, dat een genie-officier, de Luit. Ingenieur Rückert het onderneemt om in deze aflevering een zuiver technisch onderwerp „Gewapend beton" door niet technisch ontwikkelde lezers in te leiden. Dit is geen gemakkelijke taak, want het betoog moet bevattelijk zijn voor elk lezer van gewone ontwikkeling, maar tevens den toets kunnen doorstaan, die de wetenschappelijk ontwikkelde lezer er op zal toepassen. De laatste zal wellicht bedenking maken tegen de beschouwing, waarmede de schrijver zijn betoog aanvangt en waarin als natuurlijk aangenomen wordt, dat in een belasten balk dezelfde krachten werken, of hij al dan niet horizontaal middendoorgezaagd is (zoodat men twee op elkander liggende balken van de halve hoogte van den oorspronkelijken verkrijgt.

Deze beschouwing steunt waarschijnlijk op de in het onlangs ook in deze kolommen besproken boek van den kapitein van de Wijnpersse neergelegde, maar zij is in strijd met het begrip van den neutralen vezel en dat is natuurlijk, want

Politiebureaux te 's-Gravenhage.

Hulpbureau aan de Laan van Meerdervoort.

Hulpbureau aan het Huygenspark.

Bijvoegsel van „DE OPMERKER"
41ste Jaargang, No. 27.

een balk uit één stuk is iets anders dan twee balken op elkander.

Wij herhalen, het is niet gemakkelijk, om leeken een denkbeeld te geven van de krachten, die in constructieve samenstellingen werken en het is veelal zaak, om daarbij zooveel mogelijk de tehorethische beschouwingen, die niet strikt noodzakelijk zijn, achterwege te laten, zooals de schrijver dan ook verder doet.

Meerdere artikeltjes over hetzelfde onderwerp worden door hem toegezegd en het kan wellicht nuttig zijn, dat de aard van dit materiaal wat meer algemeen bekend wordt. Voor velen toch is het nog een raadselachtig samenstel en toch is het niet van dien aard, dat men met goede afbeeldingen en een duidelijke omschrijving er den leek niet een denkbeeld van geven kan, niet meer dan een denkbeeld evenwel, want de geheimen der constructie blijven behooren tot het gebied van den specialen constructeur.

Politiebureaux te 's-Gravenhage.

Bij de Plaat.

Wij geven heden afbeeldingen van twee der hulpbureaux in de laatste jaren te 's-Gravenhage gebouwd.

Van dat aan het Huygenspark vindt men de plattegronden in ons vorig nummer. In een volgend nummer zullen over het andere aan de Laan van Meerdervoort, eenige nadere bijzonderheden worden gegeven.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De ruïne van het Heidelberger Slot, welke in den laatsten tijd in een treurigen staat van verval verkeerde en geheel dreigde in te storten, zal, naar thans na jarenlange beraadslagingen is besloten, in haar tegenwoordigen staat van bouwval worden gerestaureerd en niet, gelijk door sommigen was voorgesteld, weer tot een prachtig kasteel worden opgebouwd gelijk het vroeger was.

De Heidelbergers behouden dus hunne romantische ruïne.

Te Hamburg is dezer dagen de Michaelis-kerk in het westelijk gedeelte van het eigenlijke Hamburg, dicht bij de sterrenwacht en de voorstad St. Pauli, aan den kant van Altona door brand totaal vernield. In 1750 werd de Michaeliskerk ook vernield, ten gevolge van het inslaan van den bliksem; ze werd weder opgebouwd door Sonnin. De krypt bevat 300 graven, ook dat van den bouwmeester; de toren, die ook vernield werd, was 131 meter hoog.

Na de instorting van den toren volgde een uur later het kerkgebouw, dat met donderend geweld inenviel. Verscheiden huizen, waaronder een Engelsche bank, werden eveneens een prooi der vlammen. Een sterke wind bemoeilijkte zeer het werk der blusschers. De schade is zeer belangrijk.

BINNENLAND.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand Juni bezocht door 792 belangstellenden, terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 141 boek- en plaatwerken naar verschillende plaatsen verzonden werden.

Van het onderwijs, dat in de aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid gegeven wordt, hebben in het eerste half jaar van 1906 77 leerlingen, die in verschillende plaatsen van ons land woonachtig zijn, gebruik gemaakt.

Wegens de vacantie wordt op het oogenblik in de schoollokalen eene tentoonstelling van het werk der leerlingen gehouden; in September wordt de cursus weder hervat.

De Directeur hoopt den 15 Juli de tentoonstelling der werken van den Brusselschen beeldhouwer Julisaan Dillens te openen.

— Naar wij vernemen, zullen B. en W. den raad voorstellen, voor de uitbreiding van de school voor kunstnijverheid een bedrag toe te staan van f 2500 De bijbouw zal f 20,000 kosten.

— Naar men ons mededeelt, zou bij de directie der H. IJ. Spoor het voornemen bestaan, langs haar baan Haarlem—Amsterdam een lijn te leggen voor electrisch spoor, ten dienste van het locaalverkeer Haarlem—Amsterdam.

'S-GRAVENHAGE. Voor het internationaal congres van architecten te Londen, in Juli a.s., zijn voor ons land ingeschreven 18 deelnemers (o. w. 2 dames), n.l.: G. van Arkel, Amsterdam; H. P. Berlage, Amsterdam; dr. P. J. H. Cuypers, Roermond; Jos. Th. J. Cuypers, Amsterdam; Ed. Cuypers, Amsterdam; C. N. van Goor, Rotterdam; mej. J. Povel, Amsterdam; C. T. J. L. Rieber, Amsterdam; J. Roosing Jr., Bloemendaal; J. A. Royer, 's-Gravenhage; A. Salm G.Bzn., Amsterdam; J. Stok P.Wzn., Rotterdam; J. A. van Straaten Jr., Amsterdam; Jan Stuyt, Amsterdam; P. A. Weeldenburg, Rotterdam; A. W. Weissman, Haarlem; mevr. Weissman, Haarlem; J. H. W. Leliman, Amsterdam.

In het geheel zijn ingeschreven 565 deelnemers uit verschillende landen.

— Er heeft zich eene commissie gevormd tot het stichten van eene nieuwe badplaats, en wel aan de duinen te Wassenaar. De bedoeling is deze door middel van een electrische tram te verbinden met Scheveningen, Katwijk, Noordwijk en Leiden. Er zijn reeds kaarten ontworpen, welke gezonden zullen worden aan enkele bankiers en aan verschillende gemeentebesturen.

LEEUWARDEN. Diploma-Prijsvraag. Het uitvoerend comité van de te Leeuwarden te houden Nijverheidstentoonstelling heeft eene prijsvraag uitgeschreven voor een diploma, uit te reiken voor op die tentoonstelling bekroonde inzendingen.

De grootte der teekening is bepaald op 40 bij 55 c.M., de allegorische voorstelling en emblemen op de teekening aan te brengen, moeten toepasselijk zijn op „Nijverheid en Kunst". Er worden vier geldprijzen uitgeloofd, tot een gezamenlijk bedrag van f 200. De inzendingen moeten geschieden vóór of op 20 Juli a.s.

AMSTERDAM. De Prix-de-Rome voor bouwkunst, welke thans in de Rijks-Academie te Amsterdam wordt gehouden, heeft vier deelnemers getrokken.

ARNHEM. De heer E. G. Traanboer in de Bakkerstraat alhier, had in zijn woning een paar prachtig gebeeldhouwde oude eikenhouten schoorsteenen en een dito deur, welke de bewondering opwekten van alle kenners. Nu de heer Traanboer zijn huis verkocht heeft, zijn genoemde schouwen en deur door hem aangeboden aan de gemeente, ter plaatsing in het museum van oudheden.

Burgemeester en wethouders hebben genoemde voorwerpen, door hen terecht gerangschikt onder de fraaiste voortbrengselen der vaderlandsche kunst, in dank aanvaard onder aanneming van de voorwaarde, dat van gemeentewege een nieuwe deur en een nieuwe schoorsteen in bedoeld huis zullen worden gemaakt.

Personalia.

— Voor adjunct-directeur van Openbare Werken te Haarlem hebben B. en W. de volgende voordracht opgemaakt: D. Huender Wz., civiel-ingenieur te Utrecht; J. B. Onderwater, civiel-ingenieur te Nijmegen en A. van Linden van den Heuvell, adjunct-ingenieur van den waterstaat te Breda.

— De tijdelijk district-inspecteur der spoorwegdiensten J. de Bruyn is met ingang van 1 Juli belast met het dagelijksch toezicht in het 3e district, ter standplaats Zwolle; aan den districts-inspecteur A. M. Heuff is met genoemden datum het dagelijksch toezicht opgedragen in het 10de district, met Teteringen als tijdelijke standplaats.

— De tijdelijke adjunct-ingenieur der 1e klasse bij den aanleg van Staatsspoorwegen op Java, J. C. F. van San-

dick, is toegevoegd aan den hoofdingenieur Richter, die belast is met opnamen van zijlijnen op Java, standplaats Batavia.

— De voordracht (alphabetische) voor gemeente opzichter te Lonneker bestaat uit de heeren: C. van den Aardweg, opzichter bij den Noordooster Locaalspoorweg te Vroomshoop; W. Bruggink, bouwkundig opzichter te Enschedé; A. A. M. Pel, hoofdopzichter bij de drinkwaterleiding te Oldenzaal; F. J. de Rooij, bouwkundig opzichter te Zwolle.

— Aan de Technische Hoogeschool zijn geslaagd voor bouwkundig ingenieur de heeren G. J. Ch. de Goede, J. F. van Hoytema, A. R. Hulshoff, J. H. J. Kaiser, G. Knuttel Jr. en J. Steffens Jr.

Vacante Betrekkingen.

— Tijdelijk Opzichter bij den Provincialen Waterstaat in Drenthe. Salaris f 80.— per maand, met vergoeding voor reis- en verblijfkosten, zich uiterlijk Zaterdag 14 Juli a.s. bij gezegeld adres en verdere stukken, bij Gedeputeerde Staten aan te melden. [1]

— Directeur-Steenhouwerij door eenige Belgische hardsteengroeven in Holland te vestigen. Hoog salaris. — Toekomst verzekerd. Brieven onder letter K. H. Z., Algemeen Advertentie-bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. [1]

— Baas Houtkooperij. Loon f 15.— per week met flinke woning. Brieven onder letter P. M. aan den boekhandelaar P. M. Bazendijk, Zeevischmarkt 14, Rotterdam. [1]

— Assistent-Werkmeester—Wagenbouw, aan de Koninklijke Fabriek van Rijtuigen en Spoorwagens der Firma J. J. Beijnes, te Haarlem. Schriftelijke sollicitatiën, onder bijvoeging van getuigschriften, enz., worden ingewacht ten kantore der Fabriek. [1]

— Jong bouwkundig teekenaar, spoedig, goed kunn, detaill. opl. der instell. van teekenonderw. of ambachtssch. aanbev. Br. lett. M. aan Bussumer Stoomdrukkerij, Bussum. [1]

— Bekwaam Uitvoerder v. belangrijk bouwwerk. Br. lett. K E 335, N. v. d. D. [1]

— Contructeur Teekenaar aan machinefabr. bekw., zelfst. kunn. ontw., detaill. Br. met opg. opl. werkkr. en sal. lett. B 6015, aan Allert de Lange, A'dam. [1]

— Aankomend Teekenaar voornamel. om te calqueeren. Br. no. 6331, „Leidsch Dagblad". [1]

— Geroutineerd Uitvoerder op een groote Timmerwinkel en inrichting voor machinale houtbewerking. Loon naar bekwaamheid en vrij-woning. Brieven onder motto „Uitvoerder" aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. [1]

— Bekwaam Uitvoerder van werken in gewapend beton door geheel Nederland. Loon f 25 per week. Brieven onder no. 30059 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. [1]

— Baas in een Houtimporthandel. Brieven onder no. 3,020, aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. [1]

— Opzichter-Teekenaar bij een Architect te Amsterdam voor den bouw van een woonhuis elders. Brieven onder lett. X D F, Alg. Adv.-Bur. Nijgh & van Ditmar, Rokin 7, Amsterdam. [1]

— Onderbaas bekend met alle branches in het Bouwkundig vak. Niet beneden 30 jaar. Vaste positie. Br. fr., lett. D., Johs. Beek & Co., Westeinde 26a, den Haag. [1]

— Directeur der Openbare Reiniging te 's-Gravenhage, aanvangswedde f 4000 met vier driejaarlijksche verhoogingen elk van f 250, klimmende tot f 5000. Op zegel gestelde verzoekschriften aan Burgemeester en Wethouders vóór den 10den Juli 1906. Het diploma van werktuigkundig ingenieur strekt tot aanbeveling. (1)

— Aankomend Teekenaar met eenige practijk op een Machinefabriek. Brieven letters K. D. K, Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Werktuigkundig teekenaar, hoofdz. voor het maken van calques voor tijdel. Br. m. opg. sal. no. 31915 Dordrechtsche Courant. (2)

— Bouwkundig Teekenaar. Brieven letters K. H. K., Algemeen Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (2)

— Constructeur-Teekenaar aan een Machine-Fabriek te Amsterdam. Br. onder lett. B 6015, aan Allert de Lange's Ann.-Bur., Damrak, A'dam. (2)

— Electrotechniker, goed kunnende Teekenen, om plannen en begrootingen te maken voor huisinstallatiën en als Chef op te treden. Br. fr. lett. S O 388, N. v. d. D. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

22 Bouwk. Opz.-teek., 20—44 j., f 45—f 100 's maands.
4 Bouwk. Opz.-Uitv., 24—45 j., f 70—f 90 's maands.
1 Waterb. Opzr., f 125 's maands.
5 Werktuigk. Teek., 20—26 j., f 40—f 90 's maands.
1 Werkmeester (Constructeur) f 85 's maands.
3 Electrotechniker 24—39 j., f 60—f 100 's maands.
1 Machinist electrotechniker f 100 's maands.
1 aankomend Scheepsteekenaar
1 Volontair bij een architect te Amsterdam.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 9 Juli.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de H. IJ. S. M. in het centraal personenstation, bestek no. 1066-9: het uitvoeren van grond- en spoorwerken, het maken van onderdoorgangen, met tijdelijke en bijkomende werken, ten dienste van de uitbreiding van het stationsemplacement Haarlem (Oostzijde), begrooting f 274800.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het maken van eene verhoogde zandfundeering, een pompgebouw en bijbehoorende werken, op het terrein van het gemeentelijk petroleum-entrepot. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur der Havenwerken ten Stadhuize, kamer no. 151, van 10—12 uur, de laatste drie werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het verlengen der IJ-kade in westelijke richting, met bijbehoorende werken. Voorwaarden en inlichtingen als voren.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: a. het bouwen van een speelvertrek met verbindingsgang, aan de Laurierstraat; b. het maken van een bergplaats voor brandstoffen en van verbeteringen in school K, aan de Lauriergracht. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen ten kantore van den architect 1e klasse der Publieke Werken ten Stadhuize, kamer no. 148, van 2 tot 4 uur, de laatste drie werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Groningen, ten 8 ure, door den arch. G. Nijhuis namens de rem. ger. gemeente in het café van J. Huizinga: het afbreken van de kosterswoning en het bouwen van catechisatielokalen en eene woning voor den koster; bestek met teekening te bekomen ten kantore van den arch.; inl. alle werkdagen van 9—10 ure.

Nieuw-Amsterdam, ten 2 ure, door de vereeniging tot stichting van een school met den bijbel in het logement Oldenkamp: het bouwen van eene school met 3 lokalen, met ameublement en onderwijzerswoning te Nieuw-Amsterdam; bestekken en teekeningen verkrijgbaar bij den arch. R. Kliphuis te Emmen.

Ter Neuzen, door het gemeentebest.: de levering van 460000 stuks vlakke Waalstraatklinkers, in eens of in partijen van minstens 80000 stuks, fr. voor den wal te Ter Neuzen vóór 1 October 1906. Iedere partij uiterlijk 14 dagen na order. Aanbiedingen met monsters vóór den 9den Juli 1906 aan den Burgemeester van Ter Neuzen op het Gemeentehuis.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

41ste Jaargang. ZATERDAG 14 JULI 1906. No. 28

De Opmerker.

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Rembrandt en de bouwkunst.

Rembrandt wordt tegenwoordig algemeen bewonderd. Zij, die de schoonheid van zijn werk niet kunnen schatten, hebben ten minste eerbied voor de groote sommen, die men thans voor des schilders scheppingen besteedt.

Doch hoe hoog men onze schilderschool der 17de eeuw ook moge stellen, toch dient niet uit het oog te worden verloren, dat zij geen monumentale kunst heeft geleverd; het verband, dat, bijvoorbeeld in Italië, eeuwen lang tusschen bouwkunst, beeldhouwkunst en schilderkunst bestaan had, was bij ons, in onze gouden eeuw, niet meer aanwezig.

Er is wel eens gezegd, dat de Hervorming aan den bond der kunsten een einde heeft gemaakt. Doch slechts ten deele draagt zij de schuld. Want reeds in de middeleeuwen, toen in de Nederlanden het schilderen in olieverf werd uitgevonden, was de schilderkunst haar eigen weg gegaan. Van binnen geheel beschilderde ruimten, gelijk de Italianen ze maakten, heeft men bij ons nooit begeerd. De witkwast werd in de middeleeuwen duchtig gehanteerd en het beschilderen van de interieurs der kerken bepaalde zich tot enkele gedeelten, zonder verband met de architectuur.

In de 16de eeuw begon hier, onder den invloed der Italianen, wel een monumentale schilderkunst zich te ontwikkelen, gelijk de gewelven der kerken te Naarden of te Warmenhuizen, de gebrande glazen in de Oude Kerk te Amsterdam en de kerk te Gouda bewijzen.

Doch die monumentale kunst was niet Nederlandsch. Zij vond na 1578 in de Protestantsche kerken geen arbeidsveld meer. In de wereldlijke bouwwerken had men de muren, ook in den tijd der Hervorming, kunnen doen beschilderen. Doch men gaf er de voorkeur aan ze te bepleisteren en met olieverfschilderijen te behangen.

De beeldhouwkunst heeft langer aan de bouwkunst haar medewerking verleend. Onze beste architecten van het begin der 17de eeuw waren beeldhouwers. Doch toen Jacob van Campen voor het versieren van het Amsterdamsche stadhuis beeldhouwers noodig had, moest hij die uit Vlaanderen laten komen, omdat de Hollandsche sculptuur van geen beteekenis meer was.

Jacob van Campen heeft de drie kunsten weder samengebracht. Hij was schilder en architect tegelijk en al zijn geen beeldhouwwerken van hem bekend, hij wist toch ongetwijfeld de sculptuur goed te beoordeelen.

Om te begrijpen wat Van Campen bedoelde, moeten wij de Oranjezaal in den Haag en het Stadhuis te Amsterdam bezien. Beide scheppingen zijn echter slechts fragmenten. Want de Oranjezaal

is een „hors-d'-oeuvre", dat Van Campen toevoegde aan een werk van Pieter Post, terwijl de versiering van het Stadhuis, alleen wat de sculptuur betreft, de bedoelingen van Van Campen weergeeft. Immers, de meeste schilderijen in dit gebouw werden na den dood van den meester aangebracht.

Wanneer Van Campen het Huis ten Bosch had kunnen bouwen en lang genoeg geleefd had om de picturale versiering van het Amsterdamsch Stadhuis te kunnen ordonneeren, dan zouden wij twee monumenten rijk zijn, die de vergelijking met de Italiaansche werken konden doorstaan.

Van Campen zou niet naar Rembrandt gegaan zijn om een schilderij, die, toen zij voltooid was, den bestellers zoo weinig beviel, dat het werk niet eens geplaatst werd en na allerlei lotgevallen ten slotte in het museum te Stockholm terecht kwam. Hij had ongetwijfeld voor de versiering van het Stadhuis zich gewend tot de Vlaamsche schilders, als Jacob Jordaens, Theodoor van Tulden en hun geestverwanten. Het gewelf van de Vroedschapskamer, de eenige schilderij, die voor zijn dood nog voltooid werd, is door Erasmus Quellinus vervaardigd.

Van Campen en Rembrandt zijn elkanders tegenvoeters. De eerste werd in de 17de eeuw, die Rembrandt arm liet sterven, ten hoogste bewonderd. Wij stellen Rembrandt aan de spits van al onze schilders en dit brengt er ons als van zelf toe, om over Van Campen den staf te breken. Doch dit is dwaasheid. Want Van Campen heeft, beter nog dan Rembrandt, uitdrukking gegeven aan de gedachten en de idealen, die de 17de eeuw had. Rembrandt is de eenling geweest, het genie, dat buiten zijn tijd staat, dat geen banden kan velen, maar dat dan ook voor een samenwerking met andere kunstenaars, zooals niet alleen de 17de eeuw, maar alle tijdperken, die een monumentale kunst begeerden, noodig hadden, ten eenenmale ongeschikt was.

Rembrandt maakte zijn schilderijen voor kamers in burgerhuizen of voor gildezalen, dus voor vertrekken met een intiem karakter. En zoo als hij deden ook zijn meest vermaarde kunstbroeders. Voor weidsche en monumentale interieurs was hun werk niet bestemd. In de 17de eeuw heeft men het daar dan ook nooit geplaatst.

Maar toen in de 19de eeuw het besef van de grootheid der 17de eeuwsche Hollandsche schilderschool algemeen werd, dacht men goed te doen door haar werken in museum-paleizen te huisvesten. Rembrandt vooral moest, zoo meende men, tronen als een koning.

Te Amsterdam begon men reeds in 1859 te klagen, dat het Trippenhuis Rembrandt niet waardig was. Mr. J. van Lennep maakte zich tot tolk dier klagers, toen hij schreef: „De vreemde kunstkenners en kunstenaars, die 't Rijks-Museum waren binnengetreden, vervuld van een heiligen eerbied voor de groote genieën, wier onsterfelijke gewrochten zij gingen bewonderen, keerden er niet van terug dan vervuld met verontwaardiging over de kleingeestige bekrompenheid der inrichting". Veertien jaar later werd in de Tweede Kamer der Staten Generaal op dezelfde wijze gesproken en toen in 1875 de Minister van Binnenlandsche Zaken een prijsvraag uitschreef voor het nieuwe Rijksmuseum te Amsterdam, was de voldoening algemeen.

Wij zullen de geschiedenis dier prijsvraag laten rusten, maar willen er alleen op wijzen, dat de toen gevoerde oppositie wel den stijl van het gebouw gold, maar niet zijn inrichting. Niemand heeft in dien tijd betoogd, dat een paleis, als verlangd werd, eigenlijk voor de werken der Nederlandsche meesters ongeschikt was. In 1876 schreef zelfs de commissie, die de plannen had te beoordeelen: „Wij meenen het ontwerp-Cuypers ter uitvoering te kunnen aanbevelen. Daardoor zal niet alleen in de bestaande behoefte aan een waardig verblijf voor de kunstschatten, die terecht Nederlands trots uitmaken, voorzien zijn, maar zal tevens de hoofdstad des Rijks in het nieuwe Museumgebouw een monument bezitten".

Er mag nog wel eens aan herinnerd worden, hoe het dus van den aanvang af de bedoeling is geweest, het Rijksmuseum tot een monument te maken, „dat een waardige getuigenis zal afleggen van het hooge standpunt der hedendaagsche bouwkunst", zooals de rapporteurs verder zeggen.

Het gebouw was de hoofdzaak, *niet* zijn inhoud of bestemming. Tegenwoordig zal dit velen vreemd schijnen, maar een kwart eeuw geleden heeft niemand zich daaraan geërgerd. Pas toen het nieuwe gebouw geopend was begon men het Trippenhuis te waardeeren.

Toen Cuypers het bouwen van zijn monument ondernam, mocht hij de overtuiging hebben, dat zijn plannen aan alle eischen voldeden. Wel hadden de beoordeelaars eenig voorbehoud gemaakt omtrent de verlichting van het middengedeelte, doch toen dit sedert als „proeflokaal" in hout gebouwd, door deskundigen, waaronder ook Jozef Israels en Cornelis Springer zich bevonden, was goedgekeurd, was het laatste bezwaar weggenomen.

En toch deed de critiek zich sedert 1885 gelden. Betoogd werd, dat deze groote, rijkversierde, maar niet helder verlichte zalen geen geschikte verblijfplaatsen waren voor schilderijen van 17de eeuwsche Nederlanders. In het bijzonder op de „Rembrandtzaal" werd voortdurend afgegeven, steeds met meer kracht, totdat eindelijk het maken van een nieuwe werd doorgedreven.

Wij willen gaarne aannemen, dat dit vertrek aan de verwachtingen, die men er van heeft, zal voldoen, doch betreuren, dat men Cuypers gedwongen heeft het te maken, want het Museum, als monument, is daardoor bedorven.

De „puist" aan het Rijksmuseum zal voor de Nederlandsche bouwkunst tot in lengte van dagen een leelijke herinnering blijven aan Rembrandt's driehonderdsten geboortedag. Deze uitwas toch zal niet slechts getuigen van de zwakheid des grooten bouwmeesters, die er zich toe leende zijn eigen schepping te verminken, maar ook van de zwakheid, ja onverschilligheid zijner vakgenooten, die met geen enkel betoog tegen deze voorgenomen verminking, toen het daarvoor tijd was, zijn opgekomen.

Nieuwe vervaardigingswijze van weefselachtig behang.

Meer en meer openbaart zich bij vele fabrikanten het streven, inplaats van de papieren behangsels, voor versiering van betere burgerwoningen, iets deugdzamer stoffen in te voeren. Daartoe kiest men, zooals bekend is, meestal textielfabrikaten van allerlei aard, b. v. „Lincrusta". Intusschen is men in

het maken van goedkoope en toch duurzame stoffen — waarbij gelijktijdig nieuwe effecten waren te verkrijgen — reeds tot meerdere combinaties van papier- en textielvezels geraakt, waarvan enkele werden geoctrooieerd.

Kort geleden werd eveneens aan de firma *Karl Westermann* te Krefeld octrooi verleend voor een volkomen nieuwe methode, ter vervaardiging van weefselachtige stoffen voor muur- en wandbekleeding, evenals op alle daartoe vereischte hulptoestellen, die zeer vernuftig zijn uitgedacht en zeer zeker in de behangselindustrie bijzondere opmerkzaamheid zullen trekken, terwijl de producten nog voor meer andere doeleinden schijnen geeigend te zijn.

Het oogmerk der vinding is, de stoffen niet door ineenweven, maar door samenkleven van gekruiste vezellagen voorttebrengen, die 't zij glad of gebloemd, ook na het opbrengen van een dekmassa op de aanzichtzijde te bezigen zijn. Deze dekmassa kan door walscylinders met reliefversieringen worden opgewerkt.

De toestellen zijn, zooals uit de den 30 December A. P. uitgegeven octrooiakte met de daartoe behoorende teekeningen blijkt, zoodanig gecombineerd, dat bij een continueerenden gang, de voortbrenging der stof uit de vezels, het samenkleven der vezellagen, het bedekken der ontstaande stof met een plastische dekmassa, het uitwalsen en inpersen van ornamenteeringen, geleidelijk wordt verricht. De dekmassa is echter niet absoluut noodwendig, maar door eenvoudig samenkleven der vezellagen en het uitwalsen van het aldus vervaardigde fabrikaat, kan evengoed een gladde of met opgewerkte figuren voorziene, voor de muurbekleeding zeer geschikte stof worden gewonnen.

De inrichting bestaat in hoofdzaak uit een holle buis, die aan een einde zoodanig is toegedrukt, dat hier een beitelvormige eindafsluiting ontstaat. Over deze „holle doorn" worden in de lengte richting kerndraden getrokken, die vooraf over een met kleefstof voorzienen wals loopen. Over de mantelvlakken van meerdere holle buizen strijkende, worden zij door vezelgroepen uit rechts- en linksloopende spiralen omwikkeld, die daarbij met de kerndraden tezamenkleven. Op den hollen doorn, die slechts aan het afgeplatte, beitelvormige einde een fijne open spleet bezit, wordt aldus een volkomen buis of slang uit talrijke onderling saamgekleefde vezels gevormd. Aan deze buis wordt nu door den hollen doorn, die met een kleefstokbak in verbinding staat, van binnen af kleefstof toegevoerd; deze vloeit uit de spleetopening en verspreidt zich over het fabrikaat, op het oogenblik dat dit over den hollen doorn wordt weggetrokken. Daar intusschen de slang voortdurend in de lengte toeneemt en elk gereed deel door een mechanischen toestel van den hollen doorn wordt afgetrokken, zoo verkrijgt de eindelooze slang uit het inwendige een gelijkmatig verdeelde hoeveelheid kleefstof.

Het is intusschen niet het doel een buisvormige slang voort te brengen. Vóór het platte, met de spleetopening voorziene einde van de buis, wentelen cylinders rond. Dit zijn de walsen, die de slang van den doorn trekken, haar platdrukken en gelijktijdig met een verlangde teekening gauffreeren; de walsen kunnen echter zoowel glad als gegraveerd zijn. Brengt men nu kort voor de intrede van de stof tusschen de walsen nog een trechter met een plastische massa aan, die op de nieuw gevormde strook of de stofbaan neervloeit, dan wordt deze deklaag gelijktijdig door de walsen opgeperst. Op die wijze verkrijgt men nu eindelijk lincrusta-achtige muur- en wandbehangsels.

Door een geringe toevoeging aan de toestellen, kan men overigens de vezels in den slangvorm samenkleven, zonder dat een inwendig aaneenkleven van de slang plaats heeft. Wikkelt men verder over den hollen doorn een papierrol, dan kan deze door de automatisch werkende spoelen, innig met de gekruiste vezels saamgeplakt worden. Aan het einde van den walsingang wordt de slang ten laatste door roteerende messen opengesneden, zoodat zij, uitgespreid zijnde, het zoogenaamd weefselpapier oplevert.

Van welken aard de kleefstof in de dekmassa is, voor dit fabrikaat gebezigd, wordt in de octrooi akte niet vermeld. Toch is wel aan te nemen, dat stoffen zullen gekozen worden, waardoor men aan het product een eigenaardige appretuur kan verleenen. Een minieme handelsprijs, soliditeit en een bevallig uiterlijk zullen gepaard moeten gaan, om de nieuwe voortbrengselen, ook de machines en toestellen voor de weefselvervaardiging benoodigd, gereedelijk koopers te doen vinden.

Waarschijnlijk zal het product en het mechanisme, tijdens de Nederlandsch Indische Kunsttentoonstelling te Krefeld, van 25 Sept.—4 Nov. in een daarvan onafhankelijk gebouw worden geexposeerd.

Düsseldorf, 1 Juli 1906.

J. L. TERNEDEN.

Opgravingen te Parijs.

De Gallo-Romeinsche tijden van het oude Lutetia zijn tamelijk duister, de overblijfselen betrekkelijk gering. Van groote beteekenis zijn daarom de steenen documenten, die bij den aanleg van de Parijsche ondergrondbaan op het Cité-eiland, de bakermat der stad, voor den dag zijn gekomen. Onder de bloemenmarkt zijn deelen van een muur ontdekt, waarmee men Lutetia waarschijnlijk in het midden der derde eeuw heeft omgeven. Sporen van dezen muur waren al nu en dan blootgelegd onder het plein Notre Dame, bij de Morgue en in de rue de la Colombe, waar steenen waren ingemetseld, afkomstig van een Romeinsche arena.

Van een geregelden muur kan men eigenlijk niet spreken. Het is meer een barricade. Het vermoeden is geuit, dat de inwoners van Lutetia, plotseling bedreigd door ruwe krijgsscharen uit het Oosten, den muur in de grootste haast hebben opgericht. Zij hebben gebouwen omvergehaald om het materiaal te verkrijgen en stukken van grafsteenen en beeldhouwwerken mee in den muur opgestapeld.

Zooals dat echter meer is gegaan heeft juist het niet-kunstlievende gebruik der steenen kunstwerken tot hun beste behoud bijgedragen. Van drie grafschriften uit de 2de eeuw zijn de letters nog zonder moeite leesbaar. Zij zijn gewijd aan zekere Majana, dochter van Major en van Aprilia. Majana had den steen nog tijdens haar leven laten oprichten. Hij

behoort tot het fraaiste Romeinsche werk en is aan beide zijden versierd met een Pelta, het halvemaanvormige schild der Amazonen.

Een andere grafsteen bevat de namen van twee Gallo-Romeinsche dames: Litugena en Bellicovia. Volgens den onderzoeker Héron de Villefosse beteekent de eerste naam in het Keltisch: dochter van het feest. Het was nl. zede elke geboorte met een feestmaal te vieren en vaak ontleende het kind zijn naam aan het feest. De naam Bellicovia zou in het Keltisch eigenlijk Beligovia moeten zijn, maar de spelling wijst al op den Latijnschen invloed. De naam staat in verband met de godin Belisama.

Onder de beeldhouwwerken trekken vooral eenige reliefs de aandacht, betrekking hebbende op het beroep der dooden. Een der reliefs is in tweeën verdeeld. Onder ziet men een koopman in zittende houding in zijn kantoor. Daar boven ziet men twee mannen met een lichten, met twee paarden bespannen wagen en een mand er op, waarvan het deksel open staat. Een der mannen neemt iets uit uit de mand. Een ander relief toont drie mannen in toga's, met tusschen hen in hangende visschen, waarschijnlijk ook een aanduiding van het beroep. Nog heeft men een relief met een stuk van een uitstekend bewerkte weegschaal.

Vaklieden achten deze vondst de belangrijkste sedert 1711, toen men onder het koor van Notre Dame het groote altaar ontdekte, dat de vereeniging van Parijsche schippers onder Tiberius aan Jupiter had gewijd en dat een zeer helder licht wierp op de oudste geschiedenis der stad. L. Ct.

Boekbeschouwing.

Reeds vroeger door een prospectus aangekondigd, verscheen dezer dagen bij de firma *Wed. J. Ahrend & Zoon* te Amsterdam de eerste aflevering van „*Het Cement-IJzer*", door *L. A. Sanders*.

Het ontstaan van dit boek, zoo zegt de schrijver in een „Voorwoord", is in hoofdzaak te danken aan het initiatief van de uitgeefster, de firma Wed. J. Ahrend & Zoon, welke herhaaldelijk verzocht een oorspronkelijk Hollandsch werk over het cement-ijzer in theorie en practijk te willen schrijven.

Hoewel in het begin daartegen mijnerzijds vele bezwaren werden geopperd, besloot ik toch er toe over te gaan, omdat na rijp beraad ten slotte bleek, dat een werk in de Hollandsche taal meer dan gewenscht was.

Te meer bleek mij zulks, als ik bemerkte, dat in verschillende vereenigingen lezingen en voordrachten werden gehouden, in welke vele onjuistheden voorkwamen, zelfs omtrent de geschiedenis van de theorie van het vak.

En toch, de geschiedenis loopt over een te klein tijdvak om te kunnen veronderstellen, dat het niet meer mogelijk zou zijn den draad, waarlangs de algemeene ontwikkeling op dit gebied geloopen heeft, terug te vinden.

Voor een onpartijdig beoordeelaar der bestaande literatuur is zulks zelfs nog zeer gemakkelijk, als hij zich op de hoogte stelt van hetgeen vóór het jaar 1898 is gepubliceerd en hij dus niet al te ver behoeft terug te gaan.

Tusschen 1886, toen de eerste belangrijke beschrijving, welke een wetenschappelijk tintje droeg, verscheen, en 1902, het jaar, waarin dit het geval was met de eerste „zwanglose Hefte" van „*Beton und Eisen*", het eerste internationale tijdschrift op dit gebied, kan men zeggen, ligt het tijdperk, waarin op wetenschappelijk gebied in deze richting de grootste vooruitgang viel te constateeren.

Zooals bekend is heeft de schrijver, ingenieur der Amsterdamsche fabriek van Cement-IJzerwerken „Wittenburg", de geheele ontwikkeling der cement-ijzer industrie hier te lande medegemaakt en is hij dus zeker wel te beschouwen als een der meest-bevoegden om daarover te schrijven.

Bovendien heeft hij zich voor deze gelegenheid verzekerd van de medewerking van verschillende fabrikanten, wat aan de volledigheid van het boek ten goede zal komen. Een leerboek er van te maken lag niet in schrijvers bedoeling, wat evenwel niet wegneemt, dat het een nuttig studieboek zal kunnen zijn voor hen, die zich op de hoogte willen stellen van het onderwerp.

Om de theorie goed te begrijpen is nogal wat wiskundige ontwikkeling noodig. Voor hen, die zich niet bepaald in de theorie willen verdiepen zal echter het bestudeeren der resultaten, aan de hand van de talrijke gegeven voorbeelden van uitgevoerde werken, de moeite ruimschoots loonen en kunnen bijdragen om gezonde begrippen over cement-ijzer-constructie ingang te doen vinden.

Prijsvragen.

GEMEENTEHUIS TE ZEIST.

Rapport der Commissie van Beoordeeling.

Aan Burgemeester en Wethouders van Zeist.

De ondergeteekenden den 19 Mei j.l. als deskundigen door U benoemd in zake de prijsvraag voor een Gemeentehuis te Zeist, hebben de ontwerpen, aanwezig in de lokalen der Ambachtsschool, aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen. Zij hebben de eer U onderstaand rapport als resultaat hunner besprekingen aan te bieden.

Vooraf zij opgemerkt dat de leidende gedachte bij die beoordeeling is bepaald door de overweging welk der ontwerpen den meesten waarborg voor een goed en fraai raadhuis bevat in verband met de beschikbare bouwsom, de eischen voor den dienst, de mogelijkheid van uitbreiding in N.O. richting, alle in het Programma genoemd, daarbij lettende op het architectonisch karakter ten opzichte van de bestemming en plaatsing van het gebouw.

Hiervan uitgaande kwamen zij tot de rangschikking der ontwerpen in 4 groepen, n.l.

Groep I. Ontwerpen die noch als plan, noch alr opstand genoegzaam verdienste hebben om voos nadere beschouwing in aanmerking te komen.

No. 1, Motto: Cirkel in overhoeksch kwadraat. No. 2, Noblesse oblige. No. 3, Sperata. No. 4, Rust Roest. No. 6, Kleopas. No. 8, Z in cirkel. No. 11, Gemeentebelang. No. 12, de drie boomen. No. 13, Driehoek en cirkel door elkander. No. 14, Geen motto. No. 16, Z in cirkel, (zonder correspondentie-adres.) No. 17, X en Z door elkander. No. 18, Driehoek in cirkel, No. 20, 2 driehoeken door elkander. No. 21, Labor improbus omnia vincit. No. 22, Annie. No. 25, Esperanza. No. 27, Bloem in cirkel. No. 28, Magistratus. No. 29, In haast.

No. 30, Edificio. No. 33, Simplex sigillum veri. No. 34, A in cirkel. No. 35, Stien. No. 37, Heno. No. 39, Welvaart. No. 43, S. P. Q Z. No. 45, Z — T. No. 49, Experto Crede. No. 53, Zeist. No. 57, 1881. No. 58, Ivuna. No. 59, Jacta, est alea. No. 63, R[1] in cirkel. No. 66, Denkt. No. 70, Gemeente. No. 72, Werk en wacht. No. 75, A. J. door elkander.

Groep II. Ontwerpen die geen voldoende plan-oplossing geven, doch wegens hun architectonisch karakter eenige verdienste hebben.

No. 5, Motto: De Vierschaar. No. 7, G.Z.H. in cirkel. No. 9, Nous verrons. No. 10, G.Z. No. 15, Studie. No. 19, Concours. No. 23, Anonymus. No. 24, Kruisstreep door vijf quadraatjes. No. 26,

Waar Godsdienst heerscht
Naast trouw en recht
En billijkheid mag groeien
Daar zullen arbeid kunst en vree
Gepaard met rijkdom bloeien.

No. 31, Pietertje. No. 36, Urbi. No. 38, Zeshoekige ster in cirkel. No. 40, Wapen van Zeist (geteekend). No. 41, Arbeid Adelt. No. 42, C. No. 44, Aegina. No. 50, Johanna. No. 51, Wapen van Zeist (met lauwerkrans). No. 52, Zomer. No. 54, Silhouet. No. 55, H. No. 56 Z en 06, in 3 elkander snijdende cirkels, No. 60, Ze is 't!! No. 61, XXste Eeuw. No. 62, Fennetje Marijke. No. 64, A.Z. in cirkel. No. 65, Oud-Holland. No. 67, Mei. No. 68, Volo Laborare. No. 71, M. No. 74, 2 halve cirkels met streep.

Van deze groep verdienen afzonderlijk vermeld te worden:

No. 36. Motto: Urbi, wegens de schilderachtige Hollandsche baksteen-architectuur en het artistieke teekenwerk.

No. 40. Motto: Wapen van Zeist (geteekend), wegens het beschaafd karakter der gevels en het goede teekenwerk.

No. 51. Motto: Wapen van Zeist (in kleur geteekend en omgeven door een krans), wegens het beschaafd karakter van de architectuur.

No. 61. Motto: XXste eeuw, wegens de zorgvuldige teekeningen in 't bijzonder de artistieke perspectief, en de verdienstelijke architectonische opvatting.

Groep III. Ontwerpen die wegens hun plan-indeeling en architectuur in aanmerking komen voor nadere beschouwing.

No. 46, Motto: Time is up. No. 48, Juni. No. 69, Time is Money.

Motto: *Time is up.* De indeeling van het plan is niet onverdienstelijk, doch de samenstelling en de bewerking der gevels dragen de kenmerken van onvoldoende studie.

De gevraagde teekeningen op schaal 1 à 50 ontbreken.

Motto: *Time is Money.* Het centrum van het plan is onvoldoende opgelost, waarbij vooral de slechte lichtverdeeling bij den toegang naar Raadzaal en Trouwzaal in 't oog springt. De Raadzaal is te gerekt van vorm en daardoor minder fraai van verhouding. Overigens is de algemeene opvatting der gevels schilderachtig. De detailleering laat echter te wenschen over.

Motto: *Juni.* Dit ontwerp heeft een monumentaal karakter doch laat te wenschen over wat plan-indeeling betreft.

De gevels zijn niet onverdienstelijk, doch missen het karakter van een Raadhuis. Het is vlot geteekend.

Groep IV. Ontwerpen die voor bekroning geschikt kunnen worden geacht.

No. 32. Motto: Orion. No. 47. Jungfrau mit Adler (geteekend.) No. 73, 10.08.

Motto: Jungfrau mit Adler. De plan-indeeling is zeer goed en duidelijk, alle gevraagde vertrekken zijn aanwezig en goed gegroepeerd om de vestibule, zonder ruimte-verspilling, terwijl eene eventueele uitbreiding zeer goed mogelijk blijft.

Ten opzichte van den *beganegrond* dient opgemerkt, dat de ingang tot het bureau van den Gemeente-Ontvanger gewenscht is tegenover dien van het bureau voor den Burgerlijken Stand, en dat de bodenkamer daardoor in de vrijkomende nis van het bureau van den Gemeente-Ontvanger gebracht kan worden. Eventueele verandering van de concierge-woning is mogelijk, wanneer blijken mocht, dat de geprojecteerde zij-ingang van die woning minder gewenscht mocht zijn. In het geprojecteerde bureau van 29 M. (rechts) kan zonder bezwaar een zijraam aangebracht worden, indien bij eventueele uitbreiding de rooilijn daar ter plaatse achterwaarts geplaatst wordt.

In de traphal zouden aan beide zijgevels meer lichtopeningen wenschelijk zijn, hetwelk gemakkelijk uitvoerbaar is.

Ten opzichte van de *1ste verdieping* komt het ondergeteekenden wenschelijk voor om de ontworpen vestiaire tot 2e wachtkamer of bodenkamer te bestemmen en de vestiaire te combineeren met de toiletruimte, zooals op den beganegrond geschied is.

Ten opzichte van de *kelderruimte* wordt opgemerkt, dat de plaatsing van den ketel der centrale verwarming meer naar den gevel wenschelijk is.

De *gevels* zijn beschaafd en goed in het karakter van een Raadhuis, vooral de hoekpartij is monumentaal opgelost. De lange, rustige gevel bekroond door een flink sprekende kap, zal aan de Donkere Laan zeer goed doen. Het karakter, eenigszins Duitsch, kan eventueel gemakkelijk worden gewijzigd.

De *doorsneden* geven een inwendige versiering, welke sober gedacht is en een beschaafd karakter draagt.

De kappen, vooral over het achtergedeelte, kunnen vereenvoudigd worden, waardoor de talrijke killen en zakgoten verdwijnen.

Ook de constructie van enkele dezer kappen verdient nadere studie.

Het geheele ontwerp maakt een voortreffelijken indruk en getuigt van een artistieke hand. Ook als groote verdienste van dit ontwerp dient te worden vermeld, dat met inachtneming van de aangegeven bezuinigingen de bouwsom niet overschreden zal worden.

Motto: 10.08. De plan-verdeeling is in 't algemeen zeer goed en een eventueele uitbreiding goed uitvoerbaar. Alhoewel het centrum van het plan verdienste heeft, is de trapruimte te monumentaal in verhouding tot de afmeting van het gebouw.

Zeer goed gevonden is de ligging van de Raadzaal ten opzichte van de 1ste Dorpstraat door het terugliggende gevelvlak, zoomede de hoekoplossing aan de Donkere Laan.

De Raadzaal is iets te gerekt van vorm en mist een directe aansluiting met de Burgemeesterskamer, welk euvel door omschikking echter verholpen kan worden.

Jammer is het, dat de oplossing der *gevels* gelijk staat met de plan-indeeling. De gevels geven niet voldoende het karakter van een Raadhuis. Vooral het rechtergedeelte van den gevel aan de Donkere Laan. Ook de hoekoplossing is wat zwaar en niet gelukkig.

De *doorsneden* zijn behoorlijk bestudeerd.

De begrooting van dit ontwerp maakt den indruk laag te zijn.

Motto: Orion. Hoewel de *hoofdindeeling* goed is en een uitbreiding mogelijk is, mist dit plan een schoone ruimte-ontwikkeling en daardoor ook het deftige karakter van een Raadhuis.

De toegang tot Raad- en Trouwzaal is niet gelukkig met het oog op het licht. Ook zou de bestemming van enkele vertrekken omgeruild moeten worden in verband met den dienst.

Hoewel de *gerels* niet onverdienstelijk zijn, missen zij een rustig karakter door versnippering. Zij hebben niet het deftige cachet, voor een Raadhuis gewenscht.

De *doorsneden* zijn eenvoudig en goed bedacht. De kapconstructie eischt nadere studie. Het teekenwerk is zeer goed. Ook van dit plan is de begrooting wat laag.

Conclusie. Eenparig is de opinie van ondergeteekenden, dat van de 75 ingekomen antwoorden in alle opzichten het ingekomen antwoord onder Motto: *Jungfrau mit Adler* het beste is, en adviseeren zij dit ontwerp met den 1sten prijs te bekronen, om het na kleine wijzigingen te doen uitvoeren.

De ontwerpen onder de motto's: *10,08* en *Orion* blijven als geheel onder Motto: Jungfrau mit Adler, maar hebben ieder op zich zelf verdienste. Redenen waarom de Jury meent den 2den prijs toe te moeten kennen aan Motto: *10,08* (speciaal om de goede plan-indeeling), en den 3den prijs aan Motto: *Orion*, wegens algemeene verdiensten.

De Commissie van beoordeeling,

was get.: H. EVERS.
„ „ A. D. N. VAN GENDT.
„ „ A. SALM G. Bzn.

Varia.

DE NIEUWE TOREN DES ZWIJGENS.

Bombay, de hoofdstad van Britsch-Indië, is, gelijk men weet, minder een Hindoe-stad dan een Parsische stad (Parsen zijn vuuraanbidders). De Parsen zijn weliswaar ook Indiërs en zijn eeuwen geleden uit Perzië hierheen gekomen. Zij vormen niet alleen geestelijk, maar ook materieel de best bedeelden der geheele Indische bevolking. Te Bombay hebben zij den beroemden „toren des zwijgens" gebouwd, de grootste bezienswaardigheid der stad, die niettegenstaande den ietwat griezeligen aanblik door geen toerist wordt overgeslagen.

De toren ligt even buiten de stad, aan zee en is de begraafplaats der Parsen. Hun godsdienst verbiedt het begraven of verbranden van lijken. De van steen opgerichte toren nu draagt op zijn platform drie reusachtige trechters. De mond daarvan gaat door den toren naar beneden en komt onder den grond door in zee uit. De dooden, in linnen gewaad gehuld, worden door de familie in plechtigen rouwstoet naar den toren gebracht waar de wachters het lijk in ontvangst nemen en het in één der trechters leggen. Daarvan is één voor mannen, één voor vrouwen, één voor kinderen. De wachters gaan dadelijk weer naar beneden en zetten zich bij het rouwgezelschap, dat zwijgend ongevee twee uren blijft zitten om dan heen te gaan.

Nauwelijks hebben de wachters toch het lijk boven neergelegd, of er vertoonen zich donkere stippen aan den hemel, die zich binnen een paar minuten vertien- en verhonderdvoudigen — de aasgieren!

Bij duizenden huizen de gieren in de naburige palmenwouden en niemand hindert hen daar, want dagelijks moeten zij het werk van doodgravers verrichten. Men neemt aan, dat zij in 20, hoogstens 40 minuten elk lijk tot op de blanke beenderen hebben verteerd en zelfs de gewrichten pikken zij zóó volledig uit elkaar, dat geen geraamte overblijft, doch de afzonderlijke beenderen door den trechter vallen en zoo door de zee worden weggespoeld.

Niemand heeft dat echter ooit gezien. De wachters mogen eerst na een verloop van twee uur weer naar boven gaan. Slechts zelden vinden zij dan evenwel nog een enkele beenderrest overgebleven, die dan naar beneden wordt gestooten.

Voor den Europaan is die toren een plaats vol afgrijzen, van de griezeligste mystiek, doch voor de Parsen zijn de christelijke begraafplaatsen dat eveneens.

In de laatste jaren is een groot deel der Parsen uit Bombay naar Calcutta en andere plaatsen verhuisd, zoodat reeds de behoefte is gebleken, ook in de Hindoe-stad Calcutta een „toren des zwijgens" op te richten. De tegenwoordige toren aldaar voldoet niet aan de hygiënische eischen en ook niet aan het religieus gebruik der Parsen. Het gebeurde, dat de lijken hier wel 24 uur bleven liggen, omdat de gieren te veraf huisden. De rijke Parsen hebben daarom een inzameling geopend voor een nieuwen toren en de gaven zijn dadelijk ruim ingekomen. Thans is men bezig aan den bouw van den nieuwen toren, die op een paleisachtigen onderbouw komt te staan en aan alle eischen zal voldoen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Voor de electrische verlichting van de gemeente Naaldwijk afzonderlijk is door den ingenieur Eriksson te Rotterdam, een plan opgemaakt, waarin de bouw van een nieuwe fabriek met voedings- en verdeelleiding wordt geschat op f 40.000.

De exploitatiekosten zullen in het geheel f 8370 bedragen en de inkomsten, naar het regenwoordig verbruik, f 8663, zoodat een winst van ongeveer f 300 beschikbaar blijft.

De stroomprijs is aangenomen als volgt: voor verlichting f 0,25, voor straatverlichting f 0.12, voor kracht f 0.15 per K. W. u.

Het comité voor behoud van het electrisch licht heeft te Naaldwijk toezegging van 40 nieuwe aansluitingen ontvangen, waardoor het stroomverbruik naar schatting met 25 à 30 pCt. zal toenemen.

Een afzonderlijke centrale voor 's-Gravenzande en Monster kan, bij het tegenwoordig stroomverbruik, niet zonder verlies geëxploiteerd worden.

— Aan den heer J. van Rossum te Loosduinen is door de heeren Smits en Fels, architecten te 's-Gravenhage, opgedragen het bouwen van een gasfabriek met bijbehoorende werken te Loosduinen.

HAARLEM. De Tentoonstelling der beeldhouwwerken, aquarellen en teekeningen van den einde 1904 overleden Brusselschen beeldhouwer Juliaan Dillens is Vrijdag des namiddags 2 uur in het Museum van Kunstnijverheid op officieele wijze geopend.

Deze tentoonstelling is wel een der belangrijkste op het gebied der beeldhouwkunst, die sedert de laatste jaren in ons land gehouden werd.

Door het Museum werd een catalogus met een twaalftal goedgeslaagde reproductiën naar werken van den meester ter beschikking gesteld.

De tentoonstelling zal voor het publiek dagelijks te bezichtigen zijn.

LEEUWARDEN. Een denkbeeld, dat ruim twee en een halve eeuw in Friesland heeft bestaan — om een monument op te richten ter eere van Graaf Willem Lodewijk *(Uz H-it)*, de eerste der Friesche stadhouders, zal nog dit jaar worden verwezenlijkt.

Het voornemen is uitgegaan van het bestuur der *Vereeniging voor Vreemdelingenverkeer* te Leeuwarden — voorzitter de heer J. A. A. Schoondermark — dat twee jaren geleden daartoe een voorstel deed in de algemeene vergadering, welk voorstel toen met veel bijval werd begroet. Vanwege die Vereeniging, met geldelijken steun van particulieren, is het monument tot stand gekomen, het wordt thans in brons gegoten in de werkplaatsen van de Compagnie des Bronzes, te Brussel.

Het beeld stelt den Graaf voor in staande houding en in harnas, ter hoogte van 2.13 M., met plint geheel uitgevoerd naar de teekeningen van den heer W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam; en volgens het gewijzigd model op kleine schaal indertijd geboetseerd door prof. Bart van Hove, te Amsterdam.

Het voetstuk zal worden uitgevoerd van Noorsch rood graniet en een hoogte verkrijgen van 2.27 M. Daarop zal in brons het wapen van Nassau aangebracht en in het middengedeelte een inschrift gebeiteld worden.

In de jongste Raadsvergadering is door het bestuur van genoemde Vereeniging het standbeeld aan de Gemeente ten geschenke aangeboden, benevens een bedrag aan geld voor de kosten der fundeering. De Gemeenteraad heeft het geschenk met erkentelijkheid aanvaard en bepaald, dat het beeld zal komen te staan op een nader aan te wijzen plek op het Hofplein, dus vóór de plaats, waar eens het paleis van Willem Lodewijk heeft gestaan, (de tegenwoordige woning van den Commissaris der Koningin).

MIDDELBURG. De tentoonstelling van oud goud- en zilverwerk, die 25 dezer hier ter stede geopend zal worden, belooft zeer omvangrijk te zijn. Het beste wat in Zeeland aanwezig is, en daaronder zijn kunstwerken van hooge waarde, zal daar voor belangstellenden te bezichtigen zijn. Men verwacht een druk bezoek ook van buitenlanders.

Personalia.

— Door B. en W. van Amsterdam zijn benoemd:
1. tot onder-directeur der Publieke Werken Jhr. C. J. A. Reigersman, thans waarnemend onder-directeur;
2. tot ingenieurs 1e klasse, hoofd der afdeeling „Algemeene Dienst", de ingenieur 2e klasse bij den dienst der Publieke Werken W. v. d. Tak;
3. tot ingenieur 2e klasse in vasten dienst de ingenieur in tijdelijken dienst bij meergenoemden dienst F. 's Jacob. (A. Hbld.)

Vacante Betrekkingen.

— Aankomend bouwkundig teekenaar, salaris naar bekwaamheid, op het teekenkantoor van F. J. Stulemeyer & Co., Breda. (1)

— Uitvoerder voor een te bouwen school. Brieven onder no. 30187 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Uitvoerder van werken in gewapend beton door geheel Nederland. Loon f 25.— per week. Brieven onder No. 30059 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Uitvoerder, volkomen vertrouwd met Grond-, Fundeering en Kunstwerken, gebouwen, enz. Brieven onder no. 30183 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Compagnon in best. solide en winstgevende handelszaak bouwmaterialen. Kapitaal ca. f 15000. Brieven onder letter N. Z. 683 aan het N. v. d. D. (1)

— Leeraar aan de Kon. Mil. Acad. in de burg. en schoone bouwkunde, 15 Sept. Aanvang jaarwedde f 2400, opklimmende iedere 3 jaar met f 200 tot f 3000. Diploma bouwk. ingen. voork. Solic. vour 1 Aug. aan luit.-kolonel, gouverneur van de Kon. Mil. Academie. (1)

— Teekenaar op de fabr. van Brouwers aardewerk, Leiderdorp. Aanm. 7—8 uur, 's avonds op werkdagen. (1)

— Teekenaar-schrijver v. c.a. 5 maand., bek. met ijzerconstr. v. gasfabr. Br. lett. Y T 899, N. v. d. D. (1)

— Opzichter-teekenaar voor den bouw eener villa, Aanbiedingen onder No. 2887, Boekh. Gebrs. Wolff, Hilversum. (1)

— Bouwkundig teekenaar. Br. lett. H. aan boekh. Richelle, Nijmegen. (1)

— Directeur-Steenhouwerij door eenige Belgische hardsteengroeven in Holland te vestigen. Hoog salaris. — Toekomst verzekerd. Brieven onder letter K. H. Z., Algemeen Advertentie-bureau Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. [2]

— Baas Houtkooperij. Loon f 15.— per week met flinke woning. Brieven onder letter P. M. aan den boekhandelaar P. M. Bazendijk, Zeevischmarkt 14, Rotterdam. [2]

— Assistent-Werkmeester—Wagenbouw, aan de Koninklijke Fabriek van Rijtuigen en Spoorwagens der Firma J. J. Beijnes, te Haarlem. Schriftelijke sollicitatiën, onder bijvoeging van getuigschriften, enz., worden ingewacht ten kantore der Fabriek. [2]

— Jong bouwkundig teekenaar, spoedig, goed kunn. detaill. opl. der instell. van teekenonderw. of ambachtssch. aanbev. Br. lett. M. aan Bussumer Stoomdrukkerij, Bussum. [2]

— Bekwaam Uitvoerder v. belangrijk bouwwerk. Br. lett. K E 335, N. v. d. D. [2]

— Contructeur Teekenaar aan machinefabr. bekw., zelfst. kunn. ontw., detaill. Br. met opg. opl. werkkr. en sal. lett. B 6015, aan Allert de Lange, A'dam. [2]

— Aankomend Teekenaar voornamel. om te calqueeren. Br. no. 6931. „Leidsch Dagblad". [2]

— Geroutineerd Uitvoerder op een groote Timmerwinkel en inrichting voor machinale houtbewerking. Loon naar bekwaamheid en vrij-woning. Brieven onder motto „Uitvoerder" aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. [2]

— Bekwaam Uitvoerder van werken in gewapend beton door geheel Nederland. Loon f 25 per week. Brieven onder no. 30059 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. [2]

— Baas in een Houtimporthandel. Brieven onder no. 30020, aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. [2]

— Opzichter-Teekenaar bij een Architect te Amsterdam voor den bouw van een woonhuis elders. Brieven onder lett. X D F, Alg. Adv.-Bur. Nijgh & van Ditmar, Rokin 2, Amsterdam. [2]

— Onderbaas bekend met alle branches in het Bouwkundig vak. Niet beneden 30 jaar. Vaste positie. Br. fr., lett. D., Johs. Beck & Co., Westeinde 26a, den Haag. [2]

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

22 Bouwk. Opz.-teek., 20—44 j., f 45— f 100 's maands.
4 Bouwk. Opz.-Uitv., 24—45 j., f 70— f 90 's maands.
1 Waterb. Opzr., f 125 's maands.
5 Werktuigk. Teek., 20—26 j., f 40— f 90 's maands.
1 Werkmeester Opzr. (Constructeur) f 85 's maands.
3 Electrotechniker 24—39 j., f 60— f 100 's maands.
1 Machinist electrotechniker
1 aankomend Scheepsteekenaar
1 Volontair bij een architect te Amsterdam.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 16 Juli.

Hoogezand, ten 4 ure, door den heer E. Mulder ten huize van den hotelhouder Faber: het bouwen van eene boerenbehuizing met landbouwschuur; bestek en teekening ter inzage in gen. hotel en verkrijgbaar bij den arch. H. Wolrich; aanw. gehouden.

Uitwellingerga, door den heer mr. P. D. Poelstra: het afbreken der bestaande en het bouwen van eene nieuwe voorhuizinge aan de boerderij A. L. Dijkstra; bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch. H. A. Buursma te Sneek.

DINSDAG 17 Juli.

Harlingen, ten 8 ure, door het gem. best.: de levering van: a. 100000 Friesche bakklinkers, 2e soort, 10000 Friesche klinkermop 2e soort, 25000 Waalklinkers 1e soort; b. 400 stere straatzand; b. 400 stere straatzand, 50 stere quenastslag en 50 stere grind in 2 perc.; bestekken en voorw. ter inzage ter secretaris.

Nijmegen, ten 2.30 v., door het Gemeentebest.: het leggen van ongeveer 600 meter cement-rioolbuizen (van 60/90 tot 80/120 cM.) en van ongeveer 1300 meter aardenbuizen (van 20 tot 35 cM.) met bijkomende werken. Bestekken met bijbehoorende teekeningen verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie. Inlichtingen ten kantore van den Directeur der Gemeentewerken.

WOENSDAG 18 Juli.

Amsterdam, door de directie der Onderlinge Levensverzekering-Maatschappij 's-Gravenhage in het Gebouw der Maatschappij t. b. d. Bouwkunst: het bouwen van een winkelgebouw met bovenwoningen en kantoorlokalen aan de Prinsengracht hoek Utrechtschestraat no. 119; bestek en teek. verkrijgbaar bij den heer Rijnja, Reguliersgracht 134; inlichtingen geven de architecten Gebroeders van Gendt A Lzn., Stadhouderskade 122.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. v. W., H. en N. aan het Dep.: het maken van werken tot voortzetttng der verbetering van de rivier de Maas, onder Appeltern en Megen, begr. f 22700; bestek no. 154 na 4 Juli ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en is te bekomen bij de Gebr. van Cleef; inl. bij den hoofding.-dir. in de 2e en 3e dir. te 's-Gravenhage, bij den ing. in het 5e arrond. te 's-Hertogenbosch; bij den opzichter J. A. Lugten te 's-Hertogenbosch en bij den adj.-opz. F. J. Dootjes te Ravenstein: het proces-verbaal ligt op 11 Juli ter teekening bij gen. ing.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het min. van W., H. en N. aan het gebouw van het hoofdbestuur der post. en tel.: het bouwen van een post- en telegraafkantaor te Ommen. (Zie adv. in no. 26).

DONDERDAG 19 Juli.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: 1. het bouwen van een school aan de Rotterdamsche straat te Scheveningen; 2. het leveren van stalen spoorstaven en bijbehoorend klein ijzerwerk; inlichtingen alle werkdagen van 9—12 ure voormiddags aan de Gemeentewerf, alwaar de bestekken verkrijgbaar zijn.

Middelburg, ten 11 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het geb. van het Prov. bestuur: het afdammen en droogmaken van de hoofden van de kleine schutsluis te Wemeldinge en het herstellen van de stortebedden der schutsluizen te Hansweert; begr. f 26000; bestek no. 161 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Bekaar te Middelburg, den arrond.-ingenieur van Vlissingen te Goes en den opz. Kooreman te Hansweert; de nota ligt 14 Juli ter inzage bij gen. arrond.-ing.

ZATERDAG 21 Juli.

's-Gravenhage, ten 2 ure door het Dep. van Justitie: het bouwen van een kantongerechtsgebouw te Delft. (Zie Adv. in no. 26.)

MAANDAG 22 Juli.

Amsterdam, ten 1.30 ure. door de Holl. IJz. Sp. Mij.: het maken van een oliehoofds. een brandstoffenloods en andere werken, te Amersfoort, begr. f 6800. Het bestek met teekening verkrijgbaar aan het Administratiegebouw Droogbak, kamer 150, of op franco aanvrage aan dien Dienst.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het bouwen van eene school der 2e kl. aan de Balistlaat (Zie adv. in no. 26). De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichting worden gegeven ten kantore van den Architect 1e klasse van Publieke Werken ten Stadhuize, kamer No. 148, des namiddags van 2 tot 4 uur, laatste drie werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: de ombouw der Sarphatistraat. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen afdeeling „Algemeene Dienst" van Publieke Werken, ten Stadhuize, kamer No. 156 van 10—12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de besteding voorafgaat.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het leveren van ongeveer 617 ton gegoten ijzeren buizen en hulpstukken, ten dienste der gemeente-waterleidingen. De voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij. Inlichtingen aan het Bijkantoor der Gemeente-Waterleidingen Nieuwe Heerengracht 27, van 10 tot 12 uur, de week, die aan de besteding voorafgaat.

DINSDAG 24 Juli.

Utrecht, ten 2 ure, door de Ned. Centr. Sp. Mij. in het Moreelsepark, bestek no. 49: het maken van grondwerken. het opruimen en maken van gebouwen en inrichtingen en diverse werken ten behoeve van de uitbreiding van het station Nunspeet; bestek met teekening ter lezing aan het hoofdbureau der Mij. en aldaar verkrijgbaa; aanw. ter plaatse op 20 Juli ten 11 ure.

WOENSDAG 25 Juli

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het Dep.: het maken van werken tot voortzetting der verbetering van de rivier de Maas onder Batenburg, Appeltern, Dieden e.a en Megen; begr. f 39050; bestek no. 159 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. vae Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofding.-directeur te 's-Gravenhage, bij den ing. te 's-Hertegenbosch en bij den adj.-opz. F. J. Dootjes te Ravenstein; het proces-verbaal ligt op 18 Juli ter teekening bij gen. ing.

Middelburg, ten 11 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het gebouw van het Prov. Best.: het voortzetten van den nieuwen kanaalarm te Sas van Gent en het verruimen van het kanaal van Gent naar Ter Neuzen, tusschen de Nederl.-Belg. grens en Driekwart met bijbeh. werken; begr. f 960.000; best. 160 ter lezing aan voorn. Min., aan de lokalen der Prov. Best. en verkrijgbaar bij de Gebr. van Cleef, Spui no. 28a, den Haag; ee in de voornaamste gemeenten des Rijks; aanwijzing op 17 en 18 Juli; inl. bij den hoofdng.-dir. Bekaar aldaar en aan het bureel der werken van het kanaal van Ter Neuzen te Ter Neuzen, Lange Noordstraat 97.

MAANDAG 30 Juli.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het geb. van het Prov. best.: het maken en inhangen van een paar sluisdeuren in de groote sluis te Vianen en van een paar deuren in de sluis bij de algemeene begraafplaats te Gorinchem, in 2 perc. of in massa, begr. 1e perc. f 7205, 2e perc. f 5395, massa f 12900; bestek no. 166 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Welcker te 's-Gravenhage, den ing. König te te Gorinchem en den opz. Sips te Vianen voor het 1e perc. en bij den opz. de Vries te Gorinchem voor het 2e perc.; de nota van inl. ligt op 23 Juli ter inzage bij den ing. König.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41ste Jaargang. ZATERDAG 21 JULI 1906. No. 29.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Congres te Londen.

(Van onzen specialen verslaggever.)

Betrekkelijk maar weinig Nederlandsche architecten hebben zich voor het congres te Londen opgegeven. Enkele waren reeds de vorige week vertrokken, doch een viertal maakte van den Zondag gebruik om de Noordzee per dagboot van Vlissingen over te steken.

Neptunus was in een slechte luim dien dag, alsof hij met vrouwe Architectura niet in de beste verstandhouding verkeerde. Korte golven deden de boot als een notendop dansen, met de bekende gevolgen voor de opvarenden. Mannen van naam, zoo op architectonisch als politiek terrein, lagen voor mirakel, en wat zij uitbrachten .... was niet voor de openbaarheid bestemd, zoodat uw verslaggever daarover maar het zwijgen zal bewaren.

Eenmaal weer aan den vasten wal was echter het leed geleden. Men kwam langs Chatham en dacht aan de Ruyter, die daar de Engelsche schepen vandaan gehaald had; dat waren mooiere vaartuigen dan de grijsgeverfde pantservloot, die nu te Sheerness ligt.

Engelsche landhuisjes vertoonden zich, Engelsche kerkjes op heuveltjes, precies als die der Kerstkaarten, die „Summer time" of „Evensong" tot opschrift hebben en waarbij zelfs de obligate zonsondergang niet ontbrak.

Des avonds was er nog even gelegenheid met den Engelschen Zondag kennis te maken, die de plaatsen van vermaak gesloten houdt en toen ging men naar bed.

De Grafton Galleries zagen Maandagmorgen al vroeg architecten van allerlei landaard binnen haar muren. Evenals in de St. Pieter te Rome was er voor alle volken gelegenheid om zich in hun taal verstaanbaar te maken. Doch de Nederlanders hadden het slecht getroffen. Want de heer, die hun te woord zou staan .... was de taal niet machtig en was een slecht rekenaar bovendien. Doch aan alles komt een einde en zoo zullen ook de Nederlanders wel de gedrukte stukken, die voor hen bestemd waren, gekregen hebben.

Sir Lawrence Alma Tadema was als „gold medallist" ook verschenen. Hij onderhield zich met zijn landgenooten in hun moedertaal.

De architecten Van Arkel en Weissman namen hem een oogenblik in beslag, om hem een plan uiteen te zetten, dat zij gemaakt hadden. Het was geen bouwplan, maar het voornemen, om, daar Rembrandt's geboortedag te Amsterdam gevierd werd, een krans te hangen onder Rembrandt's portret in de National Gallery. Sir Lawrence vond niet alleen het plan uitstekend, maar toog aan-

stonds met de beide heeren op weg, om den directeur van het museum vergunning te vragen het eerbewijs te mogen geven. Natuurlijk werd, bij zulk een voorspraak, het verzoek aanstonds ingewilligd en om half drie werd door de drie heeren de krans, met linten in de vaderlandsche en Amsterdamsche kleuren versierd, onder het portret opgehangen, in tegenwoordigheid van vele bezoekers, die zich nu plotseling herinnerden, welk feest werd gevierd.

Daarop werd snel naar de Guildhall gereden, waar de officieële opening van het congres zou geschieden. Die Guildhall is architectonisch van weinig belang. Wel aardig waren de rijtuigen van den Poortermeester met vreemde kleuren en vreemde koetsiers en lakeien. Ook was het grappig te zien, hoe twee herauten de knots en het zwaard met een slag op de tafel voor den poortermeester neergooiden. Maar wat de plechtigheden zelve aangaat, voor de meeste aanwezigen was zij een stomme pantomime. Want verstaan kon men geen woord. Een heer in uniform stond op, schudde iemand de hand ..... toejuiching. De heer in uniform ging weer zitten, een heer met een gouden keten om stond op ..... toejuiching. Telkens kwamen weer andere heeren als het bekende duiveltje in het doosje boven een balustrade uitschieten, bleven een tijdlang staan en dan kwamen ..... toejuichingen. Maar niemand verstond een woord, door de acoustiek van de zaal en de ongewoonte der sprekers om zich in het openbaar te doen hooren.

En toen de „royalties" en de „Lord Mayor" dan ook heen gegaan waren, begonnen heel wat aanwezigen het „filer à l'anglaise" in toepassing te brengen, om hun heil elders te zoeken.

Een glaasje „Haantjesbier", in Cheapside gedronken, bracht de Hollanders weer op dreef. Toen werd een bezoek gebracht aan „Ye olde Cheshire Cheese" in Fleetstreet, een gelegenheid in den trant van Wijnand Fockink te Amsterdam. En nadat ook de „Inns of Court" bezocht waren, the Temple, Clements, Lincolns en Staple Inn werd het tijd om het middagmaal te gaan gebruiken.

Des avonds zou de Royal Academy in Burlington House een „soiree" ter eere der congresbezoekers geven. Men reed voor op een statige binnenplaats, werd een trap opgeleid, die met planten en bloemen versierd was, een hellebaardier riep luid des bezoekers naam en een heer, met veelkleurige linten versierd, schudde den aangekomene krachtig de hand.

Hier in deze zalen, waar overal schilderijen waren opgehangen, omdat er juist een tentoonstelling werd gehouden, deed Engeland zich op zijn gunstigst kennen. Niet dat de schilderijen zooveel bijzonders waren, maar er heerschte een aangename toon, de bezoekers werden door de gastheeren op hoffelijke wijze ontvangen, en waren de dames wellicht minder elegant gekleed dan bijvoorbeeld te Parijs, dit werd weer vergoed door haar betere manieren. Geen gedrang naar buffetten, men daalde af naar een „refreshment-room", waar aardbeien met room en Meiwijn te krijgen waren.

In een der zalen had een militaire kapel plaats genomen, die eenige muziekstukken niet onverdienstelijk ten gehoore bracht, al nemen de Engelschen de tempi wat heel langzaam voor den smaak van een vastelander.

Men had gelegenheid, met al de beroemdheden aan den hemel der tegenwoordige Engelsche architectuur kennis te maken. De oude Norman Shaw, lang en mager, toonde zich een groot bewonderaar der Nederlandsche architectuur aan welke hij zeide, zijn beste inspiraties te danken te hebben. Van Aston Webb kon men vernemen, dat hij de best beklante bouwmeester is, die Engeland op het oogenblik heeft, en van andere architecten hoorde men weer andere bijzonderheden.

Tegen middernacht vertrokken de bezoekers. De Nederlanders waren nog een oogenblik in een bar bijeen, toen „Time please" geroepen werd, wat iedereen naar zijn legerstede dreef

Tot dusver hadden de leden van het congres nog geen ernstig werk verricht. Maar Dinsdag zouden zij aan den slag gaan. En wie omstreeks 10 uur in de Grafton Galleries aanwezig was vond daar een zeker aantal congressisten, die de bedoeling hadden om uit te maken, of gewapend beton al dan niet een deugdelijke bouwstof mag worden genoemd.

Het was warm in de zaal met bovenlicht. Op een verhooging stond een tafel, waaraan eenige heeren zaten. Anderen, en ook een paar dames, hadden op lager geplaatste stoelen zich neergevleid.

Maar is het te verwonderen, dat de heerlijke Julidag de dames al spoedig naar buiten lokte? Misschien oefenden ook de winkels van New Bond Street of Redfern, de Londensche Hirsch, die zijn winkel vlak naast het gebouw van het Royal Institute heeft, op het schoone geslacht hun aantrekkingskracht uit. Bovendien was het „uitverkoop"!

De dames verdwenen dus. De heeren die bleven hebben allerlei over het gewapend beton kunnen hooren, ten minste als zij Fransch, Duitsch en Engelsch machtig waren. Want een Engelschman die Fransch spreekt of een Franschman, die zich in het Engelsch wil doen hooren, daarvan begrijpt men evenveel alsof zij met Sanskriet bezig zijn.

Voor volgende congressen verdient *„Esperanto"* als congrestaal alle aanbeveling. Doch dan moet de bepaling gemaakt worden, dat een uniforme uitspraak behoort te worden gebezigd, op straffe dat, wien het niet doet onmiddellijk het woord wordt ontnomen.

Maar het is wat eentonig een geheelen ochtend over gewapend beton te hooren spreken. Daarom togen velen naar Conduit Street, waar in de vergaderzaal van het Royal Institute de vraag behandeld werd, of bezoldigde ambtenaren als architecten al dan niet gedenkteekenen mogen ontwerpen en uitvoeren.

Het kleine zaaltje, blijkbaar tevens bibliotheek, was in den klassieken trant van omstreeks 1840 op smaakvalle wijze versierd. Op een verhooging, in een nis, zaten de leiders der vergadering. Als voorzitter fungeerde een statig Spanjaard, die wel decoratief deed in zijn quasi-gothischen troonzetel.

Otto Wagner, de beroemde, en al een man op leeftijd, hield een lang betoog in het Duitsch, om te eindigen met de uitspraak, dat belangrijke stedelijke en landsgebouwen alleen door kunstenaars mogen ontworpen en uitgevoerd worden.

Een Belg sprak in denzelfden geest en toen begon het debat, dat uitsluitend in het Engelsch plaats vond. Alleen een Hongaar debatteerde in het Duitsch, terwijl de onmisbare heer Poupinel poogde als trait-d'-union tusschen de verschillende debaters zich in te voegen.

De Engelschen waren algemeen zeer tegen de bezoldigde technische ambtenaren, die in Groot-Brittannië nog al heel wat op hun kerfstok schijnen te hebben. Er werd gezegd, dat deze heeren hun ontwerpen zelf niet maken, maar er een „staff" van begaafde jongelui op na houden, die voor hen het werk doen.

Er werd veel over en weder gepraat, op de saaie, sleperige en binnensmondsche wijze, die aan Engelsche redenaars nu eenmaal eigen is.

De Spaansche voorzitter begon op zijn stoel te knikkebollen, de geen Engelsch verstaanden werden onrustig, er kwam een zekere beklemming over de vergadering.

Toen stond de heer Weissman uit Haarlem op, om een enkel woord te spreken. Hij betoogde, dat het er niet op aankomt of een architect al dan niet bezoldigd ambtenaar is, maar dat de eenige vraag moet zijn of hij wat kan. Is zulk een ambtenaar een talent, dan zal hij beter werk leveren, dan iemand, die geen ambtenaar is en ook ..... geen talent heeft.

„Hear, hear" riepen de Engelschen en een krachtig applaus, met gelach over de ietwat humoristische voordracht gemengd, bracht de vergadering in een vrolijker en meer opgewekte stemming. Het ei van Columbus kwam den Sparjaard in de gedachte.

Maar nu moest er nog een „motie" geformuleerd en in stemming gebracht worden. De hoofden werden bij elkanden gestoken, de onmisbare heer Poupinel poogde een vorm te vinden, die allen bevredigen kon, maar het wilde niet lukken.

Daarop zijn wij heengegaan, om later te moeten vernemen, dat er een motie was aangenomen, die niets te beteekenen had, wat dan ook misschien maar het beste is.

Des middags togen de congressisten naar Hatfield, de zetel van den Markies van Salisbury. Zulk een Engelsch huis is wel aardig om te zien, maar toch viel het menigeen tegen. De architecten hadden meer architectuur verwacht, de dames meer comfort en weelde in de inrichting.

Engeland heeft nooit kunstenaars bezeten, maar die van het vaste land laten komen. Toen Elizabeths gunsteling, die de eerste Markies van Salisbury was, dit huis liet bouwen, heeft hij blijkbaar allerlei meesters van ondergeschikten rang uit Nederland en Duitschland in zijn dienst genomen. En zijn nazaten waren ook niet bijzonder kieskeurig, toen zij zijn werk voortzetten.

Toen het kasteel bezichtigd was kon men zich, in het dorp, aan een „tea", bestaande uit thee met bladen salade te goed doen. Velen vonden dit niet naar hun smaak en togen naar een „alehouse", om zich daar met Engelsch bier te laven.

Des avonds gaf de Lord Mayor een „conversazione" in Mansion House. Er was conversatie genoeg in de „klassieke" zaal, waar de gasten bijeenkwamen, nadat zij hun compliment aan Mayor en Mayoress hadden gemaakt, die door vreemd getabbaarde mannen met knodsen en zwaarden werden omstuwd. Engelsche zangers en zangeressen zongen onbeduidende liedjes, met mooie stem, doch heel sentimenteel.

Men kon een trap opgaan en kwam dan in de „refreshment-room", die niet bijzonder best voorzien was.

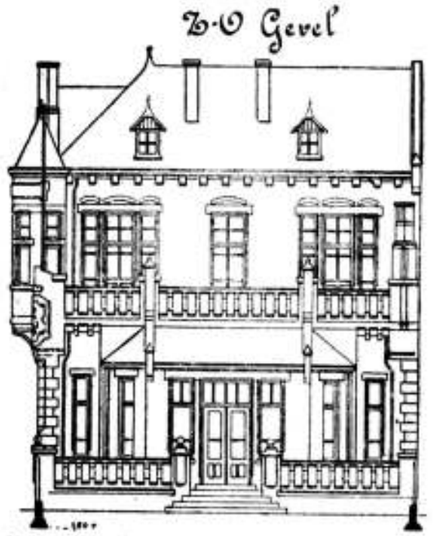
Daarom gingen ten slotte een vijftal Nederlandsche bouwmeesters naar de Nederlandsche club, waar zij whisky-soda dronken, en verontwaardigd deden, toen een hunner hen voor bidders uitmaakte, die achter het lijk van Vrouwe Architectura loopen, steeds verzekerende, dat de overledene een braaf mensch was.

Doch weldra was de vrede weer gesloten en ging men in goede stemming te bed.

Politiebureaux te 's-Gravenhage.

Het Hulpbureau aan de Laan van Meerdervoort, waarvan wij de vorige week reeds een afbeelding gaven is ingedeeld, zooafs blijkt uit onderstaande toelichting.

I. Hoofdingang.
II. Ingang concierge.
III. Brigadier
IV. Bergplaats brancard.
V. Agentenwacht.
VI. Gang.
VIa. Spreekcel.
VII. Bergplaats jassen.
VIII. Waschvertrek, urinoirs, privaten.
IX. Cachotten.
X. Bergplaats rijwielen.
XI. Open plaats.
XII. Bergplaats brandstoffen.
XIII tot en met XVII Inspecteurs, rechercheurs en wachtkamer.
XVIII. Kamers } Concierge.
XIX. Keuken }
XX. Archief.
XXI. Waterplaats.

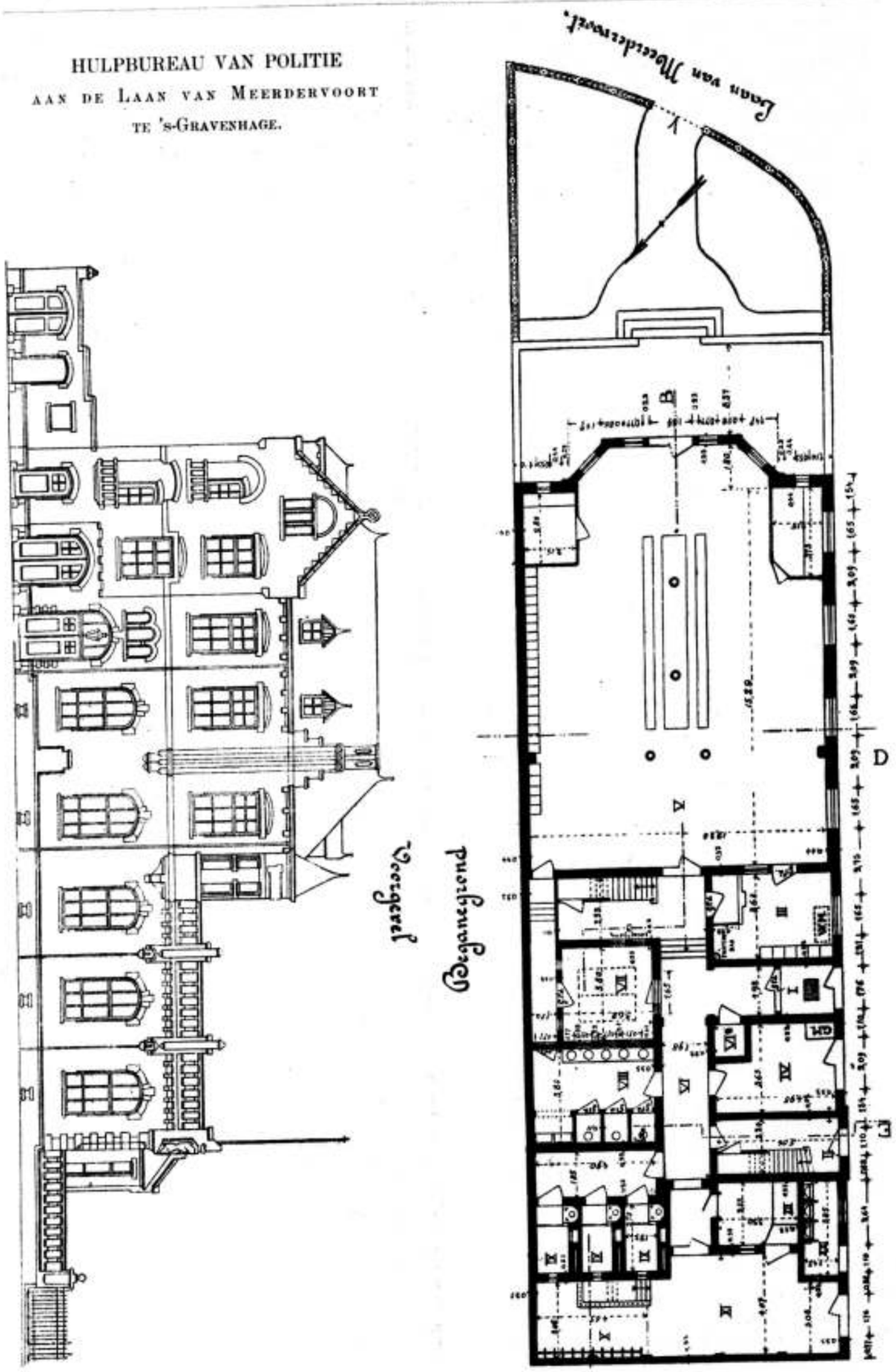

Hierbij is op te merken, dat XX., Archief gelegen is op de zolderverdieping boven lokaal XV., (Zie plattegrond op bladzijde 229), terwijl de conciergewoning een tusschenverdieping heeft, die aan de straat een kamer, XVIII., en daarachter de keuken XIX. bevat; overigens hebben de afbeeldingen geen toelichting noodig.

HULPBUREAU VAN POLITIE

AAN DE LAAN VAN MEERDERVOORT

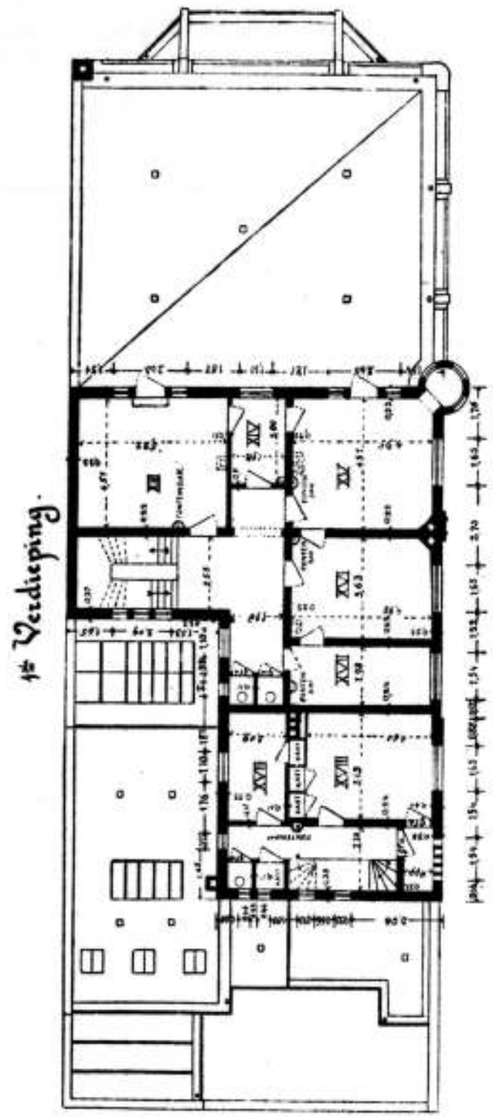
TE 'S-GRAVENHAGE.

Zooals daaruit te zien is, is dit gebouw ofschoon een hulpbureau, toch bijna een compleet politiebureau op zichzelf, met alles wat daarvoor wordt vereischt; bovendien is er nog een publiek telefoonstation.

Het gebouw is gesticht op een fraai gesitueerd, geheel vrij terrein, op den hoek van twee straten en maakt daar een goed effect. In zooverre onderscheidt het zich van het gebouw aan het Huygenspark, dat in aansluiting aan bestaande gebouwen, op een vrij beperkt terrein gebouwd moest worden. Het kwam ons daarom niet onbelangrijk voor deze beide oplossingen voor eenzelfde vraagstuk nevens elkander te stellen.

De politiedienst is voor elke belangrijke gemeente een zaak, die groote uitgaven vordert. Van luxe kan dus aan politiegebouwen geen sprake zijn, maar toch is de gemeente-bouwmeester A. Schadee er in geslaagd aan het uiterlijk dezer gebouwen een passend karakter te geven en vooral wat het laatstbeschrevene betreft, een schilderachtige groepeering tot stand te brengen, die haar uitwerking niet mist

Prijsvragen.

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS TE ZEIST:

Het in overleg met de Commissie gemaakt voorstel van B. en W. van Zeist tot toekenning der prijzen is van den volgenden inhoud:

ZEIST, 5 Juli 1906.

Aan den Gemeenteraad.

Wij hebben de eer Uwe vergadering, onder overlegging van het rapport der door ons benoemde deskundigen inzake de prijsvraag voor een gemeentehuis, mede te deelen, dat de minderheid bestaande uit één lid Uwer Commissie van bijstand zich niet met de conclusie der deskundigen kan vereenigen.

De *minderheid*, hoewel niets willende afdingen van de verdiensten der door de deskundigen ter bekroning voorgedragen plannen, is van meening, dat geen dier plannen voldoet aan de hoofdvereischten, die men aan een voor bekroning in aanmerking komend plan stellen mag, n.l. dat het ontworpen gebouw passen moet in onze omgeving, het karakter moet dragen van een Hollandsch raadhuis en uitmunten moet door practische indeeling. Zelfs het door de deskundigen het best gekeurde plan voldoet aan deze eischen niet. Vooral het Duitsche karakter van dit plan maakt het voor ons doel reeds ongeschikt, terwijl wat indeeling betreft, door de deskundigen reeds eenige wijziging moet worden aanbevolen om het voor de praktijk meer geschikt te maken.

Wel kan, door wijziging te brengen in den gevel, het Duitsche karakter aan dit plan ontnomen worden, maar dat vindt de minderheid onbillijk tegenover de andere inzenders omdat ook andere plannen, door wijziging, wel geschikt gemaakt kunnen worden voor ons doel, terwijl onder de andere plannen gevelteekeningen voorkomen die in onze omgeving zeer goed zouden voldoen, maar waarvan de indeeling eene wijziging zou moeten ondergaan om meer te beantwoorden aan de praktische eischen en ten behoeve der eventueele uitbreiding voor later.

Zij meent echter, dat om voor een prijs in aanmerking te komen, die plannen, zonder omwerking, moeten voldoen aan de hoofdvereischten, die men voor een Raadhuis te Zeist stellen moet en aangezien aan deze eischen h.i. de ingezonden plannen niet voldoen, ook niet de door de deskundigen het best geoordeelde, zou de minderheid Uwe vergadering willen voorstellen geen der plannen voor eene bekroning in aanmerking te doen komen, maar overeenkomstig het 2de lid van art. 10 van het programma een bedrag van *f* 500.— als premie te verdeelen onder de vervaardigers der drie door de deskundigen het best geoordeelde plannen en wel *f* 300.— voor het plan onder het motto „Jungfrau mit Adler" en *f* 100.— voor elk der plannen onder de motto's 10.08 uur en Orion.

De *meerderheid*, die eerst de bezwaren der minderheid heeft gedeeld, is daarvan teruggekomen na de mondelinge toelichtingen van de deskundigen en heeft zich ten slotte neergelegd bij de conclusie dier deskundigen.

Vooral heeft daartoe bijgedragen de pertinente verklaring van de deskundigen:

1e. dat wanneer aan het door hen het best gekeurde plan het typisch Duitsch karakter ontnomen wordt, wat met geringe wijziging kan geschieden, dit plan in de omgeving zeer goed zou voldoen, omdat, wat naar hun inzien zeer goed gezien is, het zwaartepunt van het gebouw brengt op den hoek van de Dorpsstraat en Donkere laan;

2e. dat zij bij de beoordeeling vooral gelet hebben op de indeeling van het gebouw, die in het door hen voor 1e prijs aanbevolen plan zeer practisch is en waarbij de belangen van den dienst goed in het oog zijn gehouden;

3e. dat het geheele plan tot in bijzonderheden goed is doorgedacht en alle kenmerken draagt, dat de vervaardiger ten volle in staat is een definitief plan te leveren, dat aan alle bezwaren tegemoet komt, terwijl zij zich gaarne bereid verklaren bij de vaststelling van dit plan van advies te dienen en dit beschouwen als nog te behooren tot de aan haar opgedragen taak.

De meerderheid stelt derhalve Uwe vergadering voor den eersten prijs toe te kennen aan het plan onder het motto „Jungfrau mit Adler";

den tweeden prijs aan het plan onder het motto 10.08 uur;

en den derden prijs aan het plan onder motto Orion.

En voorts de uitvoering op te dragen aan den ontwerper van het best gekeurde plan, mits hij bereid worde bevonden de wijzigingen, die door Uwe vergadering worden noodig geoordeeld, in overleg met de deskundigen, in het definitieve bouwplan aan te brengen.

Aangezien de meerderheid echter prijs stelt op het behoud van den zijingang van de bodewoning zou zij Uwe vergadering willen voorstellen den afstand van het terrein van de dames Snellen, in plaats van op 0.80 M., zooals de verordening voorschrijft, te bepalen op 1.20 M.

Burgemeester en Wethouders,

get. CLOTTERBOOKE PATIJN v. KLOETINGE, Voorzitter.

„ J. M. VAN DER HEIJDEN, Secretaris.

De Commissie

get. L. W. R. SCHÜTZ.

„ J. VAN DEN BRINK.

„ J. BLOOKER.

Moge er ook veel te zeggen zijn voor de stelling, dat de wijsheid steeds in de minderheid is, zoo gelooven wij toch, dat B. en W. van Zeist wel gedaan hebben, den gebruikelijken weg te volgen en zich met het advies van de meerderheid der Commissie te vereenigen.

Er bestaat nu alle kans, dat deze gebrekkig opgezette prijsvraag-historie toch nog goed afloopt en dit zal dan grootendeels te danken zijn aan het optreden der jury, die een schoon voorbeeld heeft gegeven van de ernstige opvatting harer taak, dat door alle vakgenooten gewaardeerd zal worden.

Zij heeft op waardige wijze hare *meerderheid* getoond tegenover een minderheid, wier optreden al zeer weinig sympathie wekt.

ERRATUM.

Daar wij het officieele stuk nog niet tot onze beschikking hadden, is een onjuistheid ingeslopen in het de vorige week afgedrukte jury-rapport. Ontwerp No. 14 is daarin vermeld met de bijvoeging „Geen motto". Dit moet zijn Motto „Gemeentebestuur".

Boekbeschouwing.

De zesde aflevering van *Gradl's Moderne Bauformen*, ten gevolge eener werkstaking met eenige vertraging verschenen is geheel gewijd aan het werk van Schilling en Graebner. twee Dresdener bouwmeesters, en wordt geintroduceerd als „Dresdener Künstlerheft".

De genoemde bouwmeesters zijn de moderne richting toegedaan en geven hier een exposé van hetgeen zij op het gebied van kerkenbouw gepraesteerd hebben o. a. een kerk in Strehlen bij Dresden, een in Zwickau, een in Wiesa, welke uit gevoerd zijn, zoomede ontwerpen van kerken voor Chemmitz en Mannheim.

Al dit werk getuigt van ernstige studie zoo van de distributie van het protestantsche bedehuis, als van een passende architectuur voor den opbouw en van een streven, om op het afgetreden gebied der kerkenbouwkunst het passende karakter in moderne vormen uit te drukken.

Grootendeels zijn de bouwmeesters daarin geslaagd. Natuurlijk is er wel wat in hun werk, dat den toets van een gemotiveerde critiek wellicht moeilijk of niet zou kunnen doorstaan, maar als geheel moet b.v. de kerk te Strehlen een verdienstelijk werk worden genoemd, waarin ook veel mooie détails zoo van de architectuur als van de versiering zijn op te merken.

Afl. 7 van *de Natuur* uitgave van J. G. Broese, Utrecht, bevat: Reddingstoestellen bij mijnrampen: D. Stavorins. — De boom van Minerva: Dr. Calkoen. — Draadlooze Telefonie volgens Fessenden: F. T. C. Remery. — De vorderingen in de vliegkunst: H. Vreedenberg. — De eerste caoutchouc-boom: A. Slingervoet Ramondt. — Automatische lichtaansteker: A. Vürtheim. — Automobielbanden: Janssen van Raay. — De suikerbiet en de bereiding van suiker daaruit: W. B. Reynen. — Pyrometrie: J. L. Terneden. — De bereiding van Salpeterzuur en Salpeter uit de stikstof der lucht: Dr. A. J. C. Snijders. — Een merkwaardige kleine planeet: Ant. Pannekoek. — Flora van Zweedsch Lapland: Jo. M. Proot. — Korte Mededeelingen. — Eenvoudige proeven. 2. De stof wordt door de verbranding zwaarder: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

Ingezonden stukken.

DE BEIDE ORGELS IN DE ST. LAURENSKERK TE ALKMAAR.

Waar van der Aa (Aardr. Woordenboek, Deel 1, bldz. 88) voor het aanwezig zijn van het *grootste* orgel stelt het jaar 1645, schijnt hier te moeten worden gedacht aan een drukfout (?) en zal 1665 bedoeld zijn.

Misschien is er omtrent dit *grootste* orgel dan nog iets naders bekend, wat zijn afkomst betreft, al is het natuurlijk in den loop der tijden vernieuwd en moest *Cesar van Everdingen* (1606—1679) er nieuwe luiken voor schilderen. Van dit orgel is dan mogelijk het navolgende bekend, wat zijn afkomst betreft.

14 Juli 1656 (22 Aug. en 17 Nov. 1656) werd de *St. Pieterskerk* te *Utrecht* voor den dienst der *Waalsche gemeente* aangewezen. De *Engelsche gemeente* verhuisde toen van daar naar de *St. Mariakerk*. De *Waalsche gemeente* verliet toen, naar 't schijnt, de *St. Janskerk*, welke zelve in dit jaar bestemd werd voor het vervolg ten behoeve der *Hervormden*.

St. Jan werd toen geheel inwendig veranderd en deels dichtgemetseld.

In September 1656 werd het *orgel* daar afgebroken; in een kleerenmand droeg men de pijpen daarvan weg; evenwel in Mei 1657 verkreeg de organist van *St. Maria* 1 gulden 10 st. als vergoeding: „om 't afgebroocken orgel op schrift te stellen".

In 1660 werd het verkocht, want op September van dat jaar luidt het: „De Heer Werckhoven gerestitueert voort gunt Zijn Ed. hadde uytgeleyt voor het drucken van de billetten tot Amsterdam, rakende de Vercopinge van desen *Capittelsorgel* 4 gld. 10 st."

In het bekende Handschrift ten Gemeentearchieve te Utrecht, van „*Van Engelen*", betreffende kerken, enz. (Deel I, pag. 133) vindt men een mededeeling betreffende dit orgel, welke er op schijnt te wijzen, dat de stad *Alkmaar* destijds koopster was. Het kan dus betrekkelijk kort daarna zijn opgesteld in de *St. Laurenskerk* en met de hulp van *Jacob van Campen* en *Cesar van Everdingen* op nieuw een waardige plaats hebben verkregen.

Niet onmogelijk waren de vroegere orgelluiken in het begin der 17de eeuw opgeruimd, toen alles, wat naar papisterij rook, uit de Utrechtsche kerken werd verwijderd. Die orgelluiken (niet echter dan het orgel zelf) dateerden waarschijnlijk van 1558/9 en 1559/60.

In 1539 was, na 31 jaar werken, want de eerste steen werd daarvoor gelegd in 1508, het *nieuwe choor* van *St. Jan* voltooid, met de nog bestaande beschildering van het gewelf en nadat men tusschen 1535—1537 met alle voorzichtigheid het *ingesloten lage oude choor* had afgebroken en opgeruimd. (Verg. foutieve beschouwing in „De Opmerker" van 26 Nov. 1904, pag. 378).

Het schijnt, dat in September 1539 *Mr. Bernardo Wienenge* en de zijnen nu ook dat *nieuwe orgel* hadden aangebracht in de kerk, terwijl dat de slotenmaker *Johannes van Ameronge* die maand betaald werd voor zijn ijzerwerk aan de blaasbalgen en sloten of sleutels, verwerkt aan het **nieuwe** *orgel*.

Een bepaalde *orgelkast* omgaf destijds misschien dit orgel niet.

Op 30 Augustus 1558 toch werd de glazenmaker *Johannis van Mekeren* betaald voor zijn glazen in „*domuncula organorum*". In Maart 1559 op den 12den verkreeg de schilder *Johan Pijl* vergoeding voor zijn patroon, waarnaar de „*Valvas organorum*" zouden worden beschilderd en versierd. In diezelfde maand werd hij ook voor die deuren en voor hunne beschildering voldaan of zooals 't ook nog luidt: „Eidum *Joanni Pyl* van een raempt om 't linnen doeck tot die dueren van d' orgelen daar op te spannen ende te schilderen ende sekere andere dingen, die hij daar toe behoeft heeft, juxta Schedulam".....

Andere mededeelingen tot op 1656 worden omtrent het *orgel* niet in de *rekeningen* van *St. Jan* aangetroffen.

Het liep — evenals in de andere kerken — vrij bij de beeldenstormen van 1566 of 1581. Het behoefde dan ook toen niet afgebroken en opgeborgen te worden, zooals wel tegen 1585 in de Zusterkerk van *St. Pieter* bij de inlegering van de tamelijk losbandige *Engelsche troepen* in die kerk. Niet vóór 1595 werd daar het bekende fraaie orgel opnieuw opgesteld, dat in 1672, dus nog voor den bekenden verwoestenden storm van Augustus 1674, in elkander schijnt gestort te zijn.

Misschien — dus ten slotte — vindt men in het groote orgel der *St. Laurenskerk* te *Alkmaar* ten deele het binnenste — d.i. dan *in ordonnantie* — terug van een orgel uit de eerste helft der 16e eeuw.

G. G. CALKOEN.

Den Haag, 2 Juli 1906.

Wegens plaatsgebrek konden wij dit stuk eerst heden opnemen. RED.

Aan de medewerkers der prijsvraag voor een gemeentehuis te Zeist.

De ernstige werker Jan Stuivinga te Rotterdam, reeds zoo menigmaal bekroond, trad ook hier weder met roem naar voren, reiken wij, (niet bekroonden) hem tot gelukwensching de hand.

Hoe kunnen we dit het beste doen?

Door onze namen op de tentoonstelling (opening 24 Juli e. k.) bekend te doen worden. Wij geven daarmede hem en zijn leerschool, de Rotterdamsche Academie, het eeresaluut dat zij verdienen, niet van zich achter motto's verschuilenden, maar het salut van openlijke medewerkers.

Vreest de gemaakte schiftingen niet, want mij zijn ontwerpen bekend, die bij eerste schifting reeds vielen en toch gemaakt zijn door mannen van hoogen rang bij groote instellingen.

UEd. dw. dn.,

CORN. DE GRAAF.

Inzender van motto: „Nous Verrons".

HAARLEM, 18 Juli 1906.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

HAARLEM. Aangaande de tentoonstelling der beeldhouwwerken, aquarellen enz. van wijlen den beeldhouwer Juliaan Dillens, te Brussel, meldt men ons dat deze tentoonstelling een treffend geheel vormt, samengesteld uit de werken van den meester die gedurende een dertigjarig tijdsverloop door hem werden gewrocht.

Vooral merkwaardig is de mooie groep van het Recht, de standbeelden van den Heiligen Lodewijk en van den schilder van Orley. Onder de bronzen zijn vooral merkwaardig de Stilte van het Graf. de Magistrateur, de Stad Brussel en een aantal bijzonder fraaie busten. In het trapportaal werden aquarellen ondergebracht, die de kunstenaar voor het grootste gedeelte in Italië vervaardigde.

De catalogus met eene Inleiding van den Directeur van het Museum en een voorwoord van den Belgischen letterkundige Coopman bevat een groot aantal goedgeslaagde reproductiën van de werken van den kunstenaar, die door deze hulde hem in Nederland gebracht zeker hier te lande meer bekend zal worden.

's'GRAVENHAGE. Het bestuur der Carnegiestichting heeft te Duinkerken het stadhuis, gebouwd door Cordonnier, in oogenschouw genomen.

Omtrent de uitvoering van een der ontwerpen is nog niets beslist. Bij het onderzoek der ontwerpen is door het bestuur aan enkele buiten de bekroonde ontwerpen nog zeer de aandacht geschonken.

— Voor de tentoonstelling van de ontwerpen voor het Vredespaleis werden 5439 toegangsbewijzen verkocht, waaronder 598 doorloopende kaarten.

— Het moet in de bedoeling liggen, het Paleis Buitenrust, aan den Ouden Scheveningschen Weg, voorloopig niet af te breken, doch dit gebouw tijdens den bouw van het Vredespaleis tot directiegebouw te bestemmen. Ook de Russische Kapel zou voorloopig blijven staan, totdat het Vredespaleis voltooid is.

Men rekent, dat de aanbesteding voor den bouw wel niet zal kunnen plaats hebben vóór het begin van het volgend jaar en dat de uitvoering wel 2½ jaar zal in beslag nemen. Zoodat het Vredespaleis op zijn vroegst in den zomer van 1909 gereed zou kunnen zijn.

ZEIST. Door den raad dezer gemeente werden in de vergadering van 16 Juli de volgende ingezonden ontwerpen voor een nieuw gemeentehuis, met 6 tegen 4 stemmen bekroond.

1ste prijs het ontwerp ingezonden onder motto „Jungfrau mit Adler", ontwerper Jan Stuivinga, Rotterdam.

2de prijs het ontwerp ingezonden onder motto „10,08 uur", ontwerper Joseph Herman, Amsterdam.

3de prijs het ontwerp ingezonden onder motto „Orion", ontwerper D. Heineke, Amsterdam.

Den bouw van het nieuwe gemeentehuis zal, behoudens eventueele door den raad aan te brengen wijzigingen aan den eersten bekroonde worden opgedragen.

De plannen zijn voor het publiek tentoongesteld in het gebouw der ambachtsavondschool aan den 1sten Hoogeweg alhier op Dinsdag 24, Donderdag 26, Dinsdag 31 Juli en Donderdag 2 Augustus e.k., des morgens van 9 tot 12 en des middags van 2 tot 4 uur.

NIJMEGEN. Nadat de heeren Scheepens uit Den Haag en Ludewig uit Nijmegen, hebben verklaard, dat de torens van Puiflijk en Afferden beide, maar de eerste het meest, behooren tot de gedenkwaardigheden van geschiedenis en kunst, zijn door het betrokken gemeentebestuur maatregelen genomen, dat de eerste voor ondergang wordt behoed door afbreking der spits en afdekking van den toren. Wat den tweeden betreft, van dezen is reeds vroeger de spits afgenomen, maar de muren staan nog in volle lengte en breedte. Om dezen naar eisch te restaureeren, zal nog al een sommetje geld gevorderd worden, zoodat het niet onwaarschijnlijk is, dat de raad der gemeente Druten bereid zou gevonden worden dezen toren kosteloos aan het rijk af te staan, dat dan de volledige restauratie voor zijn rekening zou kunnen nemen.

Personalia.

— De heer A. A. M. Pel, hoofdopzichter bij de waterleiding, is benoemd tot directeur der particuliere gasfabriek te Oldenzaal.

— Aan de Burgeravondschool te Vlaardingen is voorgedragen voor directeur-leeraar M. Sirag Jz. aldaar; tot leeraar in natuur- en werktuigkunde G. van der Molen aldaar; tot leeraar in rechtlijnig teekenen J. Zonneveld te Vlaardingerambacht; tot leeraar in vakteekenen Th. van den Berg Cz., te Rotterdam; tot leeraar in vakteekenen (werktuigbouw) I. A. Kreber aldaar en tot leeraar in rekenen en wiskunde M. van Keulen te Rotterdam.

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar-Schrijver voor 4 à 5 maanden bekend met IJzerconstructies voor Gasfabrieken Brieven onder No. 30243 Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Agent voor Rotterdam en Omstreken voor den verkoop van Waalsteenen en andere Bouwmaterialen. Fr. br. onder no. 30267, bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Opzichter Teekenaar voor dadelijk. Salaris f 90 à f 100 per maand. Brieven, onder No. 17664, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (1)

— Aankomend bouwkundig teekenaar, salaris naar bekwaamheid, op het teekenkantoor van F. J. Stulemeyer & Co., Breda. (2)

— Uitvoerder voor een te bouwen school. Brieven onder no. 30187 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Uitvoerder van werken in gewapend beton door geheel Nederland. Loon f 25.— per week. Brieven onder No. 30059 aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Uitvoerder, volkomen vertrouwd met Grond-, Fundeering en Kunstwerken, gebouwen, enz. Brieven onder no. 30183 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Compagnon in best. solide en winstgevende handelszaak bouwmaterialen. Kapitaal ca. f 15000. Brieven onder letter N. Z. 683 aan het N. v. d. D. (2)

— Leeraar aan de Kon. Mil. Acad. in de burg. en schoone bouwkunde, 15 Sept. Aanvang jaarwedde f 2400, opklimmende iedere 3 jaar met f 200 tot f 3000. Diploma bouwk. ingen. voork. Sollic. vour 1 Aug. aan luit.-kolonel, gouverneur van de Kon. Mil. Academie. (2)

— Teekenaar op de fabr. van Brouwers aardewerk, Leiderdorp. Aanm. 7—8 uur, 's avonds op werkdagen. (2)

— Opzichter-teekenaar voor den bouw eener villa, Aanbiedingen onder No. 2887, Boekh. Gebrs. Wolff, Hilversum. (2)

— Bouwkundig teekenaar. Br. lett. H. aan boekh. Richelle, Nijmegen. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

20 Bouwk. Opz.-teek., 20—45 j., f 45—f 100 's maands.
8 Bouwk. Opz.-Uitv., 20—45 j., f 70—f 100 's maands.
3 Waterb. Opzr., 20—44 j., f 50—f 125 's maands.
4 Werktuigk. Teek., 20—26 j., f 40—f 80 's maands.
1 Werktuigk. Opzr. f 80 's maands.
4 Electrotechniker 24—39 j., f 60—f 100 's maands.
2 Scheepsteekenaars.
1 Machinist electrotechniker

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdraagers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 28 JULI 1906. No. 30.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Congres te Londen.

Slot (zie bladz. 227.)

(Van onzen specialen Verslaggever).

Des Woensdags zou het voorstel van *„Architectura et Amicitia"* in zake de regeling van prijsvragen aan de orde komen, waarom alle Nederlanders die op het Congres aanwezig waren zich naar Conduit Street hadden begeven, ten einde hun landgenoot Berlage te steunen.

Het voorlezen der stukken, die door enkele congresleden naar aanleiding van dit onderwerp waren opgesteld, vorderde nog al wat tijd. Toen eindelijk de heer Gaston Trélat met zijn tamelijk langdradige beschouwingen gereed was gekomen, vroeg de *„chairman"*, wie wat had te zeggen. De heer Weeldenburg uit Rotterdam trad toen naar voren, en las een in het Fransch gestelde memorie voor, die, als de meening van *„Bouwkunst en Vriendschap"*, tot slotsom had, dat de voorstellen van *„Architectura"* dienden te worden aangevuld met een artikel omtrent de verplichtingen der jury, en wel, omdat de Haagsche prijsvraag had doen zien, dat de beoordeelaars zich soms in het geheel niet om hun verplichtingen bekommerden.

Deze aanvulling werd door de aanwezigen met toejuiching ontvangen. Daarop betoogden een paar sprekers, dat het congres onmogelijk omtrent een zóó gewichtig onderwerp „rauwelings" een besluit kon nemen. Een spreker stelde voor, de stukken aan het *„Comité permanent"* te zenden, met opdracht, daarover op het volgende congres rapport uit te brengen.

Dit voorstel werd *„seconded"*, doch een Amerikaansch architect betoogde, dat een commissie als de bedoelde, die tachtig leden over de geheele wereld verspreid telt, onmogelijk het van haar verlangde werk kon verrichten. Hij achtte het daarom beter, dat het voorstel van *„Bouwkunst en Vriendschap"*, om een commissie van zeven leden te benoemen, werd aangenomen.

Nu volgde veel debat. Advocaten hadden formeele bezwaren, en het eind was, dat besloten werd de zaak in handen der permanente commissie te stellen, met verzoek een commissie, als bedoeld werd, te benoemen.

Het is te hopen, dat het *„Comité permanent"* in zijn keuze gelukkig zal zijn. Dan kan deze zaak waarin de geheel wereld blijkbaar belang stelt, nog eens op vruchtbaarder wijze dan thans worden besproken.

Des namiddags zou een bezoek aan Buckingham Palace worden gebracht, althans dat hadden vele congresleden verwacht. Doch alleen de tuin, met

dorre grasvelden en weinig schaduw stond voor hen open, en toen konden zij hun heil elders zoeken.

Enkelen gingen naar „The Lyceum Club", waar Lady Balfour op de meest gracieuse wijze recipieerde. Deze sociëteit voor dames heeft een allerfraaist gelegen lokaal, en die bezoekers, welke de Engelsche taal zoo goed machtig waren, dat zij een gesprek konden voeren, zullen zich over het uur, in de club doorgebracht, niet hebben beklaagd. Niet alleen Lady Balfour maar ook Miss Williams deden alles, wat zij konden, om het den gasten aangenaam te maken.

Des Donderdags heeft men beraadslaagd over de vraag, wat er te doen zou zijn, om het publiek in zake kunst een betere opvoeding te geven.

De Nederlanders schitterden toen door hun afwezigheid, en ditmaal hadden die afwezigen geen ongelijk, toen zij de Wallace Collection of een andere beroemde verzameling boven een vergadering verkozen.

Immers het publiek blijft altijd de botte massa, die om kunst niets geeft en die het hoogstens zoo ver brengt, om, als een papegaai, alles na te praten, wat het wordt voorgezegd.

Des namiddags had men de keus tusschen Windsor of Kensington Palace. Wij rieden indertijd de tweede excursie te kiezen omdat daaraan verbonden was een bezoek aan Dorchester House, met zijn kunstschatten en heerlijke ligging. Doch de meeste leden zijn naar Windsor gegaan.

Kensington Palace is slechts in zoover belangwekkend als het doet zien, hoe de Engelsche kunst in het laatst der 17e eeuw onder den invloed van de Nederlandsche, zooals die door Stalpaert en Dorsman geworden was, heeft gestaan.

Dorchester House is de woning van den Amerikaanschen gezant te Londen en dus in gewone omstandigheden voor het publiek niet toegankelijk. Men reed er met „motor-bussen" heen, die zeker geen aangenaam vervoermiddel zijn, daar de passagiers hevig geschud worden. Het gebouw is omstreeks 1850 gesticht, en op groote schaal aangelegd. Vooral de „hall", een ruime zaal met een marmeren trap, werd met belangstelling door de aanwezigen beschouwd. Boven aan den trap stonden de gezant en zijn echtgenoot om de genoodigden te ontvangen. De verschillende vertrekken met fraaie schilderijen werden bezichtigd en tot slot dienden lakeien ververschingen rond. Was misschien het huis niet van groote kunstwaarde, eenige der schilderijen verdienden wel de aandacht, terwijl het zeker voor velen belangwekkend was, het leven in de groote wereld van Londen eens te leeren kennen.

Des avonds gingen de leden van het congres met hunne dames naar de „garden-party", die hun in de „Royal Botanic" tuinen werd aangeboden. Wij vreezen, dat dit feest bij velen gemengde indrukken heeft achter gelaten. De Engelschen raken nooit uit hun plooi, en daarom hadden de tuinen, die door „fairy-lamps" in de boomen verlicht waren, niet dat vroolijk aanzien, hetwelk men op het vasteland gewend is. Een aardig effect maakte een vertooning van „*the Midsummernights Dream*" in de open lucht.

Des Vrijdags was er gelegenheid, hetzij Oxford of Cambridge te gaan bezoeken. Wij kozen de eerste stad en hebben ons daarover niet beklaagd.

Het weder was bijzonder fraai, met een zoo fijne lucht, als men alleen in Engeland, tusschen twee zeeën gelegen, soms ziet. Alle merkwaardige gebouwen werden bezocht, en in een van de colleges werd een „lunch" aangeboden, die voortreffelijk heeten mocht.

Wij stellen ons voor, binnenkort aan Oxford een meer uitvoerige beschouwing te wijden, en meenen ons derhalve nu tot deze korte mededeeling te mogen bepalen.

Des Zaterdags kwam het congres voor het laatst bijeen. Des ochtends zou Bridgewater House bezocht worden. Vrijdagavond was er nog eén receptie van „the Art-Workers Guild" in Clifford Inn geweest. Hier hadden de gastheeren werken van Morris tegen de wanden gehangen. De tapijten en ontwerpen leken nu reeds verouderd, wij leven snel.

Bridgewater House is ongeveer gelijktijdig met Dorchesterhouse gesticht. De graaf van Ellesmere, is de bezitter van een prachtige verzameling. Zoowel onder de schilderijen als de teekeningen komen meesterwerken voor. Te betreuren valt slechts, dat de wijze van tentoonstellen niet aan de eischen, die gesteld mogen worden, voldoet. Vele stukken zijn met glas bedekt, en door de spiegeling niet te genieten. Andere hangen recht tegenover de ramen en ten slotte laat de achtergrond, waartegen de schilderijen hangen, veel te wenschen over.

In dit paleis kon men de opmerking maken, dat de combinatie van meubelen en mooie schilderijen, die tegenwoordig ook voor musea wordt aanbevolen, toch ook bezwaren heeft. Wie werkelijk van de schilderijen wil genieten, verwaardigt de meubelen met geen blik. Hij zou zelfs verlangen, dat zij er niet waren, omdat zij de aandacht afleiden.

En het groote publiek beschouwt meubelen en schilderijen met dezelfde onverschilligheid.

Des namiddags werd het Parlementsgebouw bezocht, en des avonds had de „afscheids-maaltijd" plaats. Het Parlement heeft zeker den congresleden een hoog denkbeeld gegeven van de Gothiek, zooals die in Engeland zestig jaar geleden werd begrepen.

In geen enkel land ter wereld had men toen iets dergelijks kunnen maken. Toch blijft het de vraag of zulke vormen nog wel voor onzen tijd geschikt mogen heeten.

Het afscheids-maal konden wij niet bijwonen. De leden van het Congres hebben zich zeker over de ontvangst te Londen niet te beklagen gehad.

Het aanhoudende fraaie weder maakte dat alle uitstapjes en bezoeken aan monumenten uitstekend slaagden. En de gastheeren hebben uitstekend de kunst verstaan om het hun gasten aangenaam te maken.

Linoleum met duurzame versiering.

Voor jaren reeds, nadat het linoleum als een geschikte bodembekleeding zich had doen kennen, poogden de fabrikanten, door het opdrukken van welgevallige kleurteekeningen, aan het product een sierlijker aanzien te verleenen.

Goed geornamenteerde linoleumtapijten vonden nu sterker aftrek, maar de bruikbaarheid van dit fabrikaat was daardoor niet grooter, integendeel geringer geworden, want het met olieverf opgedrukte patroon, sleet op de meest betreden plaatsen schielijk af, waardoor de vloerbedekking al spoedig een armzalig uiterlijk verkreeg.

Deze goedkoope handelswaar wordt thans nog in groote hoeveelheden voortgebracht; intusschen heeft ook een veel *beter product*, het zoogenaamde „*Inlaid*" een buitengewone verspreiding gevonden. De voorrang van het „*Inlegwerk*" bestaat daarin dat het patroon niet opgedrukt, maar door een gekleurde massa zelve gevormd wordt, en door de geheele dikte van het linoleum heenloopt, zoodat de ornamenteering even duurzaam als 't tapijt is. Op de vervaardiging van Inlaid zijn talrijke octrooien verleend, waarvan vele ook practische waarde bezitten. Zij droegen er toe bij het product te verbeteren en aanhoudend in prijs te doen verminderen.

Ofschoon nu deze octrooien, waarnaar de groote linoleumfabrieken werken zeer uiteenloopend zijn, zoo berusten zij toch alle op het zelfde grondidee: het volle patroon mozaieksgewijze uit gekleurde massa's saam te stellen. Hoe dit plaats heeft, is voor de vervaardiging van de hier te behandelen *nieuw geoctrooieerde* werkwijze der Bremer Linoleumfabrieken te Delmenhorst van minder beteekenis. Slechts zooveel is te vermelden, dat zij op verdere uitwerking van die methode is gebaseerd, volgens welke de uit de gekleurde massa gevormde figuren allereerst op een *hulponderlaag* gebracht en dan met een dekmassa belegd en aangevuld worden, waarop en waar boven de *blijvende onderlaag* komt. De primitieve of hulponderlaag wordt dan verwijderd en daardoor de *aanzichtzijde* van het linoleum zichtbaar. De vaste of blijvende onderlaag bestaat steeds uit een weefstof, waarmede de deegvormig opgebrachte massa zich sterk en duurzaam vereenigt.

Het hoofdorgaan der nieuwe inrichting bestaat uit een algemeen bekenden *patroonwals*, die met andere machinale toestellen is verbonden. Een dergelijke wals kan b.v. op zijn omtrek met een ingediepte teekening voorzien en onder een vergaarbak geplaatst zijn, waaruit een éénkleurige linoleummassa of ook meer verschillend gekleurde dekmassa's in de walsgraveeringen vloeien. Als meerdere kleuren te bezigen zijn, dan wordt de vergaarbak natuurlijk door schotten in verschillende vakken verdeeld en iedere ruimte van een afzonderlijken uitlaat voorzien. De patroonwals kan echter ook uit een hollen cylinder met een doorbroken mantel en een uitwendige vaste kern bestaan, en de dekmassa zal, op een andere wijze, tusschen de kern en den mantel geleid kunnen worden — waarbij natuurlijk steeds de wijze van aanvoer en de scheiding der kleurende massa's, overeenkomstig de voort te brengen ornamenteering in het oog is te houden.

Nu gaat echter het overbrengen van de, het patroon vormende massa's uit de insnijdingen van den roteerenden wals op de onderlaag, met moeilijkheden gepaard. De massa zou er uitvallen, alvorens zij hare juiste plaats op de onderlaag bereikt. Daarom was tot heden een vaststaande, gewelfde overdekking van een gedeelte van den wals noodzakelijk, waardoor wederom een verspillen van de massa tusschen den roteerenden patroonwals en de vaststaande overdekking ontstond. De nieuwe vinding bestaat daarentegen uit een zinrijke combinatie van de op een nieuwe wijze gevormde hulponderlaag als een eindelooze baan (een band zonder eind) en den patroonwals. De eindeloos in zich zelf wederkeerende of gesloten band wordt zoodanig over walsen gevoerd, dat hij eerst over een tafel, dan daaronder weg naar den patroonwals glijdt.

Hij loopt om een cylindertje, tot dicht aan den vergaarbak met de massa, dan om ééne zijhelft van den patroonwals en daaronder over de genoemde tafel voort, om nu zijn cirkelloop op dezelfde wijze op nieuw te vervolgen. Tot opheldering en verduidelijking moge direct vermeld worden, dat behalve deze geleidingstafel, die wij de „*boventafel*" willen noemen, nog een tweede „*de ondertafel*" voorhanden is, waarvan het doel uit het onderstaande vanzelve zal blijken.

De eindelooze hulponderlaag, die met de omwentelingssnelheid van den patroonwals zich beweegt, wordt zoodanig geleid, dat zij de *dekmassa* in de walsgraveeringen van de plaats van ontvangst tot aan die voor de afgifte terughoudt, om haar eerst op het aanvangend diepste punt van den cylinder op te nemen. Daardoor wordt niet alleen de gemelde overdekking van den wals opgeheven, maar ook gelijktijdig het gemelde vermorsen, verhinderd. Van den patroon- of monsterwals uit, loopt nu de hulponderlaag, zooals reeds vermeld werd, met de *dekfiguren* over de boventafel, en dan onder een tweeden vergaarbak door, waaruit een *aanvulmassa* op en tusschen de dekfiguren valt. Deze massa vult alle leeg gebleven velden aan, en vormt tevens de hoofdkleur of de grond van het patroon. De vulmassa spreidt zich echter, bij de onafgebroken werkzaamheid van den trechter ook verder nog over de geheele oppervlakte uit, welk vlak later de achterzijde vormt.

Het gelijkmatig verdeelen van deze vulmassa heeft automatisch door twee eenvoudige uitstrijktoestellen plaats, waaronder de baan passeert. Achter deze egaliseerapparaten is boven de tafel een trommelschijf aangebracht, waarvan het onderlaag-weefsel wordt afgewikkeld, dat echter allereerst de *bovenste* afdekking vormt. Deze geweven stof wordt achter de egalisateurs aan het fabricaat toegevoerd, en door een cylinder op de vul- of egaliseermassa, die natuurlijk de vereischte bindkracht bezit, vastgedrukt. Nu loopt het fabrikaat met de bovenliggende vaste weefselstof en de hulponderlaag over een wals aan het einde van de tafel, wordt daarbij *omgekanteld* en geraakt verder op de ondertafel. De hulponderlaag ligt dus boven en wordt door een cylinder van het linoleum afgetrokken, dan weer aan den vroeger beschreven patroonwals toegevoerd en zet op die wijze onafgebroken zijn cirkelgang voort.

Het gereedzijnde linoleum, waarvan de aanzichtzijde thans is blootgelegd, heeft nu nog een persing te ondergaan en geglansd te worden. Daartoe wordt 't over de onder-geleidingstafel, naar en tusschen drukwalsen gevoerd, die de massa comprimeeren en haar de noodige vastheid en duurzaamheid verleenen.

Daarop volgt, op de oude bekende wijze, het glanzen van 't oppervlak door de polijstwalsen.

De geheele methode in zeer ingenieus en uiterst doelmatig, en levert een spoedige en goedkoope productie van groote hoeveelheden sierlijk linoleum met een duurzame ornamenteering op.

J. L. TERNEDEN.

Vereenigingen.

NED. VEREENIGING VOOR VOLKS- EN SCHOOLBADEN.

Dezer dagen werd te Scheveningen, onder voorzitterschap van dr. W. P. Ruysch, de vierde conferentie gehouden van de „Ned. Vereeniging voor volks- en schoolbaden".

Dr. Ruysch constateerde, dat de uitkomst van het afgeloopen jaar in zoover bevredigend is, dat het ledental is gestegen van 290 tot 442.

Dat door onvoldoende zorg voor de reinheid van de huid het weerstandsvermogen vermindert, en de kans op tuberculose toeneemt, is o.a. geconstateerd in een nieuw internationaal tijdschrift tot bestrijding van tuberculose. De voorzitter hoopt dan ook, dat meerdere vereenigingen, die voor de hygiëne ijveren, zich bij deze vereeniging zullen aansluiten, en dat de leden, méér dan tot dusver, propaganda voor de vereeniging zullen maken.

Nog deelde de voorzitter mee, dat het bestuur besloten heeft aan de Koningin een klein subsidie van Rijkswege te verzoeken.

Blijkens het uitgebracht financieel verslag bedroegen de ontvangsten f 499, de uitgaven f 347.

Ingekomen waren gewijzigde plannen voor een volks- en schoolbad, en wel van de Haagsche afdeeling der „Mij. t. B. d. Bouwkunst". Indien de stand der kas dit toelaat, zullen ze in het jaarverslag worden afgedrukt, en omtrent den prijs waarvoor deze plannen kunnen worden uitgevoerd, zullen nadere informatiën worden ingewonnen.

Als leden van het bestuur werden herkozen de heeren J. H. F. Ritter en A. R. Jolles.

Vervolgens hield de heer W. van Boven, inspecteur van het Staatstoezicht op de Volksgezondheid, een voordracht over „het bad in volkswoningen, en de Woningwet".

Spr. wenschte na te gaan of een bad in arbeiderswoningen mogelijk is en hij betreurde al dadelijk dat de woningwet niet den *eisch* van een waschgelegenheid heeft gesteld.

Spr. bepaalde zich uitsluitend tot stadswoningen in steden als Rotterdam en den Haag.

Het is z. i. in de eerste plaats noodig goede woonvertrekken te hebben, alvorens er sprake kan zijn van een badinrichting in elke arbeiderswoning. Toch is het mogelijk in een woning van 40 M²., binnen de muren — gelijk spr. met een schets aantoonde — twee slaapvertrekken, een woonvertrek, een keuken én een wasch- of badvertrek te hebben. In dit vertrek moet een opening in den vloer zijn, waar het water kan afloopen.

Men kan ook zg. douche-emmers gebruiken; emmers die opgeheschen worden, en een goede douche geven. Een volledige douche-inrichting met met warm- en koudwater-inrichting, zal veeltijds te bezwaarlijk zijn.

Intusschen meende spr., dat de vereenigingen, in het belang der volkshuisvesting, een beter woningtype zullen kunnen bouwen.

Bij de op de rede van den heer van Boven gevolgde gedachtenwisseling, wees een afgevaardigde van de vereeniging „Oosterspeeltuinen" te Amsterdam er op, dat bij de arbeiders wel degelijk de behoefte aan badinrichtingen wordt gevoeld, getuige een circulaire, waarin op oprichting van zulke badgelegenheden wordt aangedrongen.

Meegedeeld werd dat het bezoek der schoolbaden te Amsterdam meer dan treurig is. Zij zijn niet verplichtend, en nu schamen vele kinderen zich voor de onderwijzeressen aan deze baden deel te nemen, omdat hun ondergoed zich in zoo verregaand treurigen staat bevindt.

Vervolgens werden de gebruikelijke mededeelingen gedaan betreffende de exploitatie van de volksbaden te Rotterdam. Hier nam het badental toe. Op de balans echter komt nog een leening voor van f 11.000 en een hypotheek van f 3000.

Naar aanleiding van een verzoek van de Haagsche afdeeling, om de gemeentelijke bijdrage van f 300 op f 1000 te brengen, ontspon zich een correspondentie met het Haagsch gemeentebestuur, waaruit bleek dat dit in de toekomst voornemens is zelf nieuwe volks- en schoolbaden te stichten. Het Gemeentebestuur trad zelfs in onderhandeling met de vereeniging, omtrent stichting van een tweede badhuis op financieel gunstiger voorwaarden, volgens een ontwerp van den heer van Boven.

De middagvergadering werd bijgewoond door den wethouder van Onderwijs, dr. Mouton, die bij afwezigheid van den Burgemeester een blijk van waardeering wilde geven voor den arbeid der vereeniging.

In deze middagvergadering sprak prof. Eykman, uit Utrecht, over de reinheid als grondslag voor de volksgezondheid.

Ingezonden stukken.

PRIJSVRAAG GEMEENTEHUIS ZEIST.

Naar aanleiding van hetgeen door de Redactie in het vorig nummer van „De Opmerker" aan het rapport van de Commissie, genoemd in art. 10 van het programma der Prijsvraag, wordt toegevoegd, waarbij de Jury van deskundigen grooten lof toegezwaaid wordt, was ondergeteekende verbaasd zulks van die redactie te vernemen, omreden die lof geuit is, alvorens men het resulaat der prijsvraag onder de oogen gehad had.

Indien de redactie o. a. het bekroonde plan in oogenschouw genomen zal hebben, ben ik er van overtuigd, dat zij met ondergeteekende tot de conclusie komen zal, dat hier met partijdigheid gehandeld is.

Dat de jury, in het bijzonder de heer Evers, den ontwerper van het bekroonde plan, vóór de opening van den naambrief, reeds in zijn werk met vrij groote zekerheid herkende, daarmede zal ieder, die wel eens in bouwkundige plaatwerken snuffelt, m. i. dadelijk kunnen instemmen en verder, hoe zou het anders te rijmen zijn, dat een ontwerp met groote gebreken in de distributie — (als onverlichte vestibules en corridors, de toegang tot de conciergewoning op particulier terrein, de zoodanige ligging van een conciergevertrekje, waarbij contrôle op circuleerend publiek uitgesloten is, de verlichting van stem- en trouwzaal aan de korte zaalzijde, de wegens eerstgenoemde fout onmogelijke uitbreiding) — en het Duitsche karakter der gevels, waarbij sterk in het oog valt de verhoudinglooze hoektoren en de ongemotiveerde accentuatie van de Secretariskamer door middel van een erkermotief, voor bekroning voorgedragen wordt! Waarlijk, als protectie geheel buitengesloten was, zou toch een zuiver

Hollandsche Jury, waarin zitting had een Hoogleeraar aan de T. H. S., wiens plicht geweest was de eer van de Hollandsche architectuur hoog te houden (de buitenlandsche juryleden van het vredespaleis zelfs gingen bij de beoordeeling der ingekomen plannen immers van het beginsel uit, dat in Holland een nationaal gebouw past!) niet een zoo typisch Duitsch plan bekronen als dat onder motto: „Jungfrau mit Adler".

Het blijft dan ook te betreuren, dat de meerderheid der commissie, bovengenoemd, zich eerst terecht vereenigde met het degelijk advies der minderheid, die bekroning onbillijk achtte, zich ten slotte door *pertinente* verklaringen van de Jury heeft laten omwerken en zoodoende den Raad en daarmede de Gemeente er liet inloopen.

Over de overige negen uitverkoren plannen zal ik niet uitweiden, alleen dit, dat er werk onder is, dat je tot de conclusie doet komen, waarbij architectuur-opleiding overbodige luxe geacht wordt.

's-Gravenhage, 25 Juli '06.

J. STEFFENS Jr.

Wij zagen geen bezwaar in de plaatsing van bovenstaand stukje, maar achten ons toch verplicht er het volgende aan toe te voegen.

Wanneer de geachte inzender ons naschrift bij het rapport der commissie nog eens overleest, twijfelen wij niet of hij zal tot het inzicht komen, dat de lof, die wij aan de jury meenden te moeten toebrengen, niet betreft het door haar uitgesproken oordeel over de ingezonden plannen, die wij nog niet gezien hebben, maar haar optreden tegenover de commissie.

Het is zeer gemakkelijk de Jury van partijdigheid te beschuldigen, doch een dergelijke zeer ernstige beschuldiging, moet o.i. op redelijker gronden berusten, dan op de bloote veronderstelling, dat een ontwerper door *een* der juryleden in zijn werk zou zijn herkend.

Dit gebeurt immers bij elke prijsvraag en is ongetwijfeld ook bij die voor het Vredespaleis zoo geweest met verscheidene inzendingen.

De pertinente verklaring van de Jury is o.i. vrij wat zakelijker dan de algemeenheden, waarmede de minderheid der Commissie schermde, om te trachten de geheele zaak te doen mislukken.

Het is nog de vraag of de Raad en de Gemeente Zeist er dan niet erger waren ingeloopen dan nu en een tweede vraag is, of, wanneer zij er dan ingeloopen zijn, de jury daarvan, ook maar indirect, een verwijt mag worden gemaakt.

Als het Gemeentebestuur van Zeist narigheid beleeft aan zijn raadhuisbouw, dan heeft het dit zichzelf te wijten. Het voet-bij-stuk houden van de Jury heeft dat bestuur behoed voor het maken van een droevige figuur, iets waartoe groote kans bestond bij den oorspronkelijk onzuiveren opzet van de geheele zaak.

Red.

Varia.

IJzeren gordijnen met automatische sluiting voor het beperken van brand. Men bezigt vrij algemeen in Amerika tegenwoordig ijzeren gordijnen of stores, bestemd om door automatische neêrlating, de uitbreiding van een brand in een groot gebouw te belemmeren en, in afwachting van de brandweer, den brand tot een bepaalde beperkte ruimte te localiseeren.

De *Génie Civil* deelt over de inrichting het een en ander mede, waaraan wij het onderstaande ontleenen:

Deze gordijnen zijn geheel vervaardigd van sterk gegalvaniseerd ijzeren of stalen platen of reepen, die over elkander grijpen en zoodanig bevestigd worden, dat er geen vrees behoeft te bestaan voor het doorlaten van het vuur.

Ten einde het geheel automatisch te doen werken, is het mechanisme, dat bestemd is om het gordijn in de hoogte te houden, voorzien van gemakkelijk smeltbare metalen bouten, waarvan de smelting onmiddellijk het neerdalen van het gordijn tengevolge heeft. Breekt nu de brand uit in een zaal, waarvan al de open muurvlakken met een zoodanig gordijn zijn voorzien, dan wordt het vuur op deze wijze onmiddellijk tot die ruimte beperkt, zonder daarenboven, wegens de afsluiting van de lucht, sterk te kunnen toenemen.

Proeven, in de Universiteit te Columbia genomen, hebben volgens de *Engineering News*, de bruikbaarheid van dit systeem aangetoond. Hiervoor waren door de „American Automatic Fire Curtain Cy." te Chicago twee modellen gordijnen beschikbaar gesteld, waarvan het eene, geheel van ijzer en het tweede van ijzer met geleidegleuven van aluminium.

Nadat in een daarvoor bestemde ruimte brand was gemaakt, vielen de gordijnen reeds 7 minuten na het ontstaan er van naar beneden, terwijl de temperatuur toen 68° Celsius had bereikt. Deze temperatuur steeg daarna geleidelijk tot 370° C., welke hoogte niet werd overschreden, een bewijs dus voor de uitwerking dezer gordijnen als luchtafsluiters. Ten einde hun weerstand tegen de hitte aan een nader onderzoek te onderwerpen, opende men de trekschoorsteenen, die vooraf gesloten waren, ongeveer een halfuur na het uitbreken van den brand, waarop de temperatuur tot 830° C. steeg.

Na de proefneming bleken de gordijnen, die uitsluitend uit ijzer en staal vervaardigd waren, nog in volkomen goeden staat te zijn, doch van de anderen waren de aluminium-geleidegleuven gesmolten bij een temperatuur van 530° C.

Een merkwaardig Jubileum.

Toen de z.g. Kanaalmaatschappij het Noordzeekanaal groef, plaatste zij op de Noord- en Zuidpier te IJmuiden lichtopstanden, waarin echter geen licht kon branden.

Dit viel o.m. op aan den heer J. A. Bakker, toenmaals candidaat-notaris, die aannam in het euvel te voorzien, niettegenstaande velen hem zeiden, dat dit niet doenlijk zou zijn, daar bij stormweer de pieren soms in geen week te bereiken waren.

Met den heer L. C. Creyghton vond hij toen een lamp uit, maakte op eigen kosten aan de vuurtorens allerlei veranderingen en liet daarin licht branden.

De Kanaalmaatschappij vond dit heel goed, doch dacht er niet aan de uitvinding des heeren Bakker en Creygthon voor eigen rekening te exploiteeren, doch toen Rijk het kanaal had overgenomen en bij te Scheveningen gehouden vergelijkende proeven,

de lamp der heeren boven vele buitenlandsche de beste bleek. kocht onze regeering hun uitvinding en ging met hen een contract aan, op 20 Juli 1881, waarbij zij de verplichting op zich namen te zorgen, dat bij nacht steeds licht zou branden in de pieren, op poene van f 100 boete voor elken nacht, dat dit niet het geval zou zijn.

En sedert is dit contract steeds vernieuwd en het was nu dezer dagen 25 jaren geleden dat dit voor de eerste maal werd aangegaan. Zelf bij het onguurste weder heeft het licht gebrand, eenmaal zelfs 26 etmalen en 4 uur achtereen.

De heer Creyghton is overleden, doch de heer Bakker, de man van het initiatief, leeft nog en mocht dus het jubilé herdenken.

De constructie van de lamp is tot nog toe het geheim van de ondernemers en de betrokken autoriteiten. De lichten zijn voor de in en uit de pieren varende, evenals bij de schepen groen en rood gekleurd en tot op 3700 meter uit zee zichtbaar. Zij branden met gezuiverde petroleum.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

De Nederlandsch-Indische Kunsttentoonstelling in het Kaiser-Wilhelm Mus um te Krefeld.

Op 20 dezer heeft in de boekerij van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem de Vergadering plaats gehad van het Comité voor de Nederlandsch-Indische tentoonstelling, die einde September in het Kaiser-Wilhelm-Museum te Krefeld zal geopend worden. Ten einde aan deze Vergadering deel te nemen waren de Heeren Dr. Oehler, Eerste Burgemeester van Krefeld en Dr. Deneken, Directeur van reeds genoemd Museum overgekomen. Door het Comité wordt al het mogelijke gedaan opdat de Nederlandsch-Indische Kunst en de kunstambachten, die door de Inlanders worden beoefend op schitterende wijze zullen worden vertegenwoordigd en belooft deze tentoonstelling dan ook bizonder belangrijk te worden. Eene afdeeling zal hoofdzakelijk gewijd worden aan de oud-Hindoeneesischen Kunst, die in de 8ste en 9e eeuw onzer jaartelling eene zoo hoogen bloei heeft bereikt. Zij zal worden samengesteld uit enkele oorspronkelijke stukken, doch voornamelijk uit afgietsels van Hindoemonumenten op Java — verder zal de bewerking van de meest verschillende materialen vertegenwoordigd worden zoowel van hetgeen in vroegere als in latere tijden gewrocht werd. Voornamelijk zal er evenwel naar gestreefd worden, dat al hetgeen wat naar Krefeld wordt gezonden door artistieke hoedanigheid en bizonder karakteristiek Indische eigenaardigheid uitmunt. De beschrijvende catalogus, die voor dit doel wordt samengesteld en waarvoor verschillende autoriteiten hunne medewerking hebben toegezegd zal de volgende rubrieken omvatten:

Oude Hindoeneesische kunt (steen, brons en afgietsels.) Metalen: wapens, goud en zilverwerken; werken in rood en geel koper en andere metalen. Textielkunst, batiks, weefsels, borduurwerken, kanten, kralenwerk en vlechtwerk. Wajangfiguren en lederbewerking, houtsnijwerk, bewerking van bamboe, kokosnoot, schildpad, leisteen, buffelhoorn, ivoor en andere materialen. Talrijke inzendingen werden reeds ontvangen en toegezegd. Het Comité is daarvoor zeer dankbaar doch vertrouwt verder, dat zij, die mooie voorwerpen van Nederlandsch-Indischen oorsprong in hun bezit hebben er zullen toe overgaan hunne belangstelling te toonen door inzending en het Comité in zijne moeilijke taak willen steunen. Men bedenke dat het doel der tentoonstelling is in het buitenland de eigenaardige, artistieke en karakteristieke eigenschappen waardoor de Nederlandsch-Indische kunst uitmunt te doen kennen en daardoor een ruimer veld van omzet te verkrijgen voor de door de Inlanders vervaardigde werkstukken. De kunstambachten toch werden in Nederlandsch-Indië sedert onheuglijke tijden met groot meesterschap beoefend en bij de beweging, die in de laatste tijden in ons land is ontstaan tot verheffing van de Inlandsche bevolking werd deze krachtige factor niet over hoofd gezien en het mogelijke gedaan de kunstambachten in Nederl.-Indië weder tot bloei te brengen, doch daarnaast moeten bronnen van welvaart worden geopend en dit kan alleen plaats hebben door nieuwe markten te verkrijgen om de producten te plaatsen. Het Comité vertrouwt dan ook, dat de bezitters van kunstproducten zullen willen helpen ten einde bovenvermeld doel te bereiken. De kosten van transport, verpakking, verzekering enz. komen alle ten laste van het Comité, terwijl de meeste zorg voor de voorwerpen zal worden gedragen. De toezendingen geschieden aan den secretaris van het Comité, den Heer E. A. von Saher, Directeur van het Museum van het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, die verder gaarne nadere inlichtingen verstrekt.

's-Gravenhage. Gaan we aan „kazernewoningen" beginnen? — zoo vraagt de Haagsche Courant en niet zonder reden, want naar men vernoemt bestaat het voornemen, op een terrein aan de Frederik-Hendriklaan een groep huizen te bouwen volgens het Duitsche „verdiepingwoning"-stelsel.

De architecten Hoek en Wouters, en de ingenieur Jos. C. van Dooren, directeur van de Electrische Centrale te Scheveningen, hebben, na een studiereis naar Belgie, de plannen ontworpen voor een gebouw van 50 M. breedte en 32 M. diepte, met grooten binnentuin, waarin op elke verdieping zes woningen zijn gedacht, van 6 à 8 kamers, die door één centrale trap met electrische lift en afzonderlijke trappen in de vleugels te bereiken zijn. Alle woon- en slaapkamers zullen vrijen toevoer van licht en lucht hebben van de straat of den tuin.

Deze woningen, die door inrichting en huurprijs bestemd zijn voor gegoeden, zullen centraal worden verwarmd en behalve van gasleiding, ook van electrisch-lichtleiding en een stofzuiginrichting worden voorzien, bij welke er op is gerekend, het vuilnis door van buiten aangebrachte kokers uit elke woning te kunnen afvoeren. Het gebouw eindelijk zal brandvrij worden opgetrokken, en, evenals de Parijsche particuliere „hotels", een congierge krijgen.

Reeds zouden er zich huurders hebben opgegeven en dit zou ook niet vreemd zijn, want hoe men over het systeem moge denken en hoezeer men overtuigd moge zijn dat het in ons land niet spoedig de overhand zal krijgen evenals de Engel-schen, zullen wij in dit opzicht concessies moeten doen en het étage-huis in onze groote steden moeten toelaten. Wij believen er dan ook niet aan te twijfelen, dat het voorbeeld, eenmaal gegeven, ook navolging zal vinden en in welke mate dit het geval zal zijn is met geen mogelijkheid te voorspellen.

Haarlem. In het Museum van Kunstnijverheid zijn thans in de groote middenzaal tentoongesteld twee merkwaardige doeken van buitengewoon decoratieve werking, Palampox genaamd, afkomstig uit Britsch-Indië. Het eene is een paneel met den levensboom, het andere eene mythologisch-symbolische voorstelling.

Deze doeken zijn hoogst zeldzaam en werden door den heer Postema te Amsterdam in bruikleen aan het Museum afgestaan.

Arnhem. Aangaande de buitenrestauratie der Groote Kerk valt te berichten, dat de oostelijke zijgevel van den Zuider dwarsbeuk, waarin twee ramen met er tusschenin een trappen toren, hersteld is.

Men is nu bezig met de restauratie van de rijk bewerkte conterfort op den zuidwestelijken hoek van dien beuk. Deze is reeds voor ongeveer de helft gereed.

Bij het bezoek, dat onlangs eenige leden van Gelre en van den Historischen Verein te Geldern aan deze kerk brachten, waar zij werden rondgeleid door den architect der kerk, den heer H. Portheine Jr., deelde deze eene door hem gedane ontdekking mee, waarvan we hier een zeer beknopt overzicht laten volgen.

Van Slichtenhorst zegt in zijne Geldersse Geschiedenissen (1ste boek, blz. 97), dat er in de Groote Kerk te Arnhem eenige wapens of wapenborden van graven hingen, onder welke er waren uit het „huys van Nassouw". Uit een wapenboek, in het kerkarchief berustend, bleek den heer Portheine, dat de wapens, door Van Slichtenhorst bedoeld, die van de graven Lodewijk Gunther en Philips van Nassau, neven van Prins Maurits, waren. Graaf Lodewijk huwde den 28sten Mei 1601 te Arnhem met de weduwe van graaf van Broeck en overleed in 1604 te Sluis, kort nadat hij zelf die stad had helpen innemen. Hij werd den 19 November van dat jaar in de Groote Kerk te Arnhem begraven, evenals een paar jaar later zijne echtgenoote.

Graaf Philips van Nassau nam in 1595 met graaf Ernst van Solms deel aan een gevecht bij de rivier de Lippe tegen de soldaten van Mondragon. Beiden werden er doodelijk gewond. Wel poogden zij nog te ontsnappen door samen een paard te bestijgen, doch zij vielen uitgeput ter aarde en werden gevangen genomen.

Men vervoerde hen naar Rheinberg, waar Mondragon en andere Spaansche officieren voor eene liefderijke verpleging zorgden. Kort daarop stierven zij. „Hunne lijken", zegt Motley, „werden door Mondragon met een zeer wellevend schrijven aan Prins Maurits te Bislich gezonden".

Prins Maurits schijnt de doode lichamen te hebben toevertrouwd aan den stadhouder van Bislich, een broeder van graaf Philips.

Althans deze meldde den 26 Augustus 1595 aan den magistraat van Arnhem, dat hij de lijken niet langer kon behouden en hij ze daarom per schip naar Arnhem zou zenden.

Hij verzocht daarom dat schip „na besloten poorte en alst duister geworden is" binnen te laten en de lijken te verbergen. Eerst den 22sten October werden zij op last van prins Maurits in de Groote Kerk plechtig begraven.

Na eenig zoeken kwam de heer Portheine te weten, waar de wapenborden van graaf Ernst van Solms en dat van graaf Lodewijk Gunther van Nassau hebben gehangen, n.l. het eerste boven het poortje in den westelijken gevel van het noorder transsept en het laatste daar tegenover.

Hieruit en uit het feit, dat zich in dat transsept drie groote grafkelders naast elkaar bevinden, welke de geheele breedte van het transsept innemen, besluit de heer Portheine, dat deze de graven zijn van:

1. (bij het poortje) dat van graaf Philips van Nassau en Ernst van Solms. Immers het is aan te nemen, dat beiden in hetzelfde graf zullen rusten.
2. (in het midden van het transsept) dat van graaf Lodewijk Gunther van Nassau en diens echtgenoote.
3. (aan de oostzijde van het transsept) dat van de zuster der echtgenoote van graaf Lodewijk Gunther. Beide zusters overleden in 1606 te Arnhem.

N. R. Ct.

Leeuwarden. Op de prijsvraag van het uitvoerend comité van de nijverheidstentoonstelling alhier voor een diploma voor de toegekende bekroningen, zijn 45 ontwerpen ingekomen.

De jury is samengesteld uit de heeren J. Bubberman, H. H. Kramer en G. Dijkstra, onderscheidenlijk voorzitter, secretaris en commissaris van de te Leeuwarden gevestigde Maatschappij tot bevordering van Schilder- en Teekenkunst. Zij zal in het laatst dezer maand uitspraak doen.

Middelburg. Dezer dagen is in het Schuttershof alhier de tentoonstelling van oud goud- en zilverwerk geopend, welke daar zal gehouden worden tot 15 September.

De opening geschiedde met een toespraak van den voorzitter der commissie voor de tentoonstelling, den heer jhr. mr. W. H. Snouck Hurgronje.

De tentoonstelling van oude koperen kunstvoorwerpen, welke hier ter stede twee jaren geleden gehouden werd en zoo'n beslist succes had, zelfs vorstelijk en ministerieel bezoek trok, is thans gevolgd door eene niet minder belangrijke.

Het Kunstmuseum in het Schuttershof, waar deze kostbare voorwerpen zijn bijeengebracht, heeft een aantrekkelijk aanzien. Dat schitterende metaal der kunstenaars uit vele eeuwen vroeger bearbeid en in flinke vitrines en fraaie antieke zilverkasten tentoongesteld, vraagt in hooge mate de aandacht, die voorzeker niet verminderd wordt door de fraaie omgeving van planten en de met levende bloemen getooide slingers van groen langs de wanden. Fraaie Perzische en zijden kleedjes, antieke stoelen, tafeltjes en kasten verhoogen den indruk van 't geheel.

Den heer J. A. Frederiks, de scheppende en ademende kracht, ook weer van deze expositie, wist met zijn tooverwoord ook weer eenige fraaie antieke voorwerpen, o.a. van de firma Fred. Muller te Amsterdam, in bruikleen te verkrijgen, die het bezichtigen van het bijeengebrachte nog aantrekkelijker maken.

Dit oude zilverwerk is te rangschikken onder verschillende rubrieken.

Men vindt er tal van kunstvoorwerpen, die op het gildewezen betrekking hebben, gedreven gildenbekers, kettingen, schilden, enz.

De voorwerpen vullen drie zalen. In de eerste heeft men voornamelijk voorwerpen betrekking hebbend op huishoudelijk gebruik; kandelaars, presenteerbladen, theepotten, komforen, tabakspotten enz. In de tweede vindt men avondmaalzilver en doopbekkens uit verscheidene hervormde kerken in Zeeland, benevens God-lampen, miskelken, misschellen enz. uit katholieke kerken, en ook een zestal siertorens uit synagogen, De derde zaal bevat de fraaiste verzameling, nl. een uitgebreide collectie gilde-bekers, schalen, insignes enz., waaronder zeer kostbare stukken.

Personalia.

— De architect J. Th. J. Cuypers is benoemd tot correspondeerend eerelid van het Instituut van Britsche Architecten, in verband met zijn verdiensten op bouwkundig gebied, o.a. blijkende uit de gedeeltelijke voltooing van de kathedrale kerk van St. Bavo, te Haarlem.

— B. en W. van Haarlem hebben tot tijdelijk architect bij openbare werken benoemd den heer J. J. van Noppen te Amsterdam.

— De heer J. A. Frederiks is door den koning der Belgen benoemd tot ridder in de Leopoldsorde.

— Benoemd tot opzichter-teekenaar, de teekenaars: J. Makking en H. W. A. Pröpper; tot schrijver: J. F. Emmelot, W. T. de Cocq en A. A. G. H. A. Quaedvlieg.

Vacante Betrekkingen.

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 1 Aug. voor mak. in Bussum. Brieven met opgaaf leeftijd en salaris letter K K aan P. Schorn Jr., Prinsengracht 943, te Amsterdam. (1)

— Illustrator voor het teekenen van reclameplaten enz. Br. no. N U 650 N. v/d D. (1)

— Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat in Overijssel diploma van Civiel-Ingenieur, jaarwedde f 4000, met vergoeding van reis- en verblijfkosten, benevens pensioen. Op zegel geschreven verzoekschriften voor den 1en September e.k. aan Gedeputeerde Staten met verklaring van twee geneeskundigen, dat sollicitant een goede gezondheid geniet en vrij is van voor de uitoefening van het ambt hinderlijke gebreken. (1)

— Directeur voor eene Meubelfabriek, vast salaris en aandeel in de winst; bekwaam teekenaar met voldoende technische kennis en goed met werkvolk kunnende omgaan. Brieven lett. S. Y. H., Alg. Adv. Bur. Nijgh & van Ditmar, Amsterdam. (1)

— Aankomend Teekenaar bij de Nederlandsche Maatschappij voor Centrale Verwarming en Ventilatie, O. Z. Voorburgwal 95, Amsterdam. (1)

— Leerjar in het Vakteekenen voor timmerlieden aan de B. A. School te Schiedam, 8 lesuren per week à f 50 per lesuur. Akte M.O. lijnteekenen vereischt. Door den Directeur der School worden inlichtingen verstrekt op 31 Juli. Stukken voor 3 Augustus a.s. bij den Burgemeester. (1)

— Teekenaar-Schrijver voor 4 à 5 maanden bekend met IJzerconstructies voor Gasfabrieken. Brieven onder No. 30243 Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Agent voor Rotterdam en Omstreken voor den verkoop van Waalsteenen en andere Bouwmaterialen. Fr. br. onder no. 30267, bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Opzichter Teekenaar voor dadelijk. Salaris f 90 à f 100 per maand. Brieven, onder No. 17664, bureau der Nieuwe Rott. Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

19 Bouwk. Opz.-teek., 20—45 j., f 45—f 100 's maands.
10 Bouwk. Opz.-Uitv., 20—45 j., f 60—f 100 's maands.
3 Waterb. Opzr., 20—44 j., f 50—f 125 's maands.
4 Werktuigk. Teek., 20—26 j., f 40—f 80 's maands.
1 Werktuigk. Opzr. (Constructeur) f 80 's maands.
4 Electrotechniker 24—39 j., f 60—f 100 's maands.
2 Scheepsteekenaars.
1 Machinist electrotechniker

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 30 Juli.

Amsterdam, ten 1.30 ure, door de Holl. IJz. Sp. Mij. in het centraal personenstation, bestek no. 1069: het maken van eene loods voor landverhuizers en bestelgoederen, een privaatgebouw en bijkomende werken op het emplacement Oldenzaal, begr. f 14000; bestek en teekeningen verkrijgbaar aan het Administratie gebouw Droogbak, Dienst van Weg en Werken, kamer 150; aanwijzing als in het bestek vermeld.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van W., H. en N. aan het geb. van het Prov. best.: het maken en inhangen van een paar sluisdeuren in de groote sluis te Vianen en van een paar deuren in de sluis bij de algemeene begraafplaats te Gorinchem, in 2 perc. of in massa, begr. 1e perc. f 7205, 2e perc. f 5395, massa f 12600; bestek no. 166 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Welcker te 's-Gravenhage, den ing. König te te Gorinchem en den opz. Sips te Vianen voor het 1e perc. en bij den opz. de Vries te Gorinchem voor het 2e perc.

Hulst, ten 2 ure, door het bestuur van den Melspolder in den Koning van Engeland: 1. het verhoogen en verzwaren van den zeedijk van den polder enz. over 400 M. lengte; 2. het bouwen van een steenen brug over de waterleiding langs den weg van Graauw naar de Paul; gezegelde biljetten voor elk werk afzonderlijk in te leveren tot op het oogenblik der besteding; aanwijzing gehouden; bestek en teekening, van elk werk afzonderlijk, verkrijgbaar ten kantore van den Ontvanger griffier te Hulst.

DINSDAG 31 Juli.

Bergen op Zoom, ten 2 ure, door het gemeentebest.: 1. de levering van bezaagd grenen, vuren en geereosoteerd hout; 2. de levering van beslagen eikenhout; 3 de levering van 70000 stuks Waalstraatklinkers. Bestek en Voorwaarden dagelijks ten kantore van den Gemeente-Opzichter ter inzage, en ter Secretarie verkrijgbaar.

Deventer, ten 8.30 ure, door den arch. M. v. Harte in het vereenigingsgebouw aan den Diepenveenschen weg voor Ons Belang: het vergrooten der gebouwen van de bakkerij aan de Manegestraat; bestek en teekening ter inzage in het vereenigingsgebouw en verkrijgbaar bij den arch.; aanw. gehouden.

Hoofddorp, ten 11 ure, door het gemeentebest. van Haarlemmermeer: het aan- en verbouwen van de school no. 7 aan den Bennebroekerweg en het bouwen van eene school. Het bestek met teekeningen ter lezing ten Raadhuize en aldaar verkrijgbaar. Aanwijzing gehouden.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. aan het bureau Moreelse Park, bestek no. 1072: het wijzigen en uitbreiden van het hoofdgebouw op het station Nuenen-Tongelre, begr. f 2330. (Zie adv. in no. 28.)

Vorden, ten 2 ure, voor den heer A. J. W. Monnik in het Wapen van Vorden: het bouwen van een huis met 2 woningen op het Hooge; teekening en bestek ter inzage in genoemd hotel; inl. bij den arch. H. Enklaar te Ruurlo.

Wijckel, door den heer H. Hattink: het bouwen van een woonhuis met wagenhuis; aanw. gehouden; bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch. D. van der Meer: te Balk.

WOENSDAG 1 Augustus.

Alkmaar, door de regenten van het stads ziekenhuis in de regentenkamer: het uitvoeren van eenige verbouwingen in de onder hun beheer staande stichting: bestek en teekening verkrijgbaar bij den gemeente-architect.

Bergum, door het gemeentebest. van Tietjerksteradeel: het bouwen eener nieuwe brug te Oudkerk; bestek te bekomen ten gemeentehuize; inl. verstrekt de gemeente-architect te Bergum.

Den Helder, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het maken van eene fundeering voor den gashouder no. 2 bij de gemeente-gasfabriek. Bestekken en teekeningen ter Secretarie verkrijgbaar. Inlichtingen heeft de Gemeente Bouwmeester.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. v. Waterstaat, aan het Dep.: het maken van werken tot voortzetting der verbetering van den IJssel bij Zalk, begr. f 25000; bestek no. 168 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. aan het bureel van den hoofd-ing. dir. te 's-Gravenhage en bij den ing. in het 3e rivierarr. te Zutphen.

Heel, ten 4 ure, door het gemeentebest.: het verbouwen der openbare school en der privaten; bestek en teekening verkrijgbaar ter secr.

Meppel, ten 1 ure, door het bestuur van het waterschap Havelte: het bouwen van een stuw in de oute vaart. Bestek en teekening verkrijgbaar ten Kantore der Ingenieurs J. van Hasselt en de Koning te Nijmegen. Inlichtingen te Meppel door den opzichter M. Bouma, Wilhelminastraat.

Schiedam, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het maken van een gewapende betonfundeering voor de school aan de Mauritsstraat, fundeeringsloof, cementvloeren in trappenhuis, vestibule, gangen en bergplaatsen; aanw. alle werdagen van 9—12 ure aan het bureau der gemeentewerken; bestek en teekening verkrijgbaar ter secr.

DONDERDAG 2 Augustus.

Haarlem, ten 11 ure, door het Min. v. Waterstaat aan het geb. van het Prov. best.: het verhoogen der Heldersche zeewering bewesten de Oostbatterij, met bijkomende werken, begr. f 28000; bestek no. 169 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Kemper te Haarlem, den ing. Rooseboom te Alkmaar en den opz. v. Veen te den Helder.

VRIJDAG 3 Augustus.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het maken van den bovenbouw van den watertoren met reservoirgebouw op het terrein der nieuwe gasfabriek aan den Trekweg. Aanwijzing 30 Juli ten 2 uur op gemeld terrein. Bestek en voorwaarden verkrijgbaar aan de bureaux der Gasfabriek Loosd. weg en Kazernestraat 44. Inlichtingen aan de Directiekeet op het bouwterrein. De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding uiterlijk des middags ten 12 ure ten Raadhuize, Secretarie 5de Afdeeling bezorgd zijn.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het verbreeden van de loopbrug, het aanbrengen van een gording aan het remmingwerk langs de kademuur en bijkomende werken aan de Visschershaven, herbesteding. Aanwijzing 30 Juli ten 11.15 ure aan de directiekeet te Binnenhaven. De voorwaarden en de teekeningen verkrijgbaar aan de Gemeentewerf aan het Groenewegje.

Hoogeveen, ten 12 ure, door de arch. J. Carmiggelt in café van Lute Belle: het bouwen van een boerenbehuizing te de Krimp, aan de Jufferswijk in de gem. Oosterhesselen; bestek met teekening te bekomen bij den arch.; aanw. op den dag der best. ten 10 en 11 ure.

Leiden, ten 11 ure, door den arch. W. C. Mulder aan de huize ter Wadding: het bouwen van een koetshuis, paardenstal en koetshuis. Bestek en teekening te verkrijgen ten kantore van den arch. Hoogewoerd 123 te Leiden. Aanwijzing 30 Juli te elf uren.

Rotterdam, ten 1 ure, door het gem. bestuur: het maken van een nieuw viaduct en onderbouw-overkapping voor Kolenopslagplaats nabij de Lusthofstraat op het terrein van de gasfabriek aan den Oost-Zeedijk; bestek en voorwaarden ter inzage ter secretarie en in het stadstimmerhuis en verkrijgbaar bij wed. P. van Waesberge & Zn.; nadere inlichtingen te bekomen aan de directiekeet uitbreiding gasfabriek.

Werkendam, door den heer H. G. Albers: de bedijking van de Bloemplaat in de Bieschbosch. Inlichtingen te bekomen bij den heer B. v. d. Heuvel te Werkendam, die aanwijzing doet op 31 Juli, te 11 ure.

Zwolle, ten 1.45 ure, door het gem. best.: het bouwen van een draaibrug over het kanaal naar Almelo; bestek en teek. verkrijgbger ter secr.; inl. verstrekt de gemeente-architect.

ZONDAG 5 Augustus.

Bellen, door het gemeentebestuur: de levering van 30000 straatklinkers, franco op den wal bij de Halerbrug over het Oranjekanaal; levering uiterlijk 20 Aug. 1906. Monsters met opgaaf van prijs voor 5 Augustus a.s. bij den Burgemeester.

DINSDAG 7 Augustus.

Loosduinen, ten 2 ure, door den Directeur der Westl. Stoomtr. Mij. in het administratiegebouw: a. bestek no. 12: het maken van een stationsgebouw te Naaldwijk; b. bestek no. 13: het maken van een stationsgebouw te Monster. De bestekken met teekeningen ter lezing in het Administratiegebouw en aldaar te bekomen. Inlichtingen in het Administratiegebouw van 30 Juli tot 5 Augustus van 10—12 ure. Aanbiedingen voor elk bestek afzonderlijk en voor beide bestekken gecombineerd

Loosduinen, ten 2 ure, door den Directeur der Westl. Stoomtr. Mij. in het administratiegebouw: bestek no. 11: het omleggen van den tramweg tusschen Monster en 's-Gravenzande en het verbeteren van eenige baanvakken tusschen Poeldijk en Monster. Bestek en teek. en teek. verkrijgbaar als voren.

Voorhout, ten 11 ure, door het gem. best.: de bouw van een raadhuis met wachtkamer, spuitenhuis, cachot en bergplaats van gereedschappen en brandstoffen: aanwijzing 31 Juli ten 11 ure; inl. bij den arch. L. v. d. Laan, Hoogl. Kerkgracht 23 te Leiden. Bestek en teekeningen te verkrijgen ter Gemeente-Secretarie en bij den architect.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

41ste Jaargang. ZATERDAG 4 AUGUSTUS 1906. No. 31.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Na het Congres.

(Indrukken van onzen specialen verslaggever.)

Zij, die de reis naar Londen gemaakt hebben, om het congres der architecten bij te wonen, kunnen zich niet beklagen. Want veertien dagen voortdurend mooi weêr en daarbij tal van gelegenheden om wat fraais of belangrijks te zien, wat wil men meer?

Misschien heeft het Congres als zoodanig niet aan de verwachtingen, die sommigen er van koesterden, beantwoord. Zij, die meer zulke bijeenkomsten hebben bijgewoond, konden dit voorzien. Menig glas werd gedronken en de zaken bleven . . . . . zooals zij waren. Zelfs het zóó brandend vraagstuk van de regeling der internationale prijsvragen is geen schrede nader tot zijn oplossing gekomen. Maar kon dit wel anders? Kunnen eenige architecten, van her en derwaarts samengekomen, in een paar warme ochtenduren uitmaken, welke voor het vervolg de meest gewenschte inrichting van internationale prijsvragen zal zijn? Een commissie gaat nu aan het werk. Hopen wij, dat zij, als het congres in 1909 te Weenen weder bijeenkomt, met haar taak gereed zal wezen.

Congressen geven een zeer goede gelegenheid, om met vakgenooten uit verschillende landen kennis te maken. Dat er te Londen van die gelegenheid niet meer gebruik gemaakt werd, kan slechts verklaard worden door de weinige bedrevenheid der bouwmeesters, om zich in een andere taal, dan hun eigene, uit te drukken. Slechts zeer enkelen bleken polyglottisch genoeg, om met anderen dan hun landgenooten een gesprek te voeren.

Natuurlijk vormden de Engelschen verreweg de meerderheid van de congresleden. Ook de Amerikanen waren in grooten getale opgekomen, en zoo gebeurde het, dat het Engelsch de eigenlijke taal van het congres was. Doch daar Franschen, Duitschers, Spanjaarden en Italianen die taal weêr niet machtig waren, kwam er van aansluiting tusschen de volkeren maar weinig. Die volkeren bleven voortdurend op een klusje bijeen. Alleen de Nederlanders, die Fransch, Engelsch en Duitsch geleerd hadden, vermochten de banden te verbreken, die de overige natiën gekluisterd hielden.

Zij konden zich onderhouden met den heer S. Chujo, M. A. (Tokyo) Member of the Institute of Japanese Architects, Hon. Mem. S. A. (London), — een pittig Japaneesje — met den heer J. C. Cavanagh uit Perth, Western Australia, zoo goed als met den heer Honoré Daumet, Membre de

l'Institut, of den heer Berlepsch Valendas, de vermaarde sierkunstenaar uit München.

De eigenaardigheden der verschillende volkeren kwamen duidelijk uit. Correct in hun optreden, steeds goed gemanierd, maar wellicht wat al te gereserveerd waren de Engelschen. De Duitschers deden erg druk, en maakten door hun gemis aan vormen het hun gastheeren dikwijls lastig. Kalmer toonden zich de Franschen, terwijl de Spanjaarden steeds deftig bleven en de Amerikanen ten deele wel wat al te zeer met hun democratische neigingen te koop liepen.

Dat lang niet alle congresleden hun wereld kenden, bleek menigmaal. Op feesten, waar „evening-dress" was voorgeschreven, zag men sommigen in huisjasjes!

Behalve de officieele uitstapjes waren er ook enkele officieuze georganiseerd, waarvan dat naar Chorley Wood zeker wel het meest belangwekkende was. In dit plaatsje, ten noordwesten van Londen gelegen, woont de vermaarde architect Voysey, die de vriendelijkheid had, eenigen vakgenooten toegang tot zijn huis te verleenen.

De tocht werd gemaakt per spoor naar Rickmansworth en toen per rijtuig naar Chorley Wood. Die rit door het golvende Engelsche landschap, met heerlijk weder, zal zeker bij ieder in de aangenaamste herinnering blijven. Maar of men van Voysey en zijn kunst ook veel indruk heeft medegenomen, schijnt minder vast te staan. Voysey bleek een klein, mager mannetje, met geschoren gelaat, dicht op den neus geplaatste oogen en eigenaardig krom staande vingers. Blijkbaar had hij zijn huis met het oog op zijn eigen gestalte gebouwd, want een groot lid van het gezelschap stootte het hoofd op gevoelige wijze, toen hij een deur door wilde gaan en even omkeek.

Het huis werd door den bouwmeester met de grootste voorkomendheid aan zijn bezoekers getoond. Zij werden naar de keuken en de bijkeuken gebracht, zagen in de leerkamer de „governess" den kinderen het planetenstelsel verklaren, vernamen van den eigenaar dat hij „did draw" in zijn „drawingroom", kregen de W. C.'s te aanschouwen en werden ten slotte naar de slaapkamers onder het dak gebracht, waar een uitteraard tropische hitte heerschte.

Overmits men geen gegeven paard in den bek ziet, noch spreekt over stroppen in het huis van iemand, die werd gehangen, zoo bleven alle opmerkingen der bezoekers achterwege, te eer, daar Voysey den gasten aan zijn disch het typische Engelsche vroegmaal voorzette, dat met het vereischte decorum werd genuttigd.

Maar onder de aanwezige Nederlanders waren er velen, die heel wat geriefelijker huizen hebben gebouwd, dan dat, waar zij te gast waren. In zake comfort hebben wij van de Engelschen niets meer te leeren. En zij, die het huis, naast dat van den gastheer in aanbouw, zijn binnengegaan, zullen de overtuiging gekregen hebben, dat de Nederlanders ook wat constructie aangaat, den Britten de baas zijn. Want in dat huis zag men van binnen slechts „Brabantsche" muren! Reeds vermeldden wij, dat verdiepingen en deuren ongewoon laag waren; als wij daar nog bijvoegen, dat de kamers zeer geringe afmetingen hadden, dan kunnen onze lezers zich voorstellen, dat wij poppenhuizen te zien kregen, die een Nederlander niet zouden passen.

De heuvel, waarop het huis van Voysey gebouwd is, bestaat uit zand met vuursteenen er in. Die vuursteenen worden als bouwmateriaal gebruikt. Wij zagen een kerk, welks muren er uit bestonden. Alleen voor de hoeken en raamomlijstingen had men zandsteen genomen.

Eenige architecten hebben, na het bezoek aan Voyseys huis, een bezoek gebracht aan het logement te Chorley Wood en daar naar Engelsche zede, op luie stoelen in den tuin uitgestrekt, onder het genot van thee, sigaren en geestigen kout, hun namiddag gesleten.

Een zeer aangename herinnering bleef ongetwijfeld ook achter van het bezoek, gebracht aan Sir Lawrence Alma Tadema's huis in Grove End Road. Jammer was het, dat slechts zoo weinigen het gewaagd hadden, zich naar die gastvrije woning te begeven. Want zoowel de schilder als zijn vrouw bleken allerbeminnelijkst. Hoe heerlijk moet het zijn, in zulk een omgeving te leven! De betimmeringen van een der kamers kwamen uit Gouda, in de groote zaal kon men zich te Rome of Ravenna verplaatst wanen. Niet dat ergens een dor vertoon van archeologie te bespeuren viel. Alles was modern, doch geheel in den geest der antieken. Slechts een kunstenaar kon met zooveel vrijheid van oude motieven gebruik maken, en daarbij zorgen, dat alles zijn goede plaats kreeg. Fraai vooral was het gezicht door de donkere gang naar den tuin, waar de namiddagzon door de boomen op het grasveld speelde. En de lichte toiletten der deftige bezoeksters stemden wonderwel met den toon van het geheel overeen.

Het congres heeft voor sommige leden ook andere aristocratische woningen van het Westend, in gewone omstandigheden ontoegankelijk, geopend. Van Dorchester House en Bridgewater House spraken wij reeds. De pracht, in hun hallen en zalen tentoongespreid, zal den bezoekers een hoogen dunk van den smaak der bezitters gegeven hebben. Doch wien het voorrecht te beurt viel, in een der huizen van Grosvenor- of Cavendish-Square ter maaltijd genoodigd te worden, leerde beter de Engelsche deftigheid kennen. Alles ging zoo gemakkelijk, de gastheer ontving zijn bezoeker reeds in de vestibule, leidde hem naar zijn bibliotheek, en daar verschenen de andere gasten, aan wie de vreemdeling werd voorgesteld. Op het geluid van een gong trok men in statigen optocht naar de eetzaal, waar de „butler" naast het buffet stond, en de vleeschschotels sneed, nadat zij eerst voor de vrouw des huizes op tafel waren gezet. Na het dessert namen de dames afscheid, de heeren bleven nog even een sigaar rooken, en werden door den gastheer zelf weer uitgeleid. Aan tafel werden geen luide gesprekken gevoerd, ieder onderhield zich slechts met zijn naaste buren.

Ook Oxford heeft zijn best gedaan, om de congressisten goed te ontvangen. Later hoop ik nog eenige beschouwingen over de architectuur, daar bezichtigd, te geven. Nu worde alleen herinnerd aan het noenmaal in de groote zaal van Balliol College, waartoe vooral Duitschers genoodigd waren, met de blijkbare bedoeling, om Britten en Germanen, die elkander zoo slecht verstonden in den laatsten tijd, nader bijeen te brengen. Of dit wel gelukken zal, blijve in het midden. Engeland is aristocratisch, Duitschland is burgerlijk, als gevolg van beider historie. De Engelschman, lang aan welvaart gewoon, voelt zich. De Duitscher, man van gisteren,

heeft alle minder aangename eigenschappen die zulk een positie medebrengt. Op de „geheime, Wirkliche Bauräte", de „Professoren" en andere getitelde Duitschers keken de gewone Engelsche architecten met een zeker medelijden neer, als zij zagen, welk een drukte deze heeren maakten.

Maar het maal was voortreffelijk, met wijn en sigaren „à discretion", ofschoon het programma vermeld had, dat er voor zou moeten worden betaald. De „master" van Balliol College, die precies op J. H. Leliman leek, zooals wij hem in 1880 gekend hebben, hield aan het slot een rede, waarop een andere, in het Duitsch, door een der professoren uitgesproken, volgde.

Oxford moet een heerlijke plaats zijn, om te studeeren. Men toonde ons het verblijf van een student, en vertelde, dat die alleen van 10—1 uur college hoeft te loopen, 's middags geheel vrij is, en alleen des avonds, na den maaltijd behoeft te werken. Slechts is het niet veroorlofd, des avonds later dan een bepaald uur thuis te komen. Een bezwaar blijft dat de studie zeer duur is, en dus alleen voor kinderen van vermogende ouders bereikbaar.

Het fraaie weder heeft de congressisten nooit verlaten. En dit hield hen voortdurend in opgewekte stemming. Toch werd, over het algemeen, de toekomst der architecten niet als rooskleurig beschouwd. Gingen ook maar weinige congresleden zoover als de Nederlander, die uitriep: „Ik zie den lamfer reeds", toch zeiden de Engelschen en de Amerikanen: „Architecture is now not an art but a trade", wat door Honoré Daumet „de l' Institut", met een zucht werd beaamd. Alleen de Duitschers waren vol goeden moed en schenen te verwachten, dat de wederopstanding der bouwkunst binnen hun grenspalen zou plaats vinden. Misschien dachten zij daarbij aan wat Keizer Wilhelm doet, om dit mirakel te verhaasten. De Spanjaarden zwegen, keken ernstig, en peinsden wellicht over de vergankelijkheid van het aardsche. Omnia orta occidunt.

Verlichting van landhuizen.

De sterke toeneming van het aantal villa's en landhuizen, waar de bewoners dezelfde geriefelijkheden wenschen te hebben als in de groote steden, heeft doen uitzien naar allerlei middelen om daaraan te voldoen.

Behalve de hygiënische inrichtingen, die wij met stilzwijgen zullen voorbijgaan, treedt daarvan het meest op den voorgrond de verlichting. Was men voor betrekkelijk weinig jaren nog tevreden met de petroleumverlichting, thans is dit niet meer het geval en verlangt men een verlichtingsstelsel, dat overeenkomende met onze grootsteedsche verlichtingstelsels van uit één punt bediend wordt, centrale bediening dus. Men verlangt in ieder vetrek te hebben eene verlichting welke voortdurend beschikbaar is, aldaar zonder tijdverlies en zonder bijzondere manipulaties kan worden ontstoken, terwijl de eigenlijke bediening van het stelsel in handen moet worden gesteld van het personeel en geheel moet geschieden op een daartoe afgezonderde plaats.

Naast deze eischen staan die van eenvoud der benoodigde werktuigen, matige onkosten, veilige werking en regelmatig bedrijf.

Voor dit doel heeft men de keus tusschen electrische verlichting, acetyleengas en luchtgas.

Electrisch licht scheen geruimen tijd het eenige verlichtingsstelsel te zijn, dat voor centrale bediening op kleine schaal, (want dit blijft toch altijd de verlichting van één enkel gebouw) in aanmerking kon komen. De kosten van inrichting waren echter zeer hoog en niet minder die van de bediening, want zij eischt, zoolang de verlichting duurt, het loopen van de machine en daarbij het noodige toezicht dus arbeidsloon. Wel is dit bezwaar te ontgaan door eene accumulatorenbatterij, doch deze verhoogt niet alleen de installatiekosten beduidend, maar vooral de kosten van onderhoud en door haar klein nuttig effect den stroomprijs zeer belangrijk. Alleen daar waar men groote instellaties kan bouwen, waar de kosten van bediening niet zwaar drukken op het verbruik en waar meer het gerief dan de prijs van overwegend belang is, komen electrische installatiën in aanmerking.

In ieder geval hebben zij in hun voordeel de groote geriefelijkheid bij het ontsteken en uitdooven van de lichten.

Zoodra de werking van water op calciumcarbid gevonden was, meende men in het ontwikkelde acetyleengas een onovertrefbaar verlichtingsmiddel voor toepassing op kleine schaal gevonden te hebben.

Inderdaad is het licht ook mooi, de warmteontwikkeling gering, zijn de buisleidingen niet zwaar en is de bediening gemakkelijk. Het heeft voor de verlichting van villa's en dergelijke dan ook reeds veel toepassing gevonden, en zal zeker nog wel verdere verspreiding vinden, want de installatiekosten zijn niet hoog.

Acetyleenverlichtingsinrichtingen bezitten evenwel enkele groote nadeelen, die in de eigenschappen van het gas zelf en van de wijze van bereiding gelegen zijn en die oorzaak zijn, dat de toepassing nog niet algemeen kan wezen, omdat er stelsels bestaan die verkieslijker zijn.

Vooreerst heeft acetyleengas de eigenschap in vermenging met lucht zeer ontplofbaar te zijn. Geen enkel ander gas heeft bij vermenging met lucht zulke ruime grenzen waarbinnen de ontplofbaarheid gelegen is; men vergelijke slechts: De ontplofbaarheid van steenkolengas en luchtmengsels ligt tusschen 8 en 19 pCt., van acetyleen tusschen 3.5 en 52.2 pCt., van gasolinedamp tusschen 2.5 en 4.8 pCt. Talrijke ontploffingen van acetyleengas zijn dan ook reeds voorgekomen en al zijn velen toe te schrijven aan onhandige of ondoelmatige bediening van de ontwikkelingstoestellen, dan moet wel in het oog worden gehouden, dat juist de toepassing van zulke toestellen in landhuizen de bediening in handen stelt van personen, die geringe kennis van werktuigen bezitten. Het feit reeds dat de watervulling der acetyleentoestellen van tijd tot tijd vernieuwing eischt is oorzaak, dat lucht in de toestellen dringt, welke onvoldoende verwijderd, oorzaak van eene ontploffing kan zijn.

Dan mag de last, die ondervonden wordt bij het verwijderen van de kalkresten uit den ontwikkelaar en het wegdoen dezer resten niet gering geacht worden.

Zoolang acetyleengas niet in gloeilichtbranders

gebrand wordt is het eene dure verlichting, terwijl de doelmatigheid der thans in den handel gebrachte gloeilichtbranders in handen van leeken, die niet geheel op de hoogte zijn van de regeling daarvan, twijfelachtig is. Het gebruik van kleine verwarmingstoestellen als gaskomforen e.d. is bij acetyleengas niet wel mogelijk en zou toch zeer kostbaar zijn.

Een verlichtingssysteem, dat veel beter voldoet aan de eischen van veiligheid en eenvoud in de bediening en tevens tot de goedkoope stelsels behoort in de luchtgasverlichting.

Mits men heeft een stelsel, dat aan de hoogste technische eischen voldoet, is de luchtgasverlichting te beschouwen als het systeem, dat zich het best leent voor de bediening door leeken en dat zelfs bij zeer onoordeelkundige behandeling nog geen gevaar kan opleveren. Er zijn evenwel op dit gebied verschillende stelsels gemaakt, die niet alle bogen kunnen op de beste eigenschappen. Tot voor betrekkelijk korten tijd meende men, dat luchtgas eenvoudig verkregen kon worden door lucht te bezwangeren met de dampen van gasoline, onverschillig hoe en in welke mate dit gebeurde. Op het gehalte van het luchtgas aan gasolinedamp werd weinig gelet, omdat indien maar eenmaal meer dan een zekere hoeveelheid gasolinedamp in het gas aanwezig is, steeds een brandbaar mengsel ontstaat. Uit een technisch en een economisch oogpunt gezien is dit evenwel een groot belang, want de branders kunnen slechts voor een bepaalde gassoort geregeld worden en de kostprijs van een M³. gas hangt geheel af van zijn gehalte.

Evenmin hechtte men waarde aan de wijze, waarop de verdamping van de gasoline geschiedde. In het meerendeel der systemen geschiedt dit nog door de gasoline te werpen op de oppervlakte van het water, dat het toestel vult.

Theoretisch is dit volkomen juist, omdat gasoline beduidend lichter is dan water, maar in de practijk zijn er belangrijke bezwaren mede verbonden en wel in de eerste plaats deze, dat de zich vormende gasolinedamp neiging heeft waterdeeltjes mede te sleepen, dus het gevormde gas rijk aan waterdamp te maken, die zich op lastige wijze kan condenseeren in de leidingen. Het tweede, bijna even groote, bezwaar is dat alles wat van de verdamping der gasoline overblijft — en dit kan bij minder goede gasoline en bij lage temperatuur vrij veel zijn — in het water achterblijft, zoodat men na eenigen tijd dit water moet ververschen. Behalve het nadeel, dat dit medebrengt in den vorm van meer bediening, is deze omstandigheid oorzaak, dat men de toestellen bezwaarlijk kan vullen met een onbevriesbare vulling, welke voor sommige standplaatsen toch noodzakelijk is.

Het in den laatsten tijd zeer bekend geworden Benoid-luchtgastoestel is zóó geconstrueerd, dat het de genoemde nadeelen niet bezit.

De toevoeging van de gasoline geschiedt door een stel scheppers volkomen evenredig aan de hoeveelheid geproduceerd gas en de inrichting daarvan is zoo samengesteld, dat in het gasolinegehalte niet de geringste verandering komt, onverschillig hoe groot de oogenblikkelijke productie is.

De verdamping van de gasoline geschiedt in een hellende koperen buis, geheel door water omgeven, waarin de gasoline omlaag stroomt, terwijl de toestroomende lucht zich door diezelfde buis omhoog beweegt, dus de gasoline tegemoet. Dit stelsel veroorzaakt eene zoo levendige verdamping, dat gasolinesoorten, welke met andere stelsels nog resten overlaten, met dit stelsel volkomen verdampen.

Daar de gasoline niet met het water in aanraking komt, blijven de nadeelen weg, die daarvan het gevolg zijn, terwijl toch van de hooge warmtecapaciteit van het water partij wordt getrokken om de voor de gasolineverdamping noodige warmte te leveren.

Toestellen, welke geplaatst moeten worden in lokaliteiten waar des winsters vorsttemperaturen voorkomen. kunnen dientengevolge gevuld worden, wat betreft de voor gasafsluiting noodige vloeistof, met een onbevriesbare oplossing, die niet verontreinigd kan worden en dus ook niet behoeft vernieuwd te worden.

Daar geen snel bewegende deelen aan het toestel voorkomen is dit aan geen noemenswaardige slijting onderhevig en werkt het volkomen zonder gedruisch.

Voor de gasbereiding is slechts weinig arbeidsvermogen noodig zoodat voor toestellen van matige afmetingen, tot 225 gelijktijdig brandende vlammen een gewicht drijfkracht kan leveren. Deze drijfkracht kost slechts enkele minuten menschelijken arbeid per dag. Het opwinden van het gewicht en het bijpompen van de verbruikte gasolie vormen te zamen de bediening, die zelfs bij de grootste toestellen nog geen 10 minuten arbeid per dag vordert. De voorraad gasoline wordt bewaard in een ijzeren vat geplaatst in een gemetseld keldertje buitenshuis en door middel van een vleugelpomp met buisleiding naar behoefte in het toestel overgepompt, zoodat aftappen en overschenken niet noodzakelijk is. De toestellen zijn rondom zoodanig afgesloten, dat noch gasoline noch gas naar buiten treedt en gevaar zelfs bij de slordigste bediening niet kan optreden.

De vele tot nu toe gemaakte toepassingen van dit stelsel hebben aangetoond, dat daarmede voor matigen prijs kan verkregen worden een veilig en doelmatig verlichtingstoestel, dat zeer weinig bediening vereischt en dat tevens kan dienen voor de gasvoorziening aan kooktoestellen, geysers en gaskachels.

De constructie van de Benoid Luchtgastoestellen is zeer compact, zoodat b.v. een toestel voor 70 vlammen een grondvlak van 73 bij 75 centimeter beslaat.

Waar men dus staat voor de keus van een verlichtingssysteem voor een buitenhuis, een fabriek een ziekeninrichting of dergelijke mag het wel aanbeveling verdienen kennis te nemen van het genoemde eenvoudige en doelmatige stelsel.

De Nieuwe Rembrandt-Zaal.

In het weekblad „Architectura" wordt de opmerking gemaakt, dat onze bewering onjuist is, dat uit de architectenkringen geen enkele stem is opgegaan tegen het maken van den aanbouw aan het Rijksmuseum, toen het nog tijd was.

Wij waren echter niet onkundig van de pogingen, die het Genootschap „Architectura et Amicitia" gedaan heeft, om te voorkomen, dat, door de „puist", Cuypers Rijksmuseum zou worden geschonden. Die pogingen verdienen den lof van alle weldenkenden.

Maar „Architectura" is met zijn protest te laat gekomen. Had het wat zullen uitwerken, dan zou reeds in 1896 de groote trom geroerd moeten zijn geworden. Toen begon het drijven, om een andere zaal te krijgen, een drijven, dat tot het nu bereikt betreurendswaard resultaat heeft geleid. Geen protest werd gehoord, toen in de commissie, die ten slotte de lakens uit te deelen zou hebben, behalve den heer Cuypers, geen enkel bouwmeester zitting kreeg, en men schrijvers, letterkundigen, politici, schilders, staatslieden voor een taak stelde, die zij uit den aard der zaak onmogelijk naar eisch konden vervullen.

Protesteeren is op zich zelf niet genoeg. Men moet het ter juister tijd doen. Wie dat niet bedenkt, komt altijd bedrogen uit, ook al weet hij de krachtigste redenen in het midden te brengen.

Het orgel in de Groote kerk te Alkmaar.

Naar aanleiding van het ingezonden stukje van den Heer G. G. Calkoen kan het volgende wellicht tot opheldering dienen:

Omtrent het bovenbedoelde orgel kan worden verwezen naar „Oud-Holland", van 1902, 2e aflevering. Daar lezen wij het volgende.

„Volgens de aanteekeningen, die de heer C. W. Bruinvis in het archief van Alkmaar vond, was reeds in 1638 door de regeering dier stad aan Jacob van Campen het ontwerpen van het orgel der Groote Kerk opgedragen. Van dat ontwerp heeft Willem de Cruyff een model gemaakt. Het duurde echter tot 1641 eer de orgelmaker Germer Galtusz. van Hagelbeer aan den arbeid ging. Nadat in 1642 door Mr. Anthonie Dionys de zuilen geleverd waren, voltooide Jacob Jansz. Turck in 1643 de orgelkas, welker beeldwerk door Pieter Matthijsz. gesneden werd. Claes van Everdingen schilderde in 1644 de luiken en in 1647 werd het instrument door een viertal organisten, waaronder ook Direk Swelinck behoorde, beproefd en goedgekeurd. Aan Jacob van Campen werd ruim f 390 uitgekeerd als vergoeding van reiskosten, hij werd voor stadsrekening als hij te Alkmaar kwam in het Moriaanshoofd geherbergd en ontving f 1800 als honorarium.

Dat een Utrechtsch orgel, zooals de heer Calkoen meent, in 1660 naar Alkmaar verkocht is en met behulp van Jacob van Campen en Cesar van Everdingen in de St. Laurenskerk werd geplaatst, schijnt wel niet mogelijk, Want Van Campen was reeds in 1657 gestorven en niet Cesar, maar Claes van Everdingen heeft de luiken te Alkmaar beschilderd.

W.

De Zorgvlietquaestie

De redactie van „de Nieuwe Courant" heeft door het plaatsen van een ingezonden artikel getiteld: „Het Vredespaleis en zijn toekomstige omgeving" de Zorgvlietquaestie opnieuw op het tapijt gebracht.

Als inzender van dit artikel maakt zich bekend de heer Marie A. van Nieukerken, die ofschoon te Davos vertoevende zich toch voor dit vraagstuk schijnt te interesseeren.

Op zich zelf beschouwd kan ons dit van een jeugdig beoefenaar der bouwkunst niet verwonderen en ofschoon het artikel geen bepaald nieuwe gezichtpunten opent, laten wij hier een gedeelte er van volgen.

Het groote publiek, dit is ons nog bij herhaling op de tentoonstelling der ontwerpen voor het Vredespaleis gebleken, is in het geheel niet op de hoogte wat betreft de wijze, waarop men voornemens is dit monument *zoogenaamd* op Zorgvliet te plaatsen.

Wij constateeren met genoegen dat de heer v. N. behoort tot degenen, die met ons meenen, dat er van een plaatsing, zooals men die nu voor heeft niet veel fraais zal terecht komen, althans dit meenen wij te mogen veronderstellen, waar wij lezen:

Het is inderdaad een goede gedachte om een monument, dat een idee van groote historische beteekenis vertegenwoordigt, te stichten op een plaats van historische bekendheid. Daarenboven behoort Zorgvliet tot een der mooiste terreinen met natuurschoon van Den Haag en is gelegen aan den grooten verkeersweg Den Haag—Scheveningen, die dagelijks door duizenden menschen begaan wordt. Men mag zeggen: het Vredespaleis had geen plaats kunnen krijgen, waar het meer de aandacht zou kunnen trekken dan op Zorgvliet.

Maar hoe zal het Vredespaleis op dat terrein geplaatst worden?

Wat te vreezen was is duidelijk geworden op de perspectiefteekening van het plan-Cordonnier. Ware de jury bekend geweest met de omgeving die het Vredespaleis, voor zoover zich laat aanzien, in de naaste toekomst te wachten staat, dat het volkomen geïsoleerd zou komen te liggen, dan zou haar lof waarschijnlijk niet zoo onverdeeld zijn geweest.

Wat toch zal men in de naaste toekomst zien worden van de omgeving van het binnen korter of langer tijd te verrijzen Vredespaleis? Rondom het terrein van dat monument zal vermoedelijk een plan gemaakt worden, waarvan een gedeelte voor den bouw van villa's en een ander voor gewonen huizenbouw bestemd zal zijn.

Het Vredespaleis zal dan komen te liggen te midden van, op zijn best genomen, een zeer gewone omgeving, niet gecomposeerd in een stads aan- of uitleg of daaraan aansluitend, maar zonder eenig verband met de omgeving aldaar neergeplakt.

Het paleis, zooals het op dat terrein geprojecteerd is, zal, als het omgeven mocht worden door gewonen huizen- of villabouw, een weggestopt gebouw zijn in den verloren hoek van een stadsaanleg en men kan veilig zeggen dat de indruk, dien het op dit weggestopte terrein zal maken, op verre na niet zal beantwoorden aan de eischen, die aan een monumentaal gebouw gesteld moeten worden.

Dit paleis, wil het slagen als bouwwerk en drager

van het grootsche idee, moet in zijn geheel een monument toonen te zijn en een eerste eisch om het als zoodanig te doen slagen is, dat het geplaatst worde in een monumentale omgeving of een monumentale omgeving er bij worde gemaakt.

Zij, die geijverd hebben om Zorgvliet als plaats voor dit paleis bestemd te zien, hebben zeker niet gedacht, dat op deze wijze een stuk van Zorgvliet zou worden aangewezen voor dien bouw en indien het waar is, dat de jury Zorgvliet als plaats inderdaad geprezen heeft, denk ik dat dit bewijst, dat zij niet met de toekomst van Zorgvliet op de hoogte was.

Tot zoover de inzender in de Nieuwe Courant, die vervolgens zijn meening toelicht met een aantal voorbeelden, hoe elders, zoowel in het buitenland als ten onzent, monumentale gebouwen geplaatst zijn en dan overgaat tot min of meer vage beschouwingen over de wijze, waarop in dit geval nog een goede plaats en een goede omgeving voor het Vredespaleis te verkrijgen zou zijn.

Het komt ons voor, dat dit op Zorgvliet altijd met veel grootere moeilijkheden van allerlei aard gepaard zal gaan, dan op een ander terrein, maar wij willen nu over dit punt, waaromtrent onze meening onzen lezers bekend geacht kan worden, niet verder uitweiden.

Wij kunnen echter niet nalaten op te merken, dat de middelen, die door den heer v. N. in overweging worden gegeven, ons zeer bedenkelijk voorkomen.

Het betoog komt toch hierop neer, dat de Gemeente 's-Gravenhage zich de beschikking over Zorgvliet zou moeten verzekeren, in hoofdzaak, om bij het Vredespaleis een waardige omgeving te kunnen maken, hetgeen ongeveer hetzelfde zou zijn als, dat de Gemeente 's-Gravenhage eenige millioenen ten offer bracht, om zoo goed mogelijk de fouten te herstellen, die tot heden in zake het Vredespaleis gemaakt zijn, fouten, waaraan zij part noch deel heeft.

Dat zou toch wel wat al te dwaas zijn na alles wat er over de plaatsing van het Vredespaleis, en ook over de bestemming van Zorgvliet is voorgevallen. Wij kunnen ons vergissen, maar zouden toch meenen, dat thans een voorstel, om Zorgvliet alsnog van de tegenwoordige eigenaren over te nemen, in den Haagschen Gemeenteraad op onoverkomelijke bezwaren zou stuiten; evenwel loopen er geruchten, dat daarover in de laatste weken weder onderhandelingen worden gevoerd.

Nadat uit 's Rijks schatkist eerst geheel onnoodig een zevental tonnen gouds zijn geofferd, zou nu de Gemeentekas aan de beurt komen, om haar aandeel bij te dragen tot het doen slagen van een particuliere speculatie op groote schaal, en dit alles in naam des Vredes.

Dat de gift van Carnegie een twistappel worden zou, is reeds dadelijk voorspeld, toen het eerste nieuws daaromtrent in de dagbladen de ronde deed. Wat de gevolgen van deze daad betreft, o.a. de prijsvraag, ook daaromtrent zijn voorspellingen gedaan, die vrijwel zijn uitgekomen. Dit heeft reeds menigeen verleid nu ook omtrent het verder verloop van de zaak voorspellingen wereldkundig te maken, die men wel niet gewaagd kan noemen, omdat men op grond van het reeds voorgevallene welhaast zou kunnen aannemen, dat alles mogelijk is, maar waarvan men toch beter gedaan had zich te onthouden. Wanneer men aanneemt, dat het Carnegie-bestuur de tot nog toe gevolgde gedragslijn blijft volgen, zonder eenige aandacht te schenken aan de meeningen van wie ook, dan kan het verder verloop der zaak tamelijk eenvoudig zijn.

Dan behoeft over de plaats en de omgeving van het Vredespaleis geen woord meer gesproken of geschreven te worden.

Wanneer de quaestie van de plaats opnieuw ter tafel gebracht wordt, hetgeen de Nieuwe Courant nu feitelijk gedaan heeft, dan zijn ook wij daarover nog niet uitgepraat en wanneer voorstellen, als in het aangehaalde artikel vervat, nog in overweging kunnen worden genomen, dan zijn er andere voorstellen. die dit evenzeer of in meerdere mate verdienen en zullen wij daarop wel moeten terugkomen.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De heer Topalis, eigenaar van het prachtig landgoed Thessaliën waarop de bouwvallen van het oude Thebe bij het tegenwoordige Aketsi liggen, heeft thans welwillend toegestaan, dat op zijn terrein voorloopige onderzoekingen gedaan worden.

Deze zullen leiden, naar men met grond mag hopen, tot volledige opgraving van den gewichtigsten burcht in Thessalië tijdens de Mykeensche periode.

Omtrent de Nederlandsche opgravingen te Argos wordt het volgende medegedeeld.

Gedurende de laatste twee weken is hoofdzakelijk gegraven in het binnenhof van het Venetiaansche kasteel op den Larissa. Dit kasteel, ten deele gebouwd op antieke grondslagen omstreeks den aanvang der 15e eeuw, is in de plaats gekomen van een Frankisch slot uit de 13e eeuw, waarvan nog heden ten dage muren en torens ten deele bestaan.

Gelijk te verwachten was, behooren de eerste vondsten voornamelijk tot het middeneeuwsche tijdperk. Een merkwaardig stuk is eene groote, looden vaas, waarop aan beide zijden St.-Joris met den Draak in relief is afgebeeld.

Voorts zijn er vele marmeren architectonische fragmenten van een Byzantijnsche kerk van de 10e of 11e eeuw gevonden, ook de inscriptie, die boven de deur der kerk geplaatst was. Veel ouder, wellicht uit de 5e eeuw, is een in relief gehouwen marmeren kruis met het monogram van Christus.

Van den archaïschen tempel, waarvan de ligging reeds in 1903 bepaald was, is eene zuil gevonden; verder nog één opschrift uit de 5e eeuw vóór onze jaartelling.

Bij de werkzaamheden op de Aspis zijn nog voor den dag gekomen een belangwekkend opschrift uit de tweede eeuw vóór Christus; een blok van den triglyphenfries; en een stuk van de architraaf van een tempel van tufsteen.

BINNENLAND.

ROTTERDAM. Burg. en Weth. hebben bij den Gemeenteraad een tweeledig voorstel ingediend.

Het eerste gedeelte omvat het aanleggen van een nieuwe haven in Courzand en Hoogenoord, onder Charlois.

De gestadige uitbreiding van de scheepvaart doet het oogenblik komen — zeggen B. en W. — waarop wij niet langer mogen wachten met het aan de orde stellen van de voorbereiding voor het verkrijgen van verdere havenruimte, waarop door de Kamer van Koophandel reeds in het laatste najaar is aangedrongen. Daartoe komen in aanmerking de buitenterreinen van Courzand en Hoogenoord, doch om daar tot havenaanleg te kunnen overgaan moet de gemeente ook de beschikking hebben over een deel van de aan het Rijk behoorende Boven-Heijplaat.

Teneinde nu tot onderhandeling met het Rijk te kunnen overgaan, dient eerst in breede trekken het plan vastgesteld te worden, dat B. en W. thans in teekening aan den Raad hebben voorgelegd.

De bedoeling is aldaar een haven te graven, ter grootte van ongeveer 32 hectaren, waarbij dan tevens gerekend wordt op het verkrijgen van oeverterrein aan die haven gelegen, dat kan dienen tot vestiging van verdere petroleumondernemingen of soortgelijke industrieën.

In de eerste plaats zal dan aan de orde moeten komen het maken van de havenmonding, waartoe een deel der Heijplaat zal moeten vergraven worden.

Het tweede gedeelte van het voorstel staat in betrekking met den kaaimuurbouw volgens het nieuwe stelsel. Dat stelsel berust op het vervaardigen van reusachtige stukken beton-ijzer, welke men dan naar de bestaande plaats voert en daar laat zinken.

Aanvankelijk was men er op bedacht geweest als plaats voor het vervaardigen van die blokken van beton-ijzer de droogdokken te gebruiken; doch thans is door den directeur van gemeentewerken het denkbeeld aan de hand gedaan om in de voor de haven bestemde terreinen twee reusachtige putten te laten graven, door middel van een geul met de rivier in verband staande. In die putten zouden dan de betonblokken vervaardigd kunnen worden en door de geul naar de rivier gevoerd.

De kosten van dit werk worden begroot op f 150,000, doch men zou er door winnen dat de dokken niet aan het dokbedrijf onttrokken behoeven te worden, waartegen ook door de administratie der handelsinrichtingen reeds bezwaren waren geopperd.

B. en W. vragen dus:

1o. hen te machtigen met het Rijk in onderhandeling te treden ter verkrijging van de beschikking over een gedeelte van de Boven-Heijplaat; en

2o. f 150,000 toe te staan voor de voorgestelde uitgravingen.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd in de maand Juli door 529 belangstellenden bezocht, terwijl uit de boekerij, aan het Museum verbonden, 105 boek- en plaatwerken in bruikleen werden afgestaan.

Belangstellenden worden herinnerd dat de boekerij gedurende de maand Augustus gesloten is, en dus gedurende deze maand geen boeken uitgeleend worden.

AMSTERDAM. Uit goede bron verneemt men dat zich hier ter stede een commissie heeft gevormd, die zich ten doel stelt een groot particulier terrein, gelegen aan het Hamlaantje (Laanweg), achter het Tolhuis over het IJ (gemeente Amsterdam), onder coöperatief verband te bebouwen met vrije landelijke woningen.

Getracht zal worden een woningtype te volgen, dat aan moderne eischen voldoet en waarmede zij, wier werkkring of middelen niet gedoogen buiten te wonen, gebaat zullen zijn.

De commissie zal, wat de huurwaarde betreft, rekening houden met die van étagewoningen op goeden middenstand te Amsterdam.

Het Hamlaantje is reeds voor een groot gedeelte ombouwd met kleine villa's; ook treft men er reeds winkels en zelfs een R.-Kath. kerkje aan.

De wijze van verlichting en van drinkwatervoorziening is als te Amsterdam; het te bebouwen terrein ligt niet verder dan twintig minuten van het centrum der stad verwijderd.

Reeds zijn de plannen in bewerking en heeft de zaak een regelmatigen loop; men vleit zich begin 1907 een 27-tal families of gezinnen een vrije, moderne woning te kunnen verschaffen in coöperatief verband.

De bouwplannen zullen het groote uitbreidingsplan der gemeente Amsterdam over het IJ niet in den weg staan, maar er feitelijk een onderdeel van uitmaken.

— Naar wij vernemen worden er door de commissie van toezicht op de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten onderhandelingen gevoerd met den Haagschen schilder H. J. Haverman over een eventueel directeurschap der Academie, vacature-prof. Allebé.

Anderzijds spannen oud-Academisten zich voor een benoeming tot directeur van prov. C. L. Dake.

IJSSELSTEIN. De beslissing van Gedeputeerde Staten van Utrecht is ingeroepen omtrent een geschil gerezen tusschen de Provinciale Commissie van toezicht op de bewaring en instandhouding van voorwerpen van waarde uit het oogpunt van geschiedenis en kunst en kerkvoogden der Nederd. Herv. Gemeente te IJsselstein, in zake de restaureering van het beroemde IJsselsteinsche grafmonument.

'S-GRAVENHAGE. De eerste aflevering van het plaatwerk, betreffende de prijsvraag voor het Vredespaleis zal, naar wij vernemen, 15 September a.s. verschijnen.

— In een der lokalen van de bureau's der Openbare Reiniging hadden zich dezer dagen de ambtenaren van dien dienst vereenigd, om den directeur, den heer J. Hoogwerf, die na ongeveer dertig jaren dienst zijn functiën nederlegt, blijk te geven van hun hoogachting.

Nadat de scheidende directeur was binnengeleid, sprak de oudste hoofdopzichter, de heer J. C. De Zwart, hem toe met een kort en hartelijk woord, getuigenis afleggend van het leedwezen van allen bij het vertrek van den heer Hoogwerf. Hij bood zijn chef als huldeblijk aan: een fraaie foto, waarop waren afgebeeld de ambtenaren, die nu van hun chef gingen scheiden. In den benedenrand van de eenvoudige, doch smaakvolle lijst was een zilveren plaat aangebracht met de inscriptie:

„De ambtenaren der Openbare Reiniging aan hun directeur, den heer J. Hoogwerf, bij zijn aftreden, 31 Juli 1906".

— Zooals bekend is, heeft de Directie der Gemeentewerken tengevolge van de staking der Haagsche aannemers voor eenige werken een proef genomen met onderhandsche aanbesteding. Zij schijnt daarin niet gelukkig te zijn geweest want naar men verneemt is de onlangs onderhandsch aanbestede bouw van de derde Hoogere Burgerschool alhier, niet gegund, omdat de laagste aanbieding ad f 262.000 nog zeer aanzienlijk — men zegt wel f 30.000 — de raming overschreed.

Thans zal de aanbesteding, evenals tot dusver met dergelijke groote werken, weer in het openbaar plaats hebben.

ENSCHEDÉ. B. en W. hebben opgemaakt een uitbreidingsplan voor deze gemeente, ter voldoening aan de wettelijke voorschriften. Daarbij is rekening gehouden met de behoeften van een stad van minstens 100.000 inwoners, die Enschedé geacht kan worden over ongeveer 40 jaar te hebben bij behoud der tegenwoordige ontwikkeling.

Uitgegaan is van het plan, een grooten zandweg te maken, waarop de straten der binnenstad uitkomen.

Met het oog op handel en nijverheid zijn noodig geacht:

1e. groote terreinen met mogelijkheid tot stichting van uitgestrekte nieuwe fabrieken of het uitbreiden van bestaande, aan spoorlijnen gelegen;

2e. breede wegen voor tramverkeer en voor transport met zware voertuigen. (N. R. Ct.)

BEVERWIJK. Bij het gemeentebestuur alhier zijn plannen ingekomen voor den bouw van een 70-tal arbeiderswoningen.

Vacante Betrekkingen.

— Teekenaar-Constructeur aan eene machinefabriek. Brieven onder no. 23500, bureau der N. Rotterd. Courant. (1)

— Een Chef de Bureau op een groot architecten bureau. Aanbiedingen o. lett. Z. P. 2676 a. h. Alg. Adv. Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (1)

— Scheepsteekenaar voor den kleinen bouw, bekend met de practische uitvoering. Brieven onder no. 24131, bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Bouwkundig Opzichter-Teekenaar 1 Aug. voor mak. in Bussum. Brieven met opgaaf leeftijd en salaris letter K K aan P. Schorn Jr., Prinsengracht 943, te Amsterdam. (2)

— Illustrator voor het teekenen van reclameplaten enz. Br. no. N U 650 N. v/d D. (2)

— Hoofdingenieur van den Provincialen Waterstaat in Overijssel diploma van Civiel-Ingenieur, jaarwedde f 4000, met vergoeding van reis- en verblijfkosten, benevens pensioen. Op zegel geschreven verzoekschriften voor den

1en September e.k. aan Gedeputeerde Staten met verklaring van twee geneeskundigen, dat sollicitant een goede gezondheid geniet en vrij is van voor de uitoefening van het ambt hinderlijke gebreken. (2)

— Directeur voor eene Meubelfabriek, vast salaris en aandeel in de winst; bekwaam teekenaar met voldoende technische kennis en goed met werkvolk kunnende omgaan. Brieven lett. S. Y. H., Alg. Adv. Bur. Nijgh & van Ditmar, Amsterdam. (2)

— Aankomend Teekenaar bij de Nederlandsche Maatschappij voor Centrale Verwarming en Ventilatie, O. Z. Voorburgwal 95, Amsterdam. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

20	Bouwk. Opz.-teek.,	20—45 j.,	ƒ 45— ƒ 100 's maands.
10	Bouwk. Opz.-Uitv.,	20—45 j.,	ƒ 60— ƒ 100 's maands.
3	Waterb. Opzr.,	20—44 j.,	ƒ 50— ƒ 125 's maands.
4	Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	ƒ 40— ƒ 80 's maands.
2	Werktuigk. Opzr.	(Werkm.)	ƒ 80— ƒ 100 's maands.
4	Electrotechniker	24—39 j.,	ƒ 60— ƒ 100 's maands.
2	Chef-Machinisten.		ƒ 100 's maands.
2	Scheepsteeken.	19—23 j.,	ƒ 40— ƒ 60 's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

ZONDAG 5 Augustus.

Beilen, door het gemeentebestuur: de levering van 30000 straatklinkers, franco op den wal bij de Halerbrug over het Oranjekanaal; levering uiterlijk 20 Aug. 1906. Monsters met opgaaf van prijs voor 5 Augustus a.s. bij den Burgemeester.

DINSDAG 7 Augustus.

Driebergen, ten 11 ure, door het gemeentebest.: a. het maken van een klinkerbestrating met vervalputten en rioleeriog in de Boschstraat; b. het vernieuwen der klinkerbestrating in de Wilhelminastraat; best. ter inzage ter secr.; aanw. gehouden.

Loosduinen, ten 2 ure, door den Directeur der Westl. Stoomtr. Mij. in het administratiegebouw: a. bestek no. 12: het maken van een stationsgebouw te Naaldwijk; b. bestek no. 13: het maken van een stationsgebouw te Monster. De bestekken met teekeningen ter lezing in het Administratiegebouw en aldaar te bekomen. Inlichtingen in het Administratiegebouw van 30 Juli tot 5 Augustus van 10—12 ure. Aanbiedingen voor elk bestek afzonderlijk en voor beide bestekken gecombineerd

Loosduinen, ten 2 ure, door den Directeur der Westl. Stoomtr. Mij. in het administratiegebouw: bestek no. 11: het omleggen van den tramweg tusschen Monster en 's-Gravenzande en het verbeteren van eenige baanvakken tusschen Poeldijk en Monster. Bestek en teek. en teek. verkrijgbaar als voren.

Roosendaal, ten 3 ure, door het Heemraadschapsbestuur van den Roosendaalschen en Steenbergschen vliet in het hotel de Zwaan: het maken en inhangen van een paar ijzeren benedendeuren in het bovensas onder de gemeente Steenbergen, begr. f 2585; bestek te bekomen ten kantore van den secr. Bernard L. G. Schoonheyt te Roosendaal; bilj. inzenden bij den dijkgraaf A. C. Verbeek te Steenbergen voor 6 Aug.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S. S. aan het Centraalbureau, bestek no. 1075: het uitbreiden van los- en laadgelgenheden op het station Utrecht. (Zie adv. in no. 30.)

Voorhout, ten 11 ure, door het gem. best.: de bouw van een raadhuis met wachtkamer, spuitenhuis, cachot en bergplaats van gereedschappen en brandstoffen: aanwijzing 31 Juli ten 11 ure; inl. bij den arch. L. v. d. Laan, Hoogl. Kerkgracht 23 te Leiden. Bestek en teekeningen te verkrijgen ter Gemeente-Secretarie en bij den architect.

WOENSDAG 8 Augustus.

Amstelveen, ten 11 ure, door het bestuur der Christ. schoolvereeniging in café Het Dorstige Hert: het bouwen van één school met 4 lokalen enz. Inlichtingen bij de bouwkundigen J. v. d. Breggen en Zn. te Uithoorn, alwaar bestek en teekening verkrijgbaar is.

Krabbendijke, door het gemeentebestuur: de levering van 40000 straatklinkers Waalvorm, geschikt voor voetpaden, franco haven of station Krabbendijke. Aanbiedingen voor 8 Augustus a.s. bij den Burgemeester.

Ingen, ten 2 ure, door den heer K. van Sijll in het Veerhuis: het herbouwen van de huizinge Het Hof. Bestek en teekeningen verkrijgbaar bij N. Lodder architect te Kesteren.

Wageningen, ten 5 ure, door de arch. Alb. Kool te Ede namens het bestuur v. Chr. schoolonderwijs in Ons Huis: het bouwen van een school met tien lokalen; aanw. 6 Aug. ten 3 ure; bestek en teekeningen ter inzage in Ons Huis en verkrijgbaar bij den arch.

DONDERDAG 9 Augustus.

Dommelen, ten 4.30 ure, door het gemeentebest.: de verbouwing der openbare school met bijlevering van schoolmeubelen: aanw. op den dag der best. ten 3 ure; bestek en teekening verkrijgbaar bij den burgemeester.

Haarlem, ten 11 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het verdiepen tot 10.30 M. + N.A.P. van het Noordzeekanaal B en de westzijde van de tocht bij Buitenhuizen en tusschen zijkanaal C en de in aanbouw zijnde nieuwe spoorwegbrug in de lijn Amsterdam—Zaandam, begr. f 197000; bestek no. 163 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inlichtingen bij den hoofding.-dir. Kemper te Haarlem, den ing. Wortman te Amsterdam en den adj.-opz. Helmers te Beverwijk; de nota op 2 en 4 Aug. ter lezing bij den adj.-opz. voornoemd.

Haarlem, ten 11 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het best.: het verruimen en verdiepen van het Noordzeekanaal en het maken van boordvoorzieningen en bijkomende werken tusschen de Hembrug en de grens van het vaarwater in onderhoud bij de gemeente Amsterdam, begr. f 277000; bestek no. 173 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Pr. best. en te bekomen bij Gebr. v. Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Kemper te Haarlem, den ing. Wortman te Amsterdam en den adj.-opz. Helmers te Beverwijk, bij wien de nota op 2 en 4 Aug. ter inzage ligt.

Haarlem, ten 11 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het maken en leveren van betonblokken voor de golfbrekers van de havenhoofden te IJmuiden, begr. f 8000; bestek no. 174 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Kemper te Haarlem, den ing. Wortman te Amsterdam en den ing. Schlingemann te IJmuiden; de nota ligt op 2 en 4 Aug. ter inzage bij den ing. Schlingemann.

Ruurlo, ten 12 ure, door den archit. Herm. Kroes voor het Leogesticht te Borculo in hotel Avenarius: het bouwen van een onderwijzerswoning op het terrein van voormeld gesticht; bestek en teekening ter inzage in voorn. hotel en verkrijgbaar bij den architect.

Varsseveld, ten 6 ure, door den heer J. Seesink te Lintelo in het café G. Gesink voor den heer G. W. Gussinklo te Lintelo: get bouwen van een woonhuis met schuur; bestek en teekeningen ter inzage in genoemd café; biljet inzenden bij J. Seesink te Lintelo daags voor de besteding ten 12 ure; aanw. 6 Augustus van 2—4 ure.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

Th. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater voorziening. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41ste Jaargang. ZATERDAG 11 AUGUSTUS 1906. No. 32.

De Opmerker.

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitslait. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitslait. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Damvraagstuk.

Iedereen, die maar een weinig bekend is in onze hoofdstad, weet wat men bedoelt, wanneer men spreekt van het Damvraagstuk.

Dit vraagstuk is, alhoewel het behoort tot die van den modernen tijd, onder de moderne vraagstukken die Amsterdam betreffen een der oudste. Minstens twee geslachten, aan het thans levende voorafgegaan, hebben er zich reeds mede bezig gehouden, en verwonderen kan ons dit niet, wanneer wij bedenken, dat het hier geldt een historische plek, die eeuwen lang het centrum heeft uitgemaakt, eerst van een nederzetting van visschers en schippers, later van een der eerste koopsteden der wereld, het plein waaraan de stad haar naam ontleent, het middelpunt van het Amsterdam der middeleeuwen, door den hoogst karakteristieken aanleg der zeventiende eeuw als zoodanig bevestigd en thans, hoe planloos de aanwas aan de buitenzijde van den halven cirkel in de negentiende eeuw ook moge hebben plaats gehad, nog altijd en terecht, beschouwd als het hart van de hoofdstad.

Een „het vermaard Amsterdam" waardig aanzien heeft de Dam eigenlijk eerst verkregen, toen van Campen's Raadhuis voltooid was; de Beurs aan de zijde van het Rokin stond er reeds lang, ofschoon niet onmiddellijk aan het plein; het typische waaggebouwtje stond aan de andere zijde tusschen Damrak en Nieuwendijk eigenlijk op het tegenwoordige plein, de Nieuwe Kerk moest voor „'s werelds achtste wonder" op den achtergrond treden. Geruimen tijd heeft de Dam dit aanzien behouden, dat eenigszins gewijzigd werd door het afbreken van de Waag en den bouw van het Commandantshuis en van Zocher's Beurs. De gebeurtenissen van de tweede helft der negentiende eeuw hebben evenwel aanleiding gegeven tot veranderingen, waardoor het plein zijn der hoofdstad waardig aanzien grootendeels heeft ingeboet en dat wel in die mate, dat menigeen zich bevreesd maakt, dat het geheel verloren zal gaan.

De Amsterdammers, die zoo gaarne de Dam als een der mooiste pleinen van Europa willen doen doorgaan, zijn toen tot het inzicht gekomen, hoe noodig het was, dat men aan de lang verwaarloosde plek eens de aandacht schonk.

Wat moet er van den Dam worden, wat moet er gedaan worden, om den Dam voor Amsterdam te behouden, zoo vroeg men zich af, en in deze vragen ligt de quintessens van het geheele Damvraagstuk, dat als alle moderne vraagstukken zeer veelzijdig is; het heeft namelijk een technische, een aesthetische, een economische, een historische, wellicht, of vrij zeker, ook een politieke zijde.

In de tallooze artikelen over het vraagstuk ver-

schenen in dag- en weekbladen en brochures is het niet altijd gemakkelijk na te gaan, van welken aard de bedoelingen zijn, waarmede deze artikelen werden geschreven.

Voor ons zijn zij in den regel van het meeste belang, wanneer zij blijven op het gebied van techniek en aesthetica. Technische beschouwingen zijn uit den aard der zaak beter te motiveeren en hare waarde is beter te beoordeelen dan aesthetische, waarin de schrijver zich in hoofdzaak door zijn gevoel moet laten leiden. Toch is daarmede niet gezegd, dat in dit geval niet van wetenschappelijke beginselen kan worden uitgegaan, iets, wat bij technische beschouwingen als vanzelf sprekend moet worden aangenomen.

Wat is echter het geval, het ongeluk, kunnen wij wel zeggen in alle soortgelijke vraagstukken in het algemeen en in het Damvraagstuk in het bijzonder? Dit, zouden wij zeggen, dat over het algemeen in de zooevenbedoelde litteratuur van artikelen en vlugschriften, de vraagstukken te oppervlakkig, te vluchtig behandeld worden en de eigenlijke wetenschappelijke grondslag daaraan ontbreekt.

Wij hooren daartegenover wel aanvoeren, dat indien dergelijke beschouwingen over publieke aangelegenheden te diep gaan, het groote publiek ze niet leest, maar is wel het groote publiek, de vox populi, te beschouwen als bevoegd en aangewezen om daarin te oordeelen en te beslissen?

Wij onderschatten de waarde der publieke opinie als drijfkracht geenszins, maar zijn er toch niet veel, te veel voorbeelden zelfs aan te wijzen, dat een op eene ondoordachte, onverstandige wijze bewerken van de publieke opinie tengevolge heeft gehad, dat er domme dingen werden gedaan?

Gaat men slechts even na, hoe de quaesties als de hier besprokene in de wereld komen en allengs meer gecompliceerd worden, dan zal men in de meeste gevallen geneigd zijn deze vragen bevestigend te beantwoorden.

Ter plaatse waarover quaesties als het Damvraagstuk te beslissen heeft, mogen economische en politieke overwegingen vaak een groote rol spelen en het dienvolgens moeilijk zijn voor denkbeelden van technischen of aesthetischen aard de noodige belangstelling te vinden, ontegenzeggelijk zal men daar toch met een degelijk geargumenteerd en gedocumenteerd betoog meer bereiken dan met oppervlakkige beschouwingen, hoe welsprekend ook voorgedragen.

Immers, het is niet moeilijk dergelijke beschouwingen te niet te doen met andere even oppervlakkige, maar tot een oplossing komt men op die wijze niet.

Het kan dan ook geen groote verwondering baren, dat een gemeentebestuur in den regel zoo weinig aandacht schenkt aan de massa's papier, die in den vorm van adressen, brochures enz. op de groene tafel verschijnen. Daaruit evenwel te besluiten, dat een gemeentebestuur geheel onvatbaar en onaandoenlijk zou zijn voor de belangrijke vraagstukken zelf, dat het onwillig zou zijn een goede oplossing daarvan te bevorderen, dit zou een conclusie zijn, die kant noch wal raakte.

Het Damvraagstuk is zeker een voorwerp van de aanhoudende zorg van de vroede vaderen der hoofdstad, maar men vergete niet, dat het een der moeilijkste is, waarmede hun ambt hen verplicht zich bezig te houden.

Het staat in zoo nauw verband met het geheele organisme van Amsterdam, dat het eigenlijk niet afzonderlijk beschouwd kan worden.

Elk voorstel of plan tot verbetering en verfraaiing zal onvruchtbaar, elke oplossing van het Damvraagstuk ten slotte verwerpelijk blijken, wanneer daarbij het overig deel van de kaart van Amsterdam buiten beschouwing blijft.

Op die kaart is de Dam maar een klein plekje, maar dat plekje is het hart van het organisme het zenuwcentrum niet slechts van de oude stad, maar ook van het Amsterdam der toekomst.

Al zijn ook, zooals dit in een groote stad de natuurlijkste zaak van de wereld is, hier en daar andere centra ontstaan en zullen er ook bij verdere uitbreiding weder nieuwe ontstaan, de Dam is aangewezen om het middelpunt te blijven, van waaruit het verkeer zich bewegen zal naar die ondergeschikte centra en omgekeerd.

Uit deze overweging is dan ook de groote belangstelling te verklaren, waarin het Damvraagstuk zich in den laatsten tijd verheugen mag, maar de hoofdvoorwaarde, om tot een goede oplossing te geraken, is: „*Eerst* ferm en flink *het geheel* overzien"!

Wij citeeren hier een regel uit de verleden jaar verschenen brochure van de heeren P. Vorkink en Jac. Ph. Wormser, getiteld: „Nu of nooit! Het Damvraagstuk opgelost"!, waarop wij indertijd ook met een enkel woord de aandacht vestigden. Deze brochure is een ernstig bedoelde poging om het Gemeentebestuur een oplossing aan de hand te doen, die zoowel aan aesthetische als practische eischen voldoet. Het daarin gegeven plan draagt uit een technisch en aesthetisch oogpunt alle kenmerken van ernstige studie. De daaraan toegevoegde korte beschouwing over de financieele zijde van het plan, draagt echter die kenmerken niet en wellicht hadden de schrijvers beter gedaan deze achterwege te laten. De kracht van hun betoog, die nu blijkbaar voor een groot deel gezocht is in een voorspiegeling van financieele voordeelen voor de gemeente, wordt o. i. daardoor juist aanmerkelijk verzwakt. Hadden zij zich bepaald tot het aanvoeren van krachtige, liefst onwederlegbare argumenten van aesthetischen en practischen aard, zij zouden gewis meer hebben bereikt en hoewel gnustig afstekend bij menig ander geschrift, wat degelijkheid betreft, kon ook deze studie het verwijt van oppervlakkigheid niet geheel ontgaan.

En dit is wel daaraan toe te schrijven, dat de schrijvers den stelregel: „Eerst ferm en flink het geheel overzien", zelf niet in acht genomen, of althans niet ruim genoeg hebben opgevat.

Immers zij bepaalden zich tot den Dam en zijne onmiddellijke omgeving, niet verder dan tot aan de nieuwe Beurs.

Een deel onzer lezers zal zich wellicht het Beursplan van Rijsse herinneren, waarover de Opmerker no. 51 van 1885 een korte mededeeling bevatte en dat uitvoeriger en met een situatieteekening toegelicht werd in no. 43 van 1886.

Dezelfde heer K. van Rijsse Jr. thans Oud-Staats-Architect der Zuid-Afrikaansche Republiek, heeft bij dezelfde uitgevers, waar de hiervoor genoemde brochure verscheen (Boekhandel voorheen Höveker en Wormser te Amsterdam) een geschriftje het licht doen zien, getiteld: Dam, Damrak, en Centraal Station, ontwerp tot verbetering van het entrée der stad Amsterdam. Voor den heer van

Rijsse is het Damvraagstuk, dat een-en-twintig jaren geleden en reeds vroeger, in verband met de Beursquaestie, bij herhaling ter sprake kwam, voorzeker niet nieuw.

Het schijnt wel, dat de kennisneming van het plan Vorkink-Wormser er opnieuw zijne aandacht op gevestigd heeft, en hem genoopt heeft het opnieuw in verband met zijn vroeger plan betreffende het entrée der stad ter sprake te brengen.

Het zijn ook hier zoowel de aesthetische, als de practische eischen, die in beschouwing komen; de schrijver verklaart, het daaromtrent met de heeren Vorkink en Wormser in hoofdzaak eens te zijn. In de middelen tot verbetering der misstanden blijkt hij echter met die heeren nogal van meening te verschillen.

Hoewel nu aan den heer v. R. zeker het recht van spreken in het Damvraagstuk niet kan worden ontzegd, moet ons hier toch de opmerking uit de pen, dat wat hij aanvoert tegen de voorstellen Vorkink—Wormser o.i. al weder weinig afdoende genoemd moet worden, ook om dezelfde, reeds vroeger aangevoerde, reden dat niet eerst ferm en flink het geheel wordt overzien.

De beschouwingen van den schrijver strekken zich weliswaar uit over een wijdere omgeving van den Dam, namelijk tot aan het Centraal-Station, aan het Damrak en het Stationsplein wordt de noodige aandacht gewijd en de denkbeelden tot verbetering daarvan aan de hand gedaan, verdienen op zich zelf zeker wel overweging, althans ten deele, maar het geheel, d. w. z. geheel Amsterdam is daarmede niet overzien en wij herhalen, dit komt ons noodzakelijk voor, wil men eenig resultaat verwachten van voorstellen tot oplossing van het Damvraagstuk.

Bovendien heeft de heer van Rijsse in zijn nieuw ontwerp wat het Damrak betreft het hoofddenkbeeld van dat van 1885 aangehouden; dit achten wij eenigszins bedenkelijk, want in het algemeen kan men zeggen, dat het Amsterdam van heden niet meer Amsterdam van een-en-twintig jaren geleden is, en legt men het nieuwe ontwerp naast het oude, dan wint, uit een aesthetisch, oogpunt beschouwd, het laatstgenoemde het beslist van het nieuwe.

Wij zullen op de détails der plannen niet verder ingaan, er zijn goede denkbeelden in belichaamd, maar een oplossing of *de* oplossing van het Damvraagstuk geven zij niet en kunnen zij, om de door ons bovenaangevoerde redenen, ook niet geven.

Er is een ou-dHollandsch spreekwoord dat zegt: „Elk meent zijn uil, een valk te zijn". Dit kan meestal te pas gebracht worden, waar vraagstukken als de hier bedoelde in het openbaar behandeld worden. Wie zich voorstelt een oplossing van een moeilijk vraagstuk te hebben gevonden, die waard is ter algemeene kennis te worden gebracht, dient echter, om een andere oud Hollandsche uitdrukking te bezigen, goed beslagen ten ijs te komen, wil zijn betoog eenig effect hebben.

Doch al is ook dit effect niet groot, al brengen voorstellen als de hier besprokene, met hoe goede bedoeling ook opgesteld, feitelijk het vraagstuk maar heel weinig nader tot zijn oplossing, geheel zonder uitwerking blijven zij toch niet. In elk geval toch kunnen zij strekken, om de vroede mannen, die hier te beslissen hebben, er aan te herinneren, dat de belangstelling van het publiek in de zaak niet verflauwd is en wanneer dit alleen het doel is van de publicatie, dan wordt dit vrijwel bereikt, want dan is elk nieuw plan een spoorslag voor het gemeentebestuur, om de zaak tot een oplossing te brengen, waarbij zooveel mogelijk aan alle eischen voldaan wordt.

Zoo is het bijv. zoo goed als zeker, dat in de quaestie van de demping der Reguliersgracht, het gevaar voorloopig geweken is en dit is ongetwijfeld voor een goed deel toe te schrijven aan de oppositie o. a. door Jan Veth in de bekende brochure: „Stedenschennis" tegen de dempingsplannen gevoerd. En dat, al duurt het dan ook meestal lang, ten slotte toch uitzicht bestaat, dat tot daden zal worden overgegaan, moge blijken uit het volgende bericht, ontleend aan „*de Telegraaf*".

In het feit, dat ter plaatse waar men veel te beschikken heeft, de demping van de Reguliersgracht is losgelaten, mede op grond — gelijk wij reeds meldden — dat in de eerste jaren aan de Reguliersgracht *als verkeersweg* toch geen behoefte bestaat, mogen we o.m. wel vooruitgang zien van de idée, dat Amsterdam zijn grooten verkeersweg hebben moet langs een anderen weg, nl. door de Vijzelstraat.

Damrak—Dam—Rokin—Vijzelstraat—Ferd. Bolstraat enz., dat is de groote verkeersader, dien de hoofdstad — we hopen en gelooven binnen niet te lange tijdsruimte — zal kunnen aanwijzen.

Dat het hiertoe komen moet, daarvan raakt men ook ten stadhuize steeds meer overtuigd, al wordt begrijpelijkerwijs teruggedeinsd voor de groote sommen, die vooral voor de onteigening der huizen ter meest noodzakelijke verbreeding van de Vijzelstraat zullen noodig zijn.

Echter waar thans reeds de noodzakelijkheid tot verbreeding van laatstgenoemde straat zich doet gevoelen, zal deze kwestie urgenter worden, naarmate de stad aan haar zuidzijde wordt uitgebreid. Die uitbreiding is in vollen gang en zal, bij een te verwachten normale ontwikkeling van Amsterdam en gezien het groote uitbreidingsplan tusschen Schinkel en Amstel, binnen weinige jaren ongekende afmetingen aannemen.

Waar zoo de zaken staan, waar de gemeente, naar onze vaste overtuiging, toch vroeg of laat zal moeten ingrijpen om het massa-verkeer behoorlijk te kunnen leiden, daar hopen wij, dat met B. en W. de vroede vaderen in deze belangrijke zaak voortvarendheid mogen betoonen, en den duren koop zullen accepteeren om een nog duurderen te voorkomen. Want aangenomen mag worden, dat wat te onteigenen valt met elk jaar wachten in prijs zal stijgen. Elk volgend jaar zal de moeilijkheden grooter maken, de noodzakelijkheid der bedoelde verbreeding steeds vergrooten.

Nu onderschatten we de moeilijkheden om bovenstaanden grooten verkeersweg te scheppen geenszins.

Behalve in de verbreeding der Vijzelstraat liggen ze vooral op den Dam.

Hetzij het Rokin al of niet zou worden gedempt — wij bevelen de demping zeer aan — de toegang tot den Dam moet worden verbreed, om de ter plaatse nu reeds gevaarlijke opstopping van het verkeer te beëindigen.

Kommandantshuis en zuidelijke bebouwing van den Vijgendam moeten hiertoe verdwijnen, tenzij men die bebouwing tegenover de stille zijde van het Rokin doorbreekt, en dan elke zijde van het

Rokin slechts voor het bereiden in één richting openstelt.

Zeker zou dit — omdat Kommandantshuis en de zuidelijke Vijgendam-huizen dan kunnen worden behouden — verreweg de eenvoudigste en goedkoopste oplossing zijn. En niet alleen is ze voorts gemakkelijk bereikbaar, maar niets zou de gemeente immers behoeven te beletten genoemde beschouwingen later — bij gebleken behoefte en noodzakelijkheid — toch weg te breken, en het Rokin, dat bij de eerste oplossing nog open water kan blijven, dan te dempen met behoud van een spuikanaal op het Damrak-water.

In zake de Dam-kwestie vooral heeft een ware litteromanie geheerscht, die bij dat al de oplossing van deze oude zaak in verband met de noodige verbetering van het verkeer geenszins heeft bevorderd.

Hopen we in het belang onzer geheele stad nu eens spoedig te ervaren, dat we het terrein der bespiegelingen hebben verlaten en aan den vooravond staan van een daad.

Ter aanvulling van dit bericht zij nog medegedeeld, dat de perceelen, die men ten stadhuize denkt te onteigenen, om den toegang van de Damstraat tot den Dam te verbreeden, de volgende zijn: Nes nos. 2 en 4, Vijgendam-zuidzijde no. 30 (hoek Nes), 28 (coiffeur), 26 (bakkerij), 24 (tabakswinkel), 22 (café de „Roode Leeuw"), 20 (Bodega), en 18 (hoedenzaak Froger), dus tot de oude Beurspoort.

Asphalt-dakcarton.

Ongeacht de groote toepassing die het asphaltcarton als dekmateriaal heeft gevonden, zijn sommige werklieden of huiseigenaars met de juiste toepassing, de behandeling en met 't onderhoud niet ten volle vertrouwd. Noch van de verschillende bedekkingsmethoden, noch van de vervaardiging van constructie, van die met asphaltcarton zal hier sprake zijn, slechts van het materiaal zelve, dat bij een juiste behandeling een voortreffelijke afdekking oplevert.

Een hoofdvoordeel van het asphalt-bordpapier is daarin gelegen, dat door het geringe gewicht van de dekstof, de lichtste en goedkoopste dakconstructie is toe te passen. 't Wordt tegenwoordig slechts in rollen gebruikt, die bij een breedte van 1 M., een papierlengte van 7.50 tot 20 M. bezitten. Vroeger toen het teer- en asphaltcarton nog niet machinaal werd bereid, kwamen de cartons slechts in bladen aan de markt. Het rollencarton bezit echter het 't voordeel, 't zij de bedekking in een enkelvoudige of in een dubbele laag wordt gelegd, dat het 't gemakkelijk te verwerken is en dat het geringste aantal voegen oplevert. Boven elk ander bedekkingsmateriaal is een verdere voorrang daarin te vinden, dat de voegen door een geschikte kleefstof volkomen te dichten zijn. Pannen- of leiendaken ondergaan niet alleen gemakkelijker beschadiging, maar zijn ook, tengevolge van 't groot aantal voegen, minder waderdicht. Daarom legt men ook bij uiterst soliede uitvoeringen, waar op architectonische gronden het steile leiendak werd gekozen, de leien op een onderlaag van asphaltcarton. Men vertrouwt de leidekking niet recht en construeert dus een asphaltdak, dat onder leien verborgen wordt. Deze carton onderlaag maakt de leien niet alleen roet- en sneeuwdicht, maar biedt tevens een deugdzame provisorische afdekking aan in 't geval het niet mogelijk is, het leiendak direct aan te brengen.

Het impregneeren van de voor dit doel speciaal vervaardigde ruw papierstof met teer dient natuurlijk, om haar waterdicht en zooveel mogelijk tegen atmosferische invloeden ongevoelig te maken. Hiertoe bezigt men het uit de gasfabrieken afkomstig steenkolenteer, waaraan de vluchtige, gemakkelijk brandbare oliën onttrokken worden. In den regel wordt carton- of bordpapier genomen, dat met watervrij teer, onder toevoeging van 15% asphalt wordt gedrenkt. Goed bereid dakpapier is voor vochtigheid ondoordringbaar. Het is taai en lenig en sluit ook zonder hulpconstructies, zeer dicht tegen alle deelen van het dak en den nok aan, veroorlooft dus de gemakkelijkste bedekking maar bezit weer het eene gebrek, dat het uit een architectonisch oogpunt niet voordeelig werkt. Toch valt een asphaltdak, bij zijn geringe helling van 1:10 tot 1:20 den beschouwer van het front niet bijzonder in het oog.

Voor loodsen, magazijnen, stallingen enz. voldoet in den regel een enkelvoudige bedekking, waartoe wat dikkere soorten asphaltpapier gekozen worden. Lichtere soorten dienen voor een dubbele bedekking, waarbij dan de boven- en de onderlaag door een kleefmassa onderling worden verbonden. Daar de bovenlaag niet vastgenageld, de spijkering van de onderlaag echter naar behooren overdekt wordt, zoo vormt een dubbele cartonlaag een zeer soliede, dichte afdekking.

Gewoonlijk is het dekpapier aan beide zijden met zand bestrooid. 't Dient om het materiaal tegen beschadiging te vrijwaren en verhindert het aaneenkleven van 't papier bij het oprollen. Voor het dubbele dakpapier wordt 't meestal slechts aan een zijde gezand, om de ongezande vlakken beter aan een te doen hechten.

De gereede daken verkrijgen nog een bijzondere verflaag met zoogenaamde asphalt-dakvernis (lack) en worden eindelijk met zand bestrooid. Een ongerief is daar in gelegen, dat bij warm weer een deel van het asphaltvernis in de goten vloeit. Dit heeft tot allerlei proeven en onderzoekingen aanleiding gegeven, maar het gebrek is tot heden niet opgeheven. Het asphalt-dakvernis, dat ook nog bijzondere conserveerende bestanddeelen zou bevatten, maar toch in verschillende fabrieken niet naar het zelfde recept bereid wordt, bezit in elk geval de eigenschap, de dakbedekking elastisch te houden; intusschen moet het asphalteeren alle drie jaren worden hernieuwd. Dit vernis wordt in een bijzonderen ketel verhit en heet aangebracht. Indien dit absoluut noodzakelijk asphalteeren van het papierdak achterwege blijft, dan heeft 't zooveel te lijden, dat 't na eenige jaren volkomen hernieuwd moet worden. Door den afwisselenden invloed van hitte en koude wordt namelijk het asphaltpapier droog, broos en krijgt scheurtjes, zoodat 't aan het voorgestelde doel niet meer beantwoordt. Dit kan intusschen niet als een nadeel van deze dekmethode worden aangemerkt, want ook elk ander dak moet van tijd tot tijd nagezien en gerepareerd worden, om grootere schade te vermijden. Deze reparatie is echter juist bij asphaltcarton, voor zooverre zij regelmatig binnen bepaalde tijdruimten wordt verricht, zeer eenvoudig, niet al te kostbaar en vrijwaart den huiseigenaar voor latere grootere uitgaven.

J. L. TERNEDEN.

Prijsvragen.

UITGESCHREVEN DOOR DE HEEREN VAN DE LOO, STEENFABRIKANTEN TE DIEREN.

Op de drie prijsvragen uitgeschreven door de heeren Van de Loo te Dieren, ten doel hebbende: het ontwerpen van toepassingen van „Verblendsteen" in verschillende hoofdtinten, in verband met decoratieve steen, genaamd „Bricorna", zijn 17 antwoorden ingekomen, als volgt.

Prijsvraag I. Het ontwerp voor drie wanden van eene hal in een Bankgebouw, waarin een trap naar de eerste verdieping.

1.	Motto: Kruisverband	5	teek..	
2.	„ Versiering	8	„	
3.	„ „Motto"	5	„	en memorie.
4.	„ Goudgloed	5	„	
5.	„ Bricorna	5	„	

Prijsvraag II. De ontwerpen voor den Zuidelijken en den Westelijken gevel van een Stationsgebouwtje in eene landelijke streek.

6.	Motto: Excelcior	2	teek..	en memorie.
7.	„ Bricorna	4	„	„ „
8.	„ Luctor	3	„	„ „

Prijsvraag III. Het ontwerp van een gevel voor een deftig Heerenhuis gelegen aan een straat van 30 M. breedte.

9.	Motto: V. D. L.	1	teekening.	
10.	„ Juli	2	teek.,	en memorie.
11.	„ Chabloon	2	„	
12.	„ Proloog	3	„	en memorie.
13.	„ Pardon	3	„	„ „
14.	„ Nederlandsch wapen (geteekend)	2	„	
15.	„ la Brique	3	„	„ „
16.	„ Tweedrieh.in cirk. (geteekend)	9	„	„ „
17.	„ Eikel (geteekend)	2	„	„ „

PRIJSVRAAG VOOR EEN DIPLOMA DER NIJVERHEIDSTENTOONSTELLING TE LEEUWARDEN.

Omtrent den uitslag dezer prijsvraag, waaraan indertijd weinig publiciteit is gegeven, zoodat het bericht der uitschrijving ons te laat bereikte, om er nog de aandacht op te vestigen, wordt ons het volgende gemeld.

In het benedenlokaal der Rijkslandbouwwinterschool, zijn thans geëxposeerd de 47 ingekomen ontwerpen op de prijsvraag voor een diploma voor bekroonden op de Nijverheidstentoonstelling.

Volgens het rapport der jury voor deze prijsvraag, bestaande uit de heeren J. Bubberman, H. H. Kramer en G. Dijkstra R. Hzn., kwamen een vijftal dezer ontwerpen in aanmerking voor een bijzondere vermelding en wel de ontwerpen onder de motto's: „Beter laat dan nooit", „Havedeweh", „Rembrandt", „468", „'t Is mei sizzen net to dwaen".

De jury meende echter uit de ontwerpen géén te mogen aanwijzen, dat der bekroning waardig gekeurd mag worden. Toch heeft ze gemeend, dat aan het ontwerp „'t Is mei sizzen net to dwaen" in de eerste plaats eene onderscheiding moet worden toegewezen en dat aan de ontwerpen „Havedeweh", „Rembrandt" en „468" deze in de tweede plaats toekomt.

De jury stelt verder voor, den vervaardiger van „'t Is mei sizzen net to dwaen" door het Uitvoerend Comité uit te noodigen, zijn ontwerp in overleg met de jury te wijzigen, om aldus te trachten een ontwerp te verkrijgen, dat geheel aan de eischen beantwoordt, in welk laatste geval hem nog een belooning zal worden toegekend.

De vervaardiger van het ontwerp motto „'t Is mei sizzen net to dwaen" is de heer Ype Wenning Jzn., te 's-Gravenhage; van de ontwerpen „Havedeweh", „Rembrandt" en No. „468", respectievelijk de heeren J. J. Damme, te Rotterdam, Jaap Gedding, te Rotterdam, en A. van der Zweep, te Utrecht, het voorts nog voor een eervolle vermelding in aanmerking komt het ontwerp onder het motto: „Beter laat dan nooit", is ingezonden door den heer Jac. Kruijver te Amsterdam.

Ingezonden stukken.

EEN INDRUK VAN DE ZEISTER RRIJSVRAAG.

Ook zonder dat er veel op architectonisch gebied te zien is, verdient een uitstapje naar Zeist in deze fraaie zomerdagen wel aanbeveling. Geen vakgenoot, die er was op een der vastgestelde kijkdagen, heeft zeker verzuimd een bezoek te brengen aan het schoolgebouw, waar de raadhuisontwerpen waren tentoongesteld in twee lokalen, die blijkbaar dienen voor vakteekenonderwijs, maar thans wegens vacantie beschikbaar waren. Men heeft alweder gemopperd, dat deze tentoonstelling niet doorloopend geweest is, men heeft echter op vijf dagen, waaronder een Zondag, gelegenheid gehad, er heen te gaan. Mij komt die gelegenheid ruimschoots voldoende voor, in aanmerking genomen, wat er te zien was. Voor hem, die pas, herhaalde malen, de tentoonstelling der Vredespaleis-ontwerpen in den Haag bezocht had, kon het niet anders, of deze bescheiden expositie te Zeist moest daarbij erg afvallen en niet veel indruk maken. Ik bemerkte echter bij anderen, die, wel wonder, de Vredespaleis-ontwerpen niet gezien hadden en wier oordeel dus niet beneveld was, dat de te Zeist opgedane indrukken niet bijzonder gunstig waren. Vrij algemeen was het oordeel, dat de Jury wel het beste wat er was bekroond heeft, maar dat overigens het ingezondene weinig blijk geeft van een geanimeerde medewerking, of van veel moeite, om goed voor den dag te komen.

Kon het ook wel anders, zoo vroeg ik mij af. Men ga de geschiedenis van de prijsvraag maar eens na en vrage aan wie het te wijten is, dat het animo geen hooger peil bereikt heeft en het peil, waarop de resultaten gebleven zijn, ook lager is, dan het bij een aantrekkelijke opgave als deze had kunnen zijn.

L.

Varia.

De spoorverbinding van de Kaap naar Caïro zal ten gevolge van het testament van den Zuid-Afrikaanschen mijnkoning Alfred Beit waarschijnlijk van nu afaan zeer snel voltooid kunnen worden. Een groot gedeelte van de Kaap naar het N. en van Caïro naar het Z., is al in exploitatie, ongeveer 3000 K.M. in het geheel. De goudrijkdom van Zuid-Rhodesia en de koper- en kolenlagen in Noord-Rhodesia en bij de Victoria-watervallen maakten het gemakkelijk voor de lijn tot zoover geld te verkrijgen. De Chartered Company garandeert overigens de trajecten, die zij winstgevend acht. Tegenwoordig werkt men in het z.g. Brokenhill-district, dat rijk is aan koper en zink en waar op de grens van den Congostaat een kleine nederzetting ligt, Bwone-Macubwa, door slechts 2 of 3 avontuurlijke Europeanen bewoond.

Hier vindt men ook prachtige holen van groen Malachit. Men verwacht, dat deze streek zal gegeven aan de spoorlijn even snel een groot verkeer als de Wonkir-kolenmijnen in Rhodesia bijv. Men bevindt zich hier op een hoogvlakte met heerlijk klimaat en een arbeidzame, vriendelijk gezinde bevolking. De spoorwegaanleg ontmoet ook weinig terreinmoeilijkheden.

Moeilijker gelukt het, voor den verderen bouw der lijn, grootendeels door woeste streken, het kapitaal te verkrijgen. Maar voor die niet rendabele trajecten, waarvoor kapitalisten niet licht geld zouden geven, zal nu het geld van Beit's nalatenschap kunnen dienen. Zoo is het spoorwegplan, dat tot voor korten tijd in zijn geheelen omvang nog veel op een droombeeld geleek, nu vrij wel verzekerd.

Ook in Zuid-Egypte en Soedan zijn de Engelschen overigens bezig, maatschappijen te vormen om de verlaten koper- en goudmijnen te onderzoeken, die hier worden gevonden sedert de tijden van het oude Egypte. In hoeverre deze oude mijnen weer in exploitatie gebracht kunnen worden laat zich niet zeggen maar de Soedan is stellig rijk aan goud.

In Egypte vindt men overigens petroleum, natron, keukenzout, phosphaten en salpeterzure zouten, porfier, graniet en albast van zeldzame schoonheid.

De Engelsch-Egyptische regeering tracht de kleine goud-explorateurs te weren en vooral groote ondernemingen te doen vormen voor de exploratie, die voorloopig nog veel geld kost.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De Londensche graafschapsraad heeft besloten het ontwerpen van de bouwplannen voor een raadhuis, internationaal te maken. De bouwkosten mogen niet meer dan £ 1,000,000 bedragen.

Onder de vele onderwijs-inrichtingen in Duitschland, die gaarne buitenlanders onder hare leerlingen opnemen, vestigen wij de aandacht op de „Gewerbe-Akademie" te Friedberg bij Frankfort a/d Main, die zich door haar gunstige ligging onderscheidt. Aan dit Polytechnisch Instituut hadden in het begin van Juni j.l. weder onder toezicht van een door het stadsbestuur aangewezen examen-commissie, de gebruikelijke examens plaats in de afdeelingen voor Machine- en Electro-ingenieurs en van Bouwingenieurs en Architecten.

In het eindexamen voor ingenieurs behaalden 4 candidaten de onderscheiding „zeer goed", vijf „goed" en zes „voldoende", terwijl twee candidaten zich terugtrokken. De commissie betuigde in haar rapport hare tevredenheid over de resultaten van het onderwijs en de tentoonstelling van het teekenwerk gaf daarvan eveneens een zeer gunstigen indruk.

Wegens de groote toename van het aantal leerlingen wordt thans op stadskosten een nieuw machine-laboratorium gebouwd en ingericht.

De proeven met electrische locomotieven voor den dienst door de Simplon-tunnel zijn, naar men bericht, uitmuntend geslaagd. Daarom is besloten dat alle treinen — zoowel goederen- als personentreinen — van electrische trekkracht voorzien zullen worden, zoodat men in de tunnel geen last zal hebben van rook.

BINNENLAND.

Amsterdam. Nog schijnt er geen opvolger gevonden voor professor Allebé als bestuurder van de Rijks-Academie te Amsterdam.

De waardigheid is Jac. van Looij aangeboden: tot groot geluk van onze letteren en van onze schilderkunst heeft Van Looij bedankt.

Volgens de Telegraaf wordt er thans onderhandeld met Haverman.

Haverman is eens Allebé's beste leerling genoemd; hij is een der eersten geweest, in wiens jonge werk de uitslag van Allebé's streven om de lijn weer te doen eerbiedigen, is gebleken.

Maar zal hij, de gezochte portretschilder, die aldoor over kropt zit met werk, zijn kunst er aan geven, gelijk Allebé heeft gedaan, om anderen de kunst te leeren?

Indien het maar werkelijk ging om het laatste! Of juister — indien een directeur te Amsterdam niets anders deed dan kunstonderwijs geven en leiden? Dán zou er immers ook nog wel tijd voor eigen arbeid overblijven, gelijk aan de bestuurders van academiën in andere landen.

Maar het ongeluk is, dat van den directeur onzer Academie zoo akelig veel tijd wordt geëischt voor zuiver administratief werk, dat met de geestelijke leiding van het onderwijs niets te maken heeft.

Waarom hier den directeur niet van ontlast, door onder hem een administrateur aan te stellen?

— Op de Gemeentebegrooting is een bedrag van f 100,000 uitgetrokken voor vernieuwing van het complex van bruggen of sluizen aan de Reguliersgracht.

Bij het eenige jaren geleden opgemaakte project voor electrische tramuitbreiding, werd de Reguliersgracht als parallelweg voor de niet breede Utrechtsche straat, ter demping voorgesteld, maar aan dat voornemen, hetwelk Oud-Amsterdam eener zijner schilderachtigste gedeelten zou ontrooven, is tengevolge van vele protesten, geen gevolg gegeven.

Inmiddels moest een der bruggen voorzichtigheidshalve voor het rijtuigverkeer worden gesloten.

B. en W. blijken echter thans in de quaestie een beslist standpunt te hebben ingenomen en zullen den raad voorstellen, de bruggen, *met alg-heele handhaving van haar karakter*, te herstellen en voorzoover noodig te vernieuwen. De demping, met opheffing der bruggen zou een veel belangrijker bedrag vereischen. Vindt de voordracht in den raad een meerderheid, dan zal daarmede een mooi plekje Oud-Amsterdam behouden blijven.

Arnhem. Van het oude landgoed „Overbeek" te Velp (G.) is in de laatste jaren het grootste gedeelte reeds in een villapark herschapen. Toch is tot heden het huis met koetshuis, park, boomgaard en vijvers, in den oorspronkelijken toestand gebleven. Het gebouw uit het midden der achttiende eeuw, met zijn klokkentorentje, is in het dorp als het „Kasteel" Overbeek bekend en bevat nog zalen, die fraai betimmerd zijn en met goudleeren of damastzijden behangsels prijken. Ook trekt er een fraai gebeeldhouwde trapleuning zeer de aandacht.

Hoopte men algemeen dat het „Kasteel" en zijn directe omgeving, het ruime voorplein en het zware opgaande geboomte, alles aan de Hoofdstraat gelegen, in den oorspronkelijken toestand, b.v. voor een of andere groote inrichting, behouden zou blijven, thans is bekend geworden dat alles aan een Amsterdamsche bouwmaatschappij verkocht is en dat zeer waarschijnlijk de gebouwen gesloopt, de reuzenboomen gerooid en de vijvers gedempt zullen worden, om daarna de terreinen voor villabouw te bestemmen. (Hbl.)

Doetinchem. De Gemeenteraad van Wisch heeft afwijzend beschikt op de subsidie-aanvraag van f 250 jaarlijks voor de op te richten ambachtsschool te Doetinchem.

Haarlem. Maandagavond werd de zoo goed als geheel vernieuwde schouwburg op den Jansweg alhier geopend. Voor den aanvang van de voorstelling kwam jhr. van Riemsdijk op het tooneel, om den directeur, de heer Van Gasteren toe te spreken en hem hulde te brengen voor de verbouwing. Namens eenige kunstvrienden bood hij hem eens krans aan. Daarna bracht spr. hulde aan den man, onder wiens leiding de schouwburg is verbouwd, aan den heer Rinkema, en bood hij de echtgenoote van den bouwmeester, een bouquet aan. Fanfares weerklonken, de heer van Gasteren dankte recht hartelijk, de nieuwe schouwburg was geopend.

Hilversum. Naar wij vernemen, geeft de kortelings in werking getreden nieume bouwverordening reeds herhaaldelijk aanleiding tot weigering, of althans vertraging, van gevraagde bouwvergunningen. Om van andere niet te spr ken, leggen inzonderheid de bepalingen nopens de onderlinge afstanden van gebouwen bijna zeker moeilijkheden in den weg, vooral in het oudere gedeelte der gemeente. Men zal dus goed doen, bij het aankoopen van terreinen, zich te overtuigen of werkelijk gebouwd mag worden, wat men zich voorstelt.

Intusschen wordt algemeen geklaagd over een sinds jaren niet gekende slapte, waardoor, na de jongste bouwwoede, huizen van allerlei aard bij rijen ledig staan. De z.g. revolutiebouwers worden hierdoor het meest getroffen. Bovendien hebben deze lieden nog meest allen te kampen met het geschokte vertrouwen in de hypotheekbanken, welke, nu de pandbrieven lang niet grif weggaan, met meer voorzichtigheid en oordeel des onderscheids een dan nog beperkt crediet verleenen. Vandaar komen dezer dagen telkens faillissementen onder „eigenbouwers" voor en worden gedurig onvoltooide huizen verkocht.

Middelburg. De „Vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer in Walcheren" heeft haar nieuw informatiebureel in gebruik genomen.

Zooals indertijd is gemeld, was het oude bureel met zijn fraai antieken gevel — een geschenk van wijlen Mr. G. N. de Stoppelaar — voor den zich steeds uitbreidenden werkkring der Vereeniging te klein geworden. Dank zij de vrijgevigheid van stadgenooten heeft men het aangrenzende pand kunnen aankoopen en werd door den heer J. A. Frederiks een soortgelijken antieke trapgevel ontworpen, zoodat beide gebouwtjes thans een sierraad vormen voor de Groote Markt.

Het vertrek, dat tot informatiebureel is ingericht, is ruim en heeft een behaaglijk aanzien. Thans is ook een geschikte woning voor den bode-concierge aanwezig, terwijl de bovenwoning verhuurd zal worden.

De Commis-aris der Koningin gaf weder een zeer gewaardeerd bewijs van belangstelling door aan de uitnoodiging van het bestuur te voldoen en een bezoek te brengen aan de nieuwe instelling.

Nijmegen. De heer van Houweningen, eigenaar van een groote uitgestrektheid boschgrond ten zuiden van den Berg-en-Dalschen weg, heeft daar, op den Kwakkenberg, een 24 M. hoogen uitzichttoren geplaatst, van ijzer, met zes verdiepingen, die langs een gemakkelijken trap worden bereikt. Boven heeft men een onvergelijkelijk uitzicht: men ziet er Waal, Maas, Rijn en IJssel, ver in Limburg, Brabant, het land van Maas-en-Waal, de Betuwe, de Lijmers en Duitschland.

De toren is ontworpen en uitgevoerd onder leiding van de heeren van Gendt, ingenieur, en Maurits, architect te Nijmegen.

In tegenwoordigheid van tal van genoodigden, waaronder de autoriteiten van Nijmegen en Groesbeek werd de toren dezer dagen met eenige plechtigheid geopend.

Personalia.

— De Rotterdamsche Gemeenteraad heeft herbenoemd tot leeraar voor het rechtlijnig teekenen aan de Burgeravondschool den Heer W. Coepijn.

— Benoemd: tot leeraar in het hand- en lijnteekenen aan de Hoogere Burgerschool te Tiel, de Heer A. V. E. Pohl, leeraar aan de Hoogere Burgerschool te Brielle, de eenige aanbevolene.

— Aan den heer K. de Beurs, gemeente-opzichter te Schagen, is, op verzoek, tegen 1 October, wegens hoogen leeftijd, op de meest eervolle wijze ontslag verleend.

— Aan den eervol ontslagen directeur der Gemeente-Reinigtug, te 's-Gravenhage den heer J. Hoogwerf, is door B. en W., wegens 68-jarigen leeftijd en ruim 39 dienstjaren een pensioen van f 1726 verleend.

— De heer J. A. A. Gilles te Utrecht is bij beschikking van den Minister van Waterstaat benoeme tot buitengewoon opzichter bij de werken tot verbetering van het Kanaal van Gent naar Terneuzen.

— Tot leeraar in het ambachtsteekenen aan de gemeenteteekenschool te Berkeloo werd voor vast benoemd de heer J. Warmelink.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter der Wegen in de gemeente Apeldoorn. Aanvangsjaarwedde f 500, aanvankelijk voor één proefjaar. Adressen op zegel aan den Burgemeester vóór 15 Augustus e.k. (1)

— Opzichter bij het maken van de Omringdijken van het Waterschap „Oosterzee". Aanbiedingen ten kantore van E. Lourens te Echten (Fr.). (1)

— Teekenaar op een Electro-Technisch Bureau. Br. onder lett. P 41, a/h Alg. Advertentie-Bureau Rouma & Co., Heerengracht 226, Amsterdam. (1)

— Jong Bouwkundige. Zie adv. in dit No. (1)

— Leeraar aan de H.B.S. te Brielle voor Hand- en Lijnteekenen te Brielle, tevens waarnemend Directeur der Avondteekenschool. Jaarwedde resp. f 800 en f 500. De tegenwoordige titularis geeft tevens les aan de Rijksnormaallessen te Nieuwenhoorn. Jaarwedde f 300. Inzending van stukken aan den Burgemeester vóór 18 Augustus a.s. (1)

— Onderbaas bekend met het Timmervak, en geheel op de hoogte met het uitvoeren van Bouw- en Waterwerken. Brieven onder No. 30434 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (1)

— Gemeente-Opzichter te Schagen. Salaris f 300 per jaar. Tot dusverre vervulde de titularis ook de betrekking van Marktmeester, salaris f 150 per jaar. Gezegeld adres in te zenden aan den Burgemeester, vóór 20 Augustus a.s. (1)

— Electro-Ingenieur, met voldoende handelskennis om de leiding der Electrische afdeeling (Sterkstroom) geheel op zich te nemen, flink verkooper. Zich schriftelijk te wenden tot Wijnmalen & Hausmann, Rotterdam. (1)

— Aankomend Teekenaar, P. G., 17 à 18 jaar oud, een goede hand schrijvende en eenigermate met het Machinevak bekend en liefst vertrouwd met de schrijfmachine. Brieven No. 7824, bureau van de Haagsche Courant. (1)

— Teekenaar-Constructeur aan eene machinefabriek. Brieven onder no. 23500, bureau der N. Rotterd. Courant. (2)

— Een Chef de Bureau op een groot architecten. bureau. Aanbiedingen o. lett. Z. P. 2676 a. h. Alg. Adv. Bur. A. de la Mar Azn., Amsterdam. (2)

— Scheepsteekenaar voor den kleinen bouw, bekend met de practische uitvoering. Brieven onder no. 24131, bureau der N. Rott. Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

19 Bouwk. Opz.-teek.,	20—45 j.,	f 45—	f 100 's maands.
10 Bouwk. Opz.-Uitv.,	20—45 j.,	f 60—	f 100 's maands.
3 Waterb. Opzr.,	20—44 j.,	f 50—	f 125 's maands.
3 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 40—	f 80 's maands.
2 Werktuigk. Opzr. (Werkm.)			f 100 's maands.
4 Electrotechniker	24—39 j.,	f 60—	f 100 's maands.
3 Chef-Machinisten.	28—39 j.,	f 90—	f 100 's maands.
2 Scheepsteekenaars.			

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampion Ventilator onder Garantie.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 13 Augustus.

Hoorn, door de heer J. Tromm, in de perceelen Gouw 22, 24 en 26 het bouwen van een woonhuis met pakhuis en bovenwoning aan de Gouw, bestek ter inzage in gen. perc. en te bekomen bij den bouwk. H. Pillard: aanw. gehouden.

Rotterdam, door de Directie van het Timmerhuis: de levering van afsluiters, met toebehooren ten dienste van de drinkwaterleiding; voorw. ter lezing in het Timmerhuis en verkrijgbaar bij de wed. P. van Waesberge en Zoon.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: a. het sloopen van een perc. aan den Singel en het Derde Klooster (voormalig politiebureau); b. het maken van een gebouw tot uitbreiding van het Centraal bureau voor den burgerlijken stand en het bevolkingsregister op gen. perceel; c. het aanbrengen van eenige veranderingen in het bestaande centraal bureau en eenige werkzaamheden in het nieuwe politiebureau, beide aan den Singel. De voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij. Inlichtingen bij den Architect 1e klasse ten Stadhuize, kamer No. 148, van 2 tot 4 uur, gedurende de drie laatste werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Rotterdam, door de Directie van het Timmerhuis: de levering van afsluiters met toebehooren ten dienste van de drinkwaterleiding. Zie adv. in no. 28.

DINSDAG 14 Augustus.

Ambt Ommen, ten 2 ure, door het gemeente best. de vergrooting van de school te Nieuwebrug; bestekken en teekeningen te bekomen ten gemeentehuize; aanw. ter plaatse op den dag der best. van 10—11 ure; inl. bij den bouwk. K. A. Hakkert te Avereest.

Hattem, door de arch. W. A. van der Veen te Apeldoorn in de fabriek der Textiel-Industrie Mij.: het bouwen van een directeurswoning met annexen aan de Stadslaan; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij den arch.

Nijmegen, ten 2.30 ure, (herbesteding) door het gemeente best.: het leggen van riolen en uitvoeren van bijkomende werken (1e besteding 17 Juli 1906; bestekken met teekeningen verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S.S. aan het centraalbureau in het Moreelse Park, bestek no. 1073: het maken van eene dubbele wachterswoning met bergplaats, lijn Eindhoven-Venlo, begr. f 6750. (Zie adv. in no. 31).

Rotterdam, ten 1 ure, door het gemeentebestuur: het bouwen van het krankzinnigengesticht Maas-Oord onder de gemeente Poortugaal. Fundeering. Bestek, voorwaarden en teekening ter kennisneming op de Secretarie der Gemeente en in het Stads-Timmerhuis en verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge en Zoon, Houttuin no. 73; inlichtingen aan gemeld Timmerhuis.

WOENSDAG 15 Augustus.

Joure, door het gemeente best. van Haskerland: de levering van 250 M3. ba-altslag; voorw. te bekomen ter secr.

Middelburg, ten 11 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het verbeteren van het bergingsdok voor sluisdeuren met bijkomende werken te Vlissingen, begr. f 36000; bestek no. 175 ter lezing aan gen. Min. aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Bekaar te Middelburg, den arrond.-ing. Druyvesteyn te Vlissingen en den opz. Vroeg te Vlissingen.

VRIJDAG 17 Augustus.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gemeente best.: het leveren en stellen van van twee voor condensors met buizenleiding en afsluiters op consols en het afbreken en opbergen, op aan te wijzen plaats, der bestaande condensors en toebehooren (in no. 31). Bestek en teekening verkrijgbaar ter Gemeente Secretarie, inlichtingen bij den Directeur de Gasfabriek en Waterleiding.

Zwolle, ten 1.30 ure, door de Noordooster locaal spoorweg Mij.: het maken van een haltegebouw te Drouwen en het uitvoeren van eenige andere werken aan de locaalspoorweg van Emmen naar Gasselternijeveen. (Zie adv. in dit no.)

MAANDAG 20 Augustus.

Maastricht, ten 10.30 ure, door het Min. v. Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het maken van werken tot voortzetting der verbetering van de rivier de Maas, onder de Vierlingsbeek, Sambeek, Beugen en Oeffelt en Beugen Gennep, Ottersum in 2 perceelen, begr. f 25600 en f 34400; bestek no. 178 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Keurenaer te Maastricht, den ing. Meuter te Roermond en den opz. Heesterman te Gennep; de nota ligt op 13 Aug. ter inzage bij den ing. Meuter.

DINSDAG 21 Augustus.

Arnhem, ten 11 ure, door de genie in hotel Sluis, bestek no. 175: het bouwen van een kazernement voor 2 bataljons inf. te Ede [19e gedeelte], begr. f 44550; het bestek vanaf 8 Aug. en het procesverbaal van inl. vanaf 17 Aug. ter lezing in het hotel Sluis te Arnhem en het Hof van Gelderland te Ede en verkrijgbaar bij den opz. te Arnhem; inl. worden gegeven door den besteder op het bureel te Arnhem op 16 Aug. van 10—12 ure.

Groningen, ten 1.30 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het maken van werken tot voortzetting van de uitbreiding van de haven te Delfzijl, begr. f 112.000; het bestek no. 183 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. R. J. Castendijk te Leeuwarden, den arrond.-ing. F. Baucke te Groningen en den adj.-ing. J. P. Walland te Delfzijl; de nota van inl. ligt 17 Aug. ter inzage bij gen. adj.-ing. aan de haven te Delfzijl.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. v. Justitie: het stichten van eene tuchtschool te Velsen bestek n. 225, begrooting f 154850. (Zie adv. in no 30).

Rotterdam, ten 1 ure, door het gemeentebestuur: de verbouwing en afwerking van het ziekenhuis aan den Bergweg, benevens den bouw van een zusterhuis en van een lijkenhuis met bijbehoorende werken. Bestek en teekening ter kennisneming op de Secretarie der Gemeente en in het stads Timmerhuis en verkrijgbaar bij Wed. P. van Waesberge en Zoon, Boekdrukkers, Houttuin no. 73. Inlichtingen aan het Ziekenhuis aan den Bergweg, aanw. 14 Augustus ten 11 ure.

WOENSDAG 22 Augustus.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. v. Waterstaat aan het Dep.: het amoveeren der perceelen aan den Fluweelen Burgwal te 's-Gravenhage en het daar ter plaatse bouwen van een algemeene landsdrukkerij met directeurs- en conciergewoning. Zie adv. in no. 29.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. van Waterstaat, in een der lokalen van het hoofdbestuur der posterijen en telegraphie: de verbouwing van het post- en telegraafgebouw te Tholen en het onderhoud van dat gebouw. Zie adv. in dit no.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. van Waterstaat: het maken van twee lage landhoofden voor de schipbrug over de rivier de Maas, tusschen Hedel en Empel, het wijzigen van de lage toegangswegen tot die brug en het uitvoeren van eenige bijkomende werken, behoorende tot de werken voor de verlegging van den Maasmond; bestek no. 180 ligt na 8 Aug. ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en is te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; aanw. 15 Aug. ten 1 ure; nadere inl. te bekomen aan het bureel van den hoofding.-dir. in de 7e directie E. R. van Nes van Meerkerk, bij den ing. J. P. Wijtenhorst, beiden te 's-Hertogenbosch en bij den opz. W. A. Dormaar te Crèvecoeur; het proces-verbaal ligt tijdens de aanw. ter teekening

ZATERDAG, 1 September.

Borssele, ten 3 ure, door het bestuur der waterkeering van den calamiteuzen polder Borssele in de directiekamer: het uitvoeren van zinkwerk en steenbestorting tut verdediging van den oever van den polder, begr. f 25200; bestek vanaf 15 Aug. ter lezing in de directiekamer en ten kantore van den secr.-ontv. te Borssele, bij wien het te bekomen is; aanwijzing 24 en 27 Aug. van 2—4 ure, samenkomst bij de directiekeet.

Uitslag van Aanbestedingen.

Leeuwarden, 14 Juli, door het Gemeentebestuur: *a.* de aanleg van wegen op terreinen ten noorden van het nieuwe kanaal; *b.* de uitvoering van verschillende aan het nieuwe kanaal verspreide werken; *c.* de aanleg van een weg in de Westerplantage; *d.* het leggen van eenige riolen in bestaande straten en wegen; *e.* het uitvoeren van straatwerk achter de Haven. Ram. f 16,00. U. H. van Meekeren, Hindeloopen f 14,864; S. Verhoeve f 14 980 en C. IJsbrandij f 15,780, beiden aldaar en J. v. d. Werff, Aalsum f 16,100. Gegund.

Lemmer, 14 Juli, door het bestuur van het waterschap „Oosterzee": het maken en verhoogen van de omringdijken van het nieuw opgerichte waterschap Oosterzee, ter lengte van 7345 M in 3 perceelen Laagste inschrijver: G. W. Boltje, Oudehaske f 27,400. Gegund.

's-Gravenhage, 17 Juli, door het gemeentebestuur: het bouwen eener hoogere burgerschool aan de Waldeck Pyrmontkade. Ingekomen 15 biljetten. Laagste inschrijvers: Z. Gelens en J. v. d. Wal, aldaar, f 262.000.

41ste Jaargang. ZATERDAG 18 AUGUSTUS 1906. No. 33.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Uitstapjes.

I.

Wij zijn weder midden in den vacantietijd en ofschoon het den beoefenaars der bouwkunst in den regel niet gegeven is, midden in den zomer, wanneer de bouw gewoonlijk in vollen gang is, een paar weken te gaan lanterfanten, er zijn toch altijd gelukkigen, die er wel eens enkele dagen van kunnen nemen.

Die dagen zijn te kort om verre buitenlandsche reizen te maken. Wel zijn Brussel, Antwerpen of de Vlaamsche steden gemakkelijk en in weinige uren te bereiken en is b. v. van Keulen, Düsseldorf, Aken of Münster hetzelfde te zeggen, maar velen, wie het te doen is zich eens op te frisschen en ook volop van zon en buitenlucht te genieten, zullen, boven het altijd vermoeiend bezoek aan een groote stad, een uitstapje naar rustiger oorden verkiezen en liever eens afwijken van de groote wegen, om minder bekende streken te betreden. Wie niet bang is voor een flinken marsch en desnoods de gewone vervoermiddelen kan ontberen, kan bijna zeker rekenen, op zijn weg af en toe aardige verrassingen te ontmoeten.

Ook in ons kleine land zijn nog vele hoeken, waar het vreemdelingenverkeer weinig of in het geheel niet ontwikkeld is, waar de handelsreizigers misschien een paar malen in het jaar, de tourist echter in het geheel niet komt, waar geen café à toute heure, geen plat du jour te krijgen is en men zich voor zijn diner wel eens tevreden moet stellen met brood, ham en eieren, en bier, dat niet zoo erg lekker is; en toch kan een wandeltocht in zulke hoeken een genot opleveren, aan het meerendeel der verwende stedelingen onbekend, het kan een verkwikkende afleiding zijn na ingespannen arbeid en tevens in menig opzicht leerzaam en belangrijk voor de kennis van het land, zijn geschiedenis en zijn kunst.

Wie daarin geen belang stelt doet natuurlijk beter thuis te blijven of elders heen te gaan.

Men moet een open oog hebben voor de eigenaardige schoonheid van ons landschap, men moet verstaan ook wat een klein en eenvoudig overblijfsel van oude bouwkunst den aandachtigen beschouwer weet te vertellen.

Onze voor vele bewoners van Holland zoo goed als onbekende noordelijke provinciën komen zeer zeker in aanmerking voor een bezoek in zomervacantiedagen.

Voor enkele jaren heb ik door een deel van Friesland een rondreisje gemaakt, waarover ik hier

een en ander wil mededeelen, dat anderen tot opwekking moge dienen, om mijn voorbeeld te volgen.

Met weinige bagage, een schetsboek en een camera van plaats tot plaats trekkend, slechts af en toe gebruik makend van openbare vervoermiddelen, kan men in betrekkelijk weinige dagen zeer veel zien en al blijkt een acht- of tiental dagen niet voldoende, om de geheele provincie goed te leeren kennen, met een vooraf goed beraamd reisplan kan men voorzeker een verzameling indrukken opdoen, die voor de kennis van de landstreek waarde hebben.

Een reis naar Friesland is tegenwoordig wel niet meer zulk een onderneming als in de vorige eeuw, maar wanneer men van Zuid-Holland uit de reis over land maakt, moet men er toch gemiddeld vijf uren sporens voor over hebben en dat is voor een binnenlandsche reis lang genoeg.

Dan klinkt, wanneer men de Overijselsch-Friesche grens gepasseerd is, de naam van het eerste Friesche station niet onaangenaam in de ooren. Is bij Steenwijkerwold nog noodig geweest voor de spoorbaan een ingraving te maken, van hier af beweegt zich de trein nagenoeg in een rechte lijn, die altijd horizontaal blijft, naar het hart der provincie. Veel merkwaardigs is er tot Leeuwarden niet te zien, zeer weinig, dat bij het passeeren de aandacht trekt.

Friesland is dan ook, zooals ik later geleerd heb, een land, dat men van uit den spoortrein al heel slecht kan leeren kennen.

Peperga heeft een aardig Gothisch torentje, te Idaard zag ik de eerste typisch Friesche toren met zadeldak, maar dit is ook alles. Heerenveen en Wolvega maken den indruk van welvarende plaatsen, doch die indruk werkt niet mede tot verhooging van de belangstelling van den kunst- en oudheidzoeker.

De hoofdplaats, oudtijds de hoofdstad van het gewest, doet meer verwachten en daarom reisde ik daarheen door, om mij daar wat nader te orienteeren.

De entree van de stad is niet mooi en verschilt zoo weinig van die van menige andere provinciestad, dat het de moeite niet zou loonen haar te beschrijven. Men vindt natuurlijk een stationsplein, met een stationsweg, een stationskoffiehuis, wat boompjes en gras, een urinoir, een paar hôtelomnibussen en eenige wandelaars, die het aankomen van een trein als een aangename afwisseling in den kalmen gang der dingen benuttigen en den reiziger aankijken met een „wat zou dat er voor een zijn"-gezicht. Men laat U hier echter weer heel gauw met rust, wanneer ge er niet uitziet als een excentriek zoon van Albion of Amerika en Uw huidkleur niet wijst op het feit, dat uw wieg aan een palmboom in midden-Afrika hing of wel, dat ge het Hemelsche Rijk uw geboorteland moogt noemen.

In weinige minuten bereikt men zonder vragen het centrum of liever een van de voornaamste buurten der stad, den schoonen naam van Lange Pijp voerende.

Wat men in Amsterdam een sluis noemt, heet in Friesland een pijp en een werkelijke sluis noemt men er „zijl". De Lange Pijp dan is een gemetselde brug of verwulfsel over de gracht, die bekend is als Nieuwe Stad, welke naam op een vroegere uitbreiding der oude stad, echter reeds omstreeks 1500 wijst. Hier in de nabijheid valt dadelijk de gerestaureerde waag in 't oog. Dit is wel een aardig gebouwtje uit denzelfden tijd als de Haarlemsche waag, maar een geheel andere opvatting vertegenwoordigende. De middeleeuwsche baksteentraditie komt er nog sterk in uit, terwijl te Haarlem in hoofdzaak de klassieke invloeden den boventoon voeren.

Het was bij dalender zonne, dat ik gelegenheid had deze opmerking te maken. Ik berekende, dat de anderhalf uur, die nog restten van den dag, waarschijnlijk juist voldoende zouden zijn, om in Friesland's hoofdstad den weg te leeren vinden. Op mondelinge informatie verkoos ik echter niet af te gaan en liep dus een boekwinkel binnen, vragende naar een papieren gids voor de stad.

Men verschafte mij een Gids van Leeuwarden en Omstreken en een kaartje, alleszins voldoende voor mijn doel, al was de Gids dan ook zestien jaren geleden uitgegeven. Er bestond toen nog geen jongere en uit dit feit meende ik te mogen opmaken, dat men van het vreemdelingenverkeer, deze nieuwe vorm van koorts, te Leeuwarden nog niet veel last heeft.

Het kwam mij voor, dat er, in den leeftijd van dien gids, weinig verandering gekomen was in het aanzien der stad. Wel vermeldde hij nog onder de bezienswaardigheden o.a. den nieuwen toren (± 1540), die sedert verdwenen is, maar de groote vloed van vandalisme, die in het noorden van ons land geweldig heeft huisgehouden, was reeds lang voorbij.

Het LJkkantoor en Kantongerecht, een stuk Rijksbaksteenbouw, was niet lang geleden voltooid, de Kanselarij werd toen weder een schoon en grootsch monument genoemd, men betreurde toen reeds weder het woedend vernielingsproces, waarvan de Jacobijner kerk in den revolutietijd het slachtoffer was geworden, maar in het nieuwe was nog niet veel fraais voor den dag gebracht, getuige de Beurs, de Harmonie en andere producties.

In den boekwinkel had men mij op het kaartje aangewezen, hoe ik loopen moest, om in een uur tijds alle bezienswaardigheden in oogenschouw te nemen en weder het station te bereiken. Ik maakte hieruit op dat de meeste vreemdelingen gewoonlijk slechts den tijd tusschen twee treinen aan deze stad wijden. Ik was echter van meening, dat er toch nog wel genoeg merkwaardigs zijn zou, om er niet zoo vluchtig langs te loopen en sloeg dan ook een anderen weg in, dan den mij aangewezene en wel dien, welke mij voeren moest naar een der, dank zij de reclame van een bekend tabakskerver, meest bekende monumenten van Leeuwarden, de Oldehove.

Terug over de lange Pijp langs de Vleeschmarkt en de Deinumer Zuupmarkt passeerde ik een huis, een soort villa in banale timmermansarchitectuur met een tuin er voor en voorzien van een opschrift in leelijke letters: „Burmania Huis". De aanblik van de prachtige rozen in den tuin vermocht niet den miserabeleu indruk weg te nemen of te verzachten van dit opschrift op den leelijken kast, daar brutaalweg neergeplakt op den historischen grond, waar eeuwen lang het versterkte huis, de zetel van een der oudste Friesche adelgeslachten stond, wellicht reeds lang voordat men begon de fundamenten te leggen van den zwaren toren nabij de oude kerk van het dorp Oldehove, een van de drie buurten, waaruit Leeuwarden later samengegroeid is.

Aan die fundamenten moet reeds kort na het begin van den opbouw wat hebben gehaperd. Ik herinner mij niet, of er ooit een grondig onderzoek

is ingesteld naar de oorzaken van den hellenden stand van het bouwwerk, maar wel, dat men vermoedt, dat de verzakking mede het hare heeft bijgedragen om den bouw te doen staken op de hoogte van 40 cM. boven den beganen grond, ofschoon gebrek aan geldmiddelen wel de naaste en meest afdoende reden zal zijn geweest, waarom het werk een fragment is gebleven.

Een imposant fragment evenwel, een geweldige uiting van kracht, op een zeker oogenblik door den drang der tijdsomstandigheden eensklaps verlamd en niet wedergekeerd of door nieuwe opflikkering gevolgd, maar gedoofd. Symbolisch wordt dit uitgedrukt door het zinken deksel, waarmede men het gevaarte thans heeft afgedekt en daarmede voor inwatering behoed.

Overigens heeft men zich bepaald tot het strikt noodige, om het monument staande te houden, de plaesteraars, die de Jakobijner kerk op gruwzame wijze besmeerd en onkenbaar gemaakt hebben, zijn gelukkig van den Oldehove afgebleven. Het uiterlijk van die kerk is zoo afstootend, dat ik er tijdens mijn verblijf te Leeuwarden niet toe gekomen ben nog moeite te doen een blik in het interieur te slaan. Volgens mijn gids moest het ook daar binnen er allerbedroevendst uitzien.

Ik zette mijn wandeling voort langs het sierlijk aangelegd bolwerk, langs den Prinsentuin en doorkruiste daarna in de avondschemering nog de stad in nagenoeg alle richtingen, totdat zich de behoefte aan rust op dusdanige wijze deed gevoelen, dat ze niet meer te wederstaan was.

Den volgenden dag zou ik gelegenheid vinden in helder daglicht nader te bezien al wat in de schemeravond hier en daar mijn aandacht had getrokken. Ik gebruikte de frissche morgenuren voor een kleine wandeling buiten de stad.

Langs een uitstekend onderhouden straatweg, den grooten weg naar Zwolle, bereikte ik in een halfuur het dorpje Goutum, waar eertijds de Wiarda State stond.

Van die State heb ik niets gevonden dan een plek, waar zij gestaan kan hebben, een door een grachtje met gemetselde muren ingesloten erf, slechts door een brug toegankelijk.

Het oude kerkje van Goutum was de eenige bezienswaardigheid en onder het afdak van de dorpsschool schuilende voor een hevige donderbui, had ik gelegenheid de eerste Friesche dorpskerk, die ik van nabij aanschouwde, goed op te nemen.

Het is geen wereldberoemd monument, dat Goutumsche kerkje. De „Tegenwoordige Staat van Friesland" vermeldt alleen de adellijke huizen, maar toch bevat het een stukje bouwkunstgeschiedenis en zijn er duidelijk sporen van de 12de en 13de of 14de eeuw aan te onderkennen.

In den Noordermuur is nog een brokstuk over van den romaanschen bouw met onbeholpen rondbogen en een typisch verband in tufsteen.

Ook de toren is nog ten deele van tuf, de noord- en westzijde zijn echter met Friesche moppen vernieuwd.

Profilsteen van de allereenvoudigste vormen is de eenigste versiering op een enkel lijstje van zandsteen na onder den top van den toren, die met het landsgebruikelijk zadeldak is afgedekt.

Tal van torentjes vertoonden zich in het wijd verschiet, dat de volkomen vlakke en weinig boomrijke landstreek aanbood. Ik ging evenwel naar de stad terug, om meer algemeene indrukken van Frieslands kunst en geschiedenis op te doen en het dak van het museum van het Friesch Genootschap bood mij een groot deel van den dag een schuilplaats tegen de af en toe neervallende hevige stortregens. Maar het bood mij ook nog heel wat meer, namelijk een verzameling geologische, voorhistorische en historische oudheden en kunstvoorwerpen, benevens een topographischen atlas zoo rijk, dat bij een kortstondig verblijf slechts aan een vluchtig overzicht te denken is.

Wie Friesland's bodem bestudeeren wil, wie belang stelt in het leven van den mensch vóór de geschiedenis, vindt hier massa's studiemateriaal; wien de kerkelijke kunst der middeleeuwen of de geschiedenis der kloosters aantrekt, vindt hier tal van documenten verzameld en goed bewaard; wie van 't volksleven der oude Friezen, van Friesland in de 16de en 17de eeuw studie wil maken eveneens.

Wie zich een denkbeeld wil vormen van de Friesche edelen uit den tijd van Karel V, beschouwe slechts de talrijke schilderstukken, afbeeldsels van de trotsche stamhouders van oude geslachten in ridderlijken dos of geestelijk gewaad.

Het Germaansche type spreekt sterk in sommige dezer portretten b.v. in dat van Wijtze van Eminga, genaamd van Camminga, raad in den hove van Friesland, een blonde jonge man, zooals men er tegenwoordig nog vele tegen komt, ietwat boersch waarschijnlijk in de oogen der Bourgondische of

Oostenrijksche hovelingen, maar trotsch op zijn blazoen, in een hoek van de schilderij afgebeeld en altijd gereed met den degen, waarop zijn hand rust, zijn rechten, zijn have en goed ook tegen den keizer te verdedigen.

De achtergrond van dit stuk geeft een landschap met eene adellijke state, waarschijnlijk Eminga- of Camminga-state te zien, half boerderij, half kasteel; de stallen, bijgebouwen en schuren, om een soort voorplein of bassecour gegroepeerd, vanwaar men over een ophaalbrug het hooge huis, den Stins, bereikt, den donjon, waar de landheer met zijn gezin verblijf hield en het voorzeker niet aan weelde en gemak ontbrak, hoezeer het huis ook in de eerste plaats op verdedigbaarheid mocht zijn ingericht.

En wanneer we verder rondzien komen wij tot de conclusie, dat daar ook menigmaal een schoone en trotsche burchtvrouw troonde als b. v. His van Eminga, vrouw van Haring van Sytzama. Menigeen zal de naam van die dame niet mooi of welluidend vinden en Amalia of Eleonora verkiezen; karakteristiek zijn de oude Friesche vrouwennamen echter zeker en dat de draagsters geen boerinnen waren, maar vrouwen, die zich zeker in de hooge aristocratische kringen wisten te bewegen, getuigen niet alleen de gelaatstrekken, maar ook de smaak en de degelijke pracht, waarmede zij zich wisten te kleeden.

Het viel mij echter op dat men op geen dier damesportretten uit de 16de eeuw en 't begin der 17de en ook nog later de Friesche kap met het gouden hoofdijzer ziet. Eerst later in de 18de eeuw ziet men deftige vrouwen dit versiersel dragen en het komt mij voor dat de heerschende denkbeelden over den oorsprong, de geschiedenis en de beteekenis van dit hoofddeksel nog niet in allen deele zijn opgehelderd.

Wanneer men met gebruikmaking van het materiaal in dit museum voorhanden eens ernstig studie ging maken van de geschiedenis van het Friesche kostuum, waarbij men er zeker al heel spoedig toe komen zou zijn onderzoek tot de geheele Friesche beschaving uit te breiden, zou men wellicht tot min of meer verrassende resultaten komen.

Friesland wordt thans en misschien terecht beschouwd als een provincie, die bij de andere ten achteren is. Dat dit niet altijd zoo geweest is, valt als men het museum binnentreedt dadelijk in het oog. De cultuur stond er in de 17de eeuw ongetwijfeld naar verhouding hooger dan thans, en minstens gelijk met die der overige Noord-Nederlandsche gewesten. En vroeger is er een tijd geweest, dat zij veel hooger gestaan moet hebben. In de christelijke tijden heeft zich het kloosterleven in dit gewest zeer vroeg ontwikkeld en waarschijnlijk zeer veel tot de algemeene ontwikkeling des lands bijgedragen, en dat de Friezen een volk van meer beteekenis waren, dan al de andere stammen, die in den Romeinschen tijd ons land bevolkten te samen, blijkt, hoe weinig positieve berichten en documenten er ook tot ons gekomen zijn, uit dat weinige zoo duidelijk, dat er m.i. grond te over bestaat voor de meening, dat de studie der middelnederlandsche beschaving met die van het oude Friesland beginnen moet.

Aan documenten uit den voorhistorischen tijd, voornamelijk bij de afgraving van vele terpen voor den dag gekomen, is het museum rijk genoeg; die uit de vroegere middeleeuwen, den tijd van den legendarischen handelsbloei en rijkdom van sommige centra, zijn er echter uitermate schaarsch. Er is hier een gaping van verscheidene eeuwen en daarop volgt weder een allengs rijker voorraad, voor de meeste liefhebbers ook aantrekkelijker, dan de overblijfsels uit de vroegere duistere tijdperken.

En toch zijn er ook, die zich juist weder meer door het onbekende aangetrokken gevoelen in de overtuiging, dat het aan de nieuwere methoden der historische wetenschap eenmaal gelukken zal veel van dit onbekende op te helderen.

Ik voor mij weet dan ook wel in dit museum meer gezocht en gekeken te hebben naar dingen, waar anders zelden of nooit iemand naar vraagt of kijkt, dan juist naar het mooiste en kostbaarste en ook op mijn verdere tochten heb ik iets dergelijks in praktijk gebracht en ben daar evenals in het museum gewaar geworden, dat er stof genoeg tot onderzoek voorhanden is, zooveel zelfs dat ik het betreuren moest slechts enkele vacantiedagen tot mijn beschikking te hebben en mij tot een vrij oppervlakkige verkenning te moeten bepalen.

Die eerste dag in Leeuwarden had toch eenigszins het karakter van een verkenningsdag, want in overeenstemming daarmede, maar tevens om eens wat frissche lucht op te snuiven kwam een beklimming van den Oldenhove mij voor, niet ongeschikt te zijn. Een onderneming van beteekenis is dit niet, want de onvolgroeide reus is niet hoog, maar m.i. loont de beklimming van oude torens altijd de moeite; ook waar het uitzicht, zooals hier, achterstaat bij andere panorama's, is het meestal de moeite waard zulk een ouden toren in al zijn onderdeelen van dichtbij en van binnen te bekijken.

Reeds dadelijk trok de steenen wenteltrap in den N.W.-hoek mijn aandacht als ruimer en gemakkelijker dan die in andere torens, b.v. in den Antwerpschen.

Op de spilstukken der treden vond ik meer dan 15 verschillende steenhouwerstee kens en er schijnt dus indertijd nogal met kracht aan den bouw te zijn gewerkt.

Ook op andere stukken zijn die teekens in grooten getale te vinden, zoodat wanneer men deze eens verzamelde en vergeleek met elders aanwezige, daaruit voor de bouwgeschiedenis van dit monument zeker een en ander zou zijn af te leiden, vooral wat betreft de betrekking, waarin dit monument staat tot de Nederlandsche bouwkunst van 't begin der 16de eeuw. Misschien zou dan spoedig uit te maken zijn of de Cornelis Frederiksz. die aan dezen toren gebouwd heeft, al dan niet dezelfde kan zijn geweest, die later de St. Janskerk te Gouda bouwde.

Twijfelachtig is dit nu voorzoover ik kan nagaan nog evenzeer, als toen Eeckhoff in zijn Geschiedk. Beschrijving van Leeuwarden, reeds deze mogelijkheid veronderstelde, die uit de gelijknamigheid der bouwmeesters trouwens voor de hand lag. Voor mij berust de twijfel hieromtrent voornamelijk daarop, dat de profillen der Goudsche kerk mij voorkomen het karakter eener vroegere bouwperiode te hebben dan die waarvan de profillen van den Oldenhove spreken, terwijl volgens hetgeen mij van de geschreven documenten bekend is, de bouw van den Oldehove ongeveer een kwart eeuw aan dien van den St. Jan is voorafgegaan.

De profileering van den Leeuwarder toren heeft een bepaald laat-Gothisch karakter, dat vooral uitkomt bij de fragmentarisch ter weerszijden van den toren aanwezige raamopeningen in de brokstukken westgevel, die hier aansluiten.

KERK TE RINSUM AGEEST.

Bij de contreforten schemert voorts in horizontale lijnen reeds de renaissance door.

Merkwaardig is ook, dat de contreforten aan de kerkzijde behandeld en bekroond zijn met fialen, enz. evenals aan de buiten- of westgevelzijde, terwijl toch wel degelijk op den kerkaanbouw gerekend is, getuige de daarvoor aangebrachte staande tanden en de fragmenten westgevel met gedeelten ramen (in de assen der zijschepen), die daar aanwezig zijn.

De gehouwen steenen wenteltrap gaat slechts op tot den eersten omgang, vandaar klimt men verder, door middel van een gemetselden, bestaande uit korte rechte stukken met bordesjes bij elke wending om een zwaren vierkanten gemetselden pijler (hetzelfde systeem door Cuypers ook toegepast in de traptorens die voeren naar de in het Rijksmuseum gevestigde scholen.) Halverwege deze trap kan men de klokkenzolder bereiken, waar in een kolossalen klokkenstoel twee zware in de eerste helft der 17de eeuw te Leeuwarden gegoten klokken hangen. Daarboven is het zinken dak aangebracht, vanwaar men een wijd uitzicht heeft over nagenoeg de halve provincie Friesland. Ik liet mij door mijn vrouwelijke cicerone de namen opnoemen van eenige der vele plaatsen, welker kerktorens boven de uitgestrekte vlakte in alle richtingen te zien waren, waarbij mij bleek, dat hare topografische kennis zich bepaalde tot de stad zelf en niet veel verder dan twee uren in den omtrek.

Wat het goede mensch overigens van den vreemden bezoeker gedacht heeft weet ik niet, mijn beneuzen van de grauwe steenmassa, mijn schetsen nemen van de profillen en andere eigenaardigheden in mijn manier van doen, deden haar wel bemerken, dat ik er een van 't bouwvak was, zij had wel eens meer zulke lui, die heel anders doen dan gewone menschen, de ingewanden van den ouden reus ontsloten.

Ik had ook gevraagd of men Dokkum kon zien, maar zij kon mij alleen zoowat de richting aanwijzen, waar dat moest liggen en ik moest er dus van afzien den afstand te schatten, dien ik nog dienzelfden avond wenschte af te leggen.

Ik koos daartoe den Staatsspoorweg tot Veenwouden, waar zooals ik wist overblijfsels van een stins „Schierstins" te vinden moesten zijn en vanwaar men met een paardentram naar Dokkum kan komen, als men zich een halfuur wachtens aan het station wilde getroosten.

Ik wandelde echter maar vast den weg naar Dokkum op en zag nu spoedig links van den weg een gebouw met het opschrift „Schierstins", dat voor kazerne der marechaussee ingericht scheen, maar waaruit weinig meer sprak van het karakter der Oud-Friesche manoirs.

Wat nog rest van 't hooge huis, was tot aan de dakgoot met klimop begroeid, zoo dicht, dat geen mop te zien was van de muren, waarin enkele fragmenten van schoorsteenschouwen en caryatiden ingemetseld zijn en een klein poortje, dat tot de overwelfde binnenruimte toegang geeft.

Ware het bovengenoemde opschrift echter niet aanwezig geweest en daardoor alle twijfel weggenomen, ik zou gewis dit monument voorbijgeloopen zijn zonder er iets van te bemerken.

Ik zal ongeveer een uur van het station Veenwouden verwijderd geweest zijn, toen mij de tram achteropreed. Het prachtige weder deed mij evenwel besluiten den wenk van den conducteur met een afwijzend gebaar te beantwoorden en mijn tocht te voet voort te zetten.

De weg, dien ik volgde, loopt in nagenoeg zuiver noordelijke richting dwars door Dantumadeel. Het kwam mij voor, dat 't land wat hooger gelegen is, dan in de onmiddellijke omgeving van Leeuwarden en de plantengroei ook niet die van 't lage veen is

De namen der naburige dorpen, behalve Veenwouden, Akkerwoude, Murmerwoude, Dantumawoude, Wouterswoude doen ook vermoeden, dat deze streek ontgonnen heide is. Veel schoons of merkwaardigs leverde de wandeling niet op en toch was het een verkwikking de lucht in deze landelijke omgeving met volle teugen in te ademen (zoo verschillend in qualiteit van de Hollandsche stadsluchtjes).

De avondschemering was reeds ver gevorderd, toen ik Dokkum binnentrad, het oude nest, dat tusschen zijn beboomde aarden wallen vrij hoog als een eiland in de groene weilanden ligt.

Na eenig zoeken had ik spoedig het hôtel gevonden en toen ook reeds de helft van de stad, ofschoon in 't halfduister, want elektrische straatverlichting is er niet, doorgewandeld.

Ik veronderstel, dat het de Woudpoort geweest is, die gestaan moet hebben ter plaatse waar ik binnenkwam. Naambordjes op de hoeken der straten herinner ik mij niet, gezien te hebben. Als oudtijds zullen dus de straatnamen hier bij de bevolking nog bij mondelinge overlevering bewaard blijven. Dokkum wordt gezegd na Stavoren de oudste stad van Friesland te zijn en reeds in 248 te zijn gesticht. Ook dit is voor zoover nagegaan kan worden een overlevering, maar kan niet met de stukken bewezen worden.

Eertijds een zeehaven, kan het thans op dien naam geen aanspraak meer maken. Het is tot een ville morte geworden, gelegen in een uithoek en alleen met een paardentram en een stoombootje eenige malen per dag te bereiken. Overigens een plek van de wereld afgezonderd, waar niemand komt, die er niet noodig heeft en wat ik er eigenlijk ben komen doen is voor de Dokkummers tot heden zeker een onoplosbaar raadsel gebleven.

Vele gebouwen, ook particuliere huizen, getuigen er nog van, dat Dokkum eertijds onder de steden van Friesland lang niet de minste was en met zijn tijd mede kon komen (het had de vijfde stem in het Kwartier der Steden).

Uit numismatische dokumenten moet blijken, dat in 739 te Dokkom munt geslagen werd en het toen een bemuurde stad reeds was. Van de middeleeuwsche burgeroorlogen heeft het ruimschoots zijn deel genoten en ten gevolge daarvan zal het wel zijn, dat van het middeleeuwsche Dokkum weinig is overgebleven. Dat weinige bepaalt zich in hoofdzaak tot de kerk, die waarschijnlijk wel ten deele een overblijfsel zal zijn van de oude abdij van St. Bonifacius. Van den toren, die omstreeks 1780 nog op eenigen afstand ten noordwesten van de kerk stond, schijnt niets te zijn overgebleven.

De nieuwe katholieke kerk, naar een plan van Cuypers, is natuurlijk ook aan St. Bonifacius gewijd, en de Bonifaciusbron is ook nog in wezen in een weiland even buiten de stad. Indruk maakt een bezoek aan deze historische en voor velen heilige plek echter in geenen deele en een hooge mate van voorstellingsvermogen en decoratieve verbeeldingskracht is noodig, om zich hier den apostel der Friezen voor te stellen, de afgodsbeelden nederwerpende, de heilige boomen omhakkende en met deze en andere klemmende argumenten het evangelie verkondigende. om ten slotte als martelaar de kroon op het werk te zetten.

Neen, de afstand is te groot, er ligt een te groot aantal eeuwen tusschen dat verre verleden en het heden, om in zijn verbeelding in eens dien sprong te kunnen maken. Alleen een trapsgewijze historische studie zou tot een voorstelling kunnen voeren, die mischien nog slechts zeer gebrekkig zou zijn. Het is nu eenmaal niet anders, wij weten meer van de Egyptische beschaving van duizende jaren v. C. dan van die van eigen land en volk ruim 1000 of 1500 jaren terug, en men moge gelijk hebben met de bewering, dat uit een algemeen historisch ethnologisch oogpunt de cultuur der antieke volken, die rondom de middellandsche zee woonden, in belangrijkheid die der Indogermaansche stammen verre overtreft; ik meen toch, dat het tijd wordt, dat de beoefenaars der vaderlandsche historie zich eens met de laatstgenoemde gaan bezighouden.

Een stap daartoe kan m.i. zijn het ter hand nemen van de nog altijd te veel verwaarloosde middeleeuwen. Dokkum biedt den oppervlakkigen beschouwer in dit opzicht weinig materiaal, mijn verblijf was er dan ook slechts kort en daags na mijn aankomst vertrok ik dan ook weder door dezelfde poort (bij manier van spreken) waar ik binnengekomen was, om mijn eerste groote wandeltocht te beginnen met een ritje per meergemelden paardentram tot Murmerwoude.

Van een woud is daar ter plaatse niet veel te bemerken en het geheele dorpje bestaat uit een zestal huizen en een kerkje aan een kruisweg gelegen. Het kerkje heeft een zadeldaktoren doch was zoodanig geel gesausd, dat ik niet constateeren kon of er oude romaansche tufsteenresten aan voorkomen, wat echter wel waarschijnlijk is. De streek waardoor ik wandelde in de richting van Akkerwoude kwam mij voor vrij welvarend te zijn ofschoon er zich weinig leven op den weg vertoonde, en weinig merkwaardigs langs den weg te zien is. Toch vond ik enkele schuurtjes van reuzenmoppen opgebouwd, waarschijnlijk van een of andere verdwenen stins afkomstig en een zeker teeken, dat hier eenmaal oudere gebouwen, dan de tegenwoordige boerderijtjes hebben gestaan.

Het was nog niet laat in den voormiddag toen ik Rinsumageest bereikte een typisch maar armoedig dorp, bestaande uit twee rijen huisjes ter weerszijden van een water, de Woudvaart, naast elkander geschaard, een korte dwarsstraat loodrecht op de richting van de vaart met een steenen boogbrug daarover, de kaden bestraat met veldkeitjes en beplant met boomen, ik meen linden.

De jeugd was zeker naar school, de volwassenen waren gewis aan den arbeid, want het was er doodstil. De kerk waarom het mij te doen was, de kerk, die ook door Eyck tot Zuylichem in zijn Eglises romanes beschreven en afgebeeld is, staat een eindje westwaarts buiten het dorp op een terp. Een terp daarnevens, die men bezig was af te graven wees op de waarschijnlijke aanwezigheid, nabij de kerk, van meer woonsteden, dan zich daar thans bevinden.

De oude kerk merkwaardig om de vele sporen van verschillende tijdperken van architectuur, die zij, zij het ook in zeer eenvoudige vormen, vertoont staat vrijwel alleen op het glooiend, met hoog gras begroeide kerkhof; alleen de daar aangrenzende kosterswoning houdt haar gezelschap, maar weet voorzeker niet mee te praten van de overoude tijden toen ijverige monninken, waarschijnlijk in de 11de eeuw den oorspronkelijken tufsteenbouw hier stichtten, wellicht in plaats van een houten kapelleke.

De Zeister Prijsvraag.

Hoe warm het was en hoe ver — zuchtten wij den onsterfelijken heer Bruis na, toen wij op een van deze gloeiende hondsdagen door de schaduwlooze dreven van Zeist doolden, om de Ambachtsschool te zoeken, waar de ontwerpen, in gekomen op de prijsvraag voor een raadhuis, moesten zijn tentoongesteld.

Op den Hoogen Weg moest het wezen, doch daar stond wel een openbare lagere school, doch niets, wat op een ambachtsschool geleek. Vriendelijke bewoners van Zeist lichtten de amechtigen wandelaars eindelijk in, dat de ambachtsschool achter de lagere school was gelegen, waar men haar zeker niet vermoeden zou.

Nu ging alles van het bekende leien dakje en weldra stonden wij in een benedenlokaal, waar tal van ontwerpen aan de wanden waren opgehangen of op tafels uitgespreid. Eenige Zeister timmer- of metselbazen vermeiden zich in den aanblik.

Was de overgang na de Vredesprijsvraag te groot? Had de warmte van den dag het gezelschap te pakken? Welk een vreeselijke verzameling! En dit moest nu de oogst wezen, bij een prijsvraag, waaraan alle Nederlandsche bouwmeesters konden deelnemen, binnengehaald! Het klamme zweet werd van het voorhoofd afgewischt. Maar de sombere gedachten, gewekt bij het aanschouwen van een zóó grooten val der Nederlandsche bouwkunst lieten zich niet wegvagen.

Daar trok een opschrift de aandacht: „Ontwerpen, die noch als plan, noch als opstand genoegzaam verdienste hebben, om voor nadere beschouwing in aanmerking te komen". Heb dank, o vroede vaderen van Zeist, voor deze mededeeling prevelde een onzer. Nu konden wij met een gerust hart het lokaal verlaten, overtuigd, dat in dit geval Huygens': „Wie hiervan 't schicklijckst swijgt heeft 't allermeest geseijt" veilig in toepassing kon worden gebracht.

Doch als dit nu alle ontwerpen waren, geen beschouwing waard, dan moesten er ook andere wezen. Waar ze te vinden? Men verwees ons naar de verdieping, wij gingen een trap op, een trap, die men den leerlingen der ambachtsschool wel als afschrikwekkend voorbeeld mag wijzen. De man, die deze trap liet maken, heeft zich ongetwijfeld herinnerd, hoe de Spartanen hun slaven dronken maakten, om hun zoons smaak in de geheel-onthouding te doen krijgen.

Er was nog een kaart te zien, aanwijzende de „ontwerpen, die geen voldoende planoplossing geven, doch wegens hun architectonisch karakter eenige verdienste hebben", Een vreemde aanwijzing der Zeister vaderen. Want hoe kan een werk van bouwkunst ooit eenig karakter hebben, als de plattegrond niet deugt? Is niet de plattegrond de grondslag van alles in de bouwkunst?

En het moet erkend worden, op de geheele tentoonstelling ziet men geen enkelen plattegrond, die als werk van een meester kan gelden. Zelfs het ontwerp, dat den eersten prijs verkreeg, kan dien niet te danken hebben aan zijn indeeling. Een plattegrond dient „aus einem Guss" te zijn, opdat men dadelijk ziet, dat hij zóó en niet anders moest wezen. Alles komt aan op een hoofdgedachte, maar die is zelfs in de drie bekroonde niet te vinden.

De juryleden zullen dit wel hebben gezien. Maar wat moesten zij doen? Al de vijf en zeventig inzenders met de kous op den kop naar huis sturen was toch wat de hard. Zoo hebben zij dan de plattegronden maar met den mantel der liefde bedekt en de opstanden als maatstaf voor hun oordeel genomen.

Ook in dit opzicht konden zij geen hooge eischen stellen. Want een ontwerp, dat zich aanstonds als een raadhuis voor het dorp Zeist doet kennen, is er onder de vijf en zeventig niet. Dat Nederland tal van kleine plaatsen met allerliefste raadhuizen bezit, niemand der ontwerpers schijnt er een flauw vermoeden van te hebben gehad.

De vervaardiger van het met den eersten prijs bedachte ontwerp is noch naar Noord- of Zuid-Holland, noch naar Zeeland, Utrecht of Friesland op inspiratie uitgetogen. Hij heeft zich Schiller's raad „Warum in die Ferne streifen, seht das Gute liegt so nah", niet willen herinneren, en richtte den blik op ..... Zuid-Duitschland! Speciaal Neurenberg schijnt dezen Nederlander te hebben bekoord, althans hij nam het wapenteeken dier stad, de adelaar met het vrouwenhoofd tot zijn „motto" en ontleende erkers, vensters torens en toppen aan de gebouwen der woonplaats van Hans Sachs.

Neurenberg te Zeist! Nietsche had wel gelijk, dat wij bezig zijn aan een „Umwertung aller Werte".

De tweede en derde prijs hebben modern willen zijn in hun opstanden. Of ze daardoor wel in het karakter bleven, dat aan een raadhuis voegt, of hun gebouw zou passen in zijn toekomstige omgeving, daarom hebben zij zich niet het minst bekommerd.

De juryleden zullen de eersten zijn geweest, die de bezwaren, welke tegen de drie opstanden kunnen worden ingebracht, hebben erkend. Mannen van fijnen smaak als Evers en Salm laten zich geen knollen voor citroenen in de handen stoppen. Het is echter zeer goed te verklaren dat de beoordeelaars, na alles wat er met de Zeister prijsvraag geschiedt is, huiverig waren om geen bekroningen toe te kennen. Immers was deze prijsvraag zonder uitkomst gebleven, dan zou de lust van onze plaatselijke besturen tot het uitschrijven van prijsvragen, die toch al niet groot is. hun geheel zijn ontzonken.

En voor zoo iets heeft de jury de Nederlandsche bouwkunst willen bewaren.

* * *

Varia.

Vischhuizen. In enkele Zeeuwsche dorpen worden nog gevonden zoogenaamde vischhuizen, gebouwtjes gedeeltelijk van steen, gedeeltelijk hout en aan een zijde geheel open, terwijl het geheele ameublement bestaat uit banken, geplaatst langs de drie blinde muren. Voor een kwart eeuw ongeveer bestonden er nog meer dergelijke gebouwtjes en wij vinden vermeld, dat dit o.a. het geval was te Hoedekenskerke, Driewegen, Ellewoutsdijk, Borssele, Oudelande, Baarland, Kloetinge, 's-Heer-Arendskerke, 's-Gravenpolder en Ovezande, en tevens werd daarbij gemeld, dat in deze vischhuizen weleer, toen de vischvangst in deze streken nog leven en vertier bracht, de visch afgeslagen werd. De rondtrekkende

ketellapper en stoelenmatter vond er in later dagen zijn tijdelijke werkplaats; de arbeiders en dijkwerkers kwamen er te zamen om naar hun werk te trekken en er de schafturen door te brengen; de publicaties van het gemeentebestuur werden hier aangeplakt, kortom, zoo'n „vischhuis" was onmisbaar voor het dorp, het was de dorpssocieteit, of wil men een deftiger vergelijking, het forum van de plaats, waar alle nieuwtjes werden rondverteld, hetgeen aanleiding gaf, dat sommigen het vischhuis een lasterhuis en de daarin geplaatste zitbanken „klap- of lasterbanken" heetten. In zooverre is het oprunnen er van niet te bejammeren, al vindt ook menigeen, dat het verdwijnen van allerlei zulke historische herinneringen niet prettig is, en daarom blijven er ook nog vischhuizen aanwezig.

Spaanders.

KAMPEN IN BRABANT.

Wij leven in de hondsdagen en het is dus misschien een komkommer, wat uit Breda gemeld wordt. Si non vero, e ben trovato.

Er was door een particulier een brug geslagen over de Mark. Toen de cement-ijzeren brug gereed was, bleek tot verbazing van den Raad en het dagelijksch bestuur, dat de brug niet gelegd was op de plaats, die op de ingediende teekening was aangegeven, en ook, dat ze 52 c.M. te laag was.

Over de eerste afwijking is men het nog niet eens, maar de tweede zal op een door B. en W. aangegeven vernuftige wijze worden weggenomen.

Het dagelijksch bestuur van Breda heeft n.l. in een praeadvies den bewonderenswaardigen raad gegeven, om, als de brug te laag was... de vaart te laten uitdiepen.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De Engelsche vereeniging voor tuinsteden heeft een nieuw stuk land gekregen om een stad te stichten, in Kent, bij Chattam. Het land ligt 500 voet boven de oppervlakte der zee en heeft naar alle kanten mooie uitzichten. Gas- en waterleiding is er te krijgen en een electrische tram rijdt er tot dicht bij. Men gaat er nu hoofdwegen maken met een breedte van 50 voet, met zijwegen van 40, en boomen aan de kanten. Een groot terrein wordt gereserveerd voor park en voor de sport.

Sedert de instorting van de Campanile te Venetië komen uit Italie telkens berichten omtrent oude gebouwen, die op het instorten staan. Zoo wordt thans weder uit Bologna gemeld, dat het stadhuis, het beke. de Palazzo del Podesta, in bijna alle deelen plotseling groote scheuren begon te vertoonen, zoodat het gebouw direct ontruimd en op vele plaatsen gestut moest worden, in afwachting eener afdoende herstelling.

Het paleis dateert van 1201 en werd in 1485 van een nieuwe façade voorzien. Tot de merkwaardigheden behoort de groote zaal, 53 M. lang en 23 M. breed, waar in 1410 het conclave voor de verkiezing van Paus Johannes XXIII gehouden werd en die later als schouwburgzaal en voor het balspel dienst deed.

Met den wederopbouw van San Francisco vlot het nog niet. De minister van oorlog heeft aan generaal Greely bericht gevraagd over de redenen, waarom niet de noodige voortgang wordt gemaakt. Het schijnt, dat alle beschikbare arbeiders bezig zijn aan het bouwen van winkels, pakhuizen, kantoren enz. en dat de huisvesting van de inwoners als bijzaak wordt beschouwd. Bij gebrek aan huizen moeten nog 50.000 menschen voor een onafzienbaren tijd in tenten kampeeren. Men is dientengevolge bang voor het uitbreken van besmettelijke ziekten.

Het kasteel de Bourgueron te Grenoble, dat eens schuilplaats bood aan Lodewijk XI en dat sedert eenige jaren verbouwd is tot eene hydrotherapeutische inrichting: is dezer dagen publiek verkocht voor 105,000 francs.

In de jongste zitting van den Gemeenteraad van Antwerpen is besloten den wedstrijd voor een monument ter eere van den volbloed Vlaamschen toondichter P. Benoit, te beperken tot Antwerpsche kunstenaars. In Brussel is men ontsticht over deze uitsluiting. Maar men merkt op, dat de verfranschte kunstenaars in Brussel onmogelijk een beeld zouden kunnen maken, dat „verpersoonlijkt in zijne uitdrukking, het ontstaan, het bestaan en de hergeboorte der Vlaamsche toonkunst in en door het Antwerpsche conservatorium".

De vraag zij gewettigd of dit ook een Antwerpsch beeldhouwer zal kunnen, en, of hier niet de grenzen van de beeldhouwkunst verlegd worden naar die van de beschrijvende kunst.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. De opening van den wintercursus 1906—1907 der Vakteekenschool „Patrimonium", op de Nieuwe Heerengracht 95 alhier is bepaald op Maandag 1 October.

Voor dezen cursus die voor elk toegankelijk is, kan men zich doen inschrijven op Donderdag 20, Vrijdag 24 en Zaterdag 25 Augustus.

Het geringe schoolgeld, f 6 per wintercursus van 6 maanden met 5 lesavonden per week zal voor niemand bezwaar opleveren, verminder daar alle leermiddelen, gereedschappen enz. kosteloos verstrekt worden. Waar zulks op goede gronden wordt verzocht, weigert het Bestuur meestal niet eenige tegemoetkoming of vrijstelling van de betaling der schoolgelden.

Het lesprogramma — dat op aanvrage aan het gebouw verkrijgbaar is — zal geene veranderingen ondergaan.

De ten vorigen jare gebleken wenschelijkheid eene klasse voor vergevorderden en volwassenen af te zonderen, is oorzaak, dat ook thans hiermede rekening gehouden zal worden

Evenzoo zal de klasse meubelteekenaars en die voor photo- en zinco-lithografen eene wijziging ten goede ondergaan. In de laatst genoemde klassen zullen ook jongeren toegelaten kunnen worden en tevens *practisch* onderricht ontvangen.

De toelatings-examens voor de hoogere klassen zullen 17 September aanvangen

ARNHEM. Ongeveer halfweg tusschen Arnhem en Ede, nabij Oosterbeek (hoog), is een stad in wording, op Amerikaansche manier te bouwen. Bewoners zijn er nog niet; maar alles wordt gereed gemaakt om ze bij duizenden te ontvangen.

De heer Hellingman, een bekend bouwondernemer te Amsterdam, kocht de vervallen villa „Waldfriede", in een prachtige boschrijke omgeving gelegen, en liet daarnevens een nieuw gebouw oprichten met nog een paar andere voor bewoning bestemd, terwijl hij ettelijke honderden hektaren grond en bosch in de omgeving aankocht. En nu zijn daar drie werken onderhanden, in de eerste plaats voor een elektrische centrale, vervolgens voor een waterleiding en tenslotte voor een elektrische tram, ter verbinding met Oosterbeek en Arnhem.

Dat is de grondslag voor de geprojecteerde tuinstad, waarvan nog geen huis staat.

Waarschijnlijk zal de geschiedenis der wording zijn als volgt: Begonnen zal worden met den bouw van de tuinstad, arbeiderswoningen met groote stukken grond. Als dezegereed zijn, worden ze betrokken door de gezinnen der werklieden, die voor den bouw noodig zijn; tegelijk en vervolgens worden villa's, heerenhuizen enz. gebouwd voor de ingenieurs, opzichters e. d. Verschillende werkplaatsen zijn dan noodig. Er verrijzen hotels, winkels, kleine industrieën; de tuinstad wordt meer en meer uitgebreid. Van alle kanten stroomen werkkrachten toe, een groot aantal jaren is er volop werk; kerken worden opgericht, een raadhuis, scholen en.... de stad is gereed!

Ook een steenfabriek is ter plaatse aanwezig.

Een modelstad zal dus hier kunnen ontstaan vrij van alle ongemakken, die de oude steden opleveren en voorzien van alle moderne gemakken, een ideale woonplaats voor modern aangelegde bewoners.

Welk een prachtige gelegenheid voor de moderne bouwkunst, om zich te ontplooien, of zou het worden zooals de buitenwijken onzer oude steden, of hetgeen men in Bussum, Hilversum en dergelijke plaatsen ziet? Het best zal zijn, zich maar geen al te groote illusies te maken.

Zie vervolg Binnenland, Personalia, enz. in Bijblad.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 25 AUGUSTUS 1906. No. 34.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Damvraagstuk.

Toen wij in ons nummer van 11 Augustus j.l. het Dam-vraagstuk ter sprake brachten, wisten wij wel, dat het een vraagstuk van den dag was, maar vermoedde men ook te Amsterdam nog niet, dat er op het Prinsenhof met zoo bekwamen spoed aan de oplossing werd gearbeid, dat de dagbladen van j.l. Dinsdagavond reeds met zekerheid daaromtrent zeer belangrijke mededeelingen zouden kunnen doen.

Wat wij naar aanleiding van de laatste twee plannen tot verbetering van den Dam in het midden brachten, inzonderheid wat in het algemeen op te merken valt bij dergelijke plannen en voorstellen, wanneer de ontwerpers niet beschikken kunnen over *al* de gegevens, die voor een grondige behandeling van het vraagstuk noodig zijn, wordt vrijwel bevestigd in een artikel, waarin de redactie van *„de Telegraaf"* verleden week hare meening over de zaak nog eens voor hare lezers uiteenzette.

Zij gaat daarbij uit van de vraag: welke verbeteringen zijn noodig en zijn ze bereikbaar? en vervolgt dan:

„We zeggen dit, omdat in deze materie in den loop der jaren alle mogelijke en onmogelijke voorstellen van belangstellende outsiders het licht hebben gezien".

„Herinneren we ons b.v. niet hoe het vorige jaar twee architecten plotseling kwamen voorrekenen, hoe de Damkwestie enz. radicaal ware op te lossen, zonder dat Amsterdam daarvoor een sou had te offeren. Je verkoopt het oude beursterrein, onteigent die en die panden voor zooveel, verkoopt den grond ter noodige bebouwing volgens plan voor zooveel, en klaar is de zaak".

„Afgescheiden van het plan dezer heeren, dat niet op de behoefte van het verkeer was gebaseerd, waren hun financieele berekeningen geheel fout, in flagranten strijd met de werkelijkheid. „Rijk rekenen en arm tellen" was blijkbaar het motto geweest van deze „ontwerpen".

„Vrijwel van dezelfde kracht is een plan van betrekkelijk recenten datum, namelijk dat, waarmee de heer K. van Rijsse Jr., oud-staatsarchitect der Zuid-Afrikaansche Republiek, ons in Maart j.l. per brochure kwam verrassen"

„De heer v. R. wilde den toestand van Dam, Damrak en voor het Centraal-Station ingrijpend veranderen. Den Dam en zijn toegangen vond hij te benauwd. En in zoo'n geval gaat men verbreeden".

„Hoort nu, hoe de heer v. R. te werk gaat. Aan alle kanten van den Dam neemt hij huizen weg: Van Hajenius tot en met „Zeemanshoop", de Groote Club, de aanbouwsels van de Nieuwe Kerk, de eerste panden van den Nieuwendijk, de „Bisschop"

en aangrenzende huizen en het Kommandantshuis".

„Voorts wil hij een groot stuk van de Warmoesstraat amoveeren en eenige huizen aan de stille zijde Rokin, daarop bouwen een groot post- en telegraafkantoor, tot op het oude beursterrein".

„Voorts zou de heer v. R. ons door wijziging van de rooilijn van het Damrak, en bebouwing met groote blokken van de Prins Hendrikkade tegenover het Centraal-Station, het gezicht op dit laatste willen ontnemen, enz.".

„Lang zullen we ook hierbij niet stilstaan. Het plan als geheel heeft voor ons weinig aanlokkelijks, maar ook dezen ontwerper mangelt het aan kaufmännisch inzicht. 't Is meer rijk rekenen en arm tellen. De beschikbare grond wordt duur verkocht en daarmeê de onteigening van den Dam bekostigd! Altijd volgens rekening van den heer v. R., die dan f 650 per vierkanten meter kan besteden"!

„Men moet inderdaad al heel naïef en slecht met het Amsterdam van heden op de hoogte zijn, al weinig commercieelen zin bezitten, om te gelooven, dat de mooist gelegen panden van Amsterdam (de Groote Club, Zeemanshoop, Hajenius enz.) voor f 650 per M². te onteigenen zouden zijn. Mogelijk voor 3 × f 650 per M²., waarmeê heel het, o.i. onnoodige plan van den heer v. R. valt als een baksteen."

Na deze niet malsche kritiek beziet de Telegraaf den toestand door eigen bril, d.w.z. van het standpunt der practische menschen, van wier argumenten bekend is, dat daarin het aestetische element, dat in de vroeger besproken plannen een groote rol speelt, op in het oog vallende wijze ontbreekt.

Er wordt alleen gelet op hetgeen voor het verkeer dringend noodig is, groote verkeerswegen verlangt men, en daarvoor moet alles wijken en wanneer het nog te doen was om een net van groote verkeerswegen, volgens een wel overlegd plan, waarvan het Damplan deel uitmaakte, dan zou men zich met een opvatting á la Hanssmann kunnen vereenigen, wanneer hetgeen men te Amsterdam voornemens is daar eenigszins op geleek. Het is zeker heel verstandig alleen op het bereikbare aan te sturen, maar het denkbeeld van de bereikbaarheid is nogal onbepaald en het is onverstandig, het argument der bereikbaarheid als dooddoener te gebruiken, om zich van lastige menschen met ideale opvattingen af te maken.

Waar is de man, die Amsterdam zal helpen aan een oplossing van het Damvraagstuk, waarbij naast de verkeerseischen, ten minste aan redelijke eischen van schoonheid zal worden voldaan.

Zou dit nu werkelijk iets onbereikbaars zijn? En is het alleen, omdat men nu van het reeds jaren hangend vraagstuk hoopt af te komen, dat men zich te Amsterdam verheugt over de aanstaande oplossing, die o.i. toch zoo weinig van een oplossing heeft.

„Naar wij met zekerheid vernemen is reeds door den Gemeenteraad goedgekeurd een plan tot onteigening van den geheelen zuidelijken Vijgendam van hoek Nes dus tot hoek Rokin toe, terwijl in dit plan mede de onteigening is opgenomen van de huizen uit de Nes nummers 2—4, 6, 8, 10, 12, 14 tot aan de Hermietensteeg. Staande dus in de Nes voor de frontlijn Hermietensteeg-Vijgendam zullen alle hierachter liggende perceelen tot aan de tramlijn van het Rokin toe worden geamoveerd".

„Voorts is, naar wij vernemen, door den Gemeenteraad goedgekeurd een plan tot onteigening van het geheele huizenblok tusschen de Vischsteeg en den Vijgendam."

„Beide onteigeningen zijn reeds bij de Regeering aangevraagd."

„Zooals uit een en ander blijkt, nadert de Damkwestie, die Amsterdam zoovele jaren bezig houdt, thans snel haar oplossing. Door de voorgenomen onteigening van beide groote huizenblokken, kan de Gemeente den toestand beheerschen, en in verband met het doortrekken van een breede Damstraat, het Damvraagstuk naar wensch oplossen. Onnoodig te zeggen, dat de verdwijning van het Kommandantshuis(gemeentelijk-eigendom)daarbijals nummer een op het program voorkomt".

Zoo stond het dezer dagen, met vetten letter gedrukt, in „de Telegraaf" te lezen; en het Avondblad van 21 dezer bracht niets meer of minder dan twee teekeningen; de Situatie van thans en de Situatie zooals ze vermoedelijk zal worden.

In de eerstgenoemde schets is de bestaande toestand overdreven voorgesteld, de tweede, de vermoedelijke oplossing, geeft een oplossing, die allertreurigst is en, zooals wij reeds zeiden, dien naam niet verdient.

Gelukkig komt thans „*Het Volk*" met zekerheid meedeelen, dat een geheime raadsvergadering, als door *de Telegraaf* bedoeld niet heeft plaats gehad en het bericht geheel verzonnen is.

Wat moeten wij maken van deze geheel tegenstrijdige zekerheden en wie moeten wij gelooven? Wij zijn wel in den komkommertijd, maar kunnen ons toch niet voorstellen, dat een ernstig dagblad een zaak van zooveel gewicht, als het Damvraagstuk lichtvaardiglijk tot onderwerp van een Canard zou maken.

Het zou niet de eerste maal zijn, dat een, zij het ook misschien ten deele gefantaseerd bericht, toch per slot bleek, in hoofdzaak juist te zijn geweest en o.i. is er grond genoeg, om te vermoeden, dat er van verbetering in den toestand, uit een aesthetisch oogpunt, niet veel terecht zal komen.

Cement.

Onder den titel van „Welke verschillen bestaan er tusschen Kunst-Portland-Cement en Belgisch-Natuur-Cement en in hoeverre kan men op de betrouwbaarheid dezer twee verschillende producten rekenen"? geeft het *Nederlandsch Cement-Syndicaat* een brochure uit, waarvan wij den inhoud, die ongetwijfeld van beteekenis is voor onze lezers, hier laten volgen:

Voor de fabricatie van Cement bestaan in België twee geheel uiteenloopende industrieën.

Door de eene wordt Cement verkregen, direct door branden der daarvoor geschikte leemachtige kalksteen, terwijl bij de andere de grondstoffen (koolzure kalk en leem) vóór het branden aan eene bijzondere toebereiding onderworpen worden,

Het op de eerste wijze verkregen product heet Natuur-Cement, terwijl het tweede Kunst-Portland-Cement wordt genoemd.

De fabricatie van Natuur-Cement vindt in hoofdzaak plaats te Doornik en omgeving, zooals o.a. te Vaulx, Antoing, Gaurain-Ramecroix, Calonne, Chercq en Allain, alsmede te Gent, (eveneens van

Doorniksche leemachtige kalksteen) terwijl die van Kunst-Portland-Cement, voor zoover België betreft, uitsluitend uitgeoefend wordt te Burght bij Antwerpen, Rivière-Lustin, Niel bij Boom, Beersse, Haccourt, Cronfestu, Raevels, Harmignies en Lixhe bij Visé, en komt het ons van zeer groot belang voor, hier het verschil tusschen deze twee producten aan te toonen, daar dit over het algemeen onbekend is.

In de natuur kan men soms leemachtige kalksteenlagen aantreffen, welke eene passende samenstelling voor de fabricatie van Portland-Cement bezitten, doch dergelijke kalksteenslagen komen niet in voldoende omvang voor, om eene eenigszins loonende productie daarvan mogelijk te maken. Om een Portland-Cement van goede kwaliteit te verkrijgen moet de te gebruiken grondstof eene bepaalde hoeveelheid leem en eene bepaalde hoeveelheid koolzure kalk bevatten. Zeer zelden treft men echter in de natuur zulke leemachtige kalksteenlagen aan, welke de vereischte samenstelling voor de fabricatie van Portland-Cement bezitten en wanneer men in groeven zulke lagen aantreft, dan zijn het slechts lagen, die zich bij exceptie tusschen de andere lagen bevinden, welker samenstelling niet aan bovengenoemde vereischten voldoen.

Eene innige vermenging der te gebruiken grondstoffen is absoluut noodzakelijk en de kwaliteit van de cement hangt grootendeels af van de gelijksoortigheid en juiste verhouding der te vermengen grondstoffen.

Daar echter de fabricatie van Natuur-Cement zonder eenige voorafgaande toebereiding der grondstoffen geschiedt, beantwoordt het niet aan deze beide onmisbare vereischten.

Bij de fabricatie van Kunst-Portland-Cement worden daarentegen de verschillende te gebruiken grondstoffen in de voor dit product vereischte verhoudingen zuiver afgewogen en daarna innig vermengd en deze vermenging geschiedt bij sommige fabrieken langs vochtigen, daarentegen bij andere langs drogen weg. De in deze beide gevallen te volgen systemen zijn:

1. „Langs vochtigen weg". Malen en innig vermengen van in bepaalde hoeveelheden afgewogen grondstoffen, gevolgd door het verwijderen van het, bij het maken van het mengsel, gebruikte water, door afgieten en verdampen of door verdampen alleen.

2. „Langs drogen weg". Drogen van de grondstoffen, vermengen in bepaalde verhoudingen, malen, het veranderen van het mengsel door toevoeging van eene kleine hoeveelheid water in een deeg waarvan klinkers gevormd worden en ten slotte verwijdering van het overtollige water door drogen.

Zoowel door de juiste verhouding, als door de innige vermenging der grondstoffen, onderscheidt de fabricatie van Kunst-Portland-Cement zich hoofdzakelijk van die van Natuur-Cement en de juiste omschrijvingen, welke men van de in beide gevallen verkregen producten kan geven, zijn de volgende:

Kunst-Portland-Cement wordt verkregen door innige dooreenmenging van bepaalde hoeveelheden koolzure kalk en leem in fijn verdeelden toestand, gevolgd door branden tot sinterens toe en malen tot poeder.

Natuur-Cement wordt verkregen door branding tot sinterens toe van leemachtige kalksteen (waarin leem en koolzure kalk, zooals deze de natuur oplevert, in onregelmatige verhoudingen voorkomen) gevolgd door malen tot poeder.

De Natuur-Cementen zijn dus nooit van die gelijkmatige samenstelling als de Kunst-Portland-Cementen, bij welke laatste de te gebruiken grondstoffen vooraf nauwkeurig in bepaalde hoeveelheden afgewogen worden, waardoor steeds één en het zelfde product ontstaat, *welks constante regelmatigheid van qualiteit eene goede uitvoering en betrouwbaarheid der werken waarborgt.*

Het Kunst-Portland-Cement is reeds vóór het branden van volkomen gelijksoortige en onveranderlijke samenstelling, door de innige vermenging, waaraan men de verschillende grondstoffen in zuiver afgewogen hoeveelheden onderwerpt en vervolgens tot een buitengewonen graad van fijnheid maalt en ligt het dus voor de hand, dat de vermengde grondstof, na het verlaten van den oven, over het geheel van één en dezelfde samenstelling is, hetgeen eene volkomen gelijkmatigheid van het verkregen product tengevolge heeft.

Daarentegen kunnen bij de fabricatie van Natuur-Cementen de uit den oven komende grondstoffen onmogelijk van ééne en dezelfde samen-telling zijn en is dit product daarom niet gelijkmatig. De leemachtige kalksteenlagen, die tot fabricatie van Natuur-Cement dienen, leveren in werkelijkheid eene vèr van gelijksoortige samenstelling op. Sommige lagen zijn te rijk aan kalk om er een goed cement van te kunnen fabriceeren, andere daarentegen weer te rijk aan leem. Het is slechts bij uitzondering, dat men in de natuur de juiste samenstelling bij leemachtige kalklagen aantreft, welke geschikt is voor de fabricatie van Kunst-Portland-Cement en wanneer zij in eene groeve aanwezig is, dan bevindt zij zich er in zoo kleine afmetingen in en zijn de lagen zoo verspreid, dat men er niet aan behoeft te denken er eene fabriek mede in werking te houden.

Om nu dit bezwaar te overwinnen maken de fabrikanten van Natuur-Cement een mengsel van leemachtige kalksteenen, die te rijk aan kalk en van leemachtige kalksteenen, die te rijk aan leem zijn, teneinde op deze wijze ongeveer de gemiddelde samenstelling voor Portland-Cement te verkrijgen.

Dit mengsel van steenen wordt dan vervolgens aan eene branding onderworpen, waarbij echter, zooals van zelf spreekt, geen innige vermenging der grondstoffen onderling plaats vindt en dus de steenen ieder op zich zelf een produkt opleveren van ongeveer dezelfde samenstelling, die zij vóór het branden hadden. Hierbij verdient opmerking, dat de steenen, al naarmate zij meer of minder leem bevatten, meer of minder smeltbaar zijn en daar zij in den oven alle aan een en dezelfde temperatuur blootgesteld worden, volgt daaruit, dat de eene steen meer, de andere minder gaar gebrand is. Die, welke het meeste leem bevatten, zijn te sterk gebrand en leveren een bijna geheel krachteloos product zonder eenige waarde op, terwijl die, welke de meeste kalk bevatten, niet voldoende gebrand zijn, waardoor het geheel een onvoltooid mengsel oplevert, dat natuurlijk onvermengde kalk bevat, waarvan eventueele blusschingen gedurende het verbruik uitzettingen zouden veroorzaken, welke volkomen vernieling der werken tengevolge kunnen hebben.

Om nu dit ernstige bezwaar, het ernstigste, dat zich bij cement wel kan voordoen, zooveel mogelijk te overwinnen, stellen de fabrikanten de gebrande steenen, alvorens ze te malen, soms eenigen tijd

aan de vochtigheid der lucht bloot of besproeien ze om zoodoende de blussching van een gedeelte der vrije kalk te bevorderen. Het ligt echter voor de hand, dat deze methode slechts een onvoldoende blussching tengevolge heeft en het verkregen Cement bij gebruik dikwijls gevaarlijk blijkt te zijn door de aanwezigheid van niet volkomen gebluschte vrije kalk.

Ten opzichte der druk- en trekvastheid gebeurt het weliswaar, zoo nu en dan, dat Natuur-Cementen even hooge resultaten opleveren als Kunst-Portland-Cementen, doch zijn deze resultaten gewoonlijk aan een voor dit product te hoog kalkgehalte toe te schrijven, hetgeen „werken" en dikwijls zelfs een algeheel stuk springen der massa, hetzij onmiddellijk, hetzij een zekeren tijd na het verwerken van het cement, kan veroorzaken.

Zonder gevaar bereikt men daarentegen bij Kunst-Portland-Cement, waarvan de samenstelling steeds onveranderlijk en gelijksoortig is, een veel hoogere vastheid, daar een hoog kalkgehalte bij dit product geen nadeelige gevolgen heeft, zooals bij Natuur-Cementen, dank zij de volkomen gelijkheid van het mengsel der grondstoffen vóór het branden.

Opdat de Natuur-Cementen met Kunst-Portland-Cementen in kwaliteit kunnen wedijveren is het dus niet alleen voldoende, zooals velen gelooven, mengsels van leemachtige kalksteenen gebruiken, waarvan het gemiddelde leemgehalte overeenkomt met dat van Kunst-Portland-Cement, doch is het bovendien eene eerste vereischte, dat vóór het branden eene innige vermenging plaats vindt. Om die innige vermenging echter te bewerkstelligen zou men de grondstoffen aan de gewone reeks van bewerkingen voor de bereiding „langs drogen weg" van Kunst-Portland-Cement moeten onderwerpen en eene dergelijke verbetering zouden de fabrikanten van Natuur-Cement slechts dan kunnen verkrijgen door een geheele verandering der bestaande fabrieken, hetgeen met enorme kosten gepaard zou gaan en den fabrieksprijs dier cementen op dezelfde hoogte van die voor Kunst-Portland-Cementen zou brengen. Zeer waarschijnlijk vinden zij het echter meer in hun voordeel zich aan hunne oude methode van fabrikatie te houden, hoe onvolmaakt deze ook zijn moge.

Uit het bovenstaande blijkt, dat de fabrikatie van Kunst-Portland-Cementen veel kostbaarder is dan die van Natuur-Cementen, daar in het eerste geval met groote kosten eene innige vermenging der grondstoffen plaats vindt om vóór het branden de gelijksoortigheid van het mengsel te verzekeren, terwijl in het tweede geval de grondstoffen direct zonder eenige voorafgaande bewerking gebrand worden. Bij de fabricatie van Kunst-Portland-Cement geschiedt dus tweemaal eene vermenging, n.l. één vóór het branden en één door het fijnmalen, na het branden, terwijl bij de fabricatie van Natuur-Cement slechts éénmaal mengen, en wel eerst na het branden, plaats vindt.

Het is dit groote verschil in de wijze van fabricatie, dat het onderscheid tusschen de beide producten verklaart en hun verschil in prijs rechtvaardigt.

De hoogere prijs van het Kunst-Portland-Cement wordt evenwel ruimschoots vergoed door de belangrijk hoogere resultaten en absolute betrouwbaarheid dezer Cementen en tegelijkertijd door de grootere hoeveelheid zand, die zij tegenover Natuur-Cementen kunnen verdragen.

Alles kort samengevat: de voor fabricatie van Kunst-Portland-Cement te volgen weg is een volkomen juiste, die alle mogelijke waarborgen geeft, terwijl die voor de fabricatie van Natuur-Cementen een onvolmaakte is, welke slechts onzekere resultaten kan opleveren. Het onbetwistbare overwicht der Kunst-Portland-Cementen is toe te schrijven aan de zuiverheid der verhouding van de grondstoffen, alsmede aan de innige vermenging dier laatste vóór het branden.

Aanbeveling verdient het, alvorens tot aankoop van Natuur-Cementen over te gaan, eerst eens dergelijke fabrieken te bezichtigen, om zich ervan te overtuigen, dat eene innige vermenging der grondstoffen *niet* plaats heeft en de ruwe steenen daarentegen eenvoudig zonder eenige voorafgaande bewerking in fleschvormige ovens gebrand worden, zooals hier voor de fabricatie van schelpkalk gebruikelijk. Door dan tevens een der Kunst-Portland-Cementfabrieken te bezoeken, waartoe het Nederlandsch Cement-Syndicaat, op aanvraag, gaarne introductie verleent, komt men zeer zeker tot de overtuiging, dat de Kunst-Portland-Cementen een geheel andere en de betrouwbaarste bewerking ondergaan, waardoor zij, niettegenstaande het prijsverschil, in elk opzicht den voorrang boven Natuur-Cement genieten.

Zooals uit het bovenstaande blijkt is er weder strijd in den boezem der Cement-industrie en wel thans onder de Belgische fabrikanten. Niet alle gebezigde strijdmiddelen zijn daarbij even fatsoenlijk en er wordt ook weder een ruim gebruik gemaakt van insinuaties, die men elkaar per advertentie naar 't hoofd slingert.

In het betoog van het syndicaat zijn evenwel de vormen in acht genomen, het behandelt de quaestie zakelijk en verdient daarom onze aandacht, maar het verdient die nog meer omdat, wanneer sommige fabrikanten van een gewichtig bouwmateriaal, minder goede methoden bij de fabrikatie in toepassing brengen, de verbruikers, in dit geval de bouwkundigen, daarvan de dupe kunnen worden. Velen zullen zich den strijd van vroeger herinneren van de Portland-Cement-fabrikanten tegen de slakkencement. De slakken-cement is later gebleken niet zoo verwerpelijk te zijn als men aanvankelijk meende.

Het gevaar, dat thans dreigt lijkt van ernstiger aard en moet den bouwkundige nopen op zijn hoede te zijn.

De bouwkunst is niet dood

Eenige beoefenaars der bouwkunst, in een Nederlandsche stad gevestigd, hebben de gewoonte, iederen Zaterdagavond in een koffiehuis bijeen te komen. Ofschoon in de eerste plaats gezellig verkeer hun doel is, zoo bespreken zij toch ook, zoo daar aanleiding toe bestaat, de belangen van het vak.

Een hunner jongste gesprekken wordt hieronder zoo getrouw mogelijk wedergegeven.

* * *

„Heb je gelezen", vroeg een der vrienden aan zijn buurman, „dat er nu iemand is opgestaan, die de bouwkunst voor dood heeft verklaard"?

„Wat een onzinnige opmerking van dien vent"!, antwoordde de buurman, een zeer welbeklant architect. „Ik zit volop in het werk. Op het oogenblik heb ik drie winkelhuizen, vier villa's en twee fabrieken onderhanden. En dan zou de bouwkunst dood zijn! Neen, hoor, zij is springlevend, dat kan ik je verzekeren".

„Ja, jij hebt goed praten", zei een derde, die er warmpjes inzat, en eigenlijk architect in ruste was. „Maar de vraag is nu maar, of, wat jij maakt, wel als bouwkunst in den eigenlijken zin mag worden beschouwd".

„Kom, kom, die praatjes over kunst zijn maar onzin", zei de welbeklante en bestelde nog een potje bier. „Zaken zijn zaken en van de kunst, zooals die in den regel wordt opgevat, kan je niet leven".

„Wil ik eens wat zeggen", begon een vierde, die een roode das droeg, als zinnebeeld van zijn verachting voor de tegenwoordige maatschappij, „de kunst heeft wel op sterven gelegen, maar wij hebben haar, met Berlage aan het hoofd, weer op haar beenen gezet".

„Ohé", lachte de architect in ruste, „als zij dan maar steviger staat dan de Beurs te Amsterdam"!

„Dat heeft niets met kunst te maken", viel de man met de roode das bits in. „Al moest die beurs afgebroken worden, toch zou dit aan haar waarde als kunstwerk niet de minste afbreuk doen".

„Maar je mag toch eischen", meende de welbeklante, „dat een gebouw staan blijft. Ik zou mijn patroons niet meer onder de oogen behoeven te komen, wanneer een van mijn werken er bij stond, als de Amsterdamsche beurs".

„Ja, maar jij maakt ook geen kunst", merkte de eerste spreker nu ironisch op.

„Nu, mijn kunst, zou ik meenen, mag er wezen", antwoordde de welbeklante. „Of denk jelui soms, dat het publiek gek is en dat het bij mij zou komen, als ik geen kunstenaar was?"

„Zeker", merkte de architect in ruste op, „het publiek beoordeelt de kunst beter dan men meestal denkt. Een kunstenaar moet in de eerste plaats man van zaken zijn. Is hij dat niet, dan helpt zijn kunst hem niets. Het is in de bouwkunst anders gesteld dan in de dichtkunst, de schilderkunst of de beeldhouwkunst. Maakt een dichter slechte verzen, dan worden zij niet gekocht, en er is ook geen man over boord, als een schilder of een beeldhouwer geen meesterstukken voortbrengt. Maar een gebrekkig bouwwerk is gevaarlijk en is voor den bezitter een bron van voortdurende ergernis".

„Onzin", zei de man met de roode das. „Kunst heeft met de werkelijkheid niets te maken. Als de gedachten van den ontwerper maar goed waren, als hij gepoogd heeft iets anders te maken, dan wat tot dusver gemaakt is, dan heeft hij genoeg gedaan. Laat het gebouw dan desnoods invallen, wat doet het er toe?"

„Ik kan wel zien, dat onze jonge vriend nog maar kort in de practijk is", zei de eerste spreker. „Over tien jaar zal hij wel anders spreken, want met de verantwoordelijkheid is in de bouwkunst niet te spotten".

„Maar wij dwalen af", hernam de architect in ruste. „Wat wij zouden uitmaken is, of de bouwkunst dood is of niet. Ik meen, dat wij het er allen over eens zijn, dat de bouwkunst leeft, al hebben wij dan voor die overtuiging ook niet allen dezelfde redenen. Onze jonge vriend ziet in Berlage het bewijs voor het leven van ons vak, wij drie ouderen zijn het er over eens, dat in een tijd als de onze, nu er zooveel winkelhuizen, villa's, fabrieken, kantoren en andere nuttige gebouwen ons werk en brood geven, van geen stervende bouwkunst sprake kan zijn. En nu, mijne heeren, laat ons de bierpotten ten bodem toe ledigen, nu ik Vrouwe Architectura bij voortduring het welvaren toewensch, dat zij thans geniet. Daarbij voeg ik nog een wensch en wel deze, dat de man, die nu, zij het dan met de beste bedoelingen, van de daken verkondigt, dat de bouwkunst op sterven ligt, nog eens van de dwaling zijns wegs mag terugkeeren! Ik heb gezegd".

* * *

Dien avond is nog menig potje bier gedronken, eer de heeren hun haardsteden opzochten.

De Sint Janskerk te Gouda.

In het belangrijke verslag van een uitstapje in Friesland, gemaakt door iemand, die uit te groote bescheidenheid zich niet noemt, worden de Oldehove te Leeuwarden en de Sint Janskerk te Gouda vergeleken met elkander.

Zeer juist is de opmerking, dat de profillen te Gouda en te Leeuwarden verschillen. Die te Gouda hebben een vroeger karakter dan die te Leeuwarden, zoodat Eeckhoffs veronderstelling, dat Cornelis Fredericks beide gebouwen ontworpen heeft, onmogelijk juist kan zijn.

Vrijwel overal vindt men vermeld, dat de stichting van de Sint Janskerk te Gouda in 1552 heeft plaats gehad; het zou wel een merkwaardigheid wezen, dat zulk een groot Gothisch gebouw in Nederland was verrezen, toen reeds overal elders de Renaissance gehuldigd werd.

Dan, deze geheele opvatting berust op een misverstand. Toen den 12 Januari 1552 de bliksem in den toren sloeg en de kerk verbrandde, bleef het muurwerk en alles wat uit steen bestond, vrijwel ongedeerd. Wel zegt het relaas, dat de kerkmeesters van den brand gaven, dat „alle pijleren omvielen", maar dit zal wel ter verhooging van het effect, daar men middelen tot herstel noodig had, dus geboekstaafd zijn. Aan die zuilen der kerk, welke nu van het witsel ontdaan zijn, kan men zien, dat de vlammen ze duchtig hebben geblakerd.

De kerk, die verbrandde, had drie beuken van gelijke hoogte, een koor, dat met vijf zijden van den tienhoek gesloten was, en een trans, die van een latere verandering afkomstig moet geweest zijn.

De 13e eeuwsche Sint Janskerk was een basiliek geweest, waarvan alleen het benedendeel van den toren behouden bleef, toen men haar in de 15e eeuw veranderde in een kerk met even breede beuken van gelijke hoogte.

Na den brand heeft Cornelis Fredericks den

basilikalen vorm weder hersteld, door verhooging van den middenbeuk en van het transept. Door die verhooging kwam de toren buiten verhouding met de kerk; hij is te klein voor het lange en tamelijk hooge gebouw, wat ieder aanstonds ziet.

Meer bijzonderheden omtrent de Sint Janskerk te Gouda, wier geschiedenis en gedaante zooveel overeenkomst vertoont met die der oude kerk te Amsterdam, zijn te vinden op bladzijde 267 en vgg. van „de Opmerker", jaargang 1903.

A. W. WEISSMAN.

Pekmacadam.

Dat het teeren van kunstwegen werkelijk tot hare instandhouding bijdraagt en de stofontwikkeling vermindert, is bekend; het lag dus voor de hand teer- en pekachtige substanties direct als bindmiddel aan te wenden. Zoo ontstond een z.g.n. „pecmacadam" voor wegen- en stratenbevestiging met beton, waarbij een verhardende teer- of pekhoudende stof als bindmiddel dient. Dit pekmacadam is veel goedkooper dan asphaltbeton, dat bij voorkeur wordt gekozen voor fundeervlakken van stoomwerktuigen, die een sterke grondtrilling veroorzaken, om op die manier een meer elastisch, minder geruischwekkend voetstuk te verkrijgen.

Ten onzent is het pekmacadam wellicht minder bekend, ofschoon dit bestratingssysteem in Engeland vrij veel en tot verschillende doeleinden wordt toegepast. Daar dient 't zoowel als onderbedding, als voor straatbedekking. Als onderbedding voor keisteenbestrating wordt 't hoofdzakelijk in die gevallen toegepast, waar ook voor het dichtgieten der steenvoegen een teerachtige stof gewenscht is. Intusschen kan het pekmacadam slechts voor wegen met licht voertuigenverkeer dienen.

De goede eigenschap dezer stof is in hare elasticiteit en waterdichtheid gelegen, waarbij de ruimten tusschen de steenen tenvolle met het bindmiddel worden gevuld. Hieruit volgt dat de verbindingstof met teer of pek in heeten toestand wordt aangebracht. Intusschen kan deze warm aangebrachte stof wel niet de vereischte consistentie teweeg brengen, te meer nog, omdat dikwijls b.v. dunvloeibare kreosootolie wordt gebezigd. Als bedenking tegen het systeem geldt dus, dat voor dit soort macadam, week worden bij warm weer te duchten is. Ofschoon nü in Engeland reeds ervaringen op dit gebied zijn opgedaan, worden tegenwoordig in Duitschland omvangrijke onderzoekingen met dergelijke mengsels ingesteld, om zoomogelijk tot een bevredigend resultaat te geraken.

Van Duitsche zijde wordt beweerd, dat bij een juiste mengverhouding van pek en olie, die intusschen moet worden opgespoord en bij volkomen omsluiting der afzonderlijke steenstukken ook eveneens goede resultaten te verwachten zijn. Toch moet de vereeniging van het bindmiddel met het steenmateriaal zoodanig wezen, dat de bestrating genoegzame sterkte, toereikenden weerstand tegen belasting aanbiedt, hetgeen bij een rijkelijk gebruik van het bindmiddel wel niet te bereiken is. Deze schijnbaar eenvoudige techniek levert dus eigenaardige moeilijkheden op, terwijl toch de Britten pekmacadam, bij voorkeur op vochtige bodems aanwenden, maar 't bij een geeigende uitvoering voortreffelijk heeft voldaan.

Een verder hoofdbezwaar is nog in de juiste keuze van het steenmateriaal gelegen. De deskundige zal zeker niet beweren, dat 't hardste steenmateriaal steeds het beste is; veeleer komt 't op een gelijkmatige afslijting van het betreffende grondvlak aan.

Daar men hierbij met een op groote schaal toegepast bindmiddel te doen heeft, dat nooit eene zeer hooge hardheid kan verkrijgen, zoo mag ook hard steenmateriaal niet worden gekozen, omdat daardoor ongelijkmatige afslijting moet ontstaan. Het geschiktste materiaal bleek hier kalksteen te zijn. Te harde steenen zouden door ongelijkmatige afslijting uit de kleefmassa gedrongen en dan uit hunne verbinding geperst worden, waarbij kuilen en oneffenheden ontstaan, die een spoedige vernieling van de geheele bestrating zouden veroorzaken. Maar de voordeelen eener bestrating zijn — evenals bij iedere andere constructie en combinatie — slechts bij een doeltreffende uitvoering te leeren kennen, en daarom mogen eenige bedenkingen en moeilijkheden ons niet weerhouden, van meer nabij ons met dit werk vertrouwd te maken.

J. L. TERNEDEN.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Amsterdam. Wij vernemen, dat de commissie van deskundigen, benoemd tot het instellen van een onderzoek naar den toestand van de Beurs, haar taak zoo goed als voleindigd heeft en eerlang haar rapport bij Burg. en Weths. zal indienen.

De bijbehoorende toelichtende teekeningen zijn reeds gereed en ook de inhoud van het rapport is ongeveer vastgesteld. De verzending naar Burg. en Weths. is afhankelijk van het tijdstip, waarop al de commissieleden zich zullen hebben vereenigd met de eindredactie. Dit is, in dezen tijd van het jaar, voor eene commissie, wier leden in verschillende deelen van het land gevestigd zijn en waarvan er op het oogenblik enkelen buitenslands vertoeven, aan eenige moeilijkheid onderhevig.

Wij kunnen evenwel thans reeds met zekerheid mededeelen, dat de inhoud van het rapport zeer geruststellend zal zijn. Er is geen sprake van, dat de Beurs behoeft te worden afgebroken. In de leemten, die moeten worden aangenomen als de oorzaken van den tegenwoordigen toestand, zal, naar het oordeel der commissie, kunnen worden voorzien, zonder schade voor het mooie karakter van het gebouw, en deze herstellingen zullen kunnen worden aangebracht zonder groote financieele offers.

Unaniem is de commissie tot deze verblijdend gunstige conclusie gekomen.

Gelijk men weet, bestond zij uit de heeren: Dr. P. J. H. Cuypers, te Roermond; Prof. J. F. Klinkhamer, te Delft; D. A. N. Margadant, architect bij de H. IJ. S. M. te Amsterdam; A. C. C. G. van Hemert, civiel-ingenieur te 's-Gravenhage, en Jos. Th. J. Cuypers, te Amsterdam, aan wie als secretaris was toegevoegd de Heer F. 's Jacob, ingenieur bij de afdeeling Publieke Werken alhier.

N. v. d. D.

— Thans is vastgesteld, dat de feestelijke herdenking van het 25-jarig bestaan der Rijksschool voor Kunstnijverheid en der Rijks-Normaalschool voor Teekenonderwijzers — in het Rijksmuseum zal gehouden worden op 10 September.

Eene feestelijke bijeenkomst zal gehouden worden in de zoogenaamde eerehal van het Rijks-Museum, des middags te 2 uren, onder voorzitterschap van den oudsten leeraar aan beide scholen, den Heer Versluys, die met den directeur der Normaalschool, den Heer Molkenboer, de eenige van de benoemden is, die nog in functie zijn sedert de oprichting der twee scholen.

Verder zullen de jubileumtentoonstellingen worden geopend in de Normaalschool en in de Kunstnijverheidsschool, daarna ook die, welke door oud-leerlingen van beide scholen in het Suasso-Museum wordt georganiseerd.

De feestviering op 6 September op het Muiderslot gaat alleen uit van de leerlingen der Rijksschool voor Kunstnijverheid, gesteund door oud-leerlingen van deze school. Zij hebben het gecostumeerde middeneeuwsche feest geheel zelfstandig op touw gezet en zorgen ook zelf voor de belangrijke kosten, welke aan deze uitvoering verbonden zijn.

— In verband met een vroeger bericht betreffende den woningbouw over het IJ kunnen wij alsnog berichten, dat door de voorloopige commissie eene vergadering voor genoodigden is uitgeschreven, te houden op Zondag 26 Aug. v.m. 10 uur in de bovenzaal van het café Tolhuis over het IJ, alwaar de heer M. de Clercq, woningcoöperator te Haarlem, de zaak zal inleiden met eene verhandeling over woningcoöperatie.

Rotterdam. Volgens verklaring van architecten zijn de kerk en de toren der Herv. gemeente te Krimpen a/d. Lek, welke reeds in de 14e eeuw bestonden, niet meer te herstellen. De toren, welke sterk naar het oosten overgaat, dreigt op de kerk te vallen en zal daarom worden afgebroken.

Leeuwarden. Het ontwerpen van plannen voor een waterleiding te Sneek is opgedragen aan den heer G. Halbertsma, te Almelo.

— De woningvereeniging „Leeuwarden", — welke als vereeniging uitsluitend werkzaam is in het belang van verbetering van volkshuisvesting — heeft eenigen tijd geleden aan den gemeenteraad een adres ingezonden, waarin zij vraagt om geldelijken steun der gemeente.

In dat adres wordt er op gewezen dat, blijkens den uitslag van het onderzoek van den inspecteur der volksgezondheid, in de gemeente groote woningnood heerscht. Bij 30 procent van het getal woningen is het getal bewoners te groot in betrekking tot de aanwezige hoeveelheid lucht in woon- en slaapvertrekken. Bij 481 woningen, waarvan de huurprijs f 1 per week is, werden gebreken aangetroffen. De vereeniging is van oordeel, dat er behoefte bestaat aan ten minste 500 nieuwe woningen.

Het voornemen bestaat in de twee volgende jaren op een terrein aan het Zuidvliet, 107 woningen te doen bouwen en in den loop van dit jaar nabij het Noordvliet nog 74, welke gemiddeld f 1.50 huur per week moeten doen. Voorts wil zij een aantal krotten door nieuwe woningen vervangen en alzoo door opruiming in overbevolkte buurten den toevoer van lucht en licht verbeteren, te nauwe straten of stegen verbreeden, enz.

Naar aanleiding van dit verzoek hebben Burg. en Weth. aan den Raad voorgesteld te besluiten: Ten behoeve van den aan de vereeniging te verstrekken geldelijken steun van gemeentewege aan te vragen uit 's Rijks kas een voorschot van hoogstens f 351.200 en een jaarlijksche bijdrage van f 1457.57. Onder voorbehoud, dat 't gevraagde wordt verstrekt, wordt voorgesteld aan de vereeniging van gemeentewege een voorschot te verleenen van hoogstens tot gemeld bedrag, en jaarlijksche bijdrage in de betaling der 50-jarige annuiteit van het voorschot ten bedrage van f 1715.14, alsmede een vaste bijdrage van f 1200 tot opheffing van bestaande woningmisstanden.

Nijmegen. Naar aanleiding van de bij den gemeenteraad ingezonden adressen om voor het gemeente-museum aldaar een nieuw gebouw te stichten, vestigt de heer Victor de Stuers in een schrijven aan den Archivaris van Nijmegen de aandacht op de voormalige Mariakerk aan Mariënburg.

Hij vermoedt dat dit gebouw, dat twee verdiepingen heeft, zich uitmuntend voor museum leent. „Een deel der aangrenzende gebouwen zou kunnen dienen als conciergerie en voor uitbreiding.

Voor het monument ware het ook wenschelijk, dat het een vaste bestemming erlangde en de solutie beveelt zich m. i. aan door goedkoopte en snelheid.

Ook elders zijn kerken met succes als musea ingericht, te Bazel, Nürnberg, Hildesheim, Brunswijk, Regensburg, enz."

Personalia.

— Ter benoeming van tijdelijke leeraren aan de Burgeravondschool te Alkmaar worden door B. en W. voor den cursus 1906/7 voorgedragen voor het geven van onderwijs in lijn- en vakteekenen de heer P. Nooteboom; vakteekenen de heeren P. H. Brunsmann, H. Bokhorst, H. van den Hof, M. Vasbinder en M. Koopman; handteekenen de heer A. A. de Groot; werktuigk. teekenen en stoomwerktuigkunde de heer A. J. Caspers.

— Aan de avondschool voor handwerkslieden te Vlissingen werden benoemd de heeren, als directeur: A. Koppejan Jr., als leeraren: in het handteekenen, S. Klinkenberg, tijdelijk leeraar in het vakteekenen M. P. Roest, tijdelijk leeraar in handteekenen J. B. Riemens en in werktuigkunde A. de Jonge, allen te Vlissingen.

— Bij den Provincialen Waterstaat in Drente is tot tijdelijk opzichter benoemd de Heer J. Pouwer, te Naarden.

— Voor het examen rechtlijnig teekenen en perspectief M.O. te Rotterdam, slaagden de heeren: P. H. Pames te Zwolle, M. Sirag Jr. te Vlaardingen, J. G. Snuif te Amsterdam, E. Temme te Alkmaar, J. de Wilde te Nijmegen en J. Zonneveld Jr. te Vlaardingen.

— De heer W. de Wit, electrotechnicus bij de contrôle der centrale verlichting te 's-Gravenhage, heeft zich beschikbaar gesteld om voor de firma Stork & Co. te Almeloo voor den tijd van drie jaren geplaatst te worden in Eng.-Indië. In September zal hij derwaarts vertrekken.

— De heer J. Parmentier Jr. te 's-Gravenhage, is benoemd tot buitengewoon opzichter bij het verbeteren der boordvoorziening langs eenige gedeelten van den Rijksweg van Delft naar de Doenkade en van Delft naar Maassluis.

De heer A. Mooldijk te Raamsdonksveer is benoemd tot buitengewoon opzichter bij het verhoogen en verzwaren van de Dongekaden onder Raamsdonk.

— Te Schiedam zijn benoemd tot leeraar aan de Burgeravondschool voor den cursus van 1906/7, in Vakteekenen: de heer A. C. Linschoten te Rotterdam; in Wiskunde, Natuurkunde en Werktuigkunde de heer Dr. M. J. de Boer te Schiedam; in handteekenen de heer J. P. L. Röder te Rotterdam; in Vakteekenen (voor timmerlieden) de heer J. Doets te Utrecht.

— Bij den waterstaat en 's lands B. O. W. in Ned.-Indië zijn benoemd: tot ingenieur 1e klasse A. Vroesom de Haan, thans belast met de waarneming der betrekking van ingenieur 2e kl. Overgeplaatst: naar den gewestelijken dienst in de residentie Samarang, de opzichter 3e kl. A. J. de Leau; naar de residentie Benkoelen, de opzichter 2e kl. L. F. Hillebrandt; naar de residentie Pekalongan, de opzichter 2e kl. F. K. J. Burchartz. Toegevoegd: aan den chef der 3e waterstaatsafdeeling voor de opnemingen en uitvoering van werken voor verbetering der bevloeiing in Oost-Semarang, de opzichter 1e kl. K. A. Trouerbach. Geplaatst: bij den gewestelijken dienst in de residentie Kedoe, de opzichter 1e kl. J. J. Hubeek.

Bij de exploitatie van S.S. op Java, benoemd: tot adjunct-ingenieur, de werktuigkundig-ingenieur C. A. W. Fournier.

— Bij de burgeravondschool te Soerabaja belast: met de waarneming der betrekking van tijdelijk leeraar in de bouwkunde, de adspirant-ingenieur bij den waterstaat en 's lands B. O. W., C. L. de Leau, thans waarnemend leeraar in dat vak; leeraar in de werktuigkunde J. Verschoor, officier-machinist 2e kl. bij de Kon. Ned. Marine; tijdelijk assistent voor het bouwkundig teekenen, Ch. E. Esser, onder-opz. 2e kl. bij de exploitatie de S.S. op Java, Oosterlijnen.

Vacante Betrekkingen.

— Electrotechnisch Ingenieur voor het opmaken van een ontwerp eener Electrische Centrale en van Tramwegen, in tijdelijken dienst der gemeente Nijmegen. Zich vóór 15 September 1906 schriftelijk te wenden tot den Burgemeester. (1)

— Bouwkundig Teekenaar voor dadelijk. Solliciteeren

tatiën onder no. 25226, aan het bur. van de N. Rotterd. Courant. (1)

— Ontwikkeld man in bouwmaterialenhandel, deskundig, als hulp v/d direct., die zich eenigsz. financ. kan inter. voork. Br. no. 14715 aan C. Brouwer, den Haag. (2)

— Bouwkundig opzichter voor direct. Br. m. opg. refer. en sal. ltt. B. O. aan Bussumsche Ct., Bussum. (2)

— Chef, voor belangrijk bouwk. bur. te Brussel, op de hoogte van alle werken, kennis v/d Fransche taal ver. Br. H. O. B. Agence Rossel, Brussel. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

20 Bouwk. Opz.-teek., 20—45 j., ƒ 45—ƒ 100 's maands.
10 Bouwk. Opz.-Uitv., 20—45 j., ƒ 60—ƒ 100 's maands.
3 Waterb. Opzr., 20—44 j., ƒ 50—ƒ 125 's maands.
3 Werktuigk. Teek., 20—26 j., ƒ 40—ƒ 80 's maands.
2 Werktuigk. Opzr. (Werkm.) ƒ 100 's maands.
4 Electrotechniker 24—39 j., ƒ 60—ƒ 100 's maands.
3 Chef-Machinisten. 28—39 j., ƒ 90—ƒ 100 's maands.
2 Scheepsteekenaars.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 27 Augustus.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het ophoogen van wegbanen en bouwterreinen aan de Frederik Hendrikstraat. De voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij. Inlichtingen ten kantore van de afdeeling Algemeene Dienst der Publieke Werken ten Stadhuize, kamer No. 156, van 10 tot 12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de besteding voorafgaat.

Enschede, ten 3 ure, door den bouwk. J. H. Bunink in het hotel H. J. Mendelaar: het bouwen van een logement en koffiehuis aan de Beltstraat; bestek en teekening ter inzage in gen. hotel; aanw. op den dag der best. ten 9 ure.

Hellevoet-lut, ten 2.30 ure, door het bestuur der ver. afdeeling Hellevoetsluis en omstreken van den Ned. Militairen Bond in de barakken: 1. het afbreken van een gedeelte bestaande gebouwen; 2. het maken van een gebouw voor Tehuis voor Militairen; aanw. gehouden; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij den gem.-arch. W. van Leeuwen Sr.

Nieuwolda, ten 3 ure, door het bestuur van het waterschap Oldambt ten huize van G. Kuipe, bestek no. 89a: het vernieuwen van het hamei en beide (ijzeren-constructie) doorvaartsgebinten der Wartumer klapbrug, bij Termunterzijl, best. no. 90: het afbreken, verplaatsen en versterken der draaibrug over het Hondshalstermaar, in den nieuwen kunstweg van Woldendorp naar Wagenborgen; bestek no. 94: het vernieuwen van twee vaste bruggen in bovengenoemden kunstweg; bestekken met teekeningen verkrijgbaar ten kantore van den opz. van het waterschap te Termunterzijl.

Schiedam, ten 11 ure, door het best. der afd. der S. D. A. P. in Constantia: het bouwen van een vereenigingsgebouw met woonhuis aan West Vest; bestek en teekeningen te bekomen bij den arch. Joh. Mutters Jr. en J. J. Gort Jr., te 's-Gravenhage; aanw. gehouden.

Vierlingsbeek, ten 5 ure, door den bouwk. Arn. van Bommel te Ayen bij de wed. M. v. Bon: het bouwen van een woonhuis met bijgebouwen voor den burgemeester aldaar; bestek en teekening verkrijgbaar bij den bouwk.; aanw. een uur voor de besteding.

Weidum, ten 11 ure, door het gemeentebest. v. Baarderadeel; het verbouwen van de openbare school te Hijlaard; bestek en de teekening ter inzage ter secr. en aldaar te bekomen.

DINSDAG 28 Augustus.

Deventer, door de arch. M. van Harte voor de naaml. venn. Het IJsselzwembad: het maken van een zwembad in den IJssel aan den rijksweg Deventer-Zutphen; bestek en teekeningen ter inzage in het koffiehuis van Eede en verkrijgbaar bij den arch.; aanw. 23 Aug. ten 11 ure; bilj. inzenden bij den secr. Brinkpoortstraat 28 voor 4 ure.

De Krim, ten 12 ure, door de Coevorder veen- en ontginning Mij. bij den veenbaas H. Knol: het bouwen van een boerenbehuizing in 7 perc.; bestekken en teekening ter inzage ten huize van aanbesteding; inl. geeft de arch. Warringa te Sleen.

Zelst, ten 11 ure, door den bouwk. K. G. Pijper in hotel Willemse: het bijbouwen van machinekamer, ketelhuis, paardenstal, kolen- en wagenbergplaats aan de stoom-, wasch- en strijkinrichting van A. van Melsen en Zn; bestek met teekening verkrijgbaar bij K. G. Pijper.

WOENSDAG 29 Augustus.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. v. Waterstaat in een der lokalen van het hoofdbestuur der posterijen en telegrafie: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te Ommen.

DONDERDAG 30 Augustus.

Almelo, ten 7 ure, door den arch. J. M. en Jan G. Wolff voor den heer R. H. Tijhof: het sloopen van eenige perceelen en het bouwen van een woonhuis, een winkelhuis en een pakhuis aan het Marktplein met brug over de Molenbeek; bestek en teekening ter inzage in gen. café en te bekomen ten kantore van den arch.; aanw. op den dag der besteding ten 10 ure.

Huis Ter Heide, ten 2 ure, door den arch. P. J. Houtzagers in het hotel Huis ter Heide: het bouwen van een landhuis nabij het station Huis ter Heide; bestekken met teekeningen te bekomen bij den architect, Nobelstraat te Utrecht.

ZATERDAG, 1 September.

Borssele, ten 3 ure, door het bestuur der waterkeering van den calamiteuzen polder Borssele in de directiekamer: het uitvoeren van zinkwerk en steenbestorting tut verdediging van den oever van den polder, begr. ƒ 25200; bestek vanaf 15 Aug. ter lezing in de directiekamer en ten kantore van den secr.-ontv. te Borssele, bij wien het te bekomen is; aanwijzing 24 en 27 Aug. van 2—4 ure, samenkomst bij de directiekeet.

WOENSDAG 5 Septemper.

Bruinisse, ten 11 ure, door het gemeentebest.: de verbouwing van het post- en telegraafkantoor; bestek en voorw. met teekeningen ter lezing in de bodenkamer; aanw. 1 Sept. ten 10 ure; inl. verstrekt de gemeente-opz. Brouwer.

Bussum, ten 12 ure, door het gemeentebest.: de verbouwing van het raadhuis met politiebureau en het bouwen van een afzonderlijk gebouw voor de brandweer. Aanwijzing gehouden Bestek met 6 teekeningen verkrijgbaar ten Raadhuize; inlichtingen dagelijks van 9—12 uur aan het Bureau van Gemeentewerken Landstraat.

Den Helder, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het bouwen van een telescoopgashouder op het terrein der gasfabriek, inhoudende 8000 M³. Het bestek met eene teekening verkrijgbaar bij den Directeur der Gasfabriek. Schriftelijke aanbiedingen, voorzien van volledige projecten met verbindende opgaven der prijzen en tijdruimte moeten ter Gemeenie-Secretarie uiterlijk op 4 September 1906 ingeleverd worden.

DINSDAG 11 September.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1076: het maken van eene dienstwoning (opz. W. en W.) met bergplaats en bijbehoorende werken op het station Emmen, begr. ƒ 5300. Zie adv. in dit no.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het Moreelse park, bestek no. 1078: het maken van het tweede hoofdspoor Budel-Vlodrop, met bijkomende werken, begr. ƒ 295000. Zie adv. in no. 33.

MAANDAG 17 September.

Utrecht, ten 1 ure, door het best. der Vereen. tot christelijke verzorging van krankzinnigen in het stationskoffiehuis: het bouwen van een krankzinn gengesticht voor 228 patienten nabij het station Wolfhezen, in 2 perc. en in massa. Het bestek met teekeningen verkrijgbaar ten kantore van de architecten E. G. Wentink te Schalkwijk en E. Knevel te Ermelo. Aanwijzing te Wolfhezen, 5 September van 12 tot 2 uur.

Uitslag van Aanbestedingen.

's-Gravenhage, 3 Augustus, door het gemeentebestuur: het maken van den bovenbouw van den watertoren met reservoirgebouw op het terrein der nieuwe gasfabriek aan den Trekvliet. H. C. Dorlas en Zn., Amsterdam ƒ 61.998; Gebr. v. d. Meer, Harlingen. ƒ 61.750; K. J. Looien, ƒ 58.470; W. A. Verbruggen, Gouda, ƒ 57.800; J. H. Paardekooper, ƒ ƒ 57.675; W. v. Leeuwen Jr., Rotterdam ƒ 57.180; W. M. Weijers, Tilburg ƒ 5700; A. Bogerd, ƒ 56.980. S. Gelens en J. v. d. Wal, ƒ 56.300; N. J. C. v. Straten, ƒ 54.978; H. Wienhoven, ƒ 54.500; v. d. Vlugt en v. Riemsdijk, ƒ 53.948; J. R. de Jong, Hilversum ƒ 53.200; W. F. Weijers, Tilburg ƒ 52.356; Firma J. v. d. Elshout Gz., Scheveningen, ƒ 49.875. De overigen aldaar.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 1 SEPTEMBER 1906. No. 35.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Tot verweer.

Wij weten het wel, dat onze architecten, ofschoon zij er in het algemeen niet van houden, in het openbaar hun meening over het vak te zeggen, toch in besloten kring die meening geenszins voor zich plegen te houden. Maar van wat er aan bitter- of biertafel gesproken wordt, verneemt de buitenwereld uitteraard weinig. Daarom verdient de schrijver dank, die in uw vorig nummer ons een gesprek weergaf, dat door een viertal bouwkundigen in een koffiehuis werd gevoerd.

Die schrijver moet een goed opmerker zijn. Mij althans stonden de figuren der vier sprekers, ofschoon maar met enkele lijnen geschetst, dadelijk levend voor oogen. Ik hoop, dat wij later nog eens wat van hun tafelkout mogen vernemen. Het schijnt, dat de vier temperamenten of de vier levensgetijden aan het woord waren.

Ik kom er niet best af in het gesprek, omdat ik het gewaagd heb openlijk te zeggen, dat naar mijn meening de bouwkunst op sterven ligt. En toch heeft die overtuiging zich niet vandaag of gisteren bij mij gevestigd.

De andere leden van „Bouwkunst en Vriendschap" te Rotterdam zullen zich misschien nog herinneren, hoe ik de eer had in het najaar van 1890 als spreker in die vereeniging op te treden. Ik heb toen een vergelijking gemaakt tusschen de oude en de nieuwe bouwkunst en betoogd, dat „de toekomst aan de democratie en den ingenieur, doch niet aan de aristocratie en den architect" zou wezen. De gronden van mijn betoog zijn te vinden in mijn redevoering, die „De Opmerker" in het voorjaar van 1891 door den druk openbaar maakte.

Ik meen niet beter te kunnen doen, dan hier eenige gedeelten van die toespraak nog eens weêr te geven. De vier heeren kunnen daaruit misschien het een en ander leeren.

* * *

Ik zal nu, ten slotte, nog enkele woorden wijden aan de Nederlandsche bouwkunst „fin de siècle", voor zoover die zich in de hoofdstad vooral openbaart.

Hoe is alles veranderd, sinds ik voor zestien jaar mijn bouwkundige loopbaan begon! Dat er toen veel leven in de brouwerij was kan men nu juist niet zeggen. De jaarlijksche vergadering der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst, in Arti, Artis of het Paleis voor Volksvlijt werd als een gebeurtenis van beteekenis beschouwd. Wij jongeren zaten dan des avonds schuw en met eerbied te luisteren naar de wijsheid, die van achtenswaardige lippen vloeide. Den volgenden morgen waren wij

een en al verbazing over de bekroonde antwoorden op de prijsvragen, die dan aan de wanden hingen en die ons later, tot onze leering, met ragfijne lijntjes gegraveerd, in hardblauwe omslagen werden toegezonden.

Thans kunnen wij, wanneer ons bij toeval zulk een aflevering in de handen komt, die bewondering van weleer niet meer begrijpen. Het was toen de tijd, dat men algemeen in de zoete oleografietjes van het „Architectonische Skizzenbuch" en den Berlijnschen Schinkel-Strack-Hitzig-Gropius-stijl het hoogste zag, dat de bouwkunstenaar hier op aarde kon bereiken. Doch weldra zou ook César Daly hartstochtelijke bewonderaars vinden en zouden de eerste afleveringen van „Le nouvel Opéra de Paris" met geestdrift ontvangen worden.

De officieele kunstinrichting, waartegen op iedere vergadering der Maatschappij naar behooren geprotesteerd werd, was pas in haar opkomst, en de Rijksadviseurs, wier officieel leven zoo kort zou zijn, staken met moed van wal.

Als wij ons dat tijdperk, tusschen 1875 en 1878, nog eens voor den geest brengen, kunnen wij ons niet voorstellen, dat maar twaalf jaren ons daarvan scheiden. Het cementvat was onze afgod. Wilden wij eens wat bijzonders maken, dan schreven wij kunststeen in onze bestekken voor. Een heel enkele veroorloofde zich de ongehoorde weelde, zandsteen in kleine stukjes te gebruiken en daarover werden dan de hoofden bij elkaar gestoken. Hardsteen werd slechts gebezigd in dunne platen, met een dorren Hollandschen slag gefrijnd.

Enkele jongeren schaften zich de „Croquis d'Architecture" aan en begonnen zich de teekenmanier en de zwaar-klassieke vormen van dit werk eigen te maken, anderen weer kochten de eersten der lichtdrukken, waarmede de Duitsche boekhandelaars ons begonnen te overstroomen en ontleenden daaraan een quasi-Italiaanschen stijl. Doch tevens vond het werk van Ortwein hier koopers en werd de Duitsche Renaissance er populair door. Eindelijk raakten de Engelsche bouwkundige tijdschriften hier bekend en lokten enkelen tot navolging van den Queen-Ann stijl, toen pas uitgevonden.

In het jaar 1878 werd te Parijs een wereldtentoonstelling gehouden. De Nederlandsche gevel van de „Rue des Nations", door Van den Brink ontworpen, was geen meesterstuk, doch de Belgische van Janlet werd zeer bewonderd en maakte de Vlaamsche Renaissance ook hier te lande bekend.

Inmiddels was met het bouwen van het Rijksmuseum begonnen: daar werd gehouwen steen in zware afmetingen bij gebruikt, wat tot navolging uitlokte. Agenten begonnen de kantoren der bouwmeesters plat te loopen, om velerlei soorten van zandsteen, kalksteen en graniet aan den man te brengen. De stucadoors zagen hun aandeel in het versieren der gevels steeds kleiner worden, totdat eindelijk ook de speculatie-bouwers hun hulp daarvoor niet meer begeerden.

Zoo ben ik met mijn beschouwingen tot het jaar 1880 gekomen. Ik maak nu een sprong en verplaats u plotseling naar het jaar 1890, dat wij thans beleven, om ten slotte de balans onzer tegenwoordige bouwkunst op te maken.

Terwijl voor een jaar of tien de door de bouwpatroons met echt Hollandsche schrielheid toegemeten bouwsommen, de architecten meer dan hun lief was dwongen tot nuchterheid of tot het gebruik van surrogaten, worden thans vaak pas verworven of lang bezeten fortuinen ter beschikking der bouwkunst gesteld. Gevels, geheel van gehouwen steen, behakt met een overvloed van ornamenten, soms zelfs verguld, zien wij verrijzen, binnenbetimmeringen in de duurste soorten van hout, marmer uit de zeldzaamste groeven strekken tot versiering van het inwendige.

Maar de bouwmeesters, die dus in het beloofde land geweest zijn, hebben zoo den smaak voor het versieren gekregen, dat zij als bescheidener middelen die weelde niet zouden veroorlooven, terugkeeren tot den valschen god, dien wij voor goed dood waanden — het cementvat.

Eigenaardig is het, dat tegenwoordig het meerendeel onzer architecten de voorbeelden weêr in Duitschland zoekt. Toppen „à la Grisebach" en arkels worden gemaakt, waar het maar eenigszins pas geeft, zoodat men in onze steden zich vaak naar het nieuwe Keulen verplaatst waant.

Ook het „Neo-Flamand" is hier ingevoerd door de talrijke Zuid-Nederlanders, zoo uit België als uit Limburg, die in het noorden een werkkring hebben gezocht. Voor één motief der Vlaamsche kunst de „carotte" heerscht op het oogenblik een ware hartstocht. Geen pilaster wordt meer gemaakt of tusschen de cannelures komt een „raapje" te voorschijn.

Ontegenzeglijk staan wij, wat de ontwikkeling van ons verstand aangaat, hooger dan de bouwmeesters en bouwpatroons der middeleeuwen die „ter eere Gods en tot heil van hun ziel" weidsche bedehuizen stichtten. Nu staat de bouwkunst hoofdzakelijk in dienst der reclame.

In één opzicht waren de mannen der middeleeuwen, zoo goed als die der 16e, 17e en 18e eeuw, ons vooruit. Zij hadden de onbevangenheid, welke een eerst vereischte is voor een scheppend kunstenaar. Die onbevangenheid zouden wij wel gaarne bezitten, maar zij is voor ons onbereikbaar. Wij hebben zooveel gehoord, gezien en gelezen, dat wij niet meer ons zelven kunnen zijn. Reeds ziet men schrijvers en schilders de meest wanhopige pogingen doen, om iets „nie dagewesenes" voort te brengen. Dichters leggen ons verzen voor zonder zin of slot en lachen ons uit om onze vergeefsche pogingen tot begrijpen.

En wat doet de architect als hem wordt opgedragen, iets te ontwerpen? Hij gaat naar zijn welgevulde boekenkast en doet daar een keuze uit de afbeeldingen van allerlei gebouwen, uit allerlei tijdperken en landen.

Het zou geen achttiende-eeuwsch bouwmeester in de gedachte zijn gekomen, zich een verzameling van afbeeldingen, zooals wij die hebben, aan te schaffen. Wellicht kocht hij eenige prentwerken van tijdgenooten, maar met die zijner voorgangers hield hij zich niet op.

Evenmin keurde een vijftiende-eeuwsch architect de bouwwerken van de veertiende of dertiende eeuw veel aandacht waard. Zelfs als hij gebouwen uit vroegeren tijd vervolgen of afmaken moest, sprak hij vrijmoedig zijn eigen taal, en gaf zich geen moeite om zich in de denkbeelden van het voorgeslacht in te werken.

Dank zij ons wetenschappelijk onderzoek zijn wij thans veel beter op de hoogte van de bouwkunst der Romeinen, dan de meesters der Renaissance waren. Maar wat baat ons dat? Wetenschap en kunst gaan niet samen. Als de zon opkomt, gaat de maan onder, of, als deze soms op den dag aan

den hemel staat is zij zoo bleek, dat men haar nauwelijks ziet.

Nu is het juist een ongeluk voor onze kunst, de bouwkunst, dat zij, volgens de tegenwoordige opvatting, de wetenschap bij zich aan huis moet nemen en met haar grootste vijandin onder één dak wonen.

De wetenschap plaagde onze voorgangers veel minder dan ons. Het is dan ook niet te verwonderen, dat wij het, trots alle inspanning, tot geen 19e eeuwschen stijl hebben kunnen brengen. De rust, de onbevangenheid die daarvoor noodig zouden zijn, behooren in onzen tijd van photographiën, dagbladen, spoorwegen, telegrafen, telephonen, examens en zenuwen niet thuis. En ik acht het niet waarschijnlijk, dat de twintigste eeuw, waarnaar velen zoo verlangend uitzien, ons den nieuwen stijl zal brengen.

* *
*

Zestien jaar geleden werd het opstel, waarvan ik hier eenige gedeelten weergeef, geschreven. Ik meen te mogen zeggen, dat mijn voorspelling is uitgekomen. Verleden jaar, toen het 250-jarig feest der inwijding van het Stadhuis te Amsterdam mij aanleiding gaf, een opstel over dit gedenkteeken te schrijven, mocht ik dan ook zeker wel als mijn meening te kennen geven, dat de architectuur, die eens zulke meesterwerken voortbracht, nu een langzamen dood stervende is.

De heeren aan de biertafel hebben mij blijkbaar misverstaan, toen ik naar aanleiding van wat ik te Londen met bouwmeesters van verschillende landen besprak, als uw „speciale correspondent" tot de conclusie kwam, dat men, ook in het buitenland, geen verwachtingen heeft van een wederopleving der architectuur.

Als broodwinning, ja zelfs als een zeer voordeelige, zal de bouwkunst nog lang kunnen strekken. Maar in dat opzicht staat zij gelijk met tal van andere vakken en bedrijven. Alleen, uit de rij der beeldende kunsten zal de architectuur verdwijnen.

In de eerste plaats wegens haar hooge jaren, doch vooral omdat de steeds minder gunstig wordende omstandigheden voor haar „une verte vieilesse" onmogelijk maken.

De bouwkunst als kunst kan slechts leven, wanneer zij met idealen wordt gevoed. En onze tijd wordt steeds meer „matter-of-fact", het eenige ideaal is stoffelijke welvaart.

De heer „Welbeklant" zal dit een voortreffelijk ideaal vinden, de architect in ruste zal hem gelijk geven, en zelfs de „man met de roode das" zal naar den tijd verlangen, dat de stoffelijke welvaart over de bewoners der aarde zoo gelijkmatig mogelijk verdeeld is.

Doch de bouwkunst vindt daar geen baat bij. Die heeft gebloeid, toen haar gevraagd werd aan de dingen des geestes zichtbare uitdrukking te geven, toen zij haar tempels, haar kerken, haar paleizen kon stichten, niet als reclame, maar als hoogste verzinnelijking van wat door de beste menschen gedacht en gevoeld werd.

„Onzin", zal de heer „Welbeklant" mij tegemoet voeren en mij wijzen op zijn winkelhuizen, zijn villa's, zijn woonhuizen en zijn fabrieken. Ik wil dadelijk toegeven, dat de heer „Welbeklant" een zeer nuttig lid der maatschappij is, maar hij moet mij tengoede houden, dat ik hem niet met Iktinos, Vitruvius, Michelangelo en Jacob van Campen op één lijn stel.

Wezenlijk, sinds de prijsvraag voor het Vredespaleis kan er geen redelijke twijfel meer bestaan omtrent het treurig lot, dat de bouwkunst als kunst, niet als bedrijf, te wachten staat. Daar was nu eens een ideale opgave, en, ofschoon de beste architecten der geheele wereld aan de oplossing hun krachten wijdden, allen schoten te kort. Wie nu het „mene tekel" nog niet op den muur leest, is ziende blind.

Merkwaardig is een boekje, dat de architect C. F. A. Voysey, dien de Nederlandsche leden van het congres te Londen onlangs in zijn woning te Chorley Wood bezochten, heeft doen verschijnen.

De schrijver ziet in, dat de bouwkunst van heden in de lucht hangt, dat zij geen grond onder haar voeten heeft. En nu wil hij, dat zij de „rede" als haar voetschemel zal gaan nemen. Nieuw is de gedachte niet. Reeds Viollet-le-Duc deed dit middel aan de hand, en hielp, zonder het te weten, Nederland aan een neo-middeleeuwsche kunst, die, in de 19e eeuw reeds misplaatst, bij de 20e eeuw geheel heeft afgedaan.

Voysey gooit het over een anderen boeg. Hij sluit zich meer bij Ruskin aan. Hij wil, dat de architect wijsgeer zal worden, dat hij Plato zal lezen, en zoo doordringen tot de „rede" gelijk deze Griek haar opvatte.

Ik geloof niet, dat de studie van welken wijsgeer ook ons aan een wezenlijke hedendaagsche bouwkunst zal helpen. In dit geloof word ik versterkt, wanneer ik naga, hoe Voysey ons op zijn conclusie voorbereidt.

Het begin is best. Wie bouwt, moet naar de rede luisteren, zijn geweten volgen en met liefde werken. Hij moet idealen hebben, want anders vervalt hij tot de grofste stofvergoding. Hij moet eerlijk zijn, overal de goddelijke wijsheid en goedheid erkennen, begrijpen wat geschiktheid, orde, harmonie, rhytmus, grootschheid zijn.

Doch dan gaat de schrijver na, hoe een man, die aan al deze vereischten voldoet ..... een huis in Regent Street, de voornaamste winkelstraat van Londen; zou maken! Hier baart de berg een muis.

De tweede muis springt te voorschijn als het bouwen van een buitenhuis ter sprake wordt gebracht. Het is zeker wel wat zonderling, daarbij de goddelijke wijsheid en goedheid of de wijsbegeerte van Plato op het tapijt te brengen. De heer „Welbeklant" zal dit met mij eens zijn.

Dan komt Michelangelo op de proppen, die gezegd moet hebben: „De hoogste schoonheid is eenvoud en rust". In zijn werken was deze kunstenaar, die den vader van den Barokstijl genoemd mag worden, noch eenvoudig, noch rustig. Daarom zou het belangrijk zijn, te weten, waar en in welk verband Michelangelo deze uitspraak deed.

Doch nu komt op eens: „Hooge kamers, waar „hard gestookt moet worden, waar groote meubelen „noodig zijn moeten de menschen van den midden-„stand aan de bezitters van onmetelijke rijkdommen „overlaten". Dit is al zeer „laag bij den grond", gelijk ook de daarop volgende wenken omtrent bijkeukens en dienstbodenkamers.

Ik geloof niet, dat Michelangelo ooit aan dergelijke onderdeelen, die inderdaad met kunst niets te maken hebben, eenige aandacht heeft geschonken.

Een aanhaling van Thomas Moore bereidt ons voor op de volgende uitspraak van Voysey zelf. „Geen technische bekwaamheid of technische op-„leiding kan iemand ooit de geestelijke kracht geven,

„om ware kunst te maken. Als de geloofsijver (het „doet er niet toe tot welk geloof men behoort) „sterft, gaat ook het ideaal te niet en komen wereld„lijke overwegingen daarvoor in de plaats. Dan is „alle kunst voortaan onmogelijk".

Misschien neemt Voysey hier het begrip „geloof" wat nauw, maar als men het wat wijder wil uitstrekken, kan ik mij met zijn uitspraak wel vereenigen. En wanneer ik dan opmerk, hoe de „wereldlijke overwegingen" overal den doorslag geven, dan voel ik wel, dat ook Voysey de toekomst der architectuur als kunst donker inziet.

„Natuurlijk, als de mensch tot eenig doel heeft. „geld te verdienen, kan geen kunst van hem ver„wacht worden", vervolgt Voysey. En dan wijst hij op Ruskin, die dat al vijftig jaar geleden heeft betoogd.

Iets over gordijnen, haarden en andere huiselijke onderdeelen bereidt ons dan voor op de wijsbegeerte van Plato, waarmede het boekje eindigt.

Het is in vele opzichten een zonderling geschrift, dat werkje, hetwelk duidelijk aantoont, dat men de rede zeer hoog kan stellen en toch de redekunst niet machtig kan zijn. Onder den berg van kaf, waaruit de muizen zoo talrijk springen, zijn echter enkele graankorrels te vinden. Als zoodanig beschouw ik de uitspraken, die ik het laatst aanhaalde, en waarvan de strekking is, dat in een tijd, die slechts aan het stoffelijke nog waarde hecht, geen bouwkunst mogelijk is.

„Precies mijn idee" mag ik nu zeggen, en vaststellen, dat Voysey met mij erkent, dat de architectuur als kunst op sterven ligt.

Wanneer de heeren in het koffiehuis nu dit mijn verweer eens tot een onderwerp van bespreking zouden willen maken, en van die bespreking in „de Opmerker" verslag wilden geven, zou dit mij welkom zijn, daar de waarheid ten slotte toch slechts uit de botsing der meeningen als een heldere vonk te voorschijn komt.

A. W. WEISSMAN.

Lincrusta voor muurversiering.

Om eenig materiaal doeltreffend en praktisch te kunnen toepassen dient men met zijn eigenschappen en geaardheid zoo volledig mogelijk bekend te zijn. Lincrusta is een voortbrengsel, dat niet alleen als muurbekleeding, maar ook als lederimitatie voor vele artistieke doeleinden toepassing vindt. Reeds hieruit blijkt, dat 't met behangselpapier volstrekt niet op een lijn kan worden gesteld; het is een product van bijna linoleumachtige, zeer duurzame geaardheid, dat met water of met vochtige doeken van stof, van aanklevend vuil en verontreinigingen gezuiverd kan worden, zonder dat de oppervlakte telkens opnieuw geolied behoeft te worden.

Twee soorten komen in den handel voor, de eene bezit ten volle de geaardheid van een duurzaam, solied reliefbehangsel, terwijl de andere soort dient als grondstof in een witte, grijze of bruine grondtoon te leveren en eerst na de bevestiging op de plaats zelve, met een gewenschte olieverf gedekt, met verguldsel en zoo al meer te versieren en te decoreeren is.

Deze tweede soort komt tegenwoordig hier meer in gebruik, omdat de kleurversiering met het doel van 't vertrek en het aanwezige ameublement ten volle in harmonie kan worden gebracht. Een wandbekleeding, kant en klaar in een behangselmagazijn gekocht, kan nooit volledig aan een artistiek doordachte binnendecoratie beantwoorden; in het ontwerp van den talentvollen bouwmeester wordt iets uitheemsch, iets abnormaals ingevoegd. Als echter het eenvoudige patroon van de muurversiering een geprononceerde stijl niet weergeeft en als de kleurbedekking van het relief respectievelijk de beschildering van het motief nog volgens opgave van den architect plaats hebben kan, dan zal ook de gewenschte stemming van het interieur van het vertrek juister en doeltreffender te verkrijgen zijn.

Dat lincrusta herhaaldelijk kan worden geverfd, berust op zijn eigenaardige structuur. Reeds werd gezegd dat het materiaal met linoleum overeenkomt, maar terwijl de taaie massa van het linoleum uit kurkmeel en geoxideerde lijnolie bestaat, is de massa van het lincustra hoofdzakelijk uit lijnolie en houtmeel samengesteld. De uit de mengmachine vloeiende, reeds even met eenig kleursel getinte massa, wordt door metalen walsen, die tevens het relief voortbrengen, onder sterke drukking op de cartonrollen of op het als onderlaag dienende weefsel geperst. De oppervlakte wordt daarbij zeer dicht en vast en is mitsdien voor de behandeling met olieverven bijzonder geschikt.

In 't algemeen is lincrusta ter decoratie van elk vertrek geschikt, het komt er slechts op aan, dat de decoratie van de wandvlakte volkomen in overeenstemming met het effect van het materiaal is, dat ter bekleeding van een grooten wand niet een patroon wordt gekozen, dat speciaal voor kleine oppervlakten of uitsluitend tot het aangeven van een paneel moet dienen. Men bedenke, dat lincrusta veelal juist tot het imiteeren van houtpaneelen toepassing vindt, dat een reeks van patronen aan de markt komt, die vrij duidelijk het karakter van houtsnijwerk dragen of ook de vertikale lijnen en de teekening weergeven, die aan paneelen uit ineengevoegde houtstrooken bestaande, eigen is. Dergelijke patronen kunnen slechts ter bekleeding van het ondergedeelte van den muur gekozen worden en eischen daarenboven een afsluiting door een houten lambriseering of een metalen lijstwerk.

Overigens kunnen ook grove misvattingen gemakkelijk voorkomen: een groot patroon in krachtig relief kan b. v. in een omraamd veld zeer gunstig werken, terwijl het ter bekleeding van een groote oppervlakte ten eenemale ongeschikt blijkt.

Als men groote muurvlakten geheel en al met lincrusta wil decoreeren, dan is een vlak relief, dat vrij gelijkmatig de geheele vlakte bedekt en eenige speling tusschen licht en schaduw teweeg brengt, wel het doelmatigst. Een te krachtig relief werkt onrustig en verleent het vertrek iets onbehagelijks en drukkends.

In woonvertrekken zal men zich in 't algemeen tot de vorming van paneelen uit lincrusta beperken en de muurvlakken boven de paneellijsten met behangsel in heldere kleuren bekleeden. In trappenhuizen echter, waar de muur door de trappen zelve reeds in talrijke ongelijke

velden wordt gedeeld, is het beter de muurvlakte niet verder in te deelen, maar juist door een gelijkmatige behandeling een behagelijke en rustige stemming in de ruimte te brengen. Kleine voorvertrekken, vestibules, bad- en toiletkamers werken zeer gunstig, als zij geheel en al met éénkleurig lincrusta worden behangen — slechts is dan een zeer heldere, levendige tint te kiezen. Dergelijke ruimten vertoonen een zeer vriendelijk aanzien en wekken een gevoel van reinheid op.

Het lincrusta is, omdat steeds nieuwe fabrieken op dit gebied ontstonden, geleidelijk vrij goedkoop geworden. Hoofdzaak blijft echter, zich van de qualiteit der producten te overtuigen, want alleen de betere soorten kunnen aan de eischen voldoen, die van een soliede, afwaschbare muurbekleeding verlangd kan worden.

J. L. TERNEDEN.

Boekbeschouwing.

Van het tijdschrift „*Moderne Bauformen*" verscheen dezer dagen een dubbele aflevering (7 en 8), evenals de daaraan voorafgegane uitsluitend gewijd aan het werk van Dresdener kunstenaars en als „Dresdener Künstlerheft" aangekondigd.

Het zijn thans werken, die op de derde Duitsche Kunstnijverheidstentoonstelling, welke op het oogenblik te Dresden gehouden wordt, zijn geëxposeerd en de Dresdener bouwmeesters hebben zich blijkbaar alle moeite gegeven, om hier goed voor den dag te komen.

Zij hebben er o. a. een groote villa gebouwd en die „Sächsises Haus" genoemd, met een tuin er om heen en een binnentuin en de vertrekken van dit gebouw op verschillende wijzen, doch alle in modernen geest ingericht en voorzien van huisraad enz. tot in de kleinste bijzonderheden.

In de aldus ontstane interieurs is veel aantrekkelijks, ook in de knappe wijze van voorstelling, de meeste reproducties zijn evenwel langs photografischen weg verkregen en doen dus niets meer dan de werkelijkheid weergeven zonder kleur, maar ook daarbij vindt men veel, dat de aandacht waard is.

Het zijn gemengde gewaarwordingen wel is waar, die men daarbij ondervindt en telkens wordt men herinnerd, zoowel aan de bouwwijze der oudheid als aan die van den Renaissancetijd in Duitschland en Engeland, af en toe ook aan den pruikentijd en men stuit ook wel eens op een smakeloos détail, maar toch is de algemeene indruk, dat men hier met werk van ernstig willende kunstenaars te doen heeft.

Behalve dit hoofdgebouw der Dresdener inzenders is er ook nog een parkhuisje, een kleine villa voor één huisgezin, een machinehal, een schoolgebouw, een winkelgebouw, een kerk, een begraafplaats met een kapel en verscheidene grafmonumenten, een restaurant, in één woord een geheel dorp, expresselijk voor deze gelegenheid vervaardigd.

Hoewel men hier en daar, vooral in het eerstvermelde gebouw nog herinneringen vindt aan de klassieke oudheid, die de Dresdener school van vroeger dagen beheerschte, blijkt toch duidelijk, dat de moderne Dresdener school een heel eind is afgeweken von de banen, die door mannen als Semper, Nicolai, Schreiber, Richter, Hähnel & Adam en hun tijdgenooten werden bewandeld.

De vraag of de nieuwe banen voeren zullen tot een karakteristieke uiting van nieuwe kunst kunnen wij laten rusten. Zooveel is echter te constateeren dat men thans, veel meer dan vroeger, te Dresden spreekt in zijn eigen vormentaal en zich niet meer met de grootste angstvalligheid bedient uitsluitend van zuiver klassieke vormen. In dit opzicht is er dus wel vooruitgang te bespeuren, evengoed als een neiging tot aansluiting aan de vormen van Empire- en Biedermayertijd. Wanneer die aansluiting zich niet bepaalt tot slaafsch navolgen van ouderwetsche modellen, maar zoo de Dresdener kunstenaars trachten te ontwikkelen, wat in die modellen nog voor ontwikkeling vatbaar blijkt, dan is van een streven in die richting misschien nog wel iets goeds te verwachten.

Afl. 8 van „de Natuur" uitgave van J. G. Broese, Utrecht bevat:

Benjamin Franklin: Dr. Z. P. Bouman. — Waarom Gewapend Beton als Bouwmateriaal kon voldoen: J. H. E. Rückert. — Twee ongelijke broeders: J. Sturing. — De Suiker-biet en de bereiding van suiker daaruit: W. B. Reynen. — Het Arbeidsvermogen der zee: Red. — Uit de geschiedenis van het Mikroscoop: Dr. R. G. Rijkens. — Flora van Zweedsch Lapland (Slot): Jo. M. Proot. — De Kokmeeuw (Larus ridibundus L.): J. Daalder Dz. — Schijnbewegingen: Dr. L. U. H. C. Werndly. — Eb en Vloed: J. A. Kerkhoven. — Iets over optische Pyrometers: E. H. J. Cunaeus. — Eenvoudige proeven 3. De hoeveelheid van de lucht vermindert bij de verbranding: Dr. A. J. C. Snijders. — Sterrekundige opgaven voor den herfst 1906: Ant. Pannekoek. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie, — Maandelijksch Weerbericht: C. L. de Veer.

In deze aflevering vervolgt de Luit. Ingenieur J. H. E. Rückert zijne beschouwingen over Gewapend Beton en beantwoordt hij de vraag, in den titel van zijn artikel vervat, door eene uiteenzetting van de voordeelen, die dit materiaal voor de bouwconstructies aanbiedt. Ofschoon deze voordeelen aan de meeste onzer lezers wel bekend zullen zijn meenen wij toch de lezing van het artikel wel te mogen aanbevelen.

Het streven van den heer R., om een zoo belangrijk constructiemateriaal als gewapend beton ook in niet technische kringen meer bekend te maken, verdient zeker waardeering.

Varia.

Het vernieuwen van versleten rails. Het *Zeitschrift für Transportwesen und Strassenbahnen* geeft eenige mededeelingen over het systeem „Romapac", ten doel hebbende bij afslijting van rails van tramwegen, niet den geheelen rail, doch slechts het afgesleten gedeelte te vernieuwen.

„Aangezien de slijtage aan de rails", zegt het blad, „als een gevolg van het verkeer, slechts een zeer gering percentage uitmaakt van het gewicht van den geheelen rail, is men op het denkbeeld gekomen om alleen dat gedeelte van den rail te vernieuwen, hetwelk aan afslijting onderhevig is, en dus het overige intact te behouden. Bij een groefrail van een metergewicht van 45 tot 50 K.G. is een lengte van één Engelsche mijl enkel spoor

een quaestie van 178 ton, waarbij de afslijting slechts 5.7 pCt. van het totaal gewicht bedraagt.

Nu zou het de „Romapac Tramway Construction Cy." te Leeds gelukt zijn een praktische oplossing te vinden om een einde te maken aan dezen ongewenschten toestand, die dikwijls oorzaak is, dat maatschappijen, tot schade van rijtuigen en motoren, de rails langer laten liggen dan met een goede exploitatie is overeen te brengen.

In hoofdzaak komt het systeem hierop neer, dat men boven om een gewone gladde rail met breeden voet, een groefstuk zoodanig bevestigt, dat het er gemakkelijk van verwijderd kan worden, wanneer dit wegens afslijting noodig is. Voor een en ander wordt een speciale machine in het werk gesteld, waarmede 10 Engelsche voeten rail per minuut kunnen worden bewerkt. Proeven hebben aangetoond, dat de looprail eerst bij een druk van 16.32 ton begon te verschuiven, waarbij de afwijking 0.48 mM. bedroeg; bij een druk van 18.24 ton bedroeg de verschuiving 2.88 mM. en eerst bij een druk van 23.30 ton gleed de looprail, zonder verdere drukverhooging, van den drager af. In de practijk zal die druk nog grooter moeten zijn, omdat bij de proef geen rekening is gehouden met de wrijving tusschen looprail en voetstuk, veroorzaakt door het gewicht van den wagen.

De door de tramwegmaatschappij te Leeds in October 1905 op deze wijze uitgevoerde sporen hebben bevredigende resultaten opgeleverd".

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Naar wij vernemen is door samenwerking van den controleur Westenenk met de watersta.tsambtenaren Béraud en van den Akker te Fort de Kock een ambachtsschool opgericht en den 1en dezer geopend.

Voorloopig worden er jongeli.den opgeleid tot timmerman; zij moeten kunnen lezen en schrijven, betalen f 10 toegang tot den aankoop van gereedschappen en f 1 maandelijks tot bestrijding der kosten.

De school heeft nu reeds 59 leerlingen, terwijl verscheidene personen, die te oud of te jong geacht werden, wegens plaatsgebrek afgewezen moesten worden.

De timmercursus wordt geleid door den heer van den Akker en er wordt drie maal 's weeks van 3–6 uur n.m. gewerkt; onder de leerlingen bevinden zich verscheidene broeders van hoofden en ambtenaren, zelfs twee van larashoofden.

Bij gebleken levensvatbaarheid zal ook onderwijs in andere ambachten en takken van nijverheid op deze school worden gegeven.

[Sum. Bode].

BINNENLAND.

Valkenburg. Dr. J. H. Holwerda schrijft aan de N. Rott. Courant:

Ongeveer een half jaar geleden werd door prof. Goossens te Rolduc aan het Leidsch museum bericht gezonden, dat in deze aan Romeinsche oudheden zoo rijke streek, op een heuvel bij Valkenburg Romeinsche overblijfselen gevonden waren en een bezending scherven bevestigde deze mededeeling.

Door de bemoeiingen van dien heer en de welwillendheid van den eigenaar van dat land, d.n heer Kissels, werd het nu mogelijk gemaakt dat er op het oogenblik met vereende krachten een onderzoek naar deze zaak kon worden ingesteld.

Onder leiding van prof. Goossens en ondergeteekende wordt op die plaats met verscheidene arbeiders gewerkt en hoewel de werkzaamheden nog lang niet afgeloopen schijnen, kunnen we reeds het volgende erover mededeelen.

Op den heuvel bij de Heihof heeft in Romeinschen tijd — de scherven van vaatwerk, het beste materiaal voor tijdsbepaling, laten met beslistheid een dateering omstreeks 200 n. Ch. toe — een vrij groote aanleg gelegen. Op twee p'aatsen zijn reeds de sporen van fundeeringen gevonden. Duidelijk bleek op één plaats hoe daar de wanden van een gebouwtje van leem waren geweest, dat in elkaar is gezakt en een laag vormt, direct onder den bovengrond. Dit benevens het feit, dat hier op verschillende punten nog kort geleden de grond doorgraven is, bemoeilijkte het onderzoek zeer in de eerste dagen. Zeer vele fragmenten van Romeinsche dakpannen worden er verder gevonden, terwijl talrijke spijkers doen zien hoe ook hout bij dezen bouw is gebruikt.

Een eind verder vindt men nog veel duidelijker sporen van een fundament, bestaande uit groote ruwe steenen en kiezellagen.

Verder bevinden zich tusschen deze fundamenten de resten van tot diep in den grond verbrande houten muren.

Het verband tusschen een en ander is nog niet vast te stellen.

Het zal nog wel eenigen tijd duren aleer het geheel is blootgelegd en volle zekerheid is verkregen.

Mocht dit spoediger gaan dan we verwachten, dan zou men ook nog een tweede punt kunnen onderzoeken, waar we eveneens dergelijke overblijfselen veronderstellen.

Door deze onderzoekingen werd een voor jaren door pastoor Habets begonnen arbeid weer opgevat en de hoop bestaat dat bij voortgezette samenwerking van het Rijksmuseum van Oudheden en de plaatselijke geleerden en autoriteiten er nog heel wat gegevens omtrent deze in de oudheid zoo belangrijke streek zullen kunnen worden verzameld, bij wat ons reeds uit vroegere publicaties bekend was.

Rotterdam. Aan het jaarverslag der Academie van Beeldende Kunsten en Technische Wetenschappen te Rotterdam, ontleenen wij het volgende:

Het ledental bedroeg op 31 Dec. 1905 211 gewone leden tegen 228 op dien datum het jaar te voren; bovendien telt de Academie 40 leden van verdienste. In den loop van het jaar werd dit aantal door sterfgevallen met 3 verminderd. Veranderingen in de samenstelling van het bestuur hadden in den loop van het Academiejaar niet plaats. De door den gemeenteraad goedgekeurde rekening en verantwoording over het jaar 1905 sloot in ontvang en uitgaaf op een bedrag van f 95,440.22 tegen een raming van f 93,457.50.

De rekening van het Fonds tot aankoop van Schilderijen om te worden aangeboden aan het museum Boymans alhier, wees op ultimo December 1905 een kassaldo aan van f 4123.16 tegen f 3207.61 op ultimo December 1904.

De vierjaarlijksche tentoonstelling van schilderijen is goed geslaagd. Er waren 333 schilderijen ingezonden, waarvan slechts 177 werden aangenomen.

Tengevolge van de groote uitgaven verbonden aan het onvermijdelijk geworden opnieuw decoreeren der tentoonstellingzalen, laat deze Vierjaarlijksche een niet onbelangrijk déficit, dat op het Spéciale fonds een zwaren last heeft gelegd.

In October des vorigen jaars werden aan de leden der Academie uitnoodigingen toegezonden voor den 9en Prijskamp 1905/1906 op het gebied der Schilderkunst.

Tot onderwerp was gekozen: Binnenhuis.

De zes daarvoor ingekomen schilderijen werden aan het oordeel der jury onderworpen, die ditmaal bestond uit de heeren: Fred. G. W. Oldewelt, daartoe uitgenoodigd door de mededingende schilders; B. J. Blommers, door het bestuur, en N. van der Waay, als derde lid.

Deze jury wees met eenparige stemmen de schilderij, ingezonden onder motto „Holland", ter bekroning aan.

Aan den vervaardiger daarvan, den heer G. Altmann alhier, is de prijs van f 200 met het daarbij behoorend diploma uitgereikt.

De schilderijen werden in een der zalen van de Academie gedurende eenige dagen voor de leden ter bezichtiging gesteld.

Amsterdam. Naar men verneemt bestaat er zeer weinig animo voor het directeurschap van publieke werken te dezer stede. Slechts vier sollicitaties zijn ingekomen en geen dezer schijnt ernstig voor de vervulling der vacature in aanmerking te komen. Intusschen is de oud-directeur, de heer J. van Hasselt, nog steeds in functie. Bij zijne ontslagaanvrage beloofde hij n.l. aan te zullen blijven tot zijn opvolger benoemd zou zijn, en hierdoor ontbrak hem dit jaar zelfs de gelegenheid om op de gewone wijze met vacantie te gaan. Degenen die men graag op de plaats van den heer van Hasselt zou zien, zijn blijkbaar bevreesd dat zij voor dezelfde moeilijkheden zullen komen te staan, als waardoor hij zich verplicht zag af te treden, t.w. eene groote verantwoordelijkheid en een door B. en W. beperkten machtskring. Voor den heer van Hasselt is deze vertraging zeker onaangenaam, maar anderzijds zal hij ze toch met eenig leedvermaak constateeren.

— Door de afdeeling Amsterdam van den Algem. Ned. Opzichters- en Teekenaarsbond zal binnenkort een cursus in statica worden geopend. Inlichtingen omtrent dezen cursus worden verstrekt door den secretaris der afdeeling, den heer A. H. Jansen, Kwakersplein 1.

— Verleden Zondag werd over den woningbouw aan de overzijde van het IJ, in het Tolhuis de aangekondigde vergadering gehouden onder leiding van den heer L. A. J. Fakker, voorzitter eener voorloopige commissie, welke zich ten doel stelt een terrein, gelegen aan het Hamlaantje achter het Tolhuis en onder de gemeente Amsterdam, onder coöperatief verband te bebouwen met vrije landelijke woningen.

De heer M. P. de Clercq. uit Haarlem, zette de bedoeling uiteen en gaf daarbij mededeelingen over de te Haarlem en in Den Haag bestaande vereenigingen, welke hetzelfde ten doel hebben en die op goede resultaten kunnen wijzen. De bewoner van een huis onder coöperatief verband wordt na verloop van tijd, hier na 41 jaar, eigenaar van het bewoonde huis, waarvoor hij slechts geringe huur heeft te betalen.

Men stelt zich voor woningen te bouwen voor één gezin, mocht echter de draagkracht der leden niet groot genoeg zijn, dan zullen de woningen in twee afdeelingen worden gesplitst. De huur zou hoogstens f 325 bedragen. Antwoordende op vragen van belangstellenden, deelde de heer De Clercq nog mede, dat de woningen aan of bij bewoonde wegen zouden liggen. Met de arbeiderswoningen, die, volgens plannen van anderen hier zouden worden gebouwd, zal dit wel niet het geval zijn.

De heer H. H. Hagedoorn, medelid der commissie, gaf antwoord op verschillende vragen van technischen aard.

's-Gravenhage. Naar wij vernemen, zal in Februari a.s. een begin worden gemaakt met de uitvoering der nieuwe uitbreidingswerken der Laakhaven. De prijzen der gronden in het Laakkwartier moeten reeds sterk in prijs gestegen zijn. Naar bekend, is de gemeente voor een groot deel eigenares dezer terreinen. Het overige is particulier bezit en is thans reeds in weinige handen geconcentreerd.

— Aangaande het bericht van „de Telegraaf" betreffende de oplossing van het Damvraag-tuk schrijft de Amsterdamsche correspondent van de Leeuwarder courant:

Het is intusschen gebleken, dat het bericht niet alleen een grond van waarheid bevat, maar zelfs op eenige kleinigheden na volkomen juist is. Dit wetend, lijkt de tegenspraak van de beide andere organen meer dan zonderling, en wekt het vermoeden te zijn ingegeven door menschen, wier langejaren uitgebroede speculatieplannen door het plotseling wel handig maar toch ontijdig bekend maken van deze plannen niet juist bevorderd zijn. En doorredeneerend, is ook de mogelijkheid lang niet uitgesloten, dat ook het oorspronkelijk bericht uit meer dan alleen journalistieken ijver is voortgekomen; en dat menig speculatie-mannetje thans in zijn vuistje lacht.

Delft. De rector-magnificus der Technische Hoogeschool maakt bekend, dat hij tot inschrijving voor den cursus 1906–1907 zal zitting houden in het gebouw der Hoogeschool, des voormiddags van 10–12 en des namiddags van 1½–3 uren.

Dinsdag 4 September en Woensdag 5 September voor hen, die zich voor de eerste maal wenschen te doen inschrijven en wel Dinsdag voor hen, wier familienaam begint met een der letters A tot en met K en Woensdag voor de overige letters L tot en met Z: Vrijdag 7 September en Zaterdag 8 September voor hen, die reeds een of meermalen zijn ingeschreven geweest.

Gouda. Aan den heer H. J. Nederhorst jr., Stolwijkersluis, Gouda, is gegund het bouwen van het krankzinnigengesticht „Maasoord" onder Poortugaal, fundeering, voor f 198.743, voor rekening van de gemeente Rotterdam.

Leeuwarden. In verschillende Friesche gemeenten stoort men zich sedert eenigen tijd al heel weinig meer aan de Woningwet, een gevolg van de straf aan overtreders opgelegd.

In zekere gemeente waren een paar luidjes, die eene nieuwe woning hadden laten bouwen. Zij hadden daarvoor geene machtiging gevraagd aan B. en W., bij den bouw stoorden ze zich niets aan de door de wet gestelde eischen.

Ze werden geverbaliseerd en .... de kantonrechter veroordeelde ieder tot f 1 boete of 1 dag hechtenis.

Het is te begrijpen, dat met zulk een vonnis voor oogen, B. en W. er wel wat tegen opzien gebruik te maken van hunne bevoegdheid om de niet aan de wet voldoende woningen te doen afbreken. En de overtreders betalen gaarne f 1 voor het niet naleven der voorschriften. 't Is een aardig voordeeltje.

Personalia.

— Ten-gevolge van het in werking treden van de nieuwe verordening op 't personeel der gemeente-gasfabrieken te Amsterdam is de directeur, de heer D. van der Horst, ontheven van de bedrijfsleiding van de Westergasfabriek aan den Haarlemmerweg. De leiding van het bedrijf aan deze fabriek is sedert opgedragen aan den heer J. van Rossem du Chattel, tot dusver leider van het bedrijf aan de Oostergasfabriek aan de Linnaeus-straat. Daar is voorloopig met de leiding belast de assistent-ingenieur W. K. N. Geerling. In diens plaats is benoemd de werktuigkundig ingenieur M. v. d. Horst, voorheen directeur van de gasfabriek te Vlaardingen. Voorts zijn benoemd tot adjunct-ingenieur aan de Oosterfabriek de scheikundige W. K. M. de Kat, tot assistent-scheikundige de heeren J. N. Thöne (aan de Ooster-) en D. Stavorinus (aan de Westerfabriek).

— Alfabetische aanbeveling voor gemeente-architect te Winschoten D. Bolhuis, assistent-gemeentebouwmeester te Deventer; H. J. Kranenborg, leeraar aan de Ambachtsschool te Haarlem en D. Poot, o, zichter der gemeentewerken te Vlaardingen.

— Aanbeveling voor tijdelijk leeraar aan de Burgeravondschool te Dordrecht: M. Snel en N. G. Kam, te Delft, en C. P. Logemann te Leiden.

— Voor de examens Akte M (handteekenen en perspectief) M. O. gehouden te Rotterdam zijn geslaagd de heeren D. van Leeuwen jr., Leiden; N. J. van de Vecht, A. D. Milo, Amsterdam; L. H. Verwey, L. I. H. v. d. Kooy, L. Th. C. C. Lourijsen, te 's-Gravenhage; K. Volbeda, A. M. van de Wel, K. v. Rees, Rotterdam; G. ten Napel, te Haarlem; H. Schaap, Delft.

— Benoemd: tot leeraar in het handteekenen aan de teekenschool te Dinxperloo H. Jacobs te Heurne, gem. Dinxperloo; — tot leeraar in het bouwkundig teekenen aan dezelfde school J. van Pagé te Varsseveld.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-Teekenaar, maandelijksche belooning van f 80. Diploma van Opzichter Rijks-Waterstaat of Maatschappij t. B. d. Bouwkunst, strekt tot aanbeveling. Brieven vóór 5 September a.s. onder no. 51218, aan de Administratie van „de Ingenieur" te 's-Gravenhage. (1)

— Electro-technisch Ingenieur voor het opmaken van een ontwerp eener Electrische Centrale en van Tramwegen, in tijdelijken dienst der gemeente Nijmegen. Zich vóór 15 September 1906 schriftelijk te wenden tot den Burgemeester. (2)

— Bouwkundig Teekenaar voor dadelijk. Sollicitatiën onder no. 25226, aan het bur. van de N. Rotterd. Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

22 Bouwk. Opz.-teek., 20—45 j., f 45—f 100 's maands.
11 Bouwk. Opz.-Uitv., 20—45 j., f 60—f 100 's maands.
3 Waterb. Opzr., 20—44 j., f 50—f 125 's maands.
4 Werktuigk. Teek., 20—26 j., f 40—f 80 's maands.
3 Werktuigk. Opzr. (Werkm.) f 100 's maands.
4 Electrotechniker 24—39 j., f 60—f 100 's maands.
3 Chef-Machinisten. 28—39 j., f 90—f 100 's maands.
2 Scheepsteekenaars.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 3 September.

Eindhoven, ten 6 ure, door den bouwk. J. H. van de Ven voor de firma Hoppenbrouwers en Co.: het verbouwen van een perceel aan de Kleine Berg, in te richten tot sigarenfabriek enz; aanw. op den dag der besteding ten 10 ure; bestek en teekening ter inzage in café Phoenix en aldaar verkrijgbaar.

Groningen, ten 8 ure, door den archit. IJ. van der Veen in het koffiehuis de Beurs: het afbreken van drie huizen, aan den Meeuwerderweg en het bouwen van twee winkelhuizen met pakhuis en drie bovenwoningen; bestekken met teekeningen te bekomen bij den arch.

Hattem, door de kerkeraad der Geref. kerk in het lokaal aan de Achterstaat: het verbouwen tot twee woningen der oude Geref. kerk te Hattem; bestek en teekening verkrijgbaar bij den bouwk. J. Dekker en ter inzage in het café van de wed. Joh. Blom a. d. Markt.

Huizum, door het gemeentebest. van Leeuwarderadeel: het bouwen van eene school te Jelsum; bestek en teekening te bekomen ter secr.

Roermond, ten 2 ure, door de comm. tot restauratie der Ned. Herv. kerk in de consistoriekamer: de herstelling van de Ned. Herv. kerk te Roermond; bestek en teekeningen verkrijgbaar op het bureau van Cuypers en Co., waar elken werkdag van 2—4 uur inl. worden verstrekt; aanw. gehouden.

Veendam, ten 6 ure, door het gemeentebest.: het bouwen van een lokaal aan de school aan den Middenweg; bestek en teekening ter inzage ten huize van best. en ald. verkrijgbaar; aanw. gehouden.

DINSDAG 4 September.

Venlo, door den arch. Henri Seelen voor den heer August Goossens: het bouwen van een villa in het villapark; bestek en teekening ter inzage ten kantore van den architect; aanw. op den dag der best. ten 10 ure.

WOENSDAG 5 Septemper.

Bruinisse, ten 11 ure, door het gemeentebest.: de verbouwing van het post- en telegraafkantoor; bestek en voorw. met teekeningen ter lezing in de bodenkamer; aanw. gehouden; inl. verstrekt de gemeente-opz. Brouwer.

Bussum, ten 12 ure, door het gemeentebest.: de verbouwing van het raadhuis met politiebureau en het bouwen van een afzonderlijk gebouw voor de brandweer. Aanwijzing gehouden Bestek met 6 teekeningen verkrijgbaar ten Raadhuize; inlichtingen dagelijks van 9—12 uur aan het Bureau van Gemeentewerken Landstraat.

Den Helder, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het bouwen van een telescoopgashouder op het terrein der gasfabriek, inhoudende 8000 M³. Het bestek met eene teekening verkrijgbaar bij den Directeur der Gasfabriek. Schriftelijke aanbiedingen, voorzien van volledige projecten met verbindende opgaven der prijzen en tijdruimte moeten ter Gemeente-Secretarie uiterlijk op 4 September 1906 ingeleverd worden.

Ten Boer, ten 4 ure, door de kerkvoogden der Ned. Herv. gemeente: het maken van een nieuwe bekapping en het restaureeren van de kerk; bestek en teekening ter inzage ten huize van besteding en verkrijgbaar bij den gem.-opzichter S. Blokzijl; aanw. op den dag van besteding ten 1 ure.

IJmuiden, ten 4 ure, door den archit. J. Wolbers te Bloemendaal in het Koning Willemshuis: het bouwen van eene pastorie aan den weg van Velsen naar IJmuiden; bestek en teekeningen verkrijgbaar bij de firma Ruigrok en Co. te Haarlem.

DONDERDAG 6 September.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het maken van den bovenbouw van het gebouw voor de verwerking van bijproducten, op het terrein aan de Trekvliet. Aanwijzing 3 Sept. ten 2 ure op gemeld terrein. Bestek en voorwaarden met teekeningen verkrijgbaar aan de bureaux der Gasfabriek Loosduinscheweg en Kazernestraat 44. Inlichtingen aan de Directiekeet op het bouwterrein. De inschrijvingsbiljetten moeten op den dag der aanbesteding uiterlijk des middags ten 12 ure ten Raadhuize, Secretarie 5e Afdeeling bezorgd zijn.

's-Heerenhoek, ten 1 ure, door de bouwk. J. Wisse Jz. te Zaamslag in het café van de Bulck: het herbouwen van de landbouwschuur op de hofstede Boonman, te Borssele; bestek en teekening verkrijgbaar bij gen. bouwkundige; aanw. gehouden.

VRIJDAG 7 September.

Gilze, ten 10 ure, door het gemeentebest. van Gilze-Rijen: het bouwen van een schoollokaal met overdekte speelplaats en privaten te Gilze.

ZATERDAG 8 September.

Lunteren, ten 4 ure, door de arch. C. H. Eldering namens den Ned. Bond van Onderwijzers in hotel Floor: het vergroten van het herstellingsoord, het bouwen van een machinistwoning en bergplaats te Lunteren, gemeente Ede. Bestek met 4 teekeningen te verkrijgen bij den architect C. H. Eldering, Van Alphenstr. 7, Amsterdam, en te Lunteren villa „Esperanza".

MAANDAG 10 September.

Groningen, ten 12.45 ure, door het gemeentebest.: de levering en het leggen van gegoten ijzeren spoelbuizen, afsluiters en burries met deksels, alsmede het aanbrengen van voorhanden rioolstukken met schuiven ten behoeve van de doorspoeling van riolen (bestek no. 30); bestek en voorwaarden ter lezing ter secr. en aldaar verkrijgbaar; inl. aan het bureau der gemeentewerken.

Nijmegen, ten 4 uur, in 't Café „Suisse" van wege de Naaml. Venn. „Automatic Screw—Works"; Het bouwen eener fabriek met kantoorgebouw en woning. Bestek en teekeningen verkrijgbaar ten kantore van genoemde Vennootschap en bij de Architecten Van der Goot en Kruisweg, Hengelo. Aanwijzing den dag der besteding 11 uur.

DINSDAG 11 September.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1076: het maken van eene dienstwoning (opz. W. en W.) met bergplaats en bijbehoorende werken op het station Emmen, begr. f 5300. Zie adv. in no. 34.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het Moreelse park, bestek no. 1078: het maken van het tweede hoofdspoor Budel-Vlodrop, met bijkomende werken, begr. f 295000. Zie adv. in no. 33.

MAANDAG 17 September.

Leiden, ten 12 ure, door het Gem. bestuur ten Raadhuize: het inrichten der Veemarkt en het bouwen van Kantoren, Loodsen enz. ten dienste van de uitbreiding dezer Markt. Bestek en teekeningen ter inzage op het Bureau van Gemeentewerken op elken werkdag de besteding voorafgaande van 9 tot 4 uren en aldaar verkrijgbaar. Aanwijzing 6 September te 10 uren op de Lammermarkt, inlichtingen dagelijks van tien tot twaalf en twee tot vier uren.

Utrecht, ten 1 ure, door het best. der Vereen. tot christelijke verzorging van krankzinnigen in het stationskoffiehuis: het bouwen van een krankzinn gengesticht voor 228 patienten nabij het station Wolfhezen, in 2 perc. en in massa. Het bestek met teekeningen verkrijgbaar ten kantore van de architecten E. G. Wentink te Schalkwijk en E. Knevel te Ermelo. Aanwijzing te Wolfhezen, 5 September van 12 tot 2 uur.

DINSDAG 18 September.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S. S. bestek no 1080: het maken van eene woning voor den werkmeester, chef van het depôt op het station-s-emplacement Rosendaal (N. B.), begr. f 7780. Zie adv. in no. 34

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN,

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41ste Jaargang. ZATERDAG 8 SEPTEMBER 1906. No. 36.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Een Tegenverweer.

Ik weet niet of een of meer van de vier heeren, die in „de Opmerker" van 25 Augustus j.l. aan de biertafel werden aangetroffen, zich geroepen zal voelen aan te slaan op het artikel door den heer A. W. Weissman, tot verweer, en tot nadere uiteenzetting van zijn standpunt in „de Opmerker" van verleden week geplaatst.

De eerste spreker in dit gezelschap zal misschien opzien tegen de verantwoordelijkheid, die men steeds op zich neemt, wanneer men zich aangordt, om een bepaalde meening in kunstzaken te bestrijden of te verkondigen.

De heer Welbeklant heeft natuurlijk geen tijd en de architect in ruste wellicht geen lust, om tegen den heer W. in het strijdperk te treden; en de man met de roode das, wanneer die geen betere argumenten in zijn mars heeft, dan hij aan de biertafel te voorschijn bracht, gevoelt misschien, dat hij het in den strijd met een welgewapend kampvechter als de heer W. spoedig zal moeten afleggen en waagt zich dus niet aan een echec.

Bij de vrij algemeen verspreide meening, dat men met praten over kunst, de kunst niet verder brengt, bestaat er dus veel kans, dat geen van het viertal een ernstige poging zal doen, om den man, die verkondigt, dat de bouwkunst op sterven ligt, van de dwaling zijns weegs terug te brengen.

In deze veronderstelling, ook al blijkt zij later ongegrond te zijn geweest, wil ik zulk een poging wagen, omdat het mijn overtuiging is, dat de heer W. werkelijk op een dwaalspoor is met zijn „fameuse théorie".

Wanneer ik in het gezelschap geweest was, zou ik van ganscher harte ad fundum gedronken hebben op den toast van den architect in ruste, hoe goed ik mij bewust ben van de waarde van toasten in het algemeen.

Het moge waar zijn, dat men de kunst met praten niet verder brengt, wij leven nu eenmaal in een tijd, dat er meer over kunst gepraat, dan kunst geproduceerd wordt en het is in elk geval een vrij wat belangrijker onderwerp dan menig ander, waarover urenlange redevoeringen gehouden en ellenlange artikelen geschreven worden.

Waarover kunnen wij, beoefenaars der bouwkunst, dan ook beter praten, dan over onze bouwkunst, welker roeping het is, aan de dingen des geestes zichtbare uitdrukking te geven, in schoone vormen, uitgevoerd in duurzame, als het kan, kostbare materialen.

Wij raken daarover immers nooit uitgepraat en het onderwerp is zoo rijk, dat wij telkens in verzoeking komen af te dwalen. Dit bleek reeds ten duidelijkste in het korte gesprek aan de biertafel

en ik wil daarom thans trachten, voet bij stuk te houden en releveeren, dat de vraag, waar het om gaat, is deze, of de bouwkunst dood is of niet, dood of althans stervende, maar dit komt hier vrijwel op hetzelfde neer.

De heer W. acht den toestand van de zieke hopeloos; de vier heeren van de biertafel zijn het er over eens, dat de bouwkunst leeft en welvarend is, ik voor mij geloof, dat er van levensgevaar geen sprake kan zijn, zoolang er nog een vonk van menschelijken geest op onze planeet aanwezig is, al geef ik toe, dat de verschijnselen van onzen tijd tot nadenken stemmen. Vele van die verschijnselen kunnen terecht bedenkelijk genoemd worden, maar daaruit volgt m. i. nog geenzins, dat de bouwkunst ten doode zou zijn opgeschreven en in den gedachtengang, waarlangs de heer W. tot deze conclusie komt, moeten dus punten zijn, waar hij afwijkt van den mijne.

Wanneer ik nu mijne meening tegenover de zijne moet stellen, dien ik allereerst die punten op te sporen. Dan echter moet nog uitgemaakt worden, wie er dwaalt en wie den rechten weg bewandelt; dat zal niet zoo gemakkelijk zijn en is niet bij meerderheid van stemmen uit maken. Maar is dit ook wel noodig, zou men kunnen vragen, heeft hier de vraag wie gelijk heeft wel iets te beteekenen? Ik geloof het niet, ik geloof, dat hier meer de overweging moet gelden, met welke opvatting zij, die het als hun roeping beschouwen de bouwkunst te dienen, zich het best kunnen vereenigen.

Het spreekt toch wel vanzelf, dat niemand zich met hart en ziel aan de bouwkunst wijden zal, die het letterlijk eens is met de theorie van den heer W.

Een hopeloos ten doode gedoemde te helpen in het leven houden is zeker geen taak, die een idealistisch aangelegd kunstenaar toelacht.

Nu is misschien het aantal kunstenaars van dit slag in onzen tijd gering, en zijn er weinigen, die werkelijk met hart en ziel de kunst dienen en men moet ze zeker niet onder de welbeklante bouwmeesters zoeken, maar zij zijn er wel evenals onder de schilders, beeldhouwers en musici.

Wat hier voorafgaat is echter geen argument, waarmede ik mij verbeeld, de opvatting van den heer W. te hebben weerlegd.

Zijn stelling is niet een los daarheen geworpen of klakkeloos neergeschreven uitspraak, maar blijkbaar de vrucht van overpeinzingen, die hem reeds voor jaren bezighielden, hem misschien jarenlang hebben vervolgd.

Het uittreksel uit de redevoering van 1891 doet dit eenigszins vermoeden. Op zichzelf beschouwd is dit uittreksel niet onaardig; de toestand van voor zestien jaren wordt er m.i. zeer juist in weergegeven en stond zeker menig lezer weer helder voor den geest. En de voorspelling, dat de twintigste eeuw ons geen nieuwen stijl zou brengen is, zooals ook wel te voorzien was, uitgekomen; dit is niet tegen te spreken. Maar waar is het verband tusschen dit voldongen feit en de bewering, dat de architectuur, die eens meesterwerken voortbracht, als het stadhuis te Amsterdam, nu een langzamen dood stervende is?

Dit heb ik nog niet kunnen vinden.

De toestand is niet gebleven, zooals hij was voor zestien jaren, hij is heel anders geworden. Dat het een ijdel pogen is een nieuwen bouwstijl te voorschijn te willen roepen, heeft toch nu wel ieder ernstig beoefenaar der bouwkunst ingezien en bij eenig nadenken zal men ook begrijpen, dat een kunstwerk als „'s werelds achtste wonder" in de negentiende eeuw niet ontstaan kon en wij wellicht nog zeer lang zullen moeten wachten, eer iets wordt voortgebracht, dat daarmede op één lijn kan worden gesteld.

Maar daaruit volgt nog niet, dat dit in de toekomst voorgoed onmogelijk geacht moet worden.

Elk kunstwerk is te beschouwen als het resultaat van de samenwerking van vele factoren. Het genie van den bouwmeester, zijn kennis en ontwikkeling, zijn kunstvaardigheid zijn nog slechts eenige van die factoren, maar wat brengt hij hiermede tot stand, wanneer niet nog tal van andere aanwezig zijn, wanneer niet alles medewerkt, de tijdsomstandigheden, de beschikbare middelen, de geest van het volk of de opvatting van hen, die de macht hebben den kunstenaar eene aan zijn gaven geëvenredigde opdracht te geven.

Van Campen zelf zou in onze dagen niet in staat geweest zijn, een werk als zijn raadhuis tot stand te brengen, om de eenvoudige reden, dat èn de tijdgeest èn de middelen èn de werkkrachten hem zouden hebben ontbroken, die voor de verwezenlijking van zijn denkbeelden even noodig waren als zijn eigen leidend en verordineerend talent.

Maar dit is geen reden om te wanhopen aan een wederopleving der architectuur, ook al heeft men in het buitenland daarvan geen verwachtingen.

De malaise, om het zoo te noemen, in de bouwkunst is algemeen, zij is in de landen, die ons in ontwikkeling vooruit zijn, nog wel zoo goed zichtbaar en voelbaar als bij ons. De negentiende eeuw heeft zulke ingrijpende veranderingen gebracht in onze maatschappij, heeft zooveel oude begrippen ondersteboven geworpen, heeft ons zooveel gegeven, maar ook zooveel ontnomen en ons in vele opzichten zoodanig van de wijs gebracht, dat wij nog onmogelijk de balans kunnen opmaken, om na te gaan of wij er bij gewonnen of verloren hebben. Met alle middelen, die ons ten dienste staan, om tijd uit te winnen, hebben de menschen daartoe nog geen tijd kunnen vinden.

Maar met dat al is de menschelijke natuur weinig veranderd; zij moge wat moeite hebben zich aan te passen aan de veranderde maatschappelijke toestanden hare eigenschappen en vermogens, hare behoeften en neigingen, hare deugden en gebreken heeft zij vrijwel behouden en er is evenmin grond om aan te nemen, dat het thans levend geslacht beter is dan het vóór de Fransche revolutie levende, dan dat het slechter zou zijn.

Meer ontwikkeld dan onze bet-overgrootvaders zijn wij zeker, of wij daarbij ook verstandiger en dientengevolge gelukkiger zijn, dan men was in den goeden ouden tijd, die men zich zoo gaarne beter voorstelt dan de onze, dit wil ik voor het oogenblik in het midden laten. Ik zou meenen dit ligt maar aan ons zelf.

Wie bouwkunst als broodwinning alleen beoefent, kan zich wellicht gelukkig gevoelen, wanneer de zaken goed marcheeren en zich verbeelden, dat zijn kunst er wezen mag en als zoodanig iets beteekent. Reeds bij zijn leven zal hij echter gewaarworden, dat er mannen met en zonder roode dassen zijn, die zoo vrij zijn dit in twijfel te trekken.

Daarmede is nog niet afdoende bewezen, dat die anderen werkelijk hoogere opvattingen huldigen, maar dat stoffelijke welvaart het eenig ideaal van onzen tijd is, kan slechts een verklaard pessimist beweren. Dat het 't meest op den voorgrond tredend ideaal van onzen tijd is, die stelling is te verdedigen. Maar dit is ook in andere tijden wel het geval geweest. Ook deze stelling is, dunkt mij, te verdedigen. Wij maken ons toch ongetwijfeld vaak een verkeerde voorstelling van de beschaving en het geestelijk leven van vroeger tijden en het is zeer de vraag of in het algemeen de levensopvatting in de middeleeuwen en in de zeventiende eeuw hooger stond dan thans en idealen van hooger orde werden nagestreefd, waarbij niet de drang naar stoffelijke welvaart op den voorgrond trad.

Laat Peter de Kluizenaar een idealist geweest zijn, de meeste kruisvaarders, door zijn welsprekend woord opgewekt, zijn niet ter kruisvaart getrokken alleen met de ideale bedoeling, om het heilige land aan de macht der ongeloovigen te onttrekken.

Laat Columbus een idealist geweest zijn, zijn tochtgenooten waren alleen door het vooruitzicht goud te zullen vinden bewogen, zich met hem in een gevaarlijk avontuur te begeven.

Vergis ik mij niet, dan is het de heer W. zelf geweest, die nog onlangs er op wees, dat de bouw van Utrechts Kathedraal niet beschouwd moet worden als een uiting van de offervaardige vroomheid der geloovigen, maar veeleer als een machtsuiting der bisschoppen, die vooral in de latere middeleeuwen heel wat moeite hadden, de noodige fondsen bij elkaar te krijgen, ja vaak genoodzaakt waren alleen door eigen middelen den voortgang van den bouw te verzekeren.

Dit wat de middeleeuwen betreft.

Van de hoog ideale levensopvatting der Amsterdammers uit het midden der zeventiende eeuw moet men zich ook geen al te hoog denkbeeld maken, wat was hun eenig ideaal anders dan stoffelijke welvaart en de macht die daaruit kan voortspruiten.

„De bouwkunst als kunst kan slechts leven, wanneer zij met idealen wordt gevoed".

Ik onderschrijf dit gaarne, maar merk er bij op, dat zij noch in de middeleeuwen, noch in de zeventiende eeuw gevoed is met de overheerschende idealen van de meerderheid.

Niet daarvan was zijn de verzinnelijking, doch van datgene „wat door de beste menschen gedacht gevoeld werd".

Men geraakt onvermijdelijk met de geschiedenis op gespannen voet, wanneer men alleen aandacht schenkt aan hetgeen door de beste menschen gedacht, gevoeld en gedaan werd en men doet de beste menschen van heden onrecht aan, wanneer men hen over een kam scheert met den grooten hoop, die in aanbidding geknield ligt voor den mammon of zich verdringt in een wilde jacht naar andere ijdelheden.

Maar er zijn toch nog menschen, die aan die dingen niet meedoen, menschen, die, al versmaden zij stoffelijke welvaart niet, toch overtuigd zijn van de waarheid, dat de mensch bij brood alleen niet leven kan, dat er hooger dingen zijn om na te streven, dat de mensch niet is een machine om geld te verdienen voor zich zelf of voor anderen, want dat het daarom alleen niet de moeite waard zou zijn te leven.

En zoo zijn er voorzeker ook nog bouwmeesters die hoogere opvattingen van kunst hebben, dan de heer Welbeklant, al is dit type in het gild ook ruimschoots vertegenwoordigd, en onder die bouwmeesters zijn er ook voorzeker, die daarbij solider beginselen omtrent verantwoordelijkheid huldigen, dan de man met de roode das.

Er zijn nog wel beoefenaars der bouwkunst, die hun kunst te hoog achten, om haar te stellen in dienst der reclame, hen moet men natuurlijk niet zoeken in de kringen der welbeklante, zij vertoonen zich ook zelden aan de biertafel, men moet tot hun intiemen kring doordringen, om hen te leeren kennen en waardeeren.

Hun invloed moge oogenschijnlijk niet groot zijn, hun aantal gering, toch zijn zij het, die de goede tradities van kunst bewaren, tot tijd en wijle weder aan de bouwkunst gevraagd zal worden, om sterk op den voorgrond tredende idealen te belichamen.

Er is geenerlei grond, om aan te nemen, dat dit nooit meer het geval zou kunnen zijn, integendeel de geschiedenis herhaalt zich, dit leert ons de geschiedenis zelf. Ontegenzeggelijk kenmerkt onze tijd zich door overspanning en de reactie zal niet uitblijven. Dingen, waaraan thans de menschen de hoogste waarde toekennen, zullen in de toekomst wellicht als ijdel verworpen worden, dingen die voor het tegenwoordig geslacht waardeloos schijnen zullen door het nageslacht weder op prijs gesteld worden. Want ik meen het nog wel eens te mogen herhalen, de menschelijke natuur verandert niet of weinig door de lotgevallen van de samenleving, de veranderingen, die er plaats hebben, geschieden zeer langzaam, een verandering van eenige beteekenis is doorgaans het werk van eeuwen en zonder te willen beweren, dat de maatschappij zedelijk ook wel eens niet achteruit gaat, de kans, dat het nageslacht wat wijzer is dan voorgeslachten, blijft altijd bestaan.

Men komt terug van lang betreden dwaalwegen, weliswaar meestal niet, voor men door schade en schande wijs geworden is, maar men komt er van terug; natuur en waarheid hernemen hare rechten ook al waren zij eeuwen lang in een hoek gedrongen en zoo moet het ook met de kunst, de bouwkunst zijn.

De dienst der kunst moge langen tijd verwaarloosd zijn of toevertrouwd aan onwaardige handen, dit kan alleen tengevolge hebben, dat zij een tijd lang niet tot uiting komt, maar zij leeft en zal blijven leven, zoolang er een menschelijke samenleving blijft bestaan, want zij voldoet aan behoeften, die in die samenleving ontstaan zijn en slechts met haar verdwijnen kunnen.

In de maatschappij zelf zien wij de macht ook zoo dikwijls in onbekwame of onwaardige handen en wat daarvan het gevolg geweest moge zijn, de samenleving is daardoor toch nog niet ten gronde gegaan, integendeel, wij zien haar zich langzaam maar zeker ontwikkelen tot nieuwe vormen, die later weer voor betere plaats zullen moeten maken.

Het is altijd nog een open vraag of wij wel bekwaam en bevoegd zijn tot een juist oordeel over den tijd, waarin wij leven en of de geschiedenis later niet een heel ander licht op de verschijnselen van onzen tijd zal werpen, dan dat waarin wij die nu waarnemen.

Deze veronderstelling geldt voorzeker ook onze hedendaagsche bouwkunst. Bepaalde men zich nu maar tot de verklaring van verschijnselen uit vroeger tijden, dan zou het gevaar niet groot zijn, maar met de nog altijd zeer onvolledige en gebrekkige kennis van de geschiedenis der bouwkunst, laten wij ons te spoedig verleiden tot het maken van gevolgtrekkingen en het opstellen van theoriën, die betrekking hebben op het heden en de toekomst.

Ik waag mij niet gaarne bijvoorbeeld aan een oordeel over het resultaat van de prijsvraag voor het Vredespaleis. „Daar was nu eens een ideale opgave", zegt de heer W., maar dit ben ik niet

met hem eens. Daar was een zeer alledaagsch programma, waarin, schijnbaar met opzet, alles wat maar eenigszins aan een ideale opgave had kunnen doen denken, angstvallig vermeden was. De ideale opvattingen, over welker waarde ik nu niet in beschouwingen wensch te treden, hebben het dan ook moeten afieggen tegen de bewonderenswaardige virtuositeit in de wijze van voorstelling, door sommigen ten toon gespreid. Ik geef toe dat dit bijzaak is, maar het kon hier wel niet anders uitvallen.

Toch betwijfel ik of het resultaat anders geweest zou zijn wanneer men hier werkelijk voor een ideale opgave had gestaan. Bij een ideale opgave behoeft men geen geldprijzen uit te loven, behoeft men geen bindend programma voor te schrijven, moet men ook geen tijd van inzending vaststellen.

De kunstwerken uit vroeger tijden als: het Parthenon, de Aya Sophia, de Notre-Dame, het Stadhuis van Amsterdam, de Dresdener Zwinger, die wij thans beschouwen als de hoogste verzinnelijking van wat door de beste menschen gedacht en gevoeld werd, zijn op gansch andere wijze ontstaan dan ons Rijksmuseum en de Beurs en dan het Vredespaleis waarschijnlijk tot stand zal komen.

Het gaat m.i. dus niet aan uit de geschiedenis en voorgeschiedenis dezer bouwwerken conclusiën te trekken in verband met de toekomst der bouwkunst.

Theorieën als die van Viollet le Duc, van Voysey, van Ruskin, hebben uit een wijsgeerig oogpunt altijd wel eenige waarde, er is altijd een deel waarheid in en vaak treft ons een denkbeeld of een opmerking, die ons een anderen kijk geven op hetgeen in onze omgeving voorvalt, dan wij ons uit eigen opmerking gevormd hadden.

Dat zijn de graankorrels, die in de toekomst nog wel eens vrucht kunnen dragen.

Maar de wijsbegeerte van Plato als uitgangspunt te kiezen voor de vorming onzer toekomstige bouwkunstenaars acht ik bedenkelijk.

Voor hen heeft slechts de kennis van de vormenspraak der architectuur in den meest uitgebreide zin, waarde en beteekenis en voor de kennis van die vormenspraak is en blijft de geschiedenis de beste bron.

LUCTOR.

Bedenkelijk.

Het „Vaderland" deed dezer dagen een poging, om voor de uitvoering van het Vredespaleis een ontwerp, door een bewoner van Finland ingezonden, aan te bevelen.

Dit achten wij zeer bedenkelijk. Zeker werden er op de uitspraak der jury gegronde aanmerkingen gemaakt. Doch nu eenmaal zoowel het bestuur der Carnegie-Stichting als de inzenders van ontwerpen zich aan die uitspraak onderworpen hebben blijft er niets anders over, dan de uitvoering op te dragen aan dien medewerker, welke den eersten prijs behaalde.

Dat Finland op het oogenblik door Rusland verdrukt wordt, is treurig, doch het mag geen reden zijn om het ontwerp van den Fin te kiezen. Dat verscheidene architecten dat ontwerp den eersten prijs waardig keurden is mogelijk, doch deze heeren waren niet met de beoordeeling belast.

Wij hopen en vertrouwen, dat het bestuur der Carnegie-Stichting naar het gefluit van dezen vogelaar, die reeds navolgers heeft gevonden, niet zal luisteren, maar dat het, door tot het uitvoeren van het in de eerste plaats bekroonde ontwerp te besluiten, den rechten weg zal bewandelen, wat ten slotte toch maar het beste is.

Wat er met de Amsterdamsche beursprijsvraag voorviel, ligt nog versch in het geheugen. Laat een schip op het strand voor de zeelieden der Carnegie-Stichting dan nu een baken zijn.

Beveiliging van woningen tegen brandgevaar.

De voorzorgen van den bouwmeester tegen brandgevaar beperken zich niet uitsluitend tot de keuze van brandvrije constructies. Veel meer wordt als hoofdzaak beschouwd, de voortplanting van een optredenden brand te verhinderen en de brandweer elk deel van het bedreigde pand toegankelijk te maken.

Niet mogelijk is 't echter, algemeen geldende voorschriften dienaangaande uit te vaardigen, want voor een groote — stadshuurhuis, waarin dikwijls twintig tot dertig familiën wonen, komen natuurlijk geheel andere gezichtspunten in beschouwing als voor een vrijstaande villa of een z.g. één — familiehuis. Uit een brandend landhuis, dat in den regel uit niet meer dan twee, veelal uit slechts één verdieping bestaat, kunnen de bewoners zich spoediger redden dan uit eene tot vier à vijf étages opgetrokken, van twee of meer zijden ingesloten, moeilijk toegankelijke stads-huurkazerne. Daaraan ligt het, dat in distrikten met zeer strenge bouwpolitie-verordeningen voor landhuizen dragende hout-constructies, bv. vakwerkmuren worden toegelaten, terwijl dergelijke samenstellingen voor huurwoningen in nabij gelegen steden streng worden geweerd. Hoe grooter en hooger het gebouw is, des te meer moet ook voor brandveiligheid worden gezorgd.

De voorschriften van de bouwpolitie wijken in de verschillende deelen van het Duitsche Rijk veel van elkander af, want de constructies, die in de verschillende districten in den loop der jaren zich ontwikkelden, hangen veelal van de bouwstoffen af, welke in de omgeving het gemakkelijkst te verkrijgen zijn en zich dus ingeburgerd hebben. De beproefde constructies maken dus de grondslagen uit voor de bepalingen van het bouwbeheer. Wil men nu echter niet alleen aan de plaatselijke verordeningen voldoen, maar zijn gebouw deugdelijk tegen het altijd dreigend brandgevaar beveiligen, dan mag men niet de maatregelen, in de een of andere kleine stad geldend, in het oog houden en opvolgen, maar wel de veelal beproefde constructies en inrichtingen der groote steden zoo volledig en uitgebreid mogelijk in toepassing brengen.

In Duitsche groote steden mogen gebouwen in den regel slechts tot vier, in enkele steden tot vijf verdiepingen worden opgetrokken. Toch zijn er kleine, nauw ineengebouwde steden, waarbij deze verordening sterk overschreden wordt en in de nauwe straten van Marburg treft men zelfs vakwerkgebouwen van zeer aanzienlijke hoogte aan, waardoor het brandgevaar natuurlijk buitengewoon wordt verhoogd.

Bij stadswoningen moeten alle belaste muren massief in steen en ijzer worden geconstrueerd. Bij aansluitende bebouwing moeten de afzonderlijke gebouwen van den aangrenzenden bouw door brandmuren gescheiden worden, die minstens tot 25 cM. boven de dakvlakte zijn op getrokken. Brandmuren mogen geen openingen bevatten, opdat het vuur uit een gebouw niet op of in het naburige worde overgebracht. Indien een gebouw een zeer aanzienlijke lengte bezit — dit is voornamelijk bij diepe terreinen met lange zijvleugels het geval — dan moeten ook binnen het gebouw op bepaalde afstanden (te Berlijn bv. alle 40 Meter) brandmuren aangelegd en tot boven het dak opgetrokken worden, zoodat het gebouw eveneens in meerdere afgesloten bouwvakken wordt verdeeld. Op die wijze kan een tusschen twee brandmuren gelegen deel volkomen uitbranden, terwijl de overige deelen van het gebouw geenszins door het vuur zullen worden aangetast. De brandmuren moeten daarom boven het dak reiken, omdat de houten kapconstructie uiterst geschikt is, het vuur uit een gedeelte van het bouwwerk naar een ander over te brengen. Mocht het noodzakelijk zijn de verschillende zolderruimten met elkander te verbinden, dan moeten de openingen door vuurvaste, automatisch dichtvallende deuren afsluitbaar zijn, Als vuurvaste deuren dienen tegenwoordig, op grond van veelvuldig opgedane ervaringen, in den regel met ijzeren platen beslagen, rookdicht sluitende houten deuren. Het komt er slechts op aan te zorgen, dat de deuren ook bij groote gloeihitte niet trekken, maar beweegbaar blijven en zoo dicht sluiten, dat de walm uit het brandende deel van 't gebouw niet in het aangrenzende overslaat.

In vele steden is 't nog gebruikelijk de kroonlijsten der huizen in hout uit te voeren en met de kapconstructie te verbinden. Aangezien deze lijsten dikwijls reeds tot verbreiding van den brand hebben bijgedragen, zoo bestaat veelal het voorschrift, de kroonlijst, of althans een gedeelte daarvan aan de naastgelegen grenzende, in steen uit te voeren. Daar echter de tusschen de steenen- en houten-kroonlijst steeds gevormde verticale voeg onaesthetisch werkt en ook tot het indringen van regenwater aanleiding geeft, zoo is raadzaam de lijst massief aan te leggen. Spaarzaamheid op dit punt is misplaatst.

Aan levensgevaar zijn de bewoners van dakvertrekken steeds blootgesteld, voor zooverre het betrekken van dergelijke verblijven niet door stedelijke verordeningen verboden is. Dakwoningen moeten ook op de zolderverdiepingen door massieve muren gescheiden en met twee trappen toegankelijk zijn. Indien slechts één trap voorhanden is, dan moet zij onvoorwaardelijk vuurvast geconstrueerd worden. Nog gewichtiger is de voor Berlijn geldende bepaling, dat de verbinding tusschen dakvertrek en de trappen vuurvast omsloten moet worden; want als iemand uit een woning der dakverdieping, door een brandende zolderruimte naar de trap moet vluchten, dan kan hem de vuurvastheid van de trap of het voorhanden zijn van twee uitgangen weinig baten.

In de laatste jaren zijn massieve vloerconstructies meer en meer ingevoerd. Zij zijn in 't algemeen veel duurder dan houten balklagen, en er bestaan geen gronden, uit een oogpunt van brandveiligheid van dit gebruik af te wijken. De bouwpolitie laat de balklagen in woningen dan ook slechts toe, waar zij tegen het aangrijpen van brand beveiligd worden.

Te Berlijn bestaat b.v. de bepaling, de tusschen de balken gelegen ruimten minstens 13 c.M. hoog met niet brandbaar materiaal aan te vullen en de vloerplanken aan de onderzijden te bepleisteren. Deze en dergelijke uitvoeringen hebben voldoende aan het doel beantwoord. Slechts de tusschen de bovenste verdieping en den zolder liggende balklaag vereischt een andere samenstelling.

Te Weenen is voorgeschreven de balklaag van de zolderverdieping met niet brandbaar materiaal te bekleeden, en zoo sterk te construeeren, dat bij een dakbrand neerstortend kaphout, metselwerk, enz. niet door den vloer kunnen vallen. Ook daar, waar de bouwpolitie dit niet verordende, moet men de zolderbalklaag brandvrij afdekken, terwijl een vloer uit gipsdeelen over de balklaag van de bovenste verdieping, nauwelijks meer kosten veroorzaakt, dan het leggen van een gewonen houten vloer.

Hoofdzakelijk ontstaan gevaren in alle gebouwen door open ruimten, die door alle étages van het gebouw voeren. Dit zijn vooral de trappenhuizen, de licht- en de luchtkokers. Want de door de balklagen ontstane scheiding der afzonderlijke verdiepingen, wordt door deze openingen doorbroken, terwijl zij, tengevolge van haar kokervormig karakter — evenals een schoorsteen — treklucht veroorzaken, zoodat de vlam, de walm of de rook gelijktijdig wordt opgezogen. Raadzaam is het, in geval van brand de rookgassen dadelijk door de vensters en niet door de deuren af te leiden, maar toch zal in 't algemeen het doordringen van den rook langs de naburige trappen nauwelijks of niet te verhinderen zijn.

Daarentegen is de verspreiding van het vuur door lichtkokers en trappenhuizen zeer goed te bestrijden. De stedelijke verordeningen, die ten opzichte van de constructie der trappen zeer uiteenloopende bepalingen bevatten, komen echter alle daarin overeen, dat de trappenhuizen en de lichtkokers van alle zijden door massieve muren te omsluiten en tegen de dakconstructie door een vuurvast tusschendek af te sluiten zijn. Ook hier is een berachelde, aan de onderzijde gepleisterde balklaag voldoende.

Alle verordeningen van het bouwbeheer bevatten nauwkeurige bepalingen hoeveel trappen aan te leggen, in welke gevallen deze massief te construeeren zijn, enz. In 't algemeen is te bedenken, dat de trappen de hoofdtoegangswegen voor de bedreigde personen uitmaken; de redding door de vensters kan slechts als een laatsten uitweg beschouwd worden, die bovendien met de grootste gevaren gepaard gaat. Diensvolgens zijn hier de strenge voorschriften van het bouwbeheer ten volle gerechtvaardigd.

Houten, onbekleede trapconstructies in woningen mogen in geen geval meer worden aangebracht. Daarentegen hebben houten trappen, die aan de achterzijden gepleisterd waren, in 't algemeen goed voldaan. In tegenstelling met massieve, vuurvaste constructies, omschrijft men dergelijke trappen als „brandvrije".

Terwijl in enkele steden, bv. Hamburg, de trappen uit steen te vervaardigen zijn, worden in andere steden, München bv., gepleisterde hoofdtrappen tusschen massieve wanden toegelaten. De meer of minder strenge bepalingen hangen overigens ook van het aantal aan te leggen trappen af; want twee houten trappen, waarvan slecht de eene in gevaar komt, bieden onder omstandigheden nog meer zekerheid, dan een enkele onverbrandbare massieve trap, die wellicht reeds vol rook staat.

Een vrij algemeene oorzaak van branden in wo-

ningen zijn wel de stookplaatsen (kachels en haarden) en de schoorsteenen. Diensvolgens moeten deze laatste, ter plaatse waar zij de balklagen doorsnijden, daartegen, in den regel door een steenbekleeding, zorgvuldig geïsoleerd worden.

In Berlijn worden vrij strenge maatregelen ter beveiliging der vloerconstructies tegen de stookplaatsen getroffen. Onder keukenfornuizen, waschkeuken-vuurplaatsen enz. moeten de vloeren uit onverbrandbaar materiaal, dus b.v. uit gemetselde gewelven tusschen ijzeren binten bestaan. De gewone kamerhaarden mogen op de balklaag worden geplaatst, toch moet een massieve tusschenlaag tusschen haard en houtconstructie, evenals een luchtsparing boven den massieven vloer worden aangelegd. Achter den haard mogen geen houten tusschenwanden en in de nabijheid daarvan geen onbeveiligde deurkozijnen voorkomen. De deuren worden gewoonlijk in de nabijheid van de haarden met zink bekleed; de lichte, onbelaste tusschenwanden worden uit Rabitz- of Monierwanden geconstrueerd, of uit een der lichte en vuurvaste bouwstoffen, die in de laatste jaren, speciaal voor tusschenwanden in den handel gebracht werden.

Dit zijn in groote trekken de gewichtigste veiligheidsmaatregelen tegen brandgevaar in woonhuizen; want voor handelshuizen, fabrieken, magazijnen, zolders enz. komen nog andere overwegingen en andere bepalingen van het bouwbeheer eveneens in beschouwing.

J. L. TERNEDEN.

Vereenigingen.

MAATSCHAPPIJ TOT BEVORDERING DER BOUWKUNST.

Agenda voor de 94ste Algemeene Vergadering.

Vrijdag 14 September.

Vergadering, des morgens te 10½ uur, te Tilburg, in het gebouw „Souvenirs des Montagnards."

Werkzaamheden.

1. Mededeelingen van het Hoofdbestuur.
2. Voorstel van het Hoofdbestuur omtrent de Wetsherziening die volgens de Wet moet plaats hebben in de 95ste Algemeene Vergadering, in Mei 1907 te houden.
3. Mededeelingen door het lid van het Hoofdbestuur den heer G. W. van Heukelom, te Breda, Ingenieur bij de Maatschappij tot Exploitatie van Staatsspoorwegen, over de werken die onder zijne directie worden uitgevoerd te Baarle-Nassau en te Rosendaal, en die na de vergadering bezocht zullen worden. *a.* Werken te Baarle-Nassau.

Na afloop der Vergadering zal te 12 uur Gr. Tijd een extra-trein gereed staan om de leden van Tilburg naar Baarle-Nassau te vervoeren. Aankomst aldaar te 12 uur 35 min. Gr. T.

Na aankomst bestaat gelegenheid een tweede ontbijt te nuttigen, tegen f 1.— per persoon, in de wachtkamer van het nieuwe Station te Baarle-Nassau.

Te 1 uur 25 min. Gr. T. bezichtiging der aldaar in uitvoering zijnde werken.

Vertrek per extra-trein van Baarle-Nassau te 3 uur 25 min. G. T., naar Tilburg; aankomst aldaar te ongeveer 4 uur G. T. Vertrek van Tilburg met den gewonen trein van 4 uur 13 min. G. T. naar Breda; aankomst aldaar te 4 uur 39 min. Gr. T.

Bezichtiging van de Groote of Lieve Vrouwe kerk, te Breda.

Te 6 uur 15 min. Stads-tijd, vertrek per paardertram naar Ginneken.

Te ongeveer 6 uur 30 min. St. T., gezamenlijke maaltijd in het Hôtel Flora te Ginneken, tegen f 2.50 per persoon, zonder dranken.

Heeren leden die op 14 Sept. deel wenschen te nemen aan het tweede ontbijt, à f 1.—, te Baarle-Nassau, en het middagmaal à f 2.50, te Ginneken, of aan een van beide, worden zeer dringend uitgenoodigd dit vóór den 11den September te doen weten aan den Secretaris der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

Te Breda zal van 14 op 15 September worden overnacht. De heer G. W. van Heukelom heeft zich welwillend bereid verklaard logies te bestellen voor de leden die tijdig een verzoek daartoe tot hem richten.

Zaterdag 15 September.

Vertrek van Breda naar Rosendaal des voormiddags te 8 uur 5 min. Gr. T., aankomst te Rosendaal des voorm. 8 uur 42 min. Gr. T.

Voortzetting der mededeelingen van den heer G. W. van Heukelom over de bij de Mij. tot Expl. v. Staatsspoorwegen in uitvoering zijnde werken. *b.* Werken te Rosendaal.

Na deze mededeelingen zullen de werken aldaar bezichtigd worden.

Te ongeveer 12 uur Gr. T., zal gezamenlijk een tweede ontbijt te Rosendaal gebruikt worden.

Vertrek van Rosendaal te 1 uur 31 min. Gr. T.; aankomst te Antwerpen te 2 uur 45 min. Gr. T. (14 uur, 45 min. Belgische tijd.)

Wandeling door de stad en bezichtiging van verschillende bouwwerken.

De heer Nico van der Kloot Meijburg, architect te Antwerpen, lid van de Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst, heeft zich welwillend bereid verklaard zijne medeleden bij hun bezoek aan Antwerpen van dienst te zijn. De Voorzitter van de „Société Royale des Architectes d'Anvers" en eenige leden van dit Genootschap, waarvan ook de heer Van der Kloot Meijburg lid is, hebben zich bij dezen bereidwillig aangesloten om het bezoek aan Antwerpen zoo aangenaam en nuttig mogelijk te doen zijn.

Varia.

Electrische verlichting met behulp van windmolens. Professor la Cour heeft op kosten van den staat te Askow in Denemarken proeven genomen, ten doel hebbende het beste systeem te vinden voor het opwekken van electrischen stroom ter verlichting, met behulp van windmolens.

Hierbij is gebleken, dat het type met vier wieken het beste is, omdat hierbij de samengestelde overbrengingsinrichtingen voor het bewegen der dynamo's vermeden worden.

Bij een wieken-oppervlak van totaal 12 M² en een windsnelheid van 4, 8 en 10 M. per seconde, verkreeg men respectievelijk 5,8, 5 en 10 P.K. Men kan als verlies wegens wrijving en weerstand ± 14 pCt. in rekening brengen. Het stellen van den molen naar gelang van de verandering in de windrichting moet automatisch geschieden. Teneinde een normale exploitatie te bereiken, moet men, wanneer er geen of weinig wind is, een reserve aan electriciteit hebben of een petroleum-motor, waarvan de installatie goedkooper is dan een accumulatoren-batterij.

De installatie te Askow bestaat twee jaar; zij voedt 450 gloeilampen en enkele booglampen en bezit behalve een petroleum-motor, nog een accumulatoren-batterij.

Volgens berekeningen van den heer la Cour gegrond op de ondervinding met deze installatie opgedaan, laten zich de kosten der installatie voor een electrische verlichting voor een kleine gemeente alsvolgt in guldens berekenen.

Molen ruim 2000, motor 2000, accumulatorenbatterij 3450, dynamo 625, verschillende hulpmiddelen 475, terrein 1800 en geleidingen 850, totaal 9200 gulden, terwijl de jaarlijksche uitgaven op 415 gulden worden gesteld.

Daar de inkomsten op 1750 gulden worden aangenomen, blijft er een overschot van 1335 gulden, overeenkomende met ongeveer 12 pCt. van het kapitaal van aanleg.

Voor een gewone boerderij schat de heer la Cour de installatie-kosten op 2400 gulden.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

GOUDA. De raad van Zoetermeer heeft besloten tot het oprichten van een petroleum-gasfabriek.

MAASTRICHT. In tegenwoordigheid van den Burgemeester, de Wethouders, de leden van den Gemeentenraad en vele andere belangstellenden is Zondag voor een week de eerste steen gelegd van een nieuw concertgebouw ten behoeve van het Koninklijk zanggezelschap Mastreechter Staar.

AMSTERDAM. De onlangs afgebrande zeepfabriek „De Adelaar", van de firma Jan Dekker, te Wormerveer, zal op hetzelfde terrein weder opgebouwd en tevens belangrijk uitgebreid worden. Daartoe is aangekocht de naast de fabriek staande houtloods van de firma Gebr. Gorter, en een over de wegsloot gelegen weiland van Mevrouw de Weduwe Houttuijn.

— Naar men vernoemt zal het rapport over de Beurs eerstdaags het licht zien. Men veronderstelt, dat de inhoud nog al geruststellend zal blijken, evenwel moet het verschillende aanwijzingen bevatten betreffende voorzieningen, die door de Commissie, op grond van haar onderzoek, voor het behoud van het gebouw noodig worden geoordeeld.

HEERENVEEN. Hoewel alhier eene bloeiende avondteekenschool bestaat, was men toch van oordeel dat deze niet geheel aan de behoeften voldoet. Er werd eene vergadering gehouden door de „Vereeniging tot ondersteuning van jongelieden met aanleg uit den werkenden stand" met belangstellenden, waarin in beginsel besloten werd om eene ambachtsschool op bescheidene schaal op te richten. De statuten daarvoor zijn nu goedgekeurd en er zal nu steun bij rijk, provincie en gemeenten worden aangevraagd.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand Augustus bezocht door 546 belangstellenden.

De aan het Museum verbonden boekerij was gedurende de maand Augustus gesloten en werd 3 September weder geopend. Belangstellenden kunnen boek- en plaatwerken in bruikleen ontvangen. Het reglement der boekerij is op aanvraag kosteloos verkrijgbaar. In de aan het Museum verbonden school voor Kunstnijverheid werden op 3 September de lessen weder hervat. In genoemde school bestaat gelegenheid prakti-ch te worden opgeleid tot verschillende Kunstambachten, het leerplan der school wordt eveneens op aanvraag kosteloos toegezonden.

De tentoonstelling van de beeldhouwwerken van Juliaan Dillens blijft tot 15 September geopend.

ZUTPHEN. De Gemeenteraad van Dinxperloo heeft voor het stichten van eene teekenschool aldaar een jaarlijksch subsidie van f 100 toegestaan met vrij lokaal en licht.

— In de eerstvolgende raadsvergadering alhier zal door B. en W. een voorstel worden gedaan om een gebouw te stichten, waarin de verschillende rijksbelastingkantoren gevestigd kunnen worden en dit gebouw tegen een bepaalde som aan het rijk te verhuren.

Personalia.

— De Gemeenteraad van Zutphen heeft benoemd tot leeraar in het handteekenen aan de Burgeravondschool den Heer C. G. van Munster.

— Tot tijdelijk directeur der Ambachtsschool te Groningen is benoemd de Heer W. Alons, leeraar in het teekenen aldaar.

Vacante Betrekkingen.

— Civiel-Ingenieur te Hilversum. Zie adv. in dit no. (1)

— Opzichter. Zie adv. in dit no. (1)

— Een Leeraar voor het Meubelteekenen, voor de hulpschool, Mauritskade, van de Winteravond-Vakteekenschool, Gebouw Ambachtsschool, Weteringschans, Amsterdam. Salaris f 400, en een voor overeenkomstig Onderwijs, salaris f 300 à f 400. Cursus van 1 October tot half Maart, per week vijf avonden van 7 tot 9½ uur. Brieven met afschriften aan den Directeur E. Jelsma, vóór 15 September a.s. (1)

— Directeur der Gemeente Gasfabriek te Krommenie Jaarwedde f 1000 met vrije Woning, Vuur en Licht, adres aan den Raad op zegel, voor den 12n September a. s. aan den Voorzitter der Gascommissie. Bij voorkeur bouwkundige eventueel aan te stellen als Gemeente-Opzichter op nader te bepalen salaris. (De tegenw. titilaris geniet f 400.) In functietreding uiterlijk 1 October a. s. (1)

— Aankomend Teekenaar op een electrotechnisch Installatie-Bureau in Den Haag; brieven onder No. 13867 bureau van het Vaderland te 's-Gravenhage. (1)

— Uitvoerder Onderbaas, bekend met Gewapend Betonwerken voor ca. 6 maanden te Rotterdam. Aanbiedingen onder No. 30647 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentie-blad te 's-Gravenhage. (1)

— Leeraar in het Vakteekenen voor timmerlieden en meubelmakers aan de Ambachtsschool te Nijmegen. Salaris f 1200, met drie vierjaarlijksche verhoogingen van f 75. Bezit van akte M². vereischte. Extra verdiensten van den tegenwoordigen leeraar jaarlijks f 315. Stukken vóór 13 Sept. a.s. aan den Directeur, Nieuwe Marktstraat no. 12. (1)

— Leeraar Bouwkunde M. O. (M².) aan een Avondteekenschool. Salaris nader te bepalen. Brieven onder letter L K L, Algem. Advert.-Bureau Nijgh & Van Ditmar. Amsterdam. (1)

— Bouwkundige.-Uitvoerder bij een Bouwmaatschappij, voor den bouw van burgerwoningen. Letter Q P L, Alg. Adv.-Bureau Nijgh & Van Ditmar, Amsterdam. (1)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

23 Bouwk. Opz.-teek.,	20—45 j.,	f 45	f 100 's maands.
11 Bouwk. Opz.-Uitv.,	20—45 j.,	f 60	f 100 's maands.
3 Waterb. Opzr.,	20—44 j.,	f 50	f 125 's maands.
4 Werktuigk. Teek.,	20—26 j.,	f 40	f 80 's maands.
3 Werktuigk. Opzr. (Werkm.)			f 100 's maands.
4 Electrotechniker	24—39 j.,	f 60	f 100 's maands.
3 Chef-Machinisten.	28—39 j.,	f 90	f 100 's maands.
2 Scheepsteekenaars.			

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 10 September.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het vergrooten van de lagere school voor meisjes aan de Sarpatistraat tot eene school met 8 klasselokalen. De voorwaarden te verkrijgen ter stads-drukkerij. Inlichtingen ten kantore van den architect 1e klasse der Publieke Werken, ten Stadhuize, kamer no. 148, van 2 tot 4 uur.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het leveren van straatklinkers geschikt voor voetwegen, over eene oppervlakte vtn 30000 M2. De voorwaarden te verkrijgen ter stads-drukkerij. Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur van de Bestratingen ten Stadhuize, kamer no. 97.

Groningen, ten 12.45 ure, door het gemeentebest.: de levering en het leggen van gegoten ijzeren spoelbuizen, afsluiters en burries met dekscls, alsmede het aanbrengen van voorhanden rioolstukken met schuiven ten behoeve van de doorspoeling van riolen (bestek no. 30); bestek en voorwaarden ter lezing ter secr. en aldaar verkrijgbaar; inl. aan het bureau der gemeentewerken.

Nijmegen, ten 4 uur, in 't Café „Suisse" van wege de Naaml. Venn. „Automatic Screw—Works"; Het bouwen eener fabriek met kantoorgebouw en woning. Bestek en teekeningen verkrijgbaar ten kantore van genoemde Vennootschap en bij de Architecten Van der Goot en Kruisweg, Hengelo. Aanwijzing den dag der besteding 11 uur.

Roermond, ten 4.30 ure, door den arch. F. Dupont voor de familie Sagers in café Veranda: de herbouwing van haar pand aan de Markt te Roermond; bestek en teekeningen te bekomen bij den arch.

Schoonhoven, ten 11 ure, door het R. K. kerkbestuur in het gebouw der R. K. Mil. Vereeniging: het bouwen van een R. K. school met zusterhuis; inl. te bekomen bij H. Peltenburg te Schoonhoven, waar bestek en teekening te bekomen zijn.

DINSDAG 11 September.

Hoofddorp, door den bouwk. J. W. de Heij en Zn. in het koffiehuis van W. Koster: het bouwen van de boerderij Land en Veelust bij de Lijnden te Haarlemmermeer. Aanwijzing op denzelfden datum ten 11 uur.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het Moreelse Park, bestek no. 1076: het maken van eene dienstwoning (opz. W. en W.) met bergplaats en bijbehoorende werken op het station Emmen, begr. f 5300. Zie adv. in no. 34.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het Moreelse park, bestek no. 1078: het maken van het tweede hoofdspoor Budel-Vlodrop, met bijkomende werken, begr. f 295000. Zie adv. in no. 33.

DONDERDAG 13 September.

Overas elt, ten 4 ure, door den burgemeester in het café Verheggen: het bouwen van een woonhuis; bestek met teekening ter inzage ten raadhuize; inl. verstrekt de gemeente-secretaris.

VRIJDAG 14 September.

Hilversum, ten 11 ure, door het gemeentebest., bestek no. 16: het bouwen van een administratiegebouw en het verbouwen van het meterhuis aan de gasfabriek. Aanwijzing 12 September ten 10 uur aan de gasfabriek. Bestekken met inschrijvingsbiljetten en teekening te bekomen ter Gemeente-Secretarie. Inlichtingen zijn elken werkdag van 9—10 uur aan het bureau van den Gemeente-arch.

Meeuwen, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het bouwen van eene school, het inrichten van de oude school voor gymnastieklokaal en het herstellen van de onderwijzerswoning. Aanwijzing op den dag der desteding ten 11 ure. Bestek en teekeningen verkrijgbaar ten Gemeentehuize en bij den architect M. van Cool te Woudrichem.

ZATERDAG 15 September.

Utrecht, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het aanleggen van rioleering, bestraving en trottoirs in de verlengde Valkstraat en N. Koekoekstraat, benevens in een gedeelte geprojecteerde straat; bestek ter inzage aan het bureau der gemeentewerken en aldaar, zoomede ten stadhuize en bij de boekhandelaren van Terveen en Zoon verkrijgbaar.

Utrecht, ten 2 ure, door het gemeentebest.: het bouwen van een muziektent op het Lneasbolwerk; bestek en teekeningen ter inz. aan het Bureau der Gemeentewerken, en aldaar, zoomede ten stadhuize en bij de boekh. van Terveen en Zoon verkrijgbaar.

MAANDAG 17 September.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het maken van vloeren binnen en buiten de loods op het steenen hoofd aan den Westerdoksdijk. De voorwaarden te verkrijgen ter Stads-drukkerij, tegen betaling van f 1.— Inlichtingen ten kantore van den Ingenieur der Havenwerken ten Stadhuize, kamer no. 151, van 10 tot 12 ure, de laatste drie werkdagen vóór den dag der aanbesteding.

Leiden, ten 12 ure, door het Gem. bestuur ten Raadhuize: het inrichten der Veemarkt en het bouwen van Kantoren, Loodsen enz. ten dienste van de uitbreiding dezer Markt. Bestek en teekeningen ter inzage op het Bureau van Gemeentewerken op elken werkdag de besteding voorafgaande van 9 tot 4 uren en aldaar verkrijgbaar. Aanwijzing gehouden; inlichtingen dagelijks van tien tot twaalf en twee tot vier uren.

Utrecht, ten 1 ure, door het best. der Vereen. tot christelijke verzorging van krankzinnigen in het stationskoffiehuis: het bouwen van een krankzinn gengesticht voor 228 patienten nabij het station Wolfhezen, in 2 perc. en in massa. Het bestek met teekeningen verkrijgbaar ten kantore van de architecten E. G. Wentink te Schalkwijk en E. Knevel te Ermelo. Aanwijzing gehouden.

DINSDAG 18 September.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. van S. S. bestek no 1080: het maken van eene woning voor den werkmeester, chef van het depôt op het stations-emplacement Rosendaal (N. B.), begr. f 7780. Zie adv. in no. 34.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. aan het centraalbureau, bestek no. 1081: he leggen van het tweede spoor tusschen de aansluiting van den N. O. L. S. nabij Herfte en Meppel, enz. begr. f 180000. Zie adv. in no. 35.

WOENSDAG 19 Septemper.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. v. Waterstaat in een der lokalen van het hoofdbestuur der post, en tel.: de verbouwing van het post- en telegraafgebouw te IJzendijke en daarmede in verband staande werken. Zie adv. in no. 35.

DONDERDAG 20 September.

Haarlem, ten 11 ure, door het Min. v. Waterstaat aan het gebouw van het Prov. Best.: het aanleggen van eene rioleering langs de zuidwestzijde der visscher-haven te IJmuiden, begr. f 15000; bestek no. 192 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. Best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef; inl. bij den hoofding.-directeur Kemper te Haarlem, den ing. Wortman te Amsterdam en den ing. Schlingemann en den opz. Kooreman te IJmuiden; de nota op 13 en 15 Sept. ter inzage bij den ing. Schlingemann.

DINSDAG 25 September.

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. in het centraalbureau, bestek no. 1079: het maken van een gebouw voor electrische verlichting. Zie adv. in no. 35.

WOENSDAG 26 September.

Middelburg, ten 11 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. Best.: het vervangen van een gedeelte van de beschoeiing langs de zuidzijde van het marinedok en de marinebinnenhaven te Vlissingen door een bekleedingsmuur en bijbehoorende werker, begrooting f 45000; bestek no. 193 na 12 Sept. ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; nadere inl. te bekomen bij den hoofding-lireet. Bekaar te Middelburg, den arrond.-ing. Druyvesteyn te Vlissingen en den opz. Vroeg te Vlissingen; de nota ligt 18 Sept. ter inz. bij den arrond.-ing. te Vlissingen.

Uitslag van Aanbestedingen.

Hilversum (Onderh.), 20 Augustus, door den arch. E. Verschuil: het bouwen van een paardenstal met twee woningen in het Suzannapark. Staal en Haalmeijer, Amsterdam f 20,100; De Haan en Cerlijn, idem f 19,820; A. Hoogenbirk f 19,700; G. Gijzel f 19,392; v. Doornik, Baarn f 18,080; P. Zwaag f 17,040; B. v. Doorn f 15,750. De overigen aldaar. Gegund.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Boordraagers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41ste Jaargang. ZATERDAG 15 SEPTEMBER 1906. No. 37.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor-uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij voor-uitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het „Rapport betreffende het onderzoek naar den toestand der Koopmansbeurs" te Amsterdam. *(Met aanteekeningen.)*

Toen de commissie hare werkzaamheden aanving, vond zij in het Beursgebouw een aantal bogen, welke in de toppen of andere plaatsen gescheurd waren, op voldoende wijze ondersteund en was een zware verankering aangebracht in den Z.-O. middentoren en om den schoorsteen. Tevens bestond het plan, dat kort daarna werd uitgevoerd, om onder de glazen kapbedekking draadgaas te spannen.

Hoewel de commissie bij hare installatie verklaard heeft geenerlei verantwoordelijkheid te kunnen aanvaarden gedurende den duur van het onderzoek, heeft zij, om geheel gerust te kunnen zijn, geadviseerd tot het aanbrengen van nog eenige ondersteuningen en het dichtmetselen van de deuren, toegang gevende tot de tijdingzaal. Aan het plaatsen der lichte, houten formeelen onder alle bogen is de commissie geheel vreemd; zij heeft zich zelfs in hooge mate daarover verwonderd, terwijl op deze wijze de contrôle bemoeilijkt werd.

Alle scheuren en andere ontwrichtingen zijn herhaaldelijk in loco aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen, hetwelk de overtuiging gaf, dat welis-waar een vernielings-proces was begonnen, doch dat na de genomen maatregelen de oorzaken daarvan zouden kunnen worden opgespoord, zonder dat vrees voor een catastrophe behoefde te bestaan.

Ten einde achter die oorzaken te komen is gepoogd de volgorde vast te stellen, waarin de scheuren ontstaan zijn. Die poging is evenwel niet met succes bekroond. Wel is van sommige scheuren bekend, wanneer zij zich voor het eerst vertoonden en daarbij is gebleken, dat er reeds vóór de oplevering van het gebouw een aantal moesten worden hersteld; van andere echter is dit tijdstip niet met nauwkeurigheid aan te geven, omdat zij minder in het oog vallend, eerst zijn ontdekt, nadat zij reeds grootere afmetingen hadden aangenomen.

De commissie is, zooals men ziet, haar onderzoek begonnen met het opsporen van de oorzaken, die tot den slechten toestand van het gebouw hebben aanleiding gegeven.

Wie dit leest, moet een zeer vreemd denkbeeld krijgen van de wijze, waarop door den dienst der Openbare Werken te Amsterdam in deze is opgetreden. Het is onverklaarbaar dat, terwijl men toch wist, hoe vóór de oplevering reeds scheuren waren gedicht, niet een nauwgezet onderzoek op gezette tijden werd ingesteld, om op de hoogte van den toestand te blijven. In dit licht beschouwd mag men den heer Laarman dankbaar wezen, dat hij, zij het dan ook op wat hardhandige wijze, de slapen-

den uit hun dommel heeft wakker geschud. Want had hij dit niet gedaan, waren, als gevolg van zijn optreden, geen stutten aangebracht en andere maatregelen van voorzorg genomen, dan zou, het vervolg van het rapport laat daaromtrent geen twijfel, een instorting zéér waarschijnlijk zijn geweest.

Zoodoende kon dus geen meerder licht verkregen worden, want ook uit den aard der scheuren valt weinig met zekerheid af te leiden. De eenige overeenkomst, die zij vertoonen, bestaat in haar verticale richting; overigens zijn zij van zeer verschillend karakter; sommige, en daaronder de meest opvallende, zetten zich noch in het souterrain, noch in het muurwerk tusschen de dubbele bekapping voort.

Algemeene zetting of verzakking zou naar het oordeel der commissie daaraan ten grondslag kunnen liggen. Of zulks mogelijk was, moest een meer algemeen onderzoek van het gebouw en wel in het bijzonder van de fundeering uitmaken. Bestudeering van een en ander heeft bij de commissie de overtuiging gevestigd, dat in dit gebouw, waarin een aantal stout gedachte constructies voorkomen, zelfs een kleine oorzaak schromelijke gevolgen voor alle deelen ten gevolge moest hebben.

Wat toch is het geval!

Het bouwwerk is verrezen op een bij uitstek ongunstig terrein, verkregen door het dempen van een gedeelte van het Damrak, eenmaal deel uitmakende van de Amstelbedding. Dikke veen- en modderlagen hebben zich hier waarschijnlijk gedurende eeuwen gevormd, en de demping geschiedde niet met de uitgesproken bedoeling, daarop een reusachtig gebouw te plaatsen. Bij geruchte werd vernomen, dat gedempt zou zijn in de richting van West naar Oost, zoodat daaruit zou kunnen worden afgeleid, dat de modder- en sliblagen naar de oostzijde van het voormalige Damrak zijn geperst. Uit de verrichte grondboringen blijkt dit evenwel niet het geval te zijn.

Het spreekt van zelf, dat aan een fundeering, welke dienen moet om de thans gebouwde Beurs onder deze omstandigheden te dragen, groote eischen worden gesteld. Wel-is waar bereikt het gebouw, uitgenomen de klokketoren en eenige der paviljoens of traptorens, geen grootere hoogte dan van de meeste normale woon- en winkelhuizen in den omtrek, doch het gewicht van het gebouw wordt hier zeer geconcentreerd op de fundeering overgebracht. Om dit nader toe te lichten, behoeft de aandacht slechts gevestigd te worden op de groote bogen in de goederenbeurshal, waar de granieten zuilen van 0.30 vierk. M. doorsnede een gewicht van maximaal c.a. 124 ton op de souterrain-muren overbrengen, voorts op de zuil in de z.g. bestellersruimte, welke nagenoeg het halve gewicht van het daarboven gebouwde trappenhuis voor hare rekening krijgt, en verder op de penanten van den tijdingszaalboog, welke den geconcentreerden last van 129 ton moeten overbrengen. Vergden dergelijke belastingen veel van de paalfundeering, thans vergen zij, met name ter plaatse waar de souterrain-muren gescheurd zijn, te veel van die fundeering, omdat van verdeeling van den druk daar geen sprake meer kan zijn.

Het is niet duidelijk, wat met „onder deze omstandigheden" bedoeld wordt. De omstandigheden zijn, nu de demping behoorlijk was, en geen slappe gedeelten werden opgesloten, gelijk aan die, welke men overal te Amsterdam aantreft. Daarentegen schijnt het der Commissie ontgaan te zijn, dat aan de zijde van het Damrak, bij de demping, een gemetselde waterloop gemaakt werd, waarvan de diepe fundeering ongetwijfeld het Westelijke deel van het gebouw tot steun verstrekt.

Hoe het ook zij, of de fundeering is gezakt, en eerst daarna deze scheuren zijn ontstaan, dan wel of het omgekeerde het geval is ten gevolge van bogen, kapconstructie en scheuren in de muren van het ketelhuis, welke laatste zouden kunnen ontstaan zijn door verhitting, in beide gevallen bestaat het vermoeden, dat de palen thans zwaarder zijn belast dan men gewoonlijk toelaat.

Dit is een zeer ernstige beschuldiging, die niet uitgesproken had mogen worden, tenzij men daarvoor bewijzen had kunnen bijbrengen. Maar die bewijzen werden *niet* geleverd.

Indien een zakking, zij die ook gering, daarvan het gevolg is geweest, dan heeft die invloed gehad op den stand der zuilen, en begrijpt een ieder, die het Beursgebouw ook slechts oppervlakkig kent, wat daarvan het gevolg moest zijn. De aanzetsteenen zijn geweken, en het spatten van een enkelen boog, bij de lasten, welke hier gedragen moeten worden slechts een kwestie van tijd, was oorzaak, dat meerdere volgden, omdat elke boog hier is bestemd om den zijdelingschen druk van een volgenden te neutraliseeren. Waar dus het onheil eenmaal was begonnen zette het zich voort en vond geen muurmassa voldoende om de voortplanting te stuiten.

Maar nog een bijzonderheid, welke bij een oppervlakkige beschouwing niet dadelijk in het oog valt, vermindert den weerstand der schijnbaar massieve metselwerken. Het blijkt n.m.. dat in vele, en daaronder zeer belangrijke, muren, grootere en kleinere kanalen zijn gespaard voor het aan- en afvoeren van lucht en het doorlaten van stoombuizen.

De werkelijkheid levert de proef op de som. Het meerendeel der scheuren vertoont zich ter plaatse, waar deze kanalen in de muren verborgen zijn. Metselwerken kunnen bij eene soliede uitvoering, zooals hier, nog betrekkelijk groote spanningen verdragen, maar geperforeerde muren zijn reeds bij voorbaat in hun weerstandsvermogen ernstig aangetast. Het is inderdaad te betreuren, hetgeen duidelijk kan worden waargenomen, dat de keuze, althans in beginsel, van de verwarming en ventilatie niet geschied was, vóórdat de plannen in uitvoering kwamen, maar eerst op lateren datum, zoodat bij den aanleg en wel zeer speciaal in het souterrain, geen voldoende rekening meer kon worden gehouden met den leidenden gedachtengang, welke bij het ontwerpen had voorgezeten. Verschillende souterrainmuren en enkele bogen, bestemd voor het verdeelen van lasten op de fundeering, zijn voor het doorlaten van reusachtige luchtkanalen en stoombuizen of voor het inbrengen van schakelborden en ventilatoren doorbroken.

Het is hier misschien de plaats te wijzen op het helaas te dikwijls voorkomend euvel, dat de bouwmeester gedwongen wordt tegemoet te komen aan de eischen en wenschen van allerlei aard, welke door velerlei besturen, commissies of weer andere technici gesteld worden, ter wille van de door h n voorgestane belangen.

Daardoor wordt de eenheid der gedachte, zoo noodzakelijk voor de eischen der constructie, ernstig geschaad.

Men moet dit wel in het oog houden, waar men een oordeel uitspreekt over het Beursgebouw in zijn tegenwoordigen toestand, en dan mag de opmerking daarbij van het hart, dat er inderdaad ongewone moeilijkheden lagen opgesloten in de gewenschte distributie van het Beursgebouw. Een programma, volgens hetwelk de grootste localiteiten beneden en de kleinere zalen en kamers boven worden vereischt, is toch juist het omgekeerde van wat men uit het oogpunt van stabiliteit zou wenschen.

Onze middeleeuwsche kerken zijn de eenige bouwwerken, welke met het in de Beurs toegepaste stelsel kunnen vergeleken worden. De ruimte wordt ook daar door vier rijen pijlers verdeeld in vijf beuken.

Wat elders mogelijk was, stuitte op onzen slappen bodem op een aantal bezwaren. Ten zuiden van de Maas en in het oosten van Gelderland liet de vaste zandbodem toe, dat groote ruimten door steenen gewelven werden overspannen. Dergelijke constructies dateeren reeds uit de 13e eeuw en voldoen zelfs thans nog aan de daaraan gestelde eischen, doch reeds in dienzelfden tijd moesten de bouwmeesters in alle polderstreken van dergelijke overwelvingen afzien. Herhaaldelijk is door hen gepoogd middenbeuken en breede zijschepen met steen te overwelven, zij hebben zelfs muren en pijlers, bestemd om gewelven te dragen, aangelegd en toch moesten zij zich ten slotte met houten zolders behelpen.

De Oude Kerk te Amsterdam en de St. Janskerk te Gouda, waar bijna alle pijlers merbbaar verzakt zijn en welker bogen door ankers versterkt zijn, leveren het bewijs met welke moeilijkheden men ook daar te kampen had.

Intusschen maakten de eischen, die aan het Beursgebouw gesteld werden, de omstandigheden nog ongunstiger, omdat hier de zijbeuken buitendien de kantoorlokalen en zolderverdieping moeten dragen, terwijl bij kerken deze beuken slechts met eene dakbedekking zijn belast.

Een controle op de fundeering kwam in ieder geval noodzakelijk voor. Een blik op de bestekteekening der heifundeering, welke slechts op eenige zeer ondergeschikte punten afwijkt van het uitgevoerde plan, vestigde den indruk, dat deze fundeering veeleer licht dan zwaar mag worden genoemd. Zij komt overeen met die, welke voor een soliden woningbouw algemeen gebruikelijk is. De geringe afmetingen vereischen daar geene bijzondere voorzorgsmaatregelen tot versterking van het onderling verband, dat door de doorgaande bintlagen voldoende wordt verkregen, maar hier, waar de groote hallen zoovele kloven zijn in het verband, waar zulke enorme afmetingen voorkomen in een slappen bodem, en op de fundeering ook horizontale componenten van krachten kunnen werken, had men een grooter aantal zware, behoorlijk ondersteunde koppelingen verwacht, welke meer in overeenstemming zouden zijn geweest met den massieven bovenbouw. Bij het narekenen is gebleken, dat met de in de praktijk gebruikelijke drukverdeeling werd rekening gehouden en de palen met gemiddeld 10 ton, d.i. in verband met den verkregen stuit een toe te laten druk per paal, belast waren; doch zooals reeds werd opgemerkt, vervalt deze verdeeling thans op enkele plaatsen en stijgt de belasting derhalve, soms zelfs belangrijk hooger. Moge het uitgevoerde heiplan en wat daarmede samenhangt licht zijn, de kwaliteit van het heiwerk is, voor zoover zulks beoordeeld kan worden, naar de ten dienste staande gegevens en naar hetgeen daarvan zichtbaar werd bij de ontgravingen, van zoodanigen aard, dat daaromtrent geen opmerkingen gemaakt kunnen worden. In de heistaten werden de zakkingen van alle palen in de laatste dertig slagen aangeteekend, en kon ook worden nagegaan, dat met heien werd voortgegaan tot die zakking minder bedroeg dan 20 cM. *) Kon dit toe te laten maximum plaatselijk soms niet bereikt worden, dan nam men zijn toevlucht tot het gebruik van langere palen, soms tot het heien van een z.g. bijpaal. De lengte der palen bedraagt in het algemeen onder de dragende muren of pijlers 13 M., de langste zijn 18 M., de kortste, gebruikt onder doorloopende schuifhouten, rookkanalen of ondergeschikte metselwerken, 10 M.

Met welke heiformule men de draagkracht der eerstgenoemde palen naar de laatst opgenomen zakking en een valhoogte van 1.50 M. aannemende nu ook berekent, men vindt, dat zij zelfs tenminste 14 ton moeten kunnen dragen.

Het heeft de commissie dan ook eigenlijk niet verwonderd, dat, toen zij ten overvloede een aantal punten der fundeering, zoowel in- als uitwendig heeft doen ontgraven, daaraan nergens iets bijzonders, noch van plaatselijke zakking, noch van verbrijzeling, noch van inknijping der eiken kespen heeft kunnen bespeuren, zoodat ook dit onderzoek niet kon leiden tot het vaststellen van oorzaken.

Het is wel eenigszins vreemd, dat de commissie hier nogmaals spreekt van een belangfijk hoogere belasting op sommige punten der fundeering en daar bijna onmiddellijk op laat volgen, dat omtrent de qualiteit van het heiwerk geen opmerkingen gemaakt kunnen worden.

Als dit zoo is, en wij gelooven het graag, dan mag de fundeering inderdaad voortreffelijk genoemd worden en behoort verzakking tot de onmogelijkheden. Ieder ervaren deskundige zal dan ook vreemd hebben opgezien, toen de commissie vervolgde:

Hiermede was evenwel de mogelijkheid niet uitgesloten, dat een nagenoeg gelijkmatige zakking van het geheele bouwwerk, de fundeering incluis, heeft plaats gehad door het verzakken van een misschien 14 M. dikke grondlaag. Reeds bij voorbaat mag die mogelijkheid worden aangenomen, met het oog op de hierboven gegeven herinnering aan de geschiedenis der bouwplaats, terwijl de ongeschonden toestand der fundeering daarmede volstrekt niet mag geacht worden in strijd te zijn. Het slappe houten roosterwerk kan, onder eenige spanning komende, eene niet onbelangrijke vormverandering ondergaan, zonder zelfs eenig spoor van een breuk te vertoonen.

Meerdere waarnemingen verhoogden de waarschijnlijkheid dezer mogelijkheid.

Deze zin in het rapport doet den meest ernstigen twijfel rijzen aan de geschiktheid der commissie voor het vervullen der taak, die haar was opgelegd. Wat is dat voor een grondlaag, die zóó gelijkmatig

*) Het heiblok woog pl.m. 600 K.G.

verzakt is? De zandplaat, waar de palen op staan? Doch het werd, in onze streken althans, nog nooit waargenomen, dat een bepaald gedeelte van zulk een zandplaat, die honderde meters dik is, en die op nog veel vastere onderlagen rust, gelijkmatig inzonk, al hebben de geologen wel zeer geleidelijke verzakkingen van geheele landstreken waargenomen.

Om deze verzakking aannemelijk te maken betoogt de commissie:

De hoogte, waarop voor een achttal jaren de beganegrond vloer van het gebouw werd gelegd, bedroeg 3.25 M. boven N. A. P. Het is natuurlijk mogelijk, dat het N. A. P. niveau niet nauwkeurig is aangehouden. Vermeld wordt evenwel, dat thans het hoogste punt van dezen vloer ligt op 3.216 M. boven N. A. P.

Dit punt ligt nabij de tourniquet der Graanbeurshal en wel opmerkelijk mag het heeten, dat juist hier, omdat met 13 M. lange palen geen voldoende stuit werd verkregen, de langste palen zijn geslagen (15—18 M.)

Wat echter met meer zekerheid mag worden aangenomen, is, dat deze vloer over zijn geheele uitgestrektheid ongeveer althans op hetzelfde niveau heeft gelegen.

Hij ligt thans op enkele punten 7 à 8 cM. lager dan op andere.

Ook van een rondgaande voeg van het metselwerk werd de afwisselende hoogte waargenomen. Zij ligt aan den zuid-oostelijken toren 10 cM., aan den zuid-wesselijken of klokketoren 5 cM. lager dan aan den noord-oostelijken en noord-westelijken hoek van het gebouw. Een fout van 10 cM. zou, hoewel niet getuigende van eene nauwkeurige maatvoering, misschien mogelijk zijn over de honderd veertig meter lange westelijke en oostelijke gevels, maar niet denkbaar is het, dat een hoogteverschil van 6 cM. op een afstand van slechts 18 M., van den aanvang af daarin heeft bestaan, en dit komt voor aan den oostelijken gevel.

Maar hoe weet de Commissie, dat oorspronkelijk een gelijkmatige hoogte bestaan heeft, en hoe heeft zij die hoogte kunnen vaststellen? Acht jaar geleden zal toch wel geen enkel commissielid op de gedachte gekomen zijn, om een waarneming te gaan doen. Dat bij elk groot bouwwerk onder de uitvoering, ook bij de meeste zorg, geringe fouten worden gemaakt, weet ieder deskundige. Alleen de Commissie schijnt dat niet bedacht te hebben, en daardoor ook aan een waargenomen hoogteverschil van 0.06 M. in een voeg van het metselwerk over 18 M. lengte een waarde toe te kennen, die op geen redelijken grond steunt.

Of de uitwijkingen van den verticalen stand der opgaande muren, welke bij de zuid-oostelijke torens een maximum van 6.5 cM. bereiken, eveneens duiden op eene algemeene zakking, of dat zij het gevolg zijn van nog andere oorzaken, wordt voorloopig in het midden gelaten; een feit is het, dat de muren aan den noordelijken gevel waar de vloeren het hoogst liggen, dus het minst zijn gezakt, nagenoeg geen afwijking aanwijzen van de verticaal.

De commissie, geleid door de bovenstaande overwegingen en waarnemingen, is geneigd als vaststaande aan te nemen, dat eene zakking van het geheele gebouw is mogelijk geweest.

Het ligt voor de hand daartegen aan te voeren, dat dergelijke zakkingen zich dan in Amsterdam, althans in de onmiddelijke omgeving der Koopmansbeurs, wel meer zouden moeten voordoen bij gebouwen gefundeerd op palen van dezelfde lengte.

Die mogelijkheid is dan ook niet uitgesloten, maar de gelegenheid om zulks waar te nemen ontbreekt in bouwwerken van minder reusachtigen omvang dan het onderhavige. Van perceelen met een gevelbreedte van b. v. 10 M. kan men zich voorstellen, dat zij regelmatig over eene hoogte van, gesteld eens eenige c.M. zakken, maar wie neemt aan, dat dit het geval kan zijn, over eene gevellengte van 140 M.? Door wie worden bovendien dergelijke zakkingen nagegaan.

Of de zakking nog voortgaat dan wel reeds tot staan is gekomen, kan, wegens den te korten waarnemingsduur, door de commissie niet zelfstandig beoordeeld worden. Uit de waarnemingen, haar door den dienst der Publieke Werken verschaft, blijkt echter dat zij in den loop van dit jaar niet meer merkbaar waren. Alleen van den zuid-oostelijken toren kan nog een zeer geringe toenemende afwijking van de verticaal worden waargenomen.

Lang heeft de commissie geaarzeld, alvorens zij de consequenties harer conclusie heeft durven aanvaarden, waaraan tal van andere meer of minder uitgewerkte hypothesen en vermoedens zijn voorafgegaan. Daarbij zijn vele constructies nagerekend en tal van onderdeelen van het gebouw aan een nauwkeurig onderzoek onderworpen. Moge dan ook zakking het begin verklaren, er zijn nog krachten deels tengevolge van het verbroken verband, deels veroorzaakt door bogen, kapconstructies en plaatselijke verhittingen, welke in het belang van het gebouw onschadelijk moeten worden gemaakt, daar zij zonder twijfel hebben meegewerkt om het gebouw in zijn tegenwoordigen toestand te brengen. Zij worden in het navolgende besproken bij de voorstellen tot het aanbrengen van wijzigingen.

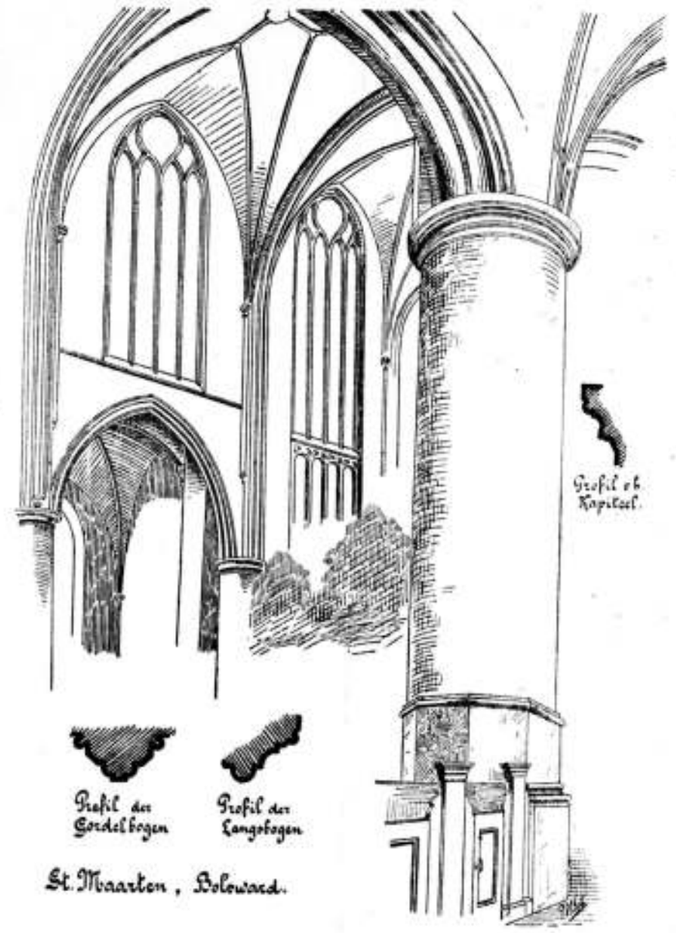
(Slot volgt.)

Uitstapjes.

II.

Het is vooral aan de fragmenten van den oorspronkelijken tufsteenbouw, die zich in den Noordgevel bevinden en aan het oorspronkelijke halfcirkelvormige koor, waaronder een met zes kruisgewelven overdekte krypt, dat het kerkje te Rinsumageest zijn groote belangrijkheid ontleent. De oorspronkelijke ingang van de krypt was niet meer te vinden, men kon er van buiten in komen door een laag deurtje en dan gewaar worden, dat de ruimte als overdekte mestvaalt werd gebruikt. Of zij sedert aan deze onwaardige bestemming is onttrokken weet ik niet. Wellicht is de toestand nog dezelfde gebleven. Wat de kerk betreft, om niet van verwaarloozing te spreken, een indruk van verval maakte zij, evenals veel gebouwen, die ik te voren en later gezien heb, maar dat daarom een grondige restauratie van al deze kleine monumenten wenschelijk zou zijn, geloof ik niet.

In de nabijheid van de kerkterp was men bezig een andere terp af te graven. Sedert jaren is dit

in Friesland een winstgevende industrie, maar op vele plaatsen verdwijnen daarmede niet alleen de heuvels, die in het vlakke landschap een aangename afwisseling gaven, maar veelal ook de laatste sporen van vroegere nederzettingen. Nabij de kerk van Rinsumageest moeten voorheen verscheidene adellijke staten hebben gelegen; zelfs de plaats is er nu niet nauwkeurig meer van aan te wijzen.

Op het programma, dat ik voor mijn wandeltocht gemaakt had, stond, na Rinsumageest, Hallum met een sterretje gemerkt. Ik richtte dus in den namiddag mijn schreden noordwestwaarts in de richting van Ferwerd.

Den weg te vinden is niet moeilijk, tal van torenspitsjes op groote afstanden zijn als zoovele bakens te beschouwen, alleen moet men zich met behulp van een betrouwbare kaart goed oriënteeren. Veel gelegenheid om naar den weg te vragen is er ook niet, daar men slechts af en toe menschen ontmoet, wier begrippen omtrent richting en afstanden bovendien dikwijls zeer uiteenloopen en wier inlichtingen vaak niet veel waarde hebben.

Van het eene kleine dorpje naar het andere trekkend, vond ik in Genum, aan het kerkje, evenals te Rinsumageest, in den Noordermuur goed bewaarde Romaansche tufsteenfragmenten, boogfries en lisenen.

Aan de noordzijde der gebouwen schijnt over het algemeen de tufsteen het best bewaard te zijn gebleven; aan de andere zijden en ook aan de torens, althans de bovengedeelten daarvan, zijn de vernieuwingen meest in de bekende oude Friezen (reuzenmoppen) uitgevoerd.

Het kerkje te Hogebeintum, in aanleg nog geheel Romaansch met zijn halfronde koornis en enkele sporen aan het onderstuk van den toren, is overigens een samenbaksel van tufsteen, moppen, panstukken enz., waarin de oorspronkelijke architectuur moeilijk meer is te onderkennen.

Door de goudgele namiddagzon beschenen, maakte het op een hooge terp midden in het vlakke land gelegen kerkje een zeer schilderachtigen indruk. Slechts enkele huizen staan er bij en ik heb geen levend wezen in de omgeving ontmoet.

De terp, een der hoogste en grootste van Friesland, heeft in den laatsten tijd wegens vele merkwaardige voorwerpen, bij de afgraving gevonden, de bijzondere aandacht getrokken. Toen ik er was was zij nog niet aan de beurt. Eenzaam was het er en de landelijke rust der geheele omgeving noodigde

tot een langer vertoeven, doch reeds was ik dicht bij Ferwerd en dus dicht bij den grooten weg, die, voor een deel evenwijdig aan den zeedijk van Ferwerderadeel, van Holwerd naar Leeuwarden loopt. Van de Noordzee of liever van de Wadden ziet men hier niets, daar de weg een half uur gaans binnendijks gelegen is. Ofschoon Ferwerd een belangrijk dorp is in vergelijking met de andere, dien dag bezochte, hield ik er mij niet lang op. De eenschepige kerk met een toren van gelijke breedte als het schip vertoont gothische vormen en heeft geen ramen aan de Noordzijde. De zeer zware roode moppen trokken hier mijn aandacht.

Veel belangrijker is de kerk te Hallum eveneens gothische vormen vertoonend, met eigenaardige profileering der vensters. Aan den Noorder kruiskapel vindt men nog tufsteen toegepast met enkele Romaansche details.

Eigenaardig is ook de situatie van het forsche gebouw, op het verhoogde kerkhof, waar het dorp in een cirkel omheen gebouwd is. Wat mij echter Hallum met een sterretje had doen aanteekenen, was de wetenschap, dat deze kerk verscheidene grafzerken rijk is, uit een historisch oogpunt even belangrijk als uit een oogpunt van kunst. Mocht ook de architectuur meerder studie waard blijken, dan ik thans daaraan wijden kon, om deze overblijfsels van oude beeldhouwkunst was het mij te doen. Men wees mij in den huizencirkel de woning van den koster aan, een eerzaam schoenmaker, dadelijk bereid de sleutelbos ter hand te nemen en mij de poorten van het heiligdom te ontsluiten. Men behoort daar zijn blikken hemelwaarts te richten, ik sloeg ze evenwel ter aarde zooals men begrijpen zal. Maar wie wel eens kerken in Friesland bezocht heeft zal zich tevens mijn teleurstelling kunnen voorstellen, toen in plaats van de sprekende steenen, die van lang vervlogen tijden weten te vertellen, mijn oog niets anders ontwaarde dan een vloer, een zeer netten, goed onderhouden en bovendien helder blank geschrobden vloer van geschaafde en geploegde deelen. „En waar zijn nu de fraaie zerken?" vroeg ik den koster, terwijl een duister voorgevoel zich van mij meester maakte. „Die liggen daaronder" was zijn lakoniek antwoord. „Maar heeft men ze hier dan niet, als elders, ergens tegen de muren opgesteld, of waar zij liggen losse luiken in den vloer gemaakt; is er dan heelemaal niets van te zien?" was mijn tweede vraag, opzettelijk uitgesproken in een toon van verbazing, die indruk moest maken.

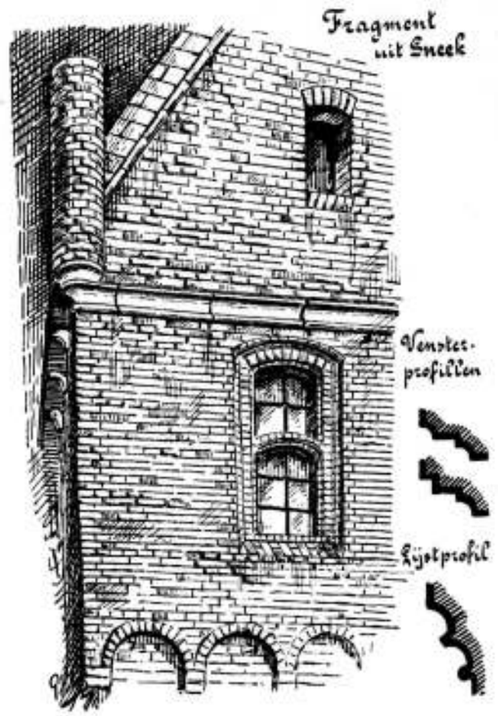
De toch reeds weinig spraakzame koster, die blijkbaar een schoenenreparatie onderhanden had waar haast bij was, beantwoordde deze vraag slechts met een ontkennende hootdbeweging.

Was hij sprakeloos bij het zien van mijn verbazing?

Neen veeleer begreep hij daar niets van.

Met veel moeite kreeg ik echter nog uit hem, dat er wel eens heeren geweest waren, die de zerken hadden willen zien; zij hadden toen den vloer laten opbreken en van de zerken teekeningen gemaakt, daarna was alles teruggebracht in den toestand, zooals ik die nu zag en na dien tijd had geen sterveling, voor zoover de koster zich herinnerde, naar de zerken gevraagd of zich daarom bekommerd.

„Dat is dan een kostbare geschiedenis om die dingen te zien, een weelde, die zich alleen kapitalisten kunnen veroorloven" merkte ik nog op, maar zelfs deze uiting van sociaal-democratisch

gestemde verontwaardiging was niet in staat den man uit zijn plooi te brengen. Wij verlieten zwijgend het kerkgebouw, hij om tot zijn schoenen weder te keeren, ik, om vol ergernis over een zoo vreemdsoortige wijze van bewaring van monumenten van geschiedenis en kunst mijn weg te vervolgen.

In Hijum trof ik aan de op een vrij hooge terp gelegen kerk nog een geheel Romaanschen toren en aan den Noordgevel nog de Romaanschen lisenen en bogen en zelfs nog een der oorspronkelijke, heel kleine vensters aan.

Ook te Stiens vertoont de Noordzijde nog lisenen en bogen van tufsteen. De zware toren is echter van baksteen opgetrokken met gothische blindvensters waarin montants en eenvoudige traceeringen.

Stiens ligt een goed uur van Leeuwarden. De zon was reeds onder, toen ik na een korte rustpoos het dorp verliet, en het was donker, toen ik in de hoofdplaats aankwam, echter niet met het doel, om daar te blijven. Het was nog niet laat en ik kon gemakkelijk per spoor Franeker nog bereiken, om daar te overnachten. Van de dorpen Deinum en Dronrijp, die men passeert en die beide bekend zijn om hun zestiende-eeuwsche kerktorens, was in de duisternis niets te zien. Een bezoek aan die dorpen, evenals aan zoovele andere, die dit ten volle waard zijn, moest achterwege blijven tot later.

De meest bekende merkwaardigheid van Franeker is het raadhuis met zijn museum, waar tal van portretten en andere voorwerpen, afkomstig van de voormalige hoogeschool, voorts souvenirs aan Anna Maria Schuurman en vele gildestukken, waaronder een beroemde zilveren beker, bewaard worden.

Van de oude stinzen in de stad, voorheen in het bezit van de beroemde Friesche geslachten Botma, Sjaardema, Martena, Dekama, Okkinga is alleen het Martena-huis nog in leven. Misschien zou hier

en daar, achter kunstlooze moderne gevels verborgen, op binnenplaatsen en in kelders nog wel een en ander van die oude, meestal zeer hechte bouwwerken te vinden zijn. Een onderzoek daarnaar zou echter een langdurig verblijf en een groote locale kennis vereischen. Van het Martena-huis, dat in zijn tegenwoordige bestemming, als gemeentehuis van Franekeradeel, voor verder verval gevrijwaard schijnt te zijn, geeft het uiterlijk nog in hoofdzaak een denkbeeld van een verdedigbare stadswoning uit de vijftiende eeuw. In de eerste helft der negentiende eeuw is door toenmalige eigenaars en bewoners, door het inzetten van nieuwe kozijnen, enz. aan dit uiterlijk wel eenige schade toegebracht, terwijl het karakter van het interieur veel geleden heeft door het wegbreken van schouwen, het inmaken van plafonds en dergelijk „vandalisme", maar men moet al dankbaar zijn, dat er nog van overgebleven is, wat men thans ziet.

De plattegrond van het huis heeft den vorm van een winkelhaak met een buitenzijde naar de straat gekeerd.

Aan de binnenzijde vormen de beide vleugels van den winkelhaak een kleine binnenplaats met een achthoekigen traptoren in den inwendigen hoek. Een gothisch geprofileerd poortje geeft toegang tot de wenteltrap. In het tympan van dit poortje staat een dubbele wapencartouche op een Renaissance voetstuk en met een fronton gedekt; boven de spitsboog van het poortje is een laatgothische nis, waarin wellicht vroeger een heiligenbeeld heeft gestaan.

De wapencartouche heeft sterk geleden, de wapenfiguren en het opschrift op het voetstuk zijn moeilijk meer te ontcijferen. Ongetwijfeld is dit poortje de oorspronkelijke hoofdingang van het gebouw geweest en het thans bestaande bordes aan de straatzijde later aangebracht. Volgens de overlevering heeft in woelige tijden deze traptoren menigmaal dienst gedaan als observatiepost, om te bespieden wat er in de stad omging. Hij is thans met een Renaissance koepeldak afgedekt.

Zuidwaarts van Franeker ligt het dorp Tzum, welks kerk een der hoogste torens van Friesland bezit, die dan ook in een groot deel der provincie zichtbaar is.

(Wordt vervolgd. *)

*) De bij de in dit nummer afgedrukte afbeeldingen behoorende tekst kan eerst in het volgend nummer plaats vinden.

Vereenigingen.

VEREENIGING VOOR WATERLEIDINGSBELANGEN IN NEDERLAND.

Onder voorzitterschap van den heer P. Polet, directeur der waterleiding te Middelburg, werd dezer dagen te Groningen de achtste algemeene vergadering geopend met een overzicht van wat sedert de vorige vergadering bijzonders op waterleidingsgebied te vermelden valt. De waterleidingen te Ridderkerk, Alblasserdam, Zalt-Bommel en Oldenzaal zijn in bedrijf gekomen onder zeer voldoende deelneming van abonnementen, terwijl ook Woerden sedert enkele maanden in exploitatie genomen is. Ook Steenwijks waterleiding heeft haar beslag gekregen, terwijl het vrij zeker is, dat ook Bodegraven en Zwammerdam het volgende jaar hunne plannen tot uitvoering zullen brengen.

In studie zijn plannen voor Loosduinen, Krimpen aan de Lek en Lekkerkerk; Veendam zal waarschijnlijk in Vereeniging met de gemeenten Sappemeer, Hoogezand en Wildervank een gemeenschappelijke waterleiding krijgen; voorts is men druk bezig Weesp en Naarden aan het Bussumernet aan te sluiten, terwijl eindelijk ook te Sneek de plannen der drinkwatervoorziening in uitvoering zijn genomen

Na enkele huishoudelijke bezigheden zijn aan de orde de wetenschappelijke, die aanvangen met eene voordracht van den heer Huffnagel, directeur der waterleiding te Rotterdam, over snelheidsmetingen in buizennetten

Bij de bestudeering van het vraagstuk der watervoorziening van Rotterdam bleek de noodzakelijkheid gegevens te verzamelen omtrent de verdeeling van het watergebruik over de verschillende wijken. Tot nu toe hadden aan die verzameling verschillende bezwaren in den weg gestaan. De daarbij gevolgde methode komt in hoofdzaak hierop neer, dat door het dichtzetten van verschillende afsluiters bij opvolging verschillende wijken der gemeente van het overige gedeelte werden afgesloten. Elke wijk kan door één of twee hoofdleidingen van water worden voorzien, in welke leidingen dus het aangevoerde water moest worden gemeten. Ter vermijding van groote uitgaven en belangrijke verstoringen in de geregelde waterverzorging, zijn niet in de hoofdleidingen permanente meetwerktuigen gebruikt, maar werden verplaatstbare toestellen gebruikt. Spreker heeft tot dat doel de voorkeur gegeven aan den Pitotmeter, waarbij het drukverschil wordt gemeten, dat in twee manometerbuizen wordt waargenomen. Met een in de vergadering opgesteld toestel wordt de werking der toestellen verklaard. Na uiteenzetting van de methode bij het ijken van het toestel gevolgd, worden ten slotte de verschillende reeds uitgevoerde metingen besproken, welke hoofdzakelijk betrekking hadden op: de bepaling van het waterverbruik in de verschillende wijken; de beoordeeling van den toestand der zinkers in de rivier de Maas, de havens en de binnenwateren; de beoordeeling van den toestand der lange transportleidingen; de werking der filters en pompen.

Een korte discussie volgde op deze voordracht, aan het eind waarvan spr. opwekte tot het instellen ook in andere plaatsen van dergelijke metingen.

In de tweede plaats was aan het woord de heer D. Drost, van Amsterdam, die mededeelingen deed over de hydrologische gesteldheid van Friesland en Groningen.

Spreker wijst er op, dat het te brengen bezoek aan de werken van de Groninger Waterleiding-Maatschappij een streek zal doen zien van eigenaardige formatie, waaromtrent het na de voordracht te brengen bezoek aan het Geologisch Mineralogisch Laboratorium der Groninger Universiteit veel licht zal verschaffen. Als inleiding daartoe geeft spreker eenige opmerkingen over den waterstaatkundigen, geologischen en hydrologischen toestand der beide noordelijke provinciën, daarbij melding makende van het in Mei l.l. door eene raadscommissie uitgebrachte „Rapport in zake eener drinkwaterleiding voor Sneek", welk rapport voor geheel Friesland vele gegevens van waarde bevat. Aan deze studie

over Friesland's bodem zou voor Groningen kunnen aansluiten het rapport, den 15den September 1905 op het Hygiënisch Congres te Scheveningen uitgebracht door den heer Veeren als rapporteur der Commissie, door het Congres van 1903 benoemd tot het verzamelen van hydrologische en geologische gegevens van onzen bodem, welk rapport echter nog niet is gepubliceerd.

Spreker gaat successievelijk na, met vermelding van vele cijfers, den invloed der hellingen, der rivieren en der zee op den grondwaterstand in den bodem en in verband daarmede den waterstaatkundigen, geologischen en hydrologischen toestand in Friesland en Groningen, waarbij mede onderzoekingen van prof. Van Calker als leiddraad dienen, een en ander toegelicht met verschillende lichtbeelden van hoogtekaart en geologische kaarten van Nederland, Friesland en Groningen, van Rijnwaterstanden, eb en vloed aan de Noordzeekust en diverse grondboringen.

Na deze voordracht begaven de aanwezigen zich naar het genoemd laboratorium, daartoe in staat gesteld door de welwillendheid van prof. Van Calker. Wegens diens afwezigheid diende ook bij dat interessant bezoek de heer Drost tot gids.

De tijd is daarna zoover verstreken, dat de gemeenschappelijke tramtocht naar het Boschhuis achterwege moet blijven om tijdig te zijn aan het door de Groninger Waterleiding Maatschappij aangeboden diner.

(Slot volgt).

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Naar wij met stelligheid vernemen, zijn in overleg met andere instellingen, ernstige voorbereidingen getroffen om tot de oprichting te Amsterdam te komen van een Museum voor den Kleinhandel en de Klein industrie.

Binnen korten tijd zullen uitgewerkte voorstellen tot de stichting ervan gereed zijn. Het initiatief hiertoe is uitgegaan van den heer W. Nieuwenhuizen, secretaris van den Ned. Bond van vereenigingen van den handeldrijvenden en industrieelen middenstand, die als eerste voorbereiding onlangs een reis heeft gemaakt naar Baden en Zwitserland, om daar de inrichting der Gewerbe-Musea te bestudeeren.

Ook dit is voor de hoofdstad weer een zeer belangrijke en verblijdende tijding. Wij spreken ons vertrouwen uit, dat deze onderneming van particuliere zijde zoowel als van gemeentewege krachtdadig zal worden ondersteund. (Tel.)

HAARLEM. De Nederlandsch-Indische Kunsttentoonstelling, die te Krefeld zal gehouden worden, belooft schitterend te zijn. Hare Majesteit de Koningin heeft met de meeste welwillendheid toegestaan, dat eenige in het paleis aanwezige zeer belangrijke stukken van Oost-Indische Kunstnijverheid voor deze tentoonstelling zullen worden beschikbaar gesteld. De meeste inzenders der tentoonstelling van Indische Kunst en Kunstnijverheid te Amsterdam hebben toegestaan, dat hunne inzending ook naar Krefeld wordt gezonden, terwijl belangrijke inzendingen uit Indië werden ontvangen. Bovendien zal eene verzameling afgietsels van Hindoemonumenten, alsmede gepolychromeerde houtsnijwerken afkomstig van Bali, Lombok en de Padangsche bovenlanden aanwezig zijn. Belangstellenden, die nog voorwerpen voor deze tentoonstelling beschikbaar willen stellen, kunnen zich wenden tot den Secretaris van het Nederlandsch Comité den Heer E. A. von Saher te Haarlem.

LEEUWARDEN. Zaterdag a.s. zal door H.M. de Koningin het standbeeld van Willem Lodewijk worden onthuld. Het staat reeds op het breede, forsche voetstuk van gepolijst rood Noorsch graniet, dat een stevige basis vormt voor de niet minder krachtige figuur van brons.

Die figuur — „Us heit" — is, volgens de verklaring van deskundigen, zeer goed getroffen. Wat ook op de bestaande portretten den beschouwer in het oog valt: groote vastberadenheid en wilskracht, zijn door den kunstenaar, die dit beeld wrocht, goed terugg-geven. Van die vastberadenheid spreekt ook de wijze, waarop de linkerhand het geweer omsluit. En ligt niet daarnaast op dat gelaat een goedige trek, die het ons zoo gemakkelijk doet begrijpen, hoe hij, die door dit beeld moet worden vereeuwigd, zich den schoonsten eernaam wist te verwerven, welke ooit door een volk aan zijn vorst werd gegeven — „ús heit"?

De bijbel aan zijn voet, met daarop zijn casque, vormen als geheel een goede afsluiting. De veldmaarschalksstaf in de rechterhand voltooit het beeld op waardige wijs.

Het beeld staat met het front naar het Stadhuis gekeerd; op het voetstuk aan dien voorkant leest men in het midden:

WILLEM LODEWIJK
Graaf van Nassau
1560—1625.

Onder aan den voet, eveneens op den voorkant, is het stadhouderlijk wapen van brons in het graniet aangebracht.

Zooals bekend is, werd het geheel ontworpen door den heer W. B. G. Molkenboer, directeur der Rijksnormaalschool voor teekenonderwijzers te Amsterdam, en werd de uitvoering van het beeld opgedragen aan prof. Bart van Hove te Amsterdam. Het beeld werd gegoten in de werkplaatsen van de Compagnie des Bronzes te Brussel.

Het granieten voetstuk, naar de teekening van den heer Molkenboer, is uitgevoerd door den heer J. Rinse Jr. te Amsterdam.

Dit voetstuk is 2.25 M., het beeld zelf 2.15 M. hoog, zoodat de geheele hoogte van het standbeeld is 4.4 M.

L. Crt.

UTRECHT. Van Rijkswege is voor eenigen tijd eene teekening gemaakt van den antieken gevel van het huis „De messingklopper" alhier. Deze gevel, in Hollandsche-renaissance stijl opgetrokken, met tal van emblemata, trekt de aandacht van elken vreemdeling.

De gemeente kan het gebouw voor f 2200 koopen en de betrokken minister is hiermede in kennis gesteld, om zoo mogelijk, met behulp van Rijkssubsidie, dezen gevel voor het nageslacht te kunnen behouden.

Personalia.

— Tot hoofdopzichter bij plaatselijke werken te Rotterdam is benoemd de heer H. A. Muus, thans buitengewoon opzichter.

— Op de aanbeveling voor directeur der gemeentegasfabriek te Vlaardingen zijn alphab. geplaatst de heeren: W. J. Kalis, directeur der gasfabriek te Gorredijk; J. A. A. Ochtman, adj.-directeur der gasfgbriek te Zaandam; W. J. Stigting, directeur der gasfabriek te Tiel.

— De voordracht ter benoeming van een Teekenleeraar aan de Hoogere Burgerschool te Brielle, tevens leeraar en waarnemend Directeur der Avondteekenschool aldaar, bestaat uit de volgende Heeren: S. Klinkenberg, te 's-Gravenhage; M. J. Drechsler, te 's-Gravenhage en J. B. Heukelom, te Amsterdam.

— Voor tijdelijke leeraren aan de Burgeravondschool te Groningen zijn voorgedragen de heeren: B. van ter Lijn voor Wiskunde; M. Lingmont en S. Goslinski voor handteeken en J. D. Meijsing voor rechtlijnig teekenen.

— Tot gemeente-architect van Winschoten is benoemd de heer D. Bolhuis, assistent-gemeentebouwmeester te Deventer.

Vacante Betrekkingen.

— Civiel-Ingenieur te Hilversum. Zie adv. in no. 36. (2)

— Opzichter. Zie adv. in no. 36. (2)

— Een Leeraar voor het Meubelteekenen, voor de hulpschool, Mauritskade, van de Winteravond-Vakteekenschool. Gebouw Ambachtsschool, Weteringschans, Amsterdam. Salaris f 400, en een voor overeenkomstig Onderwijs, salaris f 3 0 à f 400. Cursus van 1 October tot half Maart, per week vijf avonden van 7 tot 9½ uur. Brieven met afschriften aan den Directeur E. Jelsma, vóór 15 September a.s. (2)

— Uitvoerder Onderbaas, bekend met Gewapend Betonwerken voor ca. 6 maanden te Rotterdam. Aanbiedingen onder No. 30647 aan het bureau van het Alg. Ned. Advertentie-blad te 's-Gravenhage. (2)

41STE JAARGANG. ZATERDAG 22 SEPTEMBER 1906. No. 38.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor. uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor. uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0,25
Idem, idem, zonder plaat 0,15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het „Rapport betreffende het onderzoek naar den toestand der Koopmansbeurs" te Amsterdam. *(Met aanteekeningen.)* (Slot)*

Wat thans gedaan moet worden om het gebouw tegen verdere gebeurlijkheden te behoeden, kan leiden tot breedvoerige beschouwingen, doch kortheidshalve geeft de commissie als haar oordeel te kennen, dat zij meent, dat volstaan kan worden met eenige plaatselijke versterkingen der fundeering.

De commissie acht het dan volkomen verantwoord, wanneer de samenhang van den bovenbouw wordt versterkt en plaatselijk eenigszins wordt gewijzigd, van verdere fundeeringswerken af te zien.

Op grond van de navolgende beschouwingen, betrekking hebbende op een aantal onderdeelen van het gebouw en de resultaten van berekeningen, moet de commissie, in het belang van dien samenhang adviseeren tot het nemen van de daarbij tegelijkertijd aangegeven maatregelen en voorzieningen.

1e. Een aantal scheuren, gespatte bogen en andere ontwrichtingen hebben al zeer spoedig in het bijzonder de aandacht getrokken. Zij houden merkbaar verband met elkaar en vormen een complex in den noord-oostelijken hoek van de Goederenbeurs, nabij den schoorsteen van het gebouw.

Deze schoorsteen doet op verschillende verdiepingen dienst als weerstandsmuur van een aantal bogen, o.a. op de begane grondverdieping voor de oostelijke groote bogen in de Goederenbeurs.

De veronderstelling lag voor de hand, dat de hitte der verbrandingsgassen hier oorzaak kon zijn van de vernieling. Nadere beschouwingen en onderzoekingen leerden, dat deze onderstelling juist geacht moet worden.

Meer in het bijzonder blijkt bij en in den omtrek van de centrale verwarmingsinrichting het reeds genoemde bezwaar, dat de keuze van het systeem dier inrichting niet voldoende vaststond, vóór het souterrain gebouwd werd. De ketelruimte, waar de stoom van 8 atmosfeeren geproduceerd wordt door een viertal ketels van 55 M², verwarmd oppervlak, welke overbleven van het zestal, dat noodig werd geacht, toen de verlichting en de liften nog niet waren aangesloten op het gemeentelijk kabelnet, voldoet naar 't oordeel der commissie niet aan de eischen, die men in verband met de bereikbaarheid en het onderhoud aan een dergelijke ruimte mag stellen. De ruimte was te klein voor

*) Van bevoegde zijde werd ons de opmerking gemaakt, dat in ons vorig nummer onze aanteekeningen niet goed van den tekst van het rapport te onderscheiden zijn. Rekening houdende met deze opmerking, hebben wij thans de aanteekeningen aan het slot samengevat.
RED.

zes ketels, waardoor deze te dicht bij de bouwmuren stonden.

Nu er slechts vier overblijven en er nog één blijkens eene mededeeling van Burgemeester en Wethouders gemist kan worden, kan daarin eenige verbetering gebracht worden. De verdiepinghoogte blijft evenwel veel te gering. De ketels en de hoofdstoombuizen verhitten in het ketelhuis plaatselijk een aantal muren, waardoor het ontstaan van scheuren niet kon uitblijven.

Hetzelfde geldt voor het rookkanaal, waarvan de oostelijke wand gevormd wordt door den muur, waarop de zuilen der zwaar belaste arcade in de Goederenbeurs staan.

De situatie van schoorsteen en rookkanaal zijn niet gelukkig gekozen; van beide kan zonder aarzeling worden aangenomen, dat zij door de hitte op verschillende plaatsen gescheurd zijn. Met menigen schoorsteen is dit het geval en men pleegt daarin op zichzelf niets verontrustends te zien, indien de schoorsteen op zichzelf staat.

Vraagt men evenwel of de gescheurde schoorsteen nog langer voldoenden weerstand kan bieden aan de horizontale krachten, die de verschillende bogen er op uitoefenen, dan moet ontkennend worden geantwoord. Radicale maatregelen zullen moeten worden genomen, om dit deel van het gebouw te behoeden tegen voortzetting van de vernieling en de gevolgen daarvan.

Aanverplaatsing van het ketelhuis met rookkanaal en schoorsteen moet de voorkeur worden gegeven, doch de commissie is niet blind voor de bezwaren, die aan die oplossing voor de gemeente verbonden zijn. Zij heeft daarom naar een andere afdoende verbetering gezocht en meent die te hebben gevonden.

Hoofdzaak in dit ontwerp is, de bouw van een nieuwen schoorsteen en een omlegging van het rookkanaal. De nieuwe schoorsteen is geprojecteerd in de stookruimte vóór den noordelijksten, te verplaatsen, ketel. Het ketelhuis gaat hier slechts weinig hooger op dan tot den beganen grondvloer, zoodat door het wegnemen der overdekking ter plaatse een paalfundeering voor de schacht kan gemaakt worden.

De communicatie met de kolenbergplaats kan onder het nieuwe rookkanaal door voldoende blijven bestaan.

De bij het rapport gevoegde teekening verduidelijkt de bedoeling volkomen, doch de commissie meent hieraan nog te moeten toevoegen, dat er bij de uitvoering op moet worden gelet, dat de stoombuizen, welke dragende muren verhitten, daarvan verwijderd worden.

2e. Het onderzoek in hetzelfde deel van het gebouw bracht nog aan het licht, dat de zuil in het midden van den doorgang, tusschen Goederen- en Effectenbeurs, zeer zwaar is belast, terwijl het gescheurde tongewelf, boven dien doorgang, mede doordat het zijn aanzet vindt in den schoorsteen, in eene ongunstige conditie verkeert.

Het wordt daarom gewenscht geacht, dit gewelf te vervangen door twee tongewelven van de halve overspanning van het oude.

Daartoe zal in het midden van den doorgang een muur zijn te bouwen op den bestaanden muur in het souterrain, waarin daartoe slechts de opening van een te verplaatsen schakelbord moet worden dichtgemetseld.

Men acht het splitsen van dit groote tongewelf in twee deelen, ook uit een aesthetisch oogpunt, een verbetering.

3e. Reeds bij een eerste vluchtig bezoek aan het gebouw werd de aandacht der commissie getrokken door de ijzeren kapspanten, welke niet van de op de bestekteekening aangeduide opgehangen trekstangen tusschen de opleggingen zijn voorzien.

Deze spanten hebben aan de westzijde eene vaste, aan de oostzijde eene bewegelijke oplegging. De bewegelijke oplegging is gemaakt om de wisselingen der overspanningslengte, veroorzaakt door wind (rechts of links), temperatuurverschillen of sneeuwbelasting te kunnen toelaten en daardoor het optreden van horizontale krachten te voorkomen. Het bleek evenwel reeds onmiddellijk, dat deze oplegging in een vaste was veranderd. Toen bij nader onderzoek bleek, dat dit reeds geruimen tijd het geval moet geweest zijn, nl. minstens van het oogenblik af, dat de spanten geverfd zijn, was het alleszins gewettigd aan te nemen, dat de spanten horizontale krachten op excentrisch belaste pijlers uitoefenden en werd daarom besloten, toen ook de resultaten der afloodingen dezer pijlers dit vermoeden versterkten, zich door berekening een oordeel over de grootte dezer krachten te verschaffen.

Hoewel nu het direct verband tusschen die berekende krachten en spanningen eenerzijds en de scheuringsverschijnselen en de afwijkingen van den loodrechten stand der muren en pijlers anderzijds bezwaarlijk bewezen kan worden, zijn zij toch van zoodanigen aard, dat opheffing der berekende krachten wordt noodig geacht. Daartoe bestaat des te meer aanleiding, omdat het aanbrengen van de reeds vroeger geprojecteerde trekstangen, waarmede alle bezwaren, blijkens bovenbedoelde nota, volkomen worden opgeheven, zonder moeilijkheden of groote kosten kan geschieden.

Nadrukkelijk wordt er evenwel op gewezen, dat het aanspannen der trekstangen niet mag geschieden, vóórdat de verankeringen en andere voorzieningen, welke onder sub 5 zullen besproken worden, zijn aangebracht.

Bij onderzoek van de kapconstructie bleek nog, dat alle gordingen, welke te zamen een doorsnedeoppervlak hebben van bijna 1000 vierk. cM., over de geheele lengte uit een onwrikbaar geheel bestaan. De nadeelige invloed, die deswege door temperatuurverschillen kan worden uitgeoefend, is te vermoeden, doch niet te berekenen. Hieraan kon wellicht worden tegemoet gekomen door in elk der gordingen op twee plaatsen de ronde klinknagelgaten in ovronde te veranderen en daarna met schroefbouten te bevestigen.

Daarmede zal een verankering van de uiteinden der gordingen in de eindgevels gepaard moeten gaan.

4e. De resultaten van de afloodingen der beurswanden, welke ook tot boven de opleggingen der kapspanten zijn voortgezet, wijzen duidelijk op een verschil in stand van de wanden boven en beneden deze opleggingen der spanten. De oorzaak daarvan kan gemakkelijk worden verklaard door de excentrische oplegging der spanten en door den zijdelingschen druk, welke oosten- of westenwinden door middel van de houten kapspanten boven de kantoorlokalen op de 8 M. hooge, aan de binnenzijde geheel vrijstaande twee steensmuren overbrengen.

Deze laatste invloed kan verplaatst worden naar lager gelegen punten en daardoor voldoende onschadelijk worden gemaakt door het aanbrengen van schuine stijlen.

5e. De noodlottige gevolgen, welke verschuivingen, zakkingen of inklinkingen van den bodem zouden

kunnen veroorzaken, zijn, zooals reeds werd medegedeeld, voornamelijk te vreezen, omdat bij het vangen van hooge en zwaar belaste muren zulk een ruim gebruik gemaakt werd van gemetselde boogconstructies.

De toepassing van dergelijke constructies, welker fraaie werking onmiskenbaar is, onderstelt evenwel in de eerste plaats onwrikbare steunpunten.

Het is dan ook aan geen twijfel onderhevig, dat het spatten van het meerendeel der bogen moet worden toegeschreven aan het wijken der aanzetten.

Teneinde afdoende maatregelen te kunnen voorstellen, opdat ernstiger gevolgen voorkomen kunnen worden, werd een mathematisch onderzoek naar den toestand van een aantal bogen wenschelijk geacht.

Daaruit blijkt, dat de onderstelling, aangaande de oorzaken van het spatten der bogen juist is, doch dat van sommige constructies ook de vorm der bogen aanleiding geeft tot het treffen van bijzondere maatregelen. Zoo verkeeren de groote bogen in de beide zijwanden van de Goederenbeurs op de begane grondverdieping en wel voornamelijk die, waarboven de opgaande muren gescheurd zijn, in een ongunstigen toestand. Daarmede wordt bedoeld, dat wegens het optreden van te groote druk- en trekspanningen in het metselwerk, het spatten dier bogen in elk geval eene noodzakelijkheid is geworden.

Behalve het aanbrengen van eene verankering achter deze bogen (welke verankering tevens zal moeten worden voortgezet achter de noordelijke en zuidelijke wanden van de Goederenbeurs, teneinde een rondgaand stevig verband te verkrijgen) zal het daarom noodzakelijk zijn deze bogen nog een steunpunt in het midden te geven.

De bedoeling is de groote bogen door een gewapend beton formeel, gedragen door een granieten zuil, in twee openingen te verdeelen.

Mede in het belang van het behoud dezer bogen is de deur naast den schoorsteen, toegang gevende tot de z.g. bestellersruimte, en die in den doorgang naar de Schippersbeurs, toegang gevende tot het trappenhuis van de hoofd-opzichterswoning, dicht te metselen. De laatste deur, welke voortdurend gesloten is, behoeft niet vervangen te worden, daar de hoofdopzichter langs andere wegen van zijne woning in de Beurslokalen kan komen.

De eerste deur daarentegen moet vervangen worden door eene andere, welke van de schrijfruimte voor het telegraafkantoor toegang kan geven tot de bestellersruimte. Daartoe zal de houten souterraintrap, welke hier is geplaatst, vervallen en vervangen moeten worden door een trap in het ketelhuis.

Met het aanbrengen dezer wijzigingen wordt het tevens mogelijk in de bestellersruimte en in het daaronder gelegen deel van het souterrain eenige bogen dicht te metselen, en daardoor de zuil in het midden der bestellersruimte, althans voor een belangrijk deel, te ontlasten. Ook hierbij dient er op gelet te worden, dat eenige opstijgende stoombuizen, teneinde niet onbereikbaar te worden, vooraf moeten worden verplaatst.

De vorm en de belastingen der bogen van de zuidelijke gaanderij op de eerste verdieping geven eveneens aanleiding tot het treffen van nog andere voorzieningen dan de in ieder geval noodig geoordeelde verankering, welke achter die bogen kan worden aangebracht.

De zuidelijke eindgevel der Goederenbeurs wordt hier gedragen door een zevental granieten zuilen, welke onderling verbonden zijn door zes flauwe bogen.

In het bijzonder zijn de 2e en 5e boog zwaar belast, daar zij behalve den hoogen eindgevel nog een deel van de oostelijke en westelijke wanden van de zaal, bestemd voor de Kamer van Koophandel, moeten dragen.

Laatstbedoelde hooge wanden zweven, hetgeen door een eigenaardig gezichtsbedrog niet onmiddellijk in het oog valt, over de gaanderij op de 1e verdieping heen en ter plaatse waar zij den Goederenbeurseindgevel ontmoeten zijn de groote scheuren in dezen muur ontstaan. Daaruit blijkt dat de dragende bogen (welke beide, de eene meer, de andere minder, ook reeds gespat zijn) niet langer in staat zijn deze lasten te torsen. Reeds zijn deze bogen door een houten stut in het midden tijdelijk versterkt, doch de commissie moet voorstellen deze ondersteuning een blijvend karakter te verleenen.

De 1e, 2e, 5e en 6e bogen moeten worden dichtgemetseld, terwijl tot behoud der verlichting van de gaanderij in elken boog een tweelicht met zware latei gespaard zal kunnen worden.

Mits de boog in de tijdingzaal, welker vorm aan nog ernstiger bedenkingen onderhevig is, op de hieronder aan te geven wijze worde versterkt, kunnen de middelste bogen der gaanderij onveranderd en dus de toegang tot het terras boven de tijdingzaal bestaan blijven.

De zuil tusschen deze middelste bogen is het meest zwaar belaste deel van het gebouw. Met niet minder dan een gewicht van 72 ton kan de boog in de tijdingzaal in het midden worden gedrukt. De reeds bij den bouw genomen maatregel om dezen boog van een ontlastingsboog te voorzien mag geenszins afdoende worden genoemd en daarom werd reeds in een schrijven aan Burgemeester en Wethouders, d.d. 14 Juni 1906, verzocht, de beide deuren der tijdingzaal te doen dichtmetselen, aan welk verzoek bereids is voldaan.

Op den duur kan zelfs met dezen maatregel niet worden volstaan en wordt het daarom noodig geoordeeld óf den boog te ontlasten óf hem te steunen.

Toepassing van eerste middel stuitte evenwel onmiddellijk af op het bezwaar, dat daardoor de stabiliteit van de op zichzelf reeds bedenkelijk geachte constructie der uitgebouwde gaanderijen op de 2e verdieping zou worden bedreigd. Het tweede middel heeft het nadeel, dat de tijdingzaal verdeeld wordt in twee deelen. Het feit echter, dat er communicatie tusschen beide deelen kan blijven bestaan en de zaal buitendien een ongebruikte localiteit is, deed tot het voorstel besluiten, den boog te vervangen door een bokconstructie in gewapend beton, welke met hare voeten steunt op een viertal, door een vloer verbonden en den boog in het souterrain overspannende gewapend beton balken, die achter een halfsteensmuur verscholen kan blijven. Hierin kan een halfcirkelvorming, afgedekt, 2 M. breede opening blijven, teneinde van het zuidelijk gedeelte het noordelijke te kunnen blijven bereiken.

Teneinde het safedepositbedrijf niet te storen, zullen de gewapende beton balken boven den beganen-grondvloer moeten worden gelegd en daarom het noordelijk deel der zaal van een verhoogden vloer moeten worden voorzien.

Het zuidelijk deel zal na het aanbrengen van een en ander onvoldoende verlicht zijn; aan dit bezwaar kan evenwel door kunstlicht worden tegemoet ge-

komen, terwijl de toegangen tot de zaal gemaakt kunnen worden in de muren, welke haar scheiden van de vestiaires of in het noordelijk gedeelte.

Wellicht ten overvloede zij er hier nog op gewezen, dat ook de openingen terzijde van den 2en of binnensten boog in deze zaal, evenals de kastdeuren, zullen moeten worden dichtgemetseld, nadat het schakelbord, dat zich in een der daar aanwezige kasten bevindt, zal zijn verplaatst.

Intusschen kan met het aanbrengen van de bokconstructie niet worden begonnen voor de muren in het soutterrain, waarop de balken moeten dragen, zijn versterkt, opdat zij voldoende waarborgen bieden, om de belangrijke nieuwe lasten, welke zij zullen moeten opnemen, behoorlijk verdeeld op de fundeeringen over te brengen.

Daartoe moet het groote luchtkanaal, dat in de safe-deposit-inrichting langs den muur, waarin de boog geslagen is, loopt, verwijderd en vervangen worden door een nieuw kanaal in de souterrainruimte ten oosten van de safe-inrichting.

De daardoor ontstaande openingen in de muren kunnen dan, evenals het gat achter het schakelbord in het z.g. magazijn, en de vensters in den muur tusschen magazijn en werkplaats, worden dichtgemetseld.

De scheuren, ontstaan in de bogenrijen op den beganen grond, evenwijdig loopende met en achter de groote, reeds besproken bogen, benevens die in de gordelbogen tusschen de gevels en kleine pijlers, die in de bogen van het rijwielmagazijn en die in de bogen der gaanderijen op de 2e verdieping, zijn niet toe te schrijven aan den vorm dier bogen, doch uitsluitend aan het wijken der steunpunten.

Het zal daarom voldoende zijn ze van ankers te voorzien.

Vervolgens blijkt, dat men de verankering tusschen de lange binnen- en buitengevels van de Goederenbeurs ook op andere verdiepingen wenscht aan te brengen. Dit geschiedt mede ten behoeve van het aanspannen van de, onder sub 2 voorgestelde, trekstangen in de ijzeren kapspanten.

Met voordacht worden de bogen onder de kantoorlokalen verankerd met ijzeren binten, opdat op die wijze deze bogen tevens ontlast kunnen worden.

Uit het oogpunt van soliditeit geeft de commissie in het algemeen de voorkeur aan het maken van zichtbare, d.w.z. uitwendige schotels, welke bij toepassing van gepaste versieringen, niet in strijd met de aesthetische eischen behoeven te worden geacht.

6e. Het zuidoostelijke trappaviljoen is, zooals reeds werd opgemerkt, dat deel van het gebouw, hetwelk het meest gezakt is. Die verzakking is de oorzaak geweest, dat het paviljoen van het gebouw is los gescheurd. Met de versterking van de fundeering zal hier een stevig verband, dat eventueel eenige later optredende zakking zal moeten kunnen weerstaan, dienen gepaard te gaan.

Deze koppeling zal zijn aan te brengen over de geheele breedte van het gebouw, en is daarom een eisch van beteekenis, omdat de klokketoren, welke nog volkomen te lood staat, toch een begin van afscheuring vertoont.

Met dit doel voor oogen heeft de commissie een ontwerp vervaardigd, waarbij men er als van zelve toe is gekomen een plafond aan te brengen in de zaal, bestemd voor de Kamer van Koophandel. Daarbij is getracht het venster in zijn geheel te behouden en zullen de moerbinten deel kunnen uitmaken van de doorgaande verankering. Dit plafond behoort eenigszins weelderig te worden opgevat, en dus bijvoorbeeld te worden uitgevoerd in eikenhout. Het zal op die wijze aan den vorm der zaal geen afbreuk doen en kan aan de acoustiek belangrijk ten goede komen.

Het aanbrengen dezer wijzigingen moest evenwel zóó noodzakelijk worden geacht, dat geen rekening kon worden gehouden met de reeds ontworpen muurschilderingen.

In verband met een en ander zal het noodig zijn den halfcirkelvormigen boog boven de voor het publiek bestemde tribune in de zaal te verkleinen, waardoor ook nog het voordeel ontstaat dat het groote gescheurde tongewelf weggebroken en vervangen kan worden door een licht beton-ijzeren gewelf, waardoor ter plaatse een belangrijke ontlasting plaats heeft.

Ook op nog anderen hoogten dan die van het plafond, kunnen en moeten doorgaande verankeringen worden aangebracht.

Wat de Goederenbeurs betreft, is de commissie hiermede aan het einde harer taak gekomen.

Zij durft op grond van hare persoonlijke ondervindingen met gerustheid adviseeren om na uitvoering van de boven beschreven en op de bijlagen aangegeven werken te doen overgaan tot het herstellen van de in het oog vallende vernielingen, zonder dat voor herhaling vrees behoeft te bestaan, indien althans verder geen groote verzakkingen optreden.

Nadat de aangebrachte ondersteuningen en formeelen dan nog zijn verwijderd zal de Goederenbeurs, innerlijk aanmerkelijk versterkt, met slechts geringe wijzigingen haar vroeger uiterlijk hebben herkregen.

De commissie belast met het instellen van een onderzoek naar den toestand der Beurs,

P. J. H. CUYPERS, Voorzitter.
JOS. TH. CUYPERS.
A. VAN HEMERT.
J. F. KLINKHAMER.
D. A. N. MARGADANT.
F. s' JACOB, Secretaris.

Amsterdam, den 4den September 1906.

Het bovenstaande rapport heeft de commissie gegeven als eerste deel. Zij acht hiermee haar taak dan ook geenszins geëindigd, en zal, naar wij vernemen, na eenige weken met een tweede deel haar rapport besluiten. Dit zal dan hoofdzakelijk over de Effectenbeurs handelen.

In een der laatst gehouden vergaderingen van Burgemeester en Wethouders, heeft het uitgebrachte rapport reeds een punt van bespreking uitgemarkt. Het plan bestaat nu niet lang te talmen met de uitvoering van de aangegeven voorzieningen, maar spoedig met desbetreffende voorstellen bij den Raad te komen.

* * *

Wij herinneren er aan, hoe in ons nummer van 5 Mei de trilling, veroorzaakt door de stoomwerktuigen in den kelder aan de zijde van de Warmoesstraat geplaatst, als de voornaamste reden van het ontstaan der scheuren genoemd werd. Die trilling is zeer sterk geweest, gelijk zoowel de beursbezoekers als de huurders der kantoren aan de zijde der Warmoesstraat hebben ondervonden. Na het verwijderen der dynamo's is die trilling minder merkbaar geworden, doch zij had reeds onherstelbaar kwaad gesticht:

In het rapport wordt ook op deze stoomwerktuigen gewezen, in verband met de talrijke scheuren welke in het bijzonder de noord-oostelijke hoek van de goederenbeurs vertoont. „De veronderstelling lag voor de hand" zegt het rapport, „dat de hitte der verbrandingsgassen hier oorzaak kon zijn van de vernieling. Nadere beschouwingen en onderzoekingen leerden, dat deze onderstelling juist geacht moet worden. De ketelruimte (waar stoom geproduceerd wordt door vier ketels, welke overbleven van het zestal, dat noodig werd geacht toen de verlichting en de liften nog niet waren aangesloten op het gemeentelijk kabelnet) was te klein voor 6 ketels, waardoor deze te dicht bij de bouwmuren stonden. Nu er slechts vier overblijven en daarvan nog één blijkens een mededeeling van B. en W. gemist kan worden, kan daarin eenige verbetering gebracht worden. De verdiepingshoogte blijft evenwel veel te gering."

Hier wordt dus slechts gesproken van den noordelijken kelder, die als ketelhuis dient, terwijl omtrent den zuidelijken, waar de dynamo's jarenlang stonden, en de werktuigen voor de „omgekeerde" verwarming nog staan, niets wordt gemeld.

Het kan gereedelijk worden toegegeven, „dat de situatie voor den schoorsteen en het rookkanaal niet gelukkig werd gekozen". Zelfs had de commissie nog verder kunnen gaan en zeggen, dat de ligging van ketelhuis en machinekamer in kelders van een hoog, lang en smal gebouw, gelijk de vleugel aan de Warmoesstraat is, al zoo ongelukkig mogelijk is.

Want zij geeft als haar advies: „Aan verplaatsing van het ketelhuis met rookkanaal en schoorsteen moet de voorkeur worden gegeven". Daaraan had kunnen worden toegevoegd „en van de stoomwerktuigen". Maar de commissie „was niet blind voor de bezwaren, die aan die oplossing voor de gemeente verbonden zijn". En daarom meent zij, dat met het bouwen van een nieuwen schoorsteen en een omlegging van het rookkanaal kan worden volstaan.

Hier rijst nu de vraag, welke de bezwaren zijn, die de commissie bedoelt. Het antwoord is, dat, bij verplaatsing, de verwarming en ventilatie niet meer zouden kunnen werken. Dit vormt ongetwijfeld zulk een groot bezwaar, al is het er maar één, dat men de verlegenheid der commissie begrijpt.

Die verwarming heeft nog meer op haar geweten. „Het meerendeel der scheuren", zoo heet het, „vertoont zich daar, waar in vele en daaronder zeer belangrijke muren, groote en kleine kanalen zijn gespaard voor het aanvoeren van lucht en het doorlaten van stoombuizen. Het is inderdaad te betreuren, hetgeen duidelijk kan worden waargenomen, dat de keuze, althans in beginsel van de verwarming en ventilatie niet geschied is, vóór de plannen in uitvoering kwamen".

Hier dwaalt de commissie. In Maart 1898, toen het beursontwerp openbaar was gemaakt en de aanbesteding nog moest volgen, heeft de heer Berlage, in een vereenigde vergadering van de Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst en Architectura et Amicitia zijn plannen vertoond en toegelicht.

Wij schreven toen, in ons nummer van 2 April 1898: „Niets werd medegedeeld, dat bepaald nieuw was, of het moest het verwarmingssysteem zijn, waarbij, tegen alle natuurwetten in, de warme lucht zoo hoog mogelijk zal worden opgevoerd..... om dan te dalen!" Deze uiting haalde ons een terecht wijzing van den heer H. J. Wolter te Amersfoort op den hals, die in ons nummer van 9 April 1898 betoogde, „dat aan een Duitsche firma, uit acht mededingende firma's, de levering der verwarmings- en ventilatie-inrichting was opgedragen" en dat dit „geen proef met een nieuwe, schijnbaar onvertrouwbare methode was".

Let men op de klachten, die de beursbezoekers niet moede werden, over ventilatie en verwarming te uiten, dan zou men zeggen, dat de heer Wolter minder goed de toekomst heeft gezien dan wij. En nu komt de commissie van onderzoek mededeelen, dat het systeem ook voor de constructie bezwaren met zich bracht, die zij niet anders kan verklaren, dan door een opdringen aan den bouwmeester gedurende den bouw aan te nemen!

Men mag dus gerust zeggen, dat het geheele systeem in elk opzicht een mislukking is geweest, en zich afvragen, of het toch maar niet het beste zou zijn, een ander te kiezen, opdat ten slotte de zuinigheid de wijsheid niet bedriege.

Want de „kanalen" in de muren, die zooveel tot het ontstaan der scheuren hebben bijgedragen, gelijk de commissie zegt, raakt men door het verplaatsen van den stoomschoorsteen noch door het verleggen van het rookkanaal kwijt.

Dat de doorgang tusschen Goederen- en Effectenbeurs, die door een, thans zeer gescheurd, tongewelf is afgedekt, zóó niet blijven kan, spreekt van zelf. Maar of de beursbezoekers er zeer mede ingenomen zullen zijn, dat de commissie in dien, toch reeds niet breeden, doorgang een muur wil bouwen, om twee tongewelven te kunnen maken, mag worden betwijfeld. Voor de „esthetische verbetering", die de commissie verwacht, zullen de kooplieden wel niet veel voelen.

De trekstangen, die de commissie in de spanten wil aanbrengen, kunnen misschien nut hebben. Maar toch gelooven wij, dat de technicus, die deze spanten berekende, eerst in de gelegenheid zal moeten worden gesteld, zich te verantwoorden. Want de commissie zegt: „dat het direct verband tusschen de berekende krachten en spanningen eenerzijds en de scheuring-verschijnselen anderzijds" niet bewezen kon worden.

In verband hiermede zou ook omtrent de werking van de kap op de bovenmuren, die de commissie meent te moeten aannemen, een verantwoording van den bedoelden technicus, die een zeer goeden naam heeft, moeten worden gevraagd.

En nu komen wij aan het slot van het rapport waar de Commissie de scheuren in de bogen van het gebouw behandelt. Dat die scheuren worden veroorzaakt „door te groote druk- en trekspanningen in het metselwerk" ontstaan, zegt niet veel. Beter ware het geweest, te kennen te geven, dat de bogen te flauw werden ontworpen.

De Commissie beveelt aan, die bogen ten deele „door een gewapend beton-formeel, gedragen door een granieten zuil, in twee openingen te verdeelen." Heel mooi zal zich dit niet voordoen. Zou de voorgestelde verankering niet reeds voldoende zijn? Het

ware te beproeven, daar men de formeelen altijd nog kan maken, als de verankering het spatten niet belet.

Het dichtmetselen der bogen aan de zuidzijde is onvermijdelijk. Hier dreigde inderdaad het gevaar van instorten, waarop de heer Laarman wees, die daarover zoo hard werd gevallen. De Commissie heeft reeds 14 Juni, in afwachting van haar verder onderzoek, de maatregelen laten nemen, die zulk een ramp konden voorkomen.

Zonderling is het, in een rapport, door Dr. P. J. H. Cuypers mede onderteekend, te moeten lezen, waar deze maatregelen nader worden aangegeven: „dat de constructie achter een halfsteenmuur *verscholen* kan blijven." Viollet-le-Duc zal zich in zijn graf omkeeren. Gelukkig vinden wij, later „dat de commissie de voorkeur geeft aan het maken van *zichtbare* schotels." Hier blijkt dus nog iets van den ouden geest.

Ten slotte nog een enkel woord over wat de commissie zegt betreffende de Damzijde van de Beurs, waar de loodrechte scheur ontstond. De traptoren, die afgescheurd is, wil de commissie van een versterkte fundeering voorzien en hem dan koppelen, door de zaal voor de kamer van koophandel heen, aan den grooten toren. Dit is een goed denkbeeld, dat te Amsterdam, toen een der traptorens van de Waag op de Nieuwmarkt in 1891 ook van het hoofdgebouw afweek, reeds met gunstige uitkomst werd verwezenlijkt. Slechts zijn de afmetingen aan de Beurs veel grooter dan aan de Waag.

Om deze koppeling te kunnen aanbrengen zóó, dat men haar in de zaal van de kamer van koophandel niet ziet, wordt voorgesteld door „een plafond aan te brengen, dat aan den vorm der zaal geen afbreuk zal doen en dat aan de acoustiek belangrijk ten goede kan komen".

Men kon echter „geen rekening houden met de reeds ontworpen muurschilderingen". Welk een geluk, dat het Raadsbesluit, dat den heer Der Kinderen machtigde, met zijn reeds gehonoreerd werk dit voorjaar te beginnen, niet uitgevoerd is! Ook dit meevallertje dankt men den heer Laarman.

„Ook op nog andere hoogten dan die van het plafond kunnen en moeten doorgaande verankeringen in deze zaal worden aangebracht". Deze uitspraak der commissie doet vreezen, dat de zaal er niet mooier op zal worden in de toekomst.

Als al deze maatregelen genomen zijn, zegt de commissie, kan men „overgaan tot het herstellen van de in het oog vallende vernielingen" en dan „zal voor herhaling geen vrees behoeven te bestaan, indien althans verder geen groote verzakkingen optreden".

Voor die verzakkingen behoeft men niet bezorgd te zijn. De „nagenoeg gelijkmatige verzakking van het geheele gebouw met de fundeering incluis" heeft slechts in de ontstelde verbeelding der commissie bestaan. Toch zouden wij niet gaarne willen verzekeren, dat worden de werken, die de commissie noodig acht, uitgevoerd, geen scheuren zich meer zullen vertoonen. Wil men die voorgoed voorkomen, dan moeten de ketels en werktuigen uit de kelders aan de zijde der Warmoesstraat worden verwijderd, de in de muren gespaarde kanalen worden gedicht, en een systeem van verwarming en ventilatie worden gemaakt, dat zonder zulke kanalen kan werken.

Het plaatsen van een machinegebouw daar waar zich nu het vroegere politiebureau in de Oudebrugsteeg bevindt, zou het aanbrengen van een hooge of lage druk stoomverwarming mogelijk maken. In de ventilatie kon, door het plaatsen van luchtzuigers op de kappen en door andere eenvoudige middelen worden voorzien.

* * *

Van verschillende zijden ontvingen wij nog stukken en opmerkingen over het Beursrapport. Het belangrijkste daarvan zullen wij in een kleine nabetrachting in ons volgend nummer resumeeren. RED.

Uitstapjes. II. *Vervolg en slot van bladz.* 295.

Te Tzum woont een notaris, die uit verschillende bronnen een aardig boekje heeft samengesteld getiteld „Geschiedenis van Martena-Huis te Franeker en zijne bewoners". Daarin vindt men vele historische bijzonderheden; de beschrijving van het gebouw zelf is echter vrij onvolledig en afbeeldingen komen er niet in voor. De liefhebberij voor historisch onderzoek treft men zelden met de kennis van oude bouwkunst bij een persoon vereenigd aan en het ligt voor de hand, dat een notaris al evenmin gelegenheid heeft zich in de studie van laatstgenoemde te verdiepen, als een architect, om aan archievenstudie veel tijd te besteden.

De drieschepige St. Maartenskerk te Franeker is een eenvoudige gothische baksteenbouw. De drie schepen zijn door een kolossaal dak overdekt. Op eigenaardige wijze heeft men deze kerk voor den hervormden eeredienst geschikt gemaakt; door het plaatsen van glaswanden in de boogopeningen tusschen de zijschepen en het middenschip heeft men namelijk van het laatste een afgesloten ruimte gemaakt, voor den dienst volkomen voldoende. Deze ruimte is voorzien van een houten vloer, maar men is hier zoo verstandig geweest de mooie zerken niet onder dezen vloer weg stoppen. Een aantal daarvan is in den kooromgang tegen de wanden opgesteld. Daaronder zijn er enkele zeer oude van zandsteen, trapeziumvormig, waarop de overleden edelman, die er eenmaal onder rustte, in volle wapenrusting is voorgesteld in krachtig relief. Er zijn er ook uit den besten tijd der Renaissance, zoodat men hier een klein museum van Noord-Nederlandsche beeldhouwkunst heeft, dat een overzicht over drie eeuwen geeft.

Ik vermeld dit hier echter niet als iets bijzonders, want vele onzer oude kerken bezitten een dergelijk museum en wanneer, zooals sommigen beweren, Noord-Nederland nooit beeldhouwers gehad heeft en men dientengevolge hier te lande geen oog voor plastiek heeft, dan moeten toch de steenhouwers, die die ontelbare, vaak zeer rijk bewerkte, zerken gehakt hebben, knappe kerels zijn geweest.

Het opstellen van de zerken tegen de wanden, als middel, om ze beter te conserveeren, verdient in dit opzicht zeker aanbeveling. Te Franeker kan men echter opmerken en ook elders heb ik dat wel opgemerkt, dat de belichting bij die opstelling dikwijls te wenschen overlaat.

In de achttiende eeuw moeten in deze kerk een menigte wapenborden van aanzienlijke, hier gevestigde familiën aanwezig zijn geweest.

Zooals bekend is, heeft Franeker in de woelingen van den patriottentijd in Friesland een groote rol gespeeld en in die dagen zal wel veel, wat aan oud-

adellijke instellingen herinnerde, zijn opgeruimd.

Er is echter in de negentiende eeuw niets voor in plaats gekomen. Een stad van eenige beteekenis is Franeker wellicht geweest in den bloeitijd van de daar gevestigde hoogeschool, maar als handels- of industriestad is het door zijn ligging nooit tot groote ontwikkeling gekomen.

Onder de particuliere woningen zijn er weinig, die door hun gevels de aandacht trekken of van grooten, zij het ook verdwenen rijkdom getuigen.

Tegen den avond dacht ik er over Franeker te verlaten. Het was Zaterdagavond en ik had den Zondag bestemd voor een bezoek aan Bolsward. Ik was echter zoo dicht bij Frieslands voornaamste havenstad, dat ik op het denkbeeld kwam te Harlingen den nacht door te brengen, om dan Zondag met een voormiddagtram vandaar naar Bolsward te vertrekken.

Ofschoon Harlingen mij tegenviel, bemerkt men toch in den ruimeren aanleg en aan enkele oude koopmanshuizen, die aan het Noord-Hollandsche type herinneren, dat hier van ouds meer heeft omgegaan dan in Franeker. Harlingen was in den tijd van de Republiek de zetel van de Admiraliteit van Friesland en een zeehaven van beteekenis.

In de negentiende eeuw heeft men getracht het die beteekenis weer te geven door het te kiezen als havenstation voor den spoorweg, die dwars door Friesland en Groningen loopt en verder Duitschland in. Het is echter evenmin als Vlissingen geworden, wat men zich blijkbaar bij den aanleg der havenwerken had voorgesteld. De oude welvaart is niet teruggekeerd.

Ik maakte nog in den schemeravond een wandeling over de eenzame havenhoofden,

Van het eigenaardig aanzien, dat een havenstad verkrijgt door een levendig havenbedrijf, bemerkt men daar echter niets. Integendeel maakt de stad van de havenzijde een indruk van verval. De vroegere vestingwerken strekten zich tot aan den zeekant uit. Die wallen zijn lang verdwenen. Wat vroeger daarachter verborgen was, is nu zichtbaar geworden en dat is niet veel fraais. De Westerkerk o.a. waarvan het oudste gedeelte een overblijfsel van het voormalig kasteel is staat daar blootgesteld aan de westerstormen, die zich hier duchtig kunnen laten gelden. De kerk ziet er bouwvallig en verwaarloosd uit. Ook de Nieuwe of groote kerk, die aan de andere zijde der stad midden op een kaal en dor plein staat, op dezelfde plaats als de kerk van het dorp Almenum, welk dorp voor een deel binnen de muren der stad getrokken is, is een onbelangrijk gebouw, dateerend uit de tweede helft der achttiende eeuw.

Volgens de overlevering was de zoogenaamde St. Michiels Domkerk van Almenum reeds in den tijd van Karel de Groote gesticht en werden daarin de privilegieën, door dezen vorst geschonken, bewaard.

Bij den bouw der Nieuwe kerk zijn echter de laatste sporen van het oude uitgewischt en o.a. verscheidene merkwaardige grafsteenen verloren gegaan. Fragmenten er van vond ik nog hier en daar verspreid op het kerkplein. Alleen is de herinnering aan St. Michiel, als beschermheilige der stad bewaard gebleven in een beeld, dat men ziet in het frontispiece van het stadhuis. Ofschoon dit gebouw, gesticht in 1730, door enkele moderne toevoegsels ontsierd is, behoort het tot de weinige van deze stad, die de aandacht van den vreemdeling verdienen. Een achtkante toren, van ouder datum dan het raadhuis, met een fraaien spits staat er achter. Van de zijde van de Noorderhaven, waar het raadhuis met zijn front naar toegekeerd staat, ziet men van den toren weinig. Beter komt hij uit, waar zijn dilhouet, gezien van het Franekereind, een gedempte gracht, samenwerkt met dat van enkele zeventiend-eeuwsche trapjesgevels, die hier nog ten deele bewaard gebleven zijn.

In die buurt was het op den Zaterdagavond vrij levendig. De heldere Zondagmorgen lokte uit tot een wandeling langs den zeedijk in zuidelijke richting.

Aan dien dijk staat de bekende „steenen man", een soort hermes-zuil, oorspronkelijk daar opgericht ter eere van den Spaanschen gouverneur Caspar Robles, als erkenning van zijne verdiensten ten opzichte van een afdoende bedijking der Friesche gewesten. De oorspronkelijke zuil is in den loop der achttiende eeuw, na door verwaarloozing geheel bouwvallig te zijn geworden, weggeruimd. Een grietman van Franekeradeel Graaf van Wassenaar Twickel heeft evenwel in 1774 op zijn kosten een geheel nieuwe zuil doen oprichten, in alles geheel gelijk aan de oude, waarbij de nog aanwezige fragmenten tot model hebben gediend. Wij hebben hier dus een zeldzaam voorbeeld van een nieuwerwetsche restauratie uit een tijd, toen men aan restaureeren van monumenten niet dacht, maar veeleer geneigd was, om alles wat oud was op te ruimen. De grietman zou geen kind van zijn tijd zijn geweest, wanneer hij ook niet zijn eigen naam op de nieuwe gedenkzuil had vereeuwigd, maar men gunt hem dit gaarne, waar hij medewerkte, om een stukje geschiedenis van Friesland aan de vergetelheid te ontrukken.

Ik kon mijn wandeling niet veel verder uitstrekken, wanneer ik niet te laat uit Harlingen vertrekken wilde, om plaatsen op te zoeken, die naar ik verwachtte meer merkwaardigs zouden opleveren dan hier te zien was.

Op den tramweg die Harlingen met Sneek en verder met Heerenveen verbindt bleek mij het verkeer op Zondag vrij druk, het is dan ook de hoofdverkeersweg in den driehoek, waarvan Harlingen, Leeuwarden en Stavoren de hoekpunten zijn en ongeveer midden in dien driekhoek ligt Bolsward.

Evenmin als een spoorwegreis, is een reis per tram geschikt, om ons veel van de doorgereisde streek te doen gewaarworden. Wel maken de trams meer gebruik van gewone wegen en gaat het er niet in vliegende vaart, maar waar zulk een vervoermiddel ophoudt is gewoonlijk niets te zien, dat het aankijken waard is en daar, waar men op de wandeling zou blijven stilstaan, voert het ding ons juist in snellen vaart voorbij, of maakt de weg juist een scherpe bocht, zoodat men al zijn aandacht moet concentreeren op zijn eigen veiligheid m.a.w. zich stevig vast moet klemmen en schrap zetten om niet van het balkon te worden geslingerd.

Kimswerd en Arum lijken anders in aanleg wel typische Friesche dorpen, ofschoon meerdere welvaart aanleiding gegeven heeft tot het verdwijnen van menig typisch détail. Beide dorpen liggen evenals Witmarsum op het kruispunt van den grooten weg en een vaart. Voorbij Witmarsum buigt de weg bijna rechthoekig zuidoostwaarts, spoedig komt de hooge en zware toren van Bolsward in het gezicht, en kort daarna rijdt de tram de stad binnen. Bolsward heeft een zeer welvarend aanzien, bijna alle gevels zitten goed in of onder de verf, de straten zijn netjes geschrobd en gewied

en ook in zijstraatjes en achterbuurtjes ziet het er netjes en zindelijk uit. Het bekende als nieuw gerestaureerde raadhuis past goed in deze nette omgeving en Bolsward zou weinig aantrekkelijks hebben, wanneer het niet in zijn kerken nog een paar, toenmaals althans, ongerestaureerde monumenten bezat, die ruimschoots eene bezichtiging waard zijn. Ik was ongeveer tegen het middaguur aangekomen en liet mij door den vriendelijken koster dadelijk in de groote of St. Maartenkerk opsluiten, waar ik naar zijne verzekering tot ongeveer twee ure, wanneer de namiddagdienst aanving, gelegenheid zou hebben dit klein museum van oude kunst te bestudeeren.

Dat deze kerk een klein museum is, vooral van oude beeldhouwkunst, is algemeen bekend. De Bolswarder koorbanken zijn terecht vermaard en niet minder enkele grafzerken, die in het koor aanwezig zijn, maar ook de kerk zelf is merkwaardig Zij is drieschepig en schijnt oorspronkelijk wel als basiliek bedoeld te zijn. Het middenschip toch heeft boven de bogen der zijschepen groote ramen die evenwel allen blind of dichtgemetseld zijn. Dicht onder den spits boog zijn echter in de bovengedeelten dezer ramen weder kleine ronde vensteropeningen gemaakt, die van buiten uitkomen in het lage stukje muur van het middenschip tusschen het dak van het zijschip en de druiplijst van het dak van het middenschip. De lessenaarsdaken der zijschepen hebben namelijk dezelfde helling als het dak van het middenschip en zijn mitsdien zeer steil. Men heeft dit waarschijnlijk zoo gedaan, om de steunmuren der gewelven van het middenschip (de geheele kerk is gewelfd) onder de daken der zijschepen te bergen, Ware de kerk als basiliek uitgevoerd, dan zouden deze steunmuren boven de afdekkingen der zijschepen zichtbaar geworden en wellicht beter door luchtbogen vervangen zijn. Ik had geen gelegenheid, om in de dakruimten boven de zijschepen te klimmen, en in de duisternis, die in den regel in dergelijke ruimten heerscht, te zoeken naar licht, omtrent den oorspronkelijken aanleg van dit gebouw en de bedoelingen zijner bouwmeesters. De middenbeuk ontvangt nu in hoofdzaak zijn licht uit het koor, dat geen omgang heeft en hooge vensters.

Dit koor is met een halven tienhoek afgesloten en heeft eenvoudige doch fraaie gewelven.

Van buiten trekt de kerk het meest de aandacht door zijn geweldigen toren, even breed als het middenschip, geheel van gele reuzenmoppen opgetrokken en met een zadeldak tusschen twee topgevels afgedekt. Deze toren is de grootste en zwaarste van dit type, die in Friesland te vinden is.

De zijmuren van de kerk zijn tot aan de dorpellijst eveneens van groote moppen en daarboven van kleine roode baksteen opgetrokken. Het koor, dat van buiten door het ontbreken van den omgang zeer slanke verhoudingen vertoont, is geheel van tufsteen in mopvorm gebouwd met zandsteen voor afdekkingen en finlen, waarvan nog verscheidene fragmenten aanwezig zijn.

Behalve den ingang onder den toren heeft de kerk twee portalen aan de Noord- en Zuidgevels.

Het noorderportaal is erg geschonden en thans met een plafond voorzien. Het zuiderportaal heeft zijn gewelf en daarmede zijn oorspronkelijk karakter beter bewaard. In dit portaal zijn ook nog de oude steenen zitbanken langs de wanden aanwezig.

Als een zeer fraaie specimen van Frieschen baksteenbouw is de St. Franciscus of Broerekerk te beschouwen. Deze thans gerestaureerde kerk verkeerde toenmaals in zoo bouwvalligen toestand, dat het weinig gescheeld heeft of zij ware afgebroken, alleen om een catastrophe te voorkomen. Zij werd ook niet meer als kerk gebruikt.

In het bekende boek van Van der Meulen: „Bolsward's kunst en kunstgeschiedenis" vindt men den gevel afgebeeld. Dit boek deelt ook omtrent de St. Maartenskerk uitvoerige bijzonderheden mede en toch, wat het gebouw betreft, blijft nog heel wat te onderzoeken over en doen zich verscheidene vragen voor, waarop alleen door de steenen kan worden geantwoord.

Van Bolsward naar Sneek wandelt men in een paar uren, door een vlakke landstreek, waarin evenwel elk dorpje een schilderachtig effect maakt door het geboomte, waarin het gedeeltelijk verscholen ligt. Men ziet te Nijland een kerkje in Gothische vormen, geheel van moppen gebouwd, de contreforten waren met groengeverfde plankjes afgedekt. Zuidwaarts in de verte verrijst vervolgens de met zadeldak afgedekte toren van Folsgara, tot den nok met klimop begroeid. Overigens is van oude bouwwerken niet veel meer te vinden. Onwaarschijnlijk lijkt het niet, dat de gele moppen, waarmede de weg verhard is, afkomstig zijn van oude stinzen, die eertijds hier in de buurt stonden. Zulk een overweging stemt den wandelaar tot nadenken.

Ofschoon Sneek tegenwoordig zoowat de belangrijkste handelsplaats van Friesland is, is het aan kunstschatten niet rijk meer. De bekende Waterpoort is wel een aardig gebouwtje, maar heeft in het geheel niet meer het karakter van een verdedigingswerk. Veeleer is het een ornament, een elegant luxe meubel.

Gelukkige tijd voor de bouwkunst, toen, zelfs een stad als Sneek, zich zulke luxe-meubeltjes kon laten maken!

De Groote Kerk te Sneek is een gebouw, dat een allertreurigsten indruk maakte. Herhaaldelijk door brand en andere rampen geteisterd, verbouwd, vertimmerd en opgelapt op onoordeelkundige wijze, is van den oorspronkelijken aanleg weinig meer te onderkennen. Van al wat de kerk aan meubelen, beeldhouwwerk, glasschilderwerk bezat, zijn slechts geschonden fragmenten over, in een staat, die doet wanhopen aan de mogelijkheid om door herstelling van het onverkwikkelijk interieur nog iets te maken, dat eenigermate spreekt tot het gemoed van den vromen kerkganger. Ook van buiten levert de kerk niet veel beziens waardigs op; alleen is aan de zuidzijde een aanbouw, waarvan de oorspronkelijke bestemming moeilijk te gissen is, die evenwel als een typisch fragment van Frieschen baksteenbouw verdiende bewaard te blijven. (In het vorig nummer is daarvan een afbeelding gegeven).

Ik bleef den nacht te Sneek doorbrengen, om den volgenden morgen naar Stavoren te vertrekken, vanwaar ik een wandeltocht ondernam over het Roode Klif door Gaasterland, Balk en Sloten naar Joure. Die tocht heeft, wat natuurgenot betreft, de aangenaamste herinneringen bij mij achtergelaten. Aan de studie der Friesche kunst besteedde ik nog een paar dagen te Leeuwarden, vanwaar ik ten slotte van mijne uitstapjes huiswaarts keerde.

H.

41ste Jaargang. ZATERDAG 29 SEPTEMBER 1906. No. 39.

DE OPMERKER

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
Uitsluitend bij vooruitbet.

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het Beursrapport.

Het is met de beursquaestie, als in den regel met dergelijke netelige vraagstukken, uiterst moeilijk, ook al staat men er geheel buiten zich op een geheel onpartijdig standpunt te plaatsen.

Dit blijkt nog eens uit de verschillende artikelen, die naar aanleiding van dat rapport in dag- en weekbladen verschenen zijn, dit blijkt ook uit enkele brieven, die ons in verband met deze zaak werden toegezonden.

Zelfs is het niet gemakkelijk uit de zeer uiteenloopende meeningen, waaraan bij deze gelegenheid lucht gegeven is, een opinie te resumeeren, die in meerdere of mindere mate als de publieke in deze kan gelden.

Wel het meest overheerschend zijn de beschouwingen, waarin zich een kennelijk streven openbaart, om de geit en de kool beide te sparen, en vermakelijk zijn de wanhopige pogingen van sommigen, om dit streven zoo goed mogelijk te bemantelen.

Ook in het rapport zelf komt dit streven hier en daar merkbaar uit en wel het meest, waar een phenomenale gelijkmatige zakking van een grondlaag van misschien 14 M. dikte wordt verondersteld, om verschijnselen te verklaren, waarvan men de oorzaak niet heeft kunnen vinden.

Wij blijven de aannemelijkheid van deze hypothese met de meeste kracht bestrijden en vragen, of op grond hiervan twijfel aan de geschiktheid der commissie voor het vervullen der taak, die haar was opgelegd, met alle respect voor de bekwaamheid harer leden, geheel ongemotiveerd was.

Waarom moest zij haar toevlucht nemen tot een hypothese, die belachelijk moet zijn in de oogen van hen, die den bodem van ons land kennen.

De commissie zou toch volkomen verantwoord zijn geweest, indien zij rondweg had verklaard, dat het geheele onderzoek niet had kunnen leiden tot het vaststellen van de oorzaken, die tot den huidigen toestand van het gebouw hebben geleid.

Zij had zich kunnen bepalen tot het constateeren der feiten en het aangeven der middelen tot herstel en verbetering, evenals zij dat nu gedaan heeft op ernstige en conscientieuze wijze. Het rapport zou er ongetwijfeld door hebben gewonnen aan waarde, indien die dwaze verzakkingstheorie er uit gebleven was, want zij doet twijfelen aan den ernst en de bevoegdheid der commissie. Sommigen gaan zelfs zoover, daarom alle waarde aan den inhoud van het rapport te ontzeggen.

Zij die dit doen, gaan echter ongetwijfeld te ver, want het is niet tegen te spreken, dat de commissie overigens den toestand goed onder de oogen gezien heeft en hare meening niet onder stoelen en banken

gestoken heeft, waar zij op gebreken in de constructie of fouten van de uitvoering moest wijzen, en het zijn geen kleinigheden, die zij aan het licht brengt: te zwaar belaste palen, door kanalen verzwakte metselwerken, ondoelmatig geplaatste stookinrichtingen, te zwaar belaste zuilen en bogen, bedenkelijke constructie van gaanderijen, foutieve oplegging der kapconstructie, onvoldoende verankering.

En nu doet zich het merkwaardig verschijnsel voor, dat de een dit rapport voor den bouwmeester vernietigend noemt, de ander van meening is, dat de bouwmeester er door vrijgesproken wordt.

Slechts een van beiden kan het bij 't rechte eind hebben. Wijselijk laat de bouwmeester zich, althans in het publiek, niet uit over de zaak, zijn vijanden zou hij toch waarschijnlijk niet overtuigen; dat de wijze, waarop zijn vrienden hem verdedigden, zijn volle instemming heeft, meenen wij bij een man van karakter te moeten betwijfelen. De geschiedenis is ernstig genoeg, om een ernstig man tot nadenken te stemmen. Een opdracht als hier te vervullen was komt hoogst zelden voor en is wel geschikt, de afgunst op te wekken, maar wie zal thans den bouwmeester benijden?

Wie zijner vrienden, die nu voor hem pleiten, wil thans in zijn schoenen staan?

Door schade en schande wordt men wijs, dit is een oud Hollandsch spreekwoord. Het is hard, wanneer men de waarheid van dit spreekwoord ondervindt, maar men spiegelt zich zacht aan de schade en schande van een ander, en een vernietigend oordeel heeft al even weinig waarde als een onhandige apologie. Men moest zich van beiden onthouden. Zij doen aan de feiten niets toe of af, zij leiden slechts tot verbittering, en doen de quaestie, waar het om gaat, spoedig ontaarden in een strijd van persoonlijke belangen. Dat de slachtoffers, die in zulk een strijd vallen, dikwijls, ja zelfs in den regel, niet de hoofdschuldigen zijn, weet ieder, die wat verder ziet dan de oppervlakte der dingen.

Maar het schijnt zoo te moeten zijn, dat er altijd personen moeten worden aangewezen, om te worden afgemaakt en in een geval als dit staat natuurlijk de bouwmeester daaraan in de eerste plaats bloot en een zeker deel van het publiek kent dan geen toegevendheid en houdt geen rekening met de miserabele voorwaarden en omstandigheden, waaronder een bouwmeester veelal genoodzaakt is te werken.

Het volle licht daarover te doen opgaan, wie is daartoe op het oogenblik in staat en bevoegd? Wij moeten dit aan den geschiedschrijver overlaten en kunnen er ons toe bepalen onze meening te zeggen over de door de commissie geconstateerde feiten.

De vraag in hoever die feiten den bouwmeester veroordeelen of vrijspreken kunnen wij buiten beschouwing laten. Daarbij heeft de Nederlandsche bouwkunst geen belang, maar wel kunnen hare beoefenaars uit de feiten zelf leering trekken, want de Beursbouw is in elk geval te beschouwen als een interessante proefneming op groote schaal en hebben de uitkomsten ook niet aan de verwachtingen beantwoord, dan mag daaruit nog geenszins de conclusie worden getrokken, dat de geheele proefneming waardeloos moet worden geacht.

Groote-Stads-Zorgen.

DE PUBLIEKE WERKEN TE AMSTERDAM.

In 1895 nam de raad der Gemeente Amsterdam een voordracht van Burgemeester en Wethouders aan tot reorganisatie van den technischen dienst der Publieke Werken. Bij die reorganisatie werd het systeem van *centraliseeren* tot de uiterste consequentie gevolgd. Immers, niet alleen de dagbladen maar ook de raadsleden hadden, in de vergaderingen der afdeelingen, reeds sinds jaren aangedrongen op „leiding door één hand".

Wij hebben, in ons nummer van 19 Januari 1895, er op gewezen, dat dit systeem onmogelijk tot het gehoopte resultaat kon leiden. En dat sinds reeds twee Directeuren van Publieke Werken er het bijltje bij neerlegden, terwijl er niemand happig op is, de derde te worden, is wel een bewijs, dat wij juist hebben gezien.

En nu lezen wij in het pas verschenen Algemeen verslag der afdeelingen van den Gemeenteraad: „Uit de algemeene beraadslagingen over den dienst der Publieke Werken blijkt, dat het meerderen leden gewenscht voorkomt, dezen dienst wat te ontlasten. Gevraagd wordt of het oogenblik niet gekomen is, tot *decentralisatie* over te gaan".

Wij zijn er benieuwd naar, wat de tegenwoordige wethouder van Publieke Werken, die ook de reorganisatie van 1895 tot stand bracht, op deze vraag zal antwoorden.

HET UITBREIDINGSPLAN VAN 'S-GRAVENHAGE EN DE BOUWPLANNEN.

In welke eigenaardige moeilijkheid men thans in de Residentie verkeert blijkt uit het hier volgende:

Bij verschillende gelegenheden is gebleken, dat de Raad — althans een gedeelte zijner leden — bezwaar had tegen het goedkeuren van ontwerpen voor den aanleg van nieuwe straten alvorens het uitbreidingsplan dezer gemeente is tot stand gekomen.

Dit heeft bij B. en W. de vraag doen rijzen, hoe zij hebben te handelen met betrekking tot eenige ingediende plannen voor den aanleg van straten, die thans bij hen aanhangig zijn.

Het onderzoek van dergelijke plannen en de naar aanleiding daarvan met belanghebbenden te voeren onderhandelingen vorderen toch in den regel veelzijdige en tijdroovende bemoeiingen van de zijde van de directie der gemeentewerken. De daaraan bestede tijd zou ten aanzien van de nu ingekomen plannen kunnen blijken nutteloos gebruikt te zijn, in ieder geval voor andere onderwerpen van gemeentezorg nuttiger te kunnen zijn aangewend, wanneer de Gemeenteraad bezwaar zou maken, de betrekkelijke voorstellen van B. en W. in behandeling te nemen, zoolang het uitbreidingsplan niet is vastgesteld.

B. en W. zouden het daarom, in overeenstemming met de commissie voor de plaatselijke werken en eigendommen, zeer gewenscht achten, dat bekend werd „of en in hoever de Gemeenteraad onder de tegenwoordige omstandigheden met betrekking tot het uitbreidingsplan, ontwerp-stratenplannen in behandeling wil nemen.

Op dit oogenblik zijn aanhangig zes aanvragen van bouwgrondmaatschappijen om goedkeuring op plannen tot straataanleg.

Het daaronder aanwezige plan van de Haagsche Bouwgrond-Maatschappij Engelenburg bevat de voortzetting en voltooiing der straten, goedgekeurd bij Raadsbesluit van 5 April 1898.

Het mede daaronder aanwezige plan van de Maatschappij Koningskade op het weiland langs den Raamweg ten Noordwesten van den Wassenaarschen weg wordt geregeerd door de aanwijzing van voor openbare straat bestemde terreinen, door den Gemeenteraad gedaan in zijn vergadering van 13 Juli 1893 en in het plan overgenomen.

Voorts zijn er: een plan tot voltooiing aan de Zuidwestzijde van de Vaillantlaan van den bij Raadsbesluiten van 8 October 1895 en 21 Januari 1896 goedgekeurden stratenaanleg op het terrein, begrensd door de Rembrandtstraat, de Hoefkade, de baan van de stoomtram naar Scheveningen van de Hollandsche IJzeren Spoorweg-Maatschappij en de verlengde Van Ostadestraat; een plan tot aanvulling en wijziging van den stratenaanleg op de terreinen der Maatschappij Houtrust in het verlengde van de Laan van Meerdervoort, waarover handelt het Raadsbesluit van 1 Aug. 1905 en plannen tot aanleg van straten resp. op het terrein van de voormalige Pletterij L. I. Enthoven en Co. en op de duingronden tusschen den Pompstationsweg en den Harstenhoekweg.

Eindelijk maakt het verzoek van de Vereeniging De Goede Woning, om afstand van grond en verdere hulp van de gemeente voor den bouw van arbeiderswoningen noodig, dat de stratenaanleg aan de Zuidwestzijde van het Afvoerkanaal vastgesteld worde.

B. en W., in overeenstemming met de commissie voor de plaatselijke werken en eigendommen, zouden het niet overeenkomstig de billijkheid tegenover de bouwondernemingen achten, indien de afdoening hunner aanvragen, wanneer daartegen overigens geen bezwaren mochten blijken te bestaan, moest wachten tot het tot stand komen van het uitbreidingsplan, dat in het stadium, waarin dat plan is gebracht, zich nog zeer lang kan laten wachten.

Ook heeft de gemeente, met het oog op het verkrijgen van goede toegangswegen naar de nieuwe gasfabriek aan den Trekvliet, belang bij den aanleg der straten op de terreinen der voormalige Pletterij.

En het algemeen belang, dat geacht kan worden gelegen te zijn in het werk van de Vereeniging De Goede Woning, vraagt tijdige vaststelling van den stratenaanleg aan de Zuidwestzijde van het Afvoerkanaal, waarvan de afdoening van het verzoek dier Vereeniging afhankelijk is.

Ten einde de in den hoofde dezer bedoelde bekendheid met 's Raads gezindheid te verkrijgen, stellen B. en W. den Raad voor, te verklaren, dat hij in beginsel geen bezwaar heeft, om hangende de vaststelling van het uitbreidingsplan dezer gemeente, in behandeling te nemen de voorstellen tot goedkeuring van plannen voor den aanleg van straten, die hem door B. en W. mochten worden gedaan.

Het zal ons benieuwen of de Gemeenteraad van 's-Gravenhage te bewegen zal zijn, in hoofdzaak in het belang der bouwgrondspeculanten, een besluit te nemen, in zoo flagranten strijd met den geest der Woningwet, als hier wordt voorgesteld.

Gelukt dit, dan kan de vaststelling van het uitbreidingsplan, die zich nu reeds *zeer lang* zal laten wachten, wel geheel achterwege blijven. De bouwgrond maatschappijen zullen als voorheen wel voor de verdere uitbreiding van 's-Gravenhage zorg dragen.

Vereenigingen.

VEREENIGING VOOR WATERLEIDINGSBELANGEN IN NEDERLAND.

Slot. (zie bladz. 296)

Den tweeden dag is, na enkele werkzaamheden van huishoudelijken aard, aan de orde: het rapport der Commissie over een verbeterd materiaal voor dienst- en binnenleidingen.

Nadat de ontvangen gegevens van directeuren van waterleidingen der commissie onvoldoende waren voorgekomen, om nadere onderzoekingen te verrichten en de commissie tot de conclusie was gekomen geen advies te kunnen geven ter aanduiding van een nieuw materiaal, omdat dit een vraagstuk is van te veel technischen aard, heeft zij besprekingen gehouden omtrent de voornaamste soorten buis, die tegenwoordig voor dienst- en binnenleidingen in aanmerking komen, waarbij is gekomen tot de volgende conclusies: 1e. looden buizen worden door water aangetast, waarbij de mate van aantasting zeer verschillend is afhankelijk van de watersoort; 2e. het tin der looden buizen met tinvoering wordt eveneens door water aangetast, waarbij niet alleen de watersoort van invloed is, maar zeer waarschijnlijk ook de toestand, waarin zich het tin bevindt.

Vervolgens heeft de commissie ook hare aandacht geschonken aan materiaal, dat geen schadelijke bestanddeelen aan water kan afgeven, als hoedanig in den laatsten tijd werden aangeboden: *a.* looden buizen met tinvoering, waarvan de laatste bedekt is met een vernislaag (systeem Dr. van Huffel) waaromtrent nog geen voorspelling kan worden gedaan wat betreft het bestand zijn op den duur van de laklaag tegen water; *b.* geasfalteerd ijzeren buizen, waarbij vorming van ijzeroxyde onder de asfaltlaag niet altijd is te voorkomen, terwijl het asfalt van den buiswand kan afspringen; *c.* verzinkten ijzeren buizen, die in eenige plaatsen in het buitenland met succes worden gebruikt, maar waaromtrent de commissie meent, dat voor de hier te lande meest voorkomende wateren deze buissoort niet is aan te raden; *d.* geëmailleerd ijzeren buizen een Nederlandsch fabrikaat, waarmede een lid der commissie gunstige waarnemingen heeft gedaan. Als bezwaren tegen dit laatste materiaal uit hygiënisch oogpunt zeer te verkiezen, gelden de minder gemakkelijke behandeling bij het verwerken en de hoogere prijs; maar wat het eerste betreft, staan deze buizen niet achter bij de ijzeren gasbuizen, terwijl de kans op vermindering in prijs bij meerder gebruik niet is buitengesloten.

Bij de naar aanleiding van dit rapport gevoerde discussie werden door den Heer Docen, Amsterdam, nog belangrijke mededeelingen omtrent de bewerking der laatste soort buizen gedaan, waaruit bleek, dat spreker van een onverschillige was geworden een warm voorstander. Ook over de buizen met lak, systeem Dr. Van Huffel, werd nog van gedachten gewisseld, waarbij de ervaringen zeer verschillend bleken. De Heer Drost drong er op aan, dat, indien het lak een deugdzame beschutting blijkt, zal worden getracht dat in- en uitwendig aan te brengen op zwart-ijzeren buizen, waarbij dan dus elk gebruik van lood en tin wordt vermeden, terwijl dan ook het galvaniseeren wordt ontgaan, dat de oppervlakte van het materiaal zeer ongelijk maakt.

Na voortgezette discussie wordt het wenschelijk geacht de commissie, bestaande uit de heeren Dr. J. D. van der Plaats, Utrecht; Dr. G. Schenk, Meppel en N. van der Sleen, Haarlem, te verzoeken alsnog een ander rapport uit te brengen en daarbij rekening te houden met de in de vergadering gebleken wenschen.

De Heer Dr. Drost, Amsterdam, houdt vervolgens eene bespreking van het Statistiek-overzicht der waterleidingen in Nederland. Binnenkort zal weder een overzicht verschijnen, eenigszins aangevuld en uitgebreid met een kaartje van Nederland met aanduiding der waterleidingen en een overzichtstabel. Met eenige voorbeelden en lichtbeelden van graphische teekeningen wijst spreker op het nut van goede statistieken, om ten slotte de aanwezigen op te wekken tot een geregelde jaarlijksche uitgave van dat overzicht algemeen te willen medewerken. In de wijze van uitgaaf zal geen verandering worden gebracht, zoodat het overzicht zoo ruim mogelijk zal worden verspreid en tegen billijken prijs verkrijgbaar gesteld.

De Heer A. S. Docen, Amsterdam, geeft daarna een overzicht van het leggen van zinkerbuizen door het afgesloten IJ, ten dienste der gemeentelijke waterleidingen van Amsterdam, toegelicht met eene uitgebreide reeks lichtbeelden, die een duidelijk beeld gaven van de verschillende wijzen van werken bij het leggen van 165 stuks zinkers voor de buizennetten bij vecht-, duin- en bronwaterleidingen en welke, wat afmetingen betreft, varieeren tusschen 762 m.m. en 52 m.m. diameter en van 20 tot 250 M. lengte.

Ter inleiding van het bezoek aan de Groninger waterleiding geeft de directeur, de Heer Leverland, een kort overzicht van deze installatie, voornamelijk wat betreft de inrichting der filters, waarna de de Heer Rijk, Utrecht, naar aanleiding van den te Groningen plaats gehad hebbenden brand, wijst op de waterleidingen in het algemeen als machtige hulpkracht bij brandblussching. Maar spreker meent dat niet de geheele last daarvan op de schouders der waterleiding mag en kan worden gelegd, waartoe publiek en brandweer-autoriteiten maar al te zeer geneigd zijn. Spreker dringt aan op het zoeken naar eene formule, die de verhouding tusschen brandweer en waterleiding nauwkeuriger definieert dan tot nog toe het geval is geweest.

In aansluiting daarbij releveert de Heer Leverland, dat ook aan de Groningsche waterleiding te weinig druk is verweten, maar tevens dat het gemakkelijk is gevallen om deze meening als onjuist tegen te spreken. In dit speciale geval is zelfs de waterleiding niet slechts hulpkracht geweest, al verklaart spreker van dezelfde meening te zijn op dit punt als de Heer Rijk wat betreft de verhouding in het algemeen tusschen brandblussching en waterleiding.

CONGRES VOOR OPENBARE GEZONDHEIDS-REGELING.

Te Haarlem is dezer dagen het elfde Nederl. congres voor openbare gezondheidsregeling in het Brongebouw gehouden onder voorzitterschap van den heer mr. H. Goeman Borgesius, die de vele aanwezigen verwelkomde, onder wie de burgemeester van Haarlem.

Spr. wierp een terugblik op hetgeen het congres sedert de oprichting in 1891 voor de volksgezondheid gedaan heeft.

In een uitvoerige rede somde hij op de voorzieningen en onderzoekingen op het gebied van drinkwater, straatreiniging, vleeschkeuring, school- en woningonderzoek, staatstoezicht op de volksgezondheid ter bestrijding van tuberculose bij den mensch en bij het vee, de wettelijke regeling van de veeartsenijkunde en meer zaken.

Spr. deed echter uitkomen, dat nog een groot arbeidsveld op ontginning wacht. Hij wees daarbij op de plichten welke te dezer zake de gemeentebesturen en de staat hebben te vervullen.

De commissaris der koningin in Noord-Holland, mr. G. van Tienhoven, kwam ter vergadering en nam aan de bestuurstafel plaats.

Daarna herdacht de eerste secretaris, dr. W. P. Ruysch, eenige verdienstelijke overleden leden en deelde mede, dat het ledental sedert het vorige congres tot 536 geklommen is. Van de ledenlijst zijn wegens overlijden, bedanken, enz. 24 namen afgevoerd. Deels ingevolge eener circulaire, in den aanvang van dit jaar verspreid, traden 34 leden toe, zoodat het congres op het oogenblik telt 18 gemeentebesturen, 22 vereenigingen, 115 gezondheidscommissies en 381 personen op hygiënisch gebied werkzaam.

Aan deze mededeelingen voegde de tweede secretaris-penningmeester, mr. J. A. Bik, nog het volgende toe aangaande den stand der geldmiddelen. Over 1905 bedroeg het batig saldo f 4685, terwijl het Tijdschrift een bijdrage van f 1381 vorderde; f 138.29 de commissie voor den Codex Alimentarius; f 216.20 de commissie in zake den vuilafvoer ten plattenlande; f 172.55 de commissie voor het hydrologisch onderzoek en f 161.17 de reis- en verblijfkosten van bestuursleden en rapporteurs.

Als honorarium van den rapporteur der commissie voor het hydrologisch onderzoek werd f 700 betaald, zoodat van het hiervoor toegestaan crediet f 872.55 werd besteed. De kosten van de in 1905 gehouden algemeene vergadering beliepen f 194.50 en het stenografisch verslag daarvan nog f 139.90. Aan contributies werd in 1905 f 2650 geïnd.

Op dit elfde congres waren, behalve vele leden, vertegenwoordigd 8 gemeentebesturen, 10 vereenigingen en 74 gezondheidscommissies.

Een der belangrijkste voordrachten, op het Congres gehouden, was wel die van den heer J. Jurriaan Kok over de uitbreidingsplannen volgens de Woningwet. Wij hopen daarop nog nader terug te komen.

Prijsvragen.

MAATSCHAPPIJ VAN NIJVERHEID. DEPARTEMENT ARNHEM.

Tentoonstelling voor Electriciteit in Huis en Ambacht te houden in 1907.

PRIJSVRAAG RECLAMEPLAAT.

De Reclameplaat moet zijn 66 bij 100 c.M. en op natuurlijke grootte geteekend worden; hierbij kan naar verkiezing de grootste afmeting als breedte of als hoogte genomen worden.

De teekening moet in hoogstens drie kleuren worden uitgevoerd, en op duidelijke wijze de volgende inscriptie bevatten:

Maatschappij van Nijverheid. Dept. *Arnhem.*
Tentoonstelling van Electriciteit in Huis en Ambacht
Juli 1907.

waarbij de woorden: *Arnhem*, *Tentoonstelling* en *Juli 1907*, groot en duidelijk moeten voorkomen.

De bekroonde teekeningen blijven het eigendom van het Departement der Maatschappij van Nijverheid, dat tevens het recht heeft de plaat te reproduceeren voor andere doeleinden.

Als 1e prijs wordt uitgeloofd een som van f 100, en als 2e prijs een van f 50.

De jury bestaat uit de Heeren C. M. G. NIERAAD, Architect, Voorzitter; G. W. BOOT Bzn., Directeur Ambachtsschool; G. H. G. BRAAMS, Oud-Ingenieur S.Sp.; PH. J. STOKVIS, Industriëel; W. F. C. SCHAAP, Directeur van publieke werken; en W. H. ZEEMAN, Goud- en Zilversmid.

De antwoorden worden uiterlijk ingewacht vóór of op 6 Januari 1907, bij den Administrateur J. G. VAN GELDER, 52 Amsterdamsche weg, Arnhem, bij wien tevens alle inlichtingen zijn te verkrijgen.

PRIJSVRAGEN.

Uitgeschreven door de Heeren Van de Loo, steenfabrikanten te Dieren.

RAPPORT DER JURY.

De Jury voor de beoordeeling der antwoorden, ingezonden op de drie prijsvragen uitgeschreven door de heeren Van de Loo te Dieren, is op 7 September 1906 bijeengekomen in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst te Amsterdam, ten einde hare taak te vervullen.

Het bleek, dat de volgende antwoorden waren ingekomen, in het geheel 17 ontwerpen.

Prijsvraag I. Het ontwerp voor drie wanden van eene hal in een Bankgebouw, waarin eene trap naar de eerste verdieping.

1.	Motto: Kruisverband	5	teekeningen.	
2.	„ Versiering .	8	„	
3.	„ „Motto" . .	5	„	en memorie[1])
4.	„ Goudgloed .	5	„	„ „
5.	„ Bricorna .	5	„	

Prijsvraag II. De ontwerpen voor den Zuidelijken en den Westelijken gevel van een Stationsgebouwtje in eene landelijke streek.

6.	Motto: Excelsior .	2	teekeningen,	en memorie.
7.	„ Bricorna .	4	„	„ „
8.	„ Luctor . .	3	„	„ „

Prijsvraag III. Het ontwerp van een gevel voor een deftig Heerenhuis gelegen aan een straat van 30 M. breedte.

9.	Motto: V. D. L. . .	3	teekeningen.	
10.	„ Juli . . .	2	„	en memorie.
11.	„ Chabloon .	2	„	
12.	„ Proloog . .	3	„	„ „
13.	„ Pardon . .	3	„	„ „
14.	„ Nederlandsch wapen(geteekend)	2	„	
15.	„ la Brique .	3	„	„ „
16.	„ Twee driehoeken in cirkel (geteekend) .	9	„	„ „
17.	„ Eikel (geteekend)	2	„	„ „

Vóór den aanvang der beoordeeling van de 17 ingekomen antwoorden, sprak de heer Ed. Cuypers, afgetreden Voorzitter van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst onder wiens presidentschap deze prijsvragen waren uitgeschreven, een woord van dank aan de heeren Van de Loo, — in deze bijeenkomst vertegenwoordigd door den heer Jos. van de Loo, die de Jury bijstond als technisch adviseur. Men was deze heeren erkentelijkheid verschuldigd voor het uitschrijven dezer prijsvragen en de werkelijke royale wijze waarop dit was geschied. Spreker koesterde daarom de hoop, dat door de inzendingen de weg zou worden aangewezen voor de rationeele en artistieke wijze van toepassing der nieuwe materialen uit de fabrieken der heeren Van de Loo, waarvoor ongetwijfeld een groote toekomst was weggelegd.

De heer Jos. van de Loo antwoorde daarop, het ten zeerste op prijs te stellen, dat de bedoeling die had voorgezeten bij het uitschrijven der prijsvragen, blijkbaar gewaardeerd werd. Ook spreker hoopte, dat door het resultaat der wedstrijden, nieuwe wegen voor het nog jeugdige materiaal zouden geopend worden.

Op algemeen verlangen nam daarna de heer Dr. P. J. H. Cuypers het voorzitterschap der Jury waar.

Na eene eerste beschouwing der ontwerpen, waaraan over het algemeen, wat het teekenwerk betrof, veel zorg bleek besteed te zijn, ontspon zich eene discussie over de al of niet practische wijze waarop deze prijsvragen zijn uitgeschreven, en over de vraag wat beter ware geweest: uit te gaan van het denkbeeld, om voor de toepassing van het nieuwe fabricaat een gegeven architectuur-schema, bindend voor alle medewerkers, te versieren (zooals bij de uitgeschreven prijsvragen is geschied), óf wel den ontwerpers de vrije hand te laten om een architectuur te ontwerpen voor de toepassing van de materialen verblendsteen en bricorna.

De eenigszins verschillende opvattingen der ontwerpers gaven gereede aanleiding te vermoeden, wel sommige bepalingen in het programma óf niet duidelijk genoeg zijn geweest, óf dat de medewerkers aan de prijsvragen niet genoegzaam hebben ingezien, dat de vragen golden het verkrijgen van ontwerpen van den decorateur, op architectonischen grondslag: dat de decorateur met den architect, of deze met genen, had moeten samenwerken om goede oplossingen te kunnen leveren.

Ten slotte werd algemeen goedgekeurd, dat de ontwerpers gebonden moeten zijn aan een schema, omdat architect en decorateur, met het oog op de gegeven onderwerpen, in het onderhavig geval niet te scheiden waren. Maar ook was het duidelijk, dat vele ontwerpers zich niet genoegzaam op de hoogte hadden gesteld van de eischen van het materiaal bricorna, en dus eene daarvoor karakteristieke versiering niet gegeven hadden.

Nadat de opmerking was gemaakt, dat de onderwerpen voor de Ie en IIe prijsvragen blijkbaar iets te ingewikkeld en te veel bindend waren geweest, hetgeen werd opgemaakt uit het gehalte der ingekomen antwoorden, werd erkend, dat een beter resultaat zou zijn verkregen, indien bijv. het schema was gegeven van een gewoon burgerhuis, zooals er honderden overal gebouwd worden. De prijsvragen toch schijnen klaarblijkelijk meerendeels door jongere architecten beantwoord te zijn; zij hadden daarbij te veel hun fantaisie laten werken, en te weinig rekening gehouden met de eischen der toepassing van het materiaal. Velen hunner waren zich niet genoeg bewust geweest van het doel der vraag, en

[1]) Deze memorie staat op een der teekeningen.

hadden decoraties ontworpen, goed voor schilderwerk, maar ongeschikt — hoewel met groote kosten uitvoerbaar — voor bricorna. Zij waren om zoo te zeggen gekomen op het terrein van het sectielaardewerk, hetgeen allerminst in de bedoeling der prijsvraag heeft gelegen, en hadden weinig acht gegeven op den eisch — in het programma toch duidelijk gesteld — dat de voegen van het metselwerk een groote rol in de decoratie behooren te vervullen.

Deze discussie, en de reeds gemaakte opmerking, dat deze prijsvragen niet geheel aan de verwachtingen die er van gekoesterd waren, hadden voldaan, gaven den heer Jos. van de Loo — die overtuigd bleek te zijn van de groote moeilijkheid om goede oplossingen te ontwerpen — aanleiding de toezegging te doen, dat de prijsuitschrijvers, nadat het resultaat van dezen wedstrijd zou zijn bekend gemaakt, weder nieuwe prijsvragen zouden uitschrijven op denzelfden voet als deze eerste. Het was hen namelijk ter wille van hun fabricaat te doen, voor de rationeele toepassing hiervan goede, stijlvolle ontwerpen te ontvangen.

Deze toezegging werd natuurlijk door de Jury hoogelijk gewaardeerd.

Overgaande tot de nadere beoordeeling der verschillende ontwerpen, werden hierover de volgende opmerkingen gemaakt.

PRIJSVRAAG I.

1. *Kruisverband.* In dit ontwerp werd weinig architectuur ontdekt. Hal en trap maken geen geheel uit, — een opmerking die trouwens bij alle antwoorden op deze prijsvraag in meer- of mindere mate te maken was.

De kleuren der materialen zijn met smaak gekozen, maar er worden te weinig decoratieve motieven gegeven voor toepassing op bricorna, en in dit laatste opzicht is het ontwerp veel te sober.

2. *Versiering.* Ook dit ontwerp geeft geen voldoende oplossing, en is bovendien te zwaar, wat keuze van vormen en kleur betreft; het is te druk, niettegenstaande armoede aan details.

De deuromlijsting, in de detailteekening voorgesteld, is goed, maar te onrustig, vooral met het oog op de betrekkelijk kleine ruimte waarin die deur geplaatst is.

De oplossing voor de indeeling van het plafond valt te prijzen; het moet evenwel betreurd worden, dat dit plafond gedacht is van gewapend beton, een materiaal dat — al of niet met schilderwerk versierd — in vereeniging met wanden van baksteen en bricorna geen harmonieus geheel vormt.

3. *Motto.* Dit ontwerp is zwak; de vervaardiger er van heeft blijkbaar het doel der prijsvraag niet goed begrepen.

4. *Goudgloed.* Hoewel de ontwerper de vraag niet heeft opgelost, omdat hij te weinig acht heeft geslagen op haar doel, mag toch niet ontkend worden, dat hij op den goeden weg is geweest. Jammer is het, dat het constructieve gedeelte der oplossing te wenschen overlaat, dat te veel verscheidenheid èn van materialen, èn van wijze van constructie het ontwerp schaden. De ter versiering aangebrachte wapenschilden hadden gevoeglijk achterwege kunnen blijven.

Het teekenwerk verdient grooten lof.

5, *Bricorna.* Dit is het beste der ingezonden antwoorden. Er zitten goede gedachten in. Uit deze waardeering behoeft echter nog niet te worden opgemaakt, dat de geleverde architectonische oplossing reeds geheel aan de verwachting voldeed.

Het zou zeker de voorkeur hebben verdiend, indien enkele onderdeelen niet in graniet, of eene andere soort natuurlijke steen gedacht waren geworden; indien dit vermeden was, hadden die onderdeelen juist aanleiding kunnen geven tot belangrijke en vernuftige oplossingen, wanneer gestreefd was naar toepassing van een volgens den eisch versierd materiaal.

De wanden komen goed uit. De keuze der kleuren op zich zelve is wel geschikt om een harmonisch geheel op te leveren.

De ontwerper had wat meerdere aandacht mogen schenken aan een betere verdeeling van het, overigens ook armoedig behandelde plafond, die op zeer eenvoudige wijze mogelijk is, zooals blijkt uit het reeds genoemde ontwerp „Versiering". De oplossing met de onregelmatige velden werd als een fout aangemerkt, die in de geheele conceptie storend werkt.

De Jury was eenstemmig van oordeel, dat, hoewel de uitgeloofde eerste prijs aan geen der ingekomen ontwerpen kon worden toegekend, het ontwerp „Bricorna" (5) zoodanige kwaliteiten bezit, dat kon worden voorgesteld om aan den ontwerper er van een som van f 150 aan te bieden. Er bestond geen twijfel, of dit ontwerp blonk uit boven de andere.

De overige ontwerpen werden daarop andermaal besproken, en ten slotte werd voorgesteld om aan den ontwerper van het motto „Versiering" eene belooning van f 50 toe te kennen.

PRIJSVRAAG II.

6. *Excelsior.* Aan dit ontwerp ontbreken de gevraagde perspectivische voorstelling en de details. In dit geval kan worden volstaan met de verklaring dat het ontwerp niet geslaagd is.

7. *Bricorna.* Een goede oplossing is in dit ontwerp niet opgemerkt. De keuze der kleuren vooral is niet geslaagd.

Het moeilijke en te veel gebondene van het gegeven onderwerp in aanmerking genomen, mag niet over het hoofd worden gezien, dat de ontwerper enkele oplossingen en motieven voor versiering voor bricorna heeft gegeven, die een volgend maal goed werk van hem doen verwachten.

8. *Luctor.* De ontwerper heeft te weinig motieven geleverd die geschikt zijn voor het doel. Het meerendeel der versieringen is te veel opgevat als schilderwerk, en te weinig van toepassing op het nieuwe materiaal. De bogen boven de ramen en deuren hadden meer een doorloopend geheel moeten vormen met de daartusschen sterk uitkomende banden, wier bedoeling is bogen en banden tot één geheel te vereenigen. Het kleurige vlakke lijstwerk boven die onderdeelen is te zwaar van toon, en met deze in te weinig overeenstemming. Het schijnt te veel een fries van tegelwerk te zijn.

Niettegenstaande de bezwaren tegen het ontwerp, acht de Jury dit toch de best geslaagde en meest smaakvolle oplossing van de gestelde vraag, die erkend werd lastig te zijn.

In waarde op dit ontwerp volgde no. 7, Bricorna.

De Jury stelde daarom voor, aan den vervaardiger van het ontwerp *Luctor* toe te kennen eene belooning van f 150, en aan dien van Bricorna (no. 7), eene van f 50.

PRIJSVRAAG III.

9. *V. d. L.* Dit ontwerp werd als onvoldoende terzijde gelegd, evenals het ontwerp:

12. *Proloog,* dat niet genoegzaam voltooid was om mede te dingen.

10. *Juli.* Reeds bij eerste beschouwing toonde dit ontwerp groote verschillen met de andere; het kwam bij nadere overweging gunstig tegenover deze uit, door het te waardeeren streven om op ruime schaal het nieuwe fabricaat toe te passen, ook door gebruikmaking van vormsteen.

De architectonische oplossing, vooral de samenkoppeling der eerste en tweede verdieping, werd geprezen. De Jury betreurde daarbij echter, dat tegenover de goed gedachte architectuur van dit gedeelte van den gevel, te weinig aandacht was geschonken aan de kroonlijst, die een te arm effect zal maken om — voornamelijk bij de rijke architectuur der 1e en 2e verdieping — mede te werken tot een harmonieus geheel; dat verder een goed verband ontbrak tusschen deur en ramen in de benedenverdieping, en dat bovendien de oplossing van de deuromlijsting en het daarboven aangebrachte balkonnetje zeer zwak is en den gevel schaadt. Daarbij moet echter weer als een bepaalde verdienste worden aangemerkt, dat namelijk de ontwerper zoo goed heeft weten partij te trekken van het nieuwe materiaal in verband met schaduwwerking, waardoor leven en afwisseling in den gevel is gebracht. Door het groote meerendeel der ontwerpers was daaraan geen of al zeer weinig aandacht geschonken, ten nadeele hunner oplossingen.

Het teekenwerk valt zeer te loven, en enkele versieringsmotieven voor bricorna zijn zeer geschikt voor toepassing.

11. *Chabloon.* De geveloplossing is te fabriekmatig gedacht, en een flinke kroonlijst ontbreekt. De angstvallig gedachte uitmetselingen zullen te weinig schaduwwerking veroorzaken om voldoende effect te maken.

De versieringsmotieven voor de bricorna zijn eenigszins kinderachtig, te klein om effect te maken, en niet zeer origineel. Zij zijn echter uitvoerbaar.

Het detail is kranig geteekend, maar doet duidelijk het gebrek aan voldoende verscheidenheid in de versiering uitkomen.

13. *Pardon.* Dit ontwerp kan niet geslaagd genoemd worden. De toepassing van kleurige steen is niet bijzonder mooi, evenmin de ontworpen versiering voor bricorna. De motieven zijn ongeschikt om — vooral op eenigen afstand — effect te maken.

14. *Nederlandsch Wapen.* De ontwerper heeft veel werk van zijne aanteekeningen gemaakt; te betreuren is het echter, dat hij ook te veel heeft willen geven en zijn versierende motieven voor 't meerendeel te klein zijn om het beoogde effect te maken op de groote afstanden, waarvan zij moeten waargenomen worden.

De uitgemetselde gootlijst is te hoekig en te zwaar, en schaadt zeer aan het ontwerp, waarin bovendien de zoo gewenschte rust ontbreekt.

15. *la Brique* is een knap en mooi geteekend ontwerp, dat echter niet aan de gedane vraag beantwoordt. De goede kleurige versieringen zijn niet architectonisch gedacht: zij doen te veel aan mozaïekwerk denken, zijn niet geschikt genoeg voor het materiaal, waarvoor zij bedoeld zijn, en beter uitvoerbaar voor schilderwerk.

16. *Twee driehoeken in cirkel.* Dit ontwerp zou onder de goede oplossingen voor baksteenbouw gerangschikt kunnen worden, ware het niet, dat de architectuur geschaadt wordt de ijzeren lateien boven de raamopeningen; deze zijn niet eigenaardig bij dezen specifieken baksteenbouw, toegepast op een deftig woonhuis met lichtopenigen van geringe breedte.

De ware oplossing voor de beoogde versiering van bricorna wordt evenmin gegeven; de motieven daarvoor zijn te gedetailleerd. Wel zijn er onder die goed gevonden zijn, maar die te klein geacht worden om het daarmede beoogde effect te kunnen verkrijgen. Ook is de verscheidenheid der motieven te groot.

De ontwerper heeft zich echter bijzonder veel moeite gegeven, getuige o.a. het groot aantal ingeleverde teekeningen.

De waarde van dit ontwerp kan op één lijn worden gesteld met die van het reeds behandelde ontwerp no. 11, niettegenstaande beider zeer verschillende kwaliteiten.

17. *Eikel.* Ook de vervaardiger van dit ontwerp heeft zich onvoldoende rekenschap gegeven van de uitwerking, die de op bricorna ontworpen versieringen zullen maken. De motieven daarvan zijn ook hier te klein.

In den gevel had wat minder gebruik gemaakt moeten worden van natuurlijken steen; soberheid in de toepassing hiervan bij baksteenbouw is vooral aan te bevelen bij het ontwerpen van een gevel als bedoeld is.

De uitbouw boven de deur zal in het geheele samenstel geen goed effect maken; dat onderdeel was trouwens ook niet in het schema van den gevel aangegeven.

Het gebrek, dat de versieringsmotieven voor bricorna te onbeduidend zijn, en daarbij geen rekening is gehouden met de afstanden waarop zij geplaatst worden, heeft de ontwerper gemeen met het groote meerendeel zijner mede-inzenders. De verklaring daarvan is hierin te zoeken, dat vele medewerkers aan de prijsvraag het materiaal onvoldoende kennen, of de bestaande voorbeelden er van niet genoeg met oordeel beschouwd hebben.

Andere ontworpen versieringen die meer effect op de teekeningen maken, zijn niet of slechts in geringe mate van toepassing op bricorna.

Slechts zeer enkele inzendingen toonen, dat de ontwerpers zich goed rekenschap hebben gegeven van hetgeen met bricorna bedoeld wordt, en hoedanig het effect der daarvoor ontworpen versieringen in de werkelijkheid zal zijn.

De Jury heeft langdurig overwogen of zij aan het ontwerp Juli den eersten prijs, groot f 300, mocht toekennen. Ware in de architectuur van den gevel meer harmonie betracht, door het beter doorvoeren van een goede oplossing als die der 1e en 2e verdieping ook bij het daaronder gelegen deel van den gevel, ongetwijfeld zou zij reden gehad hebben den vollen prijs toe te kennen. In aanmerking genomen het groote verschil in waarde der genoemde geveldeelen besloot zij echter bij groote meerderheid van stemmen voor te stellen, om aan den inzender als waardeering voor zijn verdienstelijk werk een belooning van f 200 aan te bieden.

Voorts stelde zij voor, om aan elk der ontwerpen Chabloon en Twee driehoeken in cirkel die, niettegenstaande hun verschil in opvatting, gelijkwaardig

moeten beschouwd worden, een belooning van f 50 toe te kennen.

Met deze uitspraak hebben de prijsuitschrijvers de heeren Van der Loo, zich vereenigd.

Dadelijk werd daarbij de toezegging gedaan, nog in dit jaar drie nieuwe prijsvragen voor hetzelfde doel uit te schrijven, en daarvoor wederom een bedrag van f 1500 aan prijzen beschikbaar te stellen.

7 September 1906.

DE JURY:

K. P. C. DE BAZEL.
H. P. BERLAGE.
DR. P. J. H. CUYPERS.
ED. CUYPERS.
PROF. HENRI EVERS.
PROF. JACOB F. KLINKHAMER.
C. H. PETERS.
JOS. VAN DE LOO, technisch adviseur der Jury.

Ingezonden stukken.

Aan de Redactie van „de Opmerker",
's-Gravenhage.

In Uwe aanteekeningen op het Beursrapport in Uw laatstuitgekomen nummer wordt mijn naam genoemd naar aanleiding van mijne opmerking in het nummer van 9 April 1898 omtrent het bij de Beurs toe te passen systeem van Verwarming en Ventilatie.

Ik stel prijs er op U er aan te herinneren, dat ik toen het *systeem* in bescherming nam, niet de *toepassing* ervan in de Beurs, want ik kende het *gekozen ontwerp* niet.

Nu ken ik het nog niet en kan ik mij dus niet erover uitlaten of de toepassing al of niet eene juiste geweest is.

Uit uw oordeel: „men mag dus gerust zeggen dat het geheele systeem in elk opzicht eene mislukking is geweest" blijkt, dat gij meent dat de toepassing *wel* juist was of dat gij over het hoofd gezien hebt, dat een systeem naar één uitvoering nog niet veroordeeld mag worden.

Ik weet niet of de klachten van beursbezoekers gegrond waren, want mij zijn daaromtrent geene proefnemingen bekend. Misschien zijn deze U wel bekend, doch dan ware het mijns inziens hoogst wenschelijk geweest de mededeeling daarvan aan uw oordeel te hebben laten voorafgaan. Gij zult klachten over uw werk toch ook niet zoo klakkeloos voor gegrond houden.

Gij beroept U erop, dat het verwarmingssysteem „tegen alle natuurwetten" indruischt.

Doet het dit? Ik geef U in overweging op schaal den plattegrond van een vertrek en daarin eveneens op schaal den plattegrond van een radiator of eenig ander verwarmingslichaam te teekenen en U dan rekenschap te geven van de *zeer geringe* afmeting der *opstijgende warmelucht-kolom* ten opzichte van den plattegrond van het vertrek. Waarschijnlijk zal dan de vraag bij U rijzen of het vertrek niet meer door de *vele dalende luchtstroomen* dan door den *enkelen opstijgenden luchtstroom* verwarmd wordt. Dan „*daalt* toch ook de *warme* lucht"!

Met dank voor de opname,

H. J. WOLTER.

Amersfoort, 25 Sept. '06.

A. P. Zendt ons een uitvoerig ingezonden stuk ter plaatsing, bevattende een critiek op het ter gelegenheid van het jubileum der Museum-scholen op het Muiderslot gegeven „middeleeuwsche" feest. In tegenspraak met de bladen, die het feest welgeslaagd noemden, komt de inzender tot de conclusie, dat deze maskerade evenmin een echt middeleeuwsch karakter droeg, als de vijfjaarlijksche verkleedpartijen onzer Universiteiten en daarbij spreekt hij zijne verontwaardiging uit over het feit, dat men een historisch monument als het Muiderslot als tooneeldecoratie voor de vertooning heeft „misbruikt".

Wij meenen den geachten inzender te moeten doen opmerken, in de eerste plaats, dat critiek op dergelijke feestvertooningen ons in dit blad misplaatst voorkomt. Immers de bedoeling daarvan is geen andere, dan de deelnemers en toeschouwers op een aangename wijze te diverteeren en men moet ieder vrij laten in de manier, waarop hij dit doen wil, tenzij gevaar, schade of hinder aan derden wordt veroorzaakt, maar dan is het de taak der politie, om handelend op te treden.

De heer A. P. houde ons dus ten goede, dat wij zijn stuk ter zijde leggen, al gelooven wij gaarne, dat er stof tot critiek voorhanden was, en al beamen wij de juistheid van verschillende, door hem bijgebrachte argumenten.

Wanneer onze historische monumenten niet erger misbruikt worden, dan hier het geval was, schikt het nogal, om in een onschuldige vertooning een ernstig gevaar te zien, moet men wel een verstokt „Schwarzseher" zijn en hij zal toch zeker niet gaarne gehouden worden voor iemand, die de zon niet in het water kan zien schijnen.

RED.

Oudewater. *(bij de plaat.)*

In ons nummer van 7 October 1905 deelden wij eenige bijzonderheden mede over oude gebouwen te Oudewater.

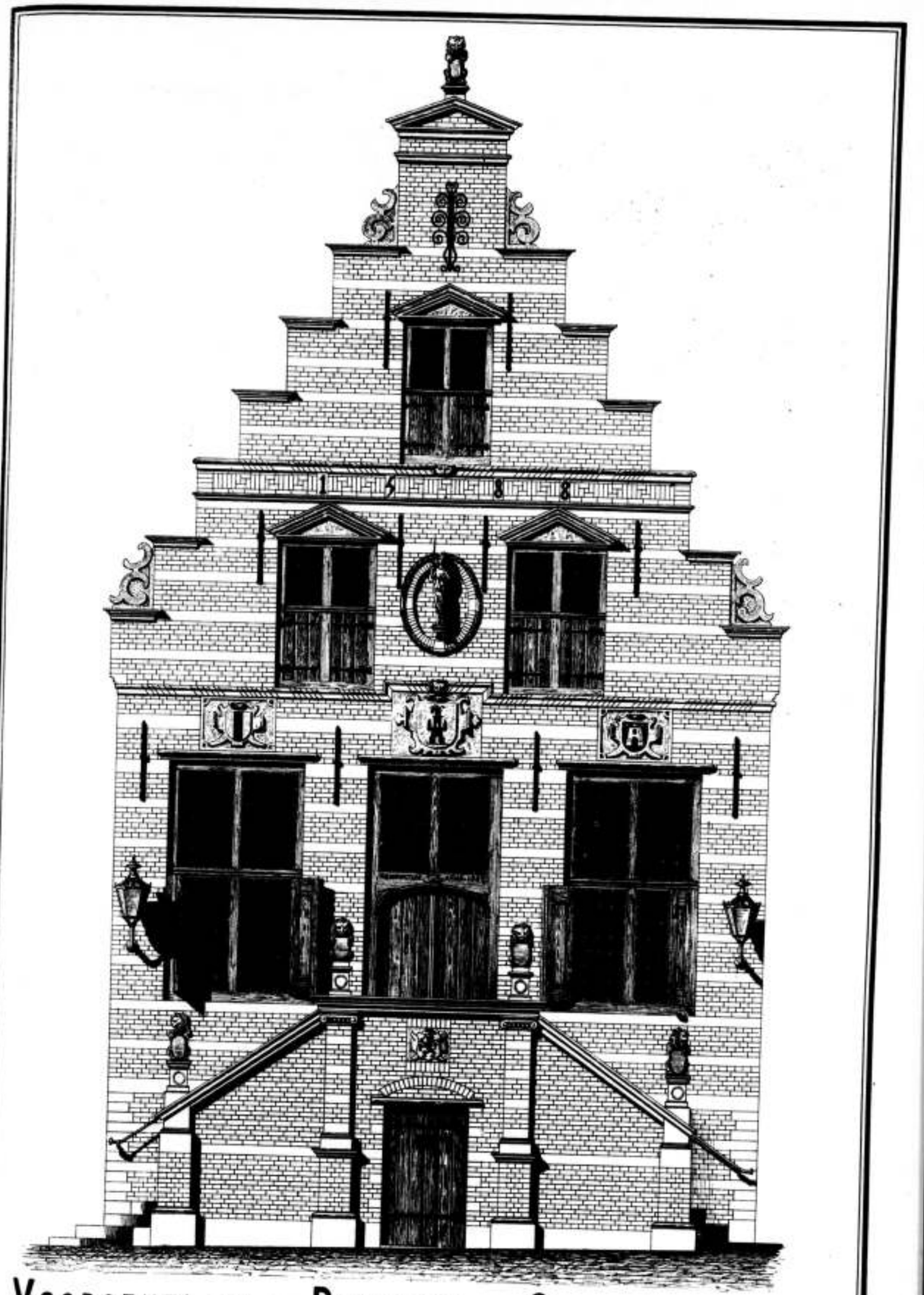
De bij dit nummer gevoegde plaat geeft den voorgevel te zien van een der meest bekende, het raadhuis, reeds in 1887 onder leiding van den Rijksbouwkundige van Lokhorst gerestaureerd. Het eigenaardig type is daarbij gelukkig bewaard gebleven.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Er zijn thans ernstige plannen hangende, welke het verdwijnen van de ruïne, die men Parkschouwburg noemt, met zich mede zullen brengen. Hier ter stede bestaat nl. op dit oogenblik een combinatie, die den Parkschouwburg in handen heeft. Door de architecten E. M. Rood en J. E. Rood Ezn. zijn reeds plannen ontworpen om, bijaldien de noodige onderhandelingen met de gemeente tot een goed einde leiden, ter plaatse te bouwen een diamantslijperij, waaraan verbonden diamantzagerij, door electrische beweegkracht te drijven. Die diamantslijperij, zal dan ruimte geven voor 1000 molens en 300 zaagmachines. Het merkwaardigste is, dat aan die slijperij tevens de noodige kantoorlokalen zullen zijn verbonden en tevens gelijkstraats aan den kant van de Parklaan ontworpen is een aantal fraaie winkels.

Het is te hopen, dat deze plannen spoedig tot een besliss-enden uitslag leiden zullen en het stadskwartier, dat thans door den Parkschouwburg wordt ontsierd, een beter aanzien zal krijgen. „H.bl."

VOORGEVEL VAN HET RAADHUIS TE OUDEWATER – 1588

OPGEMETEN en GETEEKEND OCTOBER 1905
DOOR H. J. ELZER V.D. BOON. 's GRAVENHAGE.

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
41ste jaargang N°. 39.
Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 6 OCTOBER 1906. No. 40.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Hedendaagsche Kunst.

Dezer dagen kwam mij, bij het snuffelen in oude paperassen, een opstel in handen, dat ik in 1885 geschreven heb, en dat, in het nummer 47 van „De Opmerker", jaargang 1885, een plaats vond. Het komt mij gewenscht voor, enkele deelen van dit opstel hier te laten herdrukken; men zal dan zien, dat ik voor een en twintig jaar reeds even weinig verwachting van een „moderne" bouwkunst had als ik nu nog, tot verontwaardiging van velen, bezit.

* * *

De negentiende eeuw zal zeker bij het nageslacht bekend staan als de eeuw der wetenschap. Hoewel ook de kunst in dit tijdperk gebloeid heeft zullen het toch voornamelijk de vruchten der wetenschap zijn, die aan latere geslachten die eeuw in haar grootsten glans toonen.

Eigenaardig is het dat alleen de muziek, welke in zoo nauw verband staat tot de wetenschap, de kunst geweest is, waarin de negentiende eeuw haar voorgangster heeft overtroffen. Scheppingen zoo grootsch als die van Beethoven of Wagner vermocht geen vroeger tijdperk voort te brengen.

Doch noch dichters, noch schilders, noch beeldhouwers, hoeveel talent zij bezaten, hebben hun voorgangers in de schaduw gesteld.

En ook de bouwmeesters hebben niets beters weten te leveren, dan de mannen van vroeger. Indien nu sommige bouwwerken ook grooter zijn, dan die uit vorige tijdperken, zoo is dit slechts te danken aan de hulpmiddelen, door de wetenschap verschaft. De eer komt meer den ingenieur dan den architect toe. Toch had reeds de Oudheid gebouwen gesticht, waarbij de onze in het niet verzinken.

Opmerkelijk is ook, dat de 19de eeuw aan geen nieuwen bouwstijl het leven heeft kunnen geven. Wij hebben nu alle stijlen van voorheen bestudeerd, ze beurtelings pogen na te volgen of ze tot onbehagelijke bastaard-stijlen saamgevoegd, maar wij zijn er niet in geslaagd, iets nieuws te bedenken. Is niet misschien juist die studie van het oude de oorzaak geweest van onze onmacht tot het scheppen van iets nieuws?

In de voornaamste landen van Europa heeft de bouwkunst allerlei richtingen gevolgd; een modernen stijl bracht zij niet voort, of men zou den „ijzerstijl" onzer bruggen, bekappingen en andere ingenieurswerken den 19den eeuwschen stijl moeten noemen. Dan, de nuchterheid dezer bouwwerken verbant ze buiten het gebied der kunst.

Toch heeft de „ijzerstijl" ook op de kunst invloed geoefend. Want daardoor kwamen velen tot de overtuiging, dat de architectuur meer een zaak van het

hoofd, dan van het hart is. En toch zal men op deze wijze nimmer een nieuwe bouwkunst zien ontstaan.

* * *

Deze beschouwingen lokten tegenspraak uit van den heer Moolenaar, Adjunct-Directeur der Groningsche Gemeentewerken, die schreef, in het laatste nummer van dien jaargang: „Intusschen acht ik het volstrekt niet onmogelijk, dat nog in deze eeuw de grondslag wordt gelegd, waarop de komende eeuw een kunstrichting plaatst, die, tenminste wat de bouwkunst betreft, verre zal staan boven datgene, wat thans nog als het hoogste word't bewonderd".

Ik verzekerde in een onderschrift: „Ook mij zal het ontstaan van een nieuwen stijl tot vreugde stemmen en ik zal er mij in verheugen, wanneer beschouwingen als die van den heer Moolenaar daartoe leiden".

Niemand zal willen tegenspreken, dat wij het nu, in 1906, nog niet tot een nieuwe bouwkunst gebracht hebben, ofschoon er genoeg gebouwd wordt. Niet allen echter geven de hoop op, zooals ik doe, wanneer ik meen, dat de architectuur op sterven ligt.

De heeren aan de biertafel begrijpen mij blijkbaar zeer slecht, en ik zou wel graag eens wat naders van hun gesprekken willen weten. Tot dusver echter wacht ik te vergeefs op het verslag van een tweede bijeenkomst.

Maar Luctor heeft zijn welversneden pen ter hand genomen om mij van bescheid te dienen. En ook de heer Van Baalen noemt mij „'n verstokte pessimist, die zich zelf en anderen steeds voorhoudt en opdringt, dat onze kunst aan 't sterven is, gedoemd tot ondergang". Dan stelt hij mij de vraag: „Welke geest sterft ooit"?

Ik waardeer te zeer de beide heeren, om hun niet een antwoord te geven.

Pessimisme ligt niet in mijn aard. Zij, die mij van nabij kennen, hebben mij vaak het verwijt doen hooren, dat ik een onverbeterlijk optimist ben.

Doch in zake kunst baat noch pessimisme, noch optimisme. Al heeft de keizer van Duitschland zijn onderdanen, voor zoover het „Schwarzseher" mochten wezen, aangeraden zijn rijk te verlaten, daarmede is nog niet bewezen, dat alles daar boter tot den bodem is. En wanneer het lot mij naar verre streken mocht voeren, of mij op andere wijze het schrijven onmogelijk zou maken, dan zou toch de bouwkunst aan haar fatum niet kunnen ontsnappen.

Het ontbreekt onzen tijd aan idealen, en daardoor is een architectuur in den eigenlijken zin niet mogelijk. Ziedaar mijn stelling, die door Luctor bestreden wordt, ofschoon hij het met mij eens is, „dat de bouwkunst slechts kan leven, wanneer zij met idealen wordt gevoed". Hieruit valt op te maken, dat wij het over de beteekenis van „idealen" niet eens zijn.

Laat ik aanstonds zeggen, dat ik geen „zedelijke idealen heb bedoeld. Ik geloof niet, dat de menschen, die „het Parthenon, de Aya Sophia, de Nôtre-Dame, het Stadhuis van Amsterdam, de Dresdener Zwinger" hebben gebouwd, zedelijk zoo hoog hebben gestaan. Voor het Parthenon kan men dat slechts afleiden uit Hamerlings „Aspasia", voor de Aya Sophia uit het gedicht van Doctor Schaepman, voor de Nôtre-Dame uit Viollet-le-Duc, drie bronnen, die geen wetenschappelijk man zal gebruiken. Dat August de Sterke, die den Zwinger te Dresden liet bouwen, zedelijk niet hoog stond, is echter algemeen bekend.

Slechts voor het Stadhuis te Amsterdam beschikken wij over bronnen, die ons in staat stellen na te gaan, of inderdaad zij, die dit weidsch gesticht lieten bouwen en uitvoerden, zedelijk hoogstaande menschen waren. Het onderzoek levert geen verblijdende uitkomst. Wat Mr. Elias onlangs over de Amsterdamsche patriciers uit de „gouden eeuw" mededeelde, bewijst slechts, dat zij „in aanbidding geknield lagen voor den mammon en zich verdrongen in een wilde jacht naar andere ijdelheden". Jacob van Campen, Heer van Randenbroek, was evenzeer „op de penning", al noemde de naïeve Vondel hem „de nachtegaal van Amersfoort"; ook hield de man meer van „Wijntje en Trijntje", dan goed voor hem was. En Willem de Keyser, Hendrik's geniale zoon, aan wien men grootendeels de uitvoering van het werk dankt, pleegde „malversatiën", die zijn wegjagen uit den dienst der stad ten gevolge hadden.

Wij kunnen dus veilig aannemen, dat zedelijke idealen niet tot de stichting van het Stadhuis hebben geleid. En ook voor de andere gebouwen, die Luctor noemde, zou men, indien bescheiden bij de hand waren, zulk een uitkomst krijgen.

Dan, er bestaan nog andere idealen. De 14e eeuwsche bisschoppen van Utrecht lieten den domtoren bouwen als een gedenkteeken van hun macht en grootheid. Een zelfde ideaal bezielde de „stichteren van 's werelds achtste wonder"; bezielde Justinianus, die uitriep, toen de kerk te Byzantium was ingewijd, dat hij Salomo had overtroffen; bezielde August den Sterke, toen hij den Zwinger liet bouwen; en, ofschoon ik daarvoor geen documenteele bewijzen kan bijbrengen, ik twijfel toch niet, of ook de Nôtre-Dame dankt haar ontstaan aan zulk een ideaal.

De revolutie heeft dergelijke idealen voor goed onmogelijk gemaakt. Zij plaatste de menschheid op een ander peil, dat der nuttigheid. En zoo heeft zelfs Napoleon, die toch grooter macht heeft bezeten, dan de meeste zijner voorgangers, geen zichtbare gedenkteekenen kunnen nalaten, welke de vergelijking met de vroegere kunnen doorstaan.

Men zal mij tegemoet voeren, dat Napoleons regeering te kort en te onrustig geweest is, om wezenlijke gedenkteekenen tot stand te brengen. Maar wie de gedenkschriften van Percier en Fontaine leest, komt tot andere gedachten.

Napoleon had wel steeds het hoofd vol van grootsche plannen, doch die waren van praktischen aard, opvoedingsgestichten, gevangenissen, kerkhoven, ambtsgebouwen, archieven, kazernes, en wat dies meer zij. En wanneer men aan het vraagstuk der kosten kwam, dan deinsde de keizer voor de uitvoering terug.

Napoleon heeft aan het Louvre laten bouwen, doch meer om het te herstellen van de schade, die het sinds de revolutie geleden had, dan om een monument te stichten. En ten slotte werd het niet als paleis, doch als museum ingericht, waar de buitgemaakte kunstwerken konden worden tentoongesteld. Maar van verbinding tusschen Louvre en Tuileriën is niets gekomen. Van het grootsche ontwerp werd alleen de betrekkelijk onbeteekenende Carrousel-boog uitgevoerd, die f 500.000 gekost heeft, welke door het Koninkrijk Holland betaald zijn.

Slechts éénsheeft Napoleon een werkelijk monument willen laten maken, en wel toen hem een zoon geboren was. Voor dien zoon wilde hij op het Trocadéro een paleis laten bouwen, waarvoor Percier en Fontaine een plan ontwierpen. Maar nauwelijks was men er mede begonnen, of de keizer gelastte, het ontwerp te veranderen in „un petit Sans-Souci"!

Wat Napoleon niet vermocht heeft ook geen der 19e eeuwsche vorsten kunnen doen. Als die vorsten bouwden, en zij hebben veel gebouwd, dan hadden zij daarbij in de eerste plaats praktische doeleinden in het oog. Met de volken was het niet anders. De ontwikkeling der ingenieurskunst deed ook haar invloed gelden, de gezondheidsleer begon langzamerhand gezag te krijgen, de vorderingen der wetenschappen vroegen het voldoen aan praktische eischen, waarvan men tot dusverre niet had geweten.

Het ongeluk der 19e eeuw is geweest, dat zij den nieuwen toestand niet heeft willen aanvaarden, dat zij een vuist heeft willen maken, ofschoon zij geen hand had. De architectuur was uitgepraat, zij had gegeven, wat zij geven kon, en toch verlangde men van haar, dat zij nog wat zeggen zou Toen bleef er niets anders over, dan in herhalingen te vervallen, en dat heeft de bouwkunst dan ook dapper gedaan, tot zij ook, al herhalende, de tijdperken die achter haar lagen had afgegraasd.

Bedriegen niet alle voorteekenen, dan zal de twintigste eeuw verstandiger zijn, ten minste tot een zekere hoogte. De wetenschap maakt steeds meer verrassende vorderingen, die het voldoen aan nieuwe praktische eischen als noodzakelijk gevolg hebben. Daardoor gaat ook het bouwen den praktischen kant uit, gelijk in Amerika reeds duidelijk is waar te nemen. Geen zoogenaamd „esthetische" eischen vragen daar meer om bevrediging. Als nog „architectuur" verlangd wordt, dan is het als „reclame". Natuurlijk kan niet worden belet, dat men de eens zoo fiere en onafhankelijke kunst onder dit juk buigt; die smaad zal echter haar einde verhaasten, wat als een geluk bij een ongeluk mag worden beschouwd.

Wat de ingenieur maakt, die alleen op de eischen der practijk let, behoeft nog niet noodzakelijk leelijk te zijn. Doch wanneer het schoonheid vertoont, dan is die eene andere, dan de bouwkunst voortbracht. Daarom kan samenwerking tusschen ingenieur en architect nooit tot iets leiden, dat bevredigt.

Ik heb gezegd, dat het Vredespaleis een ideale opgave voor de hedendaagsche architectuur is geweest. Met het programma in de hand heeft Luctor mij dit betwist, en onlangs sloten zich anderen bij hem aan.

Nu geef ik gaarne toe, dat het programma alleen practische, ja alledaagsche eischen stelde, die door een bekwaam ingenieur volkomen bevredigd konden worden. Doch waarom zich dan tot de architecten gewend, gelijk het bestuur der Carnegiestichting toch deed? Ik vind daarvoor geen andere verklaring dan dat men een „ideale" oplossing verlangde. En ook al mocht ik in dit opzicht dwalen, dan was toch de tentoonstelling der ontwerpen een bewijs voor de stelling, dat verreweg de meeste inzenders in het Vredespaleis een ideale opgave hebben gezien, doch in het oplossen daarvan zijn tekort geschoten.

Men kan het Vredespaleis in hope vergelijken met het Paleis te Amsterdam. Want dat Stadhuis is ook gebouwd als herinnering aan den vrede van Munster, die men dacht, dat niet weder door de rampen van den krijg gevolgd zou worden. Het weidsch gesticht was nog niet half volbouwd, of de eerste Engelsche oorlog kwam deze illusie reeds wreed verstoren. Toch is, na het eindigen van den krijg, het Stadhuis voltooid, en werd het bronzen beeld des Vredes op den top van den gevel geplaatst. In die dagen stond Nederland aan de spits der volken, en werd op den Dam over vrede of oorlog beslist.

Men hoopt dat het paleis, hetwelk in Den Haag zal verrijzen, voor de wereld gelijke beteekenis zal krijgen als „'t achtste wonder" in de 17de eeuw had, toen daar „aan Europe en d' aard" de wet werd gegeven. En daarom is het verklaarbaar, dat velen het Haagsche gebouw zóó grootsch wenschen te zien, als het Amsterdamsche.

Doch nu doet zich het verschil gevoelen, waarop ik vroeger in dit opstel reeds wees. De Amsterdamsche patriciërs hadden acht millioen gulden voor het Stadhuis over, waarin zij hun bijeenkomsten hielden. Maar de staten, die het Haagsche hof instelden, gaven niets, om het behoorlijk te installeeren. Slechts schonk een vermogend geworden Amerikaan anderhalf millioen, welke som, als men de waarde van het geld in de 17de eeuw berekent, zeer onbeteekenend wordt. Deze Amerikaan, praktisch en volstrekt niet idealistisch, heeft een zwak voor boekerijen. Daarom bedong hij, dat het gebouw, waarvoor hij het geld beschikbaar stelde, in de eerste plaats een boekerij moest wezen.

Een goede bibliotheek is een wel ingericht en gemakkelijk pakhuis voor boeken, dat door een ingenieur op voortreffelijke wijze kan worden ontworpen en uitgevoerd. Die ingenieur zou zeker ook in staat zijn, om de betrekkelijk weinige vertrekken, die het Hof van Arbitrage behoeft, te bouwen en gerieflijk in te richten. Ware dit dus geschied, de heer Carnegie zou tevreden zijn geweest, en zeker gaarne gezien hebben, dat het mogelijk overschietend geld voor het koopen van boeken ware gebruikt.

Het valt niet te loochenen, dat dus aan de behoeften uitstekend voldaan zou zijn, en dat alles wat de inzenders op de prijsvraag voor koepels, torens, zuilen, pilasters versieringen en dergelijken wilden uitgeven, geen practisch nut kon hebben. Derhalve hebben zij de prijsvraag als een ideale opgaaf beschouwd,

Er valt niet aan te twijfelen of de bestuurderen der Carnegie-stichting hebben de zaak van de practische zijde bezien; zij staan dus minder ver van Carnegie, dan men wel eens aanneemt.

Die heeren hebben voor „kunst" geen oog, en in dit opzicht zijn zij gelijk aan de overgroote meerderheid der bewoners van alle landen. Was dit vroeger anders? Heeft er ooit een periode bestaan, dat kunstzin algemeen was? Een bevestigend antwoord op deze beide vragen zal alleen gegeven worden door hem, die van de geschiedenis slecht op de hoogte is.

De groote klove, die „in onzen tijd gaapt tusschen kunst en volk" heeft altijd bestaan. Betrekkelijk weinigen maakten kunst, betrekkelijk weinigen hadden kunstzin genoeg om tot waardeeren in staat te zijn. En dan moet men nog bedenken hoeveel van die waardeering, vooral in onzen tijd niet echt is. In zijn „Imitatie van Thomas à Kempis" heeft Dr. N. van Dijk het zoo juist gezegd: Onze waar-

deerende en vereerende menschen zijn gewoonlijk slappe menschen. Zij waardeeren, maar doen nooit gul mêe; zij waardeeren, maar staan voor hun overtuiging nooit als een rots; zij waardeeren alles en wagen niets". In een woord, het zijn de menschen, die Thackeray „snobs" heeft gedoopt.

Welke kunst kunnen wij in Nederland verwachten onder zulke omstandigheden? Ziet niet vooral de bouwkunst een donkere toekomst tegemoet?

Duitsche professors mogen in hun katheders gaan staan oreeren, om den wereld kond te doen, dat Duitschland haar met een nieuwe bouwkunst zal verblijden, uit de academies is nooit wat goeds voortgekomen in zake architectuur, ofschoon zij der wetenschap zeer belangrijke diensten hebben bewezen.

Technisch onderwijs is best, mits het ook in modernen zin gegeven wordt, dus met vermijding van alles wat op kunst betrekking heeft. De tijd kan nuttiger besteed worden dan met het herkauwen van alles, wat de voorgeslachten reeds gekauwd hebben.

De toekomst is aan de ingenieurs. Zal hun werk schoonheid bezitten? Indien deze vraag later bevestigend beantwoord mocht worden, dan zal dit toch een andere soort van schoonheid zijn, dan die der architectuur.

Voorloopig zal ik het mij moeten laten welgevallen, voor een „Schwarzseher" te worden aangezien. Doch, wat ik jaren geleden den heer Moolenaar zeide zeg ik ook nu nog: Ik zal er mij in verheugen, wanneer ik het blijk misgehad te hebben, en wanneer ik nog van het herleven der architectuur getuige mag zijn.

A. W. WEISSMAN.

Ontwikkeling der Duitsche glasmozaïk-industrie.

De techniek van het glasmozaïek werd, na de Egyptenaren, door de Romeinen gedurende het tijdperk der Cesars tot haar hoogste ontwikkeling gebracht, om na grootendeels in vergetelheid te zijn geraakt, thans tot een nieuw leven te ontluiken.

De bontkleurige glaspasta ontstaat, doordien aan een in een smeltoven tot dunvloerbaarwording verhitte glasmassa kleurgevende stoffen worden toegevoegd; deze heete deeg wordt op een bedding uitgespreid, en na afkoeling tot kleine steentjes gebroken. [1]) De grootte dezer steentjes is afhankelijk van den omvang van het mozaïekbeeld en van de hoogte waarop het mozaïekwerk te plaatsen is.

De tweede bewerking, het samenvoegen der glasdeeltjes tot een tafereel had, in den bloeitijd der mozaïekkunst, direct op de muurvlakte van het bouwwerk plaats; de kunstenaars teekenden de figuur in losse trekken op de muurbepleistering en drukten dan de glasplaatjes in den mortel vast, zoolang deze week en vochtig bleef; grootere vakken konden dus slechts stuksgewijze onderhanden worden genomen. Een dergelijke methode, op de verlangde plaats zelve uitgevoerd, schonk den ouden meester gelegenheid de werking van het wordende beeld, gedurende den aanleg in het oog te houden en met de omgevende architectuur in overeenstemming te brengen. De harmonie tusschen musiefdecoratie de wanden en het interieur is daarom een der hoofdaantrekkelijkheden bij deze oude meesters. Boven alles schijnt de gouden grond in de koepels en gewelven steeds te harmonieeren met het in 't gebouw heerschende licht en verkrijgt men daardoor dat levend tintelende, fonkelend glinsterende, wat den bezoeker von Venetië en Ravenna wel nimmer uit de herinnering verdwijnt.

In onzen tijd echter, waarbij een dergelijke werkuitvoering buitensporige kosten zou veroorzaken, moet men zich tot de afwerking binnen het atelier beperken. De door *Salviati* ingevoerde methode is als volgt: Men legt het tafereel stuksgewijze op houten of koperen tafels aaneen, plakt er dan papier of lijnwaad op, heft dit met de vasthechtende steentjes op en plaatst de omgekeerde figuur tegen den wand, die met mortel of een pleisterstof versch is bedekt; eindelijk wordt het papier of lijnwaad afgewasschen. Een vereenvoudige methode, die meestal in toepassing komt, bestaat daarin, dat men een kopie van het uit te voeren beeld in tegengestelden zin (als spiegelbeeld) in vakken verdeelt, daarop de afzonderlijke mozaïeksteentjes vastlijmt en ze dan tot een afgewerkt figuur samenvoegt.

De Duitsche glasmozaïek-industrie is nog zeer jong, nauwelijks 15 jaren oud. Uit inheemsche overleveringen wist zij zich niet te ontwikkelen. Zeldzaam zijn de Duitsche mozaïekwerken uit de middeleeuwen, die waarschijnlijk door vreemde kunstenaars werden uitgevoerd: het koepelmozaïek in den Dom te Aken, 8e eeuw; de vloer in St. Gereon te Keulen, 11e eeuw; de mozaïekwerken aan den Dom te Marienwerder en aan het koor van het Marienburg, uit de 14e eeuw.

In Duitschland, waar na den oorlog van 1870/71 de welvaart sterk toenam en daarmede de begeerte naar eene rijkere bouwkunst en schitterende versieringen ontwaakte, moest allereerst aan Italianen de uitvoering van mozaïekwerken worden opgedragen. *Antonio Salviati* uit Vicenza (1816—1900) die de ingesluimerde mozaïekkunst weder deed ontwaken, de bezitter der hooggeroemde mozaïekschool [2]) op het eiland Murano, heeft ook in het Duitsche Rijk blijvende verdiensten verworven.

Met *Elster* stichtte hij in 1877 een fabriek voor mozaïek (Salviati & Co.), die tegenwoordig aan een groot aantal opdrachten heeft te voldoen. Onder hare vele producten moge slechts herinnerd worden aan de medaillonfiguren der Schoone Kunsten, aan het Berlijnsche Kunstgewerbe-museum, uit het jaar 1882, die in vereeniging met de roode baksteen — vooral bij ondergaande zon — een wonderbaar effect opleveren.

Deze kunstwerken wekten bij den koopman *August Wagner* het denkbeeld en de lust op, een Duitsche mozaïekwerkplaats in het leven te roepen. In vereeniging met den technicus *Puhl* en den schilder *Wiegmann* werd in 1889 te Berlijn een laboratorium gesticht, waar zij, onder de drukkenste omstandigheden ondoorschijnend glas door smelting poogden voort te brengen. Een jaar later gelukte het eerste product, een nabootsing van den tronenden

[1]) Over kleurschakeeringen enz. Zie „De Opmerker 16 van 22 April 1905.

[2]) Schilders verzekeren, dat hij uit het zevenkleurig zonnespectrum 2000 tinten en kleurschakeeringen in glas wist voort te brengen.

Christus uit San Marco (in 't Kunstgewerbe-museum), dat reeds naast Italiaansch werk kan worden geplaatst. In 1891 vervaardigden zij, zelve op het steigerwerk staande, de inscripties aan het Bristolhotel, en bevestigden, onder medewerking van *Francesco Pellarinis*, een leerling uit de Salviatischool, het eerste volledige mozaïek aan het gebouw Markgrafenstraat 87.

Op ongekend edelmoedige wijze vonden zij ondersteuning van toongevende kringen en van de regeering. Een aantal groote bestellingen voerden tot uitbreiding van de werkplaatsen en krachtig doordringen in de techniek. Al spoedig trad een vereeniging op, die na het verscheiden van *Wiegmann*, onder den naam: *Deutsche Glasmosaikgesellschaft Puhl & Wagner* te Berlijn-Rixdorf gevestigd werd.

Onder de vele door deze firma uitgevoerde kunstwerken gelden als de voornaamste:

1892: Muze der kunst aan het Neues Theater te Berlijn; 1893: Jezus en zijne volgelingen op den weg naar Emmaus voor de Emmauskerk (naar *Paul Mohn*); 1894: Altaarstuk voor de Heilandskerk naar *Gabriël Max*; groote cyclus voor de Gnadenkerk naar *Gesellschap* en *Guensen* (170 M².); versiering der Gnaden-Friedrich-Gedächtnisskerk (80 M²); 1895: Koepel van het Dammühlen gebouw, en van 1895 af gedurende meerdere jaren, het werk aan de Keizer Wilhelm-Gedächtnisskerk ruim 400 M².

Het glasmozaïekwerk is weerbestendig, dus ook voor Duitschland in een vochtig klimaat bruikbaar. Wie echter beweert, dat de Duitschers aan kleurenspel niets gelegen is, moge bedenken, dat de Duitsche bouwkunst eerst in de 19e eeuw grauw en kleurloos is geworden. Wij weten toch dat reeds in de 13e eeuw openbare gebouwen in Duitschland uitwendig veelkleurig bekleed werden, t.w. met bontgekleurde pannen op de daken, glinsterende, kleurig verglaasde steenen aan de muren, zelfs vergulde koperen ornamenten aan de vensterzuilen.

Mededingende kleinere ondernemingen mogen niet over het hoofd worden gezien, ook daar ontwaart men leven en streven.

De koepelversiering van de Heilige Apostelen te *Keulen*, die door *Friedrich Stummel*, onder assistentie van *Antonio Gobbo* werd uitgevoerd, is een bewonderenswaardig technisch product. De nieuwste voortbrengselen van het atelier (*Antonio Gobbo, Atelier für Mosaik*, Keulen—Ehrenfeld) getuigen sprekend van de diepe studiën der Romeinsche en Ravennatische mozaieken, waardoor *Gobbo* zich duurzamen roem verwierf.

Te München treft men een aantal artistiek uitgevoerde werken aan, uit de in 1889 gestichte „*Anstalt für Glasmosaik* van *Karl Ule*", vooral kleine tafereelen aan de buitenzijden van huizen (schilders: Stuck, Penkok, Schmidt, Helmbrecht), die tusschen rustiek pleister een zeer gunstig effect teweeg brengen.

Daarneven wint in de laatste jaren de „Königl. Bayrische Hofmosaikanstalt van *S. Taeod. Rawecker* te München—Solln" steeds in aanzien. Het artistiek arbeidsvermogen dezer firma, welke, evenals Puhl & Wagner, het materiaal in een eigen glassmelterij voortbrengt, wordt door de versiering van de Maximiliaanskerk (schilder: C. J. Becker te Grundahl) aangetoond.

Loffelijke vermelding komt ook aan de „Mosaikanstalt van *Johann Odorico*", te Berlijn, toe.

Kort geleden heeft het „Vlak-glasmozaiek", door de *Offenburger Glas-mosaikwerke*" (Otto Schell vormals Vitalli, te Offenburg in Baden) een waardeerbare gebruiksuitbreiding ondervonden. Het gekleurde glas wordt niet meer tot steentjes (Stiftmozaiek) verkleind, maar in vlakke stukken van verschillende afmetingen voortgebracht, die direct in het cement-pleisterwerk worden ingezet. Deze versiering is vooral bij particuliere gebouwen in toepassing te brengen: met bloemen, halmen, wijnranken of heraldieke teekeningen voorzien, verleenen zij aan salons en kamers een even aangename als rustige behagelijkheid.

Deze tak voert weer uit het engere gebied van het glasmozaiek naar de vervaardiging van plateel- en keramische mozaieken, die niet voor wanden, maar hoofdzakelijk voor bekleeding van vloeren en plafonds dienen. Als vertegenwoordigers van dezen tak van nijverheid kunnen o.a. genoemd worden: *Francesco Pellarini* te Berlijn, de fayence- en mozaiekfabriek *Villeroy & Boch* te Mettlach, en de *Marienberger Mosaikplattenfabrik*.

J. L. TERNEDEN.

Een conferentie over de vonkentelegrafie

Den 3den October en volgende dagen heeft te Berlijn eene zitting plaats, waarin men het in de laatste tijden opgeworpen vraagstuk, omtrent het vonkentelegrapisch verkeer van de kuststations met de schepen en tusschen de schepen onderling zal behandelen, om zoo mogelijk een internationale regeling van het draadlooze depêche-verkeer op het betreffende rijksgebied tot stand te brengen, terwijl een verdere regeling van het draadlooze verkeer van Rijk tot Rijk tot latere tijden wordt aangehouden.

Juist de draadlooze telegrafie levert een treffend voorbeeld op van de ongekende snelheid onzer moderne ontwikkeling. Welke verre, ongebaande wegen moesten worden afgelegd om van de z.g.n. „optische telegraaf", die toch eigenlijk geen telegraaf, maar slechts een soort signaalmast was en in 1793 door de gebroeders *Chappé* werd uitgedacht, tot de eerste primitieve telegrafen, in 1809 door *Sömmering* uitgevonden, te geraken; dan weer tot de in 1833 door *Gauss* en *Weber* ontworpen electromagnetische telegraaf, die 3 jaren later door den schrijftoestel van *Morse* zooveel verbetering onderging. Van daar tot de eerste zeekabel, in 1851 tusschen Dover en Calais gelegd, waarop bereids in 1886 die tusschen Europa en Amerika volgde. Eindelijk weer van de eerste proefnemingen van den Brit *Rutherford* en den Rus *Popoff*, die door *Marconi's* methode voor draadlooze vonkentelegrafie levensvatbaarheid verkreeg en waar de beide Duitsche systemen van *Braun-Siemens* en van *Slaby-Arco*, thans tot een enkel vereenigd, minstens van even hooge waarde tegenover staat.

De erkenning, die de bruikbaarheid van het Duitsche vonkentelegraafsysteem ten deel viel, blijkt wel daaruit, dat het Amerikaansche ministerie van oorlog, thans Duitsche televonken-apparaten heeft ingevoerd. Maar zoowel het Duitsche, als de in

andere landen toegepaste systemen — met grootere of kleinere afwijkingen in de constructie — gaan sterk gedrukt, onder de machtige concurentie, die hen, krachtens een vrij uitgestrekt monopolie, door het Marconi-stelsel wordt aangedaan. Met de Italiaansche Regeering en wat nog meer te beteekenen heeft, met de Engelsche Lloyd heeft de Marconi-maatschappij overeenkomsten afgesloten, die haar het uitsluitend gebruik der Marconi-apparaten toekennen. Deze maatschappij bezit 22 landstations in Engeland, 20 in Italie, 2 in Belgie, 1 in ons land, 1 in Montenegro, 7 in de Ver. Staten van Amerika, 19 in Britsch-Noord Amerika in 2 in Egypte, waartoe nog een aantal stations te rekenen zijn, die door de Engelsche regeering voor den scheepssein dienst worden ingericht.

Daar nu de meeste voorspringende punten, voor het aanleggen televonkenstations geschikt, in Engelsch bezit zijn en de Marconi-maatschappij onvoorwaardelijk van de hand wijst, hare stations met andere systemen in verbinding te doen treden, zoo beschikt dit systeem — de genoemde maatschappij dus — over een monopolie, dat niet slechts de verspreiding van andere, even goed gerechtigde stelsels verhindert, maar dat ook, van een internationaal standpunt beschouwd, hoofdzakelijk in geval van oorlog, als een hoogst bedenkelijk feit is aan te merken.

Zoo is dan ook de Hamburg-Amerika lijn voor een reeks van jaren verplicht, op hare schepen slechts Marconi-apparaten te voeren en ook bij de meeste overige Duitsche stoomscheepvaartlijnen neemt het Marconi-systeem wel de voornaamste plaats in.

Afgezien verder van deze drukkende concurrentie, op die wijze de Duitsche industrie aangedaan, treedt daarenboven het ernstige bezwaar op, dat op de Duitsche snelstoomers, die, in geval van een uitbrekenden oorlog, als hulpkruisers dienst moeten doen, een voornamelijk door Engelschen beheerscht televonken-systeem in gebruik is en bediend wordt.

De te Berlijn, op uitnoodiging van de Duitsche regeering bijeengekomen conferentie, die natuurlijk vooraf den grootsten tegenstand van Engelsche zijde had te overwinnen en van hooger hand op de lange baan werd geschoven, heeft ten doel eene ter zijde stelling van het monopolie der Marconi-maatschappij te verkrijgen. Voor het Duitsche rijk is 't van hoog belang dit doel te bereiken, omdat zijn scheepvaart een zeer groot aandeel in het wereldverkeer omvat en juist de Duitsche passagiersstoomers de hoogste baten voor de Marconi-maatschappij afwerpen.

Wel wordt op het oogenblik beweerd, dat de Marconi-maatschappij geneigd is op dit punt bevredigende concessies te verleenen, maar er bestaat gegrond wantrouwen tegenover dit „on dit". In elk geval hebben — uitgezonderd Engeland en behalve Italië, dat uit locaal-patriotisme slechts aan het Marconi-systeem hangt — alle Rijken en regeeringen er een dringend belang bij, dit monopolie, dat niet alleen de industrieele concurrentie in enge banden sluit, maar boven alles de Britten een overwegenden invloed op het televonkenverkeer toekent, ten spoedigste ten val te brengen.

28 Rijken, in en buiten Europa, nemen aan de zitting deel; China en Peru hebben geweigerd, terwijl Turkije de uitnoodiging nog eenige maanden (?) in overweging wenscht te houden.

Düsseldorf, 1 October.

J. L. TERNEDEN.

Vereenigingen.

ALGEMEENE NEDERLANDSCHE OPZICHTERS- EN TEEKENAARSBOND.

Op 29 September j l. werd te Utrecht een vergadering gehouden, van het bestuur van bovengenoemden Bond met de vertegenwoordigers van de besturen van verschillende technische organisaties, met het doel eene commissie in het leven te roepen ter voorbereiding van de invoering van bekwaamheidsacten voor opzichters en teekenaars.

Na een inleidend woord van den voorzitter, waarin gewezen werd op vele misstanden en sprekende voorbeelden werden aangehaald ten blijke, dat het hier een zaak van groot en in vele opzichten van algemeen belang geldt, deed de secretaris eenige mededeelingen omtrent de medewerking, die van andere vereenigingen was toegezegd.

De Vereenigingen welke voorwaardelijk en onvoorwaardelijk hunne medewerking hebben toegezegd zijn: „Architectura et Amicitia", „Arti et Industriae", „Bouwkunst en Vriendschap", „Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst", „Nederlandsche Aannemersbond", „Sociaal-technische Vereeniging van Democratische Ingenieurs en Architecten", „Vereeniging van Delftsche Ingenieurs", terwijl van het „Koninklijk Instituut van Ingenieurs" en zijne vakafdeeling „Scheepsbouw en Werktuigkunde" en de „Maatschappij van Nijverheid" nog geen antwoord was ingekomen.

Verscheidene dezer lichamen hadden door het zenden van afgevaardigden van hun belangstelling doen blijken en aan de algemeene beschouwingen over taak, samenstelling, doel, enz. der te benoemen commissie werd o.a. deelgenomen door de afgevaardigden van Architectura et Amicitia, de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst en de Aannemersbond.

Eenigszins vreemd klonk het bericht, dat de Bond van waterbouwkundige ambtenaren in Zeeland had verklaard, zich van medewerking te zullen onthouden. Maar ook bij de tot medewerking genegen vereenigingen bleek vrij wat verschil van opvatting over de zaak te bestaan.

Had het bestuur van den A. N. O. en T. B. zich reeds veel moeite gegeven, om het doel, waarvoor men bijeengekomen was zoo eenvoudig en kort mogelijk te omschrijven en in die omschrijving vooral niet te veel te zeggen, juist de daardoor eenigszins vage omlijning gaf dadelijk aanleiding tot verschil van opvatting.

Terecht werd betoogd, dat bekwaamheidsacten, een wettelijk radicaal, ook voor andere technici dan alleen opzichters en teekenaars evenzeer gewenscht geacht mochten worden, derhalve werd voorgesteld, om de te benoemen commissie niet te binden aan de woorden „opzichters en teekenaars" maar in plaats daarvan te lezen „technici".

Door een afgevaardigde van den Aannemerbond werd de nu nog vager geworden uitdrukking nader gepreciseerd door uit te laten komen, dat met deze technici dan in hoofdzaak bedoeld werden, „personen, belast met de verantwoordelijke leiding van de uitvoering van eenig werk".

Het bestuur van de A. N. O. en T. B. nam de eerste wijziging over, maar achtte het ongewenscht, althans in de opdracht aan de commissie, daaraan

eenige beperkende omschrijving toe te voegen. Juist door de commissie zoo min mogelijk aan een bepaald programma te binden, meende men betere resultaten te mogen verwachten.

Zij zal dus de quaestie van *wettelijke* bekwaamheidsacten voor technici in studie hebben te nemen en de middelen hebben te overwegen, welke hiertoe kunnen voeren. Zij zal die studie zoover uit kunnen strekken, als haar goeddunkt, wat de wenschelijkheid betreft; aangaande de mogelijkheid rekening moeten houden met het bereikbare. Daarbij zal zij bevoegd zijn ook haar meening te zeggen over hetgeen in afwachting eener wettelijke regeling nu reeds, in de richting waar men heen wil, gedaan zou kunnen worden.

Daarover ontspon zich een gedachtenwisseling waarbij op den voorgrond gesteld werd, dat de zaak bevorderd zou worden, wanneer architecten en ingenieurs de zedelijke verplichting op zich zouden willen nemen, geen personeel in hun dienst te nemen, dat niet de bewijzen kon overleggen, aan zekere vast te stellen eischen van bekwaamheid, een zekeren bekwaamheidsnorm, te kunnen voldoen.

Met goede bedoeling in het debat gebracht, dreigde toch dit denkbeeld, het debat van het eigenlijke onderwerp af te leiden, want dadelijk werd gevraagd, welke dan die eischen zouden moeten zijn, en daarmede was men op het terrein der examens aangeland.

Dat men daar niet wezen moest bleek spoedig uit een klein misverstand ten opzichte van de houding, die de afgevaardigden der Maatschappij t. B. d. Bouwkunst meenden te moeten aannemen, hetwelk echter spoedig was opgelost terwijl het den voorzitter gelukte het debat weder in het spoor te brengen door er op te wijzen, dat de examenvraag hier niet behandeld kon worden, maar aan de Commissie kon worden overgelaten ook daarover hare meening te zeggen, zoo zij dit noodig vond. Wettelijke bepalingen omtrent de bekwaamheidsacten blijven de hoofdzaak, in dien geest, dat onbevoegde uitoefening van eenig technisch vak ten strengste worde geweerd, evenals dit in de uitoefening der geneeskunde en op ander gebied het geval is.

Staande de vergadering werd nog geen commissie benoemd, het bestuur van A. N. O. en T. B. zal echter de besturen der tot medewerking genegen vereenigingen uitnoodigen, elk twee leden aan te wijzen, die in de commissie zitting zullen nemen.

Of de commissie werkelijk iets zal kunnen bereiken zal de tijd moeten leeren. De A. N. O. en T. B. heeft, zooals de voorzitter zelf verklaarde, van de zaak geen studie gemaakt. Hij wenscht, dat de commissie dit in het algemeen belang zal doen.

Maar zal, wanneer de commissie haar taak ernstig opvat, de arbeid niet spoedig te veel omvattend blijken? Die vraag werd ook reeds op de vergadering gedaan en had verdiend daar grondiger te worden overwogen, want „qui trop embrasse, mal etreint", en wanneer de commissie dit later ondervindt is er weinig resultaat te verwachten. Wij kunnen er nu het beste van hopen, maar de ervaring heeft ons zoo dikwijls anders geleerd.

Prijsvragen.

PRIJSVRAGEN „VAN DE LOO".

Als ontwerpers der inzendingen waaraan een onderscheiding werd toegekend, hebben zich bekend gemaakt de heeren:

Prijsvraag I, motto: Bricorna (5). f 150.—; De Roos en Overeynder, te Rotterdam. Motto Versiering, f 50.—; J. H. G. P. de Rouw, te 's-Gravenhage.

Prijsvraag II, motto: Luctor, f 150.—; J. H. Schmitz, te Rotterdam. Motto Bricorna (7), f 50.—; J. M. L. Lotz, te 's-Gravenhage.

Prijsvraag III, motto: Juli, f 200.—; A. A. van Nieuwenhuijzen, te Rotterdam, Motto Chabloon, f 50.—; W. Bogtman, te Haarlem. Motto Twee driehoeken in cirkel, f 50.—

De inzender van dit ontwerp wordt uitgenoodigd zijn naam bekend te maken aan het bureau van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst, Marnixstraat 402 te Amsterdam.

DE PRIJSVRAGEN VOOR TOEPASSING VAN BRICORNA.

Wanneer een nieuw bouwmateriaal is vervaardigd, gelijk de bricorna of versierde gebakken steen, die tegenwoordig door firma Frans van de Loo Sr. te Dieren in den handel wordt gebracht, dan vereischt die stof, om goed te voldoen, ook een toepassing, in overeenstemming met de eigenaardige hoedanigheden.

Daarom heeft de firma Van de Loo een goed werk gedaan, door op onbekrompen wijze een drietal prijsvragen uit te schrijven. Zeventien antwoorden kwamen in, die op het oogenblik in het gebouw van de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst zijn tentoongesteld.

De beoordeelaars wezen er in hun rapport reeds op, dat ofschoon veeltijds voortreffelijk teekenwerk is geleverd, toch het eigenlijke doel der prijsvraag niet bereikt werd, daar de ontwerpers zich niet genoegzaam op de hoogte hadden gesteld van de eigenaardigheden der nieuwe bouwstof. En het is verblijdend, dat de firma Van de Loo, door deze uitkomst niet ontmoedigd, een tweede reeks van prijsvragen zal uitschrijven, daar dan de medewerkers hun voordeel zullen kunnen doen met de opmerkingen, die de beoordeelaars hebben gemaakt.

Eigenlijk is er onder de inzendingen maar één, die eenigszins bevredigend kan worden genoemd, namelijk het ontwerp voor een gevel onder het motto „Juli". Toch is het volkomen te billijken, dat de Jury het den eersten prijs niet waard keurde. Immers er is inderdaad te weinig aandacht geschonken aan de kroonlijst, terwijl de verbinding tusschen de deur en het daarboven gelegen venster, „zeer zwak" mag genoemd worden. Daarbij zal het den jury niet ontgaan wezen, dat de wijze, waarop de teekening gekleurd was, geen beeld van de werkelijkheid gaf. Alle tinten zijn zóó fletsch, zoo willekeurig, dat de tegenstelling tusschen die van den rooden zandsteen en die van de bricorna als het ware was weggedoezeld.

Ongetwijfeld zal de te verwachten tweede reeks van prijsvragen betere ontwerpen te aanschouwen geven, dan die thans in de zaal der Maatschappij werden tentoongesteld. De hoop in het juryrapport uitgesproken, „dat door de inzendingen de weg zal worden aangewezen voor de rationeele en artistieke wijze van toepassing der nieuwe materialen uit de fabrieken der heeren Van de Loo" zal zeker niet ijdel blijken.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

MAASTRICHT. De voormalige kerk der Dominikanen of Predikheeren alhier, een gebouw in zuiver Gothischen stijl, die reeds in 1296 gesticht werd en waarin de overblijfselen van een aantal muurschilderingen nog getuigen van vroegeren luister, zal worden hersteld. Tegenwoordig wordt het gebouw gebruikt voor concerten, tentoonstellingen enz., waartoe er een paar jaren geleden een vloer van cementbeton en gasverlichting in zijn aangebracht. Daar bij behoorlijke restauratie het gebouw voor de stad wederom een sieraad zou kunnen worden op historisch-architektonisch gebied, wenschen B. en W. een plan daarvoor te doen ontwerpen door een deskundige, waarna dan zal kunnen beoordeeld worden, hoeveel het zou moeten kosten.

Voor het maken van dat plan is aan den raad een krediet van f 500 gevraagd.

MIDDELBURG. De kosten van de restauratie van de Ned. Herv. Kerk te Goes, een der oudste kerken uit geheel Zeeland, worden geraamd op f 28.000. Op de Staatsbegrooting van 1907 is f 4000 uitgetrokken als bijdrage in de kosten van deze restauratie.

'S-GRAVENHAGE. De brug bij de heerlijkheid Sion bij Delft zal, onder toezicht van de Rijkscommissie voor de monumenten, worden hersteld in den vorigen staat.

ZWOLLE De directeur en hoofdopzichter van de Dedemsvaartsche Stoomtram-Maatschappij zijn belast met het opmaken van plannen voor een stoomtram Ter-Apel Winschoten-Sddeburen, aansluitende bij het plan-Scholten. Dezer dagen zijn zij met den directeur der tram Winschoten—Bellingwolde het onderzoek begonnen.

AMSTERDAM. Zooals men weet, is sinds een viertal maanden ongeveer hier ter stede de betrekking vacant van directeur van Publieke Werken, tengevolge van het eervol ontslag, den heer Van Hasselt, op zijn verzoek, eervol verleend.

De heer Van Hasselt neemt evenwel nog steeds zijn functie waar, en zal dit mogelijk nog zeer lang blijven doen.

Naar wij toch vernemen, tracht men ten stadhuize een modus te vinden, om op dit ontslag terug te komen, dat is aangevraagd in een opwelling van gekrenktheid. De heer v. Hasselt achtte zich gepasseerd, door de benoeming der commissie tot onderzoek naar den toestand der Beurs, geheel buiten P. W. om. 't Is thans ieder duidelijk, hoe zulks indertijd geschiedde om der onpartijdigheidswille, terwijl in zeker opzicht aan Publieke Werken toch het juiste gezag is toegekend, waar de directeur geroepen is, om advies over het Beursrapport uit te brengen.

Een verzoek des heeren v. Hasselt, tot intrekking van zijn ontslagaanvrage, is mogelijk aanstaande, òf een opnieuw benoemen door den Raad.

Het feit, dat geen geschikt geachte sollicitanten zich hebben aangemeld, is natuurlijk ook van invloed op dezen gang van zaken.

— Naar wij vernemen, is het Beursrapport, kort na zijn verschijning, in handen gesteld van den directeur van Publieke Werken ter bestudeering, en om advies.

De door de commissie van onderzoek voorgestelde werken worden nu door Publieke Werken bestudeerd, en een kostenberekening ervan opgemaakt. Daarna zal een voordracht van B. en W. verschijnen aan den Raad, om gezien het advies van P. W., en gehoord de raadscommissie van bijstand, te besluiten tot de eventueele uitvoering van de in het rapport aangegeven voorzieningen.

Van bevoegde zijde werd ons medegedeeld, dat de kosten ten hoogste f 100.000 zouden bedragen.

UTRECHT. De minister van financiën heeft het voornemen, binnen niet te langen tijd aan de Staten-Generaal een voorstel te onderwerpen tot stichting van een nieuw muntgebouw.

— Het kasteel Nijenrode bij Breukelen wordt vooreerst niet gesloopt; het is aangekocht door den heer M. Onnes, te Amsterdam.

HAARLEM. Gedurende de maand September werd het Museum van Kunstnijverheid bezocht door 596 belangstellenden, terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 178 boek- en plaatwerken door het geheele land verzonden werden.

De aan het Museum verbonden School voor Kunstnijverheid heeft primo September hare dageursus weder geopend met plm. 144 leerlingen terwijl 1 October de avondlessen werden hervat met 66 leerlingen.

De bepalingen waaronder boek- en plaatwerken worden uitgeleend zijn op aanvrage kosteloos te verkrijgen.

Personalia.

— Tot architect der gemeente Franekeradeel is benoemd de heer J. van de Witte, te Schalsum.

Met den benoemde waren voorgedragen de heeren L. de Jong, te Herbaijum, en D. L. de Jong, te Tjum.

— Tot leeraar in teekenen aan de Hoogere Burgerschool te Brielle, tevens waarnemend directeur van de Avondteekenschool, is benoemd de heer S. Klinkenberg te Leiden.

— Tot directeur der ambachts-avondschool te Oldenzaal is benoemd de heer A. J. C. Schröder, aldaar, en tot leeraren de heeren K. L. Croonen, G. Bolmer, J. Lansink, J. Alberts te Oldenzaal, en J. J. G. Femme, te Lonneker.

— Te Krommenie is tot directeur der gemeentegasfabriek benoemd de heer H. D. Seisener, te Amsterdam.

Met den benoemde stonden op de voordracht de heeren S. H. Bouthuis, te Utrecht, en H. J. Rodenhuis, te Hoorn.

— Tot opzichter over de gemeentewerken in de gemeente Ambt-Hardenberg is benoemd de heer Nieman, thans tijdelijk werkzaam in die betrekking.

— Tot leeraar in vakteekenen en constructie-leeraar aan de vakschool te Tiel werd benoemd de heer L. J. Schotman aldaar.

— Te Varsseveld heeft de architect J. J. Post, uit Winterswijk, naast de bestaande teekenschool een particuliere teekencursus opgericht.

— Benoemd tot leeraar aan de Ambachtsschool te Nijmegen (vacature Burgers) de heer A. H. J. Jansz, te Groningen.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur der Gemeentewerken te Enschedé, bezoldiging f 2500 met 2-jaarlijksche verhoogingen van f 200 tot f 3500.

Opzichter den Gemeentewerken te Enschedé belast met het Bouw- en Woningtoezicht. bezoldiging f 1000 met 2-jaarlijksche verhoogingen f 75 tot f 1400. Op zegel gestelde verzoekschriften aan den Burgemeester vóór 15 October a.s. (1)

— Leeraar aan de Academie Minerva, Groningen voor het onderwijs in het ontwerpen van gebouwen, meubelen en gebruikskunst en in het lijnteekenen voor 13 avonduren (Wintercursus) en 4 daguren per week. Salaris f 720. Stukken vóór 10 October e.k. aan den secretaris van het bestuur J. A. Mulock Houwer. (1)

— Leeraar Handteekenen te Vlissingen. Zie adv. in dit no. (1)

— Leeraar voor 3 avonden Lijnteekenen en 1 avond Handteekenen, voor beginnende leerlingen. Br. fr., lett. H F O, Alg. Adv.-Bur. Nijgh & van Ditmar, Amsterd. (1)

— Scheepsbouwkundig-Teekenaar. Aanmelding ond. lett. C L 404, „N. v. d. D." (1)

— Werktuigkundig Ingenieur met veel practische ervaring voor het Buitenland. Brieven, onder No. 29992, bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Ingenieur b/d Gemeentewerken te Utrecht. Zie Adv. in dit no. (2)

Voor Dienstaanbiedingen zie Bijblad.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 13 OCTOBER 1906. No. 41.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluitend bij vooruitbetaling.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De aansprakelijkheid voor de beurs te Amsterdam.

In de Nieuwe Rotterdamsche Courant kwam het volgend artikel voor, dat wij om zijn belangrijkheid in ons blad overnemen. Het stuk heeft als opschrift: „Wie is aansprakelijk?"

* * *

„Wij zijn zoo vrij deze vraag te stellen ten aanzien van den op sommige punten zoo ondeugdelijk gebleken beursbouw en naar aanleiding van het rapport der op voorstel van den raad door B. en W. ingestelde commissie van onderzoek. Noodig is het antwoord op die vraag, zelfs als het negatief mocht uitvallen, opdat naast de schade, die de gemeente lijdt, het voordeel kome te staan, dat zij zich kunne wapenen tegen herhaling van dergelijke gebeurlijkheden in de toekomst. Dan kan de anderhalve ton, die met het herstellingswerk gemoeid is, zijn rente nog opbrengen."

„Het rapport der commissie is een doorloopende critiek op de constructie van de beurs, welke critiek tot geen andere slotsom kan leiden, dan dat de voorbereiding van de stichting van het gebouw, het onderzoek der voorgelegde plannen en het toezicht bij de uitvoering van het werk en ook de observatie van het gebouw, na de aflevering, een opeenvolging zijn geweest van de schromelijkste zorgeloosheid en nalatigheid."

„Waar, of bij wie is de aansprakelijkheid voor deze tekortkomingen?"

„Bij den architect, die de plannen ontwierp, en onder wiens onmiddelijk toezicht het werk is uitgevoerd? Het zou wel gemakkelijk zijn dezen met de volle verantwoordelijkheid te belasten, want daarmede kon de gemeente zelf vrij uit gaan, wat volkomen in strijd zou zijn met ons gemeentebelang. Indien mocht blijken, dat aan den particulieren architect, als bouwmeester van de, op kosten der gemeente, gestichte beurs, een volkomen zelfstandigheid en onafhankelijkheid, ook in technisch opzicht, verzekerd zijn geweest, zou dit eerst recht als een misslag te bestempelen zijn, die in zijn vollen omvang voor rekening der gemeente komt."

„Het kan trouwens aldus niet zijn geweest. Immers, al heeft de architect de plannen ontworpen, deze plannen zullen door B. en W. niet zonder een onderzoek van hunnentwege zijn goedgekeurd. Zoo iets van een onderzoek moet ook inderdaad hebben plaats gehad, luidens de verklaring van den wethouder voor de publ. werken, den heer Serrurier, in de raadszitting van 11 April j.l.: „ik wensch alleen te zeggen dat degenen, die de fundeeringsplannen hebben gezien, vóór het werk tot uitvoering kwam, daaromtrent geen opmerking hebben gemaakt". De wethouder wenschte alleen te zeggen, dat degenen

enz. . . . Wie diegenen zijn geweest, heeft hij niet gezegd, en indien men als van zelf sprekend mocht willen aannemen, dat dit niet anders kunnen zijn geweest, dan de technische ambtenaren der gemeente, de directeur van Publ. Werken of welke groep technici ook, die aan zijne afdeeling zijn verbonden, dan stellen wij daartegenover onzen ernstigen twijfel."

„Waar wij in het rapport der commissie van onderzoek naar de oorzaken van het „vernielingsproces", waaraan de beurs bloot staat (de qualificatie is van de commissie zelve), o.m. lezen: „dat de fundeering van het gebouw veeleer licht dan zwaar mag worden genoemd, aangezien zij overeenkomt met die, welke voor een soliden woningbouw gebruikelijk is, terwijl men hier, waar de groote hallen zoovele kloven zijn in het verband, waar zulke enorme afmetingen voorkomen in een slappen bodem, en op de fundeering ook horizontale componenten van krachten kunnen werken, een grooter aantal zware, behoorlijk ondersteunde koppelingen zoude zijn verwacht, meer in overeenstemming met den massieven bovenbouw" — mag niet maar klakkeloos aanvaard worden, dat de technici der gemeente, indien zij tot oordeelen, tot adviseeren en controleeren geroepen waren geworden, zulk een fundeering zouden hebben toegelaten; zulk een fundeering „in den slappen bodem van een gedempt rivierbed", en voor een gebouw, „met een aantal stout gedachte constructies, waarbij een kleine oorzaak schromelijke gevolgen voor alle deelen ten gevolge moest hebben". Wie beter dan onze technische gemeenteambtenaren kennen den verraderlijken Amsterdamschen bodem en mogen gehouden zijn als constructeurs hunne sporen te hebben verdiend? Dit is toch het eigenlijk karakter onzer afdeeling Publ. Werken, dat het een bijna zuiver technische afdeeling is, sinds de gemeente het ambt van stadsarchitect heeft afgeschaft en waar het openbare gebouwen van eenigen omvang heeft te stichten liefst de hulp van particuliere architecten inroept. Een volkomen juist beginsel, indien het ook juist wordt toegepast, namelijk in verband met het handhaven bij den gemeentelijken dienst van eene technische bouwafdeeling, ter waarborging van een door den particulieren ontwerper stellig nakomen der voor de deugdelijkheid van zijn bouwwerk te stellen eischen van constructie. Dikwerf toch zal de particuliere architect in de eerste plaats aestheticus zijn. Daarom juist vraagt de gemeente zijn medewerking, omdat zij zelve er geen aesthetici op na houdt."

„Ongeveer alles, wat de commissie omtrent den inwendigen bouw der beurs opmerkt: te zwakke metselwerken, bestemd om groote spanningen te verdragen; het als weerstandsmuur van een aantal groote bogen dienst doen door een aan sterke verhitting blootgestelden schoorsteen, in welks nabijheid dan ook een aantal scheuren, gespatte bogen en andere ontwrichtingen zijn waargenomen; het blijkbaar bij het begin van den bouw zelfs in beginsel niet vaststaan van de toe te passen methode van verwarming en ventilatie, zoodat later ten behoeve daarvan verschillende souterrainmuren en enkele bogen, bestemd voor het verdeelen van lasten op de fundeering, zijn doorbroken — ongeveer alles duidt op technische tekortkomingen, waaraan het ondenkbaar is, dat een zoo uitgezochte staf van ingenieurs, als waarover de afd. Publ. Werken beschikt, zich zou kunnen schuldig maken."

„De commissie van deskundigen onthoudt er zich in haar acte van beschuldiging van, degenen aan te wijzen, die volgens haar in hun taak te kort geschoten of in hare vervulling nalatig geweest zijn. Slechts op één plaats geeft zij een aanduiding, namelijk waar zij het volgende schrijft: „het is hier misschien de plaats te wijzen op het helaas te dikwijls voorkomend euvel, dat de bouwmeester gedwongen wordt tegemoet te komen aan de eischen en wenschen van allerlei aard, welke door velerlei besturen, commissiën of weer andere technici gesteld worden, ter wille van de door hen voorgestane belangen". Deze passus heeft blijkbaar ook een aantal raadsleden doen opschrikken en hen doen vragen aan welke heidenen wij bij den bouw der beurs toch wel zijn overgeleverd geweest, en gezegde raadsleden hebben in het verslag der afdeelingen op de gemeentebegrooting voor 1907 aan B. en W. ten dezen op inlichtingen aangedrongen."

„Maar Publieke Werken moet natuurlijk buiten deze beschuldiging staan. Brutus immers was een achtenswaardig man. Intusschen, niet alleen in den grond en in de muren zijn de oorzaken te zoeken voor de ontwrichting van het gebouw — ook in de constructie der kap. Reeds bij een vluchtig bezoek aan het gebouw werd de aandacht der commissie getrokken door de ijzeren kapspanten, welke niet van de op de bestekteekening aangeduide opgehangen trekstangen tusschen de opleggingen zijn voorzien". Met het ontbreken dier stangen brengt de commissie in verband de scheuringsverschijnselen in de muren."

„Alweder mag het antwoord niet uitblijven op de vraag, op wiens aandringen of met wiens machtiging de in het bestek aanwezige trekstangen zijn weggelaten. Dat de afd. Publ. werken hier niet de aansprakelijke persoon kàn zijn, blijkt wel daaruit, dat zij zich nooit met de kap van de beurs heeft bemoeid. Men moet namelijk weten, dat de kap aan de oostzijde (den gescheurden beurskant) een bewegelijke oplegging heeft, om de wisselingen der overspanningslengte, veroorzaakt door wind, temperatuursverschillen enz., te kunnen toelaten, en daardoor het optreden van horizontale krachten te voorkomen Het bleek der commissie echter, dat de ruimte voor de uitzetting geheel verbruikt is en de spanten dus niet kunnen uitwijken. Een nader onderzoek heeft zelfs uitgemaakt, dat dit reeds geruimen tijd het geval moet zijn geweest, „minstens van het oogenblik af, dat de spanten geverfd zijn." Is het nu inderdaad denkbaar, dat de afd. Publ. Werken in eenigerlei betrekking heeft gestaan tot de beurs, ware 't dan maar om de uitvoering volgens bestekvoorwaarden te controleeren, en dat het haar ontgaan zou zijn, hoe de ijzeren kap reeds dadelijk moet bewezen hebben niet op stellig te voorziene uitzetting berekend te zijn geweest? Immers, toen de spanten geverfd zijn, dus bij de afwerking van het gebouw vóór de oplevering was het al mis; dit wordt bewezen, doordat de verver er met de kwast niet tusschen heeft kunnen komen, tusschen de ruimte, waarin de spanten vrij op een rol in een schoen hebben te rusten."

„Moet bij den bouw het noodige toezicht van door de gemeente daartoe aangewezen technische ambtenaren hebben ontbroken, (omdat, dienen wij aan te nemen, die ambtenaren niet zijn aangewezen geweest), ook na de oplevering van het werk heeft men het gebouw vrijwel aan zijn lot overgelaten. De poging om de volgorde vast te stellen, waarin

de scheuren zijn ontstaan, is niet met succes bekroond, schrijft de commissie. „Wel is van sommige scheuren bekend, wanneer zij zich voor het eerst vertoonden, en daarbij is gebleken, dat er reeds vóór de oplevering van het gebouw een aantal moesten worden hersteld"; — men was dus gewaarschuwd! — „van andere echter is dit tijdstip niet met nauwkeurigheid aan te geven, omdat zij, minder in het oog vallend, eerst zijn ontdekt, nadat zij reeds grootere afmetingen hadden aangenomen". Deze verklaring van de commissie spreekt voor zich zelve. Maar scherper nog wordt de desorganisatie geteekend, die ergens in onze gemeente-huishouding moet schuilen, door wat ten aanzien der voorgenomen muurschilderingen in de ter beurze voor de Kamer van Koophandel bestemde vergaderzaal gebeurd is. Zóó weinig ernstig zag men ten stadhuize nog half Maart j.l., den toestand in, dat B. en W. tegenover verschillende raadsleden, die met het oog op de zich vertoonende scheuren in de muren een schildering op de muren ernstig ontraadden, die schildering doordreven als volkomen goed uitvoerbaar. Weinige weken daarna moesten de geschilderde glazen uit het groote raam in bedoelde zaal worden verwijderd, uit vrees van zelfs eventueele verdere ontwrichting prijs te geven aan vernietiging En de commissie van onderzoek, die spoedig daarop, immers 11 April, werd ingesteld, dringt, om het vernielingsproces te stuiten, aan op het aanbrengen eener koppeling over de geheele breedte van het gebouw, dwars door de . . . muurschilderingen heen, die er gelukkig nog niet zijn en waarnee de commissie zegt geen rekening te hebben kunnen houden."

„Door wie — is alweder de vraag — hebben B. en W. zich laten inlichten, toen zij den 14den Maart 1906 met zooveel zekerheid de voordracht van 27 Februari verdedigden om den kunstschilder Der Kinderen zijn werk te laten aanvangen? Door Publ. Werken? Och kom, dan zouden zij eerst recht aan het verkeerde kantoor hebben geklopt; Publ. Werken, dat blijkbaar bij heel den beursbouw, bij het toezicht, niet betrokken is geweest en in de contrôle op het gebouw, nadat het was afgeleverd eerst is gemoeid geworden, toen de scheuren voor ieder zichtbaar werden en de brokken uit de muren vielen . . . ."

„Zulk een toestand mag niet worden bestendigd. Waar op de begrooting alleen aan jaarwedden en bureaukosten van het personeel van den dienst van Publ. Werken f 222.100 is uitgetrokken en de staat aanwijst een directeur, zeven onderdirecteuren, acht ingenieurs enz. enz., waaronder zelfs een adviseur in . . . . bouwzaken, daar mag verwacht worden, dat aan dezen tak van gemeentelijken dienst, op de dingen van zijn competentie, den invloed worde toegekend, die hem toekomt; dat den ambtenaren van dien dienst de hen in eigen oog en dat van anderen verheffende plichten worden opgelegd eener verantwoordelijkheid, die, voor ieder behoorlijk afgebakend, der burgerij ten waarborg kan strekken, dat er niet in het wilde weg met haar dure belastingpenningen wordt gesmeten."

„Het beursrapport is een doorloopende veroordeeling van een ten onzent door langjarige traditie of sleur in wezen gehouden inrichting van publieken dienst, welke dientengevolge niet op de hoogte van haar taak staat, doordat zij een algemeenheid vertegenwoordigt, waarop niemand vat heeft. De krachten moeten geïndividualiseerd worden, ieder man hebbe voor zich zelf in te staan. De directeuren van Publ. Werken volgen elkaar na korte tusschenpoozen van onvruchtbare arbeidsbeslommering op, vallende als offers van wel gedeeltelijk eigen zwakheid, maar ook van het heerschend régime en intusschen breidt het personeel gestadig zich uit en stijgen jaarlijks de kosten."

„Wat met de beurs geschied is vormt maar één episode in de lijdensgeschiedenis en teekent zich alleen maar duidelijker af dan zooveel andere vergissingen en misvattingen, die begaan worden, wegens het ontbreken van eenheid, van doelmatigheid in de organisatie." *)

„En zoo gelooven wij, dat op de vraag: wie in laatste en hoogste instantie aansprakelijk is te stellen voor den in zoo menig opzicht mislukten beursbouw, geen ander antwoord zal te geven zijn dan: de man ligt op 't kerkhof!"

* * *

In verband met dit stuk laten wij hier eenige aanhalingen volgen uit: „De Beurs te Amsterdam 1835-1903 door A. W. Weissman. Amsterdam B. Wolf Jzn. 1904". De daarin bedoelde „commissie" bestond uit raadsleden, en had als opdracht, een verbouwing van de Beurs aan den Dam voor te bereiden. De raad benoemde 28 Februari 1894 in die commissie de heeren P. van Eeghen, Mr. F. S. van Nierop, Hugo Muller en J. P. Korthals Altes, met den wethouder L. Serrurier als voorzitter. Van deze heeren maakt alleen de laatste tegenwoordig nog deel van den raad uit.

* * *

„De commissie scheen met haar verbouwingsplan wel geslaagd. Doch toen zij in September 1894 weder bijeenkwam maakte de heer Hugo Muller zich tot tolk dergenen, die meenden, dat door verbouwing aan de eischen der esthetica zou worden te kort gedaan. Na veel over en weer praten besloot de commissie dan ook in het begin van Juni 1895 de kosten te doen berekenen, aan het bouwen van een geheel nieuwe Beurs verbonden en in haar rapport aan den Raad, na op de bezwaren, aan een verbouwing verbonden, te hebben gewezen, te verzoeken gemachtigd te worden, het bouwen eener *nieuwe* Beurs voor te bereiden."

„Eer echter het concept van dit rapport in het najaar van 1895 ter tafel kwam was de heer L. Serrarier wegens de telefoonquaestie als wethouder afgetreden en zijn plaats ingenomen door den heer Mr. M. W. F. Treub. Deze was van oordeel, dat de commissie *eigenmachtig* behoorde *te doen* wat in het rapport *gevraagd* zou worden en dat, daar voor het stichten van een monumentaal gebouw als gewenscht werd, de noodige technische voorlichting niet op het Raadhuis beschikbaar was, *Burgemeester en Wethouders behoorden te worden uitgenoodigd een architect aan te wijzen.* Het is te begrijpen, dat de commissie tegen dit voorstel, gedaan door een lid van het Dagelijksch Bestuur, geen bezwaar maakte.

„Bij besluit van 4 Februari 1896 wezen Burgemeester en Wethouders den architect H. P. Berlage Hz. aan".

* * *

*) Dat dit niet overdreven is wordt bewezen door het meest recente ongeval, te Amsterdam voorgekomen, namelijk de breuken in het buizennet der waterleiding [zie Binnenland].

Welke was nu de positie van heer Berlage? Droeg hij eenige verantwoordelijkheid? En zoo niet, wie was dan verantwoordelijk? De Nieuwe Rotterdamsche Courant schijnt het antwoord op deze drie vragen niet te kunnen geven. Doch zij had het kunnen vinden in het rapport der bovenbedoelde Commissie dd. 9 September 1896, hetwelk in het Gemeenteblad openbaar is gemaakt. Daar staat het volgende.

***

„Burgemeester en Wethouders droegen, *overeenkomstig een rapport van den Directeur der Publieke Werken* en na ingewonnen *advies van de Commissie van Bijstand in het beheer der Publieke Werken*, den heer H. P. Berlage Nz. op, de Commissie bij te staan *en zich, als het plan tot uitvoering zou komen, te beschouwen als te dien aanzien te behooren tot den dienst der Publieke Werken en gesteld te zijn direct onder den Directeur van dien tak van dienst.*"

***

De verantwoordelijke man ligt dus slechts in dien zin op het kerkhof als men den toenmaligen Directeur, de heer C. M. Lambrechtsen van Ritthem, die den dienst der gemeente verliet, niet meer treffen kan. Voor wat na zijn aftreden geschied is, draagt zijn opvolger, de heer J. van Hasselt, de verantwoordelijkheid. Daar deze sinds eenigen tijd eveneens zijn eervol ontslag verkreeg, heeft men ook op hem geen vat meer. En zoo zijn er dan twee grafsteden in plaats van één op het „kerkhof" aan te wijzen, waarin de mannen, die men zoekende is, rusten. Of het den raad gelukken zal, hen uit die graven te doen verrijzen moet worden afgewacht.

Wij zijn nieuwsgierig, wat de bespreking in den raad te dezen opzichte zal leeren. Zouden wij weder een reorganisatie te wachten hebben? Wie zal dan thans daartoe den stoot geven? Wij leven in de eeuw der reorganisaties, maar zij voeren helaas niet altijd tot verbetering, doch wel eens tot het negatieve resultaat, desorganisatie, en om dan de zaken in het rechte spoor te brengen is een krachtige persoonlijkheid noodig.

Het resultaat der prijsvragen voor de toepassing van bricorna

Wanneer het programma voor een prijsvraag geredigeerd wordt met behulp van een proefontwerp en niet de grootste omzichtigheid in acht wordt genomen om te voorkomen dat het een vage omschrijving van het ontwerp wordt, dan neemt het een latente dwang in zich op die later de oplossers in de ontwikkeling hunner denkbeelden hindert. Vele onbevredigende oplossingen hebben geen andere oorzaak. Nog knellender wordt het wanneer te veel afmetingen worden voorgeschreven en 't ergst wanneer de vastgestelde maten aanleiding geven tot wanverhoudingen.

Bij de onderhavige prijsvragen is in dit opzicht wel eenigszins gezondigd. De stellers hebben zich blijkbaar de oplossingen voor de toepassing van bricorna voorgesteld als een soort vlakversiering en met het oog daarop in de gegeven schema's zooveel oppervlakte als mogelijk ter versiering aangeboden. De te groote hoogteafmetingen tusschen de vensters en tusschen het bovenste raam en de goot, in het gevelschema voor de IIIde prijsvraag, zullen wel daaraan te wijten zijn geweest. Geen bricorna-versiering vermocht echter den wanstaltigen gevel te redden; zulke fouten kunnen door een handig decorateur misschien eenigszins, maar nooit voldoende worden weggewerkt. Ook bij het zijgeveltje van het stationsgebouw scheen „vakwerk" te zijn aangegeven; waarschijnlijk om gelegenheid te verschaffen om „paneelvullingen" te ontwerpen.

Met het oog op de verkregen resultaten verwondert het ons dan ook dat de jury toen zij de wenschelijkheid overwoog om of de ontwerpen door een schema te binden of deze de grootst mogelijke vrijheid te laten, tot een bindend schema concludeerde „omdat architect en decorateur met het oog op de gegeven onderwerpen in het onderhavige geval niet te scheiden waren".

Het komt ons voor dat dit argument eerder pleit voor vrijheid.

Iets verder noemt de jury zelf de onderwerpen van de Ie en de IIe prijsvraag „veel te bindend"!

Zeer terecht stelt de jury voor om bij de volgende prijsvraag als onderwerp op te geven: „een gewoon burgerhuis, zooals er honderden overal gebouwd worden". Maar dan zonder andere maten dan breedte en vloerhoogten. Wel is waar zullen eenige dwaze en gewrongen oplossingen meer inkomen, maar de ware kunstenaar zal wat beters leveren dan in het keurslijf van een streng schema mogelijk is.

Nu de Firma Van de Loo besloot een tweede prijsvraag uit te zullen schrijven, meenen wij nog op een anderpunt van overwegend belang de aandacht te moeten vestigen en wel op het fabrikaat zelf.

Met het soort proefsteenen, die in de expositiezaal op de tafel lagen, valt architectonisch niet veel te beginnen.

Wel is waar kan en moet men zelfs eene versiering bedenken in overeenstemming met het steenverband en daarom naar een andere uitkomst streven dan bijv. ook met tegels of met syraffito te bereiken is. Zoo zal men aan het bricorna een eigen karakter verschaffen en daarmede voldoen aan den gulden grondregel van tectonische versiering, dat samenstelling en voorkomen één moeten zijn.

Maar waar de firma Van de Loo met haar voortreffelijk materiaal A zegt, daar moet zij ook B laten volgen, wil zij haar materiaal verheffen tot een levenden factor in de bouwkunst. Daartoe behoort zij ook in het bricorna *vormverscheidenheid* mogelijk te maken.

Hoeken, terugsprongen, oversprongen, afdekkingen, enz., moeten met hetzelfde materiaal *kunnen* worden vervaardigd.

Thans is de ontwerper gedwongen voor zijne noodige kanten en lijsten gebruik te maken van natuurlijke steen, ijzer, hout, cementijzer of gebakken vormsteenen, die minder fraai tegen het bricorna zullen afstreken.

Op eenige plaatsen klaagt de jury over de geringe waarde der „kroonlijsten". Maar met de holle bricorna steenen is geen grootere uitsprong dan van telkens 2 cM. mogelijk.

Kortom voor de oplossing van alle moeilijkheden moet men zijn toevlucht tot ander materiaal nemen. Bricorna is alleen als muurvlakvulling toe te passen. Dat is het zwakke punt van het materiaal zooals wij het daar tentoongesteld zagen. En daarop wilden wij wijzen, omdat wij de technisch zoo bekwame firma van de Loo in staat achten, om in dat materiaal meer te kunnen leveren. Uit de tweede hand hoorden wij dat dit ook werkelijk het geval is; maar dan geven wij de Heeren van de Loo in overweging om met hun proefstukken voor de dag te komen.

Doet zij dit dan opent zij voor de bouwkunst een nieuw artistiek gebied en zijn ontwerpen te verwachten van grootere eigenaardigheid en grooter eenheid dan thans het geval is geweest.

's-Gravenhage, Oct. 1906.

J. H. A. MIALARET.

NASCHRIFT.

Hoe men over de prijsvragen van de firma van de Loo moge denken, en de meeningen over de beteekenis daarvan loopen nog al uiteen, erkend moet worden, dat zij zich in een groote belangstelling mochten verheugen. Die belangstelling is grooter dan men, oppervlakkig oordeelend, uit de medewerking en uit de resultaten zou opmaken.

Dat de medewerking niet grooter was, is een gevolg van moeilijkheden, waarop de jury zelf reeds heeft gewezen, moeilijkheden, die voortvloeien uit de bepalingen van het programma, uit den opzet van de vragen dus. Bij de Zeisterprijsvraag was het een zeker wantrouwen omtrent de zuiverheid van de zaak, die velen van medewerking heeft weerhouden. Hier was daarvan geen sprake. De heeren van de Loo hebben al het mogelijke gedaan, om elken twijfel, omtrent hun bedoelingen weg te nemen, zij hebben zich doen kennen als vooruitstrevende industrieelen en zijn bescheiden genoeg geweest zich niet als beschermers of bevorderaars der Nederlandsche bouwkunst op te werpen. Dit moet ten hoogste gewaardeerd worden, want daardoor juist is het mogelijk geworden, dat hun streven ook iets uitwerkt tot het leiden van onze bouwkunst in nieuwe banen.

Het bouwen met baksteen in nieuwe banen te leiden is echter niet zoo heel gemakkelijk en zelfs wanneer de bouwmeester, de decorateur en de steenfabrikant, een van zin, daartoe met elkander samenwerken, dan zal toch niet dadelijk een bevredigend resultaat te voorschijn springen.

Op het geduldig papier, de prijsvragen hebben dit bewezen, is zelfs het resultaat nog beneden de verwachting gebleven. Stel nu, dat een tweede proefneming op het papier betere resultaten geeft, dan zal bij toepassing in de werkelijkheid nog moeten blijken of met dit materiaal effecten te bereiken zijn, die een eigen karakter aan de gebouwen geven.

Op de tentoonstelling der inzendingen kwam dit vooral uit, de jury moest er trouwens herhaaldelijk op wijzen, dat de effecten in deze ontwerpen beoogd ook evengoed met andere materialen b.v. tegels of sectielwerk hadden kunnen worden verkregen.

Dit is niet geheel aan de ontwerpers te wijten of alleen toe te schrijven aan hun onbekendheid met het nieuwe materiaal, maar ten deele ook aan dit materiaal zelf.

Zal toch de bricorna het materiaal worden, waaruit zich een karakteristieke, moderne bouwwijze moet ontwikkelen dan moeten de fabrikanten ook nog eenige stappen verder doen op den ingeslagen weg.

De heeren van de Loo beweren ook niet, dat zij alreeds het hoogste hebben bereikt, wat bereikt kan worden, integendeel zij zijn zich zeer wel bewust, dat voor hen, de tijd om rustig te gaan nederzitten nog niet is gekomen, maar zij meenen toch wel iets bereikt te hebben en dat gelooven wij ook.

Wanneer men echter tot een juist inzicht wil komen van de waarde van het materiaal voor de toekomst, wanneer men wil leeren wat er mede bereikt kan worden zooals het nu is, en wij geven grif toe dat onze bouwmeesters dit nog moeten leeren, maar, en ook dit dient o. i. overwogen te worden, wanneer men leeren wil, wat er mede bereikt *zou* kunnen worden, dan moet men de bouwmeesters niet al te veel aan banden leggen, dan moet men niet vooraf reeds een schema vaststellen, waarin zij zich anstvallig hebben te voegen, doch is grootere vrijheid gewenscht. Immers die grootere vrijheid, zij zal wellicht, zooals de heer Mialaret zeer juist opmerkte, bij sommigen waarschijnlijk tot onbesuisdheden aanleiding geven, maar ontwerpers, begaafd met talent en smaak, zullen zich daaraan niet te buiten gaan, maar in hun ontwerpen denkbeelden ontwikkelen, waarmede de fabrikant op zijn beurt zijn voordeel kan doen.

De beoordeeling zal wel wat moeielijker worden, maar ongetwijfeld zal het resultaat beter kunnen zijn.

Red.

De ware oorzaken van het mijnongeluk te Courrières

door Francis Laur

uit het Bulletin de la Société Belge de Géologie, de Paléontologie et d'Hydrologie 1906.

Uit de gegevens van het door ons ter plaatse zelve ingesteld onderzoek, vermeenen wij in de gelegenheid te zijn, de aanleiding tot de catastrophe van Courrières te kunnen vaststellen. Vier oorzaken kwamen in aanmerking: steenkolenstof, mijngas, lichtgas en gassen uit den ouden bouw (geledigde gangen.)

Volgens ons oordeel moet de kolenstof als oorzaak buiten beschouwing worden gesteld. De heer *Le Chatelier*, een autoriteit op dit gebied, zegt: Kolenstof veroorzaakt bij 't niet aanwezig zijn van mijngas geen ernstig gevaar. Op het mijnhout van de galerijbetimmering heeft men slechts onbeduidende hoeveelheden tot cokes overgegaan kolenstof gevonden.

Daar in de mijn waarneembare sporen van mijngassen niet voorhanden waren, zoo droegen deze aan het ongeluk geen schuld. [1])

Er blijft dus nog over het lichtgas, afkomstig van de distillatie der in brand geraakte kolen, alsook gasuitstrooming uit de oude verlaten mijn. [2])

[1]) Althans niet onmiddellijk. Noot v. d. V.

[2]) De oude mijn, in 't Duitsch: „der alte Mann", een soms met puin gevulde mijn en leege of verlaten mijngangen. Noot v. d. V.

Ongetwijfeld hebben de gassen van den kolenbrand een zekere rol bij de catastrophe gespeeld, maar welke invloed men daaraan ook toeschrijven moge, hunne hoeveelheid bij de plaatselijke beperking van het vuur — hoe geweldig dit ook moge geweest zijn — kon in geen geval voldoende zijn, een explosie te veroorzaken, welke zich over 5 K.M. lengte tusschen de schachten 4 en 2 en over een ontginningsvlakte van 8 tot 10 vierkante kilometers uitbreidde.

Een andere oorzaak moet dus zijn opgetreden, en met de algemeen verbreide meening kunnen wij ons vereenigen, dat de in de oude mijnen vóór en gedurende het onheil aanwezige atmosferische drukverhoudingen als oorzaak zijn aan te merken.

Een der mijndirecteuren van Pas de Calais deelde ons mede, dat de schacht Cécilie in het hangende (de laag, die de afdekking van een mijngang vormt) door een bank (een steenlaag van een 30 c.M. dikke, on-ontginbare kolenlaag is gescheiden. Wie weet, meende hij, of deze tusschenbank niet plotseling over een nieuwe wijduitgestrekte oppervlakte is neergevallen en de daarmede verbonden luchtdruk de gassen uit de oude mijn naar die streken en tot het punt van den mijnbrand heeft gedreven, waar zij in ontploffing geraakten?

Deze bekwame vakman duidde aldus het spoor van het onheil aan, dat de aanleiding tot de besproken ontploffing zou gegeven hebben; intusschen is de werkelijke oorzaak van dit overvloedig optreden der met koolwaterstof bezwangerde gassen niet op het neerslaan van het hangende terug te voeren, maar wel op een plotselinge, aanzienlijke vermindering van den atmosferischen druk.

In mijne in 1884 uitgegeven verhandeling: „Het optreden van mijngassen tengevolge van plotselinge barometrische depressie" en ook door mijne verschillende mededeelingen aan de Academie van Wetenschappen, heb ik aangetoond, dat de aanleidende oorzaken waardoor de mijngassen en andere gassen uit de oude mijnen, in den luchtstroom der groeven gedreven werden, met de volgende ver-chijnselen samenvallen:

1. Voorafgaan van het heerschen eener hooge drukking, waardoor de gassen in de oude mijn saamgeperst worden.

2. Plotseling ophouden dezer spanning bij vermindering van den luchtdruk, hetgeen een schielijke volume vermeerdering der gassen ten gevolge heeft en deze in de open in ontginning zijnde mijngangen drijft.

3. De werking der depressie toont de barometer steeds iets vroeger aan, zij vordert een zekere tijdruimte, alvorens in werkelijkheid op te treden.

Een blik op onderstaande cijfers stelt ons in staat om zich een voorstelling van dit verloop te maken.

Den	27 Febr. en geruimen tijd vooraf, wees de barometer een lagedruk aan met	747	mM.
„	28 „ steeg de luchtdruk plotseling tot	760	„
„	1 Maart verdere stijging op .	762	„
„	2 „ dezelfde stand, dus .	762	„
„	3 „ steeg de barometer 15 mM. binnen 24 uren tot	775.6	„
„	4 „ bleef de stand nagenoeg op dezelfde hoogte op. . . .	775	„
„	5 „ toont hij nog . . .	772	„
Den	6 Maart hernieuwde stijging tot	774	mM.
„	7 „ de gelijke stand dus	774	„
„	8 „ daalt de druk tot . .	767	„
„	9 „ verdere daling tot .	765	„
„	10 „ had de explosie plaats bij	765	„

Voor het barometrisch verloop op deze dagen werd gevonden:

Ten 2 uur 's namiddags daling van den barometer tot . .	764	mM.
„ 4 „ is de stand nog	763	„
„ 8 „ verdere daling tot . . .	762	„
des middernachts is de stand nog . .	760	„
Ten 4 uur 's morgens, standdaling .	758	„
„ 8 „ „ „ „ .	757	„
des middags „ .	755	„
Ten 8 uur 's avonds „ .	748	„
des middernachts „ tot	747	„

De barometer daalde van den 9den tot den 11den Maart van 765 op 747, dus 18 mM. en dit na een maximum van 775, alzoo van den 7den tot den 10den, binnen 3 dagen is een daling van het kwikzilver van 28 mM. geconstateerd.

Hieruit is de oorzaak der catastrophe gereedelijk verklaarbaar. Een kleine mijnbrand ontstaat, men tracht hem door het opwerpen van een dam, om de lucht af te sluiten (een Wetterdamm) te bestrijden, maar de verbrandingsgassen worden door dezen dam heen opgezogen. Gelijktijdig en uit dezelfde barometrische oorzaken treden de mijngassen uit de oude gangen in den luchtstroom van de in ontginning zijnde mijn, zij ontvlammen aan den mijnbrand, een ontploffing tengevolge hebbende.

Dit is ook de grond voor de uitbreiding van het onheil. De geheele atmosfeer in de mijnen werd ontplofbaar krachtens de barometrische depressie, en met koolwaterstof (mijn- of moerasgas, grisou, böse Dassen of ook Schlagwettern) gevuld. De mijnbrand was slechts de lont, die het kruitvat deed springen. [1])

Volgens onze theorie was de periode van den hoogen barometrischen druk tusschen den 28 Februari en den 7 Maart een waarschuwing tot dubbele voorzichtigheid, met het oog op de te verwachten barometrische depressie.

Moge deze ramp, na al de andere schrikwekkende onheilen, die wij in onze vroegere mededeelingen besproken hebben, het Fransche Mijnbouwbeheer eindelijk overtuigen van de noodzakelijkheid tot den aanleg en de inrichting van een metereologisch en seismisch observatorium, ten gebruike van het mijnwezen en in deze richting het goede voorbeeld van België navolgen."

De heer *Laur* meldt verder, dat bovenstaande mededeelingen een beknopt uittreksel weergeven van zijne, in de *„Echo des Mines"* van 19 Maart 1906 verschenen verhandeling en dat in 't zelfde nummer van genoemd weekblad nog de onderstaande, de vraag behandelende gezichtspunten van den heer *Le Chatelier*, zeer opmerkenswaardig zijn.

DE OORZAKEN DER CATASTROPHE.

Nog steeds maken de vermoedelijke oorzaken van het schrikbarend mijnongeluk het onderwerp der

[1]) Te Courrières werden bijna alle mijngangen door één luchtstroom geventileerd, een veelvoudige verdeeling van den stroom, zooals deze in Duitschland door het Mijnbouwbeheer is voorgeschreven, bestond dus daar niet en uit die oorzaak verspreidde zich het gevaar door de gelee'e in ontginning zijnde mijn. Noot v. d. Vert.

besprekingen uit. Men zoekt een verklaring te vinden, hoe een dergelijke groote hoeveelheid mijngas gevormd kon worden en welke rol het kolenstof daarbij heeft gespeeld.

De heer *Le Chatelier*, bekend door zijne in vereeniging met den heer *Mallard* in deze zaak gedane onderzoekingen, deelde aan den berichtgever van *„Le Temps"* zijne denkbeelden aldus mede:

Onze studiën omtrent mijnongelukken, die alleen door steenkolenstof veroorzaakt werden, geven ons het recht dienaangaande enkele gewichtige conclusiën te trekken. In de eerste plaats zijn dergelijke onheilen, daardoor ontstaan, uiterst zeldzaam, bovendien zijn zij verder nog van geringere beteekenis. Slechts zelden hebben zij den onmiddellijken dood van mijnwerkers veroorzaakt. De vlam der ontploffing heeft zich nooit over een afstand, 50 Meters te bovengaande, verspreid. De grootste ongelukken, die men geloofde aan kolenstof te kunnen toeschrijven, hebben steeds in mijngasrijke groeven plaatsgevonden.

Mijngasvrije groeven zijn nooit de schouwplaats voor groote ontploffingen geweest, ofschoon zij in vele gevallen rijk aan gemakkelijk ontvlambaar kolenstof waren. Dit geldt in het bijzonder voor de bruinkolengroeven, ofschoon het lignietstof veel gemakkelijker ontbrandbaar is dan steenkolenstof. Gesteund op deze feiten, is het dus niet aan eenige twijfel onderhevig, dat bij de groote ontploffingen mijngassen de hoofdrol hebben gespeeld.

Volgens onze ervaringen is kolenstof, ingeval het afzonderlijk optreedt, weinig gevaarlijk. Indien echter mijngas in een geringere bijmenging dan 5 pCt. daarmede vergezeld gaat, dan word: het toenemen van het daardoor ontstane gevaar zeer verschillend aangemerkt. Volgens onze persoonlijke ervaringen gelooven wij echter niet, dat de zaak hierdoor een ernstiger aanzien zou verkrijgen en dat dus het voorhanden zijn van minder dan 5 pCt. mijngas niet toereikend is, aan het kolenstof een hoogere ontplofbaarheid te verleenen, dan het reeds uit eigen natuur bezat, voorts ook, dat de verschijnselen bij ontbranding van het kolenstof niet veel afwijken van die, welke bij de verbranding in gasvrije lucht zich openbaren.

Zoodra echter de bijmenging van mijngas genoegzaam toereikend is om een ontplofbaar mengsel voort te brengen, zal het in de mijnlucht zwevende kolenstof ongetwijfeld de gevolgen der ontploffing vergrooten en bovendien zal het kooloxyde, bij de verbranding van het stof ontstaan, de mijndamp nog giftiger en gevaarlijker maken.

Het optreden van deze laatste giftbron is wel de meest ernstige te noemen, want het grootste aantal slachtoffers vindt niet den dood door brandwonden, maar door verstikking of vergiftiging in dezen zoogenaamden nawalm (Nachschwaden).

Ons blijft nog over hierbij te voegen, dat niet alle vakkundigen de ideën van den heer *Le Chatelier*, omtrent de rol van het steenkolenstof, zijn toegedaan".

* * *

Nadat in het bovenstaande het oordeel van twee eminente Belgische bergbouwingenieurs beknopt, in hoofdzaak is weergegeven, zal — zooals schrijver dezes heeft vernomen — een Duitsch, als eerste autoriteit erkend vakkundige, in een betreffend vakblad, eveneens zijne meeningen over het ontstaan en het verloop van dezen, toenmaals de geheele wereld ontzettenden ramp openbaren.

Niet alleen voor den ontwikkelden leek, maar in de eerste plaats voor den ervaren en toekomstigen vakman zal het zeker van veel gewicht zijn, ook zijne meeningen en uitspraken te leeren kennen. Slechts door onderling vergelijken, na ernstige overwegingen van deskundigen, zullen dergelijke rampen tot het geringst mogelijk minimum terug te brengen zijn.

Maar alleen dan kan het gevoel zoowel van ieder weldenkend leek als van den vakman, een voldoende bevrediging ondervinden.

In *„De Opmerker"* van 24 Maart j.l., no. 12, wordt door een Duitschen bergbouw-ingenieur de oorzaak aan een *mijngas-* en *kolenstof*-ontploffing toegeschreven.

Düsseldorf, medio September 1906.

J. L. TERNEDEN.

Prijsvragen.

De Schilderspatroonsvereeniging „Amsterdam" heeft een prijsvraag uitgeschreven voor een ontwerp van een Kalenderschild.

Als eerste prijs zal aan het beste ontwerp worden toegekend f 40, als tweede prijs f 20 en als derde prijs f 10.

Inzendingen worden ingewacht, vrachtvrij, vóór of op den 1en December a.s. bij den heer J. Brunner J.Jz., Korsjespoortsteeg 20, te Amsterdam, alwaar ook het programma der prijsvraag verkrijgbaar is.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

Amsterdam. Bij de Amsterdamsche Waterleiding was dezer dagen alles in rep en roer. En geen wonder. Plotseling toch is het buizennet op geheel verschillende plaatsen door zoo'n groot aantal lekken getroffen, dat hier met reden van een ernstig ongeval moet worden gewaagd.

Van 11. Zaterdag op Zondagnacht sprongen buizen in de Noorderstraat bij de Vijzegracht, in de Daniël-Stalpertstraat, de Jacob van Lennepstraat, de Bilderdijkstraat, Frederik Hendrikplantsoen, Marnixplein, Westerstraat, Nicolaas Witsenstraat, en Karthuizerdwarsstraat. En nog was de ramp niet voltooid.

Op den volgenden dag sprongen nog buizen op de Prinsengracht, Saenredamstraat en 's avonds op de Oude Schans en in de 2e Wittenburgerdwarsstraat.

Alle weerbare manschappen der gemeentelijke waterleiding werden zoo spoedig mogelijk opgeroepen en met het noodige materiaal trokken de ploegen er in verschillende richtingen op uit.

Men kon evenwel niet overal gelijk zijn en zoo vond de krachtige waterstroom hier en daar gelegenheid, om naast groote verwoesting ook heel wat particuliere schade aan te richten. Kelders en onderhuizen liepen onder, en met nat geworden beddegoed, moesten vele kleine luiden met kinderen een goed heenkomen zoeken.

Op verschillende plaatsen werden groote gaten in den grond geslagen.

Heel den nacht en den ganschen Zondag werd door allen hard doorgewerkt en zoo waren Zondagavond laat vrijwel alle lekken hersteld.

Voor zoover wij vernamen, waren alle lekken ontstaan, in het buizennet der duinwaterleiding, zoodat men in bovenwoningen der getroffen stadsgedeelten tijdelijk van drinkwater verstoken bleef.

Natuurlijk vroeg men naar de oorzaak van een zoo omvangrijk ongeval. Van vorst, zooals in 1900, toen plotseling op vele plaatsen buizen sprongen, was bij dit zomerweer geen sprake.

Eerst dacht men aan te hoogen druk, maar kon toch niet constateeren, dat deze hooger dan anders was. Toen hoorden wij spreken van oude buizen en van grondverzakkingen. Dit laatste werd natuurlijk al meer en meer als waarschijnlijk aangenomen, omdat het voor de hand ligt, dat door het indringende water, tengevolge van den abnormaal hoogen waterstand voor het uitlaten door de Oosterdoksluis van het s.s. „Rembrandt", de grond hier en daar moest zijn verzakt. En grondverzakking heeft natuurlijk breuken in het buizennet tengevolge.

Een ernstig onderzoek zal, naar wij vernemen, nader worden ingesteld. Is de „Rembrandt" ook van dit onheil de oorzaak, dan behoort Amsterdam tot elken prijs herhaling van het gebeurde te voorkomen.

Zelfs zonder deze waterleidingramp — die in den winter een niet te vermoeden omvang had kunnen aannemen — is het ongemak en de schade door de hooge wateropvoering aan de stad toegebracht, al erg genoeg geweest. Maar bovenstaande geschiedenis spant als vrij zeker gevolg toch wel de kroon.

De scheepsbouwmaatschappij zal — zoolang we geen breedere doorvaart hebben — kleiner schepen moeten bouwen.

In het bovenstaande, dat wij in hoofdzaak ontleenen aan „de Telegraaf.' wordt de aansprakelijkheid zijdelingsch geschoven op de scheepsbouwmaatschappij, die gedaan heeft gekregen, dat men den waterstand tot een abnormaal hoog peil heeft opgevoerd; maar zoo vraagt men, zijn niet degenen, die dit hebben toegelaten in deze de verantwoordelijke personen? En was het eigenlijk niet onverantwoordelijk, zoo iets toe te laten of wisten zij, die er over te zeggen hadden, niet, dat zij iets misdeden? Is hier in onwetendheid gezondigd, waar waren dan de technici, die dergelijke gevaarlijke proefnemingen zeker zouden hebben ontraden?

Ten bureele der Gemeentelijke Waterleiding wenschte men zich niet verder over de zaak uit te laten. Moge een interpellatie in den Raad het publiek in deze volledig licht verschaffen.

— De Tentoonstelling van ontwerpen, door Nederlandsche architecten ingezonden op de Internationale Prijsvraag voor het Vredespaleis wordt gehouden in het Stedelijk Museum te Amsterdam, van 14 October tot en met 22 October a.s.

Zij is dagelijks, behalve des Dinsdags, geopend van 10 tot 4 uren. Des Zondags na 1½ ure. Toegang kosteloos.

— Als ontwerpers van het motto *„Twee driehoeken in cirkel"*, ingezonden op de derde prijsvraag uitgeschreven door de heeren Van de Loo, steenfabrikanten te Dieren, en waaraan een belooning van ƒ 50 is toegekend, hebben zich bekend gemaakt de heeren J. Bernsen en K. van der Schuit, te Roermond.

Utrecht. Het hoofdbestuur van den Alg. Nederl. Opzichters- en Teekenaarsbond wees zijn voorzit er en secretaris, de heeren Z. Gulden en J. L. A. Keurschot, als gedelegeerden van dien bond, in de aktencommissie aan.

's-Gravenhage. Het bestuur der Haagsche afdeeling der Mij. t. B. van Bouwkunst heeft zich met een adres tot den Gemeenteraad gewend, waarin het te kennen geeft:

„dat het met verrassing heeft kennis genomen van het voorstel van B. en W. aan den Raad, om te verklaren, dat de Raad in beginsel geen bezwaar heeft om, hangende de vaststelling van het Uitbreidingsplan, in behandeling te nemen de voorstellen tot goedkeuring van plannen voor den aanleg van straten;

„dat adressant meent te mogen herinneren aan het adres, door hem in vereeniging met andere lichamen aan den Raad gericht, in zake het ontwerp-Uitbreidingsplan, en dat het hem voorkomt te zijn een handeling geheel in strijd met het algemeen belang om, hangende de beslissing omtrent het Uitbreidingsplan, thans plannen goed te keuren voor terreinen, in dat algemeene plan begrepen;

„dat, waar de wet alle mogelijke openbaarheid wenscht bij de vaststelling van een dergelijk Uitbreidingsplan, omdat de publieke opinie zich tijdig daarover kunne uitspreken, hier moet worden geconstateerd, dat deze partieele plannen niet ter kennisneming van het publiek zijn gesteld, en dit dus niet oordeelen kan, of zij in goed verband zullen komen tot een waarneembaar doel wenschelijk Uitbreidingsplan, of wellicht zulk een plan voorgoed zullen bederven;

„dat daardoor niet alleen wordt gehandeld in strijd met de voorheen aangenomen motie-Lely, die nog altijd beschouwd mag worden als rationeel en geheel in het gemeentebelang te zijn, — maar tevens de indruk gevestigd wordt, alsof in een zoo gewichtige zaak als gemeente-uitbreiding geen rekening wordt gehouden gehouden met de publieke opinie, voorgelicht door vele technici;

„dat adressant het ten zeerste zou betreuren, indien de Raad voor een dergelijke partieele behandeling te vinden ware en niet in plaats daarvan des te krachtiger aandrong bij B. en W. op bespoediging van de indiening van een nieuw, verbeterd Uitbreidingsplan."

Personalia.

— Wegens uitbreiding van de lessuren aan de Burgeravondschool te Hoorn, werden benoemd tot leeraar in het lijn- en vakteekenen de Heer H. J. Roodenhuis en in handteekenen de Heer Van der Haagen.

— Tot opzichter der gemeentewerken in Ambt-Hardenberg is benoemd de heer Nieman, die reeds tijdelijk in die betrekking werkzaam was.

— Tot opzichter 2e kl. bij Publieke Werken (gemeentewerkplaats) te Amsterdam is benoemd de heer Th. van den Bos.

— Prof. Allebé zal voorloopig — tot 1 November — als directeur der Rijksakademie van Beeldende Kunsten blijven fungeeren.

— De raad van Oudkarspel heeft met algemeene stemmen den gemeente-opzichter voor een half jaar geschorst, met behoud van salaris, en tijdelijk in zijn plaats benoemd den heer A. Timmerman.

Vacante Betrekkingen.

— Ingenieur op een Technisch Bureau voor Centrale Verwarming. Br. onder letters N. K., aan Centr. Adv. Bur. Gebe. Belinfante, 2 Kneuterdijk, den Haag. (1)

— Directeur met technische en administratieve kennis voor een Fabriek. Aanvangssalaris f 1500 en aandeel in de winst. Brieven, onder no. 30990, bur. der N. Rott. Cr. (1)

— Leeraar of Leerares in handteekenen aan de Avondschool voor Vakteekenonderwijs, Toussaintkade 20, 's-Gravenhage, vier avonden per week. Brieven voor 16 October a.s. aan den Heer J. Ph. Reijnders, Directeur der School, van Merlenstraat No. 1. (1)

— Teekenaar aan het Elektr. Tech. Bureau B. L. Vogels-Dolhain, Ie van den Boschstraat 8, den Haag. (1)

— Directeur der Gemeentewerken te Enschedé, bezoldiging f 2500 met 2-jaarlijksche verhoogingen van f 200 tot f 3500.

Opzichter den Gemeentewerken te Enschedé belast met het Bouw- en Woningtoezicht. bezoldiging f 1000 met 2-jaarlijksche verhoogingen f 75 tot f 1400. Op zegel gestelde verzoekschriften aan den Burgemeester vóór 15 October a.s. (2)

— Leeraar Handteekenen te Vlissingen. Zie adv. in dit no. (2)

— Leeraar voor 3 avonden Lijnteekenen en 1 avond Handteekenen, voor beginnende leerlingen. Br. fr., lett. H F O, Alg. Adv.-Bur. Nijgh & van Ditmar, Amsterd. (2)

— Scheepsbouwkundig-Teekenaar. Aanmelding ond. lett. C L 404, „N. v. d. D." (2)

— Werktuigkundig Ingenieur met veel practische ervaring voor het Buitenland. Brieven, onder No. 29992, bureau der N. Rott. Courant. (2)

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

24 Bouwk. Opz.-teek.,	20—50 j.,	ƒ 45—	ƒ 100 's maands.
12 Bouwk. Opz.-Uitv.,	20—44 j.,	ƒ 65—	ƒ 100 's maands.
5 Waterb. Opzr.,	20—44 j.,	ƒ 50—	ƒ 125 's maands.
4 Werktuigk. Teek.,	23—26 j.,	ƒ 60—	ƒ 80 's maands.
5 Werkmeester Opzr. Constructeur.	23—39 j.,	ƒ 70 –	ƒ 100 's maands.
2 Electrotechnisch Opz. teekenaar.,	27 j.,	ƒ 75	's maands.
2 Chef-Machinisten.	36—39 j.,	ƒ 100	's maands.
2 Scheepsteekenaars	23 j.,	ƒ 50—	ƒ 60 's maands.
1 Werktuigk.-ing.	23 j.		

41ste Jaargang. ZATERDAG 20 OCTOBER 1906. No. 42.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbetaling.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De rioleering en waterverversching van Amsterdam.

In zijn vergadering van 16 November 1904 benoemde de gemeenteraad op voorstel van Burgemeester en Wethouders een commissie tot nadere voorlichting in het vraagstuk der rioleering en waterverversching te Amsterdam.

B. en W. noodigden toen uit om zitting in die commissie te nemen Dr. Ch. H. Ali Cohen, hoofdinspecteur der Volksgezondheid in Noord-Holland en Utrecht en lid van den Centralen Gezondheidsraad, Dr. L. Aronstein, hoogleeraar aan de P. S. te Delft, buitengewoon lid van den Centralen Gezondheidsraad, F. G. Waller, directeur der Kon. Gist- en Spiritusfabriek te Delft, buitengewoon lid van den Centralen Gezondheidsraad, P. H. Kemper, hoofd-ingenieur-directeur van 's Rijks Waterstaat te Haarlem. J. van Hasselt, directeur van Publieke Werken te Amsterdam en J. F. de l'Espinasse, directeur van de Stadsreiniging. Het voorzitterschap werd opgedragen aan den wethouder van P. W., den heer L. Serrurier, terwijl de ingenieur van P. W., de heer C. J. A. Reigersman, der commissie als secretaris werd toegevoegd. Prof. Aronstein en de heer Waller bedankten voor de benoeming, evenals later Dr. M. W. Beyerinck, hoogleeraar aan de P. S. De heer De l'Espinasse kwam, nadat het oordeel der commissie was gevestigd, te overlijden. In zijn plaats werd benoemd als adviseerend lid, de heer A. de Groot, de nieuw benoemde directeur der Stadsreiniging.

Het rapport.

In zake de voor de hoofdstad zoo hoogst gewichtige aangelegenheid, als de rioleering en waterverversching is, heeft de commissie thans volgens haar opdracht rapport uitgebracht. Dit rapport is verdeeld in negen hoofdstukken en bevat als bijlage een begrooting van kosten en een kaart voor de rioleering der stad buiten de singelgrachten.

Nadat in hoofdstuk I is gegeven een beschrijving van de samenstelling en de werkwijze der commissie, volgt in hoofdstuk II en III een overzicht van vroegere plannen met algemeene opmerkingen. Hoofdstuk IV is dan gewijd aan de noodzakelijkheid en den omvang der aan te leggen rioleering, terwijl in V de verzameling van de rioolstoffen wordt behandeld. Hoofdstuk VI bespreekt het gecombineerde of gescheiden stelsel, en na een uitvoerige uiteenzetting in hoofdstuk VII en VIII, omtrent de af te voeren hoeveelheden en de loozing van het rioolvocht, wordt het rapport in hoofdstuk IX besloten met conclusiën en voorstellen, die, naar wij vernemen, als volgt luiden:

De conclusiën.

A. Voor de geheele buitenstad is de aanleg van een rioleering, waarbij de afvoer van vuil op de openbare wateren tot een minimum wordt beperkt, noodzakelijk.

B. Voor de stad binnen de singelgrachten zijn, wat de rioleering betreft, voorshands geen bijzondere maatregelen noodig; mocht door de invoering der rioleering van de buitenstad evenwel geen afdoende verbetering van den toestand der Lijnbaansgracht worden verkregen, dan zal ook het stadsgedeelte langs die gracht aan de sub A genoemde rioleering moeten worden aangesloten.

C. Met de voor verversching beschikbare hoeveelheid water, zal na invoering van de rioleering een voldoende toestand van reinheid in de grachten der gemeente zijn te handhaven.

D. Door de uitvoering der bij de stadsuitbreiding ontworpen sluizen, zal de waterverdeeling voor de verversching van de buitenstad beter kunnen geschieden dan thans het geval is.

E. Voor de rioleering zal, voor zoover afzonderlijke regenafvoer in enkele bijzondere gevallen niet eenvoudiger is, moeten worden gekozen het gecombineerde stelsel, dat wil zeggen huiswater (huiswater en faecaliën) en regenwater in één riool met nooduitlaten op de grachten.

F. De bestaande riolen zullen van de grachten afgekoppeld en gebracht moeten worden op de aan te leggen hoofdriolen.

G. De wijzigingen, die de bestaande riolen daarbij dienen te ondergaan, zullen voor elk geval afzonderlijk beoordeeld, en in hoofdzaak door de praktijk aangewezen moeten worden.

H. Het tijdelijk Liernurstelsel zal zoo spoedig mogelijk moeten worden opgeheven.

I. Zoolang de verwerking der door het definitieve Liernurstelsel verzamelde stoffen baten blijven opleveren, kan dit stelsel gehandhaafd blijven; uitbreiding mag er evenwel niet aan gegeven worden.

J. Het na de verwerking der door het Liernur stelsel verzamelde stoffen overblijvende vocht, mag niet in de openbare wateren afvloeien, maar moet in de rioleering worden opgenomen.

K. Voor het te rioleeren stadsgedeelte zal de toepassing van schep- en beerputten zooveel mogelijk vermeden moeten worden.

L. Waar in het rioolnet plaatselijke hoogteverschillen zijn te overwinnen, verdient het gebruik van electrisch gedreven automatisch werkende pompjes de voorkeur boven de toepassing van pneumatische stelsels.

M. De verzameling van rioolstoffen op één centraalpunt, door een hoofdleiding, is zoowel uit een technisch als financieel oogpunt aan te bevelen.

N. Het verzamelde rioolvocht moet op de Zuiderzee worden geloosd.

O. Zoolang omtrent de waterbeweging in het gedeelte der Zuiderzee nabij Amsterdam geen meerdere gegevens beschikbaar zijn, kan aangaande de noodzakelijkheid of de mate van zuivering van het rioolvocht vóór de loozing, geen uitspraak worden gedaan.

De voorstellen.

De voorstellen, die de commissie meent te moeten doen, zijn, wat de bestaande inrichtingen betreft, direct uit de bovenvermelde conclusiën af te leiden, en worden verder door haar als volgt geformuleerd:

1e. Voor de stad buiten de singelgrachten worde een rioleering aangelegd, overeenkomstig de conclusiën en het bij 't rapport gevoegde schetsontwerp, en wel van zoodanige capaciteit, dat zonder bezwaar ook het stadsgedeelte langs de Lijnbaansgracht er op kan worden aangesloten.

2e. Met de uitvoering worde zoo spoedig mogelijk een aanvang gemaakt.

3e. Tijdens de uitvoering worde een systematisch onderzoek ingesteld omtrent de waterbeweging in de Zuiderzee nabij Amsterdam.

4e. Voor den aanleg van de rioleering worde een krediet verleend van f 3.000.000 — drie millioen gulden — (waaronder begrepen zijn de kosten voor het onderzoek sub 3 bedoeld) welk krediet eventueel zal moeten worden verhoogd, als het onderzoek der Zuiderzee reden geeft om aan te nemen, dat een reinigingsinrichting moet worden gemaakt.

Plaats van loozing.

Waar ook meermalen naast de Zuiderzee de Noordzee als plaats van loozing is genoemd bij de bespreking van het Amsterdamsche rioleeringsvraagstuk, willen we hieromtrent uit het rapport nog een en ander releveeren.

De aanleg van het eigenlijke rioolnet, zegt de commissie, blijft voor beide plaatsen van loozing financieel dezelfde; bij afvoer naar de Noordzee is echter door de zeer lange persbuis een gemaal van groot opvoervermogen (belangrijke exploitatiekosten) noodig, terwijl voor loozing op de Zuiderzee met een korte persbuis en dus gering afvoervermogen en met veel eenvoudiger werken aan het punt van afvloeiing kan worden volstaan; daarbij moet echter bovendien op een reinigingsinrichting in het beschouwde geval worden gerekend.

Loozing op de Noordzee zonder, en loozing op de Zuiderzee met een volledige reinigingsinrichting zullen in aanleg en exploitatie weinig verschillen. Voor de eerste is echter aanstonds grooter kapitaal noodig, terwijl bij loozing op de Zuiderzee de reinigingsinrichting telkens naar gelang der behoefte kan worden uitgebreid. Voorts staan aan de loozing in de Noordzee tal van technische en administratieve moeilijkheden in den weg, en zou b.v. het leggen van de drukleiding door de duinen en het maken van een uitmonding in zee met eigenaardige bezwaren gepaard gaan. En ook zullen de besturen van badplaatsen nabij het punt van loozing, niet nalaten zich tegen zoo'n eventueel voornemen van Amsterdam te verzetten, waardoor zij meenen, dat hunne gemeenten in haar bestaan zullen worden bedreigd. Al deze tegenstand zou slechts met veel moeite en ten koste van veel tijd zijn te overwinnen.

Bij afvoer naar de Zuiderzee kunnen bovengenoemde bezwaren grootendeels worden ontgaan en het is derhalve de meening der commissie, dat van loozing der rioolstoffen op de Noordzee moet worden afgezien en de Zuiderzee als plaats van loozing moet worden gekozen.

Het rapport is onderteekend door de heeren Serrurier, Ali Cohen, Kemper, Scholtens, v. Hasselt en Reigersman, secretaris.

De conclusiën van dit rapport zullen over het algemeen wel worden aanvaard, daar zij rekening houden met wat voor het oogenblik bereikbaar is. Of, wanneer het rioolvocht van de buitenstad en mogelijk van de Lijnbaansgracht naar de Zuiderzee zal worden afgevoerd, de toestand in de binnenstad zonder schade blijven kan gelijk hij is, moet worden afgewacht. In ieder geval zal het mogelijk zijn, later die binnenstad ook te rioleeren en het het vocht naar de Zuiderzee te brengen.

Als nu maar niet de in de troonrede aangekondigde droogmaking der Zuiderzee dit water doet verdwijnen, en zoo het geheele plan der commissie in duigen valt, zal Amsterdam dus in beteren „reuk" komen, dan het van ouds was.

Vooral het punt J der conclusiën, dat „het na de verwerking der door het Liernurstelsel verzamelde stoffen overblijvende vocht niet langer op de openbare wateren mag afvloeien", zal de bewoners van het noordwestelijk stadsgedeelte genoegen doen. Reeds veel te lang zijn die bewoners op den stank van wat door hun stadgenooten uit buurt Y Y werd voortgebracht, en waar zij part noch deel aan hebben, onthaald.

Hopen wij het beste en brengen wij der commissie al vast onze hulde voor haar doorwrochten arbeid. Mogen hare leden nog de uitvoering der plannen beleven! Ziedaar wat wij haar van harte toewenschen.

De prijsvraag voor het Gereformeerde of Burgerweeshuis te Haarlem.

De jury benoemd ter beoordeeling van de inzendingen op de prijsvraag voor een nieuw gereformeerd Weeshuis heeft haar taak beëindigd en vijf premies toegekend aan de ontwerpen ingezonden onder de motto's; Weeshuis, Cato, Mikrokosmos, Cirkel en Psalm 127.

De drie eerste premiewinners hebben zich bekend gemaakt. Het zijn de heeren J. A. G. van der Steur, bouwkundig ingenieur, Corn. de Graaf, architect te Haarlem en P. Doorn, directeur van de Haarlemsche Ambachtschool. De winners van den 4den en 5den prijs hebben zich nog niet aangemeld.

De jury, bestaande uit de heeren C. Muijsken, Henri Evers en C. B. Posthumus Meijjes, heeft een uitvoerig rapport ingeleverd, waarbij verschillende ontwerpen worden besproken.

Hare meening over het plan van den heer Van der Steur (eerste prijs f 500) luidt aldus.

Het vraagstuk is juist opgevat en goed doordacht. De gevraagde lokalen zijn aanwezig en onderling goed geplaatst; gangen, trappen en lokalen zijn allen gunstg verlicht. De kamer voor de kindermoeder echter ligt niet tusschen de twee speelkamers voor de kinderen, zooals in Art. 6 van het programma is gevraagd. Aan dezen eisch kan echter zonder bezwaar worden voldaan.

De gevels zijn schilderachtig en goed in het karakter, maar te rijk opgevat. Op den middenbouw, bevattende niet anders dan ondergeschikte lokalen, is te veel gewicht gelegd. Hoewel schilderachtig, is het maken van torenvormige paviljoens voor waschhok en bijkeuken af te keuren.

De jury acht dit ontwerp het meest verdienstelijke der 22 ontwerpen. Zij zoude dit dan ook voor een eerste bekroning voordragen, ware het niet dat zij, na becijfering, eenstemmig de overtuiging heeft, dat dit ontwerp niet voor de in het programma gestelde bouwsom van f 90.000 kan worden uitgevoerd.

Hetzelfde geldt voor alle ontwerpen, die voor bekroning in aanmerking komen. De jury acht het echter mogelijk, dat zonder de hoofdgedachte van het ontwerp te schaden belangrijke bezuinigingen kunnen worden aangebracht en is van oordeel, om tot een practisch resultaat te komen, dat met den maker van dit ontwerp overleg moet worden gepleegd tot het verkrijgen van een doelmatig en goed ingericht gebouw.

Naar wij vernemen hebben Regenten dezen raad van de jury opgevolgd en zich reeds voorloopig met den heer Van der Steur in contact gesteld. Leidt deze onderhandeling tot een opdracht, dan vervalt volgens de voorwaarden de premie, die dan vervangen wordt door het honorarium voor den bouwmeester-uitvoerder.

Van het ontwerp van den heer De Graaf (2e premie f 400), zegt de jury:

De ligging van de hoofdlokalen en speelplaatsen is gunstig, zoodat lucht en licht overal behoorlijk toetreden. De gevraagde ruimten zijn aanwezig en onderling goed gesitueerd. Het plan van de verdieping is minder goed geslaagd, vooral door de min gunstige ligging van enkele slaapzalen op het Noorden.

De gevels zijn verdienstelijk en hebben een passend karakter.

En over het ontwerp van den heer Doorn (3e premie f 250) verklaart de jury:

Hoewel de groepeering van het gebouw en der speelplaatsen op het terrein goed is, laat de indeeling van het gebouw te wenschen over; de hoofdlokalen zijn bijna allen op het Noorden gelegen en de gangen zijn lang en slecht verlicht. De ligging van de keuken ten opzichte der eetzalen is ondoelmatig. Op de verdieping liggen te veel slaapzalen op het Noorden. De gevel is schilderachtig en eenvoudig en het detail is goed.

Van de 22 ingezonden ontwerpen viel er één af, dat niet aan het programma voldeed; drie waarbij met de plaatsing der lokalen en speelplaatsen en tevens met de architectonische eischen niet voldoende rekening was gehouden; negen die toen nog behouden waren gebleven wegens de min of meer verdienstelijke architectuur der gevels, maar waarbij onvoldoende indeeling van het plan viel op te merken, zoodat er negen overbleven waarvan nog vier als onvoldoende werden ter zijde gelegd.

De ontwerpen worden voor het publiek ter bezichtiging gesteld in het Weeshuis (ingang Klein Heiligland) van 12 October tot 26 October, op werkdagen van 2—4 uur, tegen betaling van f 0.10 per persoon.

* * *

Het bovenstaande, dat wij lazen in een der Haarlemsche bladen, deed ons besluiten de tentoonstelling te bezoeken.

Wie in lang niet te Haarlem geweest is, vindt daar veel veranderd. Reeds bij de aankomst ziet hij het nieuwe station dat een flink gebouw beloofd te worden, en een groote verbetering zal geven. Want het oude voldeed in het geheel niet meer aan de eischen.

Wel sjokt de paardentram nog anachronistisch door de hoofdstraten, maar die straten kregen toch een meer modern aanzien door de nieuwe winkelpuien, die er in grooten getale werden aangebracht. Die puien zijn gemaakt volgens het bekende recept veel glas en zoo weinig mogelijk steunsel: kunst-

werken zijn zij niet en willen zij ook blijkbaar niet wezen. Zij getuigen echter van een zekere levendigheid in het bouwvak.

Op de Groote Markt staat Laurens Janszoon Coster nu op een keurige verheven bestrating, met koffiehuizen aan zijn linkerzijde en de zeer verfraaide St. Bavokerk rechts van hem. Hij keert nog altijd de kerk, waar hij koster was, den rug toe en wendt zijn schreden naar het stadhuis.

Waar lag het Weeshuis? De conducteur van de tram beloofde, te zullen waarschuwen, als wij er waren. Hij hield woord, en deed het voertuig ophouden bij een smalle steeg. Wat vragen bracht ons van deze Cornelissteeg in een nog onaanzienlijker dwarsstraat, Klein Heiligland genaamd, en ten slotte voor een deur, waarboven: „Gereformeerd Weeshuis" te lezen stond.

Na een gangetje doorgegaan te zijn kwamen wij op een klein plaatsje, betaalden daar aan een weesjongen een dubbeltje en werden toegelaten in een vrij groote zaal, met oude houten zoldering „*Nieuwsgierig oog, aanschouw deez' ruime zaal!*" stond er boven de deur geschilderd en van deze uitnoodiging maakten wij vrijmoedig gebruik. De ontwerpen der prijsvraag waren tegen twee schotten en tegen de wanden opgehangen, op een wijze, die van weinig overleg getuigde. Immers aan sommige ontwerpen was de borstwering onder de vensters als plaats als aangewezen!

Verscheidene Haarlemsche architecten, sommigen jong, anderen reeds vergrijsd in het vak, stonden de teekeningen te beschouwen; zij schenen met de uitspraak der beoordeelaars niet al te best tevreden.

Op een tafel lag het rapport der jury, hetwelk tot weinig vleiende opmerkingen aanleiding gaf. Men meende, dat een beoordeeling, zou zij waarde hebben, gemotiveerd behoorde te zijn, terwijl het stuk, hetwelk aanwezig was, in motiveering geheel en al tekort schoot. En wij konden den Haarlemschen architecten geen ongelijk geven.

De twee en twintig ontwerpen, die tentoongesteld waren, en die voor de groote meerderheid, verdienstelijk mochten heeten, leverden ongetwijfeld het bewijs, dat er te Haarlem zeer goede krachten zijn. Doch de jury had zich, met het bekende „Jantje van Leiden" van haar taak gekweten.

Als de prijsvragen in den laatsten tijd in discrediet dreigen te komen, dan ligt de schuld daarvan niet bij de medewerkers, doch bij de juryleden, wien het blijkbaar aan de noodige ernst ontbreekt.

Het treurige rapport van de „Vredesprijsvraag" drukt de bouwkundige wereld nog als een steen in de maag, en nu komt al weer een andere steen de plaats van voedzaam brood vervullen!

Van de meeste ontwerpen wor't in het rapport zoo goed als niets gezegd. Alleen aan vijf, die met premiën bedacht werden, wordt een eenigszins uitvoeriger beschouwing gewijd.

„Psalm CXXVII. Dit ontwerp vertoont een regelmatigen plattegrond, maar de opvatting van het geheel is onjuist. De ingesloten speelplaatsen als binnenplaatsen behandeld, zijn af te keuren en komen geheel in de schaduw van het hoofdgebouw. Het terrein is verbrokkeld, waardoor het voorplein te ondiep is geworden en geen nut meer heeft. De indeeling der verdieping is goed; door een minder goede plaatsing der privaten zijn de beide hoofdtrappen gebrekkig verlicht. De ligging der eetzalen is niet doelmatig, ze zijn onvoldoende verlicht. Te betreuren is het, dat dit plan door bovengenoemde gebreken buiten verdere beschouwing moest blijven, omdat de gevels verdienstelijk zijn, een zoo goed karakter dragen en de behandeling der teekeningen aantrekkelijk is".

Dit ontwerp, aan hetwelk de vijfde premie te beurt viel, doch welks vervaardiger zich niet bekend maakte — wij hoorden een zeer talentvol Haarlemsch architect noemen — is door de jury ten onrechte gedeclineerd. Iemand, die met de eischen, in het programma gesteld, goed op de hoogte bleek, merkte op, dat het progamma volstrekt niet verbood, de speelplaatsen als binnenplaatsen te behandelen. Hij wees er op, dat een binnenplaats als speelplaats vooral bij winderig weder groote voordeelen heeft en de omwonenden in ieder geval voor het hinderlijk leven der kinderen — men denke aan den Haagschen misthoorn — vrijwaart. Dat de beide hoofdtrappen uitstekend verlicht waren, de eetzalen volkomen aan de eischen, door het programma gesteld voldeden, had de jury blijkbaar geheel over het hoofd gezien. Zoo scheen het dan onverklaarbaar, dat dit ontwerp „buiten verdere beschouwing had moeten blijven".

De ongenoemde inzender, die in de laatste jaren zich bij voorkeur op het laatst der 18de eeuw inspireert, heeft hier een ontwerp geleverd zóó rustig, zóó goed in het karakter en bovendien zóó meesterlijk geteekend, dat hij op een veel hoogere onderscheiding aanspraak had gehad.

„Cirkel. Dit ontwerp is, wat toetreding van licht en lucht betreft, gebrekkig, de gangen zijn lang en slecht verlicht. De gevels zijn goed door groepeering der hoofdpartijen".

Hier luidt het oordeel strenger nog, en toch kreeg de ontwerper de vierde premie! Geen wonder, dat ook hij, mede een man van goeden naam, zich door de uitspraak gegriefd voelt en zich niet noemt. De architectuur vertoont een misschien wat te drukke toepassing van den oud-Hollandschen stijl, doch heeft wel cachet. En tegenover de lange gangen staat een zóó economische distributie, dat hier blijkbaar een ernstige poging werd gedaan, om binnen de door het programma gestelde, zeer beperkte grenzen te blijven. Maar met bouwsommen houden jury's helaas nooit rekening.

Veel lager dan de beide reeds genoemde ontwerpen staat „Mikrokosmos", waarvan het rapport zegt: „Hoewel de groepeering van het gebouw en der speelplaatsen op het terrein goed is, laat de indeeling van het gebouw te wenschen over. De hoofdlokalen zijn bijna allen op het noorden gelegen en de gangen zijn lang en slecht verlicht. De ligging van de keuken ten opzichte der eetzalen is ondoelmatig. Op de verdieping liggen te veel slaapzalen op het noorden. De gevel is schilderachtig en eenvoudig en het detail is goed".

Veel meer gebreken worden hier dus opgesomd, dan voor „Cirkel" en toch wordt de derde premie toegekend! De ontwerper heeft blijkbaar weinig ervaring, daar hij zoowel de eischen van het Burgerlijk Wetboek als die der Bouwverordening, waaraan in het programma zoo groot gewicht werd gehecht, over het hoofd heeft gezien. Vreemd, dat de Jury daarvan niets heeft gemerkt!

Het schijnt zonderling, maar naarmate hooger premie werd toegekend daalt het gehalte der ontwerpen.

„Cato. De ligging van de hoofdlokalen en speelplaatsen is gunstig, zoodat lucht en licht overal behoorlijk toetreden. De gevraagde ruimten zijn

aanwezig en onderling goed gesitueerd. Het plan van de verdieping is minder goed geslaagd, vooral door de min gunstige ligging van enkele slaapzalen op het noorden. De gevels zijn verdienstelijk en hebben een passend karakter".

Hier heeft de jury bijzonder mild geoordeeld. De ongelukkige oplossing der inwendige hoeken van den plattegrond ontging haar ten eenenmale, en van de zonden tegen de bouwverordening had zij al evenmin besef. Geeft men aan de gevels van een weeshuis een „passend" karakter, als men wat „villa-motieven" bijeenbrengt? Weinigen zullen die vraag met de beoordeelaars in bevestigenden zin beantwoorden.

De hoogste premie verkreeg het ontwerp „Weeshuis". De jury zegt: „Het vraagstuk is juist opgevat en goed doordacht. De gevraagde lokalen zijn aanwezig en onderling goed geplaatst; gangen, trappen en portalen zijn allen gunstig verlicht. De kamer voor de kindermoeder echter ligt niet tusschen de twee speelkamers voor de kinderen, zooals in art. 6 van het programma is gevraagd".

„Aan dezen eisch kan echter zonder bezwaar worden voldaan. De gevels zijn schilderachtig en goed in het karakter maar te rijk opgevat. Op den middenbouw, bevattende niets anders dan ondergeschikte lokalen is te veel gewicht gelegd. Hoewel schilderachtig is het maken van torenvormige paviljoens voor waschhok en bijkeuken af te keuren".

Het scheen den Haarlemschen architecten onverklaarbaar, waarom dit ontwerp, hetwelk zoo groote gebreken heeft, de eerste premie verkreeg. Want van een mooien plattegrond is geen sprake. De lokalen zijn hot en haar aan elkander geplaatst; de middenbouw, waarover de jury terecht haar afkeuring uitspreekt, is een laag uitsteeksel aan den voornaamsten gevel. De ontwerper heeft daar blijkbaar zelf mede in de war gezeten, want hij gaf den gevel niet zóó te zien, als de plattegrond aanduidt. Op een zijner teekeningen geeft hij den voorbouw aan en laat hij den gevel weg, op een andere staat de gevel wel, doch werd de voorbouw niet aangegeven. Wij laten in het midden, of een schilderachtige „villa-architectuur" als voor een weeshuis gepast geacht mag worden, doch het maakt een vreemden indruk als die schilderachtigheid verkregen wordt door een waschhok en een bijkeuken als „torenvormige paviljoens" te behandelen.

De Haarlemsche architecten wezen op de coïncidentie, dat de vervaardiger van dit ontwerp bouwkundig ingenieur is en de beoordeelaars alle drie tot Delft in betrekking staan. Wij stellen die beoordeelaars te hoog dan dat wij zouden kunnen aannemen, dat hier iets anders dan een toeval in het spel is. Maar zij hebben geen gelukkig oogenblik gehad, toen zij dit ontwerp met de eerste premie bedachten. Geheel er bijzijden waren zij, toen zij in hun rapport schreven: „Ten einde tot een practisch resultaat te komen is de jury van oordeel, dat met den ontwerper van „Weeshuis" overleg *moet* (de cursiveering is van de jury, RED.) worden gepleegd tot het verkrijgen van een doelmatig en goed ingericht gebouw".

Voor deze categorische imperatief levert de voortreffelijkheid van het uitverkoren ontwerp, het rapport getuigt het, geen grond. Veel beter ware het geweest, aan ieder der vijf met een premie bedachte ontwerpers gelegenheid te geven om, rekening houdende met de gemaakte bemerkingen, hun ontwerp te herzien en dan pas omtrent de opdracht een beslissing te nemen. Was het ontwerp „Weeshuis" zóó voortreffelijk, de zaak lag anders. Doch nu het niet eens als primus inter pares wordt beschouwd, was er geen reden, den vervaardiger dus voor te trekken. Aan de verdenking van begunstiging wordt dan voedsel gegeven, vooral waar het een betrekkelijk kleine stad geldt, waar „cancans" gelijk „canards" welig plegen te tieren. Het feit, dat twee der gepremiëerden hun naam niet bekend willen doen worden voorspelt al vast weinig goeds.

* * *

Sinds dit werd geschreven stelde men ons in de gelegenheid het programma der prijsvragen in te zien. Het is een boekje van 12 bladzijden en zeker een der meest uitvoerige programma's uit den laatsten tijd. Alle inlichtingen, die den mededingers van nut konden zijn, werden gegeven; in het bijzonder de gegevens voor de begrooting getuigen van zorg en ernst.

De juryleden, die dit stuk hebben onderteekend, moeten daaraan heel wat werk hebben gehad. Daarom verbaast het te meer, dat bij de beoordeeling het programma zoo goed als geheel buiten beschouwing schijnt te zijn gebleven.

Althans in het rapport is, enkele onbeteekende onderdeelen uitgezonderd, van het programma nergens sprake.

Het is zeer te betreuren, dat de beoordeelaars onzer prijsvragen in den laatsten tijd telkens hun vonnis geven zonder het programma in aanmerking te nemen.

Bij de prijsvraag voor het Vredespaleis heeft men gelegenheid gehad, te zien, tot welke betreurenswaardige oppervlakkigheid en gemakzucht een jury in staat is. Maar de Haarlemsche beoordeelaars hebben, zoo mogelijk, de Haagsche heeren nog overtroffen.

Een der voornaamste punten bij iedere prijsvraag is de bouwsom. De jury heeft het ontwerp „Weeshuis" niet voor een volledige bekroning voorgedragen, daar het onmogelijk voor f 90.000 te verwezenlijken zou zijn. Dit schijnt een gegronde reden. Maar wij hebben ons de moeite getroost, om eens alle gevraagde lokaliteiten van het programma tot kubieke maat te herleiden, om dan, door optelling, tot den inhoud van het geheele gebouw te komen. Daarop vermenigvuldigden wij dien inhoud met den prijs, die voor zulke gebouwen, zeer eenvoudig uitgevoerd, pleegt te worden gerekend. De verkregen uitkomst overtreft zeer aanzienlijk het beschikbaar gestelde bedrag.

Deze berekening had de jury, eer zij het programma onderschreef, ook kunnen en moeten maken. Als zij dan haar opdrachtgevers had gevraagd, óf hun eischen te verminderen, óf de bouwsom b.v. tot f 120.000 te verhoogen, zou zij een goed werk hebben verricht en veel onaangenaamheden hebben voorkomen.

Al te lichtvaardig laat men er zich tegenwoordig toe vinden, lid van een jury te worden, men telt de zware verantwoording niet, die men op zich laadt, alsof men met een „après nous le déluge" en zonder schade aan eer en naam vrij kon komen!

Wanneer de Haarlemsche prijsvraag, die zoo goed van opzet was, doch die geen bevredigende uitkomst heeft opgeleverd, er toe bijdragen mocht, dat het vraagstuk der verplichtingen eener jury, welk vraagstuk door de Vredesprijsvraag branden ging, althans

voor Nederland tot een definitieve oplossing komt, dan heeft het gebeurde in de Spaarnestad, hoe weinig aangenaam ook voor de medewerkers, toch nut gehad.

Prijsvragen.

RAPPORT van de jury, belast met de beoordeeling der ingekomen antwoorden op de prijsvraag betreffende gebouwen voor het landbouwbedrijf uitgeschreven door het Hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid.

Aan het Hoofdbestuur der Groninger Maatschappij van Landbouw en Nijverheid.

M. H.!

Ter beoordeeling waren door uwen secretaris aan ons overgelegd slechts 2 antwoorden, resp. ingezonden onder motto's: „Met zijn tijd mee" en „Loonsbesparing."

Beide ontwerpen werden in eene vergadering der jury, gehouden op 1 Augustus 1906, mede bijgewoond door den heer Steketee, adspirant rijkslandbouwingenieur te Wageningen, behandeld.

Alvorens tot besprekingen der antwoorden over te gaan, moeten wij tot onzen spijt de opmerking maken, dat door een hiaat in den tekst van de prijsvraag de beantwoording en vooral ook de beoordeeling, zeer moeilijk is gemaakt. In dezen tekst ontbreekt n.l. eene globale opgave van het aantal H.A. bouw- en weiland, waarvoor de gebouwen ontworpen dienden te worden.

In den grond der zaak is daardoor eigenlijk gezegd de prijsvraag eenigszins op losse schroeven gezet.

Het ontwerp „Met zijn tijd mee" gaf ons aanleiding tot het maken van de volgende op en aanmerkingen.

Zonder twijfel kan er van gezegd worden, dat dit ontwerp origineel is. Het uiterlijk aanzien, vooral van het front, is niet onaardig.

Hiermede is echter tevens het meeste goeds in dit ontwerp te vinden, aangewezen. Het moet geappreciëerd worden, dat eene moderne kapconstructie in toepassing is gebracht bij een landbouwschuur met veestallen, en wanneer deze kapconstructie inderdaad op deze wijze uitvoerbaar is, dan kan daarvan ook in het landbouwbedrijf zonder twijfel partij worden getrokken. Echter op eene geheel andere manier dan door den ontwerper is geschied.

De eerste fundamenteele fout is, dat de dorschvloer zeer ongeschikt is om met stoom te dorschen en te persen. De machines kunnen niet opgesteld worden zoodanig dat alle vakken leeggedorscht kunnen worden. Ook de oogstwagens kunnen niet gemakkelijk bij alle vakken gereden worden. Dat er geen doorgang voor wagens enz. is, is ook niet aanbevelenswaardig en o.i. onpraktisch. Dat de dorschvloer zeer breed is (13 M.) is op zich zelf wel een voordeel, doch in dit geval te sterk overdreven. Te veel ruimte gaat op deze wijze onbenut verloren. Met het oog op het platte dak valt de omstandigheid, dat de grootste hoogte van het gebouw juist boven den dorschvloer komt, niet zwaar in de schaal.

De tweede grondfout is, dat voor het ontwerp *a*, voor eene boerderij met hoofdzakelijk bouwland bestemd, veel te veel ruimte voor veestallen is gereserveerd. Tusschen de ontwerpen *a* (voor meest bouwland en *b* (voor hoofdzakelijk weiland) is dan ook veel te weinig verschil gemaakt. In 't laatste ontwerp komen slechts 4 dubbele veestallen meer en 2 paardenstallen minder voor en is de werktuigenbergplaats zoo goed als geheel vervallen. Overigens is alles volmaakt gelijk.

Meer detailfouten, doch de meeste zeer grove, zijn de volgende.

1e. De stallen voor paarden en groot vee eenerzijds en die voor jong vee, kalveren, varkens en schapen anderzijds, zijn veel te ver van elkaar verwijderd. De ontwerper roemt als een groot voordeel van zijn plan: het gemakkelijke overzicht over het geheele bedrijf. Uit 't voorgaande volgt al, dat wij dit in 't geheel niet met hem eens zijn.

2e. Melkbergplaats en karnhuis liggen veel te ver uiteen (midden op midden ± 30 M.). In het moderne Groningsche bedrijf kan het karnhuis gemist en de melkbergplaats tot een zeer kleine ruimte beperkt worden.

3e. Provisiebergplaats en keuken liggen veel te ver uiteen (midden op midden ± 30 M.)

4e. De korenzolder is ondoelmatig gelegen (te ver van den dorschvloer verwijderd).

5e. Ruimte voor de paardenfokkerij (boven) ontbreekt.

6e. Het zware dak is te licht ondersteund, de spanningen zijn te groot. De ondersteuning van het dak boven de breede open plaats achter de achterdeuren is vooral geheel onvoldoende en zeker niet bestand tegen den zijwaartschen druk van het dak.

7e. De ventilatie en verlichting in de schuur zal, vooral met het oog op het stoomdorschen, in elk opzicht onvoldoende zijn.

8e. De bedekking van de schuine daken (met aangestreken blauwe smoorpannen) is zeer ondoelmatig gekozen.

9e. Het is aan sterken twijfel onderhevig, dat de ventilatie-inrichting der stallen goed zal werken. De toetreding der versche lucht zal naar onze meening niet door de (overigens onduidelijk aangegeven) toevoerkokers geschieden, doch door deuren, vensters, enz.

10e. Het waterreservoir is zoodanig gelegen, dat bij eenigszins sterke vorst, bevriezen niet kan uitblijven.

11e. De afscheiding van schuur en voorhuis is met het oog op brandgevaar zeer onvoldoende. De scheidsmuur bevat niet minder dan 11 deur- en vensteropeningen.

12e. De dwarsgang is verbazend lang (35 M.)

13e. Het getal vaste kasten in het woonhuis is te klein.

14e. De beide slaapkamers ontvangen weinig licht. Fouten van minder beteekenis zijn nog:

15e. De mestvaalt is voor 30 stuks grootvee, 8 stuks jongvee, kalveren, varkens en schapen veel te klein geteekend. Voor Groningsche toestanden op zich zelf zou ze groot genoeg zijn. In verband met den ontworpen veestal niet.

16e. De opening van het privaat, juist onder een slaapkamerraam is minder aanbevelenswaardig.

17e. Op geen der bladen zijn de hemelstreken aangegeven.

18e. Een rijweg voorlangs het woonhuis is wel, die naar de achterdeuren is niet aangegeven.

Bovengenoemde gemakkelijk te constateeren feilen waren voldoende om ons de overtuiging te schenken, dat dit ontwerp onmogelijk voor eene bekroning in aanmerking kan komen, weshalve wij er van afzien in meerdere details te treden en het kosten-overzicht aan eene kritische beschouwing te onderwerpen. Hoeveelheden en eenheidsprijzen ontbreken geheel op de begrooting, zoodat eene beoordeeling zeer moeilijk zou zijn. Het eindcijfer is echter beslist te laag.

Het ontwerp, ingezonden onder het motto: „Loonsbesparing" gaf ons meer reden tot tevredenheid. Wel ontbreekt hier een bedrijf met hoofdzakelijk veehouderij, overschrijdt de begrootingssom de gestelde grens en kleven er verschillende fouten aan, doch dit neemt niet weg, dat er zeer veel goeds in zit, een nadere bestudeering overwaard.

Zooals direct opvalt is het type, dat gevolgd is het tweelingschurenstelsel, echter met belangrijke afwijkingen in de reeds in deze provincie bestaande en blijkt uit het geheele plan, dat de grondgedachte in de rapporten en het résumé neergelegd, als basis voor het ontwerp heeft gediend.

Te loven in dit ontwerp zijn de volgende punten.

1e. Het geheel maakt een aangenamen indruk en heeft een landelijk voorkomen. Vooral het zuidfront is niet onaardig. Het west (voor) front is minder mooi en wat al te sober. Hierin is met een zeer geringe kosten en moeite, door 't aanbrengen van een paar venstertjes in de bovenverdieping verbetering te brengen.

2e. De ligging der bedrijfsonderdeelen is zeer goed doordacht. Alle stallen zijn dicht bij elkaar, zonder overmatig veel ruimte in te nemen. De mestvaalt ligt er vlak bij, doch misschien, aanvankelijk te veel in 't gezicht en te dicht bij het voorgebouw. Zij kan natuurlijk ook achter den paardenstal aangebracht worden.

De hooiberging is practisch aangelegd en tevens zeer geschikt voor het onderbrengen van stroopakken en het bergen van kaf tijdens het stoomdorschen.

De bergplaats voor werktuigen en gereedschappen is goed gelegen en van vele en groote deuren voorzien.

De graanbergplaats is te klein, doch doelmatig ingericht. Ze is van twee kanten te vullen en te ledigen, n.l. aan de buitenzijde door luiken en aan de binnenzijde vanaf den dorschvloer. Overigens kunnen de vakken van de binnenzijde ook in tweeën opgezet worden.

Zeer doelmatig is o.i. dat in het voorfront twee schuurdeuren zijn aangebracht, 1 vóór den dorschvloer en 1 daarnaast, vóór de graanvakken. Dit maakt mogelijk de stoomdorschmachine in de graanvakken op te stellen om dan direct van het land af onder dak te dorschen. De oogstwagens worden dan op den dorschvloer gereden. Wanneer aan de noordzijde langs de graanschuur een verhoogde rijweg gemaakt wordt, waarop men de te ledigen oogstwagens kan rijden, heeft men nog 't voordeel bijna alles naar beneden te kunnen werken, zoodat opsteken bijna geheel wordt vermeden.

Het woonhuis is doelmatig ingericht. De dienstboden-vertrekken zijn aan de zuidzijde gelegen, doch van buiten af slechts van de noordzijde te bereiken. De woning van den boer heeft van buitenaf aan zuid- en westzijde toegang. Beide zijn dus vlak bij elkaar gelegen. doch goed gescheiden.

3e. Het dak is van dergelijke sterke constructie, terwijl het bedekkingsmateriaal (riet met pannen er over) voor boerenschuren uitstekend is.

4e. De graanbergplaats is zeer breed, zoodat veel beneden kan geborgen worden en veel omhoog werken wordt vermeden.

5e. De dorschvloer, achter van steen en voor van hout gemaakt, is zeer goed. Het verdient echter overweging in plaats van houten posten, gecreosoteerde houtblokken op stampbeton-onderlaag te nemen.

6e. Het brandgevaar is tot een minimum beperkt. De dekking der stallen met monier- en betonwerk is zeker voor Groningen iets nieuws en verdient aanbeveling. Behalve het geringe brandgevaar heeft men nog 't voordeel, dat de constructie zeer sterk is en alles zeer gemakkelijk is te reinigen, de stallen dus ook gezond zijn. De gewone houten wanden en zolderingen eischen veel onderhoud en zijn lastig schoon te maken, eventueel te desinfecteeren.

7e. Varkens- en kippenhokken, zoomede de hokken voor kalveren zijn goed geplaatst. — Varkens en kippen kunnen desgewenscht gemakkelijk uitloop naar mestvaalt en boomgaard krijgen.

8e. De ruime voederkamer.

9e. De mestvaalt wordt gemaskeerd door boomgaard en schutting.

10e. De keuze van het materiaal voor de tusschengoot (mastiek) is goed.

11e. Het teekenwerk is mooi.

Tot onzen spijt ontbreken op den platten grond alle doorsneelijnen. Dit maakte de beoordeeling minder gemakkelijk,

Feilen zijn de volgende:

1e. Ontbreekt een ontwerp voor een boerderij met hoofdzakelijk weiland.

2e. De ontwerper is in zijn zucht om alles zoo dicht mogelijk bij den grond te houden, te ver gegaan. Hiervan is het gevolg, dat de krimp tusschen de beide schuren te laag ligt en de ruimte boven den dorschvloer te gering is. Wanneer een volgeladen voer op den dorschvloer staat, is het onmogelijk het rechtopstaande at te steken, terwijl de schoven niet zonder moeite onder de platen door zijn te krijgen. Bij het stoomdorschen geeft dit eerst recht veel last. De platen zullen ongeveer 1 M. omhoog moeten worden gebracht. Zooals het plan nu is ontworpen, is het voor Groningsche toestanden niet wel bruikbaar.

3e. In verband met de totaal-kosten is de bergruimte voor koren te gering. De graanschuur is zonder bezwaar naar voren te verlengen. De werktuigenbergplaats kan kleiner gemaakt worden, waardoor de graanberging grooter wordt. Het is n.l. niet noodig alle boerenwagens in een aparte bergplaats onder te brengen.

4e. De dorschvloer is zoowel aan de zijde der hooi- als aan die der graanvakken tot op een hoogte van 2 meter met hout bekleed. Dit is wel zeer zindelijk en staat goed, doch het is tevens lastig voor enkele werkzaamheden en de kosten wegen misschien niet op tegen 't nut.

5e, De opgang van den graanzolder ligt te ver naar achteren.

6e. De bergplaats der rijtuigen ligt verkeerd en moet naar den achtergevel overgebracht worden, met eene deur in den achtergevel of in elk geval naar buiten.

7e. De werktuigenbergplaats heeft geen toegang aan den achtergevel.

8e. De paardenstal is te gevaarlijk; de ruimte achter de paarden moet aan den achtergevel 1 Meter breeder zijn en de uitgangen zijn te klein.

9e. In verband ook met het vorige punt is de ligging van het waterreservoir verkeerd. O.i. kon het geschikt boven de varkens- of boven de kalverstallen gemaakt worden. Dit laatste zou gewenscht zijn om van het water van het reservoir ook te kunnen profiteeren voor boenen, schrobben en misschien ook bij het stoomdorschen. De voederkamer wordt door die verplaatsing vrijer.

10e. De hoek bij den toegang van de voederkamer naar den veestal is te scherp. Hij kan gemakkelijk afgerond worden.

11e. De drinkbakken in den paardenstal zijn te laag geplaatst. De dieren zouden ze met hun voorhoeven in korten tijd ruïneeren.

12e. De koestal is slechts 1.98 M. hoog, hetgeen o.i. te laag is.

13e. De mestgroep is slechts 6 c.M. diep en 30 c.M. breed. Deze afmetingen zijn veel te klein.

14e. Het kantoor op 't zuiden zonder uitzicht op eenig onderdeel van het bedrijf is verkeerd gelegen, Het dient met de tegenoverliggende slaapkamer, aan de noordzijde, van plaats te verwisselen. Dit kan zonder bezwaar.

15e. Het privaat in 't woonhuis, vlak bij de waranda, is verkeerd geplaatst. het dient met 't kantoor naar de noordzijde te verhuizen.

16e. De woonkamers zijn te klein, de vestibule wat groot.

17e. De deur in de achtergang ligt te ver naar achteren en dient gebracht te worden op de plaats van den boog bij de keldertrap, zoodat de achtergang in haar geheel van de vestibule wordt gescheiden.

De begrooting van kosten geeft ons aanleiding tot het maken van de volgende opmerkingen:

Het komt ons voor, dat de hoeveelheden en prijzen over 't geheel vrij juist zijn. Alleen de aanleg van het terrein is veel te laag geraamd. Ook de waterleiding is voor den opgegeven prijs alleen van cement te maken. In ijzer zal de prijs dubbel zoo hoog worden.

Wanneer de veranderingen worden aangebracht, die door ons noodzakelijk worden geacht (hooger brengen der platen, vergrooting der graanbergplaats, verhooging van den koestal) wil het ontwerp voor Groningsche toestanden waarde hebben, dan zal het eindcijfer misschien 3 à f 4000 hooger worden.

Resumeerende:

Het deed ons zeer leed, dat het getal antwoorden zoo gering was, waardoor de uitschrijving van de prijsvraag povere resultaten heeft opgeleverd.

Derhalve zijn wij van meening, dat het Hoofdbestuur wel zou doen den directeur van het Instituut voor landbouwwerktuigen en gebouwen te animeeren de zaak in studie te nemen, of dit door eene bijzondere commissie te laten doen, in den geest als in het résumé van de antwoorden op het vraagpunt der Gron. Mij. v. Landbouw en Nijv.: Welke verbeteringen kunnen worden aangebracht in de gebouwen voor het landbouwbedrijf . . . . . etc.", voorkomende in jaargang 1902/03 der Handelingen van genoemde Maatschappij, in overweging wordt gegeven, (blz. 235).

Het antwoord onder het motto: „Met zijn tijd mee" ingezonden, geeft ons geen aanleiding het tot bekroning voor te dragen.

Anders is het met het ontwerp: „Loonsbesparing". De fouten die ook dit ontwerp aankleven, in de eerste plaats de groote kosten in verband met de verkregen geringe bergruimte, doch ook vooral de geringe hoogte van dorschvloer en koestal, doen ons er van afzien, ook dit ontwerp voor bekroning met een prijs voor te dragen

Het is evenwel een samenvatting van den gedachtengang in de bekende rapporten en het résumé ontwikkeld, terwijl erkend moet worden, dat eenige der door ons aangewezen fouten gemakkelijk verbeterd kunnen worden, weshalve wij u voorstellen deze inzending eervol te vermelden en eene gratificatie van *f* 150 toe te kennen, onder voorwaarde dat het ontwerp het eigendom worde van uwe Maatschappij.

De commissie van beoordeeling:

T. H. STIKKER.
P. G. CREMER.
B. BOS.
U. J. MANSHOLT.

Op de laatstgehouden vergadering der Maatschappij besloot het hoofdbestuur, conform bovenstaand rapport, de uitgeloofde prijzen niet toe te kennen, maar eervol te vermelden het ontwerp, ingezonden onder het motto „Loonsbesparing", en den inzender daarvan eene gratificatie van *f* 150 toe te kennen, onder voorwaarde, dat het ontwerp het eigendom worde der Maatschappij. Gebleken is dat deze inzender is de heer Joh. Hoogenboom, architect te Zierikzee.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De prijsvraag voor een nieuwe Kolonnade te Karlsbad heeft tot resultaat gehad, dat de eerste prijs, van f 4000, is toegekend aan den architect F. J. Weiss uit Posen; de tweede prijs van f 2500 aan K. en J. Mayreder; de twee derde prijzen, van f 1500 aan Otto Wagner uit Weenen en aan Karl Felsenstein en K. Palmubo, eveneens te Weenen.

Van de 50 antwoorden willen 42 den ouden stadstoren en de Schlossbrunnkolonnade laten bestaan, schoon het vrij stond deze weg te denken.

BINNENLAND.

AMSTERDAM Dank zij een rationeele verbetering, heeft de Beurpassage haar tunnel-achtig karakter vrijwel geheel verloren. Er is meer licht gekomen. Daartoe werd de gewelfzoldering in het midden weggebroken, en een verdieping hooger, werd een nieuwe licht-gebogen zoldering gemetseld

De opstaande zijwanden, aan de zijde van Damrak en Nieuwendijk, zijn afgesloten met groote ruiten, eenvoudig versierd met matte en gekleurde sierfiguurtjes.

Voor deze werkzaamheden heeft eenigen tijd in de Beurspassage een stellage gestaan, die thans verwijderd is. Vooral de gebruikers der winkels zijn met deze verandering ingenomen.

GRONINGEN Een der aardige oude trapgeveltjes aan de Groote Markt alhier, heeft in ernstig levensgevaar verkeerd. Het perceel aan de Noordzijde, nummer 11, is door de heeren Gebr. Jansen aangekocht om er een winkelzaak in te vestigen. Het plan stond reeds vast, den geheelen gevel af te breken en door een in meer modernen stijl te vervangen, toen den heer van Elmpt, als architect over de verbouwing geraadpleegd, adviseerde het fraaie oude geveltje niet te doen verdwijnen. Een zeer bekend oudheidkundige hier ter stede werd in de zaak gemoeid en deze en de heer Van Elmpt vonden de heeren Janssen bereid, toe te staan, dat de oude gevel intact blijft.

Bovengenoemde architect heeft nu een onderpui ontworpen die zal blijven in den stijl van de bovenpui. Het kopstuk van het poortje naast het gebouw, wordt omdat dit poortje bij den winkel getrokken wordt, iets hooger boven een daartoe te vervaardigen nis aangebracht. Op die wijze wordt een schending van het meest karakteristieke gedeelte der markt voorkomen.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 27 OCTOBER 1906. No. 43.

DE OPMERKER.
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . *f* 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot *f* 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . *f* 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Kalkzandsteen.

„Knoei niet met al die nieuwigheden, maar houdt je aan de materialen, welker deugdelijkheid door het eeuwenoud gebruik bewezen is", hoorden wij onlangs een bouwmeester van ervaring toevoegen aan een jongeren collega, die zijn nood klaagde over de onbetrouwbaarheid van sommige nieuwe bouwstoffen. Hij had een paar malen onaangename ondervindingen opgedaan met, onderschoonklinkende namen in den handel gebrachte, door mooie attesten aanbevolen zaken. Zijn stelregel was „probeeren gaat boven studeeren", maar of hij die stelregel wel op de juiste wijze toepaste, werd door zijn ouderen vriend in twijfel getrokken.

„Onderzoek alle dingen, vervolgde deze, vindt ik een heel mooi principe en ik kan me voorstellen, dat je niet voor een oude sok wilt doorgaan en al wat nieuw is negeeren, ik kan me zelfs voorstellen, dat een of ander juist je belangsteling gaande maakt, alleen omdat het nieuw is; ik heb dien tijd ook gekend en nog ben ik volstrekt niet afkeerig van iets nieuws, maar mijn belangstelling is altijd getemperd door de ervaringen, die ik heb opgedaan".

„Ik zal er mij nu niet meer voor laten vinden, om voor handige fabrikanten en kooplui de kastanjes uit het vuur te halen, om zelf mijn handen te branden, want dat doe je, dat doe je onvermijdelijk".

„En bovendien kosten die grappen je geld, je kunt er toch den bouwheer of den aannemer niet voor laten opdraaien. Er zijn wel collega's, die dat doen, maar tot dat soort behoor jij niet, dus je zult er aan moeten gelooven, op jou kosten, hiervoor wat anders in plaats te laten maken".

„Daar heb je mijn ongevraagd advies, maar wat je er voor in plaats moet laten maken, daar blijf ik liever buiten".

Het was op een vloer van, laten wij het noemen, houtgraniet, het had nog een anderen mooieren naam, die er hier niet toe doet, dat dit gesprek gevoerd werd.

Die bevloering was gelegd op een gewonen houten vloer, dat kon heel best, had de vertegenwoordiger van den hoofdagent van den fabrikant, die weder filiaalhouder van een fabrikant ergens in Silezië of Hongarije was met de hand op het hart verklaard, daar stond hij een jaar voor in en het ging ook goed, een jaar lang. maar eenige maanden daarna, toen het huis goed uitgedroogd was, waren er een paar groote scheuren gekomen boven de naden van den ondervloer.

Hoe het verder met deze zaak afgeloopen is, weten wij niet. Wij vonden de zaak niet belangrijk genoeg, om daar nog naar te informeeren, maar wij herinnerden ons het geval, bij gelegenheid van

een bezoek van een meneer, die geinteresseerd was bij een kalkzandsteenfabriek.

Deze heer, hij was zelf geen technicus, maar hij was bepaald een gezellige prater, kwam ons nog eens al de voordeelen van de kalkzandsteen als bouwmateriaal in den breede uitleggen.

Wij zullen niet trachten zijn demonstratie hier weer te geven. Laat ons volstaan met de verklaring, dat hetgeen hij zeide een résumé was van alles, wat in den laatsten tijd in het voordeel van dit materiaal in couranten en vakbladen werd geschreven. Hij bleek daarvan goed op de hoogte en drukte zijn verwondering uit, dat wij daarvan zoo weinig notitie genomen hadden, het was toch geen surrogaat. De kalkzandsteen wil niets anders zijn dan kalkzandsteen en zich als zoodanig een plaats trachten te veroveren onder de deugdelijke bouwmaterialen en dat zij dit doen kan en doen zal, daarvan was onze bezoeker natuurlijk overtuigd. Hij wilde ons monsters zenden en niets zou hem aangenamer zijn, dan dat wij daarmede een proef wilden nemen, ofschoon dit trouwens niet eens noodig was, want de veelvuldige toepassingen zijn immers reeds daar, om de deugdelijkheid te bewijzen. Het is het ernstig streven der fabrikanten, om een deugdelijk materiaal te leveren, daaraan behoeft toch niet te worden getwijfeld en is geen twijfel mogelijk, wanneer men eens nagaat, welke enorme verbeteringen in de laatste jaren in de wijze van fabrikatie zijn aangebracht.

Neen werkelijk deze nieuwe industrie verdient aanmoediging en belangstelling van de zijde der bouwmeesters.

De vlucht, die de vervaardiging en de toepassing van de kalkzandsteen in Duitschland, met name te Berlijn, heeft genomen, is werkelijk zonder voorbeeld.

Het was werkelijk een aangenaam uurtje, een aangename verpoozing, dat bezoek, evenals de bekende lezing van den heer Roelfsema over hetzelfde onderwerp dit was voor de leden van de Friesche Bouwkring, die de vergadering van 21 December 1905 bijwoonden.

Veel nieuws had onze bezoeker ons wel niet medegedeeld, maar de verklaring bij het afscheid, dat de kennismaking ons aangenaam geweest was, was oprecht gemeend.

Het kan niet anders of deze industrie moet ook hier te lande tot steeds grooteren bloei geraken, wanneer zij beschikken kan over zoo warme voorstanders, die tevens zulke geschikte woordvoerders zijn.

De lezing van den heer Roelfsema wordt door de firma K. Maathuis & Zoon te Groningen, waarvan hij lid is, in brochurevorm verspreid en bevat werkelijk vele belangrijke bijzonderheden, die op onze belangstelling aanspraak mogen maken.

Bij alles wat in den laatsten tijd van dezen aard over de kalkzandsteen geschreven is en ook na het zooeven vermelde bezoek is echter nog steeds de vraag bij ons opgekomen: Wat bewijst dit alles ten opzichte van de deugdelijkheid van het materiaal?

En zochten wij dan naar een antwoord op deze vraag dan vonden wij altijd: „Eigenlijk heel weinig".

Wij willen hiermede volstrekt niet zeggen, dat de voorstanders ons dingen vertellen, die niet waar zijn, want vele van de door hen medegedeelde feiten zijn niet tegen te spreken, maar zij hebben er belang bij, die feiten in het gunstigste licht te laten zien.

Bepalen wij ons eens tot de brochure van den heer Roelfsema. Daarin zijn zoowel de minder goede eigenschappen als de goede besproken. Daarbij worden resultaten van proefnemingen medegedeeld wat betreft bestendigheid tegen weer en vorst en tegen vuur en aan de juistheid van die mededeelingen valt niet te twijfelen. Als de krachtigste argumenten doen daarbij evenwel dienst de veelvuldige toepassingen op grooter of kleiner schaal in binnen- en buitenland. Wanneer men die toepassingen b.v. te Berlijn ziet, dan zou men geneigd zijn te veronderstellen, dat dit materiaal een groote toekomst tegemoet gaat en dat het niet lang duren zal of het heeft de baksteen geheel op zijde gedrongen. Berlijn en omgeving verkeeren hier echter in een bijzonder geval, de heer R. is eerlijk genoeg om dit niet te verzwijgen, want de kalkzandsteen heeft daar te concurreeren met een baksteenfabrikaat, dat over het algemeen van inferieure qualiteit is. In ons land is de toestand heel anders; dat de kalkzandsteenindustrie hier bestaan kan en zich gestadig uitbreidt ligt zeker niet aan de inferieure qualiteit van onze baksteen, maar aan de onverstandige maatregelen, waardoor de baksteenfabrikanten hun industrie trachten te bevorderen en de kinderachtige argumenten, waarmede zij concurreerende industrieën trachten te bestrijden.

Hier komt dan nog de prijzenquaestie bij, de kalkzandsteen is een goedkoop fabrikaat en de fabrikanten zijn er op uit de productiekosten nog steeds te verminderen door vernuftige verbeteringen in hun wijze van werken. Onze baksteenfabrikanten weten daartegenover niets anders te doen dan door kunstmiddeltjes de prijzen hoog te houden, daarop is al hun vernuft gespitst, aan het zoeken naar betere en voordeeliger productiemethoden doen zij zoo goed als niets.

Het is dus voornamelijk aan plaatselijke en economische omstandigheden toe te schrijven, dat de kalkzandsteenindustrie in Duitschland en hier te lande een groote vlucht neemt en niet bepaald aan de dengdelijkheid van het materiaal, die naar onze meening bij die van onze Nederlandsche baksteen achterstaat. In deze meening staan wij niet alleen, maar zij wordt door de meeste onzer bouwmeesters gedeeld en dat is niet, omdat zij een afschrik van het nieuwe hebben, maar omdat zij zich niet verantwoord achten bij het gebruik van materialen van welker deugdelijkheid zij niet door de ervaring overtuigd zijn. Goede kalkzandsteen kan boven slechte baksteen te verkiezen zijn, dit is niet tegen te spreken, maar zelfs de toepassing op zoo ruime schaal en voor verschillende doeleinden, als thans in Duitschland plaats vindt zal op zichzelf niet tot navolging kunnen opwekken, want welbeschouwd is die toepassing nog van veel te korten duur geweest, om nu reeds een afdoend oordeel uit te spreken over een materiaal, dat in de bouwwerken een zoo belangrijke rol heeft te vervullen als de metselsteen.

Het is nu juist vijf jaren geleden, dat wij in dit blad voor het eerst eenigszins uitvoerig de aandacht vestigden op een industrie, die voorzeker de belangstelling van de bouwkundigen verdient. *)

Wij hebben ons toen niet aan voorspellingen gewaagd en doen dit ook heden niet. Sedert hebben wij vele toepassingen van het materiaal gezien en is ons menigmaal gevraagd, wat wij er van dachten. Op die vraag hebben wij tot heden steeds geantwoord: „Kom over vijf en twintig jaren maar eens terug".

Men heeft ons dan gewezen op de veelvuldige

*) Zie „de Opmerker" jaargang 1901 No. 44, 45, 47 en 48.

toepassingen, vooral te 's-Gravenhage en wij erkennen, dat ons geen plaats in ons land bekend is, waar op zoo groote schaal proeven met het materiaal genomen zijn als in de Residentie.

Zij mogen gezien worden, de dertien huizen aan de Laan van Meerdervoort, waarvan de heer R. in zijn brochure op bladz. 34 een afbeelding geeft. De architect, die ze ontwierp, de heer Olthuis heeft willen aantoonen, wat men van kalkzandsteen, ook met toepassing in groote stukken, maken kan en het ware te wenschen, dat de woonhuisbouw hier ter stede steeds aan even bekwame handen ware toevertrouwd. Met groote verscheidenheid van vormen is hier een rustig geheel verkregen en toch hebben wij reden, het te betreuren, dat dit verdienstelijk werk in kalkzandsteen is uitgevoerd.

Niet lang geleden toch heeft men het hoekhuis, dat drie gevels aan de straatzijde heeft, van onder tot boven netjes lichtgeel geverfd met bruine voegjes, en dit voorbeeld is nu ook gevolgd door twee eigenaars der aan de Laan van Meerdervoort gelegen huizen. Op onze vraag aan den schilder of alle dertien huizen op die manier behandeld zouden worden kregen wij ten antwoord: „Voorloopig alleen deze, maar de anderen zullen er ook wel aan moeten gelooven, anders zit er over vijfentwintig jaar geen gave steen meer in de gevels".

De meening van den schilder laten wij voor wat zij is, maar de maatregel van het verven wijst niet op groot vertrouwen in de duurzame weervastheid van het materiaal, waarvan de scherpe kanten op aanstootelijke plaatsen nogal beschadigd zijn.

Bij een nadere beschouwing der gevels bleken ons ook vele lateien boven kozijnen gescheurd, hetgeen een treurigen aanblik oplevert. Aan de constructie ligt dit blijkbaar niet; de afmetingen zijn zeker zwaar genoeg, maar het weerstandsvermogen van de groote stukken schijnt achter te staan bij dat van natuursteen.

Wij vragen nu of de kostbare proef, hier met de kalkzandsteen genomen als welgeslaagd beschouwd kan worden.

Wij betwijfelen of de architect, die de proef nam, zelf geneigd zal zijn deze vraag bevestigend te beantwoorden.

Als voorbeeld ter aanbeveling van het matiriaal bewijst zij al zeer slechte diensten. De gevels staan op het Zuid-Oosten, dus wat het weer betreft niet zoo bijzonder ongunstig; van onoordeelkundige toepassing kan ook geen sprake zijn, voor enkele onderdeelen, waar de voorzichtigheid dit voorschreef, is hardsteen gebruikt, een gewaagde proefneming kan het dus niet worden genoemd.

Onzes inziens manen de uitkomsten, hier verkregen den bouwmeester, tot voorzichtigheid aan en motiveeren zij het opschorten van een oordeel tot . . . over vijfentwintig jaren.

Zeven Vlaamsche kunstenaars in Holland.

Zeven jonge Vlaamsche kunstenaars hebben dezer dagen een tocht naar het Noorden ondernomen. Zij bezochten den Haag en Amsterdam. Een van hen gaf in een Belgisch blad een zeer aardig verslag van hun tocht.

In den Haag waren zij verrukt van de verzameling Mesdag. Toen gingen zij naar Amsterdam, waar zij vooral het Stedelijk Museum bezocht schijnen te hebben, althans de verslaggever staat lang stil bij de moderne Fransche en Nederlandsche meesters, wier werken daar te zien zijn.

Over de Nachtwacht toonden de Belgen zich minder verrukt. De omgeving der schilderij schijnt hen niet te hebben behaagd. Zij vonden dat het doek te zeer een onderdeel der architectuur vormde en dat men in het zaaltje, dat eigenlijk een doorloop is, niet tot rustig genieten kon komen. Maar dit alles heeft voor de lezers van dit blad weinig belang. Daarom geven wij hier het oordeel, door de Belgen over Amsterdam zelf uitgesproken.

* * *

Deze groote stad van het Noorden is mooi en nieuw; de voortbrengselen der hedendaagsche bouwkunst zijn er talrijk en hebben op vele plaatsen de oude huizen vervangen. Men doet hier heel veel aan nieuwe kunst. En terwijl te Brussel de bouwers de gebogen lijn als de grondlijn der nieuwe kunst hebben aangenomen is het te Amsterdam de rechte lijn, die alles beheerscht.

Vandaar dat men hier een plompe, zware bouwkunst ziet, vol van herinneringen aan oude kunsttijdperken. Want de Hollanders hebben weinig verbeeldingskracht, al is hun wijze van bouwen ongemeen en zeer practisch. Het is merkwaardig zoo goed als die nieuwe werken zich huwen aan hetgeen de vroegere eeuwen hier hebben voortgebracht, want de „tire-lignards" aan den Amstel hebben de plaatselijke atmosfeer niet kunnen veranderen.

* * *

Ook een tochtje naar Waterland werd ondernomen. Wij geven hier eenige indrukken weer, die de Belgen in dit deel van Noord-Holland opdeden.

* * *

De reis per tram van Amsterdam naar Monnikendam gaat gauw, en daarenboven vergeet men den tijd bij het beschouwen het landschap. Dit is wel Holland met zijn vaarten, die evenwijdig aan den spoorweg loopen of hem rechthoekig snijden.

Overal warm-groene weiden, waarop zwart en wit gevlekt vee graast. Bij Broek zien wij een regenboog die in het Westen uit de vlakte opstijgt; hij schijnt een aureool boven een molen, wiens wieken als spoken zich bewegen. Wat zijn die molens van Noord-Holland mooi met hun bekleeding van riet!

Monnikendam is een kleine, kalme stad aan de Goudzee, die haar van Marken, het eiland, scheidt.

De groote kerk, in Laat-Gothischen stijl, wordt nu door de Hervormden gebruikt. Zij is ernstig en eenvoudig als het land, waarboven haar vierkante toren van gebakken steen uitsteekt. Van binnen is zij sober, zooals dit voor puriteinen past. Zij maakt den indruk, die een schilderij van den genialen Bosboom geeft. Deze schilder, buiten Nederland geheel onbekend, is een meester van den eersten rang.

In de geheel bepleisterde keuken ziet men een paar kunstwerken van groote schoonheid. Het koorhek, in eikenhout gesneden, toen de Renaissance hier pas begon, is een kantwerk van hout, welks wedergade men elders vergeefs zal vinden. Dan is er nog een doopvont, die nu niet meer gebruikt wordt, doch die als beeldhouwwerk uit de eerste helft der 13e eeuw zeer merkwaardig mag worden genoemd. Immers uit dit tijdperk zijn in Nederland bijna geen overblijfselen meer en daarom kan men hier de beeldhouwkunst bestudeeren uit de Laat-Romaansche periode.

De straten van het stadje zijn helder en schilderachtig. Een oude klokkentoren met een doorluchtige spits doet door de stilte van den Zondag zijn kristallijnen tonen klinken. De bewoners zijn met die muziek nog niet tevreden, want zij hebben een nieuwe klok buiten den noordelijken muur van den toren opgehangen. Het zijn hier altijd grappenmakers geweest. Zoo ziet men op een gevelsteen, drie honderd jaren oud, een os, die door een boer naar de slachtplaats wordt gebracht, terwijl een andere man den os met een hamer op den kop slaat. Daarbij staat: „In den bonten os", maar ook „Looft Godt boven al". Willen deze laatste woorden het dier troosten, dat de dood ziet komen? Of willen zij zeggen, dat men de dingen des geestes moet verkiezen boven die des vleesches? Wij zullen maar niet beproeven, dit vraagstuk op te lossen.

* * *

Dit is een staaltje van de „indrukken" welke de Vlaamsche broeders kregen. Oppervlakkigheid en een zucht om goedkoope aardigheden aan den man te brengen schijnen nu eenmaal de pen van alle vreemdelingen te besturen, die over Nederland schrijven.

Het koorhek te Monnikendam is wel mooi, doch op de benaming „houten kantwerk" kan het geen aanspraak maken. Eer past die bij de fraaie hekken in de groote Kerk te Haarlem. De doopvont is niet ouder dan de 15e eeuw, en de kunstenaars waren dus minstens twee eeuwen mis in hun tijdsbepaling. Het Monnikendamsche klokkenspel heeft niets „kristallijns"; het klokje, dat de heeren meenden, modern te zijn, hangt al eeuwen buiten den toren.

En wat nu de aardigheid van den os betreft, daarvan komt niet veel terecht, als wij lezen, wat de „Noord-Hollandsche Oudheden" zeggen.

„De pui is van hout; het kalf ervan is versierd met twee cartouches, waarin staat: Looft Godt boven al. De gemetselde fries boven de pui prijkt met drie gevelsteenen, waarvan een met een os, waaronder staat: In den bonten os".

De beide opschriften behooren dus niet bij elkander, al staan zij in den zelfden gevel.

Was er van Monnikendam, dat zoo heerlijk mooi is, vooral in deze prachtige herfstdagen, niets beters te zeggen? Het moeten geen gevoelige naturen geweest zijn, die Vlaamsche kunstenaars. De eerste de beste toerist had kunnen opmerken, wat zij waarnamen.

Prix de Rome.

Naar het „Bouwkundig Weekblad" vernemt is het resultaat van den onlangs in de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam gehouden prijskamp in de Schoone Bouwkunst medegedeeld aan hem, wien de prijs door de Jury is waardig gekeurd.

Voor dien Prijskamp hadden zich aangemeld vier deelnemers, waarvan echter een zich reeds spoedig terugtrok.

Na den proefkamp werden de drie overige mededingers tot den eindkamp toegelaten. Het gevolg van dezen was, dat door de Jury de prijs, bestaande in een gouden eerepenning, is toegekend aan den heer Joan Melchior van der Meij, te Amsterdam.

Hij verwierf reeds onderscheidingen o. a. bij de prijsvraag voor een gebouw voor eene Kinder-Vacantie-kolonie, uitgeschreven door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, en bij de prijsvragen voor een Protestantsche Kerk en voor een Gouvernementsgebouw, uitgeschreven door het Genootschap Architectura et Amicitia te Amsterdam.

De heer van der Meij werd 19 Augustus 1878 te Delfshaven geboren en genoot zijn opleiding aan een H. B. S. met driejarigen cursus en aan de eerste Ambachtsschool te Amsterdam. Daarna is hij eenige jaren werkzaam geweest als opzichter en teekenaar, gedurende de laatste negen jaren bij den heer Ed. Cuypers.

In 1903 deed hij met glans het examen voor Bouwkundig Opzichter van de Maatschappij t. Bev. d. Bouwkunst.

Uit bovenstaande bijzonderheden blijkt, dat de heer v. d. Meij een selfmade architect is.

Ook voor den heer Cuypers moet het een aangename voldoening zijn, dat de prijswinner zich in hoofdzaak op zijn bureau gevormd heeft.

Wie de andere mededingers waren vermeldt het bericht niet. Hun namen doen er ook weinig toe, maar wel zou het van eenig belang geacht kunnen worden, te weten, waar zij hun opleiding genoten.

Uit die wetenschap ware voor ons misschien wat te leeren betreffende de opleiding onzer bouw meesters in het algemeen.

Tot heden zijn wij met onzen Prix de Rome niet gelukkig geweest. Moge de heer van der Meij de eerste zijn van een serie bouwmeesters, die de Nederlandsche bouwkunst zullen opheffen uit het moeras, waarin zij door allerlei oorzaken lijkt vastgeraakt.

Amsterdam, 24 Oct. 1906.

M.

De Beurs te Amsterdam.

In „De Telegraaf" staat het volgende.

* * *

DE AMSTERDAMSCHE BEURS.

De uitvoering der werken.

In ons Zaterdagavondblad deelden wij mede, dat de uitvoering der werken aan de Amsterdamsche Beurs, zooals ze door de onderzoek-commissie in haar rapport ter voorziening in den scheurenden toestand zijn aangegeven, reeds door Publieke Werken is ter hand genomen.

Waar deze preventieve maatregelen, buiten den

Raad om genomen, misschien verwondering zullen baren, hebben wij te bevoegder plaatse nadere inlichtingen ingewonnen, op grond waarvan we het volgende kunnen mededeelen:

De commissie van onderzoek naar den toestand der Beurs bespreekt in de eerste plaats in haar rapport de gevolgen der verhitting door den schoorsteen, die geheel in het gebouw, in plaats van daarbuiten, is opgetrokken.

„Een aantal scheuren, gespatte bogen en andere ontwrichtingen hebben al zeer spoedig in het bijzonder de aandacht getrokken. Zij houden merkbaar verband met elkaar en vormen een complex in den noord-oostelijken hoek van de Goederenbeurs, nabij den schoorsteen van het gebouw.

„Deze schoorsteen doet op verschillende verdiepingen dienst als weerstandsmuur van een aantal bogen, o.a. op de begane-grondverdieping voor de oostelijke groote bogen in de Goederenbeurs.

„De veronderstelling lag hier voor de hand, dat de hitte der verbrandingsgassen hier oorzaak kon zijn van de vernieling. Nadere beschouwingen en onderzoekingen leerden, dat deze onderstelling juist geacht moet worden".

Aldus rapporteert de commissie voort, om ten slotte de volgende waarschuwende conclusie te doen hooren.

„Vraagt men of de gescheurde schoorsteen nog langer voldoenden weerstand kan bieden aan de horizontale krachten, die de verschillende bogen er op uitoefenen, dan moet ontkennend worden geantwoord. Radicale maatregelen zullen moeten worden genomen, om dit deel van het gebouw te behoeden tegen voortzetting van de vernieling en de gevolgen daarvan.

„Aan verplaatsing van het ketelhuis met rookkanaal en schoorsteen moet de voorkeur worden gegeven".

Hier mag — de lezer zal zulks toegeven — van periculum in mora worden gesproken, te meer waar het winterseizoen nadert en de ketels, ten behoeve der centrale verwarming, steeds harder zullen moeten worden gestookt.

Maar „voortzetting van de vernieling", waartegen de commissie ernstig waarschuwt, zou immers hiervan een gevolg zijn! Gezwegen van de gevolgen, die weer uit verdere vernieling zouden kunnen voortvloeien.

Toen nu Publieke Werken aan Burgemeester en Wethouders een gevraagd advies nopens het rapport der commissie had uitgebracht, welk advies in hoofdzaak volkomen meegaat met de in het rapport aangegeven voorzieningen, heeft men ten stadhuize niet langer willen talmen met het nemen der zóó noodig geoordeelde maatregelen.

Derhalve is Publieke Werken thans bezig met verlegging van twee van de vier ketels, die het ketelhuis ten dienste der centrale verwarming heeft. Vroeger lagen er nog twee, die de kracht leverden voor de opwekking der electriciteit, voor verlichting en lift noodig. Toen de gemeentelijke electrische centrale den benoodigden stroom leverde, is dit tweetal aan de stadsreiniging (voor haar Liernur-pompstation) overgedaan. Door bedoelde verlegging naar den voorkant der Beurs wordt het ketelhuis vervormd. Op de oude plaats der ketels komt een nieuw rookkanaal, dat voeren zal naar den nieuwen schoorsteen, die nu geheel los van het Beursgebouw bij het ketelhuis (stille Damrakzijde) zal worden gebouwd. Aldus zal dan voortaan worden voorkomen, dat het complex van muren in den noordoostelijken hoek der Goederenbeurs door rookkanaal en schoorsteen wordt verhit, met de scheurende gevolgen van dien.

De thans aangevangen werken worden met den noodigen spoed uitgevoerd en, zijn wij wel ingelicht, dan zal eerstdaags door B. en W. aan Publieke Werken een voorloopig crediet worden verleend, om te kunnen voortgaan met de eerst-noodige voorzieningen. Met het doen van een voordracht aan den Raad zullen B. en W. waarschijnlijk wachten op het tweede rapport der commissie, nopens de Effecten- en Graanbeurs, waardoor die voordracht volledig kan zijn, èn wat de maatregelen èn wat de kosten betreft.

Intusschen mag worden verondersteld, dat het voorshands treffen van voorzieningen, waartoe de omstandigheden dringend noodzaken, in geenen deele crietiek zal scheppen.

* * *

Wij weten niet, wat wij van deze mededeelingen moeten denken. Is de toestand, waarin de Beurs zich bevindt, werkelijk van dien aard, dat reeds met het uitvoeren van herstellingswerken moet begonnen worden, eer de commissie van onderzoek nog tijd gehad heeft, haar geheele rapport openbaar te maken?

Wij kunnen het nauwelijks gelooven, naar de betrekkelijk geruststellende verzekeringen van het gedeelte uit het rapport, dat reeds verschenen is, te oordeelen.

En het komt ons voor, dat door de werken, die nu in uitvoering zijn, geen afdoende verbetering zal worden verkregen, zoodat het geld, dat „Publieke Werken" nu aan het uitgeven is, wel eens weggeworpen kon blijken te zijn geweest.

Immers het rapport zegt: „Aan verplaatsing van het ketelhuis met rookkanaal en schoorsteen moet de voorkeur worden gegeven". [1])

En in plaats daarvan „is Publieke Werken thans bezig met verlegging van twee van de vier ketels" in hetzelfde ketelhuis! Hier kon de zuinigheid de wijsheid wel eens bedriegen, ook al wordt een nieuwe schoorsteen gebouwd. Want de warmte alleen is de oorzaak der scheuren niet: de commissie heeft als zoodanig onder meer aangewezen het gekozen systeem van verwaring, dat allerlei kanalen in de muren, die daardoor verzwakt werden, heeft noodig gemaakt.

Als men, ten slotte, toch er toe moet komen, om ketelhuis en machinekamer ergens buiten het gebouw te plaatsen, wat ook de commissie aanbeveelt, worden allen uitgaven, die men nu doet, nutteloos.

---

[1]) De Commissie heeft in haar rapport werkelijk geen overdreven eischen gesteld, en het zou onverstandig zijn, wanneer men nu niet datgene deed, waaraan zij meent dat de voorkeur moet worden gegeven.

Dat de Commissie eer optimistisch dan pessimistisch gestemd was blijkt o. a. uit de wel eenigszins naieve veronderstelling aan het slot van het rapport geuit: „indien althans verder geen groote verzakkingen optreden".

Dat de werking in het gebouw nog niet heeft opgehouden kan men o. a. zien aan de groote scheur in den gevel Damzijde bij den traptoren. Gedeeltelijk hersteld, is de scheur in het nieuwe metselwerk spoedig weer voor den dag gekomen.

Het zal goed zijn, indien het geval eens goed onder de oogen gezien wordt. Bij het behandelen der begrooting vinden de technische raadsleden een schoone gelegenheid, om in de Egyptische duisternis, die nu over den toestand der Beurs hangt, hun licht te laten schrijven.

Wij hopen, dat zij van die gelegenheid gebruik zullen maken.

Amsterdamsche narigheden.

Onder het opschrift „Köpenick in Amsterdam" nam dezer dagen een Amsterdamsch correspondent van de N. Rott. Courant de afdeeling Publieke Werken onderhanden over de onverstoorbare onverschilligheid en verregaande nalatigheid ten opzichte van den beursbouw. De vergelijking met Köpenick is wel wat gezocht, maar het is toch ook voor een Amsterdammer om uit zijn vel te springen, want het lijkt wel of er elke week nieuwe narigheden aan het licht moeten komen, waarvoor de genoemde afdeeling ter verantwoording moet worden geroepen en die voet geven aan weinig vleiende ontboezemingen als wij in het bovenbedoelde artikel lezen. Na, wat betreft den beursbouw, met P. W. te hebben afgerekend, schrijft de correspondent:

„Nu is het wel zeer de vraag of de beursbouw er beter afgekomen ware, indien onze afdeeling P. W. zich er mede had bemoeid en misschien dat deze opvatting de houding van B. en W. verklaart, die blijkbaar aan onzen technischen tak van dienst in deze geenerlei opdracht hebben verstrekt. Als men de Zaterdagavond verschenen voordracht ter hand neemt, waarbij een bedrag van *f* 23,000 wordt gevraagd voor reparatie (het zal wel vernieuwing zijn!) der dakbedekking van de wijnkelders in het Gemeentelijk Handels-entrepot, die pas een drie jaar in exploitatie zijn, dan vraagt men zich af, of wij hier niet veel verder nog dan in Köpenick, of wij niet in Boeötië wonen!"

B. en W. brengen hierbij in herinnering, dat bij den bouw der wijnkelders in het Gemeentelijk Handelsentrepôt in de Rietlanden het een vereischte werd geacht, dat daarin een zooveel mogelijk gelijkmatige temperatuur zoude heerschen en getracht werd dit doel te bereiken door zoowel in de muren als onder de dakbedekking, door geheel afgesloten luchtlagen, de werking der buitentemperatuur te neutraliseeren. Dit werd verkregen door de muren als spouwmuren te bouwen en onder de dakbedekking, behalve de gewone dakbeschieting, nog een beschieting tegen den onderkant der gordingen aan te brengen en door het maken van een plafond van kurksteenplaten, aan de onderzijde gestukadoord. Men meende daarbij de ruimten tusschen de verschillende afschietingen niet te moeten ventileeren, ten einde het beginsel der afsluitende luchtlagen volledig tot zijn recht te doen komen. Bij een reparatie wegens een ontstane lekkage bleek voor eenigen tijd, dat men te weinig rekening heeft gehouden met de vochtige atmosfeer, die in dergelijke bergkelders steeds aanwezig is en door de bepleisterde plafonds niet voldoende wordt afgesloten.

De houten dakbeschietingen zijn dientengevolge in hooge mate door zwamvorming aangetast, terwijl ook het daklood op vele plaatsen geheel is verteerd. Een herstelling is dus onvermijdelijk, waarbij door het aanbrengen van ventilatie tusschen de dakbeschietingen en bestrijken van het houtwerk met een de zwammen vernietigende stof verdere schade zooveel mogelijk zal worden voorkomen.

De kosten dezer maatregelen zullen volgens de voordracht omstreeks *f* 23,000 bedragen, waarvan een gedeelte reeds is verwerkt, omdat het noodzakelijk bleek onmiddellijk na de ontdekking van het euvel maatregelen tot herstelling te nemen. Het nog in den loop van dit jaar te verwerken gedeelte van genoemd bedrag zal derhalve den post voor onderhoud van het entrepôt bezwaren, terwijl de rest zal komen ten laste van den gelijknamigen post van de begrooting voor 1907, waarop reeds *f* 3000 voor dit doel was uitgetrokken. B. en W. doen een desbetreffend voorstel aan den raad.

De correspondent van de N. Rott. Courant herinnert zich „heel goed, dat de heer Sutorius zich met alle macht in den raad tegen deze op zich zelf staande kelders (kelders zonder bovenbouw) heeft verzet. Maar P. W. — zoo luidde het bescheid — zou die kelders wel netjes maken, zoodat zij aan de eischen van wijn- en arakhandel, die voor den opslag vóór alles een gelijkmatige temperatuur verlangt, zouden voldoen. En wat blijkt thans? Dat ons bouwdepartement bij het maken der kelders tot afsluiting van de buitentemperatuur een constructie heeft gevolgd, die geleid heeft tot het ontstaan van een verrottingsproces, zóó hevig, dat in 3 jaar de dakbeschieting der kelders is verzwamd en zelfs „het daklood op vele plaatsen geheel is verteerd". Het kwaad heeft reeds zulk een omvang, gelijk bij het herstellen van een lek bemerkt werd, dat men, zonder de machtiging van den raad af te wachten, met de vernieuwing reeds begonnen is, zoodat van de begroote kosten ad *f* 23.000 al een gedeelte verwerkt is. En hoe denkt men nu het euvel te herstellen? Door datgene te doen, wat oorspronkelijk juist met alle zorg was vermeden. Immers: „ten einde het beginsel der afsluitende luchtlagen volledig tot zijn recht te doen komen, heeft men gemeend de ruimten tusschen de verschillende afschietingen niet te moeten ventileeren". Men deed dit dus om de kelders voor hun bestemming bruikbaar te maken. En bij de vernieuwing zal men om verrotting te verhinderen juist gaan doen, wat eerst niet mocht: ventilatie aanbrengen tusschen de dakbeschietingen! Zal men dus nu tot behoud van het dak de kelders zelf onbruikbaar gaan maken?"

„De heer Sutorius, die ook in deze blijk heeft gegeven van practischen zin, zal zich de gelegenheid stellig niet laten ontgaan om een hartig woordje te spreken over dit nieuwe staaltje van kostbaar wanbeleid bij P. W. Maar laat het ons ten minste niet verdrieten, dat die afdeeling de kieschheid heeft gehad zich te houden buiten den beursbouw. We zouden er allicht mee van den wal in de sloot zijn gevallen".

De conclusie is niet malsch en men spitst zich reeds op het hartige woordje, dat in den raad zal worden gesproken.

Of daaraan nu zooveel waarde gehecht moet worden betwijfelen wij, maar toch interesseert het ons wel, wat men ter verklaring en verdediging van de hier gevolgde wijze van werken zal aanvoeren. Wij hebben een duister vermoeden, dat ook hier weder blijken zal, dat de zuinigheid de wijsheid bedrogen heeft.

Terrazzo.

Voor besloten vertrekken, die een sierlijk werkende vloer moeten verkrijgen, welke dikwijls met water te reinigen is, zijn de *terrazzovloeren* zeer geschikt, terwijl zij tevens de gelegenheid bieden, overeenkomstig den smaak van de architectuur aangelegd, gekleurd en met teekeningen versierd te kunnen worden. De uitvoering van het terrazzo, die op een Venetiaansche vinding is terug te voeren, loopt echter zeer uiteen. In de groote steden wordt het terrazzo zoowel in de openbare gebouwen, scholen, raadhuizen, als in particuliere woningen, corridors, vestibulen, enz. veel toegepast. Ook voor vloeren in keukens, badkamers, toiletten wordt 't bij voorkeur gekozen. De voorkeur voor deze soort van vloeren is daarin gelegen, dat zij gemakkelijk te reinigen, met heet water af te spoelen, dus zeer zuiver zijn, zonder dat de oorspronkelijke kleuren van de teekening daaronder lijden. Bij een vakkundigen aanleg van een terrazzovloer komt reparatie hoogst zeldzaam voor.

In kleinere steden treft men het terrazzo zeldzamer aan, ofschoon in Duitschland meerdere bouwfirma's bestaan, die zeer bekwame werklieden voor dit vak in dienst hebben, zoodat men op Italiaansche terrazzoleggers niet meer is aangewezen.

De gewone Venetiaansche *parketvloer* moet van het zoogenaamde *mozaiek-terrazzo* wordenonderscheiden. Dit laatste bestaat uit een 10 centimeter dikke onderlaag, uit steengruis, steenmeel en gebluschte kalk, die men eerst 1 of twee dagen laat staan, om dan door aanstampen verdicht te worden. Hierop komt de uit hydraulische kalk, met een toevoeging van steenmeel, bestaande bovenlaag, waarover kleine stukjes marmer van verschillende kleur en grootte worden uitgestrooid. Deze worden ingewalst en ingestampt en na volkomen verharding met een zwaar, in een houten raam met handvat gestoken stuk zandsteen, goed glad afgeslepen. Daarop volgt een naslijpen van den vloer met fijne puimsteen onder gebruik van een weinig water, dan grondig afwasschen en eindelijk een herhaald oliën. Na voltooiing van het werk vertoont de vloer ongeveer de teekening van grofkorrelig, vlak geslepen graniet.

Van het hoogste belang voor dit werk is het bezigen van stukjes *marmer* met een gelijksoortige *hardheid*, omdat anders de vloer ongelijk afslijt en een *onoogelijk* aanzien krijgt. Daarenboven bezit het terrazzo nog het voordeel, dat het na jaren weer afgeslepen kan worden, om weer het uiterlijk van nieuw werk aan te nemen. Dikwijls worden de marmeren steentjes niet op de tweede laag uitgestrooid, maar dadelijk met deze mortellaag vermengd en dan in brijachtigen staat op de onderbedding uitgespreid.

Het is duidelijk, dat bij deze werkmethode van een eigenlijk patroon van den vloer geen sprake kan zijn; men verkrijgt daarentegen een *steenachtige teekening*, die geheel en al van het spel des toevals afhankelijk is. Bij het *mozaiek-terrazzo* treden echter kleine marmeren teerlingen of veelhoeken, die naar de kleur gesorteerd zijn, in de plaats van de willekeurig klein gebroken stukken, of steentjes die een meer kies- of puinachtig karakter bezitten.

Met de gesorteerde *marmerkuben* kan men nu, naar eenig ontwerp, in den geheelen vloer veelkleurige patronen aanleggen, die meestal geometrische vormen bezitten, of ook heraldieke en gestiliseerde figuren voorstellen. Eveneens kan de teekening van den vloer met het karakter en de bestemming van het vertrek in overeenstemming worden gebracht. In vestibulen met monumentale architectuur zal op de versiering van den vloer grooter gewicht worden gelegd, terwijl 't voor corridors, keukens, enz. reeds voldoende is, de uit gewoon terrazzo gevormde, reeds oogelijke grondvlakte met een twee- of driekleurigen fries te omsluiten of wel nog het midden met een veelkleurige ster, rosette of iets dergelijks te verlevendigen.

Volgens een *andere methode* legt men een soort terrazzo soms uit enkel cement aan. Dit is een *imitatie* van het mozaiek-terrazzo, welke intusschen goed aan het doel beantwoordt. Bij dit systeem bestaat zoowel de mortel als de bontkleurige blokjes uit cement. Deze blokjes verkrijgt men door gekleurde of geverfde cement tot vierkante staafjes te gieten, die dan tot stukjes worden gebroken. Op het voldoend vlakke massieve onderbed, wordt over eenige oppervlakte cementmortel uitgespreid, en de volgens kleur gesorteerde cement-teerlingen, overeenkomstig het verlangde patroon daarin geplaatst; dan wordt weer een strook mortel daarnaast opgebracht, enz. Na het verharden giet men, onder ruimschoots waterverbruik, dunne cement over de oppervlakte uit, die alle voegen en naden vult, waarna het afslijpen op de bovenbeschreven wijze kan plaats vinden.

Dit *cementterrazzo* is niet minder effectvol als het *marmerterrazzo* en bovendien veel goedkooper. Vooral is dit terrazzo geschikt voor ruimten, waar het Bouwbeheer massieve overwelving voorschrijft, waar dus toch reeds de aanleg van een massieven vloer, uit een constructief oogpunt werd gevorderd. Met het toenemen van de massieve vloerconstructies zal ook het aanbrengen van terrazzo aanzienlijk stijgen want — ofschoon steenenvloeren vrij koud zijn — zoo is, door het leggen van linoleum op de betreffende of vereischte punten, dit ongerief grootendeels tegen te gaan en op te heffen.

J. L. TERNEDEN.

Prijsvragen.

Onlangs maakten de dagbladen met veel ophef gewag van de groote plannen van den Heer C. Hellingman eigenaar van het buitengoed Waldfriede" te Oosterbeek, die niets meer of minder beoogt dan op zijn terreinen aldaar een moderne stad te stichten.

Weinig in overeenstemming met dit grootsche plan is de opzet van een prijsvraag door genoemden ondernemer uitgeschreven voor de tuinarchitecten, die wenschen mede te dingen naar het ontwerpen en aanleggen van een Plantsoen met Wandelweg, Belvedère en Waterwerk (van bronwater), en, na verkregen inlichtingen en aanwijzing, hunne plannen daarvoor kunnen inleveren, waartoe een premie van f 50.— wordt uitgeloofd voor het mooiste en in aanleg minst kostbare ontwerp.

Degene, wien de premie wordt uitgereikt, wordt tevens met de uitvoering belast.

Het moet mooi zijn, maar het mag niet veel kosten. Wanneer dit beginsel bij den geheelen aanleg van de nieuwe stad voorzit, bebben wij niet veel verwachting van de resultaten. Het uitzicht op de uitvoering zal echter wel het gewenschte effect hebben, de heer H. is man van zaken genoeg, om te weten, dat hij voor een schunnige vijftig gulden anders niet veel zaaks krijgen zou.

Het gemeentebestuur van Winsum (prov. Groningen) heeft een prijsvraag uitgeschreven voor het ontwerp van een raadhuis aldaar. Prijzen f 100 en f 50. Inlichtingen bij den heer J. J. Timmer te Obergum.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De Abdij van Selby, een der fraaiste voorbeelden van Normandische bouwkunst, en in 1070 door Willem den Veroveraar gesticht, is door een hevigen brand vernield.

BINNENLAND.

Amsterdam. Door de besturen van Architectura et Amicitia en Bouwkunst, zijn de presidenten en secretarissen dier vereenigingen aangewezen om met B. en W. van Amsterdam overleg te plegen betreffende het uitschrijven van een prijsvraag over de quaestie van de Damreguleering.

— Door B. en W. van Rotterdam is den Raad voorgesteld, de mogelijkheid te openen om aan den directeur der Reiniging voor zijn bemoeiingen met de desinfectie een jaarlijksche toelage te verleenen van f 1000.

Ongetwijfeld heeft men hierin te zien een inlossing van een belofte, als gevolg waarvan de directeur bedankte voor de uitnoodiging om als directeur alhier op te treden, zegt de berichtgever van het „Hbl.".

— Zijn wij goed ingelicht, dan zou de stadsadvocaat der gemeente Amsterdam hebben geadviseerd van het Zaterdag uitgesproken vonnis, waarbij de gemeente de eisch van eigendom werd ontzegd in zake de Nieuwe Zijdsch kapel en waarbij zij in de kosten van het geding werd veroordeeld, niet in hooger beroep te gaan

Assen. De Raad van Hoogeveen heeft besloten aan de Ambachtsschool te Hoogeveen f 25.000 te leen te geven voor den bouw van eene nieuwe ambachtsschool.

's-Gravenhage. Het getal ingeschrevenen aan de Technische Hoogeschool te Delft bedroeg op 15 October j.l. 1095, en wel: voor civiel ingenieur 321; — voor bouwkundig ingenieur of architect 30; — voor wertuigkundig ingenieur 329; — voor scheepsbouwkundig ingenieur 24; — voor electrotechnisch ingenieur 114; — voor scheikundige of technoloog 147; — voor mijningenieur 68; — voor ijker 2; — voor alle lessen 21; — voor enkele lessen 39.

— Het hoofdbestuur der Maatschappij van Nijverheid betuigt in een adres aan den minister van Landbouw, Nijverheid en Handel zijn instemming met een adres van de Vereeniging van Nederlandsche Kalkzandsteenfabrikanten te Hillegom aan dien minister, voor zoover daarin wordt aangedrongen op een rijksproefstation van bouwmaterialen, als het eenige afdoende middel om in quaesties als thans over den zandsteen gerezen, een uitspraak te doen. Zoowel algemeen belang als dat der betrokken industrie zullen, naar het oordeel van het hoofdbestuur, daardoor worden gebaat.

Ofschoon met betrekkelijk geringe kosten aan de Technische Hoogeschool een rijksproefstation als hier bedoeld is zou kunnen worden ingericht, loopen de meeningen over de wenschelijkheid daarvan toch uiteen. Het vraagstuk komt ons belangrijk genoeg voor, om het initiatief, hier genomen, op prijs te stellen; kan toch het adres leiden tot overweging van de zaak bij de regeering, dan zal zij van zelf het onderwerp van openbare bespreking worden, waarbij, naar wij verwachten, de technische pers niet achterwege zal blijven, het voor en tegen in het licht te stellen.

Groningen. Wij hebben de vorige week gemeld, dat de mooie gevel van het huis aan de Groote Markt, waarin de gebr. Janssen hunne mantelzaken zullen vestigen, wat het bovenste gedeelte betreft, intact blijft. In aansluiting daaraan kunnen wij mededeelen, dat het perceel, 't welk de heeren Janssen gaan verlaten, het huis met den puntgevel, zal worden gerestaureerd, zóó dat een typisch mooi stukje marktplein zal ontstaan. De heer Peters, de rijksbouwmeester te 's-Gravenhage, die zoo veel voor zijne vaderstad gevoelt, is namelijk zoo welwillend geweest, geheel belangeloos voor den verbouw van het laatstbedoelde huis (eigendom van de firma Brugmans & Co.) een gevel te ontwerpen waarin de Oud-Groningsche schelp voorkomt. Deze gevel zal dan zoo worden, dat hij één geheel vormt met de gevels van de twee daarnaast staande huizen van de firma Brugmans en Co., waarin, zooals men weet, deze oud-Groningsche schelp ook voorkomt. Deze architectonische versiering is namelijk zeer typisch. Men vindt ze in ons land nergens anders, maar wel in enkele oude gebouwen te Bremen.

Als de bovenbedoelde herstellingen haar beslag zullen hebben gekregen zal ons marktplein aan architectonisch schoon ongetwijfeld veel hebben gewonnen.

Haarlem. De vereeniging Technische Vriendenkring alhier verzoekt den gemeenteraad om een vijfde klasse aan de burgeravondschool voor bouw, werktuigkunde en electrotechniek in te stellen.

Leeuwarden. Te Heerenveen is eene vereeniging opgericht, welke zich ten doel stelt het oprichten van eene Ambachtsschool. Tot leden van het bestuur zijn gekozen de heeren G. J. Pothaar Sr., N. Felix, A. Brandsma. Mr. T. Binnerts en M. Bouma.

Men zal zich om geldelijke steun wenden tot Rijk, provincie en Gemeentebesturen.

Personalia.

— De heer J. J. van Dongen te 's-Gravenhage is bestemd voor den Indischen dienst om te worden benoemd tot opzichter der 3e klasse bij den Waterstaat en 's-lands burgerlijke openbare werken in Nederlandsch-Indië.

— Ter benoeming van tot tijdelijke inspecteur over het bouwen te Rotterdam is aanbevolen de heer A. C. Lengkeek Wz., aldaar.

— Aan de nieuwe Ambachtsschool te Hulst zijn benoemd: tot leeraar in het timmeren de Heer L. Binnendijk, te Nijmegen; — tot leeraar in het smeden den heer F. H. J. Renerie, te Rotterdam; — tot leeraar in het schilderen de Heer H. J. Pallada, te Rotterdam.

— Benoemd: tot leeraar aan den teekencursus te Stadskanaal (Gr.) E. Warringa, te Nieuw-Buinen.

— Te Eibergen is een gemeente-teekenschool opgericht. Zij wordt door 48 leerlingen bezocht; 32 voor het handteekenen en 16 voor het bouwkundig teekenen.

Tot leeraren zijn benoemd de heeren F. Broekhuijzen, te Neede en J. Leppink, te Eibergen.

— Het schijnt zoo goed als vast te staan, schrijft het N. v. N. dat de heer Derkinderen directeur der Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten zal worden. „Naar wij vernemen, was er ook sprake van, dat professor Dake ernstig in aanmerking kwam, opvolger van den heer Aug. Allebé te worden.

Onder oud-leerlingen der Academie moeten pogingen aangewend zijn handteekeningen te verzamelen voor een verzoekschrift ten gunste van den heer Dake".

Vacante Betrekkingen.

— Jong Persoon die Duitsch spreekt en schrijft, als Controleur bij eene Bouwonderneming. Br., lett. C. U. 601, N. v/d D. (1)

— Leeraar i/h. timmeren te Assen. Zie adv. in no. 42. (2)

41ste Jaargang. ZATERDAG 3 NOVEMBER 1906. No. 44.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluitend bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Publieke Werken te Amsterdam.

De geschiedenis heeft, het is meer gezegd, de eigenschap, zich soms te herhalen. Salomo wist dit reeds, toen hij zeide, dat er niets nieuws onder de zon bestaat.

Als wij opmerken, hoe in den laatsten tijd de Amsterdamsche Publieke Werken een zóó „mauvaise presse" hebben, dat de lezer der dagbladen denkt aan het „hoofd van Jut" hetwelk zich alle slagen moet laten welgevallen, dan komt ons de periode van een vijftien jaar geleden in de herinnering. Ook toen werd er voortdurend door de pers op deze afdeeling van het Amsterdamsche stadsbestuur afgegeven. Men leefde in de zaligheid der „moreele" politiek, en ieder, die destijds de eerzucht had, lid van de gemeenteraad te willen worden, betoogde, als hij voor zijn aanstaande kiezers optrad, met kracht en klem, dat de Amsterdamsche Publieke Werken zooveel als een „janboel" waren, welke toestand echter eindigen zou, wanneer de kiezers den „geachten spreker" slechts naar den raad afvaardigden.

In het bijzonder staat ons nog voor den geest, hoe de „antirevolutionnairen" zich toen weerden. Hoezeer ook overigens tegen de revolutie gekant, tegen een omwenteling der Publieke Werken hadden zij geen bezwaar.

Wat er dan haperde? Het systeem deugde niet, zoo werd beweerd. De leiding was niet genoeg in een hand. Men had wel een Directeur der Publieke Werken, doch daarnaast een verantwoordelijke Stads-Ingenieur en een verantwoordelijke Stads-Architect. Dat was het kwaad. Men wees op Rotterdam, waar slechts één verantwoordelijk Directeur was, waar alle overige technische ambtenaren geheel op den achtergrond bleven en waar toch een toestand bestond, die veel beter werd geoordeeld, dan die te Amsterdam aanwezig was.

Toen eenmaal de burgemeester van Rotterdam het bewind over de Amstelstad had aanvaard, was het natuurlijk, dat weldra de reorganisatieplannen vaster vorm kregen. Van de hoofdambtenaren, die niet in het gewenschte systeem schenen te passen, wist men zich te ontdoen, en in het begin van 1895 kreeg de reorganisatie haar beslag.

Wij hebben er destijds op gewezen, dat onze verwachtingen niet hoog gespannen waren. Immers Rotterdam en Amsterdam waren zeer verschillende gemeenten. Te Rotterdam had men een gemeenteraad, die zoowel vertrouwen stelde in de leiding van het dagelijksch bestuur als in die van den zeer populairen Directeur der Openbare Werken. Te Amsterdam echter was de raad zeer weinig meegaande, en was er van wantrouwen in het beleid sprake.

Het begin beloofde al weinig. Nauwelijks had de reorganisatie haar beslag, of in den zomer van 1895 gaf de raad den wethouder der Publieke Werken, die haar had voorbereid, den bons, Wij laten hier in het midden in hoeverre den heer Serrurier deze behandeling verdiend had; zijn opvolger was den heer Treub, die het ambt slechts ruim een jaar vervulde, doch gelegenheid vond, de Beursquaestie" op te lossen. Die oplossing heeft, wat men ook overigens van haar zeggen moge, der afdeeling Publieke Werken groote moeilijkheden bereid.

Want de pas-georganiseerde tak van gemeentedienst werd nu weer uit haar voegen gerukt, daar de vreemde architect tusschen haar ambtenaren met geweld werd ingedreven. Nog tegenwoordig, na tien jaar, doen zich de gevolgen van deze maatregelen gevoelen, daar nu de verantwoordelijkheid voor de Beurs niet op een bepaald persoon blijkt te rusten.

Bijna twaalf jaar heeft de nieuwe organisatie gewerkt. doch de klachten zijn niet verminderd. Twee directeuren der Publieke Werken namen reeds hun ontslag, en de neiging, om de derde Directeur onder de nieuwe organisatie te worden is bij de bekwame Nederlandsche technici zóó gering, dat er ernstig over gedacht schijnt te worden, den laatst ontslagen Directeur weder in zijn ambt te herstellen.

In deze omstandigheden mag het begrijpelijk heeten, dat de gemeenteraad bij het behandelen der begrooting ditmaal, al bleven de klachten niet geheel achterwege, toch een zekere reserve heeft betracht.

Wat te doen? De in 1895 begonnen centralisatie laten varen en tot decentralisatie overgaan, wat sommige leden aanbevalen, is gemakkelijker gezegd dan gedaan. Tal van ambtenaren zijn aangesteld, die men maar niet zóó aan den dijk kan zetten. En wanneer men wellicht niet steeds in de keuze der personen gelukkig is geweest, dan mag men die personen toch om deze reden in hun carrière niet benadeelen.

Misschien zouden de zaken een beteren keer nemen, wanneer men een krachtiger figuur als wethouder voor de Publieke Werken had, dan de tegenwoordige titularis. Het eere-ambt wordt door de raadsleden echter volstrekt niet begeerd, en zoo mag men al blij wezen, dat er iemand is, die, ondanks critiek en spot, op den wethouderszetel wil blijven. De raad zou zeker met de handen in de haren zitten, als de heer Serrurier, het gehaspel moede, zijn mandaat eens ter beschikking stelde.

Voor de gemeente Amsterdam opent zich, wat haar afdeeling Publieke Werken aangaat, dus geen vroolijk verschiet.

Het zal ons benieuwen, hoe de gemeenteraad zich door de moeilijkheden zal heenslaan. De drie technici, welke hij nu rijk is, kunnen daarbij goed werk verrichten. Maar het lijkt wel, dat de zoo noodige eendracht hun deel niet is, En zoo ooit, dan kan in dit geval alleen eendracht macht maken.

Hopen wij het beste en stellen wij onze verwachtingen voorzichtigheidshalve niet te hoog.

Kunstblikslagerswerk.

Kunstblikslagerij! Dit woord zal velen, die met het hedendaagsche kunststreven in de nijverheid wel vertrouwd zijn, zeker *vreemd* in de ooren klinken. Kunstkenners en kunstminnaars hebben voor het *blikslagersbedrijf* nooit die belangstelling getoond, welke daaraan toch zeker te verleenen is; al hun voorkeur droegen zij over op smaakvolle binnendecoratie. Toch is de *blikslagerij* voor een artistieke ontwikkeling volkomen vatbaar en geeigend, zoodat dit vak — gesteund door de uitmuntende technische hulpmiddelen — zich even hoog kan ontwikkelen als dat van den *kunstsmid*, waaraan thans terecht meer aandacht en grootere toewijding wordt geschonken.

Men heeft slechts de laatste jaargangen der tijdschriften voor kunst en kunstnijverheid door te bladeren om zich te overtuigen, dat gedurende de krachtige beweging der voorgaande jaren op kunstgebied, aan de voortbrengselen van de blikslagerij ook niet de geringste belangstelling werd betoond.

Weinig vooruitzicht bestaat er, dat aan de uit blik vervaardigde, meestal ondergeschikte gereedschappen voor de huishouding, bevalliger vormen zullen gegeven worden, omdat deze zoo goedkoope waren, bijna uitsluitend op mechanische wijze, door zeer ingenieuse, nauwkeurig werkende blikmachines worden vervaardigd. Het dagelijksch gebruik heeft aan deze producten praktische vormen gegeven; klaarblijkelijk ontbreekt 't aan een bemiddeld publiek, dat voor een sierlijker ontwikkeling belangstelling toont en aan meerdere decoratie dezer waren eenige waarde hecht.

Keukengerij echter, dat steeds in bepaalde, handige vormen wordt verlangd, is uiterst geschikt voor een machinale massa-productie, daarom ook heeft het fabriekswezen de aanmaak den blikslager bijna geheel uit de hand genomen. Deze laatste betrekt zelfs, evenals de groothandelaar, zijn koffiekannen, bussen, doozen, enz., om aan de eischen zijner klanten te voldoen, kant en klaar uit de fabriek.

Vele sierlijker uitgevoerde stukken, vooral uit koper, worden nog wel in de blikslagerij besteld en uitgevoerd, maar dit behoort toch meer tot de uitzonderingen en is dus van weinig of geen invloed op de artistieke ontwikkeling van het huishoudgerij. Want wij mogen niet vergeten, dat de kostbare en de pronkstukken in zilver gedreven of in brons gegoten worden. Daarom is 't wel te begrijpen, dat de blik- en koperslagerij alleen in het bouwwezen een meer artistieke ontwikkeling heeft medegemaakt, maar ook in het bouwvak werd zij toch slechts zeer stiefmoederlijk behandeld.

Als wij de met zink en koper belegde daken, goten, lijsten, regenafvoerbuizen enz. onzer moderne woonhuizen in oogenschouw nemen, dan zien wij, dat in de meeste gevallen niet eens een poging tot een decoratieve afwerking werd gedaan, dat men met het aanwenden van de meest primitieve vormen, zooals zij in den handel verkrijgbaar zijn, zich volkomen tevreden stelde.

En toch zijn deze vormen in de architectuur meestal zoo storend, dat men ze verbergt of door oververven onkenbaar tracht te maken. Zoo legt men bv. de regenafvoerbuizen, die uit ouden sleur steeds of bijna altijd *rond* zijn, in een gemetselde vierkante uitsparing. in een sponning, opdat zij

toch niet aan het front voorspringen en het effect van de façade benadeelen zouden.

Vreemd is het intusschen een zoo gewichtig constructie-deel, dat reeds uit practische gronden vrij moet liggen, voor het oog te willen verbergen. Het afvoeren van het dakwater naar de onder het terrein liggende buisleidingen, is een te belangrijke functie van dit aan het front van 't gebouw liggend constructiedeel, om 't zoo achteloos „en bagatelle" te behandelen. Enkele architecten hebben in de laatste jaren werkelijk den moed gehad, de afvoerbuizen uit hare schuilhoekjes te halen en ze open en bloot tegen den frontmuur te plaatsen. Door cannelures, ribben, kleine rosetten, enz, hebben zij wel niet veel beteekenende, maar toch minstens eenige bevalligheid, daaraan verleend en zoo den aanvang tot een verdere ontwikkeling in deze richting gemaakt.

Andere bouwmeesters hebben met veel smaak, de boven de kroonlijst liggende goot, tot 't opvangen van het van 't dak vloeiend regenwater, met de vertikaal dalende afvoerbuis in architectonischen samenhang gebracht. Ter plaatse, waar de dakgoot aan de afvoerbuis verbonden is, verzamelt zich de waterhoeveelheid, zoodat bij overgroote regenneerslag dikwerf overvloeiing van de gevulde regenbuizen voorkomt. Het ligt dus voor de hand de dakgoten op die verzamelplaatsen reservoirachtig uit te breiden en ook aan de afvoerbuis een bakvormige gedaante te verleenen.

Dit geeft nu aanleiding genoeg, tot een recht sierlijken rijkafwisselenden vorm van de buisaansluiting, tot een fijnere vertakking der buis, tot een ornementale verdere ontwikkeling van de hier ontstane breedere oppervlakten, hetzij dat deze ornamenteering door *perswerk*, drukken, stampen, trekken of door een van de veelvuldige andere methoden der blik- of zinkbewerking ontstaat, of bereikt wordt.

Weer andere artisten hebben deze aansluitingen met uit zink gedreven *waterspuwers* getooid, met draakachtige monsters, die in minder gecultiverde tijden, werkelijk tot het lossen van het samenvloeiend hemelwater dienden en die men bij oude kerken nog heden voor dit doel aantreft.

De waterstralen, die zij bij een regenbui naar beneden werpen, kunnen echter in onze moderne steden niet meer op den openbaren weg worden geduld. De voorbijgangers zijn op kostelooze stortbaden in het geheel niet gesteld.

Waar echter dit dakwater niet terzijde uitstort, maar behoorlijk in goedkoope, *dunwandige*, z.g.n. *Schotsche* buizen naar de straatrioleering wordt geleid, komt mij dit fabeldier, met zijn wijdgesperden muil en zijn staaroogen toch even zonderling en overbodig als geldverspillend voor. Deze griffioenen gapers en gargouilles zijn een anachronisme, zoodat 't tijd wordt andere decoratiemotieven uit te denken welke met onze ronde of andere afvoerbuizen meer in harmonie en iets moderner zijn.

Tegen dit ondoordacht overnemen van doode organen in onze architectuur, moeten wij ons weren want iedere constructie verlangt en vordert ook een nieuwe uiting van het kunstgevoel. In elk geval moeten de decoratieve elementen in een zinrijke samenhang met de omgevende voorwerpen staan en maar niet zoo willekeurig mogelijk gekozen worden.

Waarom zou voor de beweging van het water in de dakgoten naar de afvoerbuizen, evengoed als voor het afleiden niet een meer ornamentale uitdrukking te vinden zijn? En hoe wordt op dit gebied gezondigd! Zelfs in zink gedreven dierkoppen overeenkomstig die, welke het onvermijdelijke en gezochte bestanddeel der deurkloppers uitmaakten, treft men soms bij de hoogste dakgoten aan. Of zijn 't soms onbruikbare, gepensioneerde waterspuwers?

J. L. TERNEDEN.

(Slot volgt.)

Vereenigingen.

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

DR. EYKMAN'S „INTELLECTUEEL WERELDCENTRUM".

De Vereeniging *Bouwkunst en Vriendschap* te Rotterdam hield op Dinsdag 30 dezer een vergadering, die hare belangrijkheid ontleende aan het feit, dat daarin de heeren Eykman en Horrix van 's-Gravenhage voor de eerste maal in het openbaar optraden, tot toelichting van hun, reeds sedert eenigen tijd in artikelen in verschillende tijdschriften uiteengezet plan tot een *Stichting voor Internationalisme*.

In het weekblad „Architectura" is reeds verleden jaar daarover een artikel verschenen, in het Duitsche tijdschrift „Der Städtebau" in het begin van dit jaar; aan beide artikelen was een reproductie toegevoegd van het ontwerp wereldhoofdstad van K. P. C. de Bazel, dat men zou kunnen noemen het technische deel van het grootsche plan.

In de Opmerker van 30 September 1905 bespraken wij de Plannen van Internationalisme in verband met de ontwikkeling van 's-Gravenhage.

Sedert hebben wij de zaak met aandacht gevolgd en gaarne gebruik gemaakt van de gelegenheid, de heeren nog eens persoonlijk hunne denkbeelden te hooren uiteenzetten.

Een breede schaar van genoodigden was ter vergadering aanwezig, waaronder verscheidene autoriteiten op technisch en artistiek gebied werden opgemerkt. Voor velen was de zaak zeker geheel nieuw.

Dit leverde eene eigenaardige moeilijkheid op in zooverre, dat plannen van zoo wijde strekking voor een onvoorbereid auditorium niet in een paar uren uiteen te zetten zijn, tenzij men zich bepaalt tot de hoofdtrekken, wat Dr. Eykman dan ook in den aanvang zijner rede verklaarde te moeten doen.

Ten eenenmale was daardoor het dieper ingaan op het technische deel van het plan uitgesloten, maar toch vond de spreker gelegenheid melding te maken van de overwegingen, die aan het ontstaan van het technische deel, het bouwplan voor een wereldhoofdstad, ten grondslag lagen of daartoe gevoerd hadden en de belangrijkheid van dit onderdeel in het licht te stellen, in feitelijken zin later ook in het licht van een projectietoestel.

In hoofdzaak beoogt de *Stichting voor Internationalisme* de internationale organisatie van verschillende wereldbelangen zoo van wetenschappelijken als van technischen, artistieken en economischen aard. Daar zijn b.v. de natuurwetenschappen, het recht, de economie, de hygiëne, de paedagogie, de kunst, de handel, in een woord alle zaken, waarmede het algemeen belang in die mate gemoeid is

dat men ze gerust wereldbelangen kan noemen. Met vraagstukken van allerlei aard zal de stichting zich hebben bezig te houden, daaruit vloeit vanzelf voort, dat zij in verschillende afdeelingen ingedeeld zal moeten worden en dus academieën zullen moeten worden ingesteld, niet in den zin van universiteiten, maar permanente instellingen die mogelijk zullen maken, een voortdurende onderlinge aanraking en gedachtenwisseling, een geregeld onderling verkeer van de intellectueel of artistiek hoogst aangelegde persoonlijkheden op elk gebied over de geheele wereld.

Dat de behoefte aan dergelijke internationale instituten jaar op jaar meer gevoeld wordt, toonde de spreker met vele voorbeelden aan.

De instellingen voor internationalisme, officieele en officieuse, hangen in de lucht. Een permanent bestuur voor vredesconferentie, een permanente raad voor internationale wetboeken, ziedaar een paar officieele instellingen. Te Zürich is een museum voor oorlog en vrede — het paste beter in de stad van het Vredespaleis. Te Parijs sticht de vorst van Monaco een Internationaal Instituut voor Oceanographie; op Parijs zal Berlijn b.v. naijverig zijn: — zulk een stichting bloeit gemakkelijker, immers niet aangevochten door jaloezie, in neutrale landen als Nederland, Zwitserland of België. Te Rome heeft men het Internationaal Landbouw Instituut. Wie de Annuaires de la Vie Internationale raadpleegt, vindt eenige honderden internationale vereenigingen en instellingen vermeld.

Ongelukkig ontwikkelen de internationale vereenigingen nog niet veel macht — spr. herinnerde aan blijken van zwakheid der Internationale Architecten-Vereeniging —, het geheele internationale leven lijdt aan een zwakke en onlogische organisatie; ook is er onvoldoend kapitaal. Daarbij komt, dat vele belangen moeilijk af te perken blijken. Hygiëne en pedagogie b.v. grijpen in elkander. Ook hierom is het wenschelijk alle belangen der menschheid samen te brengen in één logische organisatie, welke alles omvat: in een intellectueel wereldcentrum. En in Amerika en in Engeland en in Scandinavië is spr. gebleken, dat dit ideaal bestond, warme aanhangers had.

Doch om tot verwezenlijking van deze denkbeelden te komen zijn fondsen noodig en hoe men daaraan voor zulk een doel komen kan bewijst o.a. de geschiedenis van het ontstaan der stad Washington.

De hoofdstad der Amerikaansche Unie is gesticht op woeste gronden, die te voren slechts een geringe waarde hadden. Toen daar evenwel het kapitool, een bibliotheek en andere regeeringsgebouwen verrezen waren is de waarde dier gronden in die mate gestegen, dat de opbrengst daarvan voldoende was de kosten van bouw en onderhoud dier stichtingen te bestrijden. Op dezelfde wijze stelt men zich voor, dat ook de wereldhoofdstad zal moeten ontstaan.

Indien het nog mogelijk is zal de kern daarvan gevormd worden door het Vredespaleis en de gebouwen, voor verschillende academieën vereischt.

Met de plaats, thans voor het Vredespaleis gekozen is spreker alles behalve ingenomen. En nog kost dat zoo zeven ton, die weg geworpen zijn! Op den Musschenberg had het niets hoeven te kosten. Maar dan zou het ver buiten de stad liggen? Neen. Dan zou het gebouw zijn, zooals het Palais du Cinquantenaire te Brussel, zooals het Concertgebouw te Amsterdam: vrij, op een terrein, dat in een korten tijd aangesloten zou raken aan het bebouwde. Trouwens tot het Kanaal is de afstand maar iets meer dan 1 K.M. Hoog zou het liggen, gelijk het Kapitool te Washington en stond het er, de grond zou onmiddelijk in waarde rijzen. Een weg van 100 M. breedte zou naar het Paleis voeren, de elektrische spoorweg zou het wereldverkeer tot aan den voet van het paleis brengen en een grootere stichting zou er achter kunnen verrijzen. Die grootere stichting is Dr. Eykman's droombeeld de wereldhoofdstad, door De Bazel in planteekening gebracht. 1000 à 2000 H.A. grond zouden daarvoor noodig zijn: stad en staat, die thans in hoofdzaak eigenaars zijn van deze duingronden zouden er beide ongetwijfeld wel bij varen.

Het stadsplan van de Bazel is dus, om de financieelen beteekenis, die het heeft, een integreerend deel van het plan als geheel. Elke stap tot verwezenlijking van het plan der stichting moet ook den bouw van de wereldhoofdstad nader tot een begin van uitvoering brengen en is er eenmaal een begin van uitvoering dan zal tusschen de ontwikkeling der stichtingen en die van de plaats waar zij gevestigd zijn steeds een nauw verband blijven bestaan.

Maar is er nu sprake van verwezenlijking dezer plannen, van een begin van uitvoering in afzienbaren tijd?

Een voorbereidend wereldcomité is in wording. Zal met de voorbereiding niet een vijf en twintig tal jaren gemoeid zijn? Zal een verwezenlijking niet een eeuw, twee eeuwen misschien vorderen? Dr. Eykman antwoordt op deze vraag heel kalm; „misschien wel".

.... Misschien zal er een eeuw voor noodig zijn. Maar wat beteekent dit in het leven van een stad? Zeker, dezé zaak zal eerst na eeuwen tot vollen wasdom komen. Maar is dit een reden om haar niet te beginnen? Dit plan, het is een reuzenplan! Maar reuzen naar den geest zullen blijken klaar te staan om het te verwezenlijken, wanneer maar eenmaal het voorbereidende werk zal zijn gedaan.

De Voorzitter van B. & V. dankte den spreker met een hartelijk woord voor zijne belangrijke mededeelingen en sprak daarbij den wensch uit, dat Dr. Eykman, zoo niet de verwezenlijking, dan toch een begin van uitvoering van zijn grootsch plan zou mogen beleven.

BOND VAN TECHNICI.

Afdeeling Amsterdam.

In de buitengewone bijeenkomst der *Afdeeling Amsterdam van den „Bond van Technici"* op Donderdag 25 dezer in het café „de Kroon" alhier hield de heer *R. Roelfsema* te Groningen een met lichtbeelden geïllustreerde lezing over „de kalkzandsteen, hare fabricatie en hare toepassing".

Spreker begon met de mededeeling dat er nog vele wanbegrippen bestaan over deze grijze kantige metselsteen, welke reeds bij meer dan zestig millioen hier te Amsterdam is vermetseld, waarom het zijne bedoeling is, een juister begrip van de kalkzandsteen te geven.

Reeds in het jaar 1854 werd in Duitschland door een zekeren Dr. Bernhardi, de eerste kalkzandsteen bereid, die in primitieve houten persen werd gevormd en aan de lucht verhard, eene bewerking die echter enorm lang duurt. Toch werd hierbij reeds door eene persing van 5000 K.G. eene dichte massa verkregen, die volgens bewering, voor den bouw geschikt was. Deze in de lucht geharde steen kan als een voorlooper van de tegenwoordige industrie beschouwd worden.

Na veelvuldige wijzigingen van fabricatie, alle door spreker toegelicht, paste men later de meer moderne persen en verhardingsketels toe, welke door steeds toegepaste verbeteringen, op het peil van den tegenwoordigen tijd zijn gebracht.

Zooals de naam aanduidt, gebruikt men voor de fabricatie kalk en zand en wordt ook inderdaad hieraan niets toegevoegd. Voor kalk gebruikt men gewoonlijk kluitkalk, ofschoon ook schelpkalk bruikbaar is.

Na eene breedvoerige uiteenzetting van de wijze van fabriceeren, ging spreker na, welke proportie deze industrie in den laatsten tijd heeft gekregen en welke vlucht zij thans reeds heeft genomen.

Het aantal fabrieken in Duitschland is reeds tot 200 gestegen. De fabrikanten aldaar hebben zich tot eene vereeniging verbonden, die ten doel heeft, elkaars ervaringen op jaarlijksche congressen mede te deelen en de kwaliteit der steen door onderlinge contrôle hoog te houden. Niemand wordt dan ook als lid aangenomen, die zich niet verbindt zorg te dragen, dat zijn steen minstens 140 K.G. per c.M². drukvastheid heeft, welke garantie telken jare onvoorbereid door deskundigen wordt gecontroleerd.

Dat langs dezen weg van onderlinge samenwerking en voorlichting veel in het belang eener industrie kan worden gedaan, ligt wel voor de hand. Ook in Nederland is sinds kort opgericht eene „Vereeniging van kalkzandsteenfabrikanten" die hetzelfde ten doel hebben en zulks als gevolg van de vele aanvallen op deze nieuwe industrie, welke ontstonden door verkeerde voorstelling in hoofdzaak van concurreerende zijde.

Tengevolge van de overal nieuw ingevoerde bouwverordeningen, worden zeer verschillende en somtijds zonderlinge eischen gesteld, betreffende drukvastheid. Wat de kalkzand-teen betreft hebben de fabrikanten geen enkel bezwaar tegen den eisch van drukvastheid, mits ook dezelfde eischen gesteld worden aan alle andere metsel-materialen voor hetzelfde doel bestemd.

Vervolgens werden verschillende eigenschappen der steen nagegaan en zooveel mogelijk door geconstateerde feiten aangetoond. In de eerste plaats werd medegedeeld, dat de kalkzandsteen, hoewel hij een grooten weerstand heeft tegen druk, ongeschikt is voor bestrating en wel in verband met weerstand tegen wrijving. Ook is de strakke kantigheid der steen een bezwaar, daar, bij eenige ruwe behandeling, men licht de hoeken er afstoot; evenwel heeft elke andere vlakke steensoort ditzelfde bezwaar.

Uit tal van onderzoekingen aan het proefstation voor bouwmaterialen van de heeren Koning & Bienfait alhier, is bewezen dat de kalkzandsteen volkomen bestand is tegen vorst, en daardoor geen afbrokkeling of afschilfering plaats heeft.

Bij verschillende officieele brandbeproeving, zoowel in Duitschland als ook hier in Nederland, is gebleken dat de weerstand tegen vuur volkomen gelijk is met uit klei gebakken steen.

Eindelijk werd gewezen op het groote voordeel dat de kalkzandsteen oplevert en dat de kracht vormt van geheel deze industrie, namelijk den prijs.

De kalkzandsteen die zich bij uitstek leent voor villabouw, (getuige de talrijke villa's in den Haag en Scheveningen, om nog niet eens te spreken van het buitenland) is voor buitenmuren wel de goedkoopste steen die er bestaat, terwijl ze zelfs in prijs met de gewone binnenmuursteen kan concurreeren.

Hier in Nederland bestaan thans zeventien fabrieken met een gezamenlijk productievermogen van ruim honderd millioen steenen per jaar.

Toen ten slotte bij het debat twijfel getrokken werd tusschen de genoemde drukvastheidsverhouding van kalkzandsteen en gebakken kleisteen, werd zoowel door spreker als door den heer *A. H. Baron van Hardenbroek, lid van het Bestuur der Vereeniging van kalkzandsteenfabriekanten*, gewezen op een d.d. 20 November 1894 door het Departement van Waterstaat, Handel en Nijverheid uitgebracht verslag omtrent een onderzoek van gebakken steen. Hierin werden de resultaten medegedeeld van 35 steensoorten, welke speciaal voor dit onderzoek door de fabrikanten geleverd zijn, n. l. 11 soorten metselklinkers, 11 soorten hardgrauw, 10 soorten boerengrauw, 1 soort bestrood en 2 soorten Limburgsche steen, dus *geen* zoogenaamde slappe steen. Bij het onderzoek bleek dat drukvastheid bedroeg, voor:

metselklinkers	120	tot	315	K.G.	per	c.M².
hardgrauw	75	„	293	„	„	„
boerengrauw	60	„	162	„	„	„
best rood	76			„	„	„
Limburgsche steen	103	„	160	„	„	„

De plaats waar de kalkzandsteen het meest en het langst wordt toegepast, is Berlijn. Aangezien nu door de bouwpolitie aldaar het gebruik van klinkers wordt voorgeschreven voor de draagpunten onder balken, is het zeker wel een succes dat thans van overheidswege de kalkzandsteen wordt gelijk gesteld en deze overal daar wordt toegelaten, waar vroeger uitsluitend klinker mocht worden gebruikt. Wanneer men verder nagaat dat b.v. bij een fabrieksschoorsteen ter lengte van 25 M., de belasting, in de onderste lagen van den sokkel circa 4 K.G. per c.M². bedraagt en de grootste belasting onder de balken bij groote gebouwen slechts 10 à 12 K.G. per c.M². kan beloopen, dan zal men toestemmen, dat boven eene vijfvoudigde zekerheid de kwestie van alle practisch belang ontbloot is. Nog een andere factor maakt de geheele drukvastheidskwestie vrijwel tot een paskwil en wel deze, dat de mortel, die vermoedelijk niet meer dan 20, hoogstens 40 K.G. drukvastheid per c.M². bezit, ten slotte wordt stukgeknepen vóór dat de steen gevaar loopt.

Ook de *Oud-Kolonel der Artillerie, A. W. Segboer* wees er op dat aan de overdreven bepalingen van drukvastheid niet al te veel waarde moet gehecht worden. Ieder zal moeten billijken, dat de materialen voor muren, die meer dan hun eigen gewicht moeten dragen, door de overheid worden gecontroleerd op draagkracht, d.i. op drukvastheid. Hoe hooger deze grens door de overheid wordt gesteld, hoe duurder de materialen zullen worden, ten koste van de bouwers om te beginnen en van de bewoners in laatste instantie.

Door het hooger stellen van de grens van *metselsteen*, boven de limiet van vastheid voor de *metselspecie* bereikbaar, verkrijgt men geen grooter veiligheid. De eisch mag dus niet hooger worden gesteld dan strikt noodig is om de veiligheid der bewoners (in magazijnen als anderzins der in de gebouwen aanwezigen) te verzekeren.

Een eisch van 50 K.G. drukvastheid per c.M².

zal reeds al de zoogenaamde slappe gebakken steensoorten uitsluiten, en wat de steen betreft tot volledige veiligheid voeren; immers een éénsteensmuur kan dan per strekkende Meter een last dragen van $50 \times 21.5 \times 10.3 = 110.000$ K.G. rond.

P. A. FRYLINK E.Mz.

Gaarne plaatsen wij bovenstaand verslag, omdat wij nog kort geleden de lezing en brochure van den heer Roelfsema bespraken, en het hier voorafgaande vrijwel den inhoud en de strekking van genoemde brochure weergeeft. Wij brachten eenige bezwaren te berde o. i. aan het gebruik van kalkzandsteen verbonden. De heer R. stelt natuurlijk de goede eigenschappen op den voorgrond. Voor beide dienen onze lezers, die zich een oordeel wenschen te vormen over de waarde van het materiaal, kennis te nemen.

RED.

Prijsvragen.

De Oprechte Haarlemsche Courant" van 25 October j.l. bevat het navolgende ingezonden stuk.

DE WEESHUISPRIJSVRAAG.

Toen wij in Juli van dit jaar kennis maakten met den inhoud van het programma voor de prijsvraag tot het verkrijgen van plannen met gedetailleerde begrootingen voor een Gereformeerd of Burgerweeshuis aan de Olieslagerslaan alhier, kregen wij eerbied voor de ernstige wijze, waarop deze prijsvraag door heeren regenten was voorbereid.

Het goed in elkaar gezette programma, zoowel als de goed klinkende namen der juryleden, welke dit programma mede onderteekenden, boezemden ons vertrouwen in.

Een programma, waarin alle maten der verschillende zalen en vertrekken worden genoemd waarin voor de gevraagde gedetailleerde begrooting van kosten een zeer uitvoerig tarief van eenheidsprijzen van bijna 2½ bladzijde groot, wordt gegeven en waarin dan bovendien als voorwaarden gesteld worden, o.a., dat: „die begrooting van kosten een bedrag van f 90.000 niet mag te boven gaan, dat alle luxe moet worden vermeden"; zoo'n programma, mijnheer de redacteur, deed een ernstige mededinging en een ernstige beoordeeling der inzendingen in alle opzichten verwachten.

Uit de opsomming van alle gevraagde vertrekken met hunne afmetingen in verband met de genoemde voorwaarden betreffende luxe en bouwsom, was af te leiden, dat de juryleden reeds bij het maken van het programma zich bewust waren, dat de gestelde bouwsom zeer laag zou zijn en daardoor het niet mogen overschrijden dier bouwsom de alles beheerschende, de moeilijkste voorwaarde van het geheele programma was, dat de jury ook toen reeds inzag, dat die geringe bouwsom het struikelblok voor vele mededingers moest worden.

Het was niet moeilijk een Weeshuisplan te maken, als men geen rekening hield met de bouwsom; dat bewijzen de twee en twintig plannen, welke waren ingezonden en waarvan er misschien hoogstens vijf zoo beknopt zijn dat ze voor de bouwsom gemaakt kunnen worden.

U zult meenen, mijnheer de Redacteur, dat het deze vijf plannen zijn, aan welke door de jury eene premie en een woord van lof werd toegekend en dat de andere plannen, als niet voldoende aan de voornaamste voorwaarde van het programma, buiten beoordeeling zijn gebleven. Welnu, mijnheer de Redacteur, zoo had het moeten zijn en zoo moeten de meeste mededingers het van deze jury verwacht hebben.

Zij, die plannen inleverden, welke de vastgestelde bouwsom verre overschreden en met foutieve en te lage begrootingen hebben evenwel meer succes gehad.

De voorliefde voor breed opgezette plannen, voor schilderachtige groepeeringen en rijke gevels heeft de jury uit het oog doen verliezen, dat haar eigen programma door de bouwsom van f 90.000 dergelijke plannen van zelf uitsloot, daar slechts beknopte plannen zonder luxe voor die bouwsom te maken zijn, als men aan alle andere eischen van het programma wil voldoen.

Nu heeft de jury blijkens haar rapport zelfs niet opgemerkt, dat plannen, die de vastgestelde bouwsom met 10, 20 of 30.000 overschrijden en daardoor de moeilijkste voorwaarde van het programma ontliepen, voorgetrokken zijn bij plannen, welke aan alle voorwaarden van het programma voldoen.

Het motto O-cirkel toch, waaraan slechts eene premie van f 250 is toegekend, is wegens zijn beknoptheid van de bekroonden het eenige plan, dat, zonder wijziging, voor de gestelde bouwsom van f 90.000 is uit te voeren.

Door dezen uitslag is deze prijsvraag voor serieuze mededingers eene misleiding en voor hen, die het met de bepalingen en voorwaarden van het programma zoo nauw niet namen eene loterij geweest, maar nooit zal zij kunnen worden genoemd eene maatstaf van bekwaamheid en dat toch behoorde eene prijsvraag onder leiding van eene bekwame jury in de eerste plaats te zijn.

Voor mogelijke terechtwijzigingen door heeren regenten, juryleden en mededingers houd ik mij beleefd aanbevolen en teeken intusschen, mijnheer de Redacteur, met dankzegging voor de plaatsing, hoogachtend,

Uw dw.,
J. VAN DEN BAN,

Ontwerper van het plan motto O-cirkel.

Voldoende blijkt uit het bovenstaande welke redenen, een van de bekroonde mededingers aanvankelijk hebben weerhouden, zijn naam bekend te maken.

De uitspraak der jury is voor den heer v. d. B. ongetwijfeld zeer teleurstellend geweest, maar kan het ons eigenlijk wel verwonderen, dat ook hier weder de overwinning behaald is door mededingers, die zich eenvoudig niet aan de bepalingen van het programma hebben gehouden.

Zooals de zaken tegenwoordig staan is het zich houden aan dergelijke bepalingen het onverstandigste, wat men bij medewerking aan prijsvragen doen kan. Dit is een vrij algemeen verspreide meening, maar eene waarvoor eigenlijk geen plaats behoorde te zijn.

Men kan zich voorstellen, dat hierom vele verdienstelijke krachten zich van medewerking aan prijsvragen onthouden, maar o.i. hebben deze afwezigen ongelijk, want hoe beter het gehalte der medewerkers is, des te meer zullen serieuze inzendingen de overhand verkrijgen en des te krachtiger zal de oppositie worden tegen den gewonen loop van de zaken, waarbij een prijsvraag gewoonlijk een bron van teleurstelling wordt voor nagenoeg al de daarbij betrokken partijen. Dit kon toch, meenen wij, wel anders zijn.

RED.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

— Zooals we reeds meldden, zal binnenkort bij het Engelsche parlement een ontwerp worden ingediend tot verkrijging van de noodige goedkeuring voor den bouw van een tunnel onder het Kanaal.

De plannen omvatten twee parallel loopende tunnels met een doorsnede van 18 voet.

De ligging zal nauwkeurig dezelfde zijn als die, welke 25 jaar geleden werd uitgewerkt; slechts eenige wijzigingen zijn in den bouw aangebracht aan de zijde van Dover, tengevolge van een verandering in de terreinvorming.

De moeilijkheid, die zich in 1882 voordeed ten aanzien van de ventilatie, is opgelost door het toepassen van electrische tractie in de tunnelgangen.

In elke van de tunnels zal een ventilatiestroom worden opgewekt in de richting van voortbeweging

Overigens beantwoordt het plan volkomen aan alle voorwaarden, door de militaire commissie in het nationaal belang gesteld.

De tunnel komt net uit over de „Western Height" en wordt bestreken door de grootste kanonnen van het fort.

— Wederom moeten dezer dagen in den Dom te Keulen in het koor steenen van een hoogte van ongeveer twintig meter omlaag gestort zijn.

— Van de 31 concurrenten voor den bouw van een Duitsch Museum te München is met den 1sten prijs (15.000 Mk.) bekroond Gabriel Von Seidl. München. Ook de twee tweede prijzen (elk 7500 Mk.) werden door Müncheners behaald.

BINNENLAND.

HAARLEM. Den 1sten November j.l. was het 25 jaar geleden dat de Heer F. T. Grabijn Hoofdleeraar voor het natuur- en pleisterteekenen aan de School voor Kunstnijverheid te Haarlem werkzaam was.

Dien dag werden de lessen op genoemde school niet gegeven en aan belangstellenden, leeraren, leerlingen en oudleerlingen in een der lokalen van de school tusschen 3—4 uur de gelegenheid geboden, den Heer Grabijn hunne gelukwenschen aan te bieden.

's-GRAVENHAGE. Men verneemt, dat in verband met den bouw van het Vredespaleis, na de uitspraak van de jury, de voorzitter van de Carnegiestichting, jhr. van Karnebeek, met den gezant der Vereenigde Staten bij ons Hof een bezoek gebracht heeft aan den heer Carnegie, toen deze eenigen tijd geleden, in Schotland vertoefde.

Verzekerd wordt, dat dit verzoek verband hield met de hooge kostenraming voor de uitvoering van het oorspronkelijke ontwerp—Cordonnier, welke een beletsel vormde om dat oorspronkelijke ontwerp tot uitvoering te brengen, waar toch uit de door Carnegie beschikbaar gestelde som van circa 3 millioen gulden, naar schatting wel 1 millioen moet worden gereserveerd om uit de rente daarvan, ongeveer f 40.000, te bestrijden het onderhoud van het park en van het gebouw; de salarissen, aankoop van boekwerken voor de bibliotheek enz.

Men hoopte, dat de heer Carnegie, bij dit bezoek van een en ander op de hoogte gebracht, zijn oorspronkelijke gift zou willen verhoogen om het ontwerp-Cordonnier naar eisch te kunnen doen uitvoeren, maar tot dat resultaat schijnt men niet te zijn gekomen.

Naar wij vernemen, moet bij een aantal inzenders van ontwerpen voor het Vredespaleis het plan bestaan, een proces te beginnen tegen het bestuur der Carnegiestichting, op grond dat dit bestuur zich heeft neergelegd bij de uitspraak eener jury, die bij hare beoordeeling der ontwerpen volgens de bedoelde inzenders is afgeweken van de voorwaarden, in het programma der prijsvraag gesteld, waaraan de inzenders zich hadden te onderwerpen. Reeds is rechtsgeleerd advies door hen ingewonnen, en bij genoegzame deelneming van inzenders zal tot het instellen der actie worden overgegaan.

TIEL. Op het landgoed „Bottesteijn" te Geldermalsen zijn bij het zandgraven weer belangrijke voorwerpen uit den Romeinschen tijd gevonden. kannetjes, vazen en schaaltjes.

Personalia.

— In den ouderdom van 39 jaar is te Paramaribo overleden de heer J. C. van Grafhorst, technisch ambtenaar bij de Koloniale Spoorwegen.

— Met 1 November zijn benoemd tot hoofdingenieur der mijnen C. Blankevoort, thans ingenieur der mijnen; tot ingenieur der mijnen P. M. van Bosse, thans tijdelijk adj.-ingenieur; tot adj.-ingenieur C. A. van Goudoever de Jongh, thans tijd. aspir.-Ingenieur bij den dienst van het toezicht op de mijnen en groeven, en tot opzichter der mijnen H. Rüland, thans tijd. opzichter.

— Bij de examens der Maatschappij tot Expl. van Staatsspoorwegen zijn geslaagd:

voor opzichter bij den Dienst van Weg en Werken, de heeren A. de Ruiter, O. A. Berghuis, L. Heneveld, J. A. Paap en C. T. Voltman;

en voor opzichter bij het Seinwezen en Telegrafie, de heeren P. H. Zaalman en F. van der Veen.

— Tot hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Tiel, is benoemd de Heer M. J. Denekamp, gediplomeerd bouwkundig-opzichter te Deventer.

Vacante Betrekkingen.

— Directeur der Arond-Armbachtsschool „Concordia inter Nos" te Amsterdam. (Zie adv. in dit no.) (1)

— Werktuigkundige bekend met Stoombootmachines, als chef voor het buitenland. Brieven, onder No. 32892, bureau der N. Rott. Courant. (1)

— Machine-Teekenaar aan een fabriek van gasmotoren. Brieven onder No. 63, a/h Centr. Adv. Bureau Rupp, Arnhem. (1)

— Jong Persoon die Duitsch spreekt en schrijft, als Controleur bij eene Bouwonderneming. Br., lett. C. U. 601, N. v/d D. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

25 Bouwk. Opz.-teek.,	20—50 j.,	f 45—f 100 's maands.
12 Bouwk. Opz.-Uitv.,	20—44 j.,	f 65—f 100 's maands.
5 Waterb. Opzr.,	20—44 j.,	f 50—f 125 's maands.
5 Werktuigk. Teek.,	20—34 j.,	f 40—f 100 's maands.
3 Werkmeester Opzr. (Constructeur.)	23—36 j.,	f 70 —f 100 's maands.
2 Electrotechnische Opz. teekenaars,	27 j.,	f 75 's maands.
3 Scheepsteek.aank.	20—23 j.,	f 45—f 60 's maands.
3 Chef-Machinisten.	28—39 j.,	f 75—f 100 's maands.

Beleefd verzoeken wij onze abonné's, de eerstdaags aan te bieden Aprilquitanties, zoo mogelijk bij eerste of althans bij tweede aanbieding te willen voldoen. Onnoodige onkosten en onnoodige moeite voor de postbeambten worden daardoor voorkomen.

DE ADMINISTRATIE.

Aankondiging van Aanbestedingen.

DINSDAG 6 November.

Assen, ten 12 ure, door het Min. van Binnenl. Zaken aan het gebouw van het Prov. best.: het maken van eene uitbreiding van het gebouw der Rijks H. B. S. te Assen, begr. f 15300; bestek ter lezing aan gen. Min., aan het gebouw van het Prov best. te Assen en te bekomen bij den boekh. M. Nijhoff te 's-Gravenhage; aanw. gehouden; inlicht. te bekomen bij den Rijksbouwk. te 's-Gravenhage.

St. Jacobi Parochie, door het bestuur der gereformeerde schoolvereeniging te St. Jacobi Parochie: het bouwen van een school en onderwijzerswoning; bestek en teekening verkrijgbaar bij den arch. J. Winters Jr.; aanwijzing gehouden.

Winterswijk, ten 2 ure, door den heer L. Schwars in het hotel de Klok: het bouwen van een woonhuis aan de Spoorstraat; bestek en teekening ter inzage in gen. hotel; inl. verstrekt de arch. H. v. d. Schaaf

Utrecht, 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S.S. aan het centraalbureau, bestek no. 1077: het wijzigen van het emplacement, het maken van een nieuw hoofdgebouw en het uitvoeren van diverse werken te Wageningen. Zie adv. in no. 40.

WOENSDAG 7 November.

Egmond o/d Hoef, ten 3 ure, door den arch. K. Wijker Gzn. namens de Ned. Herv. gem.: het bouwen eener pastorie naast de bestaande pastorie; bestek en teekening verkrugbaar bij den arch. en bij den Kerkel. ontv. N. Schild; aanw. 6 November ten 3 ure.

Den Helder, ten 2 ure, door het gem. bestuur: het rioleeren en bestraten van een gedeelte grond, gelegen in het verlengde der Janzenstraat; bestek te bekomen ter secretarie.

Winschoten, ten 3 ure, door den ing. der stadsbezittingen: het bouwen van een verlaatshuis te de Bult, gem. Belling: wolde; verkrijgbaar bij gen. ingenieur; aanw. gehouden.

DONDERDAG 8 November.

Doesburg, ten 11 ure, door het R. K. Armbestuur: de verbouwing van het perceel Veerpoortstraat A 32 en het bouwen van een paviljoen voor zieken, barak, enz. achter genoemd perceel; aanw. gehouden; bestek en teekening te bekomen bij den arch. W. G. Welsing te Arnhem.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebestuur: het aanleggen, rioleeren en en bestraten van de 's-Gravenzandelaan tusschen de Rozenburgstraat en de Zusterstraat. Aanwijzing 5 November te 11 uren aan de Gemeentewerf, alwaar de bestekken en teek. verkrijgbaar zijn.

Hem, ten 2 ure, door de commissie tot oprichting eener fabriek tot zuivelbereiding bij den kastelein Visser: het bouwen van een zuivelfabriek met woning; bestek en teekening en inlichtingen verkrijgbaar bij Joh. Verberne.

VRIJDAG 9 November.

Zaandam, ten 1.30 ure, door het gemeentebest.: het aanleggen van een verbindingsstraat van den Zuiddijk met de Prins Hendrikkade met brug over de Vaart, het verlengen van de Prins Hendrikstraat en het bestraten van een gedeelte van de Prins Hendrikkade; (Zie adv. in no. 43).

DINSDAG 13 November

Utrecht, ten 2 ure, door de Mij. tot Expl. v. S. S. in het Moreelsche Park, bestek no. 1082: het maken van eene bergplaats voor magazijngoederen op het station Zwolle, begr. f 3300. (Zie adv. in no. 43.

WOENSDAG 14 November.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. v. Waterstaat: het uitbreiden der remmingwerken bij en in de schutkolk van de schutsluis te Andel met bijbehoorende werken. begr. f 34700; bestek no. 199 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage: inl. aan het bureel van den hoofd-ing. dir. te 's-Gravenhage en bij den ing. in het 5e arr. te 's-Hertogenbosch; het proces-verbaal ligt op 7 November ter teekening bij gen. ing.

's-Gravenhage ten 2 ure door het Min. v. Waterstaat aan het geb. der post. en tel.: het bouwen van een post- en telegraafkantoor met directeurswoning te 's-Graveland. (Zie adv. in no. 43).

VRIJDAG 16 November.

Neer, ten 2 ure, door den arch. Leon Waegemans te Roggel in het café van de Wed. M. Naus: het bouwen van woning, stallingen en bergplaatsen voor den heer Jean Rijs; bestek en teekening te bekomen bij den arch.; aanw. op den dag der best. ten 1 ure.

WOENSDAG 21 November.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. van Waterstaat: het maken van oevervoorziening op het riviervak van de Vecht tusschen de brug te Dalfsen en het verlengde van het Ommerkanaal, begrooting f 5000; bestek no. 200 na 7 Nov. ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der prov. best. en te bekomen bij Gebr. v. Cleef te 's-Gravenhage; inl. aan het bureel van den hoofding. dir. jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle, bij den ing. Stoel aldaar. zoomede bij den adj.-opz. Duif te Dalfsen; het proces-verbaal ligt 14 Nov. ter teekeding bij genoemden ing.

WOENSDAG 28 November.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. v. Waterstaat: het aanleggen van een afwateringskanaal, met eenige bijkomende werken, vanaf de zestigelsche brug in den Staatsspoorweg 's-Hertogenbosch—Boxtel, tot aan de uitwaterings. sluis onder de gemeente Waalwijk; ramf 85000; bestek no. 197, na 15 Nov. 1906 ter lezing aan het Min., aan de lokalen der Provinciale Besturen, en te bekomen bij de Gebr. van Cleeff te 's-Gravenhage; aanwijzing 20 en 21 Nov. den eersten dag te 10 uren aan het bureel Maasmond te 's-Hertogenbosch, den volgenden dag te 10.30 uur bij de snijding van den provincialen weg van Cromvoirt naar Nieuwkuik met de kanaalas; inlichtingen bij den ingenieur J. P. Wijtenhorst, en bij den ingenieur O. C. A. van Lidth de Jeude te 's-Hertogenbosch; het proces-verbaal vóór de aanwijzing ter teekening op het bureel Maasmond.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. v. Landbouw: de bouw van een pathologisch instituut met sectielokaal ten behoeve vrn 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht, begr. f 76750. Het bestek na 10 November 1906 ter lezing aan het gebouw van de Directie van den Landbouw, Tournooiveld 6 te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district Binnenhof 8 te 's-Gravenhage, aan dat van het Provinciaal Bestuur en aan 's-Rijksveeartsenijschool te Utrecht, en te bekomen bij den Directeur van 's-Rijksveeartsenijschool en bij de Gebr. van Langenhuijsen, Kerkplein 10, te 's-Gravenhage. Inlichtingen bij voornoemden Rijksbouwmeester en bij den Hoofd-Opzichter L. Faber, Binnenhof 8 te 's-Gravenhage. Aanwijzing 21 November 1906, te 11 uur.

's-Hertogenbosch, ten 10.30 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Dep.: het maken en inhangen van een stel sluisdeuren in het buitenhoofd der schutsluis te Crevecoeur, begr. f 8250; bestek no. 205 na 14 Nov. ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. E. R. van Nes van Meerkerk, den arrond.-ing. J. P. Wijtenhorst, beiden te 's-Hertogenbosch en bij den opz. W. A. Dormaar te Crevecoeur; de nota van inl. op 21 Nov. ter inzage bij den opz. Dormaar voorn.

Uitslag van Aanbestedingen.

's-Gravenhage, 15 October, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. bestuur: het maken en inhangen van een paar sluisdeuren in de groote sluis te Vianen en van een paar deuren in de sluis bij de algemeene begraafplaats te Gorinchem, behoorende tot de werken van het Merwedekanaal in de prov. Zuid-Holland. in 2 perc. en in massa; begr. 1e perc. f 7205; tweede perc. f 5395; massa der 2 perc. f 12,600. B. Hello, Papendrecht, 2 f 5900; W. F. Staal, Ambt Almelo, massa f 13,400; K. A. den Breeien, Hardinxveld, massa f 13,390; G. van Dijk, idem, massa f 12,440; G. Beukelman, Heenvliet, massa f 15,400; C. de Groot Azn., Gorinchem, massa f 12,900.

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead,

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie. Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41ste Jaargang. ZATERDAG 10 NOVEMBER 1906. No. 45.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Prijsvragen.

In de dagbladen verscheen het bericht, dat eenige mededingers der prijsvraag voor het Vredespaleis voornemens zijn, het bestuur der Carnegie-stichting in rechten aan te spreken. Wij wenschen die beoefenaars der bouwkunst den besten uitslag toe, doch moeten verklaren, vooralsnog niet te begrijpen, hoe zij zich dien uitslag voorstellen.

Een vernietiging van de beoordeeling, die tot zoo gegronde klachten aanleiding gaf, zal men waarschijnlijk wel niet in rechten kunnen verkrijgen. Al wat te bereiken valt, is een verklaring van den rechter, dat de eischende deelnemers aan de prijsvraag door de uitspraak der beoordeelaars in hunne belangen zijn geschaad en derhalve op schadevergoeding kunnen aanspraak maken. Hoe die schade zal worden begroot is iets, waarnaar wij zeer benieuwd zijn.

Al schijnt ons dus de uitslag van het rechtsgeding twijfelachtig, toch achten wij het een verblijdend verschijnsel, dat men het gaat beginnen. Want het is goed, dat ten opzichte van prijsvragen een jurisprudentie zich vestigt.

De jury's maken het bont in den laatsten tijd. Wie tegenwoordig Haarlemsche dagbladen leest, vindt daarin protesten van medewerkers tegen de uitspraak in zake de prijsvraag voor het Weeshuis aldaar, een uitspraak, die ook in ons blad niet gunstig beoordeeld kon worden.

Nu zal men al gauw zeggen, dat ieder medewerker aan een prijsvraag, die zijn moeite te vergeefs heeft gedaan, geneigd is de uitspraak onrechtvaardig te vinden. Maar het is eigenaardig, dat zoowel de Haarlemsche als de Haagsche prijsvraag in ongunstigen zin besproken werden door velen, die men zeker wist, dat niet tot de medewerkers hebben behoord.

Dit wijst er op, dat er iets met onze prijsvragen niet in den haak moet zijn. Het komt er nu maar op aan op te sporen, waar de schoen wringt.

De fout kan in de eerste plaats schuilen achter het programma. Een dergelijk stuk moet al met heel veel zorg worden opgesteld, zal de prijsvraag gelukken. In den laatsten tijd is het gebruikelijk, dat de leden eener jury vóór het uitschrijven der prijsvraag benoemd worden, en zij het programma onderteekenen, ten bewijze dat zij met dat stuk instemmen. Toch blijkt het, dat in de meeste gevallen deze onderteekening slechts een bloote formaliteit was; immers, ware dit anders, de klachten, dat de juryleden van de bepalingen in het programma niets wisten, toen zij hun uitspraak deden, zouden niet telkens gehoord worden.

Vooral het vraagstuk der kosten is in een programma belangrijk. Men is het er vrij wel over eens, dat ontwerpen, die voor het beschikbaar gestelde bedrag niet kunnen worden uitgevoerd, voor een bekroning

onmogelijk in aanmerking kunnen komen. En toch staat het zoo goed als vast, dat geen jury van den laatsten tijd zich om dat belangrijk vraagstuk der kosten bekommerd heeft.

De gevolgen van dit verzuim kunnen voor de bouwkunst in het algemeen en de prijsvragen in het bijzonder noodlottig worden. Want men denke zich in den toestand der prijsuitschrijvers in, die een ontwerp moeten doen uitvoeren, waarvoor zij een bepaald bedrag in kas hebben en die ten slotte vernemen, dat zij veel dieper in de beurs zullen hebben te tasten of met allerlei vereenvoudiging genoegen zullen moeten nemen! Zij hebben het gevoel, er in te zijn geloopen, en vinden een prijsvraag een zóó slechte uitvinding, dat zij iedereen afraden, er een uit te schrijven.

Reeds kon men lezen, hoe het bestuur der Carnegie-stichting naar Schotland is gegaan, om den rijken Amerikaan om zooveel meer geld te vragen, als noodig was, om Cordonnier's ontwerp te kunnen uitvoeren. Dat was geen aangename boodschap en de stemming der heeren zal er niet op verbeterd zijn, nu de edele menschenvriend meende, zijn geld voor andere doeleinden in kas te moeten houden, dan voor, volgens hem, overtollige torens, koepels en andere versierselen. Hij bedoelde een bibliotheek, maar geen paleis.

Het Haarlemsche Weeshuis mocht slechts f 90.000 kosten en, naar een matige schatting zal het bekroonde ontwerp, ook al bezuinigt men wat men kan, niet onder f 120.000 te maken zijn. Kan men nu nog van de regenten verlangen, dat zij met den uitslag van hun prijsvraag bijzonder ingenomen zullen zijn?

Er zijn voor het overschrijden der bouwsom verschillende oorzaken. Soms is dit het gevolg van de ongebreidelde verbeeldingskracht der medewerkers, gelijk in het Haagsche geval. Maar het komt ook wel voor, dat het programma zijn eischen hooger stelt, dan de bepaalde bouwsom toelaat. Daarvan schijnt de Haarlemsche prijsvraag een voorbeeld te leveren.

Wij gelooven, dat geen dezer beide gevallen zich zou hebben voorgedaan, wanneer de gekozen beoordeelaars van te voren zelf het programma hadden opgemaakt. En het komt ons voor, dat zulke beoordeelaars uiterst lichtvaardig handelen, wanneer zij zich het vaderschap laten aanleunen van een geesteskind, waaraan zij eigenlijk part noch deel hebben, terwijl de eigenlijke vader of vaders zich schuil houden en dus niet ter verantwoording kunnen worden geroepen.

Het is niet ieders werk, een behoorlijk programma op te stellen. Alleen een zeer ervaren en ernstig beoefenaar der bouwkunst kan zich, met kans op een goede uitkomst, aan zulk een taak wagen. Hij moet niet slechts rekening houden met de wenschen van de uitschrijvers der prijsvraag, die uitteraard liefst vijf pooten aan hun nog ongeboren schaap zouden zien, maar hij moet ook zooveel gezag hebben, dat hij de heeren van het onzinnige hunner begeerte weet te overtuigen.

Daarenboven dient het programma duidelijk te zijn, opdat niet, wanneer het eenmaal in handen der mededingers is, nog nadere toelichtingen noodzakelijk worden. Want zulke nadere toelichtingen maken, dat spreekt van zelf, de mededinging onzuiver, en geven tot klachten, als over de Vredesprijsvraag geuit werden, aanleiding.

Is het programma naar eisch opgesteld, dan heeft de prijsvraag den goeden grondslag, die voor haar welslagen in de eerste plaats noodzakelijk moet worden geacht. Doch dan is het nog noodig, dat de beoordeelaars dit programma geheel in zich hebben opgenomen, wat wellicht door studie wel te bereiken valt, doch zekerder verkregen zal worden, indien men de jury zelve met het opmaken van dit stuk heeft belast.

Wie moet men als beoordeelaars nemen? Wij herinneren ons niet, dat deze vraag ooit gesteld is, veel minder dat zij beantwoord werd. Er bestaan wel boekjes met titels als „Met wien mag men trouwen?" en dergelijken, doch aan het vraagstuk der geschiktheid van beoordeelaars heeft nog nimmer iemand zich gewaagd.

Het schijnt anders niet zeer ingewikkeld. Gelijk niemand naar een schoenmaker zal gaan, als hij taartjes begeert te koopen, zoo dient ook hij een prijsvraag te beoordeelen, die de gave der critiek bezit. En iemand, met critische gaven staat van een ander met scheppend talent niet minder ver af, dan onze schoenmaker van den pasteibakker.

In onze jeugd werd ons geleerd dat Racine, Boileau, de la Fontaine, Molière, de vier grootste Fransche schrijvers waren. Wij hadden zelfs een ezelsbrug bedacht, die op dit punt der letterkunde de kloof onzer vergeetachtigheid overspande. Van Racine leerden wij Athalie uit het hoofd en kennen nu nog het begin:

„Oui, je viens dans son temple adorer l'Eternel",

al komen de meesten onzer weinig verder. Racine schreef dus treurspelen.

Misschien kunnen wij *„La cigale ayant chanté"* nog wel heelemaal opzeggen, en herinneren wij ons dus dat La Fontaine fabelen heeft gedicht. Molières blijspelen waren voor uit het hoofd leeren minder geschikt, doch vele uitspraken van den Bourgeois Gentilhomme brengen wij ons toch nog wel te binnen.

Maar nu Boileau. Deze schrijver was criticus, wat hem niet belet heeft, met de drie anderen in één adem genoemd te worden. Hij riep Corneille, een dichter, die in zijn nadagen hard achteruit ging, tot de orde met:

„Après Agésilas .... hélas!
„Mais après Attila .... hola!"

Want het tweede treurspel was nog slechter, dan het eerste.

Men ziet dus, dat Boileau, die de gave der critiek bezat, door zijn tijdgenooten niet bij zijn scheppende kunstbroeders werd achtergesteld. En terecht.

Hoe gaat het nu echter met onze prijsvragen? Daar kiest men onze bouwkundige Racines, La Fontaines en Molières steeds als beoordeelaars, maar laat onze bouwkundige Boileau's stilletjes thuis. Want wij hebben er wel, die de gave der critiek bezitten. Doch daar de menschen begrijpelijkerwijs alleen waardeerende beoordeeling prettig vinden en zij ieder, die in hun uil geen valk ziet, dit hoogst kwalijk nemen, zoo laat het zich verklaren, dat onze critici, zelfs de beste, alles behalve populair zijn. Zij zullen zich dit moeten laten welgevallen zoolang zij niet over zich kunnen verkrijgen slechts: „Aap, wat heb je een mooie jongen" in allerlei variaties ten beste te geven.

Maar zoolang als men het doen van uitspraak in zake prijsvragen overlaat aan menschen, die, hoe populair en talentvol misschien, de gave der critiek, die zeldzaam genoeg is, van de feëen, die aan hun wieg stonden, niet verkregen, zullen er steeds klachten over die uitspraken gehoord worden, klachten, die gegrond zijn, daar zij gestaafd werden met de stukken zelf.

Gaan wij bijvoorbeeld de statige lijst van beoordeelaars maar eens na, die de Carnegie-stichting aan het licht bracht. Die mannen zijn allen „honorable" in de eerste plaats en hebben, hetzij door ambt of voortgebrachte werken, een zekeren naam. Maar wie was er onder hen, die de gave der critiek bezit? Al ware er maar één geweest, dan zou althans het rapport van beoordeeling wel beter zijn uitgevallen. De legende zegt, dat het werd opgemaakt door een der heeren, die zijn hoed reeds op had en zijn jas aan, om naar zijn vaderland terug te keeren en die voortdurend naar de klok keek, om nog zijn trein te kunnen halen. Deze legende zal wel evenmin juist zijn als die van den bouwmeester, welke zich in zijn pas voltooid stadhuis ophing, toen hij merkte, dat de deur niet in de as stond. Het feit evenwel, dat zulk een legende kon ontstaan bewijst wel, dat het rapport van beoordeeling der Haagsche prijsvraag een pover stuk is, wat zeker ieder zal toegeven, die het gelezen heeft.

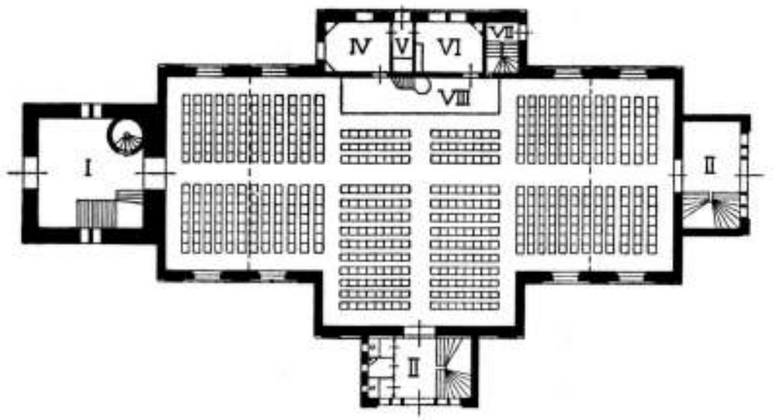
Zal het te wachten rechtsgeding deze legende te niet doen? Wij verwachten het allerminst. Men zal al blij mogen zijn, wanneer een enkel tipje van den sluier dan wordt opgelicht.

Prijsvragen zullen tot teleurstelling leiden, zoolang als niet met het voorbereiden en beoordeelen daarvan voor hun taak geschikte personen worden belast.

Wij hebben evenwel weinig hoop, dat er verandering zal komen, tenzij het gelukke een internationale regeling der aangelegenheid tot stand te brengen, die de verplichting insluit, dat elk land zich ook bij binnenlandsche prijsvragen daaraan houdt. Een groote moeilijkheid bij die regeling leveren de eischen aangaande de critische bevoegdheid van juryleden op. Het valt dus te betwijfelen of het tegenwoordig geslacht een bevredigende regeling beleven zal.

Schetsontwerpen.

SCHETSONTWERP VAN EEN KERK VOOR 760 ZITPLAATSEN.

RENVOOI.

I. Toren met trap naar galerij.
II. Portaal met trap naar galerij.
(De galerijen zijn in de armen van het kruis aangebracht.)
IV. Predikant.
V. Gang.
VI. Kerkeraad of doopelingen.
VII. Toegang orgel.
VIII. Doophek.

Schaal, zie bladz. 356.

Naast het zoeken naar geheel nieuwe vormen in overeenstemming met nieuwe behoeften, die men vroeger niet kende, een zoeken, waarmede velen zich met meer of minder succes bezig houden, kan in den laatsten tijd een streven worden opgemerkt, om in het werk van ons voorgeslacht een aanknoopingspunt te vinden, dat ons als uitgangspunt dienen kan voor een verdere ontwikkeling onzer bouwkunst.

Bij dit laatste streven doet zich dan de vraag voor, waar wij dit aanknoopingspunt moeten zoeken. Het ligt echter voor de hand, dat wij, zoo wij niet in oude fouten willen vervallen, liefst niet verder terug moeten gaan dan strikt noodig is en het bedoelde punt moeten trachten te vinden, bv. in den z.g. Empire-stijl.

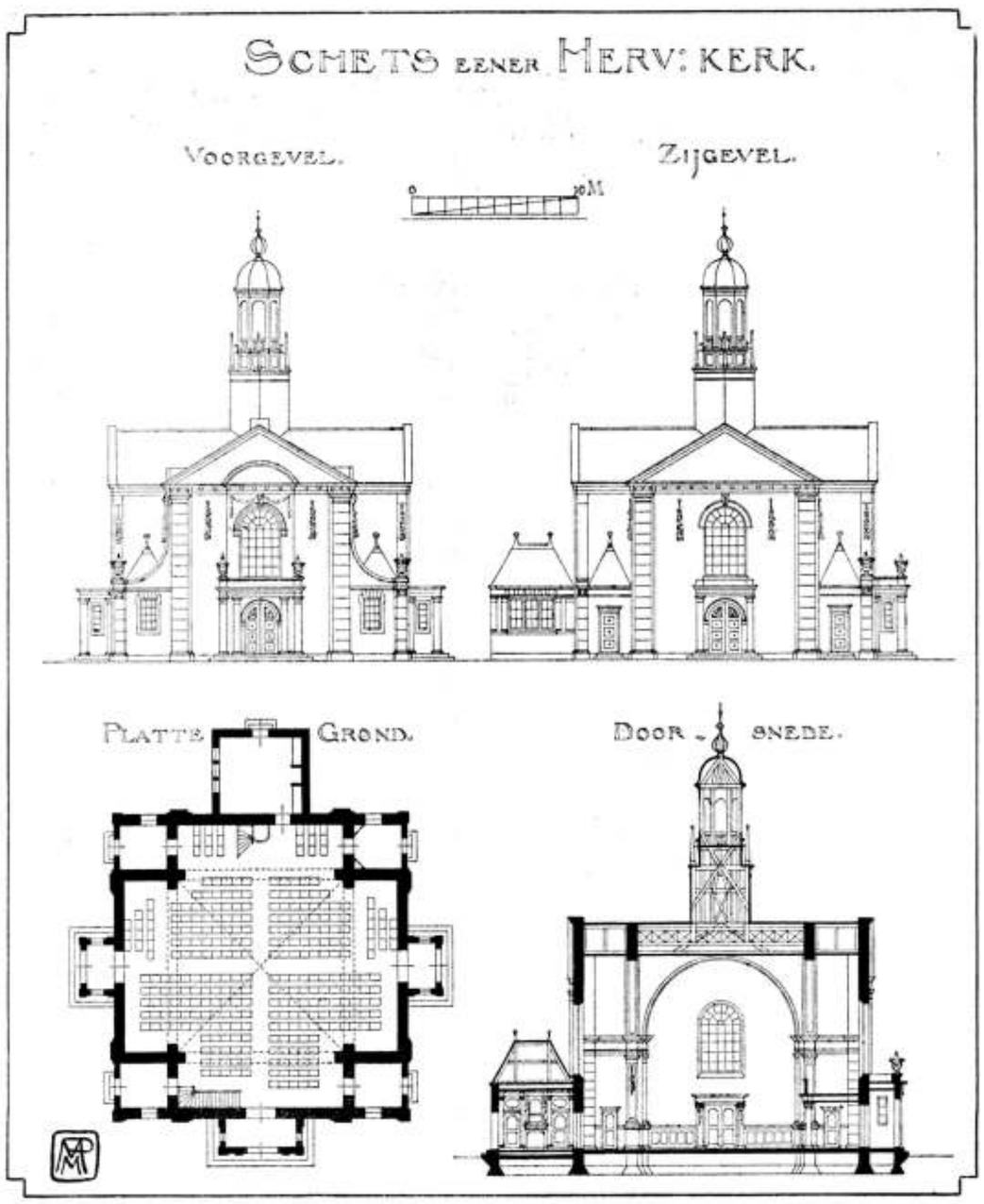
Sommigen willen niet eens zoover teruggaan, maar slechts tot den Biedermayer-stijl, anderen daarentegen achten het weder raadzaam, om de Fransche revolutietijd over te slaan en dus terug te gaan tot de achttiende eeuw.

In hoeverre zij kans hebben op betere resultaten, dan de zoekers naar het „nie dagewesene" zullen wij in het midden laten en ook het argument, dat er bij de vele nieuwe behoeften tal van andere zijn, die zoo ongeveer dezelfde zijn gebleven, niet aan critiek onderwerpen.

Waar het b.v. betreft kerken en raadhuizen voor kleine gemeenten is dit argument wel te verdedigen en kan men zich voorstellen, hoe ontwerpen in achttiend-eeuwschen geest ontstaan en uitgevoerd worden, die wel in den smaak schijnen te vallen.

De hier gegeven schetsontwerpen van den heer P. M. Mouw, voor Protestantsche kerkgebouwen zijn in hoofdzaak te beschouwen als uitvloeisels van het streven, om in den kerkbouw aan te sluiten aan de architectuur der achttiende eeuw.

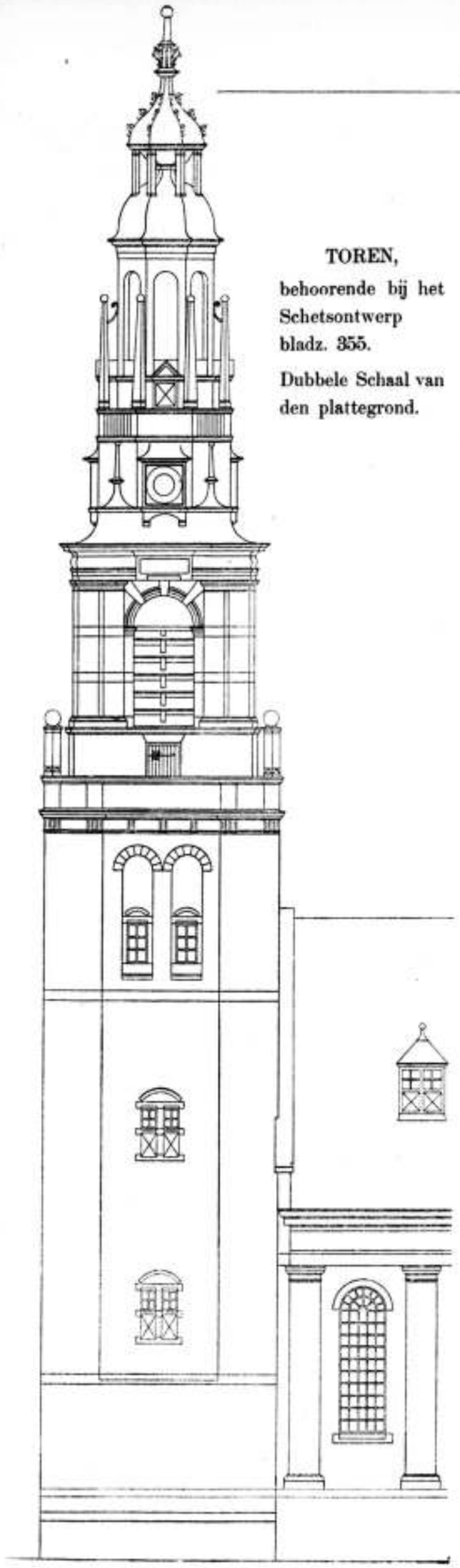
Het grootste is ontworpen voor 760 zitplaatsen, ten deele op galerijen, het kleinste voor 400 zitplaatsen. Van het eerste geven wij hiernevens den

plattegrond, van den opstand alleen den toren en een travee van het gebouw. (zie bladz. 357)

In den jaargang 1904 No. 13 gaven wij een project van denzelfden ontwerper in meer modernen geest. Wat overigens de thans gegeven studies betreft, zij beoogen natuurlijk ook practische oplossingen te geven voor kerkgebouwen voor niet te groote gemeenten. Men verlangt tegenwoordig eenig meerder comfort in dergelijke gebouwen, maar men kan niet zeggen, dat de hervormde eeredienst zich sedert het laatst der achttiende eeuw in die mate heeft gewijzigd, dat het karakter der daarvoor bestemde gebouwen daardoor noodwendig in het oog vallende wijzigingen moet ondergaan. Vandaar dat een in den geest van deze schetsontwerpen uitgevoerd gebouw zeer goed zal kunnen voldoen aan de eischen, door de gemeente daaraan gesteld.

Dit bewijst niets voor de hier ingeslagen richting, zou men ons kunnen toevoegen en wij geven toe, dat het niets bewijst, maar het verschijnsel, dat er in die richting gezocht wordt, achten wij in elk geval de aandacht waard en daarin vonden wij aanleiding, om deze schetsontwerpen in ons blad op te nemen.

TOREN,

behoorende bij het Schetsontwerp bladz. 355.

Dubbele Schaal van den plattegrond.

Kunstblikslagerswerk.

(Slot).

Op vrij groote schaal worden voor lijsten, daktorentjes, balcons, enz. bouwdeelen uit zinken- en koperen platen samengesteld, waaraan, zonderling genoeg, vormen aan de steenarchitectuur ontleend, worden gegeven. Een bewijs dus, dat de aesthetici dit geheele gebied uit het oog hebben verloren.

Men schijnt de meening te huldigen, dat dit materiaal, zoo veelvuldig tot bekleeding van hout-, steen- en ijzerconstructies gebezigd, een zelfstandig karakter kan ontberen. Bedenkt men echter, dat een met steenprofileeringen voorzien daktorentje in werkelijkheid slechts zeer licht, uit hout en zink werd saamgesteld en op eenig houtgebintwerk rust, dan is het gemakkelijk in te zien, hoe weinig een drukkende steenconstructie hier op de juiste plaats is aangebracht.

Door talentvolle bouwmeesters worden dergelijke vormen dikwijls mechanisch overgenomen en de koperslager — van de onjuiste toepassing van zijn materiaal geheel of ten deele bewust — waagt 't natuurlijk niet, tegen de verkeerde behandeling bemerkingen te maken. Bewondert men soms de vindingrijkheid, aangewend, om aan deze dakversieringen een gracieuzeren vorm te verleenen dan ligt tevens de gedachte niet ver af, om deze zwaarmoedige steennabootsingen spoedig ter zijde te stellen en den bouw der dakbekroningen geheel en al uit het gebezigde lichtere materiaal te ontwikkelen. Het karakteristieke van het bladkoper bestaat in zijn elasticiteit en buigzaamheid.

Het komt dus zeer goed met ons schoonheidsgevoel overeen, als metalen platen voor bekleeding van koepel- en helmdaken zoodanig worden gebezigd, dat zij louter uit bogen, groeven en indiepingen bestaan, die opstijgend zich steeds lichter ontwikkelen en eindelijk in een punt, een kogel of een spits uitloopen.

Daarmede ontwikkelen wij eveneens een architectuur, welke met alle constructieve vormen van de zoo buigzame geaardheid der platen volkomen in overeenstemming is.

Maar onze dakvormen zijn meestal niets anders dan kopiën of wijzigingen van uitmuntende oude voorbeelden. Wat dwingt ons echter daarbij te blijven stilstaan? Men moet de koper- en blikslagerij niet in hoofdzaak tot de toren-architectuur beperken, maar ook moderne plaatconstructies, waarvoor onze voorvaders ons geen bevallige vormen konden nalaten, meer tot een onderwerp van ijverige studie maken, om uit dit voortreffelijk materiaal dát te verkrijgen, wat er in besloten ligt, er uit te scheppen, datgene waarvan 't de kiem bevat.

Nauwelijks bestaat er nog een ander bedrijf, 't welk over zoo vele werkmiddelen beschikt als het koperslagersvak. Vele der voortreffelijkste werktuigmachines, bij de bouw-koperslagerij in dienst gesteld, zijn, wel is waar, eerst in den jongsten tijd ontstaan; toch kan men nu reeds, bij doelmatige toepassing, groote verbeteringen daaraan in de toekomst voorspellen. Tevens roepen wij ons dan ook voor den geest, hoe veelzijdig de mogelijkheid der plaatbewerking is en hoe rijk dus de decoratievormen zullen uitvallen, als begaafde artisten met ware lust en toewijding deze zaak ter hand willen nemen. Door schaven en freezen, door stempelen en uitdiepen, door buigen, drijven, drukken, persen

en trekken zijn de platen te vervormen, door klinken, soldeeren en felsen te verbinden.

Hiertoe komen nog de talrijke hand- en technische bewerkingen tot verfraaiing der oppervlakten. Wij denken aan slijpen en polijsten, aan *plateeren* en *lakken*, aan graveeren en emailleeren, aan verkoperen en vernikkelen langs den galvanischen weg. Bekend zijn verder het kleuren en beitsen der platen door chemicaliën, het zwartbranden van het zink, het bruineeren van het koper, het moireeren van het blik.

De veelvuldige hulpmachines veroorloven tevens kunstvol bewerkte voorwerpen in metaalplaat, zonder groote kosten, ja tot billijke prijzen uit te voeren.

Behalve de tallooze scharen en knippers bestaan nog een legio „speciale" machines voor de vormverandering. Om enkele te noemen: wrong-, rond- en schuin-snijmachines. golfwalscilinders, gootbank-, ovaal- en ellipsen vormwerktuigen. Al deze hulpmiddelen zijn in ontelbare vormen en uitvoeringen, voor groote en kleine, voor eenvoudige en gecompliceerde werkstukken zijn in gebruik en in den handel verkrijgbaar.

Prachtige resultaten zijn dus feitelijk met deze middelen te verkrijgen, zooals vele tentoonstellingen der laatste jaren ons toonden en die tevens aanleiding moesten geven aan dit onderwerp meer belangstelling te wijden.

Hebben wij ons nu ook met de opsomming der uitmuntende werkwijze en hulpmiddelen al te breedvoerig bezig gehouden, dan is het anderzijds, minstens te bejammeren, dat dit kunsthandwerk tot heden uit deze technische vorderingen zoo weinig baten heeft getrokken, dat een zoo uitgebreid veld, 't welk de medewerking en ondersteuning van artistiek ontwikkelde krachten zoo dringend noodig had, tot heden bleef braak liggen.

De *smeedkunst* in *ijzer* heeft ontegenzeggelijk hare grootste ontwikkeling aan de ondersteuning der architecten te danken, die haar een uiterst welwillende belangstelling toonden.

Mochten zij nu een bescheiden deel hunner gunst en begaafdheid aan het koper- en blikslagersbedrijf willen overdragen, dan zou ook dit vak binnen ettelijke jaren tot een hooger standpunt, tot een edeler kunst zich ontwikkelen.

J. L. TERNEDEN.

Demokriet en Herakliet.

Wij hadden in lang niet het genoegen, iets van onze vrienden, des Zaterdagsavonds in hun koffiehuis vergaderd, te hooren. Het volgende gesprek werd onlangs opgevangen. Het viertal was tot een tweetal teruggebracht, daar de beide anderen pas kwamen, toen het gesprek reeds was afgeloopen.

* * *

— Wat zit je somber te kijken — zei de heer Welbeklant tot den Man met den rooden das — het lijkt wel of je iets hindert. —

— Er hindert mij ook iets. Nu ben ik toch al vier jaar hier als architect gevestigd, en ik heb weinig of niets te doen. —

— Ja, zie eens hier, amice, daarover verwonder ik mij niets. Als ik deed, zooals jij, dan zou ook mijn standje al heel gauw verloopen. Wie in de bouwkunst het tot iets brengen wil, moet voortdurend op zijn tellen passen. —

— Maar pas ik dan niet op? Doe ik niet mijn best, heb ik geen flinke studiën gemaakt, heb ik niet veel gereisd? —

— Zeer zeker, zeer zeker. Maar dit alles is in het geheel niet voldoende, om je in de wereld succes te verschaffen. Ik wil je wel eerlijk zeggen, als architect kan ik niet in je schaduw staan. Al mijn opleiding kreeg ik in den timmerwinkel van mijn vader, gereisd heb ik heelemaal niet en toch heb ik het verder gebracht als jij. Waarom? Omdat ik een practisch man ben. —

— Heb ik dan niet, ook in de practijk, mij geoefend? Is er op de werken, die ik heb uitgevoerd, soms wat aan te merken? —

— Dat bedoel ik niet. Onder practijk versta ik de kunst om van alles partij te trekken. Jij daarentegen doet voortdurend onverstandige dingen. In de eerste plaats kom je voor je roode gevoelens veel te veel uit. —

— Moet ik mijn overtuiging dan onder stoelen of banken steken? —

— Dat hangt er van af. Streed je voor de rechterzijde, ik zou zeggen gaat gerust je gang. Aan dien kant is in onze stad de macht, het geld, de invloed. Ik houd mij altijd buiten de politiek. Maar als ik er mij ooit in begaf, zou ik aan de rechterzijde staan. Bij de laatste verkiezing voor den raad kwam het bestuur der kiesvereeniging „Burgertrouw en Geloof" mij vragen, candidaat te worden. Aan een man zooals ik, zeiden de heeren, was in den raad behoefte. Maar ik heb hartelijk bedankt. Want mijn patroons zouden het mij zeker kwalijk nemen, als ik mij een benoeming liet welgevallen. En wat heb jij gedaan? Jij bent zoo dwaas geweest, om je door „Vrijheid en Gelijkheid" te laten lijmen, ofschoon je best kon weten, dat de candidaten van die richting altijd ver in de minderheid blijven. Neem voor het vervolg een raad van mij aan en begin nooit weêr een strijd, dien je vooruit weet, te zullen verliezen. —

— Ik houd er van, ronduit voor mijn gevoelen uit te komen. —

— Best, man. Maar dan moet je er je nooit over verwonderen, dat je het niet ver brengt in de wereld. —

— Dus jij zegt met Ovidius: „Bene qui latuit, bene vixit"? —

— Ja, dat potjeslatijn begrijp ik toch niet. Zeg het maar liever in het Hollandsch. —

— Dat het best is, in het verborgene te leven, en dus, als een schildpad, zoodra er wat verdachts is, kop en pooten in te trekken. —

— Daarmeê ben ik het maar tot op zekere hoogte eens. Zeker, het is verkeerd, zich bloot te geven. Maar ik zou niemand aanraden, een schildpad als voorbeeld te nemen. Want dat beest is niet bewegelijk genoeg. En op de bewegelijkheid komt het voor een architect in de eerste plaats aan. Wie op zijn kantoor blijft zitten, om te wachten tot de klanten van zelf komen, verdient geen droog brood, al is hij ook nog zoo knap. Ik ben haast nooit op mijn kantoor, doch voortdurend ambulant.

Een vliegende vogel vindt altijd wat. Iedere week vindt je mij op de veiling, des Zaterdagsavonds in de societeit vóór ik hier kom, en prompt iederen Zondagmorgen in de kerk. —

— Ja, daar kom ik nooit. Ik heb een hekel aan de veiling met haar rook en haar plokjeshalers, aan de soos met haar kletspraatjes, aan de kerk met haar gefemel. —

— Nu goed, maar dan moet je ook niet verlangen, zoo dik in het werk te zitten, als ik. En als je nu nog invloedrijke relaties had . . . . . —

— Die zou ik wel kunnen hebben, maar zij trekken de handen van mij af om mijn politieke gevoelens. —

— Daar heb je het nu al. Zie je wel, dat ik gelijk heb? Klaag maar niet meer, hang je huik naar den wind, wees niet belachelijk eerlijk, smeer de menschen stroop om den mond, en je zult eens zien, hoe alles verandert. Heusch, ik meen het goed met je.

— Dat geloof ik wel. —

* * *

Nu kwamen de overige heeren binnen, en het verdere gesprek liep over koetjes en kalfjes.

Prijsvragen.

Het Gemeentebestuur van Winsum schrijft een Prijsvraag uit voor een Ontwerp van een Raadhuis te Winsum.

Een globale begrooting van het werk mag het bedrag van *f* 6000 niet overschrijden.

Het best geoordeelde ontwerp wordt bekroond met een prijs van *f* 100, terwijl een premie van *f* 50 zal worden uitgereikt voor dat, hetwelk daarna het meest voor eene bekroning in aanmerking komt.

Inlichtingen verstrekt de heer J. J. Timmer te Obergum, die op 1, 2 en 3 Nov. a.s., telkens 's voormiddags te 11 uur, aanwijzing in loco zal geven.

De teekeningen en bijlagen, in te zenden vóór 10 Dec. 1906 bij den Burgemeester, moeten voorzien zijn van een „Motto", ook te vermelden op een verzegeld couvert, inhoudende den naam van den inzender.

PROGRAMMA DER PRIJSVRAAG
voor een Raadhuis te Winsum, (Gron.)

Het gebouw zal bevatten:

SOUTERRAIN.

Een Wachtkamer groot ± 40 M².
Een Bergplaats voor brandstoffen enz.
Een Privaat.
Een Regenwatersbak, inhoudende 5000 L.
De hoogte van den bovenkant vloer: 1 Meter boven Hunsigo peil.

BEL-ÉTAGE.

Tot toegang een loopbrug van af den boog tot de hoofddeur, met optrap bij den boog van ± vier treden, lang 5.95 M.
Het portaal en de trapruimte groot ± 20 M².
Een Raadzaal groot ± 50 M².
Een brandvrije Secretarie groot ± 26 M².
Bovenkant vloer 4.20 M. boven H. P.
Een Privaat.

VERDIEPING.

Een Zaal voor Commissievergaderingen ± 40 M².
Een Militie-zaal groot ± 55 M². } en Suite.

De steenenbeschoeïng aan het Winsumer diep is 1.20 M. boven Hunsingo peil.

Het hoogste punt van den steenen boog is 4.35 M. boven Hunsingo peil.

De Noordelijke Zijmuur bij 't Kanaal te onderheien met palen lang 4 M. en de overige muren te slempen trapsgewijze overeenkomstig den oploop van den grond 1 stère op 1 Meter lengte.

De teekeningen als volgt uit te werken:
a. De Oostelijke Vóórgevel, met 't gemeente wapen;
b. „ Noordelijke Zijgevel;
c. „ platte gronden en twee doorsneden.

De bekroonde ontwerpen blijven het eigendom van de gemeente Winsum.

Het Gemeentebestuur is vrij in de keuze aan wien de uitvoering van het werk zal worden opgedragen.

* * *

Alweder een prijsvraag, zij het ook een kleine, die niet veel succes belooft, omdat zij niet goed is opgezet.

Het stuk, dat wij hierboven afdrukken gewerd ons onder postmerk van 7 November j.l. toen dus de datums van aanwijzing reeds verstreken waren. Een gehectografeerd afschrift van het Programma ontvingen wij weliswaar eerder, maar daaraan ontbraken de bepalingen, die hier aan het hoofd staan.

Blijkbaar is men, door vragen om inlichtingen van verschillende zijden, eerst tot het besef gekomen, dat er iets aan de uitschrijving haperde. Men schijnt te Winsum echter nog niet zoover te zijn gevorderd in de kennis van de gebruiken bij prijsvragen, dat men ook aan zooiets als een jury hoeft gedacht.

Wellicht zal men daarvan na 10 December wat vernemen. De waarborgen voor een richtige behandeling der zaak zijn dus zeer gering en wanneer het Gemeentebestuur van Winsum weinig pleizier daaraan beleeft, heeft het dit, hoe goed de bedoeling wellicht is, zich zelf te wijten.

Het bestuur van Bouwkunst en Vriendschap ontving een schrijven onderteekend „eenige mededingers" inhoudende het verzoek om den datum van inzending der prijsvraagantwoorden met een maand te verlengen.

Het bestuur meent dit verzoek niet te mogen willigen nu het zoo kort vóór het verstrijken van den termijn werd gedaan op billijkheidsgronden tegenover die mededingers die met den bepaalden termijn rekening hielden en bovendien omdat de noodige tijd voor de jury moet gereserveerd blijven voor het samenstellen van haar rapport dat vóór het tentoonstellen der antwoorden hetwelk gewoonlijk einde December plaats heeft in druk moet verschenen zijn ingevolge de desbetreffende programmabepaling.

Het Bestuur:
P. A. WEELDENBURG,
Voorzitter.
C. N. VAN GOOR,
1ste Secretaris.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Neurenberg heeft voor f 360.000 den Platnersberg, in de villa-wijk Erlenstegen, gekocht: een groot oud park met een aardig slot er in. Men gaat er een volkspark van maken en den overschietenden grond weer verkoopen.

De correspondent van de *Daily Mail* te Berlijn deelt mede, dat het handelsmonopolie van Marconi gefnuikt is door een besluit van de conferentie, voor draadlooze telegrafie te Berlijn, volgens hetwelk elk land dat tot de overeenkomst toetreedt, posten zal oprichten voor het opnemen van radiogrammen volgens alle aangenomen stelsels. De Duitsche opvatting heeft dus over de Engelsche de overwinning behaald, dank zij vooral den steun van Kapitein Barbour, den Amerikaanschen afgevaardigde.

BINNENLAND.

LEEUWARDEN. Bij de firma J. en H. W. van der Ploeg te Grouw is een nieuwe contructie te zien, die zeker bestemd is spoedig veel gebruikt te worden. Zij betreft de brandbluschmiddelen.

Hoewel de firma veel succes had met haar handbrandspuiten, waarbij weinig pompers noodig waren en toch groote waterverplaatsing was, zocht zij al jaren naar een gemakkelijk hanteerbare brandspuit, gedreven door mechanische kracht.

Door de contructie van een motorbrandspuit is zij daarin geslaagd en het succes er van is reeds hier en daar geconstateerd.

Die motorbrandspuit is gemonteerd op een vierwieligen wagen, die door een paard of door een paar mannen kan worden voortgetrokken. Een verticale benzine-motor drijft door een soliede overbrenging het pompwerktuig van een speciale zeer soliede constructie. De motor werkt met electromagneet, zoodat de spuit in een minuut in werking is te stellen.

Doordat bij flinke, groote afmetingen heeft, komen storingen, die zoo dikwijls tengevolge van kleine maten plaats hebben, daarbij niet voor.

Hoogstens vier man zijn noodig om de machine met slangen enz. te bedienen. De wateropbrengst is steeds constant en tweemaal zoo groot als die van twee flinke handbrandspuiten. Per uur wordt voor 25 à 30 ct. aan benzine en een weinig smeerolie gebruikt.

Een dergelijke motorbrandspuit werd den 26en September j.l. op uitnoodiging van het gemeentebestuur te Hoogeveen daar ter plaatse in werking gesteld, in tegenwoordigheid van vele deputaties uit omliggende gemeenten. Destijds hadden verscheidene bladen in onze noordelijke provinciën artikelen, die over het groot succes der nieuwe uitvinding spraken. Bij die proefneming bleek, dat de spuit volkomen aan de opgegeven capaciteit beantwoordde, dat namelijk met een straaldikte van 24 mM. 30 en met een straal van 22 mM. 37 M. ver werd gespoten, terwijl twee stralen gelijktijdig 35 M. lang waren.

Opdat men zich kon vergewissen van de bedrijfszekerheid en de gemakkelijke bediening, werd de spuit ter vrije beschikking gesteld. Thans is in den Raad van Hoogeveen, nadat men met eigen personeel verschillende malen uitrukte voor proefnemingen, met algemeene stemmen besloten tot aanschaffing.

HAARLEM. Het Museum van Kunstnijverheid werd gedurende de maand October bezocht door 552 belangstellenden. Uit de aan het Museum verbonden boekerij werden 206 boek- en plaatwerken verzonden naar verschillende plaatsen van ons land.

De boekerij heeft dezer dagen van Zijne Excellentie den Minister van Binnenlandsche Zaken ten geschenke ontvangen een exemplaar van het boekwerk der St. Lebuinuskerk te Deventer naar onderzoekingen van W. te Riele Gz. Tekst van F. A. Hoefer.

Het reglement der boekerij wordt op aanvrage kosteloos toegezonden.

LEIDEN. Er worden pogingen gedaan om het noodige geld bijeen te krijgen voor herstelling van de Pieterskerk.

Over dat merkwaardig stuk oude bouwkunst hield dezer dagen mr. J. C. Overvoorde, gemeente archivaris aldaar, een voordracht, beginnende met de mededeeling dat, volgens een oude aanteekening in een 15e-eeuwsch register der kerk, deze op 11 September 1121 door bisschop Godebald aan Petrus en Paulus zou zijn gewijd. Hoewel daaromtrent nadere bijzonderheden ontbreken, bestaat er geen bezwaar om aan te nemen, dat inderdaad in dat jaar een Romaansch kerkje werd gewijd, dat echter een geheel ander voorkomen moet gehad hebben en veel kleiner moet zijn geweest. Dit wordt uit den bouw zelven bewezen, die de 14e- en 15e-eeuwsche bouworde vertoont, alsook door eenige onbetwistbare gegevens over latere vergrootingen, terwijl ook de geschiedenis der stad voldoende bouwstoffen levert om de onmogelijkheid aan te toonen, dat reeds in 1121 een zoo groot gebouw zou zijn gesticht.

De kerk bestaat uit een schip met dubbele zijbeuken, transepten met wester zijbeuken, koor en koorgangen. De lengte van schip en koor bedraagt 84 M.

ARNHEM. Men verneemt, dat zich voor de betrekking van directeur der gemeentereiniging alhier, met een aanvangssalaris van f 2500, 72 personen hebben aangemeld. Met 15 Nov. vaceert de betrekking.

ROTTERDAM. Het huis genaamd „De Buijs" op de Leuvehaven alhier draagt dien naam reeds geruimen tijd; in een giftbrief van April 1730 komt het reeds voor en in het archief van weesmeesteren vinden wij het reeds op 17 April 1672 als „het Buijsje" vermeld. Het oude in hout gesneden scheepje, dat tot voor weinige jaren het huis op de Leuvehaven westzijde bij de Leuvebrugsteeg, of zooals men vroeger zeide de Brugge-, ook wel Breggesteeg, versierde, heeft bij de laatste verbouwing plaats gemaakt voor een steenen buis, getrouwe copie van zijn voorganger. Het houten is nu door de firma C. Ulrich en Zoon aan het gemeentelijk Museum van Oudheden in de Boijmansstraat geschonken. Hoewel het hier en daar iets geleden heeft in den loop der eeuwen, is het over het algemeen goed bewaard gebleven.

Ook op andere punten van de stad kwam voorheen de buis als uithangteeken voor; in 1566, 1625 en 1709 vinden wij een huis onder dien naam vermeld op het Westnieuwland, in 1684 in de Kerkstraat, op het Haringvliet in 1617.

N. Rt. Ct.

UTRECHT De heer A. J. Krieger, ingenieur te Amersfoort, heeft concessie aangevraagd voor het in exploitatie brengen van een paardentram Utrecht—De Meern—Harmelen.

WIJCKEL. Onze hooge, zware toren, die reeds eeuwen heeft getrotseerd, die reeds de tweede kerk naast zich heeft (en die tweede is ook al weer oud) begint er hier en daar haveloos uit te zien. Door de werking der elementen begint de westelijke muur heel in de hoogte uit te brokkelen, wat door velen zeer gevaarlijk wordt geacht, daar juist in dien muur de eenige ingang tot het veelbezochte kerkgebouw is. Ook de Gemeenteraad weet dat; die heeft er al meer dan eens over gesproken en plaatste nu een sommetje (f 140) op de begrooting om eenige herstellingen aan te brengen. Een deskundige beweert echter, dat er minstens f 1300 noodig is voor afdoende verbetering. Voor zoo'n uitgave is de Raad echter wel wat huiverig en dat is te begrijpen, daar het gebouw op zelf al zeer weinig tot nut van het algemeen strekt: slechts één klok hangt er in, die op geregelde tijden wordt geluid, maar een uurwerk ontbreekt. Edoch, wij stellen prijs op dit monument van oud-Friesche bouwkunst en hopen, dat het nog lang mag bestaan blijven.

Personalia.

— Te München is, in den ouderdom van 60 jaar, de bekende illustrator Edmund Harburger, een der meest gevierde teekenaars van de „Fliegende Blätter" overleden. Hij was de teekenaar van onverzadigbare bierdrinkers, verwaande beambten, verstrooide professoren en andere kostelijk typen, meer bepaald van Beierschen stam. Harburger was oorspronkelijk opgeleid voor architect, maar reeds vroegtijdig werd hij teekenaar en schilder. Zijn schilderijen vertoonen reeds vroolijke herbergtafereelen.

— Tot directeur der gemeentelijke gasfabriek te Steenwijk is benoemd de Heer B. Rouwkema, thans tijdelijk belast met de waarneming van die betrekking. Hem werd tevens, voor een proefjaar, de leiding opgedragen van de drinkwaterleiding thans in exploitatie.

— Benoemd tot leeraar aan de Academie Minerva, afd. beeldende en toegepaste kunst voor bouwkunde, meubelontwerp, gebruikskunst en lijnteekenen de heer J. G. Wattjes, bouwkundig ingenieur te Eefde.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 17 NOVEMBER 1906. No. 46.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Technisch Onderwijs.

De litteratuur, betrekking hebbende op het Technisch Onderwijs, is kort geleden weder verrijkt met een belangrijk document namelijk het „*Verslag* van den Inspecteur van het Middelbaar Onderwijs *H. J. de Groot*, omtrent een bezoek aan verschillende inrichtingen van technisch, industrieel en handelsonderwijs in de Staten van Zuid-Duitschland, alsmede te Weenen en te Budapesth."

De waarheid van de stelling, dat niets leerzamer is dan reizen, wordt door dit verslag op nieuw bevestigd en het ontleent zijn waarde wel in hoofdzaak daaraan, dat de gegevens door den inspecteur zelf ter plaatse verzameld zijn en dat daardoor in verscheidene opzichten verkeerde voorstellingen gecorrigeerd konden worden, somtijds alleen door de bloote mededeeling der gegevens.

Uit den aard der zaak is de lectuur van het eerste gedeelte wat droog, al wordt ook door systematische indeeling het overzicht vrij gemakkelijk gemaakt.

Een indeeling in hoofdstukken en een inhoudsopgave aan het eind zou daartoe nog wel hebben kunnen bijdragen; een meer in het oog vallende indeeling bedoelen wij. Wij beschouwen nu het eigenlijk verslag als eerste afdeeling en het *vergelijkend overzicht*, dat daarop volgt als tweede afdeeling; aan het eind daarvan vinden wij dan, onder den titel „slotbeschouwing" de eigenlijke conclusie van den inspecteur.

Het is bijna niet doenlijk van den inhoud van een dergelijk lijvig stuk (het beslaat 165 bladzijden druks) in deze kolommen een uitvoerig overzicht te geven.

Dit zou ook in zooverre geen zin hebben, omdat het hier te doen was om het vakonderwijs in zijn ganschen omvang te bestudeeren en zoowel het lagere als het z.g. middelbare. Het hoogere kon buiten beschouwing blijven, althans wat wij hier te lande daaronder verstaan.

Als eerste hoofdstuk van de eerste afdeeling zien wij dan behandeld *het leerlingwezen* in Duitschland, Oostenrijk en Hongarije.

In verband met het vraagstuk van arbeidsweigeving hebben wij voor een paar jaren in dit blad ook uitvoerige beschouwingen over het leerlingwezen in Duitschland en meer in het bijzonder in Oostenrijk gegeven, en de aandacht gevestigd op hetgeen uit deze instelling voor ons te leeren valt. *)

In het verslag van den heer de Groot wordt deze instelling wel wat stiefmoederlijk bedeeld.

Wie er niet van op de hoogte is zal, door hetgeen hier er over medegedeeld wordt, niet veel wijzer worden en niet tot de overtuiging worden

*) Zie jaargangen 1903, blz. 148, 153 en 171; 1904, blz. 43, 49, 73 en 140 en 1905, blz. 23.

gebracht, dat wij hier te lande ook zoo iets noodig hebben.

Wel worden hier den weetgierigen lezer enkele bronnen voor de studie van dit onderwerp aan de hand gedaan, maar waar in de conclusie later, in de eerste plaats, een wettelijke regeling van het leerlingwezen wordt aanbevolen, had het verslag er zich niet toe mogen bepalen, bij dit vraagstuk slechts „een oogenblik stil te staan".

Wanneer wij echter verder lezen ervaren wij, dat het gemis in het eerste hoofdstuk ruimschoots vergoed wordt door de uitvoerigheid der mededeelingen over de *Inrichtingen voor theoretisch vakonderwijs voor aanstaande ambachtslieden* in Baden, Württemberg, Beyeren, Saksen en Oostenrijk-Hongarije.

Hier is de inspecteur van het ambachtsonderwijs geheel op eigen terrein.

Tal van onderwijs-inrichtingen worden hier beschreven als de „Fortbildungsschulen", zoo voor ambachtslieden als handelsbedienden, „Baugewerkschulen","Gewerbeschulen",kunstnijverheidsscholen, industriescholen (ook voor meisjes), in groote verscheidenheid voor allerlei takken van nijverheid, enz. Een opsomming zonder omschrijving van dit alles heeft geen nut en zelfs een korte omschrijving zou ons te ver voeren.

Dat hetgeen hier werd waargenomen telkens aanleiding geeft tot het invlechten van korte opmerkingen aangaande het waargenomene, in vergelijking met hetgeen ons eigen land te dien aanzien oplevert, spreekt vanzelf.

Herhaaldelijk komt daarbij uit, dat de toestanden in den vreemde niet altijd zooveel mooier en beter zijn dan bij ons en in het bijzonder trekt de heer de Groot te velde tegen de onjuiste en overdreven voorstellingen door sommigen af en toe van buitenlandsche instellingen gegeven met name tegen den heer Tutein Nolthenius en diens artikel in *de Gids*, jaargang 1906 no. 6, welk artikel o. a. aangehaald werd in het Voorloopig Verslag van Hoofdstuk V der Staatsbegrooting voor 1906.

Sprekende over de Fabrieksschool aan de Neurenberger Machinefabriek zegt het verslag o.a.:

„Waarlijk men behoeft geen vaardige pen te hebben, om optimistische beschouwingen over dit onderwijs in het buitenland, met een verwijzing naar velerlei in eigen land te bestrijden. Want al wordt het practisch onderwijs onder leiding van ouderen gegeven, de inrichting der lokaliteit, en zooveel meer, al wordt er ons een echt Amerikaansche voorstelling van gegeven, behoeft voor onze industrieelen geen reden te zijn om in Neurenberg te gaan leeren hoe het wel zijn moet. Liever leze men dan het gedenkschrift door de gebroeders Stork uitgegeven bij het vijf-en-twintig-jarig bestaan hunner fabriek en late een bezoek aan deze kleinere fabriek niet na."

„En al is een vergelijking, wat grootte betreft, dan niet mogelijk, temeer zal blijken, dat de eenvoudige en nuchtere mededeelingen omtrent alles wat in deze fabriek gevonden wordt, door de werkelijkheid wordt overtroffen, iets wat onder geen voorwaarde gezegd zou kunnen worden van het verhaal omtrent de vakopleiding aan de Neurenbergsche fabriek — hoe grootsch ook — in het bekende *Gids*-artikel."

Blijkt uit deze aanhaling, dat de heer de Groot met critisch oog heeft waargenomen, waar sommige takken van onderwijs in Duitschland hooger staan dan bij ons weet hij dit ook te waardeeren.

Van verschillende Nijverheids- en Kunstnijverheidsscholen met de daaraan verbonden werkplaatsen wordt erkend, dat daar voor ons onderwijs veel te leeren zou zijn, en de wenschen en opmerkingen die in het verslag nagenoeg bij elke beschrijving ten beste gegeven worden, verdienen, waar een zoo bevoegd beoordeelaar aan het woord is, zeker behartigd te worden.

Toch zullen ook die opmerkingen wellicht hier en daar tegenspraak uitlokken, dit ligt voor de hand op een terrein, waar zoowel bevoegden als onbevoegden zoo gaarne een woordje medespreken.

Bij de bespreking van de kunstnijverheidsscholen in Württemberg vestigt de inspecteur b.v. in het bijzonder de aandacht op het volgende punt:

„De professoren der kunstnijverheidsscholen schijnen de vrijheid te hebben allerlei artistieken arbeid ook voor anderen te mogen verrichten. In bijna alle deze scholen vindt men dan ook naast de lessenlokalen ateliers, waarin zij met dien arbeid bezig zijn; het komt mij voor, dat deze gewoonte, ook uit onderwijskundig oogpunt, sterke afkeuring verdient."

Niet ieniereen zal het met deze verklaring eens zijn. Ons bestek laat thans niet toe het voor en tegen van den hier zoo beslist afgekeurden toestand breedvoerig te wikken en te wegen, maar toch achten wij het vraagstuk der meester-ateliers aan scholen voor kunstnijverheid, belangrijk genoeg voor een afzonderlijke beschouwing, en als voorwerp van een afzonderlijk onderzoek.

Misschien begrijpen wij de bedoeling van de bovenaangehaalde uitspraak niet goed, maar wij meenen niet alleen te staan met den wensch, dat zij bij gelegenheid nader door den inspecteur, liefst met afdoende argumenten, moge worden toegelicht.

Wat het eerste gedeelte van het verslag betreft. kunnen wij ons niet in verdere détals begeven, al geeft ook menige andere opmerking stof tot nadere beschouwing. Dit zou ook geen nut hebben, wanneer het niet systematisch werd gedaan; daarom bepaalden wij ons tot een paar punten, waarop toevallig onze aandacht viel.

Ook wat betreft het *Vergelijkend Overzicht* moeten wij kort zijn en in dit belangrijk gedeelte er ons ook slechts toe bepalen, bij een paar punten even stil te staan.

In dit overzicht wordt eerst het leerlingwezen en vervolgens ons geheele vakonderwijs vergeleken met hetgeen het onderzoek in het buitenland opleverde.

Sprekende over de opleiding in de werkplaats, zooals die plaats vindt in Drenthe, wordt als een ernstig bezwaar aangegeven. „dat dit onderwijs nooit systematisch gegeven kan worden. wijl men altijd gebonden is aan het werk, dat den patroon door particulieren is opgedragen".

Is dit bezwaar niet onafscheidelijk aan de opleiding in de werkplaats verbonden, en bovendien is dit bezwaar wel zoo groot?

Deze vragen zijn wel eens meer gedaan door hen, die van meening zijn, dat de werkplaats juist aangeeft den aard der werkstukken, waaraan het meeste behoefte bestaat, dat de leerling daar juist van begin af aan routine kan opdoen, die aanvankelijk voor hem meer waard is dan algemeene kennis, en dat het schoolonderwijs, dat toch steeds met den arbeid in de werkplaats gepaard moet gaan, op de bevordering van zijn algemeene vakkennis gericht kan zijn.

Wij zullen ook op dit punt hier niet in verdere beschouwingen treden, wij stippen het slechts aan, evenals de opmerkingen van den inspecteur over de resultaten van ons ambachtsonderwijs.

Van die resultaten wordt aanteekening gehouden, met betrekking tot iederen oud-leerling gedurende de eerste twee jaren na het verlaten der school.

Er zijn nog altijd menschen, die niet gelooven willen, dat de ambachtsscholen beantwoorden aan het doel, waarvoor zij zijn opgericht en die beweren, dat een groot deel der oud-leerlingen niet bij het ambacht blijft.

Een controle van twee jaren is ongetwijfeld te kort, om een juist oordeel over de resultaten te vormen, maar laat ons aannemen, dat deze tijdruimte voldoende geacht kan worden, dan hadden wij toch gaarne gezien, dat de inspecteur nu eens van deze gelegenheid gebruik hadde gemaakt, om de ongeloovigen met de stukken van hun dwaling te overtuigen.

Dit ware meer in het belang van het ambachtsonderwijs geweest, dan het vrij zwakke verweer tegen het verwijt, dat men opzichters kweekt, zooals voorkomt op bladz. 138 van het verslag.

„En al moge dan later een enkele — en dit geldt toch alleen maar de groep van timmerlieden — door verdere opleiding en ijver een sport hooger de maatschappelijke ladder willen beklimmen" ..... zoo lezen wij daar, maar meenen, dat dit „een enkele" toch wel een wat al te rooskleurige voorstelling van de zaak geeft, al is ook de meening, dat hier moest staan „velen" evenzeer onjuist en de meening, dat de meeste oud-leerlingen der ambachtsscholen „hooger op" gaan bepaald verkeerd.

Het spreekt van zelf, dat ons Middelbaar Technisch Onderwijs in dit verslag niet ongesproken kon blijven en het is niet van belang ontbloot, daaruit te zien, hoe de inspecteur zich de Middelbare Technische School voorstelt. Dit komt uit op bladz. 157, waar wij lezen:

„Met het oog daarop schijnt het mij de meest natuurlijke weg, dat het Rijk een modelschool hebbe die niet te groot behoeft te zijn, en dat de verdere opleiding van de hiervoor vermelde personen, in geheel op zich zelf staande Rijkswintercursussen, aan enkele ambachtsscholen plaats hebbe. Deze inrichtingen waren dan als centra te beschouwen, waarvan de verdere voorlichting en opleiding het best kan uitgaan, ook omdat men daar over theoretisch onderwijs en over de aanwezige hulp- en leermiddelen zou kunnen beschikken. Bovendien zijn er in zulke hoofdplaatsen in de toekomst altijd wel personen te vinden om het meer uitgebreid onderwijs te geven."

Hieruit en ook later blijkt nog dat de inspecteur zich deze inrichting voorstelt „op bescheiden schaal"; daar is wellicht veel voor te zeggen en wij kunnen wel aannemen dat de heer de Groot goede gronden zal hebben om de zaak op deze wijze op te vatten.

Alleen op deze wijze toch bestaat er kans, dat tenminste niet al te lang op de verwezenlijking van dit denkbeeld zal behoeven te worden gewacht wegens ..... de enorme kosten.

De conclusie van het verslag luidt als volgt:

a. dat het leerlingwezen bij de wet moet worden geregeld, hoofdzakelijk om de leerlingen voor het avondonderwijs vrij te krijgen, terwijl de opleiding in de werkplaats direct of indirect door het Rijk moet worden ondersteund;

b. dat het vakonderwijs, zoowel van lagere als van hoogere orde, in een wet moet worden vastgelegd, ook om tot eene financieele regeling te komen, voor zoover dit onderwijs niet direct door het Rijk wordt bekostigd.

Voorts zal zulk een wetsontwerp in drie hoofdstukken kunnen worden ingedeeld:

1o. Het leerlingwezen.

2o. Vakonderwijs,

waaronder zijn begrepen:

a. de gemeentelijke avondscholen voor ambachts- en handelsonderwijs;

b. avondscholen voor ambachtsonderwijs in gemeenten met minder dan 6000 zielen;

c. de ambachts- en vakscholen met daaraan verbonden, geheel op zich zelf staande cursussen;

d. zeevaart- en visscherijscholen;

e. industrie-, huishoud- en kookscholen.

3o. Hooger vakonderwijs:

a. Rijksschool voor de opleiding van technici met daaraan verbonden afdeeling voor de opleiding van technische teekenleeraren;

b. Rijksschool voor kunstnijverheid met daaraan verbonden afdeeling voor de opleiding van teekenleeraren bij het algemeen ontwikkelend onderwijs en van hen, die het meer decoratief teekenonderwijs aan vakscholen hebben te geven;

c. Rijks- of andere scholen voor bijzondere industrieën.

d. Handelsscholen.

Aan deze conclusie wenschen wij onzerzijds geen opmerkingen vast te knoopen.

Duidelijk is daarin geresumeerd in welke banen de inspecteur ons vakonderwijs leiden wil. Of zij tot het doel zullen voeren, daarover kan men redetwisten, toch meenen wij dat dit verslag het zijne zal kunnen bijdragen tot de oplossing van het vraagstuk, te meer omdat de samensteller niet alleen een erkend deskundige in deze is maar tevens een man van gezag en van invloed bij de Regeering, van welke thans de eerste stappen tot de oplossing worden verwacht.

S.

Engelsche optrekjes.

Verleden jaar hebben wij ineen onzer nummers naar aanleiding van een toen verschenen Engelsch boek een beschouwing gegeven over de „country-cottages". Thans is al weder zulk een werk verschenen onder den titel: „Country-cottages and Week- end Homes bij J. K. Elder Duncan". Voor vijf schellingen is het bij Cassell en Compagnie te Londen, Parijs, New-York en Melbourne te koop. En wie daar als architect drie gulden in belegt, doet zeker geen gewaagde speculatie, ten minste wanneer hij in de „buitenhuizen" zijn voornaamste bron van bestaan vindt. Want een keur van plattegronden en opstanden zijn voor onmiddellijk gebruik geschikt.

De schrijver noemt zich op het titelblad civiel-ingenieur, secretaris der redactie van „Architectural Review" en redacteur van „The Municipal Engineer". Gelijk men weet heeft het eerstgenoemde tijdschrift veel betrekkingen met het vaste land.

Daarom zal de heer Elder Duncan ook de architectuur van andere landen dan het eilandenrijk kennen en zóó den vrijen blik op de Engelsche bouwkunst hebben gekregen, waarvan het boek getuigt en die anders aan de overzijde der Noordzee maar zelden iemands eigendom is.

Er worden in het boek heel wat bedenkingen tegen de Engelsche optrekjes, die men „cottages" pleegt te noemen, in het midden gebracht. Zelfs van een „manie" voor die woningen wordt gesproken. Maar de schrijver wijst er op, dat alleen de bewoners van Londen op zulke landelijke woningen verzot zijn. In de andere Engelsche steden is de vraag daarnaar veel minder.

De cottages dienen hetzij tot voortdurend verblijf van een familie, hetzij alleen als „Week-end home", dus van Zaterdagmiddag tot Maandagmorgen gedurende de zomermaanden. De eerste soort wordt meest bewoond door „betere" kantoorbedienden, de tweede is gezocht door menschen, die een „flat" in het Westend als woning hebben, maar wier middelen hun niet veroorloven er een eigenlijk buitenverblijf op na te houden.

Het „cottage" is dus eigenlijk de huisvesting van menschen, die te groot voor een servet en te klein voor een tafellaken zijn. En toch vallen dergelijke optrekjes nog volstrekt niet onder ieders bereik.

Wij hebben verleden jaar het een en ander omtrent de „tuin-stad" Letchworth, en den wedstrijd voor goedkoope woningen, die daar gehouden werd, medegedeeld. Die wedstrijd was, de heer Elder Duncan meldt het ons, een mislukking. De bezoekers, die aangelokt werden door het alom verspreide bericht, dat hier huizen voor f 1800 te koop waren, moesten Letchworth teleurgesteld verlaten. Want toen zij zulk een huis wilden hebben, werd hen bedeid, dat de inzendinger alleen als reclame beschouwd dienden te worden, en dat het niet mogelijk was een dergelijk gebouw voor dien prijs te leveren.

In de oude Engelsche landhuizen is veel ruimte aanwezig, en men moet al een aardigen staat kunnen voeren, wil men er een bewonen. Zulke landhuizen worden nog steeds door architecten van naam voor gefortuneerde menschen gebouwd. Doch sinds ook de personen met bescheiden middelen een optrekje buiten begeeren, is het „cottage" populair geworden. Het voorbeeld was de kleine boeren- of dagloonerswoning, die slechts een paar vertrekken bevat en een hoog dak heeft, waarin voor hooi of graan plaats is.

Dit dak moest nu voor de slaapkamers gebruikt worden, en het zijn deze vertrekken die, in het oog van den heer Elder Duncan, eigenlijk het geheele „cottage" tot een even ongerieflijke als ongezonde woning maken. Hij wijst er op, dat de mensch veel langer in zijn slaap- dan in zijn woonkamer vertoeft, en dat derhalve een slaapvertrek een voldoende kubieke inhoud, een uitmuntende ventilatie en een zoo gelijkmatig mogelijke temperatuur moet hebben.

En het is onmogelijk, in een „cottage" aan die eischen te voldoen. Daar hier de slaapkamers in het dak worden aangebracht, kunnen zij niet zoo veel oppervlakte krijgen, als de benedenkamers. De dakschuinte neemt een groot gedeelte van den kubieken inhoud weg. De schrijver geeft een opsomming van de onmogelijke „English bedrooms" die hij in „cottages" zag. Het is inderdaad, zooals hij zegt, een lijstje van „atrocities".

Men roemt op het vaste land het „comfort" van Engeland. Doch in de „cottages" is het niet aanwezig. Daar heeft men slaapkamers gloeiend als het zomer, en ijskoud als het winter is, slaapkamers waar men telkens zijn hoofd stoot, slaapkamers waar alleen in het midden voor het bed plaats is.

De schrijver wijst ook op het ontbreken van muurkasten, die toch in een „cottage" vooral zoo noodig zijn. Hij verhaalt, hoe onlangs de Koning en de Koningin van Engeland een „villa-park" plechtig openden, een der huizen binnengingen en er hun verwondering over betuigden, dat zij geen enkele kast zagen!

Alleen Voysey maakt kasten in de huizen die hij bouwt. Als een bijzonderheid meldt de heer Elder Duncan, dat hij in een door Voysey ontworpen buitenhuis acht en twintig kasten aanwezig vond. Dit huis werd door een ongehuwde dame bewoond.

Het is tegenwoordig in Engeland mode, om de vensters der optrekjes breed en laag te maken, en een groote afstand tusschen de zoldering en den bovendrempel te laten. De schrijver keurt deze mode op hygienische gronden af. Hij verkiest naar buiten openslaande ramen, die tot den zolder doorloopen.

Onze architecten zullen er zich over verbazen, dat de heer Elder Duncan aanbeveelt, in ieder huis minstens twee kamers tot een „suite" te maken, door er groote schuifdeuren tusschen aan te brengen. Hij heeft dit op het vaste land en in Noord-Amerika gezien; daar kan men, door deze deuren te openen, bij sommige feestelijke gelegenheden van twee vertrekken één groot maken. In een Engelsche „cottage" weet men dan de menschen niet te bergen. En toch laten de Britten zich op hun practischen zin voorstaan. Maar het blijkt, dat de Nederlanders met hun „suite" hen vooruit zijn.

Wanneer wij lezen, hoe de keukens in de „cottages" meestal zijn ingericht, dan is dit ook al niet geschikt om ons een hoogen dunk van dien practischen zin te geven. Een Hollandsche keuken moet zoowel de Engelsche dienstbode als haar meesteres een paradijs lijken.

Met de trappen schijnt het ook al niet best gesteld te wezen. En de uitgebouwde schoorsteenmissen, met raampjes daarnaast, de zoogenaamde „ingles", die onze architecten nu zoo gaarne aanbrengen, worden door den schrijver veroordeeld, omdat zij onpractisch zijn. Zelfs de „hall", die wij meenen, dat in een „cottage" onmisbaar is, vindt in den heer Elder Duncan geen verdediger. Hij oordeelt, dat zulk een „sittinghall" alleen in groote huizen moet worden gemaakt en dan nog zóó, dat de slaapkamers er niet op uit komen. Want een „hall" mag nooit een doorloop wezen. De ruimte, die in een klein huis voor een „hall" wordt gebruikt, is eigenlijk verloren, zegt hij.

Na de vele schaduwzijden, waarop hier gewezen werd, verbaast het eenigszins, dat het slot van het boek gevormd wordt door tal van foto's en plattegronden van uitgevoerde „cottages" in prijzen van f 1800 tot f 36000 en wellicht nog hooger, daar de kosten van vele gebouwen alleen op aanvraag bij den architect zijn te vernemen. De Nederlandsche deelnemers aan het Congres te Londen zullen onder deze afbeeldingen „The Orchard", het huis te Chorley Wood, waar zij zoo gastvrij ontvangen werden, als een oude kennis begroeten. Men ziet het huis van de tuinzijde; ook een kiekje in het

voorhuis wordt gegeven, waar de deuren van de eetkamer en Voysey's studeerkamer open staan, waardoor ook een blik in die vertrekken kan geslagen worden. Jammer is het, dat niemand als stoffeering in dit voorhuis gefotografeerd is. Dan zou het beter uitkomen welke de werkelijke afmetingen zijn. Een der gasten van dezen zomer, wat lang uitgevallen, zal zich nog den bovendrempel van het kozijn herinneren, waartegen hij, zich omwendende, het hoofd stootte.

Tot slot laten wij hier een vertaling volgen, van wat omtrent dit huis gezegd wordt. Men kan dan eenig denkbeeld krijgen van de wijze van behandeling der stof.

„Dit „cottage" is van belang, daar de heer Voysey „het voor zijn eigen gebruik bouwde, zoodat het „mag aangemerkt worden als een verwezenlijking „van het ideaal, dat deze bekende bouwmeester „zich van een huis maakt. Het terrein ligt 400 voet „boven de zee, en is een oude boomgaard van „2½ acres oppervlak, die naar het zuiden iets helt. „Aan den zonkant van het huis staat een groote „kersenboom, 59 voet in middellijn (?), die een „koele schaduw op het grasveld werpt; deze boom „staat echter zóó ver van het huis, dat geen enkel „venster daardoor van de zon wordt afgesloten. „Er zijn nog drie zulke kersenboomen en 100 appel„boomen, meest allen zeer oud; verder twee noten„boomen, een moerbeziënboom en een mooi ge„vormde iep. Het terrein wordt afgesloten door „hooge heggen en bosschen van hulst. De grond „bestaat uit krijt met vuursteenen en madeliefjes, „sleutelbloemen, boterbloemen, sneeuwklokjes, „viooltjes en kamperfoelie bloeien er, als het tijd is.

„De ligging is dus ideaal en dit nog te meer „om de belendingen. Van achteren ligt bouwland, „tegenover het huis boschgrond, die aan den hertog „van Bedford toebehoort en die nooit verkocht „zal worden.

„Het huis is maar klein, daar het slechts vijf „slaapkamers en een flinke zolder met ventilatie „aan twee zijden bezit, terwijl het warmwater„reservoir de planken, waarop het linnen ligt, „verwarmt. De eetkamer is 20 voet bij 15 voet en „de studeerkamer 20 voet bij 12 voet, met een „uitstek, waarin een luie stoel geplaatst is. De „leerkamer is 14 voet bij 12 voet. Deze kamer en „de eetkamer hebben hooge ramen, die de zon „binnen laten, totdat zij op het heetst van den „dag alleen den zijgevel beschijnt, waar slechts „een klein, rond raampje zich bevindt.

„De hall is 16 voet bij 17 voet, met een portaal „in een der hoeken. Zij heeft een haard en een „bank onder het lange, doch smalle raam; in die „bank worden dekens geborgen. Onder de toilet„kamer ligt een kelder, die door een koekkoek„venster verlicht wordt. De studeerkamer heeft „overvloedig licht uit het noorden. Alle kamers „zijn 8 voet (2.40 M.) hoog en hare zolderingen „kaatsen het licht overvloedig terug.

„Van buiten is het huis, dat uit gebakken steen „bestaat, gepleisterd en gewit. De vensters hebben „drempels van Corsham Down steen, de ramen „zijn van ijzer en met glas in lood gevuld. Het „houtwerk is licht groen geschilderd, het dak is „met groene Amerikaansche leien gedekt. Deze „leien hebben zilveren glanzen, zooals de vederen „van duiven die vertoonen (!) De schoorsteenpotten „zijn tweemaal geteerd.

„De hall, de keuken en de nevenlokalen zijn met „Delabole leien geplaveid, en alle houtwerk van „binnen is wit geschilderd. In alle kamers zijn „roeden voor het ophangen van schilderijen gemaakt. „De borstwering in de hall en op de trap is van „effen Eltonbury zijdepapier; de wanden der eet„kamer zijn ook daarmede bekleed. In de andere „kamers is het behangselpapier, door den architect „ontworpen, gebruikt; de benedenverdieping heeft op „den vloer der kamers tapijten, die eveneens door „Voysey ontworpen werden. De vloeren der slaap„kamers zijn met linoleum bedekt, waarop bedde„kleedjes liggen, waar zij noodig zijn. Het meeste „der meubelen is van eikenhout, niet gebeitst en „niet gepolitoerd en naar teekeningen door Voysey „gemaakt, vervaardigd. Het huis kostte ongeveer „£ 3000 (f 36000)."

Deze beschrijving daalt in onderdeelen af, die een Nederlandsch architect niet zou durven noemen, uit vrees van zich belachelijk te maken.

De heer Voysey vindt dit alles echter heel belangrijk. Zijn gasten van dezen zomer zullen zich nog herinneren, met hoeveel trots hij hun het linoleum en de beddenkleedjes van zijn slaapkamers liet zien. Verscheidene bezoekers, het Engelsch niet machtig, begrepen hem niet. Zij, die hem verstonden, meesmuilden bij de gedachte, wat Voysey wel zeggen zou, als zij hem hun huishouden laten zien, waar hij veel meer comfort zou vinden, dan hij kon toonen.

De Duitschers, die „the Orchard" toen ook bezocht hebben, waren stom van verbazing over wat zij daar zagen. De Germanen zijn niet veel gewend, en dit verklaart de bewondering die zij voelen voor een huis als dit, dat den gemiddelden Engelschman alles behalve gerieflijk voorkomt. Van die bewondering getuigen alle Duitsche tijdschriften.

Die tijdschrift-artikelen hebben ook de aandacht van den heer Elder Duncan getrokken. Hij hoopt „dat ook de Engelschman eindelijk de schoonheid „mag gaan zien van zulke architectuur, waarvoor „hij tot dusver blind bleef".

Dat wij Nederlanders, die anders toch niet bijzonder op de Engelschen gesteld zijn, tegenwoordig aan een architectonische Anglomania lijden, is bekend. Ook wij zien de schoonheid van eigen land niet.

Met fijne ironie betoogde onlangs Norman Shaw, de nu tachtigjarige vader van den modernen Engelschen stijl, dat hij als voorbeelden de Nederlandsche buitenhuizen van het laatst der 18de en het begin der 19de eeuw had genomen, die tusschen 1860 en 1870, toen Norman Shaw ons land bezocht, om de groote steden nog talrijk aanwezig waren. En nu verklaarde hij, niet te begrijpen, dat wij, die de voorbeelden zoo dicht bij de hand hadden, naar Engeland kwamen, om de buitenhuizen te bestudeeren.

Wij durfden dezen zomer hierop niet veel antwoorden. Want het ging toch niet aan, den Engelschen architect te zeggen, dat de gemiddelde Nederlander alleen mooi vindt, wat uit het buitenland komt, zoodat tal van zaken, die zijn land voortreffelijk vervaardigd worden, hem pas behagen, wanneer ze eerst naar Frankrijk of Engeland zijn gezonden, en dan als articles de Paris of de Londres weêr terugkomen.

Daarom bepaalden wij ons tot een paar beleefde zinnen; doch wij dachten, dat het toch voor de Nederlanders tijd wordt, zich te herinneren, hoe er een spreuk is die zegt: Eigen kunst is eigen leven.

Wit cement.

De gewone cementsoorten bezitten, tengevolge van het ijzergehalte der grondstoffen, steeds een bruin- tot groenachtig grauwe tint, welke het gebruik voor nabootsingen van plastieke werken in plaats van het minder duurzame gips, of als 't om helder kleurige bouwmaterialen te doen is, b.v. als kunststeen of imitatie van breccien (brocatellen = kalkachtige marmersoorten) enz. belet, althans de waarde vermindert, omdat door de optredende grauwe kleur de producten een onoogelijk, mat aanzien verkrijgen.

Reeds sedert lang werd getracht een ijzervrij, wit cement voort te brengen; eerst in den laatsten tijd schijnt 't den heer *J. Gresly*, Directeur van de Zwitsersche Cementfabriek te Liesberg gelukt te zijn, het probleem op te lossen. De moeilijkheid in de bereiding van een dergelijk *wit product*, met de geaardheid van 't Portland-cement overeenkomende, bestaat in het vervangen van 't ijzeroxyde — dat als vloeimiddel in het Portland-cement niet ontbreken mag — door een ander, niet kleurend vloeimiddel, want kaoline en koolzure kalk werken (volgens *Gresly's* onderzoekingen in het chemisch-technisch laboratorium van het Polytechnicum te Riga) moeilijk op elkander en slechts bij zeer hooge temperatuur zoodanig, dat de sinter- en de smeltwarmtegraad dicht bij elkander liggen, is een gelijkmatig gesinterde massa te verkrijgen. Dit bezwaar heeft *Gresly* met gunstig gevolg daardoor weten te ontgaan, dat hij van de bereiding van een wit cement volgens de type van het Portland-cement afziet en zich bepaalde tot het winnen van een met het Romeinsch cement overeenkomstig product van de samenstelling: 23 pCt. kiezelzuur, 59 pCt. kalk, 13 pCt. leemaarde en 2 pCt. zwavelzuur, wat met een hydraulische modul van 1.64 overeenkomt.

Het betreffende mengsel van kaoline en koolzure kalk wordt bij Segerkegels 3—6 = (1190—1250 ° C.) gebrand. De met het zwavelzuur overeenkomende gipstoevoeging speelt waarschijnlijk de rol van een sinteringsmiddel, omdat bij afwezigheid daarvan de inwerking van kaoline en kalk te wenschen overlaat. Het poedervormige cement, uit de gebrande, witte massa verkregen, bindt met water spoedig af, wat bij zijne verwerking niet uit het oog mag worden verloren. De grootste kunststeenblokken kunnen reeds na 1 of 2 uren uit de vormen genomen en deze laatsten opnieuw gebezigd worden. Aanvankelijk zijn de blokken goed met zaag en schaaf te bewerken; zij nemen echter spoedig de hardheid van goeden natuursteen aan en zijn — voor zooverre de ervaring reikt — weerbestendig; doelmatig schijnt het, ze in den tijd van verharding vochtig te houden, hetgeen bij de gewone cementsoorten eveneens het geval is.

Aan toepassingen zal het 't witte cement wel niet ontbreken. Bij het streven de middeleeuwsche bontkleurigheid der huizen weer in te voeren, is het voor gekleurde vlakken, in zachte of krachtige tinten goed geschikt. Ook voor gietwerken is 't zeer geeigend. Om een marmer-imitatie te verkrijgen, wordt eene toevoeging van glaspoeder voorgesteld; ook veelkleurige afgietsels zijn hiermede te verkrijgen.

Op de laatste tentoonstelling te *Luik* werd de vinding met een gouden medaille bekroond. Over het branden van het ruw cementmengsel worden in de litteratuur geen opgaven aangetroffen. Dat 't, zooals bij de gewone cementsoorten, onder directe aanraking met kolen en cokes plaats heeft, is te betwijfelen, omdat bijmenging van ijzerhoudende asch de witte tint van 't cement zou benadeelen.

J. L. T.

Een critiek over het Haagsche Vredespaleis.

In de „Zukunft" van 10 November schrijft dr. Franz Servaes over het Haagsche Vredespaleis. Deze Weener windt er heusch geen doekjes om. Hij zegt ongeveer het volgende: Het gebouw moest een uiting zijn van ons idee over een universeelen wereidvrede, idée, ontsproten in onze zielen, in onzen vreeselijk bewogen tijd; het paleis de incarnatie van onze idealen, het symbool van hoogste menschgeluk op aarde. Veel innige wenschen der idealisten, maar ook de gedachten van veel ongeloovigen zullen den bouw van dat paleis volgen en meeleven. Toch lache men niet over het hemelsblauwe idealisme, dat nog zoo zweeft, ontastbaar bijna, in de ruimte en toch zoo'n heerlijk groot aantal navolgers heeft.

Het menschdom begeert iets dat nog nooit bestaan heeft, De groote moeilijkheid voor den kunstenaar-architect om de idee „wereldvrede" vast te houden in een monument, in 'n paleis, dat eeuwen en eeuwen door den roem zou verkonden onzer eeuw. Gelukt of ten deele mislukt: in alleréérste plaats moest dit paleis dit „ideaal" in zich hebben.

Cordonnier kreeg een prijs. Ik heb het beeld van zijn ontwerp gezien. Ik weet niet of het jammerlijke gebeuren zal: dat men dit ontwerp uit gaat voeren. Ik wil alleen zeggen dat het bouwen van Cordonnier's paleis een smaad zou zijn der vredesidee, en als de felste blamage van onzen zinloozen tijd zou staan voor den rechterstoel onzer nazaten.

Ik geloof niet dat we in onzen tijd nog één bouwwerk hebben aan te wijzen, dat zoo voor alle eeuwen bestemd is te getuigen van onze kunstliefde en ons kunnen. Geslachten! vele ná ons zullen het als maatstaf nemen voor de hoogte waarop onze tijd geeft gestaan, Daarom meen ik, dat iedereen recht heeft, en het als zijn plicht moet beschouwen, zijn meening er over te zeggen.

In Cordonnier's werk mankeert absoluut elk organisch verband. Geen enkele samenhangende idee is er uit te halen. Het akeligste en holste theatrale stop- en lapwerk moet de leegheid er van verbergen, fungeert voor blufferige coulissen- Ik mag niet onderzoeken hoe 't mogelijk geweest is, dat een jury dit werk heeft kunnen bekronen.

Karakteristiek voor dit ontwerp is het, dat 't geen enkele klaar doorgevoerde lijn bezit. Overal woekert het zinlooze onkruid van „Schnörkelwerk". Waarschijnlijk moet dat „Fransche Renaissance" voorstellen. Idioot belachelijk de vele torens en die vier vuurbaken, massaal-zware blokken, op de

hoeken; dan zitten er nog vier opgepoetste Zondagsruiters boven op de daken! Nog niet voldoende, moesten er op alle mogelijke en onmogelijke plaatsen versierseltjes aangeplakt worden; onder vensters, uitbouwsels, nissen, lijsten, goten en daken, erger en snooder dan het suikermontuur op 'n peperkoek.

Zoo staat deze reuzenbouw voor ons. Gevend een akelig verwarrenden indruk, bekleefd en bepleisterd door deze parasiteerende uitvindsels eener dwergromantiek. Vrome leeken, die in hun jeugd met ridderburchten gedweept hebben, plegen zulk werk „fantasie" te noemen. Al die daar bijeengesleepte requisiten kan elke schooljongen copiëeren uit een voorbeeld-boek der bouwkunst; hun eenige originaliteit schuilt in de ongelooflijke smaak- en zinloosheid, waarmee zij op dit gebouw aangebracht zijn.

Er is reeds zóó barbaarsch geknoeid, er staan reeds zooveel onnoemelijk leelijke misbaksels, wanproducten van onzen tijd, moeten we ook nog dit monster op onze rekening laten schuiven, ons dezen hoon laten welgevallen? Wat heeft, in 's hemelsnaam onze tijd dan toch misdaan, dat hij zooveel schande op zich laden moet? Zijn wij zulke ellendelingen, dat er onder ons geen enkel kunstenaar gevonden kan worden, die het ideaal van wereldvrede kan vertolken in een gebouw dat juichend en schallend onzen roem kan zingen voor vele, vele eeuwen? Zijn wij zoo gedegenereerd, dat er onder ons allen geen meer te vinden is, die het idealisme vast kan leggen in een monument en zóó, dat de altijn schuchter verlangde, de als een roepende vrouwestem altijd gehoorde, superbe idee, onze glorie, onze gedachte, ons vredes-ideaal, ontsproten in deze eeuw van ijzer en staal, van wanhoop en ellende, van gierend-gillend rood lachen ..... is er dan niet een onder ons, die den smaad weg kan trappen, die ons dezen hoon niet wil doen ondergaan? Die met kinderlijke blijheid, als Meizon speelt over grasgroene weide, ons geven kan een vredesgebouw, waar wij poozen en rusten kunnen?

En om dit te verkondigen, gaat gij o! jammer en schande! en dwaasheid! een gebouw oprichten, dat er uitziet als een middeleeuwsche vesting, een afgrijselijk gebouw uit donkerst-zware tijden, aan welks muren bloed kleeft, waar gerinkel is van ketens, waar gevangenschap en slaafschheid dreigt, uit welks torens moord en brandgelui waait, huilend over de velden!

Zijt gij dan zulke snoodaards, dat gij alle gevoel voor de symboliek der architectonische kunsttaal verloren hebt?

Een feesthalle moest gij hem, den lieven Vrede, bouwen, een hoog-ruime tempel, waar gij de heiligheid van dit ideaal zoudt gevoelen, een vreedzaam, rustig oord, waar moeden en vertwijfelden de zaligheid van eeuwigen vrede over zich voelden waren, als op de godsgenadige Campo Santo's der oude Italianen. Ik zie het daar voor me, komend uit de groene, eeuwig groene weiden en gaand onder het hoog geboomte als door de vele gangen van magnifieke kathedralen ... een rustig monument, met zacht-opgaande lijnen, de conceptie van een kunstenaar, die weet, hoe blank-witte duiven zweven langs blauwe wateren.

Het fijnstgecultiveerde bewustzijn van het doel moest dit gebouw in edele vormen de oppermacht weergeven van Hoogere Orde, Machtig Vernuft en Heerlijk Behagen.

En in steë van met bewapende transen en tinnen en stekelig fialenwerk het ommeland te bedreigen, zou de heerlijk feestelijke façade, met uitnoodigende breede poorten en rustige bordessen, blank-witte portalen, de volkeren tot zich moeten roepen met de woorden: Komt allen tot mij! Hier heerscht Vrede!

N.B. Dit is iets vrijer vertaald dan noodig was. (Noot van den schrijver. G. Simons.)

De hierboven afgedrukte Berlijnsche correspondentie uit *de Telegraaf* kwam ons merkwaardig genoeg voor, om ze in haar geheel over te nemen. Wij hadden nog geen gelegenheid, om de vrije vertaling met het origineel in de „Zukunft" te vergelijken, maar er bestaat geen reden om er aan te twijfelen, dat de woorden van den Weener Criticus in hoofdzaak juist zijn weergegeven.

Red.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Sinds twee maanden wordt er niet gewerkt aan den wederopbouw van den Campanille te Venetië. Er is n.l een partij, die de directie van den bouw tegenwerkt en die nu heeft gedaan gekregen, dat aan een professor in de chemie is opgedragen, om de bouwsteenen te onderzoeken. Deze meent een te groot zwavelgehalte in de steenen te hebben geconstateerd. Zijn rapport is, door schenden van 't ambtsgeheim, in de kranten gekomen vóórdat nog de commissie van onderzoek haar eindrapport had uitgebracht. Gevolg: agitatie onder de Venetianen, die langzamerhand in onverschilligheid is omgeslagen, nu het rapport der commissie maar aldoor uitblijft en er geen enkele steen verwerkt wordt, nu al sinds meer dan acht weken!

Te Verona stond in den Romeinschen tijd op de glooiende helling van den heuvel, waarin thans het Castello San Pietro zich verheft, een theater. In het begin der 19e eeuw trachtte men het op te graven doch te vergeefs.

Thans is het werk van gemeentewege begonnen onder leiding van den Padnaanschen hoogleeraar Ghirardini. Deze heeft prachtige resultaten bereikt. Men weet thans, dat het theater een oppervlakte besloeg van 15000 vierkante meter. Boven op den heuvel was een open loggia met een uitzicht op Verona. Er zijn vele fragmenten van het tooneel gevonden, waarbij o.a. is gebleken, dat dit van achter niet vlak is geweest, zooals gewoonlijk, maar halfrond.

Weldra zal het oude monument van alle huizen ontbloot zijn die er op stonden. Slechts de kleine kerk van Santi Siro e Libera, die in de 19e eeuw tusschen de kolossale ruines gebouwd is, laat men staan.

BINNENLAND.

's-Gravenhage. Op 9 November j.l. is door eenige Nederlandsche architecten een protest per deurwaarder-exploit uitgebracht tegen de Carnegie-Stichting te 's-Gravenhage, en wel naar aanleiding van de uitspraak der jury, die bij vele deelnemers zoowel uit binnen- als buitenland ernstige bestrijding heeft ondervonden.

Onder de tal van overwegingen, die de bouwkundigen tot dit protest hebben geleid, komen zij nadrukkelijk op tegen de overtreding van art. 5 van het programma van voorwaarden, welk art. zegt: „Bij alden de vervaardiger van eenig ontwerp eene der bepalingen van het programma niet behoorlijk nakomt, blijft zijn ontwerp buiten aanmerking voor eenige onderscheiding".

Requiranten constateeren nu overtreding van deze en andere bepalingen, waarvan het gevolg is geweest, dat ontwerpen, welke deze gebreken aankleven, geheel onrechtvaardig bekroond zijn. Door deze contract-schennis achten zij zich ernstig geschaad, zoowel in hunne moreele als in hunne financieele belangen; wegshalve zij zich niet wenschen neder te leggen, noch bij de ongerechtvaardigde uitspraak der jury, noch bij de handelingen, die daarvan het gevolg zijn, waarvoor zij de „Carnegie-Stichting verantwoordelijk

stellen. En voorts, voor zoover aan de uitspraak der jury nog niet door uitkeering van prijzen of anderszins is uitvoering gegeven, aan de „Carnegie-Stichting", verbod doen om aan de uitspraak der jury, op welke wijze ook, uitvoering te geven.

Voor de belangen der architecten treedt op mr. A. Lind, advocaat te Amsterdam.

— De heer Wouter Cool, e. i. ingenieur bij de gemeentewerken te Rotterdam, hield dezer dagen in de afd. 's-Gravenhage der Maatschappij tot bevordering der Bouwkunst een voordracht, met lichtbeelden, over „den bouw enz. van Torenhuizen".

Vooraf werd, overeenkomstig een in de vorige vergadering genomen besluit, een commissie benoemd, bestaande uit de heeren Metzelaar, Bourdrez en Stigter, om rapport uit te brengen in zake de deugdelijkheid van kalkzandsteen.

De voordracht van den heer Cool behandelde zich in hoofdzaak tot het vertoonen van een aantal lichtbeelden van de enorm hooge gebouwen, welke men in Amerika en ook reeds elders is gaan bouwen, ten gevolge van de verbazende stijging der grondprijzen. De verschillende beelden gaven een duidelijk overzicht van de constructie der gebouwen, die doen denken aan glazen kooien. Zeer duidelijk werd aan de talrijke aanwezigen een kijkje gegeven op de constructie dier reuzengebouwen, die met onbegrijpelijke snelheid — soms in tien maanden en minder — verrijzen. Gemiddeld tijd stond de inleider stil bij het gebouw van de New-York Times dat een hoogte heeft van 117 meter boven den grond, waaronder reusachtige kelders loopen, die zelfs doorsneden worden door den ondergrondschen spoorweg, zoodat de couranten op de bovenverdiepingen gereedgeëerd en gezet, beneden dadelijk per spoor kunnen worden verzonden. Voor der zaken kundigen was deze voordracht, waarbij ook alle détails op het doek werden geprojecteerd, ongetwijfeld hoogst belangwekkend.

Amsterdam. Naar de Tel. meldt, zal binnenkort een voordracht van B. en W. van Amsterdam aan den Raad verschijnen, waarbij de gelden worden aangevraagd, noodig voor het uitschrijven eener prijsvraag in zake de oplossing der Dam-quaestie.

Den mededingers wordt natuurlijk bekend gemaakt, welke perceelen zullen worden onteigend, en hoe men zich ten stadhuize de nieuwe bebouwing denkt volgens de officieele teekening.

Echter behoeven de architecten zich, bij het maken van een ontwerp, daaraan niet te houden. Zij zijn vrij een oplossing der Damquaestie, geheel volgens eigen inzicht aan de hand te doen, zoodat er ten slotte nog wel heel iets anders uit geboren kan worden; dan de officieele teekening het voorstelde, en de kans op een open Zuidzijde Vijgendam allerminst is verkeken.

In de prijsvraag zullen de minimum-eischen voor het verkeer worden aangegeven, terwijl voorts het oude beursterrein in de te geven oplossing moet zijn begrepen.

Deventer. De restauratiewerken aan de St. Lebuinuskerk zijn over het tweede jaar geëindigd. De commissie, bestaande uit de heeren mr. J. Acquoy, voorzitter en dr. M. E. Houck, secretaris, heeft over de in dit jaar verrichte werkzaamheden verslag uitgebracht.

Het geheele dwarspand is thans overkapt en gedekt met asphaltpapier, waarover later een leibedekking wordt aangebracht. In plaats van de bestaande ijzeren goten zijn 90 meter hardsteenen goten gelegd, met hardsteenen geornamenteerde uitloozingen en zinken afvoerpijpen met reservoirs, terwijl het metselwerk boven aan de kerk ter plaatse, waar de ijzeren goten geweest zijn, vernieuwd is.

Reeds liggen gereed de kapspanten voor twee travées, welke in het volgende jaar zullen worden opgesteld, zoomede de dakvensters, welke voor de geheele kerk benoodigd zijn.

Ook de steenen balustrade is voor een gedeelte reeds afgewerkt, waarvoor een groot gedeelte van het oude materiaal kon benuttigd worden. Het voornemen bestaat de balustrade door te trekken ook langs de noordzijde der kerk, waar deze tot nog toe ontbrak. Verder is reeds een aanvang gemaakt met het vervaardigen der fialen en hare bekroningen en der waterspuwers, welke het volgende jaar ter plaatse zullen worden aangebracht. N. R. Ct.

Personalia.

— Tot hoofdopzichter bij de gemeentewerken te Deventer is benoemd de Heer A. van den Berg, bouwkundig opzichter bij de gemeentewerken te Rotterdam.

— Het gemeentebestuur van Nijmegen heeft aan den heer H. Lohr, onderdirecteur der gemeente-electriciteitswerken te Amsterdam, opgedragen het maken van een uitgewerkt plan van een centraal station, voor de levering van electrischen stroom en van den aanleg van electrische tramwegen aldaar

— Aan den heer D. Boersema is op zijn verzoek door Gedep. Staten van Utrecht, met ingang van 1 Januari 1907, op de meest eervolle wijze ontslag verleend uit zijne betrekking van opzichter bij den provincialen Waterstaat van Utrecht, onder dankbetuiging voor de vele en goede diensten door hem gedurende 47 jaren aan de provincie bewezen.

PROF. A. J. DERKINDEREN.

De benoeming van den kunstenaar A. J. Derkinderen tot Hoogleeraar-Directeur van 's Rijks Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam — door ons reeds eenigen tijd geleden aangekondigd — is thans een feit geworden. De opvolger van den gevierden Aug. Allebé zal op 1 Januari zijn ambt aanvaarden.

Antonius Johannes Derkinderen, geboren 20 December 1859, was van 1878 tot 1880 leerling van J. Th. Stracké, beeldhouwer en directeur der teekenschool te 's-Hertogenbosch. Daarna studeerde hij twee jaren aan de Academie van Beeldende Kunsten te Amsterdam en vervolgens nog eenigen tijd aan de Academie te Brussel. Van 1883 af was hij gevestigd te Amsterdam, in 1890 verplaatste hij zich naar 's-Hertogenbosch, waarna hij zich in 1893 te Laren vestigde.

Derkinderens loopbaan als kunstenaar wordt in de verschillende perioden gekenmerkt door enkele werken, welke meer in het bijzonder zijn naam hebben gevestigd. We noemen het veelbesproken Processiestuk, thans in het Stedelijk Museum te Amsterdam; de wandschilderingen in het stadhuis te 's-Hertogenbosch, de wandversieringen in het gebouw van „de Algemeene" op het Damrak en de ontwerpmuurschilderingen bestemd voor de Amsterdamsche Beurs. Nevens deze groote werken op het gebied der decoratieve kunst heeft Derkinderen ook verwante kunsten beoefend; de versiering van het boek (we denken aan het gedenkboek van de keuze-tentoonstelling en de uitgaaf van een mis van Diepenbrock) heeft veel aan hem te danken; evenzeer ook de glasschilderkunst, getuige het groote raam in de Amsterdamsche Beurs.

Reeds van zijn jeugd was Derkinderen bewust wat de monumentale kunsten behoorden te zijn en in welk verband ze staan tot de architectuur. In een „Gids"-artikel heeft hij zelf, nog niet lang geleden, geschreven:

„Allerwege groeit de lust voor de beoefening van lang verwaarloosde kunsten. Voorgelicht door liefdevolle en nauwgezette studie der oudheid, wendt men zich meer tot vele technieken, die de schoonheid in nieuwe vormen tot ons voeren voeren zullen.

„Maar ook het leven vraagt nadrukkelijk wat de schoonheidsverlangens weer begeeren.

„Niet persoonlijk, fictieve bedoelingen van afwijkende individuen deden nieuwe pogingen ontstaan in de monumentale schilder- en beeldhouwkunst, niet een modeverlangen dreef tot behartiging der schoone drukkunst, maar de reëele behoefte des tijds bracht en drong tot het benoodigde".

Reeds uit deze weinige regelen krijgt men een begrip van Derkinderens opvattingen omtrent het innig verband tusschen de verschillende kunsten. In de jongste aflevering van „Elzeviers Geïllustreerd Maandschrift" heeft de schilder M. W. van der Valk een opstel gewijd aan Derkinderens werk en den aard zijner kunst.

Een zoo veelzijdig kunstenaar als A. J. Derkinderen is zeker bij uitstek aangewezen als leider van een Academie waar de verschillende kunsten worden beoefend.

N. v. d. D.

— B. en W. van Hilversum hebben benoemd tot teekenaar bij Publ. Werken den heer J. Neisingh, te Leeuwarden, en tot opzichter-teekenaars bij het bouwtoezicht de heeren Buwalda, te Deventer, en Evers, te Baarle-Nassau.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-teekenaar voor direct. Salaris f 100 per maand. Br. onder lett. Z. a/d. boekh. Firma A. Vernout, Haarlem. (1)

— Een Onderwijzer in het Bankwerken en Metaaldraaien aan de Ambachtsschool Veendam. Salaris f 800 per jaar. Voorloopig voor één jaar, bij gebleken geschiktheid vaste aanstelling. Stukken vóór 26 Nov. aan den Directeur. (1)

— Opzichter-Teekenaar te Bussum. Zie adv. in dit no. (1)

(*Voor vervolg Vacante Betrekkingen zie Bijblad*)

41ste Jaargang. ZATERDAG 24 NOVEMBER 1906. No. 47.

De Opmerker.

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Prijskamp in de Schoone Bouwkunst.

Wanneer een kookschool, na het eene jaar koks in de gelegenheid te hebben gesteld, een prijskamp in de hoogere kookkunst te houden, het volgend jaar zulk een wedstrijd voor schoenmakers uitschreef ofschoon het schoenmakersvak aan gezegde kookschool niet werd onderwezen, dan zou men meenen, dat deze inrichting te Kampen gevestigd was.

Maar nu de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, die de bouwkunst geheel negeert, eens in de vier jaar „jongelieden die den leeftijd, enz. enz." oproept tot een prijskamp in de schoone bouwkunst, vindt men dit zeer natuurlijk, en al mompelt een enkele: „ridicula lex, sed lex" men neemt dien prijskamp toch over het algemeen „au serieux."

Er is al heel wat kwaad van de academies gezegd, die de jongelieden aan werk zetten, waaraan alleen iemand, in de kunst vergrijsd, zich met kans op goeden uitslag zou kunnen wagen. Laat ons hopen, dat de Rijks-Academie van Beeldende Kunsten, nu zij een nieuwen directeur krijgt, door wijziging van de „ridicula lex" die het ministerie Fock Nederland naliet, ook de betere organisatie deelachtig worde, die zij zoo zeer behoeft. En als dan de bouwkunst daar ook in de toekomst onderwezen wordt, zullen de prijskampen in dit vak niet meer een zoo zonderlingen indruk maken als nu. Maar misschien weet de wijsheid van directeur en leeraren wel te verkrijgen, dat dan de prijskampen, als uit den tijd, voorgoed worden afgeschaft.

Hoeveel Nederlandsche architecten zullen er zijn, die, wanneer een prins hun opdroeg, voor hem een lustverblijf aan zee te ontwerpen, tegen deze taak opgewassen blijken? Wij durven geen cijfer noemen doch meenen, dat het niet groot zal wezen. Die weinigen zullen, geholpen door bekwame teekenaars, puttende uit den voorraad, die hun welvoorziene bibliotheek opleverde en voortbouwende op de resultaten der reis naar de mooiste vorstelijke verblijven in Europa, waartoe de prinselijke vrijgevigheid hem in staat stelde, een ontwerp afleveren, dat geen al te kwaad figuur maakt.

Dezen zomer sloot men drie jongelieden in een „loge" van de Rijks-Academie voor Beeldende Kunsten op, gaf hun daar „ce qu' il faut pour dessiner", onderzocht hen aan den lijve of ze niets bij zich hadden, dat hun verbeelding zou kunnen helpen, en verlangde, dat zij in deze eenzaamheid het ontwerp voor een prinselijk lustverblijf aan zee ter wereld zouden brengen.

De drie zwaarbeproefden hebben hun best gedaan en ontwerpen te voorschijn gebracht, die onze verwachtingen overtroffen. Want als men drie architecten van naam dus in het zweetkamertje

had gezet, tien tegen een dat zij er zich niet beter zouden doorgeslagen hebben.

Laat men nu maar zeggen, dat het ontwerp met de eerepenning bekroond, meer van een „palace-hôtel" dan van een prinselijk verblijf heeft; dat het tweede wat te zeer op Pieter Post en het derde op Cornelis Oudshoorn geinspireerd is; dat geen van de drie lustverblijven bijzonder aangenaam in het bewonen zou zijn; dat . . . . nu ja, dat er aan alle drie heel wat ontbreekt. Hoeden af, heeren bedillers, voor zulk werk!

Een andere vraag is, wat de bekroonde, als men hem naar Italië mocht zenden, aan deze reis zou hebben. Hij is blijkbaar al jarenlang gewend, in de „nieuwe kunst", zooals de Belgen die begrijpen, te werken. Verscheidene details, vooral die van de zuilen, bewijzen dit. Wat zal nu iemand, die zulk een discipline heeft doorgemaakt, in Italië doen? Zijn oude geloof verzaken, om een nieuw, dat eigenlijk nog veel ouder is, aan te nemen? Indien hij zoo doet zal hem dit voor zijn volgend leven weinig baat brengen. Palladio, Vignola, Sansovino, Michelangelo, hebben op het oogenblik, althans bij ons, geen marktwaarde meer. Reeds sedert geruimen tijd worden deze fondsen, die het voorgeslacht zoo gaarne nam, aan onze architectuur-beurs niet meer genoteerd, daar er geen handel in is. In het buitenland gaan zij nog grif, wat de Vredesprijsvraag heeft doen zien.

In Nederland is weinig vraag naar monumentale architectuur; onze vorsten of grooten toonden zich nimmer bijster bouwlustig. En als er een stal bij het Loo gebouwd moet worden, gaat men een doctor, een professor en een rijksbouwmeester te hulp roepen. Dit is niet bemoedigend voor hen die eerepenningen in prijskampen winnen. Allicht komt er voor dezulken een tijd, dat zij een flinke burger-practijk als het meest begeerlijke voor een bouwmeester aanzien.

In en om Amsterdam.

In de N. Rott. Courant van 16 November j.l. kon men het volgende lezen:

„Men meldt ons uit Amsterdam:"

„De werking in de muren van het beursgebouw wordt thans nauwlettend waargenomen. Laatstelijk zijn kalkvulsels aangebracht, ter vervanging van de uit den zuidelijken gevel der Goederenbeurs gehakte gescheurde steenen, om eventueele aanhoudende afwijking te kunnen controleeren. Dat de zetting van het gebouw, of welke andere krachten het verband bedreigen, *nog niet hebben uitgewerkt*, blijkt voor 't overige op verschillende plaatsen, zij 't dan niet op direct verontrustende wijs. Wij hebben er al eens aan herinnerd, dat de trekstangen, die door de commissie van onderzoek en advies dringend noodig worden geacht tusschen de opleggingen der ijzeren kapspanten, in de bestekteekeningen wel degelijk geprojecteerd waren, maar bij de uitvoering van het bouwwerk, op wiens advies schijnt onbekend te moeten blijven, zijn weggelaten. Ook heeft het ons bij het nagaan der verschillende teekeningen en plannen, die door den architect vervaardigd zijn, getroffen — dat door de commissie gesignaleerde constructieve zwakheden in het gebouw, in de oorspronkelijke projecten niet voorkomen. Zoo heeft het niet oorspronkelijk in de bedoeling gelegen des bouwmeesters, de schoorsteen, in den Noordoostelijken hoek van de Goederenbeurs, welke schoorsteen oorzaak wordt geacht van het aangevangen vernielingsproces juist in dien hoek te dier plaatse aan te brengen. Op het avantprojet aan de verschillende commissies (voor den graanhandel, den effectenhandel enz.) toegezonden ter beoordeeling van de planindeeling, de ligging der verschillende lokalen in verband met hare bestemming, komt die schoorsteen niet voor en evenmin de deur naast den schoorsteen, toegang gevende tot de z.g. bestellersruimte, aan het telegraafkantoor aansluitende".

Verder wordt in het bericht, waarvan wij hier een gedeelte aanhalen, nog vermeld dat ook de „tijdingzaal" (die nooit gebruikt is) niet in het avant-projet voorkwam, terwijl het besluit met de mededeeling, dat het tweede deel van het rapport ter perse is. *)

Dat het bericht onze bijzondere aandacht trok ligt in de (door ons) gecursiveerde woorden, die ons nogmaals de naieve veronderstelling der commissie te binnen bracht: „indien althans verder geen groote verzakkingen optreden".

(Zie ook de noot op bladz. 341 van ons nummer van 27 October j.l.)

Hoe is het mogelijk, dat een commissie van personen van erkende bekwaamheid in een blijkbaar met zooveel zorg samengesteld rapport zooiets onnoozels zeggen kon, of hebben wij hier met een „slip of the pen" van den rapporteur te doen? Het is de eenige verklaring die wij er voor kunnen vinden.

Nog meer dan het bovenstaande trok een ander artikel dezer dagen in de Telegraaf onze aandacht; daar lazen wij:

„Vóór ons liggen twee teekeningen van plannen, waarvan de uitvoering voor Amsterdam van zeer groote beteekenis zal zijn. Ten eerste het groote plan van uitbreiding aan de zuidzijde der gemeente, en tweedens het ontwerp der spoorwegcommissie tot aanleg van een ceintuurbaan ten zuiden der hoofdstad, met een zuiderstation enz. (als onderdeel van het algemeene ontwerp dezer staatscommissie, in zake de spoorwegverbindingen om Amsterdam)".

„Deze beide zaken, die toch zoo nauw met elkander in verband staan, zijn jammer genoeg geheel los van elkaâr ontworpen. Dit feit zal, naar wij vernemen, stagnatie veroorzaken in de ten uitvoerlegging van het uitbreidingsplan, ja mogelijk een grootendeels nieuw ontwerp voor de zuidelijke stadsuitbreiding noodig maken".

„Toen de heer H. P. Berlage zijn reeds door den gemeenteraad vastgesteld grootsch uitbreidingsplan der gemeente, tusschen Amstel en Schinkel, ontwierp, is daarbij met een zuidelijke spoorbaan niet eenige rekening gehouden. Er bestond dan ook niet eenig contact in dezen, gezwegen van samenwerking, tusschen den ontwerper van het Amsterdamsche uitbreidingsplan en de staatscommissie, benoemd bij Kon. besluit van 2 Juli 1901, tot het instellen van een onderzoek naar de wijze van verbetering der spoorwegverbindingen om Amsterdam. Dit gemis aan elke voeling tusschen twee partijen — gemeente en staat — die tegelijkertijd bezig zijn, zulke ineengrijpende plannen te ontwerpen, baart toch te meer verwondering als men weet, dat o.m. lid der genoemde staatscommissie was de heer..... J. v. Hasselt, directeur der Publieke Werken van Amsterdam"!

„Hoe dit zij, ten vorigen jare kwam het plan-Berlage, met zijn aangegeven bebouwingen, terreinen, waterpartijen, plantsoenen, enz. tot stand, en vond, om de royale opvatting en verdeeling, algemeene instemming. Kort daarop verscheen het verslag der spoorwegcommissie, en wat blijkt nu uit de bijgevoegde platen? Dat de zuidelijke ringbaan met het zuiderstation geprojecteerd zijn, vrijwel dwars door het geheele uitbreidingsplan, van Amstel tot Schinkel"!

Wij kunnen niet nalaten er op te wijzen, dat wij reeds in ons nummer van 16 September van het vorige jaar, blz. 290, dus zeer kort na de verschijning van het rapport der spoorwegcommissie hebben opgemerkt, wat thans eerst door den schrijver van de hierboven aangehaalde regelen schijnt te zijn ontdekt.

Wij kunnen er de redactiën der groote dagbladen echter geen verwijt van maken, dat zij niet steeds aan dergelijke zaken dadelijk hun aandacht schenken, waar meer actueele aangelegenheden die aandacht in beslag nemen, maar evenals de onnoozelheid van de opmerking in het beursrapport ieder technicus in het oog moet vallen, zoo valt ook aan ieder, die de teekeningen der in het laatst aangehaalde bericht bedoelde plannen naast elkander legt datgene op, waarop wij reeds vroeger wezen en nu zeer terecht „de Telegraaf" wijst.

Af en toe wordt aan ons adres het verwijt gericht, dat wij steeds bij alles dadelijk met critische opmerkingen uit den hoek komen.

Uit voorbeelden als de boven aangehaalde blijkt echter, dat zij toch wel ad rem waren.

Of zij steeds het gewenschte effect hebben valt te betwijfelen, men schrijft ze gaarne toe alleen aan de zucht om aanmerkingen te maken.

Men ziet liever een, wat men noemt, welwillend oordeel, waardeering van het goede en bedekken van onvolkomendheden met den mantel der liefde, maar met de meeste waardeering en welwillendheid en met de grootste sympathie voor de *personen*, die er bij betrokken zijn is het ons niet mogelijk de *dingen*, die men heden ten dage in Amsterdam ziet gebeuren en de *toestanden*, die men daar ziet ontstaan, te beschouwen als zaken, die ons niet aangaan en stilzwijgend aan te zien.

Zijn zij niet ergerlijk genoeg om ze te bestempelen met den naam van „narigheden"?

Is het onze schuld, dat juist de hoofdstad het tooneel is van een tragi-comedie, waarbij telkens opnieuw het gordijn opgaat, om ons nieuwe narigheden te laten zien?

Zal het eenmaal „vermaard" Amsterdam op deze wijze iets van zijn vroegere grootheid herwinnen?

*) Het tweede deel van het rapport heeft juist dezer dagen het licht gezien. Er blijkt niet uit, om welke redenen de commissie het in twee deelen heeft gesplitst. In een volgend nummer komen wij nader op dit deel terug.

Vereenigingen.

„BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP" TE ROTTERDAM.

Op 13 November j.l. hield de heer H. van der Kloot Meyburg, architect alhier, in de Vereeniging „Bouwkunst en Vriendschap", een voordracht over: „*de ontwikkeling van het theater*". Het onderwerp waarvoor thans eenige oogenblikken uwe aandacht wordt gevraagd, zoo ving spreker aan, is geenszins nieuw, integendeel, het is in vele bouw- en geschiedkundige werken reeds vaak met zekere voorliefde behandeld. Daar de geschiedenis van het tooneel en der gebouwen, die daarvoor werden opgericht, een spiegelbeeld geven van de gevoelens en denkbeelden, die in een volk op bepaalde tijden leefden, hebben die gebouwen voor den profaanbouw dezelfde beteekenis als de tempels en kerken voor den religieuzen bouw.

Bij alle volken treft men sporen van een tooneelspeelkunst aan, oorspronkelijk meestal ten nauwste samengeweven met den godsdienstigen cultus. Ter eere van de eene of andere godheid werden reidansen uitgevoerd, soms een plechtig, soms een woest karakter dragende, al naar den beschavingsgraad van het volk, dat ze uitvoerde. Evenzoo dus ook bij de Grieken, die in zekeren zin als de stichters en vaders van het Europeesch tooneel zijn te beschouwen. Om den god Dionysos te verheerlijken werden feestelijke omgangen rondom zijn tempel gehouden, waarbij aanzienlijke grijsaards met groote plechtigheid liederen zongen. Uit dit gebruik in beperkten zin heeft zich het eigenlijke schouwspel ontwikkeld, waarvan tot daartoe nog bij geen enkel volk sprake was.

Aanvankelijk geschiedden de opvoeringen op willekeurige plaatsen in de vrije natuur, doch spoedig werden daartoe bijzondere inrichtingen tegen een of andere berghelling gemaakt, waarbij al dadelijk de twee hoofdelementen van den theaterbouw het aanzijn verkregen, nl. de dansplaats voor het koor met altaar, de z.g. orchestra, en de in een halven cirkel geschaarde trapsgewijze oploopende zitplaatsen voor de toeschouwers, het zg. theatron. Een eigenlijk tooneel werd eerst later achter de orchestra gebouwd, toen het schouwspel al meerdere ontwikkeling had verkregen. Oorspronkelijk werden deze theaters van hout gebouwd, doch met de ontwikkeling van het artistiek, godsdienstig en politiek leven der Grieken, ontstonden ook weldra gebouwen, welker architectonische en aesthetische constructie aan die ontwikkeling meer beantwoordden. Het tooneel, dat den vorm van een langwerpigen rechthoek had, met de lange zijde naar de toeschouwersruimte gekeerd en daarvan door een gang gescheiden, had aan zijn beide uiteinden vooruitspringende vleugels en was overdekt, terwijl de overige ruimte van het theater onoverdekt bleef. In den architectonisch rijk bewerkten achterwand van het tooneel waren drie deuren aangebracht, waarvan die in het midden diende voor het optreden der hoofdpersonen, de beide andere voor de meer ondergeschikte. Als decoraties werden gebezigd de zoogenaamde Perlakten, driezijdige, vertikaal draaibare prisma's van hout, die met hunne verschillend beschilderde vakken de omgeving, waarin gespeeld werd, moesten voorstellen. De tooneelspelers droegen rijke gewaden en een bij

hun rol passend masker. Het eerste steenen theater was dat aan Dionysos gewijd te Athene en door Philon gebouwd tegen den acropolis, het had een middellijn van 204 voet. Kleiner van afmeting was het in de 5de eeuw v. C. gebouwde Odeon, dat vermoedelijk een overdekking heeft gehad. Belangrijk is het theater van Epidaurus, door Polycletes in het midden van de 4de eeuw v. C. uitgevoerd en plaats biedend voor 12.000 toeschouwers. Nog grooter was het theater van Megalopolis, dat 28.000 en volgens anderen 44.000 menschen kon bevatten.

Met het verlies van zijne zelfstandigheid had het Grieksche volk ook het verval van zijn kunst en wetenschap te betreuren, en het theater ondervond daarvan den terugslag. Eertijds eene uiting van hoog ontwikkeld geestelijk leven, werd het meer en meer alleen een plaats voor ontspanning en verstrooiing en ontaardde daardoor in hooge mate. Dit verbasterde tooneel werd naar Rome overgebracht, waar trouwens reeds een uit Etrurië afkomstig tooneel bestond, doch bij het aangroeiend zedenbederf der Romeinen verloor ook het tooneel meer en meer karakter en maakte het plaats voor uitvoeringen van koorddansers en andere kunstenmakers, zwaardvechters en wilde dieren. Het circus verdrong het tooneel. Niettemin werden door de Romeinen verschillende theaters gebouwd, die in hunne constructie en uitvoering de weelde van het Romeinsche leven weergaven. Als zoodanig moet genoemd worden het door M. Scaurus in 58 v. C. gebouwde theater, dat 80.000 toeschouwers kon bevatten en met een onnoemelijken schat van kolommen, standbeelden, enz. was uitgedost. Door de Romeinen werd ook een voorhang ingevoerd, dat het tooneel van de toeschouwersruimte afsloot en dikwijls uit kostbare stof vervaardigd en rijk versierd was.

Bij het optreden van het Christendom werd door zijn belijders dadelijk stelling tegen het tooneel genomen, daar het, meer en meer verbasterd, ten slotte tot zulke walgelijke vertooningen aanleiding gaf, dat zelfs de overheid zich gedrongen gevoelde er tegen op te treden, en eeuwenlang daarna is er van een eigenlijk tooneel geen sprake geweest. Eerst in de 12de en 13de eeuw bloeide de zin voor tooneelvertooningen weer op; toen trachtte de geestelijkheid er leiding aan te geven en zoo ontstonden de zoogenaamde mysteriën, waarbij voorvallen uit de Bijbelsche geschiedenis als onderwerp voor de vertooning dienst deden en waardoor langzamerhand het beroep van tooneelspeler werd gevormd. Ten slotte werden echter ook voorvallen uit de wereldgeschiedenis ten tooneele gebracht en maakten zich de tooneelspelers meer en meer los van de leiding der geestelijkheid. Meestal waren de tooneelen van hout en werden op eenige openbare plaats opgeslagen. Altijd vertoonde het tooneel drie afdeelingen, hetzij boven of naast elkander geplaatst, die den hemel, de aarde en de hel voorstelden en dienovereenkomstig, doch zeer naief en eenvoudig waren uitgedost. Aanleiding tot het stichten van speciale gebouwen van blijvenden aard voor deze vertooningen schijnt niet bestaan te hebben. Hoogstens werden op het laatst enkele groote zalen hiervoor gebezigd, zooals door de „Broeders van het lijden" te Parijs in het Hôpital de la Trinité.

Een der eersten, die zich ernstig met tooneeldecoratie en mechanisme bezig hield was Balthasar Peruzzi. Van Italië werd deze kunst naar Frankrijk overgebracht door Servandori, die, uit Florence herkomstig, zich in 1724 te Parijs vestigde en zijne kunst 't eerst in 1728 in de opera aldaar vertoonde.

Spreker geeft nu nog een overzicht van de wijze, waarop een modern tooneel is ingericht en van de eischen, die daarbij gesteld worden, releveerde daarbij ook de proeven, in den laatsten tijd te Weenen genomen met een schouwburg op kleiner schaal, geheel van Monierwerk gebouwd en die herhaaldelijk in brand gestoken is om de werking van het vuur na te gaan.

Met een reeks platen en lichtbeelden werd het gesprokene opgehelderd.

VEREENIGING TOT VEREDELING VAN HET AMBACHT.

De Vereeniging tot veredeling van het Ambacht hield dezer dagen hare algemeene vergadering te Amsterdam onder leiding van dr. H. F. R. Hubrecht. Hierin had plaats de verkiezing van drie gewestelijke vertegenwoordigers in de vacatures, ontstaan door het overlijden van de heeren J. Troelstra (Friesland), en G. E. V. L. van Zuylen (Zuid-Holland) en door het van woonplaats veranderen van den heer W. K. du Croix (Drenthe). Gekozen werden de heeren mr. I. Wolff, te Leeuwarden; J. Gordon Spandau, te Assen, en P. Kleynkens, in den Haag.

In het jaarverslag van den secretaris, den heer Joh. Schmidt, wordt o. m. meegedeeld, dat in het afgeloopen jaar de maatschappij Arti et Amicitiae in de rij der samenwerkende vereenigingen trad. Zij benoemde als haren vertegenwoordiger in het hoofdcomité den heer A. J. Derkinderen, sedert jaren deel uitmakend van de technische commissie. De heer Derkinderen moest na eenigen tijd voor beide functies bedanken, op grond van vele werkzaamheden. Arti en Amicitiae benoemde daarna den heer A. M. Gorter.

Het ledental der vereeniging bleef vrijwel gelijk. Telde de vereeniging in het vorige jaar 267 leden, te onderscheiden in 234 personen en 33 vereenigingen, door overlijden van 3 en bedanken van 17 leden en 2 vereenigingen daalde het ledental tot 214 personen en 31 vereenigingen. Aan het einde van dit jaar kan weer de toetreding vermeld worden van 19 persoonlijke leden en 3 vereenigingen.

Met erkentelijkheid wordt vermeld, dat de rijkssubsidie ad f 1700 verhoogd werd tot f 4000.

De arbeid der vereeniging bestond dit jaar weer in het houden van een proefneming, ditmaal alleen te 's-Gravenhage, en in afwijking van vorige jaren, in den zomer. 76 candidaten gaven zich op voor zes ambachten, tw. 20 uit Noord-Holland, 19 uit Zuid-Holland, 5 uit Utrecht, 3 uit Friesland, 1 uit Groningen, 1 uit Drenthe, 4 uit Overijsel, 3 uit Gelderland, 3 uit Zeeland, 13 uit Noord-Brabant, 4 uit Limburg. Van de candidaten die geslaagd zijn, waren 16 van 20—25 jaar en 16 van 25—36 jaar.

Tien van hen waren reeds in 't bezit van het gezellen-diploma. Hiervan slaagden twee als meester. Voor het timmeren als gezel slaagden 11 candidaten; voor het meubelmaken als meester 2 candidaten, als gezel 3 candidaten; voor het smeden als meester 1 candidaat, als gezel slaagden 4 candidaten; voor het steenhouwen als meester 1 candidaat, als gezel 1 candidaat; voor het huisschilderen als meester 1 candidaat, als gezel 4 candidaten; voor het metselen als gezel 4 candidaten. Evenals bij vorige proefafleggingen werd ook nu weer aan de geslaagde candidaten vergoeding gegeven voor reis- en verblijfkosten. Bovendien werd, als bij onderzoek de noodzakelijkheid gebleken was, aan candidaten een vergoeding voor loonderving toegewezen.

De rekening en verantwoording over het afgeloopen jaar wijst een nadeelig saldo aan van f 389. Dit is minder dan het vorige jaar. De begrooting voor het volgende jaar, sluitend in ontvang en uitgaaf met een bedrag van f 5014, werd goedgekeurd.

Prijsvragen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Op de door de vereeniging Bouwkunst en Vriendschap dit jaar uitgeschreven prijsvragen zijn 54 antwoorden ingekomen en wel:

1o. voor een spoorwegstation voor een kleine gemeente 37 antwoorden onder de motto's Gevleugeld wiel (geteekend), H. IJ. S. M., driehoek in cirkel (geteekend), Patience, 1839, O. O., B. en C., Certamen, H. T., October, Station du Nord, Vapeur, Villa Oord, Aller-retour, Weet of rust, Stephenson, 6 uur 13 in cirkel (geteekend), Eisenbahn, Men moet leeren te trotseeren, C. S. M., Baksteen, Schets, S. in cirkel (geteekend), G. C. N., IJllit, A1., Wereldverkeer, II-Mas, A., Postzegel van 1 cent, Zespuntige ster met cirkel (geteekend), Ordior, Nuda est fecilitas, Cirkel (geteekend), Holland, Gevleugeld rad met bliksemstralen (geteekend), J. R. in cirkel (geteekend);

2o. voor een Grafmonument 9 antwoorden onder de motto's R.I.P.[1]., R.I.P.[2]., Tombeau, B. en V. in drie cirkels (geteekend), Cato, Urn (geteekend), Cirkel (geschreven en geteekend), Sic in een kwadraat binnen een cirkel (geteekend), Graf;

3o. voor een steenen trap met hoofdbaluster en leuning 8 antwoorden onder de motto's Klimmen, Steenen trap, Hoop doet leven, In bange dagen, Ad haesie, driehoek (geteekend), Het voorbeeld is het welsprekendste aller leerredenen, Trap.

De antwoorden worden in handen gesteld van een jury, bestaande uit de heeren H. P. Berlage N.Z., J. H. W. Leliman, architecten te Amsterdam en J. Verheul Dz., Jac. van Gils en W. F. Overeijnder, architecten te Rotterdam.

N.B. Bij motto: „*Wereldverkeer*" ontbreken naambrief en correspondentie-adres. Inzender wordt verzocht beide stukken alsnog aan het adres van den Secretaris te zenden.

Varia.

DE TUNNEL ONDER HET KANAAL.

Ieder weet, zegt de Fransche briefschrijver van het „Hbld.", aan welk blad we het volgende ontleenen, dat aan beide zijden van het Kanaal, zoowel tusschen Boulogne en Calais als aan de kuststreek van het graafschap Kent, hooge krijtrotsen zich verheffen, die men bij helderen hemel van zee uit zien kan. En ieder, die zoo'n rij witte heuveltoppen ontwaart en hoort vertellen van de andere rij aan den overkant van de breede zeeëngte, kan al eens gedacht hebben aan de mogelijkheid, dat hier aardschuddingen of zeestormen twee landen gescheiden hebben, welke in oude tijden één zijn geweest.

Sedert ettelijke eeuwen is dit voor aardkundigen of geologen geen veronderstelling meer. Dat de grond bij Dover en de heuvelen van Calais eenzelfde karakter hebben en om zoo te zeggen één grond zijn, hadden de eenvoudigste boringen sinds lang uitgewezen. Latere onderzoekingen hebben het feit slechts kunnen bevestigen: dezelfde versteende overblijfselen van een voorhistorisch planten- en dierenrijk, dezelfde opeenvolging van zelfde aardlagen, dezelfde onregelmatigheden in de overeenkomstige aardlagen, alles duidde op volkomen gelijksoortigheid van de twee tegenover elkaar gelegen kusten. Het vraagstuk echter, dat in verband met een plan tot ondergraving van het kanaal slechts gesteld moest worden, was een ander. Hoe moest men zich de breuk denken, welke eens het groote eiland van 't vaste land had verwijderd? Moest men die scheiding verklaren uit een of andere geweldige omwenteling in den grond zelf of had de zee eenvoudig door overstrooming de twee landen van één gehaald?

Het antwoord op deze vraag was van het allergrootste belang.

Was immers de eerste veronderstelling de juiste en de scheiding door aardverschuivingen veroorzaakt, dan kon men rekenen op talrijke scheuren in de krijtlagen en ten gevolge daarvan bij het graven van een tunnel op de pijnlijkste verrassingen. Was de zeeëngte echter alleen ontstaan door een overstrooming, wat kon dan waarschijnlijker zijn, dan dat de verschillende krijt- en aardlagen zich normaal voortzetten en dat het boren mathematisch juist en zonder incidenten zijn gang kon gaan?

Door duizenden peilingen, die tevens boringen waren, in de jaren 76 en 77 door Fransche ingenieurs in het Kanaal verricht werd men om zoo te zeggen zeker van de onveranderde opeenvolging der aan de kust bestudeerde krijtlagen. Alles wat dus vóór den eigenlijken arbeid te doen bleef, was het uitzoeken van de krijtlaag, die het geschikste zou wezen om er de tunnel in te graven.

Zoo'n krijtlaag is sinds lang gevonden. Het is de z.g. craie grise de Rouen, die men om haar hoedanigheden van vastheid en toch betrekkelijk gemakkelijke bewerkbaarheid, van vrijwel volkomen vochtwerendheid en gemis aan scheuren boven de andere lagen verkiezen moest.

In deze krijtlaag van gemiddeld zestig meter dikte heeft de Maatschappij van de Kanaaltunnel reeds in '81—83 een gaanderij doen graven, welke bijna twee kilometers ver onder zee zich uitstrekt en heden ten dage nog altijd in denzelfden toestand verkeerend, de juistheid der keuze bewezen heeft: de gaanderij zit hecht in elkaar, en het binnendruipende vocht vertoont zich in zeer geringe hoeveelheid.

De kwestie om van zeeoever tot zeeoever een tunnel van meer dan 50 K.M. te graven, is echter niet meer zoo eenvoudig in deze dagen van technische vooruitgang, als ze was, in het begin van de 19e eeuw, voor den ingenieur Lathieu, die meende —zooals ik reeds verteld heb — dat hij zijn tunnel voor diligences maar vlijtig te Calais behoefde te beginnen om na eenigen tijd, met een

rustpooze op een bebouwde zandbank, in Dover te belanden. Voor ons, die, al is 't maar bij geruchte, van de ontzaglijke moeilijkheden afweten, welke de ingenieurs van de Simplon-tunnel hadden te overwinnen, de grootste tunnel, die er bestaat (ruim 19 K.M.) en die thans hooren van het plan om onder nog nooit getrotseerde, geheel nieuwe omstandigheden onder zee een tunnel te graven van bijna driemaal die lengte, voor ons wijkt de schoonheid van Mathieu's verbeeldingskracht voor de schoonheid van de wetenschappelijke en werktuigkundige volmaking van onzen tijd.

Het ontwerp, zooals dat thans op het fiat der Engelsche volksvertegenwoordiging wacht om te worden uitgevoerd en waardoor Londen en Parijs een directe spoorwegverbinding zullen hebben, die deze twee steden op vijf uur afstands van elkaar brengt, is, in breede lijnen geschetst, het volgende:

Men graaft, dit vooraf, niet één enkele tunnel, men graaft er twee. Groef men er één enkele, dan zou, doordat men er een dubbel spoor in moest leggen, de doorsnee van de tunnel, wilde men het niet al te royaal doen, een min of meer ovalen vorm krijgen. De cirkelvorm is echter de wenschelijkste, want hij geeft den meesten waarborg voor 't weerstandsvermogen. Het is dus beter twee aparte busvormige tunnels te graven. Hun middellijn stelt men op 5½ of 6 meter en den afstand tusschen de twee tunnels op 15 meter.

Het apart houden van de tunnels sluit haar gemeenschap echter niet uit. Op iedere honderd meter verbindt men de twee galerijen door een zijgang.

Maar er is nog een derde tunnel: de afvoertunnel. Deze is onder, tusschen de hoofdtunnels gelegen en dient tot afvoer van het binnengedrongen water. Zij dient bovendien tot doorloop voor het vervoer van materiaal. Want ziehier een zeer eenvoudige en practische methode van arbeid: dit afvoerkanaal wordt het eerst geboord en hier vandaan doet men in schuinsche richting naar boven boringen geschieden die van afstand tot afstand het „terrein" verkennen en, om zoo te zeggen, den weg helpen bepalen, die door de twee hoofdtunnels gevolgd mag worden. Men moge hierbij bedenken, dat alle drie de tunnels haar plaats moeten vinden in de eene krijtlaag van gemiddeld 60 meter dikte en bovendien in een vooraf bepaalden graad moeten stijgen of dalen.

De afvoertunnel dus doet eerst verkennerswerk. Maar daarna is en blijft zij, behalve het afvoerkanaal, de groote weg voor het vervoer van mannen en materiaal. De twee hoofdtunnels zijn alléén bestemd voor het spoorwegverkeer. In de nederige onderste woont echter de ziel van de heele onderneming. Of meer prozaisch en toch op zijn Fransch gezegd: daar is de usine.

Is men met het afvoerkanaal een eindweegs op streek en hebben de boringen van daaruit de richting bepaald van de hoofdtunnels, dan beginnen van afstand tot afstand een aantal boormachines (welke uiterst langzaam werken) ieder een serie te graven van zulk een hoofdtunnel. Is dus, om duidelijker te zijn, het afvoerkanaal b.v. 10 Kilometer ver onder zee doorgegraven, dan kunnen reeds, als men op iedere twee kilometer een boormachine hoogerop brengt 5 boormachines een sectie van twee duizend meter beginnen te boren. En wanneer men iedere sectie van 2000 meter nog vlugger afgewerkt wil zien, kan men aan beide zijden daarvan tegelijkertijd een boormachine aan het werk zetten, die dus, als bij tunnelgraven altijd geschiedt, tegen elkaar inwerken. In plaats van twee boormachines die een hoofdtunnel moeizaam zouden moeten uitgraven, kan men dus op deze wijze aan beide zeiden van het Kanaal, want men begint natuurlijk meteen in de buurt van Dover en in de buurt van Calais, een paar tientallen machines tegelijkertijd het doorgravingswerk laten verrichten. Dat is de groote beteekenis van het afvoerkanaal.

Men mag dat tunnelgraven onder het Kanaal door niet gering rekenen! Het is geen wonder, dat men liever twintig machines aan het boren zet dan twee: om het afvoerkanaal van slechts drie meter middellijn in de reeds besproken krijtlaag 150 meter ver te boren, rekent men, bij het gebruik van een machine van de nieuwste vinding, een groote week noodig te hebben. En het geldt hoofdtunnels van 5½ of 6 meter middellijn en afstanden van 50 K.M.

Zoo moeten verder de ingenieurs een regeling weten te vinden, waardoor langs die betrekkelijk nauwe afvoertunnel van drie meter middellijn, als de arbeid op het hoogste punt is, iederen dag 1200 werklieden en 4000 ton afval worden vervoerd: dat is een honderdtal treinen per dag in iedere richting.

Wat zou die fantastische ingenieur uit Napoleon's tijd. Mathieu, opkijken, als men hem vertellen kon, hoe de ondergraving van het Kanaal, die hij van plan was te doen, thans eindelijk mogelijk ging worden, dank zij een uitgebreide geologische wetenschap, die in 1802 nog onbekend was, dank zij electrische beweegkracht, electrisch licht, telephoon, machinale pompen, en een detail-volmaking in de moderne machinerie, die bewonderenswaardig is.

Bij Mathieu waren al, laat het ons erkennen, twee prachtige dingen aanwezig, de idee en de durf.

Het kunnen is naderhand gekomen en heeft zijn beteekenis.

Gemengd nieuws.

's-Gravenhage. Vrijdagavond 23 dezer arriveerde alhier uit Londen een delegatie van het „Royal Institute of British Architects", met de opdracht een onderzoek in te stellen en daarover aan de „Council" rapport uit te brengen, betreffende de plannen der door de Bazel ontworpen *Wereldhoofdstad* (Intellectueel Wereld centrum) op den Musschenberg. De delegatie bestaat uit: Mr. H. T. HARE, Vice-President of the R. I. B. A.; Mr. J. S. GIBSON, Vice-President of the R. I. B. A.; Mr. WILLIAM FLOCKHART, Member of the Council. De commissie van ontvangst bestaat uit de architecten K. DE BAZEL, H. P. BERLAGE Nzn., Paul J. DE JONGH, J. H. W. LELIMAN en P. H. SCHELTEMA. Der commissie ontbrak de tijd speciale kennisgeving te zenden; de architecten hier te lande, die wenschen hunne Engelsche collega's te begroeten, zullen daartoe gelegenheid vinden op Zondag 25 dezer, 's namiddags van half vijf tot half zeven, in het hotel „De Twee Steden", ingang Buitenhof.

— De „Deiningscommissie" voor de Scheveningsche haven ingesteld met het doel de hinderlijke schommeling van de vaartuigen in de haven na te gaan, is met haar rapport gereed. Het schijnt te adviseeren tot het maken van een tweede binnenhaven, naast en ter uitbreiding van de bestaande.

— De bisschop van Haarlem heeft den WelEerw. heer N. Louridtz opgedragen een nieuwe parochie te stichten en een kerk te bouwen in de parochie van het H. Hart a hier.

Dezer dagen werd eene commissie benoemd om hem bij te staan met den bouw.

Bereids is, naar wij vernemen, aan den Raad een adres verzonden om den benoodigden grond aan de Hoefkade, hoek Wouwermanstraat, van de stad te koopen.

— In zake landaanwinning in de Zuiderzee heeft de regeering, zooals bekend, het denkbeeld opgevat, de inpoldering van een betrekkelijk klein gedeelte der Zuiderzee te doen voorafgaan aan het groote werk van opeenvolgende inpolderingen, binnen een tevoren in zijn geheel af te sluiten waterplas. In voorbereiding is een wetsontwerp tot verbinding van het eiland Wieringen met den vasten wal en tot inpoldering van het Wieringermeer. Voor de uitgaven zal worden geleend.

— Aan eene commissie, bestaande uit de heeren: dr. P. J. H. Cuypers, prof. H. Evers en den rijksbouwmeester in het 1e district is opgedragen het maken van een volledig plan met begrooting voor stichting van nieuwe gebouwen voor stalpersoneel en materieel op Het Loo, welke commissie binnenkort met haren arbeid gereed zal zijn.

— Voorstellen tot wettelijke regeling van het vakonderwijs kunnen eerlang, naar in de M. v. A. der regeering wordt medegedeeld, worden tegemoet gezien. De daartoe benoemde commissie heeft in opdracht op de meest eenvoudige wijze een regeling te ontwerpen, welke de aansluiting van de vooroefening der jeugd aan het onderwijs in zijn verschillende trappen verzekert.

Amersfoort. Binnen korten tijd kunnen we den bouw van het St. Pieters- en Bloklandsgasthuis te gemoet te zien, waartoo bij testamentaire beschikking uit de nalatenschap van wijlen mevrouw de wed. O. Scheltus van Leusden een belangrijk legaat is beschikt.

Het bestuur van dat Gasthuis heeft plannen gevraagd van de heeren Herm. Kroes, W. van Schaik, W. Salomons en E. V. J. Smith, die dezer dagen werden ingeleverd en waaruit nu een keuze zal worden gedaan.

Alkmaar. Wij vernemen, dat de Hollandsche IJzeren Spoorwegmaatschappij het voornemen heeft het stationsemplacement te Alkmaar, dat voor den rangeerdienst te klein blijkt te zijn, belangrijk uit te breiden.

Het plan is de spoorhaven gedeeltelijk te dempen en het terrein over eene lengte van 500 M. op te hoogen, waardoor het bijleggen van acht sporen mogelijk wordt. Deze uitbreiding zou omstreeks f 100,000 moeten kosten.

Kroniek.

(Uit overgenomen verschillende bladen.)

Noordwijk. Van gemeentewege zijn er pogingen aangewend om den toren bij de Ned. Herv. kerk die uit de 13e eeuw dagteekent en in verval is geraakt van rijkswege te doen herstellen. Er schijnt vooruitzicht te bestaan dat daaraan zal worden voldaan. Een technisch ambtenaar van het ministerie van binnenlandsche zaken is dezer dagen aangevangen met het doen van opmetingen van kerk en toren.

Vierpolders. Evenals in vele andere dorpskerken in Zuid-Holland, bevinden zich ook in de Ned. Herv. kerk te Vierpolders geschilderde ramen. Een dezer ramen is in 1721 door het dorpsbestuur geschonken en prijkt met de wapens van den schout, vier schepenen en den secretaris, waarboven twee vrouwefiguren met emblemen van Gerechtigheid en Welvaart. Een ander raam heeft ook historische beteekenis, daar het een afbeelding geeft van het dorpswapen met de verklaring van het ontstaan ervan. zooals in het Bulletin van den Nederlandschen Oudheidkundigen Bond van deze maand door dr. J. C. Overvoorde uitvoerig is beschreven. Hij vond deze ramen echter in een zeer betreurenswaardigen toestand. Dank zij echter de bijdragen uit de gemeente zelf, uit andere gemeenten, benevens een belangrijk bedrag van de ambachtsvrouwe, baronesse Creutz van den Santheuvel, zijn thans de fondsen der restauratie verzekerd.

Door het kerkbestuur is aan de Provinciale Zuidhollandsche Archeologische commissie, onder wier toezicht de restauratie door den heer Schouten te Delft zal worden uitgevoerd, verlof gegeven de geschilderde ramen te doen uitnemen.

Zalt-Bommel. Ged. Staten van Gelderland stellen voor, aan de gemeente Zalt-Bommel voor de restauratie van den St. Maartenstoren uit de provinciale fondsen een subsidie te geven van een vierde der kosten tot een maximum van f 18,000 te betalen in zeven jaar en onder voorwaarde, dat het Rijk minstens de helft der kosten betaalt.

De commissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Nederlandsche monumenten van geschiedenis en kunst, ingesteld bij koninklijk besluit van 7 Juli 1903, geeft als haar oordeel te kennen, dat de toren, die ook haars inziens tot de fraaiste van ons land behoort, aan cordeelkundige herstelling zeer dringend behoefte heeft, zoodat zij een provinciale subsidie zeer zou toejuichen.

Bij de behandeling dezer aanvraag doet zich in de Provinciale Staten opnieuw de kwestie voor, die reeds meermalen een punt van overweging uitmaakte, n.l. of bij instandhouding van gedenkstukken van geschiedenis en kunst, het provinciaal belang betrokken is en het mitsdien op den weg der provincie ligt voor een dergelijk doel gelden uit hare kas toe te staan.

Hieromtrent mag worden opgemerkt, dat Gelderland de eenige provincie is, waar een reglement bestaat ter verzekering eener goede bewaring van gedenkstukken van geschiedeniz of kunst (van 1845 reeds af). De Staten zijn later wel eens van een tegenovergesteld beginsel uitgegaan en laatstelijk weer teruggekeerd tot het oorspronkelijk denkbeeld, vandaar dat Ged. Staten voorstellen de subsidie te verleenen.

's-Hertogenbosch. Aan het einde der Hinthamerstraat stond in vroeger jaren een kapel, en de fraaie, doch in vervallen en geschonden staat verkeerende voorgevel van die kapel staat er nog. Van die kapel schrijft Cuperinus:

„In den jaere ons Heeren 1491 wert die capelle van Sint Anthonis van nieuwes begrepen ende getimmert ende die oude capelle bij die Baseldonckpoort wert ontwijt ende daeraf gemaeckt een borgerswoninge".

In 1630 werd zij, op den voorgevel na, gesloopt, en in 1752 werd het torentje van dien gevel vervangen door een ander, dat al heel weinig voegde bij den stijl waarin de gevel — naar men meent door Alard du Hamel of door Jan Heijns, die ook de Sint-Janskerk bouwden — was opgetrokken. Sedert heeft die gevel nog meer ontsiering en oppleistering moeten ondergaan.

Thans echter zal, naar men hoopt, de oude gevel worden hersteld, waartoe het Noordbrabantsch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen stappen heeft gedaan bij den Gemeenteraad.

Personalia.

— De heer H. W. Dohna, tijdelijk ingenieur bij de Gemeentewerken te 's-Gravenhage is, naar 't „Vaderland" verneemt, benoemd tot onderdirecteur van de rijwielenfabriek „De Vierkleur".

— Onze geachte medewerker, de heer A. W. Weissman, is door het Royal Institute of British Architects uitgenoodigd dezen winter te Londen een lezing over musea en hun inrichting te komen houden. De heer Weissman heeft deze uitnoodiging aangenomen.

Vacante Betrekkingen.

— Gemeente-Architect te Vianen, tegen 1 Jan. a.s., jaarwedde f 200. Stukken [verzoekschriften op zegel] aan den Burgemeester uiterlijk 5 December 1906. [1]

— Adjunct Inspecteur bij het Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam. Zie adv. in dit no. [1]

— Onderwijzer in Timmeren aan de Ambachtsschool te Sneek. Zie adv. in dit no. [1]

— Opzichter-Teekenaar bij de Gemeentewerken te Deventer. Zie adv. in dit No. (1)

— Teekenaar bij de Duinwaterleiding te 's-Gravenhage. Salaris f 600 à f 700. Stukken vóór 6 December a.s. aan B. en W. (1)

— Opzichter-teekenaar voor direct. Salaris f 100 per maand. Br. onder lett. Z. a.d. boekh. Firma A. Vernout, Haarlem. (2)

— Onderwijzer in het Bankwerken en Metaal draaien aan de Ambachtsschool Veendam. Salaris f 800 per-

jaar. Voorloopig voor één jaar, bij gebleken geschiktheid vaste aanstelling. Stukken vóór 26 Nov. aan den Directeur. (2)

— Opzichter-Teekenaar te Bussum. Zie adv. in dit no. (2)

— Wertuigkundig Ingenieur alsmede Vennoot in een technisch bureau. Br. no. J H. 804, N. v. d. D. (2)

— Teekenaar voor détailleeren van meubelen. Br. onder No. 358 aan boekh. Kroes te Hilversum. (2)

— Opzichter-teekenaar voor enkele maanden. Br. lett. N T Z aan Nijgh & van Ditmar, Rotterdam. (2)

Beleefd verzoeken wij onze abonné's, de eerstdaags aan te bieden Abonnementsquitanties, zoo mogelijk bij eerste of althans bij tweede aanbieding te willen voldoen.

Onnoodige onkosten en onnoodige moeite voor de postbeambten worden daardoor voorkomen.

DE ADMINISTRATIE.

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

21 Bouwk. Opz.-teek.,	19—50 j.,	ƒ 45—ƒ 100 's maands.
7 Bouwk. Opz.-Uitv.,	20—50 j.,	ƒ 60—ƒ 100 's maands.
5 Waterb. Opzr.,	20—44 j.,	ƒ 50—ƒ 125 's maands.
3 Werktuigk. Teek.,	24—26 j.,	ƒ 60—ƒ 80 's maands.
2 Werkmeester Opzr. (Constructeur.)	36—39 j.,	ƒ 100 's maands.
2 Electrotechnische Opz. teekenaars,	27 j.,	ƒ 75 's maands.
2 Scheepsteek.aank.	20—23 j.,	ƒ 50 's maands.
3 Chef-Machinisten.	28—39 j.,	ƒ 75—ƒ 100 's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 26 November.

Amsterdam, ten 1.30 ure (greenwichtijd), door de Holl. IJz. Sp.-Mij.: de lev. van 50,000 stuks platte eikenhouten dwarsliggers. Zie adv. in no. 44.

Amsterdam, ten 12 ure, door het gemeentebest.: het sloopen en plaatsen van schuttingen wegens het wijzigen van de speelplaatsen van de scholen nos. 35, 44 en 112 aan de 1e Kraijenhoff-, 2e Leeghwater- en Blankenstraten; de voorwaarden te verkrijgen ter Stadsdrukkerij; inlichtingen afdeeling „Algemeene Dienst" van Publieke Werken, ten Stadhuize, kamer no. 145, van 10—12 uur, de drie laatste werkdagen der week, welke aan de besteding voorafgaat.

Haren, ten 3 ure, door den arch. IJ. v. d. Veen te Groningen in het koffiehuis E. Horst: het bouwen van een woonhuis aan den Rijksstraatweg, nabij Haren; bestek met teekening te bekomen bij den architect.

Rotterdam, door het gemeentebest. in het Timmerhuis: de levering in 1907 van eiken-, grenen-, dennen- en vuren timmerhout enz, in 21 perc.; voorw. ter lezing op het bureau in het timmerhuis en te bekomen bij de wed. van Waesberge en Zn., Houttuin no. 73.

DINSDAG 27 November.

Groningen, ten 12 ure, door het Min. van binnenl. zaken aan het gebouw van het Prov. best.: het bouwen van een laboratorium voor anatomie en embryologie en eene woning voor den custos te Groningen, begrooting f 145,000; bestek ter lezing aan gen. Min., aan het lokaal van het Prov. best. te Groningen en te bekomen bij M. Nijhoff te 's-Gravenhage; aanw. gehouden; inl. bij den Rijksbouwk. voor de onderwijsgebouwen.

Venlo, ten 11.30 ure, door het gem.best.: het leveren van 210 M. hardsteenen trottoirbond. Het bestek ter inzage op het Bureau der gemeentewerken elken werkdag van 9 tot 12 en van 2 tot 4 uur en aldaar tegen f 0.25 verkrijgbaar.

WOENSDAG 28 November.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. v. Waterstaat: het aanleggen van een afwateringskanaal, met eenige bijkomende werken, vanaf de zestigelsche brug in den Staatsspoorweg 's-Hertogenbosch—Boxtel, tot aan de uitwaterings. sluis onder de gemeente Waalwijk; ramf 85,000; bestek no. 197 ter lezing aan het Min., aan de lokalen der Provinciale Besturen, en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; aanwijzing gehouden; inlichtingen bij den ingenieur J. P. Wijtenhorst, en bij den ingenieur O. C. A. van Lidth de Jeude te 's-Hertogenbosch; het proces-verbaal vóór de aanwijzing ter teekening op het bureel Maasmond.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het Min. v. Landbouw: de bouw van een pathologisch instituut met sectielokaal ten behoeve van 's Rijks veeartsenijschool te Utrecht, begr. f 76750. Het bestek ter lezing aan het gebouw van de Directie van den Landbouw, Tournooiveld 6 te 's-Gravenhage, aan het bureel van den Rijksbouwmeester in het 1ste district Binnenhof 8 te 's-Gravenhage, aan dat van het Provincaal Bestuur en aan 's-Rijksveeartsenijschool te Utrecht, en te bekomen bij den Directeur van 's-Rijksveeartsenijschool en bij de Gebr. van Langenhuijsen, Kerkplein 10, te 's-Gravenhage. Inlichtingen bij voornoemden Rijksbouwmeester en bij den Hoofd-Opzichter L. Faber, Binnenhof 8 te 's-Gravenhage. Aanwijzing gehouden.

's Hertogenbosch, ten 10.30 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Dep.: het maken en inhangen van een stel sluisdeuren in het buitenhoofd der schutsluis te Crevecoeur, begr. f 8250; bestek no. 205 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij de firma Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. E. R. van Nes van Meerkerk, den arrondiss. J. P. Wijtenhorst, beiden te 's-Hertogenbosch en bij den opz. W. A. Dormaar te Crevecoeur.

DONDERDAG 29 November.

Amsterdam, ten 11 ure, door de firma G. Harkema: het verbouwen van de perceelen Barberstraat 4—6 tot Kantoren en Monsterzalen. Bestek te verkrijgen aan het bureau van den Architect J. van Looy, 2de Oosterparkstraat 190.

Groot-Ammers, ten 12 ure, door het R. K. Parochiaal Kerkbestuur van de Parochie van den H. Joannes den Dooper in de Kolfbaan: het bouwen van een patronaatgebouw nabij de R. K. Kerk. Aanwijzing op den dag der aanbesteding te 11½ ure op het terrein. Het bestek met teekening te verkrijgen aan de lichtdruk-inrichting van den heer P. Rijaja, Reguliersgracht 134 te Amsterdam. Inlichtingen bij den architect Arn. A. M Bruning, Kenaustraat 6 te Haarlem.

's-Gravenhage, ten 2 ure, door het gemeentebest: 1. de levering van straatkolen, in het jaar 1907 in 3 perc.; 2. de levering van Waal- en Rijnstraatklinkers en van ironbricks in het jaar 1907 in 15 perc.; 3. de levering van trottoirbanden van hardsteen of graniet in het jaar 1907. Aanwijzing alle werkdagen van 9—12 uren en van 2—4 uren aan de Gemeentewerf, alwaar de bestekken verkrijgbaar zijn.

Haarlem, ten 11 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. bestuur: het leveren van gecreosoteerde palen ten behoeve van de verdediging van de Noordzeekust in de prov. Noord-Holland, benoorden strandpaal 9.800; best. no. 204 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Kemper te Haarlem en den ingenieur Rooseboom te Alkmaar.

Haarlem, ten 11 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het leveren van basaltsteen en puin ten behoeve van de verdediging van de Noordzeekust in Noord-Holland, benoorden strandpaal 9.800, begr. f 20500; bestek no. 203 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding. dir. Kemper te Haarlem en den ing. Rooseboom te Alkmaar; de nota van inl. ligt 22 en 24 Nov. ter inzage op het bureel van den ing. voornoemd.

Zwolle, ten 12 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het vernieuwen van de houten brug no. 3 over de Westerveldsche Aa, bij de Vroolijkheid in den Rijksweg van Zwolle naar de Drentsche grens, begrooting f 5500; bestek no. 208 na 15 Nov. ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. jhr. de Jong van Beek en Donk, den ing. Stoel en den opz. Hoogterp, allen te Zwolle; de nota ligt 23 Nov. ter inzage bij genoemden ing.

VRIJDAG 30 November.

Amsterdam, ten 11 ure, door de Directie der bierbrouwerij De Gekroonde Valk, voorheen van Vollenhoven & Co. Het Herbouwen van de Mouterij aan de Hoogte Kadijk en de Nieuwe Vaart. Het Verbouwen van het perceel aan de Nieuwe Vaart naast de mouterij tot Gistkelders, waarboven Zolders. Het bestek te verkrijgen aan het bureau van den architect J. van Looy, 2e Oosterparkstraat 190.

Ruurlo, ten 2.30 ure, door den arch. H. Enklaar in het Wapen van Ruurlo: het bouwen van een landbouwershuis met vertrekken voor den landheer op het landgoed Brandenborch bij de halte Vorden; teekeningen en bestek ter inzage in genoemd hotel; aanw. 27 Nov. ten 2 ure.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 1 DECEMBER 1906. No. 48.

DE OPMERKER

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvraag toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

's-Gravenhage voorheen en thans.

Van de twee en een half honderdduizend inwoners, die Den Haag tegenwoordig telt, zijn maar weinig Hagenaars van ouder tot ouder. Dit verschijnsel doet zich ook in onze andere groote steden voor, doch daar pas sinds 1870 ongeveer. Maar in Den Haag is het reeds waar te nemen sinds de stichting van de stad, die eigenlijk nooit een stad geweest is. De graven van Holland, die daar gewoond hebben, waren meestal vreemdelingen. Henegouwers, Beieren, Bourgondiërs en Oostenrijkers, die in hun eigen land ook residenties hadden, en die daar vaak liever vertoefden, dan te 's-Gravenhage, ofschoon daar de regeeringslichamen van hun graafschap gevestigd waren.

Vreemde hovelingen, vreemde afgezanten, ambtenaren van elders gekomen waren voor Den Haag een zeer vlottende bevolking. Zóó vlottend bleef die bevolking, toen de laatste graaf van Holland plechtig was afgezworen, dat ook in de 17e en 18e eeuw alleen maar op Huygens als een Hagenaar van echten bloede, die wat voor zijn stad voelde, kan gewezen worden. Hij heeft van zijn liefde voor Den Haag in zijn „Voorhout" en „Zeestraat" getuigenis afgelegd.

Ook het tegenwoordig 's-Gravenhage bevat niet veel inwoners meer, die de plaats, welke hen herbergt, voor iets anders aanzien dan een stad, waar de huren en de belastingen laag zijn, waar men dus met een zelfde inkomen meer kan doen dan elders.

Terwijl te Amsterdam tal van menschen belang stellen in het verleden hunner stad en alles verzamelen tot een „atlas", die hun stille schat is; terwijl daar iedere poging tot ontsiering vele protesten ten gevolge had, die, al werkten zij soms niets uit, toch van liefde voor het oude schoon getuigden, was er in Den Haag van iets dergelijks maar zelden sprake. Daarom is het een verblijdend verschijnsel, dat er een werk verscheen, „'s-Gravenhage voorheen en thans", door Johan Gram. Het geeft in beeld en schrift een voorstelling van de tegenwoordige stad, in vergelijking met hetgeen zij in 1879 was.

Johan Gram is een vriend van Den Haag, maar een dier ware vrienden, die ook voor feilen niet blind zijn. Hij beschouwt de hofstad als parvenu, die alle gebreken van menschen, welke van niet tot iet kwamen, vertoont.

Het natuurschoon, de boomen en het groen, — zegt hij — dat voorheen 's-Gravenhage zoo aantrekkelijk maakte, is in vijftig jaar aan alle zijden ingekrompen. Waar vroeger fluweelig weiland, aardige koepeltjes, glooiende duingrond en lommerrijke lanen het oog bekoorden, aanschouwt men nu niets dan „prozaïsche en levenlooze buurten" vol „grauwe verveling en akelige eentonigheid",

Plannen van uitleg werden niet gemaakt. Het eene huis werd naast het andere gebouwd, de straten sloten zich aan reeds bestaande aan, zonder dat er van iets anders dan het zoo productief mogelijk maken der gronden sprake was. Alleen „Duinoord" maakt een uitzondering. Waren de bouwbazen in Den Haag — dus de heer Gram — vlug als kwikzilver, de wetgevers op de Groenmarkt toonden zich in de jongste kwarteeuw geenszins opgewassen tegen de hun opgedragen taak. De raad van 's-Gravenhage wordt zelfs bij een gezelschap oude juffers vergeleken.

Deze critiek is zeker verdiend. Doch de Hagenaar vindt den gemeenteraad opperbest ..... als die maar niet met belastingverhooging aankomt. Al het overige laat den gemiddelden bewoner der hofstad vrij wel koud.

Dat het boek van den heer Gram aangenaam om te lezen is, zal niemand verwonderen, die dezen schrijver als onderhoudend causeur kent. Tal van goedgeslaagde verluchtingen versieren het werk; meestal is het gezicht van „voorheen' bij dat van „thans" gevoegd, wat de waarde van het werk ongemeen verhoogt.

Den Haag heeft heel wat merkwaardige bouwwerken, die meest alle in het boek zijn afgebeeld. Menig oud gebouw heeft voor een nieuw moeten wijken, of werd zoozeer gerestaureerd, dat er van zijn oudheid maar luttel overbleef. Die restauraties worden door den schrijver niet vergoelijkt, al erkent hij, dat men ze met de beste bedoelingen heeft ondernomen.

Hooren wij hem, bijvoorbeeld, over de Ridderzaal.

„Eindelijk staat nu de hernieuwde en herstelde „*zale* voor ons, gelijk men vermoedt en gelooft, „dat zij eenmaal gebouwd werd. Heeft de Hooge „Zale er inderdaad oorspronkelijk zóó uitgezien, „als zij zich nu ten slotte, na de deugdelijke en „grondige herstelling, voordoet? De heeren bouw„meesters hebben al het mogelijke gedaan om „daartoe te komen. Zij hebben het oude gebouw „tot in zijn diepste grondvesten doorzocht en ge„peild, muren omwoeld, aloude platen en plannen „bestudeerd, om tot het begrip van den oorspron„kelijken staat te komen. Daar staat nu de oude„nieuwe Zale, door het kleur-verschil van nieuwe „en oude steenen, er uitziende als een pokdalige „reus".

Hier is, met een enkele pennestreek, de Ridderzaal, zooals zij nu is, juist, zij het dan ook niet geflatteerd, geteekend.

Met genoegen zagen wij ook een afbeelding van het huis, dat eenmaal Constantijn Huygens aan het Plein door Jacob van Campen deed bouwen. Jammer is het, dat de schrijver ons niets over deze deftige heerenhuizing mededeelt. De al te groote uitvoerigheid over de Witte Societeit hadden wij gaarne wat besnoeid gezien, als daarvoor wat over het huis van Huygens in de plaats ware gegeven. Dat de schrijver wel oog heeft voor zulke architectuur zegt ons zijn opmerking over het oude logement van Amsterdam, later Rijksarchief, „dat „kloeke, breede, statige gebouw, waardig, een„voudig en fier als de natie uit het tijdperk, waarin „het gebouwd werd". Men vergeeft het, wanneer dit bouwwerk in een lapsus „het gewezen verblijf „der Staten van Amsterdam" genoemd wordt. Waarschijnlijk zijn de woorden „afgevaardigden naar de" voor Staten uitgevallen, en is „Amsterdam" een vergissing voor „Holland".

Merkwaardig zijn de afbeeldingen van het Noordeinde, zooals het vroeger was en zooals het tegenwoordig is. Hier wint „voorheen" het zeker van thans". Wel staat het „beroemde standbeeld, dat door alle bevoegde beoordeelaars tot een meesterstuk gestempeld is". op beide platen, maar wat was de achtergrond, die Koning Willem II er aan gegeven had, veel gelukkiger dan die men thans ziet! Vooral het gezicht op het beeld uit het Paleis was fraai, toen de „Gothische Galerij" nog overeind stond. Nu moet dit gezicht veel minder voldoen, daar de heer Gram het maar beter geacht heeft, een afbeelding van den tegenwoordigen toestand weg te laten. Er is van de „Gothiek" der Gothische galerij veel kwaad gezegd in een tijd, die meende, betere te maken. Het getij is echter gekenterd, de zon van Viollet-le-Duc daalde ter kimme en stond de schepping van Willem II er nog, men zou haar niet, als in 1883, sloopen, tenzij alleen financieele overwegingen den doorslag gaven.

Meer nog dan Amsterdam heeft 's-Gravenhage zijn zoo schilderachtige grachten gedempt. Die wateren verspreidden geen aangename geur; doch in de plaats van voor een voldoende verversching te zorgen, vond men beter, die grachten te dempen. Nu is het wel waar, dat bij de inrichting onzer waterschappen in het grijs verleden volstrekt niet op de verversching van de stedelijke wateren is gelet, zoodat de stadsbesturen te dien opzichte geheel van de waterschapsbesturen afhankelijk bleven. In de middeleeuwen hadden de Nederlanders wellicht minder fijne neuzen, al roken de landsheeren den stank wel, dien zij soms als een reden aangaven, om in hun-buitenlandsche residenties te blijven.

Het Spui is gedempt, de Amsterdamsche Veerkade is een straat, de Turfmarkt en de Nieuwe Haven zijn geen wateren meer, de Paviljoensgracht werd dichtgeworpen. „Men herkent die vroegere „echt Hollandsche buurten niet meer. Toen het „grachten waren, waarin beurt- en vrachtschepen „een druk vertier en eindelooze afwisseling brachten „schenen de betrekkelijk lage huizen niet te klein „en te nietig voor de gracht, waaraan zij gelegen „waren. Nu die grachten gedempt zijn, geven al „die woningen u den indruk, alsof zij verlegen zijn „met hun kinderachtig bestaan. Zij voelen zich te „klein voor zulk een ruimen boulevard". Zoo zucht de schrijver, die het verdwenen stadsschoon van ganscher harte betreurt.

„Onverantwoordelijk zijn de dempers te werk „gegaan. Zij hebben als beeldstormers gehandeld; „zij hebben de schennende hand aan het werk der „voorouders geslagen, die met zulk een innig ge„voel voor welstand en voor lijnen hunne grachten „hadden gegraven en aangelegd. Wat doen wij „modernen nu? In onze waanwijsheid vernielen wij „al het mooie, innige en bekorende onzer grachten „en maken van de schilderachtigste en oorspron„kelijkste buurten, gelijk alléén ons land ze bezit „kleurlooze en smakelooze nàapingen van buiten„landsche wijken. Stille en Amsterdamsche Veer„kade, Hout- en Turfmarkt, Nieuwe Haven, het „zijn parodieën op breede straten of boulevards; „het zijn parvenu's, die den hoed en den mantel „hebben aangepast van lieden, wier gestalte niet „het minst op de hunne gelijkt. Was het voor de „gezondheid der bewoners noodig, dat men die „stinkende grachten eenvoudig gedempt en aldus „het karakter der Hollandsche stad voor goed be-

„dorven en verminkt heeft? Dat mag betwijfeld „worden, want sedert het Ververschingskanaal be„staat, dat het vervuilde water naar zee kan sturen, „had het euvel weggenomen kunnen worden. Wel „zijn sinds 1879, toen het Ververschingskanaal tot „stand is gekomen, onze neuzen niet onmiddelijk „gevrijwaard geworden van de afschuwelijke geuren, „maar sinds de toepassing van een nieuw riool„stelsel de grachten niet meer als riool dienst ziet „doen, is er veel verbeterd. Wanneer dit riool„stelsel eindelijk voltooid zal wezen, zullen de „kwellingen der Haagsche neuzen ophouden. Doch „onze grachten met hare frisch beschilderde veer„en vrachtschepen, hare drukke en forsche schip„persgezellen, hare pakken en kisten, haar handels„verkeer en gerij, zullen wij nog lang missen".

Deze aanhaling bewijst wel, hoe sterk de schrijver het oude Haagsche schoon, nu voor goed verdwenen, heeft gevoeld.

De geschiedenis van vele bekende Haagsche gebouwen wordt af en toe medegedeeld in het boek. Niet velen zullen weten dat het tegenwoordig Paleis van Justitie oorspronkelijk de door Pieter Post uit Haarlem voor Maarten Harpertszoon Tromp gebouwde woning was, wiens weduwe het huis in 1653 aan Don Lopez Suasso verkocht, de Joodsche edelman, aan wiens rijkdom en goed vertrouwen de stadhouder Willem III zijn koningskroon dankte.

Bouwkundigen zullen ook met belangstelling de perspectievische afbeelding zien van het bekroonde ontwerp, door H. P. Vogel en Ph. Koelman in 1863 vervaardigd, toen de bekende prijsvragen voor een paleis der Wetgevende vergadering is uitgeschreven. Het gebouw zou de plaats innemen van het Binnenhof, en door een brug met de Lange Vijverberg verbonden worden. De architectuur is klassiek, doch het klassicisme kan niet van goeden huize genoemd worden. In het bijzonder de wijdbeensche pilasters en de drie tempeltjes op het dak treffen den beschouwer niet aangenaam. Welk een geluk, dat er toen van de uitvoering niets gekomen is!

Het boek van den heer Gram bevat nog veel meer, waarop wij de aandacht zouden willen vestigen. Dan, wij dienen ons te beperken, en wijzen alleen nog maar op het slot, dat Scheveningen behandelt. Hier vindt men de geschiedenis van den Scheveningsche weg, die door Constantijn Huygens werd aangelegd, beschreven, en allerlei bijzonderheden omtrent dit dorp aan zee, dat als badplaats nu door de gansche wereld vermaard is.

Wij wenschen „'s-Gravenhage voorheen en thans" in veler handen.

Het bezoek van de Engelsche Delegatie.

De Delegatie van het Royal Institute of British Architects, Vrijdag 23 dezer te 's-Gravenhage gearriveerd, bracht Zaterdag daaraanvolgend allereerst een bezoek aan de Grafelijke zalen, de Trèveszaal en het Mauritshuis, terwijl zij in den namiddag hare werkzaamheden begon met een rijtoer naar den Musschenberg, een der voornaamste punten in het plan van de Wereldhoofdstad.

Men zal zich herinneren, dat een van de leden der delegatie, H. T. Hare, een van de uitgenoodigde bouwmeester geweest is bij de prijsvraag voor het Vredespaleis en bekend is tevens, hoezeer de Vredespaleisquaestie de gemoederen in Engeland bezig houdt. Men begrijpt dus, dat de heeren van deze gelegenheid gebruik maakten, om een bezoek te brengen aan het terrein, dat thans voor den bouw is aangekocht, ofschoon dit bezoek geen direct verband hield met het doel, waardoor zij naar 's-Gravenhage waren overgestoken, namelijk het onderzoek van het door de Bazel ontworpen plan.

Daarover werd in den avond een conferentie gehouden, die wegens ziekte, wel niet door den ontwerper kon worden bijgewoond, maar waar toch aan de delegatie alle gegevens en inlichtingen konden worden verstrekt, die voor een grondig onderzoek noodig geacht konden worden.

De Zondag was geheel gewijd aan een automobieltocht, die ten doel had de schoone en op vele punten nog maagdelijke duinstreek, het terrein van de ontworpen stad, in hare geheele uitgestrektheid te leeren kennen. Op den terugtocht door het Haagsche bosch werd niet verzuimd een bezoek te brengen aan het Paleis in het Bosch, dat in 1899 als vredespaleis dienst heeft gedaan en vervolgens werd de tocht voortgezet in een wijden cirkel door de nieuwe wijken der stad. In den regel zal men die nieuwe wijken niet als iets fraais aan den vreemdeling toonen en de residentie behoeft daar evenmin trotsch op te zijn als de hoofdstad, maar hier was het te doen om de leden der delegatie uit eigen aanschouwing een denkbeeld te geven van de wijze, waarop 's-Gravenhage in de laatste jaren is uitgelegd. Hartverheffend kan de indruk wel niet geweest zijn bij den aanblik van de in schier eindelooze rijen aaneengeschakelde producten van den ondernemingsgeest der Haagsche bouwondernemers, deze banale straten, waar de straatjeugd met modder gooit naar de automobielen.

In Duinoord is misschien de indruk iets beter geweest en de aanblik der zee, toen men langs den zeeboulevard reed, gaf wat opfrissching en die had het gezelschap wel noodig, want bij den terugkeer in het hotel „de Twee Steden" moest dadelijk de receptie aanvangen.

Reeds was de burgemeester der Residentie, baron Sweerts de Landas Wyborgh daar om der delegatie zijn opwachting te maken, ter beantwoording van een hem reeds Zaterdag gebracht bezoek, ook de Engelsche gezant Sir Henry Howard had een langdurig onderhoud met zijn landslieden, terwijl verscheidene Nederlandsche bouwmeesters van de gelegenheid gebruik hadden gemaakt, om de Engelsche collega's de hand te drukken.

Denzelfden avond nog vertrok de delegatie, in gezelschap van de Amsterdamsche leden der commissie van ontvangst, naar de hoofdstad.

Van het voornemen, om des Maandags d.a.v. een bezoek te brengen aan den ontwerper van het plan van de wereldhoofdstad in zijn woonplaats Bussum en aan de door hem uitgevoerde bouwwerken op „Oud-Bussem" moest wegens de bovengemelde ziekte-omstandigheden worden afgezien. Daarom werd de beschikbare tijd besteed aan de bezichtiging van het Rijksmuseum en een deel der talrijke merkwaardige gebouwen van Amsterdam.

Met een gezelligen maaltijd bij van Laar, waar met de Engelsche gasten en de commissie van

ontvangst, behalve den heer de Bazel, ook de heeren Eykman en Horrix aanzaten, en dus het geheele gezelschap, dat ook de excursies had medegemaakt weder vereenigd was werd dezen dag besloten. Een allerhartelijkste toon heerschte aan dit afscheidsmaal, want dit was het, aangezien de arbeid dien de delegatie hier te verrichten had, was afgeloopen.

Een uitnoodiging van het bestuur der vereeniging Bouwkunst en Vriendschap riep haar naar Rotterdam.

Dinsdagmorgen toog zij daarheen op weg. Eerst werd toen te Haarlem eenige uren vertoefd, aan het station te 's-Gravenhage waren nog eenige heeren aanwezig om met de Engelsche gasten een laatsten handdruk te wisselen en Dr. Eykman voegde zich daar bij hen, om hen naar en in Rotterdam te vergezellen.

De heer P. A. Weeldenberg, voorzitter van „Bouwkunst en Vriendschap" heeft daar de heeren om half een van het station gehaald en naar de rivier geleid. Aan den vlonder der „Heen en Weer", bij het Loodswezen, lag het bootje Dokwerken, onder bestuur van den adjunct-directeur der gemeentewerken, den heer C. Nobel.

Het Engelsche dundoek woei op het vaartuig.

Onder een buïg najaarsweder, dat zich in den namiddag verbeterde, is een tocht door de havens gemaakt en een collation gebruikt.

Hierna zijn de Engelsche heeren naar Brussel vertrokken, om vandaar over Parijs, via Calais-Dover huiswaarts te keeren.

Moge ook het weder niet bijzonder hebben medegewerkt, ongetwijfeld zullen de Engelsche collega's van hun vierdaagsch verblijf in ons land een aangename herinnering bewaren.

De dienst der Publieke Werken van Amsterdam.

In het Handelsblad van 23 November werd door den heer C. L. M. Lambrechtsen van Ritthem een uitvoerig artikel over den dienst der Publieke Werken van Amsterdam geplaatst, een stuk dat in de eerste plaats waarde ontleent aan den persoon van den schrijver, die eenige jaren als Directeur dezen dienst geleid heeft, en die dus beter dan anderen op de hoogte kan zijn.

Wie het artikel met aandacht gelezen heeft, zal tot het besluit gekomen zijn, dat de dienst reeds, toen de schrijver nog zijn ambt bekleedde, vrijwel een Janboel geweest is.

De Amsterdamsche correspondent van de Nieuwe Rotterdamsche Courant, die blijkbaar op goeden voet met het tegenwoordig stadsbestuur van de plaats zijner inwoning staat, heeft reeds de vraag gesteld, waarom de heer Lambrechtsen, als de toestand reeds in zijn tijd zoo slecht was, geen pogingen gedaan heeft, om dien te verbeteren.

Deze vraag bewijst eensdeels, dat gezegde correspondent het artikel niet goed heeft gelezen, doch anderdeels dat hij, ondanks zijn verbindingen ten stadhuize toch van den toestand, die daar bestaat weinig begrijpt.

De heer Lambrechtsen toch schreef: „De organisatie deugt niet, welke bemerking niet raakt den inwendigen dienst van Publieke Werken, doch de organisatie buiten, dat wil zeggen boven den technischen dienst van Publieke Werken".

Uit den aard van de zaak kan een Directeur, wien het reeds moeilijk zou vallen, den dienst aan wier hoofd hij staat anders te organiseeren, dan bij besluit van den gemeenteraad is vastgesteld, er niet aan denken, het organisme, dat boven hem staat te wijzigen. Wie dit zou willen beproeven zou òf bespeuren, dat hij bezig was met zijn hoofd een muur omver te gaan stooten, òf reeds uit zijn ambt gezet zijn, eer hij nog tot dit besef kwam.

De Directeur is voor zijn dienst verantwoordelijk, maar men laat hem in geen enkel opzicht de vrije hand. Hij heeft niet slechts te dansen naar de pijpen van den Wethouder, belast met de Publieke Werken, maar ook de commissie van bijstand in het beheer dier werken, welke commissie uit raadsleden bestaat is gewoon in alle zaken, zelfs de nietigste, een woord mede te spreken, dat, het kan niet anders, voor een zwakken wethouder met een bevel gelijkluidend moet zijn.

Is de wethouder „een krachtige persoonlijkheid" dan treden de fouten dezer organisatie op den achtergrond" zegt de heer Lambrechten, die „korten tijd het voorrecht gehad heeft met een wethouder samen te werken, die in het bezit was van een breeden blik".

Sinds echter kwamen er menschen op den wethouders-zetel „die van niets de verantwoordelijkheid op zich durven nemen" en die met „commissievrees, raadvrees of persvrees" behebt zijn. En daardoor „worden alle fouten van het systeem geaccentueerd".

Dit oordeel van den heer Lambrechtsen komt geheel overeen met hetgeen wij onlangs in een artikel over de Amsterdamsche Publieke Werken uitspraken. Men moet trachten den heer Serrurier, die nu wethouder is, en die, welke verdiensten hij overigens bezit, allerminst „een krachtige persoonlijkheid is, door iemand anders te vervangen.

Dan, dit is gemakkelijker gezegd, dan gedaan. Noemt de heer Lambrechtsen, en zeker met recht, het ambt van Directeur der Publieke Werken, zooals het thans is, een „hondenbaantje", nog veel meer is deze benaming op dat van Wethouder der Publieke Werken toepasselijk.

De bezoldiging van f 4000, die goeddeels aan representatiegelden besteed moet worden, is zeker geen lokaas voor raadsleden, die noch hun zaken, noch hunne aangename rust voor dit loon aan het belang van het algemeen zullen opofferen. Wanneer de heer Serrurier, aan het eind van zijn lankmoedigheid gekomen eens besloot, maar heen te gaan, dan zou het nog moeilijker vallen voor dit ambt een geschikten liefhebber te vinden dan voor het directeurschap.

De heer Lambrechtsen verwacht alleen heil van een wijziging der gemeentewet. Wij zullen niet ontkennen, dat die gewenscht is, doch ten slotte komt het bij iedere regeling toch op de personen aan, en die zijn niet altijd beschikbaar. Sterke karakters, hoe noodig ook voor het goed vervullen van ambten, zullen daartoe toch maar hoogst zelden geroepen worden. Want wie een sterk karakter heeft, wekt overal stille vijandschap. Daarom staan steeds de kansen voor eerzuchtige zwakkelingen, die gemakkelijk tot populariteit weten te geraken, het best. Dit zal wel zoo blijven tot het einde der wereld.

Kunnen wij ons dus met de voorname strekking van het betoog des heeren Lambrechtsen wel vereenigen, wij meenen toch, dat hij een gewichtige factor, die tot de „crisis" van thans heeft geleid, over het hoofd heeft gezien. Die factor is de tegenwoordige organisatie van den technischen dienst. Het systeem van centralisatie is daar, naar het voorbeeld van Rotterdam, in zijn uiterste consequentie toegepast.

De directeur draagt de verantwoordelijkheid voor *alles*, wat insluit, dat men van hem eischt ook van alles hetwelk dezen thans zoo uitgebreiden dienst omvat, op de hoogte te zijn. Uit zijn eigen ervaring verhaalt de heer Lambrechtsen van een vergadering, waarop hij de leden moest inlichten omtrent „sloten, tegels en privaatbrillen", die in een gebouw zouden worden aangebracht. Over dergelijke onderdeelen zou een gemeente-architect ongetwijfeld de heeren te woord kunnen staan, doch het schijnt vreemd, dat men daarmede een directeur der Publieke Werken lastig viel.

Directeur en Wethouder behoorden één persoon te zijn, wat tengevolge zou hebben, dat men steeds een technicus voor dit ambt zou moeten kiezen. Waarom deze ambtenaar lid van den gemeenteraad moet zijn, zooals thans, is niet duidelijk. Dat hij de raadszittingen bijwoonde, daar raadgevende stem had, het zou zeer gewenscht zijn. Kon de gemeentewet zóó worden veranderd, dat een dergelijke regeling mogelijk werd, er zou reeds heel wat zijn gewonnen.

En dan kon men, onder dezen Directeur-wethouder of Wethouder-directeur aan het hoofd van alle takken van technischen dienst verantwoordelijke ambtenaren plaatsen. Wanneer dan, bovendien, de commissies van bijstand werden opgeheven, die zoo „groot in het kleine" zijn, dan gelooven wij, dat niemand meer klagen zou.

De heer Lambrechtsen wijst, ten slotte, op het gemis aan waardeering, dat de technische ambtenaren van Amsterdam zoo pijnlijk aandoet. Hij herinnert aan het ontslag van den directeur Schuurman en van den architect Weissman, om te doen zien, met welken ondank de Amsterdamsche raad verdienstelijke mannen heeft beloond. Daartegenover zou kunnen worden gesteld, dat niet altijd de raad zoo ondankbaar was, en bijvoorbeeld in zake den Beursbouw zeer veel door de vingers heeft gezien. En dan moet de schrijver, dit bedenkende, wel tot de overtuiging komen, dat waardeering een zaak van zuiver persoonlijken aard is, waarvoor werkelijk hoogstaande menschen ongevoelig blijken.

Men mag ook niet vergeten, dat het ontslag aan directeur en architect gegeven, al hebben velen dit opgevat als een straf, en al is het misschien indertijd ook zoo bedoeld, toch eigenlijk slechts een gevolg is geweest van het invoeren der nu nog werkende organisatie van den dienst, waarmede deze beide titularissen zich niet konden vereenigen. Dat de toekomst hen in het gelijk zou stellen wisten zij wel. Jammer alleen, dat slechts één van hen deze toekomst heeft mogen beleven.

Wij begroeten het stuk van den heer Lambrechtsen als een heugelijk verschijnsel. Het bewijst, dat zij, die van de Amsterdamsche Publieke Werken op de hoogte zijn, en het aantal van hen moet uitteraard beperkt wezen, zich niet langer in den veiligen mantel van het stilzwijgen hullen. De inwoners van Amsterdam mogen daar dankbaar voor zijn, en ook het stadsbestuur zal wel doen, zich over het stuk niet boos te maken, doch te trachten, den toestand zoodanig te verbeteren, dat de wagen weder kan geacht worden, in het goede spoor te zijn.

Het slot van het rapport omtrent de Beurs te Amsterdam.

Waarom is het noodig geweest, dat het rapport omtrent de Beurs te Amsterdam in twee gedeelten verscheen? Wie in het thans openbaar gemaakte slot van dit stuk het antwoord op die vraag hoopte te vinden, is teleurgesteld.

Wel schijnt het, in verband met de werken die reeds, volgens de bladen, onderhanden genomen werden, geen daad van wijs beleid geweest te zijn, het eerste stuk van het rapport van te voren in het licht te zenden.

Immers de commissie raadt aan de herstellingen „den nieuwen schoorsteen incluis, niet uit te voeren, alvorens alle reeds besproken en nog nader aan te geven voorzieningen en wellicht ook nog tijdelijke veranderingen zijn aangebracht". Dit is een verstandig advies. En het maakt een zonderlingen indruk, dat „Publieke Werken" al vast met het herstellen begonnen is, zonder het slot van het rapport af te wachten.

In dit slot wordt de lezer getroffen door den zoetsappigen, haast aarzelenden toon, die ook het begin van het stuk kenmerkte, en die herinnert aan den stijl van de kunstcritieken in sommige dagbladen.

Het geheele gedeelte aan de zijde der Warmoesstraat „heeft een neiging om Oostwaarts over te hellen". Dit is zeker erg genoeg, en het is dan ook te begrijpen, dat „de fundeering, in verband met de belastingen, welke daarop drukken, het voorwerp van nog nadere onderzoekingen heeft uitgemaakt", dus, met korte woorden, dat onderzocht werd of de fundeering het gebouw wel kon dragen. Met veel omhaal van woorden wordt dan verklaard, dat enkele palen zijn weggelaten. Dit zou een ernstige grief tegen den bouwmeester kunnen zijn, als niet de commissie verklaarde, dat ondanks deze weglating zelfs daar „waar de palen zeer zwaar belast zijn, niet meer zakking met de gevolgen daarvan was te constateeren dan op andere plaatsen, waar zij slechts normale lasten moeten dragen". Als dit zoo is, en wij gelooven het gaarne, dan kan de conclusie slechts zijn, dat de fundeering inderdaad goed is.

Toch wil de commissie een „algemeene versterking der fundeering" aangebracht zien. Daar dit echter niet zou kunnen geschieden, zonder het gebouw vooraf te sloopen meent zij „dat men zich dient te bepalen tot het voor zooveel noodig versterken van de fundeering onder de buitenmuren". Zal dit helpen? „Het nut van een dergelijken maatregel wordt door de commissie eenstemmig erkend", zegt het rapport. Wij twijfelen daar niet aan, maar vinden het vreemd „dat de commissie tevens erkent, dat men in opvatting kan verschillen omtrent de vraag, op welke wijze nuttig effect wordt verkregen". In gewoon Nederlandsch toch beteekent dit, dat de commissie, al meent *zij* dat versterking der fundeering onder de buitenmuren

kan helpen, toch niet heel zeker van haar zaak is.

Evenals in de Goederenbeurs wil ook de commissie in de Effectenbeurs de spanten van trekstangen voorzien. Zij blijft dus bij haar meening, dat deze spanten niet goed geconstrueerd werden. Maar heeft zij wel nagegaan, of gebrekkig monteeren de kappen ook in den tegenwoordigen toestand heeft gebracht? Ons komt het voor, dat dit monteeren met zeer weinig zorg heeft plaats gevonden. En als men nu, door de aan te brengen trekstangen van wartels te voorzien en deze aan te draaien, de spanten tot hun juisten vorm zou willen terugbrengen, zou dit een zeer gevaarlijk werk wezen.

Het schijnt, dat de commissie dit wel inziet. Immers zij wil den oostelijken wand versterken door „twee gewapend betonbalken, die onderling door verticale stijlen van gewapend beton zijn verbonden". Het zal een mooi gezicht wezen! En al wil men tijdens het spannen der trekstangen de kapspanten der Effectenbeurs tijdelijk aan die der Graanbeurs verbinden", ongelukken kunnen niet uitblijven.

Over de ijzeren en van gewapend beton te maken formeelen, die de commissie in zoowat alle bogen, welke niet zullen kunnen worden dichtgemetseld, wil aanbrengen, zullen wij niet uitweiden. Als de Beurs lang blijft staan, zal het nageslacht ons daarover uitlachen.

Bovendien worden nog overal verankeringen noodig geacht. In die verankeringen heeft evenwel de Commissie maar weinig vertrouwen. „Mocht het onverhoopt niet het geval zijn (dat zij doeltreffend zijn) dan zullen nadere voorzieningen zijn te beramen". Dit is al zeer voorzichtig gezegd.

In het eerste gedeelte van het rapport werden aan het toegepaste systeem van ventilatie en verwarming de meeste gebreken geweten. Niet alleen de toestellen in het souterrein, maar ook de talrijke kanalen in de muren werden bedenkelijk geacht. Wij waren het volkomen met deze beschouwing eens.

Op dit punt komt de Commissie nu nog eens terug, waar zij zegt: „Nader zal moeten worden beoordeeld, of het noodzakelijk en mogelijk is de ventilatiekanalen te vervangen, ten einde de bestaande, die met de scheuren verband houden, met beton te vullen, terwijl ook zal zijn te beslissen, in hoeverre het aanbrengen van wijziging in de ligging der stoombuizen verbetering in den toestand kan brengen."

Wie zal dit beoordeelen, wie het beslissen? Dit had zeker tot de taak der Commissie behoord, die van een zoo belangrijk punt zich niet met een Jantje van Leiden mocht afmaken.

„Deze en dergelijke werken kunnen worden overgelaten aan het beleid van den met de uitvoering belasten dienst", zegt de commissie, die daardoor aan de afdeeling Publieke Werken, nu toch al zoo op de spraak, een weinig benijdenswaardig werk op de schouders schuift.

Wat alles kosten zal? De commissie durft het niet ramen. Zij geeft slechts in overweging „een ruim crediet toe te staan." De leden van den Raad zullen wel schrikken van dit slot. Want wat is een *ruim* crediet? Een ton, twee ton, drie ton? En als men nu nog maar zekerheid had, dat door zulk een uitgave de Beurs weêr in goeden staat kwam. Maar de commissie houdt zooveel slagen om haar armen, dat zulk een uitkomst weinig waarschijnlijk is.

Zinkers voor waterleidingen.

Maandag 17 dezer hield de afd. Amsterdam van den Bond van Technici eene buitengewone bijeenkomst op de bovenzaal van café „de Kroon" aldaar, in welke bijeenkomst de Ingenieur A. S. Docen Dz., eene met lichtbeelden geïllustreerde causerie hield over „het leggen van waterleiding-zink buizen."

Spreker begon zijn rede met te verklaren wat onder zinkbuizen moet verstaan worden. De hoofdtoevoerbuizen volgen doorgaans de richting der wegen; waar nu deze wegen een of ander water kruisen, wordt eene zinkbuis door dat water gelegd en wel meestal naast eene brug.

Bij het leggen van zinkbuizen dient vooral gewaakt te worden dat de scheepvaart zoo min mogelijk wordt belemmerd. Bij vaste bruggen is dit minder bezwaarlijk, omdat de zinkbuis alsdan in zijn geheel kan worden klaargemaakt op een steiger, welks onderkant minstens zoo hoog is als de onderkant der brugliggers. Bij losse bruggen echter moet steeds een voldoende doorvaartwijdte vrij blijven, terwijl voor groot scheepvaartwater meestal stremming geheel buitengesloten moet zijn.

Na deze uiteenzetting behandelde spreker in die volgorde de verschillende soorten van zinkers, die wat afmeting betreft, varieeren tusschen 52 en 762 m.M. binnenwerksche wijdte en van 20 tot 250 M. lengte; hiervan werden niet minder dan 54 afbeeldingen vertoond.

De oudste zinkers die voor drinkwatervoorziening gelegd zijn, waren samengesteld uit gegoten ijzeren flensbuizen met kogelbeweging; dit was in 1854. Voor de kleinere zinkers maakte men afdammingen, zoodat in den droge kon gewerkt worden, terwijl om de scheepvaart niet te stremmen, eerst de eene helft en daarna de andere gemaakt werd. Later is men begonnen de zinkers in hun geheel gereed te maken op stellingen, even boven het water, om ze daarna door middel van kettingen, verbonden aan lange schroeven, te laten zakken tot in de bereids te voren uitgebaggerde geul. Om de scheepvaart zoo min mogelijk te stremmen, werd in het midden van de stelling eene opening gespaard, waar op het laatste oogenblik de buis werd verbonden.

Het aldus laten zinken had echter ook vele bezwaren, daar het meermalen voorkwam dat de 2 à 2½ M. lange schroeven, niet voldoende waren om de buis geheel te laten zakken, zoodat alsdan de schroeven moesten vervangen worden, wat zeer veel oponthoud veroorzaakte.

In 1890 kwam men op het denkbeeld, om lieren te gebruiken, waartoe een bijzondere soort werd ontworpen. Na eenige proefnemingen en daarna ook enkele wijzigingen in de constructie, was de uitslag zeer gunstig, waarom deze wijze van werken tot op heden nog wordt toegepast.

Hierna gaf spreker eene duidelijke verklaring van de verschillende détails en ook van de fundeeringwerken welke overal noodig zijn, waar de bodem niet uit vasten grond bestaat, om vervolgens

de wijze van leggen van buizen in groot scheepvaartwater te behandelen.

In de eerste plaats werd eene verklaring gegeven van de samenstelling en het leggen van looden zinkbuizen, z.g. kabelbuizen, waaronder men verstaat looden buizen, omwonden met geteerde jute (Bengaalsche hennep) en staaldraad, om daarna over te gaan tot de stalen zinkbuizen.

Breedvoerig werd de samenstelling en het leggen verklaard, van een stalen zinkbuis wijd binnenwerks 23 c.M. en lang 235 M. De samenstelling hiervan geschiedde in zijn geheel op den oever; daarna werd de buis in katrollen opgehangen aan, door een stalen kabel aan elkander verbonden schuiten, om door middel van sleepbooten gebracht te worden tot op de juiste plaats waar zij moest zinken. Door behandeling van slechts eene lier, geplaatst op de laatste schuit, kon de buis tot de bepaalde diepte zakken, zijnde ongeveer 12 M. onder den waterspiegel.

Ten slotte deelde spreker nog een en ander mede over *„materiaal voor binnen-waterleidingen"* (huisleidingen) en de toepassing daarvan.

Het is een eerste vereischte, zegt spreker, dat ieder bewoner goed, en goed toegevoerd water wordt bezorgd. Toch komt het dikwijls voor, dat eene leiding minderwaardig is aangelegd, doordat den aanleg, zoowel als het materiaal, somtijds zeer veel te wenschen overlaat. Vooral daar waar zacht water (d. i. kalkhoudend of bronwater) geleverd wordt, dient men zorg te dragen dat loodvergiftiging buitengesloten blijft.

In de eerste plaats heeft men dan de voorschriften van den waterleverancier te volgen, n.l. het aanleggen van met tin gevoerde buisleidingen. Dat hieraan juist niet al te veel zorg wordt besteed, werd op verschillende wijzen, ook door monsters van reeds gebruikt materiaal, ten duidelijkste aangetoond.

Aanbeveling verdient volgens spreker, het gebruik van inwendig geëmailleerde buizen, zooals deze door de firma Diepenbroek en Reijgers gefabriceerd en door de firma Peck en Co. in den handel gebracht worden. Spreker geeft de verzekering dat men de medewerking zal verkrijgen van de verschillende Waterleiding-Directie's wanneer men ander en beter materiaal gebruikt voor binnenleidingen, dan de met tin gevoerde looden-, of gegalvaniseerd ijzeren buizen.

Van de gelegenheid tot gedachtenwisseling werd, tengevolge van de zeer duidelijke voordracht, niet veel gebruik gemaakt.

Een punt echter dient vermeld te worden. Er werd namelijk opgemerkt dat bij laten volloopen van eene badkuip op de bovenste verdiening van eene gemeenschappelijke woning, en wel door middel van een slang, verbonden aan de kraan der waterleiding, deze kuip, nadat zij gedeeltelijk gevuld was, *weder ledig liep*, toen door de benedenbewoners de waterleidingskraan daar ter plaatse geopend werd.

Het antwoord hierop was, dat in de eerste plaats de verbruiker gehandeld had, in strijd met de voorschriften der Waterleiding-Directie, n.l. door het koppelen van een slang aan de leiding. Echter is het genoemde geval zeer zeker *niet zeldzaam*. Door de leiding met een slang te verbinden, kan verschil van druk ontstaan en daardoor „heveling", zoodat het water terugloopt. Meermalen wordt er geklaagd dat men *allerlei vuil* uit de waterleiding getapt heeft, onder anderen ook *„haren"* en dergelijken; gewoonlijk is dan een zelfde geval daarvan de oorzaak. Zulks is alleen te voorkomen, door voor elke étage-woning eene afzonderlijke toevoerbuis te maken, evenals zulks voor het gasverbruik geschiedt.

Met een woord van dank aan den spreker, werd daarna deze bijeenkomst door den voorzitter gesloten.

Hygienische massieve vloeren.

Op den voorgrond van ons streven tot verhooging van de volkhygiene, zoowel van Regeeringswege als van de zijde van particulieren, staan terecht de voorzorgsmaatregelen omtrent onze woningen. En maar al te juist, omdat de moderne mensch daaraan zoo nauw verbonden is, dat hij zich aan hare inwerkingen niet kan onttrekken

De kennis van den invloed onzer woningen op het organisme van den volwassene en meer nog van het kind, berust echter op de uitkomsten van van betrekkelijk jeugdige, wetenschappelijke navorschingen, in het opsporen der gevaren voor de gezondheid en het leven, die in onze haardsteden van allerlei bouwtrant met hare houtconstructies, in plafonds, in wanden en vloeren ons dagelijks omgeven.

In het hout, deze organische bouwstof, erkennen wij den drager der rottingszwammen, vooral van de zoozeer verspreide, de gezondheid ernstig bedreigende huiszwam.

Ernstiger gevaren nog voor gezondheid en leven doen echter de naden der houten vloeren ontstaan. In de afzetting van stof en vuil tusschen de naden en spleten der deelen, ontwikkelt zich dat geheimzinnige leven der allerkleinste levende wezens, de bacterien, waaronder als de gevaarlijkste vijand van den mensch de tuberkelbacil meestal is aan te treffen.

Tegenover een dergelijke uitspraak, die veelal als overdreven bacterievrees wordt betiteld, beweert men wel, dat hetgeen onze voorvaderen, eeuwen door, zonder noemenswaardig nadeel voor hunne gezondheid konden weerstaan, ook voor ons niets gevaarlijker is. Dan zou vroeger ook wel niet zoo onbeperkt hebben geheerscht en zal tegenwoordig ook wel niets slimmer zijn geworden. Maar de moderne cultuurmensch is, tengevolge van allerlei oorzaken, in 't algemeen vatbaarder en gevoeliger voor overplanting van ziektekiemen geworden en heeft van zijn weerstandsvermogen daarentegen feitelijk veel verloren, welke waardeerbare eigenschap hij eerst door het besproken streven moet trachten terug te winnen.

Bovendien speelt de brandbaarheid van het hout, welke men gewoonlijk slechts als een technische vraag pleegt te behandelen, toch ook in het kader onzer beschouwingen een gewichtige rol. Men stelle zich het verliescijfer aan menschenlevens door brandonheilen voor: zoo wijst b.v. de statistiek alleen voor het koninkrijk Pruisen, over de jaren 1892 tot 1897, dus in 6 jaren 2680 slachtoffers aan.

De hygiënische eischen der medici om de na-

deelige gevolgen, welke het aanbrengen van houten vloeren aankleven, op te heffen, hebben tot het leggen van zolderingen met naadlooze en parketvloeren en lichte, massieve beschieting gevoerd.

De massieve zolderingen zijn hoofdzakelijke in steenen-of ijzerbetonconstructies te onderscheiden. In plaats van houten balken worden, meestal op grootere afstanden dan de houten, ijzeren liggers gebezigd, of ijzerbetonbalken tot versterking toegepast. De tusschenvelden worden met steen, op ingelegde ijzeren staven tusschen de voegen aangemetseld, of met beton, op een ijzeren raamwerk rustende aangestampt. Al het ijzer is door gebakken steen brandvrij omhuld.

De aanleg dezer soort zoldering heeft op de bouwplaats zelve plaats. Een bijzondere soort vloeren bestaat uit fabriekmatig vervaardigde holle lichamen met ijzerbeton, in den vorm van planken of balkjes; als handelswaar worden zij op het bouwwerk aangevoerd, dicht tegen elkander gelegd en de voegen dan met cement volgegoten. (Siegwartbalken.)

Alle in het bouwwezen voorkomende methoden zijn, op grond der ingestelde onderzoekingen omtrent het gevorderde en geleverd draagvermogen, door de Bouwpolitie onderzocht en goedgekeurd.

Wat betreft de afwerking van den eigenlijken vloer onderscheiden wij: 1) Steenhouten vloeren, 2) linoleum en 3) steenterrazzo, welke al naar het doel der vertrekken worden toegepast. Steenhouten vloeren en steenterrazzo worden als bepleistering uitgevoerd, zij vormen een naadlooze samenhangende massa over de geheele oppervlakte van het vertrek; linoleum wordt over het geheele oppervlak vastgelijmd.

De grondstoffen der beide eerste soorten vormen een warmtebehoudenden en tevens geruischloozen vloerbedekking. In verband met de besproken massieve steen- of betonconstructie wordt een door de hygienisten en technici nagestreefd ideaal eener saamgevoegde afdekking bereikt. Zij bezit dus geen der bekende nadeelen van een houten vloer, is goed en ook bij besmetting gemakkelijk zuiver en schoon te houden, alle gevaren voor de gezondheid en het leven der bewoners opheffende. Hieruit blijkt, welk groot voordeel de algemeene toepassing van massieve zolderingen op de volksgezondheid uitoefenen moet.

De middelen voor een de gezondheid bevorderenden aanleg onzer woningen, ons met den massiefbouw ter beschikking staande, voldoen in alle opzichten aan de strengste eischen der techniek en van de wetenschap van onzen tijd.

Onze taak is het dus, de kennis van deze voorbehoedmiddelen door den massiefbouw, zooveel mogelijk te helpen verspreiden. Wenschelijk ware het ook zeker, dat streven niet alleen door een enkel op zich zelf staand voorbeeld te ondersteunen, maar vooral door rechtmatige algemeene voorschriften van overheidswege meer en meer te bevorderen.

J. L. TERNEDEN.

Boekbeschouwing.

De eerste aflevering is verschenen van het, onder toezicht der Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunst uitgegeven plaatwerk: „*Het Vredespaleis te 's-Gravenhage*".

Het zal bevatten de zes bekroonde ontwerpen, benevens 40 andere, uitgekozen door de vanwege de Maatschappij benoemde commissie, tezamen 74 platen in kleurendruk, lichtdruk en autotypie, voorafgegaan door de portretten van Andrew Carnegie en de leden der jury, een beknopte geschiedenis der Carnegie-stichting, het Rapport der jury, enz., toegelicht door korte aanteekeningen over de Bouwmeesters en hun werk.

De Uitgevers-Maatschappij „Elsevier", die de uitgave bezorgde, verdient een woord van lof voor de uitvoering van het typographisch gedeelte en bijzonder te roemen valt de keurige reproductie van de teekeningen.

De in kleurendruk uitgevoerde reproductie van de gevelteekening van Cordonnier's ontwerp is buitenlandsch werk, de overige in phototypie uitgevoerde platen zijn het werk van de heeren Van Leer & Co. te Amsterdam.

Op de meeste teekeningen ontbreekt de aanwijzing van de schaal; dit is zeer jammer, want bij de verschillende grootten, waarop de reproducties zijn uitgevoerd is nu de vergelijkende studie der verschillende ontwerpen zeer moeilijk geworden.

Wat overigens de waarde van het werk aangaat, deze zal wel hoofdzakelijk daarvan afhangen of de commissie gelukkig geweest is in de keuze van de 40 andere ontwerpen, iets waaromtrent men zich uit deze eerste aflevering geen oordeel kan vormen.

De uitgevers zonden ons deze toe met de mededeeling, dat een uitvoerige bespreking van dit *hoogst merkwaardig* boek hun zeer aangenaam zou zijn. Groote uitvoerigheid is echter thans nog niet wel mogelijk; dat het een hoogst merkwaardig boek zal worden gelooven wij echter gaarne, en het zal ons aangenaam zijn later in de gelegenheid te zijn er nog eens op terug te komen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

's-GRAVENHAGE. Door den heer Verdam, electrotechnisch ingenieur te Arnhem, is aan den Raad der gemeente Voorburg concessie aangevraagd voor het exploiteeren van een electrische heugeltram tusschen Voorburg en 's-Gravenhage via den nieuwen verbindingsweg over de terreinen der Bouwgrond-Maatschappij „'s-Gravenhage-Voorburg".

NIJMEGEN. Te Nijmegen zijn weder velden ontdekt waar de oudheidkundigen hun hart kunnen ophalen. Tusschen Nijmegen en Weurt zijn toch weder een aantal voorwerpen gevonden, betrekking hebbende op den tijd der Romeinen in ons land, echter van 200 jaar lateren datum dan de vroegere vondsten aan den Berg en Dalschen weg.

Verschillende graafcombinaties hebben zich gevormd, ten einde verdere nasporingen te doen in die oude begraafplaatsen naar de voorwerpen, welke bij de dooden werden neergelegd.

Tot nu toe zijn de vondsten, van het standpunt van den verzamelaar gezien, nog niet belangrijk en bestaan zij hoofdzakelijk uit kruiken en urnen, maar men vermoedt, dat nog andere voorwerpen gevonden zullen worden, welke meer de kosten loonen.

De bekende oudheidkundige, de heer G. Kam, is met vier man aan het speuren, terwijl ook enkele pachters met toestemming der eigenaars van het tijdelijk braak liggen hunner akkers gebruik maken om hun tijd productief te maken.

De belangstelling onder Nijmegenaren is vrij groot en dit zal misschien ten goede komen aan den bouw van een stedelijk museum, waar later de collectie-Kam ondergebracht zal kunnen worden. Aldus zouden de schatten van deze collectie, die aan het rijk werd gelegateerd, voor Nijmegen behouden kunnen worden.

(*Voor vervolg Binnenland, Personalia enz. zie Bijblad.*)

41STE JAARGANG. ZATERDAG 8 DECEMBER 1906. No. 49.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waar over op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . 7.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Nogmaals Engelsche huizen.

Dat niet alleen bij ons, maar ook in Duitschland de Engelsche bouwkunst tegenwoordig zeer de aandacht trekt, bewijst het prachtige werk „Das Englische Haus von Herrmann Muthesius", in drie deelen bij Ernst Wasmuth te Berlijn verschenen.

De Nederlandsche en de Engelsche cultuur hebben heel wat punten van aanraking en overeenkomst. Maar de Duitschers staan ver van de Engelschen af, en daarom had de heer Muthesius geen gemakkelijke taak, toen hij zijn landgenooten op de hoogte van het Engelsche leven wilde brengen.

De heer Muthesius, die blijkbaar langen tijd te Londen gewoond heeft, is voor een vreemdeling al bijzonder goed met het Engelsche huis bekend geworden. Hij is het gaan bewonderen, daarvan legt zijn boek een zeer sprekend getuigenis af. Nu is bewondering een goed ding, maar zij heeft als onvermijdelijk gevolg, dat zij de critiek het zwijgen oplegt.

Een voorbeeld geeft de beschrijving van Hatfield House, dat in het begin der 17e eeuw, blijkbaar onder Hollandschen invloed, vermoedelijk zelfs onder medewerking van Hollandsche meesters werd gebouwd. De heer Muthesius prijst dit buitenverblijf en verdenkt Reginald Blomfield van „Deutschenhass", omdat deze Engelsche schrijver den stijl, die te Hatfield gebezigd is, als van mindere kwaliteit beschouwt. De Nederlandsche congresleden, die dezen zomer Hatfield House bezocht hebben, waren het met Blomfield eens. De versieringen, rijk genoeg, getuigden noch van een fijnen smaak, noch van groote bedrevenheid.

Maar overigens toont de heer Muthesius, dat hij zijn onderwerp zeer goed beheerscht. Hij erkent, dat de Engelsche kunst der 18de eeuw ontstaan is onder Nederlandschen invloed, die zich begon te doen gelden, toen Willem III koning van Groot-Brittanje en Ierland was geworden. De zoogenaamde stijl van koningin Anna is een dochter van de Palladiaansche manier, die in Engeland door Inigo Jones, in Holland door Jacob van Campen populair werd. Maar Inigo Jones' werkzaamheid hield omstreeks 1640 op, de onrustige jaren tusschen 1640 en 1660 belemmerden in Engeland de verdere ontwikkeling der bouwkunst en pas door Christopher Wren herleefde de monumentale architectuur weer, die, gelijk overal elders, een Palladiaansch karakter behield. Maar de burgerhuizen werden in de eenvoudige vormen gebouwd, die in Nederland door Pieter Post en Vingboons voor hun buitenverblijven gebezigd waren. Dit leidde later tot den stijl, die in de 19de eeuw naar koningin Anna werd genoemd.

Ook de invloed, door Nederland op de Engelsche meubelkunst uitgeoefend, is den heer Muthesius

niet ontgaan. Chippendale, de eerste Engelsche meubelmaker van beteekenis, werkte in een stijl, die Nederlandsche, Fransche, Chineesche en Middeleeuwsche elementen bevat.

De meesters van het laatst der 18e eeuw bezigden een trant, die zeer veel met dien, naar Lodewijk XVI genoemd, gemeen heeft. Onder deze kunstenaars zijn Adams, Hepplewhite en Sheraton het meest vermaard.

Wij kunnen bij het geschiedkundig gedeelte van het werk, dat zeer uitvoerig en lezenswaard is, niet langer stil staan, maar wenschen nog het een en ander mede te deelen omtrent het hedendaagsche Engelsche huis, zooals de heer Muthesius dat beschrijft en afbeeldt. In het bijzonder wat omtrent de interieurs gezegd wordt is belangwekkend.

De schrijver herinnert er aan, dat alle Engelsche kamers met tapijten belegd zijn, een gebruik, dat volgens hem pas sinds 1850 algemeen is geworden. Als hij gelijk heeft, dan was Nederland in dit opzicht Engeland vooruit, daar vloerkleeden bij ons sinds de tweede helft der 17de eeuw gebruikelijk zijn geweest. Ook verbaast de heer Muthesius er zich over, dat men op iedere Engelsche trap een looper ziet liggen. Hij had hetzelfde gebruik in Nederland kunnen vinden.

De verklaring van het verschijnsel is eenvoudig genoeg. In Engeland en Nederland heeft vrij wel ieder huis zijn eigen trap, terwijl in Duitschland de verdiepingen afzonderlijk bewoond worden en de trap tot geen woning behoört. In de laatste jaren is het in Engeland mode geworden, om de vloeren der kamers met matten te beleggen, wat in burgerhuishoudens bij ons zeer algemeen was, doch sedert 1860 in de steden uit den smaak raakte. Bij die matten kiest men nu „Oud-Engelsche" stoelen, die als twee druppelen water op onze „matten" keukenstoelen gelijken.

Linoleum ziet men in Engelsche huizen haast niet. Alleen de kinderkamer is er soms mede belegd. Deze mededeeling van den heer Muthesius verklaart, waarom de heer Voysey zoo trotsch op het linoleum zijner slaapkamers was.

Zeer uitvoerig behandelt de schrijver de Engelsche haarden, die bij ons te lande als „Engelsche schoorsteenen" sinds de 18e eeuw in zwang kwamen en in vele oude huizen nog aanwezig zijn, al wordt er geen vuur meer in gestookt en al geeft men aan een kachel de voorkeur. De Engelschman echter is aan zijn haard gehecht en het hindert hem niet, dat 15 p.Ct. van de warmte slechts de kamer bereikt, terwijl het overige den schoorsteen ingaat. Misschien maakt het betrekkelijk zachte klimaat van de Britsche eilanden dit verlies minder voelbaar. De deuren en vensters der Engelsche huizen geven den schrijver tot allerlei opmerkingen aanleiding. Hij raadt zijn landgenooten aan, de Britsche instekende sloten en glazen deurplaten na te volgen. Voor Nederlanders zou die raad geen zin hebben. Maar het Engelsche gebruik, om geen stofdrempels aan te brengen, wordt, terecht, afgekeurd.

Ook wordt gewezen op de schuiframen, die ten tijde van Willem III uit Holland naar Engeland gekomen, daar zóó in den smaak vielen, dat zij tot het laatst der 19e eeuw vrijwel overal werden aangebracht. De schrijver geeft een schuifkozijn in opstand, plan en doorsnede, om zijn landgenooten duidelijk te maken, hoe het er uit ziet.

In de laatste 10 jaar zijn de gegoten ijzeren ramen voor cottages in de mode gekomen. Deze ramen worden in het metselwerk bevestigd en hebben slechts een betrekkelijk klein beweegbaar gedeelte.

De binnen- en buitenluiken, voorheen gebruikelijk, laat men in den laatsten tijd weg, zelfs in huizen, die ten platten lande zeer afgezonderd staan. Hieruit wordt afgeleid, dat de openbare veiligheid tegenwoordig in Engeland weinig te wenschen moet overlaten.

Er wordt op gewezen, dat men zich buiten Engeland meest een verkeerde voorstelling van de „hall" maakt. Alleen in de groote landhuizen of in de moderne paleizen van het Westend te Londen is die „hall" een woonvertrek. Doch overigens is de „hall" hetzelfde wat bij ons het „voorhuis" placht te worden genoemd, en wat elders als vestibule wordt aangeduid. Er is een haard aanwezig, die alle gangen en portalen moet verwarmen, er staat een tafel, waarop de dienstboden jas en hoed van de bezoekers neerleggen, men vond er een bank waarop de dienstboden kunnen zitten, verder een kleederenstandaard voor de huisgenooten en ten slotte een staande klok.

Met belangstelling zal men het hoofdstuk, dat aan de Engelsche eetkamers gewijd is, lezen. De schrijver herinnert er aan, hoe de Britten aan hun maaltijd steeds bijzondere zorg besteden, hoe zij er zich voor aankleeden, hoe zij iemand vooral beoordeelen naar de wijze, waarop hij zich aan tafel gedraagt. Als er ook maar één gast is, dan komt men in de bibliotheek bijeen, begeeft zich in statigen optocht naar de eetkamer, de dames aan den arm der heeren, en dan wordt er volgens bepaalde regelen plaats genomen. Gastheer en gastvrouw zitten aan de smalle einden van de tafel, achter den gastheer is het buffet, waar de butler het vleesch snijdt en dit den gastheer aanreikt, die zelf zijn gasten bedient. De overige gerechten worden door dienstboden rondgediend. Op enkele kleine onderdeelen na is het Engelsche tafelceremonieel gelijk aan dat, bij ons in gebruik. Doch Duitschers, die nog al „sans-gène" te werk gaan, verbazen zich blijkbaar, als Engelschen hen voor onopgevoed houden.

Den Engelschen kinderen wordt geleerd, dat zij hun ellebogen nooit op tafel mogen leggen, dat zij hun lepel altijd met den breeden kant in den mond moeten nemen, dat men geen visch eet met een mes, dat men een mes nooit naar den mond mag brengen; als nu een vreemdeling tegen deze en dergelijke tafelwetten zondigt, dan maakt dit geen beschaafden indruk.

Het is ietwat grappig, als de heer Muthesius tot in de kleinste onderdeelen beschrijft, hoe een Engelsche tafel gedekt wordt. Weet men dan in Duitschland niets van vischcouverts, van dessertcouverts, van vingerglazen en vingerdoekjes? Zelfs het moltonnen onderkleed onder het tafellaken wordt niet vergeten!

Indien het eenigszins mogelijk is, wordt een Engelsche eetkamer van een hooge eikenhouten lambriseering voorzien. De tafel is langwerpig vierkant of ovaal en lager, dan men op het vasteland gewend is. De stoelen hebben hooge ruggen en zijn met leder bekleed, de gastheer en gastvrouw zitten op leunstoelen.

In de cottages worden gaarne klaptafels, zooals ze bij ons vroeger in keukens veel voorkwamen, voor eettafels gebruikt, en daarbij plaatst men dan matten stoelen.

De schrijver gaat dan over tot de „drawing-room",

die met den op het vasteland gebruikelijken „salon" overeenkomt. Zulk een kamer heeft nooit één stel van meubelen, dat zóó kant en klaar in den winkel besteld is. Het salon-ameublement" is in Engeland onbekend. Men verkiest daar, allerlei meubelen tot een gezellig geheel te schikken. Een canapé, verscheidene bekleede stoelen, bij ons als „crapauds" bekend, een piano, een dames-schrijftafel, en eindelijk een gewone tafel vormen het ameublement. De tafel staat niet midden in het vertrek, maar in een hoek voor de canapé.

Een Engelsche „drawing-room" bevat verder nog dikwijls een paar staande lampen en op het vloertapijt zijn velerlei, meest Oostersche, tapijtjes neergelegd. Overal vindt men bibelots opgesteld, die vaak met fijnen smaak bij reizen zijn uitgezocht. Ook de „bonheur de jour", thans meest in den vorm der 18e eeuwsche kabinetten of porceleinkasten, ontbreekt nooit. Hier is fraai porselein, aardewerk en dergelijken in tentoongesteld.

De kamer van den heer des huizes wordt in Engeland met den naam van bibliotheek aangeduid. Dat is nog een overblijfsel uit de 18e eeuw, toen het tot den goeden toon behoorde, er een verzameling van boeken op na te houden. Reeds toen werd er over geklaagd, dat de boeken haast nooit uit de kasten kwamen. En sedert is dat zoo gebleven, al koopt geen volk meer boeken dan het Engelsche.

De dag van den gemiddelden Engelschman wordt zóó in beslag genomen, dat hem haast geen tijd voor lezen overblijft. Alleen de romans, die „iedereen' behoort gelezen te hebben, neemt hij soms ter hand.

Maar terwijl er in de bibliotheek zelden gelezen wordt heeft zij toch op andere wijze haar nut. Daar worden gasten ontvangen, daar trekken de heeren zich na tafel terug om een sigaar te rooken. Daarom staan hier gemakkelijke lederen stoelen in den trant van die der clubs, en is bij de geheele inrichting meer aan het comfort dan aan het uiterlijk aanzien gedacht.

Het zou ons te ver voeren, hier ook zelfs maar het voornaamste op te sommen van wat de schrijver over de Engelsche slaapkamers mededeelt. Dat is een zeer belangwekkend hoofdstuk van het boek. Wel zal een Hollander er niet veel nieuws in vinden, daar bijvoorbeeld de muurkasten en de verbinding tusschen badkamer en slaapkamer, twee dingen, die de heer Muthesius zijn landgenooten als navolgenswaardige nieuwigheden aanbeveelt in ons land haast even algemeen zijn als in Engeland. En als de heer Muthesius de Duitschers, die des morgens met strijkijzer en „Hosenstrecker" bezig zijn, om scherpe plooien in hun broekspijpen te maken, vertelt, dat de Engelschen dit zelfde bereiken, door het kleedingstuk in tweeën opgevouwen liggende te bewaren, dan deelt hij zeker den Nederlanders geen nieuws mede.

Een hoofdstuk over de Engelsche kinder- en badkamer is ook wel lezenswaard, doch wij kunnen er, om niet te uitvoerig te worden, geen aanhalingen uit doen.

Het slot van het boek wordt gevormd door een korte beschouwing over het Engelsche huis in vergelijking met het Duitsche en het Fransche. Terwijl de rijke Duitscher en de rijke Franschman er van houdt, om door de praal van zijn woning aan de wereld te laten zien, hoe warmpjes hij er in zit, geldt dit in Engeland als niet deftig. Noch aan den gevels, noch van binnen vindt men de banale pronkerigheid van het vasteland. Zelfs de rijkste Engelschen hebben woningen, die naar continentaal begrip als tamelijk bescheiden moeten gelden. Maar alles is degelijk, voor het gemak ingericht en wanneer er kunst in het huis wordt gevonden, dan heeft deze geen decoratief karakter, maar bestaat uit werken van de beste meesters. De voorname Engelsche huizen, die de congresleden dezen zomer te Londen bezocht hebben, leverden het bewijs, dat de heer Muthesius de waarheid weergaf. Een „drawingroom" met Rembrandts aan de wanden was geen zeldzaamheid.

Natuurlijk zijn er maar weinig Engelschen, die zich zulke weelde kunnen veroorlooven. Maar de gemiddelde bewoner van Londen laat zijn huis liever onversierd, dan dat hij er de banale dingen, die op het vasteland, zoo gezocht zijn, in zou dulden.

Het boek van den heer Muthesius is een der belangrijkste bijdragen over Engelsche zeden en Engelsche kunst, die in den laatsten tijd verschenen.

De Publieke Werken van Amsterdam.

Nog steeds blijft de pers zich met de afdeeling Publieke Werken der hoofdstad bezig houden. De nieuwe uit Rotterdam afkomstige hoofdredacteur van het Nieuws van den Dag lichtte zijn lezers omtrent de inrichting van den dienst der Maasstad in, wat weer een bespreking door den Amsterdamschen correspondent uitlokte.

Toen men het Rotterdamsche systeem in 1895 te Amsterdam invoerde hebben wij er op gewezen, dat er niets bereikt zou worden, omdat men de Rotterdamsche toestanden en personen niet naar de hoofdstad kon overbrengen. Een organisatie moet groeien, doch kan niet naar willekeur worden verplant. Dat in 1895 te Amsterdam al het bestaande met wortel en tak werd uitgerukt is een fout geweest, die nu echter niet meer kan worden goedgemaakt.

Wij zijn er benieuwd naar, op welke wijze men zich in de Amstelstad uit de bestaande moeilijkheden zal redden, doch vreezen, dat er voorloopig nog niet veel kans op een bevredigende oplossing is.

Merkwaardig is wel, dat de Amsterdamsche correspondent van de Nieuwe Rotterdamsche Courant, die eerst zoo fel tegen de afdeeling Publieke Werken te keer ging, nu zijn „draai" neemt en uit een ander vaatje begint te tappen. Hem heeft „een brief" bereikt, door wien geschreven of van welken inhoud blijkt niet. De schrijver moet wel een man van gezag wezen, zijn brief belangrijke zaken bevatten, om den correspondent dus tot een verandering van positie te nopen.

Slechts enkele bijzonderheden van den inhoud worden medegedeeld. De belangrijkste is wel, dat de Directeur der Publieke Werken niet voor de Beurs aansprakelijk kan worden gesteld, omdat een besluit van Burgemeester en Wethouders van 10 October 1896 zijn bevoegdheid, om op te treden beperkt heeft tot een paar salarisregelingen.

Dit besluit is dus genomen drie dagen na 7 October 1896, toen de voordracht tot het bouwen

der Beurs, na eenig debat, door den Raad werd aangenomen. Deze voordracht sloot zich geheel aan bij het rapport, dat de commissie voor den Beursbouw, die 23 Februari 1894 door den Raad uit zijn midden benoemd was, den 9en September had uitgebracht.

In dit rapport nu leest men: „Burgemeester en Wethouders droegen, overeenkomstig een rapport van den Directeur der Publieke Werken en na ingewonnen advies van de Commissie van Bijstand in het Beheer der Publieke Werken, den Heer H. P. Berlage Nz. op, zich, als het plan tot uitvoering zou komen, te beschouwen als te dien aanzien te behooren tot den dienst der Publieke Werken en gesteld te zijn direct onder den Directeur van dien tak van dienst".

Zijn nu Burgemeester en Wethouders, die anders destijds op Zaterdag niet vergaderden, Zaterdag 10 October 1896 bijeengekomen, om het besluit, waarvan de Raadscommissie spreekt, te herroepen, en de verantwoordelijkheid voor den Beursbouw van den Directeur der Publieke Werken af te wentelen?

Hieromtrent dient licht ontstoken te worden. Is inderdaad zulk een besluit genomen, dan mag de afdeeling Publieke Werken niet langer gebukt gaan onder een verdenking, die ten onrechte op haar rust.

Over de geheimzinnigheid, die in zake de voorbereiding van den Beursbouw betracht is, werd tien jaar geleden terecht geklaagd. Die geheimzinnigheid heeft nu geen doel meer. De Beurs staat er, zij heeft reeds herstel van noode, en nu komt het er op aan, vast te stellen, wie verantwoordelijk is.

Schouwburgen.

Het is eigenaardig, dat menschen met een fijnen smaak maar zelden naar den schouwburg gaan, daar zij het zien vertoonen van een tooneelstuk of van een zangspel niet tot de genoegens van hoogere orde rekenen. Zelfs al zouden, wat natuurlijk niet voorkomt, alle spelers of zangers van den eersten rang zijn, dan zouden toch nog décor en costuum dien fijnproevers niet bevredigen.

Daarenboven moeten de ondernemers van openbare vermakelijkheden rekening houden, met wat het publiek begeert. Als zij, met Multatuli, die Horatius nadeed, dit publiek wilden gaan toeroepen: „Ik veracht U", dan zouden zij hun voorstellingen al heel gauw voor stoelen en banken gaan geven, wat hun in de noodzakelijkheid brengen zou, de inrichting te moeten sluiten.

In de 19e eeuw zijn tal van pogingen tot verbetering van dezen toestand gedaan. De meest bekende, en naar veler meening de best geslaagde deed Richard Wagner, toen hij zijn schouwburg te Bayreuth inrichtte. Doch al stroomt het publiek daar nog altijd heen, de menschen met fijnen smaak zijn alles behalve bevredigd van hun pelgrimstocht naar dit moderne Mekka thuisgekomen. Wel hebben zij, als zij muzikaal waren, Wagner als toondichter bewonderd, doch als tooneeldichter kon hij den letterkundige evenmin voldoen als hij den schilder door zijn „mise-en-scène" kon behagen.

Het besef, dat zelfs Wagner op den verkeerden weg was wordt hier en daar levendig. Overal gaan stemmen op, die om „hervorming" van den schouwburg roepen. Op het oogenblik is Gordon Craig, wiens werk nu te Rotterdam in den „Kunstkring" te zien is, de man, die zich het hardst doet hooren.

Maar ook anderen weren zich, zooals Dr. Herbert Eulenberg, van wien onlangs een brochure verscheen, die „Zur Theaterreform" getiteld is.

Deze schrijver woont te Dusseldorp, waar een nieuwe schouwburg gebouwd is, die bedoelt, zulk een „hervormd theater" te zijn. Het schijnt, dat hier de „hervorming" in het zoo natuurlijk mogelijk nabootsen van de werkelijkheid op het tooneel gezocht wordt. Uit den aard der zaak kan op deze wijze niet veel te verkrijgen zijn. Want hoeveel moeite men ook doet, om den toeschouwer in den waan te brengen, dat hij de werkelijkheid aanschouwt, er zal toch altijd nog genoeg aanwezig zijn, om die illusie te verstoren.

De hedendaagsche schouwburgen hebben een ander type, dan die der ouden. Daar waren steeds de zetels in halfcirkelvormige trappen opgebouwd, terwijl het tooneel breed, doch ondiep was, en geen decoratie bezat dan die der architectuur van den achterwand.

In de middeleeuwen waren de tooneelen niets dan tijdelijk hier of daar opgeslagen getimmerten, die in plaats van decoraties slechts enkele aanduidingen van tijd en plaats aan de toeschouwers te zien gaven Veranderingen van tooneel leverden dus al heel weinig bezwaar op, en daardoor is het te verklaren dat Shakespeare er een zoo overvloedig gebruik van maakt. Op onze hedendaagsche tooneelen zijn zulke snelle veranderingen niet mogelijk, en daarom kan men Shakespeare's werken slechts in zeer besnoeiden vorm vertoonen.

Hoe zijn onze tegenwoordige schouwburgen ontstaan? Hun oorsprong klimt op tot het Teatro Olimpico te Vicenza, dat door Andrea Palladio werd gebouwd. Er was in 1556 in de stad een Accademia Olimpica opgericht, die ook Palladio onder hare leden telde. Deze academie besloot in 1579 een schouwburg te stichten in den geest van de antieke.

Palladio maakte het plan en begon in Februari 1580 met de uitvoering. In Augustus daaraanvolgende stierf hij, zoodat de voltooiing van het werk door Vincenzo Scamozzi geschiedde.

Ofschoon men bedoelde, een schouwburg in antieken geest te maken, vertoont het gebouw toch heel wat afwijkingen van het voorbeeld, door de ouden gegeven. Zij is, even als alle andere werken der Renaissance, geen slaafsche navolging, zooals men die tegenwoordig zou kunnen maken, maar een vrije variatie op het gegeven motief.

De zetels zijn niet in den vorm van een halven cirkel, maar van een ellips geplaatst. Het tooneel werd met twee Korinthische ordonnanties versierd, waarboven zich een attiek bevindt. In het midden staat de „porta regale", waardoor de voornaamste tooneelspelers opkwamen. Twee andere openingen dienden voor minder belangrijke personagiën, die op moesten treden.

Met nissen, beelden, frontons en reliefs is het tooneel rijk versierd. In het midden vermeldt een Latijnsch opschrift, hoe de schouwburg, door Palladio ontworpen, in 1584 is gereed gekomen.

Terwijl deze architectonische versierselen, al was

het dan ook misschien in een anderen vorm, ook op de antieke tooneelen te vinden zijn geweest, zijn de tooneeldecoratiën een geheel moderne vinding. Die decoratiën, niet geschilderd maar plastisch zijn in de drie openingen, waardoor de spelers optraden en weggingen, aangebracht. Bij het maken daarvan is de in de 15e eeuw uitgevonden wetenschap der doorzichtkunde toegepast. Deze drie decoratiën verbeelden de straten van Thebe, daar het stuk, dat gespeeld is, Oedipus was. Slechts van één punt doen zich deze perspectieven juist aan den beschouwer voor. Doch zoodra die beschouwer zich verplaatst is de perspectief niet meer zichtbaar. Daar bovendien de perspectief plastisch is, schijnen de personen op den achtergrond reuzen in vergelijking met hun omgeving.

In deze toepassing der perspectief op het tooneel schuilt het moderne van dezen schouwburg, die door Jacob van Campen werd nagevolgd, toen hij in 1638 den Amsterdamschen bouwde, welke in 1665 door een anderen vervangen werd, die in 1772 verbrandde.

Een nog bestaande navolging van Palladio's werk, maar op veel grooter schaal is het in 1618 begonnen Teatro Farnese te Parma. Giovanni Battista Aleotti was de ontwerper; het gebouw werd in 1628, ter gelegenheid van het huwelijk van Odoardo Farnese met Margherita de' Medici ingewijd. Doch terwijl te Vicenza slechts één voorstelling heeft plaats gevonden, wier decor nog aanwezig is, heeft men te Parma het gebouw tot 1732 toe gebruikt en er toen de losse decoraties toegepast, zoodat het tooneel zich nu als een ledige ruimte vertoont.

Deze schouwburgzaal is inderdaad reusachtig, en overtreft, wat afmetingen aangaat, de grootste uit onze dagen, daar zij 60 M. lang en 33 M. breed is. De vloer der zaal is waterpas en wordt aan drie zijden door een amphitheater omgeven, waarboven twee galerijen gemaakt zijn. Deze galerijen komen te Vicenza niet voor, doch waren te Amsterdam wel aanwezig.

Het hiergegeven voorbeeld werd door de Italiaansche architecten-familie Galli Bibiena overal, maar op kleiner schaal, gevolgd, en zoo ontstond in de 18e eeuw de schouwburg, zooals wij die nog kennen, met parterre, loges, galerijen en een tooneel, van geschilderde decoraties voorzien.

Wij zijn aan die schouwburgen gewend en daardoor zien wij niet, hoe weinig zij eigenlijk aan de eischen, die zouden kunnen worden gesteld, voldoen, Die eischen vinden alleen, voor zoover zij met de veiligheid der bezoekers verband houden, gehoor, daar de gestelde machten sinds 1881, toen het Ring-Theater te Weenen verbrandde, overal hebben ingegrepen.

Maar behalve deze eischen zijn er nog andere, van meer idealen aard. In de eerste plaats meent men, dat de ruimte, waar de toeschouwers zitten, weer veranderd dient te worden naar het door de oudheid gegeven voorbeeld. Richard Wagner heeft die verandering doorgezet, toen naar zijne aanwijzingen het Festspielhaus te Bayreuth werd gebouwd.

Dit theater is echter slechts als een hulpschouwburg bedoeld; de middelen lieten niet toe, een vroeger door Gottfried Semper gemaakt ontwerp uit te voeren. Waar deze bouwmeester, zooals te Dresden en te Weenen, schouwburgen heeft tot stand gebracht, hield hij aan de overgeleverde inrichting vast, daar het publiek die blijft verkiezen. Slechts zorgde hij, dat tooneel en zaal ook van buiten gezien als afzonderlijke bouwdeelen zich vertoonden. In dit opzicht was Garnier zijn navolger, toen hij de Opera te Parijs ontwierp.

Voor de versiering van een schouwburg zijn, sinds Palladio's tijd, bij voorkeur, ja haast uitsluitend de klassieke vormen gebezigd, nu eens strenger, dan weder wat vrijer opgevat. In Duitschland beproeft men tegenwoordig wat anders. Terwijl het nieuwe Stadttheater te Keulen nog 18de eeuwsche motieven vertoont, zijn de motieven van dat te Barmen vrijwel aan den zoogenaamden „Jugendstil" ontleend. Ook te Berlijn zijn de Komische Oper en het nieuwe Theater te Charlottenburg in dien trant opgevat. Tot de uiterste vereenvoudiging is men overgegaan bij het nieuwe Theater te Kattowitz en dat te Düren in Westfalen. Te Neurenberg is de nieuwe Schouwburg in den plaatselijken stijl der 17de eeuw gehouden, te Posen werden motieven toegepast, die aan het laatst der 18e eeuw doen denken.

Er is dus verscheidenheid genoeg. Dat zich nog geen bepaald type kon ontwikkelen, behoeft ons niet te verwonderen. Misschien zal in de toekomst wel de zege komen aan de utiliteits-manier, waarvan reeds enkele werken getuigen. Immers voor een schouwburg schijnt gewapend beton een ideale bouwstof.

Over de inrichting van het tooneel is men het ook al niet eens. Het publiek wil nog altijd „Ausstattung" en daarom zullen de tooneelen vooreerst wel niet veranderen. Enkele idealisten willen weder naar het primitieve tooneel der middeleeuwen terug, en den toeschouwer slechts enkele aanduidingen geven, het overige aan zijn verbeelding overlatend, Doch de gemiddelde mensch bezit die verbeeldingskracht niet, en daarom zullen deze pogingen wel tot weinig kunnen leiden.

Zelfs staat het te vreezen, dat Gordon Craig's streven, hoe goed ook bedoeld, schipbreuk zal moeten lijden op de klip der onverzettelijkheid van het publiek, dat nu eenmaal zooveel mogelijk *zien* wil.

De Rotterdamsche tentoonstelling is daar om te bewijzen, dat Gordon Craig met die neiging reeds rekening heeft gehouden. Maar het zou wel eens kunnen blijken, dat hij paarlen voor de zwijnen heeft geworpen.

Roestverschil tusschen ijzer en Staal.

De kennis omtrent en het tegengaan van de oorzaken, welke het roesten van ijzer en staal teweegbrengen ofwel begunstigen, is voor het bouwwezen van hoog belang, omdat het gebruik van dit metaal als bouwstof steeds een grooteren omvang aanneemt. Natuurlijk is een doeltreffende keuze tusschen ijzer en staal, met het oog op de vergankelijkheid in de architectuur, veel gewichtiger dan op eenig ander gebied, niet slechts omdat aan het verwisselen van sterk geroeste ijzer- en staaldeelen veelal onoverkomelijke bezwaren in den weg staan, maar ook, omdat de geaardheid dier constructiedeelen,

na ingebouwd en ingemetseld te zijn, bijna niet te controleeren is. De Amerikaansche vereeniging voor het onderzoek van bouwmaterialen, welke onder hare leden de eerste ijzermetallurgisten telt, heeft, in erkenning van het gewichtige dezer vraag, een permanente commissie aangesteld, om de wijzigingen in de geaardheid van ijzer en staal, tengevolge van oxydatie, te bestudeeren.

Algemeen is nog de meening heerschende, dat staal (vloeistaal) spoediger roest dan ijzer, terwijl omvangrijke proeven, door erkende vakkundigen ingesteld, de onjuistheid van dit idee aantoonden, zoodat ijzer en staal vrijwel een gelijk weerstandsvermogen tegen roesten bezitten. Onder zeer bepaalde omstandigheden zal men in de betrekkelijke geaardheid eenig onderscheid aantreffen: zoo is in vrij zeewater welijzer steeds iets duurzamer dan staal. In kokend zeewater (b.v. bij zeewaterverdamping op schepen) is de voorrang van het ijzer veel duidelijker; in aangezuurd water daarentegen is staal te verkiezen, terwijl bij aanwezigheid van alkalische vloeistoffen ijzer wederom betere diensten aanbiedt.

De genoemde commissie der Amerikaansche vereeniging vond door vergelijkende proeven in deze richting, dat er drie hoofdmotieven bestaan, welke in staat zijn, verschillen in het roesten van ijzer en staal te kunnen veroorzaken.

De eerste grond — het voorkomen van blazen in staal — is als een nadeel van deze metaalsoort aan te merken; daar intusschen bij een zorgzame keuze der qualiteit, staal zonder blazen te vervaardigen en te bekomen is, zoo kan dit bezwaar terzijde worden gesteld.

Als tweede oorzaak geldt, dat staal meer mangaan bevat dan ijzer; deze omstandigheid zou het geringere weerstandsvermogen hebben aangetoond, als de commissie de onderzoekingen over een veel geruimere tijdsperiode had kunnen doen voortduren.

Ten opzichte van het laatste punt meldt de commissie dat — bij de korten duur der proefnemingen — een duidelijk merkbaar verschil, in het al of niet spoediger roesten van een der beide metaalsoorten onderling, niet valt te constateeren. Deze derde oorzaak heeft betrekking op het gehalte aan carbiedvormige koolstof in staal eenerzijds en op het asch- en slakkengehalte van het welijzer anderzijds.

Carbide, evenals asch, oefenen twee tegenovergestelde werkingen op de roestvorming uit. Eenerzijds bespoedigen zij de roestvorming, doordien bij aanwezigheid van water, met de ijzerdeeltjes ontelbare microscopische volta-elementen worden gevormd. Anderzijds werken zij, op de wijze der dekverflagen, als de mechanische verhinderingsmiddelen tegen de voorplanting van het roest. Als dus een staal- of een ijzeroppervlakte aan roestvorming blootgesteld, en de buitenste laag reeds door roest aangetast is, dan bestaat deze buitenlaag juist uit een mengsel van carbide, resp. asch en roest, waardoor de verdere voortplanting van het roest naar het inwendige verhinderd wordt. Nu is alleen nog de vraag, welke werking in den loop des tijds, het overwicht verkrijgt, een vertragende of een bespoedigende, en of het carbied of wel de aschdeeltjes de meest verhinderende werking op de roestontwikkeling veroorzaken.

Een afdoend antwoord op deze vragen, op hechte grondslagen berustende, kan de commissie dus niet geven. Zij wijst er echter op, dat bij een toereikenden duur der waarnemingen ter beslissing, gelijktijdig de verklaring te geven is, met welk recht ijzer of staal als weerstandbiedender tegen oxydatie is aan te merken. Als hoofduitgangspunt, voor iederen waarnemer, dient te worden gezorgd, dat slechts materialen van de beste hoedanigheid, met elkander vergeleken mogen worden, omdat, zooals gezegd is, reeds eenige blazen in het staal tot foutieve uitkomsten leiden kunnen. Door doeltreffende maatregelen bij de vervaardiging van vloeistaal is dit weerstandbiedender tegen roesten te fabriceeren dan ijzer, ook dan nog als bouwstaal van een tweede of derde qualiteit in dit opzicht in waarde beneden het ijzer staat.

J. L. TERNEDEN.

De Publieke Werken van Amsterdam.

NASCHRIFT.

In de Raadzitting van 5 December werd door den Burgemeester het licht, dat wij noodig achtten, ontstoken. Het blijkt, dat het stuk van 10 October 1896 een brief is geweest aan den heer Berlage, waarbij hem „de leiding" zonder meer van den beursbouw werd opgedragen. Dit is den Directeur van P. W. ter kennisneming gezonden, en deze heeft zich, sedert van bemoeienis ontheven geacht, ofschoon de voordracht van B. en W. d.d. 9 September 1896 hem nog steeds de verantwoordelijkheid oplegde, daar zij door den Raad was aangenomen.

Voor deze dubbelzinnigheid, die maakt dat er ten slotte niemand verantwoordelijk is, blijft de toenmalige wethouder van P. W. Mr. Treub verantwoordelijk, die den brief, welke zoo noodlottige gevolgen blijkt te hebben gehad, heeft uitgelokt.

Prijsvragen.

De Directie van den Grand Bazar te Maastricht, schrijft een prijsvraag uit van plannen voor den bouw harer nieuwe inrichting op de door haar aangekochte eigendommen, gelegen aan de Kaasmarkt en achter het vleeschhuis, tot nu toe behoord hebbende aan den heer L. Hollman-Henrar. De voorwaarden van mededinging zijn bij de Directie te verkrijgen.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

De Scientific American van 17 November bevat een belangwekkend geïllustreerd artikel over de oude begraafplaatsen van menschelijke wezens, welke sinds Augustus 1900 vlak aan zee bij de Harlyn-baai aan de noordkust van Cornwall worden blootgelegd. De opgravingen, welke plaats vinden onder leiding van de Royal Society of Cornwall leidden tot de opening van niet minder dan 100 graven. Het was de rijkste vindplaats van zeer oude gereedschappen en menschelijke overblijfselen, welke tot dusver ergens in Engeland, Schotland of Wales was aangetroffen. En nu zijn, een week of wat geleden, in de onmiddelijke nabijheid van de reeds gevonden graven, nieuwe menschelijke overblijfselen aangetroffen. Behalve de beenderen lagen ook leien voorwerpen en andere primitieve gereedschappen uit den oertijd onder het zand bedolven.

Over den juisten ouderdom van de gevonden voorwerpen zijn de geleerden het niet eens. Maar toch mag wel als vrij waarschijnlijk worden aangenomen, dat zij behooren tot het neo-lithische tijdvak. De antropologen nemen aan, dat de menschen, wier begraafplaats op zoo ruwe wijze is verstoord, ten minste 2500 jaar geleden zijn ter ruste gelegd. De autoriteiten van het Britsche Museum en de groote schedelkundige en antropoloog John Beddoe zijn het er over eens dat de begraafplaats dateert uit omstreeks 500 v. C.

Zoowel door bestudeering van de gevonden versierselen, zooals ringen, armbanden en dergelijke, als door schedelmetingen kwam men tot bovengenoemde tijdsbenadering.

BINNENLAND.

HAARLEM. Gedurende de maand November werd het Museum van Kunstnijverheid te Haarlem, bezocht door 344 belangstellenden; terwijl uit de aan het Museum verbonden boekerij 172 boek en plaatwerken naar verschillende plaatsen van ons land verzonden werden.

DEVENTER. De Commissie van Toezicht op het Middelbaar Onderwijs alhier schrijft een prijsvraag uit voor een getuigschrift uit te reiken aan leerlingen van de Avondteekenschool der Ambachtsschool.

De deelneming is uitsluitend opengesteld voor oud-leerlingen en leerlingen der Teekenschool en Burgeravondschool.

Als prijs wordt beschikbaar gesteld eene som van f 25 voor den eersten en f 15 voor den tweeden prijswinner.

Programma's en nadere inlichtingen zijn te bekomen bij den Directeur der Ambachtsschool.

ROTTERDAM. Door B. en W. is ingediend een plan tot vergroting en verbouwing van de Beurs, waarvan de kosten zijn geraamd op f 325.000, en dat voor een reeks van jaren voldoende zal zijn. Aan alle wenschen wordt echter niet voldaan.

De hoofdzaak van het plan is, dat de terreinen van het voormalige Remonstrantsche kerkgebouw met de aangrenzende huizen, gelegen aan de noordzijde der Beurssteeg, met het bestaande Beursgebouw tot een geheel worden vereenigd, waarbij dan de verbinding tusschen die beide gedeelten zal worden gevormd door een deel van de Beurssteeg, hetwelk daartoe aan den openbaren dienst zal worden onttrokken.

De hoofdingang komt in het midden van den gevel aan het Beursplein, welke daartoe zal worden voorzien van een „avant-corps" van zandsteen.

In het tegenwoordige Beursgebouw blijft de groote beurs van koophandel gevestigd, met dien verstande dat het grootste deel bestemd zal zijn voor Goederenbeurs, terwijl voor de Effectenbeurs bestemd wordt een ruimte links van den nieuwen hoofdingang, welke meer dan dubbel zoo groot is als het thans daarvoor beschikbare gedeelte. Aan de oostzijde van het gebouw worden twee grootere en aan de noordzijde een aantal kleinere zoogenaamde nissen uitgespaard, die verhuurd zullen worden. Verder vindt men er de noodige nevenlokaliteiten. De nieuwe bijbouw is in hoofdzaak bestemd voor Graanbeurs.

Aan het einde daarvan blijft een open plaatsje bestemd voor de bezichtiging van graanmonsters.

Een door een hek afgescheiden gedeelte, dat een afzonderlijken toegang krijgt van uit den Visschersdijk, wordt bestemd voor de z.g. „Schippersbeurs".

Op de verdieping van het Beursgebouw blijven de localiteiten, welke in gebruik zijn bij het Bataafsch Genootschap, onveranderd in stand. Boven de westzijde der oude en een gedeelte nieuwe Beurs worden ruime vertrekken ingericht, waarin de Kamer van Koophandel zal kunnen vergaderen, benevens een groote lees-, tentoonstelling of vergaderzaal. Boven de Schippersbeurs is nog eene veilingzaal met afrekenlocaal ontworpen.

— In den „Rotterdamschen Kunstkring" is eene tentoonstelling geopend van ontwerpen van tooneel-décors, -costumes, -belichting en -bewegingen, eene serie teekeningen van den bekenden tooneel-hervormer Edward Gordon Craig. De belangstelling in deze expositie is niet bijzonder groot. Het aantal bezoekers sedert den openingsdag, j.l. Zondag, bedroeg pl.m. 200. Het streven van Ellen Terry's zoon verdient beter. Gordon Craig toch is niet de eerste de beste, hij is 'n ernstig zoekend kunstenaar, die niet alleen met het woord, maar ook door de daad toont, dat 't hem met zijn hervorming ernst is. Dat hij in het nastreven zijner idealen wel wat te ver gaat, mag men hem niet euvel duiden. 't Is zóó moeilijk iets nieuws in te voeren; daar moet zoo hard gestreden worden tegen ingewortelde begrippen en conventies, dat men in de hitte van 't gevecht zich wel eens kan vergeten.

Intusschen is deze tentoonstelling het bezichtigen overwaard. 't Moge zijn, dat Gordon Craig daar weinig aanhangers zal vinden, men zal er toch heel veel vinden, dat alleen om de oorspronkelijke gedachte, die er aan ten grondslag ligt, reeds met meer dan gewone belangstelling in ooreenschouw mag worden genomen.

Toch twijfelen velen aan het succes van dezen zoeker.

'S-GRAVENHAGE. De hoofden der buitenhaven te Scheveningen, waaraan tengevolge van vroegere stormen herstellingen moesten worden uitgevoerd, zijn door het zware weer van de laatste dagen weer eenigszins verzakt.

SCHIEDAM. Er worden hier ter stede pogingen aangewend tot het verkrijgen van een ambachtsschool.

Hiervoor heeft een commissie uit de beide hier ter stede bestaande Kamers van Arbeid reeds voorbereidende maatregelen genomen en is door haar op ruime schaal, zoowel te Schiedam als in de omliggende gemeenten, een circulaire verspreid, waarin zij het nut van het ambachtsonderwijs uiteenzet.

Zij stelt zich voor eene vereeniging te stichten, die de oprichting met rijks-, provinciale en gemeentelijke subsidies ter hand zal nemen.

Om hiertoe te geraken is een openbare vergadering door haar uitgeschreven, te houden op Woensdag 12 December a.s. in Musis Sacrum des avonds te 8 uur, waarin als spreker zal optreden de heer H. J. de Groot, inspecteur voor het middelbaar onderwijs, voor zooveel betreft de burgeravond- en ambachtsscholen.

NIJMEGEN. Het bekende historische kasteel te Wijchen is eergisteravonnacht geheel afgebrand.

Al de kunstschatten en oudheden zijn verloren gegaan. Niets is gered dan alleen een kistje met zilver.

Van het prachtige bouwwerk staan alleen nog de gebarsten muren overeind.

De eigenaresse, Mevrouw Douairière Van Andringa de Kempenaer, is met moeite gered.

De oorzaak van de ramp is nog niet bekend.

Gelijk bekend is, werd dit kasteel in 1587 gebouwd voor Don Emanuel van Portugal, zwager van Prins Maurits.

Personalia.

— Te Arnhem is tot directeur der gemeentereiniging benoemd de heer C. de Ruyter, 1e luitenant-kwartiermeester te 's-Gravenhage.

— De opzichter der eerste klasse bij den waterstaat in Ned. Indië J. D. Th. Brunet de Rochebrune gaat met ingang van 2 Januari a.s. met een jaar verlof naar Europa wegens langdurigen dienst.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter-Teekenaar b. d. Gemeente Rhoden, bekend met schoolbouw en waterpassen. Tijdelijk. Salaris f 75 p. m. Stukken inzenden voor 12 December ten gemeentehuize De Steeg. (1)

— Teekenaar bekend met verwarmingstechn. bij de firma Geveke en Co. te Amsterdam. (1)

— Bureau Ingenieur voor installatiebureau bek. met draai-stroominstall. Br. no. 37333 aan N. Rott. Ct. (1)

— Bouwkundig Opzichter bij eene spoorwegmaatschappij. Br. fr. onder no 31351, bureau v. h. Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage. (2)

— Ingenieur van den Provincialen Waterstaat in Overijssel. Jaarwedde f 2000, met vier driejaarlijksche verhoogingen van f 100, vergoeding van reis- en verblijfkosten, alsmede pensioen. Diploma van Civiel-Ingenieur vereischt. Aanmelding vóór 15 December a.s. bij gezegeld adres bij Gedeputeerde Staten van Overijssel. [2]

— Scheepsbouwkundige, tevens bekend met administratie, op een Scheepsbouwwerf voor binnen- en buitenvaart. Offerten onder no. 36386 bureau der N. Rott. Courant. [2]

— Directeur der Gasfabriek te Gorredijk. Salaris f 1000 en vrij vuur en licht. Deelname in het maatschappelijk kapitaal verplicht. Sollicitatiën vóór den 16den December 1906 aan den Gedelegeerd-Commissaris H. H. Prakke, Directeur der Gasfabriek te Veenendaal. [2]

— Reiziger voor een Stoomhoutzagerij en Houthandel. Brieven te adresseeren aan het Bureau van het Alg. Ned. Advertentieblad te 's-Gravenhage onder no. 31360. [2]

— Agenten voor een Stoomwaalsteenfabriek, een voor Rotterdam 's-Hage, een voor Amsterdam. Brieven onder letter T aan den boekhandelaar J. J. van Mastrigt te Arnhem. [2]

— Bouwkundige aan een stoomtimmerfabriek, ook voor administratie. Salaris f 1500. Brieven onder letter T. U. S., Alg. Advertentie-Bureau Nijgh & van Ditmar, Amsterdam. [2]

Dienstaanbiedingen.

Informatie-Bureau van den Bond van Technici Tolsteegsingel O. Z. 46, Utrecht.

24 Bouwk. Opz.-teek.,	19—50 j.,	ƒ 45—ƒ 100 's maands.
9 Bouwk. Opz.-Uitv.,	20—50 j.,	ƒ 60—ƒ 100 's maands.
4 Waterb. Opzr.,	20—44 j.,	ƒ 50—ƒ 125 's maands.
2 Werktuigk. Teek.,	24—26 j.,	ƒ 60—ƒ 80 's maands.
2 Werkmeester Opzr. (Constructeur.)	36—39 j.,	ƒ 100 's maands.
2 Electrotechnische Opz. teekenaars,	27 j.,	ƒ 75 's maands.
3 Chef-Machinisten.	28—39 j.,	ƒ 75—ƒ 100 's maands.
2 Scheepsteek.aank.	20—23 j.,	ƒ 50 's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 10 December.

's-Gravenhage, ten 11.30, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het maken van ebdeuren en bijkomende werken in de hoofden van de Oude Merwede-schutsluis te Gorinchem, begrooting f 6500; bestek no. 210 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. van den Thoorn te 's-Gravenhage en bij den ing. König te Gorinchem; aanw. zal geschieden bij den sluismeester nabij het werk.

Leiden, ten 11.30 ure, door het gem. best., bestek no. 22: het aanleggen van straten met rioleeringen, ophoogingen, enz., op het terrein van de voormalige buitenplaats „Buitenrust" en op een terrein beoosten den Rijnsburgerweg, in 2 perc.; bestek en teekeningen ter inzage op het bureau van gemeentewerken en aldaar verkrijgbaar; aanw. gehouden.

Leiden, ten 11.30, door het gemeentebestuur: de levering en het plaatsen van de schoolmeubelen ten dienste der nieuwe school aan den Zuidsingel in 6 perc. Het bestek en de teekening ter inzage op het bureau Gemeentewerken elken werkdag van 9 tot 4 uren en aldaar verkrijgbaar. Aanwijzing gehouden.

DINSDAG 11 December.

Nijmegen, ten 2.30 ure, door het gemeentebestuur: 1. de levering van 60000 eenigszins getrokken, bij voorkeur blauwe straatklinkers; 2. de levering van 5400 Melaphyrkeien en 6200 straatkeien van Niedermendiger basalt-lava; 3. de levering van hout voor het Veer te Lent; 4. het onderhoud der kachels in de gemeentegebouwen; 5. het onderhoud der pompen; 6. de levering van steenkolengruis en turf; 7. de levering van petroleum; 8. het bezorgen van karvrachten; 9. het verrichten van verf- en witwerken; alles voor den dienst 1907; bestekken verkrijgbaar ter Gemeente-Secretarie; inl. bij den Directeur der Gemeentewerken.

Sneek, door de comm. voor de gemeentereiniging: het maken van: I. 75 stuks nieuwe privaattonnen, groot model, met 150 stuks bijbehoorende deksels; II. 325 st. dito in oud beslag; bestek en voorw. ter inzage ten kantore van den directeur der gemeentereiniging.

Venlo, door den arch. Henri Seelen voor den heer A. Faessen: het bouwen van een woning aan den Stalberger weg; bestek en teekening verkrijgbaar en ter inzage bij gen. architect.

WOENSDAG 12 December.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. v. Waterstaat: het maken van eene doorlaatbrug tusschen Hardenberg en Ane bij Anevelde, Gramsbergen; begr. f 3750; bestek no. 211 na 28 Nov. ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. jhr. de Jong van Beek en Donk te Zwolle en bij den ing. Stoel ald., den opz. Siekman te Hardenberg; de nota van inl. 6 Dec. ter teekening bij voornoemden ingenieur.

Heel, ten 3 ure, door het R. K. Par. kerkbestuur van den H. Stephanus: het vergrooten der kerk; bestekken verkrijgbaar op de pastorie te Heel; inl. te bekomen bij den arch. C. Franssen te Roermond.

Rotterdam, ten 11 ure, door het gemeentegas-fabriek: de levering van getrokken ijzeren pijpen, ijzeren en koperen hulpstukken, vertind looden buizen roode en geelkoperen buizen, hanglampen, gaskomforen, gloeibranders, porceleinen kappen en lichtbrekers, lantaarnruiten, gashaken, houtschroeven en draadnagels, moerbouten, schuurlinnen, lijnolie, vet, kaarsen, verfwaren, poetskatoen, poetslappen en lampkatoen, sponsen en zeemvellen, verfkwasten en borstelwerk, touwwerk, bezems, smee- plaat- en bandijzer, gegoten ijzerwerk, zakken, wanten, ketelpakken en andere magazijngoederen.

DONDERDAG 13 December.

Beetgumermolen, door den heer F. J. Rolsma voor den heer H. Bartlema: het bouwen eener stelphuizinge; bestekken verkrijgbaar bij den besteder; aanw. 10 Dec. ten 11 ure.

Moerdijk, ten 2 ure, door de heer J. C. Hermans namens het R. K. kerkbestuur van den H. Stephanus in het café van de wed. Corsmit: het bouwen van een pensionaat, kweekschool met daaraan verbonden leerschool, school voor handwerken, bewaarschool en het voor deze scholen benoodigde meubilair. Bestek en teekeningen ter inzage in het café te Moerdijk en in het Hotel „Piet Jonkers" te Breda, en verkrijgbaar bij J. C. Hermans, Mariënburg 18 Nijmegen. Aanwijzing op den dag der besteding om 11.30 ure op het bouwterrein.

's-Gravenhage, ten 1.30, door de Zuid-Hollandsche Electrische Spoorweg-Mij. in het Zuid-Hollandsch Koffiehuis: het bouwen van haltegebouwen, wachterswoningen en andere dienstgebouwen, het maken van perrons en afsluitingen, en bijkomende werken langs de spoorbaan in de gemeenten 's-Gravenhage, Voorburg en Wassenaar. Aanw. geh. Bestek en teekeningen verkrijgbaar aan het Ingenieurs-bureau Beversen en van Heurn, Heerengracht 38 te 's-Gravenhage alwaar gedurende acht dagen, welke de aanbesteding voorafgaan, tusschen 2 en 4 ure, inlichtingen zijn te verkrijgen.

VRIJDAG 14 December.

Delft, ten 11.30 ure, door het gem.best.: de levering van Waalstraatklinkers, Waaltrottoirklinkers, grijze vlakke Waalklinkers en blauwe Rijnklinkers. Zie adv. in no. 48.

Zwolle, ten 1 ure, door de dir. der Noord-Ooster locaal-spoorweg Mij. aan het kantoor dier Mij.: het maken van eene goederenloods, grondwerken, klinkerbestrating en diverse werken op het station Vriezenveen. Zie adv. in dit no.

ZATERDAG 15 December.

Lisse, ten 10 ure, ten kantore van den waarnemenden notaris J. Tuymelaar namens gravin van Lynden-Pallandt: 1. het graven van een Vaarsloot ter lengte van 1550 M., door den Hoogenveenschen polder, met duiker-, dam- en andere werken; 2. het maken van een brug, van beton, in den weg langs de Haarlemmer Trekvaart; 3 het maken van een brug, gedeeltelijk van beton, in den Duinweg onder Noordwijkerhout. De teekeningen en beschrijvingen te verkrijgen bij G. Zandstra, boekhandel te Lisse. Aanwijzing voor alle drie perceelen 11 December ten 9 uur v. m. te beginnen aan de Haarlemmer Trekvaart nabij Station „Lisse". Inlichtingen bij Bert van der Zaal te Lisse.

MAANDAG 17 December.

Gouda, ten 1.30, door het gem. best.: de lev. van benoodigde materialen ten van de fabricatie 1907 in 13 perc.: 1. houtwaren, 3. ijzer en staal, 4. gereedschappen, lichte ijzerwaren enz., 5. lood en zink enz., 6. verfwaren Oliën en teer enz., 7. glas, 8. grind, 9 steenslag, 10. zand, 11. melafier en grèskeien, 12. Waalstraatklinkers, 13. Vechtsche straatklinkers waalvorm en 15 bouwmaterialen. Inlichtingen dagelijks tusschen 8 en 10 uur op het Stadserf, waar bestekken met voorwaarden verkrijgbaar zijn.

Rotterdam, in het Timmerhuis: de lev. van: 1. een partij brugblokjes van Djatti- of ander tropisch hout, groot 100 M³. en 2. eene partij bezaagd hard hout, groot 28.111 M³. De voorwaarden ter lezing in het Timmerhuis en verkrijgbaar bij de Wed. P. van Waesberge en Zoon Houttuin No. 73.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

41ste Jaargang. ZATERDAG 15 DECEMBER 1906. No. 50.

De Opmerker

Bouwkundig Weekblad.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „De Opmerker", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.) voor het binnenland . . . . . ƒ 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot ƒ 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij vooruitbet.)

Afzonderlijke nummers, uitsluitend bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . ƒ 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van „*De Opmerker*" ter drukkerij van „*Eigen Hulp*" Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

De Beurs te Amsterdam.

De voordracht van Burgemeester en Wethouders der hoofdstad om f 83.000 beschikbaar te stellen als eerste termijn van het bedrag, dat noodig zal zijn, om de Beurs weder in beteren staat te brengen, is aangenomen, doch pas nadat door vele leden hartige woorden gesproken waren.

Het debat betrof voornamelijk de vraag, wie voor den slechten toestand verantwoordelijk moet worden gesteld. Die vraag kwam niet tot oplossing, in zooverre als niet bleek vast te staan, wie men in rechten zou moeten aanspreken. Wij vertrouwen, dat het gemeentebestuur geen rechtsgeding zal beginnen. Wie zou willen, dat de heeren Berlage, Lambrechtsen, Van Hasselt, Treub, Blooker of wie er meer zou kunnen worden aangesproken, veroordeeld werden om uit eigen beurs de schade te vergoeden, door de gemeente in haar Beurs geleden?

De Beurs te Amsterdam is onder een ongelukkig gesternte geboren. Het raadslid Posthumus Meyjes heeft daar op gewezen, en, het geval „ab ovo" behandeld, den heer Treub aangewezen als den man, die door „zijn vriend Berlage" als bouwmeester voor de Beurs aan te wijzen, de oorzaak van al het kwaad is.

Deze uitlating van het Amsterdamsche raadslid heeft den heer Treub aanleiding gegeven, om haar met een verslaggever van „de Telegraaf" te bespreken. Hij is door de uitlating „gefrappeerd", maar nog meer door het feit „dat zij geen protest heeft uitgelokt van het Dagelijksch Bestuur".

Men mag inderdaad aannemen, dat, nu de heer Posthumus Meyjes, wiens verklaring „sensatie" maakte, door niemand terecht is gewezen, hij den spijker op den kop heeft geslagen. Trouwens in 1896 werd reeds door tal van schrijvers in dagbladen hetzelfde gezegd.

In de zitting die de Amsterdamsche Raad 7 October 1896 hield, toen de beurs-voordracht werd aangenomen, verweerde de heer Treub, destijds Wethouder belast met de Publieke Werken, zich als volgt tegen de beschuldiging van „vriendjesindraaierij".

„Burgemeester en Wethouders hebben, toen de Commissie hun verzocht, een architect aan te wijzen om haar bij te staan in het ontwerpen van een plan, het advies ingewonnen van den Directeur van Publieke Werken en deze heeft, toen hij het voorstel deed om den heer Berlage aan te wijzen als den architect, door de Commissie verlangd, daarbij volstrekt niet alleen gesteund op eigen kennis of op ervaring. Integendeel, daar hij begreep, dat het hier een quaestie gold, die ook uit een esthetisch opzicht van belang was, heeft hij advies

ingewonnen, en dit advies ook medegedeeld aan Burgemeester en Wethouders, bij personen, die zeker in den lande geacht moeten worden, autoriteiten op dit gebied te zijn".

Hieruit zou dus blijken, dat de toenmalige Directeur, de heer Lambrechtsen voor de keuze van den heer Berlage verantwoordelijk is.

Het „Handelsblad" kreeg nu de volgende verklaring van den heer Lambrechtsen. „De wethouder Treub droeg in 1895 den Directeur van P. W. op, een voordracht te maken ten einde hem te leiden bij de aanwijzing van een architect, die men met den bouw der beurs zou kunnen belasten. De heer Lambrechtsen was toen geheel onbekend met het feit, dat de heer Treub met den architect Berlage bevriend was. De Directeur van P. W. maakte toen op een voordracht van vier Amsterdamsche architecten en zond deze voordracht aan twee bekende deskundigen, die beiden niet te Amsterdam woonden en thans nog in leven zijn, om advies. Onafhankelijk van elkaar wezen deze beide deskundigen uit die voordracht den heer Berlage aan als uitnemend voor zulk een taak berekend. Eerst toen de Directeur van P. W. bij den wethouder Treub met deze adviezen kwam, verklaarde de heer Treub, dat deze keus hem bijzonder sympathiek was en dat ook hij groot vertrouwen stelde in den architect Berlage".

Hier wordt dus wat den 7 October 1896 door den heer Treub als wethouder gezegd werd, nog eenigszins aangevuld. Die aanvulling zou nog meer waarde hebben, als men wist, welke drie architecten met den heer Berlage op de „voordracht" stonden en wie „de twee bekende deskundigen" zijn, van wie men slechts verneemt, dat zij beiden niet te Amsterdam woonden en thans nog in leven zijn.

Ondertusschen ligt het zwaartepunt in de verklaring, indertijd door den heer Treub gegeven „dat de keus hem bijzonder sympathiek was en dat hij groot vertrouwen stelde in den architect Berlage".

Want dit „groote vertrouwen" moet het geweest zijn, dat den wethouder, die weldra heen zou gaan, deed besluiten, den brief van 10 October uit te lokken, welk stuk, — de verklaring van den tegenwoordigen burgemeester, die toen wethouder van financiën was, laat daaromtrent geen twijfel — de oorzaak is geworden van al de kwade gevolgen.

De heer Treub verklaart nu „den indruk te hebben gehad, dat de heer Berlage voor den beursbouw was toegevoegd aan den dienst van Publieke Werken". Doch hij „betwijfelt tevens geen oogenblik de juistheid van de mededeeling des burgemeesters". En daarom „moet hij de mogelijkheid, dat het anders was, toegeven". Vast staat dus wel, dat hij den heer Berlage van zijn verhouding tot de afdeeling Publieke Werken, zooals die was aangegeven in het rapport der Beurscommissie, heeft losgemaakt. En de heer Lambrechtsen zegt ten overvloede: „Natuurlijk hinderde deze gang van zaken de ambtenaren van P. W. zeer".

Het vonnis, door het „Handelsblad" over deze zaak geveld, luidt: „Wanneer het hoofd van den dienst van P. W., de wethouder, die de verantwoordelijkheid moest helpen regelen en vaststellen, slechts den „indruk" kreeg, dat de verantwoordelijkheid bij P. W. berustte, dan moet hij al bijzonder weinig gedaan hebben om de onder hem gestelde ambtenaren van die verantwoordelijkheid te overtuigen en om hem behulpzaam te zijn bij het dragen van die verantwoording. Wanneer de wethouder Treub werkelijk meende, dat de ambtenaren van P. W. voor den bouw van de Beurs verantwoordelijk waren, dan heeft hij zeer zeker tegenover de ambtenaren van zijn diensttak op een merkwaardige manier zijn plicht verzuimd".

Nu behoort er echter aanstonds op gewezen te worden, dat dit plichtverzuim van den wethouder Treub nooit aan het licht zou zijn gebracht, ja dat het hem, zoo dit geschied ware, zelfs tot een verdienste zou zijn gerekend als de Beurs na hare voltooiing niet reeds zóó spoedig de bekende gebreken had vertoond. Een architect staat niet gaarne onder deskundige voogden, ten minste in Nederland niet.

In het buitenland denkt men er anders over. Als daar een groot bouwwerk zal verrijzen, dan vraagt men den ontwerpenden architect slechts het leveren van teekeningen en stelt voor de uitvoering een staf van zelfstandige en verantwoordelijke technici aan.

Op deze wijze is de Beurs van 1845 tot stand gekomen, gelijk ons het bekende boekje van den heer Weissman — die daarop een zeker niet door hem verwacht vervolg kan geven — ons leert. Wij vinden daar: „Nu moest de positie van Zocher nog geregeld worden. Reeds 17 Juni 1838 had hij geschreven, dat hij als stads-architect wenschte beschouwd te worden, voor zooveel dit werk betrof. Maar de tegenwerking van den commissaris (wethouder) Alewijn maakte, dat deze wensch niet werd ingewilligd. Toen Alewijn gestorven was, volgde C. W. M. Klijn hem op en werd in diens plaats de Kapitein-Ingenieur A. C. Pierson als directeur van Stads-fabriekambt aangesteld. Deze heeren, beide oud-genie-officieren, waren van meening, dat een zoo belangrijk werk als de Beurs niet door een particulier architect mocht worden uitgevoerd. Daarom nam de Raad 3 Februari 1841 het besluit, dat de heer Zocher slechts als consulent voor deszelfs model zou worden beschouwd en zijn salaris van f 9000 op f 4500 teruggebracht zou worden. Mag Zocher ook hiermede misschien aanvankelijk weinig ingenomen geweest zijn, toen later bij de uitvoering allerlei moeilijkheden zich voordeden, mocht hij blij wezen, dat er geen verantwoordelijkheid op hem rustte".

Dit laatste heeft betrekking op een versterking der fundeering, die noodig bleek en die werd aangebracht volgens het rapport der commissie van onderzoek, bestaande uit de ingenieurs De Kruyff en Conrad en den aannemer Moele. Die versterking kostte f 87.000 en zij werd uitgevoerd, eer met den bovenbouw is begonnen.

Het mag als zeker worden aangenomen, dat, ware de uitvoering van de Beurs, die Berlage ontwierp, door technici als boven bedoeld geschied, de thans aanwezige gebreken zich niet zouden hebben vertoond.

Wel zegt de vroegere directeur Lambrechtsen nu: „Het is zeer onwaarschijnlijk, dat wij verbeteringen in het plan anders dan in onderdeelen zouden hebben aangebracht, bijvoorbeeld door hier en daar een muur of een verband te versterken".

Doch wij achten dezen ingenieur als technicus te hoog, om te willen aannemen, dat hij hier in ernst spreekt. Immers waren de plannen aan zijn oordeel onderworpen geworden, dan zou hij aanstonds gezien hebben dat een gebouw, volgens zulk een plattegrond opgericht, onmogelijk stabiel kon zijn.

In dien plattegrondvorm schuilt het kwaad. Hij was gemaakt door den vroegeren gemeente-architect voor een verbouwing van de bestaande Beurs, en de Beurs-Commissie vond hem zóó goed, dat zij hem Berlage 15 Februari 1896 ter hand stelde, om bij een nieuw plan te volgen.

Het verbouwingsplan bedoelde, de bestaande beurs te laten zooals zij was, haar als goederenbeurs te bestemmen, en daaraan dan, naar het Station toe, een graanbeurs en een effectenbeurs te bouwen, die samen dezelfde breedte en constructie van Zocker's schepping zouden hebben.

Deze zeer eenvoudige constructie zou zonder eenig bezwaar uitgevoerd hebben kunnen worden. Maar van Berlage werd verlangd, dat hij boven een deel van de Beursruimte twee verdiepingen met kantoren zou maken, welke verdiepingen op pijlers moesten steunen en ten gevolge hadden, dat overal het muurwerk véél hooger diende te worden, dan het verbouwingsplan aangaf.

Hierdoor geraakten de smalle vleugels, welke de eigenlijke beurszalen, die niets dan overdekte binnenplaatsen zijn omgeven, in een zeer labiel evenwicht. Ongunstig werkte bovendien de trapeziumvorm van het gekozen terrein, en, als ware dit niet genoeg, werd een kelder onder den zwaksten vleugel als machinekamer en ketelhuis voor verwarming, verlichting en ventilatie bestemd. Ten slotte werden nog deze instabiele muren door allerlei kanalen verzwakt.

Op deze gebreken heeft de commissie van onderzoek in haar rapport reeds gewezen. Mag dan worden verondersteld, dat de heer Lambrechtsen ze niet zou opgemerkt hebben nog vóór den bouw, als de plannen aan zijn oordeel waren onderworpen en de uitvoering onder zijn verantwoordelijkheid had moeten plaats vinden?

„Indien men mij als Directeur van P. W. om advies gevraagd had of op die plaats een groot gebouw gezet kon worden, geloof ik niet, dat ik, rekening houdende met het feit, dat toen geen andere goede plaats beschikbaar was, afwijzend zou hebben durven adviseeren". Dit schreef de heer Lambrechtsen in het „Handelsblad" van 7 December 1906.

Maar in het begin van 1897 heeft de heer Lambrechtsen, toen nog Directeur van P. W., aan het „Handelsblad" een verdediging van het terrein gestuurd, welke door „de Amsterdammer" toen als volgt besproken werd. „Wij hadden, nu de Directeur der Publieke Werken voor het gemeentelijk plan opkomt, althans mogen rekenen op een betoog, dat de gemeenteraad vroeger, tweemaal het terrein voor beursbouw verwerpend, tweemaal een dwaasheid heeft begaan. Maar elk argument ontbreekt. Als de heer Lambrechtsen iets wil uitwerken, dan moet hij aantoonen, dat de Beurs naar het gemeentelijk plan beter en fraaier staat midden op den Damrakweg, dan op de zijde, tusschen Damrak en Warmoesstraat, — in een woord, dat men ook in de toekomst het besluit van den Raad der gemeente Amsterdam dankbaar zal gedenken".

Hieruit blijkt, dat de heer Lambrechtsen in 1897, dus toen Berlage reeds met zijn plannen bezig was, de bezwaren, aan de keuze van het Damrak als bouwterrein verbonden, niet erkend heeft. Vreemd blijft het, dat hij, die volgens zijn zeggen „buiten alles" gehouden werd, toen het gemeenteplan ongeroepen ging verdedigen.

Vreemder nog schijnt die verdediging als wij in het „Handelsblad" van 7 December 1906 de volgende uiting van den heer Lambrechtsen lezen. „Want wat is het geval geweest? De geheele zandlaag aan de Warmoesstraat, waarin de palen stonden, is verzakt. Daartegen helpen een grooter aantal palen niet. Aan de Damrak-zijde, waar het zand veel vaster was en dus zeer weinig verzakt, bleek de fundeering en de bouw voldoende krachtig".

Deze uitspraak klopt niet met het rapport der commissie van onderzoek, die —, weifelende of er wel van verzakking gesproken kan worden —, als dit het geval mocht wezen, een „gelijkmatige verzakking van het geheele bouwwerk" aanneemt.

Wanneer de heer Lambrechtsen gelijk mocht hebben, zoo zou er niets anders overblijven, dan alle vleugels van het gebouw aan de zijde der Warmoesstraat te sloopen, een nieuwe fundeering te maken en dan dit gedeelte van de Beurs opnieuw te bouwen. Maar als het hiertoe zou moeten komen zouden de f 83,000, die nu door den raad zijn toegestaan, blijken weggeworpen te zijn. Hopen wij het beste.

Wat ondertusschen bevreemden moet, is, dat de architecten van Amsterdam en van Nederland, in het openbaar althans, over het rapport van de commissie van onderzoek zulk een hardnekkig zwijgen hebben bewaard. Alleen in ons blad is dit stuk aan critiek onderworpen. Doch de overige bouwkundige bladen hebben óf gedaan, als ware het rapport niet verschenen. óf, zoo zij het opnamen, zich van elke beschouwing onthouden, die verder ging dan eenige oppervlakkige bespiegelingen.

Waarschijnlijk heeft medegevoel met den heer Berlage tot deze struisvogelpolitiek aanleiding gegeven. Doch is daardoor dien bouwmeester wel een dienst bewezen? Toen het „hosanna" weerklonk schreeuwde ieder, in het openbaar althans, luidkeels mede. Thans roept de menigte „kruist hem" en er is onder de vroegere juichende bouwmeesters niemand meer, die eens duidelijk doet uitkomen, dat de schuld *niet* bij Berlage, doch bij de opdrachtgevers moet worden gezocht, die zijn hulp vroegen ter verwezenlijking van een plan, dat de kiem des verderfs in zich bevatte.

Zeker, de heer Berlage heeft misschien te grif de opdracht aanvaard, hij is zich mogelijk van de moeilijkheden aan zijn taak verbonden niet dadelijk voldoende bewust geweest. Maar wien zou het hoofd niet op hol gegaan zijn in zulk een geval, vooral wanneer zóó door geestdriftige bewonderaars de lofbazuin werd geblazen?

Inderdaad, de heer Laarman, die over zijn artikel in de Telegraaf, dat de gebreken der Beurs aan het licht bracht, zooveel heeft moeten hooren, is eigenlijk onder de Nederlandsche architecten de eenige, die toen het nog tijd was, gewaarschuwd heeft. In Februari 1898 reeds deed hij dit, en laakte de „deskundigen, die zwijgen omdat zij de kat de bel niet durven aanbinden." En wij zelf schreven. in ons nummer van 4 Maart 1898: „Het stadsbestuur van thans kan gerust zijn gang gaan, het krijgt als ieder loon naar werken. Wij durven de voorspelling wagen, dat iemand slechts nog een jaar of tien zal behoeven te leven, om de straf te aanschouwen, die zoowel aan het stadsbestuur van thans als aan den heer Berlage zal worden voltrokken". Deze

voorspelling is, tot ons leedwezen, maar al te goed uitgekomen.

Toch hadden wij 19 Maart 1898 geschreven: „De heer Berlage late zich niet het hoofd op hol brengen door zijn bewonderaars, hij worde niet zwijmeldronken van den wierook, hem toegezwaaid. Maar hij toone zich ook niet geraakt, als een bedaarde, zakelijke critiek hem op feilen wijst. Een monument te mogen maken is een eer, maar geeft ook een zware verantwoordelijkheid. Want wie mistast kan zijn werk noch verbeteren, noch overdoen".

In ons nummer van 30 April eindelijk kwam het ingezonden stuk van den heer Laarman voor, waarin deze zich beklaagde, dat men hem in de vergadering van „Fabrieks- en Handwerksnijverheid" niet aan het woord had willen laten komen, het stuk waarin hij „met het oog op den door en door rotten aangeplempten bodem van het verknoeide Damrak" de scheuren voorspelde en waarschuwde „niet het vele geld aan dit *waagstuk* weg te werpen".

Had men toen maar willen luisteren! Waren de beoefenaars der bouwkunst slechts in de gelegenheid gesteld geworden, over het technische deel van het vraagstuk hun meening te zeggen. Doch die gelegenheid is hun niet geschonken. Wel werd in Maart 1898 een gecombineerde vergadering der afdeeling Amsterdam van de Maatschappij en van het genootschap „Architectura et Amicitia" aan het beurs-ontwerp gewijd, doch hier was de heer Berlage alleen aan het woord, terwijl de overige aanwezigen zwegen als moffen. De Voorzitter der Maatschappij sprak enkele woorden, doch die hadden betrekking op een geschenk, dat hij den heer Berlage aanbood. Heeft toen niemand der technici van naam, die aanwezig waren, bedenkingen gehad? Wij durven het niet aannemen. Zij hebben evenwel het zwijgen boven het spreken verkozen.

Een zonderling noodlot heeft gewild, dat de heer Posthumus Meyjes, die toen den voorzittersstoel innam, en den spreker onder daverend applaus dank zei, verleden week als Amsterdamsch raadslid het woord heeft gezegd, dat de geheele „beurs-tragedie" verklaart.

Verbouwing van de Beurs te Rotterdam.

Het lid van den raad der gemeente Rotterdam, de heer J. Verheul Dz., heeft dezer dagen het volgende schrijven tot den gemeenteraad gericht:

Toen ik geruimen tijd geleden als lid der commissie voor de plaatselijke werken voor het eerst het ontworpen schetsplan tot vergrooting en verbouwing van het beursgebouw onder de oogen kreeg, rees bij mij direct de gedachte, of de bouw van een nieuw beursgebouw, voldoende aan alle eischen, niet een gebiedende eisch zou zijn en, of ik niet, uit den aard van mijn beroep meer dan andere leden dier commissie, genoodzaakt was, deze kwestie nader en uitgebreider onder de oogen te zien.

Ik kreeg de gelegenheid de schetsplannen met het daarbij behoorende rapport van den directeur der gemeentewerken à tête réposée te bestudeeren om zoodoende mijne opinie daaromtrent op goeden grondslag te vestigen.

Ieder onzer zal met mij a priori aannemen, dat de ligging der Groote Beurs ten opzichte van het centrum dezer stad niet te verbeteren is en dat verplaatsing ver uit dit centrum voorloopig niet gewenscht is.

Welke ruimte men voor eene nieuwe beurs noodig zou hebben en waar die ruimte in de nabijheid der bestaande te vinden, is wel de gewichtigste vraag.

De tegenwoordige Groote Beurs beslaat eene oppervlakte van 60 × 40 of 2400 M², waaronder 1565 M². aan eigenlijke beursruimten, terwijl de nieuwe Amsterdamsche Beurs, die eene oppervlakte van 140 × gemiddeld 44.5 of 6230 M². inneemt met aan beursruimten 3860 M²., ruim 2½ maal zoo groot is.

Wanneer men nu in aanmerking neemt, dat de Amsterdamsche Beurs te lang en te smal gevonden wordt, een kwaal die zich uit het gekozen grondstuk ontwikkeld heeft, dan kan men veilig aannemen, dat voor een nieuw ie bouwen Rotterdamsche Beurs, waarbij op den gestadigen vooruitgang der stad en het daardoor toenemend beursbezoek voor een verre toekomst gerekend moet worden, zeker 5000 M². terrein noodig zal zijn om te bebouwen en dan liefst in verhouding van 100 M. lengte bij 50 M. breedte.

De Blaak dempen en daar een openbaar gebouw plaatsen, is een idee, dat iedereen, die zich van de afmetingen van zulk een gebouw geen rekenschap kan geven, het eerst aan de hand doet; doch welk een anderen indruk krijgt men, wanneer men met die afmetingen wel rekening houdt en op den plattegrond der stad de breedten van die Blaak en der beide aanliggende straten of kaden eens nameet.

De Noord-Blaak is 20 M., de Blaak (het water) gemiddeld 55 M., en de Zuid-Blaak 15 M. breed. Stel nu, dat een bebouwing van de gedempte Blaak gewenscht en noodzakelijk werd, dan zou men beslist, wanneer daarop een hoog monumentaal gebouw verrijzen moest, de breedte der Noord-Blaak van 20 op 30 à 35 M. en die der Zuid-Blaak van 15 op 25 à 30 M. moeten brengen, waarvoor de te bebouwen disponibele breedte van de gedempte Blaak met minstens 20 M. versmald zou worden en de overschietende breedte van 35 M. veel te smal zou zijn voor een behoorlijk beursgebouw.

Eene goede oplossing is daar dus niet te vinden, wanneer men met mij aanneemt, dat de hoofdverkeerswegen rond zulk een gebouw in het hart der stad eene breedte moeten verkrijgen daarmede in overeenstemming en verhouding.

Een tweede idee, ook reeds meermalen geuit en vroeger zelfs door een architect in schets gebracht, is: de oude Beurs afbreken, de huizen aan het Westnieuwland aankoopen en sloopen en de daardoor vrijgekomen gronden, gevoegd bij de reeds in Gemeentebezit zijnde, zouden een goede plaats kunnen opleveren voor een nieuwe Beurs van voldoende afmetingen.

Hoelang het echter duren zal om de ongeveer 30 grootere of kleinere perceelen, waarin voor het meerendeel bloeiende zaken gevestigd zijn en die te zamen ongeveer 3000 M². beslaan, voor dat doel aan te koopen, ik durf dit niet bij benadering te schatten, doch stel, dat aankoop mogelijk ware, dan zou zeker alleen daarvoor veel meer dan een millioen noodig zijn. Waar de gemeente de panden aan het einde der Hoogstraat en aan het Oostplein voor gemiddeld 356 Gld. per M². moest aankoopen, zal hier de doorsnedeprijs per M². stellig niet minder zijn.

Aan verwezenlijking van dit idee is toch zeker vooreerst ook niet te denken en daarmede zou bovendien de oude Groote Beurs moeten vallen, iets wat ik en met mij vele anderen een onherstelbare wandaad in dezen tijd zou noemen.

Een derde idee, om een nieuwe Beurs te stichten op het terrein thans ingenomen door de perceelen omsloten door de Wijnhaven Z.Z., de Punt, Scheepmakershaven en Wijnbrugstraat, is m.i. redelijkerwijs gesproken evenmin uitvoerbaar, daar ook hier tot aankoop van een groot huizencomplex moet worden overgegaan en het geheel door zijn ongunstigen vorm geen voldoende ruimte aanbiedt. Andere geschikte plaatsen zijn waarlijk, wanneer men zich goed rekenschap geeft van de benoodigde afmetingen eener nieuwe Beurs en van ruime verkeerseischen daaromheen, in dit centrum niet te vinden en aan verplaatsing naar een ander deel der stad valt vooreerst niet te denken.

De op dit oogenblik meest practische oplossing om in den Beursnood te voorzien, is deze, dat men door verbouwing en vergrooting de oude Beurs in zulk een toestand brenge, dat zij vooreerst voor een tal van jaren aan de gevorderde eischen voldoet — en dit is zeer zeker met het voorgesteld verbouwingsplan bereikt. Ik zal hier niet uitweiden over de juiste indeeling noch over de groepeering der ruimten onderling, daar aan het opmaken van het plan langdurige conferenties met de Kamer van Koophandel en de betrokken Beurscommissies zijn voorafgegaan en het te dien opzichte de algemeene instemming dier lichamen verworven heeft, ik voor mij wil volstaan met mijne overtuiging te uiten, dat de Beurs na verbouwing een practisch ingericht gebouw zal zijn.

Wat de aesthetische zijde van het vraagstuk betreft, zouden velen het bejammeren, dat dit oude uit architectonisch oogpunt zoo merkwaardige beursgebouw op een of andere wijze verdwijnen moest, bejammeren omdat dit gebouw, gebouwd in 1718 door den vermaarden Rotterdamschen bouwmeester Adriaan van der Werff, een goed en eenig specimen is van de voornaam- en fijngevoelde kunst onzer 18e-eeuwsche voorvaderen.

Ware dit gebouw bouwvallig, slecht van afmeting, laag, bedompt, slecht verlicht of wat ook, dan ware er reden aanwezig om slooping te wenschen; doch nu al die factoren afwezig zijn, is het een plicht voor het nageslacht dit klassieke, stemmige gebouw, zoo harmonisch van verhouding, in eere te houden en — al moge dan later eens besloten worden tot den bouw eener nieuwe Beurs — dan zij als eerste eisch gesteld, dat dit belangrijke gebouw niet valle onder sloopershanden, omdat door slooping een kunstwerk van gelijken rang als menig onzer oude schilderijen, op onherstelbare wijze zou worden verwoest en het oude gebouw toch noch voor vele practische doeleinden te benutten ware geweest.

Opmerkelijk is het, dat buitenlandsche kunstgeschiedschrijvers over de bouwkunst in ons land uit vroegere perioden de Rotterdamsche Beurs niet alleen aanduiden als een monument uit het Lodewijk XIV tijdperk, doch bovendien wijzen op de fraaie, stemmige, in zandsteen uitgevoerde gevels en op de voorname, fijn ontworpen zuilengang, die de binnenruimte omsluit.

Is nu echter de verbouwing van zulk een, uit architectonisch oogpunt zoo belangrijk gevonden gebouw, wel gerechtvaardigd? Ik meen hierop te kunnen antwoorden, dat de architectuur van het inwendige onaangetast blijft, terwijl van het uitwendige alleen de zuidgevel, de minst fraaie der gevels omdat die indertijd bedoeld was langs de waterzijde te liggen, verandering zal ondergaan door het aanbrengen van een avant-corps ter breedte van 13 M. waarin de nieuwe toegangen worden aangebracht.

Dit avant-corps, ontworpen in den geest der overige gevels en samengesteld uit daaraan ontleende motieven, zal zeker dien zuidgevel aanmerkelijk in uiterlijk doen winnen, te meer daar ook het voornemen bestaat de blinde vensternissen als raamopeningen te veranderen. De hoofdingang verplaatst naar de zuidzijde van het gebouw zal dan ook het gunstigste ten opzichte der windstreken te liggen komen en tevens ook aan de meest gewenschte zijde der inwendige beursruimte in verband met de vergrooting.

Ten slotte een woord over „het verkeer" op het Beursplein, dat machtwoord, dat eveneens aangevoerd wordt als eisch waarom de oude Beurs gesloopt moet worden teneinde de rooilijn van de Noord-Blaak te kunnen doortrekken. Ook met dezen eisch ben ik het niet eens, daar het Beursplein bij eene breedte van ongeveer 60 M. toch werkelijk ruimte genoeg aanbiedt om bij een wel overlegd plan, het wagen-, tram- en voetgangersverkeer te regelen. Eer zal de lengte van dit plein te kort zijn, dan de breedte te smal.

Wanneer het verhoogd klinkerpad in het midden van dat plein komt te vervallen en die ruimte bestemd wordt voor het wagenverkeer, dan kunnen bezijden die ruimte de trams ongehinderd hun plaats vinden en, door ruime vluchtheuvels aan weerskanten omgeven, gemakkelijk door voetgangers bereikt worden.

Opruiming van het melkhuisje en meer dergelijke niet fraaie hinderpalen, alsmede afdoende electrische verlichting bij avond, moet daarmede gepaard gaan, terwijl het trottoir voor den zuidgevel der Beurs bijna tweemaal verbreed zou kunnen worden. Mocht daarbij de tram van het Park naar de Oude Plantage haar weg kunnen vinden langs het Notarishuis, om het Plan C naar de Nieuwe haven en omgekeerd, dan zou daarmede veel geregeld en ook veel bereikt kunnen worden, want juist het oversteken der voetgangers van het trottoir voor den tegenwoordigen hoofdgevel der Beurs naar de Kolkkade door de dicht op elkander staande pijlers der viaduct, dat is m.i. het gevaar, waaraan niet veel te veranderen valt dan door het tramverkeer aldaar te beperken.

Dringender eischt het verkeer bij de Keizerstraat en Zeevischmarkt verbetering. Veel noodiger dan op het Beursplein is het om daar door slooping van de Zeevischmarkt den algemeenen toestand te veranderen.

De plaatsing der Zeevischmarkt versmalt de Noord-Blaak tot op ongeveer 15 M., een afmeting, die voor het drukke verkeer daar ter plaatse zeker de helft te weinig is; dat gebouw zal in de toekomst, wanneer de groote plannen in het Westen tot rijpheid komen, allicht daarheen verplaatst en voor den dagelijkschen détailverkoop, door een kleiner gebouw, minder hinderlijk in het centrum gelegen, vervangen kunnen worden.

Hierdoor zal ook tevens de hoog noodige ruimere

toegang tot de eventueel later te dempen Blaak verkregen worden.

Ter verbetering van het voetgangersverkeer zou ook voorloopig de overbodige en hinderlijke doorrit van het Postkantoor aan de Noord-Blaakzijde opgeruimd moeten worden, om door een behoorlyk trottoir, juist op die plaats, ruimte te geven aan het voetgangersverkeer.

Met de verwezenlijking van een en ander zou veel bereikt kunnen worden en wanneer dan ten slotte het Postkantoor, dat vrijwel bouwvallig is, zal worden gesloopt, dan kan, bij onderling overleg tusschen Rijk en Gemeente, het vrijkomend dure terrein van ongeveer 2200 M², dat het eigendom van het Rijk is en natuurlijkerwijze verkocht of wederom bebouwd zal worden, bij dezelfde oppervlakte, doch van vorm veranderd, meer breedte geven aan Noord- en Zuid-Blaak. Zijn wij eenmaal zoover, dan zal niemand onzer het bejammeren, dat de oude Beurs voor slooping is gespaard geworden en dat het Beursplein is gebleven zooals het nu is.

Al is dat Beursplein niet te vergelijken met de Grand' Place te Brusssel, noch met die te Antwerpen, noch met den Dam te Amsterdam, er zit toch in dat intieme Beursplein met zijn karakteristieke rij 18e-eeuwsche woonhuisgevels, met zijn boombeplanting, met zijn oude Beurs, zoo één met dit plein, een eigenaardig typisch cachet.

Die oude stadspleinen moet men maar niet zoo klakkeloos van vorm veranderen, men bederft zoo licht iets, wat men nu uit gewoonte weinig appreciëert of heelemaal niet meer opmerkt. Meer en meer wordt door kunstenaars van naam de aandacht gevraagd, bij den aanleg van steden, voor het ongedwongene, het vrije, het eigenaardige, wat de meeste oude stadspleinen kenmerkt; meer en meer laten zij hun stem hooren tegen den vervelenden symmetrischen aanleg, die iedere bekoring ontneemt.

Op de aangevoerde gronden is het mijne overtuiging, dat wij goed doen het voorstel van B. en W., wat de verbouwing en de vergrooting der Groote Beurs betreft, aan te nemen. niettegenstaande ik het voor de eigenaars der enkele huisjes in de Beurssteeg zeer hard vindt, dat die steeg daardoor in een „slop" veranderd wordt. Wanneer de Gemeente die enkele huisjes voor billijken prijs trachtte aan te koopen om daar ter plaatse een behoorlijken politiepost met woningen enz. in te richten, dan kon dit te maken slop aan de voorzijde door hekwerk afgesloten worden en niemands ergernis verwekken.

* * *

De heer W. Molenbroek, architect vroeger te Rotterdam, thans te 's-Gravenhage woonachtig, heeft in het bovenstaande aanleiding gevonden, in een ingezonden stuk in de N. Rott. Courant een lans te breken voor het plan de Beurs op de Blaak.

Op initiatief van een bekend industrieel te Rotterdam is in der tijd ook op dit terrein door hem reeds een Beursgebouw ontworpen, waarbij de geheele Beurs zooveel hooger lag, zoodat het onderste gedeelte geheel voor winkels kon worden ingericht, met twee elkaar kruisende passages.

Dit gebouw nu was 44 meter breed en 112 meter lang of circa 5000 M² groot, de benoodigde oppervlakte in de verre toekomst, zooals terecht door den heer Verheul opgemerkt. Waarom Z. E. D. dit terrein liefst bebouwd zou zien in verhouding van 100 meter lengte en 50 meter breedte, is hem niet recht duidelijk.

In dit gebouw waren namelijk geprojecteerd een goederenbeurs van 32×40 M.; een schippersbeurs van 10×18 M.; een vlasbeurs van 10×18 M.; een effectenbeurs van 28×16 M.; een graanbeurs van 28×16 M.; centrale Halle 16×23 M.; terwijl rondom deze localiteiten in het geheele gebouw aangrenzende ruimten van een minimum diepte van 5 meter voor schrijfkamers als anderszins geprojecteerd waren, waar noodig de vereischte trappen, liften en voorts ruime localiteiten voor café's, een modern ingericht restaurant enz. gemakkelijk gevonden waren. De schetsen liggen voor den heer Verheul gaarne ter inzage.

Gegeven nu de afstand tusschen de façades van de Noord- en de Zuid-Blaak ad 90 Meter, had de heer Molenbroek destijds de straat aan de Zuid-Blaak geprojecteerd breed 20 Meter en aan de Noord-Blaak breed 26 Meter, tegen welke maten zijns inziens absoluut geen bezwaar bestaat, die integendeel voor eerste klasse winkelstand hem meer gewenscht voorkomen dan breedere afmetingen te meer wanneer deze straten de vrij korte verbindingswegen vormen tusschen twee alsdan zeer groote pleinen, aangezien het in de bedoeling lag het gedeelte Noord-Blaak achter het Postkantoor tot aan de Vischmarkt te dempen.

Door het Beursgebouw in het midden te plaatsen tusschen het Beursstation en de Vischmarkt zou tegelijkertijd tegemoet gekomen zijn aan het bezwaar van den heer Verheul waarbij hij het oude Beursplein liever niet verbreed zag met het oog op de verhouding.

De geuite meening van den heer Verheul „dat daar dus geen goede oplossing is te vinden" is zijns inziens absoluut onjuist en hij vermeent dat alleen juist daar de goede oplossing moet en kan gevonden worden, zulks te meer daar aan de hand van gevoerde onderhandelingen met de desbetreffende autoriteiten hierdoor het alleszins dringende vraagstuk betreffende het Postkantoor tegelijk is op te lossen.

* * *

Rotterdam heeft dus thans ook zijn beursquaestie.

Dat zij belangrijke afmetingen zal aannemen is niet te hopen, maar ook niet te verwachten, want voor het oogenblik althans schijnt het gemeenteplan, waarbij het oude gebouw behouden zal worden vrij algemeen instemming te vinden en ongetwijfeld staan er thans meer personen aan de zijde van den heer Verheul, dan aan die van den heer Molenbroek. Wanneer een dergelijke quaestie hare oplossing begint te naderen, komen echter vaak allerlei tegenstrijdige belangen in het spel, die de zaak soms in een richting sturen, waaraan niemand vroeger gedacht had. Voor Rotterdam is het gewenscht, dat dit gevaar met beleid worde afgewend.

Kunststeen-mozaiek.

De meer algemeen in zwang komende monumentale mozaiekschilderkunst en hare veelvuldiger toepassing in kerk- en profaanbouw gaf aanleiding tot het opsporen van goedkoope imitaties, die de grootsche en verheven werking dezer kunst nabijkomen. Zooals echter iedere kunst van de gebezigde technische middelen afhankelijk is, zoo zijn hier eveneens door gebruikmaking van nieuwe hulpmiddelen ook nieuwe effecten verkregen geworden, zeer afwijkend van die van het oude glas- en steenmozaiek.

Als hoogst belangwekkend zijn wel de nieuwe veelkleurige vlakke beelden uit een weerbestendige kunststeenmassa aan te merken, die volgens de vinding van *W. Schöpp en Co.* te Stuttgart worden uitgevoerd en voor grafmonumenten, bouwornamenten, tot versiering van geheele façaden en ook voor binnendecoratie in gebruik kwamen. In de eerste plaats gaf het streven, goedkoope grafsteenen en kruisen door een edele en gewijde versiering te verlevendigen en te verfraaien, aanleiding tot het vervaardigen van mozaieken uit een gemakkelijk vormbare kunststeenmassa.

In hare werking doen deze ornamenteele en figuratieve afbeeldingen veeleer aan de glasschilderkunst dan aan uit afzonderlijke kuben bestaand tarsia- of echt mozaiekwerk denken. Evenals bij de glasschilderwerken in oude Godshuizen, die tegenwoordig op velerlei wijzen worden nagebootst, zijn ook bij dit kunststeenmozaiek de kleurrijke vlakken door krachtige donkere contouren of omlijstingen begrensd. De bonte vlakken bestaan hier uit een korrelige, slechts uit kleine steentjes gevormde massa, welke glanzend gepolijst, het uiterlijk van een fijnkorrelig gesteente vertoont. Ieder gekleurd vlak van het beeld schijnt dus als uit een steenplaat gesneden stuk te bestaan, waarvan de omtrek met het ontwerpcarton overeenkomt, zoodat bv. het gelaat van een engelenkop een vleeschkleurig, de gelokte haartooi een goudgeelachtige tint vertoont en zoo al meer.

Dit herinnert dus aan de geschilderde vensters, waarbij de afzonderlijke partijen, volgens het carton uit stukken verschillend gekleurd glas gesneden, door looden lijsten onderling vereenigd werden. Doch slechts in het uiterlijk bezitten deze kunststeen-mozaiekbeelden daarmede een zekere overeenstemming, de techniek is natuurlijk een geheel andere.

Als men een dergelijk beeldwerk middendoor deelt — wat echter met niet geringe moeilijkheid gepaard gaat, omdat de gebezigde kunststeen uit een dichte, zeer harde massa is saamgesteld — dan zien wij, dat we geenszins met een beschildering van de oppervlakte maar met een zeer ingenieus, uit veelkleurige kunststeen saamgevoegd mozaikwerk te doen hebben. Op de breukvlakte ontwaren wij de krachtige zwarte omlijstingen, die ongeveer 15 millimeter diep in den steen zijn gedrongen; de door lijsten of contouren, omraamde velden zijn met een kleurige massa opgevuld en met de door een draadweefsel genoegzaam gewapende massa, volkomen dicht en hecht verbonden.

De beeldvlakte is spiegelglad en fijn gepolijst; ingestelde onderzoekingen bewezen, dat zij noch door hitte, koude of atmospherische invloeden benadeeld of vernietigd kan worden. De steen kan verder, onder gebruik van allerlei chemicalien gereinigd worden, omdat hij niet door zuren wordt aangetast.

Met deze methode is een bewonderenswaardige aantrekkelijkheid te verkrijgen, als men in de fijnkorrelige massa der diverse kleurvlakken, vooral bij ornamentteekeningen, paarlemoer en steensplinters uitstrooit, welke na polijsting een veelkleurig schitterenden, iriseerenden glans verspreiden.

Een dergelijke muurbekleeding zal zeker in vestibulen, voorzalen, badkamers, enz. een prachtig effect opleveren, ook als men van rijkere teekeningen wil afzien en de uitvoering slechts op het aanbrengen van geëncadreerde velden beperkt.

Hoofdzakelijk komen deze fijnkleurige mozaiekwerken, zooals is gezegd, uit een weerbestendige kunststeenmassa bestaande, voor grafmonumenten en gedenksteenen in aanmerking, welk gebied door de kunstnijverheid wel wat veronachtzaamd werd.

J. L. TERNEDEN.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

In de 11 Dec. j.l. gehouden vergadering der Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap hield de Heer Wouter Cool, ingenieur bij de gemeentewerken te Rotterdam, een voordracht over gewapend beton in uitvoering en toepassing, toegelicht met een honderdtal lichtbeelden. Na het grondbegrip der constructie van het materiaal en de geschiedenis ervan nagegaan te hebben, behandelde spreker de toepassing op steunpunten en vloeren, fundeeringen, bruggen, kappen, koepels en reservoirs en dijkglooiingen om in 't bijzonder stil te staan bij de uitvoering van kaaimuren zooals die in den jongsten tijd bij de Rotterdamsche havenwerken wordt toegepast, en waarbij vooraf in een droogdok geconstrueerde caissons van gewapend beton, vervaardigd worden van zoodanige hoogte dat zij drijvende naar de plaats hunner bestemming gebracht kunnen worden, en daar tot zoodanige hoogte worden opgebouwd dat, na door het inlaten van water gezonken te zijn de bovenkant boven laag water uitsteekt, waarna de caissons gedeeltelijk met zand gevuld tot fundeering dienen van den kaaimuur. Door deze constructie waarbij de caisson op den vasten tot 16 M. diepte uitgebaggerden bodem komt te staan is de vroeger noodige grondkeering door het aanbrengen van een rijzen dam en is ook eene houten fundeering geheel overbodig geworden, terwijl de kosten niet hooger dan die van de vroegere wijze van fundeeren zijn. De caissons oorspronkelijk ter lengte van 25 M. en daarna van 40 M. gemaakt, worden aan de uiteinden met een groote messing en groef bewerkt en in elkander gezet.

In deze vergadering was verder aan de orde de Rotterdamsche Beurskwestie. Na eene uitvoerige gedachtenwisseling werd besloten een adres tot den gemeenteraad te richten waarbij op behoud van het bestaande gebouw wordt aangedrongen uit historisch architectonische overwegingen.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

HAARLEM. In de Rotonde van het Museum van Kunstnijverheid, zijn van af heden tentoongesteld eene reeks photographiën, die ons een blik geven in Nederlands-Indië.

De geslaagde reproducties zijn voor het grootste gedeelte vervaardigd door de photographen Nieuwenhuijs te Padang en Septras te Djokja en stellen voor goed gekozen typen

der bevolking uit verschillende streken van den Ned.-I. Archipel, prachtige landschappen, interessante gezichten op monumenten en oude tempelruïnen en geven een denkbeeld van de verschillende bedrijven, die door de inlanders worden uitgeoefend.

Door bijzondere omstandigheden kon aan deze verzameling worden toegevoegd eene reeks photographiën van den Sultan van Djodjakarta met zijne familieleden in officieel gewaad, die door Z.M. als herinnering aan een hoog geplaatst Ned.-Ind. ambtenaar werden aangeboden.

Door deze tentoonstelling kunnen wij ons een voorstelling maken van de bijzondere schoonheid van het land-chap en van de eigenaardigheden, die het land biedt, terwijl de photographiën tevens doen zien, dat genoemde photographen meesters in hun vak zijn.

LEIDEN. Door 97 bewoners en omwonenden van het Rapenburg is een adres aan den Gemeenteraad gericht, waarin zij verzoeken om demping van het Rapenburg. Zij gronden dit verzoek op de steeds toenemende onaangename lucht welke uit de gracht opstijgt en aanleiding geeft dat dit stadsgedeelte meer en meer verlaten wordt.

Er zullen nu wel spoedig stemmen opgaan, om tegen het denkbeeld van demping te protesteeren en een strijd daarover kan een aangename afwisseling voor de lange winteravonden opleveren.

BAARN. De gemeenteraad heeft besloten een nieuw gemeentehuis te bouwen, volgens het bestek, begroot op f 53.000.

Besloten werd op een request van Patrimonium en het R. Kath. Werklieden-Verbond in de gemeentelijke bestekken bepalingen op te nemen omtrent minimum-loon en maximum-arbeidsduur.

De Raad besloot het risico der Ongevallenwet voor gemeentewerklieden over te dragen aan de Nieuwe Eerste Nederlandsche.

Het salaris van den gemeente-architect werd gebracht op een eindcijfer van f 1700.

Personalia.

— Tot ingenieur bij publieke werken te Hilversum is benoemd de heer Mos, thans in gelijke betrekking te Arnhem.

— Tot opzichter bij de waterleiding te Rotterdam is benoemd de heer C. J. R. B. Duin, sergeant bij de genietroepen te Gouda.

— Voor de benoeming van een ingenieur der gemeentewerken te Utrecht zijn aanbevolen de heeren; W. J. Burgersdijk, civiel-ingenieur te Voorburg, en W. A. de Graaf, idem te Amsterdam.

— Tot chef-electricien aan de centrale te Arnhem is, voorloopig voor één jaar, benoemd de heer A. N. Evers, opzichter bij den bouw van die centrale.

Vacante Betrekkingen.

— Opzichter b. d. Gemeentwerken te Amersfoort. Zie adv. in dit No. (1)

— Kameraar (waterbouwkundige) bij het Heemraadschap „de Rivier de Eem, beken en aankleve van dien" te Amersfoort. Salaris f 600. Op zegel geschreven verzoek in te zenden aan den Secretaris-Penningmeester, te Amersfoort, Muurhuizen No. 11, vóór den 1sten Januari a. s. (1)

— Teekenaar. Op een atelier voor Decoratieve Schilderkunst zoo spoedig mogelijk. Br. lett. S., aan Dekema's Boekh., Utrecht. (1)

— Hoofdopzichter voor onderhoud van groote gebouwen. (Zie adv in dit no). (1)

— Teekenaar bekend met verwarmingstechn. bij de firma Gevcke en Co. te Amsterdam. (2)

— Bureau Ingenieur voor installatiebureau bek. met draai-stroominstall. Br. no. 37333 aan N. Rott. Ct. (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

24	Bouwk. Opz.-teek.,	19—50 j.,	f 45—f 100 's maands.
9	Bouwk. Opz.-Uitv.,	20—50 j.,	f 60—f 100 's maands.
4	Waterb. Opzr.,	20—44 j.,	f 50—f 125 's maands.
2	Werktuigk. Teek.,	24—26 j.,	f 60—f 80 's maands.
2	Werkmeester Opzr. (Constructeur.)	36—39 j.,	f 100 's maands.
2	Electrotechnische Opz. teekenaars,	27 j.,	f 75 's maands.
3	Chef-Machinisten.	28—39 j.,	f 75—f 100 's maands.
2	Scheepsteek.aank.	20—23 j.,	f 50 's maands.

Aankondiging van Aanbestedingen.

MAANDAG 17 December.

Gouda, ten 1.30, door het gem. best.: de lev. van benoodigde materialen ten van de fabricatie 1907 in 13 perc.: 1. houtwaren, 3. ijzer en staal, 4. gereedschappen, lichte ijzerwaren enz., 5. lood en zink enz., 6. verfwaren Oliën en teer enz., 7. glas. 8. grind, 9 steenslag, 10. zand, 11. melafier en grèskeien, 12. Waalstraatklinkers, 13. Vechtsche straatklinkers waalvorm en 15 bouwmaterialen. Inlichtingen dagelijks tusschen 8 en 10 uur op het Stadserf, waar bestekken met voorwaarden verkrijgbaar zijn.

's-Gravenhage, ten 11.30 ure, door het Min. van Binn. Zaken aan het gebouw van het Prov. best.: het maken van gebouwen voor mechanische technologie, werktuig- en scheepsbouwkunde te Delft; begr. f 535.000; bestek ter lezing aan gen. Min., aan het gebouw van het Prov. bestuur te 's-Gravenhage en verkrijgbaar bij M. Nijhoff ald.; aanw. gehouden; inl. te bekomen bij den Rijksbouwk.

Rotterdam, in het Timmerhuis: de lev. van: 1. een partij brugblokjes van Djatti- of ander tropisch hout, groot 100 M³. en 2. eene partij bezaagd hard hout, groot 28.111 M³. De voorwaarden ter lezing in het Timmerhuis en verkrijgbaar bij de Wed. P. van Waesberge en Zoon Houttuin No. 73.

DINSDAG 18 December.

Bovenkarspel, ten 11 ure, door het gem.-best.: het uitvoeren van verschillende werkzaamheden aan de Broekerhaven, benevens het onderhoud tot 1 Jan 1908; bestek ter lezing 8 dagen voor den dag der besteding te Broekerhaven in het Hof van Holland; inlichtingen bij den opz. K. Swagerman Pz.

Haarlem, ten 1.15 ure, door het gem. best.: 1. het afbreken van het voormalige huis van bewaring aan de Tuchthuisstraat en de perceelen aan de Botermarkt no. 6 en 8 en het bouwen van eene school voor lager onderwijs; 2. het doen van herstellingen aan het perceel aan de Botermarkt no. 10, best. md tot bewaarderswoning; bestek ter inzage ter secretarie en aldaar verkrijgbaar.

WOENSDAG 19 December.

Middelburg, ten 11 ure, door het Min. van Waterstaat aan het gebouw van het Prov. best.: het maken van een paar houten deuren voor de kleine sluizen voor het kanaal door Zuid-Beveland, begr. f 8000; bestek no. 215 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen der Prov. best. en te bekomen bij Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. Bekaar te Middelburg, den arr.-ing. van Vlissingen te Goes en den opz. Kooreman te Hansweert; de nota van inl. op 14 December ter inzage bij genoemden arr.-ingenieur.

's-Gravenhage, ten 11 ure, door het Min. van Waterstaat aan het Dep.: het maken van den onderbouw van een stuw in de Vecht beneden Hardenberg, gem. Stad-Hardenberg; begrooting f 24.800; bestek no. 218 ter lezing aan gen. Min., aan de lokalen van het Prov. best. en te bekomen bij de Gebr. van Cleef te 's-Gravenhage; inl. bij den hoofding.-dir. jhr. van Beek en Donk te Zwolle, bij den ing. Stoel aldaar en bij den opz. Kerkhof te Gramsbergen; het procesverbaal van inl. ligt op 13 Dec. bij voorn. ing.

Vervolg Aank. van Aanbest. zie Bijlage.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 22 DECEMBER 1906. No. 51.

DE OPMERKER
BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België . . . . . 6.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)
Voor de overige landen der Post-Unie. met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50 (Uitsluit. bij voor-uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . 1.— het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.
Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

Het kasteel te Wychen.

EEN HERINNERING.

Zooals reeds gemeld is, is het kasteel te Wychen in den St. Nicolaasnacht een prooi der vlammen geworden en daarmede een der schilderachtigste monumenten onzer laat-zestiende-eeuwsche architectuur in een sombere ruïne veranderd.

Allen, die het kenden, zullen dezen ramp ongetwijfeld betreuren en vooral zij, die het meermalen bezochten, want al zijn waarschijnlijk goede opmetingen voorhanden en al stelt de techniek onzer dagen ons in staat het zoo nauwkeurig mogelijk in zijn ouden vorm weder op te bouwen, het herbouwde kasteel zal toch nimmer kunnen worden, wat het oude was.

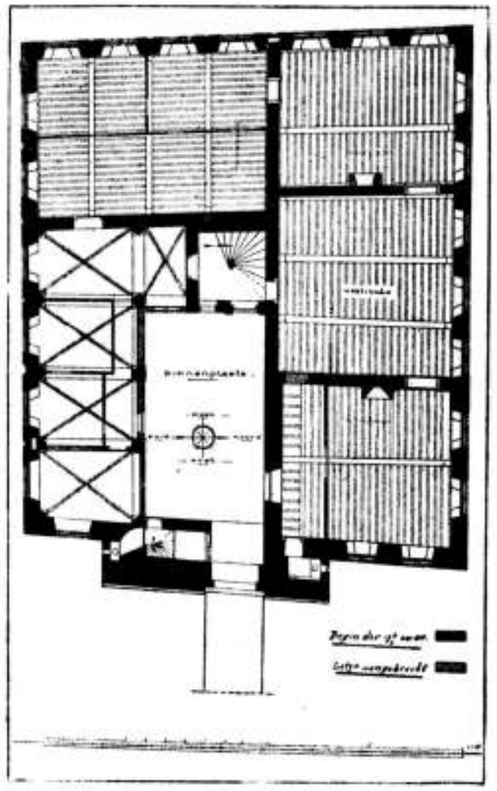
Waarom niet? Och laat ons daarover nu maar niet beginnen uit te weiden. Vergun mij liever uwe lezers wat mede te deelen uit mijne herinneringen, op het kasteel betrekking hebbende. Het zijn herinneringen van zeventien jaren geleden en dat is lang, veel is er veranderd in die jaren.

Het was in den zomer van 1889, dat de afdeeling Arnhem der Maatschappij tot Bev. der Bouwkunst op uitnoodiging van den toenmaals te Wychen gevestigden architect P. Stornebrink een excursie daarheen maakte en als eerste nummer op het programma stond een bezoek aan het kasteel. Boerbooms, de voorzitter en eenige van de deelnemers waren er meer geweest, ik had er ook al eens bezoek gebracht op een mijner vele wandeltochten; anderen maakten voor het eerst kennis met een toenmaals bijna vergeten monument. Wychen toch was langen tijd gelegen in een uithoek, waar niemand kwam, die er niet noodig had. De eenige groote weg, die er langs voerde en waarvan het zijdelings dan nog een half uur verwijderd was, was de weg van Nijmegen naar Grave en mocht het verkeer tusschen die plaatsen al gering heeten, naar den kant van Ravestein, Batenburg en Megen „villes mortes" evenals Grave, had het in het geheel niets te beteekenen.

Na de opening van den spoorweg Nijmegen—'s-Hertogenbosch is Wychen eenigszins uit zijn isolement verlost. Van uit den trein kon men het kasteel vlak bij het dorp zien liggen, en het trok vaak de aandacht der voorbijreizenden.

Vroeg iemand wat het voor een gebouw was en aan wien het behoorde en was hij niet tevreden met het antwoord van een grappenmaker, die dan zeide: „Natuurlijk aan den markies van Carabas", dan gebeurde het maar zelden, dat er iemand in het gezelschap was, die hem eenigszins betrouw-

PLAN VAN DEN BEGANEN GROND.

bare inlichting geven kon. Dit was opgemerkt door den heer Gomarius Mes een verdienstelijk opvoeder der jeugd te Wijchen en een man, die veel gevoelde voor oude zaken en oude papieren. In de Katholieke Illustratie gaf hij een, van veel studie getuigende beschrijving met afbeelding van het kasteel en hem komt ongetwijfeld de verdienste toe, dit merkwaardig monument aan de vergetelheid te hebben ontrukt. In „de Opmerker" van 27 Juli 1889 vindt men afbeelding en beschrijving beide geplaatst naar aanleiding van de bovenvermelde excursie. Het kasteel was toen onbewoond en het interieur verwaarloosd, maar wat toen reeds ieders aandacht trok was, niettegenstaande die verwaarloozing, de merkwaardig goed bewaarde toestand van het geheel.

Wij traden onder geleide van de heeren Stornebrink en Mes, die het terrein goed kenden, door de voorpoort op het voorplein, ter weerszijden geflankeerd door bijgebouwen en vanwaar een valbrug toegang gaf tot het eigenlijk kasteel, dat nagenoeg vierkant in grondvorm, geheel in het water ligt. De vleugels van het gebouw omsluiten een klein binnenplein, dat vroeger aan eene zijde een overwelfde, open hal had.

Oorspronkelijk moet deze distributie een zeer schilderachtig aanzien aan de binnenplaats gegeven hebben, dat bij het dichtmetselen der bogenstellingen van deze hal verloren is gegaan, maar te herstellen zou zijn geweest, wanneer men de vertrekken, in de hal gemaakt, had willen opofferen.

Deze dichtmetseling en het verdeelen van de meeste oorspronkelijk groote ruimten in kleinere kamers, waarbij ook verscheidene der oude schouwen en waarschijnlijk ook nog wel een en ander van de oorspronkelijke betimmeringen verdwenen zijn, waren eigenlijk de eenige veranderingen van beteekenis die het gebouw in den loop der eeuwen had ondergaan. Overigens vond men tal van zaken, die blijkbaar oorspronkelijk waren, de oude kappen, het werd door sommigen bestreden, die meenden dat zij onmogelijk zoo goed den tand des tijds hadden kunnen weerstaan, maar de meerderheid en de autoriteiten uit het gezelschap, zij bleven volhouden, dat deze kappen met hun daksparren van rondhout en hun zorgvuldige beschieting met door den tijd donkerbruin geworden, maar grootendeels gave planken oorspronkelijk en nimmer vernieuwd waren. De leibedekking moet dan ook wel onberispelijk zijn uitgevoerd en het lood oordeelkundig aangebracht. De onbekende bouwmeester wist wel, welk een voornaam onderdeel van elk gebouw het dak is en hij wist het ook met fijnen smaak te decoreeren, eensdeel door de sierlijke schoorsteenen anderdeels door de bijzonder fraai gemodelleerde looden spitsen op de dakvensters en andere uitstekende punten. Deze looden versieringen behooren tot die deelen, waarvan het 't meest te betreuren is, dat zij bij den brand verloren zijn gegaan.

Bij een later bezoek is de schets genomen, waarvan de bij dit nummer gevoegde plaat een reproductie geeft. Zij geeft het front van het kasteel weer, van het voorplein gezien. Ofschoon de overlevering verhaalt, dat het kasteel op de overblijfsels van een vroegeren middeleeuwschen burcht was opgetrokken, had dit gebouw niets middeleeuwsch of burchtachtigs, maar was het een, in ons land zeldzaam, type van een klein lustslot uit den renaissancetijd. Weliswaar eenigszins beschermd door het voorplein en de grachten, ziet het er niet verdedigbaar uit, ook niet voor den tijd toen het gebouwd werd, maar het is waarschijnlijk, dat er toch wel iets voor de verdedigbaarheid gedaan was althans tegen een overrompeling en niet onwaarschijnlijk kwam het dan ook de bezoekers voor, dat de kleine raampjes boven de poort in rustiger tijden de plaats hebben ingenomen van de schietgaten eener galerij of weergang daar ter plaatse, vanwaar men ongewenschte bezoekers, die op het voorplein mochten zijn doorgedrongen kon bestoken en bezighouden tot er hulp kwam opdagen.

De aanvallers en ieder ander, die voor de opgehaalde brug moest wachten kon zich dan amuseeren met de allegorische versieringen met latijnsche bijschriften aangebracht in het bovengedeelte van den gevel. De beschrijving van een en ander zou ons te ver voeren. Men vindt haar in het bovenaangehaald nummer van dit blad en zij is onlangs door den heer Mulder nog eens overgenomen in het Bulletin van den Oudheidkundigen Bond.

Ik moet mij bepalen daarheen te verwijzen en bedoelde alleen een bezoek aan het kasteel in herinnering te brengen, dat bij de deelnemers zeker bij het vernemen van de ramp in de gedachten zal zijn gekomen. Van die deelnemers zijn reeds eenigen, o. a. Boerbooms, niet meer onder de levenden en nu is ook het kasteel, dat het doel van den tocht was, verwoest en ook al mocht het weder worden opgebouwd, het heeft zijn groote aantrekkelijkheid verloren. Sic transit gloria mundi!

L.

Het Kasteel te Wijchen.

Bijvoegsel van DE OPMERKER.
41ste jaargang N°. 51.

Photolith. van G. J. Thieme, Arnhem.

Boerenhuizen.

„Cottages . . . . und kein Ende" zal menig beoefenaar der bouwkunst hebben uitgeroepen, toen hem het winternummer van „Studio" werd gezonden, waarin „Old English Country-Cottages" zijn afgebeeld.

Tal van geestige penteekeningen en een paar facsimilés van aquarellen geven deze oude boerenhuizen weder. Vooral het pittoreske heeft de teekenaars aangetrokken en van eigenlijke architectuur merkt men maar betrekkelijk weinig.

Wie het boek doorbladert moet wel tot de overtuiging komen, dat de boerenhuizen van Engeland heel wat minder beteekenen, dan die van ons vaderland. Als de Britsche kunstenaars het Nederlandsche platteland eens door wilden trekken, zouden zij belangrijker stof voor hun teekenstift vinden. Laat ons hopen, dat zij zich daartoe opgewekt zullen gevoelen.

Onze bouwmeesters kunnen al vast uit deze prenten leeren, dat zij, wanneer „cottages" van hen verlangd worden, niet den blik naar Engeland behoeven te richten, doch hun voorbeelden uit hun eigen omgeving kunnen nemen. Er is geen provincie of zij bevat een schat van typische oude boerenhuizen, die even verschillend van aanleg als van uitvoering zijn.

Of zulke boerenhuizen nu geschikt zijn, om door menschen uit den gezeten burgerstand, die met het boerenbedrijf niets te maken hebben, te worden bewoond, is een andere vraag. In Engeland heeft men die vraag in bevestigenden zin opgelost. de „deel" tot een „hall" gemaakt en de berging voor hooi en graan onder het dak als slaapkamers gebruikt. En de Nederlanders stellen er thans een eer in, zulk een Engelsch boerenhuis in veranderden staat te bewonen.

Merkwaardig, dat vele der afgebeelde huizen in „Studio" op Nederlandschen invloed wijzen! Men ziet toppen, die de eigenaardige „Rococo"lijnen van onze 18e eeuwsche dorpswoningen vertoonen. Hier worden zulke dingen niet aangekeken, maar nu ze uit Engeland komen zullen de menschen ze wel heel mooi vinden.

Aan het slot van het werk worden eenige bladen met details gegeven, die uiterst pover zijn. Wat hebben wij veel mooier ankers, gesneden deurkalven, toppen, bekroningen en wat dies meer zij! Het is niet te verwonderen, dat de Engelschen zoo verzot zijn op de meubelen onzer boerenhuizen. want wat in dit boek van dien aard staat afgebeeld is van heel weinig waarde.

Wanneer wij zeker waren, dat onze architecten niet aanstonds de gegeven voorbeelden zouden gaan volgen, durfden wij hun de aanschaffing van het boek wel raden. Maar die zekerheid hebben wij geenszins en daarom blijft die raad achterwege. al vreezen wij dat men van de dus verboden vrucht niet zal afblijven.

Veiligheidsspringstoffen.

De vreeselijke ontploffing der *Roburietfabriek* te Witten aan de Roer, vestigt op het oogenblik de opmerkzaamheid van honderdduizenden op een nijverheids-gebied, waaraan tot nu toe, buiten de vakmannen, nauwelijks iemand eenige aandacht schonk.

Afgezien van ons diep medelijden voor de talrijke slachtoffers der ramp, was de eerstvolgende indruk, die het bericht in de vakkringen veroorzaakte, een verpletterende: dat namelijk *Roburiet*, een der meest beproefde en in Duitschland buitengewoon veel gebezigde veiligheids-springstof, waarmede men sedert bijna 20 jaren de beste ervaringen had opgedaan, de oorzaak van zoo gewelddadige explosies geweest zou zijn! Dit is ook meer dan onwaarschijnlijk, grenst bijna aan 't onmogelijke!

Men zal zich wel hoeden een bepaald oordeel uit te spreken, alvorens het rechterlijk onderzoek is afgeloopen. Heeft de fabriek, behalve roburiet, in 't geheim nog gevaarlijker springstoffen vervaardigd, zonder in acht te nemen de talrijke voorzorgsmaatregelen, voor een zoodanig bedrijf dringend vereischt, of is de ontzettende verwoesting het voorafberaamde werk van een misdadigen aanslag, aan de roekelooze hand van een gewetenlooze boosdoener toe te schrijven? Het onderzoek zal het wel aan 't licht brengen; mogen vermoedens worden opgesteld, dan komt het tweede geval nauwelijks in aanmerking.

Veiligheids-springstoffen zijn sedert 20 jaren ongeveer in gebruik. Toen de bekende Zweedsche ingenieur *Alfred Nobel*, door een gelukkig toeval op de gedachte kwam, de onhandelbare en wegens haar groot ontploffingsgevaar nauwelijks bruikbare nitroglycerine met kiezelgoer te vermengen, verdrong de nieuwgewonnen springstof, Dynamiet genaamd, alle vroegere springmiddelen binnen zeer korten tijd.

Intusschen was de omgang met en het gebruik van het dynamiet, evenals het later door *Nobel* ontdekte gelatine-dynamiet toch bedenkelijk, zoodra het in bergwerken, met mijngassen bezwangerd, werd gebezigd. Mijngassen zijn, zooals wij weten, in steenkolenmijnen optredende mengsels van koolwaterstofgassen (mijn- of moerasgas) en kolenstof, welke bij toetreding of aanwezigheid van de kleinste vlam heftig ontploffen en zoo veelvuldig reeds de oorzaken van onheilen, van zware rampen werden.

Flinke ventilatie, voorzorgen omtrent de verlichting (veiligheids-Davy-lampen) en voorzichtigheid in den omgang met springstoffen zijn als absoluut noodwendige maar ook doeltreffende voorbehoedsmiddelen te beschouwen.

In 't jaar 1885 kwamen vaklieden van alle bergbouwdrijvende Europeesche naties tezamen, om de springstoffen op hare vertrouwbaarheid bij mijngassen na te gaan. Aanvankelijk trachtte deze internationale „mijngascommissie" de veiligheid — de vertrouwbaarheid of zekerheid — der kruit- en dynamietontladingen. te verhoogen, doch zij kwam spoedig tot het resultaat, dat kruit noch dynamiet in mijnen, waar deze moeras- of mijngassen zich ontwikkelen, mocht worden gebezigd.

Een vervangingsstof werd daardoor noodzakelijk en de techniek wierp zich dus op het voortbrengen van veiligheids- of liever van voor mijngas ongevoelige springstoffen. Frankrijk had dit vraagstuk het eerst opgeworpen en verlangde voor een springmiddel in kolenwerken meer of minder met mijngas bezwangerd, de volgende eigenschappen:

De springstof moet bij ontploffing detoneeren, de ontwikkelde gassen mogen geen brandbare of giftige geaardheid bezitten, zonder eenig gevaar moet zij handteerbaar en vervoerbaar zijn, bij opslag in magazijn niet kunnen ontleden; eindelijk mag de ontploffings- of vlam-temperatuur, bij delvingen in gesteente 1900°, bij werkzaamheden in kolenmijnen 1500° niet te boven gaan.

Andere landen kennen aan de ontploffings-temperatuur niet dit groote gewicht toe, maar vestigen meer de aandacht op den duur en de lengte der vlammen; in elk geval — en dit is van hooge beteekenis — kan men uit de samenstelling der springstoffen alleen, hare geaardheid tegenover mijngas, zelfs bij benadering niet zoo zeker beoordeelen, als op grond van waarnemingen bij praktische onderzoekingen mogelijk was. Duitschland, Engeland en andere rijken, laten slechts het gebruik van die veiligheidsspringstoffen toe, welke bij proeven een bevredigend resultaat opleverden.

Het aantal dezer veiligheidsspringstoffen is thans zeer groot; meer dan honderd is het aantal, waarvan ongeveer de helft nitroglycerine, het hoofdbestanddeel van het dynamiet, bevat. In de meesten is ammoniaksalpeter de hoofdfactor. Lange kleurlooze zuilenkristallen vormend, met een scherpen, prikkelenden smaak, is de salpeterzure ammonia in water gemakkelijk oplosbaar en vindt in de nijverheid veelvuldige toepassing. In het vuur knapt of knettert het zout ploffend uiteen, zonder te explodeeren, daarom voegt men er andere stoffen aan toe, om een krachtiger detonatie daaraan te verleenen.

Behalve en naast nitroglycerine komen hoofdzakelijk in aanmerking: nitrocellulose, kali- en natronsalpeter, houtskool, houtzaagsel, naphtalineverbindingen, enz. Zoowel de nitro-glycerine houdende, als ook de vrije zekerheidsspringstoffen — tot deze laatsten behooren de Roburieten — loopen in hare samenstelling sterk uiteen en, om een oppervlakkig beeld te geven is het, cijfers of formulen zooveel doenlijk vermijdende, toch noodig enkele getallen aan te geven.

De door de Sprengstoff A. G. Carbonit te Hamburg vervaardigde „Ammon-carbonieten" bevatten, volgens *Oscar Guttmann*, 3,8 tot 4 deelen nitroglycerine, 82 salpeterzure ammoniak, 10 dln. kalisalpeter, 0,2 nitrocellulose en 4 dln. tarwemeel, of inplaats van dit laatste houtskool en stijfsel. De door dezelfde firma bereide „Carbonieten" bevatten 25 tot 30 nitroglycerine, 25 tot 30 natriumsalpeter en ongeveer 40 dln. tarwemeel, de rest is dubbel chroomzure kali.

Als gebruikelijke nitroglycerine-houdende soorten zijn nog te noemen: Koolcarboniet, door dezelfde firma vervaardigd. Veiligheidsgelatine-dynamiet, gefabriceerd door de Westfäl. Anhalt Sprengstoff A. G.; voorts Wittenberger Wetter (mijngas) dynamiet (25 nitroglycerine.) De meeste der veiligheidsspringstoffen worden in Groot-Britannië en Frankrijk voortgebracht.

Veiligheidsspringstoffen, waarvan het hoofdbestanddeel ammoniaksalpeter is, zijn, althans in Duitschland, veelmeer in gebruik. Te noemen zijn: Ammoniet, Bellite, Dahmeniet, Roburiet, Westfaliet, Nigropowder, Petroklastiet, enz. Als Roburieten, vervaardigd door de „Roburitfabrik Witten a. d. Ruhr", zijn twee soorten in den handel. Roburiet i A, bestaande uit 82,5 ammoniaksalpeter, 5 kalisalpeter, 5 ammoniumsulfaat, 0,5 overmangaanzure kali en 7 dinitrobenzol; Roburiet i C: 72.5 salpeterzure ammoniak, 10 kalisalpeter, 5 zwavelzure ammoniak, 0,5 overmangaanzure kali en 12 dinitrobenzol.

Roburiet no. „3" wordt door een Engelsche firma bereid. De Duitsche roburieten bezitten onbetwistbare voordeelen; niet alleen doordien al hare afzonderlijke bestanddeelen on-ontplofbaar zijn, maar ook, het gereed zijnde mengproduct explodeert niet en is niet ontvlambaar; 't levert dus, bij het transport, bij opslag in magazijn en bij het handteeren geen gevaar op. Een schok, een slag, wrijving en vuur kunnen het niet doen ontbranden, slechts door bijzonder geprepareerde springcapsules wordt 't tot ontploffing gebracht. Een verder voordeel bestaat daarin, dat 't niet bevriest, dus dat het, voor vele springstoffen zoo gevaarlijke ontdooien, achterwege blijft. In elke willekeurige massa is 't per spoor veilig transportabel. Talrijke getuigschriften van leemgroeven, steenbakkerijen en andere dergelijke bedrijven kunnen worden overgelegd, die na een gebruik gedurende meerdere jaren, al deze eigenschappen van het Duitsche roburiet, bevestigen.

Nog een paar woorden over de *aluminium* of *Termiet springstoffen*, waarvan de werking verhoogd wordt, als men daaraan in plaats van het poedervormig metaal aluminiumwol toevoegt. Het ammonaal bevat 95 salpeterzure ammoniak en 5 aluminium. Bij het ammonaal B — een Engelsch fabrikaat — wordt nog 2,5 houtskool toegevoegd.

Behalve de reeds genoemde fabrieken in Duitschland, zijn voor groot bedrijf, waar dergelijke veiligheids-springstoffen worden gewonnen, nog te noemen: Dr. R. Nahnsen en Co. te Dömitz-Hamburg, G. Roth te Felixdorf, Sprengstoffwerke Glückauf A. G. te Hamburg, alsook de Castroper Sicherheitssprengstoff A. G.

Groot-Brittannië telt ongeveer 20 belangrijke fabrieken, Frankrijk 10, Oostenrijk 3, Nederland 2 voor de vervaardiging van veiligheidsspringstoffen, meestal maatschappijen die met aanzienlijke kapitalen werken.

De vervaardiging, bewaring en verzending der springmiddelen, vooral de nitroglycerinehoudende, zijn aan talrijke wettelijke voorschriften onderworpen, waardoor bij een streng conscientieuse opvolging en naleving, zelf de dynamietsoorten aan gevaarlijkheid verliezen of onschadelijk zijn.

J. L. TERNEDEN.

Boekbeschouwing.

Tengevolge eener vrij langdurige afwezigheid van een onzer medewerkers, was het ons niet mogelijk aan onze boekentafel de noodige aandacht te wijden, zoodat er een kleine achterstand is ontstaan in onze anders vrij geregelde maandelijksche bespreking van hetgeen daar het meest de aandacht trekt. Enkele nieuwe uitgaven bespraken wij afzonderlijk; de periodieken werden evenwel stiefmoederlijk bedeeld, en toch wil dit niet zeggen dat zij de aandacht niet waard waren.

Het tijdschrift „*Moderne Bauformen*" van *Gradl* handhaaft in de drie laatste afleveringen den goeden naam die het zich vooral wat de zorg, die aan de uitgave besteed wordt, heeft verworven. Zoo is aflevering 10 geheel gewijd aan werken (Wohnhausbauten) van Curjel en Moser te Karlsruhe. Al zullen daar dingen bij zijn, die niet door iedereen bewonderd zullen worden het is toch wel aardig te zien hoe ook de Duitschers trachten de Engelschen na te volgen, vooral in de interieurs en op niet onverdienstelijke wijze. Het uitwendige der hier afgebeelde gebouwen heeft een sterk Duitsch cachet en is dus over het algemeen niet in overeenstemming met het karakter der omsloten ruimten.

In aflevering 11 vinden wij echte Engelsche landhuizen van C. Harrison Townsend en voorts van verschillende Duitsche vakbroeders Beutinger te Darmstadt, Steiner te Heilbronn, Coöperatiewoningen van Schnatz te Bensheim, ultra-modern werk van Spalding en Grenander te Berlijn, een groote-stads woonhuis van Hönig en Söldner te München en een aardig boothuisje van een Zwitser Braillard te Genève.

De 12de of laatste aflevering van dezen jaargang bevat een mooie prent van de Augustusbrug te Dresden. Proeven van moderne binnendecoratie van kerken en muziekhallen trekken daarin de aandaeht en verder een ontwerp voor een monumentale fontein of cascade van Wilhelm Kreis te Dresden, waaraan hetzelfde idee ten grondslag ligt als aan de beroemde „grande Cascade" van St. Cloud. Of dit ontwerp bij uitvoering een even groote vermaardheid zou verwerven kan echter betwijfeld worden. De „Blücherbrunnen" te Stargard een werkje van Ernst Hottenroth te Dresden is geheel opgevat als een grafkapelletje en als zoodanig niet zonder verdienste. Wij weten echter niet of die indruk in de bedoeling van den ontwerper lag.

„*De Natuur*", uitgave van J. G. Broese, te Utrecht, bevat in afl. 10: De Noordpool-ballon van Wellman, H. Vreedenberg. — Het Plankton bij den Helder (slot), H. Icke. — Het station Eismeer aan de Jungfraubahn, Z. P. Bouman. — Het synthetisch eiwitmolecule, A. Vürtheim. — Merkwaardige nesten, II, Dr. A. J. C. Snijders. — Eenige wenken bij het verdoeken en reinigen van oude schilderijen, D. Stavorinus. — Het fleschjeswaterpas in verbeterden vorm, Dr. H. F. Huisken. — Iets over de omstreken van Napels en haar flora, Mej. C. P. Sluiter. — Uit de geschiedenis van het Mikroskoop (slot), Dr. R. G. Rijkens. — De Veenmol, J. Daalder Dzn. — Ons tegenwoordig Veldgeschut, W. E. Asbeek Brusse. — Experimenteele phonetica, H. B. van Meurs. — Eenvoudige proeven, V en VI, Dr. A. J. C. Snijders. — Korte Mededeelingen. — Boekaankondiging. — Correspondentie. — Maandelijksch Weerbericht, C. L. de Veer.

De inhoud van Afl. 11 is. Een oude bekende en haar opvolger: Jan van Poelgeest. c. i. — (De schrijver geeft eenige historische bijzonderheden betreffende de aan velen bekende standbuis der Amsterdamsche Waterleiding aan de Leidschevaart bij Vogelenzang, die buiten gebruik gesteld is en bestemd om te verdwijnen, na lange jaren dienst te hebben gedaan.) — De tooverstaf der Rhabdomanten; D. S. S. — Een mooie Gazonplant: J. Sturing. — Ons tegenwoordig Veldgeschut (slot): W. E. Asbeek Brusse. — Abnormale locomotieftypen: S. Snuijff. — De Melkinrichting „Oud-Bussem": W. R. — Merkwaardige nesten: III. Dr. A. J. C. Snijders. — Over de praktijk der temperatuurstraling: Dr. Z. P. Bouman. — Gepatenteerde rem voor 't spannen van de kettingdraden aan weefgetouwen: Rijlahe. — Iets uit Theorie en Praktijk der Chemigrafie: Richard Holtorf. — Plantenziekten en Plantenschaden: R. W. Tuinzing. — Een Kegelsnedenpasser: G. D. v. d. Sman en C. D. Keen. — Een wandeling door de Gasfabriek IV (Vervolg): M. Rutgers. — Brief aan de Redactie: Y. R. Jr — Eenvoudige proeven, VII en VIII: Dr. A. J. C. Snijders. — Boekaankondiging. — Sterrekundige opgaven voor den winter 1906—1907: Dr. Ant. Pannekoek. — Korte Mededeelingen. — Correspondentie. — Maandelijks Weerbericht: C. L. de Veer.

Prijsvragen.

De jury voor de in 1906 door de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap uitgeschreven prijsvragen bestaande uit de h.h. H. P. Berlage Nzn. en J. H. W. Leliman architecten te Amsterdam en J. Verheul Dz., Jac. van Gils en W. F. Overeijnder architecten te Rotterdam heeft de navolgende bekroningen toegekend:

Voor een spoorwegstation voor eene kleine gemeente, den eerste prijs zilveren medalje en f 70 aan motto: „Aller-retour"; een tweeden prijs: bronzen medalje en f 30 aan elk der ontwerpen motto's „gevleugeld wiel met bliksemstralen" (geteekend) en „Weet of rust"; den derden prijs: getuigschrift en f 15 aan het ontwerp motto: „1839" en een vierde prijs: getuigschrift aan elk der ontwerpen motto „Holland" en „B en C".

Voor een grafmonument: eersten en derden prijs niet toegekend, den tweeden prijs bronzen medalje en f 15 aan motto: R. I. P. II.

Voor een steenen trap: eerste prijs niet toegekend, den tweeden prijs, getuigschrift en f 15 aan het ontwerp motto: „Adhaesie", den derden prijs getuigschrift aan het ontwerp motto: „driehoek" (geteekend).

Ingezonden stukken.

Geachte Redacteur!

Op het verzoek van een der mededingers om den inzenders van ontwerpen voor de Zeisterprijsvraag met het gewijzigd bekroond ontwerp op de hoogte te stellen, werd door het Zeister Gemeentebestuur medegedeeld, dat aan een zestal vakbladen reproducties zouden worden toegezonden.

De „Bouwwereld" van verleden week bevatteechter slechts een perspectivisch aanzichtje. Daar de Redactie van „De Opmerker" ongetwijfeld hare lezers op de hoogte houden wil van het geheele verloop der prijsvraag, zou het zeker niet ongewenscht zijn, indien zij, naast het gewijzigd ontwerp, ook het oorspronkelijke te zien gaf, voornamelijk, wat betreft gevels en plattegronden.

Verder zou ondergeteekende Uwe aandacht willen vestigen op de onverantwoordelijkheid, waarmede de Jury te werk gegaan is.

Immers, in haar verslag (zie Opmerker No. 28) aan B. en W. heette het o. m. „De gevels zijn beschaafd en goed in het karakter van een Raadhuis; vooral de hoekpartij is monumentaal opgelost". Bij het gewijzigd ontwerp blijkt uit genoemd perspectivisch schetsje, dat de jury juist die hooggeprezen hoekpartij heeft doen wijzigen.

Iets verder heette het:

„Ook als groote verdienste van dit ontwerp dient

te worden vermeld, dat, met inachtneming van de aangegeven bezuinigingen, de bouwsom niet overschreden zal worden".

Resultaat: De jury heeft zoodanig bezuinigd, dat de door haar aangebrachte wijzigingen, welke tot nu toe nog niet bekend zijn, de begrooting op ± *f* 97000.— gebracht hebben, terwijl in het programma der prijsvraag de uitdrukkelijke bepaling voorkwam, dat ontwerpen, welke — volgens het oordeel der deskundigen — het maximum bedrag van *f* 90000.— overschreden, onvoorwaardelijk terzijde zouden worden gelegd.

Ongetwijfeld zullen meer ongerechtigheden aan den dag komen, indien juryverslag, bekroond- en gewijzigd ontwerp vergeleken worden en zal de afbrekende critiek op de internationale Vredespaleisjury eens plaats kunnen maken voor die op „je" mannen, op het gebied der bouwkunst, hier te lande.

EEN INZENDER.

Ofschoon wij het nut van een afbrekende kritiek, gericht tegen de jury der Zeister prijsvraag betwijfelen, zou het ter beoordeeling van het resultaat der prijsvraag zeker leerzaam zijn het ter uitvoering bestemde ontwerp met het bekroonde te vergelijken. Wij zijn daartoe thans niet in staat, want wat het Gemeentebestuur ons toezond, een photo, waar geen goede cliché van te maken was en een berichtje, dat de vermelding niet waard was, kan geheel onvoldoende geacht worden. RED.

Varia.

OVER BATIKKEN.

Een paar weken geleden gaf de heer J. A. Loeber te Elberfeld in de N. Rott. Courant een belangrijk artikel over de wel veel meer dan vroeger, maar toch nog lang niet algemeen bekende kunst van Batikken. Wij achten dit artikel van zeer bevoegde hand belangrijk genoeg om het in deze rubriek over te nemen.

Een der mooiste verschijnsels in het Javaansche volksleven is wel dat teekenen met was ter versiering van kleedingstukken.

Mooi niet alleen in den zin van schoon, doch vooral door het intieme van den eigen arbeid, door de bekoring van een vrouwekleed door vrouwehand vermooid, dat in alles is geworden: „das Eigenkleid der Frau". Die schatting wordt niet in waarde verminderd door het feit, dat ook mannekleeren gebatikt worden; het mooiste zijn en blijven toch de saroeng's, en slendang's weelderig met ornamentfantasiën gesierd, groote stukken katoen, voor het verven met onuitputtelijk geduld aan beide zijden met het vloeiende was beteekend.

Gehurkt neergezeten voor het houten stel, van welks bovenlat het blanke doek, stijf door apprêteeren, glad door kloppen of strijken, neerhangt, heeft de bruine sierster dagen gearbeid. Naast zich het komfoortje met glimmende houtskool, wier gloed het was doet smelten. Haar fijne vingers houden luchtig het rieten stokje vast, waarin de sierlijke, koperen tjanting vastgeklemd is. Dat stokje is halverwege uitgehold, schuin afgesneden, zoodat een smal strookje hout onder het koperen bakje doorloopt. En als dit bakje door scheppen in het waspotje gevuld is, blijft er als gevolg van die onderdompeling aan de buitenzijde vloeiende was, die zich aan de onderzijde verzamelt; houdt men nu de tjanting schuin, dan loopt de overtollige was in het holle gedeelte en op vindingrijke wijze kan men de tjanting op de snelste wijze vullen zonder dat telkens tijdroovend het koperen bakje afgeveegd behoeft te worden. Haast onmerkbaar is die schuine houding; alleen, zoo men het werktuigje volkomen recht hield, zouden druppels was naar voren af. druppen, op ongewenschte wijze het doek bevlekken.

Dat zijn van die kleinigheden, die men al werkende ontdekt en begrijpt! Zoo dat even blazen, als de tjantjing nieuw gevuld is! Dan is het dunne metaal verhit en daar het eerst iets later door de koudere lucht afkoelt, loopt het eerste wasstraaltje sneller uit het gebogen tuitje, breidt zich uit tot abnormale dikte. Het blazen in het tuitje houdt dat te snelle uitstroomen tegen en regelmatig kan aan de wasteekening doorgewerkt worden.

De linkerhand onder het doek geschoven, brengt het te bewerken gedeelte naar voren, waarop de tjanting het luchtig lijnenspel zal aanbrengen. Een vaste, zekere hand behoort daartoe! Veel tijd tot overleggen is er niet, daar dan de was te zeer afkoelt en snel moet het ornament neergeschreven worden, lijn aan lijn, rechtloopend of buigend tot spiralenkromming, strak symmetrisch de deftige Garoeda-vleugel of de gestileerde vlinder, die zich in cirkelvorm uitbreidt. Onregelmatig de vogelmotieven en vooral het plantaardig decor, de inlandsche bloemen, die als kleurplekken in het ornament verschijnen of wier bladerranken weelderig het fond verdeelen.

Dat teekenwerk wordt te lastiger door het kleurenberekenen! Het blauwverven komt het eerst en alles, wat blauw moet worden, spaart men uit, laat men ongerept. Dat zijn bij bruin-en-blauwe doeken natuurlijk de kleinere gedeelten, daar het indigoblauw de zwaarste kleurnoot vormt. Zorgvuldig moet het ornament nu zóó gevormd worden, dat het later volgend, bruine deel zich precies aan de eerste wasteekening kan aansluiten.

Want verscheiden wasteekeningen zijn noodig! Als de eerste gereed is, aan de keerzijde herhaald, het doek in de donkere blauwkuip geverfd is, verwijdert een bad in kokend water onmeedoogend de hardgeworden was. De arbeid van vele dagen, de talrijke stippels en sierlijke lijntjes lossen zich op in blaasjes van vuil-geel, die aan de oppervlakte van het kokende water verschijnen, de geheele wasteekening smelt en de was kan van het watervlak afgeschept worden.

Maar met dat uitkoken van de was is ook de apprêtage verdwenen, de dunne rijststijfsel, die de waslaag verhindert diep in het doek door te dringen. Eerst na nieuw stijven en gladmaken vangt de tweede wasteekening aan, die op het wit en blauwe doek de deelen vrijlaat, die bruin getint zullen worden. En weer vangt de moeizame arbeid aan van geduldig teekenen! Het blauw en wit worden met was bedekt, de groote vlakken met grove tjanting's of met penseelgesmeer, de kleinere met fijne tjanting's, die teere, haast onzichtbare lijntjes doen uitvloeien.

Onder die bewerking verkrijgt het doek een weinig smakelijk aanzien. Bij de eerste wasteekening doen die geel-bruine strepen en plekken mooi, wonder-mooi op het heldere katoen. Doch nu de donkere indigo-kleur onder de was doorschijnt, gaat het goud-bruinige weg en smoezelig ziet alles er uit. Vreemd doen de opengelaten witte plekken. En is na moeizaam werken de bruine sogan-kleur opgebracht, dan ziet de arbeid van zooveel dagen er uit als een vuile, smerige lap, dik onder korsten, onsmakelijk!

Het kokend waterbad brengt een sprookjesachtige transformatie; als onoogelijke lap verdwijnt het katoen in het borrelende water, en nadat de trillende wasblaasjes zijn weggeschept, komt het te voorschijn in volle schoonheid, met teer uitgespreid ornament, met helder wit en donkerblauw, met zonnig bruin, met kleuren, die door de vochtigheid der stof nog dieper, transparanter schijnen. Op de plekken, waar de waslaag gebroken is, heeft het verfbad ingewerkt, weeke streepjes kleur nagelaten, die onregelmatig als marmeraderen door het ornament loopen.

O zeker, lang van duur is de arbeid geweest, veel oefening is er noodig naast aangeboren schoonheidsgevoel, veel kennis van verfbaden en verhouding van kleuren, die naast elkaar moeten prijken op het doek! Maar beklaagd mag die tijd niet worden, ook niet door tijdschattende menschen want hier is uit waardeloos katoen met even onaanzienlijke middelen, een kostbaar stuk van schoonheid ontstaan, dat nu altijd het oog met kleurenpracht verheugen kan. Geen lichtstralen zullen dien gloed kunnen bleeken en dempen, geen wasschen de ornamentrijkdom doen verdwijnen! Schoonheid, „a joy for ever", hoe is dat door die Oosterlingen begrepen en gehuldigd met eigen arbeid!

Het is te begrijpen, dat door de hooge eischen, die dit artistieke werk stelt, het batikken op Java nimmer de volkskunst is geweest. De eenvoudige vrouw uit de desa, de volwassen dochter van den landman kan haar beschikbaren tijd tegoed besteden aan het weeftoestel, waarop de spoel de teedere draden tot donkere stof verbond, die als eenige versiering rechte en kruisende lijnen in heldere kleuren kan toonen. Als aristocrate onder de technieken was de beoefening slechts mogelijk voor de vrouwen van hoogeren stand; dochters van vorsten, vrouwen van inlandsche ambtenaren, zij vooral konden zich wijden aan hun vrouwenkunst! En zoo het moest, behoefde geen onadellijke hand de patronen te teekenen, die voor den vorst en zijn familie waren gereserveerd, door hen alleen gedragen mochten worden. Onder hen vrouwen, die niet alleen door toevallige geboorte vorstinnen waren, maar 't in hun kunst werden!

Zoo zijn die vele batik's gemaakt, mooie en minder mooie, maar die in ieder geval door de echte, gloedvolle kleuren bizondere bekoring hadden. In die kleuren echter weinig verscheidenheid, de plantaardige stoffen konden slechts weinige kleurmiddelen verschaffen, die in het koude verfbad zoo scherp indrongen, dat ze bestand waren tegen het volgend uitkoken van de was. En dan zijn enkele dier kleuren nog gelokaliseerd; in de Vorstenlanden het indigo-blauw met sogan-bruin, in Semarang het mengkoedoe rood, dat in de Preanger tot chocoladebruin wordt verwerkt. Daarnevens verschillende plaatsen, waar Chineesche en Europeesche invloed nieuwe kleuren als groen en geel invoerde.

Ook het ornament is niet ongerept-Javaansch gebleven. Wel baseert het batikken op een groot aantal patronen, die een bizondere voorliefde voor plant en bloem te zien geven, wel behoudt de saroeng veelal de geijkte indeeling in de kapala, het hoofdgedeelte met puntige toempal's, die van de badan, het lichaam, gescheiden is door de papan een breede ornamentstrook. Maar naast enkele, motieven, die als de Garoeda-vleugel aan het oude Hindoeïsme herinneren, komen Chineesche motieven in zekeren getale. Gewijde oer-Javaansche motieven als het schaduwbeeld, de aloude Wajangpop worden onder applaus van Europeesch-Indische kenners op doek gebruikt. Half-bloed dames hebben zich beijverd figuurtjes uit modebladen in te voeren.

En wat voor het artistiek karakter nog bedenkelijker is, onder hun bestuur en dat van Chineezen is de liefde-arbeid van het batikken loonarbeid geworden. Duizenden Javaansche meisjes en vrouwen door voorschotloon voorgoed gebonden, arbeiden in werkplaatsen en batikken stoffen!

Eigenaardig is het bij het Javaansche batikken, dat het slechts in enkele deelen voorkomt, buiten Java enkel op Madoera. Op Bali, waarheen zoovele Javanen zijn gegaan, zijn wel tal van Javaansche gebruiken te vinden, maar het batikken ontbreekt.

En ook buiten den Archipel is het spaarzaam aan te treffen. De Koromandel'sche batiks zijn toch eigenlijk iets heel anders. De batik, die op Java door het tweemaal batikken aan beide zijden gelijk is, is hier in Voor-Indië slechts aan éene zijde versierd. De tjanting, die het ornament een zoo interessant karakter geeft, treft men niet aan en met harde penseelen wordt een overrijk bloemornament aangebracht, meerendeels met beitsen. De was dient er slechts om enkele grootere vlakken uit te sparen. In kleur en ornament vormt dit Klingaleesche werk een geheel aparte katoenversiering, die in den nu bekenden vorm met de Javaansche batik weinig indentiek is.

Dan schijnt er in Turkestan, te oordeelen naar museumvondsten in Weenen en Berlijn, een soort batik gemaakt te worden, waarbij het ornament als op Java met behulp van waslijnen wordt geteekend. Deze doeken van zijde en katoen zijn als de Javaansche aan beide zijden gelijk. Ook de kleuren, indigo-blauw en wit, terwijl het ornament primitiever is.

In ieder geval is het batikken, dat op Java wel het hoogste punt heeft bereikt, een oeroude techniek, die wellicht vroeger meer dan nu verspreid en ontwikkeld was. Een aanwijzing in die richting geeft een merkwaardig doek met andere weefsels, in een Egyptische graf te Antinoë gevonden en door dr. M. Dreger, custos van het Museum van Kunst en Kunstnijverheid te Weenen meer bekend gemaakt. Dit document, het eerste uit de oudheid, dat we kennen, bevindt zich te Lyon in het Handelsmuseum. Een overrijk ornament, is in wit en blauw op katoen aangebracht, ontwijfelbaar met een werktuigje, dat als de tjanting regelmatige waslijnen geeft. De teere lijnen, onregelmatig door het ornament loopend, de echte wasbreuken, heffen allen twijfel omtrent de techniek op en wel niemand die de afbeeldingen op blz. 89 en 90 van het werk Kunst und Kunsthandwerk, Monatschrift d. k.k. öst-Museums (K. u. K, 1905), beziet, zal het batikkarakter in twijfel trekken. Wie weet, welke verrassingen andere archeologische vondsten ons nog zullen brengen? . . .

ELBERFELD.

J. A. LOEBER Jr.

Gemengd nieuws.

BUITENLAND.

Uit Londen bericht men ons:

Het Bestuur van het Royal Institute of British Architects heeft in zijn vergadering van 17 dezer de volgende resolutie aangenomen:

„Het Bestuur van het Royal Institute of British Architects, drie van zijn leden afgevaardigd hebbende tot het brengen van een bezoek aan 's-Gravenhage en het onderzoeken van het ontwerp der voorgestelde Wereld-Hoofdstad, en hun rapport daarover ontvangen hebbende, is van meening dat het voorgestelde plan uit een architectonisch oogpunt aanbeveling verdient en dat de voorgestelde situatie aan het doel beantwoordt.

Het Bestuur overweegt verder, dat het verdienstelijk plan, door den heer de Bazel ontworpen, het aanzijn kan geven aan een schoone en monumentale stad, in overeenstemming met het groote denkbeeld dat aan het plan ten grondslag ligt."

Het officieele rapport zal in zijn geheel worden gepubliceerd in het eerste nummer van de „Review of Internationalism", dat in Januari verschijnen zal, te Berlijn periodiek zal worden uitgegeven in vier talen en geheel gewijd zal zijn aan de bevordering van het tot stand komen der Stichting voor Internationalisme.

BINNENLAND.

HAARLEM. In de Rotonde van het Museum van Kunstnijverheid zullen gedurende een paar weken tentoongesteld zijn een aantal gekleurde reproductien uit het „Breviarium Grimani waarvan het origineel op het oogenblik in de boekerij van St. Marco te Venetie wordt bewaard.

Door de Italiaansche Regeering werd aan den uitgever A. B. Sijthoff te Leiden toestemming verleend dit werk te reproduceeren; waarin hij in samenwerking met hoogst bekwame mannen en door de beste tot op heden bekende middelen van reproductie in toepassing te brengen — volkomen is geslaagd. De Miniaturen van dit getijboek, die voornamelijk door zeer begaafde Nederlandsche artisten moeten zijn vervaardigd, zijn hoogst merkwaardig en leveren op het oogenblik nog ruimen stof voor onderzoek.

Het getijboek werd vermoedelijk vervaardigd tusschen 1478 en 1489 in opdracht van Pius Sixtus IV en kwam in 1489 in bezit van Kardinaal Grimani, die het in de schatkamer der Basilica onderbracht, vanwaar het in 1797 naar genoemde boekerij verhuisde.

Personalia.

— Te Sittard is benoemd tot gemeente-architect de heer J. Wilms, aldaar.

— Tot gemeente-architect te Vianen (Z.-H.) is benoemd de Heer S. Feikema, te Apeldoorn.

— Voordracht: voor onderwijzer in het timmeren aan de ambachtsschool te Sneek, S. Veenstra te Schiedam, A. Jongeling te 's-Gravenhage, P. Toereppel te Enkhuizen en H. Hidstra te Amsterdam.

— Op zijn verzoek is eervol ontslag verleend aan den rijksbouwkundige voor de gebouwen van Onderwijs, den heer M. A. van Wadenoyen.

De heer Van Wadenoyen nam sedert Juni van dit jaar de plaats in van wijlen den heer J. van Lokhorst.

— H. M. de Koningin heeft den hoofdingenieur der Burgerlijke Openbare Werken in Nederlandsch-Indië L. J. C. van Es benoemd tot Commandeur in de Huisorde van Oranje.

Vacante Betrekkingen.

— Adjunct-Ingenieur gedipl. bij de gemeentewerken te 's-Hertogenbosch. Jaarwedde f 1920, benoeming voor drie jaren; sollicitatiën vóór 27 December aan den Burgemeester. Inlichtingen geeft de Ingenieur-Architect. (1)

— Reiziger in Houthandel tegen 1 Januari. Brieven lett. T. B., aan den Boekh. J. J. van Turnhout, te Breda (1)

— Ingenieur of Technicus, aan een technisch tijdschrift als medewerker. Br. lett. U. L. 242, N. v. d. Dag. (1)

— Een Onderwijzer in het smeden en hoefsmeden aan de Ambachtsschool te Nijmegen tegen 1 April. Salaris f 800 per jaar, met 3 vierjaarlijksche verhoogingen, elk van f 60, als Onderwijzer in het Smeden, en een salaris van f 100 per jaar als onderwijzer in het Hoefsmeden, diploma voor Hoefsmid is vereischte. Voor meerdere lessuren geniet de tegenwoordige onderwijzer f 210 per jaar. Stukken aan den Directeur der Ambachtsschool, voor 31 December. (1)

— Bouwkundige te Zoetermeer tot het houden van toezicht op onderhoudswerken en gedeeltelijk beheer van de petroleum gas-fabriek. Aanmelding bij den Burgemeester. (1)

— Opzichter b. d. Gemeentwerken te Amersfoort. Zie adv. in dit No. (2)

— Kameraar (waterbouwkundige) bij het Heemraadschap „de Rivier de Eem, beken en aankleve van dien" te Amerstoort. Salaris f 600. Op zegel geschreven verzoek in te zenden aan den Secretaris-Penningmeester, te Amersfoort, Muurhuizen No. 11, vóór den 1sten Januari a. s. (2)

— Teekenaar. Oo. een atelier voor Decoratieve Schilderkunst zoo spoedig mogelijk. Br. lett. S., aan Dekema's Boekh., Utrecht. (2)

— Hoofdopzichter voor onderhoud van groote gebouwen. (Zie adv in no. 50.) (2)

Dienstaanbiedingen.

INFORMATIE-BUREAU VAN DEN BOND VAN TECHNICI TOLSTEEGSINGEL O. Z. 46, UTRECHT.

21	Bouwk. Opz.-teek.,	19—44 j.,	f 45—f 100 's maands.
9	Bouwk. Opz.-Uitv.,	20—45 j.,	f 60—f 100 's maands.
4	Waterb. Opzr.,	20—44 j.,	f 50—f 125 's maands.
2	Werktuigk. Teek.,	24—26 j.,	f 60—f 80 's maands.
1	Werkmeester	39 j.,	f 100 's maands.
2	Electrotechnische Opz. teekenaars,	27 j.,	f 75 's maands.
3	Machinisten.	28—39 j.,	f 75—f 100 's maands
2	Scheepsteek.aank.	20—23 j.,	

TH. VAN HEEMSTEDE OBELT,

Mem. San. Inst. London. SANITARY ENGINEER, AMSTERDAM.

Hoofdkantoor en Magazijnen DE RUITERKADE 150—151. Filiaal en Showroom 44 ROKIN.

Hoofdagent voor Nederland en Koloniën van SHANKS & Co., te Barrhead.

SPECIALITEIT voor de levering van COMPLETE BAD-, CLOSETS- en URINOIR-inrichtingen.

Centrale Verwarming, Ventilatie, Warm en Koudwater verzorging. Triumph Deurdrangers, Kampioen Ventilator onder Garantie.

41STE JAARGANG. ZATERDAG 29 DECEMBER 1906. No. 52.

DE OPMERKER.

BOUWKUNDIG WEEKBLAD.

Redacteur: P. H. SCHELTEMA.

Adres voor Redactie en Administratie: Bureau „DE OPMERKER", Stephensonstraat 92, 's-Gravenhage.

Abonnementsprijs per jaar (1 Jan.—31 Dec.)
voor het binnenland . . . . . f 5.—
te voldoen
a. bij vooruitbetaling vóór 15 Jan. van het abonnementsjaar, of
b. in twee termijnen, elk groot f 2.50, waarover op 1 April en 1 October van het abonnementsjaar (1 Jan.—31 Dec.) wordt beschikt.
Voor België 6.50
Voor de overige landen der Post-Unie, met inbegrip van Nederl.-Indië en Zuid-Afrika . . 7.50
(Uitsluit. bij voor uitbet.)

Afzonderlijke nummers, **uitsluitend** bij vooruitbetaling per postwissel of in postzegels, met plaat . . . . . f 0.25
Idem, idem, zonder plaat 0.15

Advertentiën van 1 tot en met 5 regels . . . . 1.—
het bewijsnummer daaronder begrepen.
Voor elken regel meer 0.15
Groote letters worden berekend naar plaatsruimte.
Annonces van aanbestedingen worden bij opgave van drie plaatsingen, slechts tweemaal berekend.
Tarief voor Annonces bij abonnement wordt op franco aanvrage toegezonden.

Opgaven van Advertentiën moeten om zeker te zijn van plaatsing in het Zaterdag verschijnend nummer, uiterlijk des VRIJDAGS VOORMIDDAGS aan ons bureau zijn bezorgd.

Bij latere inzending kunnen wij niet voor de plaatsing instaan, doch geven in overweging toezending, *per expresse* aan de Administratie van *„De Opmerker"* ter drukkerij van *„Eigen Hulp"* Jacob v. d. Doesstraat 103, 's-Gravenhage.

HOFJES.

In België, Duitschland en Frankrijk kent men zoo goed als ten onzent de bagijnhoven, de woonplaatsen der vrome vrouwtjes, die zonder tot een bepaalde geestelijke orde te behooren, zich van de wereld afzonderden, om zich te wijden aan hare godsdienstige plichten en zich verder nuttig te maken door goede werken.

De oorsprong dezer instellingen gaat terug tot diep in de middeleeuwen en al is het ook onzeker of werkelijk in 1065 reeds een bagijnhof te Vilvoorde is gesticht, zoo is er toch wel grond voor de meening, dat zij hun ontstaan, althans voor een deel, te danken hebben aan de wanverhouding tusschen de mannelijke en vrouwelijke bevolking van Europa, ontstaan tengevolge van de kruistochten.

Deze oorlogen hadden de christelijke samenleving beroofd van zijn krachtigste mannelijke leden en tal van weduwen en jonge dochters achtergelaten, voor wie het leven veel van zijn vreugde verloren had en die zich in ernstige en oprechte vroomheid gedrongen voelden tot het betrachten van weldadigheid en de vervulling harer godsdienstplichten.

De gasthuizen d.w.z. de gestichten voor het opnemen van reizigers en bedevaartgangers, kwamen ook in de middeleeuwen naast de kloosters in verschillende landen voor, maar iets typisch Nederlandsch zijn de „hofjes" in den zin die wij er aan hechten, wanneer wij denken aan de in bijna alle Nederlandsche steden van eenige beteekenis nog bestaande stichtingen, in den regel buiten verband met eenige geestelijke orde, door wereldlijke personen opgericht, met het eenig doel, om behoeftige weduwen en bedaagde dochters huisvesting en een rustigen ouden dag te verzekeren.

De meeste dezer hofjes dateeren uit de 16de en 17de eeuw, maar toch zijn er hier en daar aan te wijzen, waarvan de stichting in de 14de eeuw terruggaat.

Het grootste aantal hofjes vindt men ongetwijfeld in de hofstad 's-Gravenhage. Het is daar thans verboden hofjes aan te leggen en met reden, want het grootste deel der Haagsche hofjes dagteekent uit de negentiende eeuw en wel verre van zijn ontstaan te danken te hebben aan den weldadigheidszin van vermogende burgers, zijn zij meer te beschouwen als treurige voorbeelden van den speculatiegeest van Haagsche huisjesmelkers.

De stichtingen, die wij hier op het oog hebben, de echte oud-Hollandsche hofjes, vindt men in min of meer welbewaarden staat, ook wat het karakter der stichting betreft in steden als Haarlem en Leiden en het zijn „De Haarlemsche Hofjes", waarop door een uitgave van de Vereeniging „Haerlem", reeds in 1904 bij de Erven F. Bohn verschenen, de aan-

dacht werd gevestigd. Van niet minder dan 25 hofjes worden in dit boek op 26 lichtdrukken naar photographische opnamen afbeeldingen gegeven met bijschriften van J. Craandijk, een naam, die op zichzelf reeds een waarborg is, dat de tekst zich niet bepaalt tot onbelangrijke praatjes, maar tal van wetenswaardige bijzonderheden bevat, al noemt de schrijver ook met groote bescheidenheid zijne beschrijving slechts een eenvoudige toelichting bij de afbeeldingen.

Het zijn in hoofdzaak natuurlijk historische bijzonderheden, die men hier vermeld vindt en de afbeeldingen geven wel vaak schilderachtige hoekjes te zien, maar groote waarde heeft de architectuur dezer Haarlemsche hofjes, op enkele uitzonderingen na, niet en juist die stichtingen, welke over de meeste middelen te beschikken hadden hebben door vernieuwingen in de 19de eeuw uitgevoerd, ook hun schilderachtigheid verloren.

En toch heeft de Vereeniging „Haerlem" met deze uitgave een goed voorbeeld gegeven, dat misschien elders navolging vindt. Wij kennen toch in andere steden gelijksoortige stichtingen, die ook uit architectonisch oogpunt belangrijk zijn, doch weinig bekend, omdat de hofjes, als weleer de kloosterhoven, waaraan het denkbeeld van hun aanleg ongetwijfeld ontleend is, meestal niet aan de straat gelegen zijn, soms slechts door een onaanzienlijk poortje van de straat toegankelijk.

Wanneer de architectuur met den plantengroei in den hof samenwerkt is somtijds een geheel verkregen, dat in zijn intieme en rustige schilderachtigheid een eigenaardige bekoring heeft, reden genoeg om, waar dergelijke hofjes nog bestaan, te trachten ze zoo veel mogelijk intact te bewaren. Ook als historische monumenten van bouwkunst hebben zij vaak waarde en wanneer eenmaal in een geschiedenis der Nederlandsche bouwkunst de burgerwoningen beschreven zullen worden, dan is er zeker nog materiaal genoeg voorhanden, om een belangrijk hoofdstuk te wijden aan de, zooals wij reeds opmerkten, typisch Nederlandsche hofjes.

Zorgen wij dus, dat dit materiaal niet verloren gaat.

Vereenigingen.

BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

Door het Bestuur der Vereeniging werd het volgende adres verzonden:

Aan
den Raad der gemeente Rotterdam.

Geeft met verschuldigde hoogachting te kennen de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap te Rotterdam, dat zij met belangstelling kennis nam van het voorstel van Burgemeester en Wethouders dezer gemeente tot uitbreiding en verbouwing van de Beurs, en ook van eenige in de dagbladen gepubliceerde uitingen daartegen, welke laatsten in 't bijzonder bedoelden de sloping van het bestaande beursgebouw.

Dat zij het ten zeerste zou betreuren indien die uitingen van zoodanigen invloed zouden blijken te zijn dat het behoud van het bestaande gebouw gevaar zou loopen, redenen waarom zij zich tot U wendt om tegen die uitingen te protesteeren, waartoe zij het navolgende onder Uwe aandacht wenscht te brengen.

De sloping wordt verlangd in hoofdzaak op drieërlei gronden, n.l.:

1o. de geringe architectonische waarde van het gebouw;

2o. de eischen, die het verkeer stelt;

3o. de groote kosten aan de uitbreiding verbonden zonder dat deze afdoende geacht wordt.

Wat aangaat de architectonische waarde moge opgemerkt worden dat waar het hierbij in zoo hooge mate een kwestie van appreciatie geldt, men niet te voorzichtig met een beslist oordeel kan zijn. Immers, er was een tijd, waarin wijlen de Oude Hoofdpoort geen genade kon vinden in de oogen der Rotterdammers, terwijl *nu* de sloping van dat bouwwerk, indien het nog bestond, zeker algemeen als een vandalisme zou beschouwd worden en ook niemand er *nu* aan zou denken om b.v. de Delftsche Poort te sloopen. En al is wellicht de Beurs niet op één lijn te stellen uit aesthetisch oogpunt met de beide andere genoemde gebouwen dan is hier toch bij de betrekkelijke waardebepaling slechts een verschil in graad en geenszins in aard aanwezig. Het beursgebouw is eveneens een product van zijn tijd en als zoodanig een zeer goed specimen van de toenmaligs architectuur. Als vertegenwoordiger van eene bepaalde tot de geschiedenis behoorende, maar in zich zelf volledige vormenspraak, schepping van een bouwmeester, die in zijn tijd tot de eersten gerekend werd, is het zeker waard om behouden te blijven als een belangrijke schakel in de architectuur-geschiedenis van onze stad, die bovendien niet zoo rijk aan monumenten uit vroegere kunstperioden is, dat daarmede roekeloos omgesprongen mag worden. Ook het verloren gaan van de reeks vertrekken, waarin het Bataafsch Genootschap sedert zijn oprichting zetelt en waarin Steven Hoogendijk eenmaal zijn demonstraties hield, zou hoogelijk te betreuren zijn, niet in de laatste plaats om de historische beteekenis er van.

2o. Dat het verkeer de Beurs als offer zou vergen is minstens twijfelachtig te noemen.

Het Beursplein toch heeft een breedte van pl.m. 60 M. en kan bij een doelmatigen aanleg der tramlijnen en verbreeding van het trottoir langs de Beurs voor het verkeer zeer goed geschikt gemaakt worden. De staindenwegs voor het verkeer in de toekomst zijn veeleer het Postkantoor en het Beursstation met de viaductpijlers en moge misschien er al kans zijn dat het eerste wel eens verdwijnen zal, omtrent de laatstgenoemden zal dit wel tot de vrome wenschen blijven behooren, althans in den eersten menschenleeftijd.

Het doortrekken van de Noord Blaakrooiïng moge voor de liefhebbers van de rechte rooiïng bekoring hebben, door hen die de schilderachtigheid van oude stadspleinen kennen wordt het als een aesthetisch voordeel beschouwd als een gebouw uit den rooiïngslijn naar voren springt en daardoor aan het stadsbeeld levendigheid verleent en het oog een rustpunt biedt.

3o. Waar het onderteekenden in de eerste plaats te doen is om een en ander in het midden te brengen voor het behoud van het bestaande beursgebouw, meenen zij zich van eenige beoordeeling omtrent het sub 3o. genoemde punt te mogen onthouden, gegeven daarbij de moeielijkheid om zonder juiste kennis van *alle* overwegingen die het dagelijksch bestuur tot hun voorstel leidden, daarover een oordeel uit te spreken.

Bouwkunst en Vriendschap neemt dus de vrijheid den Raad te verzoeken om bij de behandeling van het voorstel omtrent uitbreiding van de Beurs het daarheen te leiden, dat het bestaande gebouw behouden blijve niet alleen, doch ook dat het gebouw in zijn uiterlijk en inrichting zooveel mogelijk werkelijk blijve een product van eene voorbijgegane bouwkunstperiode.

Namens de Vereeniging
Bouwkunst en Vriendschap:

P. A. WEELDENBURG,
Voorzitter.
C. N. VAN GOOR,
1e Secretaris.

ROTTERDAM, 18 December 1906.

BOND VAN TECHNICI.

HET INFORMATIEBUREAU.

Met ingang van 1907 zal het Informatiebureau, tot heden te Utrecht gevestigd, onder beheer van den heer W. A. Becker, verplaatst worden naar Rotterdam en zal de heer H. A. Muus, Hoofdopzichter bij de Gemeentewerken aldaar zich met de daaraan verbonden werkzaamheden belasten.

Aangaande de werking van het bureau kan het volgende worden medegedeeld.

Dit jaar (1906) maakten pl.m. 50 sollicitanten van dat Bureau gebruik om door zijn bemiddeling plaatsing te verkrijgen, terwijl 74 aanvragen van heeren werkgevers inkwamen, als van Rijks- en Provinciale Waterstaat, Genie, Gemeentewerken, Architecten, Ingenieurs, Aannemers, Technische Bureaux, Trammaatschappijen, fabrieken en scheepswerven en particulieren en mochten 32 sollicitanten plaatsing verkrijgen. Bedroeg in 1902 het aantal opzichters en teekenaars, dat van het Informatiebureau gebruik maakte, slechts 68, terwijl het aantal aanvragen van werkgevers tot 53 liep, en er toen slechts 14 sollicitanten werden geplaatst, dan mag de Bond van Technici zeer zeker op het nuttige zijner instelling wijzen, die sedert laatstgenoemd jaar 1902 aan 134 opzichters en teekenaars in bouw- en werktuigkundige vakken plaatsing heeft bezorgd, waardoor velen verbetering hunner positie verkregen, zoo door vaste aanstelling als door betere salarieering. De aandacht van belanghebbenden wordt in 't bijzonder op deze instelling gevestigd.

DE AMSTERDAMSCHE SPOORWEGPLANNEN.

Op Maandag 17 December j.l. heeft de heer T. Sanders, civiel- en bouwkundig ingenieur, te Amersfoort, in eene buitengewone bijeenkomst der afd. Amsterdam van den Bond van Technici, eene voordracht gehouden over *„de Amsterdamsche spoorwegplannen en hunne voorbereiding"*.

Spreker zeide bij den aanvang zich te willen beperken tot de discussie, gevoerd in het Kon. Instituut van Ingenieurs, en gaf toen eerst eene beschouwing over de plannen der Staatscommissie, om vervolgens in breede lijnen uiteen te zetten de bedenkingen, welke de heer Nierstrasz daartegen had aangevoerd. Daarna schetste spreker zijn eigen denkbeelden over deze quaestie. Het ideaal, dat de Staatscommissie wil, nl. een volkomen scheiding van personen- en goederenverkeer (door middel van twee ceintuurbanen om de stad), achtte spreker onbereikbaar, daar deze oplossing, indien zij aanvaard en verwezenlijkt wordt, ontzettend hooge, *te hooge* bedragen vragen zou.

Een ceintuurbaan zal noodig zijn en ook een tweede (Zuider) station, zoowel voor eventueelen spoorweg van Amsterdam—Zuid naar Haarlem—Zuid, waarvoor in 1896 reeds concessie werd gegeven, als ook voor de spoorwegen door de Haarlemmermeer, waarvoor thans subsidie is verleend. Zonder ceintuurbaan immers zouden deze spoorwegen geen verbinding krijgen met de handelsinrichtingen. Bovendien is in het belang van de Zuidelijke uitbreiding van Amsterdam een tweede (Zuiderstation) absoluut noodig om dat gedeelte in bloei te brengen; een eerste eisch voor een nieuw stadsgedeelte is, een station bouwen en spoorwegen aanleggen.

Van het Zuiderstation zou ook een lijn naar Rotterdam (over Alfen) kunnen loopen, terwijl naar dat station ook de treinen van den Staatsspoor geleid kunnen worden, welke treinen toch gemiddeld slechts *acht* reizigers naar en van het Centraal-Station vervoeren.

Op deze wijze zou het Centraal-Station reeds zeer veel ontlast worden.

De bedragen, voor deze maatregelen noodig, zouden rendeerend kunnen zijn en in zooverre te verkiezen, boven het plan der staatscommissie, terwijl men tevens vrij blijft van de eenzijdigheid van den heer Nierstrasz, die van de ceintuurbanen en van een nieuw Zuiderstation niet weten wil, maar geheel het verkeer aan de Noordzijde der stad wil houden.

Het bezwaar tegen het plan der staatscommissie is niet alleen de groote kosten (f 74.200.000), maar die commissie wil reeds dadelijk gronden onteigenen voor de later aan te leggen groote ceintuurbanen. Hierdoor maakt men rondom de stad eene zône, en dit is zeer belemmerend voor geregelde uitbreiding. Bovendien mag men zulks nooit doen, daar men niet weet of die gronden over 25 jaar noodig zullen zijn en volgens spreker *zal dat niet het geval zijn*

De uitgaven, die spreker's plan vragen, zijn productief, en dat is het groote verschil met wat de staatscommissie wil. Spreker's plan legt niet al te groote lasten op het tegenwoordig geslacht en heeft tevens elasticiteit genoeg voor eene zeer groote uitbreiding.

In een artikel in de „Ingenieur" van 8 December heeft de heer Gerlings het plan van den heer Sanders besproken. Daaruit blijkt, dat de heer G. den spreker op één punt verkeerd heeft begrepen. Hij zegt nl., dat het plan van den heer S. een slagboom zou opwerpen voor het doorgaand verkeer voor nu en in de toekomst. Maar dit ligt allerminst in spreker's plan. De huidige inrichting, die vormt eene belemmering.

Feitelijk wordt thans het Centraal-Station als *kop*station geëxploiteerd, al loopt een enkele trein door. Dit houdt trouwens verband met het gebrek aan plaatsruimte op het Centraal-Station. Werd

spreker's plan verwezenlijkt, dan zouden integendeel treinen, die thans over Gouda loopen, over Amsterdam kunnen worden geleid. Wel zal de afstand door die treinen te doorloopen iets grooter zijn, maar de aanleg zou aldus worden, dat een grootere snelheid zou kunnen worden bereikt dan thans het geval is.

Dit plan werd ten slotte door spreker geresumeerd in het volgende achttal stellingen.

STELLINGEN.

1. Een nationale krachtige spoorwegpolitiek stelt, onder meer, als eisch Amsterdam zooveel mogelijk tot een doorgangspunt van groote sneltreinen te maken.

Zoowel de tegenwoordige beteekenis als de toekomst der stad eischen dit.

Tegenwoordig gaan alle groote transito-richtingen niet *over*, maar op verren afstand *langs* Amsterdam, wat een nadeel is zoowel voor de stad als voor het geheele land.

2. Dit doel is alleen bereikbaar door den aanleg van een derden spoorweg Amsterdam—Den Haag Rotterdam en in verband daarmede is een Zuidelijk station onmisbaar.

Een zuidelijke lijn naar Haarlem en Zandvoort, van dit station uitgaande, is hiervan een noodzakelijk complement.

3. Een Zuidelijk station zal alleen dan de rol kunnen vervullen van een groote hefboom te zijn voor de ontwikkeling van een nieuw zuidelijk deel der stad, wanneer zijn bouw gepaard gaat met den aanleg van nieuwe lijnen, als boven omschreven, die een nieuw en levendig verkeer langs en in de stad zullen voeren.

Zonder zulk een station kan het nieuwe stadsdeel niet tot bloei komen en wordt de exploitatie der daar gelegen terreinen een groote verliespost voor de gemeente.

4. Het aantal der groote transiteerende treinen, die langs Amsterdam gevoerd kunnen worden, evenals het aantal hunner reizigers zal altijd beperkt zijn.

Wat hun aantal betreft, zullen deze treinen en deze reizigers steeds een klein onderdeel vormen van het totale aantal der treinen en reizigers, die in Amsterdam aankomen en van daar vertrekken.

5. De door mij in de vergad. v/h Kon. Inst. v. Ingenieurs van 29 Mei 1906 — beschreven inrichting van spoorweg-aanleg en exploitatie geeft volle ruimte om het grootst aantal doorgaande treinen en doorgaande reizigers, waarbij Amsterdam belang kan hebben langs en in de stad te voeren.

6. Zoowel de plaats waar het Zuiderstation gebouwd zal worden, als de soort, kopstation of doorgangsstation, behooren zoodanig bepaald te worden, dat het station goed gelegen is, zoowel ten opzichte der oude stad, ten opzichte van het nieuw te bouwen Zuidelijk stadsdeel, als voor de groote transiteerende treinen.

Onderling overleg tusschen rijk, gemeente en spoorwegbestuur is hier onmisbaar.

7. Het stelsel van aanleg en exploitatie, als omschreven in de hierbovengenoemde Instituutsvergadering en aangevuld door deze stellingen, is dadelijk productief, opent de mogelijkheid van zeer groote geleidelijke uitbreiding, in evenredigheid tot de toeneming van het verkeer voor een verre toekomst en legt dus geene lasten op de schouders van het tegenwoordige of toekomstige geslacht.

8. Dit stelsel is alleen dan goed door te voeren, wanneer het tegenwoordige dualistische stelsel van spoorweg exploitatie, wordt vervangen door een ander waarvan eenheid van beheer en eenheid van exploitatie de basis vormen.

Prijsvragen.

Redactie en Uitgevers van „De Amsterdammer", Weekblad voor Nederland, schrijven drie Prijsvragen uit:

Een voor BOUWKUNST.
Een voor MUZIEK.
Een voor ILLUSTRATIE.

De toe te kennen prijzen zijn voor Bouwkunst hooger gesteld om het meerdere werk, dat de beantwoording dezer prijsvraag eischt.

Bij het uitschrijven der Prijsvraag voor Bouwkunst heeft de bedoeling voorgezeten: een eigen, vrij huis, in een groote stad, op een huur van f 900.— à f 950.— te doen ontwerpen. Om een norm te hebben is in de bepalingen gesproken van *Amsterdamsche eenheidsprijzen* en van *Amsterdamsche Bouwverordening*. Het huis, voldoende aan de gestelde eischen, kan in iedere groote of kleinere stad worden opgetrokken. De bouwkosten zullen buiten Amsterdam lager zijn, omdat in andere gemeenten grond en arbeidskracht minder uitgaven eischen.

Aan een huis, bedoeld in onderstaande prijsvraag, is in Amsterdam en elders behoefte.

Prijsvraag voor een Woonhuis.

Art. 1. Gevraagd wordt het ontwerp van een „rijenhuis" op een terrein breed 7 M. en bestemd ter bewoning door één familie, muren op erfscheiding.

Art. 2. Het huis moet bevatten:
afgesloten ingangsportaal,
trap met kleine traphal,
groote woonkamer met veranda of loggia,
kleine kamer,
keuken,
keldertje of ruime provisiebergplaats.
1 groote slaapkamer,
4 kleine slaapkamers,
1 dienstbodenkamer,
gelegenheid tot het plaatsen van een bad,
een zolder of bergruimte,
alle verdere gemakken, als W.C.'s, brandstoffenbergplaats enz.

Het huis kan bestaan uit beganen grond en 2 verdiepingen, waarvan 1 geheel of gedeeltelijk in de kap mag zijn ingewerkt. Er moet gerekend worden op een afgesloten stoep van 1.25 M.

Constructie volgens eischen der Amsterdamsche Bouwverordening.

Art. 3. De begrooting van het huis, berekend van den onderkant trasraam, (te stellen op 0.35 M. onder het straatniveau), maar met inbegrip van den eventueelen kelder, mag bedragen f 8500.—, waarbij als eenheidsprijzen worden aangehouden, de Amsterdamsche, vermeld in Van Gendt's bouwkalender 1907.

Art. 4. Gevraagd worden de plattegronden, gevels en 1 lengte- en 1 dwars-doorsnede, allen op de schaal 1 à 50, en eene perspectief van den voorgevel, alsmede uitgewerkte begrooting. De teekeningen moeten in lijnen zijn uitgevoerd, zonder afwerking (de bewerking van de perspectief vrij). Geen renvooien bij de plattegronden

Art. 5. De ontwerpen worden, niet opgerold, uiterlijk 30 April 1907, des avonds te zes uur, franco ingewacht aan het adres van de Firma Van Holkema & Warendorf, uitgevers van „De Amsterdammer", Weekblad voor Nederland, Heerengracht 457, Amsterdam. Zij moeten vergezeld zijn van verzegelden naambrief, correspondentie-adres en van een geteekend merk en motto.

Zij worden in handen gesteld van eene jury, bestaande uit de Heeren:

H. P. Berlage Nzn., Architect te Amsterdam,
W. Kromhout Czn., Architect te Amsterdam,
J. H. W. Leliman, Architect te Amsterdam,
J. W. C. Tellegen, Directeur Bouw- en Woningtoezicht te Amsterdam.
J. Verheul Dzn, Architect te Rotterdam.

die een maand na inzending uitspraak doet, terwijl het rapport in het Weekblad „de Amsterdammer" wordt gepubliceerd.

Uitgekeerd wordt:
1e prijs à **twee honderd gulden,**
2e prijs à **honderd vijftig gulden,**
3e prijs à **vijf en zeventig gulden,**
welke bedragen door de jury ook anders mogen worden verdeeld, terwijl in overleg met de jury meer bekroningen mogen worden toegekend. De mededingers leggen zich bij de uitspraak der jury onvoorwaardelijk neer.

Het Weekblad „de Amsterdammer" behoudt zich het reproductierecht van alle ingekomen ontwerpen voor, terwijl de bekroonde ontwerpen zijn eigendom blijven.

De ontwerpen worden gedurende eene week tentoongesteld.

PRIJSVRAGEN UITGESCHREVEN DOOR DE VEREENIGING BOUWKUNST EN VRIENDSCHAP TE ROTTERDAM.

(RAPPORT DER JURY)

De Jury voor de beoordeeling der ingekomen antwoorden op de prijsvragen van bovengenoemde Vereeniging is op Maandag 10 December en Dinsdag 18 December bijeengekomen in het societeitslokaal der Ver. B. en V. te Rotterdam ten einde zich van hare taak te kwijten.

Ingekomen waren in het geheel op de drie prijsvragen 54 antwoorden en wel:

Prijsvraag 1. Voor een spoorwegstation voor eene kleine gemeente 37 antwoorden onder de volgende motto's:

Gevleugeld wiel (geteekend), H. Y. S. M., driehoek in cirkel (geteekend), Patience, 1839, O. O, B. en C., Certamen, H. T., October, Station du Nord, Vapeur, Villa Oord, Aller-retour, Weet op rust, Stephenson, 6 uur 13 in cirkel (geteekend), G.S.M., B en V, Schets, Men moet leeren te trotseeren, S, baksteen, Eisenbahn, G. C. N, Yllit, A¹., Wereldverkeer, Il Mas, A., Postzegel van 1 cent, Zespuntige ster met cirkel (geteekend), Ordior, Nuda est felicitas, Cirkel (geteekend), Holland, Gevleugeld rad met bliksemstralen (geteekend), J. B. in cirkel (geteekend).

Prijsvraag 2. Voor een grafmonument 9 antwoorden onder de motto's: R.I.P. 1, R.I.P. 2, Tombeau, B, en V. in drie cirkels (geteekend), Cato, Urn, (geteekend), Cirkel (geteekend), Sic in een quadraat binnen een cirkel (geteekend), graf.

Prijsvraag 3. Voor een steenen trap met hoofdbaluster en leuning 8 antwoorden onder de motto's: Klimmen, Steenen trap, Hoop doet leven, In bange dagen, Adhaesie, Driehoek (geteekend), Het voorbeeld is het welsprekendste aller leerreden, Trap.

Overgaande tot de beoordeeling van prijsvraag 1, werden eerst alle ontwerpen door de Jury bestudeerd en vervolgens besloten drie schiftingen te maken, uit welke laatste schifting de beste ontwerpen zouden overblijven.

Op de plannen werden de volgende opmerkingen gemaakt.

Motto G. S. M.

De ontwerper is het vraagstuk niet machtig geweest; zoowel de *plattegronden als de architectuur* zijn onvoldoende.

Motto Villa Oord.

De opzet van dit plan is te groot. De wachtkamer 3de klas is niet uit de vestibule te bereiken, eveneens is de woning van den chef niet gunstig gelegen. De gevels bezitten niet het karakter van een station voor eene kleine gemeente.

Motto A.

In dezen plattegrond is het bureau van den chef te ver verwijderd van het telegraaf- en plaatskaartenbureau. Ook is de bedoeling van de buffetkamer niet begrepen. De splitsing van de wachtkamers aan weerszijden van het gebouw is voor een klein station niet aan te bevelen. Het détail is goed geteekend.

Motto Cirkel (geteekend). Vele maten van het program zijn in dit ontwerp overschreden, de architectuur van den gevel is zwak.

Motto Ster in Cirkel (geteekend). De wachtkamer 3de klas, evenals het damessalon liggen ongunstig, een vereischte is het toch, dat wachtkamers uit de vestibule te bereiken zijn.

De voorgevel met de verschillende sprongen zal onrustig aandoen. Het teekenwerk is correct.

Motto B. en V.

Dit ontwerp is te gerekt van vorm, het telegraafkantoor en bureau chef zijn te ver verwijderd van het plaatskaartenbureau. De algemeene compositie van den gevel is nuchter, alhoewel het teekenwerk zeer valt te prijzen.

Motto Postzegel van 1 cent.

Dit plan heeft wel verdienste, alhoewel het bureau van den chef de maten van het program te veel overschrijden. De gevel echter is niet gelukkig van verhouding; de kap boven de middentravee is te hoog.

De doorsneden zijn smakelijk voorgesteld, aan de détailteekening is echter niet de noodige zorg besteed.

Motto Schets.

Te veel ruimte is in dit ontwerp verspild aan

gangen; de uitbouw aan het bureau chef op het perron is goed gevonden. Het gebouw heeft echter een te groote lengte bekomen, dit doet ook afbreuk aan de architectuur; het détail van den gevel ontbreekt.

Motto Certamen.
Het bureau van den chef ligt te ver van het plaatskaartenbureau en telegraafkantoor. De buffetkamer is onvoldoende verlicht, overigens is de groepeering der lokalen goed te noemen. De gevels zijn echter saai en niet mooi van verhouding, ook is aan het teekenwerk weinig zorg be-teed. Het bijschrift vooral is slordig.

Motto gevleugeld wiel (geteekend.)
Het ontwerp met eene lengte 80 M. is niet beknopt genoeg. De gang aan het perron voor de wachtkamers is af te keuren, ook is de ligging van het damessalon niet gunstig. De architectuur van de gevels is droog en heeft weinig karakter.

Motto H. T.
Evenals bij een voorgaand ontwerp zijn de wachtkamers aan weerszijden van het plaatskaartenbureau gelegen, hetgeen niet is aan te bevelen. Ook ligt het bureau van den chef te ver van het plaatskaarten- en telegraafbureau. De zijvleugels van het gebouw vormen met de hoofdtravée van den gevel geen geheel.

Motto A.
Deze plattegrond is eenigszins verward. In de gangen zijn te veel sprongen, ook is voor de gangen te veel ruimte besteed. Het détail van den gevel doet afbreuk aan het ontwerp.

Motto Station du Nord.
Dit ontwerp is niet de opvatting van een station voor eene kleine gemeente. In het program werd slechts één plaatskaartenbureau gevraagd, ook is de buffetkamer tusschen de wachtkamers onvoldoende belicht.
Het teekenwerk, alhoewel niet artistiek, is met zorg gedaan.

Motto Men moet leeren te trotseeren.
De lengte van dit plan is ± 90 M. Alhoewel de groepeering der lokalen niet ongunstig is, zoo is toch door zijne groote lengte en te lange gangen het gebouw onpractisch geworden.

Motto G. C. N.
Alhoewel de lokalen onderling in hoofdzaak niet slecht verdeeld zijn, zoo is toch dit plan in zijne onderdeelen te weinig bestudeerd. Het depot bagage is slechts van het perron te bereiken, de gang tusschen vestibule en goederenlokaal zal te donker zijn, De gevel vormt geen geheel, het is of deze uit vier deelen bestaat.

Motto Driehoek in cirkel (geteekend.)
Dit ontwerp werd, als niet voldoende bestudeerd, ter zijde gelegd.

Motto October.
De vertrekken zijn niet gunstig van verhouding en overschrijden de maten van het program; dit is toch een eisch, waarmede de ontwerper in de eerste plaats rekening dient te houden.

Motto il Mas.
De platte grond van dit ontwerp is zeer onpractisch. De gang met eene breedte van 1.5 M. naar het perron is te smal, geen der wachtkamers zijn vanuit de vestibule te bereiken.
De architectuur van de gevels is vreemd. Strekken boven en onder de ramen missen hun logisch karakter. Het teekenwerk is artistiek en uit alle teekeningen blijkt, dat de ontwerper eene groote vaardigheid in het teekenen bezit.

Motto S.
De gevels getuigen van weinig vormenkennis. De plattegrond is niet ongunstig te noemen, het damessalon echter ligt te ver van de vestibule, ook is er wat veel ruimte aan de gangen besteed.

Motto J. B.
Enkele vertrekken van dit ontwerp zijn slecht verlicht. Eenheid in de architectuur der gevels ontbreekt.

Motto 6 uur 13 in cirkel (geteekend.)
Het geheel mist het karakter van een stationsgebouw voor eene kleine gemeente; de plattegrond heeft een goede indeeling, de gevels doen echter afbreuk aan het ontwerp.

Motto O. O.
Het plan is niet beknopt genoeg. Het bureau van den chef is ongunstig gelegen, ook de architectuur is niet geschikt voor een station in eene kleine gemeente.

Motto baksteen.
De hoofd-entrée te splitsen is voor een klein station niet aan te bevelen. Overigens is de plattegrond beter dan de architectuur van den gevel.
De rechtervleugel van het gebouw vormt geen geheel met de middentravée, de toren is niet aangenaam van verhouding. Het detail is goed geteekend.

Motto Wereldverkeer.
De plattegrond van dit ontwerp heeft wel verdienste. De gevels zijn echter onrustig. De half ronde ramen in den zijvleugel van het gebouw zijn niet in het karakter van de overige architectuur.

Motto Stephenson.
Veel werk maakte de ontwerper van zijn teekeningen. In den plattegrond is de toegang van uit de vestibule tot de gang welke voor de wachtkamers bestemd is te smal, bovendien is de buffetkamer niet genoeg verlicht. Het damessalon is niet van uit de vestibule te bereiken. Het architectonisch gedeelte van dit ontwerp is te onrustig, de middentravee staat op zich zelf en vormt geen geheel met het gebouw. De overkapping boven het perron is niet gelukkig te noemen.

Motto Patience.
In den plattengrood zijn de gangen te lang. Het depot-bagage is te ver verwijderd van het goederenbureau, de lokalen onderling zijn overigens goed gelegen; door te groote lengte van het plan zal de de dienst niet practisch genoeg zijn. In de architectuur van den gevel zit geen eenheid genoeg.

Motto Eisenbahn.
Evenals het voorgaande plan is ook dit ontwerp te lang geworden. Te veel ruimte is aan gangen verspild, de ligging van het bureau van den chef ten opzichte van het telegraafkantoor is niet gunstig te noemen. De algemeene indruk van den gevel is niet gelukkig; vooral de woning van den chef los van het gebouw te maken, was geen goede gedachte. Uit het program was toch duidelijk te lezen, dat de woning één geheel moest zijn met het station.

Motto H. Y. S. M.
Als een fout wordt hier aangemerkt, dat de derde klas wachtkamer niet van uit de vestibule te bereiken is. Ook een gang langs de wachtkamers op het perron te ontwerpen is niet te verdedigen. De gevels echter van dit plan hebben goede verdienste. Ook is het teekenwerk knap en met zorg geschied.

Motto Ordior.
Het plan is niet beknopt genoeg. De vertrekken voor den dienst, ten opzichte van elkander zijn niet gunstig gelegen. Veel te groot van schaal is de middentravee in vergelijking met de vleugels van het gebouw. Het teekenwerk is goed gedaan.

Tot de laatste schifting bleven over de ontwerpen welke hieronder volgen, met daarbij de bemerkingen.

Motto Nuda est Felicitas.
De algemeene groepeering der lokalen is goed te noemen, het ontwerp bekwam echter een te groote lengte; daardoor werden de gangen te lang.
Ook zijn geen privaten voor het publiek in dit ontwerp te vinden. De architectuur voor de gevels is niet geschikt voor een station van eene kleine gemeente. Alle teekeningen zijn artistiek uitgevoerd.

Motto Yllit.
De plattegrond van dit ontwerp is niet gelukkig. De wachtkamer 1e en 2e klas is niet aan het perron gelegen, hetgeen als eene fout werd aangemerkt.
Het telegraafkantoor overschrijdt de maten van het program te veel, het kantoor van den chef daarentegen is te klein. Ook het goederenlokaal is niet gunstig van vorm. De architectuur van de gevels is echter veel beter, alhoewel de opzet wat groot is. Het teekenwerk vooral is handig en pittig gedaan.

Motto Weet op Rust.
Zeer goed is de plattegrond van dit ontwerp te noemen, de groepeering van de lokolen voor het publiek, zoowel als die voor den dienst zijn practisch gelegen. Het geheel is beknopt en alle vertrekken zijn goed verlicht. Vooral de verbinding van vestibule met perron voor de controle van aankomende reizigers is van groot belang; dit is wel een plattegrond van een station voor een kleine gemeente. De architectuur van de gevels vermindert echter het geheele ontwerp. De middentravee met gebogen fronton is niet mooi van verhouding; men krijgt den indruk van de bijgevoegde perspectief teekening of het fronton een koepel is. De geheele architectuur mist eenheid in alle onderdeelen. De overkapping van het perron is goed bestudeerd, alhoewel enkele onderdeelen ons aan bekende vormen reeds toegepast, aan kleine stations herinneren. Het teekenwerk valt te roemen en alle doorsneden en overige teekeningen zijn smaakvol gedaan.

Motto B. en C.
Het reserve-kantoor zal te donker zijn, de gang tusschen telegraafbureau en kantoor van den chef was onnoodig; overigens zijn de wachtkamers op den linkervleugel van het gebouw goed gelegen. De voorgevel maakt voor een station met landelijke omgeving een prettigen indruk. De zijgevels echter en de achtergevel zijn niet voldoende bestudeerd. Het teekenwerk van het geheele ontwerp is artistiek gedaan, alhoewel de ontwerper weinig studie maakte van de overkapping boven het perron.

Motto Aller-Retour.
Dit plan is beknopt en voldoet aan de eischen van het program, Alleen de ligging van de privaten in het midden van het perron naast het damessalon is af te keuren.
De architectuur van het geheel doet prettig aan; dit is wel een station voor eene kleine gemeente met landelijke omgeving zooals voor de gemeente Hilversum of Baarn. Jammer dat het hek naast den voorgevel niet in het karakter is van de overige architectuur. Het teekenwerk is smaakvol, vooral het détail.

Motto Holland.
De damessalon zal niet voldoende verlicht zijn. De gang, toegang gevende tot de wachtkamers, is wat lang. De ontwerper heeft dit reeds trachten te voorkomen, door een rustbank te ontwerpen in het midden van de gang, teneinde groote lengte te breken.
De gevel maakt wel goeden indruk, een en ander is goed van verhouding. De teekeningen zijn zonder eenig effect en eenvoudig voorgesteld.

Motto 1839.
De architectuur van dit ontwerp wint het van het plan, dit is te onregelmatig. Een privaat uit te bouwen in een wachtkamer is niet geoorloofd.
Het goederenlokaal is ongunstig van verhouding.
De toren, welke in het plan niet uit de fundeering is opgebouwd, werd als een fout aangemerkt.
In tegenstelling met vele andere ontwerpen is de perronoverkapping goed bestudeerd. De gevels zijn aangenaam van proportie ook het teekenwerk is smaakvol gedaan.

Motto Gevleugeld wiel met bliksemstralen.
Dit ontwerp heeft een zeer goeden plattegrond. Jammer is het echter, dat men een directen toegang van uit de vestibule tot het perron mist, zooals in het plan met motto „Weet op rust".
De algemeene indruk van de gevels is goed.
De raamindeeling echter voor de wachtkamer 3e klasse en goederenlokaal zijn niet voldoende bestudeerd, evenzoo de bovenramen boven de luifel van de entrée, woning chef.
Ook is de aansluiting van de ijzeren kap boven het perron met den achtergevel niet gelukkig.
Alle teekeningen zijn smakelijk voorgesteld, vooral de bijgevoegde perspectief teekening ziet er frisch en vroolijk uit.

GRAFMONUMENT.

Motto's Rip[1], B. en V. en Graf.
Deze ontwerpen zijn zwak van conceptie en getuigen, dat de ontwerpers het vraagstuk niet machtig zijn geweest.

Motto Urn. (geteekend).
De waarde van dit ontwerp kan gesteld worden boven de bovenstaande ontwerpen, echter ook hier mist men de symbolische voorstelling van de verdienste van den afgestorvene.

Motto Cato.
Hier geven direct de détails van het monument den indruk van niet te zijn bestudeerd.
Het ornament is slordig geteekend, alhoewel zeker de hoofdgedachte van dit ontwerp goed is te noemen.

Motto O.
Dit ontwerp is strenger van opvatting dan de voorgaande, hoewel de motieven, welke gebruikt zijn om een symbolische voorstelling te geven van de verdienste van den afgestorvene, niet geslaagd zijn, en dit was een eerste vereischte voor het monument volgens het program.

Motto Sic in kwadraat in cirkel (geteekend).
Dit ontwerp is goed geteekend, doch voor een grafmonument is het ontwerp niet geslaagd.
De geheele conceptie is onrustig en als zoodanig is dit ontwerp voor een grafmonument niet geschikt.

Motto Tombeau.
De symbolische voorstelling van het monument is gezocht. De détails van het ornament zijn zwak geteekend. Het geheel is onrustig

Motto R.I.P ²
Alhoewel hier de ontwerper er niet geheel in geslaagd is eene goede symbolische voorstelling te geven in de vormenspraak van het monument, heeft dit ontwerp overigens wel verdienste.
Het geheel maakt een rustigen indruk en staat als zoodanig reeds verre boven de andere ontwerpen.
Veel zorg is er echter niet aan de teekeningen besteed; uitgezonderd de bijgevoegde perspectief teekening.

STEENEN TRAP.

Motto Adhaesie.
De ontwerper is er niet in geslaagd eene goede aansluiting te verkrijgen van de leuning met de hoofdbaluster.
Het ijzerwerk heeft echter een flink karakter, ook is de balustrade goed aan de trap verbonden. Het teekenwerk is flink.

Motto driehoek (geteekend.)
Bij den eersten aanblik doet dit ontwerp prettig aan. Jammer is het, dat de ontwerper de steenen trap tot het bordes niet gesloten hield, de boog werkt storend op de architectuur. Het détail echter verzwakt het geheele ontwerp.

Motto Klimmen.
De leuning is geheel los van de balustrade. Eveneens is de aansluiting met de hoofdbaluster niet gelukkig te noemen. Het karakter van het ijzerwerk in de balustrade, met den hoofdbaluster, mist eenheid. Het teekenwerk is zeer goed te noemen.

Motto Het Voorbeeld.
Ook in dit ontwerp mist men eene goede aansluiting van leuning met hoofdbaluster. De dubbele spijlen in de balustrade zullen onrustig aandoen. De combinatie van materialen bij den hoofdbaluster zal storend werken, Teekenwerk verdient grooten lof.

Motto In bange dagen.
Hoewel in dit ontwerp de leuning goed is verbonden aan den hoofdbaluster, getuigt de hoofdbaluster van weinig vormenkennis en is overigens het ontwerp niet voldoende bestudeerd.

Motto's Hoop doet leven en Steenen Trap
zijn ontwerpen, welke beide bij den eersten aanblik reeds zeer onrustig aandoen. Bij beide ontwerpen vormt de trapbalustrade geen geheel met den hoofdbaluster.

Motto Trap.
Dit ontwerp is in alle onderdeelen zeer zwak te noemen. De vervaardiger schijnt het onderwerp niet voldoende bestudeerd te hebben.

Het was geen gemakkelijke taak voor de Jury om eene beslissing te nemen in prijsvraag I. Wat was toch het geval? Enkele ontwerpen, welke zeer goede plattegronden hadden, deden soms door een minderwaardige architectuur van de gevels het geheele ontwerp in waarde verminderen; en andersom, waar de gevels van een ontwerp een goede architectuur vertoonden, was het plan weer minder.
Na algemeen overleg werd echter besloten de Vereeniging Bouwkunst en Vriendschap voor te stellen de onderstaande bekroningen uit te reiken:

Motto	Aller-retour	1e prijs.
„	Weet op rust	2e „
„	Gevleugeld wiel met bliksemstralen	2e „
„	1839	3e „
„	Holland	4e „
„	B. en C.	4e „

Het gehalte van de ingekomen ontwerpen voor een grafmoment en een steenen trap met hoofdbaluster staat ver beneden de antwoorden, ingekomen voor een spoorwegstation.
De Jury stelt daarom voor geen eerste prijzen in deze prijsvragen uit te reiken, doch aan het motto R.I.P.² eene 2e prijs, toe te kennen voor het ontwerp van een grafmonument; aan het motto Adhaesie een 2e prijs en aan het motto „driehoek" (geteekend) een 3e prijs, voor het ontwerp van een steenen trap met hoofdbaluster.

ROTTERDAM, December 1906.

De Jury:

H. P. BERLAGE Nzn.
J. VERHEUL Dzn.
J. H. W. LELIMAN.
JAC. VAN GILS.
W. F. OVEREIJNDER.

Gemengd nieuws.

BINNENLAND.

AMSTERDAM. Naar wij van bevoegde zijde vernemen, zal het volledige onteigeningsproces in zake de Damplannen, zich binnen drie jaar tijds voltrekken. Dan zal de gemeente zoover zijn, dat de noodige perceelen zijn onteigend en geamoveerd, en de terreinen dus gereed liggen om er de nieuwe situatie op te scheppen.
De pessimistische veronderstellingen dat een veel grooter tijdsverloop dan 3 jaar voor bovenstaande uitvoering zou noodig zijn, gaan dus niet op.

TEL.

Vervolg Binnenland zie Bijlage.